

TRENT UNIVERSITY

LIBRARY
OF RELIGION

cc T. 23 A 110

INSTITUTIONES IURIS CANONICI

IV.

F. G

1800000

INSTITUTIONS LIBRIS CAVALIERI

Printed in Italy

Copyright (1935) by Casa Editrice Marietti - Torino (Italy)

Conte, Matteo
P. MATTHAEUS CONTE A CORONATA O. M. C.

DOCTOR ET LECTOR IURIS CANONICI - IN ARCHID.
GENUEN. EXAMINATOR ET IUDEX PROSYNODALIS

INSTITUTIONES IURIS CANONICI

AD USUM

UTRIUSQUE CLERI ET SCHOLARUM

~~~~~
Volumen IV.

De Delictis et Poenis.

TAURINI (Italia)

Ex Officina Libraria MARIETTI anno 1820 condita
nunc MARI E. MARIETTI Sanctae Sedis Apostolicae, S. RR. Congr.
et Archiepiscopi Taurinensis Typographi

—
MCMXXXV

Cum opus, cui titulus: « **Institutiones Iuris Canonici** - Volumen IV, De Delictis et Poenis » ab Adm. R. P. **MATTHAEO A CORONATA**, Provinciae Nostrae Genuensis Alumno, compositum, a duobus Ordinis Nostri Patribus, quibus id commisimus, relectum et approbatum fuerit; praesentium tenore, libenter facultatem concedimus ut, servatis de iure servandis, typis mandari et publici iuris fieri possit.

Datum Romae, e Curia Nostra Generali,
die 20 Aprilis 1935.

Fr. **VIGILIUS A VALSTAGNA**,
Min. Generalis Ord. M. Capuccinorum.

LR
KBG . C 71 V. 4

Nihil obstat.

Cherii, 21 Februarii 1935.

P. **ANGELUS TAVERNA S. I.**, *Rev. Archiep.*

Imprimatur.

Can. **FRANCISCUS PALEARI**, *Provic. Gen.*

INSTITUTIONES IURIS CANONICI

LIBER QUINTUS

DE DELICTIS ET POENIS

1637. — Connexio materiae. - Leges, eae praesertim quae bonum publicum directe afficiunt et non nisi indirecte ad bonum singulorum referuntur, inefficaces plerumque evaderent, si earum observantia sanctione aliqua poenali non urgeatur. Postquam proinde libris praecedentibus de ipsis legibus, de magistratibus, qui earum observantiam in casibus ordinariis curare debent, deque modo procedendi contra earum violatores, hoc libro V agitur de ipsis violationibus et de sanctionibus contra violationes in singulis casibus applicandis. Praetermittimus, ne ultra fines nobis assignatos progrediamur, tractationem de socialis punishmentis natura et fundamento et de systemate poenali ecclesiastico, quibus iam innuimus in nostro tractatu de iure publico ¹.

---

¹ Qui plura desiderat hac de re adeat Ioseph Latini, *Iuris criminalis philosophici summa lineamenta*, Taurini, 1924, pag. 1-64; Lega, *Praelectiones in textum iuris canonici, De delictis et poenis* ², 1910, n. 11-18; Chelodi, *Ius poenale*, Tridenti, 1920, n. 17-18; Roberti, *De delictis et poenis*, 1928, n. 20 et sqs.

PARS PRIMA

DE DELICTIS

TITULUS I.

DE NATURA DELICTI EIUSQUE DIVISIONE

1638. — I. **Notio delicti.** - Nomine delicti, iure canonico, intelligitur externa et moraliter imputabilis legis violatio cui addicta sit sanctio canonica saltem indeterminata.

Nisi ex adiunctis aliud appareat, quae dicuntur de delictis, applicantur etiam violationibus praecepti cui poenalis sanctio adnexa sit ¹.

Circa hanc notionem delicti quaedam adnotanda sunt.

1º De principio: nullum crimen nulla poena sine lege. - Hoc principium modo absoluto admittitur a iure moderniori civili et ita quidem ut delictum haberi non possit nisi lex, non quaecumque, sed poenalis habeatur ².

Canonistae ante Codicem non conveniebant in notione danda delicti ecclesiastici. Quidam enim ad delictum modo absoluto legem poenalem aut praeceptum poenale aut saltem praevidiam monitionem requirebant ³; dum alii e contra docebant delictum ecclesiasticum haberi posse etiam sine lege,

---

¹ C. 2195, §§ 1, 2.

² « Nessuno può essere punito per un fatto che non sia espressamente preveduto come reato dalla legge, nè con pene che non siano da essa stabilite » art. 1 *Codici poenalis italici*, a. 1930. Cfr. Contardo Ferrini, *Diritto penale romano*, 1899, pag. 38-39; Latini, *Iuris criminalis philosophici summa lineamenta*, Taurini, 1924, pag. 68-70; Stoppato, *Diritto penale*, Milano, 1887, n. 42; Marchetti, *Compendio di diritto penale*, Firenze, 1901, n. 25 et 27; Luigi Majno, *Commento al Codice penale*, 4ª ristampa della terza edizione, Torino, 1924, vol. I, pag. 1, 2, n. 1; Saltelli e Romano-Di Falco, *Commento teorico pratico del nuovo Codice penale*, 1931, I, n. 2, p. 22 e sg.; Michele Battista, *Codice penale e Codice di procedura penale illustrati*, 1931, art. 1, pag. 39; E. Jannitti Piromallo, *Corso di diritto criminale*, Roma, 1932, n. 59 et sqs.

³ Huc spectat notio delicti a D'Annibale, *Summula...*, I, 296 data: Delictum est: *externa legis poenalis violatio dolo malo facta*; itemque Heiner, cfr. Hinschius, *Das Kirchenrecht der Katholiken und Protestanten*, V, pag. 906, nota 3. Idemque admittunt Hollweck, *Die kirchliche Strafgesetze*, Mainz, 1899, § 1, nota 5; Wernz, *Ius decretalium*, VI, nn. 14-16, qui auctor, licet admittat principium *nullum delictum sine praevia lege poenali* in iure canonico vim non habere eadem extensione ac in iure civili moderniori, totus tamen est in asserenda pro iure canonico necessitate, ut delictum habeatur, *elementi iuridici*, quo fit ut delictum non habeatur nisi saltem perturbationem ordinis socialis, quae oritur ex violatione legis non poenalis, praecedat *iuridica monitio praecepto aequivalens*. Cui doctrinae Hollweck, l. c. assentitur.

sine praecepto et etiam sine praevia monitione, qua Superior poenam minatur; unde in iure canonico non admitti debebant modo absoluto principium *nullum crimen sine lege poenali*, sufficere autem ad delictum constituendum elementa eidem delicto intrinseca illud in sua velut essentia ¹ constituenta, elementum vero legale seu legem poenalem praevia absolute non requiri ².

Codex noster media veluti, inter duas extremas opiniones, via procedit. Canone enim hoc 2195, quem commentamur, definit delictum atque ad eius notionem *elementum legale* seu legem, atque legi aequivalens praeceptum, requirit modo certo et absoluto; canone vero 2222, § 1, principium generale seu legem generalem statuit qua omnis ordinis ecclesiastici perturbatio poena indeterminata punitur, quo fit ut illo canone lex generalis poenalis praevia contra quamlibet iuris socialis ecclesiastici violationem habeatur et elementum legale modo generali statuitur pro omnibus casibus in quibus elementa delicti formalia seu dolus, una cum perturbatione ordinis socialis, inveniuntur. Iure igitur canonico delictum dupliciter constituitur: a) Violatione legis vel praecepti poenalis pro casu particulari et determinato ipsa lege vel praecepto; b) Violatione legis vel praecepti particularis poenam non continentis, quotiens ex violatione scandalum oriatur vel specialis transgressionis gravitas habeatur, vi generalis indeterminatae sanctionis poenalis can. 2222, § 1 statutae.

Patet proinde de iure vigente etiam in foro ecclesiastico admitti principium *nullum crimen sine lege; nulla poena sine lege*; latius tamen iure canonico hoc principium patere quam in iure civili Statuum modernorum. Dum enim Status moderni unice reservant legislatori facultatem poenas et delicta determinandi ³ iure nostro haec determinatio multis in casibus remittitur Superiori.

Cuius differentiae iuris nostri a iure civili moderniori ratio in diversa constitutione utriusque societatis civilis nempe et religiosae invenitur. In religiosa quippe societate ecclesiastica omnis iurisdictio immediate a Deo Romano Pontifici confertur, et per Romanum Pontificem plena, pariter licet non universalis et minori gradu, Episcopis et aliis praelatis, qui proinde habent non solum potestatem iudicalem aut executivam sed et legiferam, qua uti possunt in poena statuenda pro qualibet ordinis socialis perturbatione praecisione facta a praevia poenae comminatione; ad delictum enim philosophice consideratum constituendum duo tantum elementa intrinseca requiruntur, nempe dolus seu imputabilitas et damnum sociale, ut infra videbimus ⁴.

¹ Cfr. Latini, *l. c.*, pag. 68 et sq.

² Huc spectat notio delicti a Tarquini, *Institutiones iuris ecclesiastici publici*, n. 25, data: « Crimen est actio vel iniusta omissio auctori suo imputabilis, quae ordinem socialem Ecclesiae turbat », cui assentitur Lega, *l. c.*, *De delictis et poenis* ³, n. 20; itemque Hinschius, *l. c.*, V, pag. 906.

³ « Un altro concetto si desume inoltre dall'artic. 1° ed è che il determinare quali sono i reati e quali le pene che devono essere applicate, è ufficio esclusivamente riservato al legislatore: pertanto la nozione dei reati e delle pene va ricondotta alla legge in maniera esclusiva »: Saltelli e Romano-Di Falco, *Commento teorico-pratico del nuovo Codice penale*, 1931, vol. I, n. 2.

⁴ Cfr. Latini, *l. c.*, p. 68-70; Roberti, *De delictis et poenis*, n. 38. Haec doctrina ita enunciat a cl. Roberti: « Non potest Superior poenam irrogare pro actu malo quia non exstet

In applicatione eiusdem principii *nullum crimen sine praevia lege poenali* etiam alia ratione ex c. 2195, § 2, ius nostrum a iure civili moderniori differt, quod scilicet iure nostro admittitur praeceptum poenale aequivalere in hoc legi poenali, quod iure civili non admittitur ¹. Cuius etiam differentiae eadem est ratio, quod scilicet Superior ecclesiasticus legifera etiam gaudet potestate ².

Requiritur ut delictum habeatur ex violatione praecepti, quod praeceptum sit iurisdictionale, seu latum vi potestatis iurisdictionis, poenae enim inflictio exercitium iurisdictionis importat ³.

Ut delictum habeatur sufficit ut lege vel praecepto poena statuatur contra violationem legis naturalis aut divinae ⁴.

1639. — 2° Crimen, delictum, contraventio ⁵. - Codices civiles moderniores et iuristarum doctrina plerumque distinguunt tres vel

aliqua lege positiva prohibitus. Poena autem enunciat in ipso canone 2222, § 1, generaliter quidem, sed sufficienter. Violationes enim omnium normarum positivarum, praeter eas quae in libro V Codicis referuntur aut particulares sanctiones legitime adiectas habeant, non censentur regulariter mereri poenas. At has exceptionaliter Superior irrogare potest pro earundem violatione, si scandalum aut specialis gravitas transgressionis hoc requirat c. 2222, § 1. Quod adeo verum est ut applicatio canonis 2222, § 1 ab ipso Codice in casibus particularibus invocetur c. 1554. Nec obstat quod sanctio sit indeterminata..... (et in nota): Etiam novissimus Codex hispanicus, ne dicamus de Codice Poenali Sovietico, poenas valde indeterminatas adhibet. Sunt applicationes recentiorum theoriarum, quae penitus opponuntur principiis a rebellione gallica elaboratis ». Roberti, l. c., n. 53.

Eandem doctrinam admittit Vidal, in *Ius Pontificium*, 1922, III, *Notio delicti in iure Codicis*, pag. 99 et sqs. Sunt tamen et aliae opiniones circa vim principii *nullum crimen sine lege*. Sole, *De delictis et poenis*, 1920, n. 6, 83, admittit principium valere generaliter, can. 2222, § 1 constituere exceptionem. D'Angelo, *Saggi di questioni giuridiche*, 1928, p. 101 et sqs. admittit principium valere et c. 2222, § 1, admittit legem vel praeceptum poenale retroactivitatem exercere. Muniz, *Procedimientos eclesiásticos*, III, 544, p. 466 in nota loquens de c. 2222, § 1 haec habet: « Nos parece que ese canon tiene mejor aplicación en los procedimientos gubernativos para castigar, que en los procedimientos judiciales ». Cfr. etiam Augustine, *A Commentary on the new Code of canon law*, VIII, 1922, p. 12-14; Santamaria, *Comentarios al Código canónico*, VI, p. 51; Chelodi, *Ius poenale*, n. 3, p. 4; Raffaele Salucci, *Il diritto penale secondo il Codice di diritto canonico*, 1926, I, p. 3.

¹ « Se i rapporti sociali venissero volta per volta regolati mediante comandi individuali, non vi sarebbe alcuna garanzia di ordine e di uguaglianza, e neppure possibilità di diritto subiettivo; non vi sarebbe luogo che all'arbitrio. Ecco perchè iura non in singulas personas, sed generaliter constituuntur ». Giulio Battaglini, *Introduzione allo studio del diritto penale*, Milano, 1923, n. 12, pag. 18. Quae tamen quatenus principium philosophicum enunciant non sunt absoluto modo vera; potest quippe haberi ius in subdito licet Superior praecepta dare possit; dummodo Superiori indefinita et universalis potestas non agnoscatur.

² Cfr. Wernz, l. c., VI, 14, V.

³ Santamaria, l. c., VI, p. 51; Augustine, l. c., VIII, 14; Vermeersch-Creusen, l. c., I, p. 383.

⁴ Augustine, l. c., VIII, 12; Hollweck, l. c., § 1, nota 4; Sole, l. c., n. 2, pag. 2; Raffaele Salucci, *Il diritto penale secondo il Codice di diritto canonico*, Subiaco, 1926, I, pag. 1.

⁵ Terminologia iuris poenalis cum romani tum canonici non est uniformis et stabilis. Varia nomina promiscue plerumque inter se adhibentur. Iure romano termini adhibiti ad delicta designanda sunt: *delictum* a delinquere = de + linquere, *crimen* probabilis a *κρίνω*, *scelus*, *fraus*, *maleficium*; cfr. Ferrini, l. c., p. 35-36; iure nostro *crimen*, *delictum*, *scelus*, *excessus*, *flagitium*; cfr. Hinschium, l. c., V, 908-909 praesertim in notis.

duas legis poenalis violationum species (*reati*), nempe *crimina*, *delicta* et *contraventiones* seu transgressiones. *Crimen* est violatio legis poenalis gravior, *delictum* violatio pariter legis poenalis, at minor seu levior, *transgressio* est violatio non proprie legis poenalis sed potius legis *politiae*. Crimen et delictum eandem rem designant et proinde a quibusdam Codicibus non distinguuntur amplius inter se ¹. Maior est differentia, et practici momenti in iure civili, delictum inter et transgressionem. Delictum definiunt communiter legis poenalis stricte talis violationem; transgressionem vero legis politiae violationem ².

Codex noster non solum non admittit distinctionem inter crimen et delictum sed nec inter delictum et transgressionem ³.

Nihil per se obstare videretur quo minus etiam in iure nostro distinctio introduceretur, habita praesertim ratione modi quo singulae poenae legum violatoribus applicandae sunt, utrum scilicet via administrativa an iudiciali stricte dicta; de facto tamen distinctio nondum introducta est et difficultates non indifferentes ad eam introducendam solvendae essent ⁴.

¹ Ita Codex poenalis italicus omitta distinctione inter crimina et delicta solam distinctionem retinuit inter delicta et contraventiones: « I reati si distinguono in delitti e contravvenzioni » art. 39. Cfr. Majno, *l. c.*, n. 2; Marchetti, *l. c.*, n. 30; E. Jannitti Piromallo, *l. c.*, n. 67.

² In dando autem conceptu philosophico transgressionis laborant iuristae. Cfr. e. g. Latini, *l. c.*, pag. 83-92. Marchetti, *l. c.*, n. 31, haec habet: « Sono delitti quei fatti che producono una lesione giuridica e sono contravvenzioni quegli altri fatti i quali, sebbene possano essere innocui in se stessi, presentano tuttavia un pericolo per la pubblica tranquillità, e per l'altrui diritto ». Et Majno, *l. c.*, n. 4: « Sono delitti i fatti intrinsecamente criminosi mentre le contravvenzioni sono dalla legge incriminate per un motivo meramente politico di prevenzione. Il delitto è un'aggressione al diritto e per la sua punizione nell'interesse della tutela giuridica si richiede il danno o un pericolo reale corso dal diritto aggredito; la contravvenzione rappresenta un semplice pericolo meramente appreso, e si punisce indipendentemente dalla pravità d'intenzione dell'agente per procacciare al consorzio civile la fiducia che anche occasioni dei reati verranno tolte »; et deinde addit: « Ma non va omissum di notare incidentalmente esservi anche penalisti i quali fra le contravvenzioni e i delitti ravvisano differenze soltanto di grado e di modalità ». Cfr. etiam Cesare Civoli, *Trattato di diritto penale*, 1911, I, n. 28.

Novissimus Codex poenalis non solum distinctionem admittit delictum inter et transgressionem seu contraventionem sed et criterium practicum ponit ad alterum ab altera distinguendum: « I reati si distinguono in delitti e contravvenzioni secondo la diversa specie delle pene per essi rispettivamente stabilite da questo Codice Art. 39 ». At minime credendum est disputationes ex hoc tantum finem habere inter auctores. Cfr. *Codice penale illustrato con i lavori preparatori* ³, art. 39; Michele Battista, *Codice penale*, *Codice di procedura penale*, 1931, art. 39. « Il progetto assume a criterio distintivo, tra delitti e contravvenzioni, la specie di pena comminata. Adottando tale criterio, non ho creduto disconoscere la diversità antologica delle due categorie di reato, nè rinunciare a classificare i fatti anti-giuridici nell'una o nell'altra categoria, secondo il loro sostanziale carattere ». Ita Minister Rocco, qui reformationem Codicis fecit, in sua *relatione*.

³ Cfr. Wernz, *l. c.*, VI, 17, nota 38; Chelodi, *l. c.*, n. 3, pag. 5.

⁴ Cfr. Wenz, *l. c.*, VI, 17, nota 38, contra Lega, *l. c.*, n. 48-49 itemque Hollweck, *l. c.*, § 2, nota 1, qui introductionem duplicis aut triplicis partitionis pro iure nostro propugnabant ante Codicem.

1640. — 3° Imputabilitas moralis et externum factum contra legem elementa essentialia delicti. - Ad mentem Codicis ad delictum haec duo elementa illud veluti in sua essentia constituentia requiruntur, nempe, imputabilitas moralis et factum externum. *Imputabilitas* est *elementum subiectivum*, *factum externum* contra legem quo ordo socialis laeditur et perturbatur *elementum est obiectivum*. Si alterutrum deficiat non habetur delictum ¹.

a) *Imputare* aliquid alicui est id ei tribuere seu adiudicare uti effectum propriae causae; quae causa si libera et conscia est *imputabilitas moralis* appellatur ². Imputabilitas moralis est *moralis simpliciter* si nullo modo se externe manifestat, si externe se prodat dicitur *moralis physica*, quae iterum si ordinem iuridicum attingat dicitur *moralis physica iuridica*, si ordinem privatum *moralis physica iuridica civilis*, si ordinem publicum seu socialem *moralis physica iuridica politica* seu *poenalis*. *Legalis* appellatur *imputabilitas* quando actio imputanda a lege positiva tangitur ³.

Praeter imputabilitatem moralem loquuntur auctores de imputabilitate physica quae tunc habetur cum existit relatio causalitatis inter actionem vel omissionem et eius effectum ⁴.

Licet quandoque imputabilitas accipiat pro responsabilitate, proprie tamen altera ab altera distinguitur. Imputabilitas est actus quo in abstracto aliquid alicui tribuimus. Responsabilitas est relatio quam agens habet ad eos ad quos rationem suae actionis reddere debet. Exempli gratia, actus Dei sunt ipsi Deo imputabiles, at Deus non est ipsorum actuum responsabilis, quia nemini rationem reddere debet ⁵.

Ut habeatur delictum requiritur in agente imputabilitas moralis quae supponit legem scienter et libere violatam; quod affirmare idem est ac dicere quodlibet delictum praesupponere dolum aut saltem culpam ⁶.

At de dolo et culpa eiusque gradationibus et influxu in delicta iterum sermo erit.

b) Imputabilitas politica seu poenalis et legalis supponunt quidem, ut mox diximus, imputabilitatem moralem, sed non necessario ex illa profluunt et cum illa coniunguntur. Potest enim haberi actio moraliter mala

¹ Cfr. Lega, *l. c.*, n. 29 et sqs.; Latini, *l. c.*, p. 68 et sqs.

² « Per imputazione si intende il giudizio, mediante il quale ascriviamo ad un uomo, come vero autore, un'azione con tutte le sue qualità buone e cattive, mettendola in certo modo a suo conto ». Cathrein, *Filosofia morale*, I, p. 94.

³ Latini, *l. c.*, p. 69-70; Wernz, *l. c.*, VI, 15; Marchetti, *l. c.*, n. 42; Stoppato, *Diritto penale*, n. 43 et sqs.; Roberti, *l. c.*, n. 61.

⁴ Roberti, *l. c.*, n. 61.

⁵ Roberti, *l. c.*, n. 62.

⁶ Cfr. Latini, *l. c.*, p. 68 et sqs.; Lega, *l. c.*, 35 et sqs. et 44 et sqs.

Necessitatem elementi subiectivi seu doli, seu imputabilitatis ad delictum constituendum negant iuristae positivistae moderniores. Ita, e. g., Ferri, *Sociologia criminale* ⁴, n. 42 et sqs. theoriam responsabilitatis individualis moralis poenalis seu liberum hominis arbitrium reicit eique substituit, ibidem n. 55 et sqs., responsabilitatem socialem seu necessitatem in ipsa societate se defendendi. Unde delictum, iuxta ipsum, definitur quodlibet factum quod a lege aliqua poena plectatur. Cfr. Civoli, *Trattato di diritto penale*, I, n. 21 et sqs.; Roberti, *l. c.*, n. 38, p. 54, in nota.

et imputabilis quae tamen imputabilis non sit politice, poenaliter aut legaliter. Tunc habetur imputabilitas legalis seu poenalis et politica, qua delictum in suo esse constituitur, cum imputabilitas moralis refertur ad actionem externam quae ordinem sociale violat et qua talis a legislatore poena sancitur. Requiritur proinde ad delictum actio externa; *cogitationis enim poenam nemo patitur* ¹.

Poenalistae moderniores in notione danda *contraventionis* seu *transgressionis* generatim praescindunt ab imputabilitate morali ², et leges civiles contraventiones applicari permittunt solo facto violationis legis considerato, praecisione facta ab imputabilitate ³. Iure nostro, cum distinctio inter delictum et transgressionem non admittatur, ad inflictionem cuiuslibet poenae semper probanda est rei imputabilitas.

Distinguendus est autem actus internus ab actu occulto qui tamen externe aliquo modo manifestatur. Quaelibet externa manifestatio, etiam illa quae fiat nemine praesente, audiente aut vidente aut quovis modo percipiente, per se iam sufficit ad essentiam delicti ecclesiastici et poenae latae sententiae, hac manifestatione etiam penitus occulte facta, statim incurruntur ⁴.

Immo per se non repugnat Ecclesiam pro foro interno solummodo poenas statuere latae sententiae posse pro peccatis etiam mere internis nullo modo externe manifestatis; habet enim ipsa et potestatem in foro interno sacramentali. Quod tamen Ecclesia non facit, quia parum interesset poenas huiusmodi statuere pro peccatis quae nullo modo ordinem sociale Ecclesiae turbant ⁵.

1641. — 4° Delictum, quasi-delictum, peccatum et infortunium. -

a) Quid sit delictum hucusque vidimus, et scimus ad illud duo intrinseca elementa requiri nempe imputabilitatem moralem et damnum ordinis socialis, quibus accedat necesse est elementum extrinsecum sanctionis legalis.

b) Peccatum est actus humanus moraliter malus quo nempe homo libere transgreditur legem Dei ⁶.

Supponit necessario imputabilitatem moralem in qua convenit cum delicto; differt vero a delicto quia non implicat imputabilitatem politicam, quia, scilicet, in solo peccantis animo consistere potest et quia de se existere potest sine ulla lege humana; ex quibus patet veritas huius assertionis: Quodlibet delictum est peccatum, non item e contra quodlibet peccatum est delictum ⁷.

¹ C. 14, D. 1, De poenit. = fr. 18, D. 48, 19 quod est Ulpiani, C. 11, D. 32 et c. 33, X, 5, 3.

² Cfr. tamen Civoli, *l. c.*, n. 28.

³ Roberti, *l. c.*, n. 62, p. 87 in nota 1.

⁴ Cfr. Hollweck, *l. c.*, § 1, nota 3; Noldin-Schöneegger, *De censuris*, 1923, n. 19.

⁵ Cfr. Hollweck, *l. c.*, § 1, nota 3; Noldin-Schöneegger, *l. c.*, n. 19; contra Vermeersch-Creusen, *l. c.*, III, 383.

⁶ Noldin, *De principiis* ¹⁴, 1922, n. 286.

⁷ Cfr. Lega, *l. c.*, 22; Battaglini, *l. c.*, n. 17, p. 24-25; Sole, *l. c.*, 5; Ayrinhac, *Penal legislation on the new Code of canon law*, 1920, n. 2, p. 26.

Ex eo quod peccatum remittatur, quod semper cum delicto coniungitur, non ideo cessat imputabilitas poenalis et ius ad impunitatem acquiritur; remissio enim peccati non dicit remissionem delicti ¹.

c) *Quasi-delictum* est culposa alicuius legis poenalis violatio, seu factum inconsultum quo alteri nocetur iniuste ².

Requiritur ad quasi-delictum violatio legis poenalis seu ordinis socialis laesio quae praevidibilis fuerit, quae tamen ex culpa praevisa non fuit nec proinde vitata. Cum huiusmodi laesio praevideri potuisset et, stante lege poenali, etiam debuisset, patet imputabilitatem moralem, licet minori gradu quam in delicto, etiam in quasi-delicto verificari, ex culpa illius qui quasi delictum committit. Culpae aequiparanda est imperitia qua quis ea scire negligit quae sunt proprii officii et qua stante damnum aliis infertur ³.

Cum Codex noster non distinguat inter imputabilitatem dolosam et moralem, in danda delicti notione, iure inde deducitur ab ipso quasi-delictum comprehendi generali notione *delicti* ⁴.

d) Infortunium est factum legis poenalis laesivum quod praevideri non potuit vel quod praevisum non potuit evitari ⁵.

Patet in infortunio seu casu fortuito abesse quamlibet imputationem moralem et consequenter patet etiam differentia casus fortuiti a quasi-delicto, a delicto et a peccato.

Quaerunt doctores utrum casus fortuitus concurrere possit cum culpa ita ut ex culpa haberi possit quasi-delictum; e. g., clericus dans operam venationi sibi prohibitae, casu fortuito occidit hominem aut incendit silvam; teneturne de occisione aut de incendio? Cum revera nec hominis occisio nec incendium praevisa fuerint, sed nec ex communiter contingentibus praevideri potuissent, quasi-delictum non haberi videtur ⁶.

Distinguendae sunt praeterea a delicto proprie dicto transgressiones iuris domestici, administrativi et contractualis; atque differentia in hoc consistit quod istae transgressiones considerantur et castigantur uturbationes iuris privati illius societatis determinatae cuius ordinem turbant; delicta societatis publicae perfectae ordinem turbant. Attamen quia turbatio iuris privati fere semper inurbationem iuris seu ordinis publici redundat, non semper facile erit determinare casus delicti proprie dicti et transgressionum iuris privati quae delictum non constituent ⁷.

1642. — 5° De delicto personae moralis. - Antiquissima est controversia de imputabilitate et responsabilitate personae moralis.

¹ Battaglini, *l. c.*, n. 19, pag. 27.

² Cfr. Latini, *l. c.*, p. 79 et sqs.; Lega, *l. c.*, 44 et sqs.; Wernz, *l. c.*, VI, 23.

³ Lega, *l. c.*, 47.

⁴ Cfr. Chelodi, *l. c.*, 8; Sole, *l. c.*, n. 3.

⁵ Latini, *l. c.*, p. 78; Chelodi, *l. c.*, 8.

⁶ Cfr. Lega, *l. c.*, 46.

⁷ Vide de hac re Civoli, *l. c.*, n. 19 ubi plura habentur quae etiam iuri nostro applicabilia sunt, ut e. g. quando haec asseruntur: « Non si deve dunque attendere la promulgazione di una legge, per dichiarare che un dato fatto turba l'ordine pubblico; nè l'emana-zione d'una sentenza per dire che un fatto è un reato; ma importa tener sempre presente, che nell'un caso, se la legge non è promulgata, il fatto non diventa reato, e nell'altro, se la sentenza non è proferita, il fatto anche essendo reato non è trattato come tale ».

Iure romano non fuit agnita et admissa generali norma capacitas delinquendi personae moralis seu corporationis. Concedebatur tamen actio *quod metus causa* etiam contra populum vel Curiam vel collegium vel corpus ¹. Habentur item exempla punctionum civitatum qua talium. Ita Capua privata est corpore civitatis, senatu, consilio plebis et magistratibus ².

In iure canonico admissa fuit generatim capacitas delinquendi personarum moralium, licet expresso iure prohibitum fuerit in universitatem vel collegium proferri excommunicationis sententiam ne innoxii una cum iniquis punirentur ³.

Codex noster doctrinam canonistarum confirmavit, et quaestionem practice solvit variis in casibus poenas in personas morales statuens ⁴.

Nec ulla repugnantia in hoc: sicut enim personae morales iurium et obligationum sunt capaces, in iurium usu et in obligationibus adimplendis delinquere possunt, quod si faciant contra leges poenales iam patet eas delicti esse reas ⁵.

Doctrina igitur capacitatem personae moralis committendi delictum et subeundi poenam extra controversiam iam versari videtur, saltem si agitur de persona morali collegiali ⁶.

Sunt tamen etiam inter canonistas moderniores qui negant capacitatem delinquendi et poenas subeundi personarum moralium ⁷. Argu-

¹ Fr. 9, § 2, D. 4, 2.

² Cfr. Ferrini, *Diritto penale romano*, Hoepli, cap. v, p. 125-128; Roberti, *l. c.*, n. 72.

³ C. 5, 5, 11, in 6°.

⁴ Cfr. cc. 2255, § 2; 2274; 2285; 2291, § 1; 2391, § 1.

⁵ Wernz, *l. c.*, VI, 18 « che un delitto ed una pena della corporazione sia in sè concepibile può solo un unilaterale dottrinarismo che arbitrariamente trascuri i dati storici porre in dubbio ». Gierke, *Das deutsche Genossenschaftsrecht*, III, 234, apud Ferrara, *Teoria delle persone giuridiche*, n. 128, pag. 922, ubi haec addit: « Invero è risaputo che per tutto il medio evo furono riconosciuti delitti e pene corporative..... e questa tradizione giurisprudenziale e dottrinale fu rotta solo al principio del secolo scorso dal Malblanc e Feuerbach, e poi dal Lavigny che dettò la sentenza di condanna della tradizione con queste parole: Il diritto penale ha da fare solo con l'uomo naturale, un ente pensante, volente, senziente. Ma la persona giuridica non è tale, è una entità fittizia, sta dunque fuori del campo del diritto penale..... Non è però da disconoscere che nella motivazione del Lavigny non c'entri anche il punto di vista teorico: poichè è l'idea della finzione che rende impossibile agli occhi dell'autore l'applicazione del concetto di delitto alla persona giuridica. Tanto vero che i propugnatori della realtà, Gierke e seguaci, ammettevano invece la responsabilità penale degli enti collettivi dichiarando soltanto che essi non possono commettere quei delitti che presuppongono un organismo corporale (omicidi, reati contro l'onore) ma possono invece produrre violazioni svariatissime che cadono nell'ambito della vita corporativa ». Cfr. etiam E. Jannitti Piromallo, *l. c.*, n. 65.

⁶ Cfr. D'Annibale, *Summula*, I, 44; Hilarius a Sexten, *Tractatus de censuris ecclesiasticis*, pag. 18; Lega, *l. c.*, 50; Hinschium, *l. c.*, V, p. 916, 917; Wernz, *l. c.*, VI, 18; Augustine, *l. c.*, VIII, 12; Chelodi, *l. c.*, 5; Gillet, *La personnalité juridique en droit ecclésiastique*, 1927, p. 258.

⁷ Ita e. g. Roberti, *l. c.*, 73, p. 102 scribit: « Censemus sanctiones aliquando etiam iure canonico in personas morales irrogatas et origine historica et bono publico explicari. Verius videtur proprie dicta imputabilitas poenalis personis moralibus applicari non posse ».

menta tamen decisiva ad hanc capacitatem negandam afferri non videntur.

Hoc verum concedendum est poenas in delicta personarum moralium qua talium latas eius esse debere naturae quod ipsis personis moralibus convenient. Huiusmodi poenae erunt praecipuae subtractio vel suspensio iurium ipsius personae exercitii ¹ non exclusa tamen mulcta pecuniaria ²; exclusa vero modo absoluto poena excommunicationis ³.

Ut poena in personam moralem inferatur necesse est ut persona ipsa moralis delicti rea sit. Ad hoc autem requiritur ut actio quae delictum constituit ad normam iuris ipsi tribui possit; quod verificatur generatim, si de persona collegiali agitur, quotiens actio procedit a parte absolute maiori eorum qui iure suffragii in collegio gaudent ⁴, si vero de persona non collegiali, quotiens actio ponitur a Superiore vel administratore seu ab illa persona physica quae personam moralem repraesentat ⁵.

1643. — II. Qualitas et quantitas delictorum. - Qualitas delicti desumenda est ex obiecto legis; quantitas vero dimetienda non solum ex diversa gravitate legis laesae, sed etiam ex maiore minoreve imputabilitate aut damno illato ⁶.

Qualitas delicti designat proprietatem qua delicta in varia genera et species distinguuntur ⁷.

Codex statuit delicta inter se specificari a diverso obiecto legis cuius violatio delictum constituit. Criterium autem a legislatore tenendum in diversis legibus poenalibus statuendis varium esse potest.

¹ Cfr. Wernz, *l. c.*, VI, 18, nota 50; Hollweck, *Die kirchliche Strafgesetze*, § 11, nota 2; Chelodi, *l. c.*, 5.

² Cfr. apud Hinschium, *Das Kirchenrecht*, V, p. 917, nota 3.

³ « In universalitatem vel collegium proferri excommunicationis sententiam penitus prohibemus » c. 5, 5, 11, in 6°.

⁴ Cfr. c. 101, § 1, n. 1. Ius quidem id specificè non declarat, at iamdiu id declaravit doctrina. Cfr. Ferrara, *l. c.*, n. 24, pag. 92, 93.

⁵ Quia valet principium: *Ecclesia non patitur damnum propter culpam praelati*, difficilius occurrere potest casus delicti personae moralis non collegialis; capacitatem tamen huiusmodi negare non audemus. Audi de hac re Gillet, *La personnalité juridique en droit ecclésiastique*, 1927, p. 258, nota 2: « Sans oser l'affirmer, nous croyons que certaines personnes morales non collégiales peuvent commettre de délits et être frappées de peines. Ce serait le cas de toutes les personnes morales non collégiales comprenant des personnes physiques dans leur sein: diocèses, paroisses, séminaires. La translation du siège épiscopal ou paroissial n'est-elle pas une peine frappant le diocèse ou la paroisse (can. 2291, § 3; 2292)? D'après le canon 2255 une communauté peut être frappée d'interdit ou de souspense. Le terme de communauté est tout à fait général et peut très bien s'entendre de la communauté comprise dans un diocèse, une paroisse, un séminaire ».

⁶ C. 2196.

⁷ Cfr. Blat, *Commentarium...*, lib. V, 8: « Qualitas delicti et quantitas in iure aequipollent denominationis speciei actuum moralium eorumque gravitati »; Eichmann, *Das Strafrecht des Codex iuris canonici*, Paderborn, 1920, pag. 31; Lega, *l. c.*, 34; Wernz, *l. c.*, VI, 17, VII, et 27-28; Latini, *l. c.*, pag. 93.

Codex varias species determinat in tertia parte huius libri. Cum delictum non sit merum peccatum in hac determinatione facienda attendendum est etiam naturae iuris laesi prout maius vel minus damnum affertur ¹.

Quantitas delicti idem est ac delicti gravitas, quae duplex considerari potest, absoluta et relativa. Quantitatem delictorum absolutam determinat ipsa delictorum qualitas seu species; ordinata enim classificatio delictorum ea est dicenda quae ipsorum species determinat ex momento quod habet lex poenalis ad ordinem sociale servandum cuius proinde violatio plus minus damnum affert ².

Quantitatem seu gravitatem relativam dimetimur ex quantitate doli, ex quantitate damni seu facti criminosi et ex variis et peculiaribus facti criminosi circumstantiis. Ex parte primi elementi nempe doli multae habentur gradationes pro causarum natura quae augent vel minuunt dolum, e. g., error, passio, ebrietas, somnus, morbi etc.; ex parte facti materialis criminosi factum completum, aut solum attentatum, aut frustratum habere possumus; ad circumstantias speciales referuntur locus, tempus, et modus quibus delictum committitur, item persona quae committit et in quam committitur, itemque recidivitas in delictum; quae omnia in delicti gravitatem influere ex ipsa enuntiatione patet ³.

1644. — III. Divisio delictorum. - 1° *Delictum publicum, notorium et occultum.* - Delicta ecclesiastica ratione notitiae quae de illis apud populum divulgari potest dividuntur in *publica, notoria et occulta* ⁴.

Quae distinctio adaequata videtur, non quod excludantur aliae divisiones delicti ratione notitiae plus minus divulgatae de eodem, sed eo sensu quod aliae divisiones, si quae habeantur, ad has praecipuas reducendae sint, sicut species ad genus.

Notamus autem hac in re non multum utilitatis afferre recursum ad fontes iuris antiqui ante Codicem vigentis; terminologia enim nec stabilis nec conformis fuit, licet notiones sat bene definitae in doctrina haberentur. Voces *notorii* et *publici* promiscue plerumque accipiebantur, aut notorium ut species publici considerabatur, ad quod publicum quidam etiam manifestum et famosum referebant ⁵.

¹ Cfr. Lega, *l. c.*, 34; Latini, *l. c.*, 93 et sqs. ubi logicam et philosophicam classificationem delictorum proponit.

² Cfr. Latini, *l. c.*, p. 98.

³ Fusioem de his tractationem invenies apud Latini, *l. c.*, p. 98-166; cfr. etiam Wernz, *l. c.*, VI, 17, VII, 28; Lega, *l. c.*, 34.

⁴ Practicum momentum huius distinctionis in pluribus Codicis canonibus manifestum est. Cfr. cc. 986; 1747, n. 1; 1933, § 1; 1939; 2147, § 2, n. 4; 2157; 2191-2192; 2232, § 1; 2312, § 2.

⁵ Cfr. c. 7, X, 3, 2; c. 14, X, 2, 28; c. 8, X, 3, 2; c. 13, X, 2, 28; Reiffenstuel, *l. c.*, V, 1, 243 et sqs.; D'Annibale, *l. c.*, I, 242; Wernz, *l. c.*, VI, 17, V; Hollweck, *l. c.*, § 6, nota 1, pag. 68; Augustine, *l. c.*, VIII, 17, nota 10.

Nunc terminologiae et notionibus a Codice datis omnino standum est.

1645. — *a) Delictum est publicum*, si iam divulgatum est aut talibus contigit seu versatur in adiunctis ut prudenter iudicari possit et debeat facile divulgatum iri ¹.

Vi huius canonis apparet de iure vigente ex tribus capitibus inter se distinctis haberi posse delictum publicum: ex divulgatione iam facta, ex adiunctis in quibus commissum est, et ex adiunctis in quibus de facto hic et nunc versatur. Habetur igitur delictum publicum:

α) Si iam divulgatum est. Nihil refert a quo divulgatum sit utrum ab ipso delinquente an ab aliis, utrum bona vel mala fide, utrum iuste an iniuste. Quandonam dici possit delictum divulgatum esse Codex non determinat; certe sufficere videtur ut ex hoc capite publicum delictum habeatur, si maiori parti communitatis, oppidi aut civitatis incolarum notitia pervenerit, dummodo communitas plus decem hominibus constet; ratio est quia decem constituunt populum, et consequenter quod coram maiori parte talis communitatis fit coram omnibus eiusdem fieri censetur ².

Si notitia sit diffusa inter personas quae simul sumptae maiorem partem non constituunt, publicitas delicti haberi poterit ex aliis capitibus non vero ex capite divulgationis iam de facto existentis; quando vero maior pars iam delictum noverit, delictum iam de se publicum est, licet illae personae nullo modo illud sint divulgaturae et de eo sint secretum servaturae. Attamen in hoc casu delictum erit publicum pro illa communitate non autem pro aliis locis.

Differt delictum publicum ex hoc capite a delicto notorio *notorietate facti* quia notorietas facti requirit ut publice seu in loco publico et coram multis commissum sit delictum quod non requiritur pro delicto publico ex hoc capite; itemque quia publicitas non requirit absolute ut delictum cognoscatur etiam formaliter seu quatenus est delinquenti imputabile, quod e contra requiritur in delicto notorio.

β) Si contingat in talibus adiunctis ut prudenter iudicari possit et debeat facile divulgatum iri; quod idem est ac dicere si delictum committatur coram certis et determinatis personis, quae, earum indole considerata, tales sunt quae certo delictum divulgaturae praevidendae sint. Quot autem ad hoc personae requirantur non est iure definitum, sed nec certo modo definiri potest. Res facti est, proinde in aestimatione boni viri esse debet ³. Et merito quia iudicium non pendet solum a numero personarum quae delictum committi viderunt aut quoquo modo perceperunt, sed ex aliis etiam circumstantiis, ab indole scilicet personarum et partim etiam a moribus communitatis.

Hoc generatim affirmari poterit: si de personis seriis et prudentibus agatur videtur delictum considerari non posse ut publicum ex hoc capite

¹ C. 2197, n. 1.

² Reiffenstuel, *l. c.*, V, 1, 249; Vermeersch-Creusen, *l. c.*, III, 384.

³ D'Annibale, *l. c.*, I, 242, nota 49.

nisi illud noverint quinque saltem vel sex personae in oppido, septem vel octo in civitate; si vero de personis loquacibus aut imprudentibus agatur publicum erit delictum etsi a paucis tantum puta duabus vel etiam unica persona cognoscatur ¹.

Quandoque etiam numerus maior personarum novisse poterit delictum quin eo ipso sit publicum habendum, ut si sciatur inter parentes et cognatos qui tamen omni studio feruntur ad illud non revelandum ².

Differt publicum ex hoc capite a notorio notorietate facti in hoc quod in delicto notorio non solum factum delictuosum cognosci debet sed et eius imputabilitas celari et excusari non possit, quod de publico non verificatur. Itemque ad publicum delictum requiritur certa praevisio divulgationis in populo quae ex iure Codicis non requiritur ad notorium.

Non sufficit, ut delictum ex hoc capite publicum sit, ut divulgatio delicti praevideri possit, sed requiritur ut praevideri *debeat*.

γ) *Si in talibus versetur adiunctis* ut prudenter iudicari possit et debeat facile divulgatum iri.

Hic casus verificari potest etsi delictum commissum sit in loco omnino occulto aut sub tegmine tenebrarum nocturnarum coram paucis omnino testibus aut etiam coram unico teste, immo quandoque sine ullo teste, si inquisitio iuridica auctoritative facta eo usque pervenerit ut auctorem delicti invenire potuerit eumque in iudicio verum delicti auctorem esse convicerit ³.

Patet differentia publicitatis ex hoc capite a publicitate ex capite praecedenti. Ibi enim consideratur casus delicti commissi in adiunctis quae delictum divulgatum iri suadent; hic e contra casus delicti quod non fuit commissum in illis adiunctis, sed quod de facto hic et nunc in illis adiunctis invenitur vel ex imprudentia delinquentis, vel ex diligentia adhibita a publica auctoritate vel a personis quarum interest auctorem delicti detegere.

Ad hunc casum delicti publici videntur etiam referendi casus delicti de quo constet ex confessione extraiudiciali delinquentis, item casus delicti commissi spectante universo vel maiore parte populi, qui tamen putat delinquentem non dolo sed casu aut infortunio factum delictuosum commisisse, si in talibus casibus, qui ad delictum notorium pertinere ex iure Co-

¹ D'Annibale, *l. c.*, I, 242, not. 49-50.

² Cfr. Augustine, *l. c.*, VIII, 16; Thesaurus, *De poenis ecclesiasticis*, p. I, cap. XXI, habet: « Etiam si res nota sit duobus vel tribus res occulta dicitur: Item si quinque vel sex personis in aliquo oppido, vel septem aut octo in civitate res nota sit, non dicitur publica, sed occulta ». Cfr. Gasparri, *Tractatus canonicus de matrimonio* ², I, 260, pag. 166 ubi aliae eiusdem sensus et sententiae auctorum opiniones ex Benedicto XIV referuntur. Ultra terminos communiter admissos videtur progredi Santamaria, *l. c.*, VI, 54, docens publicum esse delictum quod 15 noverint personae in communitate, quae 100 personis constat; quod noverint 20 in communitate 1000; quod noverint 40 in oppido 5000 personarum.

³ Hic casus ab auctoribus antiquis non consideratur, aut consideratur ut casus delicti notorii notorietate iuris; cfr. Reiffenstuel, *l. c.*, V, 1, 246, quod tamen de iure vigente non potest amplius affirmari; casus enim notorietatis aliter definiuntur a Codice; si igitur quis coram tribunali etiam incompetente conveniatur et ibi reus esse convincatur, notorium utique non erit delictum, at poterit publicum considerari, facile enim in hoc casu, praesertim si de tribunali laicali agitur, divulgatio haberi poterit.

dicis non possunt, eo pervenerit notitia delicti¹ ut illud divulgandum esse praevideatur.

Delictum publicum ex his tribus capitibus potest esse occultum *formaliter* et publicum solum *materialiter*; in quo delictum publicum differt a delicto notorio, quod semper debet esse tale non solum materialiter seu ut factum, sed etiam formaliter seu ut delictum, delinquenti nempe imputabile, ita ut de iure vigente haberi nequeat omnino delictum notorium, materialiter tantum notorium, formaliter occultum; possit e contra haberi delictum publicum tantum materialiter quod formaliter sit occultum¹.

Ideo dicemus quotiens delictum est notorium procedere licere ad sententiam seu ad condemnationem, quotiens autem delictum est solum publicum procedi posse ad iudicium criminale.

Delictum autem solum materialiter publicum in certis casibus ut delictum occultum consideratur; non enim merum factum delictuosum constituit delictum, sed delictum formaliter sumptum duobus elementis constans nempe facto externo ordinem socialem laedente et elemento subiectivo seu morali imputabilitate².

Quaelibet figura delicti publici a delicto notorio differt in hoc quod in delicto notorio, sive de notorietate iuris sive de notorietate facti agitur, divulgatio in populo praevis non requiratur de facto existens, nec item requiratur absolute loquendo praevisio huiusmodi divulgationis³ quarum tamen alterutra nempe vel actualis divulgatio vel eiusdem saltem praevisio requiritur ut delictum publicum haberi possit.

In notorio e contra delicto requiritur certa et publica (seu quae publico dominio acquisita sit quia vel documentis comprobatur, vel legitimis et publici iuris factis attestationibus etc.) notitia delicti⁴, et non quaevis notitia sed talis quae delicti duo elementa comprobare possit ita ut nequeat aliquid contra factum delictuosum aut contra eiusdem imputabilitatem obiici; quae notitia certa et absoluta et publica ad delictum publicum non requiritur. Potest quippe forte delinquens ob delictum publicum conventus non spernendis argumentis defectum imputabilitatis demonstrare aut forte defectum ipsius publicitatis delicti materialis, quae si demonstraverit

¹ Cfr. c. 2197, n. 3; Reiffenstuel, *l. c.*, V, 1, 265; Wernz, *l. c.*, VI, 17, V; Sole, *l. c.*, 11; Vermeersch-Creusen, *l. c.*, III, 384; Salucci, *l. c.*, pag. 6; Blat, *l. c.*, n. 9; Chelodi, *l. c.*, 4; Eichmann, *l. c.*, p. 33; Augustine, *l. c.*, VIII, 17; Woywod, *A practical Commentary on the Code of canon law*, II, 2027.

² D'Annibale, *l. c.*, I, 242; Gasparri, *Tractatus canonicus de sacra ordinatione*, 1893, I, n. 222.

³ Cuius assertionis demonstratio patet ex c. 2197, nn. 2, 3 ubi notorium definitur; ibi enim aliter ac n. 1 eiusdem canonis de quo agimus, de divulgatione sermo non occurrit, licet sermo sit de publica notitia; quae publica notitia non necessario dicit aut requirit divulgationem in populo et haberi poterit ex authentico seu publico documento aut ex attestationibus legitime factis etc.

⁴ Quae notitia publica non est, ut videtur, idem ac divulgatio et potest cum divulgatione concurrere, at non necessario cum ipsa coniungitur. Publica notitia non necessario ad universum populum extenditur, sed ad paucas etiam personas restringi potest; e. g., si reus in tribunali ecclesiastico comparens iudicialiter interrogatus delictum confiteatur, ex confessione habetur publica delicti notitia, licet de facto delictum forte solum personis tribunal constituentibus innotescat; itemque si in tribunali testes fide digni delictum comprobent; in priori casu habemus notorietatem iuris, in altero, ut videtur, notorietatem facti.

absolvetur a delicto aut saltem ab instantia et tunc delictum fiet quasi occultum seu occultum formaliter ¹.

Ex quibus hoc tandem nos deducere posse censemus: De iure Codicis delictum notorium non debet considerari ut species delicti publici ².

Codex enim tres species delictorum, ratione notitiae quae de delictis habetur, considerat, quae species inter se coordinatae sunt, non subordinatae ³, ita ut delictum ad unam speciem spectans ad aliam simul pertinere non possit; et ita quod est publicum, ad mentem Codicis, occultum sub eodem respectu esse nequit aut notorium; item quod est notorium nequit esse publicum aut occultum; ac demum quod est occultum nequit esse simul eodem sensu publicum aut notorium.

1646. — *b) Delictum est notorium notorietate iuris* post sententiam iudicis competentis quae in rem iudicatam transierit aut post confessionem delinquentis in iudicio factam ⁴.

Casus notorietatis iuris hic taxative ⁵ determinati sunt nec arbitrarie possunt ad alios similes casus extendi. Sunt igitur casus duo, confessionis et sententiae.

Ut casus sententiae verificetur requiritur ut de vera sententia agatur non de mero decreto in processu aliquo administrativo aut etiam in iudicio proprie dicto lato. Non sufficit igitur decretum suspensionis ex informata conscientia, aut aliud similis naturae; nec item, ut videtur, sententia incidens in iudicio proprie dicto, nisi forte et ipsa una cum sententia definitiva in rem iudicatam transierit.

Non sufficit certe sententia lata a iudice absolute incompetente; lata vero a iudice relative incompetente videtur sufficere ut habeatur notorium. Consequenter non facit notorium sententia lata a iudice laico in clericum nisi hic legitime coram illo ad normam c. 120 conveniatur; facit e contra notorium etiam in foro ecclesiastico sententia a iudice laico lata contra laicum ⁶.

Casum confessionis quod attinet oportet ut confessio sit libera, non per metum, aut vim aut alio medio iniusto extorta ⁷.

Ut confessio et sententia notorium iuris constituent requiritur ut ipsa sententia et confessio demonstrata sint, quamobrem si hae negentur ante omnia sunt demonstranda ⁸.

¹ Cfr. Sole, *l. c.*, 10; Lega, *l. c.*, 131, pag. 179 in nota.

² Id generatim de iure vetere admittebant canonistae; cfr. Reiffenstuel, *l. c.*, V, 1, 243; Wernz, *l. c.*, VI, 17, V; de iure Codicis id adhuc verificari docet Sole, *l. c.*, 11.

³ Id ex dispositione textus Codicis hoc c. 2197 demonstrari videtur; si ageretur de speciebus aut divisionibus inter se subordinatis, dicendum fuisset, sicut de facto declaratur in doctrina eorum qui ante Codicem id docebant.

⁴ C. 2197, n. 2, una cum cc. 1750 et 1902.

⁵ Reiffenstuel, *l. c.*, III, 2, 16 hos item casus notorietatis iuris taxative enumerat; alii, ut Hollweck, *l. c.*, § 4, not. 4, 5, alios casus addebant quos de iure vigente dicemus comprehendere in notorietate facti; cfr. item Wernz, *l. c.*, VI, 17, V; item Reiffenstuel, *l. c.*, V, 1, 246, *de quo constet per testes idoneos aliasve legitimas probationes, si nihil possit opponi*, quae non sunt amplius practici momenti.

⁶ Cfr. cc. 1553; 1558; 1559; Hollweck, *l. c.*, § 5, nota 5, pag. 67.

⁷ Cfr. Reiffenstuel, *l. c.*, V, 1, 246.

⁸ Reiffenstuel, *l. c.*, V, 1, 16.

Quando in Codice sermo est de delictis notoriis quaelibet notorietas sufficere censenda est, quia ubi lex non distinguit nec nos distinguere debemus.

Notare etiam debemus, ut iam supra diximus, casus notorietatis iuris¹, sicut et casus notorietatis facti haberi posse quin habeatur de facto divulgatio et quin necesse sit ut saltem divulgatio praevideatur.

Advertatur, etiam pro casibus notorietatis iuris verificari clausulam quod delictum *nulla tergiversatione celari possit aut excusari* et proinde non haberi posse delictum notorium notorietatis iuris sicut nec notorium notorietatis facti quod sit notorium solum materialiter, formaliter autem occultum.

1647. — c) *Delictum est notorium notorietate facti*, si publice notum sit et in talibus adiunctis commissum, ut nulla tergiversatione celari nulloque iuris suffragio excusari possit².

Duae conditiones requiruntur ut habeatur notorium facti: *publica notitia* et *ut sit commissum in talibus adiunctis quod non possit celari aut excusari*. *Celari* autem refertur ad factum externum seu ad delictum materialiter sumptum; *excusari* vero ad imputabilitatem, ita ut delictum notorium nullo modo possit esse occultum formaliter³.

Quod duae conditiones simul requirantur ad constituendum notorium facti, suadet coniunctio copulativa *et*, quae duas conditiones iungit in textu. *Publica notitia*, ut diximus, per se non dicit notitiam in populo divulgatam et non requirit per se divulgationem sicut *nec adiuncta in quibus commissum est* necessario divulgationem suadere debent, sufficit ut adiuncta talia sint ut de delicto certa probatio habeatur ita ut non possit delinquens ullo modo aut delictum negare et celare aut se ullo modo ab eiusdem delicti imputabilitate excusare.

Casus ordinarios *notorii notorietate facti* agnoscebant antiqui canonistae in facto permanente, in facto transeunte et in facto interpolato quod ita publice seu coram populo fiat ut nullo modo celari possit⁴.

Notorium notorietate facti ex iure Codicis haberi videtur si delicti tales habeantur iudiciales probationes ut nihil contra opponi possit⁵.

Ad notorium notorietate facti transeuntis videtur etiam referendum de-

¹ Cfr. etiam Blat, *l. c.*, 9, pag. 7, 8.

² C. 2197, n. 3.

³ In hoc commentatores et ius vetus et novum concordant; cfr. Reiffenstuel, *l. c.*, V, 1, 265; Wernz, *l. c.*, VI, 17, 15; Sole, *l. c.*, 11; Blat, *l. c.*, 9; Eichmann, *l. c.*, 32-33; Augustine, *l. c.*, VIII, 17; Salucci, *l. c.*, I, p. 6.

⁴ Cfr. Reiffenstuel, *l. c.*, III, 2, 17.

⁵ Reiffenstuel, *l. c.*, IV, 1, 246 hunc casum videtur considerare ut casum notorii notorietate iuris; at de iure Codicis id amplius non valet; cfr. etiam Wernz, *l. c.*, VI, 17, V; itemque Hollweck, *l. c.*, § 5 ubi praeterea in nota 5 affert ut casum notorietatis iuris delictum quod ex publicis status civilis documentis probari potest ut, e. g., delictum bigamiae, delictum attentati matrimonii pro clericis in maioribus aut religiosis votorum sollemnium; nunc autem tales casus ad notorium facti permanentis referendi esse videntur. Paulo aliter de delicto quod documentis probari possit Chelodi, *l. c.*, 4, p. 5, nota 6, quin tamen declarat cuinam speciei a Codice admissae tale delictum sit assignandum.

lictum commissum coram legitimo iudice pro tribunali sedente, astante notario vel etiam alibi sed coram testibus ad testificandum paratis ¹.

Requiritur autem absolute ad delictum notorium ut constet non solum de delicti facto materiali sed etiam de dolo, culpa et non de defensione inculpatæ tutelæ, aut de casu fortuito. Quod si de his non possit constare delictum notorium haberi non potest; circa quod notandum est multa dici notoria quæ talia non sunt ²; unde multa cautela in hoc procedendum est ³.

Certe non intendimus negare delictum, quod dicitur publicum, non posse etiam quandoque esse notorium notorietate facti, at negamus quodlibet delictum notorium notorietate iuris aut facti debere necessario esse publicum ad mentem Codicis, quasi notorium esset species publici. Quando notorietas cum publicitate coniungitur id per accidens evenit, non necessitate iuris et tunc praevalet in delicto nota notorietatis sive iuris sive facti.

Delictum notorium est aliquid amplius et aliquid minus delicto publico; *aliquid amplius*, quia, ut tale habeatur, requiritur ut de eo iam certo constet et probationes habeantur non solum de facto sed etiam de imputabilitate. *Aliquid minus* quia, aliter ac in publico, in notorio delicto non requiritur nec actualis divulgatio nec certa eiusdem praevisio.

1648. — *d) Delictum est occultum quod non est publicum; occultum materialiter*, si lateat delictum ipsum seu factum materiale seu externum delicti; *occultum formaliter*, si eiusdem imputabilitas ⁴.

Adnotamus statim a Codice non opponi *occultum notorio* sed tantum publico; ex quo quis forte deducere poterit delictum notorium posse quandoque esse occultum sive materialiter sive etiam formaliter, quod praesertim accidere potest de delicto notorio notorietate iuris, e. g., si delictum sit notorium ex lata sententia aut ex delinquentis iudiciali confessione quæ tamen sententia aut confessio numquam divulgandæ sunt, sed in archivo secreto servandæ.

Ex data notione delicti publici est igitur, ad mentem Codicis, formanda notio delicti occulti. Est proinde delictum occultum quod non est divulgatum aut quod in talibus contigit aut versatur adiunctis ut prudenter possit et debeat iudicari non facile divulgatum iri. Tale erit delictum quod vel nemo novit vel parvo numero personæ noverint quæ praevideantur illud non divulgaturæ. Personarum autem magis quam numerus, indoles et propositum attendenda sunt ⁵.

¹ Reiffenstuel, *l. c.*, V, 1, 267. Recte, ut videtur, ab Augustine, *l. c.*, VIII, 16 reprehenditur circa hunc casum Hollweck, *l. c.*, § 5, nota 4, affirmans haberi notorium iuris ex sola præsentia Episcopi aut eius Vicarii generalis. Cfr. eodem sensu Chelodi, *l. c.*, 4, p. 5, nota 6.

² C. 14, X, 2, 28; Reiffenstuel, *l. c.*, V, 1, 265.

³ Cfr. Chelodi, *l. c.*, 4; Woywod, *A practical Commentary on the Code of canon law*, II³, 2027.

⁴ C. 2197, n. 4.

⁵ Lega, *l. c.*, 244, 4.

Delictum *omnino occultum* illud tantum habetur quod nec duo sci-
verint ¹.

Pene vel *quasi-occultum* est delictum quod probari quidem posset, quia
certae personae de eo testari possent, at eorum indole et proposito consi-
deratis praesumendum est eas delictum non divulgaturas ². Tale delictum
practice consideratur occultum simpliciter.

Adnotamus etiam delictum in uno loco publicum posse alibi esse oc-
cultum materialiter et formaliter; item delictum nunc temporis publicum
posse fieri occultum progressu temporis ³.

Plures auctores docent sufficere ut habeatur delictum *occultum forma-*
liter ut sola poena ignoretur delicto adnexa, licet dolus et culpa delin-
quentis divulgata sint ⁴.

Si quaeratur utrum delictum *manifestum* sit habendum publicum an
occultum, ut respondeatur videndum quid per manifestum intelligatur. Si
manifestum dicatur delictum quod ab aliquibus scitur qui de eo possint
testari in iudicio, erit occultum vel publicum pro indole et proposito illarum
personarum quae illud sciunt ⁵; si vero intelligatur delictum quod est publice
et famose notum ex certa scientia et ex certis auctoribus ⁶, tunc absque
dubio delictum manifestum ad delicta publica aut etiam forte ad notoria
pertinet.

1649. — 2° Delicta ecclesiastica civilia et mixta. - Delictum quod
unice laedit Ecclesiae legem, natura sua sola ecclesiastica auctoritas
persequitur, requisito interdum, ubi eadem auctoritas necessarium
vel opportunum iudicaverit, auxilio brachii saecularis; delictum
quod unice laedit legem societatis civilis, iure proprio, salvo privi-
legio fori, punit civilis auctoritas, licet etiam Ecclesia sit in illud
competens ratione peccati; delictum quod laedit utriusque socie-
tatis legem ab utraque potestate puniri potest ⁷.

Ex hoc canone eruitur distinctio delictorum in ecclesiastica, civilia et
mixta. Delictum *ecclesiasticum* est quod lege ecclesiastica punitur, quia
ordinis publici ecclesiastici laesivum; *civile* quod lege civili solum punitur,

¹ D'Annibale, *l. c.*, 242, nota 50; Wernz, *l. c.*, VI, 17, V; quod probari proinde nullo
modo potest; cfr. Gasparri, *Tractatus canonicus de matrimonio* ³, I, 260, pag. 165-166 ubi
omnino occulto ob stare non existimat quod ab unica persona praeter partes sciatur.

² Si Reiffenstuel, *l. c.*, V, I, 242-243 docet delictum pene occultum convenire cum de-
licto publico id intelligendum est de potentia absoluta aut etiam morali, non de commu-
niter contingentibus; deinde notio ibi a summo canonista data delicti publici non amplius
congruit cum notione data a Codice qui requirit saltem probabilem divulgationem ad de-
lictum publicum.

³ Lega, *l. c.*, 313, pag. 179 in nota; Gasparri, *l. c.*, I, 160, pag. 167; Hollweck, *l. c.*, § 5,
nota 7.

⁴ Lega, *l. c.*, 131, p. 179, nota; D'Annibale, *l. c.*, I, 242, not. 52; Gasparri, *l. c.*, I, 160,
pag. 167, 168.

⁵ Ita manifestum intelligere videtur Chelodi, *l. c.*, 4.

⁶ Cfr. Reiffenstuel, *l. c.*, 245 et Wernz, *l. c.*, VI, 17, V.

⁷ C. 2198, una cum c. 120.

quia ordinis civilis publici laesivum; *mixtum* quod punitur utraque lege, quia ordinis utriusque publici laesivum ¹.

Ecclesia directe potest lege punire solum delicta quae ordinem ecclesiasticum laedunt et solum indirecte attingere quae directe referuntur ad ordinem seu bonum temporale; Status potest lege punire delicta quae ordinem socialem temporalem laedunt et nullo modo de delictis materiam spirituales spectantibus leges ferre potest ne indirecte quidem; attamen non prohibetur etiam in suo foro sanctionem poenalem statuere in delicta in religionem admissa in quantum haec prosperitati quoque temporali ad-versantur ².

Delictum mixtum non est semper mixti fori; si enim a viro fori privilegio gaudente committatur foro ecclesiastico reservatur ³.

Delicta mixta, quae scilicet utriusque societatis ordinem violant et ad materiam referuntur de se indifferentem quae potest directe subiici utrique potestati, e. g., delicta contra sextum, violatio sepulchri etc., utriusque societatis lege puniuntur; at ne bis in idem delictum animadvertatur, iudicis ecclesiastici aut Superioris conscientiae committitur a poena infligenda abstinere, si reus sufficienter punitus sit vel puniendus praevideatur poenis auctoritate legis civilis statutis ⁴.

Item praecipitur Ordinariis ne in delictis mixti fori regulariter procedant, cum reus laicus est ⁵.

De iure tamen in his etiam causis si Ordinarius laicum convenerit, laicus tenetur praecepto Ordinarii obedire, nisi iudicium de eodem delicto inchoatum sit in foro civili; datur enim locus praeventioni ⁶.

Poenae tamen latae sententiae lege canonica contra delicta sive ecclesiastica sive mixta statuta certe incurruntur etiam a laicis nisi ipsa lege excludantur ⁷.

De delictis mere civilibus Ecclesia videt ratione peccati in foro sacramentali ⁸, et quidem potestate directa, exclusiva, propria et nativa ⁹.

Nihil tamen obstat quo minus Ecclesia potestate indirecta etiam in foro externo agat contra delicta mere civilia ratione peccati, si talia sint delicta quae non solum ordinem socialem societatis civilis sed ordinem quoque societatis ecclesiasticae perturbent ¹⁰.

¹ Cfr. Wernz, *l. c.*, VI, 17, IV; Chelodi, *l. c.*, 4; Roberti, *l. c.*, n. 45.

² Wernz, *l. c.*, VI, 17, IV; in hoc casu si materia sit natura spiritualis, e. g., delictum haeresis, delictum non fit ex hoc *mixtum*, sed permanet ecclesiasticum, nec de eo iudicium ferre potest Status; cfr. c. 1553, § 1, n. 1; Hollweck, *l. c.*, § 3, nota 1.

³ Cfr. Roberti, *l. c.*, n. 45.

⁴ C. 2223, § 3, n. 2. Paulo aliter Roberti, *l. c.*, n. 54.

⁵ C. 1933, § 3.

⁶ Cfr. cc. 1553, § 2; 1554, 1568; Hollweck, *l. c.*, § 3, nota 1.

⁷ Vermeersch-Creusen, *l. c.*, III, 385.

⁸ Wernz, *l. c.*, VI, 16; Sole, *l. c.*, 13; Chelodi, *l. c.*, 4; Salucci, *l. c.*, pag. 10; qui auctores videntur excludere in delicta civilia quamlibet Ecclesiae potestatem fori externi; quod non recte affirmari censemus. Attamen Wernz, *l. c.*, VI, 16, non negat Ecclesiae competentiam in casibus in quibus *delictum civile* praeter ordinem civilem turbat etiam ordinem socialem Ecclesiae.

⁹ Paulo aliter Vermeersch-Creusen, *l. c.*, III, 385 ad potestatem indirectam provocat.

¹⁰ Lega, *l. c.*, 20, 2; Santamaria, *l. c.*, VI, 55-56; Blat, *l. c.*, 10, pag. 11. Cfr. etiam c. 2222, § 1; contra Wernz, Sole, et Salucci in nota supra. Roberti, *l. c.*, n. 45, p. 66 in nota ex

Ecclesiam ius habere ad auxilium brachii saecularis seu potestatis coactivae exigendum a potestate laicali non est hic demonstrandum; sed quaestio est in iure publico iam praeventa ¹.

1650. — 3° Aliae delicti divisiones. - Praeter allatas aliae recensentur a doctrina et a codicibus delictorum divisiones et distinctiones.

a) Sunt *delicta propria* et *delicta communia*. *Delicta communia* ea dicuntur quae ab omnibus committi possunt; *propria*, quae solum a determinato coetu personarum committuntur, e. g., a clericis, a militibus etc. ².

b) Delictum *complexum* tunc habetur cum lex considerat varia facta, quae de se essent sufficientia ad delictum constituendum, ut elementa constitutiva unici delicti, ita ut factum subsequens absorbeat factum praecedens ³, e. g., inobedientia Romano Pontifici, conspiratio erga ipsum et provocatio inobedientiae erga eundem ⁴.

A delicto complexo distinguenda sunt delicta connexa quae tum habentur, cum duo distincta delicta solum occasionaliter inter se connexionem habent vel etiam dependentiam, et ut duo delicta considerantur, e. g., homicidium ad furtum faciendum ⁵.

c) *Permanens* seu *successivum* appellatur delictum quod in suis elementis, scilicet, dolo et damno, semel positis, perseverat. Huiusmodi delicta sunt raptus impuberum aut mulierum, professio haeresis, retentio librorum prohibitorum, detrectatio obedientiae ⁶.

Delicto permanenti opponitur delictum *instantaneum* seu *momentaneum* quod unica actione consummatur et perficitur, licet unica actio pluribus actibus constare possit et pluribus personis damnum afferat, e. g., furtum, incendium ⁷.

Delicto permanenti affine est delictum *continuatum* quod unico dolo seu unico proposito criminali, at pluribus actibus seu factis

---

Devoti, *Institut. canonic.*, lib. IV, tit. 1, 32, haec habet: «Crimina quorum coercitio pertinet ad civilem rempublicam, subsunt Ecclesiae iudicio propter peccatum; et hoc quidem iudicium exercet Ecclesia in foro poenitentiae».

¹ Cfr. M. A. Coronata, *Ius publicum ecclesiasticum*, n. 85, b, B.

² Cfr. Civoli Cesare, *Trattato di diritto penale*, I, 32, p. 82; Roberti, *l. c.*, 46.

³ Saltelli e Romano-Di Falco, *Commento...*, I, n. 273 et sqs.; E. Jannitti Piromallo, *l. c.*, n. 137; Majno, *l. c.*, I, 422 et sqs. Cfr. infra n. 1702.

⁴ Cfr. c. 2331. Paulo aliter delictum complexum definit Roberti, *l. c.*, 46.

⁵ Cfr. Majno, *l. c.*, I, 411 et sqs.

⁶ Cfr. cc. 2354; 2353; 2314; 2318, § 1; 2331, § 1 etc. una cum cc. 657 et 660. Majno, *Commento al Codice penale italiano*, I, n. 429; Roberti, *l. c.*, 198; E. Jannitti Piromallo, *l. c.*, n. 138.

⁷ Cfr. Majno, *l. c.*, I, 429; Civoli, *Trattato di diritto penale*, I, n. 31, p. 86.

laesivis constat. Differt autem a delicto permanente in hoc quod semel positum supponit actuum repetitionem, dum e contra delictum permanens semel positum in sua existentia per se sine ulla repetitione actuum perseverat; e. g. haeresis defensio et propagatio, librorum prohibitorum lectio et defensio, confessionum auditio sine iurisdictione ¹.

Delictum continuatum et permanens considerantur, etsi ad longius tempus protrahantur ut delictum unicum quod tamen fieri potest virtualiter multiplex ².

Exsistit praeterea *delictum habituale* quando lex ad delictum requirit iterationem violationis alicuius legis, e. g., negligentia gravis in observantia caeremoniarum sacrarum; negligentia parochi in tradenda populo catechetica instructione ³. Etiam delictum habituale multiplicatur per sententiam condemnatoriam et per monitionem etsi de facto non interrumpatur legis inobservantia ⁴.

A delicto permanente distinguendum est *delictum facti permanentis* quod est delictum quod sui vestigium relinquit ⁵.

TITULUS II.

DE IMPUTABILITATE DELICTI, DE CAUSIS ILLAM AGGRAVANTIBUS VEL MINUENTIBUS ET DE IURIDICIS DELICTI EFFECTIBUS

1651. — I. A quo pendeat delicti imputabilitas. - Imputabilitas delicti pendet ex dolo delinquentis vel ex eiusdem culpa in ignorantia legis violatae aut in omissione debitae diligentiae; quare omnes causae quae augent, minuunt, tollunt dolum aut culpam, eo ipso augent, minuunt, tollunt delicti imputabilitatem ⁶.

---

¹ Cfr. cc. 2316; 2318, § 1; 2366 etc. Majno, *l. c.*, I, 429; Roberti, *l. c.*, 196; Saltelli e Romano-Di Falco, *Commento...*, I, 268. Cfr. etiam infra n. 1704.

² Cfr. c. 657.

³ Cfr. cc. 2378 et 2382.

⁴ Cfr. Roberti, *l. c.*, 199; Majno, *l. c.*, I, 429.

⁵ Latini, *l. c.*, 96, 97; Civoli, *l. c.*, I, n. 31.

⁶ C. 2199. Lubet hic referre duos articulos Codicis poenalis italici a. 1930, de hac materia; Art. 42. « Nessuno può essere punito per un'azione od omissione preveduta dalla legge come reato se non l'ha commessa con coscienza e volontà.

« Nessuno può essere punito per un fatto preveduto dalla legge come delitto se non l'ha

Agitur hoc titulo praecipue de elemento subiectivo delicti seu de imputabilitate qua factum externum criminis determinatae personae ut effectum suae causae scienti et volenti tribuimus, et qua deficiente elementum materiale seu factum delictuosum sua anima destituitur ita ut delictum haberi amplius nequeat ¹.

Imputabilitas quae pendet ex dolo constituit delictum proprie dictum; quae vero pendet ex culpa quasi-delictum; iure tamen nostro delictum et quasi-delictum aequiparantur, licet, ceteris paribus, culpa minorem implicet imputabilitatem quam dolus ².

Ut habeatur iure nostro delictum aut quasi-delictum ³ semper requiritur in delinquente talis imputabilitatis moralis gradus qui saltem requiritur ad peccatum mortale ⁴.

Determinatione gradus imputabilitatis hoc titulo determinamus delicti quantitatem quatenus ipsa quantitas determinatur a maiori minorigue imputabilitatis gradu ⁵; determinamus etiam principia quibus regitur poenarum

commesso con dolo, salvi i casi di delitto preterintenzionale o colposo espressamente preveduti dalla legge.

« La legge determina i casi nei quali l'evento è posto altrimenti a carico dell'agente, come conseguenza della sua azione od omissione.

« Nelle contravvenzioni ciascuno risponde della propria azione od omissione cosciente e volontaria sia essa dolosa o colposa. »

Art. 43. « Il delitto:

« è doloso, o secondo l'intenzione, quando l'evento dannoso o pericoloso, che è il risultato dell'azione od omissione e da cui la legge fa dipendere l'esistenza del delitto, è dall'agente preveduto e voluto come conseguenza della propria azione od omissione;

« è preterintenzionale, o oltre l'intenzione, quando dall'azione od omissione deriva un evento dannoso o pericoloso più grave di quello voluto dall'agente;

« è colposo, o contro l'intenzione, quando l'evento, anche se preveduto, non è voluto dall'agente e si verifica a causa di negligenza, o imprudenza o imperizia, ovvero per inosservanza di leggi, regolamenti, ordini o discipline.

« La distinzione tra reato doloso e reato colposo stabilita da questo articolo per i delitti, si applica altresì alle contravvenzioni ogni qualvolta per queste la legge penale faccia dipendere da tale distinzione un qualsiasi effetto giuridico ».

¹ In Sacra Scriptura, Levit. xx, 16, praecipitur pecus cum quo mulier peccavit una cum muliere morti tradi, id tamen non fit ob aliquod in bruto animali proprie dictum agnatum delictum, sed ne sua memoria contaminata mentem refricet et sic occasio fiat novi eiusdem speciei delicti et etiam ad maiorem terrorem de his delictis populo incutiendum; c. 4, C, 15, qu. 1; cfr. Wernz, l. c., VI, 18, nota 40; Hollweck, l. c., § 11, nota 1. Bruta autem animalia delicti incapacia esse per se patet quia intellectu et libera voluntate destituta, et proinde doli et culpa incapacia.

² Latini, l. c., pag. 83. Ut constat ex art. 42 et 43 Cod. poen. ital. supra in nota relatis, iure italico tres species delictorum distinguere possunt: *delicta dolosa* seu cum intentione commissi; *delicta praeterintentionalia* seu ultra intentionem, in quibus damnum gravius evenit quam illud quod ab agente intendebatur; *delicta culposa* seu contra intentionem, in quibus damnum non intendebatur. Etiam iure nostro ista distinctio adhiberi poterit utiliter ad melius definiendam in singulis casibus delinquentis imputabilitatem et responsabilitatem. Cfr. de his distinctionibus *Codice penale illustrato con i lavori preparatori* ³, ad art. 43. Cfr. etiam Roberti, l. c., n. 67.

³ Ne semper has duas voces delictum et quasi-delictum repetere cogamur semel pro semper adnotamus quae dicuntur de delicto applicabilia esse et quasi-delictis nisi aliud ex contextu pateat, salva minori imputabilitate.

⁴ Wernz, l. c., VI, 23; D'Annibale, l. c., I, 297, nota 6 et 18.

⁵ Cfr. c. 2196.

inflictio in singulis casibus quae proinde a iudice in poenis applicandis attendenda sunt ¹.

Tam dolus quam culpa, quae ad delicti imputabilitatem requiruntur, supponunt cognitionem et liberum arbitrium ². Quae proinde libero arbitrio aut cognitioni quovis modo derogant etiam delicti imputabilitati derogant. Sunt deinde causae quae actum intellectus aut voluntatis intensiorem faciunt aut fieri supponunt et proinde delictum eiusque imputabilitatem augent ut, e. g., dignitas personae quae committit delictum aut quae delicto offenditur, abusus auctoritatis, passio voluntaria excitata, recidivitas etc. ³.

Sunt item causae quae pleno usui facultatis intellectivae et volitivae obstant quae proinde dolum vel culpam minuunt et consequenter etiam imputabilitatem. Talia sunt, e. g., ebrietas voluntaria, mentis debilitas, ignorantia simpliciter vincibilis, ignorantia poenae, tutelae legitimae causa si debitum moderamen non servetur, passio non voluntaria, metus si agatur de actu intrinsece malo etc. ⁴.

Sunt item causae quae cognitionem aut libertatem ad actum humanum et proprie ad dolum aut culpam requisita omnino impediunt et prorsus auferunt quae proinde delicti imputabilitatem prorsus excludunt. Tales causae sunt, e. g., casus fortuitus, vis physica, grave incommodum et metus gravis, causa legitimae tutelae, necessitas, ignorantia, oblivio, inadvertentia et error invincibilia, amentia, ebrietas involuntaria, defectus actualis usus rationis etc. ⁵.

1652. — II. De dolo ad delictum requisito. - 1° Quid sit. - Dolus heic ⁶ est deliberata voluntas violandi legem, eique opponitur ex parte intellectus defectus cognitionis et ex parte voluntatis defectus libertatis ⁷.

Dolus proinde supponit perfectam cognitionem et liberam voluntatem, quae tamen duo elementa etiam in culpa habentur, diverso tamen modo. Delictum quod fit ex dolo appellatur delictum simpliciter, quia illa duo elementa perfecte possidet, delictum vero quod committitur ex sola culpa

¹ Cfr. c. 2226 et sqs.

² « Si agisce, sapendo di agire, anche nei delitti colposi, perchè anche in questi l'azione od omissione, cioè la causa, è sempre volontaria. Il commissario Ferri non può concepire nelle contravvenzioni e nei delitti colposi, la volontarietà delle omissioni. Ma nei delitti colposi non c'è e nelle contravvenzioni può non esserci, la volontarietà e, prima ancora la precisione dell'evento; ma che nei delitti colposi, e nelle contravvenzioni manchi la volontarietà dell'azione o dell'omissione, non è vero. Anche nei delitti colposi di omissione e nelle contravvenzioni per omissione, la volontarietà dell'omissione c'è sempre. Un'omissione che sia involontaria non è base di responsabilità » (*Codice penale illustrato*.... ad art. 43, pag. 46. Cfr. etiam Saltelli e Romano-Di Falco, *Commento teorico-pratico al nuovo Codice penale*, I, n. 123).

³ Cfr. cc. 2206; 2207; 2208, etc.

⁴ Cfr. cc. 2201-2206.

⁵ Cfr. cc. 2201-2206. De singulis causis fusius infra.

⁶ Id est, in criminalibus ut distinguatur a dolo in civilibus de quo alibi sermo occurrit; cfr. cc. 103 et 1684-1689; Lega, *l. c.*, 35; D'Annibale, *l. c.*, I, 297, nota 5.

⁷ C. 2200, § 1.

delictum culposum aut quasi-delictum. Differentia inter utrumque in hoc consistit, quod delictum stricte dictum sit violatio legis poenalis non solum praevidibilis seu quae praevideri potuit et debuit, sed quae etiam de facto fuit praevisa quaeque ab agente dum impediri potuit ac debuit, *volita* fuit ¹; in delicto vero culposo legis poenalis violatio fuit quidem praevidibilis seu praevideri potuit ac debuit, et de facto forte praevisa, at non fuit *volita* nisi *indirecte* seu in causa voluntarie admissa seu posita, quia omissa fuit diligentia necessaria et debita ad legis violationem evitandam ².

Fundamentum imputabilitatis in delicto est voluntas libera aversa directe volens aut directe intendens legis violationem aut damnum inde sequens ³; fundamentum e contra delicti culposi est obligatio legis poenalis non quatenus ipsa lex hoc vel illud praecipit vel prohibet, sed quatenus obligat ad diligentiam adhibendam ne ex propria actione damnum aliis proveniat ⁴.

Duo ergo elementa imputabilitatis nempe cognitio et liberum arbitrium tam in delicto quam in quasi-delicto iure nostro requiruntur, diverso tamen modo supra explicato ⁵.

Licet iure canonico delictum etiam ex culpa haberi possit, non excluditur tamen hoc iure distinctio inter delicta ex dolo et delicta ex culpa provenientia. Idque praesertim practicum habet momentum in multis casibus ubi delicta poenis latae sententiae puniuntur; ita si lex verba habeat quae dolum requirunt, e. g., *scienter, consulto, data opera* etc., poenae latae sententiae non incurruntur si sola culpa adfuerit ⁶.

¹ « Il dolo va sempre riportato all'evento. La nozione del dolo è sempre previsione, volontà dell'evento dannoso. — Circa il dolo, tra le due teorie dominanti, della previsione dell'evento (teoria della rappresentazione) e della volontà dell'evento (teoria della volontà), si è scelta quest'ultima. ... Dolo si ha, quando l'evento non solo è stato preveduto, ma è stato voluto ». Cfr. *Codice penale illustrato*..... ad art. 43, pag. 48-49; Saltelli e Romano-Di Falco, *Commento*... n. 121, pag. 262, in nota 5; E. Jannitti Piromallo, *Corso di diritto criminale*, n. 95 et sqs.

² Cfr. Roberti, *l. c.*, 64 et sqs. « La dottrina che fondava la distinzione tra delitti dolosi e colposi sulla prevedibilità o imprevedibilità dell'evento può dirsi ormai abbandonata dalla più autorevole dottrina..... La colpa in verità è costituita, non dalla prevedibilità e dalla mancanza di previsione dell'evento, ma dalla negligenza, imprudenza, imperizia o inosservanza di specifiche regole di condotta..... sebbene tale evento fosse prevedibile. Se fu preveduto, ricorre... una circostanza aggravante ». Vedi *Codice penale illustrato*..... ad art. 43, Quae concordant cum doctrina canonistarum. Cfr. Roberti, *l. c.*, n. 64 et sq. Ulterius quaeri potest utrum voluntas in dolo dirigenda sit ad violandam legem poenalem an damnum ex hac violatione producendum. Ex canone 2202, videtur sufficere ut voluntas dirigatur ad violandam legem. Ex iure poenali italico requiritur ut ipse malus eventus ex delicto oriens intendatur. Cfr. art. 42, 43 Cod. poen. ital. Roberti, *l. c.*, n. 64.

³ Ideo duplex figura doli iure romano agnoscitur: *dolus impetus* et *dolus propositi*; utraque figura voluntatem liberam et volentem legis violationem supponit; *dolus* tamen *impetus* praemeditationem non implicat, quam implicat e contra *dolus propositi*; cfr. de his distinctionibus Ferrini, *Diritto penale romano*, pag. 92-95.

⁴ Wernz, *l. c.*, VI, 23.

⁵ Iure romano delictum solum ex dolo oriebatur, non ex culpa et solum exceptionaliter admittebatur delictum culposum et praeterintentionale; cfr. Ferrini, *l. c.*, pag. 95 et sqs. et passim. Cfr. etiam supra quae ex Codice poenali italico diximus in nota... p. 22 et 23, de distinctione delicti culposi a delicto praeterintentionali.

⁶ Cfr. c. 2229, § 2; Ferrini, *l. c.*, pag. 89 et sqs. ubi similia verba ex iure romano afferuntur et explicantur.

In dolo varii gradus distingui possunt qui varie influunt in imputabilitatem. Dicitur haberi *dolus impetus* quando quasi ex improviso agens delictum committit; *dolus deliberatus* quando voluntas plene deliberat et delictum in suis mediis plene praeparatur ¹.

1653. — 2° *De praesumptione doli.* - Posita externa legis violatione, dolus in foro externo praesumitur, donec contrarium probetur ².

Agitur ut patet de praesumptione iuris quae legitima probatione ignoratae legis, aut morbi aut defectu usu rationis eliditur.

Quaeri potest utrum haec praesumptio alia iuris praesumptione elidi possit? Cui quaestioni affirmative respondemus quotiens alia praesumptio iuris reo favorabilis sit; ita praesumptio hac paragrapho statuta eliminatur praesumptionibus cc. 88, § 3 et 2201, § 2 statutis, idest locum non habet in infantibus vel pueris et in usu rationis habitu destitutis ³.

1654. — III. *De culpa et de infortunio.* - 1° *De culpa.* - Si quis legem violaverit ex omissione debitae diligentiae, imputabilitas minuitur pro modo a prudenti iudice ex adiunctis determinando; quod si rem praeviderit, et nihilominus cautiones ad eam evitandam omiserit, quas diligens quivis adhibuisset, culpa est proxima dolo ⁴.

Agitur hic, ut patet, de quasi-delicto seu de delicto culposo quod scilicet, excluso dolo, ex culpa committitur, quodque iure canonico, ut patet ex hoc canone, ut delictum minutae tamen imputabilitatis consideratur.

Culpa ita definiri potest: voluntaria et imputabilis ommissio debitae diligentiae in aestimandis effectibus facile secuturis ex aliquo facto ⁵.

¹ Cfr. Roberti, *l. c.*, n. 64.

² C. 2200, § 2.

³ De iure romano haec habet Ferrini, *Diritto penale romano*, p. 152, 153: « La presunzione generale di dolo, che dalla glossa in poi fu accolta volentieri, non ha fondamento alcuno nei testi romani..... Tuttavia occorre eliminare l'equivoco: Ordinariamente provato il fatto è provato il dolo. Non perchè dato quello questo si presuma, ma perchè risulta evidente dal modo con cui il fatto avvenne l'intenzione corrispondente ».

⁴ C. 2203, § 1.

⁵ Lega, *l. c.*, n. 45; Latini, *l. c.*, pag. 78; Wernz, *l. c.*, VI, 23; Roberti, *l. c.*, n. 67. « La colpa nel diritto penale va concepita come la volontaria inosservanza d'una norma di condotta che ha per effetto involontario un evento di danno o di pericolo per i beni o per gli interessi giuridici altrui..... L'imputabilità penale presuppone l'elemento psichico del reato e trova il suo fondamento nel principio di *causalità volontaria*, secondo il quale per imputare un fatto ad alcuno occorre che questi ne sia stato la causa efficiente psichica, oltre che fisica..... Deve distinguersi, nel reato colposo, un fatto causante (condotta colposa: azione od omissione) ch'è volontario, da un effetto (evento di danno o di pericolo) ch'è involontario » (Arturo Del Giudice, in *Enciclopedia italiana*, Treccani, v. *Colpa*, X, p. 892), vel *Codice penale illustrato*, ad art. 43. In qua notione culpae comprehenduntur negligentia, imprudentia, imperitia et inobservantia legis aut regularum. Codex noster canonicus loquitur solum de negligentia, at nihil obstandum videtur quo minus negligentia generice accipiatur pro istis variis culpa formis.

De ratione qua variae formae culpa differunt inter se cfr. Arturo Del Giudice, *l. c.*, e Saltelli e Romano-Di Falco, *Commento teorico-pratico del nuovo Codice penale*, I, n. 125. Cfr. etiam Roberti, *l. c.*, 67.

Culpa est *lata*, si nec diligentia ab omnibus in re gravis momenti adhiberi solita adhibita sit; *levis*, si adhibita quidem sit diligentia communis, sed non illa quae adhiberi solet ab hominibus diligentioribus; *levissima* si adhibita sit diligentia adhiberi solita ab hominibus diligentibus, sed non quae adhibetur ab hominibus diligentissimis ¹.

Ut quasi-delictum habeatur requiritur in agente culpa lata vel saltem levis quae gravem imputabilitatem moralem contineat; culpa levissima generatim non attenditur ².

Nota differentialis culpa a dolo haec est, quod in dolo malus eventus seu damnum et praevидetur et intenditur ³, in culpa autem nunquam malus eventus intenditur, licet quandoque praevideatur et generatim praevideri possit et debeat ⁴.

Verum utique est culpam in qua eventus malus seu damnum praevидetur proximam esse dolo ⁵, et maximum gradum attingere, attamen ipsa semper est culpa quousque damnum ex ipsa secutum non intenditur sed solum praevидetur.

Multa quae disserunt auctores nostri etiam optimae notae ⁶ ex iure praesertim romano, agentes de iure canonico poenali, circa naturam culpa

¹ Lega, *l. c.*, n. 45, pag. 69; Latini, *l. c.*, pag. 81-82; Roberti, *l. c.*, n. 67; Sole, *l. c.*, n. 21; Wernz, *l. c.*, VI, 23; D'Annibale, *l. c.*, I, 297: « Et metitur, quasi e contrario ex diligentia quam paterfamilias vel prudentissimus, vel solers, vel etiam desidiosus adhibet suis rebus. Itaque *illius* diligentiae deesse *levissima* culpa est, *istius levis*, *huius lata* ».

² Cfr. Latini, *l. c.*, pag. 82-83; Wernz, *l. c.*, VI, 23 qui tamen haec addit: « Sicut privata pactione in contractibus potest quis obligari ad praestandam culpam levissimam, ita in casu particulari, id exigente bono publico lex poenalis potest obligare ad culpam levissimam sub sanctione poenali praestandam; quo in casu defectus summae diligentiae cum gravi culpa ex se est coniunctus ». Quae tamen verba clarissimi auctoris meliorem explicationem habent in iis quae in textu dicuntur de culpa civili et de delicto civili.

³ Giacomo Delitala, in *Osservazioni intorno al progetto preliminare di un nuovo Codice penale*, Milano, « Vita e Pensiero », 1927, pag. 119, legislatori italico consulebat ne *intentionalitem* ad dolum requireret; de facto autem in edito Codice intentionalitas requiritur ad dolum ut ex art. 43 Cod. poen. ital. supra relato in nota constat.

⁴ « L'evento di danno o di pericolo, — osserva il Del Giudice, *Il delitto colposo*, n. 38, — potrà anche essere previsto e tuttavia il fatto rimane imputabile a titolo di colpa. Una volontà senza previsione non può esistere, ma ben può verificarsi il fenomeno psicologico della previsione di un evento senza la volontà ch'esso si verifichi. Ciò accade quando l'agente prevede l'effetto che potrebbe essere conseguenza del suo operato, ma spera che non si verifichi. Il cocchiere che mette la vettura di corsa in una via frequentata dal pubblico, il cacciatore che spara contro la selvaggina, ma scorgendo in prossimità di essa una persona, l'infermo di malattia contagiosa che, consapevole del suo stato, ma senza volontà di contagiare, ha contatto con altri trascurando opportune precauzioni; il chirurgo che, per la fretta o altro ingiustificato motivo, trascura l'osservanza di norme e di cautele in una operazione chirurgica; il medico che, per temerità professionale, applica un rimedio nuovo e non ancora bene sperimentato, hanno tutti la rappresentazione del possibile evento di danno, eppure tali fatti rimangono imputabili a titolo di colpa. Ciò avviene perchè la previsione è accompagnata non dalla volontà dell'evento, ma invece dal timore e, nello stesso tempo, dalla speranza che esso non si avveri; e talvolta, come nel caso del medico, anche dal proposito di giovare, senza poter escludere la possibilità del nocimento ». Saltelli e Romano-Di Falco, *Commento...* I, n. 121, pag. 262 in nota. Cfr. etiam supra n. 1652.

⁵ C. 2203, § 1.

⁶ Cfr. e. g. D'Annibale, *Summula...*, I, 297, nota 13; Wernz, *l. c.*, VI, 23; Lega, *l. c.*, 45.

non commendantur claritate ex eo praesertim quod plures textus iuris romani de culpa agentes non habent relationem ad ius poenale sed solum ad ius privatum ¹.

Ideo etiam fit quod auctores civilistae distinguunt *delictum civile* a *delicto poenali*, atque delictum civile tunc haberi docent cum culpa habetur in casibus in quibus lex poenalis specialis desideratur ².

Haec autem distinctio etiam in iure nostro utiliter adhiberi posse videtur. Etenim etiam iure nostro licet forte culpa frequentius lege poenali fulciatur aut saltem praecepto poenali fulciri possit quam in iure civili, tamen culpa simpliciter sumpta sine ulla lege aut praecepto poenali speciali delictum non constituit nisi forte casus occurrat c. 2222, § 1.

Attamen in hoc can. 2203, § 1, Codex noster legem generalem statuere videtur qua, quotiens lex aliqua poenalis in Codice statuitur, si forte eius transgressio dolosa non sit sed solum ex negligentia seu ex aliqua culpa eveniat, delictum quidem proprie dictum non existat, existat tamen quasi-delictum seu delictum poenale ex culpa cuius imputabilitas, quia dolus abest, est aliquantulum minor quam imputabilitas delicti proprie dicti. Et ita intelligitur qua ratione dici possit hoc canone legis violationem ex omissione debitae diligentiae solummodo minuere non vero auferre delicti imputabilitatem.

1655. — 2° *De casu fortuito*. - Casus fortuitus qui praevideri vel cui praevisto occurrere nequit, a qualibet imputabilitate eximit ³.

Circa violationem legis poenalis aut factum ordinis socialis laesivum elemento imputabilitatis spectato, varios casus effingere possumus. Si legis

¹ Cfr. Ferrini, *Diritto penale romano*, Hoepli, cap. V, pag. 73 et sqs. et praesertim pag. 101 et sqs.

² « Delitto civile e delitto penale restano completamente distinti. Ecco le principali note differenziali: a) un'infrazione al divieto di danneggiare agli altri non costituisce delitto penale se non è prevista dalla legge penale: *nullum crimen sine lege*. Al contrario, qualsiasi fatto che reca danno agli altri, commesso con colpa, costituisce delitto civile; b) il delitto penale è punibile nell'interesse sociale, (giacchè la querela di parte, quando è richiesta non è che una condizione per la procedibilità); quello civile dà luogo soltanto ad azione civile nell'interesse privato; c) la sanzione dei due delitti è diversa. Il delitto penale espone il colpevole ad una pena ed al risarcimento dei danni, se ve ne sono stati; quello civile soltanto alla reintegrazione del patrimonio leso; d) nel delitto penale può mancare il delitto civile, nel senso che possono non esservi danni, come nel tentativo del delitto, nel delitto civile il danno è sempre necessario per la sua sussistenza; anzi, si può dire che esso non crei che un rapporto fra due patrimoni, quello del colpevole e quello del danneggiato ». Arturo Del Giudice, in *Enciclopedia italiana*, Treccani, v. *Colpa*, v. X, pag. 890.

³ C. 2203, § 2. Etiam iure italico idem statuitur: « Non è punibile chi ha commesso il fatto per caso fortuito o per forza maggiore ». Cod. poen. ital., art. 45. Cfr. Saltelli e Romano-Di Falco, *Commento...*, I, n. 133 ubi notatur conceptum casus fortuiti esse conceptum relativum seu aliquem eventum constituere posse casum fortuitum relate ad aliquam personam qui non sit talis relate ad aliam; ita, v. g., si vir in chimia versatus aliquas substantias explosivas simul componat et explodere faciat non erit pro ipso casus fortuitus; erit e contra casus fortuitus si vir chimia expers casu illas substantias explodere faciat.

poenalis violatio praevisa et intenta aut saltem positive permissa fuit dum evitari potuisset ¹, habemus dolum et delictum proprie dictum; si non fuit quidem intenta sed solum praevisa aut saltem praevideri et evitari potuisset et debuisset, culpam habemus et quasi-delictum quod iure nostro venit etiam nomine delicti; si praevisa quidem fuerit at evitabilis non fuerit nisi cum gravi incommodo, plerumque excusatio habebitur ab imputabilitate morali et proinde etiam a criminali ²; denique si legis poenalis violatio nec praevisa nec praevidibilis fuit, aut etiam si praevisa evitari tamen non potuisset, habemus casum fortuitum qui omnem imputabilitatem criminalem excludit ³.

Casus fortuitus concurrere potest cum culpa aut dolo, ut, e. g., si clericus contra ius venationi dans operam occidat casu Titium; iam quaeritur utrum in hoc casu occisio Titii sit imputabilis clerico, qui occisionem nec praevидit, nec praevидere potuit, nec proinde potuit eam vitare? Communius docent in hoc casu occisionem non esse saltem criminaliter imputabilem; deest enim omnino in illa occisione subiectivum elementum imputabilitatis nempe cognitio intellectus et libera voluntas; nec rem mutat, quod clericus rei sibi illicitae operam daret, de illa enim rationem utique dare debebit sed non de occisione quae cum illa solummodo accidentalem coniunctionem habet ⁴.

Casui fortuito aequiparatur vis physica seu maioris rei impetus cui resisti nequit. Quod enim animo reluctantante homo operatur, ei ad delictum imputari nequit ⁵.

1656. — IV. Causae dolum aut culpam excludentes. - 1° *De rationis usu actu destitutis.* - Delicti sunt incapaces qui actu carent usu rationis ⁶.

Usu rationis actu carere ii dicuntur qui rationis usu habitu gaudentes, aliqua accidentali nec permanenti causa ipso destituuntur; tales sunt ebrii, dormientes, vehementi passione agitati ⁷.

Ideo delictum commissum in ebrietate involuntaria, quae usum rationis

¹ « Non basta che io mi sia rappresentato un danno, come conseguenza della mia azione, per essere in dolo; ma quell'evento me lo son dovuto proporre, come scopo della mia azione. Sono in dolo, se la mia volontà tendeva allo scopo di produrre quel danno; ma se non ho voluto produrre quel danno, benchè lo abbia preveduto, ciò non basta per essere in dolo ». Ita in notis *Codice penale illustrato...* ad art. 43, p. 47; quae ut patet cum nostra theoria de dolo perfecte non concordant. Cfr. etiam Saltelli e Romano-Di Falco, *Commento teorico-pratico del nuovo Codice penale*, I, art. 42-43, pag. 261 e sg., n. 121.

² Cfr. c. 2205.

³ Cfr. Latini, *l. c.*, pag. 77 et sqs. In iure romano « casus si chiama l'eccesso di evento in confronto dell'intenzione negli esempi di preterintenzione, sebbene qui sia innegabile la colpa e i moderni discorrono appunto di colpa mista a dolo ». Ferrini, *Diritto penale romano*, p. 103; Roberti, *l. c.*, n. 68.

⁴ Cfr. Lega, *l. c.*, 46, pag. 69; Latini, *l. c.*, p. 78-79; Roberti, *l. c.*, n. 68.

⁵ Cfr. c. 2205, § 1. Roberti, *l. c.*, 69.

⁶ C. 2201, § 1.

⁷ Cfr. vol. I, n. 121, pag. 123.

adimat ex toto, non est ullo modo imputabile, quia deest omnino culpa et dolus ¹.

Quod dicitur de ebrietate valet certe etiam de somno sive naturali sive artificiali, dummodo tamen artificialis voluntarius non sit aut si voluntarius licite saltem admissus et procuratus fuerit ².

Item delictum commissum ex vehementi passione quae omnem mentis deliberationem et voluntatis liberae exercitium praecedat et impediatur, qualibet culpa aut dolo prorsus vacat et consequenter non est ullo modo imputabile ³.

Ideo excusari censetur clericum percutiens quem cum matre, filia, sorore aut uxore turpiter agentem invenit ⁴. Valde difficile tamen est assignare criterium obiectivum quo cognoscatur quandonam passionis aestus tantus sit ut imputabilitatem prorsus auferat; id verificari censemus in actibus primo-primis ex causa gravissimae provocationis commissis.

Attamen non omnis passio quae omnem mentis deliberationem et voluntatis directum consensum praecedat et impediatur, aufert quamlibet imputabilitatem, sed ea sola quae nullo modo fuerit a principio excitata et nutrita, ut habet canon ⁵.

1657. — 2° *De usu rationis habitu destitutis.* - Habitualiter amentes, licet quandoque lucida intervalla habeant, vel in certis quibusdam ratiocinationibus vel actibus sani videantur, delicti tamen incapaces praesumuntur ⁶.

Quaeri hic ante omnia potest utrum praesumptio de qua hoc c. 2201, § 2, sit *iuris tantum* an *iuris et de iure*? Aliqui auctores docent ⁷ agi de sim-

¹ Cc. 2201, § 3 una cum 2199, 2200, § 1. Idem fere ex Codice poen. ital., art. 91: « Non è imputabile chi, nel momento in cui ha commesso il fatto, non aveva la capacità di intendere o di volere, a cagione di piena ubriachezza derivata da caso fortuito, o da forza maggiore. Se l'ubriachezza non era piena, ma era tuttavia tale da scemare grandemente, senza escluderla, la capacità d'intendere o di volere, la pena è diminuita ». Cfr. tamen etiam art. 92-95 eiusdem Codicis.

² C. 2201, § 3, ultimo commate. Cfr. Latini, *l. c.*, 108-112. Certe si somnus fuit voluntarius et violatio legis, e. g., ommissio recitationis officii ante somnum, fuit praevisa, culpa non vacat quae sufficit ad quasi-delictum et si legis violatio non solum praevisa sed et intenta fuit etiam dolus habetur et verum delictum; cfr. Lega, *l. c.*, n. 38; Wernz, *l. c.*, VI, 19. Cfr. etiam Cod. poen. ital. art. 91-95.

³ C. 2206. Aliter ex iure italico: « Gli stati emotivi o passionali non escludono nè diminuiscono l'imputabilità ». Cod. poen. ital., a. 1930, art. 90.

⁴ Vermeersch-Creusen, *l. c.*, III^a, 389.

⁵ Cfr. S. Thomam, 1-2, qu. 77, art. 7; Ballerini-Palmieri, *Opus theologicum morale*, I^a, n. 63; Roberti, *l. c.*, 132.

⁶ C. 2201, § 2.

⁷ Ita Augustine, *l. c.*, VIII, 28, 29; Santamaria, *Comentarios...*, VI, 62, 63; Ayrinhac, *Penal legislation on the new Code of canon law*, 1920, n. 10, pag. 32, 33. Eiusdem opinionis videtur esse Eichmann, *Das Strafrecht des Codex iuris canonici*, p. 37, 38, licet a Creusen citetur ut fautor praesumptionis iuris et de iure; idemque valet et de Vermeersch, *Epitome*, I^a, n. 80; necnon de Sole, *l. c.*, 24, 2 qui omnes a Creusen, *Epitome*, III^a, 389, citantur ut patroni praesumptionis iuris et de iure. Rem tamen non clare definiunt.

plici praesumptione iuris contra quam proinde admittitur quaelibet probatio. Alii auctores quaestionem sibi non proponunt ¹.

Aliqui tandem docent Codicem praesumptionem statuere iuris et de iure ita ut probatio imputabilitatis in amente non admittatur nisi indirecta, idest admittitur imputabilitas si probetur amentiam iamdiu sanata fuisse ².

Cum Codex imputabilitatem poenalem excludat etsi amens egerit in lucidis intervallis ³, huic alteri sententiae adhaeremus, quae ceteroquin principiis modernioribus circa naturam amentiae concordare videtur ⁴.

Tota autem difficultas in hac re est in definienda quanam aegritudo sit proprie amentia? seu quid Codex intelligat per habitualiter amentes?

Salvo meliori iudicio, habitualiter amentes comprehendere putamus omnes qui, ratione morbi cuiusvis, habitu usu rationis destituti sunt sive hi mente capti, sive amentes, sive dementes sive quovis alio nomine specifico designentur ⁵.

Cum multi a medicis recenseantur morbi qui hominem habitualiter usu rationis privant, hic ipsos describere nos omnino extra nostram provinciam duceret; quam ob rem lectorem ad tractatistas speciales remittimus qui de singulis morbis agunt ⁶.

¹ Ita e. g. Cocchi, *Commentarium*, lib. V, n. 4; Roberti, *l. c.*, n. 83 et sqs.

² Ita Noval, *De semi-amentibus et semi-imputabilitate obnoxiiis utrum revera existant aut in iure poenali Ecclesiae agnoscat*, in *Ius pontificium*, IV, (1924), p. 83. Nec valde dis-sentire videtur Creusen, *Epitome*, III^a, n. 389 ubi haec habet: « Equidem verbis Codicis praesumptionem iuris tantum statui censeo; poenas tamen ferendae sententiae prudentius non decerni nisi perfecta amentiae cessatio probetur; poenas autem l. s. prout fuerit in agendo sui compos vel non habitualiter amens contrahet ». Praesumptionem iuris et de iure videtur admittere etiam Claeys Bouuaert-Simenon, *Manuale iuris canonici* ², n. 1244.

³ Aliqui auctores ut Ayrinhac, *l. c.*, et Santamaria, *l. c.*, docent imputabilitatem demonstrari sufficienter si demonstretur delinquentem egisse in lucidis intervallis; id autem contradicere videtur menti Codicis qui clausulam exclusivam habet: *licet quandoque lucida intervalla habeant*.

⁴ Cfr. Noval, *l. c.*, p. 83, 84.

Eandem doctrinam admittendam esse suadet collatio paragraphi 2 cum paragrapho 1 eiusdem can. 2201; si enim amentes habitualiter tunc tantum delicti incapaces habendi essent cum in defectu actuali conscientiae inveniuntur, iam inutilis esset paragraphus 2, quia tales incapaces iam declarantur ex paragrapho prima.

⁵ Cfr. vol. I, n. 121; Maroto, *Institutiones iuris canonici*, I, 431. Sole, *De delictis et poenis*, n. 24, ita describit amentiam: « Amentia definiri potest mentis carentia: et est generalis vel partialis prout quoad omnem vel quoad aliquam seriem idearum lumen mentis extinguit vel obumbrat. *Amentia partialis* seu *dementia* communiter dici solet monomania, quia uti vocabulum ipsum significat, demens non quoad omnia insanit, sed tantum quoad certum rerum genus ». In medicina legali moderniori *amentia* ut specialis forma *psychosis* simplicis acutae quae ita definitur: « L'amenza o confusione mentale primitiva è una malattia ordinariamente acuta o subacuta e guaribile, consecutiva a una causa esterna spesso, ma non sempre, apprezzabile, che agisce sul cervello con un processo patogenico purtroppo ancora ignorato ». De Sanctis e Ottolenghi, *Trattato pratico di psicopatologia forense*, 1920, I, p. 405. Vedi anche Mongeri, *Principii di psicopatologia legale*, 1908, Hoepli, pag. 138-140; Tanzi e Lugaro in *Enciclopedia italiana Treccani*, v. *Amenza*; Saltelli e Romano-Di Falco, *Commento...*, I, pag. 478 et sqs. in nota.

⁶ Cfr. e. g. De Sanctis-Ottolenghi, *Trattato pratico di psicopatologia forense*, 1920; Tanzi, *Psichiatria forense*; Filippi, *Trattato di medicina legale*, 1924; Mongeri, *Principi di psicopatologia legale*, Hoepli; Saltelli e Romano Di Falco, *Commento...*, I, p. 478 et sqs. in nota; E. Jannitti Piromallo, *Corso di diritto criminale*, n. 177. Cfr. etiam Roberti, *l. c.*, n. 86 et sqs.

In legendis autem auctoribus hac de re animadvertendum est ne ipsi, opinione praeconcepta ducantur quod homo libero non gaudeat arbitrio.

Quae habent moderniores quidam scientiarum biologicarum cultores de defectu facultatis volitivae, firmo remanente pleno et perfecto usu facultatis intellectivae, sanae philosophiae repugnare videntur atque huiusmodi *amentia moralis*, quam appellant, reicienda est ¹.

Verum facta quae a psychiatris afferuntur ad demonstrandum morbum voluntatis, quem *abuliam* aut *anenergiam* vocant, sano remanente intellectu, negari nequeunt nec nos intendimus negare; at ipsa facta plerumque explicari possunt per vitium seu morbum aliquem qui, licet ignotus, etiam in intellectu sedem habet. Exceptionaliter autem admitti etiam potest voluntatem, quorundam morborum vi, suum imperium in actus externos amittere posse ².

Animadvertendum etiam est non esse confundendam imputabilitatem moralem cum imputabilitate criminali. Imputabilitas moralis requiritur semper ad imputabilitatem criminalem, at potest ipsa exsistere per se et plurimis in casibus exsistit, sine ulla imputabilitate criminali. Imputabilitas criminalis praesupponit legem aut, in iure nostro, saltem praeceptum humanum; at Superior non tenetur actus humanos moraliter imputabiles in tota sua extensione percuti, immo congruit ne percutiatur nisi in ea parte qua damnum grave inferunt societati.

Adnotandum tandem est amentiam in Codice esse quidem amentiam perfectam saltem partialem, at nullo modo repugnare dari etiam alias formas amentiae seu dementiae imperfectae, eaeque omnes sunt quae intelligentiae et liberi arbitrii usum valde minuunt et consequenter etiam minuunt imputabilitatem. Has formas insaniae seu amentiae imperfectae Codex inter debilitates mentis comprehendere videtur ³.

1658. — 3° *Ignorantia, oblivio, inadvertentia et error.* - Violatio legis ignoratae nullatenus imputatur, si ignorantia fuerit inculpa-

¹ Cfr. Cathrein, *Filosofia morale*, Firenze, 1920, pag. 100, 101; Roberti, *l. c.*, n. 120-121.

² Cfr. circa haec Latini, *l. c.*, p. 131-139. Augustine, *l. c.*, VIII, 25, ubi citans Card. Mercier, dicit non repugnare existentiam *typi criminalis*, seu monstri criminalis irresistibiliter ad crimen tracti et cognoscibilis ex signis anatomicis, physiologicis et pathologicis. Isti typi non sunt incompatibiles cum theoria liberi arbitrii, in quantum sunt exceptiones morbosae, quae regulam confirmant. Non facile tamen admittendi sunt typi criminales, sed solum quando eorum existentia probata sit.

³ Cfr. c. 2201, § 4. Sunt auctores qui admittere nolunt formas morbosas mentales imperfectas quae scilicet imputabilitatem tantum minuant, non vero auferant. Ita Lombroso cui utique concedi potest non semper facile esse iudicare utrum imputabilitas in singulis casibus sit plena an semiplena: at certe etiam ipse Lombroso admittere debet obiective gradus diversos imputabilitatis admittendos esse in diversis subiectis diversis morbis affectis. Cfr. Majno, *Commento al Codice penale italiano*, I, 1924, n. 197.

Eadem fere principia quae iure canonico circa morbos mentales seu circa amentiam statuuntur etiam iure italico vigent. Codex poen. ital. haec habet: « Art. 88. Non è imputabile chi, nel momento in cui ha commesso il fatto, era, per infermità, in tale stato di mente da escludere la capacità di intendere o di volere. — Art. 89. Chi, nel momento in cui ha commesso il fatto, era, per infermità, in tale stato di mente da scemare grandemente, senza escluderla, la capacità di intendere o di volere, risponde del reato commesso; ma la pena è diminuita ». E. Jannitti Piromallo, *l. c.*, n. 177 et sqs.

bilis. Quod dicitur de ignorantia valet etiam de inadvertentia, errore atque oblivione ¹.

Ignorantia sicut et error, oblivio et inadvertentia potest esse invincibilis seu inculpabilis, vincibilis seu culpabilis leviter, vincibilis seu culpabilis graviter, vincibilis supina seu crassa et vincibilis affectata, invincibilis seu inculpabilis simpliciter si cum nulla omnino culpa coniuncta sit, seu nullo modo qui ea laborabat de sua ignorantia suspicatus sit aut nullo modo repelli potuit ²; *leviter* vincibilis si coniuncta sit cum culpa *levissima* quae non attenditur in foro externo nec in foro interno poenali; *graviter vincibilis* si coniuncta sit cum culpa *levi* quae imputabilitatem criminalem et moralem non omnino excludit; *supina* seu *crassa* quae coniuncta est cum culpa lata; *affectata* quae coniuncta est cum dolo ³.

In praxi non est facile iudicare de specie ignorantiae qua agens laboravit. Dici potest supina ignorantia earum rerum quas quis ex officio scire tenetur ⁴.

Ignorantia sicut et error, oblivio et inadvertentia probanda sunt; ignorantia et error facilioris sunt probationis quam oblivio et inadvertentia ⁵.

¹ C. 2202, §§ 1 et 3; quod oblivionem attinet cfr. Santamaria, *l. c.*, VI, 65; Wernz, *l. c.*, VI, 21; Lega, *l. c.*, 42; Hollweck, *l. c.*, § 15, nota 3. Quid sit ignorantia et error cfr. in primo vol. n. 27 et 152; Roberti, *l. c.*, n. 76.

De ignorantiae influxu ex iure romano haec habet Ferrini, *l. c.*, cap. v, pag. 140: « È indubitato che l'imputabilità è parimenti esclusa dall'ignoranza di fatto, se cade su uno degli elementi costitutivi del delitto; è attenuata, se cade su uno degli elementi che lo aggravano » et de *ignorantia iuris* haec concludit pag. 151: « A me pare abbastanza chiaro, che si possa dedurre da tutte queste decisioni, che i giuristi romani non ammettevano il dolo in chi avesse agito nella piena ignoranza della norma. Tale ignoranza non era ammissibile che pei delitti di mera creazione politica o pei delitti, il cui fondamento naturale era meno evidente; giacchè negli altri casi ben poteva taluno ignorare la legge e la pena, ma non ignorare di offendere i diritti altrui o le norme della convivenza civile ». Codex poenalis ital. a. 1930 art. 5 haec habet: « Nessuno può invocare a propria scusa l'ignoranza della legge penale ». Cfr. Saltelli e Romano-Di Falco, *Commento...*, I, n. 20; Michele Battista, *Codice penale e Codice di procedura penale*, p. 46; E. Jannitti Piromallo, *Corso di diritto criminale, Esposizione sistematica delle norme del nuovo Codice penale*, 1932, Romae, n. 35 et sqs. et 109 et sqs. Quae principia non optime concordare videntur cum art. 42 eiusdem Codicis poenalis. Attamen etiam iure italico *error facti* plerisque in casibus excusat seu non imputatur: « L'errore sul fatto che costituisce il reato esclude la punibilità dell'agente. Non-dimeno, se si tratta di errore determinato da colpa, la punibilità non è esclusa, quando il fatto è preveduto dalla legge come delitto colposo. L'errore nel fatto che costituisce un determinato reato non esclude la punibilità di un reato diverso. — L'errore su una legge diversa dalla legge penale esclude la punibilità, quando ha cagionato un errore sul fatto che costituisce il reato. — Art. 48. Le disposizioni dell'articolo precedente si applicano anche se l'errore sul fatto che costituisce il reato è determinato dall'altrui inganno; ma, in tal caso, del fatto commesso dalla persona ingannata risponde chi l'ha determinata a commetterlo ». Cod. poen. it. art. 47 et 48. Cfr. E. Jannitti Piromallo, *l. c.*, n. 110 et sqs.

² Cfr. D'Annibale, *l. c.*, I, 132.

³ Distinctionem inter ignorantiam graviter culpabilem seu vincibilem et ignorantiam supinam seu crassam non admittit Suarez; cfr. Wernz, *l. c.*, VI, 21, nota 79; admittunt tamen plures antiqui et moderniores ut Maroto, *Institutiones iuris canonici*, I, n. 402; Chelodi, *Ius poenale*, 27; Lega, *l. c.*, 42, 5, pag. 64; Roberti, *l. c.*, 76.

⁴ Roberti, *l. c.*, n. 76.

⁵ Santamaria, *l. c.*, VI, 65.

Si ignorantia cadat super legem humanam quae iuri divino sive naturali sive positivo sanctionem poenalem superaddat, cum revera lex quae delictum in suo esse constituit ignoretur, imputatio criminalis haberi non potest ¹.

In laicis et praesertim in personis rudibus legis ecclesiasticae ignorantia facile praesumitur ².

Sola ignorantia invincibilis nec non ignorantia leviter culpabilis ab omni imputabilitate excusant ³.

1659. — 4° *Vis physica.* - Vis physica quae omnem adimit agendi facultatem, delictum prorsus excludit ⁴.

Delictum igitur vi physica commissum nullo modo imputari potest, quia deest elementum subiectivum liberae voluntatis seu quia fit, ut supponitur, renitente subiecto. Ad hoc tamen requiritur ut vis illata revera repelli non possit, itemque ne agens sua imprudentia in eam inciderit, alioquin dolus aut saltem culpa adesse poterunt et consequenter imputabilitas ⁵.

1660. — 5° *Metus, necessitas et grave incommodum.* - Metus quoque gravis, etiam relative tantum, necessitas, imo et grave incommodum, plerumque delictum, si agatur de legibus mere ecclesiasticis, penitus tollunt ⁶.

Metum iam alibi descripsimus ⁷. Necessitas est circumstantia in qua versari contingat hominem, quae ei fere impossibilem aut valde difficilem reddit legis humanae observantiam. Casus esset si duo simul praecepta poenalia instarent quae tamen simul servari non possunt ⁸, item si publica auctoritas praecipiat actum lege prohibitum, cum enim delictum a publica auctoritate exsistentiam obtineat, ab ipsa etiam destrui potest, quod tamen praescindit ab imputabilitate morali absoluta de qua nunc sermo non est ⁹.

Necessitas, et idem dic de gravi incommodo, non necessario supponit actionem alterius personae sed casualis esse potest et nemini imputabilis; talis esset necessitas illius qui ut latrones effugiat praecipiti se equitationi

¹ Latini, *l. c.*, pag. 116-117, contra Wernz, *l. c.*, VI, 21, pag. 32 at de iure veteri, a quo recedendum esse videtur; nam dictio can. 2202, § 1 est omnino generalis; ubi autem Codex aliud intendit statuere clare id determinat, cfr. locum parallelum c. 2204, § 3.

² Cfr. Hollweck, *l. c.*, § 15, nota 5, pag. 77.

³ Roberti, *l. c.*, n. 76, p. 107.

⁴ C. 2205, § 1. Quid sit violentia quae etiam vis compulsiva et absoluta dicitur cfr. in I vol., n. 149.

⁵ Cfr. Latini, *l. c.*, pag. 131. Codex poenalis ital., a. 1930, art. 46, haec habet: « Non è punibile chi ha commesso il fatto per esservi stato da altri costretto, mediante violenza fisica alla quale non poteva resistere o comunque sottrarsi. — In tal caso del fatto commesso dalla persona costretta risponde l'autore della violenza ».

⁶ C. 2205, § 2.

⁷ Cfr. vol. I, n. 150.

⁸ Cfr. vol. I, n. 27, pag. 28, nota 2.

⁹ Latini, *l. c.*, pag. 119-126. De necessitate in iure romano cfr. Ferrini, *Diritto penale romano*, 1899, pag. 138-140: « È poi chiaro che l'imputabilità è esclusa quando l'agente non potè fare altrimenti, quando una forza a lui estranea impediva di ottemperare alla norma ».

dat et hac praecipitatione personas innocentes vulnerat aut etiam occidit; item qui in terraemotu ab ecclesia aufugiens in suo cursu personas occidit vel vulnerat etc. ¹.

Casus etiam typicus necessitatis est causa legitimae tutelae de quo separatim agendum ².

1661. — 6° Causa legitimae tutelae. - Causa legitimae tutelae contra iniustum aggressorem, si debitum servetur moderamen, delictum omnino aufert ³.

Debitum moderamen hoc requirit: ut proprii iuris laesio sit proxime imminens, indeclinabilis et irreparabilis; ut laesio iuris alieni sit necessaria ad tuitionem iuris proprii; ut ius proprium sit saltem aequalis valoris ac ius alienum quod despicitur ⁴.

Cum Codex non loquatur de propria legitima tutela ab imputabilitate censendus est excusari etiam ille qui factum delictuosum committit ad tuitionem iurium proximi sui, praesertim vero consanguineorum et affinium ⁵.

Itemque propria tutela habetur cum quis bona sua magni momenti tuetur ⁶.

1662. — V. Causae dolum aut culpam minuentes ⁷. - Praeter causas quae imputabilitatem excludunt sunt etiam causae quae im-

¹ Cfr. E. Jannitti Piromallo, *I. c.*, n. 157; Majno, *I. c.*, I, 228-229, in talibus autem casibus ut supra diximus ab imputabilitate morali absoluta praescindimus.

² Etiam iure italico status necessitatis excusat ab imputabilitate: « Non è punibile chi ha commesso il fatto per esservi stato costretto dalla necessità di salvare sè od altri dal pericolo attuale di un danno grave alla persona, pericolo da lui non volontariamente causato, nè altrimenti evitabile, sempre che il fatto sia proporzionato al pericolo. — Questa disposizione non si applica a chi ha un particolare dovere giuridico di esporsi al pericolo. — La disposizione della prima parte di questo articolo si applica anche se lo stato di necessità è determinato dall'altrui minaccia; ma, in tal caso, del fatto commesso dalla persona minacciata risponde chi l'ha costretta a commetterlo ». Cod. poen. ital., art. 54. Cfr. Michele Battista, *I. c.*, pag. 103-105.

³ C. 2205, § 4.

⁴ Latini, *I. c.*, p. 120.

⁵ Cfr. Latini, *I. c.*, p. 123 et sqs.

⁶ Vermeersch-Creusen, *Epitome*, III², n. 389. Codex poenalis italicus art. 52 admittit, ut causam excludentem punibilitatem, legitimam tutelam: « Non è punibile chi ha commesso il fatto, per esservi stato costretto dalla necessità di difendere un diritto proprio od altrui contro il pericolo attuale di un'offesa ingiusta, sempre che la difesa sia proporzionata all'offesa ». Cfr. Michele Battista, *I. c.*, p. 100, 101; E. Jannitti Piromallo, *Corso di diritto criminale*, n. 154 et sqs.

⁷ Codex poenalis ital., praeter causas specialiter dolum minuentes, causas seu circumstantias aliquas communes recenset, quarum cognitio etiam magistratibus ecclesiasticis non inutilis evadere potest. Haec igitur habet laudatus Codex art. 62: « Attenuano il reato, quando non ne sono elementi costitutivi o circostanze attenuanti speciali, le circostanze seguenti: 1° l'aver agito per motivi di particolare valore morale o sociale; 2° l'aver reagito in stato d'ira, determinato da un fatto ingiusto altrui; 3° l'aver agito per suggestione di una folla in tumulto, quando non si tratta di riunioni o assembramenti vietati dalla legge o dall'Autorità, e il colpevole non è delinquente o contravventore abituale o professionale o delinquente per tendenza; 4° l'aver, nei delitti contro il patrimonio, o che comunque

putabilitatem non auferunt quidem at minuunt ex imperfecto usu voluntatis vel intelligentiae. Inter has causas hae enumerantur a Codice:

1° *Minor aetas*. - Minor aetas, nisi aliud constet, minuit delicti imputabilitatem eoque magis quo ad infantiam propius accedit ¹.

Ratio huius canonis est evidens; sicut enim in natura humana ratio et voluntas non statim ac exercentur perfectae sunt, sed per gradus ad perfectionem perveniunt, ita et actus criminosi ab ipsis procedentibus non possunt esse perfecti nisi gradatim ².

Dicitur in Codice *nisi aliud constet*, quo significatur officium iudicis esse de gradu imputabilitatis inquirere et iudicare. Verum, licet minor responsabilis plene agnoscatur eidem tamen semper minutio poenae debita est, quia minoris animus non plene formatus facilius excitatur ad malum et difficilius ad bonum reducitur ³.

Codices civiles plerumque determinant aetatem ad imputabilitatem necessariam et in hac determinatione facienda varios gradus assignant. Codex noster minutas has determinationes, quae ceteroquin difficilius fieri possent cum agatur de Codice ad mundum universum se extendente, prudenti iudicis arbitrio remittit ⁴.

Codex noster, nullam aetatem praeter infantiam, a delicti imputabilitate eximit, at iudicis erit examinare et iudicare utrum minor infantiae proximus delicti capacitatem de facto habeat. Itemque iudicis erit videre gradum imputabilitatis quae in minore habeatur, in quo tamen iudicio sibi effor-

offendano il patrimonio, cagionato alla persona offesa dal reato un danno patrimoniale di speciale tenuità; 5° l'essere concorso a determinare l'evento, insieme con l'azione o l'omissione del colpevole il fatto doloso dalla persona offesa; 6° l'averlo, prima del giudizio, riparato interamente il danno, mediante il risarcimento di esso, e, quando sia possibile, mediante le restituzioni; o l'essersi, prima del giudizio e fuori del caso preveduto all'ultimo capoverso dell'articolo 56, adoperato spontaneamente ed efficacemente per elidere o attenuare le conseguenze dannose o pericolose del reato ».

¹ C. 2204.

² Cfr. Marchetti, *Compendio di diritto penale*, Firenze, 1901, n. 51.

³ Cfr. Marchetti, *l. c.*, n. 51, pag. 45.

⁴ Lubet hic referre dispositiones Cod. poen. ital. a. 1930, art. 97: « Non è imputabile chi nel momento in cui ha commesso il fatto, non aveva compiuto i quattordici anni. — Art. 98. È imputabile chi, nel momento in cui ha commesso il fatto, aveva compiuto i quattordici anni, ma non ancora i diciotto, se aveva capacità d'intendere e di volere; ma la pena è diminuita. — Quando la pena detentiva inflitta è inferiore a cinque anni, o si tratta di pena pecuniaria, alla condanna non conseguono pene accessorie. Se si tratta di pena più grave la condanna importa soltanto l'interdizione dai pubblici uffici per una durata non superiore a cinque anni, e, nei casi stabiliti dalla legge, la sospensione dall'esercizio della patria potestà e dell'autorità maritale ».

Notandum tamen est etiam minores infra quatuordecim annos, licet imputabiles non sint, coerceri posse iure italico in *reformatoriis iudicialibus* et ibi coactive detineri, aut saltem in statu constitui *libertatis vigilatae*, quod generatim valet etiam de aliis imputabilitate minorata signatis; cfr. art. 215 et sqs.

mando iudex non arbitrarie procedere debet, cum Codex favore minoris praesumptionem statuatur; dicit enim *nisi aliud constet... minuit* ¹.

Nec Codex noster nec ius romanum senectutem ut causam minuentem imputabilitatem agnoscunt ².

1663. — 2° *Metus gravis, necessitas, grave incommodum.* - Si actus, quo delictum constituitur, sit intrinsece malus aut vergat in contemptum fidei vel ecclesiasticae auctoritatis vel in animarum damnum, metus gravis etiam relative tantum, necessitas et grave incommodum delicti imputabilitatem minuunt quidem, sed non auferunt ³.

Necessitas potest esse levis, gravis et extrema; Codex nullam specialem requirit, sufficit proinde ad delictum minuendum quaelibet necessitas ⁴.

Actus intrinsece mali sunt actus qui mali sunt ex ipsa lege naturali ita ut nec Deus eos permittere possit. *In contemptum fidei* vergit actus ipsam fidem destruens ut haeresis et apostasia; *in contemptum auctoritatis ecclesiasticae* vergit actus ipsam auctoritatem impugnans, e. g., schisma ⁵; vergit *in damnum animarum* delictum quod praeter reum principalem eiusque animam etiam in aliorum animas damnum affert cuiusmodi sunt delicta omnia quae complicem de se requirunt aut saltem de facto habent ut scandala, odia etc. ⁶.

1664. — 3° *Causa legitimae tutelae.* - Causa legitimae tutelae contra iniustum aggressorem, si debitum non servetur moderamen, sicut etiam causa provocationis, delictum non aufert omnino, sed tantummodo imputabilitatem eius minuit ⁷.

Quandonam dicatur non servari debitum moderamen vidimus supra ubi de causis imputabilitatem excludentibus. Notant autem recte auctores

¹ Videndus est omnino c. 2230 qui cum c. 2204 evidentem relationem habet et de quo postea agendum erit. Eadem fere indeterminatio quae in Codice existit, etiam iure romano viguit; cfr. Ferrini, *Diritto penale romano*, pag. 128-132.

² Ferrini, *l. c.*, pag. 132-133. Ita etiam ius italicum: « La vecchiezza — salvo che sia accompagnata da una vera e propria infermità di mente nel qual caso però la minorante starebbe nell'infermità e non nell'età — non può quindi trovare riguardo fuorchè in equi ed opportuni temperamenti nelle modalità esecutive delle condanne ». Majno, *l. c.*, n. 246, pag. 149. Cfr. etiam Saltelli e Romano-Di Falco, *Commento...*, I, n. 319.

³ C. 2205, § 3, cui concordat c. 2229, § 2. Cfr. Crnica, *De metu gravi ut causa eximente a poenae latae sententiae*, in *Ius pontificium*, V, pag. 9-15, ubi contra Cappello et alios docet, et recte ut videtur, poenas latae sententiae non incurri in casibus hoc canone expressis, ex c. 2229, § 2. Ante Codicem circa hoc disputatio erat inter doctores, quae disputatio etiam post Codicem fit ab aliquibus, attento tamen can. 2229, disputatio locum habere non amplius deberet; Crnica ibidem ubi etiam antiquorum hac de re sententiae afferuntur.

⁴ Augustine, *l. c.*, VIII, 40.

⁵ Blat, *l. c.*, n. 18, pag. 23, affert exemplum provocationis Episcopi in iudicium laicale ob crimen.

⁶ Augustine, *l. c.*, VIII, 41-42; alii auctores generatim non explicant quaenam sint huiusmodi delicta. Cfr. tamen Eichmann, *Das Strafrecht*, pag. 39, ubi *vergit*, vertit *pro fine habet*.

⁷ C. 2205, § 4.

iudicem in his rebus diudicandis non debere attendere solummodo ad rei in se consideratae obiectum, sed etiam ad subiectivas agentis condiciones quibus quandoque periculum obiective non existens ut existens apprehenditur et ipso movente agitur ¹.

Causa provocationis tunc verificatur cum quis ad delictum movetur ira vel dolore aut alia quavis passione causata ab iniusta provocatione alicuius personae; e. g. Caius Titium percutit ob iniurias sibi a Titio factas. Causa provocationis concurrere potest cum aliis causis imputabilitatem minuentibus vel excludentibus, e. g. cum causa legitimae tutelae, cum metu etc. ².

Causa iniustae provocationis nunquam aufert delicti imputabilitatem, sed solum eam minuit; nisi in aliquo casu concurrat cum alia causa imputabilitatem excludente ³.

1665. — 4° *Ebrietas et mentis debilitas.* - a) Delictum in ebrietate voluntaria commissum aliqua imputabilitate non vacat, sed ea minor est quam cum idem delictum committitur ab eo qui sui plene compos sit, nisi tamen ebrietas appositae ad delictum patrandum et excusandum quaesita sit. Violata autem lege in ebrietate involuntaria quae usum rationis ex parte tantum adimat, delicti imputabilitas minuitur. Idem dicatur de aliis similibus mentis perturbationibus ⁴.

Codex noster nullam admittit imputabilitatis minutionem in ebrietate directe quaesita; minutionem admittit in ebrietate voluntaria at non directe quaesita; non agnoscit ullam imputabilitatem in ebrietate involuntaria. Id plerumque etiam Codices civiles admittunt; doctrina tamen auctorum de ebrietate in varias producit sententias, quarum extrema in ebrii nullam admittit imputabilitatem, licet de ebrietate directe quaesita agatur ⁵; quod in ebrio elementum ad delictum necessarium nempe dolus existere non possit. Negari tamen nequit saltem naturam quasi-delicti haberi posse in ebrietate voluntaria et multo magis in ebrietate praedeterminata seu directe quaesita; violatio enim legis ex omissione diligentiae praevisa et quaesita dici potest deliberate volita, licet directe non ipsa violatio sed negligentia eam causans quaeratur. Qui est causa causae est causa causati. Et proinde in ebrietate deliberate quaesita etiam dolus adest ⁶.

¹ Cfr. Majno, *l. c.*, I, n. 218 sqs., pag. 131 et sqs. ubi amplior debiti moderaminis explicatio habetur; Latini, *l. c.*, pag. 120 et sqs.

² Cfr. Majno, *l. c.*, I, n. 234 et sqs., pag. 141 et sqs.; Marchetti, *l. c.*, n. 78-83 ubi plura utilia.

³ Cfr. Blat, *l. c.*, n. 18, pag. 24.

⁴ C. 2201, § 3.

⁵ Cfr. Marchetti, *l. c.*, n. 61-64; Majno, *l. c.*, I, n. 206-211.

⁶ Etiam Cod. poen. ital. varias species ebrietatum distinguit et hanc materiam recte severius ordinat: « Art. 92. L'ubriachezza non derivata da caso fortuito o da forza maggiore, non esclude, nè diminuisce la imputabilità. — Se l'ubriachezza era preordinata al fine di commettere il reato, o di prepararsi una scusa, la pena è aumentata. — Art. 93. Le disposizioni dei due articoli precedenti si applicano anche quando il fatto è stato commesso sotto l'azione di sostanze stupefacenti. — Art. 94. Quando il reato è commesso in

b) *Debilitas mentis* delicti imputabilitatem minuit, sed non tollit omnino ¹.

Nomine *debilitatis mentis* comprehenditur quilibet defectus evolutionis ipsius mentis, quaelibet forma pathologica mentalis sive intelligentiae sive voluntatis, sive memoriae sive alius cuiusvis facultatis mentalis seu spiritualis, quae tamen talis non sit quae conscientiae et libertatis usum omnino auferat; si enim tanta esset non hac sed 1-3 paragraphis huius can. 2201 comprehenderetur ².

Exsistere autem morbos qui totaliter non auferant lumen intellectus et voluntatis deliberationem negare utique possunt aliquae scholae quae praeiudiciis ducuntur, at quotidiana experientia docet et etiam scholae admittunt quae praeconceptis iudiciis contra liberum arbitrium non ducuntur ³.

Ut debilitas mentis causa minuens imputabilitatem habeatur existat oportet tempore commissi delicti, nec quid contra refert si postea cessaverit ⁴.

Debilitas mentis concurrere, ut per se patet, potest cum aliis causis delictum minuentibus aut excludentibus ⁵.

Mentis debilitas vel infirmitas quae delicto supervenerit non aufert quidem delicti in se completi imputabilitatem, at si tanta sit quae per se sufficeret ad delictum excludendum et agatur de poena ferendae sententiae applicanda, iudex subsedere debet, quousque reus sese defendere poterit ⁶.

Inter morbos qui mentem valde debilitant, quando non omnino impediunt, intelligentiam aut voluntatem haec enumerari possunt: mixoedema, alcoholismus chronicus, imbecillitas, variae psychoses in periodis non acutis, hysteria, variae formae dementiae etc. ⁷.

1666. — 5° *Ignorantia, error, inadvertentia.* - Violatio legis ignoratae, si ignorantia fuerit culpabilis, pro ignorantiae ipsius culpa-

stato di ubriachezza, e questa è abituale, la pena è aumentata. — Agli effetti della legge penale, è considerato ubriaco abituale chi è dedito all'uso di bevande alcoliche e in stato frequente di ubriachezza. — L'aggravamento di pena stabilito nella prima parte di questo articolo si applica anche quando il reato è commesso sotto l'azione di sostanze stupefacenti da chi è dedito all'uso di tali sostanze. — Art. 95. Per i fatti commessi in stato di cronica intossicazione prodotta da alcool ovvero da sostanze stupefacenti si applicano le disposizioni contenute negli articoli 88 e 89 » (idest dispositiones pro infirmis mente statutae). Quatenam substantiae veniant nomine *stupefacenti* cfr. apud Saltelli e Romano-Di Falco, *Commento...* I, p. 501, 502 in nota. Codex poenalis italicus ut ex allatis articulis constat, aliter ac ius nostrum, non admittit minutionem imputabilitatis pro ebrietate voluntaria. Cfr. E. Jannitti Piromallo, *l. c.*, n. 100.

¹ C. 2201, § 4.

² En analoga dispositio Cod. poen. ital. art. 89: « Chi, nel momento in cui ha commesso il fatto, era, per infermità, in tale stato di mente da scemare grandemente, senza escluderla, la capacità di intendere o di volere, risponde del reato commesso; ma la pena è diminuita ».

³ Cfr. Saltelli e Romano-Di Falco, *Commento...*, I, n. 294.

⁴ Cfr. Majno, *l. c.*, I, n. 191.

⁵ Majno, *l. c.*, I, n. 199.

⁶ Cfr. Majno, *l. c.*, I, n. 205.

⁷ Cfr. Roberti, *l. c.*, n. 86 et sqs. Descriptionem autem singulorum morborum apud medicos legales aut medicos psychopathologos.

bilitate plus minusve imputabilitatem minuit. — Ignorantia solius poenae imputabilitatem delicti non tollit, sed aliquantulum minuit. — Quae de ignorantia statuuntur valent quoque de inadvertentia et errore ¹.

Notiones et divisiones ignorantiae et erroris alibi dedimus ². Inadvertentia est actualis et transitoria ignorantia seu oblivio legis, cuius existentia noscitur, eo momento habita quo actus delictum constituens ponitur, et potest oriri ex debilitate seu infirmitate mentis aut etiam ex aliqua passione qua homo hic et nunc ad aliquid agendum actu primo-primo excitatur.

Generatim valet principium: Ignorantia facti non iuris excusat, quia iuris ignorantia generali modo non praesumitur. Verum si ignorantia probari possit ipsius legis, etiam iuris ignorantiam, quae culpabilis non sit, vi c. 2202 excusare certum est ³.

Ignorantia iuris facilius in personis rudibus praesumi potest, quam in homine docto ⁴.

Licet canon 2202 expresse non dicat, tamen certum est ignorantiam affectatam imputabilitatem nullo modo excludere vel imminuere. Ignorantia e contra etiam vincibilis et proinde graviter culpabilis, etsi fuerit supina seu crassa, idest cum excessu culpabilitatis gravi, aliquantulum semper imputabilitatem minuit, quia dolum excludit, et a quibusdam poenis latae sententiae incurrendis in foro nostro excusat ⁵.

1667. — 6° *Omissio debitaе diligentiae*. - Si quis legem violaverit ex omissione debitaе diligentiae, imputabilitas minuitur pro modo a prudenti iudice ex adiunctis determinando; quod si rem praeviderit et nihilominus cautiones ad eam evitandam omiserit, quas diligens quivis adhibuisset, culpa est proxima dolo ⁶.

Huc spectant quae supra hoc titulo de culpa et quasi-delicto explicavimus ⁷. Refertur nempe haec paragraphus 1 can. 2203, ad quasi-delicta. Quasi-delicta autem iure Codicis nostri sunt omnes transgres-

¹ C. 2202, §§ 1-3.

² Cfr. vol. I, n. 27, pag. 29 et supra hoc titulo, n. 1658.

³ Idem iuxta probabiliorē opinionem et iure romano valebat; cfr. Ferrini, *l. c.*, 144-152. Codex poenalis ital. art. 5 haec habet: « Nessuno può invocare a propria scusa l'ignoranza della legge penale ». De quo tamen art. cfr. Majno, *l. c.*, I, n. 175; Marchetti, *l. c.*, n. 43. Cfr. etiam Chelodi, *Ius poenale*, n. 6, pag. 8, nota 2, et quae supra n. 1658 de causis imputabilitatem excludentibus diximus.

⁴ Cfr. Reiffenstuel, *l. c.*, V, 39, 30 et sqs. Cfr. etiam Ferrini, *Diritto penale romano*, pag. 149.

⁵ Cfr. c. 2229 de quo postea. Cfr. etiam Lega, *l. c.*, n. 42 ubi pag. 46 docet certis in casibus etiam ignorantiam affectatam excusare. At diversitas doctrinae hac in re inter auctores nostros ex eo pendet quod auctores non conveniant in notione danda ignorantiae supinae, crassae et affectatae. Post Codicem de hac re nequeunt amplius disputationes haberi.

⁶ C. 2203, § 1.

⁷ Cfr. etiam infra c. 2229, §§ 1-3, n. 2.

siones seu violationes legum aut praeceptorum poenaliū in quibus non est dolus ¹.

1668. — 7° *Passionis aestus.* - Passio, dummodo non fuerit voluntarie et deliberate excitata vel nutrita, imputabilitatem minuit plus minusve pro diverso ipsius passionis aestu ².

Difficile est iudicare de gradu influxus passionum in singulis casibus. Generatim impetus passionis concurrit cum aliis causis minuentibus. Iudex, cuius est hoc iudicium ferre, attendat oportet ad constitutionem physicam rei, ad mentis debilitatem uniuscuiusque, itemque ad causas provocatorias passionis et alias etiam circumstantias quae in ipsam passionem influere consuevere ³.

1669. — VI. *Causae dolum vel culpam aggravantes.* - Sicut causae excludentes et minuentes ita et causae delicti imputabilitatem aggravantes statuuntur a Codice. Huiusmodi causae sunt:

1° *Passionis seu concupiscentiae aestus.* - Passio si fuerit voluntarie et deliberate excitata vel nutrita, imputabilitatem auget ⁴.

Huiusmodi passionum seu concupiscentiae motus vocantur *concupiscentia consequens*, quia actum voluntatis deliberatum sequuntur et ideo appellantur etiam voluntarii. Quando autem dicitur passionum seu concupiscentiae consequentis impetus imputabilitatem seu voluntarium augere non accipiendum hoc ita est quasi quaedam maior ex hoc consequenti motu accedat malitia vel bonitas actui praecedenti et causanti ipsum motum; hic enim sensus repugnat rationi. Nam in motu appetitus non est reatus nisi ab ipsa voluntate, sed passionis seu concupiscentiae consequentis impetus est signum magnitudinis imputabilitatis, in quantum demonstrat intentionem voluntatis ad actum delicti constitutivum ⁵.

¹ Atque videtur Codex canonicus in hoc magis logice procedere quam Codex poenalis italicus qui ad delictum requirit dolum, et simul art. 5 non admittit ignorantiam iuris ut causam excusantem. Qua ratione possit consistere iuris ignorantia cum dolo nequit explicari. Ecclesia in casu ignorantiae non dolosae admittit delictum culposum.

² C. 2206.

³ « In omni iniustitia permultum interest utrum perturbatione aliqua animi, quae plerumque brevis est et ad tempus, an consulto et cogitato fiat iniuria. Leviora enim sunt quae repentino aliquo motu accidunt, quam ea quae meditata et praeparata inferuntur » Cicero, *De offic.*, l. I, cap. 8; cfr. Latini, *l. c.*, p. 126-130; Marchetti, *l. c.*, n. 78-83. Iure italico, ut iam supra adnotavimus, non admittitur principium generale quo status emotivus aut passionalis agentis minuat imputabilitatem (art. 90 Cod. poen.); et quibusdam in casibus aestus passionis admittitur ut causa communis imputabilitatem minuens, ut ex art. 62 quem supra in nota retulimus constat. Cfr. etiam Michele Battista, *Codice penale e Codice di procedura penale*, p. 150; Saltelli e Romano-Di Falco, *Commento teorico-pratico del nuovo Codice penale*, I, n. 296 et sqs.

⁴ C. 2206.

⁵ Ballerini-Palmieri, *l. c.*, I³, n. 64, ex doctrina D. Thomae; Eichmann, *l. c.*, pag. 42.

1670. — 2° *Dignitas personae laesae vel laedentis.* - Praeter alia adiuncta aggravantia ¹, delictum augetur pro maiori dignitate personae quae delictum committit, aut quae delicto offenditur ².

Huiusmodi circumstantiarum aggravantium exempla plura habentur in Codice; e. g., certa delicta a clericis commissa aut contra clericos commissa graviora censentur quam si a laicis aut in laicos ³.

1671. — 3° *Abusus auctoritatis.* - Delictum augetur etiam ex abusu auctoritatis vel officii ad ipsum delictum patrandum ⁴.

Certi casus abusus auctoritatis a codicibus modernioribus ⁵ et a Codice nostro ⁶ ut delicta specifica considerantur specialiter punienda. Codex hic considerat solummodo abusum auctoritatis in delictis communibus, quatenus nempe publicus officialis sua abutitur potestate ad delictum aliquod committendum, e. g., mandando, consulendo, incolumitatem promittendo

---

¹ Codex supponit alia haberi adiuncta aggravantia praeter ea quae ipse hic commemorat, quae forte hic referre negligit legislator, quia de iis in singulis casibus parte tertia huius libri agendum occurret. Huiusmodi circumstantiae aggravantes possunt esse ex parte personae delictum committentis, e. g., haeresis a clerico vel a religioso prolata, itemque delictum contra sextum decalogi praeceptum ab iisdem personis commissum, aut ex parte obiecti ut, e. g., furtum de rebus sacris etc. Cfr. Latini, *l. c.*, p. 162-163; Wernz, *l. c.*, V, n. 36-38; Eichmann, *l. c.*, pag. 42-43. Cfr. etiam c. 2218, § 1 ubi causae minuentes et aggravantes globatim elenchantur. Codex poen. ital. sicut circumstantias aliquas communes minuentes ita et alias circumstantias enumerat delictum aggravantes. Utile duco hic referre art. 61 dicti Codicis: « Aggravano il reato, quando non ne sono elementi costitutivi o circostanze aggravanti speciali, le circostanze seguenti: 1° l'aver agito per motivi abietti o futili; 2° l'aver commesso il reato per eseguirne od occultarne un altro, ovvero per conseguire o assicurare a sè o ad altri il prodotto o il profitto o il prezzo ovvero la impunità di un altro reato; 3° l'averne nei delitti colposi, agito non ostante la previsione dell'evento; 4° l'aver adoperato sevizie, o l'aver agito con crudeltà verso le persone; 5° l'aver profitato di circostanze di tempo, di luogo o di persona tali da ostacolare la pubblica o privata difesa; 6° l'aver il colpevole commesso il reato durante il tempo, in cui si è sottratto volontariamente alla esecuzione di un mandato o di un ordine di arresto o di cattura o di carcerazione, spedito per un precedente reato; 7° l'aver, nei delitti contro il patrimonio, o che comunque offendono il patrimonio, ovvero nei delitti determinati da motivi di lucro, cagionato alla persona offesa dal reato un danno patrimoniale di rilevante gravità; 8° l'aver aggravato o tentato di aggravare le conseguenze del delitto commesso; 9° l'aver commesso il fatto con abuso dei poteri, o con violazione dei doveri inerenti a una pubblica funzione o a un pubblico servizio, ovvero alla qualità di ministro di culto; 10° l'aver commesso il fatto contro un pubblico ufficiale o una persona incaricata di un pubblico servizio, o rivestita della qualità di ministro del culto cattolico o di un culto ammesso nello Stato, ovvero contro un agente diplomatico o consolare di uno Stato estero, nell'atto o a causa dell'adempimento delle funzioni o del servizio; 11° l'aver commesso il fatto con abuso di autorità o di relazioni domestiche, ovvero con abuso di relazioni di ufficio, di prestazione di opera, di coabitazione, o di ospitalità ».

² C. 2207, n. 1.

³ Cfr. cc. 2323; 2336; 2340, § 2; 2345, 2346; 2350; 2354, § 2; 2358; 2359; 2360, § 2; 2343; 2344; cfr. etiam Eichmann, *l. c.*, pag. 42-43; Augustine, *l. c.*, VIII, 45-46.

⁴ C. 2207, n. 2.

⁵ Cod. poen. ital. art. 323, 327; Michele Battista, *l. c.*, p. 387 et sqs. Cfr. Majno, *l. c.*, II, n. 936 et sqs.; Marchetti, *l. c.*, n. 250-256.

⁶ Cc. 2404-2414.

etc. Delictum commune taliter a publico officiali commissum, ceteris paribus circumstantiis, maiorem imputabilitatem habet quam delictum ab homine privato commissum et consequenter gravius puniendum est ¹.

1672. — 4° *Recidivitas*. - Recidivus sensu iuris est qui post condemnationem rursus committit delictum eiusdem generis et in talibus rerum ac praesertim temporis adiunctis ut eiusdem pertinacia in mala voluntate prudenter conici possit.

Qui pluries deliquerit etiam diverso in genere, suam auget culpabilitatem ².

Codex distinguit recidivitatem *specificam* et *genericam*; illa est qua quis in idem recidit delictum post certum tempus a damnatione, haec qua quis non in idem sed in aliud delictum recidit. Ad mentem Codicis recidivitas specifica, quam quidam etiam *propriam* appellant, sicut et generica delictum augment, illa magis, ista minus ³.

Ad recidivitatem requiritur sententia condemnatoria non qualiscumque, sed irrevocabilis; si tamen poena per amnistiam remissa sit etiam ad effectum non computandi recidivitatem remissio consideranda est, quia amnistia omnes effectus condemnationis aufert ⁴.

Ut habeatur recidivitas sufficit ut praecedens condemnatio habeatur nec requiritur poenae inflictae luitio ⁵.

Ad recidivitatem Codex requirit ut alterum delictum committatur in certis adiunctis praesertim temporis ex quibus conici possit pertinacia in mala voluntate; quantum autem tempus intercedere debeat inter primum delictum aut condemnationem et alterum ut recidivitas habeatur Codex non determinat et iudicis arbitrio remittit ⁶; itemque non determinat quatenam sint alia adiuncta quibus pertinacia demonstrari possit.

Quaestio est inter auctores, qui generatim conveniunt ⁷ in iudicio de maiori severitate adhibenda in recidivos, utrum recidivitas sit agnoscenda ut causa aggravans imputabilitatem, an solum ut causa sufficiens ad aggravandam poenam. Nobis videtur generatim in recidivo sano corpore et mente haberi causa aggravans ipsam imputabilitatem ex pertinacia voluntatis et consequenter causa aggravandae poenae ⁸.

¹ Cfr. c. 2404.

² C. 2208. Cfr. etiam cc. 1665, § 2; 2311; 2408.

³ Idem et iure italico admittitur; cfr. Cod. poen. ital. art. 99-101; Majno, *l. c.*, I, n. 447; Latini, *l. c.*, pag. 164, sq.; Saltelli e Romano-Di Falco, *Commento...*, I, 323 et sqs.

⁴ Ita iure italico; cfr. Majno, *l. c.*, I, n. 447-448; Saltelli e Romano-Di Falco, *Commento...*, I, 325.

⁵ Ita et iure italico; Majno, *l. c.*, I, n. 444 et 447. Cfr. etiam Latini, *l. c.*, pag. 165; Saltelli e Romano-Di Falco, *Commento...*, I, 326.

⁶ Codex poenal. ital. anni 1889 art. 80 statuebat spatium 10 annorum pro delictis gravioribus, 5 annorum pro minoribus; quam normam sequi potest et iudex ecclesiasticus. Cfr. Majno, *l. c.*, I, n. 449; Latini, *l. c.*, pag. 166. Codex tamen vigens ital. nihil amplius habet de tempore intra quod alterum delictum committi debeat ut habeatur recidivitas. Cfr. Saltelli e Romano-Di Falco, *Commento...*, I, 326; Michele Battista, *l. c.*, pag. 157.

⁷ Cfr. tamen Marchetti, *l. c.*, n. 137.

⁸ Cfr. Latini, *l. c.*, p. 164-165; Majno, *l. c.*, I, n. 444-445, 447.

Si recidivitas generica cum specifica concurrat, attenditur solummodo specifica ut magis aggravans ¹.

Si alterum delictum ex sola negligentia, non ex mala voluntate processerit ita ut pertinacia voluntatis in delicto excludatur, non habetur recidivitas ad mentem Codicis ².

A recidivitate de qua hoc c. 2208, distinguenda est reiteratio criminis eiusdem aut etiam diversae speciei: quae tamen reiteratio a Codice nostro et ipsa ut causa aggravans consideratur ³.

1673. — VII. De concursu in delictum. - 1° *Quid concursus in delictum.* - Concursus in delictum tunc habetur cum plures personae in idem delictum, quod de se et natura sua complicem non requirit, committendum operam suam dolose, positive, efficaciter et externe nec non ex praevia inter ipsas personas unione propositi, operam suam praestant.

Requiritur igitur ante omnia ad concursum ut duae vel plures personae de delicto committendo inter se conveniant. Si duae vel plures personae casu ad delictum concurrant sine praevia manifestatione propositi, ut, e. g., si orta rixa a variis personis percussus homo moriatur, concursus non existit quia illae personae sine proposito ad occisionem concurrerunt ⁴.

Quaestio fit ab auctoribus ⁵ utrum in concursu plurium personarum ad delictum, unicum vel plura habeantur delicta? Considerato elemento subiectivo delicti scilicet dolo, dicendum esset plura haberi delicta et proprie tot delicta quot sunt concurrentes imputabiles; at quia delictum non solo elemento constat subiectivo sed etiam obiectivo damni, dicendum est unicum haberi adaequate delictum ⁶.

Quaeri potest utrum concursus dari possit ad delictum culposum. Et responsio danda est affirmativa; possunt enim plures dolose procurare imperitiam, imprudentiam aut negligentiam alicuius personae ex quibus delictum culposum oriatur, illud intendentes ⁷.

¹ Majno, *l. c.*, I, n. 460.

² Eichmann, *l. c.*, pag. 43-44.

³ Cfr. c. 2234; Eichmann, *l. c.*, pag. 44.

⁴ Fr. 17, D. 47, 8. Cfr. Roberti, *l. c.*, n. 181; E. Jannitti Piromallo, *l. c.*, n. 138 et sqs.; Saltelli e Romano-Di Falco, *Commento pratico-teorico...*, I, n. 345; Chelodi, *Ius poenale*, n. 13; Wernz, *Ius decretalium*, VI, 41; Lega, *l. c.*, 54, 55, p. 76-80. Cfr. tamen Majno, *l. c.*, I, n. 323, ubi etiam in delictis quae ex impetu fiunt dari posse docet concursum. Itemque Roberti, *l. c.*, 181, pag. 212.

⁵ Cfr. Roberti, *l. c.*, n. 181.

⁶ Cfr. Roberti, *l. c.*, n. 181; Saltelli e Romano-Di Falco, *Commento...*, I, n. 347.

⁷ Roberti, *l. c.*, 181. Cod. poen. ital. expresse considerat casum concursus in delictum culposum in art. 113. Paulo aliter ac Roberti explicant concursum in delictum culposum Saltelli e Romano-Di Falco, *Commento...*, I, n. 357 his verbis: « Nella cooperazione colposa più persone cooperano all'azione colposa da cui l'evento deriva senza aver voluto tale evento; non vi è quindi accordo di volontà fra loro in relazione all'evento, ma in rapporto all'azione da cui scaturisce l'evento non voluto. Così è, per esempio, nel caso di due persone che in prossimità di materie infiammabili, accendono il fuoco allo scopo di riscaldarsi..... ». Difficiliter intelligitur hoc modo haberi concursum in delictum culposum cum desit in ope-

Requiritur ut opera *dolose* praestetur seu cum cognitione et voluntate violandi legem poenalem ¹; sine dolo enim delictum non habetur, nec consequenter concursus ad illud. Unde concursus mere materialis in eo qui non est sui compos aut qui nescit se sua actione in delictum cooperari non venit nomine concursus in iure criminali ².

Requiritur generatim ut concurrentes omnes *positive* aliquam actionem ponant; at dantur casus in quibus ex actione *negativa* quae *positivae* aequivalet et vero dolo concursus proprie dictus habeatur. Ita, e. g., servus qui domum domini sui sero non claudit ad hoc praecise ut facilius fures domum ad furandum ingredi possint verus concurrens consideratur, quia dolose agit ³.

Attamen ut in hoc casu concursus in delictum habeatur requiritur ut is qui ita *negative* concurrat officio teneatur *positivo* impediendi delictum ⁴. Quodsi servus sine dolo ex sola negligentia domum non claudat ut concurrens non consideratur et reddere debet rationem solummodo de negligentia ⁵ non vero de concursu in furtum.

Deinde requiritur ut influxus in delictum committendum sit efficax, seu ut revera effectum suum saltem inchoative sortiatur.

Quam ob rem concurrens non consideratur qui delictum laudat, qui reo favet etc. postquam delictum iam perfectum est nisi de his rebus conventio praecesserit ⁶. Attamen favor post delictum praestitus potest esse delictum sui generis et etiam ad concursum proprie dictum pertinere, si ante delictum promissus sit aut si delicti continuationem implicet.

Itemque concursus in delictum non habetur si mandatum, consilium, favor etc. de se ad delictum ordinata, nullum influxum in delictum exercuerint, vel quia mandatarius mandatum non acceptaverit vel ex quavis alia causa. Attamen in his casibus, sicut dictum est de praecedenti, mandatum, consilium, favor etc. ut delicta sui generis puniri poterunt ⁷.

Immo iure nostro tales actus ut conatus delicti considerantur licet inefficaces prorsus fuerint ⁸.

Non est necessarium ut habeatur concursus proprie dictus ut completum

rantibus dolus. Duae quaestiones sunt utrum haberi possit concursus ad delictum culposum et utrum haberi possit concursus ipsum culposum. Prima affirmative certo solvenda est; altera non eadem certitudine. Cfr. Roberti, *l. c.*, 181; Majno, *l. c.*, I, 323; Marchetti, *l. c.*, n. 105; Wernz, *l. c.*, VI, 42; Chelodi, *l. c.*, 13. Si plures personae simul in quasi-delictum seu in delictum culposum de facto sine dolo facto concurrerint, unicuique earum sua negligentia aut imperitia aut culpa imputanda erit; Majno, *l. c.*, I, n. 323.

¹ C. 2200.

² Cfr. Latini, *l. c.*, pag. 152; Wernz, *l. c.*, VI, 42; Lega, *l. c.*, n. 50, pag. 73; Augustine, *l. c.*, VIII, 48; Chelodi, *l. c.*, n. 13; Roberti, *l. c.*, 13. Huc recidit iterum quaestio de concursu ad delictum culposum cui innuimus supra in nota.

³ Cfr. c. 2209, § 6; Chelodi, *l. c.*, pag. 13, nota 10; Latini, *l. c.*, pag. 161.

⁴ Cfr. c. 2209, § 6; Wernz, *l. c.*, VI, 42.

⁵ Roberti, *l. c.*, 189.

⁶ Cfr. Roberti, *l. c.*, 191; Lega, *l. c.*, n. 55, pag. 79-80; Wernz, *l. c.*, VI, 41-42; Latini, *l. c.*, 152 et 160; Chelodi, *l. c.*, n. 13; Vermeersch-Creusen, *Epitome*, III^a, 392; Saltelli e Romano-Di Falco, *Commento...*, I, 342; Majno, *l. c.*, I, 321; et est doctrina communis a Codice hoc c. 2209, § 7 canonizata.

⁷ Latini, *l. c.*, pag. 162; Wernz, *l. c.*, VI, 42; Marchetti, *l. c.*, 105 et 108; Lega, *l. c.*, 55, pag. 78-80; Roberti, *l. c.*, 191.

⁸ Cfr. c. 2212, § 3; Chelodi, *l. c.*, 14, pag. 14, nota 5.

delictum de facto locum habuerit; sufficit ut locum habuerit delicti conatus et concurrens influxum in delicti conatum de facto exercuerit ¹.

Ad concursum requiritur ut concurrentes communi consilio ex praevia conventionem agant ², ut iam supra diximus.

Generatim requiritur ad verum concursum ut ipse concursus actum delictuosum praecedat atque in delictum proprie influat, dantur tamen casus personarum vere concurrentium in delicto iam in se completo, si nempe delictum continuationem habeat, e. g. in delicto raptus ³ is qui raptu completo personam raptam in sui custodiam retinet ut verus concurrens consideratur et *delicti continuator* appellari solet ⁴.

Sunt delicta quae natura sua complices postulant ita ut delictum haberi nequeat in unica persona, e. g., incestus, adulterium, simonia etc. Si in talibus delictis una tantum persona active et dolose agat, altera sine dolo quia vel coacta vel in talibus adiunctis agat quae imputabilitatem auferant, ipsa sola delictum committit, secus omnes personae complices in tali casu sunt veri auctores delicti communis nec ut concurrentes considerari solent ⁵.

Concurrentes possunt esse physici aut intellectuales prout sola intelligentia suadendo, mandando, consulendo, laudando etc. aut etiam actione physica, percussione, furto etc. in delictum influunt; utrique tamen ut concursus habeatur aliquid externe agere debent ⁶.

1674. — 2° *Concurrentes principales seu conrei et concurrentes accessorii seu complices* ⁷.

Inter alias divisiones concurrentium in delictum ea videtur admittenda quae concurrentes in *conreos* seu *concurrentes principales* et immediatos et in *complices* seu *concurrentes accessorios* seu secundarios dividit.

Conrei seu concurrentes principales ii dicuntur quibus totum delictum de se imputandum est, quia eorum opera ad ipsum committendum necessaria fuisse censetur. *Conrei* possunt esse physici et intellectuales ⁸.

¹ Saltelli e Romano-Di Falco, *Commento teorico-pratico al nuovo Codice penale*, I, 345, p. 572.

² Chelodi, *l. c.*, n. 14; Latini, *l. c.*, pag. 152.

³ Cc. 2353-2354.

⁴ Cfr. Majno, *l. c.*, I, 321; Ferdinando Verna, in *Enciclopedia Italiana*, Treccani, v. *Concorso*, vol. XI, p. 89; Roberti, *l. c.*, 181, pag. 213.

⁵ De hoc casu cfr. Ferrini, *l. c.*, pag. 276-278; Chelodi, *l. c.*, 13; Augustine, *l. c.*, VIII, 49-50; Lega, *l. c.*, n. 50, pag. 72; Wernz, *l. c.*, VI, 41; Saltelli e Romano-Di Falco, *Commento...*, I, 341, idem affirmat de associatione ad delinquendum et de conspiratione. Attamen etiam in adulterio et bigamia haberi potest verus concursus. Codex de hoc casu agit hoc c. 2209, § 2. Cfr. etiam Roberti, *l. c.*, ubi hunc casum ad verum concursum refert.

⁶ Roberti, *l. c.*, 182; Saltelli e Romano-Di Falco, *Commento...*, I, 343.

⁷ Terminologia in hac quaestione non est uniformis. Quaestiones praecipuae versantur circa haec: Quinam sint appellandi delicti auctores et coauctores; cfr. Marchetti, *l. c.*, 103-104; Latini, *l. c.*, pag. 152-153; quinam sint conrei et quinam complices; cfr. Lega, *l. c.*, n. 51, pag. 74 in nota; Marchetti, *l. c.*, 103; Wernz, *l. c.*, VI, 45, praesertim in nota 15; Chelodi, *l. c.*, 13, pag. 14, nota 1; Vermeersch-Creusen, *l. c.*, III^a, 392; Roberti, *l. c.*, 182, praesertim in nota.

⁸ Cfr. c. 2209, §§ 1 et 3. Cfr. etiam Wernz, *l. c.*, 45 et alios auctores in nota praecedenti citatos ex quibus patet auctores ipsos non convenire in hac terminologia definienda.

Complices ¹ sunt concurrentes in delictum sive physice sive moraliter sed modo accessorio, quorum nempe opera ex generaliter contingentibus non est ad delictum committendum necessaria, quia non immediate ad illud cooperantur, licet delictum facilius reddat ².

Ad conreos pertinere videntur ii qui §§ 1, 2, 3 et quandoque qui §§ 6 et 7 huius c. 2209 nominantur, si nempe sine eorum opera delictum commissum non fuisset ³; ad complices referuntur § 4 et partim 3, 6 et 7 c. 2209 ⁴, quotiens nempe eorum opera ad delictum committendum non fuisset necessaria.

Aliqui proinde simpliciter docent conreos seu concurrentes principales habendos esse illos sine quorum opera delictum committi non potuisset; concurrentes vero accessorios eos sine quorum opera delictum commissum pariter fuisset ⁵.

Conrei et complices distinguere possunt a fautoribus (*favoreggiatori*), quo nomine intelligi possunt ii qui, nulla praevia conventionem, delictum commissum laudant, de eius fructibus participant etc. Tales non sunt concurrentes sensu proprio et solum puniri possunt ut rei delicti sui generis ⁶.

A fautoribus distinguendus est *continuator* delicti de quo supra loquutus sumus et qui constituit figuram specialem concursus proprie dicti.

Licet in notione conreorum dicatur eorum opera de se necessaria esse ad delictum committendum; dari tamen possunt casus in quibus id non verificetur et tamen conreus sua imputabilitate non privetur; ita, e. g., mandatum forma conreitatis consideratur ⁷ et tamen si detur mandatum ei qui iam per se ad delictum committendum paratus est opera mandantis non est necessaria. Item licet figura compliceis non implicet per se operam ad delictum committendum necessariam, sunt tamen casus in quibus per accidens necessaria fiat, ut, e. g., si Caius ad Titium occidendum opus habeat sclopeto quod solus Paulus ei commodare potest, opera Pauli compliceis eo casu fit necessaria ad delictum committendum, licet ipse non immediate

¹ Augustine, *l. c.*, VIII, 49-50, complices eos solos appellat qui concurrunt in delictum quod natura sua duas saltem personas concurrentes requirit, ut duellum, simonia etc.

² Hanc divisionem ex Codice italico admittebant generatim poenalistae italici; Marchetti, *l. c.*, et 104 et 111; Majno, *l. c.*, I, 321 et sqs. eosque sequuntur generatim canonistae moderniores; cfr. Wernz, *l. c.*, VI, 45 et sqs.; Lega, *l. c.*, 51; Chelodi, *l. c.*, 13. De iure autem et doctrina poenalarum italicorum hodie vigente cfr. pag. seq. in nota.

³ Cfr. c. 2209, § 3. Notant tamen auctores etiam complices seu concurrentes accessorios quandoque necessariam operam ad delictum conferre posse; de qua re quae quaestio verbalis est iterum sermo occurret; cfr. interim Marchetti, *l. c.*, 113; Majno, *l. c.*, I, 353-354.

⁴ Plures quaestiones circa conreos morales et physicos necnon circa complices physicos et morales faciunt poenalistae civiles; cfr. Majno, *l. c.*, I, 324 et sqs.; Marchetti, *l. c.*, 106 et sqs.

⁵ Ita Sole, *l. c.*, n. 42. Quae ratio dividendi concurrentes Codici nostro conformior forte erit.

⁶ Cfr. Majno, *l. c.*, I, 321; c. 2209, § 7. Tales fautores a quibusdam auctoribus appellantur concurrentes improprie dicti; Vermeersch-Creusen, *l. c.*, III, 392.

⁷ Codex mandatum considerare videtur ut figuram conreitatis seu concursus principalis etsi mandatum ipsum necessarium non sit ad delictum patrandum; etenim c. 2209, § 3 dum in aliis concurrentibus considerat necessitatem eorum operae ad delictum, mandantem absolute appellat principalem delicti auctorem. Aequitati tamen conforme videtur aliquam minutionem imputabilitatis admittere pro mandante cuius mandatum ad delictum necessarium non fuerit. Cfr. Marchetti, *l. c.*, 110; Cappello, *De censuris* ², n. 28.

in delictum influat et ex generaliter contingentibus inter complices sit computandus. In hoc tamen casu complex poenas conreorum non aufugit ¹.

1675. — 3° *Concurrentium imputabilitas.* - a) *Concurrentium necessariorum imputabilitas.* - Codex hoc c. 2209 normas statuit quibus iudicandum est de singulorum concurrentium imputabilitate. Paragraphis 1-3 normae dantur pro concurrentibus conreis quibus complices necessarii aequiparantur. Deinde § 4 agit de complicibus non necessariis, et § 7 de fautoribus seu faventibus post factum. Praeterea §§ 5 et 6 agunt de concurrentibus negativis et de retratatione concursus, quae ad complendam doctrinam de imputabilitate concurrentium valde confluunt.

b) *Imputabilitas conreorum et complicum necessariorum.* - Qui communi delinquendi consilio simul physice concurrunt in delictum, omnes eodem modo rei habentur, nisi adiuncta alicuius culpabilitatem augeant vel minuant.

In delicto quod sua natura complicem postulat, unaquaeque pars est eodem modo culpabilis, nisi ex adiunctis aliud appareat.

Non solum mandans qui est principalis delicti auctor ², sed etiam qui ad delicti consummationem inducunt vel in hanc quoquo modo concurrunt, non minorem, ceteris paribus, imputabilitatem con-

¹ Cfr. c. 2209, § 3. Cfr. Marchetti, *l. c.*, 113; Majno, *l. c.*, I, 353-354.

Ex iis autem quae hucusque in textu explicata sunt de distinctione concurrentium in delictum in conreos et complices et in concurrentes materiales aut psychicos seu intellectuales sat clare patet illas distinctiones claritate non commendari; quam ob rem novissimus Cod. poen. ital. illas distinctiones abrogavit et concurrentes, omne genus, subiungere declaravit poenis contra delictum statutis; admisit tamen circumstantias sive attenuantes sive aggravantes pro certis concurrentibus. Cfr. art. 110 et sqs. laudati Codicis. Rationes autem reformationis factae hae afferuntur a Ministro qui Codicem rogavit: « Le distinzioni, esistenti, fra le diverse specie e gradi del concorso, hanno portato in pratica, ad insuperabili difficoltà. Come si distingue anzitutto, praticamente, la correttezza dalla complicità? come si distingue, in ispecie, la forma della correttezza morale e psichica dalla forma della complicità morale o psichica?... Ciascuno vede che le differenze concettuali sono astratte e teoriche e che la realtà le smentisce e le frantuma. Come si distingue, particolarmente, la correttezza dalla complicità, per es., quando si tratti di complicità necessaria? Se è necessaria, cioè senza la quale il reato non si sarebbe commesso, dal terreno della complicità si scivola in quello della correttezza, e infatti scrittori autorevoli come il Manzini dicono che la complicità necessaria non è che una forma di correttezza..... Quindi se la si sopprime, si risponde ad un'esigenza della pratica; non solo ma anche della teoria, perchè in questo caso teoria e pratica sono d'accordo nel ritenere che non c'è un criterio per distinguere la correttezza dalla complicità ». Saltelli e Romano-Di Falco, *Commento...*, I, 344, pag. 569 in nota. Quae rationes etiam in iure nostro vim habent et hoc probant, valorem, nempe, distinctionis concurrentium in delictum in conreos et complices non esse magnae utilitatis, licet a canonistis hucusque retineatur.

² Codex quaestionem: quis sit dicendus delicti auctor resolvere videtur contra mandantem, quem tamen non appellat unicum auctorem sed principalem; quaestionem hanc philosophice tractatam cfr. apud Latini, *l. c.*, pag. 152-156.

trahunt, quam ipse delicti exsecutor, si delictum sine eorum opera commissum non fuisset ¹.

Codex ad iudicandum de singulorum concurrentium imputabilitate non distinguit conreos sive physicos sive morales seu intellectuales a complicibus item physicis et intellectualibus quorum opera necessaria fuit ad delictum committendum. Omnes istos eodem modo culpabiles habet sive physice sive intellectualiter, sive immediate sive mediate, sive proxime sive remote concurrerint ².

Loquens tamen canon iste 2209, § 1 de conreis physicis addit: *nisi adiuncta*.... Quibus verbis significatur iudicem attendere debere in singulorum concurrentium examine ad causas minuentes, ad aggravantes, de quibus supra actum est; e. g. minor aetas ante pubertatem, licet imputabilitatem non auferat, minuit tamen ita ut impuberes concurrentes poenas latae sententiae non incurrant ³.

Vi praescriptionum § 3 huius canonis 2209 omnes concurrentes necessarii sive principales sunt sive secundarii seu accessorii cum eiusdem dicantur esse imputabilitatis iisdem etiam poenis plectendi erunt nisi lex aliud statuatur, nec necesse est ut sermo de concurrentibus in lege occurrat ⁴.

Paragrapho 2 agitur de concurrentibus improprie dictis in *delicto communi* et taliter concurrentes dicuntur esse aequae culpabiles nisi adiuncta aliud suadeant. Adiuncta de quibus hic agitur sunt causae sive minuentes sive aggravantes sive auferentes imputabilitatem ad quas attendendum est in iudicio ferendo de imputabilitate horum criminum. Inter adiuncta aggravantia vel minuentia in his delictis computari etiam potest passivitas aut activitas concurrentium; plerumque activitas causa erit aggravans, passivitas minuens ⁵.

Paragrapho 3 statuitur principium quo complices necessarii, quovis nomine appellentur ⁶, si delictum sine eorum opera commissum non fuisset, aequae culpabiles ac ipse delicti exsecutor declarantur et consequenter iisdem poenis plectendi ⁷. Additur tamen clausula *ceteris paribus* qua decla-

¹ C. 2209, § 1-3. Consequenter isti omnes iisdem poenis puniendi sunt; cfr. cc. 2211; 2231 una cum c. 2230.

² Cfr. ea quae supra in nota dicta sunt de distinctione conreorum a complicibus necessariis. Saltelli e Romano-Di Falco, *Commento*..., I, 344, p. 566, 567 in nota.

³ Cfr. c. 2230. Cfr. etiam Saltelli e Romano-Di Falco, *Commento*..., I, 344, p. 566, 567 in nota ubi c. 2209, § 1 affertur ad demonstrandum quod etiam iure canonico distinctio inter conreos et complices abrogata sit.

⁴ Id clarius adhuc expressis etiam canonibus statuitur; cfr. cc. 2211 et 2230. Poenalistae civiles, et ante Codicem canonistae, circa hoc principium non conveniebant; cfr. Lega, *l. c.*, 54 et pag. 77-78 in nota. Cfr. etiam Saltelli e Romano-Di Falco, *Commento*..., I, 343 et sqs.

⁵ Cfr. Ferrini, *l. c.*, 276 et sqs.

⁶ Cfr. varia nomina quibus cooperatores designantur apud moralistas; Vermeersch, *Theologiae moralis*..., II, n. 661 et sqs.; Noldin, *De praeceptis* ¹⁶, n. 479 et sqs.; D'Annibale, *Summula*, I, 321 et sqs.; Santamaria, *l. c.*, VI, 75. Cfr. etiam versiculos quibus varii modi cooperationis positivae et negativae designantur:

Iussio, consilium, consensus, palpo, recursus,
participans, mutus, non obstans, non manifestans.

⁷ Cfr. cc. 2211 et 2230.

ratur imputabilitatem omnium complicum necessariorum aequalem esse dummodo causae minuentes aut aggravantes pro aliquo eorum non verificentur seu dummodo omnes aequae dolose egerint. Potest enim causa minuens pro uno haberi, non pro aliis concurrentibus, ut si quis ebrius, minor, debilis mentis sit, vel etiam causa aggravans, ut si quis sit recidivus, superior. Mens Codicis ea esse videtur ut causae minuentes et aggravantes quae stricte personales sunt solis personis quae eis afficiuntur prosint vel noceant; causae vero quae obiectivae sunt et a personis singulis independentes omnibus concurrentibus prosint vel noceant qui illas causas seu circumstantias noverint et voluerint; e. g., circumstantia aggravans personae sacrae nocet omnibus qui personam sacram noscentes in eam occidendam concurrunt; non nocet iis qui concurrentes in homicidium illam circumstantiam non noverunt ¹.

Codex ad iudicium de imputabilitate dandum non attendit utrum concurrens positive an negative agat, nec item utrum influxus physicus ante vel post factum delicti exstiterit; quilibet influxus in delictum seu concursus est aequae culpabilis si ad delictum committendum necessarius fuit ².

Etiam actione mere negativa, ut dictum est supra, potest quis concurrere in delictum. Ad hoc autem requiritur ut actio omissa sit iure obligatoria pro illo qui ita concurrat. Ita, e. g., si servus, pacto inito, constituatur ad custodiendam arcam pecuniariam et e converso permittat furi pecuniam inde asportari, ex industria dormiens eo momento quo fur accedit, concurrat cum fure in furti delictum. Generatim tamen *crimen silentii*, in eo qui nullo

---

¹ Circa circumstantias aggravantes et minuentes haec habet Codex poenalis ital.: « Art. 112. La pena da infliggere per il reato commesso è aumentata: 1° Se il numero delle persone, che sono concorse nel reato, è di cinque o più, salvo che la legge disponga altrimenti; — 2° per chi anche fuori dei casi preveduti dai due numeri seguenti, ha promosso od organizzato la cooperazione nel reato, ovvero diretto l'attività delle persone che sono concorse nel reato medesimo; — 3° per chi, nell'esercizio della sua autorità, direzione o vigilanza, ha determinato a commettere il reato persone ad esso soggette; — 4° per chi fuori del caso preveduto dall'articolo precedente, o ha determinato a commettere il reato un minore degli anni diciotto, o una persona in stato di infermità o di deficienza psichica..... — Art. 114. Il giudice, qualora ritenga che l'opera prestata da taluna delle persone che sono concorse nel reato... abbia avuto minima importanza nella preparazione o nell'esecuzione del reato, può diminuire la pena..... — Art. 118. Le circostanze oggettive, che aggravano o diminuiscono la pena, anche se non conosciute da tutti coloro che concorrono nel reato, sono valutate a carico o a favore di essi. — Le circostanze soggettive non inerenti alla persona del colpevole, che aggravano la pena per taluno di coloro che sono concorsi nel reato, stanno a carico anche degli altri, sebbene non conosciute, quando hanno servito ad agevolare l'esecuzione del reato. — Ogni altra circostanza, che aggrava o diminuisce la pena, è valutata soltanto riguardo alla persona a cui si riferisce. — Art. 119. Le circostanze soggettive le quali escludono la pena per taluno di coloro che sono concorsi nel reato hanno effetto soltanto riguardo alla persona a cui si riferiscono. — Le circostanze oggettive che escludono la pena hanno effetto per tutti coloro che sono concorsi nel reato ». Cfr. Chelodi, *l. c.*, n. 14. Saltelli e Romano-Di Falco, *Commento...*, I, n. 374; Majno, *l. c.*, I, 352; Marchetti, *l. c.*, 114, 115.

² Majno, *l. c.*, I, n. 353, 354; Marchetti, *l. c.*, 113. Immo novissimus Cod. poen. ital. art. 110 poenas in delictum latas aequaliter afficere statuit omnes personas ad delictum concurrentes sine ulla distinctione conreorum aut complicum, habita tamen ratione certarum circumstantiarum minuentium aut aggravantium. Cfr. Saltelli e Romano-Di Falco, *Commento...*, I, n. 343 et sqs.

pacto clamare tenetur, de iure non admittitur¹. *Continuatori* delicti, praesertim si conventio praemissa sit, imputatur delictum tanquam concurrenti principali; eius enim opera ad delictum complendum vel saltem protrahendum necessaria est².

Si e quinque concurrentibus in delictum quatuor tantummodo materialiter, idest, sine dolo concurrant, quia in his circumstantiis versantur quae dolum excludunt, quintus concurrens qui dolose agit ut unicus auctor delicti consideratur, aliis non computatis; quia in casu non habetur nisi apparens concursus in delictum³.

Ante Codicem non conveniebant theologi et canonistae in pari imputabilitate agnoscenda in conreis et complicibus necessariis et multae disputationes et opiniones circa hoc habebantur⁴. Nunc ex hoc c. 2209, §§ 1-3 et ex cc. 2211 et 2231 manifeste nulla conreorum aut complicum necessariorum mentio in lege poenali requiritur ad hoc ut poenae in delictum committentes ab ipsis concurrentibus contrahantur; in quo ius novum habemus⁵.

Codex requirit ut par cum auctore delicti imputabilitas in concurrente habeatur ut concurrentis actio necessaria fuerit ad delictum patrandum; quid autem si concursus fuerit quidem de se sufficiens et necessarius at de facto per accidens delictum locum non habuerit? Hoc in casu, si nullo modo existit delictum, nec de iure vigente concursus existit, quia concursus sine delicto aut saltem sine conatu delicti existere nequit⁶. Attamen nihil obstat quo minus consilium aut mandatum etiam prorsus inefficax ut delictum sui generis puniatur, quod accidit quotiens lex poenalis expresse fertur etiam in consulentes aut mandantes⁷.

Quid si mandatum ei datum sit qui alias iam per se sine mandato delictum certo certius commisisset? Cum revera in hoc casu non verificetur

¹ Saltelli e Romano-Di Falco, *Commento...*, I, n. 345, p. 573. Potest tamen tacens contra caritatem peccare. Roberti, *l. c.*, 189.

² Cfr. cc. 2353-2354. Majno, *l. c.*, I, 321.

³ Saltelli e Romano-Di Falco, *Commento teorico-pratico del nuovo Codice penale*, I, n. 345.

⁴ Cfr., e. g., D'Annibale, *Summula...*, I, 319-320, praesertim in notis ubi dicitur poena statuta adversus facientem, mandantem non tenere et ex adverso poena in mandantem non tenere facientem; item Lega, *l. c.*, 52 et sqs.; Wernz, *l. c.*, VI, 44, III; Roberti, *l. c.*, 179; Hollweck, *Die kirchliche Strafrecht*, § 8, pag. 70-71 in notis ubi codificatio iuris veteris habetur.

⁵ Cfr. tamen etiam c. 2230.

⁶ « Nulla cooperatio esse potest antequam crimen saltem coeperit consummari ». Roberti, *l. c.*, 181, pag. 213. Codex poen. ital. hac in re est explicitus: « Art. 115. Salvo che la legge disponga altrimenti, qualora due o più persone si accordino allo scopo di commettere un reato, e questo non sia commesso, nessuna di esse è punibile per il solo fatto dell'accordo. — Nondimeno nel caso di accordo per commettere il delitto, il giudice può applicare una misura di sicurezza. — Le stesse disposizioni si applicano nel caso di istigazione a commettere un reato, se la istigazione è stata accolta, ma il reato non è stato commesso. — Qualora la istigazione non sia stata accolta, e si sia trattato di istigazione a un delitto, l'istigatore può essere sottoposto a misura di sicurezza ». Cfr. *Codice penale illustrato*³, pag. 126, 127. « Condizione indispensabile per la punibilità dell'istigazione è che l'esecuzione del reato, a cui l'istigazione si riferisce, sia stata iniziata. Ne deriva che quando l'istigazione non sia stata accolta, non avendo avuto inizio il reato istigato, l'istigatore o gli istigatori non sono punibili ». Saltelli e Romano-Di Falco, *Commento...*, I, 343, pag. 564.

⁷ Cfr. c. 2212, § 3. D'Annibale, *l. c.*, I, 232.

clausula *si delictum sine eorum opera commissum non fuisset*, salvo meliori iudicio, par ac exsecutori, mandanti imputabilitas criminalis tribuenda non esse videtur ¹.

Si complex exsecutorem movit ut citius quod iam de se facturum erat faceret, non videtur ei par ac exsecutori imputabilitas agnoscenda, quia etiam in hoc casu sine ipso licet serius delictum factum pariter fuisset ².

1676. — *c) Imputabilitas complicum non necessariorum.* - Si complicum quoquo modo ad delictum concurrentium concursus facilius tantum reddidit delictum, quod iam sine eorundem concursu commissum fuisset, minorem imputabilitatem secum fert ³.

Intellige *minorem imputabilitatem secum fert* quam concursus eorum sine quorum opera delictum commissum non fuisset.

Hoc principium valet generatim de quibuslibet complicibus non necessariis seu de concurrentibus mere accessoriis. Quinam tales sint expressis nominibus Codex non determinat, at determinat clare normam facilis applicationis. Requirit enim ad hoc ut complex non necessarius habeatur, quod complicis concursus facilius reddat delictum et quod concursus non sit ad delictum committendum de facto necessarius; prius est elementum positivum aliud negativum, alterutrum si desit vel non habetur concursus, vel habetur concursus necessarius ⁴.

Nota tamen ad hoc ut habeatur primum elementum semper requiri concursum proprie dictum seu concursum qui delictum praecedat, nec sufficere concursum improprium seu subsequentem ad imputabilitatem criminalem concursus. Praecedere autem censetur quilibet concursus qui saltem, conventionem facta, promissus est, itemque concursus necessarius ad continuandum delictum, ut iam supra explicatum est.

Inutile putamus elenchum texere personarum quae complices non necessarii sunt, cum norma a Codice statuta per se sat clara sit et ceterum eadem persona possit esse complex necessarius vel non necessarius, e. g., consiliator, laudator etc.; qui de se enumerantur ab auctoribus inter complices simplices possunt in certis casibus esse complices necessarii. Utrum necessarii vel non necessarii sint, diudicandum est in singulis casibus hac proposita quaestione: Sine eorum opera delictum hoc fuissetne pariter commissum? Si omnibus consideratis responsio affirmativa sit, dicendum est complicem non fuisse necessarium et § 4 c. 2209 regi; si vero negativa, habetur casus concursus necessarii et vim obtinent cc. 2209, §§ 1-3; 2211; 2231. Ex quibus patet revera parum utilitatis afferre distinctiones concurrentium

¹ Cfr. conforme ius vetus, apud D'Annibale, *l. c.*, I, 321; Latini, *l. c.*, pag. 156; Marchetti, *l. c.*, 110. « Nisi mandans suo quoque nomine crimen patrandum commiserit ». Ita Roberti, *l. c.*, 184, p. 215.

² Concordat ius vetus: D'Annibale, *l. c.*, I, 321, nota 21.

³ C. 2209, § 4.

⁴ Ideo distinctio concurrentium in conreos et complices eo sensu utiliter retineri poterit in iure nostro quod *conrei* dicantur omnes concurrentes necessarii, *complices* vero omnes concurrentes non necessarii.

in conreos et complices, et in concurrentes seu participantes moraliter seu intellectuales et in participantes physicos ¹.

Quousque proprie et praecise se extendat complicum non necessariorum imputabilitas Codex non determinat et iudicis prudentiae remittit iudicandum, cum id a multis pendeat circumstantiis. In diudicanda igitur imputabilitate ad circumstantias tum subiectivas tum obiectivas concurrentium et delicti advertat oportet ².

1677. — *d) Imputabilitas fautorum seu faventium.* - Delicti patrati laudatio, fructuum participatio, delinquentis occultatio, et receptatio aliive actus delictum iam plene absolutum subsequentes, nova delicta constituere possunt, si nempe poena in lege plectantur; sed, nisi cum delinquente de illis actibus ante delictum conventum fuerit, non secum ferunt delicti patrati imputabilitatem ³.

Agitur hic, ut patet, de concursu improprie dicto, qui nempe delictum completum sequitur et criminaliter ut concursus imputabilis non est. Si conventio praevia habeatur, concursus habetur proprie dictus licet actio ita concurrentis, conventionem promissa, delictum subsequi debeat. Concursus in hoc altero casu erit criminaliter imputabilis ut verus concursus et concurrens ut conreus vel complex necessarius erit responsabilis, vel solum ut complex non necessarius prout actio promissa necessaria ad delictum committendum fuit vel non fuit ⁴.

Ut supra dictum est, continuator delicti tractum successivum habentis est semper considerandus ut concurrens proprie dictus seu ut conreus aut complex, licet nulla praevia conventio locum habuerit ⁵.

Casus in Codice habentur in quibus concursus improprie dictus ut delictum sui generis consideratur et ut tale punitur ⁶.

Ut concursus improprie dictus habeatur et ut novum delictum puniatur non requiritur ut praevia aliqua conventio delictum praecedat, hoc enim casu concursus improprius proprius fieret et ut talis imputabilis ⁷.

¹ Hac etiam ratione ductus, ut supra diximus, legislator italicus in novissimo Codice poenali omnino distinctiones inter varias species concurrentium abrogavit et omnes concurrentes eadem imputabilitate mulctavit. Cfr. Saltelli e Romano-Di Falco, *Commento...*, I, 343.

² Cfr. circa circumstantias communicabiles et non communicabiles inter concurrentes Ferdinando Verna, in *Enciclopedia italiana*, v. *Concorso di più persone nel reato*, vol. XI, pag. 90.

³ C. 2209, § 7.

⁴ Cfr. Eichmann, *l. c.*, 47-48.

⁵ Cfr. etiam D'Annibale, *l. c.*, I, 322, nota 35.

⁶ Cfr. c. 2338 contra impendentes quodvis auxilium vel favorem excommunicato vitando et contra clericos in divinis cum eodem communicantes aut eundem divinis officiis recipientes; cfr. etiam cc. 2339 et 2345.

⁷ Aliter, erronee ut videtur, Salucci, *Il diritto penale secondo il Codice di diritto canonico*, 1926, I, pag. 40-41 requirit praeviam conventionem ut delictum speciale habeatur criminis laudatio etc.

1678. — e) *Concursus praestiti retractatio*. - Qui suum influxum in delictum patrandum opportuna retractatione abduxerit plene, omni imputabilitate liberatur, etiamsi exsecutor delictum ob alias causas sibi proprias nihilominus patrauerit; si non abduxerit plene, retractatio minuit, sed non aufert culpabilitatem ¹.

Ut concurrere omni imputabilitate liberetur requiritur ut suum influxum in delictum committendum *plene* retractaverit; quandonam autem dicatur influxum suum *plene retractasse* Codex noster non dicit. Ad hoc requiri videtur ut revocatio seu retractatio influxus fiat et exsecutori innotescat ante delicti executionem. Immo nec tunc semper plena erit retractatio; si enim cooperator seu concurrere exsecutorem de modo exsequendi delictum instruxerit, quasi impossibile erit concurrenti plene quemlibet influxum in delictum retractare. Unicus modus efficaciter retractandi influxum in hoc casu erit omnia tentare ad impediendum delictum monendo de praevis inita delinquendi conventionem publicam auctoritatem quae illud impedire possit aut etiam monendo personam contra quam delictum dirigatur ².

Nihil obstat quo minus actio ad delictum committendum inducens, etsi revocata, ut delictum sui generis puniatur ³; immo generali principio ex iure Codicis quaelibet actio concurrentis ad delictum, etsi non necessaria et inefficax, ut conatus delicti imputatur ⁴. Attamen etiam ista imputabilitas evanescit si revocatio consilii aut mandati fiat ante quodlibet damnum vel scandalum ⁵.

Si mandatum, consilium et ceterae actiones nullo modo in delictum committendum influxerint, non est necessaria ulla retractatio ut absit concursus, sed concursus ipse ab initio non habetur ⁶.

¹ C. 2209, § 5.

² Cfr. Majno, l. c., I, 356; Marchetti, l. c., 108; Salucci, l. c., I, pag. 38, 39. Quae doctrina confirmatur dictione Codicis qui requirit *opportunam retractationem*; *opportuna* enim retractatio est quae fit tempore debito non solum sed etiam quae fit in talibus adiunctis ut totus influxus concurrentis excludatur. Cfr. tamen D'Annibale, l. c., I, 321 et Sole, l. c., n. 49 ubi probabile esse docent simplici revocatione quae mature facta sit et exsecutori mature innotuerit etiam consilium evanescere. Cappello, l. c., n. 29. Quae doctrina mitior applicabilis est praesertim poenis latae sententiae. Cfr. etiam Ferdinando Verna, in *Enciclopedia italiana*, Treccani, v. *Concorso di più persone nel reato*, vol. XI, pag. 89, ubi de desistentia seu poenitentia ipsius mandatarii. Si nempe mandatarium acceptati antea mandati, ante eiusdem executionem, poeniteat et factum delictuosum ipse non exsequatur, ab omni imputabilitate poenali excusatur; pariter, iuxta Verna, excusatur mandatarius si a delicto iam incepto ante consummationem desistat. Mandanti autem in hoc altero casu imputatur delicti incepti conatus.

³ D'Annibale, l. c., I, 321.

⁴ C. 2212, § 3.

⁵ C. 2213, § 3.

⁶ Cf. Wernz, l. c., VI, 46; Latini, l. c., pag. 152. Hoc tamen intellige de actione quae nullo modo se se externe prodiderit, alioquin conformiter ad ea quae supra diximus de iure Codicis actio ut conatus delicti consideratur, qui tamen nullam importat imputabilitatem si retractetur ex c. 2213, § 3.

Norma a Codice hoc loco data circa revocationem influxus valet de quibuslibet conreis aut complicitibus ¹.

Si delicti exsecutor in delicto committendo limites mandati excedat, eidem non mandanti excessus imputatur, nisi forte agatur de excessu in mediis adhibendis, e. g., si mandans mandatum dedit pro vulneratione instrumentum assignans, mandatarius autem instrumentum adhibuit diversum quo mors procurata est; aliter si media a mandante assignata et determinata adhibuit mandatarius et excessus praeter praevisionem evenit, in hoc enim casu uterque de excessu nempe de secuta morte rationem reddet ².

Parvus excessus in mandato exsequendo imputatur mandanti; non item si delictum a mandatario factum aliud sit et diversum a delicto mandato ³.

1679. — *f) Imputabilitas concursus negativi.* - Qui in delictum concurrit suum dumtaxat officium negligendo, imputabilitate tenetur proportionata obligationi qua adigebatur ad delictum suo officio impediendum ⁴.

Officium negligens habetur ut verus concurrens et proprie complex necessarius vel conreus si eius opera, licet negativa, fuit necessaria ad delictum committendum, aliter erit concurrens accessorius. Requiritur autem, ut verus sit concurrens, ut ex praevia conventionem cum exsecutore vel mandante negligens sit ac praeterea ut ex iustitia ad damnum seu ad delictum impediendum teneatur. Iustitiae autem obligatio habetur si ex officio tenebatur impedire ⁵.

Attamen etiam in hoc casu excusant a conreitate non impediendum qui sine gravi incommodo impedire non posset ⁶.

1680. — *g) Obligatio concurrentium principalium circa damna resarcienda.* - Omnes qui in delictum concurrunt ut conrei vel ut complices necessarii ⁷ obligatione tenentur in solidum expensas et damna resarciendi quae ex delicto quibuslibet personis obvenerint, licet a iudice pro rata damnati ⁸.

Valet norma hic a Codice data etsi solum de complicitate accessoria agitur seu etsi solum ob complicitatem accessoriam damnetur ⁹.

Expensae, de quibus hoc canone, sunt expensae iudiciales: si e decem

¹ Majno, *l. c.*, I, 356.

² Marchetti, *l. c.*, 109; Roberti, *l. c.*, 184. Cfr. tamen etiam Ferdinando Verna in *Enciclopedia italiana*, v. *Concorso di più persone nel reato*, vol. XI, pag. 89.

³ Cfr. Marchetti, *l. c.*, 109; Roberti, *l. c.*, 184.

⁴ C. 2209, § 6.

⁵ Cfr. D'Annibale, *l. c.*, I, 322, notis 29 et 32; Sole, *l. c.*, 47.

⁶ Cfr. c. 2205, § 2; D'Annibale, *l. c.*, I, 322.

⁷ Codex hic remittit ad c. 2209, §§ 1-3; at, ut vidimus supra, illis paragraphis agitur de conreis seu de omnibus complicitibus necessariis; cfr. supra, pag. 49.

⁸ C. 2211.

⁹ Majno, *l. c.*, I, 158.

accusatis ut concurrentibus ob idem delictum sex tantummodo damnentur, alii vero absolvantur, non tenentur damnati ad expensas factas in iudicio particulariter pro absolutis ¹.

Requiritur ut locum habeat regula a Codice statuta ut omnes ob idem delictum damnentur, licet non omnes damnentur ob eundem titulum imputationis, nempe requiritur ut omnes damnentur ut veri concurrentes ad idem delictum ².

Attamen si quis concurrerit ad delictum solum ex parte, quia non fuit causa totius delicti sed solum partis eiusdem de ea parte solum tenetur in solidum cum aliis concurrentibus; e. g., receptator qui partem mercis furatae recepit pro ea solum parte quam recepit respondet; nisi forte receptationem promittens ante delictum causa fuerit ut totum delictum committeretur ³.

Obligatio in solidum in hoc consistit quod unusquisque concurrentium damnatorum teneatur ad expensas et damna ac si ipse solus delictum commisisset; unde si ex decem damnatis unus tantum sit solvendo par ipse solus ad omnes expensas et ad omnia damna resarcienda teneatur ⁴. Insuper is qui damnum ex delicto passus est potest singulos de universo damno causato convenire ⁵.

1681. — VIII. De actionibus quae ex delicto oriuntur. - 1° *Duplex actio.* - Ex delicto duplex actio oritur:

a) Actio poenalis ad poenam declarandam vel infligendam et ad satisfactionem petendam;

b) Actio civilis ad reparanda damna, si cui delictum damnum intulerit ⁶.

Aliqui ⁷ duplicem actionem poenalem distinguunt, actionem nempe ad poenam infligendam aut declarandam et actionem poenalem ad satisfactionem obtinendam, e. g., ad scandalum reparandum. At forte actio ad satisfactionem obtinendam quatenus differt ab actione pro reparatione damnorum et ipsa actio ad poenam habenda erit, satisfactio enim ipsa poena erit. Proinde etiam actio ad satisfaciendum quatenus actio poenalis est promotori iustitiae reservatur ⁸. Varias sunt differentiae inter actionem poenalem et actionem civilem ⁹. Actio poenalis est actio *publica*, quia tendit ad reparandum ordinem socialem laesum a delicto, actio civilis est *privata* quia tendit ad reparandum ordinem privatum laesum, seu ad reparanda damna causata a delicto erga privatos; ideo actio poenalis est aliquo sensu

¹ Cfr. Majno, *l. c.*, I, 158.

² Majno, *l. c.*, I, 158.

³ Cfr. Majno, *l. c.*, I, 159.

⁴ Sole, *l. c.*, 50.

⁵ Cfr. Saltelli e Romano-Di Falco, *Commento...*, I, 544.

⁶ C. 2210, § 1, n. 1-2.

⁷ Cfr. Blat, *l. c.*, n. 23, pag. 37.

⁸ Cfr. etiam Roberti, *l. c.*, 210.

⁹ Nota Codicem aliquando loqui de actione *contentiosa*, aliquando vero de actione *civili* ad eandem rem significandam; cfr. c. 1704, n. 1, una cum c. 2210, § 1, n. 2.

necessaria quia, saltem privati, nequeunt ipsi renuntiare, dum possunt e contra renuntiare actioni contentiosae; actio poenalis est *personalis*, seu personae, quae delictum commisit, adhaeret, eamque sequitur et cum ipsa extinguitur, non item actio contentiosa seu civilis, quae afficit quandoque eas qui pro delinquenti respondere tenentur¹ itemque ad heredes protenditur. Actio civilis seu contentiosa refertur non solum ad damna materialia, sed etiam ad damna moralia, ad quae damna resarcienda iudex potest reum condemnare etiam ad pecuniam solvendam². Pertinet autem actio civilis non solum ad eos qui damno affecti sunt, sed etiam ad eorum heredes, cessionarios etc.³.

1682. — 2° *Modus utramque actionem explicandi.* - Utraque actio poenalis et civilis explicatur modo in libro quarto Codicis contento: et proprie actio civilis ad normam c. 1552 et sqs.; actio poenalis ad normam c. 1933 et sqs. Actio poenalis coram tribunali poenali, actio civilis coram contentioso proponi potest; attamen tribunal poenale cognoscere etiam potest, si adeatur, de actione civili. Actio poenalis seu criminalis promotori iustitiae reservatur; actio civilis solum ad instantiam partis laesae introduci potest⁴.

Tam actio poenalis quam actio civilis solum intra certum tempus utile proponi possunt⁵.

Non necessario in quolibet delicto habetur actio civilis una cum criminali, sed quandoque habetur sola actio criminalis, e. g., in conatu delicti. Semel autem ortae actio contentiosa et criminalis seu poenalis remanent inter se independentes, ita ut cessare possit actio criminalis remanente actione contentiosa et viceversa. Actio contentiosa ex delicto cessat reparatione damni, condonatione, compromisso, transactione et ceteris modis quibus cessat aliqua obligatio erga alterum⁶.

Actio poenalis cessat modo naturali per mortem rei et per sententiam

¹ Cfr. causam *diffamationis*, *Lausannen. et Genevien.* 16 Mart. 1912 a Sacra Rota resolutam. Cfr. *S. Romanae Rotae decisiones seu sententiae*, vol. IV, pag. 142 et sqs., in qua Procurator Ord. Praed. obligatur damna resarcire ob diffamationem a religioso commissam. Verum in illa causa animadvertendum est, diffamationem commissam fuisse a religioso, cui Superiores amplas concesserant facultates et insuper diffamationem factam fuisse in libris a religioso impressis. Impressio autem librorum pro religiosis pendet omnimode a Superiorum nutu, quibus proinde imputabile est damnum per libros forte causatum. Non agitur proinde ibi de actione civili simpliciter sumpta quatenus ex delicto oritur, sed de actione civili de qua respondere debet religio ex eo quod religiosus deliquit consentientibus aut saltem non se opponentibus Superioribus. Cfr. etiam c. 536. Paulo aliter de hac causa loquitur Roberti, *l. c.*, 214, p. 241, in nota ubi videtur admittere, cum dubitatione tamen, obligationem religionis respondendi pro actione civili, ex delicto subditi orta. Quod non recte affirmari putamus, nisi casus verificetur de quo in causa *Lausannen.* citata.

² Cfr. Saltelli e Romano-Di Falco, *Commento...*, I, 536 et sqs. ubi de disputationibus civilistarum circa hoc; Roberti, *l. c.*, 213.

³ Roberti, *l. c.*, 214; Latini, *l. c.*, p. 181.

⁴ C. 2210, § 2. Cfr. vol. III, n. 1452 et sqs.

⁵ Cfr. cc. 1702-1705 et 1701.

⁶ Cfr. Roberti, *l. c.*, 216, 217; Latini, *l. c.*, 179 et sqs.

definitivam condemnationis irrevocabilem contra delinquentem; item extinguitur actio poenalis modo politico per absolutoriam sententiam quae in rem iudicatam transit; per indultum seu amnistiam et per praescriptionem ¹.

Si actio civilis proponenda sit a parte laesa coram eodem iudice qui de criminali actione iudicat, id faciendum est ante conclusionem in causa ².

TITULUS III.

DE CONATU DELICTI

1683. — I. Conatus delicti et delictum frustratum. - 1° *Quid sit conatus delicti.* - Quicumque actus posuerit vel praetermiserit qui ad executionem delicti natura sua conducunt, sed delictum non consummaverit, sive quia consilium suum deseruit, sive quia delictum propter insufficientiam vel ineptitudinem mediorum perficere non potuit, *delicti conatum* committit ³.

Ius antiquum romanum non videtur habuisse theoriam et doctrinam certam de conatu delicti. Eadem fere incertitudo et iure canonico usque ad Codicem exstitit. Clariorem vero doctrinam hac de re codices civiles moderniores et criminalistarum scientia proposuerunt ⁴.

Codex non dicit utrum omnes actus positi vel omissi esse debeant qui ad delictum exsequendum requiruntur, quia ad mentem Codicis etiam delictum frustratum est conatus delicti, ut clare patet ex altera huius can. 2212 paragrapho. Si tamen accipiamus conatum quatenus speciem, quae differt a delicto frustrato, non quatenus genus duas species conatus sub se comprehendens, conatus excludit positionem *omnium actorum* ad delicti executionem ex natura sua conducentium et in hoc praecise differt a delicto frustrato quod *omnes* tales actus positos vel omissos supponit ⁵.

Distinguunt communiter auctores ⁶ actus delicti praeparatorios ab actibus executoriis. Actus praeparatorii non constituunt conatum, qui e contra constituitur ab actibus executoriis. Possunt tamen etiam actus mere praeparatorii ut delicta sui generis puniri ⁷.

In quo differant actus mere praeparatorii ab actibus executoriis quidam

¹ Cfr. Latini, *l. c.*, p. 181-182; Roberti, *l. c.*, 216.

² C. 1852, § 2. Roberti, *l. c.*, 218.

³ C. 2212, § 1.

⁴ Cfr. Ferrini, *l. c.*, pag. 41 et sqs.; Wernz, *l. c.*, VI, 31, nota 121; Augustine, *l. c.*, VIII, 56; Marchetti, *l. c.*, 87; Lega, *l. c.*, pag. 29-30 in nota.

⁵ Cfr. Chelodi, *l. c.*, 15, pag. 15, nota 3; Marchetti, *l. c.*, 88; Majno, *l. c.*, I, 303.

⁶ Wernz, *l. c.*, VI, 32, nota 122; Latini, *l. c.*, p. 142-143; Sole, *l. c.*, 44-45; Chelodi, *l. c.*, 15; Lega, *l. c.*, 23, pag. 26-27; Augustine, *l. c.*, VIII, 56-59; Salucci, *l. c.*, pag. 45; Marchetti, *l. c.*, 92 et sqs.; Majno, *l. c.*, I, 293 et sqs.

⁷ Cfr. Lega, *l. c.*, 23, pag. 26; Majno, *l. c.*, I, 294; Latini, *l. c.*, p. 143; Salucci, *l. c.*, p. 45; Roberti, *l. c.*, 171 et sqs.

docent non posse norma generali definiri ¹. In hoc videtur differentia consistere quod actus mere praeparatorii de se et ex natura sua animum delinquendi non produnt et per se ad bonum vel malum dirigi possunt, vel saltem non necessario ad determinatum delictum committendum tendunt, nec proinde ulli datur ex eisdem certo conicere delinquendi animum, e. g., emptio armorum, praeparatio veneni ².

Actus exsecutorii sunt actus de se et natura sua idonei ad delictum consummandum et ad hoc ita ordinati ut quilibet homo sine ambiguitate, modo certo ex eorum usu animum delinquendi conicere facile possit ³.

Verum haec distinctio utpote claritate carens et non bene definita et apta ad confusiones potius parandas quam claras notiones, reicitur ⁴ a pluribus auctoribus, qui docent ad conatum sufficere actus sive praeparatorios sive exsecutorios qui non aequivoce ad delictum dirigantur ⁵.

Codex noster ad conatum requirit ut *actus positi vel praetermissi sint qui ad executionem delicti natura sua conducunt*, nec obstat conatui poenitentia delinquentis, superveniens post actuum positionem, aut insufficientia, immo nec ineptitudo mediorum; consequenter iure Codicis habetur conatus, etsi poenitentia ductus delinquens sponte et voluntarie ab actibus exsecutoriis desistat ⁶.

¹ Cfr. Marchetti, *l. c.*, 93; Augustine, *l. c.*, VIII, 56-57.

² « Chi apparecchia, chi prepara i mezzi non può essere responsabile di conato. E la ragione dell'impunità degli atti preparatorii, che è principio incontroverso, non deve tanto ravvisarsi nel difetto di riferibilità al reato, ciò che è un'indagine di fatto, quanto nella mancanza in essi di atti di un vero pericolo di lesione del diritto, cui è rivolta la prava intenzione..... Chi compera il veleno, o si provvede di un grimaldello, non comincia l'esecuzione (qualunque sia stato il segreto della sua coscienza) nè di un veneficio, nè di un furto. L'esecuzione incomincia, e quindi il tentativo, allorchè il grimaldello è introdotto nella serratura della casa altrui, o il veleno è gittato nella vivanda che si appresta alla vittima designata, perchè allora soltanto l'atto cessa di essere preparatorio e diventa esecutivo ». Cfr. Majno, *l. c.*, I, 292.

³ Cfr. Wernz, *l. c.*, VI, 32; Latini, *l. c.*, 142-143; Marchetti, *l. c.*, 93. Cfr. tamen etiam Majno, *l. c.*, I, 292-293; Garraud, *Précis de droit criminel*, Paris, 1881, n. 211 et sqs.

⁴ Audiatur de hac quaestione Saltelli e Romano-Di Falco, *Commento...*, I, 192, p. 338, 339: « Era profonda la disputa nel ricercare il criterio distintivo tra gli atti preparatorii e gli atti esecutivi, al fine di determinare una linea di separazione tra la preparazione e l'esecuzione del reato, per stabilire..... quali atti potessero costituire tentativo di delitto. — Neppure Carrara, che pure fu uno tra i più autorevoli sostenitori della distinzione tra atti preparatorii ed atti esecutivi, potè determinare in che consistesse. Si disse, — e questa era, comunque, la dottrina più accreditata, — che gli atti preparatorii erano atti equivoci e gli atti di esecuzione atti univoci, ma lo stesso Carrara che aveva posto tale criterio, rinunziò a questa distinzione. Anche un atto così detto preparatorio può, in effetto, dimostrare in modo non equivoco l'esistenza dell'intenzione di commettere un delitto ». Cfr. etiam Cívoli, *Trattato di diritto penale*, n. 190, p. 532 et sqs.

⁵ Haec doctrina admissa fuit in novo Cod. poen. ital. art. 50: « Chi compie atti idonei, diretti in modo non equivoco a commettere un delitto, risponde di delitto tentato, se l'azione non si compie e l'evento non si verifica ».

⁶ Aliter iure italico, casum poenitentiae non considerant poenalistae ut casum conatus imputabilis. Clarus Roberti, *l. c.*, 173, allata disputatione inter scholam classicam et scholam positivam criminalistarum, docet Codicem canonicum scholae classicae adhaerere ex eo quod praecipiat ut *media natura sua*, non iuxta aestimationem delinquentis, sint apta ad delictum perficiendum. Hoc autem verum non videtur; canone enim 2212, § 1, non requiruntur ad conatum *media natura apta*, sed *actus qui ad executionem delicti natura conducunt*

Item habetur conatus etsi media adhibita a delinquente sint non solum insufficientia sed etiam inidonea. Aliter iure italico ad conatum requiritur ut media idonea adhibeantur et distinguunt poenalistae italici media idonea a mediis sufficientibus, docentque requiri ad conatum media quidem idonea, non vero media sufficientia; e. g., non committeret ex hac doctrina conatum Caius immittens seu putans se immittere venenum in cibo si loco veneni aliam rem erronee immittat, vel sclopetum explodens quod casu est sine proiectili; committeret e contra conatum si in priori casu venenum quidem immittat at insufficienti quantitate vel in altero casu si sclopetum explodens ictum proiectilis dirigere non sciverit, quia etiam in hoc casu medium quidem idoneum, at in praxi insufficiens fuit ¹.

Contra hanc doctrinam, quae imputabilitatem conatus fere unice ab obiectivo damno seu ab obiectivo medio adhibito a delinquente desumit, est doctrina subiectiva germanicorum qui docent in utroque casu de quo supra haberi conatum imputabilem, quia in utroque casu habetur manifestatio dolosa non solum sed etiam initium executionis delicti, et quia delinquens in utroque casu est homo periculosus societati, quia dolosus. Codex noster huius doctrinae, quae subiectiva appellatur, principiis favere videtur; dicit enim haberi conatum etsi media a delinquente adhibita, ad delictum consummandum inepta seu inidonea fuerint et nullibi requirit ad conatum media idonea, sed solum actus idoneos ad delictum exsequendum, quod non est prorsus idem ac media idonea requirere; media enim idonea sunt elementum obiectivum, actus idonei de se et ex natura sua sunt elementum subiectivum, et quamvis actus de se idonei sint, possunt tamen media esse insufficientia vel etiam inidonea. Cuius differentiae iuris nostri a iure civili ratio in hoc inveniri potest, quod Ecclesia tendit non solum ad bonum publicum societatis sed etiam ad bonum animarum, et proinde maximi facit elementum responsabilitatis subiectivae.

Si tamen media a delinquente adhibita non sint per se idonea, nec de se animum delinquendi manifestent, aliis ex adiunctis externis certo constare debet de animo delinquendi; si enim hic animus externe manifestatus desit de conatu sermo haberi non potest.

Si desit subiectum passivum delicti, licet delinquente de hoc inscio et errante, at omnes actus positi sint ad delicti executionem necessarii et de se conducentes ex iure nostro videtur adesse delicti conatus; habetur enim in casu dolus delinquentis et actuum positio externa executivorum, immo et idoneorum quae ad imputabilitatem poenalem per se sufficere videntur ².

quod non est idem ac *apta natura sua media* requirere. Immo eadem paragrapho clare omnino dicitur etiam tunc haberi conatum cum actus ab agente natura sua ad executionem delicti ducentes positi sunt, sed per media inepta et insufficientia; ex quo patet media inepta et insufficientia consistere posse cum actibus natura ad executionem delicti conducentibus. Hoc de mente Codicis nostri. Cfr. Majno, *l. c.*, I, 303 et sqs.; Marchetti, *l. c.*, 98. Attamen in praxi, attento c. 2213, § 3, inter duas theorias parva erit differentia.

¹ Cfr. Majno, *l. c.*, I, 295 et sqs.; Marchetti, *l. c.*, 94-95.

² Poenalistae italici in hoc casu, e. g., si arma dirigam contra meum inimicum ad eum occidendum qui tamen ibi, ubi putabam eum esse, tunc non est, docent conatum delicti non

Res tamen non est evidens et non improbabiler cum poenalistis civilibus ¹ affirmare quis poterit Codicem nostrum quaestionem hanc non attingere et praesentiam saltem absolutam subiecti passivi delicti requiri ad conatum, ex eo quod in Codice actus requiruntur ad conatum qui de se conducant ad executionem delicti; at certe actus tales non essent ex natura sua si subiectum delicti desit; e. g., licet explosio sclopeti contra hominem sit certe saltem conatus; si homo vivens non sit, aut in figura tantum, explosio illa non est de se actus conducens ad homicidium. Quae quantum vera sint videant sapientiores ².

Codex noster non excludit a notione conatus delicti actiones executionarias a quibus sua sponte cessavit delinquens, talis tamen conatus declaratur ab omni imputabilitate liber et declaratur solum punibile si ex eo scandalum aut damnum ortum sit ³.

Can. 2212, § 1 sermo est solummodo de desertione consilii delinquendi, can. 2213, § 3 de *spontanea* desertione; duae autem dictiones non videntur strictissime interpretandae, sed inter se aequivalere et indicare voluntariam desertionem consilii delinquendi. Voluntaria autem consilii delinquendi habetur desertio, quaevis sint causae ob quas delinquens consilium mutavit, dummodo non tales sint quae necessitatem mutandi consilii dederint. Ideo recte quidam auctores distinxerunt *conatum impeditum* qui imputabilitate sua non destituitur et *conatum derelictum* a delinquente, qui alter casus solus omni imputabilitate caret. Distinctio vero inter *voluntarietatem* et *spontaneitatem* quam quidam poenalistae introduxerunt ad iudicandum de imputabilitate conatus non videtur reiicienda in interpretatione iuris nostri ⁴.

Codex requirit ad conatum actus qui ex natura sua ad delicti consummationem conducant, non autem omnes actus qui conducant; quam ob

verificari, quia delictum in hoc casu erat impossibile nec proinde ad illud haberi potest conatus; cfr. Majno, *l. c.*, I, 301 et sqs.; Marchetti, *l. c.*, 95; qui tamen docent in casu quod agatur de defectu subiecti non absoluto sed solum casuali, e. g., si arma explodam in lectum ubi ea hora solet accumbere et dormire meus inimicus, qui tamen casu tunc ibi non est, haberi conatum. Cfr. Majno, *l. c.*, I, 302; Saltelli e Romano-Di Falco, *Commento...*, I, n. 193 et 149-151.

¹ Non omnes tamen poenalistae civiles requirunt ad conatum subiectum passivum sed aliqui docent hoc non requiri; cfr. Saltelli e Romano-Di Falco, *l. c.*, I, 149; Majno, *l. c.*, 302.

² Cfr. quae supra diximus in nota de doctrina Roberti. Codex poen. ital. art. 42 haec habet: « La possibilità è... esclusa quando, per la inidoneità dell'azione o per la inesistenza dell'oggetto di essa, è impossibile l'evento dannoso o pericoloso ». Cfr. etiam Saltelli e Romano-Di Falco, *Commento...*, I, n. 149 et sqs.

³ Cc. 2212, § 1 et 2213, § 3. Codex poen. ital. art. 56 talem conatum declarat imputabilitate qua conatum carere et illum solum punit ut delictum sui generis si actus executionarii positi delictum sui generis constituent. Quae dictio non multum differt e praescripto iuris nostri ex quo delictum sui generis semper habetur ac scandalum aut damnum ex conatu ortum sit.

⁴ Cfr. Majno, *l. c.*, I, 308-309 ubi circa haec afferuntur opiniones criminalistarum; Marchetti, *l. c.*, 98; Saltelli e Romano-Di Falco, *Commento...*, I, 197. Admitti utique non repugnat desistentiam a conatu voluntariam quae non sit spontanea; e. g. si delinquens gemitibus victimae suae ab occisione ipsius desistat, talis desistentia non erit spontanea at utique voluntaria.

rem conatus existit licet unus vel duo tantum actus huiusmodi sint positi, alii vero sint prorsus inepti et insufficientes.

Distinguunt auctores *delicta formalia* et *delicta materialia*; *delicta formalia* ea dicuntur quae unico actu executivo constant seu consummantur, ut, e. g., prolatio haeresis, blasphemia etc.; *delicta vero materialia* sunt quae pluribus actibus materialibus constant, ut, e. g., homicidium, furtum etc.; in his non in illis haberi potest conatus delicti ¹. Delicti conatus admitti non potest in delictis culposis, quia conatus sine dolo exsistere non potest, et dolus in quasi-delictis non habetur ². E contra haberi non repugnat conatum delicti etiam in delictis omissivis seu quorum dolus consistit in omissione alicuius actionis ³.

Codex noster haec habet: Conatui delicti accedit actio illius qui alium ad delictum committendum inducere studuerit sed inefficaciter ⁴.

Aliter ac aliqui ⁵ auctores interpretati sunt, Codex non dicit mandatum aut consilium inefficacia esse conatum, sed solum *accedere* ad conatum et hac de causa non prorsus vacare huiusmodi actus aliqua imputabilitate, quae tamen minor est quam imputabilitas conatus proprie dicti, quia tales actus inefficaces non sunt proprie conatus, licet ad conatum accedant.

Codices civiles generatim tales actus inefficaces omni prorsus imputabilitate carere statuunt ⁶.

Ratio autem differentiae ex fine Ecclesiae principali, qui est salus animarum, desumenda esse videtur; quia ad hunc finem obtinendum non tantum actiones externae et materiales sed et praecipue actiones morales referuntur ad quas pertinent certe manifestatio consilii aut mandati, quae de se nata est ad scandalum generandum, quod maxime fini Ecclesiae opponitur ⁷.

Verum ratio non videtur cur aliqui Codices moderniores et doctrina poenalistarum tam generaliter mandatum aut consilium a notione conatus excludant. Tales actus sunt utique inefficaces si delictum, ad quod immediate tendunt, respiciatur, et omnis conatus est de facto inefficax. Inaequivocaliter autem consilium et mandatum ad delictum tendunt, et ideo ut primi actus exsecutorii considerandi essent si delicta revera evitari velint. Nonne

¹ Cfr. Latini, *l. c.*, p. 141; Majno, *l. c.*, I, 291; Lega, *l. c.*, 24, pag. 31; Saltelli e Romano-Di Falco, *Commento...*, I, 195; Roberti, *l. c.*, 170, pag. 199.

² Saltelli e Romano-Di Falco, *Commento...*, I, 195.

³ Cfr. c. 2212; Roberti, *l. c.*, 170, contra Saltelli e Romano-Di Falco, *Commento...*, I, 195, ubi tamen affertur contraria doctrina a Carrara et aliis admissa.

⁴ C. 2212, § 3.

⁵ Cfr. Chelodi, *l. c.*, 14, pag. 14, nota 5; Salucci, *l. c.*, pag. 45 ubi non solum conatum et mandatum inefficax prorsus aequiparat sed et mandans in hoc casu habet responsabillem totius delicti; quae confusio videtur esse inter responsabilitatem moralem et criminalem.

⁶ Cfr. Majno, *l. c.*, I, 289-290.

⁷ Dici non improbabilius etiam posset mandatum et alias leviores formas concursus inefficaces puniri utique ab Ecclesia sicut puniuntur formae leviores conatus, at conatus non considerari sed potius ut delicta sui generis contra quae sanctio generalis habetur c. 1212, § 3. Quod si admittatur theoria Codicis nostri non differt a doctrina poenalistarum qui utique admittunt tales actus ut delicta sui generis puniri posse; cfr. Marchetti, *l. c.*, 92. Cfr. etiam Vermeersch-Creusen, *l. c.*, III, 396 ubi statuit mandatum inefficax puniri solum posse ratione scandali.

delicta plerumque mandato aut consilio praeparantur et perficiuntur? Quando autem sine effectu per accidens manent, ea impunita prorsus relinquere nonne idem est ac angues in sinu fovere, quae deinde mortem allaturae sunt? Permittere, et permissioni aequivalet sanctio specialis impunitatem concedens ¹, consilium delicti et delictum punire idem est ac permittere causae positionem et reprimere effectum a causa productum. Nonne melius et ipsa causa reprimeretur et hac repressione plura delicta, quae de facto a causa posita oriuntur, in ipsa sua origine deficerent et non comparerent? Consultius igitur quam leges civiles moderniores agit Ecclesia inductionem ad delictum committendum etsi inefficacem reprimens et conatui delicti aequiparans.

Eadem actio potest esse conatus aut delictum sui generis prout intentio delinquentis ad illum determinatum actum, e. g., ad vulnerationem, vel potius ad alium actum graviorem tendit, e. g., ad mortem ².

Conatus delicti potest esse genericus vel specificus, prout animum ad determinatum delictum manifestat vel solum animum delinquendi, quin tamen delictum determinetur. Conatus genericus practice confunditur cum actibus praeparatoriis et non consideratur ut conatus imputabilis; bene vero generatim ut delictum sui generis et qua tale puniri potest ³.

Distinguunt praeterea auctores *conatum proximum* et *remotum*, prout actus exsecutorii qui ad utrumque requiruntur magis vel minus accedunt ad consummationem ⁴.

Negant quidam auctores ⁵ conatum delicti haberi posse in delictis quae ex impetu committuntur aut ex subitanea passione; at nihil obstare videtur quo minus etiam in huiusmodi delictis quis impediatur delictum consummare quod intendit ⁶.

A conatu delicti distingui debet attentatio actus lege irriti et prohibiti contra quam poenalis sanctio statuta sit, e. g., attentatio matrimonii pro clericis in sacris aut regularibus votorum sollemnium; huiusmodi enim attentatio non est conatus sed delictum consummatum, nec obstat consummationi et perfectioni delicti actus attentati invaliditas et imperfectio ⁷.

Si conatus delicti peculiari poena in lege mulctetur, verum constituit delictum ⁸.

¹ Cfr., e. g., art. 115 Cod. poen. ital.: «Salvo che la legge disponga altrimenti, qualora due o più persone si accordino allo scopo di commettere un reato, e questo non sia commesso, nessuna di esse è punibile per il solo fatto dell'accordo..... Le stesse disposizioni si applicano nel caso di istigazione a commettere un reato, se la istigazione è stata accolta, ma il reato non è stato commesso».

² Marchetti, *l. c.*, 90.

³ Latini, *l. c.*, 144 et 146.

⁴ Cfr. c. 2213, § 1; cfr. tamen Majno, *l. c.*, I, 307. Cfr. etiam Chelodi, *l. c.*, 15, p. 15, nota 2; Lega, *l. c.*, 23, pag. 26; Roberti, *l. c.*, 170.

⁵ Latini, *l. c.*, p. 145; qui tamen non absolute negat; dicit enim *vix aut ne vix quidem*.

⁶ Marchetti, *l. c.*, 91; Majno, *l. c.*, I, 288; ubi e contra affertur communis doctrina conatum non admittens in quasi-delictis seu in delictis culposis.

⁷ Chelodi, *l. c.*, 16; Vermeersch-Creusen, *l. c.*, III, 397; Wernz, *l. c.*, VI, 34; Sole, *l. c.*, 57. Non recte, ut videtur, de hoc casu loquitur Salucci, *l. c.*, I, pag. 46 ubi casum considerat ut conatum. Delicta huiusmodi plura considerantur in Codice; cfr. cc. 2238; 2356; 2365; 2366; 2367; 2388 etc.

⁸ Cc. 2212, § 4; 2235. Casum huiusmodi cfr. in c. 2407.

Tunc verificatur casus de quo iam supra loquuti sumus quo idem actus est verus conatus, quia ad delictum gravius tendit, et est simul ipse delictum sui generis, quia ut tale a lege consideratur. In hoc casu applicantur poenae peculiares a lege pro illo conatu statutae ¹.

Aliqui auctores ² docent conatum punibilem esse solummodo quando agitur de conatu ad delictum grave: Codex tamen noster huiusmodi distinctionem non habet, quam nec ratio postulare videtur. Iudicis tamen erit poenas, attenta rei gravitate, in singulis casibus applicare.

1684. — 2° *Quid delictum frustratum.* - Cum omnes actus positi vel omissi sunt qui ad executionem delicti natura sua conducunt et ad delictum perficiendum sufficiunt, si ex alia causa, praeter voluntatem agentis, effectum sortiti non sint, delicti conatus dicitur proprio nomine delictum *frustratum* ³.

In multis delictis materialibus quatuor stationes distinguere possunt: propositum delinquendi eiusque externa manifestatio; mediorum ad delictum committendum instructio et praeparatio; executionis initium et prosecutio per actus executores; delicti ipsius consummatio. Manifestatio voluntatis delinquendi generatim a iure criminali non attingitur ⁴. Praeparatio mediorum pariter non imputatur ut conatus, bene vero quandoque ut delictum sui generis. Executionis initium et prosecutio constituit conatum proximum et remotum, et, si omnes actus executorii positi sint, delictum frustratum habemus, dummodo consummatio locum non habuerit. E. g., Titius necem Caio inferre vult et hoc propositum Sempronio manifestat; en pravi consilii manifestatio quae delictum sui generis esse potest et iure nostro ut conatus punitur ⁵; Titius Caium quaerit et venena praeparat, en *actus praeparatorii* qui delicta sui generis esse possunt; Titius venena potui commiscet quae Caius bibiturus erit, en conatus remotus; Titius potum veneficum Caio offert bibendum, en conatus proximus; Caius potum veneficum sibi a Titio oblatum bibit, qui tamen effectum suum non sortitur eo quod statim antidotum ipse Caius sumpsit, en delictum frustratum. Si venenum non fuisset sufficiens ad mortem inferendam, non specificè delictum frustratum haberetur, sed solum delicti conatus; idem dic de eo qui ballistam ignivomam explodit, at ex nimia distantia ita ut mors ex hac ratione sequi nullo modo possit; haberetur vero delictum frustratum si explosio tanta fuisset ut sufficeret absolute et relative ad occidendum Caium, at non occidit quia ipse lorica indutus erat ⁶.

Si omnes actus necessarii ad delicti consummationem a delinquente positi sint ita ut consummatio necessario sequi debeat, delinquentem tamen interim, idest ante ipsam obiectivam consummationem delicti, poeniteat

¹ Cfr. c. 2235.

² Cfr. Majno, *l. c.*, I, 306.

³ C. 2212, § 2.

⁴ Cfr. tamen pro iure nostro c. 2212, § 3.

⁵ Cfr. c. 2212, § 3.

⁶ Cfr. Majno, *l. c.*, I, 312-315; Roberti, *l. c.*, 176.

et ipse delictum impediatur, e. g., antidotum ipse subministrando, delictum frustratum ad mentem Codicis non habetur, sed solum delicti conatus ad normam c. 2213, § 3 imputabilis ¹.

1685. — II. Imputabilitas delicti conatus aut delicti frustrati. - Delicti conatus suam habet imputabilitatem, eo maiorem, quo magis ad consummationem accedit, quanquam minorem prae delicto consummato.

Delictum frustratum magis culpabile est quam simplex delicti conatus.

Ab omni imputabilitate liberatur qui sponte ab incepta delicti executione destiterit, si nullum ex conatu damnum aut scandalum ortum sit ².

Conatus et delictum frustratum suam habent imputabilitatem maiorem vel minorem prout vel magis vel minus conatus accedit ad delicti consummationem; attamen imputabilitas nunquam tanta est quanta delicti consummati ideoque nisi conatus ut delictum speciale in lege plectatur, poena arbitraria a iudice puniri potest ³.

Iudex in quantitate poenae in imputabilitate dimetienda ad quantitatem poenae pro delicto consummato et ad maiorem minoremve propinquitatem conatus ad ipsum delictum consummatum attendere debet.

Quod dicitur § 3 h. c. 1213 de liberatione ab omni imputabilitate pro

¹ Majno, *l. c.*, I, 317, contra Carrara; Roberti, *l. c.*, 176, pag. 205. Doctores tamen non sunt consentientes. Codex poenalis ital., licet distinctionem non admittat delicti conatum inter et delictum frustratum, admittit tamen distinctionem in aestimatione imputabilitatis faciendam a iudice pro poenarum inflictione. Art. enim 56 haec inter alia statuit: « Se il colpevole volontariamente desista dall'azione, soggiace soltanto alla pena per gli atti compiuti, qualora questi costituiscano per sè un reato diverso. — Se volontariamente impedisce l'evento, soggiace alla pena stabilita per il delitto tentato, diminuita da un terzo alla metà ».

Concedendum tamen est hanc distinctionem inter delictum tentatum et frustratum non commendari claritate et in praxi parum utilitatis afferre et proinde facile a Codicibus abrogari posse. Codex noster distinctionem utique admittit inter delictum tentatum et delictum frustratum, at hanc distinctionem non habet ut essentialem; delictum enim frustratum dicit esse specialem figuram delicti tentati seu conatus delicti (cfr. c. 2212, § 2). Codex poenalis ital. art. 56 distinctionem non memorat utpote superfluum et natam ad confusionem doctrinarum gignendam. De qua abrogatione haec habet Saltelli e Romano-Di Falco in *Commento...*, I, 192: « Fu giustamente osservato che era una mera illusione ritenere che nel delitto mancato si siano compiuti dall'agente tutti gli atti necessari e sufficienti alla produzione dell'evento. Se tali atti fossero compiuti *tutti*, l'evento si dovrebbe produrre; poichè l'evento non si produce, ciò dimostra che l'agente non ha fatto tutto ciò che poteva fare. Certamente un fortuito può sopravvenire a deviare la produzione dell'evento; ma il fortuito è un elemento comune sia al tentativo semplice che al reato mancato, e, come elemento comune, non è atto a fornire la possibilità di una sicura distinzione ». In praxi differentia inter varias theorias est parvi momenti, praesertim in iure canonico, habita praesertim ratione quod iudicis erit ultimatim de gradu imputabilitatis in singulis casibus et de applicatione poenarum iudicare.

² C. 2213, § § 1-3.

³ C. 2235. Cfr. Wernz, *l. c.*, VI, 33; Chelodi, *l. c.*, 16; Sole, *l. c.*, 58.

eo qui sponte destiterit a conatu, intelligendum est de conatu generice dicto qui comprehendit etiam delictum frustratum ¹.

Ut conatus sponte derelictus aliquantulum imputabilis sit sufficit ut alterutra hypothesis verificetur, quod scilicet damnum aut scandalum ex eo ortum sit. Quodsi neutrum ortum sit conatus aut delictum frustratum non est imputabile ullo modo nec proinde poenis etiam arbitrariis aut ferendae sententiae puniri potest ².

Cum ex iure Codicis doctrina subiectiva conatus delicti, qua nempe conatus declaratur haberilicet media adhibenda seu adhibita obiective idonea non habeantur nec subiectum passivum obiective exsistens, confirmari videatur, ut supra vidimus, imputabilitas huiusmodi conatus admittenda erit ³.

---

¹ Ius poenale italicum, si solus eventus malus impeditus sit a delinquente qui omnes actus executorios posuerat, delinquentem ipsum a qualibet imputabilitate non absolvit. Cfr. art. 56 Cod. poen. supra in nota relatum.

² Cfr. Vermeersch-Creusen, *l. c.*, III, 397.

³ Cfr. Eichmann, *l. c.*, p. 51.

PARS SECUNDA

DE POENIS

SECTIO I.

DE POENIS IN GENERE

PRAEMITTENDA

1686. — I. De Ecclesiae potestate coercitiva. - Nativum et proprium Ecclesiae ius est, independens a qualibet humana auctoritate, coercendi delinquentes sibi subditos poenis tum spiritualibus tum etiam temporalibus ¹.

Cum de hoc iure Ecclesiae competente iam in iure publico egerimus, ad ea quae ibi de eodem scripsimus remittimus lectorem ².

1687. — II. De natura potestatis coercitivae in Ecclesia. - Circa naturam poenarum in Ecclesia seu circa finem quem sibi proponit in poenis statuendis et infligendis Ecclesia Codex haec habet: Prae oculis habeatur monitum Concilii Trid., Sess. XIII, *de ref.*, cap. 1: « Meminerint Episcopi alique Ordinarii se pastores non percussores esse, atque ita praeesse sibi subditis oportere, ut non in eis dominentur, sed illos tanquam filios et fratres diligant elaborentque ut hortando et monendo ab illicitis deterreant, ne ubi deliquerint, debitis eos poenis coercere cogantur; quos tamen si quid per humanam fragilitatem peccare contigerit, illa Apostoli est ab eis servanda praeceptio ut illos arguant, obsecrent, increpent in omni bonitate et patientia, cum saepe plus erga corrigendos agat benevolentia quam austeritas, plus exhortatio quam comminatio, plus caritas quam potestas; sin autem ob delicti gravitatem virga opus erit, tunc cum mansuetudine rigor, cum misericordia iudicium, cum lenitate severitas adhibenda est, ut sine asperitate disciplina, populis salutaris ac necessaria, conservetur et qui correcti fuerint, emen-

---

¹ C. 2214, § 1.

² Cfr. M. Conte a Coronata, *Ius publicum ecclesiasticum*, 1924, n. 62-65 et 67-68; Sole, *l. c.*, 60-64; Augustine, *l. c.*, VIII, 59-64; Wernz, *l. c.*, VI, 75-76; Salucci, *l. c.*, 56-63.

dentur aut, si resipiscere noluerint, ceteri, salubri in eos animadversionis exemplo, a vitiis deterreantur » ¹.

Etiam de hac quaestione iam actum est in iure publico ².

TITULUS IV.

DE POENARUM NOTIONE, SPECIEBUS, INTERPRETATIONE ATQUE APPLICATIONE

1688. — I. Notio poenae ³ ecclesiasticae. - Poena ecclesiastica est privatio alicuius boni ad delinquentis correctionem et delicti punitionem a legitima auctoritate inflicta ⁴.

¹ C. 2214, § 2.

² Cfr. M. Conte a Coronata, *l. c.*, n. 66; Augustine, *l. c.*, VIII, 67-69; Wernz, *l. c.*, VI, 72 et sqs.; Eichmann, *l. c.*, p. 53; Holleweck, *l. c.*, § 21, pag. 84, nota 1.

Circa naturam potestatis coercitivae in genere et finem poenarum in specie in multis disputant auctores poenalistae et philosophi. Cfr. praecipuas theorias de hac re a variarum philosophis scholarum emissas apud Saltelli e Romano-Di Falco, *Commento...*, I, n. 44. Synthetice autem varias theorias ita enunciant et compendiant clari Auctores: « Riassumendo: sul fondamento del diritto di punire può ancora tenersi presente la classificazione delle varie teorie che venne fatta in Germania, in teorie *assolute*, *relative* e *miste*. — Le teorie *assolute* sono quelle che ripongono il fondamento del diritto di punire e lo scopo della pena unicamente nel principio: si punisce *quia peccatum est*. — Le teorie *relative* sono quelle che assegnano alla pena uno scopo politico o di utilità: si punisce *ne peccetur*. Secondo la più accreditata di tali teorie, la pena avrebbe uno scopo di prevenzione generale, considerata nella sua attitudine a trattenere gli individui dal delinquere mediante la intimidazione (minaccia di applicare la pena) e, insieme, uno scopo di prevenzione speciale, considerando la pena di fronte al singolo delinquente che già commise il reato come mezzo idoneo a trattenerlo dal delinquere ulteriormente. — Le teorie *miste* tentano una conciliazione tra il principio della retribuzione e quello della prevenzione o dell'utilità, dando prevalenza talora al primo, talora al secondo ». Lubet praeterea ex iisdem auctoribus quaedam referre de criterio quo ductus est legislator italicus in novo conficiendo Codice poenali: « La nuova opera penale legislativa, come avvertì il Guardasigilli, si ispira alla filosofia giuridica penale, che è una derivazione della filosofia generale del fascismo. Filosofia, in verità, ben diversa da quella che fu propria degli enciclopedisti francesi a cui si ispirarono la rivoluzione del 1789, le dichiarazioni dei diritti dell'uomo e del cittadino, i Codici del 1791 e del 3 brumaio, anno IV, e la stessa codificazione legislativa del primo Napoleone..... I caratteri che distinguono l'una dall'altra filosofia sono principalmente in ciò che l'una è filosofia esclusivamente individualista, l'altra filosofia essenzialmente sociale o collettiva o statuale che, pure evitando gli eccessi della statolatria, pur tutelando nei confronti dello Stato l'interesse della libertà individuale, tuttavia subordina tale interesse all'interesse supremo della esistenza e della conservazione dello Stato e impedisce che la libertà degli individui trascenda in licenza ed arbitri ». Saltelli e Romano-Di Falco, *Commento...*, I, n. 44, pag. 150.

³ Terminus *poena* probabiliter a ποινή = pretium, satisfactio, poena, originem ducit; cfr. Wernz, *l. c.*, VI, 71, nota 1.

⁴ C. 2215. In poenae definitione danda sudant auctores. Hugo Grotius ita definivit poenam: « Malum passionis quod infligitur ob malum actionis ». Carrara hanc dedit definitionem: « Quel male che in conformità della legge dello stato i magistrati infliggono a coloro

Ex hac notione tria elementa requiruntur ad poenam ecclesiasticam: *obiectum*, *effectus* et *fontes*. Obiectum seu finis poenae ecclesiasticae duplex assignatur, nempe delinquentis correctio et criminis vindicta. Vindictam, quae est finis intrinsecus cuiusvis poenae, nequit denegari esse etiam finem poenarum ecclesiasticarum ¹.

Effectus poenae ecclesiasticae sicut et cuiusvis poenae est privatio alicuius boni. Aliqui ² ex definitione Codicis deducere voluerunt a Codice excludi poenas corporales, quia ibi expresse non est sermo de passione sensus et sermo est solum de damno. Attamen, licet verum sit a Codice poenas mere corporales seu corporis afflictivas ut verberationem et mutilationem non amplius admitti et consequenter non posse amplius a iudice ecclesiastico decerni et applicari; id non ex notione a Codice data poenae sed potius ex silentio Codicis et ex c. 6, n. 5 deducendum est. Ceterum iam ante Codicem auctores poenam definiebant per *privationem boni*, et tamen admittebant hac dictione comprehendere et poenas afflictivas sensitivas ³.

Bonum, quo privatur delinquens in poenam, potest esse spirituale et temporale et quam latissime patet; comprehendit quippe non solum bona proprie dicta seu materialia sed etiam iura et quasi-iura et quidquid delinquens possidet aut quasi-possidet immo non solum iura in re sed et iura ad rem ⁴.

Privatio boni est malum, quam ob rem non rectam habet ideam poenae

che sono colle debite forme riconosciuti colpevoli di un delitto ». Tolomei, ita poenam definivit: « Un male sensibile minacciato dal legislatore dello stato al trasgressore delle leggi protettrici dei diritti, per impedirne le violazioni e fattogli soffrire in adempimento della legale minaccia e come conseguenza immediata e propria della violazione medesima ». Cfr. Stoppato, *Diritto penale*, 1887, n. 121.

Conceptum vero omnino diversum poenae habet schola criminalis positiva quae, negatione liberi arbitrii, imputabilitatem non admittens, poenas omnes reducit ad media praeventiva seu impeditiva delictorum. « Secondo la scuola criminale positiva, il diritto di punire dello stato è un diritto di difesa sociale. Questa scuola altrimenti designata col nome di scuola positiva del diritto penale, sorta in contrapposizione alla scuola classica, si pose a studiare concretamente l'uomo delinquente, pervenendo alla conclusione che esso è un anormale, incapace di violare una legge etico-giuridica. Pertanto si sostenne che il reato concepito dal Carrara come un ente giuridico, è una mera astrazione, perchè il delitto costituirebbe, invece, il sintomo rivelatore di uno stato psicopatologico di un individuo pericoloso per l'ordine sociale e giuridico. Non vi può essere, dunque, distinzione fra responsabili e irresponsabili, essendo le azioni umane una conseguenza naturale di un insieme di condizioni psichiche, somatiche e ambientali, mai una conseguenza della volontarietà nell'agire... Il concetto della pericolosità che si sostituisce a quello della responsabilità è il concetto centrale della scuola positiva, e quindi per esso viene a mancare la giusta proporzione fra reato e pena, e nei riguardi di quell'anormale pericoloso che è il delinquente non può essere applicato che un solo mezzo di difesa che, senza avere alcun carattere di retribuzione o di espiazione, sia idoneo a far cessare la pericolosità particolare di questo o di quel soggetto ». Saltelli e Romano-Di Falco, *l. c.*, I, 44, p. 148. Quae quam distent a philosophia catholica nemo non videt.

¹ Augustine, *l. c.*, VIII, 68-69; Wernz, *l. c.*, VI, 72-73; Hollweck, *l. c.*, § 21, pag. 84 in notis.

² Cfr. Chelodi, *l. c.*, 17.

³ Cfr. Latini, *l. c.*, p. 184 et 187; Hollweck, *l. c.*, 320.

⁴ Cfr. Hollweck, *l. c.*, § 20, nota 1, pag. 83. Poena posita est in ademptione seu in deminutione status, libertatis, bonorum; cfr. D'Annibale, *l. c.*, I, 300, nota 3.

ecclesiasticae qui existimet Ecclesiam, poenas infligendo, non malum delinquenti infligere, sed potius beneficium ei facere praebendo occasionem sese emendandi ¹.

Tertium elementum essenziale poenae est ut publica auctoritate poena feratur seu infligatur. Non est tamen essenziale ut publica auctoritas expresse interveniat in singulis poenis singulis personis infligendis, sufficit interventus legalis generalis, quo nempe auctoritas publicas leges poenales statuit. Quia deest interventus publicae auctoritatis non veniunt nomine poenae stricte dictae illa mala quae ex aliquo delicto proveniunt veluti naturales consequentiae delicti ipsius, e. g., certi morbi ².

Differt poena ecclesiastica a poenitentia sacramentali in hoc quod poenitentia sacramentalis datur ad satisfaciendum Deo et supponit voluntariam delinquentis acceptationem; poena datur ad satisfaciendum societati et etiam contra delinquentis voluntatem ³.

Quia deest finis correptionis delinquentis et delicti vindicta, non est poena amotio oeconomica ab officio parochiali ad normam iuris ⁴; item deficiunt a notione poenae, quia deest delinquens, aut publica auctoritas, usus vis physicae ad sententiarum executionem, reparatio damnorum, poenae conventionales in contractibus, expensae iudiciales, praestatio cautionum, prohibitio ascendendi ad ordines et prohibitio exercitii ordinis etc. ⁵.

Non requiritur ad notionem poenae ut via iudiciali imponatur seu infligatur. Immo iure ecclesiastico seu canonico poenae latae sententiae immediatum interventum magistratus ecclesiastici non requirunt, sed in ipsis auctoritas publica intervenit per legem. Quandoque autem magistratus ecclesiasticus intervenit, non quidem ut iudex, sed ut administrator seu poenae infliguntur via administrativa ⁶.

Id etiam requiri videtur ad notionem poenae ut delinquenti etiam invito imponi possit ⁷; hoc enim requirere videtur inflictio ipsius poenae seu privationis, quae inefficax esset si invitis non posset imponi. Sufficere autem videtur ex hac parte coactivitas conditionata inflictionis poenae, hac nempe conditione: acceptes poenam hanc leviolem illamque exsequaris nisi forte malis poenam graviolem subire aut a graviore non liberari. Et hac ratione etiam poenitentiae quae ad mentem Codicis ⁸ dantur ad poenam graviolem evitandam et ad absolutionem et dispensationem recipiendam de natura

¹ Cfr. Hollweck, *l. c.*, § 20, pag. 83, nota 3; Wernz, *l. c.*, VI, 73, III.

² Cfr. Hollweck, *l. c.*, § 20, pag. 83, nota 2; Eichmann, *l. c.*, 53; Augustine, *l. c.*, VIII, 69.

³ Eichmann, *l. c.*, pag. 52-53.

⁴ Hollweck, *l. c.*, § 20, pag. 83, nota 1.

⁵ Cfr. cc. 2210; 1908 et sqs.; 2222, § 2; Hollweck, *l. c.*, § 20, pag. 83, nota 3; Chelodi, *l. c.*, 17. Cfr. etiam Saltelli e Romano-Di Falco, *Commento teorico-pratico del nuovo Codice penale*, I, nn. 40-43.

⁶ Cfr. cc. 2162-2194; Hollweck, *l. c.*, § 20, pag. 83, nota 3; Chelodi, *l. c.*, 17; Eichmann, *l. c.*, pag. 54-55. Cfr. etiam quae poenalistae civiles disputant de poenis disciplinariis et de sanctionibus administrativis. Saltelli e Romano-Di Falco, *Commento...*, I, 43, p. 136-139, praesertim in notis.

⁷ Hanc conditionem expresse ponit in definitione Wernz, *l. c.*, VI, 71. Alii, cfr. Hollweck, *l. c.*, § 20, pag. 83, nota 1, et Codex noster id expressis verbis non requirunt, at implicite in qualibet poenae notione id continetur.

⁸ Cfr. cc. 2312-2313.

poenae participant; quia licet de natura poenitentiae sit ut a delinquente acceptetur, illa tamen acceptatio non necessario spontanea omnino esse debet.

Codices et auctores poenalistae moderniores distinguunt *sanctiones generice sumptas* et *sanctiones iuridicas coercitivas*. Ad sanctiones generatim sumptas referuntur tum praemia quibus remuneratur legis observantia, tum poenae quibus coercetur inobservantia ¹. Ad sanctiones iuridicas speciatim sumptas referuntur omnia media quibus vi potestatis coercitivae legislator utitur ad obtinendam indirecte legis observantiam minatione et inflictione alicuius mali delinquenti seu legem transgredienti facta ².

Ad sanctiones iuridicas speciales referuntur et ab ipsis distinguuntur ut species a genere, poenae proprie dictae. Aliae sanctiones quae proprie poenae appellari nequeunt sunt obligationes reparandi damnum violatione legis causatum ³.

Haec distinctio etiam in iure canonico admittitur, licet terminologia non statuatur nec in Codice nec, generatim, ab auctoribus.

Distinguunt praeterea poenalistae poenas proprie dictas *a poenis disciplinaribus* ⁴. Essentialis differentia videtur consistere in hoc quod poena proprie dicta exercitium potestatis iurisdictionalis societatis perfectae importat, poena vero disciplinaria imponi potest etiam a societate imperfecta ⁵.

Haec distinctio etiam iuri nostro aliquo modo applicabilis est. Et primo quidem eo sensu quod etiam in Ecclesia sunt societates multae imperfectae iurisdictionis expertes, immo et iurisdictionis ecclesiasticae incapaces, ut, e. g., associationes omnes fidelium laicorum; itemque religiosae omnes con-

¹ Cfr. Cathrein, *Filosofia morale*, trad. Tommasi, I, p. 464: « La parola sanzione, nella teoria generale del diritto, è adoperata nel suo più ampio significato, per designare qualunque mezzo a cui il legislatore fa ricorso per assicurare l'osservanza di una norma giuridica ». Saltelli e Romano-Di Falco, *Commento...*, I, 40, pag. 132 in nota 3.

² Saltelli e Romano-Di Falco, *l. c.*, I, p. 132, in nota.

³ Saltelli e Romano-Di Falco, *Commento...*, I, n. 40, p. 132 in nota 3 et n. 43, pag. 136, 137 in nota.

⁴ « Les moyens de sanction, prononcés ou autorisés par la loi civile, comme la nullité d'un acte, la contrainte par corps, etc., ne sont pas des peines, pas plus que ne sont des peines proprement dites, les peines disciplinaires, infligées par les tribunaux ou les chambres de discipline pour les contraventions à certaines obligations professionnelles ». Garraud, *Précis de droit criminel*, n. 306.

⁵ Cfr. Saltelli e Romano-Di Falco, *Commento...*, I, n. 43, pag. 136 et sqs. qui tamen in nota pag. 138 haec habet: « Sotto l'impero del Codice abrogato fu dibattuto il problema intorno ai caratteri differenziali tra le sanzioni penali e le sanzioni amministrative denominate queste anche *pene amministrative*. Il dibattito, dal punto di vista della pratica giudiziaria, sorse perchè a cagione della imprecisione tecnica delle leggi amministrative furono stabilite nelle predette leggi sanzioni pecuniarie con caratteri non bene determinati, sicchè l'interprete si trovò nella necessità, ai fini della conversione, di stabilire se fossero oppure no delle pene nel senso del diritto penale comune. — La dottrina, non ostante assai lodevoli sforzi, non riuscì a dare un criterio di distinzione tale che servisse di guida sicura, oscillando tra la considerazione esclusiva dell'elemento estrinseco della competenza come criterio di distinzione e la considerazione dell'elemento sostanziale della sanzione, che rispetto alle pene amministrative prescinderebbe dalla gravità del fatto e dal grado di colpa dell'autore della trasgressione amministrativa, mentre, rispetto alle pene vere e proprie, si collegerebbe necessariamente all'entità del fatto, e alla responsabilità dell'autore della trasgressione penale ».

gregationum religiosarum quae ad statutorum suorum observantiam curandam poenis proprie dictis uti nequeunt sed solum poenis disciplinaribus, vi potestatis domesticae seu dominativae infligendis. Deinde vi Codicis iuris canonici etiam Superiores ecclesiastici, iurisdictione gaudentes, in poenis proprie dictis infligendis multis in casibus procedere possunt via disciplinari seu administrativa, ut, e. g., quando poenas infligere volunt ad modum praecepti ¹, itemque quando ad poenas infligendas procedunt ad normam canonum *tertiaie partis libri IV Codicis* etc. At in his casibus poenae administrativae quae infliguntur plerumque non differunt substantialiter a poenis proprie dictis, sed solum in modo eas infligendi. Nec excluditur iure Codicis inflictio poenarum ex parte iudicis in ipso iudicio per decretum administrativum ad coercendos tribunalis administros, partes litigantes aut eorum advocatos vel procuratores.

Tandem distinguunt auctores et aliqui Codices moderniores poenas proprie dictas a mediis administrativis securitatis (*Misure amministrative di sicurezza* vel *mesures de sûreté*) ².

Remedia administrativa securitatis sunt sanctiones quibus homo qui suis actibus, praescindendo etiam ab eius imputabilitate, damnum societati attulit et se allaturum minatur etiam in futurum, coercetur modo administrativo ³. Praecipua media huiusmodi sunt aliquae privationes libertatis, itemque aliquae eiusdem libertatis restrictiones et aliae quaedam restrictiones circa bona temporalia ⁴.

¹ Cfr. c. 1933, § 4. Matteo Conte da Coronata, *Pene e sanzioni penali estragiudiziali*, 1933, p. 7 et sqs.

² Inter Codices qui ad delicta praeveniendi *mediis administrativis securitatis* utuntur est novissimus Codex poenalis italicus. Schola iuris positivistica omnes poenas mediis securitatis substituere vellet, schola e contra classica non bene videt de iisdem mediis agi in Codice poenali. Media via incedens schola catholica, cui in hac re conformis est novissimus Codex poenalis italicus, retinet poenas proprie dictas repressivas, at magnum agnoscit momentum *mediis administrativis securitatis* ad delicta praeveniendi. Cfr. Saltelli e Romano-Di Falco, *Commento...*, I, n. 563 et sqs.; cfr. etiam *Pubblicazioni della Università cattolica del Sacro Cuore, Scienze giuridiche*, vol. XVI, *Osservazioni intorno al progetto preliminare di un nuovo Codice penale*, pag. 26-31, Agostino Gemelli, *Le misure amministrative di sicurezza*, Giulio Battaglini, pag. 139-156, *Alcune riflessioni sulle misure di sicurezza*.

³ Non est tamen credendum auctores in definienda natura mediorum administrativorum securitatis inter se convenire; immo multae hucusque fuerunt circa hoc punctum doctorum opiniones. Cfr. Saltelli e Romano-Di Falco, *Commento...*, I, n. 563, pag. 826-828, in nota ubi variae opiniones recensentur.

⁴ Cfr. Cod. poen. ital. art. 215 et sqs. *Conferentia iuris poenalis internationalis Romae* 21-25 Martii 1928 habita haec admisit: « Les mesures de sûreté comprennent: I. Les mesures privatives de la liberté, notamment: 1° L'internement dans des asiles des aliénés criminels; 2° l'internement dans des asiles des anormaux psychiques et physiques délinquants; 3° la rétention des récidivistes, des délinquants d'habitude et des incorrigibles, dans un établissement spécial; 4° le placement notamment des vagabonds, mendiants, fainéants invétérés dans un établissement de travail obligatoire; 5° le placement de mineurs délinquants dans un établissement d'éducation ou de correction. II. Des mesures restrictives de la liberté, notamment: 1° la liberté surveillée; 2° l'interdiction de séjour; 3° l'interdiction de fréquenter les débits de boissons alcooliques; 4° l'interdiction d'exercer un métier ou une profession; 5° l'expulsion des étrangers; 6° les mesures tutélaires pour les mineurs délinquants. III. D'autres mesures: 1° la confiscation spéciale; 2° la caution de bonne conduite; 3° la fermeture d'établissements ». Cfr. Saltelli e Romano-Di Falco, *Commento...*, I, 581, p. 866, 867 in nota.

Ordinantur *media administrativa securitatis* ad delicta praevenienda seu potius ad praeveniendam recidivitatem delinquentium et characterem praeseferunt integrativum ipsarum poenarum, atque a iudice applicantur ¹.

Differunt haec media a poenis proprie dictis quia ipsa infliguntur quidem delinquentibus, sicut et poenae, at non requiritur, aliter ac pro poenis, pro eorum inflictione quod delinquens responsabilis sit ².

Differunt praeterea *media administrativa securitatis* a *mensuris* seu *mediis politiae*. Sunt autem *media politiae* et ipsa ordinata ad delicta praevenienda, at differunt a mediis administrativis securitatis in hoc quod *media politiae* (*misure di polizia*) applicantur *ante factum delictuosum* et *vi potestatis administrativae*, remedia vero administrativa securitatis applicantur *a iudice* seu *vi potestatis iudicialis* et *post factum delictuosum* ³.

Nec de *remediis administrativis securitatis*, nec de *mediis* seu *mensuris politiae* (*misure amministrative di sicurezza, misure di polizia*) expressa mentio fit in Codice iuris canonici; at ex hoc non statim deduxeris ius canonicum huiusmodi instituta iuridica omnino ignorasse et ignorare. Immo dicendum est ea ius canonicum semper plus minus adhibuisse et adhuc in usu esse, licet, ex diversa natura societatis, subiectum activum cui eorum applicatio spectat non perfecte coincidat cum subiecto activo quod designant Codices moderniores. Ad huiusmodi remedia referuntur praesertim quae iure Codicis appellantur remedia poenalia, scilicet monitio, correptio iudicialis et extraiudicialis, praeceptum et vigilantia nec non poenitentiae ⁴. Item huc spectare videntur certae formae procedurales administrativae quibus permittitur remotio ab officio sine ullo clerici remoti delicto ⁵ itemque monitiones adhibendae in processibus contra clericos non residentes, concubinariorum et neglegentes ⁶; tales enim monitiones ordinantur ad substituendam poenam et ad praevenienda delicta graviora et proprie ad impediendam reincidentiam aut perseverantiam in iis transgressionibus ⁷.

¹ « Le misure di sicurezza sono mezzi di prevenzione, prevalentemente individuale, della delinquenza, hanno carattere integrativo dei mezzi repressivi di lotta contro la criminalità ». Saltelli e Romano-Di Falco, *l. c.*, I, 563.

² Saltelli e Romano-Di Falco, *l. c.*, I, 563, pag. 829: « Mentre la pena ha, come immancabile presupposto, l'imputabilità e la colpevolezza dell'agente, per l'applicazione della misura di sicurezza è sufficiente la pericolosità sociale della persona che abbia commesso fatti preveduti dalla legge come reati, o eccezionalmente fatti non costituenti reati, ma costituenti sicuro sintomo di pericolosità criminale; sicchè le misure di sicurezza possono essere applicate altresì a persone non imputabili o non punibili ». Cfr. etiam Battaglini, *Alcune riflessioni sulle misure di sicurezza*, *l. c.*, pag. 142, 143.

³ Saltelli e Romano-Di Falco, *Commento...*, I, n. 563, pag. 828 et sqs. De hac tamen distinctione haec habet Battaglini, *l. c.*, pag. 145: « Forse una differenza di natura intrinseca fra le due specie di sanzioni non sussiste e fra esse non v'ha altro elemento di distinzione che quello estrinseco della diversa autorità da cui sono pronunciate ».

⁴ Cfr. cc. 2306-2313.

⁵ Cfr. modum procedendi in remotione parochorum in parte III, libro IV.

⁶ Cfr. tit. XXX-XXXII, lib. IV.

⁷ Cfr. etiam cc. 1956 et 1957 et 2222, § 1, ubi de prohibitionibus quae rationem poenae non habent, at ordinantur ad delicta praevenienda.

1689. — II. Poenarum species et divisio. - 1° *Variae species.* - In Ecclesia delinquentes plectuntur:

1. Poenis medicinalibus seu censuris;
2. Poenis vindicativis;
3. Remediis poenalibus et poenitentiis ¹.

Quid sint poenae medicinales, quid vindicativae, quid remedia poenalia et poenitentiae videbimus infra ubi de ipsis sermo occurret ². Hic solummodo aliquas differentias inter has poenarum species innuemus.

Differunt censurae seu poenae medicinales a vindicativis necnon a remediis poenalibus et poenitentiis in hoc quod solis contumacibus ³ imponi possint; quod non dispensatione sed absolutione auferantur; quod in tempus definitum ferri nequeant ac tandem in hoc quod censuratus a contumacia recedens absolvi debeat ⁴. Convenit autem censura cum aliis poenis in hoc quod non excludit ipsa vindictam criminis et reparationem ordinis laesi, licet per ipsam primario et immediate intendatur infractio contumaciae seu delinquentis emendatio ⁵.

Poenae vindicativae ferri possunt in delicta praeterita, nulla etiam existente contumacia, auferuntur dispensatione, non absolutione; dantur generatim ad tempus determinatum; earum finis praecipuus est ordinis socialis laesi reparatio.

Remedia poenalia differunt a censuris et a poenis vindicativis in hoc quod, licet aliqualem quandoque rationem poenae prae se ferant, media sunt praeventiva maiorum delictorum a Superiore quidem data ad delinquentis correptionem et quandoque etiam emendationem, sed non necessario, aliter ac censurae, requirentia in delinquente contumaciam. Non semper supponunt delictum commissum, sed saepe solum gravem culpam, aut solum gravem suspicionem delicti commissi.

Non auferuntur absolutione, nec dispensatione, sed sunt ex se perpetuae. Ex his patet per se remedia poenalia deficere a notione poenae a Codice data, quia poena delictum supponit. Convenire tamen cum poenis videntur in hoc quod culpam aut saltem gravem suspicionem delicti commissi supponunt et famam eius cui infliguntur aliquantulum laedunt et a Superiore dantur. Differunt a poenis vindicativis, quia delictum certum non supponunt, et sunt velut poena conditionalis ad poenam ordinariam substituendam ordinata. Differunt remedia poenalia a poenitentiis, quia etiam in invitos ferri possunt, poenitentiae vero non possunt. Remedia praeveniunt delicta, poenitentiae dantur ad poenam promeritam effugiendam et ad absolutionem seu dispensationem obtinendam veluti in poenae ablatae vel vitatae supplementum. Quandoque tamen poenitentiae et remedia poenalia simul infliguntur quod tunc fit cum de culpa vel delicto commissio iam certo constat at simul periculum est ad alia delicta forte graviora progrediendi.

¹ C. 2216.

² Cfr. cc. 2241-2285; 2286-2305; 2306-2311; 2312-2313.

³ De historia huius proprietatis censurarum cfr. Hollweck, *l. c.*, § 22, pag. 85, nota 3.

⁴ Quae hic affirmantur ex infra dicendis demonstrationem obtinebunt; explicationem autem habent passim apud auctores in hac parte citatos.

⁵ Cfr. Wernz, *l. c.*, VI, 73, IV, pag. 83-84.

Poenitentiae, licet et ipsae rationem poenae habeant quia ordinantur et ipsae ad aliqualem criminis vindictam et a Superiore infliguntur, differunt a censuris, quia contumaciam non supponunt, dantur ad tempus, non auferruntur absolute. Differunt a poenis vindicativis, quia dantur ad poenas graviores supplendas, vel evitandas, tendunt praecipue ad rei seu delinquentis emendationem. Differunt a remediis poenalibus, quia delictum iam commissum supponunt et quandoque etiam poenam incursam.

Ex quibus patet remedia poenalia et poenitentias inter poenas proprie dictas adnumerari non posse, sed esse media ad poenas quandoque evitandas, ad delicta et consequentes poenas praeveniendas et quandoque ad poenas substituendas ¹.

1690. — 2° *Poenarum ecclesiasticarum divisio.* - Poena dicitur:

a) *Determinata*, si in ipsa lege vel praecepto taxative statuta sit; *indeterminata*, si prudenti arbitrio iudicis vel Superioris relicta sit, sive praeceptivis sive facultativis verbis;

b) *Latae sententiae*, si poena determinata ita sit addita legi vel praecepto ut incurratur ipso facto commissi delicti; *ferendae sententiae*, si a iudice vel Superiore infligi debeat;

c) *A iure*, si poena determinata in ipsa lege statuatur, sive latae sententiae sit sive ferendae; *ab homine*, si feratur per modum praecepti peculiaris ² vel per sententiam iudicalem condemnatoriam, etsi in iure statuta; quare poena ferendae sententiae, legi addita, ante sententiam condemnatoriam est *a iure tantum*, postea *a iure* simul et *ab homine*, sed consideratur tanquam *ab homine* ³.

Divisio poenarum in determinatas et indeterminatas est applicabilis omnibus speciebus poenarum ecclesiasticarum de quibus supra; estque divisio ratione determinationis taxative a lege, sive universali sive particulari, sive speciali factae. Ante Codicem poenas determinatas appellabant etiam poenas *ordinarias*, indeterminatas vero *extraordinarias* aut *arbitrarias* ⁴.

¹ Cfr. quae supra diximus de *mediis administrativis* securitatis a codicibus modernioribus admissis.

² Bareille, *Code de droit canonique, modifications introduites dans la précédente législation de l'Eglise*, 1929, Montréal, n. 545, p. 576, poenam ab homine dicit haberi « quand elle est portée par manière de précepte particulier, si elle se rapporte à un fait particulier ou à un certain nombre de personnes seulement, par manière de *précepte général*, si elle ne renferme aucune détermination de personnes ou de faits ou par une sentence judiciaire *condamnatoire*, quoique déterminée par le droit ». Quae notio, quatenus dicit esse ab homine poenam latam per generale praeceptum, nata est confusionem parere. Praeceptum utique particulare potest dari etiam variis personis et poena, quam adnexam habet, erit poena ab homine, at requiritur ut tales personae sint bene determinatae. Si plures sint personae non singulariter determinatae praeceptum generale est. Cfr. Wernz, *l. c.*, VI, 146, nota 16.

³ C. 2217, § 1, nn. 1-3.

⁴ Cfr. Wernz, *l. c.*, VI, 74. Attamen notio poenae determinatae a Codice tradita non coincidit in omnibus cum notione data a Wernz, *l. c.* Wernz enim requirit taxationem poenae a lege factam, Codex statuit sufficere taxationem factam praecepto.

Notandum est Codicem generatim hoc canone loqui de prudenti arbitrio sive iudicis sive Superioris itemque de inflictione poenae facta vel facienda a iudice vel a Superiore, ex quo recte deduxeris aliquas saltem poenas iure nostro infligi posse etiam via extraiudiciali ¹.

Poena determinata potest esse latae vel ferendae sententiae ², prout ipso iure vel a iudice infligenda statuatur; proinde quod dicitur n. 1, § 1, h. c. altero commate, de poena indeterminata a iudice vel a Superiore praeceptivis verbis infligenda intelligendum est de iure utique praecipiente poenae inflictionem, at non poenae speciem vel taxationem ³ speciei, alioquin iam poena haberetur determinata.

Per se non repugnat, ut videtur, haberi poenas *a iure* indeterminatas, et tales videntur appellandae poenae a Codice statutae verbis praeceptivis aut facultativis remissae prudenti Superioris aut iudicis arbitrio. At Codex hunc casum non considerat, quem tamen posse haberi nec negat. *Poena* vero *ab homine* non potest esse indeterminata, quia nisi determinata sit, praeceptum aut sententia nullum effectum sortirentur ⁴.

Poena indeterminata latae sententiae repugnat; per se autem repugnare non videtur poena ferendae sententiae indeterminata; immo poena indeterminata semper debet esse ferendae sententiae. Codex tamen sua dictione altero commate numeri 2, § 1 hoc c. 2217, videtur considerare solum casum poenae determinatae ferendae sententiae quo tamen non negamus illud comma claritate non commendari; ibi enim dicitur: *ferendae sent. si* etc. si grammaticen interrogemus *subiectum* illius propositionis inveniemus esse *poenam*, utrum autem *poena determinata* de qua eodem numero commate primo, an *poena indeterminata* de qua initio totius paragraphi non clare constat. Attamen quaevis demum ex his interpretationibus admittatur non necessario dicendum erit ex Codice poenas ferendae sententiae indeterminatas admitti non posse. Codex enim summum docet poenas determinatas posse esse latae vel ferendae sententiae, at non negat posse etiam haberi poenas indeterminatas ferendae sententiae.

Poena latae sententiae determinata quae forte a iudice sententia declaratoria firmetur non consideratur a Codice ut poena ab homine, sed est et remanet post sententiam declaratoriam poena a iure; Codex enim ut habeatur poena ab homine requirit sententiam condemnatoriam ⁵.

Ratio ob quam Ecclesia aliter ac Status civilis poenas latae sententiae ferre possit, in fine quam ipsa prosequitur, invenitur; Ecclesiae enim finis,

¹ Cfr., e. g., c. 1933, § 4. Cfr. etiam infra, n. 1824.

² Blat, l. c., n. 34, pag. 50.

³ E. g., cfr. c. 2321, ubi habetur poenae species determinata, non autem speciei taxationem; item can. 2322, § 2 ubi haberi videntur verba praeceptiva sine ulla determinatione.

⁴ Non recte affirmatur a Salucci, l. c., I, pag. 72, poenas a iure esse semper latae sententiae, aut poenas ab homine esse generatim indeterminatas, immo poena ab homine indeterminata repugnare videtur. Cfr. tamen Lega, l. c., 78 pag. 105 ubi casus fit poenae ab homine seu per praeceptum peculiare datae, quae tamen indeterminato modo fit, e. g., si Superior dicat: Qui hoc fecerit punietur poena condigna. In hoc casu habetur poena ab homine indeterminata et ferendae sententiae. Attamen ut etiam haec poena revera applicetur delinquenti determinari debere patet.

⁵ Hollweck, l. c., § 23, pag. 87, nota 3. Eichmann, l. c., 57.

qui est salus animarum ante omnia, requirit ut potestas eius ad solos actus publicos non limitetur, sed potius ad omnes actus humanos saltem externe manifestatos extendatur. Deinde idem finis requirit ut a potestate Ecclesiae forum conscientiae attingatur cum plura ex sacratissimis officiis quae ipsa confert sine ullis testibus exerceantur et solum timor poenae conscientiam tangentis malitiam et negligentiam in ipsis exercendis cohibere potest ¹.

Errores Iansenistarum aut Iosephinistarum negantium Ecclesiae potestatem statuendi poenas latae sententiae damnavit Pius VI in bulla « *Auctorem fidei* » prop. 47: « Propositio quae tradit, necessarium esse iuxta leges naturales et divinas, ut sive ad excommunicationem sive ad suspensionem praecedere debeat examen personale; atque adeo sententias dictas *ipso facto*, non aliam vim habere, nisi seriae comminationis, sine ullo actuali effectu: — falsa, temeraria, perniciosa, Ecclesiae potestati iniuriosa, erronea » ².

Differentia inter poenas *a iure* vel *ab homine* respicit praesertim poenarum absolutionem aut dispensationem ³.

Praeceptum de quo in c. 2217, § 1, n. 2, quod requiritur ut habeatur poena latae sententiae potest esse generale quod legi aequivalet aut particulare seu singulare, quia ibi Codex non distinguit, nec nos proinde distinguere debemus ⁴.

Poena *ab homine* ea dicitur quae fertur per modum praecepti particularis vel per sententiam iudicalem condemnatoriam ⁵.

Sententia condemnatoria fertur seu habetur quando agitur de applicandis poenis a iure latis sed ferendae sententiae, itemque quando agitur de poena per praeceptum lata sed ferendae pariter sententiae ⁶. Praeceptum ut habeatur poena *ab homine* debet esse particulare ita ut si praeceptum sit generale et poena latae sententiae, poena incursa non sit consideranda ab homine, sed a iure ⁷.

Canone 2225 supponitur poenam latae sententiae infligi posse per praeceptum particulare, at ibi non dicitur posse imponi per praeceptum, sed infligi ad modum praecepti; proinde ibi vox *infligi* improprie accipi videtur cum pro declaratione, tum pro vera et proprie dicta inflictione seu poenae applicatione. Et tunc facile intelligitur qua ratione poena latae sententiae ad modum praecepti declarari possit. Declaratio ad modum praecepti poenae latae sententiae a iure latae est declaratio poenae incurssae extraiudicialiter facta ad normam c. 2225. Hoc in casu praeceptum seu declaratio ad modum praecepti sententiae declaratoriae aequivalet et poena a iure latae sententiae hoc modo declarata, sicut poena declarata sententia declaratoria consideratur ut poena a iure non ut poena ab homine, quod momentum habet pro

¹ Cfr. Augustine, *l. c.*, VIII, 74-75; Vermeersch-Creusen, *l. c.*, III, 405.

² Denzinger-Bannwart, *l. c.*, 1410.

³ Cfr. cc. 2244, §§ 2-3 et 2247.

⁴ Cfr. c. 24; Blat, *l. c.*, 34, pag. 50, ex c. 2195, § 2, contra Cappello, *De Censuris* ², 4, pag. 5-6.

⁵ C. 2217, § 1, n. 3.

⁶ Casum conficit Lega, *l. c.*, n. 111: « Si iudex dicat: nisi hoc facies, te suspendam »; attamen in hoc casu si praeceptum infrangatur non necessario poena applicanda est sententia iudiciali, sed potest applicari etiam ad modum praecepti ad normam c. 2225.

⁷ Cfr. de hac quaestione Wernz, *l. c.*, VI, 146, nota 16, pag. 152-154; Lega, *l. c.*, 109 pag. 155-156.

absolutione ¹. Ad hoc ut poena a iure fiat poena ab homine requiritur sententia condemnatoria aut saltem vera poenae inflictio seu irrogatio per modum praecepti particularis ².

Poena *ab homine* potest esse *latae et ferendae sententiae* prout iudex vel Superior ad modum praecepti particularis poenam minatur, e. g., si hoc facies te suspendam; vel illam irrogat, e. g., si hoc facies, ipso facto suspensus eris. Attamen poena ab homine ferendae sententiae non attenditur, quia revera in illo casu poena non incurritur nisi per alium Superioris aut iudicis interventum, qui esse potest praeceptum aut sententia ³.

3° *Qua ratione distinguantur poenae latae a poenis ferendae sententiae*. - Poena intelligitur semper ferendae sententiae, nisi expresse dicatur eam esse *latae sententiae* vel *ipso facto* vel *ipso iure* contrahi, vel nisi alia similia verba adhibeantur ⁴.

Statuitur hoc canone, § 2, iuris praesumptio contra poenas latae sententiae, quae praesumptio generalibus iuris principiis consentanea est ⁵ cum poenae latae sententiae (inter poenas) odiosissimae sint ⁶.

Licet poenae *latae sententiae* incurri dicantur *ipso facto* commissi delicti et a momento commissi delicti suos effectus sortiantur, ad hoc tamen ut omnes effectus, de iure vigente, producant, sententiam declaratoriam requirunt, sine qua observantiam poenae nemo in foro externo, nisi de delicto notorio agatur, exigere potest, immo et delinquens excusatur a poena servanda si eius observatio infamiam produceret ⁷.

Alia similia verba recensent auctores; huiusmodi verba sunt: *eo ipso, sine alia sententia, nulla declaratione praemissa*, iisdemque assimilantur verba praesentis vel praeteriti temporis, e. g., *suspendimus, excommunicavimus, sciat se esse excommunicatum, excommunicatus sit* ⁸; de quibusdam formulis, e. g., *statim, continuo, ex tunc, anathema sit*, dummodo circa hanc ultimam formulam non agatur de haeresi definienda vel definita, dubitant auctores ⁹.

¹ C. 2247, § 2.

² C. 2225.

³ Cfr. Vermeersch-Creusen, *l. c.*, III, 406; Claeys Bouuaert-Simenon, *l. c.*, 1253, pag. 727, nota 1.

⁴ C. 2217, § 2.

⁵ Fr. 155, § 2, D. De R. I. 50, 17: In poenalibus causis benignius interpretandum est; cui regulae concordat ius nostrum, cc. 19 et 2219, § 1.

⁶ Chelodi, *l. c.*, n. 19.

⁷ C. 2232.

⁸ Cfr. Hilarium a Sexten, *Tractatus de censuris ecclesiasticis*, Moguntiae, 1898, pag. 7.

⁹ Cfr. Hilarium a Sexten, *l. c.*, pag. 7, 8; Ballerini-Palmieri, *Opus theologicum morale*, VII³, n. 23-25; Cappello, *De Censuris* ², n. 6; D'Annibale, *l. c.*, I, 303 ubi haec scitu utilia leguntur: « Si legislator iubet eas irrogari, v. c., *suspendatur, excommunicetur*, iudici iubet, atque ideo esse f. s. palam est; contra sin dixerit, *sit excommunicatus, suspensus* etc. *ipso iure, ipso facto, statim, ex tunc* etc. palam est esse l. s. His duobus casibus exceptis plerumque difficile et salebrosum est definire, utrum sit, f. an l. s. »; et in nota 14: « Mirum est Bonacinam et S. Alph., VII, 8, pro certo habere, illis verbis: *excommunicetur, suspendatur* — absolute prolatis contineri poenam l. s. Cuius contrarium Suarez, *De legib.*, V, 6, n. 11, *sine controversia* esse testatur: et iure prorsus; nam qui iubet excommunicari, suspendi etc. nondum excommunicat, nondum suspendit ». Cfr. etiam Lega, *l. c.*, 84-85; Vermeersch-Creusen, *l. c.*, VII, 408.

Disputant auctores de formula *manet excommunicatio*, de qua in c. 2369. Formula illa in eo praecise casu et canone adhibita videtur sufficiens ad poenam latae sententiae designandam ¹.

1691. — III. Servanda in poenis decernendis et infligendis. -
1° In poenis decernendis servetur aequa proportio cum delicto, habita ratione imputabilitatis, scandali et damni; quare attendi debent non modo obiectum et gravitas legis, sed etiam aetas, scientia, institutio, sexus, conditio, status mentis delinquentis, dignitas personae quae delicto offenditur, aut quae delictum committit, finis intentus, locus et tempus quo delictum commissum est, num ex passionis impetu vel ob gravem metum delinquens egerit, num eum delicti poenituerit eiusdemque malos effectus evitare ipse studuerit, aliaque similia ².

Principium generale hac paragrapho statuitur servandum cum a legislatore in poenis statuendis, tum a iudice in poenis applicandis. Primum attendendum est ad obiectivitatem rei seu ad qualitatem et quantitatem obiecti materialis delicti, deinde ad elementa subiectiva delicti, idest, ad scientiam et libertatem delinquentis quibus eius dolus et culpa mensuratur; demum ad adiuncta externa quae in delictum influunt. Ad iudicandum autem de his omnibus attendenda sunt quae supra titulis II et III huius libri explicavimus.

2° Non solum quae ab omni imputabilitate excusant, sed etiam quae a gravi, excusant pariter a qualibet poena tum latae tum ferendae sententiae etiam in foro externo, si pro foro externo excusatio evincatur ³.

Ratio est evidens; quia nempe poena ecclesiastica supponit delictum aut quasi-delictum quod natura sua est aliquid grave et gravem dolum seu culpam supponit ⁴.

Casus accidere potest ut quis in foro externo non possit probare causam excusantem, quae de facto exstitit, et tunc poena nec de iure nec de facto, licet lata sit, ligatur; in foro tamen externo ad scandalum vitandum, eam servare tenetur.

---

¹ Ita etiam Chelodi, *l. c.*, 92; Vermeersch-Creusen, *l. c.*, III, 408; Eichmann, *l. c.*, p. 204; Adrien Cange, *Le Code de droit canonique* ², II, n. 198; Cappello, *De poenitentia*, n. 931; Noldin-Schönegger, *De Censuris* ¹⁵, n. 56; Augustine, *l. c.*, VIII, 443-444; Santa-maria, *l. c.*, VI, 259-260; Blat, *l. c.*, n. 211, pag. 206; cfr. tamen Claeys Bouuaert-Simenon, *l. c.*, n. 1253, pag. 726, nota 6. Circa formulas in constit. « *Vacante Sede* » attendenda sunt verba ipsarum formularum quae quandoque certo poenam latae sententiae designant, e. g. n. 82, cfr. Vermeersch-Creusen, *l. c.*, III, 408; quandoque ferendae sententiae, e. g. n. 80. Cfr. Eichmann, *l. c.*, pag. 56, nota 1.

² C. 2218, § 1.

³ C. 2218, § 2.

⁴ Cfr. Wernz, *l. c.*, VI, 56; D'Annibale, *l. c.*, I, 305, nota 21, et 312.

Item casus accidere potest quo causa excusans non adfuerit aut saltem dubium sit utrum adfuerit necne, in foro autem externo exstitisse causa excusans probetur; tunc poena non videtur delinquens ligari si agatur de poena ferendae sententiae, quia de facto in hoc casu poena non fertur; si vero agatur de poena latae sententiae et certum sit causam excusantem non exstitisse, poena videtur vim suam in delinquentem exserere ad normam c. 2232, § 1.

3° Mutua iniuria compensatur, nisi una pars propter maiorem iniuriae ab eadem illatae gravitatem damnari debeat, deminuta, si casus ferat, poena ¹.

Nulla datur perfecta compensatio si persona cui illata est iniuria sit religiosus vel clericus praesertim in dignitate constitutus ².

1692. — IV. Poenarum interpretatio. - 1° In poenis benignior est interpretatio facienda.

2° At si dubitetur utrum poena, a Superiore competente inflictā, sit iusta, necne, poena servanda est in utroque foro, excepto casu appellationis in suspensivo.

3° Non licet poenam de persona ad personam vel de casu ad casum producere, quamvis par adsit ratio, imo gravior, excepto casu concursus plurium personarum in delictum, qui casus specialibus normis infra explicandis regitur ³.

Ex principio § 1 statuto, quod ex R. I. 49 in 6 excerptum est, alia plura eidem conformia deduci possunt a iure antiquo aut a communi doctrina admissa. Huiusmodi sunt: *Nulla poena sine lege*; — *in dubio iuris poenam inferre iudici non licet*; — *in dubio facti utrum crimen patratum sit poena non est edicenda*; — *poena ex dubio delicto non oritur*; — *satius est impunitum relinqui facinus nocentis, quam innocentem condemnare*; — *interpretatione legum poenae potius emolliendae sunt quam exasperandae*; — *Odia restringi, favores convenit ampliari* ⁴.

Quae proinde iure veteri statuebantur de contractione irregularitatis ex delicto in casu quo quis dubitaverit an homicidium commisisset, ut ex-

¹ C. 2218, § 3; cfr. etiam c. 1938.

² C. 1938, § 2 nisi forte personae quae causam hanc promovere volunt ambae sint religiosae etc. At etiam in hoc casu non habetur compensatio si una persona sit in dignitate alia vero non; cfr. Augustine, l. c., VIII, 77.

³ C. 2219, §§ 1-3 una cum c. 2231. Quandonam detur appellatio in suspensivo a poenis cfr. in cc. 2243; 2287.

⁴ Cfr. D'Annibale, l. c., I, 304; Wernz, l. c., VI, 66 et sqs.; Lega, l. c., 91 et sqs. ubi praesertim relate ad ultimam regulam in textu relatam longam intexit quaestionem circa odiositatem legum poenalium, quodvis genus, quam concludit affirmativo modo, scilicet affirmando omnes leges poenales habendas esse odiosas; a qua doctrina, iuxta Wernz, l. c., VI, 66, nota 45 non differt doctrina Suarezii. Cfr. tamen Augustine, l. c., VIII, 79.

ceptionem a regula generali considerata erant; quae exceptio de iure vigente non amplius vigere videtur, quia in Codice non relata ¹.

Ex eadem regula § 1 facile aliae regulae deducuntur quas iam auctores ante Codicem ex iisdem principiis odiositatis legis poenalis et strictae eiusdem applicationis deducebant. « Si quis crimen patravit quando nondum publicata erat posterior lex; et poena ei debeat infligi, nova lege iam evulgata mitiore, poena mitior applicanda est. Ex adverso si severior sit recens lex, applicanda est mitior antiqua; odia enim convenit restringi » ².

Paragrapho 2 statuitur norma favore publicae auctoritatis poenam infligentis cuius firmitas necessaria est in qualibet humana societate. Ipsa norma rationem praeterea habet in fine legis poenalis qui est bonum publicum ³. Adverte tamen Codicem praesumptionem statuere solum pro casu quo de Superiore certo competente agatur et pro casu dubii; si proinde certo constet poenam inflictam iniustam esse, iam per se ipsa obligare non potest licet possit in foro externo, ratione scandali, obligare. Item praesumptio iuris locum non habet si dubium sit circa sententiae aut praecepti existentiam itemque si dubium sit utrum praeceptum ad hunc vel illum casum se extendat ⁴.

Quod hic dicitur de sententia et poena iniusta, quod est invalida, intellige de iniustitia substantiali, qua nempe poena aut sententia *invalida et iniusta* est, non de *iniustitia accidentali* qua nempe sententia potest esse valida et iniusta, quia non bene undequaque delicto proportionata. Item sententia potest esse *materialiter iniusta et invalida*, quia contra ius, e. g., si ut reus condemnetur innocens ex falsis testibus aut instrumentis, et *formaliter valida*, quia ex actis et probatis lata. Talis sententia vim habet pro foro externo, nullam vero vim pro foro interno ⁵.

Ex regula § 1 facile deduci poterat regula § 3, quae non est nisi prioris applicatio et interpretatio; excluditur autem § 3 quaelibet legis poenalis interpretatio extensiva; non exceptis interpretationibus extensivis, quae analogia iuridica et legalis appellantur, quaeque generatim in aliis legibus seu materiis admittuntur ⁶.

Attamen etiam in iure poenali admittitur extensio in contentis et in casibus in quibus alias sequeretur absurdum intolerabile, e. g., si poena fe-

¹ Cfr. D'Annibale, *l. c.*, I, 304, nota 8; Prümmer, *Manuale theologiae moralis*, III⁵, n. 611.

² Lega, *l. c.*, 93, cui consonat D'Annibale, *l. c.*, I, 304; Wernz, *l. c.*, VI, 68; consonant etiam iura civilia moderniora; Ayrinhac, *Penal legislation...*, n. 37, p. 58. Cfr. etiam c. 2226 de quo iterum sermo occurret.

³ Augustine, *l. c.*, VIII, 79.

⁴ Cfr. Santamaria, *l. c.*, VI, 89.

⁵ Cfr. Hilarium a Sexten, *Tractatus de censuris ecclesiasticis*, p. 29, 30; Wernz, *l. c.*, VI, 162 et 171; Cappello, *l. c.*, 36 et 41; Chelodi, *l. c.*, 23, ubi etiam de historia huius quaestionis; Eichmann, *l. c.*, p. 68, 69, ubi in nota recte animadvertit violentem censuram aut aliam poenam iniustam non incurrere irregularitatem de qua in c. 985, § 5.

⁶ Cfr. c. 20; M. Conte a Coronata, *Ius publicum ecclesiasticum*, n. 192; D'Annibale, *l. c.*, I, 304, nota 8; Wernz, *l. c.*, VI, 67; Augustine, *l. c.*, VIII, 80. Iure romano admittebatur analogia legalis et iuridica etiam relate ad leges poenales; ius canonicum ante Codicem non bene definitum erat circa hoc punctum; post Codicem iam principia de non admitenda analogia in legibus poenalibus certa sunt. Cfr. Ayrinhac, *Penal legislation on the new Code of canon law*, n. 37, p. 58. Michiels, *Normae generales*, 1930, I, p. 462.

ratur in haereticos absurdum intolerabile esset affirmare in apostatis non comprehendi haereticos ¹.

Quia interpretatio legis poenalis restrictiva benignior est et reo favorabilior, ea admittenda est vel certis in casibus admitti poterit, quotiens ratio legis eam patitur ².

Ex dictis tamen normis perperam deduxeris applicationes practicas quibus ex commisso delicto delinquentis conditio melior fieret aut quibus delinquenti ob delictum aliqua detur immunitas, quia quod datum est in poenam non debet ad gratiam trahi ³.

Haberetur extensio seu productio poenae de casu ad casum si poena statuta contra sodomiam, silente lege, produceretur ad bestialitatem ⁴; de persona ad personam, si poena lata in *fideles*, hoc nomine designato, produceretur in clericos, itemque si poena lata in clericos produceretur in fideles aut etiam in Episcopos et Cardinales ⁵.

TITULUS V.

DE SUPERIORE POTESTATEM COACTIVAM HABENTE

1693. — I. Quis possit poenas statuere et applicare. - 1° *Quis possit poenas statuere.* - Legislativam habentes potestatem, possunt intra limites suae iurisdictionis, non solum legem a se vel a decessoribus latam, sed etiam, ob peculiaria rerum adiuncta, legem tam divinam, quam ecclesiasticam a superiore potestate latam, in territorio vigentem ⁶, congrua poena munire aut poenam lege statutam aggravare ⁷.

Immo omnes qui pollent potestate leges ferendi vel praecepta imponendi, possunt quoque legi vel praecepto poenas adnectere ⁸.

¹ Cfr. D'Annibale, *l. c.*, I, 304, nota 8. Cfr. tamen de hac re etiam Sole, *l. c.*, 79 et Salucci, *l. c.*, p. 94-95.

² D'Annibale, *l. c.*, I, 304, nota 9. Ideo poena in duellantes, licet feratur etiam de industria spectantes, probabiliter non afficit spectantes ex conclavi.

³ Cfr. D'Annibale, *l. c.*, I, 304. Nunquam poena lucrosa reo esse debet. Proinde clericus suspensus a beneficio, ab horis canonicis recitandis aliisque officiis beneficio adnexis non eximitur.

⁴ Cfr. D'Annibale, *l. c.*, I, 304, nota 8.

⁵ Ayrrinhac, *l. c.*, n. 37, p. 59.

⁶ Docet Salucci, *l. c.*, pag. 104, legislatorem non posse poenam statuere in suo territorio pro lege universali, sed solum pro lege quae ibi tantum vigeat; mens tamen Codicis alia prorsus esse videtur, posse nempe poenam statuere etiam pro lege universali dummodo tamen ea lex etiam in suo territorio vigeat nec sit ei derogatum per aliquod Sanctae Sedis indultum. Cfr. etiam Ayrrinhac, *Penal legislation...*, 39, p. 60; Woywod, *A practical Commentary on the Code of canon law*, II°, n. 2056.

⁷ C. 2221.

⁸ C. 2220, § 1.

Qui non leges, sed praeceptum dare potest, utique iurisdictionale, potest poenam adnectere etiam latae sententiae, at solum praecepto a se dato. Qui vero habet potestatem legiferam, id potest etiam relate ad leges Superioris; adverte tamen ad clausulam, *ob peculiaria rerum adiuncta*, quae si desit, ipsa potestas relate ad leges superioris auctoritatis deficere videtur ¹.

Inter Superiores tali potestate gaudentes hi numerari possunt: Romanus Pontifex, Concilia, Sacrae Congregationes, Ordinarii locorum, excluso Vicario Generali nisi speciale habeat mandatum ², Capitula cathedralia et Vicarius Capitularis, Capitula et Superiores etiam locales in religione clericali exempta ad normam iuris peculiaris uniuscuiusque religionis ³.

Cardinales de iure vigente videntur poenas ferre aut infligere in suo titulo non posse ⁴.

Metropolita in dioecesi suffraganea potest poenas infligere solum ad normam c. 274, n. 5 ⁵.

Parochus poenas nec statuere, nec infligere, nec declarare ullo modo potest ⁶.

Sacrae Congregationes videntur poenas ferre posse decretis et praeceptis particularibus ⁷.

Distinguere hic praestat varios terminos seu dictiones a Codice adhi-

¹ Cfr. praeterea c. 2247, § 1, ubi eadem potestas legislatorum inferiorum magis adhuc limitatur. Santamaria, *l. c.*, VI, 90. Cfr. etiam Woywod, *A practical Commentary on the Code of canon law*, I, n. 809.

² Cfr. c. 2220, § 2.

³ Cfr. Vermeersch, *l. c.*, III, 411; Caviglioli, *De censuris latae sententiae*, 1919, 6-15; Eichmann, *l. c.*, 60; Santamaria, *l. c.*, VI, 90; Ferreres, *Institutiones canonicae*, II, 974; Perathoner, *Kirchliches Gerichtswesen und Kirchliche Strafrecht*, 1919, Brixen, pag. 90, in nota; Cappello, *De Censuris* ², Noldin-Schönegger, *De censuris* ¹⁵, n. 11; Augustine, *l. c.*, VIII, 84-85; Chelodi, *l. c.*, 24; Salucci, *l. c.*, 99-102; Cerato, *Censurae vigentes*, 1918, n. 6 etc. De quibusdam Superioribus disputant auctores; ita Superioribus localibus religiosis agnoscunt potestatem: Caviglioli, *l. c.*, 15; Eichmann, *l. c.*, 60; Claeys Bouuaert-Simenon, *l. c.*, 1256; Vermeersch-Creusen, *l. c.*, III², n. 411; Santamaria, *l. c.*, VI, 90; Perathoner, *l. c.*, 90 in nota; Ferreres, *l. c.*, I, 809 et II, 974; negant vero Cappello, *l. c.* ², pag. 13, nota 8; Chelodi, *l. c.*, 24, p. 23, nota 5; Salucci, *l. c.*, pag. 102-103 in nota.

Singularem opinionem Augustine, *l. c.*, VIII, 82-83 et 85, admittit etiam Superiores religionum non exemptarum poenas ferre et applicare posse, ex eo quod c. 2220, § 1 dicatur haec potestas competere iis qui possunt praecepta imponere. Communiter tamen auctores id intelligunt de praeceptis iurisdictionalibus; cfr. Santamaria, *l. c.*, VI, 89; Perathoner, *l. c.*, pag. 90, quia ad poenas ecclesiasticas proprie dictas infligendas requiritur iurdictio. Summum admitti poterit potestate dominativa, qua pollent, tales Superiores et Superiorissimas imponere posse poenas improprie dictas disciplinares ad normam suarum constitutionum et nonnisi analogice iisdem applicari posse normas a Codicibus hoc libro statutas.

⁴ Vermeersch-Creusen, *l. c.*, III, 411; Eichmann, *l. c.*, 60; Chelodi, *l. c.*, 24, p. 23, nota 5; Cappello, *l. c.*, 12; contrarium affirmat Perathoner, *l. c.*, 90 in nota; cfr. etiam Caviglioli, *l. c.*, 10; Prümmer, *Manuale theologiae moralis*, III⁵, n. 478.

⁵ Cfr. Caviglioli, *l. c.*, 12; Chelodi, *l. c.*, 24, p. 23, nota 5; Eichmann, *l. c.*, 60.

⁶ Doctrina communis et constans; Hilarius a Sexten, *l. c.*, p. 10; Eichmann, *l. c.*, 60; Augustine, *l. c.*, 85; Caviglioli, *l. c.*, 15, pag. 18, nota 1; Ayrinhac, *l. c.*, 38, p. 59, 60; Perathoner, *l. c.*, p. 90 in nota, ubi tamen advertit posse parochum poenae publice incurssae observantiam quantum ex se est exigere etiam sacramenta denegando.

⁷ Cappello, *l. c.*, 11, p. 12, nota 7; Vermeersch-Creusen, *l. c.*, III², 411; Santamaria, *l. c.*, VI, 90; Caviglioli, *l. c.*, 7, contra Chelodi, *l. c.*, 24, pag. 23, nota 5, et post ipsum Salucci, *l. c.*, p. 102, nota 1.

bitas, nempe: *poenas statuere, constituere, poena munire, poena punire; poenas infligere, poenas applicare; poenas declarare.*

Poenas statuere vel constituere vel ferre, vel poenas legi aut praecepto adnectere, poena munire legem, poena punire significat legem poenalem aut poenale praeceptum ferre seu poenam veluti in abstracto, legi aut praecepto praeexistenti aut coexistenti adiicere ¹.

Poenas infligere et poena punire dictiones videntur quae de se tam ad poenae constitutionem quam ad poenae applicationem referri possunt et etiam ad utrumque simul ². Poena stricte et proprie loquendo infligi dicitur cum lex poenalis latae sententiae aut praeceptum poenale pariter latae sententiae fertur, itemque pariter cum legis transgressio vi can. 2222, § 1 punitur. Qui poenam infligit non necessario iudex esse debet, saltem de iure Codicis ³. Ita videtur intelligenda dictio c. 2220, § 2: Vicarius Generalis sine mandato speciali non habet potestatem infligendi poenas; idest non potest, ne valide quidem, poenas legi aut praecepto a se dato adnectere; nec sententia condemnatoria reum poenae a iure latae subiicere ⁴. Si alicubi Vicarius Generalis sit simul *Officialis* potest utique qua iudex poenas a iure statutas etiam sine mandato speciali applicare ⁵.

Poenas applicare est poenis lege vel praecepto ferendae sententiae statutis singulas personas per sententiam vel decretum condemnatorium subiicere seu mulctare. Generatim affirmari potest poenam applicare esse officium iudicis praesertim si agatur de poena lege generali statuta aut saltem praecepto generali seu communi ⁶; attamen non unus iudex sed etiam Superior extraiudicialiter poenam applicare potest ⁷.

Ex his iam patet poenas applicare idem esse ac poenas statutas in casibus concretis singulis personis imponere.

Differunt inter se *poenas infligere* et *poenas applicare* in hoc quod *poenas*

¹ Cfr. cc. 2220, § 1; 2221; 2223, § 3, n. 2; 2224, § 3; 2228; 2230; 2231; 2235; 2236, § 2-3; 2237, § 1-2 etc.

« Dicesi pena *comminata* o *stabilita* quella dalla legge astrattamente minacciata in relazione a un determinato reato. — È pena *applicabile*, quella che il giudice, tenuto anche conto delle circostanze aggravanti, o attenuanti, ha l'obbligo o la facoltà di infliggere in concreto. — È pena *inflitta, applicata* o *irrogata* quella che il giudice determina nella sentenza o nel decreto di condanna ». Saltelli e Romano-Di Falco, *Commento...*, I, n. 42.

² Cfr. Chelodi, *l. c.*, n. 24, nota 1.

³ Cfr., e. g., cc. 2222, § 1; 2223, § 3; ubi sermo est non solum de iudice, sed et de Superiore.

⁴ Ante Codicem Vicario Generali potestatem coercitivam agnoscebant auctores; cfr. Hilarius a Sexten, *l. c.*, pag. 10; post Codicem hanc potestatem ex hoc c. 2220, § 2 communiter denegant Vicario Generali auctores. Cfr. Blat, *l. c.*, 38, pag. 58; Sole, *l. c.*, 83 ubi tamen rationem affert ad denegandam hanc facultatem Vicario Generali, quod agatur de potestate iudiciali, quae convincens ratio non videtur, cum non necessario potestas infligendi poenas sit iudicialis, nec probetur Vicarium Generalem potestatem iudicalem modo absoluto non habere; cfr. Santamaria, *l. c.*, VI, p. 90; Matt. Conte a Coronata, *Institutiones*, I, n. 421, pag. 484, nota 1. Cfr. praeterea etiam Chelodi, *l. c.*, 24, pag. 24, nota 1 et Salucci, *l. c.*, p. 99, nota 1.

⁵ Woywod, *A practical Commentary on the Code of canon law*, II², n. 2055.

⁶ Cfr. c. 2220, § 1.

⁷ Cfr. c. 2223, § 3, n. 1 et c. 2225 ubi sermo est non solum de inflictione poenae sensu supra explicato, sed etiam de stricte dicta applicatione poenae ferendae sententiae per praeceptum quidem inflictae seu statutae et postea per praeceptum pariter applicandae.

infligere, si stricte accipiatur, ut, e. g., in cc. 2220, § 2 et 2225, importat et includit potestatem poenas latas a lege vel praecepto imponendi non solum, sed etiam potestatem poenas ipsas latae sententiae praeceptis adiiciendi; quae altera potestas in potestate applicandi poenas non continetur ¹.

Haec quidem de inflictione et applicatione poenarum sensu stricto; Codex tamen has voces plerumque promiscue adhibet, quod difficultates non parvas rectae interpretationi creare consuevit ².

Poenam autem declarare significat publicare seu iuridice et publice proclamare quod poena lege vel praecepto latae sententiae statuta incursa iam sit; est proinde aliquid proprium poenarum latae sententiae, sive iure sive ab homine latarum. Poenas declarare potest vel debet non solum iudex sed etiam Superior via extraiudiciali ³.

Qui potest poenas praecepto adnectere potest etiam easdem delinquenti applicare sive ante commissionem delicti poenam latae sententiae statuendo, sive etiam post delicti commissionem ⁴.

Potest quis poenas praecepto adnectere et delinquenti applicare, qui tamen non habet potestatem iudicalem qua possit poenas a iure latas, sententia condemnatoria, delinquenti applicare. Ita Superiores religiosi exempti, habentes potestatem iurisdictionis etiam in foro externo, possunt quidem praecepto a se dato poenam adicere eamque in casu transgressionis applicare extraiudicialiter, poenas vero a iure latas applicare non poterunt nisi potestate iudiciali gaudeant ⁵.

Attamen si agatur de sola poena latae sententiae declaranda, videtur quilibet Superior iurisdictionem habens fori externi, extraiudicialiter posse declarationem emittere ⁶.

Declaratio autem etiam hoc ultimo casu potest fieri duplici modo: *extraiudicialiter* a quolibet Superiore iurisdictionem fori externi habente et tunc eius prudentiae remittitur declarationem facere vel non, atque in hoc casu declaratio poenae dicitur fieri ad modum praecepti ⁷; *iudicialiter* seu per veram sententiam declaratoriam iudicalem, et tunc pars cuius interest potest declarationem exigere iudicialiter servato ordine iuris pro sententiis iudicialibus ⁸.

1694. — 2º *Quis possit poenas infligere seu applicare.* - Qui iudiciali tantum potestate pollent, possunt solummodo poenas, legitime statutas, ad normam iuris applicare. Vicarius Generalis

¹ Licet Codex c. 2220, § 1 dicat *iudicis esse solummodo* poenas a iure statutas applicare; tamen sunt casus in quibus ex expressa Codicis sanctione huic legi derogatur et iudici proprie tali facultas conceditur poenas non solum applicandi sed et praeceptis adnectendi seu infligendi sensu stricto; cfr. Salucci, *l. c.*, pag. 97; itemque Noval, *Commentarium... De processibus*, I, *De iudiciis*, n. 219. Cfr. cc. 1640, § 2; 1766, § 2; 1845, etc.

² Cfr. Chelodi, *l. c.*, 24, pag. 24, nota 1; Salucci, *l. c.*, 99 in nota.

³ Cfr. c. 2223, § 4 et 2225.

⁴ Cfr. c. 2225.

⁵ Cfr. c. 2225.

⁶ Cfr. c. 2223, § 4, ubi sermo est de Superiore simpliciter.

⁷ Cfr. cc. 2223, § 4 et 2225.

⁸ Cfr. pariter cc. 2223, § 4 et 2225.

ne hac quidem potestate pollet, nisi habeat mandatum speciale ¹.

Si Vicarius Generalis sit simul Officialis, non qua Vicarius, sed qua Officialis, potest etiam poenas infligere seu applicare, ut iam supra diximus. Ratio autem, cur Vicarius Generalis poenas statuendi et applicandi potestatem non habeat, est quia hic canon speciale ad hoc mandatum exquirat et hoc exquirat quia de re agitur magni momenti.

Regula hic statuta, qua iudex, qua talis, poenas statuere et infligere sensu stricto non posse dicitur, exceptiones in ipso Codice habet, ut supra iam inuimus ².

1695. — II. Utrum possit poena infligi sine lege poenali aut praecepto poenali. - 1° *Poenae inflictio ob scandalum et ob specialem transgressionis gravitatem.* - Licet lex nullam sanctionem appositam habeat, legitimus tamen Superior potest illius transgressionem, etiam sine praevia poenae comminatione, aliqua iusta poena punire, si scandalum forte datum aut specialis transgressionis gravitas id ferat; secus reus puniri nequit, nisi prius monitus fuerit cum comminatione poenae latae vel ferendae sententiae in casu transgressionis, et nihilominus legem violaverit ³.

Scandalum est aliquid obiective verificabile, quod non eadem extensione affirmari potest de speciali transgressionis gravitate; specialis gravitas certa ad mentem Codicis haberi potest etiam sine scandalo, sicut et scandalum sine speciali gravitate; plerumque tamen duae causae simul concurrent.

Specialis gravitas transgressionis videtur aliquid requirere praeter simplices legis ecclesiasticae transgressionem; habebitur, e. g., specialis gravitas si pluries et quasi ex habitu delinquens legem violare consueverit, si legem ipsam contemnendo transgrediatur et generatim quotiens aliqua causa seu

¹ C. 2220, §§ 1, 2.

² Cc. 1640, § 2; 1743, § 3; 1755, § 3; 1766, § 2; 1845; cfr. Salucci, *l. c.*, I, 97, 98, cui tamen non assentimur affirmanti hanc potestatem, quae per modum exceptionis in his casibus iudici qua tali a Codice agnoscitur, non esse dicendam ordinariam sed delegatam; erit utique delegata si iudex delegatus sit, at ordinaria dicenda est si agitur de iudice ordinario, quia licet per modum exceptionis, a iure tamen adnexa est officio stricte dicto. Alia quaestio quae ibidem pag. 96, 97 fit a Salucci ab eoque resolvitur contra Noval et Vermeersch-Creusen, utrum illi canones supra citati sint considerandi ut exceptiones can. 2220, § 1, an potius ut explicationes et practicae applicationes eiusdem c. 2220, § 1, quasi canon iste referatur solum ad delicta ob quae delinquens in iudicium vocatus est, quaestio videtur parvi practici momenti et potius verbalis quam realis. Nobis tamen arridet opinio Salucci illos canones habentis ut exceptiones c. 2220, § 1. Nisi forte dicere malimus poenas illis canonibus remissas arbitrio iudicis, considerandas esse, ad mentem Codicis, ut *poenas legitime statutas*, et tunc quaelibet difficultas evanescit, quia iudicis est ad normam c. 2220, § 1 poenas legitime statutas applicare. Cui alteri interpretationi favet can. 2223, ubi iudici, cui ius est tantum poenas applicandi, ius etiam agnoscitur poenas temperandi et determinandi. Cfr. infra ubi de illo canone.

³ C. 2222, § 1.

circumstantia aggravans habeatur. Auctores aliquos casus afferunt in quibus potest esse practici momenti facultas hoc c. 2222, § 1 concessa Superioribus. Casus huiusmodi sunt, e. g., venatio clamorosa clericis prohibita¹, lectio, retentio etc. librorum prohibitorum², frequentatio scholarum acatholicarum³ etc.⁴.

Codex non dispensat hoc loco a servanda forma iudiciali; quam ob rem, si fieri possit, ea servanda est etsi vi huius c. 2222, § 1 proceditur ad poenam⁵; si fieri nequeat servanda saltem erit forma c. 2225, in poenis infligendis quae eam formam admittunt⁶.

De quaestione utrum haec 1 can. 2222 paragraphus contradicat principio c. 2195, quo definitio delicti ecclesiastici datur, et generali principio generatim admissio quod *sine lege admitti non possit delictum*, iam supra, ubi de notione delicti sermo fuit, loquuti sumus. Conclusionem illius quaestionis hic referre utile duco brevibus verbis restrictam: — Principium: *nullum crimen sine lege* etiam in iure nostro admittitur et firmatur, habita tamen ratione quod in iure nostro legi proprie dictae aequivalet praeceptum⁷. Ipsum autem principium a iure canonico admitti clare patet ex c. 2195. Canon 2222, § 1, de quo nunc agimus, generali illi principio minime contradicit, sed potius illud confirmat; in ipso enim c. 2222, § 1, lex continetur poenalis generalis omnibus casibus applicabilis in quibus verificatur legis cuiuslibet ecclesiasticae transgressio *scandalum generans* aut *specialem gravitatem continens*. Pro casibus igitur in quibus alterutra conditio in legis cuiuslibet transgressione verificatur lex poenalis habetur hoc canone statuta et proinde salvum manet pro his casibus principium: *nullum crimen sine lege*⁸.

Si quaeratur utrum vi huius paragraphi 1 c. 2222 etiam censurae ferri possint, negative respondendum arbitramur, quia natura censurae exigit contumaciam, quae sine praevia legis seu iudicis seu Superioris monitione haberi non posse videtur⁹; vel dicemus monitiones praemittendas si censuram infligere velit Superior. Poterit tamen quis non improbabilius affirmare monitionem generalem iam in ipsa lege, hoc canone 2222, § 1, lata contineri.

Attamen si agatur de delicto seu transgressione, quae tractum suc-

¹ C. 138.

² Cc. 1395-1405.

³ C. 1374.

⁴ Cfr. Eichmann, *l. c.*, 61. Vermeersch-Creusen, *l. c.*, III, 412 affert in exemplum huius potestatis casum c. 1956; at illo canone non agitur de poenae inflictione, sed potius de decreto administrativo quod rationem poenae non habet, aut non necessario habet, et contra quod consequenter remedium iuris non datur; cfr. cc. 1958 et 2222, § 2. Item casus sententiae ex informata conscientia non necessario est casus hac paragrapho huius canonis 2222 comprehensus.

⁵ Vermeersch-Creusen, *l. c.*, III, 412. Cfr. etiam M. Conte da Coronata, *Pene e sanzioni canoniche estragiudiziali*, 1933, pag. 24 et sqs.

⁶ Cfr. c. 1933, § 4.

⁷ Cfr. c. 2195, § 2.

⁸ Cfr. etiam Salucci, *l. c.*, p. 105 et sqs. ubi tamen cl. Auctoris mens non satis clara apparet. Woywod, *A practical Commentary on the Code of canon law*, II³, n. 2058; Santamaria, *l. c.*, VI, 91, 92.

⁹ Cfr. Vermeersch-Creusen, *l. c.*, III, 412; Hilarium a Sexten, *l. c.*, p. 24; Cappello, *l. c.*, n. 26. Cfr. tamen etiam M. Conte a Coronata, *l. c.*, p. 26.

cessivum habeat, quia, e. g., scandalum perseverat, quia delinquens damnum reparare non vult, tunc Superior utique ad hanc contumaciam frangendam potest etiam censuras comminari et deinde applicare delicto iam commisso quod nullam a iure poenam specificam habet ¹.

1696. — 2° *Prohibitio ascendendi ad ordines aut officia et prohibitio administrativa exercitii ordinis vel officii.* - Pariter, seu licet lex nullam sanctionem habeat appositam aut licet probabile tantum sit delictum fuisse commissum aut delicti certe commissi poenalis actio praescripta sit, idem legitimus Superior non solum ius, sed etiam officium habet non promovendi clericum de cuius idoneitate non constat, et, ad scandalum evitandum, prohibendi clerico exercitium sacri ministerii aut etiam eundem ab officio, ad normam iuris, amovendi; quae omnia in casu non habent rationem poenae ².

Agitur hic non solum de iure sed et de officio seu obligatione Superiorum ecclesiasticorum, quae obligatio ex ipsa notione officii Superiorum ecclesiasticorum ex generali obligatione curandi salutem animarum originem ducit.

Tres potestates et tria officia enumerantur: ius et officium non promovendi; ius et officium exercitium prohibendi; ius et officium removendi promotos. Facilioris usus est facultas non promovendi; difficilioris facultas prohibendi; remotio autem difficilior adhuc redditur ex obligatione procedendi ad normam iuris. Normae autem iuris pro hoc tertio casu continentur in Codice cc. 2147-2161, quae amotionem administrativam parochorum respiciunt ³.

Causas pariter ob quas in his casibus procedere fas est enumerat Codex, nempe: probabile delictum, delictum praescriptum et praeterea, si agatur de clerico promovendo, ut de eius idoneitate non constet; si agatur de clerico suspendendo aut ab officio removendo, ut ratio scandali evitandi habeatur. Ratio differentiae primi casus ab aliis duobus casibus patet, quia nempe in primo casu nullum adhuc ius quaesitum stricte habetur, in aliis vero casibus iam habetur, quod auferre sine gravi causa non licet.

Canone 973, § 3 Ordinariis locorum adhuc maior conceditur potestas et obligatio agnoscitur circa promovendos etiam laicos. Vi illius canonis non potest Episcopus aliquem ad ordines promovere nisi ex positivis argumentis moraliter certus sit de promovendi canonica idoneitate; nec requiritur vi illius canonis aut probabile delictum, aut delictum certum forte iam praescriptum. Posse autem id sine promovendi laici iniuria fieri patet ex eo quod nemo ius ad promotionem absolutum habet. Quando vero agitur de promovendo clerico, additur conditio ut habeatur delictum aut probabile aut praescriptum, quia agitur de clerico iam ordinato, cui proinde iam aliquod ius agnatum est in prima ordinatione ad clericatum et cui prohibitio consequenter gravior esset.

¹ Cappello, Hilarius a Sexten, *l. c.*, nota praecedenti.

² C. 2222, § 2. Cfr. M. Conte a Coronata, *l. c.*, nn. 27-31, pag. 28-31.

³ Augustine, *l. c.*, VIII. 87; Santamaria, *l. c.*, VI, 92; Cocchi, *Commentarium*, lib. V, n. 32, p. 58.

Quando Superior vi huius paragraphi procedit eius decretum non est poenale, nec proinde proprie appellationem admittit ¹, nec si violetur, irregularitatem inducit ².

Legitimus Superior, de quo in hoc canone et in aliis canonibus huius tituli, videtur esse quilibet Superior ecclesiasticus qui potestate iurisdictionali fori externi gaudeat. Quinam sint huiusmodi Superiores vidimus supra in commentario ad c. 2220, § 1. Quod Superiores religiosos attinet videndae sunt singularem religionum Constitutiones quae plerumque rem melius determinant et quandoque aliquorum Superiorum potestatem restringunt.

Superior in decreto, de quo hoc can. 2222, § 2, faciendo ad nullas iuris positivi formalitates servandas tenetur ³. Decet tamen ut quando agitur de exercitio ordinis prohibendo scripto prohibitionem ferat. Pro amotione vero ab officio iuris normas servare debet, ut dictum est.

1697. — III. Normae a iudice servandae in poenis applicandis. -
1º *An liceat iudici poenas determinatas augeri.* - In poenis applicandis iudex nequit poenam determinatam augere, nisi extraordinaria adiuncta aggravantia id exigant ⁴.

In hac et sequentibus huius canonis 2223 paragraphis normae statuuntur ad quas remittit can. 2220, § 1, atque ex ipsis patet verbum *applicare* non stricte a Codice accipi, sed promiscue cum verbo *infligere*; datur enim hic iudici magna, prudentis utique, arbitrii potestas.

Codex non determinat quatenus adiuncta ut extraordinarie aggravantia habenda sint; idque iudicis arbitrio remittit; talia essent, e. g., gravis atrocitas in mutilatione aut homicidio committendo, grave scandalum ex delicto oriens, dignitas delinquentis etc. ⁵.

Item Codex non determinat in quo consistere debeat auctio poenae, nec id determinare facile est iure nostro; quia iure nostro, aliter ac iuribus civilibus modernioribus, *gradatio* legitima poenarum non habetur ⁶. Si de poena vindicativa agitur, plerumque augmentum consistere poterit in protractione temporis quo delinquens poena ligari debebit; quandoque etiam in intensificatione, ut, e. g., in poenis seu mulctis pecuniariis, in censuris vero augmentum haberi poterit in severiori exactione cautionum ad purgandam contumaciam ⁷.

1698. — 2º *Quando liceat iudici poenam non applicare aut temperare.* - Si lex in statuenda poena ferendae sententiae facultativis verbis utatur, committitur prudentiae et conscientiae

¹ Cfr. cc. 1956-1958.

² Cfr. c. 985, n. 7; Augustine, l. c., VIII, 87; Cocchi, l. c., n. 32, p. 58.

³ M. Conte a Coronata, l. c., n. 30, p. 30.

⁴ C. 2223, § 1.

⁵ Augustine, l. c., VIII, 89-90.

⁶ Cfr. Chelodi, l. c., n. 21, pag. 20.

⁷ Cfr. Augustine, l. c., VIII, 90.

iudicis eam infligere, vel, si poena fuerit determinata, temperare ¹.

Duobus modis potest lex facultativis verbis uti, nempe permittendo iudici ad poenam procedere, nullo modo poenam determinando ² vel poenam aliquo saltem modo determinando ³. In priori casu iudex potest, at non tenetur, ad poenam procedere; in altero vero casu videndum est utrum verba facultativa respiciant solum determinationem poenae an etiam facultatem poenam ipsam applicandi; si primum poena applicari debet et iudicis potestas ad poenae temperamentum refertur, si alterum iudex utrumque poterit, poenam non applicare aut eius applicationem temperare.

Conscientia et prudentia iudicis non idem prorsus significant; conscientia refertur ad iustitiam obiectivam prout tamen apprehenditur a iudice circa existentiam et adiuncta delicti puniendi; prudentia refertur ad externas circumstantias quae delictum certo commissum, quod forte iam silentio protegitur, divulgari processu vetent. Utrumque tamen, idest tam conscientia quam prudentia, non debent esse mere subiectiva ⁴.

1699. — 3° *Quando et quo modo debeat poena a iudice applicari.* - Si lex utatur verbis praeceptivis, ordinarie poena infligenda est; sed conscientiae et prudentiae iudicis vel Superioris committitur:

a) Poenae applicationem ad tempus magis opportunum differre, si ex praepropera rei punitione maiora mala eventura praevideantur;

b) A poena infligenda abstinere, si reus perfecte fuerit emendatus, et scandalum reparaverit, aut sufficienter punitus sit vel puniendus praevideatur poenis auctoritate civili sancitis;

c) Poenam determinatam temperare vel loco ipsius aliquod remedium poenale adhibere aut aliquam poenitentiam iniungere, si detur circumstantia imputabilitatem notabiliter minuens, vel habeatur quidem rei emendatio aut inflictata a civili auctoritate castigatio, sed iudex vel Superior opportunam praeterea ducat mitiorem aliquam punitionem ⁵.

Verba praeceptiva censentur esse omnia verba absolute sumpta modi subiunctivi aut gerundivi ⁶ multoque magis verba modi infinitivi quibus praemittitur verbum auxiliare *debet*.

Casus poenae ab auctoritate civili iam inflictatae respicit praesertim delicta mixti fori ⁷; at excludi non videtur casus violati a potestate civili pri-

¹ C. 2223, § 2.

² Cfr., e. g., c. 1766, § 2.

³ Cfr., e. g., c. 1743, § 3, *puniatur*, ad tempus a iudice pro rerum adiunctis definendum, remotione etc.

⁴ Augustine, l. c., VIII, 90.

⁵ C. 2223, § 3, nn. 1-3.

⁶ Augustine, l. c., VIII, 90.

⁷ Cfr. c. 1933, § 3.

vilegii fori; quo tamen altero casu iudex ecclesiasticus, si poena in foro civili inflicta ad clericum puniendum insufficiens videatur, aliquam poenam utique mitiorem, quasi poenae iam passae supplementum, addere potest ¹.

Dicitur in canone iudex tenetur poenam *ordinarie* infligere; quatenus sit vis illius verbi *ordinarie* in ipso canone nn. 1-3 explicatur; indicatur nempe regulam his verbis expressam ex ipso iure admittere exceptionem ².

1700. — 4° *Quando et quo modo declaranda poena latae sententiae.*

- Poenam latae sententiae declarare generatim committitur prudentiae Superioris; sed sive ad instantiam partis cuius interest, sive bono communi ita exigente, sententia declaratoria dari debet ³.

Declarationis poenae latae sententiae ea est utilitas et effectus ut poena servanda sit etiam in foro externo ⁴. Haec declaratio per proprie dictam sententiam iudicalem aut ad modum praecepti particularis dari potest ⁵. Idque valere putamus non solum de poenis *ab homine, per modum praecepti particularis* latae sententiae, sed etiam de poenis latae sententiae a iure, dummodo tamen delictum certum omnino sit ⁶. Si tamen casus deductus est ad forum iudiciale, necessaria videtur proprie dicta sententia nec permitti videtur regressus a foro iudicali ad extraiudicalem declarationem, quia id in damnum rei verteretur, quod non licet, cum leges poenales debeant interpretari benignius pro reo. Declaratio per modum praecepti erit necessaria, seu erit unica quae adhiberi potest a Superiore, si agitur de poena incursa ob delictum occultum, quia delicta occulta nequeunt esse obiectum iudicii criminalis ⁷.

Nihil obstat quo minus etiam poena, in quam quis incurrit ob delictum notorium, declaretur per sententiam aut praeceptum ⁸. Pars cuius interest, si velit, cum effectu certo, declarationem poenae obtinere, potest instantiam proponere via extraiudiciali petens a Superiore declarationem per modum praecepti, quam Superior concedere potest, si delictum omnino certum sit aut notorium; stricte tamen Superior annuere parti ita instanti non tenetur, ut videtur; et tunc alia via non remanet parti, nisi instantiam iudicalem proponere, quam proponere potest solummodo ad normam iuris, idest, si agitur de delicto publico.

Parti autem actionem proponenti via iudicali nequit Superior resistere nisi ad normam canonum qui de processu criminali agunt ⁹.

¹ Cfr. Salucci, *l. c.*, p. 115.

² Blat, *Commentarium...*, lib. V, n. 41.

³ C. 2223, § 4.

⁴ Cfr. c. 2232.

⁵ C. 2225.

⁶ Ita etiam, cum aliqua dubitatione, Cappello, *De Censuris* ², n. 76, cui facile assentimur ex eo praesertim quod Codex, hac paragrapho 4 c. 2223, loquitur non de *iudice* sed de *Superiore*.

⁷ Cfr. c. 1933, § 1. Paulo aliter Cappello, *l. c.*, 75, affirmat *modo generali* posse censuram declarari etsi de delicto occulto agatur, quod non recte affirmari puto.

⁸ Cappello, *l. c.*, 76.

⁹ Blat, *l. c.*, n. 41, pag. 62..., *iudex vel Superior hoc praescripto ligatur*. Cfr. cc. 1938; 1948, n. 2; 2223, § 4.

Bonum commune exigere potest declarationem poenae si ex poena non declarata periculum seu damnum animarum habeatur; e. g., si haereticus suos errores spargere non desistat ¹.

1701. — IV. Normae speciales pro concursu delictorum. - 1° *Concursus delictorum realis et idealis seu formalis.* - Concursus delictorum dicit pluralitatem delictorum in una eadem persona delinquente. Differt proinde, quasi ex opposito, a concursu in delictum, qui habetur cum plures sunt delinquentes unicum vero delictum ².

Doctrina duplicem concursum delictorum distinguit, *concursum realem seu materiale* et *concursum formalem seu idealem*.

1702. — 2° *Concursus materialis.* - Concursus *materialis* existit quando eadem lex poenalis *iteratis vicibus* violatur ab eadem persona, ita ut singulae violationes per se stare censeantur et sint inter se independentes atque tot censeantur delicta quot sunt ipsae violationes ³.

Notandum est eandem legem violari posse pluribus actibus, qui si uniantur inter se unico voluntatis actu, ita ut singuli actus possint considerari eadem actio, quae continuatur in ordine ad consummandum idem delictum, sine morali interruptione, delictum non multiplicatur, sed unicum remanet; ita si quis per aliquod tempus sine morali interruptione clericum verberet ⁴, non iam habetur ex hoc iteratio delicti, licet plures sint percussiones sine interruptione datae ⁵.

Haberetur e contra concursus realis, quia plura delicta, si distinctis diebus quis eundem clericum aut clericum etiam diversum percuteret.

Notandum est quandoque iterationem delicti non considerari ut concursum realem delictorum singulariter poenis subiiciendorum, sed locum dare specialibus quibusdam figuris delictorum, quae, licet possent considerari ut plura delicta, lege ita disponente, unicum delictum constituere censeantur; tales figurae sunt *delictum collectivum* seu *habituale* et *delictum continuatum*, de quibus iterum sermo erit. De his figuris delictorum normae speciales servandae sunt. Iteratio item facile locum dare potest *recidivitati* quae iure nostro consideratur ut circumstantia aggravans ⁶. Distinguunt ali-

¹ Augustine, *l. c.*, VIII, 91.

² Wernz, *l. c.*, VI, 30, IV; Chelodi, *l. c.*, 22; Majno, *l. c.*, I, n. 417; Marchetti, *l. c.*, n. 118; Saltelli e Romano-Di Falco, *l. c.*, I, 264; E. Jannitti Piromallo, *l. c.*, n. 128 et sqs.

³ « Nessun dubbio che quando più azioni colpevoli, fra loro distinte e indipendenti, violatrici di diverse disposizioni di legge o reiteranti la violazione di una stessa disposizione, sono commesse da un solo individuo, questi è responsabile di altrettanti reati quante sono le azioni compiute. È questo il caso della *concorrenza reale* e così dal vero e proprio concorso di reati del quale è nota caratteristica che la *pluralità di infrazioni* dipenda da *pluralità di azioni* ». Marchetti, *l. c.*, n. 118. Cfr. etiam Wernz, *l. c.*, VI, 30, IV; Chelodi, *l. c.*, n. 22; Hollweck, *l. c.*, § 9, p. 71, not. 4, 5.

⁴ « In communi dormitorio manus iniecisset temere violentas et eum traxisset verberando per claustrum ». C. 27, X, 5, 39.

⁵ Cfr. Hollweck, *l. c.*, § 9, p. 71, nota 6.

⁶ Co. 2208 et 2234.

qui ¹, iterationem veram et propriam, quae locum dat pluribus delictis, ab iteratione *imaginaria*, quae tunc habetur cum idem delictum post aliquam interruptionem iterum continuatur, e. g., si fur res furatas abscondat et, post poenas expiatis, absconditas res furatas recipiat; si quis ex eodem proposito in variis eiusdem causae stadiis in iudicio de eadem re falsum testimonium proferat. In his casibus revera videtur unicum delictum haberi *continuum* pro casu falsi testimonii, *permanens* pro casu furis.

Item existit concursus materialis seu realis quotiens pluribus actionibus a delinquente plures leges diversae violantur, sive hae leges inter se connectionem habeant sive non habeant et hoc modo fieri dicitur concursus realis delictorum per *cumulationem* ².

Nihil refert ad notionem concursus utrum delicta quae concursum constituunt sint inter se independentia an eadem lege constituentur; unum tantum in hac re attenditur, scilicet, quod actiones distinctae existant et distinctae legis violationes; ita distinctae actiones sunt librorum lectio, editio, retentio, et defensio de quibus in c. 2318 ³ et concursum realem constituunt.

E contra quando aliqua lex plures actiones prohibet, quae de se tendunt ad delictum aliquod consummandum, sed et, quia singulae prohibentur, delictum sui generis constituunt, si delictum ad quod ordinantur consummetur, ipsum absorbet alias violationes ad ipsum tendentes et unicum delictum consideratur. Ita prohibetur provocatio ad duellum, itemque acceptatio duelli et perpetratio eiusdem; si duellum acceptetur et perpetratur unicum consideratur delictum quod dicitur *complexum* ⁴.

¹ Cfr. Majno, *l. c.*, I, 429, in nota 1, pag. 269.

² Cfr. Wernz, *l. c.*, VI, 30, IV; Chelodi, *l. c.*, n. 22; ita, e. g., habetur concursus realis in eo qui furatur, blasphemias profert et simoniam committit, etc.

³ Cfr. Hollweck, *l. c.*, § 9, p. 71, nota 4; Chelodi, *l. c.*, 22, p. 21, nota 1.

⁴ Cfr. c. 2351, una cum cc. 2224, § 3 et 2235 et supra n. 1651, *b*, et infra n. 1708 in notis. Chelodi, *l. c.*, 22, p. 21, nota 1. Saltelli e Romano-Di Falco, *Commento...*, I, n. 273. Auctores tamen non perfecte conveniunt in notione danda delicti complexi. Ferdinandus Verna in *Enciclopedia italiana*, Treccani, v. *Concorso*, XI, p. 88 haec habet: «Può darsi il caso che l'azione, senza essere a rigor di termini unica... sia composta di vari fatti delittuosi, violatori ciascuno di una diversa norma di legge, che sono però strettamente fusi tra loro in un nesso organico, che li salda l'uno all'altro, onde, non ostante la pluralità delle violazioni di legge, non si riesce a scomporre l'azione in una vera e propria serie di reati distinti. L'omicidio a scopo di furto è composto di due elementi delittuosi: l'omicidio e il furto. Ma questi sono entrambi così plasmati in una unica entità criminosa che il considerarli separatamente condurrebbe a deformare il tipo del reato. Ecco perchè in questi casi la razionale valutazione dei fatti criminosi ha condotto la dottrina e la legislazione a compenetrare tra loro i due fatti e unificarli in un solo speciale titolo criminoso, costituendo il reato secondario (furto) in qualifica di reato principale (omicidio). È questa la figura giuridica del reato complesso in cui si ha un concorso formale improprio, perchè il fatto violatore di più norme non è unico, ma costituito da più fatti costituenti reato, che sono però unificati astrattamente dalla scienza mediante assunzione di uno di essi a elemento costitutivo o aggravante dell'altro». Saltelli e Romano-Di Falco, *l. c.*, I, n. 274: «Il reato complesso non sarebbe che una sottospecie del reato *progressivo*... Quando un reato commesso con forme criminose più gravi, comprende in sé un altro reato che realizzi una soltanto delle predette forme e lo assorba, si è in tema, è stato detto, di reato progressivo. — Il concetto di reato progressivo, così fissato avrebbe un'innegabile consistenza reale. Il reato consumato, si è detto, per esempio, altro non sarebbe che un reato progressivo di fronte al tentativo». Cfr. etiam Roberti, *l. c.*, 46; Majno, *l. c.*, I, 422, 423.

Distinguendus est concursus delictorum a concursu plurium legis dispositionum in idem delictum. Possunt quippe dari variae legis dispositiones in idem delictum quae si violentur iam non existit concursus delictorum, sed unicum delictum; iudicis erit videre et examinare quatenus violatio sit coercenda ¹. Generatim valet principium quod lex poenalis specialis applicanda sit atque ipsa absorbeat legem poenalem genericam ².

In his casibus habetur *concursum apparens* quia unicum est seu consideratur delictum ³.

Alius casus concursus apparentis verificatur iure nostro cum leges diversae auctoritatis eandem actionem aut omissionem prohibent. Possunt enim, ut iam vidimus ⁴, Superiores ecclesiastici lege vel praecepto poenam adiicere, ob peculiaria rerum adiuncta, legi a superiore auctoritate iam sub poena latae. In hoc casu non habemus proprie delictorum concursum, sed potius poenarum cumulationem ex diversis legibus ⁵.

Attenditur concursus realis delictorum etsi delicta quae illum constituunt diversis accusationibus, iudiciis seu sententiis subiecta sint ⁶. Excipe casus poenarum latae sententiae.

1703. — 3° *Concursum formalis seu idealis*. - *Concursum idealis* seu *formalis* habetur cum delinquens una eademque actione plures leges poenales violat ⁷.

¹ Cfr. Ferdinando Verna, in *Enciclopedia italiana*, Treccani, v. *Concorso*, vol. XI, pag. 87, 88.

² Hoc principium valet de iure italico: « Quando più leggi penali o più disposizioni della medesima legge penale regolano la stessa materia, la legge o la disposizione di legge speciale deroga alla legge o alla disposizione di legge generale, salvo che sia altrimenti stabilito ». Art. 15 Cod. poen. ital. Saltelli e Romano-Di Falco, *Commento...*, I, n. 37. Pro iure nostro cfr. Hollweck, *l. c.*, § 9, p. 72, not. 12, 13; Wernz, *l. c.*, VI, 58, not. 16.

³ Chelodi, *l. c.*, 22, p. 21.

⁴ C. 2221.

⁵ Cfr. c. 2244, § 2, n. 3; Roberti, *l. c.*, 202.

⁶ Id valet de iure italico et idem videtur valere de iure canonico. En art. 80 Cod. poen. ital.: « Le disposizioni degli articoli precedenti (qui respiciunt applicationem poenarum concursui delictorum) si applicano anche nel caso in cui, dopo una sentenza o un decreto di condanna, si deve giudicare la stessa persona per un altro reato commesso anteriormente o posteriormente alla condanna medesima, ovvero quando contro la stessa persona si debbano eseguire più sentenze o più decreti di condanna ».

⁷ Chelodi, *l. c.*, n. 22; Wernz, *l. c.*, VI, 30, IV ubi ita describit *concursum idealem*: « *Formalis* dicitur cum una eademque actio vel plures leges directe violat vel secundum aliquam circumstantiam addit novam malitiam directae violationi, v. gr., dum sibi appropriat bona ecclesiastica, qui illorum administrationi fuit praepositus, aut in complexu plurium actionum ex unico proposito procedentium unum delictum tamquam medium ad aliud directe intentum ordinatur, v. gr., homicidium ex scopo furti patratum, quo in casu haberi solet tamquam unum delictum qualificatum, v. gr., in exemplo allato homicidium qualificatum ». Marchetti, *l. c.*, n. 128 ita describit *concursum idealem*: « Quando si ha *unità d'azione* con *pluralità d'infrazioni*, si verifica il concorso ideale o *formale*.... Se A incendia una casa per uccidere B, che effettivamente muore tra le fiamme, vi è concorso *ideale* di incendio ed omicidio; se A uccide B e poscia incendia la casa di questi, vi sarà concorso materiale di omicidio ed incendio; perchè nel primo caso si ha un'azione sola che produce due violazioni di legge e nel secondo caso si hanno due azioni ciascuna delle quali producesse la correlativa violazione di legge. Sebbene pertanto a taluno (Buri, Binding, John) sia pia-

Ad hoc autem ut *concursum habeatur idealis* seu *formalis* requiritur ut leges poenales quae violantur sint inter se specificae aut generice diversae et non subordinatae ita ut una in altera non comprehendatur; e. g., sunt utique inter se specificae diversae lex incestum prohibens et lex prohibens adulterium; non item sunt diversae specificae duae leges quarum altera fornicationem, altera adulterium prohiberet, sed potius lex prohibens adulterium speciem designat, quae vero prohibet fornicationem genus, et fornicatio in adulterio comprehenditur. Item licet lex prohibeat clericorum, et specialius Episcoporum, specialissime vero Romani Pontificis percussione, qui Romanum Pontificem percuteret non consideraretur reus trium delictorum ex eo quod Romanus Pontifex est et clericus, et Episcopus, sed unius delicti reus, quia lex specifica continet in se legem genericam ¹. Attamen si poenae latae sententiae in delictum specificum non sint eiusdem speciei ac poenae latae in delictum genericum, incurruntur ob delictum specificum tum poenae latae in delictum genericum, tum latae in delictum specificum ².

Nulla difficultas admittendi concursum idealem qui dicitur haberi cum duae leges violantur unica actione delinquentis et casus multiplices, quo huiusmodi hypothesis verificatur, effingi possunt. Communissime ³ proponitur casus delinquentis unico ictu intendentis occisionem duorum hominum, qui de facto occiduntur; item casus patris fornicantis cum filia maritata etc. Revera in utroque casu proposito unica est actio delinquentis qui tamen intendit in priori casu duas leges aut bis eandem legem violare et duo damna causare, quod et de facto evenit; in altero casu licet forte duplicis violatio legis non intendatur, habetur tamen de facto, cum habeatur delictum incestus et adulterium, quae sunt duo delicta specificae diversa.

Tota difficultas in admittendo instituto *concursum idealis* est utrum in allatis casibus et similibus revera duae quae existunt legis infractions in unico actu delinquentis duo delicta constituent et ut duo delicta consideranda sint an unum tantum delictum sint.

ciuto negare la distinzione fra concorso reale e formale, è manifesto che la differenza esiste: quando Tizio giace colla propria figlia maritata non è vero che egli commetta più azioni coincidenti nel tempo: egli commette un'azione sola dalla quale derivano i due reati d'incesto e di adulterio ». Cfr. etiam Majno, *l. c.*, I, n. 417 et sqs. Paulo aliter rem explicat Roberti, *l. c.*, 201 et sqs.

¹ Cfr. Hollweck, *l. c.*, § 9, p. 71, 72, not. 3, 12, 13. « Si delicta plura in uno facto concurrentia se habent ut *genus* et *species*, tum in poenis ferendae sententiae genus confunditur in sua specie et una tantum poena sc. pro delicto specifico, quae solet esse gravior, est applicanda. Idem est dicendum de poenis latae sententiae, si sint eiusdem speciei (sic percutions Episcopum non incurrit censuram 5 et 15 Const. « *Apost. Sed.* » sed 5 tantum sc. delicti specifici quae est gravior utpote *Apost. Sed.* speciali modo reservata); si vero sint poenae diversae speciei, per se omnes incurruntur, maxime censurae ». Wernz, *l. c.*, VI, n. 58, nota 16.

² Cfr. etiam Roberti, *l. c.*, n. 203; et Cod. poen. ital. art. 15: « Quando più leggi penali o più disposizioni della medesima legge penale regolano la stessa materia, la legge o la disposizione di legge speciale deroga alla legge o alla disposizione di legge generale, salvo che sia altrimenti stabilito ».

³ Cfr. Majno, *l. c.*, I, 418; Marchetti, *l. c.*, 130; Saltelli e Romano-Di Falco, *Commento...*, I, 267; Chelodi, *l. c.*, 22, p. 21, nota 5; Hollweck, *l. c.*, § 9, p. 72, nota 14; Wernz, *l. c.*, VI, n. 58; Roberti, *l. c.*, n. 206 etc.

In huius autem quaestionis solutione institutum concursus idealis delictorum revera parvam utilitatem affert ¹.

Quaestioni propositae, utrum in concursu ideali unicum an plura delicta agnoscenda sint, variae responsiones datae sunt a doctrina et a legibus modernioribus societatum civilium.

Aliqui docent in concursu ideali unicum delictum esse agnoscendum, quia unica est actio et duplex delictum ex unica actione repugnare videtur; alii ex adverso docent plura idest tot agnoscenda esse delicta quot sunt leges poenales violatae, et nihil referre quod ex unica actione delinquentis procedant; alii docent tunc solum varia delicta ex unica actione oriri posse cum plures effectus externi delictuosi ex ipsa producuntur ².

Codex canonicus de concursu delictorum expresse non loquitur, at principia statuit quae concursui ideali, quatenus designat haberi posse plures legis violationes quae unicum delictum constituent, opponuntur et favet theoriae admittenti ex qualibet legis violatione haberi delictum, et tot semper haberi delicta quot violationes legum poenaliu sive hae ex unica actione, sive ex pluribus actionibus oriantur ³. Unica exceptio generali principio verificatur si *eadem lex eadem actione* violetur at *duas laesiones* producat, ut si uno ictu duos homines occidas ⁴.

¹ Haec est forte ratio cur auctores, qui novum Codicem poenalem italicum interpretantur, vix de instituto iuridico *concursum idealis* loquuntur. Res eadem seu quaestio solvitur facile sine necessitate recurrendi ad *concursum idealem*. Cfr. etiam Saltelli e Romano-Di Falco, *l. c.*, n. 266.

² Cfr. varias opiniones apud Roberti, *l. c.*, n. 204 et sqs. Lubet quae sequuntur referre ex Majno, qui tamen loquitur de Codice poenali abrogato: « L'articolo 78 del Codice è diretto a risolvere una grave e delicata questione, quella della cosiddetta *concorrenza ideale dei reati*, vale a dire se più reati commessi non successivamente, ma simultaneamente, debbono sottostare al regime del concorso dei reati, ovvero debbano essere considerati come un sol delitto... Gli uni hanno opinato che se con una sola e medesima azione sonosi commesse più violazioni della legge penale, si ha con ciò una *concorrenza ideale* di reati, la quale, non ostante la pluralità dei titoli dei reati, sostanzialmente non importa che un reato unico, e perciò devesi applicare una pena sola, quella stabilita pel reato di titolo più grave. Altri sostengono che la nozione della *concorrenza reale* in contrapposto a *concorrenza ideale* di reati, è meramente teorica, ma giuridicamente irrilevante; poichè quando sono violate più leggi penali, o più volte la stessa legge penale, vi ha una pluralità di lesioni giuridiche e perciò di reati sia che ciò avvenga per mezzo di un'azione sola, sia che per mezzo di più distinte azioni. Fra queste due opposte opinioni vi ha quella di chi distingue se con un'azione sola, producente una pluralità di lesioni giuridiche, siasi cagionato un unico effetto criminoso, un risultato da fatto unico, ovvero se più effetti; v'ha una pluralità reale, un concorso reale di reati nel primo caso, come nel fermento volontario di più persone, con tale proponimento, fatto per mezzo di un solo colpo di fucile; v'ha un concorso meramente *formale*, o apparente, di reati nel secondo caso, come nello stupro violento di una donna congiunta di sangue e maritata, che dà luogo al doppio titolo di stupro e incesto, o stupro e adulterio ». At novus Codex italicus poenalis, art. 81, generatim agnovit in multis casibus, in quibus doctrina et legislatio anterior agnoscebant solum *concursum idealem*, *concursum realem*. Duo autem casus propositi modo omnino opposito resolvuntur ex iure nostro canonico, ut ex dicendis patebit.

³ Cfr. cc. 2196 et 2244, § 2, n. 1.

⁴ Cfr. Chelodi, *l. c.*, 22, p. 21, nota 5; Roberti, *l. c.*, 206; Wernz, *l. c.*, VI, 58; Hollweck, *l. c.*, § 9, p. 72, 73, nota 14; Lega, *l. c.*, n. 27, p. 35. Codex poenalis italicus in hoc casu duplex delictum agnoscit. Cfr. Ferdinandum Verna, in *Enciclopedia italiana*, vol. XI, v. *Concorso*, pag. 88.

Ex hucusque dictis patet delictorum concursus differre, praeterquam a concursu in delictum, etiam a variis figuris specialibus delicti, nempe: a *delicto continuato*, a *delicto permanente*, a *delicto colectivo* de quibus iam supra loquuti sumus ubi de delictorum divisione, nunc autem de iisdem aliquid addendum, praesertim relate ad applicationem poenarum iisdem faciendam ¹.

1704. — 4° *Delictum continuatum*. - *Delictum continuatum* est delictum quod unico proposito seu unico dolo committitur licet pluribus actibus seu factis laesivis compleatur ².

In hoc delicto pluries repetiti actus delictum non multiplicant nec realem creant concursus delictorum sed specialem constituunt delicti figuram.

Codex noster notionem delicti continuati non dat at supponit ³.

Plurimi autem casus considerantur in Codice delicti continuati, ut, e. g., concubinatus ⁴, superstitionem exercere ⁵, exercere adulterium, incestum, sodomiam etc. ⁶, conficere, vendere et distribuere falsas reliquias ⁷, quaestum facere ex indulgentiis ⁸, propagare haeresim ⁹, pertinaciter docere doctrinam damnatam ¹⁰, fovere odia contra auctoritates ecclesiasticas ¹¹.

Ex natura rei non videtur requiri ad delictum continuatum ut unica sit persona quae obiectum delicti constituit; e. g., unicum

¹ Ferdinandus Verna, *l. c.*, p. 88, has figuras delicti considerat ut *formas improprias* concursus materialis delictorum.

² Cfr. supra n. 1650, c, ubi de divisione delictorum. Aliqui ad delictum continuatum unicatatem propositi non requirunt, ita Hollweck, *l. c.*, § 9, pag. 72, nota 9; Chelodi, *l. c.*, 22. Si admittatur non requiri unicatatem propositi dicendum erit in hoc casu non haberi realem concursus solum ex dispositione legis. Lega, *l. c.*, n. 27 elementum legale ad hanc figuram delicti non requirit et sub ipsa comprehendit etiam pluries incontinenti repetitam copulam adulteri, aut pluries incontinenti repetitam blasphemiam. Res non vacat difficultate. Cfr. plura de hac quaestione apud Saltelli e Romano-Di Falco, *Commento...*, I, n. 268 ad art. 81 Cod. poen. italic. et apud Ferdinandum Verna, in *Enciclopedia italiana*, v. *Concorso*, 2 XI, p. 88, 89; E. Jannitti Piromallo, *l. c.*, n. 133 et sqs.

³ Cfr. cc. 660; 1705, § 3.

⁴ C. 2357, § 2. Roberti, *l. c.*, 198, concubinatum inter delicta permanentia computat; rectius Chelodi docet concubinatum esse delictum continuatum, Chelodi, *l. c.*, 22, p. 21. Concedendum tamen est Roberti *concubinatum clericorum* ad normam cc. 133, § 4 et 2359 esse delictum permanens cum non necessario supponat verum *concubinatum clerici* cum muliere. Cfr. etiam M. a Coronata, *Institutiones iuris canonici*, III, n. 1613.

⁵ C. 2325.

⁶ C. 2357, § 2.

⁷ C. 2326.

⁸ C. 2327.

⁹ C. 2316.

¹⁰ C. 2317.

¹¹ C. 2344. Cfr. praeterea cc. 2318, 2355, 2360, 2362, 2364, 2366, 2377, 2384 etc. Docet Roberti, *l. c.*, 197, delictum continuatum *culposum* haberi non posse; verum inter delicta continuata ab ipso enumerata sunt quaedam quae inter delicta culposa enumeranda videntur, ut negligentia theologi et poenitentarii ex c. 2384 etc.

est delictum licet plures sint personae inter quas haeresis propagatur ¹.

Delictum continuatum ut unicum delictum consideratur et punitur, nisi monitione interrumpatur aut sententia condemnatoria ².

Praescriptio delicti continuati decurrit ab ultimo actu ³.

Delictum continuatum subiacet legi vigenti quando delictum fuit commissum; si duplex sit lex delicto applicatur lex mitior ⁴.

1705. — 5° *Delictum permanens.* - *Delictum permanens* seu *successivum* est delictum quod tractum habet successivum ⁵ seu quo violatio legis unico actu consummata natura sua sine novo actu protrahitur et perdurat atque de momento ad momentum repetitur quousque status a violatione inductus mutetur, ut, e. g., bigamia, raptus etc. ⁶.

Distinguendum est delictum successivum seu permanens a delicto quod effectus producit permanentes, licet momentanee et unico momento perficiatur et cesset, ut, e. g., homicidium, incestus etc. ⁷.

Plurimi casus delicti permanentis recensentur in Codice iuris canonici. Tales sunt: Apostasia, haeresis, schisma ⁸, nomen dare sectae acatholicae eique adhaerere ⁹, matrimonium inire cum pacto educandi prolem extra Ecclesiam ¹⁰, retinere species consecratas ¹¹, detrectare obedientiam ¹², detinere bona ecclesiastica ¹³, negligere implere legata ad causas pias ¹⁴, recusare praestationes debitas ¹⁵, raptus ¹⁶, bigamia ¹⁷, concubinatus clericorum ¹⁸, omittere denuntiationem ¹⁹,

¹ Paulo aliter Roberti, *l. c.*, 197.

² Cfr. cc. 657 et 660. Roberti, *l. c.*, 127.

³ C. 1705, § 3. Idem valet de iure italico. Cod. poen. it. art. 158.

⁴ Cfr. tamen Majno, *l. c.*, I, 21.

⁵ Cfr. c. 1705, § 2.

⁶ Hollweck, *l. c.*, § 9, pag. 72, nota 8; Lega, *l. c.*, 27, p. 35; Chelodi, *l. c.*, 22; Roberti, *l. c.*, 198; Majno, *l. c.*, I, 321 et 429; Ferdinandus Verna, in *Enciclopedia italiana*, v. *Concorso* XI, pag. 88.

⁷ Cfr. supra n. 1650 ubi de divisione delictorum.

⁸ C. 2314, § 1.

⁹ C. 2314, § 1, n. 3.

¹⁰ C. 2319, § 1, n. 2.

¹¹ C. 2320.

¹² C. 2331.

¹³ Cc. 2345, 2346.

¹⁴ C. 2348.

¹⁵ C. 2349.

¹⁶ C. 2353.

¹⁷ C. 2356.

¹⁸ C. 2359, § 1, de quo cfr. supra in nota ubi de delicto continuato.

¹⁹ C. 2368, § 2.

apostasìa a religione ¹, fuga a religione ², matrimonium religiosorum et clericorum in sacris ³, occupatio officiorum ecclesiasticorum sine institutione canonica ⁴, recusatio iurisiurandi Cardinalium ⁵.

Delictum permanens est delictum unicum et ut tale unicae poenae subiacet; at iure nostro canonico fieri potest multiplex et talis fit de facto ex repetita Superioris monitione; idest si reus delicti permanentis canonice moneatur et in suo delicto seu pertinacia perseveret, post certum tempus a praemissa monitione delictum fuit *virtualiter* multiplex, seu post primam monitionem duplex, post alteram triplex etc. ⁶. Idem dicito de sententia condemnatoria quod dicitur de monitione ⁷.

Si delictum permanens initium habuerit in una lege poenali quae postea mutetur, delicto perdurante, eidem delicto applicatur poena legis hic et nunc vigentis ⁸.

Praescriptio in hoc delicto incipit a die quo delictum ipsum cessavit, seu a quo cessavit tractus delicti ⁹.

1706. — 6° *Delictum collectivum*. - *Delictum collectivum* seu *habituale* est delictum quod a determinato delinquente pluries committitur et qua habituale seu qua unicum delictum consideratur et punitur a lege, ut, e. g., usura, prostitutio, lenocinium etc. ¹⁰.

Delictum collectivum est *unicum delictum* ex sola legis dispositione, seu quia ut tale consideratur a lege positiva. De se autem in delicto colectivo existit verus et realis concursus delictorum ex actuum repetitione qui actus singulariter sumpti delictum consti-

¹ C. 2385.

² C. 2386.

³ C. 2388.

⁴ C. 2394.

⁵ C. 2397. Cfr. praeterea cc. 2398, 2399, 2401, 2402, 2403, 2406, § 2 etc.

⁶ Cfr. cc. 657 et 660.

⁷ C. 2208, § 1; Roberti, *l. c.*, 198.

⁸ Majno, *l. c.*, I, n. 21. Iuxta alios autem applicanda erit lex reo favorabilior. Cfr. Roberti, *l. c.*, 198.

⁹ C. 1705, § 2.

¹⁰ Hollweck, *l. c.*, § 9, p. 72, nota 10; Lega, *l. c.*, n. 27, pag. 35; Chelodi, *l. c.*, 22; Roberti, *l. c.*, 199. Majno, *l. c.*, I, 429 haec habet: « *Collettivi* sono quei reati che richiedono come estremo l'*abitualità*. Ma propriamente l'*abitualità* non è mai circostanza che possa elevare a reato atti che singolarmente considerati non sarebbero punibili. Essa invece è una circostanza aggravante: per esempio, nel lenocinio, nella ricettazione, nell'ubriachezza ». Et Ferdinandus Verna in *Enciclopedia italiana*, v. *Concorso*, XI, pag. 88: « Se un certo numero di fatti viene assunto a reato appunto e soltanto in considerazione della ripetizione di essi, si ha il reato *collettivo*, in cui è il concorso dei vari fatti che genera l'incriminazione unificandosi nel titolo. Il reato dei maltrattamenti in famiglia, ad esempio, non è concepibile se non si abbia una serie di malvagità, un sistema continuato di persecuzioni. È il concorrere dei singoli episodi che dà origine ad un unico titolo di maltrattamento ».

tuere deberent. Consideratur autem unicum delictum ex legislatoris benigna voluntate ¹.

Quandoque idem potest esse delictum collectivum quod delictum continuatum; duae huiusmodi figurae se se excludere non videntur. Item, monitione interveniente, delictum collectivum idem esse potest ac delictum permanens, seu successivum, saltem quod certos attinet effectus.

Codex noster notionem delicti collectivi seu habitualis non dat, at eam supponit in c. 1705, ubi dicitur in delicto habituali, sicut et in delicto continuato praescriptio incipere post ultimum actum ².

Casus certus delicti habitualis est casus parochi graviter negligentis in sacramentorum administratione, infirmorum assistentia, puerorum populiue institutione etc. ³; alius casus est negligentia in observandis caeremoniis ⁴.

Dum in delictis continuatis monitio canonica id operatur quod delictum unicum fiat virtualiter multiplex ⁵, in delicto colectivo generatim id non operatur, sed potius inservit monitio ad ipsam *habitualitatem* probandam ⁶.

Delictum collectivum censetur interrumpi sententia condemnatoria ⁷.

Si idem delictum habituale inceperit sub una lege poenali et perduraverit sub alia, eidem applicatur poena vigens tempore quo delinquens a delinquendo cessavit seu poena vigens eo tempore quo delictum iudicio subiicitur ⁸.

Verum poenae latae sententiae, quae sint censurae, huiusmodi delicto sicut et delicto continuato et delicto permanenti forte adnexae, quae incurssae fuerint vi legis anterioris, non cessant nisi per absolutionem a legitimo Superiore obtentam.

1707. — 7° *Systemata cumulationis et absorptionis poenarum.* — Circa applicationem poenarum concursui delictorum tria systemata a doctrina et a Codicibus admittuntur. *Systema cumulationis materialis, systema absorptionis, systema cumulationis iuridicae.*

¹ Cfr. Roberti, *l. c.*, 199.

² C. 1705, § 3.

³ C. 2382, habita praesertim ratione can. 2183..... *probatum iudicaverit praedicta paroeccialia officia etiam atque etiam per notabile tempus in re gravis momenti praetermissa aut violata fuisse.....*

⁴ C. 2378. Roberti, *l. c.*, 199 affert ut casus delicti collectivi etiam usuram, ex c. 2354, § 1; negotiationem ex c. 2380; violationem vitae communis ex c. 2389 etc.

⁵ Cc. 657 et 660.

⁶ Cfr. tamen c. 662, ubi dictio: *in eodem* (delicto) *permanentiter perstiterit* videtur applicabilis etiam delicto habituali.

⁷ C. 2208, § 1; Roberti, *l. c.*, 199.

⁸ Majno, *l. c.*, I, 21.

Systema cumulationis materialis hoc principio absoluto enuntiatur: *tot poenae quot delicta*, vel quot transgressiones tot poenae ¹.

Systema absorptionis enuntiatur hoc principio: *Poenam maiorem absorbet minorem*, vel punitur solummodo delinquens poena maioris delicti ².

Systema cumulationis iuridicae quod media via inter primum et alterum systema incedit, quodque vocatur etiam *systema intensivum poenarum*, admittit utique principium *tot poenae quot delicta*, at non modo absoluto, sed vel singulas singulorum delictorum poenas temperando, vel poenam graviolem exasperando ³.

Iure Codicis nostri canonici tria systemata applicationem habent, ut ex statim dicendis patebit, pro diversis casibus.

1708. — 8° Principia iuris canonici circa concursum delictorum et poenarum. - a) Pro poenis latae sententiae. - Pro poenis latae sententiae iure canonico valet modo absoluto principium cumulationis materialis, seu: *tot poenae, quot delicta* ⁴.

Hoc principium cumulationis materialis in poenis latae sententiae valet tam pro concursu reali quam pro concursu ideali seu formali. Attamen

¹ Cfr. Majno, *l. c.*, I, 376; Marchetti, *l. c.*, 119 sqs.; Hollweck, *l. c.*, § 9, nota 1, pag. 71; Chelodi, *l. c.*, 22; Garraud, *Précis de droit criminel*, n. 599, p. 388; Saltelli e Romano-Di Falco, *Commento...*, I, n. 254.

² Marchetti, *l. c.*, 120; Majno, *l. c.*, 376; Garraud, *l. c.*, n. 599; Saltelli e Romano-Di Falco, *Commento teorico-pratico del nuovo Codice penale*, I, n. 254.

³ Majno, *l. c.*, I, 376; Marchetti, *l. c.*, 121; Chelodi, *l. c.*, 22; Saltelli e Romano-Di Falco, *Commento...*, I, n. 254.

* En justice absolue, il semble que celui qui s'est rendu coupable de plusieurs délits doit subir la peine de chacun de ces délits: car un délit ne peut effacer ni atténuer la peine d'un autre délit.... Mais une législation ne peut consacrer sans restriction le principe qui déclare le délinquant pénalement responsable de chacun des délits qui lui sont imputés... Un système mixte qui corrige les vices de ces deux systèmes radicaux en leur enlevant leur caractère absolu est le seul qui soit conforme tout à la fois aux exigences de la justice et de l'utilité sociale.... Les législations pénales les plus récentes se sont ralliées à ce système mixte... ». Garraud, *l. c.*, n. 599, 600, pag. 388, 389. In novissimo vero Codice poenali italico adoptatum fuit, quantum possibile est, *systema cumulationis materialis*. « Il nuovo Codice, per la necessità di rafforzare la pena di fronte alla perversità dei delinquenti più pericolosi, ha invece accolto, con opportuni assai notevoli temperamenti, il sistema del cumulo materiale. Il sistema dell'assorbimento, invero, presenta non solo l'inconveniente di lasciare impuniti alcuni reati.... ma l'altro maggiore inconveniente di un eccitamento a commettere nuovi reati, perchè il malfattore sa di non peggiorare la propria condizione commettendone altri.... È stato espressamente rilevato che il sistema del cumulo giuridico è il sistema del tanto per cento ai grossisti dei delitti; il sistema dell'abbonamento penale ai delinquenti all'ingrosso ». Saltelli e Romano-Di Falco, *Commento teorico-pratico del nuovo Codice penale*, I, n. 255.

⁴ C. 2224, § 1. In canone dicitur *ordinarie*, at illa clausula explicationem habet in § 2 et 3 eiusdem canonis. Secunda autem paragraphus refertur exclusive ad poenas ferendae sententiae, ut patet ex necessario interventu iudicis; paragraphus tertia refertur non proprie ad concursum delictorum, sed potius ad delictum complexum.

si unica delinquentis dolosa actio plura facta et quidem ex intentione dolosa producat, e. g., si unico ictu tres personae ex intentione dolosa occisae sint, quidquid est de doctrina concursus in hoc casu, probabiliter saltem iure nostro delictum unicum considerari potest et poena latae sententiae semel tantum incurritur ¹.

Adverte tamen ad ea quae supra diximus de absorptione poenae latae in delictum genericum si eadem poena aggravata lata pariter sit in delictum specificum ².

Ad memoriam pariter revoca quae explicata sunt de delicto continuato et de delicto habituali.

De delicto autem complexo iterum sermo redibit ubi de conatu ex c. 2224, § 3.

His casibus exceptis iure nostro principium cumulationis materialis applicabile est pro poenis latae sententiae concursui cum materiali tum formali.

1709. — b) Pro poenis ferendae sententiae. - Pro poenis ferendae sententiae valet, ut norma generalis, iterum principium cumulationis materialis poenarum, nempe, *tot poenae quot delicta*. — Si tamen propter numerum delictorum nimius esset poenarum infligendarum cumulus, prudenti iudicis arbitrio relinquitur aut poenam omnium graviolem infligere, addita, si res ferat, aliqua poenitentia vel remedio poenali, aut poenas intra aequos terminos moderari, habita ratione numeri et gravitatis delictorum ³.

Ex qua praescriptione patet iure nostro, quod poenas attinet ferendae sententiae, *systema cumulationis materialis* non admitti modo absoluto sed valde temperari et emolliri, pro casibus difficilioribus, applicatione *systematis cumulationis iuridicae*.

Ratio autem cur in poenis latae sententiae absolute systema admittitur cumulationis materialis, in poenis vero ferendae sententiae etiam systema cumulationis iuridicae haec esse videtur, quod poenae latae sen-

¹ Cfr. supra nn. 1650 et 1701, ubi doctrina exponitur circa hunc casum. Hollweck, *l. c.*, § 9, pag. 72, nota 14; Chelodi, *l. c.*, 22; Ayrinhac, *l. c.*, 43, p. 63; Lega, *l. c.*, 27, ubi hunc casum considerat ut casum delicti complexi. Aliter Hilarius a Sexten, *l. c.*, p. 19. Novissimus Codex italicus, in casu proposito unice actionis plures violationes obiectivas producentis, normas concursus materialis proprias applicat. En art. 81 dicti Codicis: « Chi con una sola azione od omissione, viola diverse disposizioni di legge o commette più violazioni della medesima disposizione di legge è punito a norma degli articoli precedenti..... ». De qua legis dispositione haec habet Saltelli e Romano-Di Falco, *Commento...*, I, n. 267: « Anche in tal caso si applicano le norme del concorso materiale. ....Per il nuovo Codice, dunque non vi è luogo a distinguere se con una sola azione si siano violate diverse disposizioni di legge, come, per esempio, la violenza carnale commessa in pubblico che realizza due distinti reati, quello dell'art. 519 e quello dell'art. 522, o se con una sola azione si siano commesse più violazioni della medesima disposizione di legge, come, per esempio, nel ferimento volontario di più persone per mezzo di un solo colpo di fucile quando, s'intende, gli eventi e lesioni, siano stati intenzionali ».

² Cfr. supra n. 1702. Hollweck, *l. c.*, § 9, pag. 72, not. 12, 13; Wernz, *l. c.*, VI, 58, nota 16.

³ C. 2224, § 2 una cum c. 2234.

tentiae reducuntur fere ad poenas, quae censurae appellantur, aut summum ad poenas censuris affines, quarum cumulatio etiam materialis parum sensibilis est; poenae vero ferendae sententiae sunt plerumque poenae vindicativae aut etiam quando sunt censurae exterius ex ipsa earum natura apparent et earum cumulatio cum sensibilis sit nimis dura appareret si principium cumulationis materialis plenam haberet applicationem ¹.

1710. — c) *Principium speciale pro casu delicti complexi seu conatus in delictum*. - Si poena constituta sit tum in conatum delicti, tum in delictum consummatum, hoc admissio, infligi tantum debet poena in consummatum delictum statuta ².

Clare pro hoc casu quem supra ³ casum delicti complexi appellavimus, admittitur a Codice *systema poenale absorptionis*, seu singuli actus executorii vel praeparatorii quibus conatus constituitur, et qui ut delicta sui generis a lege puniuntur, considerantur quidem ut delicta sui generis, si delictum ad quod tendunt non consummetur; si vero delictum illud consummetur, cessant esse delicta sui generis et unice attenditur delictum maius ad quod ordinabantur, seu illa delicta et consequenter etiam poenae eorum absorbentur a delicto et a poena eiusdem maiori.

Quod valet certe pro poenis ferendae sententiae et, ut videtur, quotiens natura rei non obstat, etiam pro poenis latae sententiae. Natura autem rei obstat videtur in casu quo actus praeparatorius aut executivus qui delictum sui generis constituit puniatur censura latae sententiae diversa ab ea qua punitur delictum consummatum ad quod conatus tendit; quia in casu admitti debet poenam statim incurri ac ille actus praeparatorius positus est; censura autem incursa absorberi ab alia poena non potest sed solum absolutione auferri. Si tamen poena delicti consummati sit quidem eadem poena sed reservata e. g. R. Pontifici, tunc dici non potest esse poenam diversam et *systema absorptionis* pariter locum habebit ⁴.

Attamen si inter conatum et delictum consummatum longum sit interpositum intervallum ita ut duo possint considerari et debeant actus consum-

---

¹ Cfr. Marchetti, *l. c.*, 120-121; Wernz, *l. c.*, VI, 58, nota 17; Chelodi, *l. c.*, 22; Salucci, *l. c.*, p. 121-122 ubi tamen nimis acriter invehit in Sole asserentem non repugnare cumulationem poenarum eiusdem speciei in eodem subiecto. Tam parum irrationabile est principium cumulationis materialis ut Ulpianus scripserit: *Nunquam plura delicta concurrentia faciunt, ut ullius impunitas detur; neque enim delictum ob aliud delictum minuit poenam*. Cfr. fr. 2, D. 47, 1. Immo ait Garraud, *l. c.*, n. 599, p. 388: « Cette règle, qui est commandée par la justice, l'est encore par la prudence. En effet, si, en cas de conviction de plusieurs crimes ou délits, la peine la plus forte devait seule être prononcée, l'agent, après avoir commis une infraction, aurait carte blanche pour toutes les infractions moindres qu'il viendrait à commettre ». Ideo etiam novissimus Codex italicus, ut dictum est, principium cumulationis materialis aliis systematibus praefert. Cfr. Saltelli e Romano-Di Falco, *l. c.*, I, 254 et sqs.

² C. 2224, § 3.

³ Cfr. supra nn. 1651, 1702 et 1703, praesertim in notis.

⁴ Cfr. Wernz, *l. c.*, VI, 58. Paulo aliter Blat, *l. c.*, n. 42, p. 63, pro omnibus poenis latae sententiae applicandum esse docet principium *cumulationis materialis: tot transgressiones tot poenae*.

matio et conatus aut duo sint conatus, quorum alter successum obtinuit, alter vero non, tunc duae poenae infligi poterunt aut ipso facto incurruntur ¹.

1711. — V. De forma in poenis infligendis servanda. — Si poena declaretur vel infligatur per sententiam iudicalem, serventur canonum praescripta circa sententiae iudicialis pronuntiationem; si vero poena latae vel ferendae sententiae inflicta sit ad modum praecepti particularis, scripto aut coram duobus testibus ordinarie declaretur vel irrogetur, indicatis poenae causis ².

Normae maximi momenti pro doctrina et pro praxi hoc canone continentur.

Distinguitur ante omnia poenae inflictio a poenae declaratione, et decernitur utrumque fieri posse per sententiam iudicalem aut ad modum praecepti particularis.

Si procedatur per sententiam iudicalem, normae a Codice statutae circa sententias in parte de iudiciis servandae sunt, de quibus normis iam loquuti sumus.

Si procedatur ad modum praecepti particularis, ordinarie forma servanda hic determinatur a Codice.

Praeceptum *particulare* est praeceptum quod singulis personis imponitur et vocatur *individuale* seu *stricte personale*. At particulare vocatur etiam praeceptum quod datur quidem pluribus simul personis sed uti singulis ³.

Agitur hic de praecepto dato vel dando vi potestatis iurisdictionis utique fori externi licet extraiudicialis ⁴.

Praeceptum de quo hoc canone est extraiudiciale licet forma illud ferendi sit eadem quae servanda est in dando praecepto iudicali ⁵; at notandum est formam hoc canone non absolute sub gravi praecipere, sed solum congruenter ut innuit verbum *ordinarie* ⁶.

Unde absolute loquendo, dicemus praeceptum validum esse et sustineri atque vim suam exserere etsi privatim datur ab eo qui pote-

¹ Ita Ayrinhac, *Penal legislation...*, 1920, n. 43, p. 63, 64.

² C. 2225, salvo praescripto c. 2193 quo conceditur Ordinario ius causas reticendi in casu sententiae ex informata conscientia. Circa formam servandam in ferendis censuris ante Codicem cfr. Hilarius a Sexten, *De censuris*, p. 32-33.

³ Maroto, *Institutiones iuris canonici*, I¹, n. 263, pag. 236 et in nota; Wernz, *l. c.*, VI, 146, nota 16.

⁴ Praeceptum potest esse iurisdictionale et dominativum; iurisdictionale potest esse fori interni et fori externi; iurisdictionale fori externi potest esse iudiciale et extraiudiciale. Praeceptum extraiudiciale potest proinde esse fori interni et fori externi; differt a iudicali quia eius observantia solum extraiudicialiter urgeri potest. Hoc sensu, re maturius pensata corrigenda putamus, quae vol. I, pag. 34, in nota 6 scripta sunt.

⁵ Cfr. c. 24, *iudicialiter urgeri...*

⁶ Ita Cappello, *De Censuris* ², n. 32; Salucci, *l. c.*, pag. 124. Paulo severius Blat, *l. c.*, 64, pag. 65. Oretenus datum praeceptum iam validum habebat D'Annibale, *l. c.*, I, 329, nota 25; Severius Van Hove, *De legibus ecclesiasticis*, n. 363, 2.

state iurisdictionali pollet, et non tantum in foro interno sed etiam in foro externo ¹.

Si tamen praeceptum iudicialiter urgere velit Superior, forma a cc. 24 seu 2225 omnino servanda est ².

Praeceptum igitur poenale de quo agimus est praeceptum extraiudiciale, *ordinarie* ferendum ad normam cc. 24 et 2225, et si ita feratur extraiudicialiter executioni mandandum poenas adnexas habere potest de quibus in can. 1933, § 4. Si vero praeceptum via iudiciali urgendum sit, quod necessarium erit si de aliis poenis adnectendis agatur, tunc omnino forma cc. 24 seu 2225 adhibenda est utpote ad substantiam pertinens ³.

Obiectum praecepti potest esse quaelibet actio in quam exerceri possit iurisdictio Superioris praecipientis. Potest autem praeceptum ferri etiam in subditum extra territorium exstantem necnon a Superiore extra territorium existente ⁴.

Causa poenae quae praecepto imponitur est omnino et absolute, et quidem ad valorem, necessario exprimenda si agitur de censura, quia censura contumaciam importat et contumacia sine praevia monitione concipi non potest ⁵.

Scriptura aut duo testes requiruntur ad probationem habendam dati praecepti ⁶.

Ad valorem praecepti videtur sufficere scriptura privata Ordinarii loci, cuius tamen tenor in archivo retineatur una cum syngrapha postali receptionis subsignata a subdito ⁷. Melius tamen erit si Ordinarius in scriptura utatur ministerio cancellarii et documentum suo muniat sigillo.

Ut per se patet, dispensatio a formalitatibus iudicialibus, in ferenda poena ad modum praecepti, non dispensat a principiis elementaribus iustitiae, idest, debent haberi sufficientes probationes violationis praecepti, reo danda est facultas se defendendi et iudex omnes circumstantias iuris et facti antequam poenam infligat perpendat oportet ⁸.

¹ « Non est... dicendum quod praecepta privatim data exerceant vim suam in foro interno tantum; possunt vero pertinere ad forum externum extraiudiciale et in hoc foro puniri ». Ita Cicognani, *Ius canonicum*, II, p. 150, 151; cfr. in eodem sensu Maroto, *Institutiones iuris canonici*, n. 267; Michiels, *Normae generales*, I, p. 519. Quenam autem sint poenae quae extraiudicialiter ad modum praecepti imponi possunt cfr. in c. 1933, § 4. Cfr. tamen alteram notam quae sequitur, et infra n. 1824 et sqs.

² Maroto, *l. c.*, n. 267; Michiels, *l. c.*, I, p. 519.

³ Cfr. Ojetti, *Commentarium in Codicem iuris canonici*, I, p. 165; Michiels, *l. c.*, I, p. 517. Non me latet aliquos auctores docere potestatem imponendi poenas extraiudicialiter ad modum praecepti non restringi ad poenas de quibus in c. 1933, § 4. Cfr. de hac re quae scripsi in *Revista Eclesiástica del Arzobispado de Buenos Aires*, XXXI, (1931), p. 142, 144 et deinde in *Perfice munus*, VII, 121 et sqs. in sensu vero contrario Cappello in *Periodica de re morali canonico-liturgica*, XIX, (1930), p. 37* et Roberti, in *Apollinaris*, IV, 294-300. At verior videtur doctrina in textu admissa. Cfr. tamen etiam quae infra n. 1824 et sqs. dicuntur.

⁴ Cfr. Cappello, *l. c.*, n. 37 et sqs.

⁵ Cfr. cc. 2233, § 2 et 2244, § 2. Cfr. tamen infra n. 1743, praesertim in notis.

⁶ Cfr. Ayrinhac, *Penal legislation...*, 44, p. 64.

⁷ Paulo aliter Van Hove, *l. c.*, 363, docet scripturam privatam non sufficere.

⁸ Cfr. Woywod, *A practical Commentary on the Code of canon law*, II³, n. 2062.

TITULUS VI.

DE SUBIECTO COACTIVAE POTESTATI OBNOXIO

1712. — I. Quaenam personae legibus poenalibus et poenis inflictis ligentur. - 1° *Principium generale*. - Poenae adnexae legi aut praecepto obnoxius est qui lege aut praecepto tenetur, nisi expresse eximatur ¹.

Subiiciuntur igitur vi huius principii legibus poenalibus ecclesiasticis omnes baptizati sive clerici sive laici, qui aliis legibus subiiciuntur. Nemo est qui in hac re generali possit se exemptione gloriari ².

Valet hoc principium pro poenis cum latae tum ferendae sententiae. Legislator, licet expresse non eximatur, non ligatur poenis, quia non ligatur, saltem coactive, suis legibus ³.

Peregrini non ligantur poenis vigentibus in loco ubi degunt, sed nec poenis vigentibus in loco sui domicilii si extra illum locum deliquerint ⁴, nisi legis transgressio in proprio territorio noceat aut de lege personali agatur; itemque ligantur legibus poenalibus loci in quo degunt, si de legibus agatur quae ordini publico consulunt aut actuum sollemnia determinant ⁵.

Non est tam facile, ut primo aspectu apparet, determinare quaenam legis transgressio commissa a peregrino extra proprium territorium in territorio proprio noceat. Talis lex erit certe lex personalis et personam sequitur. Huiusmodi sunt omnes leges quae ordini publico proprii territorii subditi consulunt ⁶. Inter has enumerari possunt leges quae versantur circa officium quod absentes possident in loco a quo absunt; leges circa beneficia in loco eodem possessa, idest circa residentiam et alias beneficiatorum obligationes in loco beneficii adimplendas; leges omnes quas legislator territorii tulit cum obligatione ut observentur a subditis ubique ad bonum suae communitatis illudque bonum hanc observantiam requirat ⁷.

Nec item facile est determinare quaenam sint leges quae ordini publico consulunt, cum de natura legis sit ut ad bonum communitatis ordinata sit.

¹ C. 2226, § 1.

² Ayrinhac, *l. c.*, n. 45, p. 64.

³ Augustine, *l. c.*, VIII, 94.

⁴ Cc. 13, § 2; 1566, § 2; Sole, *l. c.*, n. 105.

⁵ C. 14, § 1, nn. 1, 2. Cfr. Michiels, *Normae generales*, I, p. 315 et sqs.; Van Hove, *De legibus ecclesiasticis*, n. 213 et sqs.

⁶ Cfr. Van Hove, *De legibus ecclesiasticis*, n. 126.

⁷ Van Hove, *l. c.*, n. 209, 2. Cfr. etiam de hac quaestione Michiels, *Normae generales*, I, p. 307-310; Pacelli, *La personalità e la territorialità delle leggi, specialmente nel diritto canonico*, 1912, Roma, p. 18, 19.

Iam hoc admittere videtur doctrina ut illae dicantur leges ordini publico consulentes quae ad ordinem publicum in illa communitate servandum necessariae sunt ¹.

Tales sunt certo leges quae ordinem externum respiciunt servandum in processionibus, in ordine sedendi in ecclesia; leges quae de dominio rerum immobilium disponunt; leges omnes quae scandali occasionem praebere facile possunt si violentur ²; quibus addi possunt leges dioecesanae de necessitate testimonii Curiae pro celebratione Missae; leges de reservatione peccatorum et censurarum; leges de qualitate et quantitate cibi in refectiunculis, diebus ieiunii, etc. ³. Quaestio fit utrum leges poenales omnes dicendae sint leges ordini publico consulentes, et consequenter iisdem peregrini ligentur. Stante doctorum controversia obligatio peregrinorum omnibus legibus poenalibus territorii obtemperandi, ex solo motivo quod sint leges poenales, demonstrari nequit ⁴.

Circa *actuum sollemnia* principium est quod *locus regit actum*; ideo peregrinus servare tenetur leges territorii si publicos inire velit contractus, si publice testamentum facere velit ⁵.

Quaestio est utrum possit Ordinarius loci leges speciales pro peregrinis condere, quasi-conditiones ponere sub quibus consentit eos in suo territorio degere. Affirmant alii ⁶, alii negant. Certe possunt Ordinarii leges sta-

¹ Van Hove, *l. c.*, 215, additque: « Alio modo idem principium enuntiat A. Vermeersch: — Dici fortasse possit ordini publico consuli per eas leges quae ad commune damnum avertendum, potius quam ad promovendum bonum commune latae sunt. Peregrini enim communi alieni territorii bono cooperari per se non debent, damnosi tamen esse vetantur ». — Cfr. Vermeersch-Creusen, *l. c.*, I⁴, n. 83. Eodem sensu Michiels, *Normae generales*, I, p. 317-319.

² Van Hove, *l. c.*, 216. Ratione scandali evitandi potest Ordinarius loci prohibere etiam clericis peregrinis sub poenarum ecclesiasticarum comminatione frequentationem cinematographorum, theatrorum et aliorum locorum quae adire clericos dedecet. Hac ratione explicatur prohibitio facta clericis Romae commorantibus et peregrinis in eadem Urbe, adeundi cinematographa publica, per decretum Vicariatus Urbis 23 Maii 1918, *A. A. S.*, X, 300; item facultas facta Ordinariis locorum comminandi suspensionem ipso facto incurrendam clericis stationes balnearias adeuntibus et ibi spectacula aut choreas visitantibus. Cfr. Litteras circulares S. C. Conc. 1 Iulii 1926, *A. A. S.*, XVIII, 312, vel in Appendice ad I volumen. Cfr. etiam Michiels, *l. c.*, I, p. 320.

³ Cfr. Michiels, *l. c.*, I, 319 et sqs.

⁴ Ita etiam Van Hove, *l. c.*, 217, a priori recedens admissa doctrina. Michiels, *l. c.*, I, 322-324 admittit obligationem omnium legum quae poenam vindictivam adnexam habent ex eo quod poena vindictiva adnectitur tantum delictis quae ordini publico nocent. Quae ratio non est certo spernenda.

⁵ Excludunt actus privatos, ideo validum habent testamentum holographum ubique factum; cfr. Ojetti, *Commentarium*, I, p. 116, 117; Van Hove, *l. c.* 219, cum D'Annibale, *Summula*, I, 204, nota 4°, quia dicunt private factum. Michiels, *l. c.*, I, 319; Van Hove, *l. c.*, 219, addit: « Regula certo valet quando lex universalis requirit *formam quandam sollemnem*: solemnitas determinatur lege loci in quo actus ponitur. Si autem de iure communi nulla forma specialis requiritur, seu agitur de *actu privato*, a peregrinis regulae particulares non videntur servandae ».

⁶ Maroto, *Institutiones iuris canonici*, I, 201, p. 213, nota 2. Michiels, *l. c.*, I, p. 321, citat etiam pro hac opinione Cicognani, *l. c.*, II, 104, ubi tamen doctrina valde mitigata est; docet enim Cicognani Ordinarium posse condiciones statuere sacerdotibus peregrinis qui velint in sua dioecesi celebrare ad normam c. 804.

tuere quae ordini publico consulant, sed alias leges speciales pro peregrinis condere non posse videntur, cum subditi non sint et nulla adsit ratio aut lex maiorem potestatem concedens Ordinariis ¹.

Si lex universalis in aliquo territorio ex iure particulari speciali poena fulciatur, peregrinus ibi degens legem quidem servare debet ex canone 14, § 1, n. 3, minime vero poena ligatur, nisi clausula ordinis publici aut sollemnium actuum de qua supra verificetur ².

Religiosi exempti poenis iure particulari statutis subiiciuntur solum in quantum eos subiicit ius commune ³.

Religiosi mendicantes privilegio gaudent speciali quo censuris ab Ordinario loci puniri nequeant nisi in casu quo in suis vel alienis ecclesiis praedicare praesumant sine licentia Episcopi, vel in casu quo excipere praesumant confessiones saecularium sine Ordinarii loci approbatione, aut exponant publicae venerationi imagines scandalosas vel inconsuetas ⁴. Delinquentes laici vel clerici contra legem particularem territorialem in domibus religiosorum exemptorum probabiliter poenas medicinales in dioecesi statutas effugiunt quasi essent peregrini extra propriam dioecesim ⁵.

Orientales legibus in Codice contentis per se non ligantur nec proinde poenis adnexis, nisi de materia agatur ad Sanctum Officium pertinente ⁶.

1713. — 2° *Exceptiones a regula generali.* - a) Poena nonnisi a Romano Pontifice infligi aut declarari potest in eos qui supremum tenent populorum principatum, horumque filios et filias, eosve quibus ius est proxime succedendi in principatum ⁷.

Tales sunt reges et reginae eorum uxores, quousque reges et reginae sunt, itemque rerumpublicarum praesides. Tales autem exi-

¹ Cfr. in eodem sensu Van Hove, *l. c.*, 218; Michiels, *l. c.*, I, 321. Clarus Cappello, *De Censuris* ², n. 19, p. 22, nota 20, haec habet: « Si Episcopus prohibuerit sub poena excommunicationis ne fideles legant aliquid diarium vel librum, aut sub poena suspensionis ipso facto incurrendae ne clerici intersint publicis spectaculis, extra-dioecesani, iuxta quosdam, hisce poenis non subiacent; iuxta alios, tenentur. Per se verius non ligantur, nisi scandalum publicum forte sit vitandum. Cum res sit dubia, practice non fit locus censurae latae sententiae ». Haec doctrina ita enunciata laxae subiacet interpretationi, ut videtur. Melius distinguendum censemus: si lex de non frequentandis spectaculis, de clericis peregrinis non loquatur probabilis videtur, ex defectu voluntatis legislatoris, opinio Cappello; secus, si loquatur de ipsis. Cfr. Decretum Vicariatus Urbis 25 Maii 1918; Litter. circul. S. Congr. Cone. 1 Iulii 1926; Van Hove, *l. c.*, 216; Michiels, *l. c.*, I, 320, 321. Item quod affirmat Cappello, *l. c.*, 19, 4, quod possit Episcopus censuram irrogare in peregrinos qui delictum commiserint in eius territorio, verum solum est in doctrina quam supra admisimus, si agatur de delicto in materia in qua peregrini Ordinario subduntur. Cfr. Van Hove, *l. c.*, 217.

² Vermeersch-Creusen, *l. c.*, III, 417.

³ Cfr. cc. 616 et 1261, § 2; 1274, § 1; 1291, § 1; 1293; 1382; 1452, § 2, etc.

⁴ Ita Cappello, *l. c.*, 21, ex const. Greg. XV, 5 Febr. 1622; Innoc. X, 4 Maii 1653; Urbani VIII, 15 Mart. 1643. Hilarius a Sexten, *l. c.*, p. 16; D'Annibale, *l. c.*, I, 325, 8. Cfr. de hac quaestione Ballerini-Palmieri, *Opus theologicum morale*, VII°, nn. 57-67.

⁵ Cappello, *l. c.*, 20, 8; Noldin, *De principiis*, n. 151; Vermeersch-Creusen, *l. c.*, I^o, 717, *sententia ista extrinsecus saltem probabilis*, etc. Contra Ojetti, *Commentarium*, I, p. 119 et sqs.; Chelodi, *Ius de personis*, 281, p. 438, nota 5; Michiels, *l. c.*, I, p. 300, nota 2, etc.

⁶ Chelodi, *Ius poenale*, n. 26. Pro maiori explicatione cfr. Cappello, *l. c.*, n. 22.

⁷ C. 2227, § 1 una cum c. 1557, § 1, n. 1.

muntur a qualibet auctoritate coercitiva etiam Legatorum Sedis Apostolicae et solas poenas latae sententiae incurrunt a Sancta Sede latas ¹.

b) Item poena nonnisi a R. Pontifice infligi potest aut declarari in Patres Cardinales, in Legatos Sedis Apostolicae et in Episcopos etiam titulares ².

Insuper nisi expresse nominentur, S. R. Ecclesiae Cardinales sub lege poenali non comprehenduntur, nec Episcopi sub poenis latae sententiae suspensionis et interdicti ³.

Agitur hic de poenis lege universali seu pontificia contentis; nam legibus particularibus, nisi a R. Pontifice *specialiter* approbatae fuerint, ne comprehendi quidem expresse possunt Episcopi etiam titulares et S. R. E. Cardinales, necnon Apostolicae Sedis Legati ⁴.

Varii casus occurrunt in Codice quibus expresse nominantur et proinde comprehenduntur S. R. E. Cardinales et Episcopi ⁵.

Adverte tamen distinctionem inter Cardinales et Episcopos; Cardinales ab omnibus poenis, Episcopi solum a poenis latae sententiae suspensionis et interdicti eximuntur ⁶.

1714. — II. De efficacia legis poenalis in tempore et spatio territoriali. - 1° *In tempore.* - Licet lex poenalis posterior obroget anteriori, si tamen delictum, quando lex posterior lata est, iam commissum erat, applicanda est lex reo favorabilior.

Si lex posterior tollat legem vel poenam tantum, haec statim cessat, nisi agatur de censuris iam contractis ⁷.

Haec principia non sunt nisi corollarium regulae iuris c. 2219, § 1 statutae: In poenis benignior est interpretatio facienda. Principium applicatur

¹ Cappello, *l. c.*, 18; Hilarius a Sexten, *l. c.*, p. 16; Vermeersch-Creusen, *l. c.*, III, 417.

² C. 2227, § 1 una cum c. 1557, § 1, nn. 2, 3.

³ C. 2227, § 2.

⁴ Cfr. c. 2227, § 1 una cum c. 1557, § 1, nn. 2, 3. Privilegium hoc concessum est Cardinalibus et Episcopis ab Innocentio IV, c. 4, 5, 11 in 6°. Cfr. Ayrinhac, *l. c.*, 46, p. 65.

⁵ Cfr. cc. 2330; 2332; 2397; 2370; 2373, quo canone ligantur etiam Episcopi licet expresse nomine non designentur; exprimuntur enim aliis verbis aequipollentibus.

⁶ Ayrinhac, *l. c.*, 46, p. 65.

⁷ C. 2226, §§ 2, 3. Clarius forte quam Codice nostro in Codice poenali italico eadem principia statuuntur quae lubet hic referre ad nostri iuris interpretationem: Codex poenalis in art. 2 haec habet: « Nessuno può essere punito per un fatto che, secondo la legge del tempo in cui fu commesso, non costituiva reato. Nessuno può essere punito per un fatto che, secondo una legge posteriore, non costituisce reato: e, se vi è stata condanna, ne cessano l'esecuzione e gli effetti penali. — Se la legge del tempo in cui fu commesso il reato e le posteriori sono diverse, si applica quella le cui disposizioni sono più favorevoli al reo, salvo che sia stata pronunciata sentenza irrevocabile. — Se si tratta di leggi eccezionali o temporanee, non si applicano le disposizioni dei capoversi precedenti ». Cfr. Pasquale Fiore, *Delle disposizioni generali sulla pubblicazione, applicazione e interpretazione delle leggi*, I^a, nn. 384-402.

etiam ad iudicium ferendum super imputabilitate et aliis elementis delicti. Si plures quam duae sint leges poenales sibi invicem obrogantes, videtur ea applicari posse quae reo favorabilior est ¹.

Vi igitur huius principii de mitioris applicatione legis facienda, in legibus poenalibus applicandis, leges poenales dicuntur non exercere *retroactivitatem*, seu nemo nunquam puniri potest ob actionem quae delictum non constituebat eo tempore quo ipsa actio posita est ².

Item vi eiusdem principii leges poenales non possunt exercere *ultraactivitatem*, seu nemo potest puniri ob actionem quae tempore poenae applicandae delictum non constituit, licet delictum constituisset tempore quo ipsa actio posita fuit ³. Attamen etiam hoc principium in iure nostro intellige cum restrictionibus in c. 2222 contentis. Evidenter autem principium de non admittenda *ultraactivitate* legis poenalis non est applicabile in iure nostro poenis latae sententiae, tempore promulgationis novae legis iam contractis, ut iam supra dictum est.

Item animadvertendum est principium de non retroactivitate legis poenalis non ita exaggerandum esse quod dicatur lex poenalis posterior non posse attingere actiones successivas iam positas in suo initio tempore quo lex poenalis non exsistebat at quae continuationem habent tempore quo lex poenalis exsistit; ut, e. g., si quis adscriptus est alicui sectae eo tempore quo secta illa adhuc non erat damnata, si postea damnetur, utique a tempore damnationis, nisi adscriptionem deleat, poenas in sectam damnatam incurere potest, non quia lex poenalis in hoc casu retroactivitatem exercet, sed quia adscriptio perseverans de iure vigente delictum constituere potest ⁴.

Aliqui auctores haec principia appellant *principia de extraactivitate* legis poenalis, quia vi ipsorum lex poenalis vim exercet *extra terminos* legis ordinarios ⁵, seu lex posterior mitior applicatur reo qui deliquit sub imperio legis anterioris severioris et hoc sensu lex poenalis est *retroactiva*; item lex anterior mitior applicatur reo qui sub eiusdem imperio deliquit, iudicatur vero sub imperio novae legis severioris et hoc sensu lex poenalis est *ultraactiva*.

Haec autem omnia valent solum pro casibus in quibus lex severior anterior nunc abrogata nondum applicata sit. Si enim poena legis severioris iam applicata est tempore quo mitior poena statuitur aut poena abrogatur, poena inflicta sub imperio legis severioris non cessat ipso facto, licet aequitas

¹ Cfr. Chelodi, *l. c.*, 26, pag. 25, nota 7, ubi id in hoc ultimo casu non admittit. Cfr. etiam utiliter Majno, *l. c.*, I, n. 12 et sqs.; Marchetti, *l. c.*, 33-36.

² Cfr. Saltelli e Romano-Di Falco, *Commento...*, I, n. 7, pag. 46 et sqs. Pro iure nostro tamen id intellige conformiter ad notionem delicti supra datam, habita praesertim ratione ad dispositiones c. 2222.

³ « Si le législateur a supprimé ou adouci la peine attachée à telle action ou telle inaction, c'est qu'il jugeait cette peine injuste ou inutile; or, le droit de punir a pour fondement tout à la fois la justice et l'utilité: une peine injuste ou inutile ne peut être appliquée. Toute loi nouvelle plus douce doit donc rétroagir ». Garraud, *l. c.*, n. 163, p. 74.

⁴ « Une infraction peut résulter d'un état de fait, de nature à se prolonger sous la loi nouvelle qui le frappe, quoiqu'il ait commencé sous la loi ancienne qui le tolérait ». Garraud, *l. c.*, n. 162, p. 73.

⁵ Cfr. Saltelli e Romano-Di Falco, *l. c.*, n. 9, p. 48 et sqs.; E. Jannitti Piromallo, *Corso di diritto criminale*, I, n. 51.

suadeat ut reus a poena contracta vel absolvatur vel dispensetur ¹. Attamen iure nostro etiam poenae vindicativae iam incursae, saltem si sint latae sententiae, et non *ab homine*, cessare ipso facto videntur promulgatione legis eas abrogantis ².

Ita simonia iure ante Codicem vigente puniebatur, praeter aliis poenis, etiam inhabilitate ad certa beneficia obtinenda ³; cum haec poena non amplius reportetur in Codice, si quis delictum ante annum 1918 commiserit, non ligatur amplius post Codicis promulgationem illa poena. E contra licet hodie non amplius vigeat contra defendentes haereticos eisque faventes excommunicatio Romano Pontifici speciali modo reservata, si quis tamen delictum istud ante Codicem commisit poenam hanc latae sententiae incurrit, et, nisi absolutus sit, ea adhuc ligatur quia agitur de censura ⁴.

Utrum sententia ex informata conscientia cesset resolutio iure eius qui eam tulit, Codex expresse non declarat; at certe non cessare dicendum est nisi forte lata sit cum clausula ad beneplacitum nostrum ⁵.

Poena latae sententiae ad modum praecepti particularis lata, si, resolutio iure praecipientis, nondum contracta sit, extinguitur, nisi per legitimum documentum aut coram duobus testibus praeceptum datum sit ⁶.

Poena contracta tenet delinquentem etiam post mortem ipsius, quod ad certos effectus iuridicos attinet ⁷.

1715. — 2° *In spatio*. - Poena reum ubique terrarum tenet, etiam resolutio iure Superioris, nisi aliud expresse caveatur ⁸.

Agitur hic de poena iam contracta, aut etiam de poena latae vel ferendae sententiae nondum contracta, at quae lata sit ad modum praecepti, servata forma c. 24, aut etiam lata per legem particularem personalem aut per legem cuius transgressio in proprio territorio nocet ⁹.

Suspensus a Missa in una dioecesi est suspensus ubique ¹⁰; suspensus e contra a confessionibus ab uno Ordinario potest confessiones audire in territorio alius Ordinarii, facultate ab Ordinario loci obtenta; non item si suspensus sit a Sancta Sede ¹¹.

¹ Cfr. Garraud, *l. c.*, 165, pag. 76-78; Saltelli e Romano-Di Falco, *l. c.*, I, n. 9, p. 51 et sqs.

² Vermeersch-Creusen, *l. c.*, III, 418 idem affirmat et de poenis vindicativis ferendae sententiae iam incursis.

³ Reiffenstuel, *l. c.*, V, 3, 267.

⁴ Cfr. Ayrinhac, *Penal legislation on the new Code of canon law*, 47, p. 66, 67.

⁵ Cfr. Eichmann, *l. c.*, p. 67, nota 2 et 71; Augustine, *l. c.*, VIII, 96, nota 3; Ayrinhac, *Penal legislation in the new Code of canon law*, 47, p. 67.

⁶ C. 24; cfr. Eichmann, *l. c.*, p. 71. Salucci, *l. c.*, I, p. 132, praesertim in nota affirmare videtur etiam poenas iam contractas latas sine legitimo documento aut testibus resolutione iuris praecipientis cessare; id tamen non clare probatur, immo, si de censura hoc modo contracta agitur, falsum esse putamus quia censura automaticè cessare non potest, sed solum absolutione.

⁷ Cfr. Eichmann, *l. c.*, p. 71; paulo aliter Chelodi, *l. c.*, 26; quem forte fugit c. 1242 et *Rituale romanum*, tit. III, c. 4: « *Ritus absolvendi excommunicatum iam mortuum* ».

⁸ C. 2226, § 4.

⁹ Cfr. c. 14, § 1, n. 1; et ea quae supra ubi de subiecto legis poenalis diximus.

¹⁰ Salucci, *l. c.*, p. 131-132; Augustine, *l. c.*, p. 96, nisi Episcopus suspensionem restrinxerit ad locum determinatum ad scandalum vitandum.

¹¹ Salucci, *l. c.*, p. 131-132.

Quod dicitur in canone de poena ne extendas ad reservationem poenarum iure particulari statutam ¹.

Nihil refert quod poena contracta sit ob violationem legis particularis, aut praecepti particularis et post inflictionem delinquens domicilium mutet; semel contracta delinquentis ossibus haeret eumque sequitur ².

1716. — III. De perfectione seu consummatione delicti necessaria ad incurrendam poenam. - Poena lege statuta non incurritur, nisi delictum fuerit in suo genere perfectum secundum proprietatem verborum legis ³.

Agitur hic de poenis latae sententiae quae proinde non contrahuntur ob delicti conatum et ob delictum frustratum, quae tamen puniri possunt ad normam c. 2235.

Intentio igitur dolosa etiam externe manifestata licet reo ad peccatum imputetur, non imputatur tamen ad delictum, si actio delictuosa de facto locum non habeat ⁴.

Si delicti conatus ut delictum sui generis lege puniatur, secundum proprietatem verborum legis iam delictum habetur perfectum in ipso conatu seu in executione illorum actuum conatum constituentium qui lege exprimuntur ut delicta sui generis, et consequenter poena incurritur positione illorum actuum.

Ad videndum autem in quo vere consistat delictum lege punitum verbis legis in sensu proprio acceptis studendum est. Quia agitur de materia poenali odiosa, in dubio reo favendum est, quin tamen verbis legis violentia fiat ⁵.

Quia delictum culpam theologice gravem supponit et sine ipsa concipi nequit, si is qui actum externum delictuosum commisit ex qualibet causa leviter tantum peccaverit, poena latae sententiae certe non incurritur ⁶.

Quodsi in foro externo a iudice in hoc casu ad poenam subeundam damnetur, poenam servare debebit solum ratione scandali vitandi ⁷.

1717. — IV. Causae a poenis excusantes. - I^o *An excuset ignorantia affectata* ⁸. - A nullis latae sententiae poenis ignorantia affectata sive legis sive solius poenae excusat, licet lex verba: *praesumpserit, ausus fuerit* etc. contineat ⁹.

Ratio est quia haec ignorantia, cum directe *volita* et voluntaria sit in eo qui ea laborat, est quam maxime culpabilis ¹⁰.

¹ C. 2247, § 2.

² Cfr. Woywod, *A practical Commentary...*, II³, n. 2065.

³ C. 2228.

⁴ Woywod, *A practical Commentary...*, II³, n. 2067.

⁵ Ayrinhac, *Penal legislation...*, 46, p. 65.

⁶ De Meester, *Iuris canonici et iuris canonico-civilis compendium*, n. 1714.

⁷ De Meester, *ibidem*, n. 1717.

⁸ Ignorantiae aequiparantur error et inadvertentia: c. 2202, § 2.

⁹ C. 2229, § 1.

¹⁰ Cfr. c. 2202, § 1.

Ante Codicem disputabant auctores utrum ignorantia affectata excusaret a censuris latae sententiae quando in lege habentur verba: *praesumpserit* et similia ¹.

Ignorantiae affectatae ad delictum patrandum vel excusandum quaesitae ex pari ratione aequiparandae videntur ad effectum incurrendi poenas latae sententiae ebrietas apposite quaesita et passio voluntarie et deliberate excitata et nutrita; quae nullo modo imputabilitatem minuunt ².

Quae Codex habet de ignorantia poenae non sunt extendenda ad ignorantiam *reservationis* poenae, quia reservatio non est proprie poena ³.

1718. — 2º *An et quatenus excusent a poenis incurrendis ignorantia, metus, ebrietas, mentis debilitas et neglegentia in legibus quae praesumptionem requirunt.* - Si lex habeat verba: *praesumpserit, ausus fuerit, scienter, studiose, temerarie, consulto egerit*, aliave similia quae plenam cognitionem ac deliberationem exigunt, quaelibet imputabilitatis imminutio sive ex parte intellectus sive ex parte voluntatis eximunt a poenis latae sententiae ⁴.

Haec paragraphus valde limitat incursionem poenarum latae sententiae; *quaelibet enim imminutio imputabilitatis* sufficit ad eximendum ab eis. Proinde in casu hac paragrapho considerato excusat non solum ignorantia graviter culpabilis sed etiam culpabilis cum excessu quae supina vel crassa appellatur, exclusa solum ignorantia affectata quae nempe directe ab agente intenditur ⁵. Quae erat iam doctrina communis ante Codicem ⁶.

Ratio autem dispositionis est evidens, quia nempe ignorantia affectata est ignorantia *dolosa* directe intenta ad facilius peccandum ⁷.

Codex inter doctores agitativissimam quaestionem utrum ignorantia supina et crassa discreparet ab ignorantia graviter culpabili ⁸ sensu affirmativo non claris verbis, sed aequivalenter solvit, admittens dari ignorantiam graviter culpabilem quae non sit supina vel crassa ⁹.

¹ Cfr. Wernz, *l. c.*, VI, 158, nota 72; Hilarius a Sexten, *l. c.*, p. 27; D'Annibale, *l. c.*, I, 312, nota 72; Lega, *l. c.*, n. 42, pag. 64; Cocchi, *Commentarium*, lib. V, n. 43, p. 74; Ayrinhac, *Penal legislation...*, 48, p. 67, 68.

² Cfr. cc. 2201, § 3 et 2206.

³ Cfr. De Meester, *l. c.*, III, 1717, p. 153 et quae infra n. 1749 dicuntur.

⁴ C. 2229, § 2.

⁵ « Affectata ignorantia discriminatur a crassa et supina, quippe ista non consistit tantum *negative* in neglegentia gravissime culpabili, sed *positive* oritur ex proposito non inquirendi legis notitiam, cum hanc perspete cognitam quis violare forsitan non auderet. Quocirca *affectata* non est dicenda ignorantia quam delinquens prae se ferat vel simulare praetendat; heic enim non habetur in animo *status ignorantiae*, sed externa simulatio vel figura ». Ita Lega, *l. c.*, 42, pag. 64-65; cfr. etiam Cappello, *De censuris* ², n. 50.

⁶ Hilarius a Sexten, *l. c.*, p. 26-27; Wernz, *l. c.*, VI, 21 praesertim in nota 79 et 158; D'Annibale, *l. c.*, I, 312, nota 71; Lega, *l. c.*, n. 42, pag. 57-66.

⁷ Augustine, *l. c.*, VIII, 99.

⁸ Cfr. de hac quaestione Lega, *l. c.*, 42, p. 65, 66; Hollweck, *l. c.*, § 17, p. 79, nota 8; Wernz, *l. c.*, VI, 21, praesertim in nota 79.

⁹ Cfr. Woywod, *A practical Commentary...*, II³, n. 2069; Ayrinhac, *Penal legislation...*, 48, p. 68.

Item excusare dicendae sunt ab his poenis ebrietas, omissio debita diligentiae, mentis debilitas, impetus passionis et metus gravis, quia ista omnia licet non auferant, minuunt tamen delicti imputabilitatem et quidquid minuit vi huius paragraphi 2 eximit a poenis latae sententiae ¹.

Immo, ut supra iam vidimus, metus gravis si lex verba: *praesumpserit* et similia habeat, excusat, etiamsi delictum vergit in contemptum fidei, vel auctoritatis ecclesiasticae vel in animarum damnum; quia etiam in his casibus aliqualis imminutio imputabilitatis habetur. Id etiam probatur ex comparatione § 2 cum 3 huius canonis. Concordat etiam c. 2205, § 3 ubi dicitur metus gravis minuere imputabilitatem delicti in his casibus ².

Insuper, cum quaelibet imputabilitatis imminutio sufficiat ad eximendum a poenis latae sententiae quando lex poenalis verba *praesumpserit* et similia habeat, dicendum est in casu sufficere ad eximendum a poenis etiam metum levem, quia etiam metus levis aliquantulum minuit delicti imputabilitatem ³.

Id tamen ne extenderis ad delicta quae in contemptum fidei vel ecclesiasticae auctoritatis vel in animarum damnum vergunt; ad eximendum enim ab istis vi c. 2229, § 3, n. 3 etsi lex verba *praesumpserit* etc. habeat, metus gravis requiritur ⁴.

Sitigitur doctrina: Metus gravis et etiam levis eximit generatim a poenis latae sententiae quando lex poenalis verba *praesumpserit* etc. habeat. Si lex verba illa non habeat eximit ab iisdem poenis solummodo metus gravis; excluso levi.

Metus gravis requiritur ad eximendum a poenis latae sententiae in delicta quae in contemptum fidei aut auctoritatis ecclesiasticae vel in damnum animarum vergunt, etsi lex verba *praesumpserit* vel similia habeat, nec sufficit in casu metus levis. — Idem metus gravis proinde non eximit a poenis latae sententiae in delicta huiusmodi si lex verba *praesumpserit* aut similia non habeat ⁵.

Quod dicitur de metu gravi valet etiam ex pari ratione de necessitate ⁶.

Auctores generatim valde parci sunt in determinandis casibus in quibus *delictum vergit in contemptum fidei aut ecclesiasticae auctoritatis vel in publicum animarum damnum*. Res ita definiri potest

¹ Cfr. cc. 2201, §§ 2-4; 2202, §§ 1-3 ubi minuere dicitur etiam sola ignorantia poenae; c. 2203, § 1, culpa quae proxima dolo dicitur excusare non videtur. Cfr. Chelodi, *l. c.*, 27, p. 27; Ayrinhac, *Penal legislation on the new Code of canon law*, 50, p. 69.

² Cfr. de hac quaestione Crnica, *De metu gravi ut causa eximente a poenis latae sententiae*, in *Ius pontificium*, V, pag. 12-13; contra Cappello, *l. c.*, n. 60, pag. 60-61 et alios. Doctrinam Crnica admittit etiam Aertnys-Damen, *Theologia moralis*, II¹¹, n. 965; Claeys Bouuaert-Simenon, *l. c.*, n. 1926.

³ Crnica, *l. c.*, 14; Cocchi, *l. c.*, 43, p. 75; Cappello, *l. c.*, 72; De Meester, *l. c.*, III, n. 1718, cum communi contra paucos.

⁴ Crnica, *l. c.*, p. 14.

⁵ Crnica, *l. c.*, p. 9-15. Cuius argumenta contra Cappello, *l. c.*, n. 60, pag. 60, 61, probativa videntur. Non admittimus tamen nullam aliam causam, praeter ignorantiam affectatam de qua h. c. 2229, § 1, dari quae a poena excuset habente clausulas: *praesumpserit* aut similia. Quod enim dicitur de ignorantia affectata pari iure affirmandum videtur saltem ex analogia et paritate iuris de ebrietate apposite quaesita necnon de passione voluntarie et deliberate excitata et nutrita; cfr. cc. 2201, § 3 et 2206.

⁶ Cfr. c. 2205, § 2; Chelodi, *l. c.*, 27, p. 27.

quod scilicet metus etiam gravis non excuset ab incurrendis poenis latis ob violationem legum quarum obligatio urget etiam cum gravissimo incommodo ¹.

Casus proinde a Codice enumerati in quibus metus non excusat reduci possent ad principium istud quod ceterum iam a classicis theologis et canonistis admittebatur ²: « A censura regulariter excusatur qui ex metu gravi mortis, mutilationis, infamiae, gravis iacturae bonorum etc. transgreditur. .... Dicitur autem notanter *regulariter*; quia in casibus extraordinariis, quando videlicet observatio legis humanae moraliter necessaria videtur pro conservando bono publico, aut si eius violatio cederet in contemptum fidei, vel legis aut potestatis ecclesiasticae, transgrediens ex gravi metu etiam vitae legem sub censura positam non excusatur ab illa, uti bene cum aliis docent Laymann,... et Suarez..... » ³. Haec autem omnia valent si lex clausulam *praesumpserit* aut similes non habeat ⁴.

---

¹ Auctores post Codicem vel nihil dicunt de istis clausulis, vel contenti sunt aliquod exemplum afferre. Cocchi, *l. c.*, haec habet: « In his casibus urget lex naturalis negativa quae semper et pro semper urget etiam cum maximo incommodo; casus est duelli, publicae appositionis nominis ad sectam damnatam ab Ecclesia, celebrationis matrimonii apud ministrum acatholicum ». Regula forte iusta et admissibilis, exempla vero non omnia tam felicia. Augustine, *l. c.*, VIII, 100 affert exempla *apostasiae a fide*, adscriptionem pariter sectae massonicae et violationem sigilli confessionis. Marc-Gestermann-Raus, *Institutiones morales Alphonsianae*, I¹⁸, 1270, postquam verba Codicis retulit haec addit ad modum explicationis: « Attamen metus gravis a censura excusare videtur, *si committantur alia delicta*, licet forte intrinsece mala vel vergentia in damnum spirituale privati cuiusdam. Hinc non incurrit in censuram, qui ex metu gravi ne occidatur, occidit clericum, qui ex metu gravi procurat abortum ». Prümmer, *Manuale theologiae moralis*, III⁵, n. 487, principium statuit: « Metus gravis a censura excusat, quoties ab observanda lege ecclesiastica excusat », at nihil addit ad explicandas exceptiones a Codice admissas.

² Cfr., e. g., Reiffenstuel, *Ius canonicum universum*, V, 39, 34 et 35.

³ Aliquotenus explicitius rem explicat Hilarius a Sexten, *l. c.*, p. 27, 28; is, admissio principio quod metus gravis excusans a contumacia excusat a poena ob delictum etiam iure divino prohibitum, addit: « Sed haec doctrina exceptiones habet, quando scilicet, metus gravis ab incurrenda censura non liberat. Sunt vero omnes illi casus in quibus metus gravis non obstat quominus lex ut *humana* vim suam retineat, videlicet: a) Si metus incutitur in odium religionis vel contemptum auctoritatis ecclesiasticae; b) Si agitur de delicto, quod grave damnum commune causat; c) Si agitur de iniuria valde atroci contra Ecclesiam, ita ut ipsum delictum natura sua sit in odium religionis seu Ecclesiae; d) Si agitur de crimine sub censura prohibito, cuius declinatio *communiter grave damnum infert*, aut si in particulari casu aliquid graviter periculosum ex gravissima causa a Superiore sub censura praecipitur; nam in his circumstantiis Superior, quamquam scit grave incommodum cum lege coniunctum esse, tamen potest suam legem urgere et, ut supponitur, re ipsa legitime urget ». Cfr. etiam Ballerini-Palmieri, *Opus theologicum morale*, VII³, n. 103-105, at etiam ipse haesitat casus practicos afferre. D'Annibale, *l. c.*, I, 333, haec habet: « Ceterum a censuris excusat... metus gravis et iniustus, qui a lege canonica excusat » et in nota 16 addit: « ut puta, si quis eam violet, ne prodat seipsum..... dixi *qui a lege* etc.; nam si metus mali gravioris, vel etiam gravissimi, non excusat a lege quae censuras imponit, nec a censuris excusat ». Remittit deinde ad n. 178 ubi enumerantur casus in quibus lex obligat etiam cum gravissimo incommodo seu cum vitae discrimine, scilicet: quotiens eam servare est utilius bono communi quam vita singulorum, ut est lex vetans medicis et sacerdotibus recedere tempore pestis; quotiens extorquetur in contemptum religionis, ut, e. g., si exigatur ut carnem die prohibita comedas; si violatio legis scandalum praebeat.

⁴ Cfr. etiam de hac quaestione Hollweck, *l. c.*, § 18, nota, 2, 6, p. 79, 80.

1719. — 3° *An et quatenus excusent ignorantia, ebrietas, negligentia, mentis debilitas, impetus passionis et metus gravis in legibus poenalibus quae praesumptionem non requirunt.* - Si lex non habeat verba: *praesumpserit* etc. nec non verba similia ¹ tunc hae normae servandae sunt:

a) Ignorantia legis aut etiam solius poenae, si fuerit crassa vel supina, a nulla poena latae sententiae eximit; si non fuerit crassa vel supina, excusat a medicinalibus, non autem a vindicativis latae sententiae poenis;

b) Ebrietas, omissio debitae diligentiae, mentis debilitas, impetus passionis, si, non obstante imputabilitatis deminutione, actio sit adhuc graviter culpabilis, a poenis latae sententiae non excusant;

c) Metus gravis, si delictum vergat in contemptum fidei aut ecclesiasticae auctoritatis vel in publicum animarum damnum, a poenis latae sententiae nullatenus eximit ².

Adverte distinctionem ignorantiam inter et alias causas excusantes; ignorantia sat clare supponitur posse esse graviter culpabilis, non tamen supina et crassa ³ et hoc non obstante, excusare a censuris latae sententiae, aliae vero causae, si actio, iis non obstantibus, sit adhuc graviter culpabilis non excusant aut eximunt ab ulla poena, nisi in casu quo lex *praesumptionem* in delinquente exigat.

Quae dicuntur de ignorantia, Codex affirmat de ignorantia iuris, at idem valet, ut videtur, et de ignorantia facti ⁴.

Omnino autem animadvertendum est tres numeros § 3 huius c. 2229, omnes et singulos subordinari conditioni initio paragraphi positae, nempe: *Si lex verba praesumpserit, ausus fuerit aut similia non habeat*, aliter nempe si lex illa verba haberet applicanda esset § 2 eiusdem c. 2229 de qua supra ⁵.

Quae hic dicta sunt de causis excusantibus valent praecipue pro foro conscientiae cum agatur de poenis latae sententiae. Si autem iudicialiter de aliqua tali poena declaranda agatur, causa excusans est iudicialiter probanda et ignorantia generatim non praesumitur. Ex quo fieri potest ut poena

¹ Verba similia in Codice adhibita sunt: *pertinaciter* in cc. 2317 et 2331; *fraude et dolo* in c. 2361; *malitiose* in c. 2374; *de industria* in c. 2351. Cfr. Chelodi, *l. c.*, 27, pag. 26 in nota 5.

² C. 2229, § 3, nn. 1-3.

³ Cfr. Chelodi, *l. c.*, 27, pag. 27.

⁴ Chelodi, *l. c.*, 27.

⁵ Hoc non semper aut non clare notant auctores et idcirco facilem hac in re confusionem parant. E. g., Cappello, *l. c.*, n. 63 statuere videtur principia generalia circa ebrietatem, debilitatem mentis, impetum passionis, habitualementiam, hypnotismum, delirium febrilem etc. huiusmodi quae vera esse non videntur, nisi restrictive intellegantur, seu vera sunt solum pro casu quo lex non habeat verba *praesumpserit* aut similia. Quod si lex huiusmodi verba habeat, cum hae causae aliquantulum semper minuant imputabilitatem, vi c. 2229, § 2, excusant a poenis latae sententiae incurrendis, cfr. etiam Marc-Gestermann-Raus, *Institutiones morales Alphonsianae*, I^a, n. 1269, 1270; Cocchi, *l. c.*, lib. V, 43, pag. 75, b; Chelodi, *l. c.*, 27, p. 27, c; Ayrinhac, *Penal legislation on the new Code of canon law*, n. 50, p. 69.

contracta declaretur, quae de facto non fuit contracta; quam condemnatus servare debet solum ratione scandali vitandi ¹.

1720. — 4° *De puniendis delictis quae a poenis latae sententiae excusantur.* - Licet reus censuris latae sententiae, ad normam c. 2229, § 3, n. 1, non teneatur, id tamen non impedit quo minus, si res ferat, congrua alia poena vel poenitentia affici queat ².

Codex considerat hic solum casum ignorantiae graviter culpabilis, non crassae, excusantis quando lex verba *praesumpserit* aut similia non habet; at ex pari ratione immo a fortiori idem videtur dicendum de casu c. 2229, § 2, quando nempe censura aut alia poena non incurritur licet culpa gravis certo adsit, quamvis cum aliqua imputabilitatis imminutione. Immo in hoc casu videtur quodlibet delictum quod, ex hac imputabilitatis imminutione, poenas latae sententiae effugit, puniri posse poenis ferendae sententiae, sin minus vi huius canonis 2229, § 4, saltem vi c. 2235, nempe ut delicti conatus.

Congrua alia poena in hoc casu imponenda erit semper poena ferendae sententiae a iudice, per sententiam condemnatoriam ³, aut a Superiore ad modum praecepti infligenda ⁴.

1721. — V. *Qua ratione a poenis excusentur impuberes.* - Impuberes excusantur a poenis latae sententiae, et potius punitio-nibus educativis, quam censuris aliisve poenis gravioribus vindicativis corrigantur; puberes vero qui eos ad legem violandam induxerint vel cum eis in delictum concurrerint, ita ut sine eorum opera delictum commissum non fuisset, ipsi quidem poenam lege statutam incurrunt ⁵.

Dispositio huius canonis qua concurrentes in delictum cum impubere poenam incurrere dicuntur, impuberes vero eximuntur, est applicatio logica cc. 2231 et 2204 quibus concurrentes aequae responsabiles habentur et impuberes ob minorem aetatem aliqualem excusationem habere censentur.

Plures auctores pubertatem in iure poenali etiam pro feminis habent aetatem quatuordecim annorum ⁶.

Norma data a Codice qua impuberes sunt exempti a poenis latae sententiae est omnino generalis et refertur ad quaslibet poenas latae sententiae sive a iure communi et universali sive a iure particulari latas. Nec potest Ordinarius loci legem ferre aut praeceptum dare impuberi cum poena latae

¹ Cfr. De Meester, *l. c.*, III, 1717, p. 153-154.

² C. 2229, § 4.

³ Cfr. Woywod, *A practical Commentary...*, II³, n. 2069.

⁴ C. 2225.

⁵ C. 2230.

⁶ Cocchi, *l. c.*, VIII, n. 44, p. 76; Chelodi, *l. c.*, 9, p. 10, in nota 5; De Meester, *l. c.*, III, 1721; Vermeersch-Creusen, *l. c.*, III, 422; Cappello, *l. c.*, n. 17, 4; Sole, *l. c.*, 120. De huius tamen fundamento opinionis dubitari post Codicem serio posset. Impuberes tamen non excusantur ab irregularitatibus. De Meester, *l. c.*, III, 1721, in nota.

sententiae adnexa, quia id esset contrarium iuri communi hoc canone statuto.

Advertatur etiam Codicem non affirmare impuberes esse irresponsabiles; immo supponit responsables, sed statuit solum poenas mitiores et educativas ipsis esse infligendas ¹.

1722. — VI. Quando concurrentes in delictum poenas incurrant et quasnam. - Si plures ad delictum perpetrandum concurrerint, licet unus tantum in lege nominetur, omnes tamen concurrentes principales tenentur, nisi lex aliud expresse caverit, eadem poena; ceteri vero seu concurrentes accessorii non item, sed alia iusta poena pro prudenti Superioris arbitrio puniendi sunt, nisi lex peculiarem poenam in ipsos constituat ².

Concurrentes principales, ut suo loco diximus, sunt ii omnes sine quorum opera delictum committi non potuisset aut saltem commissum non fuisset, quovis denique nomine appellantur. Concurrentes vero accessorie seu complices ii quorum opera ad delictum necessaria nullo modo fuit aut sine quorum opera delictum commissum pariter fuisset, licet non eadem facilitate.

Licet mandans ad normam c. 2209, § 3 ut principalis delicti auctor consideretur, tamen, si mandatarius ad delictum iam praedeterminatus fuerat ita ut delictum sine mandantis opera pariter commissum fuisset, probabiliter talis mandans ut concurrens accessorius considerari potest et proinde a poenis latae sententiae eximi ³.

Cum probabile sit mandatum aut consilium seu concursus etiam principalem sufficienter retractari simplici revocatione, quae tamen executori innotuerit ⁴ ante delictum commissum seu antequam effectus malus secutus sit; teneri potest in tali casu poenas latae sententiae non incurri nisi a personis in lege nominatis; immo etsi mandatarius aut consiliarius in lege expresse nominentur, poenas tamen latae sententiae in tali casu probabiliter effugient. In foro tamen externo iudicis aut Superioris est determinare utrum retractatio seu influxus revocatio sit ad normam c. 2209, § 5 plena et sufficiens ad eximendum a poenis sive latae sive ferendae sententiae ⁵.

Si lex mandatum aut consilium et cetera huiusmodi ut delicta sui generis consideret, utrum poena latae sententiae incurratur necne diudicandum erit a momento quo revocatio consilii vel mandati facta est. Si enim revocatio fiat antequam mandatum aut consilium sint in suo genere perfecta ⁶, omnis imputabilitas deerit et proinde quaelibet possibilitas punitionis. Poterit tamen Superior aliquam poenam infligere ad normam canonis 2222, § 1.

¹ Cfr. Ayrinhac, *Penal legislation on the new Code of canon law*, 52, p. 69, 70.

² C. 2231.

³ Cfr. Cappello, *l. c.*, n. 28.

⁴ Cfr. supra n. 1678 praesertim in notis ubi de c. 2209, § 5; D'Annibale, *l. c.*, I, 321; Cappello, *l. c.*, 29.

⁵ Cfr. Cappello, *l. c.*, n. 29.

⁶ C. 2228.

Si vero lex non consideret consilium aut mandatum ut delicta sui generis, tunc vim habet Codicis dispositio in hoc can. 2231 ¹.

Sedulo notandum est ius novum circa concurrentes in delictum iuri veteri derogasse; ante Codicem enim nec concurrentes principales poenis latae sententiae subiacebant, nisi in lege exprimerentur ².

1723. — VII. Vis poenarum latae sententiae et necessitas sententiae declaratoriae. - Poena latae sententiae, sive medicinalis sive vindicativa, delinquentem, qui delicti sibi sit conscius, ipso facto in utroque foro tenet; ante sententiam tamen declaratoriam a poena observanda delinquens excusatur quoties eam servare sine infamia nequit, et in foro externo ab eo eiusdem poenae observantiam exigere nemo potest nisi delictum sit notorium. Iudex tamen semper potest pro sua prudentia ad declaratoriam sententiam procedere, immo et tenetur, si id bonum publicum aut pars cuius interest requirat.

Sententia declaratoria poenam ad momentum commissi delicti retrahit ³.

Poena latae sententiae in se continet legem seu praeceptum poenale et sententiam condemnatoriam contra delinquentem ab ipsa lege vel a Superiore per praeceptum latam pro casu transgressionis. Huiusmodi modus ferendi sententiam condemnatoriam, qui solummodo adhibetur ab Ecclesia et iustificatur ex natura finis ipsius Ecclesiae, licet iniustitiae argui non possit, nimis tamen severus et durus est, proinde Ecclesia hoc canone nimiam durtiam huius proceduræ mitigat emolliendo effectus harum poenarum.

¹ Cfr. tamen c. 2213, § 3, qui hic applicationem habet.

² Cfr. Cappello, *l. c.*, 27; ubi tamen nimis generaliter eximit de iure vigente a poenis latae sententiae omnes cooperatores negativos, tales enim si praevia conventionem concurrerint et eorum opera necessaria fuerit ad delictum patrandum ita ut sine ipsa delictum non fuisset commissum ut concurrentes principales seu ut conrei sunt considerandi et poenas etiam latae sententiae minime evadunt. E contra poenas latae sententiae effugere possunt cooperatores etiam positivi et explicite formales sine quorum opera delictum pariter commissum fuisset.

³ C. 2232, §§ 1, 2, una cum c. 2223, § 4. De Meester, *l. c.*, III, 1723, haec habet: « Poena ferendae sententiae, etsi a iure determinata, non incurritur nisi postquam iudex eam infligerit et publicaverit in forma canonica sive per sententiam condemnatoriam sive per modum praecepti. Exinde in foro externo de ea certo constat, et huiusmodi poena innodatus tenetur hanc servare in utroque foro, salvo iure *appellationis in suspensivo*, si poena fuerit inflicta per sententiam iudicalem, et *recursus in devolutivo*, si fuerit inflicta per modum praecepti ». Citatque Cocchi, *Commentarium*, lib. V, n. 47, p. 79. Verum, ratio differentiae *appellationis* et *recursus* quod scilicet illa admittat in hoc casu *effectum suspensivum*, hic autem *effectum solum devolutivum* non apparet. Res, si agatur de censuris, definienda erit ex c. 2243, si agatur de aliis poenis non videtur ratio cur debeat negari effectus suspensivus recursui cum conceditur appellationi, in eodem casu obiectivo.

Si poena observari nequeat sine infamia ab ea observanda delinquens excusatur, idque, ut videtur, valet tam pro foro interno quam pro externo, quia Codex non distinguit. Plerumque auctores affirmant *excusationem* de qua in c. 2232 respicere solum forum externum ¹. Certe concedendum est, si idem delictum duabus poenis mulctetur, quarum unius observatio infamiam generaret alterius vero non, ab ea solum observanda excusari delinquentem cuius observantia infamiam generaret. Si vero eadem poena, quia divisibilis, partim observari sine infamia, at non totaliter, possit, in hoc casu excusatio dari videtur, salvo meliori iudicio, ab observantia totius poenae; Codex enim dicit in casu infamiae delinquentem excusari a *poena observanda* non a parte poenae servanda, itemque dicit delinquentem absolute excusari, non pro solo foro externo aut interno. Quae interpretatio mitior in hac materia poenali, quae ex se severissima est, principiis a Codice statutis ² et aequitati naturali conformis esse videtur. Nec recurrendum est in hac materia ad ius vetus cum de re agatur a Codice de integro ordinata ³.

Cum in casu infamiae excusatio a poena observanda ab ipsa lege detur, actus positi inter sententiam declaratoriam et delictum commissum valide positi sunt et licite, nec sententia declaratoria subsequenti rescinduntur ⁴. Ex quo sequitur quod, licet privatio beneficii ipso facto incurrenda beneficiatum a momento commissi delicti beneficio et iure percipiendi fructus privet, si tamen beneficiarius sine infamia beneficium dimittere nequeat, valide et licite adhuc etiam et fructus percipit nec iis subsequenti declaratoria sententia privari debet, ut videtur, quia in casu a poena observanda legitime excusabatur.

Quandoque excusatio a poena observanda datur etiam post sententiam declaratoriam, nempe in casu vis physicae obsistentis, in casu metus gravis, in casu scandali seu infamiae, si nempe observatio poenae in eo loco scandalum generaret, ut si ignotum esset omnino et delictum et sententia declaratoria ⁵.

Poena semel declarata retrahitur ad momentum commissi delicti, idem est ac dicere quod effectus poenae producuntur de facto a momento commissi delicti et ut producti ab illo momento considerandi sunt in foro interno et in foro externo; id tamen restringe ad casus in quibus delinquens non excusetur a poena observanda; si enim ad normam iuris excusetur, licet poena contracta dicatur a momento commissi delicti, suos tamen effectus plene non producit, quia delinquens ab eius observantia excusatur ⁶.

Ita si poena latae sententiae sit privatio officii aut beneficii, beneficium aut officium vacant a die commissi delicti; actus tamen a delinquente positi post illum diem sunt liciti et validi, si clericus officium dimittere non potuisset sine sua infamia.

¹ Cfr. Cappello, *l. c.*, n. 44 et 74; Ayrinhac, *l. c.*, n. 57, c; Augustine, *l. c.*, VIII, 103; Cocchi, *l. c.*, VIII, n. 46, p. 78. Cfr. tamen Blat, *Commentarium...*, lib. V, n. 52, ubi expresse excusationem concedi a Codice pro utroque foro docet.

² Cfr. cc. 19 et 2219.

³ Cfr. c. 22.

⁴ Cfr. Eichmann, *l. c.*, p. 69 et c. 2264.

⁵ Cfr. Cappello, *l. c.*, n. 44.

⁶ Aliter Cappello, *l. c.*, 75, 4, pag. 75.

A sententia declaratoria distinguenda est *denuntiatio censurae*. Est autem denuntiatio, publicatio, coram populo facta, censurae qua delinquens certo modo iam ligatus est sive per sententiam declaratoriam aut condemnatoriam sive a iure. Denuntiatio est actus iurisdictionis fori externi et ideo ab eo solo fieri potest qui potestate fori externi gaudet. Ipsa non necessario facienda est, at potest fieri sive in ecclesia tempore concionis sive per affixionem sententiae ad valvas ecclesiae sive alio modo. Implicite denuntiatio in ipsa sententia declaratoria rite publicata continetur ¹.

Plerumque denuntiatio continetur etiam in ipso actu quo censura declaratur aut infligitur. De denuntiatione censurae sermo est in c. 2258, § 2.

Sententia declaratoria, ut supra dictum est, ad c. 2225, suppleri potest a declaratione per modum praecepti facta ad normam citati c. 2225 ².

Nihil obstat quo minus etiam poena *notorie* contracta declaratoria sententia aut ad modum praecepti firmetur nec dici potest in hoc casu hanc sententiam esse prorsus inutilem; plures enim sunt effectus sententiae declaratoriae etiam in casu delicti notorii ³.

Sententia declaratoria seu praeceptum declaratorium non reddit reservatam censuram quae de se reservata non sit; at hoc semper operatur ut absolutio in foro externo a competente Superiore petenda sit.

Ad iudicandum quatenus poenae sine infamia servari possint et proinde a quibus poenis observandis ante sententiam declaratoriam excusatio detur recurri potest ad distinctionem poenarum in positivas et privativas, quam distinctionem doctrina ante Codicem introduxit et elaboravit. Poenas igitur positivas quae in facto consistunt seu quae sine facto proprio delinquentis aut alterius personae dari non possunt, reus delinquens in se exsequi non tenetur. Item poenas privativas quae iure aliquo quaesito privant, e. g., voce activa aut passiva, officio, beneficio, etc., observare non tenetur delinquens ante sententiam declaratoriam. Excipiebant autem doctores censuras et irregularitates itemque multas pecuniarias, quae inter poenas leviores enumerantur. Res difficultate non caret praesertim ex eo quod etiam auctores ante Codicem in hac re difficulter inter se concordabant ⁴.

Immo doctrina excusabat a poenis positivis incurrendis, licet infamiam non generarent, quia nemo potest inauditum reum condemnare; quia a naturali aequitate alienum est ut quis sit reus, iudex idemque vindex; quia

¹ Cfr. Hilarium a Sexten, *l. c.*, pag. 33; Wernz, *l. c.*, VI, 169; Cappello, *l. c.*, nn. 78, 79, ubi necessariam habet denuntiationem censurae declaratae scripto aut coram duobus testibus.

² Cfr. Cocchi, *l. c.*, VIII, 46, pag. 79; Cappello, *l. c.*, 67. Cfr. quoque infra n. 1780.

³ Ita Cappello, *l. c.*, 76, ubi recte citat ad confirmationem cc. 2264, 2265, 2283.

⁴ Cfr. D'Annibale, *l. c.*, I, 309 ubi poenas dividit in *positivas* et *negativas* cum multis quaestionibus in notis; Lega, *l. c.*, n. 86 et sqs. ubi distinguit poenas in *positivas*, *negativas* et *mixtas*; Wernz, *l. c.*, VI, 63 ubi distinguit poenas in *positivas* et *privativas*, hasque iterum in *privativas quae privant iure primum quaerendo* et *quae privant iure iam quaesito plene*. Cfr. etiam Chelodi, *l. c.*, 28 cui tamen non assentimus affirmanti ius novum in hac re rigidius esse iure veteri; prorsus enim contrarium nobis verum videtur; dum enim iure vetere incertis hac re doctrinis sine ullo iuris textu a poenis observandis excusante circumferebamur, modo, claro textu, scimus excusari absolute delinquentem quotiens poenae observatio infamiam generaret. Vermeersch-Creusen, *l. c.*, III, 426, p. 211 admittit de iure Codicis excusationem concedi etiam quod censuras et irregularitates attinet, quod auctores ante Codicem generatim excludebant; cfr. Wernz, *l. c.*, itemque D'Annibale, *l. c.*; cfr. etiam c. 2290.

haec lex esset durissima ¹. Codex non distinguit inter varias poenas nec excludit ut excluderent antiqui censuras ²; ideoque de iure vigente non attenditur amplius differentia poenarum ³. Attamen rationes allatae ab antiquis vim suam etiam nunc retinent et criterium mitioris interpretationis praebere debent ⁴.

Codex pro casu infamiae omnino excusat delinquentem a poena observanda; proinde delinquens poenam non observans licite prorsus agit, salva obligatione statum gratiae sibi procurandi, si de actione agatur quae id requirat ⁵.

Quod dicitur in Codice, quod scilicet *nemo potest exigere poenae observantiam* ante sententiam declaratoriam, valet etiam de Superiore aut iudice aut promotore iustitiae ⁶; isti tamen possunt exigere observantiam procedendo antea ad sententiam declaratoriam.

1724. — VIII. Quid servare debeat Superior antequam ad poenam infligendam procedat. - 1° *Normae generales pro quibuslibet poenis.* - Nulla poena infligi potest, nisi certo constet delictum commissum fuisse et non esse legitime praescriptum ⁷.

Si delictum certum non sit sed solum probabile, procedere Superior potest tantummodo ad normam c. 2222, § 2; c. 2147, § 2, nn. 3, 4, idemque valet si agatur de delicto praescripto ⁸.

De delicto commissio certo constare potest sive iudicialiter sive extraiudicialiter, idemque dicito de praescriptione actionis poenalis. Codex proceduram iudicalem ad poenas infligendas generali norma non requirit, nisi agatur de poenis quae proceduram iudicalem requirunt.

2° *Normae speciales pro censuris.* - Licet certo constet delictum fuisse commissum et non esse legitime praescriptum, si agatur de infligenda censura, reus reprehendatur ac moneatur ut a contumacia recedat, dato, si prudenti eiusdem iudicis vel Superioris arbitrio

¹ Cfr. D'Annibale, *l. c.*, I, 309 praesertim in notis.

² Cfr. D'Annibale, *l. c.*, I, 309.

³ Cfr. Ayrinhac, *l. c.*, n. 54-59.

⁴ Vermeersch-Creusen, *Epitome*, III, 426, haec habet: « Parochus ob delictum occultum excommunicatus, donec occasionem absolutionis reperiatur, administrare sacramentum et sacrum celebrare poterit, ne omissione officii se infamet; nec beneficiatus suo beneficio, quo poena privatur, se spoliare vel illud, ad quod inhabilis factus est, recusare debet, si aliter se proderet ». Cfr. etiam De Meester, *l. c.*, III, 1723.

⁵ Aliter Salucci, *l. c.*, p. 153, in nota, ubi docet excommunicatum, ad infamiam vitandam celebrantem non incurrere irregularitatem quia lex celebrationem in hoc casu permittit; committere vero sacrilegium, etsi sit contritus et in impossibilitate peragendi confessionem, quia, ait ipse, effectus excommunicationis pendent non a delinquentis sed a legislatoris voluntate. At non advertit laudatus auctor, legislatorem in hoc casu admittere excusationem, sicut ipse agnoscit pro casu irregularitatis.

⁶ Cfr. Blat, *l. c.*, V, n. 52.

⁷ C. 2233, § 1 una cum cc. 1703-1705, ubi de praescriptione actionis poenalis.

⁸ Cfr. Woywod, *A Commentary...*, II^a, n. 2073; Blat, *l. c.*, n. 53.

casus id ferat, congruo ad resipiscentiam tempore; contumacia persistente, censura infligi potest ¹.

Reprehensio et monitio de qua in hoc canone non necessario duos actus distinctos supponunt.

Monitio canonica est praeceptum a competente Superiore datum quo subdito declaratur quid agendum vel omittendum sit cum respondentis poenae ecclesiasticae comminatione ².

Monitio *a iure* vel *ab homine* dari potest. *A iure* est quae lege poenali continetur poenam latae sententiae comminante; *ab homine* quae reo intimatur ³ personaliter et qua praecipitur aliquid intra certum tempus praestare sub poena censurae. Ad effectum autem constituendi delinquentem contumacem monitio debet comminari censuram specificam ⁴.

Modus faciendi monitionem ab homine describitur c. 2143, § 1 ⁵; quae tamen forma stricte obligatoria pro nostro casu non videtur ⁶.

De iure Codicis certe non est necessaria ad valorem censurae *trina* monitio nec determinatum temporis *intervallum* inter monitionem et censuram inflictionem ⁷; monitionem tamen ipsam sive a iure sive ab homine communius ⁸ habent necessariam ad validitatem; licet quidam de hoc dubitent praesertim ex eo quod Codex requiri ad valorem monitionem non dicit et quia aliunde de contumacia constare potest etiam sine monitione ⁹.

¹ C. 2233, § 2; cfr. etiam c. 2242, § 3, ubi de contumacia sermo est et de eius cessatione.

² Cfr. Wernz, *l. c.*, VI, 167 et 255; Sole, *l. c.*, n. 132; Cocchi, *l. c.*, VIII, n. 49; Cappello, *l. c.*, n. 34, 35; Hilarius a Sexten, *l. c.*, 31-32; D'Annibale, *l. c.*, I, 329.

³ « Constat enim ex usu Ecclesiae et ex natura censurae, hanc non incurri nisi ab eo qui Ecclesiae monitiones spernit, seu qui, post Superioris praeceptum vel statutum sub poena censurae latum, non desistit a peccato. Ideo nisi censura antea in delictum lata (*comminata*) fuerit lege aliqua, vel praecepto, eius contemptus, ac proinde contumacia ne intelligi quidem potest. Quisquis igitur factum aliquod, vel omissum, censuris punire vult, necesse habet eas *comminare*, i. e. illud prius vetare, hoc praecipere sub censura eaque specifica ». Ita Hilarius a Sexten, *Tractatus de censuris ecclesiasticis*, 1898, Moguntiae, p. 24; etque doctrina communis. Cfr. infra n. 1743.

⁴ Hilarius a Sexten, *l. c.*, 24; D'Annibale, *l. c.*, I, 326; Lega, *l. c.*, 96; Cappello, *l. c.*, n. 34.

⁵ Ita Sole, *l. c.*, 134.

⁶ Cfr. etiam c. 2309, §§ 1, 2 et 5; Cappello, *l. c.*, n. 35, 6 itemque cc. 2168, § 2 et 2176.

⁷ Optime tamen ex analogia a iudice vel Superiore in inflictione censurae servari poterunt cc. 660-662, Sole, *l. c.*, 136; qui tamen non stricte obligare in hac re possunt, et quandoque difficile etiam observari. De Meester, *l. c.*, III, 1924.

⁸ Cfr. D'Annibale, *l. c.*, 326 et 329; Cappello, *l. c.*, n. 34; Wernz, *l. c.*, n. 167, etc.

⁹ Cfr. Hilarius a Sexten, *l. c.*, p. 31, 32; Cocchi, *l. c.*, VIII, 49. Censurae ferri nunquam *debent* sine praevia aliqua monitione; « *monitio ad licitatem* censurae in omni casu requiritur. Utrum autem et ad validitatem requiratur est quaestio controversa. Communior quidem et probabilior sententia affirmat; at sententia negans etiam probabilis est, saltem respectu Romani Pontificis, *si ageret ex plenitudine potestatis*. At monitio non requiritur si delictum et ipsa quoque delinquentis non resipiscentis contumacia publica ac notoria est, cum enim excessus notorius accusatione, examinatione et probatione non indigeat; quando delictum et contumacia publica est ac notoria, sententia excommunicationis praeviam monitionem non exposcit ». Ita Hilarius a Sexten, *l. c.*, pag. 31, 32. Cfr. etiam De Meester, *l. c.*, III, 1724, ubi contra, Salucci, *l. c.*, p. 160; Cappello, *l. c.*, n. 34; Sole, *l. c.*, 132; et cum Claeys Bouuaert-Simenon, n. 1265 propendit pro *admittendo valore* censurae inflictae sine monitione. Cfr. tamen infra n. 1743.

Certe nova monitio non est necessaria ad valorem, sed nec ad liceitatem censurae post violationem praecepti peculiaris quod communitum erat censura ferendae sententiae; sed in hoc casu, post transgressionem praecepti seu monitionis canonicae procedere statim licet ad censuram infligendam ¹. Ex *Commissionis interpretis* responso facile deduxeris monitionem de qua hoc canone non esse necessariam saltem ad valorem in censuris ferendae sententiae a iure comminatis quod iam probabile habebant auctores ante Codicem ².

Si praeceptum aut lex delinquentem admonens comminatione censurae ferendae sententiae non observetur, censura potest statim infligi sine ulla praemonitione, ut supra dictum est; si tamen monitio aut citatio de facto praemittatur, et ante inflictionem censurae reus a contumacia recedat, censura amplius infligi non potest ³.

Ob delictum simpliciter praeteritum, quod tractum successivum non habet, censura ferri nequit, nisi antecederet lege vel ab homine comminatio praecesserit ⁴.

1725. — IX. Applicatio poenarum in casu concursus delictorum et conatus delicti. - 1° *Applicatio poenarum in casu concursus delictorum.* - Qui plura delicta commisit, non modo gravius puniri, sed si, prudenti iudicis arbitrio, res id ferat, subiici etiam debet vigilantiae vel alii remedio poenali ⁵.

Gravius puniri non significat tot poenas infligendas esse quot delicta sunt commissa, sed solum poenam intensificandam praesertim additione vigilantiae et remediorum poenalium ⁶.

Regula ista refertur ad poenas ferendae sententiae.

1726. — 2° Applicatio poenarum in casu conatus delicti. - Delictum frustratum aut conatus delicti, nisi tanquam distincta delicta lege plectantur, possunt congrua poena puniri, excepto casu

¹ C. I., 14 Iulii 1922, *A. A. S.*, XIV, 530.

² Cfr. Hilarius a Sexten, *l. c.*, pag. 32; D'Annibale, *l. c.*, I, 329, licet in nota 27 opinionem quae novam in hoc casu requirit monitionem aequiorem habeat, quod et nos admitimus, quia revera censurae legibus comprehensae, plerumque, ignorantur. Immo ex c. 2242, § 2 monitio etiam in hoc casu necessaria dicenda est saltem ad liceitatem.

³ Vermeersch-Creusen, *l. c.*, III, 427, pag. 212.

⁴ Lega, *l. c.*, 102, pag. 145; D'Annibale, *l. c.*, I, 326, nota 19. « Porro dictum est in poenam delicti *mere praeteriti*, quod scilicet omnino cesset nec ullo modo coniunctum sit cum aliqua inobedientia et contumacia praesente. Nam si quis in crimine perseveraret, e. g., in absentia a paroecia, in concubina retinenda, in detinendo captivo etc. vel si nollet scandalum reparare, e. g., pravam doctrinam retractare, aut restitutionem, satisfactionem renueret exhibere pro re ablata, e. g., pro fama detracta, pro honore laeso etc.; iam non agitur de crimine *mere praeterito*, sed res in futurum pendet et vera contumacia haberetur ». Hilarius a Sexten, *l. c.*, p. 24.

⁵ C. 2234.

⁶ Cfr. c. 2224 et supra n. 1701 et sqs. ubi de concursu delictorum et de variis systematibus poenalibus.

quo delinquens sponte ab incepta delicti exsecutione destiterit, et nullum ex conatu scandalum aut damnum ortum sit ¹.

Ex hoc canone recte deduxeris nec conatum delicti, nec delictum frustratum subiici poenis latae sententiae. Si lex ipsa conatum memoret iam non agitur de conatu, sed de delicto sui generis quod utique ut poena latae sententiae incurratur perfectum sit oportet ad normam c. 2228.

TITULUS VII.

DE POENARUM REMISSIONE

1727. — I. De cessatione seu extinctione actionis poenalis aut poenae iam contractae. - Varii sunt modi quibus actio poenalis aut poena iam inflicta cessare possunt. Tales modi sunt: mors rei seu delinquentis; poenae expiatio; personae laesae remissio; conditionis resolutivae adimplementum; praescriptio, indulgentia seu gratia principis seu legitimi Superioris ².

Expiatio et conditionis resolutivae implementum poenam directe extinguunt; mors rei poenam simul et actionem criminalem; remissio personae laesae solum actionem poenalem; praescriptio et indulgentia referri possunt vel ad solam actionem poenalem, vel ad solam poenam vel ad actionem poenalem simul et ad poenam ³.

Codex hic loquitur solum de absolutione et dispensatione poenarum quas denominatione generali *remissionis* appellat. Absolutio ad conditionis resolutivae implementum referri videtur, dispensatio ad gratiam ⁴.

¹ Co. 2235 et 2213, § 3.

² Novissimus Codex poenalis italicus loco dictionis: *Dell'estinzione dell'azione penale e delle condanne penali* quae in anteriore Codice poenali l. I, tit. IX adhibebatur, adhibet dictionem: *Dell'estinzione del reato e della pena*. Cum revera *actio poenalis* seu *criminalis* possint subsistere sine iure puniendi ex parte societatis perfectae seu possint subsistere sine delicto quod est basis iuris puniendi in societate dictio a Codice novo adoptata magis propria est quam dictio Codicis anterioris; potest enim haberi actio quin habeatur delictum et poena; actio est ius aliquod poenale processuale ad id tendens ut videatur utrum delictum et consequens societatis perfectae ius puniendi exsistat necne in casibus singularibus. Nos tamen terminologiam a canonistis adoptatam non derelinquimus.

³ Iure nostro indulgentia refertur generatim ad solam poenam, praescriptio praecipue saltem ad actionem poenalem. Iure italico praescriptio et delictum seu reatum, art. 157 et sqs. Cod. poen., et poenam art. 172 exstinguit. Amnistia directe exstinguit reatum seu delictum et si iam pronunciata est sententia condemnatoria poenae executionem modo absoluto suspendit, licet non suspendat omnes effectus pronuntiatæ sententiae; cfr. art. 151 Cod. poenal. ital. in edit. Michele Battista; indultum vero et gratia exstinguunt directe poenas iam inflictas, cfr. art. 174 Cod. poenal. ital.

⁴ Cfr. Wernz, l. c., V, n. 772.

De singulis modis cessationis poenarum aut actionum criminalium enunciatis, quaedam adnotamus.

1728. — 1° *Morte delinquentis* - cessat quaelibet actio criminalis et quaelibet poena personalis contra ipsum delinquentem lata; mors enim omnia solvit, et delicta parentum liberis nocere non debent, nec heredes in poenam succedere ¹.

Defuncto igitur eo qui reus fuit criminis et poena destructa est, unde non solum actio criminalis introduci vetatur, sed etiam incepta causa non amplius proseguenda est; quod extendendum est ad actionem criminalem etiam post sententiam latam, dummodo tamen in rem iudicatam non transierit; hoc enim casu poena personalis utique exstinguitur, non item poena realis, e. g., multa pecuniaria quae executioni demandanda est ².

Si e pluribus concurrentibus in delictum unus moriatur, cessat quidem actio criminalis et poenalis contra defunctum, at non cessat nec delictum nec poena contra alios concurrentes ³.

At iure nostro sicut iam iure romano ⁴ principium quo morte declarantur omnes poenae et actiones poenales exstingui nec perpetuum nec absolutum est. Certae enim poenae etiam post mortem executioni mandantur ⁵.

Adverte tamen ne eadem principia ad actionem civilem et reparationem damnorum extendas ⁶; hae enim transeunt ad heredes ⁷.

¹ Cfr. c. 1702; Marchetti, *l. c.*, n. 174. « Est certissima iuris regula ex maleficiis poenales actiones in heredem nec competere nec dari solere ». Gai, 4, 112. Cfr. Ferrini, *l. c.*, pag. 346. Is qui in reatu decedit, integri status decedit, exstinguitur enim crimen mortalitate. Fr. 11, D. 48, 4.

² Wernz, *l. c.*, VI, 82; concordat ius romanum, cfr. fr. 20, D. 48, 2, una cum Ferrini, *l. c.*, 348. Iure italico morte exstinguitur reatus seu delictum et poena. En art. 150 Cod. poenal. ital.: « La morte del reo, avvenuta prima della condanna, estingue il reato » et art. 171: « La morte del reo, avvenuta dopo la condanna, estingue la pena ». De quibus articulis haec habent Saltelli et Romano-Di Falco: « Questo principio non fu sempre accolto. Esso è l'immanente corollario del principio della personalità dell'imputabilità e costituisce, in pari tempo, il riconoscimento legislativo dell'impossibilità pratica d'esercitare l'azione penale e di eseguire la pena (di qualunque specie essa sia), quando viene meno la vita del colpevole..... Constatato il fatto della morte dell'imputato, l'azione penale non può assolutamente continuare contro il defunto, per nessuna ragione, anche se questa fosse costituita dall'esigenza di riabilitare la memoria del defunto con una sentenza di proscioglimento ». Saltelli e Romano-Di Falco, *Commento teorico-pratico del nuovo Codice*, I, n. 425, p. 681. Iure italico non admittitur nec executio poenae pecuniariae iam inflictae si mors rei superveniat. Cfr. Saltelli e Romano-Di Falco, *l. c.*, n. 502; Majno, *l. c.*, I, n. 480 et sqs.; Marchetti, *l. c.*, n. 174.

³ Cfr. Saltelli e Romano-Di Falco, *Commento...*, I, 425, p. 681, idemque valet et iure nostro.

⁴ Cfr. Ferrini, *l. c.*, 347.

⁵ Cfr., e. g., cc. 1240-1242 quibus suffragia et sepultura ecclesiastica in loco sacro ob certa crimina denegantur; itemque c. 2262, § 1; *Rituale Romanum*, tit. III, cap. 4 « *Ritus absolvendi excommunicatum iam mortuum* ». Chelodi, *l. c.*, pag. 29, nota 2.

⁶ Marchetti, *l. c.*, n. 173.

⁷ Saltelli e Romano-Di Falco, *Commento...*, I, 427 et 560 et sqs.; Wernz, *l. c.*, V, n. 766; Lega, *De iudiciis criminalibus in genere et in specie*, vol. IV, n. 192.

1729. — 2° *Expiatio poenae* - est veluti eiusdem poenae mors naturalis. Cessant hoc modo poenae latae ad tempus determinatum ¹ aut consistentes in actibus determinatis, e. g., mulcta pecuniaria, privatio ad tempus pensionis etc. ².

Adnota tamen expiationem poenitentiae fori interni poenas fori externi non extinguere, nec expiationem poenae in foro civili impositae a poenis fori ecclesiastici per se liberare ³.

1730. — 3° *Adimplemento conditionis resolutive* - cessant poenae sub conditione resolutive latae, e. g., poenae latae ad beneplacitum Superioris, cessant cessante Superioris beneplacito, idest eius morte ⁴.

Huc referri potest, ut videtur, etiam absolutio a censuris, quae, remota contumacia, concedenda est nec nisi iniuste protrahi ultra potest.

1731. — 4° *Remissione personae laesae* - cessat poena aut actio poenalis quando lex actionem poenalem declarat admittendam esse solum ad instantiam partis, et pars cuius interest non instat. Haec remissio potest esse *tacita* et *expressa* prout fit expressis verbis renuntiatio seu remissio aut solum tacite non instando ⁵.

¹ « Si quis suspensus fuerit, *quoad restituerit, ad mensem, ad annum*, licet eo tempore, v. c. eo mense, aliquoties illicite celebraverit. Et si plures eiusdem speciei temporarias poenas l. s. successive incurreris, vel tibi irrogatae fuerint (v. c., plures suspensiones ad mensem), tempus posterioris poenae iniri debet, non a finito prioris tempore, sed a delicto admissio, vel poena irrogata; quia cum poena non ex die irrogatur, statim deberi incipit; et cum irrogatur ad certum tempus, v. c., ad mensem, mensis proximus intelligitur ». D'Annibale, *l. c.*, I, 313, nota 2 ubi auctoritates afferuntur.

² Cfr. c. 2291, nn. 7 et 12.

³ Wernz, *l. c.*, VI, 83; cfr. tamen etiam cc. 2223, § 2, nn. 2, 3; 1934, § 3; 1553, § 2; 1554.

⁴ Cfr. Chelodi, *l. c.*, 29.

⁵ Iure italico remissionis institutum certis legibus regitur bene ordinatis, quae etiam iudici ecclesiastico utiles evadere possunt et quas proinde hic afferre lubet: « Art. 152. Nei delitti punibili a querela della persona offesa, la remissione estingue il reato. — La remissione è processuale o estraprocessuale. La remissione estraprocessuale è espressa o tacita. Vi è remissione tacita, quando il querelante ha compiuto fatti incompatibili con la volontà di persistere nella querela. — La remissione può intervenire solo prima della condanna, salvi i casi per i quali la legge disponga altrimenti. — La remissione non può essere sottoposta a termini o a condizioni. Nell'atto di remissione può essere fatta rinuncia al diritto alle restituzioni e al risarcimento del danno. — Art. 153. Per i minori di anni quattordici e per gli interdetti a cagione di infermità di mente, il diritto di remissione è esercitato dal loro legale rappresentante. — I minori, che hanno compiuto gli anni quattordici, e gli inabilitati possono esercitare il diritto di remissione, anche quando la querela è stata proposta dal rappresentante, ma, in ogni caso, la remissione non ha effetto senza l'approvazione di questo. — Il rappresentante può rimettere la querela proposta da lui o dal rappresentato, ma la remissione non ha effetto, se questi manifesta volontà contraria. — Le disposizioni dei capoversi precedenti si applicano anche nel caso in cui il minore raggiunge gli anni quattordici, dopo che è stata proposta la querela. — Art. 154. Se la querela è stata proposta da più persone il reato non si estingue, se non interviene la remissione di tutti i querelanti. — Se tra più

Iure nostro admittitur institutum iuridicum remissionis actionis criminalis et consequenter etiam poenalis, in causis iniuriarum aut diffamationis, in quibus generatim non proceditur nisi ad instantiam partis laesae ¹. Haec remissio generatim tacite fit non promovendo actionem criminalem, at etiam expresse fieri potest post introductam actionem coram iudice, et tunc si acceptata fuerit is qui renuntiavit nequit amplius eam revocare. Ad remissionem faciendam nulla formalitas est necessaria ².

1732. — 5° *Poenitentia et spontanea desistentia a delicto* - generatim actionem poenalem et poenam non extinguunt; certis tamen in casibus cum iure romano tum iure nostro poenitentia aufert imputabilitatem criminalem et consequenter actionem poenalem et poenam ³.

Praecipui casus iuris nostri in quibus resipiscentia seu poenitentia a qualibet imputabilitate et proinde a qualibet poena excusat sunt casus con-

persone offese da un reato taluna soltanto ha proposto querela, la remissione, che questo ha fatto, non pregiudica il diritto di querela delle altre. — Art. 155. La remissione non produce effetto, se il querelato l'ha espressamente o tacitamente ricusata. Vi è ricsa tacita quando il querelato ha compiuto fatti incompatibili con la volontà di accettare la remissione. — La remissione fatta a favore anche di uno solo fra coloro che hanno commesso il reato si estende a tutti, ma non produce effetto per chi l'abbia ricusata. — Per quanto riguarda la capacità di accettare la remissione, si osservino le disposizioni dell'articolo 153. — Se il querelato è un minore o un infermo di mente, e nessuno ne ha la rappresentanza, ovvero chi la esercita si trova con esso in conflitto di interessi, la facoltà di accettare la remissione è esercitata da un curatore speciale. — Art. 156. Il diritto di remissione si estingue con la morte della persona offesa dal reato ». Pro maiore explicatione cfr. Saltelli e Romano-Di Falco, *Commento...*, I, n. 440 et sqs.; Michele Battista, *Codice penale e Codice di procedura penale*, p. 200 et sqs.; necnon Majno, *l. c.*, I, 505; Marchetti, *l. c.*, 177; E. Jannitti Piro-mallo, *l. c.*, n. 148.

¹ Cfr. c. 1938. Cfr. etiam Wernz, *l. c.*, V, n. 767; et VI, n. 86; Lega, *De iudiciis criminalibus...*, IV, n. 185, p. 249.

² Id iam iure romano vigeat: « Quaedam actiones per pactum ipso iure tolluntur, ut iniuriarum, item furti » fr. 17, § 1, D. 2, 14; etiam lege duodecim tabularum: « Si membrum rupsit, *ni cum eo pacit*, talio esto ». Pactum autem non erat necessarium quia actio iniuriarum « ex bono et aequo est et dissimulatione aboletur » et « si pactum conventum tale fuit, quod actionem quoque tolleret, velut iniuriarum, non poterit postea paciscendo, ut agere possit, agere » etc. Cfr. Ferrini, *l. c.*, 354, 355. Cfr. etiam articulos Codicis poenalis italici supra in nota relatos. Ad remissionem Lega, *l. c.*, IV, 185, p. 249, refert etiam remissionem actionis ex parte principis: « Princeps, pro publica potestate, qua pollet in bonum publicum, abolere potest ipsum ius accusandi, sive generatim quoad omnes delinquentes, sive speciatim quoad singularem delinquentem ». Haec autem potestas certe agnoscitur etiam de iure vigente Ordinarii locorum. Cfr. c. 2223, § 2; Wernz, *l. c.*, VI, 773.

³ Cfr. pro iure romano Ferrini, *l. c.*, p. 355-358. Similes dispositiones pro casibus conspirationum habet et Codex poenalis italicus: « Art. 308. Nei casi preveduti dagli articoli 304, 305, e 307 (ibi agitur de conspirationibus politicis et armatis) non sono punibili coloro i quali, prima che sia commesso il delitto per cui l'accordo è intervenuto e l'associazione è costituita, e anteriormente all'arresto, ovvero al procedimento: 1° disciolgono, o, comunque, determinano lo scioglimento dell'associazione; 2° non essendo promotori o capi recedono dall'accordo o dall'associazione. — Non sono parimente punibili coloro i quali impediscono comunque che sia compiuta l'esecuzione del delitto per cui l'accordo è intervenuto o l'associazione è stata costituita ». Cfr. etiam art. 309.

currentis in delictum qui suum influxum opportuna retractatione plene abduxerit ¹, et casus desistentis sponte ab incepta delicti executione, quando nullum adhuc ex conatu damnum aut scandalum ortum est ².

1733. — 6° *Praescriptio* - de se auferri potest delictum et actio criminalis aut poena iam contracta. Ius nostrum admittit praescriptionem actionis tum criminalis tum poenalis ³. Iure ante Codicem vigente non admittebatur praescriptio actionis poenalis ⁴. Sunt qui doceant etiam de iure Codicis hanc praescriptionem non admitti ⁵; at certum est hanc praescriptionem admitti ⁶ atque iisdem normis regi ac praescriptionem actionis criminalis de qua iam loquuti sumus ⁷.

Praescriptio actionis poenalis locum habet si Superior sententiam condemnatoriam executioni mandare negligat decretum executionis non edendo, aut si reus damnatus quoquo modo poenam effugiat. In poenis latae sententiae praescriptio afficere potest sententiam declaratoriam quae proinde elapso tempore praescriptionis amplius dari nequit. In censuris praecepto aut sententia inflictis praescriptio haberi nequit, quia praeceptum et sententia secum ferunt poenae executionem ⁸.

1734. — 7° *Gratia seu indulgentia legitimi Superioris* - remitti potest aut actio criminalis aut poena iam contracta aut utrumque simul ⁹. Iure nostro admittitur gratia cum circa actionem poenalem ¹⁰, tunc circa poenam iam contractam, licet in Co-

¹ Cfr. c. 2209, § 5. Cfr. etiam D'Annibale, *Summula*, I, 312, nota 76 et 321, not. 23, 24.

² Cfr. c. 2213, § 3.

³ *Criminalis* est actio quae delictum persequitur, *poenalis* quae poenae contractae vel inflictae executionem promovet. Cfr. Roberti, *De processibus*, I, 51, pag. 93, nota 1, et n. 229, p. 366.

⁴ Cfr. plura de hac quaestione apud Lega, *De iudiciis criminalibus*, IV, 189, p. 258 et sqs. Wernz, *l. c.*, V, 769 et sqs., VI, 84.

⁵ Ita Chelodi, *l. c.*, p. 29, nota 1.

⁶ C. 2240.

⁷ Cfr. vol. III, n. 1233 et sqs.; Roberti, *De processibus*, I, n. 229, p. 366.

⁸ Cfr. Roberti, *De processibus*, I, 229, p. 366 et quae vol. III, n. 1233 praesertim in notis diximus. Consulere etiam poteris utiliter quae de *praescriptione delicti* art. 157-161, et de *extinctione poenarum ob decursum temporis* art. 172, 173, in Codice poenali italico habentur. De vi autem istarum formularum loco dictionum *praescriptionis actionis criminalis et actionis poenalis* quibus adhuc ius nostrum utitur, cfr. Michele Battista, *Codice penale e Codice di procedura penale*, pag. 219; Saltelli e Romano Di-Falco, *Commento teorico-pratico del nuovo Codice penale*, n. 423 et sqs.; E. Jannitti Piromallo, *l. c.*, n. 144.

⁹ Cfr. c. 1702 ubi de condonatione legitimae potestatis relate ad actionem criminalem. Quis autem condonare possit c. 1702, non dicitur, at analogice ii posse condonare actionem criminalem videntur de quibus in cc. 2236 et 2237.

¹⁰ Cfr. notam praecedentem et c. 1702.

dice expresse de *indulgentia* et de *iure aggratiandi* sermo non occurrat ¹.

In codicibus modernioribus admittitur generalis abolitio sub nomine *amnistiae* quae est gratia principis certas actiones in certa delicta nec non poenas iam ob eadem delicta contracta abolens. Item admittitur *indultum* quo certorum delictorum poenae sine ulla personali determinatione abolentur; itemque *gratia* specificè sumpta qua aboletur aut mitigatur poena a determinata persona iam contracta ².

Iure nostro abolitio iuris romani, itemque *amnistia*, *indultum*, et *gratia*, modo quo vigent in codicibus modernioribus in usu non sunt. Nihil tamen vetat quo minus Romanus Pontifex pro tota Ecclesia, alii vero Ordinarii intra ambitum suae iurisdictionis et competentiae ad normam cc. 2236-2237 abolitionem etiam generalem adhibeant. Ad abolitionem referri possunt concessionem tempore Iubilaei dari solitae.

In praxi *gratia* sensu specifico accepta conceditur reis condemnatis cum a poenis dispensantur, quam ob rem ad *gratiam* referenda sunt quae infra de dispensatione explicabuntur ³.

1735. — 8° *Tutela seu defensio rei iudicatae* - qua nempe res iudicata, sive absolutoria sive et *a fortiori* condemnatoria fuerit sententia, non potest amplius in iudicio proponi ⁴, considerari et ipsa potest ut modus cessationis actionis criminalis et consequenter etiam poenae. Quae vis rei iudicatae, ut excludat eandem actionem criminalem saltem per modum exceptionis semper agnita est et etiam de iure vigente agnoscitur ⁵.

¹ Iure romano ius aggratiandi agnitum est tempore reipublicae populo; deinde senatui, tandem imperatori. Exercebatur autem per *abolitionem generalem* qua omnes actiones criminales necnon poenae iam inflictæ, causa alicuius magnæ publicæ sollemnitatis, abolebantur seu exstinguebantur vel temporanee vel perpetuo; cfr. Ferrini, *l. c.*, 338 et sqs.; Wernz, *l. c.*, V, 772. Habebatur praeterea et *abolitio privata* seu *specialis* quae locum habebat in systemate accusatorio qua actor seu accusator ipse abolitionem postulabat; cfr. Ferrini, *l. c.*, 340 et sqs.; Wernz, *l. c.*, V, 773 ubi etiam tenet abolitionem privatam esse applicabilem adhuc iuri nostro eo sensu quod Ordinarius prohibere possit promotori iustitiae introductionem actionis criminalis vel eius prosecutionem quod et post Codicem verum putamus. Cfr. vol. III, n. 1472.

² Codex poen. ital. haec habet: « Art. 151. L'amnistia estingue il reato, e, se vi è stata condanna, fa cessare l'esecuzione della condanna e le pene accessorie..... — Art. 174. L'indulto o la grazia condona, in tutto o in parte, la pena inflitta, o la commuta in un'altra specie di pena stabilita dalla legge. Non estingue le pene accessorie, salvo che il decreto disponga diversamente, e neppure gli altri effetti penali della condanna..... ». Cfr. plura apud Saltelli e Romano-Di Falco, *Commento teorico-pratico del nuovo Codice penale*, I, n. 429 et sqs.; Majno, *l. c.*, I, 483 et sqs.; Marchetti, *l. c.*, 175. E. Jannitti Piromallo, *l. c.*, n. 149.

³ Cfr. Wernz, *l. c.*, V, 772, 773; Lega, *De iudiciis criminalibus...*, IV, n. 186, p. 249-251.

⁴ « De his criminibus, de quibus absolutus est accusatus, non potest accusatio replicari ». C. 6, X, 5, 1.

⁵ Cfr. c. 1904. Wernz, *l. c.*, V, 774. Codex poenalis italicus de hoc modo extinctionis non loquitur, at non ex hoc sequitur ab illo non admitti. « Fra le cause di estinzione del

Nec etiam de iure vigente excludi videntur a foro ecclesiastico *compositiones* in iis delictis in quibus facile a Codice conceditur remissio ¹. Est autem *compositio* solutio certae quantitatis pecuniae a iudice seu Superiore ecclesiastico singulis vicibus statuendae, quae in Curia deponitur in pios usus eroganda.

Ante Codicem admittebatur iudicem aut Superiorem posse reo petenti *compositionem* concedere pro poenis in quibus Superior valeret dispensare ²; Codex de *compositione* non loquitur, et eam non reprobatur; at a praxi recessisse videtur in tribunalibus ordinariis. Imponitur adhuc *compositio* occasione absolutionis quae conceditur usurpatoribus bonorum ecclesiasticorum ³.

1736. — II. Quis poenas remittere possit. — Remissio poenae sive per absolutionem, si agatur de censuris, sive per dispensationem, si de poenis vindicativis, concedi tantum potest ab eo qui poenam tulit, vel ab eius competente Superiore aut successore, vel ab eo cui haec potestas commissa est.

Qui potest a lege eximere, potest quoque poenam legi adnexam remittere.

Iudex qui ex officio applicat poenam a Superiore constitutam, eam semel applicatam remittere nequit ⁴.

Codex nomine remissionis intellegit absolutionem et dispensationem. Absolutio est actus iustitiae, quia est secundum legem concedenda ei qui censura ligatus est, si a contumacia recedat. Conceditur ab eo qui iurisdictione fori interni aut externi gaudet nisi expresse prohibeatur ob reservationem. Si denegetur, ad eam obtinendam conceditur appellatio. — Dispensatio a poenis e contra est actus gratiae seu indulgentiae ⁵, quia est contra legem et datur ab eo qui legi derogare potest, nec necessario danda est, et licet reum delicti sui poeniteat tamen ad eam ipse nullum ius acquirit.

reato, il Codice non annovera la *sentenza di condanna* o *di assoluzione*, giacchè per esse, invece, l'azione penale viene a essere conclusa e raggiunge il suo fine ». Saltelli e Romano-Di Falco, *Commento...*, I, 424, p. 679.

¹ Cfr. cc. 2236-2237; Wernz, *l. c.*, V, 775-776 ubi etiam de iure asyli quatenus consideratur modus vitandi iudicium poenale et poenas delictis legibus statutas.

² Cfr. Wernz, *l. c.*, V, 775; Lega, *De iudiciis criminalibus...*, IV, 186, pag. 251.

³ Cfr. Ojetti, *Synopsis*, v. *Compositio*, n. 1385; Cappello, *De censuris* ^a, n. 342. Cfr. etiam *Instructionem Sacrae Poenitentiariae Apostolicae ad Ordinarios Italiae diei 12 Maii 1929*, apud *Apollinaris*, II, (1929), pag. 423-425.

⁴ C. 2236, §§ 1-3.

⁵ Sunt et aliae non parvi momenti differentiae inter absolutionem et dispensationem quas enumerant auctores, scilicet: Absolutio habet pro obiecto solas censuras, dispensatio solas poenas vindicativas et remedia poenalia; absolutio nisi expresse sit reservata dari potest a quolibet Ordinario et pro foro interno etiam a confessario, dispensatio solum in casibus occultis et in casibus publicis determinatis dari potest ab Ordinariis (cc. 2236, 2237); absolutio semel concessa revocari amplius nequit dum e contra revocari potest dispensatio; etc. Cfr. De Meester, *l. c.*, III, 1725; Hollweck, *l. c.*, § 30, pag. 97, nota 1.

Superior autem ex caritate aut ex iustitia eam dare quandoque debet et, si renuat, ad eam obtinendam non appellatio sed solum recursus datur ¹.

Si poenam inflixit Ordinarius loci, Superior qui eam auferre seu remittere debet non est, nisi in casu appellationis, Metropolitana ², sed Sancta Sedes. In casu autem appellationis, Metropolitana aut alius iudex appellationis potest utique poenam a tribunali inferiori latam cassare seu remittere, at, si agatur de censura iam incursa a qua non datur appellatio nisi in devolutivo ³, remissio a tribunali superiori facta id solum operatur ut ipsum tribunal superius absolutionem concedat a censura aut delinquentem ad inferius tribunal remittat ad absolutionem obtinendam ⁴.

Si tamen tribunal superius declaret censuram esse evidenter iniustam et irritam quia, e. g., censuratus est omnino innocens, absolutio necessaria non est ⁵.

Superior competens ad poenam remittendam quae lata sit ab Ordinario religiosorum aut a Superiore locali minori erit vel Superior supremus vel respective Superior maior. Quod possit ille, qui pleno iure est Superior ferentis seu infligentis poenam, poenam ipsam remittere ex eo patet quod nequit Praelatus inferior sui Superioris iurisdictionem limitare et restringere, et proinde Superior absolvens utitur iure suo et nemini facit iniuriam. Advertunt tamen auctores Superiorem iure suo uti non debere quin prius satisfactionem exigat et praelatum inferiorem praemoneat, ne eius auctoritatem contemnere videatur ⁶.

Posse successorem eius qui poenam tulit poenam remittere, ex eo patet quod is cum antecessore eamdem auctoritatem habet et eadem persona censetur. Idque verum est etsi successor ad tempus tantum succedat, ut, e. g., Capitulum cathedrale sede vacante ⁷ et deinde Vicarius Capitularis ⁸.

¹ Cfr. D'Annibale, *l. c.*, I, 313, in nota 4; Hollweck, *Die kirchliche Strafgesetze*, § 30, p. 97, nota 1 et § 69, pag. 141, nota 1; Lega, *De delictis et poenis* ², n. 121-123; Wernz, *Ius decretalium*, VI, 173, nota 144; Hilarium a Sexten, *l. c.*, p. 37; Sole, *De delictis et poenis*, n. 142; Salucci, *Il diritto penale secondo il Codice di diritto canonico*, pag. 163 et sq.; Perathoner, *Kirchliches Gerichtswesen und kirchliches Strafrecht nach dem neuen Codex iuris canonici*, 1919, p. 94, 95, in nota; Santamaria, *Comentarios...*, VI, 107; Chelodi, *Ius poenale*, n. 29; Woywod, *A practical Commentary...*, II, 2076; Ayrinhac, *Penal legislation on the new Code of canon law*, n. 64.

² Cfr. cc. 274, nn. 5, 7 et 1594; Hilarium a Sexten, *l. c.*, p. 39; Wernz, *l. c.*, VI, 88, nota 67, et 175, nota 150; Ballerini-Palmieri, *Opus theologicum morale*, VII, n. 134.

³ Cfr. c. 2243.

⁴ Wernz, *l. c.*, VI, 88, nota 67 et 175, nota 150; Lega autem *l. c.*, 129, pag. 175, docet tribunal appellationis delinquentem ad absolutionem obtinendam remitti debere ad tribunal inferius nisi hoc renuat absolutionem dare et de censura iniuste inflicta evidenter constet. Cfr. etiam Hilarium a Sexten, *l. c.*, p. 39.

⁵ Cfr. Chelodi, *l. c.*, n. 23. Cfr. etiam Hilarium a Sexten, *l. c.*, p. 29-30 ubi casus enumerantur in quibus censurae invaliditas occurrere potest.

⁶ Cfr. Hilarium a Sexten, *l. c.*, p. 39; Ballerini-Palmieri, *l. c.*, VII, n. 134. Cfr. etiam supra hac pagina in nota 4 doctrinam Wernz et Lega.

⁷ Cfr. Ballerini-Palmieri, *l. c.*, VII, n. 135.

⁸ Cfr. Vermeersch-Creusen, *Epitome...*, III, n. 430.

Poenae igitur a iure communi latae ab eo solum auferri seu remitti possunt qui ius commune condidit, aut ab eiusdem successore et delegato; idest possunt auferri solum a Romano Pontifice qui iuris communis conditor est. Idem Romanus Pontifex poenas omnes auferre potest a quibusvis aliis praelatis seu Ordinariis seu iudicibus latas vel applicatas quia ipse Superior est supremus ¹.

Ordinarii possunt remittere poenas a se iure proprio statutas, atque hanc potestatem possunt aliis delegare. Hanc potestatem relate ad poenas a suis suffraganeis statutas non habent generatim nec Metropolitae, nec Primates ².

Vicarius generalis probabiliter potest auferre poenas ab Ordinario loci statutas potestate ordinaria ³.

Haec principia valent modo absoluto pro omnibus poenis *ab homine*, seu pro poenis inflictis sententia condemnatoria licet a iure statutis ⁴. Tales enim poenae omnino reservantur ad normam huius can. 2236, § 1, ita ut si poena ab homine ligatus domicilium mutet, nequeat poena illa remitti a novo Ordinario seu ab Ordinario novi domicilii, sed remissio reservetur Ordinario antiqui domicilii, qui eam tulit aut eiusdem Superiori vel delegato ⁵.

Haec principia generalia c. 2236, § 1 varias patiuntur exceptiones in poenis vindicativis ex can. 2237, de quibus statim agendum erit, ubi principia valde emolliuntur. Item ut exceptio a generali principio considerata est paragraphus 2 c. 2236, vi cuius qui ab aliqua lege etiam potestate delegata, sive a iure sive ab homine delegatio sit, dispensare potest, potest etiam poenas remittere quas reus ob violationem incurrit ⁶.

Et quia Ordinarius vi c. 81 certis in casibus potest a legibus generalibus dispensare, in iisdem casibus poterit et a poenis ob easdem leges violatas incursis dispensare vel absolvere, quae potestas magis extenditur quam potestas c. 2237 Ordinariis concessa ⁷.

Hoc etiam notandum est, dispensationem datam ab inferiore in lege Superioris sine ulla iusta causa esse invalidam ⁸.

In poenis medicinalibus latae sententiae generalia haec c. 2236, § 1

¹ Ayrinhac, *Penal legislation...*, n. 65.

² Ayrinhac, *l. c.*, 65.

³ Sole, *l. c.*, 147; Ayrinhac, *l. c.*, 69. Aliter Augustine, *l. c.*, VIII, 108, ex analogia cum c. 2220, § 2 requirit mandatum speciale.

⁴ Excipe tamen casum in quo censura a iure, inflicta autem ab homine seu a iudice vel Ordinario sententia condemnatoria vel praecepto particulari, ab ipso iure determinatae personae absolvenda reservetur. Hoc tamen generatim fieri non solet. Cfr. Lega, *l. c.*, 129.

⁵ Lega, *l. c.*, 129, 130; Wernz, *l. c.*, VI, 175, nota 150; Hilarius a Sexten, *l. c.*, p. 38. Cappello, *De censuris* ², 120, 7, probabilem habet opinionem quae Ordinarium novi domicilii posse absolvere in hoc casu docet. Cfr. etiam Sole, *l. c.*, 147, 4, 5; Salucci, *l. c.*, p. 168, nota 2; Lega, *l. c.*, 129, 130.

⁶ Ayrinhac, *l. c.*, 66; Chelodi, *l. c.*, 29, p. 29, in nota 3 ubi haec habet: « Unde, e. g., Ordinarius qui potest dispensare super lege residentiae, valet etiam Titio illegitime absenti remittere poenas can. 2381; Episcopus facultate praeditus dandi licentiam ut bona ecclesiastica acquirantur absolvere potest eum qui sine licentia acquisivit (c. 2346)..... ».

⁷ Cfr. Augustine, *l. c.*, VIII, 108.

⁸ Cfr. De Meester, *l. c.*, VII, 1727, ex c. 84.

principia generalem patiuntur exceptionem ¹; tales enim poenae, quia medicinales, ex natura sua speciali, auferendae seu remittendae sunt statim ac censuratus a contumacia recedit, quod evenire plerumque perdifficile esset, si in singulis casibus in quibus incurruntur, quique sunt sat frequentes, ad Romanum Pontificem recurrendum esset. Iuste proinde ac congrue ius statuit de poenis medicinalibus contrarium principium, nempe has poenas non esse reservatas nisi expressa lege id caveatur. At haec melius ex dicendis patebunt ².

Quod dicitur de iudice *quod nequeat poenas a se semel applicatas remittere* intellige de iudice qui poenas a iure statutas applicavit; iudex enim lege applicata casui sibi commissio iudicando, munere suo functus est, quod verificatur praecipue de iudice delegato. Excipe tamen etiam pro iudice casum in quo iudex ad normam canonum suam sententiam corrigere possit ³.

Aliud tamen videtur affirmandum de poenis quas iudex potest ex concessione canonum statuere et infligere, durante iudicio, tribunalis ministris seu testibus vel partibus; has enim poenas videtur iudex, eodem durante processu, remittere posse. Expleto autem processu, has poenas remittere poterit Superior qui iudicem delegaverat, aut Ordinarius aut Sancta Sedes ⁴.

1737. — III. Quousque potestas Ordinarii poenas remittendi extendatur. - 1° *In casibus publicis.* - In casibus publicis potest Ordinarius poenas latae sententiae iure communi statutas remittere, exceptis:

- a) Casibus ad forum contentiosum deductis;
- b) Censuris Sedi Apostolicae reservatis;
- c) Poenis inhabilitatis ad beneficia, officia, dignitates, munera in Ecclesia, vocem activam et passivam eorumve privationis, suspensionis perpetuae, infamiae iuris, privationis iuris patronatus et privilegii seu gratiae a Sede Apostolica concessae ⁵.

Hoc canone lata potestas conceditur omnibus Ordinariis non solum locorum sed etiam Ordinariis religiosorum, quod iam auctores ante Codicem admittebant ex privilegio eis a Sancto Pio V concessio 21 Iul. 1571 ⁶.

Canon et paragraphus supra relata referuntur ad casus publicos. Quinam autem sint casus publici iudicandum est ex iis quae supra de c. 2197, n. 1 explicavimus ⁷.

¹ Poterit quis affirmare etiam in censuris principia illa locum habere et ipsum ius commune omnibus, qui potestatem habent saltem in foro interno absolvendi, potestatem censuras remittendi, exceptis censuris reservatis, expresse concedere. Cui assertioni nihil obicimus: quaestio est de terminologia.

² Cfr. Lega, *l. c.*, 128; Wernz, *l. c.*, VI, 90, nota 68; Ayrinhac, *l. c.*, n. 65.

³ Cfr. cc. 1878; 1895. Cfr. etiam Wernz, *l. c.*, VI, 89 et 175, nota 150; Cappello, *l. c.*, p. 120.

⁴ Cfr. Cappello, *l. c.*, 120, 2.

⁵ C. 2237, § 1, nn. 1-3.

⁶ Cfr. D'Annibale, *l. c.*, I, 314, nota 7; Sole, *l. c.*, 147; Augustine, *l. c.*, VIII, 110; Salucci, *l. c.*, p. 167.

⁷ Cfr. etiam Chelodi, *l. c.*, 30, pag. 30, nota 1.

Ordinarius licet expresse non dicatur a Codice, potestatem quam vi huius paragraphi 1 h. c. habet delegare posse videtur ¹.

Universus c. 2237 respicit solum poenas latae sententiae a iure communi statutas; poenae autem ferendae sententiae a iure, postquam irrogatae fuerint, ut poenae ab homine considerantur quas remittere is solus potest qui eas tulit vel eius Superior vel successor vel is cui ab his potestas concessa est vel iudex appellationis ².

Poenas autem latae sententiae *iure particulari statutas* quis remittere possit Codex hoc loco non dicit, at ex can. 2236, § 1, necnon, si agatur de censuris, ex. c. 2252 et sequentibus eruendum est. Insuper notandum est reservationem censurae forte a iure particulari adnexam extra territorium reservantis vim suam exserere non posse, etiamsi censuratus ad absolutio-nem obtinendam e territorio egrediatur ³.

Circa remissionem poenarum in casibus publicis, ante Codicem, haec quae sequuntur, admittebat doctrina: tacite censebatur dari facultas poenas remittendi Ordinariis si lex permetteret dispensationem a poenis quin determinaret personam a qua dari dispensatio deberet ⁴, superfluum enim censebatur hoc declarari a lege, si dispensatio fuisset Romano Pontifici reservata; Episcopis agnoscebatur facultas dispensandi a poenis contractis ob *crimina minora* seu ob crimina *non maiora adulterio*, ut furta, sacrilegia, periuria etc. ⁵; aliqui auctores adiudicabant praeterea Episcopis facultatem dispensandi a poenis quae sine gravi incommodo servari non possent, si necessitas urgeret et Romanus Pontifex adiri non posset ⁶; denique omnes admittebant, quia clare a Concilio Tridentino concessa ⁷, facultatem Episcoporum dispensandi in irregularitatibus omnibus, et suspensionibus ex delicto occulto provenientibus, excepta ea quae oritur ex homicidio voluntario, et exceptis aliis deductis *ad forum contentiosum*, et absolvendi in quibuscumque casibus occultis etiam Sedi Apostolicae reservatis delinquentes quoscumque sibi subditos in dioecesi sua per seipsos vel per vicarium specialiter deputatum in foro conscientiae ⁸.

Codex hanc materiam ordinavit plures quaestiones clare et parce definiendo, et earum poenarum remissionem Ordinariis subtrahendo, quarum observantia ad bonum Ecclesiae directius ordinatur, cuiusmodi sunt omnes poenae, n. 3 huius canonis enumeratae ⁹.

Codex non distinguit amplius inter poenas inflictas seu contractas ob delicta maiora vel minora; nec item admittitur modo generali facultas di-

¹ Sole, *l. c.*, 147, 3; Salucci, *l. c.*, p. 167. Contra Augustine, *l. c.*, VIII, 110. Ayrinhac, *l. c.*, n. 69, affert duas opiniones quin aliquid addat.

² Sole, *l. c.*, 147; Lega, *l. c.*, 129-130. Cfr. c. 2217, § 1, n. 3, et supra ubi de c. 2236.

³ C. 2247, § 2.

⁴ Cfr. Wernz, *l. c.*, VI, 90; Hollweck, *Die kirchlichen Strafgesetze*, § 69, pag. 141, nota 2, a; Ayrinhac, *Penal legislation on the new Code of canon law*, n. 67.

⁵ D'Annibale, *Summula*, I, 315; Hollweck, *l. c.*, § 69, pag. 141, nota 2, b; Wernz, *l. c.*, VI, 91; Ayrinhac, *l. c.*, n. 68.

⁶ Cfr. D'Annibale, *l. c.*, I, 315; Ayrinhac, *l. c.*, n. 68; Hollweck, *l. c.*, § 69, p. 141, nota 2, c.

⁷ Concil. Trident., Sess. XXIV, cap. 6, *de reform.*

⁸ Cfr. D'Annibale, *l. c.*, 316; Wernz, *l. c.*, VI, 92; Hollweck, *l. c.*, § 69, p. 141, nota 2, d; Ayrinhac, *l. c.*, n. 69; Ballerini-Palmieri, *l. c.*, VIII, 10.

⁹ Augustine, *l. c.*, VIII, 110.

spensandi in casibus necessitatis seu gravis incommodi ¹. Inter poenas n. 3 exceptas non recensentur certae poenae gravissimae, ut depositio et degradatio, quia sunt semper ferendae sententiae, et ut tales reguntur c. 2236.

Dictio *casus ad forum contentiosum deducti*, ex Concilio Tridentino ² excerpta est et in Codicem introducta; ex iure proinde vetere interpretanda est ³.

Casus autem deduci dicitur *ad forum contentiosum* cum citatio delinquentis legitime peracta fuerit sive ad partis civilis instantiam ad actionem contentiosam promovendam, sive ad instantiam promotoris iustitiae vel directe a Superiore competente ad poenam declarandam ⁴. Non est necesse ut deductio ad forum contentiosum publice innotescat, nec refert utrum casus ad forum contentiosum iure an iniuria deductus sit ⁵.

Casus exceptus *deductionis ad forum contentiosum* non verificatur, si res sit quidem deducta ad iudicium, at reus vel definitive

¹ Cfr. Ayrinhac, *l. c.*, n. 70, p. 81. Cfr. tamen c. 2290, et supra n. 1736.

² Sess. XXIV, cap. 6, *de ref.*

³ C. 6, n. 3. Ita dictionem illam interpretantur ex iure veteri Sole, *l. c.*, 148; Blat, *l. c.*, 59, p. 83; Salucci, *l. c.*, 169, 170; Vermeersch-Creusen, *l. c.*, III, n. 431; Ayrinhac, *l. c.*, n. 70; Woywod, *A practical Commentary...*, II, n. 2077; Santamaria, *l. c.*, VI, 109; Cocchi, *l. c.*, lib. V, 56, p. 88. Contra communem doctrinam, docent Augustine, *l. c.*, VIII, 109 et Eichmann, *Das Strafrecht des Codex iuris canonici*, p. 73, casus deductos *ad forum contentiosum* tunc solum verificari cum vi c. 2210, § 1, n. 2 a parte laesa reus ad iudicium deducitur actione civili seu contentiosa, arguentes ex c. 1552, § 2. Quod argumentum, iure Codicis cum iure veteri collato, probare non videtur. Cfr. Blat, *l. c.*

⁴ Auctores tamen non concordant in determinando momento quo casus deduci proprie dicatur ad forum contentiosum. D'Annibale haec habet, *Summula*, I, 252: « *Deductum ad forum contentiosum* accipimus, cum iudex per narrationem negotii causam audire ceperit » et in nota 48 addit: « Quidam docent tunc dici deductum ad forum contentiosum, cum probatum fuerit saltem per unum testem; sed hoc est alienum a iure; alii cum fuerit intimatum parti et hoc gratuitum est ». Blat, *l. c.*, I, n. 59, dicit tunc censeri casum deductum ad forum contentiosum cum iudex sive ad declarandas poenas sive ad instantiam partis libellum aut accusationem acceptavit. Reiffenstuel, *Ius canonicum universum*, V, 12, 232 habet: « *Ad forum contentiosum deductum* dicitur omne et solum illud homicidium, vel aliud delictum, super quo ad iudicem iam delato facta est contestatio litis... Ratio est, quia *forum contentiosum* dicitur ex eo, quod in illo contendatur seu litigetur, atque non contenditur in eo donec inter partes litigantes detur contradictio et contentio quod fit per litis contestationem ». Sole, *l. c.*, 148, scribit: « Tunc casus dicitur deductus ad forum contentiosum cum iudex competens negotium pertractare ceperit ». Ayrinhac, *l. c.*, 70, dicit iuxta aliquos sufficere denuntiationem contra delictum esse factam, iuxta alios vero iudicium debet esse inceptum aut, si facta est tantummodo denuntiatio, reo debet ipsa esse notificata. Woywod, *A practical Commentary...*, II, 2077, docet tunc dici casum ad forum contentiosum deductum cum legitima citatio ad comparendum et respondendum reo facta est. Cum ratio huius exceptionis eo tendat ne *intercipiatur ordo iurisdictionum* (cfr. Lega, *l. c.*, 130, et 131, p. 179, in nota; Sole, *l. c.*, 148) et ex c. 1568 ratione praeventionis iudex ius acquirat iudicandi de aliqua causa, citatione reo legitime intimata, omissis aliis opinionibus plus minus indeterminatis eam solam veram putamus quae in textu exponitur. In eodem sensu cfr. De Meester, *l. c.*, III, 1727, p. 161, nota 5; Vermeersch-Creusen, *l. c.*, III, n. 431.

⁵ Cfr. D'Annibale, *l. c.*, I, 316, nota 11; Lega, *l. c.*, 311; Sole, *l. c.*, 148.

fuerit absolutus, vel absolvatur ab instantia partis seu edicatur modo locum non esse instantiae, quamvis ad hanc qualemcumque absolutionem obtinendam falsa instrumenta exhibita sint iudici aut falsi testes adhibiti ¹.

Delictum non censetur deductum ad forum contentiosum si iudex ad cuius tribunal deductum est sit absolute incompetens; nihil e contra refert utrum sit iudex laicus an ecclesiasticus, dummodo competens sit ².

Pro casibus ad forum contentiosum deductis potestas remittendi Ordinariorum manet ligata in perpetuum, idest etiam postquam iudex sententiam contra reum dedit, non item si reus quoquo modo, ut diximus, absolvatur ³.

Si casus censurae nemini reservatae ad forum contentiosum deducatur, nequit Ordinarius, ad cuius tribunal casus non est deductus, ab ipsa censura absolvere, quia verificatur casus exceptus et ratio est eadem ac pro poenis reservatis, ne scilicet *ordo iurisdictionum turbetur*.

Haberi facile potest casus publicus qui non sit deductus ad forum contentiosum; publicitas tunc non obstat quo minus Ordinarius poenas delicti publici remittere possit, dummodo non agatur de censura Sanctae Sedi etiam simpliciter reservata aut de poenis num. 3, huius paragraphi c. 2237, recensitis. Si casus verificetur censurae Romano Pontifici reservatae et casus publicus est, non potest Ordinarius censuratum absolvere etsi censura est tantum simpliciter reservata; itemque nequit Ordinarius dispensare a poenis exceptis vi huius paragraphi l c. 2237. Censuras autem non reservatas, itemque poenas non exceptas potest Ordinarius remittere etsi agitur de delicto publico, dummodo non sit deductum ad forum contentiosum.

Limitatio facultatis absolvendi et remittendi poenas in casibus deductis ad forum contentiosum, si agitur de censuris nemini reservatis, itemque de censuris reservatis simpliciter Romano Pontifici non publicis, necnon de aliis poenis, quibus, si non fuissent deductae ad forum contentiosum, possent Ordinarii absolvere, non afficit ipsum Ordinarium ad cuius forum seu tribunal casus deductus est, sed solum alios Ordinarios. Quod enim Ordinarius ad cuius tribunal casus deductus est absolvere reum possit nullam *iurisdictionum perturbationem*, quae est causa limitationis, inducere potest.

1738. — 2° *In casibus occultis.* - In casibus occultis, potest Ordinarius poenas latae sententiae iure communi statutas per se vel per

¹ Cfr. Lega, l. c., 131, pag. 179 et 180 in nota; Sole, l. c., 148; Salucci, l. c., p. 170; Blat, l. c., V, 59; Gasparri, *Tractatus canonicus de Sacra Ordinatione*, I, n. 225.

² Gasparri, l. c., I, 225; Blat, l. c., V, 59; Sole, l. c., 148.

³ Blat, l. c., V, 59; Gasparri, l. c., I, 225. Verum si forum contentiosum fuerit tribunal laicale, nihil ob stare videtur quo minus Ordinarius, causa finita in tribunali laicali, reum absolvat non quidem a poenis in foro laicali contractis sed a contractis in foro ecclesiastico. Paulo aliter Gasparri, l. c., I, n. 225.

aliud remittere, exceptis censuris specialissimo vel speciali modo Sedi Apostolicae reservatis ¹.

Eadem potestas pro casibus occultis extenditur etiam ad dispensandum a qualibet irregularitate, exceptis solummodo irregularitatibus ex homicidio et abortu voluntario aliisque omnibus ad forum iudiciale deductis; eademque potestate certis in casibus omnes confessarii gaudent ². Sed et praeterea Ordinarii regulares, ex specialibus privilegiis suos subditos dispensare possunt ab irregularitatibus etiam publicis ea excepta quae ex homicidio voluntario oritur ³. Superiores autem locales feria secunda post Dominicam primam Quadragesimae, singulis annis, dispensare possunt suos subditos a qualibet irregularitate quavis causa contracta ⁴.

Casus occulti sunt casus in quibus agitur *de delicto* saltem *formaliter occulto*; *occultum* autem *formaliter delictum* illud dicitur, quod, quamvis cognoscatur ut factum a tali vel tali persona procedens, latet tamen personae, quae illud scienter et libere commisit, imputabilitas ⁵.

Casus occultus verificatur etiam relative, si, e. g., in aliqua regione delictum et censura non cognoscantur licet alibi nota sint; itemque quod olim publicum fuit lapsu temporis occultum fieri potest ⁶.

Pro casibus occultis Codex ampliavit potestatem Ordinariorum in quantum eis concessit facultatem remittendi non solum irregularitates et suspensiones, sed etiam alias quaslibet poenas, dummodo casus occulti maneant ⁷.

Dum ante Codicem facultas absolvendi a censuris Sanctae Sedi simpliciter reservatis concessa Episcopis a Concilio Tridentino ⁸ exercenda erat et exerceri poterat solummodo in subditos, nunc exerceri potest etiam in peregrinos ⁹.

In casibus occultis de iure vigente Ordinarius potest dispensare et remittere omnes poenas latae sententiae non deductas ad forum contentiosum exceptis censuris speciali et specialissimo modo reservatis, comprehensis proinde poenis c. 2237, § 1, n. 3 ¹⁰.

Facultas extenditur solum ad poenas iure communi statutas exclusis quae iure particulari statuuntur ¹¹.

¹ C. 2237, § 2. Quae potestas Ordinariorum nihil detrahit potestati a Codice concessae cum circa censuras reservatas, tum circa poenas vindicativas omnibus confessariis pro casibus urgentioribus, de qua postea sermo occurret; cfr. cc. 2254 et 2290.

² Cfr. c. 990.

³ Pius V, Const. « *Dum ad Congregationem* » 13 Iunii 1571.

⁴ Paulus III, « *Exponi nobis* », 12 Mart. 1545; cfr. Vermeersch-Creusen, *Epitome*, III^a, n. 261. Cfr. etiam Hilarium a Sexten, *l. c.*, p. 295, 296.

⁵ Cfr. c. 2197, n. 4. Chelodi, *l. c.*, pag. 30, nota 1; Blat, *l. c.*, V, 59.

⁶ Cfr. Cappello, *l. c.*, 122.

⁷ Ante Codicem generali modo sola potestas remittendi suspensiones et irregularitates agnoscebatur Ordinariis; circa alias poenas ius clarum desiderabatur; cfr. Chelodi, *l. c.*, 30; Wernz, *l. c.*, 90 et sqs.; D'Annibale, *l. c.*, I, 315; Lega, *l. c.*, nn. 130, 131, pag. 175-182.

⁸ Sess. XXIV, cap. 6, *de ref.*

⁹ C. 2253, n. 3. Cappello, *l. c.*, 121. Cfr. etiam Blat, *l. c.*, V, 59, p. 85.

¹⁰ Ayrinhac, *l. c.*, n. 70.

¹¹ Cfr. Blat, *l. c.*, V, 59; Ayrinhac, *l. c.*, n. 70.

Ordinarius religiosorum ante Codicem non poterat absolvere a casibus Romano Pontifici simpliciter reservatis suos subditos, nunc vero certo potest ¹.

1739. — IV. Conditiones et modus poenas remittendi. - 1° De remissione vi aut metu extorta. - Poenae remissio, vi aut metu gravi extorta, ipso iure irrita est ².

Ut irritatio remissionis habeatur non requiritur ut metus aut vis ab eo incutiantur cui remissio facienda est, sufficit ut incutiantur a tertia quavis persona consentiente vel etiam dissentiente eo cui fit remissio. Requiritur e contra ut metus aut vis ad remissionem obtinendam incutiantur et metus aut vis causa existant cur remissio conceditur ita ut dici vere possit remissionem fuisse vi extortam.

Ante Codicem admittebatur metum gravem *iuste* incussum non irritare remissionem poenarum ³.

Post Codicem aliqui docent dari non posse casum remissionis metu iusto gravi extortae ⁴; quod non probatur; licet enim difficulter occurrere possit casus metus gravis iuste incussi ab illo cui poena remittenda est, facile e contra casus occurrere potest metus gravis iuste incussi a tertia aliqua persona. Ex regulis igitur interpretationis c. 6, nn. 2-4 contentis probabile habemus remissionem poenarum metu iusto extortam validam esse ⁵. Nec obstat ratio quod Codex inter metum iustum et iniustum non distinguat, quia licet id verum sit, constat tamen Codicem loqui de remissione *extorta* quae metum iniustum supponere videtur ⁶.

Casus remissionis poenae metu iusto obtentae et proinde validae esset si censura irretitus absolutionem quaereret sub minis recurrenti ad Superiorem maiorem in casu quo Superior a quo quaeritur eam dare nolit ⁷.

1740. — 2° De modo et forma in remittendis poenis servandis. - Poena valide remitti potest praesenti vel absenti, absolute vel sub conditione, in foro externo vel interno tantum.

Licet poena etiam oretenus remitti possit, si tamen scripto inflicta fuerit, expedit ut etiam eius remissio scriptis concedatur ⁸.

¹ Blat, *l. c.*, V, 59.

² C. 2238.

³ Cfr. Lega, *l. c.*, 149, 5; D'Annibale, *l. c.*, I, 355, nota 25; Hilarium a Sexten, *l. c.*, p. 43-44; Wernz, *l. c.*, VI, 176.

⁴ Cfr. Sole, *l. c.*, 151 et post ipsum Cocchi, *l. c.*, 57 et Salucci, *l. c.*, 173-174.

⁵ Ita Vermeersch-Creusen, *l. c.*, III, 432; Claeys Bouuaert-Simenon, *l. c.*, 1269. Consonat Reg. iur. 64 in VI: « Quae contra ius fiunt, debent utique pro infectis haberi » et c. 5, X, 5, 41: « Quod latenter, aut per vim, aut alias *illicite* introductum est, nulla debet stabilitate subsistere ».

⁶ Cfr. Hilarium a Sexten, *l. c.*, 44.

⁷ Cfr. Woywod, *A practical Commentary on the Code of canon law*, II, n. 2077; Ayri-nhac, *Penal legislation...*, *l. c.*, n. 71. Cfr. etiam De Meester, *l. c.*, III, n. 1728.

⁸ C. 2239, §§ 1, 2.

a) Remissio concedi potest sub conditione suspensiva vel etiam resolutiva. *Suspensiva* conditio esse potest de *praeterito*, e. g., si rem restituisti te absolvo vel dispenso; de *praesenti*, e. g., si revera concessa est mihi a Superiore potestas, te absolvo vel dispenso; de *futuro*, e. g., si damnum reparaveris nunc pro tunc te dispenso vel absolvo ¹. Aliqui statuunt absolutionem sub conditione de futuro, nisi ex gravi causa, illicitam esse ².

Resolutiva conditio est semper de futuro et id operatur ut remissio statim valeat, sed nisi intra certum tempus aliquid praestetur eius valor cesset. Non solet apponi conditio resolutiva dispensationi ³, sed solum absolutioni.

Absolutio autem cum conditione resolutiva appellatur absolutio *ad reincidentiam*, quia si taliter absolutus intra certum tempus hoc vel illud non fecerit in similem censuram reincidit ⁴.

Quaestio est inter auctores utrum censura in quam delinquens reincidit, sit eadem ac illa a qua absolutus est an alia. Communiter docent esse *eandem specificè censuram* ita ut si illa fuerat Romano Pontifici reservata etiam ista reservata eodem modo habenda sit; *novam autem numerice* esse *censuram* et proinde, quia nova censura est, sine novo delicto et sine nova contumacia reincidentiam dari non posse ⁵. Alii docent censuram in quam delinquens reincidit *eandem* et *specie* et *numero* esse censuram a qua absolutus est, ideoque in eam relabi etiam sine nova culpa et contumacia. Quod falsum videtur quia prior censura revera per absolutionem ablata est et durissimum hoc in praxi esset, quia reincidentia, si non est poena inobedientiae, est iniusta ⁶.

Reincidentia potest esse *a iure* aut *ab homine*, prout lege vel praecepto particulari statuitur. *Reincidentia ab homine* nequit statui nisi ab eo qui potest censuras ferre ⁷.

¹ Hilarius a Sexten, *l. c.*, 35; itemque D'Annibale, *l. c.*, I, 454, nota 17.

² Cfr. Lega, *l. c.*, 134, et fusius Ballerini-Palmieri, *l. c.*, VII³, n. 185-188; Hollweck, *l. c.*, § 31, nota 6, pag. 99.

³ Non repugnat tamen per se concedi dispensationem etiam cum conditione resolutiva; cfr. Lega, *l. c.*, 135.

⁴ Reiffenstuel, *l. c.*, V, 39, 266; D'Annibale, *l. c.*, I, 354.

⁵ Cfr. D'Annibale, *l. c.*, I, 354, nota 22; Lega, *l. c.*, 134; Wernz, *l. c.*, 177; Cappello, *l. c.*, 95; Ballerini-Palmieri, *l. c.*, VIII³, 191-192 ubi haec melius naturam absolutionis ad reincidentiam explicantia leguntur: «In huiusmodi igitur absolutione duplex sententia intercedit: prima est qua censuratus absolvitur; altera, qua ipse censurae rursus subiicitur, conditionate tamen, si praescripta scilicet non servaverit intra praefinitum tempus. Porro haec secunda sententia (sive ab homine sit sive a iure) non debet nec potest carere conditionibus necessariis omnino ad validam censurae sententiam, sive absoluta sententia sit sive conditionata. Ergo exigit culpam aliquam et contumaciam. Neque vero haberi ratio potest contumaciae, ob quam primitus quis censuram incurrerat; nam haec supponitur deposita, quando dein absolutus est».

⁶ D'Annibale, *l. c.*, I, n. 354, nota 22, ubi pro hac opinione citatur inter alios Suarezius, VII, 8, 27.

⁷ Ita communiter; D'Annibale, *l. c.*, I, 354; Lega, *l. c.*, 134; Wernz, *l. c.*, VI, 177; Sole, *l. c.*, 152; Cappello, *l. c.*, 95; Salucci, *l. c.*, p. 176-177 in nota ubi recte reicitur doctrina Cerato affirmantis poenam reincidentiae apponi posse absolutioni ab omnibus qui potestate absolvunt ordinaria. Cfr. etiam Woywod, *l. c.*, II, n. 2089, p. 432; Ayrinhac, *l. c.*, n. 89; De Meester, *l. c.*, III, n. 1742, 2, b, γ.

Casus *reincidentiae a iure taxative* a Codice determinantur ¹. Casus de quo in c. 2252 ita videtur esse intelligendus ut is qui vi illius canonis absolutus est recurrere teneatur, etsi hoc onus ei confessarius explicite non imposuerit, quia obligatio recurrendi directe a Codice imponitur. Reincidentia tamen non verificatur, iuxta ea quae supra diximus, nisi delictum novum inobedientiae habeatur, idest, si causa excusans a recursu, ut ignorantia, metus gravis etc. habeatur. Reincidentia e contra de qua in c. 2254, § 1 et 3, licet et ipsa sit a lege seu a iure non sortitur effectum nisi praevia monitio reincidentiae facta sit a confessario, quia hanc praeviam monitionem requirit Codex ².

Potest remissio poenae concedi *ad effectum*, seu ad actum, seu ad tempus; quod tunc fit cum aliquis effectus poenae suspenditur ad certum aliquem effectum, qui aliter obtineri non posset, obtinendum, vel etiam cum omnes effectus poenae suspenduntur ad certum tempus firma remanente poena pro alio tempore aut pro aliis effectibus. Haec remissio, sive dispensatio sit sive absolutio semper aequivalet partiali legis dispensationi ³.

Remissio poenae ad effectum seu ad tempus potest esse *a iure* vel *ab homine*. Est *a iure*, si ipsa lege vel privilegio concedatur, e. g., c. 2270, § 2; diebus sollemnioribus remittitur observantia interdicti ipso iure, et ad certos effectus; erit *ab homine*, si actum explicitum Superioris exquirat, e. g., si absolvatur excommunicatus post sententiam declaratoriam aut condemnatoriam ad solum effectum ut concurrere possit ad electionem canonicam, vel ut recipere valeat rescriptum Romani Pontificis ad quod recipiendum incapax est ⁴.

Hanc absolutionem *ad effectum* aliqui auctores vocant *absolutionem ad reincidentiam improprie dictam*, quia in ipsa non datur proprie absolutio sed solum partialis remissio seu dispensatio ab observantia poenae ad certos effectus ⁵.

Ad remissionem poenarum sub conditione refertur etiam remissio quam vocant *ad cautelam*, quae est remissio data sub conditione de praesenti, e. g., te dispenso ab hac poena servanda vel te absolvo a tali vel ab omnibus censuris si absolutione aut dispensatione indiges ⁶.

Datur autem remissio *ad cautelam* in dubio facti et generatim omnibus poenitentibus in foro sacramentali ante absolutionem a peccatis. In dubio autem iuris remissio *ad cautelam* non est necessaria, quia, cum lex dubia non obliget, nulla poena, ob eius violationem, incurri potest ⁷.

Quaestio fit ab auctoribus utrum suspendi possit censura aut alia poena. Sanctus Alphonsus de censuris negat suspendi eas posse, ex eo quod non sit in potestate inferioris efficere ut censura, quae permanet, non producat

¹ Cfr. cc. 2252 et 2254, § 1 et § 3; Chelodi, *l. c.*, 29.

² Cfr. D'Annibale, *l. c.*, I, 354, nota 23.

³ Cfr. Hilarius a Sexten, *l. c.*, 36; Ballerini-Palmieri, *l. c.*, VII, 189-190; De Meester, *l. c.*, III, 1742, 2, b, 8.

⁴ Cfr. cc. 36, § 2 una cum c. 2265.

⁵ Cfr. Ballerini-Palmieri, *l. c.*, VII, 189-190; Cappello, *l. c.*, 95, 5.

⁶ Cfr. Ballerini-Palmieri, *l. c.*, VII, 185.

⁷ Cfr. Hilarius a Sexten, *l. c.*, p. 35-36; Lega, *l. c.*, 151; Wernz, *l. c.*, VI, 177; Cappello, *l. c.*, 94.

suos effectus ¹. Alii tamen contradicunt nec ratio convincens apparet cur is qui potest absolvere absolute et in perpetuum non possit absolvere *improprie* ad tempus, suspendendo ex iusta causa ad tempus effectus censurae. Eademque solutio quaestionis danda est pro aliis poenis. Adnotamus etiam ad suspensionem censurae reduci quam supra appellavimus *absolutionem ad effectum* ².

b) Qui potestatem habet remittendi poenas in foro sacramentali tantum nequit eas remittere absenti, quia ea potestate uti tantummodo potest in administratione Sacramenti Poenitentiae quae administrari absentibus nequit ³.

Qui vero habet potestatem remittendi in foro externo, aut etiam interno extrasacramentali seu simpliciter in foro conscientiae, potest poenas remittere etiam extra confessionem ideoque etiam absentes per litteras, nuntium aut procuratorem necnon per telegraphum aut telephonium; quod valet tam de poenis quam de censuris ⁴.

Remissio concessa pro foro externo valet et pro foro interno ⁵, non item e contra data pro foro interno valet necessario et pro foro externo ⁶.

Quando casus delicti et poenae iam deductus est ad forum contentiosum aut praevидetur ad tale forum proxime deducendus, remissio poenae in foro interno non est concedenda ⁷.

Remissio poenae concessa pro foro interno generatim non valet pro foro externo, Superior tamen potest, si vult, remissionem poenae in foro interno obtentam etiam pro foro externo acceptare ⁸. Immo quandoque ex

¹ S. Alphonsus, *Theologia moralis*, VII, 125; ex Salmanticensibus, *De censuris*, c. 2, n. 3.

² Cfr. Ballerini-Palmieri, *l. c.*, VII, 193.

³ Lega, *l. c.*, 126; Cocchi, *l. c.*, 58, pag. 90; Augustine, *l. c.*, VIII, 111.

⁴ Hilarius a Sexten, *l. c.*, 34-35; Lega, *l. c.*, 126; Cocchi, *l. c.*, 58, p. 90. Quod dicitur de telephonio aut telegrapho, valet etiam de radiophonia. Cfr. Matteo da Coronata, *La Radiofonia, la morale e il diritto canonico*, 1930, p. 39.

⁵ Conficit Augustine, *l. c.*, VIII, 107 in nota 2, casum in quo haberi possit absolutio valida in foro externo sine effectibus in foro interno, si nempe Romanus Pontifex absolveret in foro externo illum qui ligatur censura qui tamen nec attritione nec contritione quae necessaria est in foro sacramentali non habeat; at vera haec doctrina non videtur; licet enim contritio sit necessaria ad peccatorum remissionem, non probatur tamen necessariam esse ad poenarum absolutionem.

⁶ Cfr. c. 2251. Hilarius a Sexten, *l. c.*, 36; Lega, *l. c.*, 125; Cappello, *l. c.*, 97; Wernz, *l. c.*, VI, 174; D'Annibale, *l. c.*, I, 336, nota 13.

⁷ Hilarius a Sexten, *l. c.*, p. 36, dicit tantum *prudencia vetat* ne absolutio in foro interno etc. Alii tamen auctores omnino vetant absolutionem in foro interno pro his casibus; Ballerini-Palmieri, *l. c.*, VII, 206; Wernz, *l. c.*, VI, 174. Docet Cappello, *l. c.*, 98, 8, absolutionem a censura pro foro interno datam validam esse, etsi de casu agatur deducto ad forum contentiosum; quia, ait ipse, nullibi in Codice asseritur invaliditas; porro nullitas alicuius actus eatenus affirmanda est, quatenus ex lege aut expresse aut saltem aequivalenter de illa constet. At, ni fallimur, de invaliditate in hoc casu constare dicendum est ex c. 2237, § 1, n. 1. Casus de facto iam deductus ad forum contentiosum iuridice considerandus est ut casus publicus, licet secreto causa in Curia pertractetur.

⁸ C. 2251. Ballerini-Palmieri, *l. c.*, VII, 206; Wernz, *l. c.*, VI, 174; Hilarius a Sexten, *l. c.*, p. 36; immo et teneri potest remissionem acceptare; cfr. etiam Cappello, *l. c.*, 98; Lega, *l. c.*, 125, pag. 171, in nota.

speciali Sanctae Sedis dispositione Superior obligari potest ad acceptandam absolutionem in foro interno datam etiam pro foro externo ¹.

Quaelibet poena est de se vinculum fori externi ², quam ob rem non recte loquuntur auctores qui docent censuras aut alias poenas ecclesiasticas haberi quae contrahantur in solo foro interno ³; at necessario quoque forum internum ligant, immo maiori etiam vi quam forum externum, quia, ut vidimus, potest quis excusari a poena in foro externo observanda quin eo ipso a poena servanda in foro interno excusetur ⁴.

Obligatio autem servandi poenam in foro interno et ad forum internum restricta auferri potest independenter a remissione in foro externo ab eo qui potestatem fori interni obtinuit ⁵.

Potestas poenas remittendi in foro interno sedulo distinguenda est a potestate fori interni remittendi seu absolvendi peccata: haec enim datur ad Deum nobis reconciliandum, illa ad poenam ab Ecclesia statutam auferendam; haec si valide detur necessario ad omnia peccata gravia directe vel indirecte extenditur, illa ad unicam poenam, aliis retentis, restringi potest; haec sine contritione vel attritione cordis haberi nequit, illa etiam invitis aut contumacibus dari potest; haec absolute generatim danda est, illa fieri potest etiam sub conditione de futuro suspensiva; haec solis praesentibus, illa per se etiam absentibus per litteras, telegraphum aut telephonium dari potest; ad hanc solus sacerdos delegari potest, ad illam quilibet clericus; haec peccata directe vel indirecte remittit, illa poenas solum directe; haec ad solum forum internum, illa ad forum etiam externum extendi potest; haec ad reincidentiam dari nequit, illa vero potest ⁶.

Absolutio data in foro interno sacramentali a censuris valet, licet forte absolutio a peccatis irrita fuerit ⁷. Confessarius autem, generatim a censuris non reservatis absolvere potest solummodo in foro sacramentali ⁸.

c) Cum poena infligi non possit sine aliquo externo signo sive legis, sive hominis, ita nec remissio sine aliquo externo signo haberi potest. Signum tamen determinatum nullum ad valorem remissionis requiritur ⁹.

¹ Ita, e. g., in *Instructione Sacrae Poenitentiariae ad Ordinarios Italiae*, diei 12 Maii 1929, circa sanationem emptionum bonorum ecclesiasticorum a Gubernio olim usurpatorum, haec leguntur: « Impertitae in foro interno absolutionis et sincere promissionis a poenitente factae mandata fideliter exsequendi scriptum testimonium confessarius eidem poenitenti tradet; ad cuius ostensionem Superior etiam in foro externo eum absolutum declarabit ». Cfr. *Apollinaris*, II, 423, 424.

² Wernz, *l. c.*, 174; Cappello, *l. c.*, 44 et 97.

³ Ita Noldin apud Wernz, *l. c.*, VI, 174, nota 145.

⁴ C. 2232, § 1.

⁵ « Ille dicitur absolvere in foro interiori, seu conscientiae, cui Superior concessit facultatem absolvendi, salvo iure cognoscendi de illo delicto in foro exteriori et de eo poenam et satisfactionem imponendi ». Ita Bonacina apud Wernz, *l. c.*, VI, 174, nota 145.

⁶ Cfr. Hilarius a Sexten, *l. c.*, 36-37; D'Annibale, *l. c.*, I, 336-337; Cappello, *l. c.*, 96.

⁷ D'Annibale, *l. c.*, I, 336, nota 13.

⁸ C. 2253, n. 1, in quo ius vetus restrictum est; cfr. D'Annibale, *l. c.*, I, 353, nota 11.

⁹ Hilarius a Sexten, *l. c.*, 46-47; Ballerini-Palmieri, *l. c.*, VII, 171; Wernz, *l. c.*, 178.

Audi Hilarius a Sexten, *l. c.*, p. 47: « Ex parte formae ad *valide absolvendum* non requiruntur certa verba: nec ex natura rei, nec in iure forma ulla praescripta est, sed ea sufficit

Remissio per litteras facta effectum sortitur cum notitia remissionis ad eum qui poena ligatur pervenerit, nisi aliud remittens intenderit; idemque valet et de remissione data per nuntium aut procuratorem ¹.

Casus in quo poena remittitur sine expresso aliquo signo dispensationem aut absolutionem indicante momento quo conceditur verificatur cum poena lata est sub conditione resolutive, e. g., te suspendo quoadusque restituas; hoc casu expleta conditione cessat poena; absolutio tamen aut dispensatio tunc implicite continetur in conditione apposita ².

SECTIO II.

DE POENIS IN SPECIE

—

TITULUS VIII.

DE POENIS MEDICINALIBUS SEU DE CENSURIS

CAPUT I.

De censuris in genere.

1741. — I. **Notio censurae.** - Censura est poena qua homo baptizatus, delinquens et contumax, quibusdam bonis spiritualibus vel spiritualibus adnexis privatur, donec, a contumacia recedens, absolvatur ³.

---

et requiritur, quae voluntatem absolvendi declaret, potestque fieri aut verbis, aut etiam scripturis, aut alio signo, e. g., si subdito postulante absolutionem, Superior mere faciat manu super eum signum crucis, vel sciscitanti, an demum absolvat, Superior caput inclinando annuat. Certum est tamen, signum aliquod externum requiri, et non sufficere solam internam iudicis voluntatem. Ratio, quia haec actio fit inter homines, unde necesse est ut sensibili modo fiat, sicut alio loco diximus de ferenda censura. Hinc etiam oportet aliquo modo indicare personam quae absolvitur. Ad *rite absolvendum* in foro exteriori adhibenda est forma in Rituali Romano descripta sive pro vivo sive pro mortuo. Ritus servandus in absolutione iudiciali a censura excommunicationis praescribitur cap. *A nobis* 28, De sent. excomm... .. Omissio tamen illius absolutionem non reddit invalidam, ut omnes fatentur, *neque illicitam* graviter ». Immo attentae dictione c. 2250, § 3, *adhiberi convenit*, nec sub levi praecipi videtur forma aliqua in foro extrasacramentali, ut videbimus infra. Cfr. Ayrinhac, *l. c.*, n. 72. Cfr. infra n. 1743, 3, et n. 1758.

¹ Cfr. D'Annibale, *l. c.*, I, 353, nota 12.

² D'Annibale, *l. c.*, I, 335; Lega, *l. c.*, 133; Hilarius a Sexten, *l. c.*, p. 34; Wernz, *l. c.*, VI, 173; Cappello, *l. c.*, 86. De illo modo cessandi censurae cfr. etiam Reiffenstuel, *l. c.*, V, 39, 240; Schmalzgrueber, *Ius ecclesiasticum universum*, V, 39, 112; Hollweck, *l. c.*, § 30, nota 5, p. 97, 98.

³ C. 2241, § 1.

1° *Notio*. — Dicitur *poena* quia est privatio bonorum et quidem maximi momenti qualia sunt bona spiritualia ¹. Ideoque recte omnino momentur ii qui censuras infligendi potestatem habent ne censuras, praesertim latae sententiae maxime excommunicationem, quae inter censuras gravissima est et alias veluti in se continet, infligant, nisi sobrie et magna cum circumspectione ².

Auctores ante Codicem generatim ad vocem *poena* addebant *medicinalis* et *spiritualis* ³; Codex illa verba non retulit at inde non recte deduxeris, circa hoc punctum, doctrinam de censuris fuisse a Codice ipso mutata; quippe Codex antiquam doctrinam refert et melius determinat.

Notare etiam praestat ferri quidem in delinquentem censuram ad eiusdem emendationem, unde generatim non fertur in eos de quorum salute desperatur; at emendatio delinquentis unicus et exclusivus finis censurae non est, sed etiam vindicta delicti et terror aliorum ne delictum committant ⁴ intenditur ab Ecclesia.

Dicitur a Codice *qua homo baptizatus*, qua dictione certe excluduntur animalia bruta itemque omnes infideles hominesve non baptizati baptismo aquae. Comprehenduntur e contra certo haeretici ⁵.

Excommunicatio ferri nequit in personas morales, licet ferri possit in singulas personas physicas ad personam moralem pertinentes, suspensio vero et interdictum possunt ferri etiam in personas morales qua tales ⁶, vel in personas singulas ad illam personam moralem pertinentes et in utroque casu erunt diversi censurae effectus, ut melius ex dicendis in singulis casibus patebit ⁷.

¹ C. 2215.

² C. 2241, § 2. Agitur hic de monitione data Superioribus potestate infligendi censuras gaudentibus quae monitio eo tendit ut censura inflicta suum sortiatur effectum nempe delinquentis emendationem et a populo non parvipendatur. Agi de *monitione* admittunt Sole, l. c., n. 158; Chelodi, l. c., 31; Salucci, l. c., 181-182; Ayrinhac, l. c., n. 77. Admittunt *praeceptum* dari Superioribus Vermeersch-Creusen, l. c., III, 437; Santamaria, l. c., VI, 114.

Cfr. utiliter de hac materia instruct. S. Officii 13 Iulii 1916, A. A. S., VIII, 313, una cum Commentario ad ipsam in *Periodica* Vermeersch, VIII, p. 181 et sqs.

³ Cfr. Reiffenstuel, l. c., V, 39, 3; Ballerini-Palmieri, l. c., VII^a, n. 17; Wernz, l. c., VI, 145; D'Annibale, l. c., I, 324bis.

Et quia medicina est nec in perpetuum, nec in certam diem, nec arbitrio eam ferentium ferri potest, sed simpliciter donec delinquens resipuerit.

⁴ Wernz, l. c., VI, 145; Ballerini-Palmieri, l. c., VII, 18; Salucci, l. c., p. 180; Hilarius a Sexten, l. c., p. 4; Augustine, l. c., VIII, 114; Ayrinhac, *Penal legislation* ..., n. 76; De Meester, l. c., 1731, 4. Aliter Lega, l. c., n. 106.

⁵ Reiffenstuel, l. c., V, 39, 10, 11; Wernz, l. c., VI, 151 etc. Aliter Augustine, l. c., VIII, 114-115, licet admittat theorice ligari posse censuris haereticos, dubitat an de facto ligare eos intendat Ecclesia.

⁶ De quaestione imputabilitatis personae moralis cfr. quae supra n. 1642 dicta sunt ubi de delictis. Chelodi, l. c., 5, haec habet: « Concedendum est poenas eas esse oportere quae universitatem magis quam singula membra feriant. Ceterum hae poenae non sunt ignotae etiam in legibus civilibus ».

⁷ Cfr. c. 2274 et sqs. et 2285. Hilarius a Sexten, l. c., 18, 19; Wernz, l. c., VI, 150 et 152; Ballerini-Palmieri, l. c., VII, 76, 77; D'Annibale, l. c., I, 325.

Nec generatim ferri potest censura in personam non certam aut non bene determinatam ¹, quia in casu illa censura neminem attingeret, cum nemo seipsum sine lege aut sententia vel praecepto obligante damnare teneatur, ex eo praesertim quod in poenis benignior est interpretatio facienda. Quam ob rem censura lata in personam plane indeterminatam irrita est et nullius valoris. Adverte tamen ne indeterminatum confundas cum ignoto ².

Mortui per se nec censuris puniri nec a censuris absolvi possunt quia eorum anima et persona non amplius subest Ecclesiae ³.

Dicitur *delinquens*, agitur namque de poena, licet medicinali, quae sine delicto concipi non potest.

Contumax idem est ac contemnens censuram ipsam seu quod in idem recidit Ecclesiae legitimam auctoritatem quae poenam minatur. Contemptus autem huiusmodi necessario praerequitur aliquam monitionem seu censurae ipsius minationem. *Contumacia* altera est ex notis specificis quibus censura a poenis vindicativis, quae etiam sine contumacia infligi possunt, differt.

Dicitur in definitione *quibusdam bonis.... privatur*. Triplicis speciei bona spiritualia distinguunt auctores. Ea nempe quae immediate et directe a Christo procedunt et animabus obveniunt ut gratiae, character sacramentalis, virtutes infusae etc. Ea quae proveniunt a singulis fidelibus qua privatis personis, ut preces privatae et bona opera fidelium. Ea denique quae procedunt ab Ecclesia qua corpore Christi ut sunt Sacramenta, Sacramentalia, suffragia publica, iurisdictio etc. Bonis huius tertiae speciei, non aliis, privat censura, et non omnibus, sed aliquibus pro censurae natura. Immo, si proprie loqui velimus, homo censura non privatur ipsis bonis spiritualibus, sed solum usu horum bonorum ⁴.

Recessus a contumacia est conditio quam Superior competens iuste exigere potest ad absolutionem concedendam et est veluti finis ipsius censurae principalis, simulque etiam ius dat ad absolutionem obtinendam.

Dicitur tandem in definitione *absolvatur*, quia censura, aliter ac poenae vindicativae, non dispensatione sed solum absolutione remitti potest. Quae est altera nota specifica qua censura differt ab aliis poenis ecclesiasticis ⁵.

2° *Notae historicae*. — Vox *censura* a *censeo* ex iure romano ad ius canonicum translata est. Censores apud Romanos anno ab Urbe condita 311 (a. 443 a. Ch.) creati ad censum seu descriptionem civium faciendam, suum officium etiam ad disciplinam morum extenderunt et nota censoria cum ignominia eos cives designabant qui actiones posuissent, quas utique lex non expresse prohibebat, at quas populi publica opinio reprobabat. Effectus

¹ Wernz, *l. c.*, 150; Lega, *l. c.*, n. 119; Hilarius a Sexten, *l. c.*, p. 18; Salucci, *l. c.*, 184-185; Sole, *l. c.*, 161.

² Cfr. Wernz, *l. c.*, VI, 150; De Meester, *l. c.*, III, n. 1734, 2.

³ Wernz, *l. c.*, VI, 151, ubi explicantur excommunicationes contra haereticos defunctos ut sententiae declaratoriae censurae ante mortem incurssae; absolutio autem iis qui cum signis doloris defuncti sunt finem habet permittendi pro defunctis huiusmodi sepulturam ecclesiasticam et suffragia publica.

⁴ Cfr. Hilarius a Sexten, *l. c.*, 5-6; D'Annibale, *l. c.*, I, 324bis; Sole, *l. c.*, 157; Ballerini-Palmieri, *l. c.*, VII, 19; Wernz, *l. c.*, VI, 145; Salucci, *l. c.*, p. 180-181. Indirecte censura potest privare etiam bonis temporalibus, e. g., clericum suspensum fructibus beneficii. Cfr. Ayrinhac, *Penal legislation* ..., n. 76; De Meester, *l. c.*, n. 1731, 3.

⁵ Cfr. tamen Hollweck, *l. c.*, c. 30, nota 5, p. 31.

notae huiusmodi fuit ignominia eius quem nota designabat, quique ita certis honoribus et privilegiis privabatur. Nota censoria et eius effectus non necessario erant perpetua. Ad notam censoriam infligendam nulla procedura necessaria erat. Deinde nomen *censurae*, etiam apud Romanos, ad omnes poenas designandas extensum est, et hoc sensu ad ius canonicum translatum, inde a prioribus Ecclesiae saeculis usque ad saeculum XIII. Innocentius III, a. 1214 ¹, ad excommunicationem, suspensionem et interdictum nomen *censurae* restrinxit et sic iter paravit doctrinae de censuris quae inde ab illo tempore efformari coepta est. Attamen clara doctrina *censurae* nomen restringens ad solas poenas medicinales cum labore magno sequentibus saeculis efformata est. Aliqualis confusionis causa fuit quod suspensio et interdictum, quae quandoque poenae vindicativae sunt quandoque vero *censurae*, promiscue sub utroque respectu ab auctoribus in eodem tractatu *de censuris* explicabantur, quo fiebat ut poenae huiusmodi *censurae* appellarentur etiam quando certo erant poenae vindicativae. Nec hanc qualemcumque confusionem de medio sustulit, sed potius confirmavit et auxit constit. « *Apostolicae Sedis* », a. 1869, ad materiam de censuris latae sententiae ordinandam data, in qua ut *censurae* afferuntur etiam poenae ad tempus determinatum inflictae quibus notio *censurae* seu poenae medicinalis non congruit ut videre est, e. g., in nn. 40, 41, 42, 43 etc. illius constitutionis. Optimo iure Codex de suspensione et interdicto, censuris aut poenis vindicativis in separatis titulis et capitibus agit, et ita confusionis occasionem avertit ².

3° *Variae species*. — Ratione praesertim bonorum spiritualium quorum usus censura aufertur, triplex distinguitur censura.

Excommunicatio quae delinquentem usu activo et passivo Sacramentorum et Sacramentalium privat.

Suspensio, quae solum in clericos infligi et decerni potest, delinquentem usu activo Sacramentorum et Sacramentalium privat.

Interdictum per se directe solo usu passivo Sacramentorum aut Sacramentalium aut aliorum bonorum spiritualium privat.

Notandum est solam excommunicationem semper et necessario esse censuram; interdictum vero et suspensionem posse infligi vel ut censuras vel ut poenas vindicativas. Immo suspensio decerni potest, praecisione quilibet facta a ratione poenae, ut prohibitio aliqua administrativa a bono publico requisita ³ quo casu violans praeceptum irregularitatem non incurrit quia non agitur de poena ⁴.

Cognoscitur autem suspensionem et interdictum ferri ut poenas vindicativas si ferantur ad tempus determinatum, aut ad arbitrium Superioris

¹ c. 20, X, 5, 40.

² Cfr. Wernz, *l. c.*, VI, 144; Lega, *l. c.*, 96-100, pag. 134-143; Augustine, *l. c.*, VIII, 113-114; Santamaria, *l. c.*, VI, 113; Cappello, *l. c.*, n. 1 in nota; Hollweck, *l. c.*, § 22, p. 84-85; Chelodi, *l. c.*, n. 31; Ayrinhac, *Penal legislation* ..., n. 74; De Meester, *l. c.*, 1730.

³ Cfr. c. 2222, § 2.

⁴ Cfr. c. 986, n. 7. Hilarius a Sexten, *l. c.*, 75.

aut in perpetuum, quia de ratione poenae medicinalis est ut feratur quoad-
usque morbus duraverit et sanatione obtenta absolvatur ¹.

1742. — II. Conditiones praevis necessariae ad censuras infligendas. - 1° *Quodnam delictum requiratur et sufficiat ut censura infligi possit.* — Censura punitur tantummodo delictum externum, grave, consummatum, cum contumacia coniunctum; potest autem ferri censura etiam in delinquentes ignotos ².

Ipsa notio delicti actionem externam requirit, quia de internis non iudicat Ecclesia ³.

Utrum autem Ecclesia punire possit actus mere internos, quaestio est, quae negativo modo solvenda videtur ⁴.

Hoc certe admittendum est, neminem, Romano Pontifice inferiore, posse, de iure vigente, ob culpam mere internam, poenas ecclesiasticas statuere vel infligere ⁵.

Cave tamen ne culpam mere internam confundas cum delicto externo, quamvis omnino occulto, quod attingere potest Ecclesia et de facto poenis latae sententiae attingit ⁶.

Ex natura rei nihil obstare videretur censuram levem, e. g., suspensionem ab actibus determinati ordinis vel a confessionibus infligi posse ex culpa levi ⁷.

At de iure Codicis omnino dicendum est ad vigentes censuras infligendas requiri, et quidem ad valorem ipsius censurae, delictum grave et proprie tale cum in elemento interno, tum in elemento externo, quia id requirit ius

¹ Cfr. Wernz, *l. c.*, VI, 146, VI; Reiffenstuel, *l. c.*, V, 39, 38 et sqs.; Lega, *l. c.*, 102, 12, pag. 148 et n. 106, pag. 152-153; Hilarius a Sexten, *l. c.*, 6; Salucci, *l. c.*, 179-180.

² C. 2242, § 1.

³ C. 2291, §§ 1, 2.

⁴ Wernz, *l. c.*, VI, 153; Ojetti, *Commentarium in Codicem iuris canonici*, I, pag. 88, nota 1 etc. Contra Hilarius a Sexten, *l. c.*, 22; Cappello, *l. c.*, 24 nota 2 et id., *Summa iuris publici ecclesiastici* ², 1928, n. 173-177. Cfr. M. Conte a Coronata, *Institutiones*, I, n. 9.

⁵ Hoc vel ipsi fautores potestatis in actus mere internos admittunt; Cappello, *De censuris* ², n. 24; Hilarius a Sexten, *l. c.*, 22.

⁶ Hilarius a Sexten, *l. c.*, 22; Ojetti, *l. c.*, p. 88, nota 1; Ayrinhac, *Penal legislation...*, n. 78. « Si quis percutiat mensam aut dicat: *ita* est, intendens suam haeresim internam confirmare, non incurrit ideo censuram, quia talis actus aut verbum non est de se aptum ad haeresim significandam ». S. Alphonsus, *Theologia moralis*, VI, 34. Cfr. etiam Hollweck, *l. c.*, § 27, pag. 92, 93, nota 4.

⁷ Id docebant communiter auctores ante Codicem, ut videri potest apud Lega, pag. 144 in nota et 150 in nota; Hilarius a Sexten, *l. c.*, 21; Reiffenstuel, *l. c.*, V, 39, 9; Wernz, *l. c.*, VI, 156; Ballerini-Palmieri, *l. c.*, VII, 86-87; Cappello, *l. c.*, 24; Hollweck, *l. c.*, § 2, pag. 90, nota 1 etc., qui tamen generatim de censura levi ad certum tempus breve infligenda loquuntur, quo sensu nos potius de poena vindicativa loquimur, cum repugnet notioni censurae ad certum et determinatum tempus infligi. Quo sensu et nos non negamus posse pro culpa levi poenam vindicativam levem imponi, dummodo aequa proportio inter culpam et poenam servetur.

positivum hoc canone statutum et aequa proportio quae delictum inter et poenam exsistere debet ¹.

Nota tamen delictum ex se leve quia de materia levi, posse ex circumstantiis grave evadere ratione scandali aut periculi, aut finis a Superiore intenti etc. ².

Delictum consummatum hic significat idem ac delictum in suo genere perfectum secundum proprietatem verborum legis ³; quo sensu etiam conatus, immo etiam actus simpliciter praeparatorius potest esse delictum in suo genere consummatum, si expressa lege poenali prohibeatur ⁴.

Nihil etiam obstat quo minus conatus qui ut delictum sui generis a lege non consideratur, sin minus censura, quae monitionem praerequirat, possit saltem alia poena vindicativa proportionata puniri ⁵.

Delinquens *ignotus* de quo in canone non est confundendus cum delinquente incerto et indeterminato, ut iam supra vidimus. In censuris latae sententiae delinquens generatim nisi de delicto notorio agatur aut sententia declaratoria intervenerit, ignotus erit, at bene debet esse lege vel praecepto determinatus, alioquin poenam non incurrit. In censuris ferendae sententiae potest etiam esse ignotus sed tamen certus delinquens et tunc monitio fieri potest per edictum ⁶.

Si delictum certo commissum sit, et conditiones hac paragrapho statutas et requisitas habeat, at de his certo constare non possit, censura infligi non potest ⁷. Ideo censura per sententiam particularem inflicta ob causam seu delictum quod exsistit quidem obiective debitis ornatum conditionibus, sed quod subiective non fuit probatum est invalida et iniusta ⁸.

De relatione quae delictum inter et contumaciam exsistit eorumque necessitate ad censuram ferendam dici potest, delictum ad censuram requiri ut eiusdem causam, contumaciam vero ut conditionem necessariam ⁹.

¹ C. 2218, §§ 1-2; Wernz, *l. c.*, VI, 156; Cocchi, *l. c.*, VIII, n. 63, p. 102; Salucci, *l. c.*, 183-184; Cappello, *l. c.*, 24; Sole, *l. c.*, 159.

² Cfr. Hilarius a Sexten, *l. c.*, 21-22; Ballerini-Palmieri, *l. c.*, VII, 88; Wernz, *l. c.*, VI, 156, nota 69; Vermeersch-Creusen, *l. c.*, III, 438; Salucci, *l. c.*, 183-184; Cappello, *l. c.*, n. 24; Blat, *l. c.*, n. 66; Cocchi, *l. c.*, 63; Augustine, *l. c.*, VIII, 115-116.

³ C. 2228. Hilarius a Sexten, *l. c.*, 23; Wernz, *l. c.*, VI, 154; Ballerini-Palmieri, *l. c.*, VII, 92-94; Augustine, *l. c.*, VIII, 116; Cappello, *l. c.*, 24.

⁴ Cfr. cc. 2212, § 4 et 2235 una cum c. 2224, § 3.

⁵ Cfr. c. 2235.

⁶ Sole, *l. c.*, 138 et 161 ex c. 1720; De Meester, *l. c.*, III, 1734, 2.

⁷ Cfr. c. 2233, § 1.

⁸ Cappello, *l. c.*, n. 30, 6, pag. 34; Chelodi, *l. c.*, 28, b, p. 28; Wernz, *l. c.*, VI, 162; D'Annibale, *l. c.*, 307, et in nota 39: « Si quis condemnatus fuerit ex actis quidem et probatis, sed non ex rei veritate, sententia erit iniusta materialiter; sin, contra, ex rei veritate, sed non ex actis et probatis, erit iniusta formaliter, ideoque neutra in conscientia tenebitur; eoque minus tenebitur, si haec lata fuerit contra legem manifestam ». Quae etiam post Codicem valere putamus. Adde tamen quae idem D'Annibale, *l. c.*, 307, in nota 40 habet: « Nihilominus scandalis cavendum est; quam ob rem si publice existimetur, sententiam rite latam, vel praeceptum iustum fuisse, grave est illam vel hoc violare. Verum quia is qui haec violat, solam caritatem laedit, poenas, quae haec violentibus constitutae sunt, non incurrit; atque ideo, v. c., sacerdos excommunicatus vel suspensus, si celebrat, non fit irregularis ». Cfr. etiam Ballerini-Palmieri, *l. c.*, VII, 128, 129, et quae infra dicuntur n. 1744.

⁹ D'Annibale, *l. c.*, I, 326, not. 13, 14.

1743. — 2° *Contumaciae necessitas et quando censeatur contumacia adesse.* - Si agatur de censuris ferendae sententiae, contumax est qui, non obstantibus canonicis monitionibus, a delicto non desistit, vel patrati delicti poenitentiam cum debita damnorum et scandali reparatione agere detrectat; ad incurrendam vero censuram latae sententiae sufficit transgressio legis vel praecepti cui sit adnexa latae sententiae poena, nisi reus legitima causa ab hac excusetur ¹.

Contumacia est inobedientia qua delinquens monentis seu praecipientis ecclesiasticae potestatis auctoritatem spernere censetur ².

Distinguunt auctores contumaciam expressam seu formalem et interpretativam seu virtuales. Formalis contumacia haberi videtur si expressis verbis vel factis delinquens contemptum auctoritatis exprimat ³, e. g., comburendo litteras quibus se esse censuratum agnoscit. Virtualis seu interpretativa contumacia in hoc consistit « quod quis sciat aliquid per legem, aut legitimum Superiorem ecclesiasticum sub *censura* esse prohibitum, et tamen illud facere praesumat; talis enim iam censetur contemnere auctoritatem praecipientis » ⁴.

Ex qua notione patet etiam contumaciam virtuales et interpretativam praerequirere cognitionem legis vel praecepti seu monitionem canonicam a iure vel ab homine et quidem cum poena specifica in ipsa monitione contenta; ideoque excludi omnino possibilitatem puniendi per censuras delicta mere praeterita ⁵. Ideoque non sufficit ad contumaciam constituendam contemptus legis naturalis aut etiam positivae divinae sed proprie requiritur contemptus legis ecclesiasticae cui adnexa sit censura specifica ⁶.

¹ C. 2242, § 2.

² Reiffenstuel, *l. c.*, V, 39, 12. Nec contradicit Vermeersch-Creusen, *l. c.*, III, 438, docens contumaciam consistere in mala voluntate delinquentis cum cognitione legis et poenae legem transgredientis. Nec item dissentire censendi sunt alii auctores communiter definientes contumaciam ut *contemptum censurae* seu auctoritatis censuram ferentis aut infligentis: cfr. Hilarius a Sexten, *l. c.*, 4-5; Wernz, *l. c.*, VI, 145; D'Annibale, *l. c.*, I, 326; Cappello, *l. c.*, 34; Ballerini-Palmieri, *l. c.*, VII, 17; Augustine, *l. c.*, VII, 117; Sole, *l. c.*, 160.

³ Auctores generatim non dicunt in quo consistat contumacia formalis. Definitionem dare tentavit Salucci, *l. c.*, 186: « È formale quando uno trasgredisce la legge di cui conosce la censura; è virtuale quando si conosce la sola legge, ma si trasgredisce coll'animo disposto anche a disprezzare la pena ». Quae notio contumaciae formalis et *virtualis* minus recta videtur, nec concordat cum doctrina communi quae poenae cognitionem requirit etiam in contumacia virtuali.

⁴ Ita Reiffenstuel, *l. c.*, V, 39, 14, quem communis doctrina sequitur; Ballerini-Palmieri, *l. c.*, VII, 17; Wernz, *l. c.*, 145; D'Annibale, *l. c.*, I, 326, nota 15; Hilarius a Sexten, *l. c.*, 4, 5 et 24; Sole, *l. c.*, 160; Cappello, *l. c.*, 24; Augustine, *l. c.*, VIII, 117; Chelodi, *l. c.*, 31; Eichmann, *l. c.*, 77, 78.

⁵ Hilarius a Sexten, *l. c.*, 24; Lega, *l. c.*, 102, 5, pag. 145; Wernz, *l. c.*, VI, 145 et 155; D'Annibale, *l. c.*, I, 326. Cfr. tamen supra n. 1724, ubi de can. 2233.

⁶ Reiffenstuel, *l. c.*, V, 39, 10, 11.

Delictum autem mere praeteritum non est certe delictum continuatum, nec delictum habituale seu collectivum, nec delictum permanens ¹, nec quodvis aliud delictum non praescriptum de quo delinquens poenitentiam cum debita damnorum et scandali reparatione agere renuat ².

Ad censuras infligendas omnino requiritur contumacia saltem virtualis et interpretativa.

In censuris ferendae sententiae de contumacia constare debet per monitiones, et generatim, ut iam vidimus, admittitur monitiones requiri ad valorem, quia contumacia sine aliqua monitione praevia ne intelligi quidem potest ³.

Etsi agatur de censura ferendae sententiae quae a iure determinata est, necessaria tamen est, saltem ad liceitatem, praevia delinquentis monitio ⁴. Tenent tamen aliqui auctores ⁵, in hoc casu monitionem non requiri si contumacia notoria iam sit. Negari autem non posse videtur elementa obiectiva ad contumaciam constituendam in hoc casu revera haberi sine praevia hominis monitione, quia lex admonet: Codex tamen loquitur sine distinctione et monitionem praecipere videtur pro quibuslibet censuris ferendae sententiae. Cum tamen idem Codex nec hic nec c. 2233 clare ad valorem necessariam esse dicat monitionem et cum ipsa monitio ex natura rei non videatur in casu necessaria, quia aliunde constare potest de contumacia, tum etiam quia leges irritantes non sint praesumendae, et in dubio non urgeant ex cc. 11 et 15, probabilis videtur, etiam post Codicem, doctrina quae admittit valide applicari posse censuras a iure comminatas, sine nova praevia monitione ⁶.

Adverte delinquentem ad normam huius canonis non fieri contumacem ita ut censura statim possit puniri, ex solo facto quod poenitentiam et reparationem dare nolit, sed solum si renuat id facere post canonicas rite illi intimatas monitiones.

¹ Cfr. supra n. 1701 et sqs. ubi de concursu delictorum.

² Cfr. supra n. 1724 ubi de c. 2233. De Meester, *l. c.*, III, 1733, p. 166.

³ D'Annibale, *l. c.*, I, 326; Ballerini-Palmieri, *l. c.*, VII, 108 et sqs.; Wernz, *l. c.*, VI, 167; Cappello, *l. c.*, 34-35. De necessitate monitionis ad valorem dubium movet Hilarius a Sexten, *l. c.*, 31-32 (cfr. tamen eundem Auctorem p. 24), necessitatem excludens pro Romano Pontifice de plenitudine potestatis agente itemque pro casibus in quibus aliter modo certo de contumacia constat. Augustine, *l. c.*, VIII, 117, modo generali affirmat sententiam qua supponitur censuram esse validam licet iniustam. Cfr. etiam Suarez, *De remotione pa-rochorum*, 1931, n. 231, 4, ubi necessitatem monitionum in inflictione censurarum ad valorem ipsarum censurarum generatim negat. Cfr. etiam De Meester, *Iuris canonici et iuris canonico-civilis compendium*, III, n. 1724, p. 158, et ea quae supra n. 1724 ubi de c. 2233 diximus.

⁴ Reiffenstuel, *l. c.*, V, 29, 26; Ballerini-Palmieri, *l. c.*, VII, 111 et sqs.

⁵ Hilarius a Sexten, *l. c.*, 32; Reiffenstuel, *l. c.*, V, 29, 27, etc. quos videre poteris apud Ballerini-Palmieri, *l. c.*, VII, 111 et sqs.

⁶ Hoc Eichmann, *l. c.*, p. 76 et 77 in nota 1, itemque Augustine, *l. c.*, VIII, 117 extendunt ad omnes censuras ferendae sententiae, eas sine monitione praevia iniustas at non invalidas considerando. Cfr. etiam De Meester, *l. c.*, III, n. 1724.

Nulla lege post Codicem praecipitur duplex aut triplex monitio ¹.

In poenis latae sententiae monitio ipsa lege aut praecepto continetur ².

Si tamen iudex procedere intendat ad sententiam declaratoriam reus necessario et quidem ad valorem sententiae, non ad valorem censurae, citandus est ³.

De iure Codicis tamen sententia declaratoria suppleri potest a declaratione per modum praecepti ad normam c. 2225 dati, dummodo de delicto certo saltem extraiudicialiter constet ⁴.

Causae excusantes sunt praecipue ignorantia legis, metus gravis, minor aetas pro impuberibus etc.; de quibus alibi locuti sumus.

3° *Quando censenda sit desiisse contumacia.* - Contumaciam desiisse dicendum est, cum reum vere delicti commissi poenituerit et simul ipse congruam satisfactionem pro damnis et scandalo dederit aut saltem serio promiserit; iudicare autem utrum poenitentia vera sit, satisfactio congrua aut eiusdem promissio seria, necne, illius est, a quo censurae absolutio petitur ⁵.

Paragraphi 2 et 3 huius canonis sunt inter se parallelae; paragrapho enim 2 dicitur tunc haberi contumacia cum deest poenitentia et reparatio; paragrapho autem 3 dicitur tunc desinere contumacia cum vera habetur poenitentia et reparatio vel de facto vel saltem serio promissa.

Poenitentia de qua hoc canone videtur intellegenda de virtute poenitentiae quae ad actus externos aliquo modo se protendat. Includit igitur poenitentia hoc sensu resipiscentiam seu doloris intrinsecus concepti manifestationem mediante acceptatione alicuius operis poenalis externi impositi ab eo a quo absolutio petitur, ad compensanda mala quae ex delicto originem habuerunt.

Poenitentia, ad hoc ut censeatur contumacia desiisse, unita esse debet cum satisfactione vel saltem cum seria promissione, ita ut non sufficiat simplex promissio etiam iurata satisfactionis vel ipsa satisfactio praestita sine poenitentia, nec poenitentia sine satisfactione aut eius promissione. Haec tamen intellige de liceitate.

In quo autem consistere seria promissio debeat, Codex non determinat. Si absolutio danda sit in foro externo vel etiam interno extrasacramentali ⁶

¹ Augustine, l. c., VII, 117.

² Reiffenstuel, l. c., V, 39, 21-22; Hilarius a Sexten, l. c., 32; Eichmann, l. c., 77.

³ Cfr. c. 1894; Eichmann, l. c., p. 77, nota 2. Et erat doctrina communis ante Codicem.

⁴ Ita etiam Cappello, l. c., 76.

⁵ C. 2242, § 3.

⁶ Ante a. 1925, *Rituale Romanum*, tit. III, cap. 3 hanc rubricam habebat: « *De absolute ab excommunicatione in foro exteriori* », in editione autem a. 1925 cap. 3 ita inscribitur: « *De modo absolvendi ab excommunicatione extra sacramentalem confessionem* ». Ex

servanda videtur *Ritualis Romani* praescriptio qua cautio praestanda praecipitur aut iusiurandum promissorium satisfactionis. *Rituale Romanum*, tit. III, cap. 3, nn. 2, 3 haec habet: «Primo, ut excommunicatus ei, ob cuius offensam in excommunicationem incurrit, prius, si potest, satisfaciat. Quod si tunc non possit, sufficientem cautionem praebet, aut saltem, si eam praestare nequeat, iuret se, cum primum poterit, satisfacturum. — Secundo, si crimen, ob quod in excommunicationem incidit, sit grave, iuramentum ab eo exigatur de parendo mandatis Ecclesiae, quae illi fient pro tali causa: ac praecipue ne deinceps delinquat contra illum canonem, vel decretum, contra quod faciendo censuram incurrit». Quae praescriptio iuris antiqui non fuit mitigata in editione typica *Ritualis* Codici iuris canonici conformata a. 1925. Quam ob rem adhuc valere et practici momenti esse putamus haec quae ante Codicem scribebat clarus D'Annibale ¹: «Quaestionis est, an sit necessaria cautio pignoratitia; et, si haec dari nequeat, fideiussoria, de stando mandatis Ecclesiae, satisfaciendo, etc. Quidam indiscrete affirmant, alii indiscrete negant: neutrum plane; sed illi recte, cum absolutio datur in foro externo (adde nunc ex novo Rituali, in foro interno extrasacramentali), quippe cautum nominatim in iure: hi rectissime, cum datur in foro sacramentali, nam alias sigillum frangeretur.

«Quaestio igitur ad eam solam absolutionem pertinet quae datur in foro conscientiae: sententia negantium in hoc foro cautionem necessariam esse, mihi verior est; nam cautio est res fori exterioris et canones qui illam exigunt ad forum externum pertinent, quia censura est poena exterioris fori». Quae tamen ultima opinio nunc corrigenda est ad normam novi *Ritualis Romani* ². Si danda sit solum absolutio in foro sacramentali sufficit, si censuratus animo paratus sit damna sarcire, scandala reparare, et stare mandatis Ecclesiae ³.

Absolutio data ante depositam contumaciam et ante satisfactionem partis laesae est valida si data sit ab Ordinario, itemque a iudice delegato, licet ei delegatio concessa sit cum clausula «satisfacta parte», nisi certo constet hanc clausulam oppositam fuisse ut conditionem *sine qua non* quod non est praesumendum. Satisfactio partis laesae non est certo necessaria si pars laesa iniuriam sponte remittat, itemque si pars laesa oblatam iustam satisfactionem reiciat ⁴.

Si delinquens ficta poenitentiae signa dederit et fecte se reparaturum promiserit absolutio valere videtur, nisi forte absolvens conditionate absolvat, sub conditione nempe quod censuratus bene dispositus sit ⁵.

---

quo patet formulam sub hac rubrica positam de iure vigente servandam esse etiam pro foro interno extrasacramentali. Cfr. Barin, *Il Rituale romano secondo l'edizione tipica X Giugno MCMXXV*², pag. 48. Paulo aliter Salucci, *l. c.*, pag. 188 in nota. Cfr. etiam supra n. 1740, c.

¹ *Summula...*, I, 351, in nota 6.

² Mitius Eichmann, *l. c.*, p. 78 in nota, itemque Augustine, *l. c.*, VIII, 118 *cautionem iuratoriam* pro nullo casu necessariam habent. Itemque Sole, *l. c.*, 162 qui dicit cautionem exigere relinqui arbitrio absolventis; Cappello, *l. c.*, n. 90.

³ D'Annibale, *l. c.*, I, 351, nota 6.

⁴ Cfr. Wernz, *l. c.*, VI, 176, praesertim in nota 177; Hilarium a Sexten, *l. c.*, 45-46; Ballerini-Palmieri, *l. c.*, VII, 176 et sqs.; Augustine, *l. c.*, VIII, 142.

⁵ Cfr. c. 103, § 2.

1744. — III. An et quando detur appellatio vel recursus a censuris. - 1° *Casus in quibus conceditur solum appellatio vel recursus in devolutivo.* - Censurae inflictae per sententiam iudicalem, statim ac latae fuerint, executionem secumferunt, nec ab eis datur appellatio, nisi in devolutivo; item a censuris ad modum praecepti inflictis datur recursus, sed in devolutivo tantum.

Item appellatio vel recursus, non in suspensivo, sed solum in devolutivo conceditur a sententia vel respective a praecepto comminante censuras etiam latae sententiae, quando agitur de re in qua ius recursum seu appellationem cum effectu suspensivo non admittit, et tunc nec sententia, nec praeceptum nec censurae eis annexae, durante recursu seu appellatione suspenduntur ¹.

Auctores ante Codicem plerumque loquuntur de appellatione iudiciali aut extraiudiciali; Codex melius appellationem iudicalem simpliciter appellationem, extraiudicalem vero recursum denominat.

Codex hoc canone clare duos casus distinguit in quibus appellatio vel recursus in suspensivo non admittitur. Primo, casum poenae iam inflictae sive per sententiam sive ad modum praecepti ², et affert etiam rationem, quia nempe censurae statim ac latae fuerint executionem secumferunt.

Attamen ut hic primus casus verificetur requiritur ut censura valide inflicta sit, quia censura invalide inflicta non est dicenda simpliciter *censura inflicta*. Quam ob rem a censura iniusta et invalida datur etiam post Codicem appellatio et recursus in suspensivo seu melius contra ipsam conceditur appellatio vel recursus seu actio ad obtinendam declarationem nullitatis ³.

Quandonam casus censurae iniustae et invalidae verificetur passim iam diximus; talis erit, e. g., si in reo contumacia desit; si desit censurae causa seu delictum in reo; si desit in Superiore iurisdictio aut competentia; si censura lata seu inflicta sit per sententiam et in ea ferenda non sint servata ea quae ad valorem sententiae requiruntur ⁴; si censura inflicta per sententiam iudicalem, inflicta sit sine probationibus necessariis ⁵.

¹ C. 2243, §§ 1, 2.

² C. 2225.

³ Cfr. c. 1679 et sqs. pro censura lata seu inflicta ad modum praecepti; c. 1892 et sqs. pro censura inflicta per sententiam iudicalem... Lubet hic quaedam circa hanc materiam ex D'Annibale, *l. c.*, I, 334 referre: « Censura non ligat per se, neque in foro interno, neque in externo, si sententia fuerit nulla, vel iniusta, seu tantum formaliter sit iniusta, seu materialiter tantum: ideoque si fuerit inflicta clerico, ei iurisdictionem non adimit. Verum, si absque scandalo contemni non potest, caritas ligat: atque huc pertinet illud S. Gregorii Magni: *Sententia Pastoris, sive iusta sive iniusta, gregi est verenda*: caritas inquam, non censura; ideo qui hanc violat, letali quidem non vacat, sed irregularitati ex delicto non fit obnoxius ». D'Annibale, *l. c.*, I, 334. Cfr. etiam supra, n. 1742; Hilarium a Sexten, *l. c.*, p. 29-30; Lega, *l. c.*, n. 103-104; Reiffenstuel, *l. c.*, V, 39, 38 et sqs.; Wernz, *l. c.*, VI, 171.

⁴ Cfr. cc. 1892-1894.

⁵ Cfr. Reiffenstuel, *l. c.*, V, 39, 37 et sqs.; Lega, *l. c.*, 103-104; Hilarium a Sexten, *l. c.*, 29-30; Wernz, *l. c.*, VI, 146, nota 15, et 163.

In casu igitur censurae inflictæ appellatio vel recursus dantur solum in devolutivo. Si iudex appellationis sententiam vel praeceptum censurae inflictæ confirmet ad iudicem seu Superiorem *a quo* reum remittet; si vero censuram inflictam iniustam declaret vel ipse absolvere poterit vel remittere ad iudicem *a quo* ¹.

Alter casus a Codice consideratus est casus censurae nondum inflictæ sed solum sententia vel praecepto comminatae. In hoc casu norma generalis est appellationem admitti et quidem *in suspensivo* ²; excluditur vero appellatio aut recursus huius modi quando specialis lex ista excludens probari possit ³.

Casus in quibus a iure excluditur appellatio aut recursus in *suspensivo* plures in Codice sunt.

Ad tales casus pertinent decreta a visitatore in visitatione lata ⁴; revocatio facultatis concionandi ⁵; decreta prohibitionis librorum ⁶; decreta unionis, translationis, divisionis, dismembrationis beneficiorum ⁷; decreta procedurarum specialium partis III, libri IV ⁸; decreta Ordinarii loci circa controversias, etiam inter exemptos, de praecedentia in dioecesi ⁹; decreta circa privationem officii amovibilis ¹⁰; mandata Vicariorum et Praefectorum Apostolicorum circa regimen et disciplinam in missionibus ¹¹; decreta circa amotionem parochorum religiosorum ¹²; decreta interdicentia munus confessarii ¹³.

Benedictus XIV ¹⁴ plures alios casus enumerat in quibus non datur appellatio in *suspensivo* sed solum in devolutivo, at illa constitutio vim suam amisisse censendum est Codicis promulgatione ¹⁵.

¹ Cfr. Wernz, *l. c.*, V, 876 et VI, 175, nota 152; Hilarium a Sexten, *l. c.*, 38, 39; cfr. etiam supra n. 1736.

² Reiffenstuel, *l. c.*, V, 39, 245; concordat ius Codicis, c. 2243, § 2.

³ Cfr. Ayrinhac, *l. c.*, 81.

⁴ Cc. 345 et 513, § 2.

⁵ C. 1340, § 3.

⁶ C. 1395, § 2.

⁷ C. 1428, § 3.

⁸ Cfr. c. 2146, §§ 1 et 3, ex quibus tamen paragraphis, ut iam alibi vidimus, vol. III, n. 1577, patet in his processibus et decretis recursum habere effectum partim suspensivum partim devolutivum.

⁹ C. 106, n. 6.

¹⁰ C. 192, § 3.

¹¹ C. 296, § 2.

¹² C. 454, § 5.

¹³ C. 880, § 2. Cfr. Eichmann, *Lehrbuch des katholischen K. R.*, p. 656-658, aut *Das Strafrecht*, p. 78, 79 ubi docet recursum de quo in c. 1601 esse semper in devolutivo tantum, quod tamen non probatur. Cfr. praeterea Chelodi, *l. c.*, p. 33, nota 2; Cappello, *l. c.*, 82; Woywod, *A practical Commentary*..., II, n. 2084; Muniz, *Procedimientos eclesiásticos*, III, 652; De Meester, *Iuris canonici et iuris canonico-civilis compendium*, III, n. 1735; Cocchi, *l. c.*, lib. V, n. 67.

¹⁴ Const. «*Ad militantis*», 30 Mart. 1742, Gasparri, *Fontes*, I, n. 326.

¹⁵ Ita etiam Chelodi, *l. c.*, pag. 33, nota 3; Cappello, *l. c.*, 83, g.

A sententia declaratoria generatim datur appellatio in suspensivo. Si iudex appellationis sententiam declaratoriam confirmet, eius effectus retrahuntur ad momentum commissi delicti; si vero eam infirmet, infirmitas non destruit ipsam censuram sed solum effectus sententiae declaratoriae ¹.

Casus *sententiae* comminantis censuram haberi potest si in poenis ferendae sententiae via iudiciali procedatur et sententia feratur de delicto commissio quod tractum successivum habet vel ratione cuius reparandum sit scandalum et scandali reparatio vel desistentia a delicto imponatur sub comminatione censurae.

Quod dicitur de negata appellatione aut recurso ab inflictis censuris non est extendendum ad alias poenas vindicativas, a quibus proinde etiam inflictis datur appellatio in suspensivo ².

1745. — 2° *Quandonam admittatur appellatio vel recursus in suspensivo.* - Appellatio vel recursus a sententia iudiciali vel praecepto comminante censuras etiam latae sententiae nondum contractas, nisi exceptio probetur, ipsas censuras comminatas suspendunt, firma tamen obligatione servandi id quod sententia aut praecepto mandatur, nisi reus appellationem vel recursum interposuerit non a sola poena, sed ab ipsa quoque sententia vel praecepto ³.

Ex hac paragrapho constat appellari aut recurri posse a praecepto vel sententia comminante poenas duobus modis, ambobus autem in suspensivo; vel appellando solum a comminatione poenae vel etiam ab ipso praecepto vel sententia poenam comminante et effectum utriusque appellationis non eundem prorsus esse. *Appellatio a censura* eximit solum a censura incurrenda; is autem cui iniunctum est praeceptum vel intimata sententia, debet interim praeceptum aut sententiam servare, ita tamen ut si ea transgressus fuerit in poenas comminatas incurrisse censendus non sit. Idem valet et de censura ab homine lata sub conditione si appellatio vel recursus ante conditionis adventum interponatur ⁴.

Si appellatio vel recursus, in casu censurae comminatae nondum incursoe vel inflictas, fiat non solum a comminatione censurae, sed etiam a praecepto vel ab ipsa sententia censuram comminante, nisi agatur de casu in quo exceptio excludens appellationem in suspensivo probetur, appellans vel recurrens liber fit ab ipsa praecepti vel sententiae servandae obligatione.

Suspensio obligationis quandoque lege positiva, quandoque iure naturali, quandoque statutis peculiaribus et obligationibus personalibus libere

¹ Lega, *l. c.*, 102, 10-11, pag. 147-148; Chelodi, *l. c.*, n. 32; Ayrinhac, *l. c.*, n. 80; Ballerini-Palmieri, *l. c.*, VII, 130. Paulo aliter Eichmann, *Lehrbuch...*, pag. 657, 5, non recte ut videtur, applicat etiam sententiae declaratoriae praescriptum c. 2243, § 1. Cfr. etiam Wernz, *l. c.*, V, 876, et quae n. 1745 dicuntur.

² Cfr. Ayrinhac, *Penal legislation...*, n. 80.

³ C. 2243, § 2.

⁴ Cfr. Ojetti, *Synopsis*, v. *Censura*, n. 981; D'Annibale, *l. c.*, I, 333.

susceptis excludi potest. E. g., si iudex reum ad restitutionem rei furatae obligat et adigat comminatione censurae, appellatio suspendere potest censurae inflictionem non vero obligationem restitutionis quae iure naturali nititur; si religiosus appellat a praecepto sibi ad normam constitutionum imposito sub comminatione censurae, censura quidem suspendi potest, at minime obligatio obediendi iuxta vota libere emissa et statuta religionis ¹.

Praeter casus supra enumeratos in quibus Codex permittit appellationem vel recursum solum in devolutivo, dantur casus in quibus ipsa appellatio excluditur ².

1746. — IV. De censurarum multiplicatione in eodem subiecto. -

1° *Principium*. - Non solum diversae, sed etiam eiusdem speciei censura potest in eodem subiecto multiplicari ³.

Nulla est repugnantia quod quis pluribus eiusdem vel diversae speciei vinculis ligari possit et pariter ab uno vinculo quo ligatur solvi, altero etiam eiusdem speciei vinculo remanente, sicut non repugnat aliquem pluribus delictis coinquinari ⁴. « Ratio dubitandi esse potuit quia privatio non suscipit magis et minus. Ergo cum quaelibet ex his censuris sit privatio spiritualium bonorum, posita una censura, iam non videtur alia eiusdem rationis succedere posse: secus succederent duae privationes eiusdem numero formae in eodem subiecto, quod est impossibile ».

Sed respondendum quod « vinculum morale multiplicari potest, tametsi privatio non multiplicetur, uti manifeste patet in peccatis mortalibus, quorum quodlibet privat hominem gratia, et etiam aliud, quantum in se est, privat » ⁵.

1747. — 2° *Applicatio in poenis latae sententiae*. - Censura latae sententiae multiplicatur:

a) Si diversa delicta, quorum singula censuram secumferunt, eadem vel distincta actione committantur;

b) Si idem delictum, censura punitum, pluries repetatur ita ut plura sint delicta distincta;

c) Si delictum, diversis censuris a distinctis Superioribus punitum, semel aut pluries committatur ⁶.

Haec admittebantur iam passim ab auctoribus ante Codicem; Codex aliquas quaestiones etiam hac in re definivit. Admittebant passim auctores ab eodem Superiore ob idem specie et numero delictum plures censuras

¹ Cfr. Augustine, *l. c.*, VIII, 123. Cfr. etiam quae supra n. 1744 dicta sunt.

² Cfr. cc. 1569, § 2; 1601; 1610, § 2; 1880; 2228, § 2.

³ C. 2244, § 1.

⁴ Cfr. Lega, *l. c.*, 120; Ballerini-Palmieri, *l. c.*, VII, n. 87; D'Annibale, *l. c.*, I, 327; Wernz, *l. c.*, VI, 58, 150, 157; Hilarius a Sexten, *l. c.*, p. 19; Salucci, *l. c.*, 194-195.

⁵ Ita Ballerini-Palmieri, *l. c.*, VII, 78. Ayrinhac, *Penal legislation* ..., n. 82; De Meester, *l. c.*, III, 1734, 3.

⁶ C. 2244, § 2, n. 1-3.

diversae speciei infligi posse, immo aliqui non repugnare docebant plures in eodem casu censuras etiam eiusdem speciei, e. g., excommunicationem reservatam et non reservatam. Haec aliena videntur a mente Codicis, licet forte nec hodie absoluta repugnantia existat puniendi idem delictum pluribus censuris ¹.

Ante Codicem idem numerice delictum poterat etiam pluribus eiusdem speciei censuris a diversis Superioribus, e. g., a Romano Pontifice, a Concilio provinciali, a Synodo dioecesana, puniri et censura eadem multiplicabatur, nunc id non valet amplius et in casu eiusdem speciei censurarum a distinctis Superioribus latarum sola ea tenet quae lata est a Superiore gradus elevationis ².

Qui unica actione committit duo delicta specie diversa quorum unum-quodque censura punitur latae sententiae, duas censuras incurrit, non item si delicta non sint specie diversa ³.

Haec autem omnia applicatio sunt principii cumulationis materialis poenarum de qua locuti sumus supra ubi de c. 2244, § 1, et quam applicari diximus in iure nostro poenis latae sententiae. Iuxta eadem principia qui unica actione plures personas occidit probabiliter, ut iam vidimus, unicum delictum committit iure nostro et unicae poenae subiicitur ⁴.

1748. — 3° *Applicatio in poenis ferendae sententiae et ab homine.* - Censura ab homine multiplicatur, si plura praecepta vel plures sen-

¹ Cfr. ius vetus apud Hilarium a Sexten, *l. c.*, p. 19; aut apud Ballerini-Palmieri, *l. c.*, VII, 79.

² Ius vetus cfr. apud Hilarium a Sexten, *l. c.*, p. 19. Dictionem Codicis c. 2244, § 2, n. 3, *diversis censuris* hoc sensu, scilicet *de diversitate specifica*, non mere numerica, intelligunt Cappello, *l. c.*, n. 47, 2; Chelodi, *l. c.*, 32, p. 33, nota 4; Woywod, *A practical Commentary...*, II, 2085 et 2088; Blat, *l. c.*, V, n. 68; Ayrinhac, *Penal legislation...*, n. 83, p. 93. Augustine, *l. c.*, VIII, 127 dubitat de hac interpretatione, quia, c. 2247, § 1, dicitur solum Ordinarius non posse censuram addere censurae a Sancta Sede reservatae, de aliis vero Superioribus nihil statuitur. Paulo aliter interpretatur Santamaria, *l. c.*, VI, 119, admittens posse Ordinarium censuram a se latam sustinere si eam tulit antequam Sedes Apostolica tulisset. Cfr. etiam Eichmann, *Das Strafrecht*, p. 80; Cocchi, *l. c.*, lib. V, 69; Prümmer, *Manuale theologiae moralis*, III°, n. 421; Noldin-Schmitt, *De Sacramentis* ¹⁵, n. 373; De Meester, *l. c.*, III, 1734, 3, a.

³ Ballerini-Palmieri, *l. c.*, VII, 80; Augustine, *l. c.*, VIII, 125; Salucci, *l. c.*, 193, nota 1. Monialis votorum sollemnium et clausurae papali obnoxia quae egredi e clausura praesumat ut matrimonium contrahat coram ministro acatholico, quatuor, unica vel hac multiplici sed continuata actione, delicta committit specificè diversa poenis item specialibus punita; nempe: excommunicationem incurrit Ordinario reservatam, quia matrimonium init contra c. 2319, § 1; excommunicationem S. Sedi simpliciter reservatam quia e clausura egressa est contra c. 2342, § 3; excommunicationem Ordinario loci reservatam quia a religione apostata est, vi c. 2385; excommunicationem S. Sedi simpliciter reservatam quia matrimonium votis sollemnibus ligata attentat vi can. 2388, § 1. Ita Augustine, *l. c.*, VIII, p. 125. Dubitari tamen potest utrum re vera haec monialis incurrat poenam a c. 2319, § 1, n. 1, quia de facto ipsa matrimonium non init, sed solum attentat, et quia clausulae in c. 1063, § 1 a c. 2319, § 1, n. 1 requisitae difficulter in moniali verificari possunt. Cfr. Chelodi, *l. c.*, p. 66, nota 3: si monialis et si ambo catholici sint hanc poenam non contraherent.

⁴ Cfr. Ayrinhac, *l. c.*, n. 83.

tentiae vel plures distinctae partes eiusdem praecepti aut sententiae suam quaeque censuram infligant ¹.

Cum agatur de censuris ab homine requiritur semper, ut in his casibus habeatur multiplicatio censurarum, monitio pro unaquaque censura incurrenda, idque bene determinandum est a Superiore qui poenas hoc modo infligere intendit. Ita si eodem praecepto, pluribus distinctis partibus constante, Superior singulas eiusdem partes censura firmare voluerit, id clare et distincte in ipso praecepto declarare debet et ita praeceptum ipsum pro monitione valere poterit; e. g., si Superior regularis praecipiat subdito ut domum aliquam valde suspectam non amplius ingrediatur sub poena *suspensionis a divinis* ipso facto incurrendae et simul eodem praecepto ei iungat ut in domum determinatam religiosam se conferat sub poena excommunicationis ipso facto incurrendae; subditus violatione totali praecepti utramque poenam incurret, alterutram vero poenam violatione alterutrius respective partis illius praecepti vel violatione integri praecepti, si excusationem ab observantia alterutrius partis habuerit.

Codex hoc canone assignat principium generale ad dignoscendum quando censurae ab homine multiplicentur; iudex autem in ipsis poenis in eodem subiecto passivo multiplicandis attendat oportet ad c. 2224, §§ 2, 3.

1749. — V. De reservatione censurarum. - 1° *Quid reservatio censurarum.* - Censurae aliae sunt *reservatae*, aliae *non reservatae* ².

Reservatio est actus quo Superior ad suum iudicium casum aliquem avocat limitando potestatem absolvendi qua generatim alii quoque gaudent ³.

Qua in notione excludimus a reservatione *rationem poenae* quam aliqui auctores antiqui et moderniores eidem tribuunt ⁴. Longe quippe communior est doctrina rationem poenae a reservatione excludens, quae doctrina verissima videtur et post Codicem ex c. 893, ubi nulla ratio poenae habetur, unice tenenda ⁵. Codicem autem doctrinae a nobis admissae favere patet, si c. 893, § 1 cum duabus notionibus quae antea circa reservationem dabant auctores utriusque doctrinae comparetur. Doctrina *reservationis poenalis* definiebat plerumque reservationem ita: *Reservatio est restrictio iurisdictionis in odium delinquentis*. Doctrina vero *reservationis non poenalis* ita reservationem definiebat: *Restrictio iurisdictionis, ut delinquentes iudicium prudentiorum subeant* ⁶. In canone autem 893 dicitur: *Qui ordinario iure possunt*

¹ C. 2244, § 3.

² C. 2245, § 1.

³ D'Annibale, *l. c.*, I, 338.

⁴ Ita Salmanticenses, Roncaglia, Lugo, Sanchez, Sporer, Ballerini etc. apud Hollweck, *l. c.*, § 39, nota 1, p. 107, et D'Annibale, *l. c.*, I, 343, not. 34-35; Salucci, *l. c.*, p. 207-208 in nota; Arregui, *Summarium theologiae moralis* ⁹, n. 608; nec contradicit Augustine, *l. c.*, VIII, 129-130.

⁵ Cfr. D'Annibale, *l. c.*, 343.

⁶ Cfr. Hollweck, *l. c.*, § 39, nota 1, p. 107, et Augustine, *l. c.*, VIII, 129, 130 ubi tamen propendere videtur pro theoria reservationis poenalis. Cfr. etiam Ballerini-Palmieri, *l. c.*, V^s, nn. 476-482.

audiendi confessiones potestatem concedere aut ferre censuras, *possunt quoque nonnullos casus ad suum advocare iudicium, inferioribus absolvendi potestatem limitantes*. Nemo non videt his verbis Codicem adhaesisse doctrinae de reservatione non poenali; hic enim nulla fit allusio ad rationem poenae, quae adnexa sit reservationi.

A solutione quaestionis de natura poenali vel non poenali reservationis pendet et alia quaestio utrum nempe reservatio delinquentes qui ignorantia laborant afficiat necne. Qua in quaestione consequenter ad ea quae dicimus supra de natura reservationis, putamus reservationem verius et ignorantes delinquentes afficere, seu melius putamus reservationem delinquentes non-nisi mediate seu indirecte afficere, directe vero et immediate vel ipsas censuras in se spectatas vel eos quibus a censuris absolvere generatim ius est, nec proinde ignorantiam excusare a reservatione ¹.

Distinguitur reservatio censurarum a reservatione peccatorum et unaquaeque suis legibus regitur ².

Reservatio peccatorum actum positivum seu ablativum Superioris reservantis supponit, reservatio censurarum importat simpliciter actum negativum ³.

Reservatio peccatorum nequit fieri nisi in synodo aut audito Capitulo, et, ad summum, quatuor casus reservari possunt; reservatio censurarum his limitibus non coarctatur ⁴.

Canonicus poenitentiarius iure ordinario et vicarii foranei ex habituali delegatione possunt a casibus reservatis ab Ordinario loci absolvere, non item a censuris eodem modo reservatis ⁵.

Reservatio peccatorum cessat certis in casibus a iure definitis in quibus tamen non cessat reservatio censurarum ⁶.

Cum reservatur censura non necessario etiam peccatum quod est causa censurae reservatur, quod tamen non est applicandum censuris quae re-

¹ Audi cl. D'Annibale, *l. c.*, I, 343: « Nec intelligo, quo modo reservatio, quae ex tempore et loco dandae absolutionis aestimari debet, sit poena qua in poenitentes animadvertitur ». In nota tamen 37, refutata contraria doctrina reservationis poenalis ita concludit: « Quid igitur? Nullus inferior, me auctore, ignorantem reservationem audeat absolvere; sed, si absolverit, reor absolutum, si erat in bona fide, non esse inquietandum ». Quam practicam conclusionem et nos admittimus, cum doctrina reservationis poenalis gaudeat saltem extrinseca probabilitate. Cfr. etiam c. 2245, § 4; 2246, § 2 necnon c. 19. Aliqui auctores, ut Arregui, *Summarium theologiae moralis* ⁹, n. 608; Chelodi, *l. c.*, 88, docent dari casum reservatum poenalem ex cc. 894 et 2363; at haec doctrina non videtur niti solido fundamento. Cfr. infra ubi de can. 2363, itemque Pistocchi, *I canonici penali del Codice ecclesiastico*, 216, 217; Noldin-Schönegger, *De censuris*, n. 72; Augustine, *l. c.*, VIII, 426; Prümmer, *Manuale theologiae moralis*, III⁵, n. 423.

² Aliqui auctores duas species reservationis non distinguunt recte et de utraque simul loquuntur cum aliquali confusione. Cfr. Salucci, *l. c.*, p. 196, et sqs. in nota.

³ En quae habet D'Annibale, *l. c.*, I, 338, nota 16: « Iurisdictio absolvendi tum a peccatis, quae datur in sacra ordinatione, tum a censuris, quae profluit ab eo qui censuram invehit, generalis est; illa ex ordinatione ipsa, haec ex voluntate eius, qui censuram invehit, quia reservatio censurarum non intelligitur nisi fuerit expressa, proficiscitur. Sed revera, iurisdictio, per reservationem, illic adimitur, hic non datur ».

⁴ Cfr. cc. 895-897.

⁵ C. 892, § 2.

⁶ Cfr. c. 900; Salucci, *l. c.*, p. 196-198 in nota; Prümmer, *Manuale theologiae moralis*, III⁵, n. 419.

ceptionem Sacramentorum impediunt ¹, ut sunt excommunicatio et interdictum personale. At, etiam in hoc casu, reservatio peccati ut aliquid accessorium ad reservationem censurae consideratur; quam ob rem, cessante quavis ex causa censura, et peccati reservatio cessat. Nota autem requiri a Codice ², ad hoc ut servatio peccati cesset, cessationem ipsius censurae seu eiusdem excusationem et non simpliciter excusationem *a reservatione censurae* ³, quam excusationem, ut videtur, Codex non admittit. Atque haec norma de iure vigente valet cum pro censuris reservatis a iure communi, tum pro censuris reservatis iure particulari, cum Codex normam in omnibus censuris servandam hic statuerit ⁴.

Immo de iure vigente nec Ordinarius posset amplius a tali modo reservandi recedere statuendo ut tam peccatum quam censura sint aequae principaliter reservata ⁵.

1750. — 2° *Quaenam censurae reservatae sint habendae.* - a) Censura *ab homine* est reservata ei qui censuram inflixit aut sententiam tulit, eiusve Superiori competenti, vel successori aut delegato; ex censuris vero *a iure* reservatis aliae sunt reservatae *Ordinario*, aliae *Apostolicae Sedi*.

b) E reservatis *Apostolicae Sedi* aliae sunt *reservatae simpliciter*, aliae *speciali modo*, aliae *specialissimo modo*.

c) Censura latae sententiae non est reservata, nisi in lege vel praecepto id expresse dicatur; et in dubio sive iuris sive facti reservatio non urget ⁶.

Pro censuris ab homine applicatur integraliter principium c. 2236, § 1, de quo supra loquuti sumus. Principium generale quod Codex hic implicite solummodo, explicite vero c. 2253, n. 1, statuit, est quemlibet confessarium pro foro interno absolvere posse a censuris non reservatis. Innocentius III ⁷ permisit excommunicatis excommunicatione minori ut adirent pro absolutione Episcopos et presbyteros, exceptis casibus reservatis. Canonistae facultatem seu permissionem Innocentii III extenderunt, Sede Apostolica

¹ Cc. 2246, § 3; 2250, §§ 1, 2.

² C. 2246, § 3.

³ Cfr. supra hoc n. 1749 in nota ubi doctrina D'Annibale de ignorantia, ut causa excusante a reservatione, exponitur.

⁴ Dicitur autem in textu *de iure vigente*, quia ante Codicem id admittebatur utique pro reservationibus pontificiis seu papalibus non vero pro dioecesanis, in quibus cum reservatio peccati tum reservatio censurae aequae principales communius considerabantur, ita ut cessante reservatione censurae et ipsa censura, maneret reservatio peccati; cfr. D'Annibale, *l. c.*, I, 340 praesertim in nota 25; Ballerini-Palmieri, *l. c.*, V³, n. 438, pag. 371, in nota n. 8; Lega, *l. c.*, 123, p. 167-168, in nota; Chelodi, *l. c.*, 33, p. 34, nota 3; Prümmer, *Manuale theologiae moralis*, III⁵, n. 423.

⁵ Ita Chelodi, *l. c.*, pag. 34, nota 3; Salucci, *l. c.*, 204, nota 2; Cappello, *l. c.*, 70, 3; Augustine, *l. c.*, VIII, 134; Cocchi, *l. c.*, V, n. 72. Contra Prümmer, *l. c.*, III, 423.

⁶ C. 2245, §§ 2-4.

⁷ C. 29, X, 5, 39.

annuente, ad excommunicationem maiorem et ad alias censuras. Hoc ius a Codice firmatum est ¹.

Reservare censuras potest quicumque potest censuras ferre vel infligere.

Romanus Pontifex potest censuras reservare sibi aut etiam aliis Superioribus. Censurae a Romano Pontifice sibi vel aliis reservatae dicuntur *censurae papales* seu *pontificiae*; quae vero ab Episcopis reservantur *censurae* vel *casus episcopales* vocantur.

Distinctio censurarum Romano Pontifici reservatarum in *simpliciter*, *speciali* vel *specialissimo modo* respicit solummodo personas quibus a iure vel ab homine conceditur plerumque facultas absolvendi et cautiones ab absolvendis exigendas. Facilius conceditur facultas absolvendi a censuris *simpliciter*, difficilius facultas absolvendi a censuris *speciali modo*, difficillime facultas absolvendi a censuris *specialissimo modo* reservatis. Praeter censuras specialissimo modo reservatas sunt et censurae quae personaliter Romano Pontifici, excluso etiam Poenitentiario maiori, reservantur; huiusmodi sunt excommunicationes quae in Const. *Vacante Sede* continentur, ad calcem Codicis ².

Itemque censura specialissimo modo reservata ligantur violatores secreti Sancti Officii, quo secreto ligantur non solum Officiales et Cardinales illius Sacrae Congregationis, sed etiam omnes qui aliquo munere funguntur in certis negotiis Sacrae Congregationis Consistorialis et officiales omnes qui interveniunt in processibus de beatificatione et canonizatione Servorum Dei in Sacra Congregatione Rituum agitata. Pro absolutione semper recurrendum est ad Sacram Poenitentiarium ³.

Utrum haec distinctio censuris ab aliis Ordinariis sibi reservatis applicari possit? Quaestionem non faciunt auctores. Nobis de iure nihil obstare videtur quò minus Ordinarii similem distinctionem inter reservatas a se censuras faciant. De facto autem id fieri non solet.

Quaestio agitata post Codicem est: Utrum censurae *latae sententiae* ab homine per praeceptum inflictae particulare sint considerandae reservatae ad normam c. 2245, § 2 vel non reservatae ad normam eiusdem canonis § 4? Circa quam quaestionem haec adnotanda videntur. Paragraphus 2 dicti canonis loquitur de censuris ab homine sine ulla distinctione, unde, considerato c. 2217, § 1, n. 3, dicendum esset illam paragraphum intellegendam esse de qualibet censura ab homine sive per praeceptum sive per sententiam inflictam, sive latae sive ferendae sententiae. In paragrapho autem 4 eiusdem canonis sermo est de censura qualibet, sine ulla pariter distinctione, latae sententiae, et scitur etiam censuram ab homine per praeceptum particulare datam, esse posse latae sententiae. Norma autem § 2 statuta contradicit normae statutae in § 4. Iam quaeritur quatenus ex his duabus normis applicanda sit censuris latae sententiae ab homine per praeceptum particulare inflictis? Seu quatenus ex his duabus paragraphis sibi apparenter contradi-

¹ Cfr. Ayrinhac, *Penal legislation* ..., n. 84.

² Cfr. cit. Constit. n. 51, una cum nn. 37, 50, 52, 79, 80, etc. Cfr. Eichmann, *l. c.*, pag. 145-147. Tales censurae ab aliis auctoribus, ut Cappello, *l. c.*, 207, dicuntur censurae specialissimo modo Sedi Apostolicae reservatae. Cfr. infra ubi de can. 2330, itemque n. 1752, b.

³ Cfr. Cappello, *l. c.*, n. 207.

centibus, ut contradictio dispareat, restrictiva interpretatione, interpretanda est? Cum in dubio sive iuris sive facti reservatio non urgeat et cum generatim reservatio sit odiosa et strictam recipere debeat interpretationem ¹ et cum revera in hoc casu agi videatur de dubio iuris seu de lege dubia, dicemus censuram quamlibet latae sententiae sive ab homine sive a iure non reservari nisi in lege vel praecepto sive generali sive particulari expresse dicatur ².

Censurae ab homine certe non sunt considerandae censurae a iure latae sententiae etsi sententia declaratoria confirmentur a iudice vel a Superiore ideoque tales non sunt reservatae nisi in iure dicatur ad normam c. 2245, § 4 ³.

Cum in dubio reservatio certo non urgeat ex § 4 h. c., sive iuris sive facti est dubium, absolutio obtenta a non habente facultatem in reservatas, non est repetenda nec ad cautelam ab habente facultatem ⁴.

Requiritur autem ut videtur dubium positivum seu dubium quod sat gravibus rationibus firmetur, licet rationes in contrarium non omnino excludantur ⁵.

Absolutio data in casu dubiae reservationis valet, quia certo reservatio illo casu non urget, etsi postea, dubio purificato, e. g., per authenticam declarationem Sanctae Sedis, constet reservationem locum habuisse, nec in hoc casu repetenda erit absolutio ⁶.

Notandum est censuras iure communi reservari *Ordinario*, non *Ordinario loci*, quam ob rem si censurae huiusmodi incurrantur a religioso exempto absolutio petenda erit ab Ordinario religioso; pro foro tamen interno, si censurae sint occultae, sufficiet absolutio obtenta a quolibet confessario qui facultate gaudeat absolvendi a casibus Ordinario reservatis ⁷.

¹ Cfr. cc. 2245, § 4 et 2246, § 2 etc.

² Quae solutio a Sole, *l. c.*, 173, 2, proposita ab aliis etiam admittitur, ut a *Monitore Ecclesiastico*, 1922, vol. 34, p. 147, apud Cappello, *l. c.*, p. 57 in nota; et a Salucci, *l. c.*, p. 198-200 in nota; nec nobis improbabilis videtur, quam ob rem ad praxim eam deduci posse arbitramur donec aliter a Sancta Sede authentice decisum sit. Non negamus autem certe probabilitatem sententiae oppositae quam quidam optimae notae auctores ut veram proponunt exclusa contraria doctrina. Cappello, in *Nouvelle Revue théologique*, 1920, 525, docuit censuras ab homine latae sententiae per modum praecepti inflictas non esse reservatas, in opere autem *De censuris* ³, 68, tenet quamlibet censuram ab homine sive latae sive ferendae sententiae reservatam esse ad normam c. 2245, § 2, et contrariam opinionem Sole sustineri non posse. Cfr. eodem sensu Creusen, in *Ius Pontificium*, IV, 1924, p. 26-29 in elucubratione: « *De reservatione censurae praecepto latae* », et in *Epitome*, III, 442-443, ubi tamen non bene videtur exponi mens cl. Sole quasi hic doceat omnes censuras ab homine per praeceptum latas non reservari. Cfr. etiam Cocchi, *l. c.*, VIII, 71; De Meester, *l. c.*, III, 1736, p. 169, 170 in nota.

³ Lega, *l. c.*, 102, 6-8, p. 145-146.

⁴ Cappello, *l. c.*, 71. Cfr. tamen c. 2247, § 3, de quo postea.

⁵ Ita Cappello, *l. c.*, 71 contra D'Annibale, *l. c.*, 356; at forte dissensus est solum in terminologia.

⁶ Sole, *l. c.*, n. 176, post D'Annibale, *l. c.*, I, 342, in nota 33 ubi haec addit: « at, si reservatio certa est, sed confessarius haereat, an in facultate sibi concessa absolvendi a reservatis, contineatur hic casus vel ille, quia possidet reservatio a danda absolutione abstinendum sibi est ». Quod tamen de iure Codicis non amplius valere putamus si dubium sit positivum vi c. 2245, § 4.

⁷ Cfr. c. 519; Vermeersch-Creusen, *l. c.*, III, n. 442.

A casibus seu censuris reservatis in aliqua religione ex iure speciali, possunt absolvere Superiores quibus casus ipsi reservantur, itemque omnes confessarii ab Ordinario loci ad audiendas confessiones approbati ¹.

Confessarii regulares, ex privilegio, possunt a censuris papalibus Ordinario reservatis absolvere ².

Nota autem theoriam de *reservatione* solum censuris non aliis poenis applicandam esse ut constat ex rubrica capitis *De censuris in genere*. Remissio aliarum poenarum regitur cc. 2236-2237 et sqs. de quibus supra loquuti sumus.

1751. — 3° *Quaenam censurae reservari possint.* - a) Ne reservetur censura, nisi attenta peculiari gravitate delictorum et necessitate aptius providendi disciplinae ecclesiasticae et medendi conscientii fidelium ³.

Haec praescriptio non afficit certe valorem reservationum, sed ut admonitio directiva facta Superioribus iure reservandi gaudentes consideranda est. Tales autem Superiores optimo consilio etiam in reservandis censuris prae oculis habebunt normas a Codice cc. 896 et sqs. pro reservationibus peccatorum statutas atque iuxta S. Conc. Tridentinum ad mentem revocabunt sibi hanc potestatem conferri non in destructionem sed in aedificationem ⁴.

b) Si censura Sedi Apostolicae reservata sit, Ordinarius nequit aliam censuram sibi reservatam in idem delictum ferre ⁵.

Aliter facta reservatio ab Ordinario loci non valet. Ratio autem praescripti est quia quae ad Superioris iudicium avocantur, ipso iure ab inferiorum iurisdictione subtrahuntur, alias data ab illo absolutio prope inutilis esset. Immo si aliquam censuram sibi reservaverit Ordinarius, si postea Romanus Pontifex circa illud delictum poenam sibi reservatam statuatur, statim cessat censura et reservatio facta antecederet ab Ordinario ⁶.

¹ Cfr. c. 519; Vermeersch-Creusen, *l. c.*, III, n. 442.

² Vermeersch-Creusen, *l. c.*, III, 442; Ballerini-Palmieri, *l. c.*, V, n. 510 et sqs.; Noldin-Schönegger, *De censuris* ¹⁵, n. 95; Claeys Bouuaert-Simenon, *op. cit.*, n. 680, pag. 377. Cfr. etiam de hac quaestione I. Vitali, *De reservationibus pontificiis a iure reservatis Ordinario deque Regularium privilegio ab iisdem absolvendi*, in *Commentarium pro religiosis*, XIV, 287-294. Ius vetus cfr. apud Piat, *Praelectiones iuris regularium*, II², p. 202 et sqs. et 329.

³ C. 2246, § 1.

⁴ Conc. Trid., c. 7, Session. XIV, *De poenitent.*; Benedictus XIV, *Encycl. «A quo primum»*, 14 Iulii 1751; S. C. S. Off. 13 Iulii 1916, *A. A. S.*, VIII, 313; Chelodi, *l. c.*, 33; Augustine, *l. c.*, VIII, 132.

⁵ C. 2247, § 1.

⁶ D'Annibale, *l. c.*, I, 339, nota 12. Salucci, *l. c.*, 205, 206; Blat, *l. c.*, n. 71, p. 103; Santamaria, *l. c.*, VI, 123; Woywod, *A practical Commentary on the Code of canon law*, II, 2088; et, ut videtur, Eichmann, *Das Strafrecht*, p. 82, docet reservationem factam ab Ordinario contra c. 2247 esse invalidam et non sustineri. Augustine, *l. c.*, VIII, 134, 135 et praesertim 136, docet reservationem Ordinarii contra ius factam sustineri et valere. Alii auctores ut Vermeersch-Creusen, Sole, Cocchi, Cappello, Chelodi, De Meester, etc. quaestionem sibi non proponunt. Ayriñhac, *l. c.*, 88, p. 97, docet Ordinarium posse quidem poenam adicere et non reservare eam sibi.

Censuras autem a iure latae sententiae nemini reservatas potest Ordinarius sibi valide reservare, quamvis et ab istis sibi reservandis regulariter abstinere debeat ¹.

Item potest delicto punito censura S. Sedi reservata aliam censuram addere nemini reservatam ².

Utrum Ordinarius loci possit saltem valide casus iure communi reservatos Ordinariis, sibi iterum reservare ratione sui seu ratione peccati, quaestio est inter auctores ³.

Dictio *alia censura* de qua hac paragrapho videtur intellegenda non solum de alia censura eiusdem speciei, sed etiam de alia etiam speciei diversae ⁴.

1752. — 4° *De interpretatione reservationis.* - a) Reservatio strictam recipit interpretationem ⁵.

Ratio est quia, licet ipsa non sit poena, creata tamen est ad poenam, quae est censura, aggravandam eius absolutionem difficiliorem reddendo. Deinde per ipsam liberum exercitium iurisdictionis coarctatur ⁶.

b) Reservatio censurae impediens receptionem Sacramentorum importat reservationem peccati cui censura adnexa est; verum si quis a censura excusatur vel ab eadem fuit absolutus, reservatio peccati penitus cessat ⁷.

Iam supra diximus in hac paragrapho considerari ut principale reservationem censurae, ut accessorium reservationem peccati, et hanc regulam applicandam esse de iure vigente omnibus reservationibus censurarum sive papalibus sive episcopalibus.

Ex principio in Codice statuto quaedam facile deduces quae iam auctores ante Codicem admittebant. Si poenitens, confessionem faciens habenti potestatem ordinariam vel delegatam in censuras reservatas, oblitus sit inculpabiliter peccatum cui adnexa est censura reservata, potest illud peccatum postea cuilibet confessario confiteri et ab eo absolvi. Quod etiam valet, saltem si prior habuerit potestatem ordinariam, etiamsi prior absolutio ob indispositionem, vel alium defectum poenitentis, invalida fuisset. Ratio autem est, quia is intendit absolvere, quantum potuit; ergo saltem sustulit reservationem et censuram quod fieri potuit absque Sacramento ⁸.

¹ C. 898; Salucci, *l. c.*, 206.

² Ita Cocchi, *l. c.*, 73, p. 112; Ayriñac, *l. c.*, 88, p. 97.

³ Cfr. in sensu contrario Ordinariis locorum Ballerini-Palmieri, *l. c.*, V, n. 514 et sqs.; Ivo Vitali, *De reservationibus pontificiis a iure reservatis Ordinario deque Regularium privilegio ab iisdem absolvendi*, in *Commentarium pro religiosis*, XIV, 287 et sqs. et 363 et sqs.

⁴ Augustine, *l. c.*, VIII, 134-135, qui tamen notat non prohiberi quo minus Ordinarius poenam in casu addat vindicativam.

⁵ C. 2246, § 2.

⁶ C. 19.

⁷ C. 2246, § 3.

⁸ Cfr. Vermeersch-Creusen, *l. c.*, III, 445; Cocchi, *l. c.*, 72, pag. 111; Salucci, *l. c.*, 204. Qui plura hac de quaestione desiderat adeat Ballerini-Palmieri, *l. c.*, V, n. 498 sqs. Doctrina in textu allata confirmationem nunc habet ex c. 2249, § 2. Cfr. etiam infra hoc eodem n. 1752 sub litt. d.

Sacerdos suspensus a divinis ob inobedientiam praecepto sui Superioris potest absolvi a peccato inobedientiae a quolibet sacerdote, at non potest absolvi a censura nisi ab ipso Superiore aut ab eo qui potestatem habet absolvendi, si censura est ab homine aut reservata ¹.

Qui facultatem obtinuit absolvendi a peccato reservato cui adnexa est censura reservata potest et a censura reservata absolvere ²; non item qui obtinuit potestatem absolvendi a censura, quia absolutio a censura dari potest sine iurisdictione ad remittenda peccata ³.

Reservatio tamen peccati, ut per se patet, independenter a censura fieri potest. De iure communi vigente unicum est peccatum ratione sui reservatum, nempe, falsa delatio qua sacerdos innocens accusatur de delicto sollicitationis apud iudices ecclesiasticos ⁴. Quae reservatio non est poenalis, nec ad ipsam applicantur distinctiones reservationum in simpliciter, speciali et specialissimo modo. A Romano Pontifice pendere videtur utrum et cui velit facultatem ab eo absolvendi concedere. Huiusmodi delicto de iure vigente adnexa est praeterea excommunicatio speciali modo Sanctae Sedi reservata ⁵. Cum peccati reservatio sit independens a reservatione censurae, etsi censura ob ignorantiam non incurritur, manet tamen adhuc peccati reservatio. Facultas absolvendi a peccato ratione sui reservato non continetur in facultate absolvendi a censuris quoquo modo reservatis. Licet igitur falso denuntians absolvatur a censura vi facultatum quae quandoque conceduntur absolvendi a censuris speciali modo reservatis, non potest tamen absolvi a peccato ratione sui reservato. Ante absolutionem denuntians debet omnino denuntiationem retractare, quae obligatio retractandi semper subsistit etsi errore imposita non fuerit a confessario ⁶.

De iure autem particulari reservatio peccatorum fit plerumque ratione sui idest independenter a censuris et sine censuris.

c) Reservatio censurae in particulari territorio vim suam extra illius territorii fines non exserit, etiamsi censuratus ad absolutionem obtinendam e territorio egrediatur; censura vero ab homine est ubique locorum reservata ita ut censuratus nullibi absolvi sine debitis facultatibus possit ⁷.

Reservatio a Superiore regulari facta ubique locorum religiosum subditum ligat ⁸.

Etsi censura in particulari territorio reservata a Romano Pontifice

¹ Cocchi, *l. c.*, n. 72, pag. 111; Vermeersch-Creusen, *l. c.*, III, n. 445.

² Cfr. c. 66, § 3.

³ Cfr. D'Annibale, *l. c.*, 347; Cappello, *l. c.*, 70; Chelodi, *l. c.*, 33.

⁴ C. 894.

⁵ C. 2363.

⁶ Doctrina aliquorum auctorum ut Chelodi, etc. docentium reservationem peccati esse poenalem, de iure Codicis probabilis non videtur. Cfr. de hac quaestione supra, n. 1750, et infra ubi de c. 2330.

⁷ C. 2247, § 2. Quis debitis gaudeat facultatibus pro censuris ab homine cfr. supra ubi de c. 2245, § 2.

⁸ Cappello, *l. c.*, 67.

reservata sit, nisi aliud in reservatione ab ipso Romano Pontifice facta declaretur, vim tamen extra territorium illud non exserit reservatio ¹.

Adverte distinctionem inter cessationem reservationis et cessationem censurae; extra territorium cessat reservatio censurae, censura vero remanet donec absolvatur ².

d) Si confessarius, ignorans reservationem, poenitentem a censura ac peccato absolvat, absolutio censurae valet, dummodo ne sit censura ab homine aut censura specialissimo modo Sedi Apostolicae reservata ³.

Confessario ignoranti aequiparandus est confessarius distractus aut errans aut immemor, nec obstat valori absolutionis quod crassa vel supina fuerit ignorantia. Absolutio ex ignorantia vi huius canonis data est absolutio directa et post ipsam concessam nec poenitens nec confessarius ad aliquid tenetur ⁴.

Absolutio per se valet etsi poenitens confessarium ignorantem consulto adeat ut facilius absolutionem obtinere possit ⁵.

Confessarius mala fide, sciens se facultate carere, absolvens invalide absolvit et certis in casibus etiam poenas incurrit ⁶.

Quae hic dicuntur de confessario ignoranti sunt nova a Codice introducta; antea absolutio invalida erat ⁷.

Qui confitetur peccata sua apud confessarium competentem, seu qui facultate absolvendi a reservatis gaudet, et peccati cui adnexa est censura reservata obliviscatur, poterit deinde illud peccatum cuilibet confessario confiteri, quia censura ablata censetur per absolutionem datam a confessario competenti ⁸. Id affirmandum videtur non solum de confessario competente ex speciali mandato seu facultate sed etiam de confessario competente vi huius canonis 2247, § 3; scilicet de quolibet confessario absolvente a censuris, dummodo ne agatur de censura ab homine aut de censura specialissimo modo reservata ⁹.

1753. — VI. De absolutione a censura. - 1° *Absolutionis necessitas.* - Quaelibet censura, semel contracta, tollitur tantum legitima absolutione ¹⁰.

¹ Cappello, *l. c.*, 67, 3.

² Salucci, *l. c.*, 205.

³ C. 2247, § 3.

⁴ Cappello, *l. c.*, 73.

⁵ Salucci, *l. c.*, 207; Cocchi, *l. c.*, VIII, 73, p. 113; Vermeersch-Creusen, *l. c.*, III, 446, dummodo poenitens rite dispositus sit. Distinguit tamen Cappello, *l. c.*, 73, 5, absolutionem a censura quam semper in hoc casu validam habet ab absolutione a peccatis, quae valida vel invalida erit iuxta poenitentis dispositiones.

⁶ Co. 2366 et 2338, § 1; Cocchi, *l. c.*, VIII, 73, p. 112-123.

⁷ Cfr. D'Annibale, *l. c.*, I, 343; Sole, *l. c.*, 171, pag. 120 in nota.

⁸ C. 2249, § 2; Salucci, *l. c.*, 204; D'Annibale, *l. c.*, I, n. 353, nota 14; Ballerini-Palmieri, *Opus theolog. mor.*, V³, n. 498 et sqs.

⁹ Cfr. supra, in nota 5 hoc numero hac pagina, doctrinam Cappello, *l. c.*, 73, 5.

¹⁰ C. 2248, § 1.

Absolutio, ut hic accipitur, est actus virtutis iustitiae quo legitimus Superior delinquentem a contumacia recedentem a censura contracta liberat ¹.

Regula a Codice statuta iam ante Codicem censuris proprie dictis a doctrina communi applicabatur, nec exceptio proprie dicta considerari potest id quod etiam communiter docent auctores, nempe explicitam absolutionem non esse necessariam in casu quo censura lata et inflicta sit sub conditione resolutive, e. g., sis excommunicatus vel suspensus a divinis quousque non restitueris, in casu enim absolutio in ipsa conditione implicite contineri videtur ².

Circa doctrinam in hac paragrapho contentam notanda est propositio 44 a decret. S. Officii 18 Mart. 1666 damnata, scilicet: « Quoad forum conscientiae reo correcto eiusque contumacia cessante, cessant censurae » ³.

Etsi Superior iniuste agat non absolvens delinquentem a contumacia recedentem, ipse tamen delinquens, quousque de facto absolvatur coram Ecclesia ligatus manet censura ⁴. Adverte hic agi solum de censura iam contracta, non de comminata ⁵.

1754. — 2° *Quando dari debeat absolutio, qua ratione danda eiusque effectus.* - a) Absolutio denegari nequit cum primum delinquens a contumacia recesserit ⁶.

Quandonam delinquens a contumacia recessisse dicendus sit supra vidimus in explicando c. 2242, § 3 ⁷.

Superior absolutionem reo a contumacia recedenti denegans certo graviter peccat, utrum idem dicendum sit de confessario quaestio est inter doctores controversa ⁸.

b) A censura absolvens, potest, si res ferat, pro patrato delicto congruam vindicativam poenam vel poenitentiam infligere ⁹.

Congruit haec praescriptio praescriptioni c. 2242, § 3; quodsi delinquens poenam vel poenitentiam acceptare nolit, dicendum est ipsum a contumacia non recessisse, nisi agatur de poena aut poenitentia nimis dura et delicto non proportionata.

¹ Hilarius a Sexten, *l. c.*, 34, ita definit: « Est vero censurae absolutio ipsius poenae relaxatio, clavium potestate facta, per idoneum Superiorem ».

² In hoc casu non requiri absolutionem explicitam ante Codicem communiter docebant auctores nec Codex huic doctrinae vulnus attulisse videtur; Hilarius a Sexten, *l. c.*, p. 34; Reiffenstuel, *l. c.*, V, 39, 241; Ballerini-Palmieri, *l. c.*, VII, 170; D'Annibale, *l. c.*, I, 335; Wernz, *l. c.*, VI, 173; Cappello, *l. c.*, 86; Hollweck, *l. c.*, § 30, p. 97, 98, nota 5.

³ Denzinger-Bannwart, *Enchiridion*, n. 1144.

⁴ Cappello, *l. c.*, 89, 5.

⁵ Hilarius a Sexten, *l. c.*, 34.

⁶ C. 2248, § 2.

⁷ Cfr. supra n. 1743, 3.

⁸ Cfr. Cappello, *l. c.*, 89.

⁹ C. 2248, § 2.

c) Censura, per absolutionem sublata, non reviviscit, nisi in casu quo onus impositum sub poena reincidentiae impletum non fuerit ¹.

Quid sit absolutio ad reincidentiam iam supra explicatum est. Superior nequit absolutionem semel concessam revocare ².

1755. — 3° *Absolutio a censura multiplici.* - Si quis pluribus censuris detineatur, potest ab una absolvi, ceteris minime absolutis.

Petens absolutionem, debet casus omnes indicare, secus absolutio valet tantum pro casu expresso; quod si absolutio, quamvis particularis petitio facta sit, fuerit generalis, valet quoque pro reticitis bona fide, excepta censura specialissimo modo Sedi Apostolicae reservata, non autem pro reticitis mala fide ³.

Principium a Codice hic statutum valet tum de absolutione data potestate ordinaria tum de absolutione data potestate delegata, item valet de absolutione data tam pro foro interno quam pro foro externo. Posse autem hominem pluribus ligatum censuris ab una absolvi aliis remanentibus in sua vi, patet ex eo quod censurae sunt vincula iuridica specificè numerice distincta inter se et sicut vincula possunt multiplicari ita etiam possunt hominem ligare coram societate alterum ab altero independenter et potest unum vinculum remitti quin remittatur alterum. Id autem verificari nequit in remissione peccatorum quae fit absolutione sacramentali, quia peccata remittuntur, data absolutione, infusione gratiae quae nequit consistere cum peccato mortali ⁴.

Principium autem ita restringendum est: Absolvens *generaliter* a censuris, absolvit valide a reticitis bona fide, dummodo tamen absolvendi potestatem habeat; unde per se simplex sacerdos absolvens *generaliter* a censuris in foro sacramentali non absolvit nisi ab omnibus censuris nemini reservatis; confessarius privilegiatus a censuris a quibus potest absolvere vi privilegiorum; Superior qui censuram infligit *ab homine* etiam censuram ab homine bona fide reticitam absolvit. E contra, licet confessarius forte obtinuerit facultatem absolvendi a censura specialissimo modo reservata Romano Pontifici, et poenitens bona fide eius absolutionem non petierit, absolutio generalis pro hac censura non valet.

In casibus in quibus poenitens bona fide reticuerit censuras seu peccata quibus adnexae sunt censurae, absolutionem indirectam pro peccatis obtinet, supposita validitate absolutionis sacramentalis, absolutionem vero directam obtinet pro censuris omnibus pro quibus absolvere poterat confessarius, exceptis censuris specialissimo modo reservatis; quia hae solae censurae ex c. 2249, § 2 excipiuntur. Attamen censurae *ab homine* reti-

¹ C. 2248, § 3.

² Cappello, *l. c.*, 85, 1. Nihil tamen obstare videtur quo minus Superior competens ob novam forte obortam contumaciam novam censuram ferre possit.

³ C. 2249, §§ 1, 2.

⁴ Cfr. Ayrinhac, *l. c.*, 90; Cappello, *l. c.*, 105; De Meester, *l. c.*, III, 1743, p. 177, 178.

citae valide absoluntur solummodo ab eo qui vi c. 2245, § 2 competens est, censurae vero latae sententiae etiam ab eo qui competens est vi c. 2247, § 3. Praeterea si poenitens rite dispositus accuset peccatum cum excommunicatione etiam specialissimo modo reservata aut ab homine, et pariter bona fide seu ignoranter aut inadvertenter a confessario nullo modo potestatem habente absolvatur, absolutio quidem a censura est invalida, quia nullibi datur confessario facultas ab ea absolvendi in his casibus, absolutio vero a peccato ex benigna declaratione Ecclesiae ¹ valida habenda erit, ita ut taliter absolutus quietus de peccato esse possit et solummodo absolutionem a censura, si eius notitiam acquisierit, quaerere teneatur. Id tamen ne extendas ad casum malae fidei in alterutra parte seu in confessario aut in poenitente.

Si confessarius poenitentem a censuris et a peccatis absolvat generaliter et poenitens peccatum cum adnexa censura specialissimo modo reservata aut etiam cum alia censura a qua absolvere non potest confessarius, bona fide reticuerit, absolutio valet pro censuris a quibus poterat absolvere confessarius itemque pro peccatis quae poenitens confessus est atque etiam indirecte pro peccatis reticitis bona fide, non vero pro censuris adnexis peccatis reticitis a quibus absolvere confessarius nullo modo poterat ².

Poenitens proinde tenebitur illa peccata reticita et censuras adnexas clavibus subiicere, et Superiores ecclesiastici ius habent censurarum illarum observantiam exigendi.

Canone 2247, § 3, ratione boni animarum, protegitur valor absolutionis non obstante ignorantia aut errore confessarii, hic seu c. 2249 idem valor protegitur contra reticentiam, bona fide factam, poenitentis. Reticentia autem bona fide ex variis causis oriri potest, e. g., quia poenitens putavit se non teneri illud peccatum illi confessario, qui facultate non gaudebat in reservata, confiteri ³ vel quia oblitus fuit ⁴.

Requiritur autem ut absolutio *generali modo* detur, ut fieri solet generatim in foro sacramentali, in quo etiam implicite saltem generalis petitio habetur.

Nota autem, iuxta ea quae supra diximus, haberi posse validam absolutionem a censura etsi invalida forte sit absolutio a peccatis, quia etiam confessarius absolvit quantum potest seu saltem a censuris. Casus esset: Si poenitens peccatum suum, cui adnexa est censura, confiteatur vel bona fide reticeat quia tunc oblitus, et eiusdem illum idest poenitentem vere poeniteat, et tamen alius peccati mortalis eum non poeniteat; absolutio a peccatis in casu non valet, at valere videtur absolutio a censura quia

¹ Cfr. infra n. 1757 in nota.

² Cfr. Cappello, *l. c.*, nn. 106, 107. Cfr. etiam supra n. 1752, *d.*

³ Quam ob rem putarim poenitentem valide absolvi in hoc casu, si bona fide agat, si nempe praescriptum huius canonis ignorans, illud peccatum cui adnexa est censura etiam speciali modo reservata, ex motivo supra relato non accuset. Id tamen intellige restrictive ad ea quae supra diximus, scilicet: Valet absolutio a peccatis directe accusatis atque haec absolutio indirecte remittit etiam peccata non accusata. Item valet absolutio si generali modo data sit pro censuris a quibus absolvere poterat confessarius, aliae censurae itemque alia peccata omnino subiicienda sunt potestati clavium.

⁴ Cfr. supra ubi de c. 2246, § 3.

vere abest contumacia et confessarius eum absolvere censetur quantum potest ¹.

Cum Codex hic c. 2249, § 2 exceptionem tantum ponat de censura specialissimo modo reservata, non de censura reservata *ab homine*, quaeritur utrum ad hanc alteram censuram exceptio sit extendenda. Cum Codex quando agitur de excipienda censura *ab homine* clare id exprimat ², et hic taceat, exceptio restringenda videtur ad censuras specialissimo modo reservatas ³.

Norma hoc c. 2249, § 2 statuta valet tam pro foro interno quam pro foro externo ⁴, attamen suam maximam applicationem habet pro foro sacramentali in quo generatim adhibenda est a confessario formula generalis a Rituali praescripta ⁵, quod plerumque non verificatur quando absolutio conceditur pro foro externo.

1756. — 4° *Absolutio a censura non impediens receptionem Sacramentorum.* - Si agatur de censura quae non impedit Sacramento-
rum receptionem, censuratus, rite dispositus et a contumacia recedens, potest absolvi a peccatis, firma censura ⁶.

Censura quae non impedit receptionem Sacramentorum est certe suspensio; quam ob rem suspensus per se potest absolvi a quolibet confessario a delicto quod suspensioni causam dedit, licet suspensio sit ab homine aut a iure reservata; quia reservatio in casu non importat peccati reservationem ⁷.

Per se non repugnaret etiam absolutio a peccato cui adnexa est censura impediens receptionem Sacramentorum ⁸, retenta ipsa censura; at ex positiva iuris dispositione cum reservatio censurae impediens receptionem Sacramentorum importet etiam reservationem peccati cui censura adnexa

¹ Cfr. Ballerini-Palmieri, *l. c.*, V, n. 502-505; Augustine, *l. c.*, VIII, 145, nota 60; De Meester, *l. c.*, III, n. 1738, 3; Vermeersch-Creusen, *l. c.*, III, 445.

² Cfr. cc. 2247, § 3 et 2252 etc.

³ Ita etiam Santamaria, *l. c.*, VI, 127. Notant tamen aliqui auctores ut Salucci, *l. c.*, p. 212, nota 2; Augustine, *l. c.*, VIII, 144; Vermeersch-Creusen, *l. c.*, III, 448 et nos iam hoc diximus, hic non concedi absolventi facultatem ipsam absolvendi, sed ipsum absolventem supponi de se competentem ex alio capite, unde si absolvens absolvendi potestate careat absolutio etiam generalis nihil prodest. Et quia a censura *ab homine* simplex confessarius absolvere nequit ex c. 2247, § 3, absolutio etiam generalis ab ipso data hanc censuram non attingit; si tamen confessarius sit competens ad normam c. 2245, § 2 valida erit absolutio etiam a censura *ab homine*, quod non valet de censura specialissimo modo reservata etsi bona fide reticita. Cfr. etiam Cocchi, *l. c.*, VIII, 74, pag. 115, ubi can. 2249 ad solas censuras a iure referre videtur.

⁴ Cappello, *l. c.*, 105.

⁵ C. 2250, § 3.

⁶ C. 2250, § 1.

⁷ Cfr. c. 2246, § 3. Ayrinhac, *Penal legislation ...*, n. 91.

⁸ Immo Vermeersch-Creusen, *l. c.*, III, n. 449, admittit talem absolutionem bona fide datam et concessam validam esse, quod et nos probabile habemus ex benigna declaratione Pauli IV de qua n. 1757 in nota. Cfr. etiam Augustine, *l. c.*, 146, 147 nota 61.

est ¹, dicendum est absolutionem a peccato reservato cui adnexa est censura reservata a qua nullo modo absolvere possit confessarius, esse semper invalidam si data vel recepta sit in mala fide et summum posse considerari validam et quidem etiam directe si data receptaque sit in bona fide, firmo tamen in certis casibus onere recurrendi pro obtinenda absolutione a censura ².

1757. — 5° *Absolutio a censura quae impedit receptionem Sacramentorum.* - Si agatur de censura quae impedit Sacramentorum receptionem, censuratus nequit absolvi a peccatis nisi prius a censura absolutus fuerit ³.

Id conformiter ad ea quae mox diximus ubi de paragrapho praecedenti eiusdem c. 2250, intellige solummodo de licita absolutione a peccatis quibus adnexa est censura. Si tamen poenitens rite dispositus sit ad absolutionem a peccatis recipiendam et de facto ex sacerdotis inscitia bona fide absolvatur contra hoc praescriptum Codicis absolutio valere videtur firma remanente censura ⁴. Idque verificatur specialiter pro casu quo peccato adnexa sit censura specialissimo modo Sedi Apostolicae reservata aut censura *ab homine*, in aliis enim casibus si detur absolutio a peccato, praevia absolutione generali a censuris, etiam pro censuris absolutio valet ⁵.

Quodsi in hoc casu mala fides in alterutra parte intervenierit absolutio

¹ Ex c. 2246, § 3. Ceterum haec erat doctrina iam ante Codicem admissa. D'Annibale, *l. c.*, I, n. 340 haec de casibus cum censura reservatis scribebat: « Eorum autem, quibus censura adnexa est, duplex, verius, est reservatio, una peccati altera censurae ». Et citat Suarez, *De poenitentia*, 29, 2, 8; S. Alphonsus, VI, 580.

² Cfr. infra n. 1757, in nota. Paulo aliter De Meester, *l. c.*, III, 1743, 4, b, in nota 3, p. 178 habet: « Invalida esset absolutio peccati casu quo confessarius absolvit mala fide peccatum reservatum ratione censurae, ubi poenitens illud tantum accuset; invalida etiam esset absolutio peccati casu quo confessarius bona fide absolvit peccatum reservatum ratione censurae ab homine aut censurae specialissimo modo reservatae Sedi Apostolicae, iterum si hoc unum peccatum accusetur. Si in utroque casu poenitens bene dispositus accusaret aliud peccatum non reservatum, absolutio est valida, *directe* quoad peccatum non reservatum, *indirecte* quoad peccatum reservatum ». Atque haec est etiam doctrina a Capello, *l. c.*, n. 107 admissa. Quam nos iuxta supra dicta restrictive admittimus solum pro casu absolutionis datae et receptae mala fide.

³ C. 2250, § 2.

⁴ Cfr. tamen c. 2247, § 3.

⁵ In *Collectanea Sacrae Congregationis de Propaganda Fide*, vol. II, n. 1658, p. 216, in nota haec leguntur: « Notanda declaratio quae sequitur. In Congreg. S. Officii die 10 Sept. 1556. — SS. mus D. N. (Paulus PP. IV) assistantibus DD. Cardinalibus Inquis. Gener., per suum vivae vocis oraculum, ad consulendum quieti conscientiarum christifidelium, declaravit et concessit, quod si de cetero contingat aliquem ad Sacramentum Confessionis accedere quacumque ecclesiastica censura innodatum, quam et ipse et confessarius penitus ignorent, beneficium absolutionis ab eodem confessario consequi possit et consequatur, perinde ac si nullo Ecclesiae vinculo esset innodatus; et casu quo postea de huiusmodi censura ipsum sic absolutum notitiam habere contingat, non teneatur peccata tempore ignorantiae huiusmodi iam confessa de novo confiteri, neque novam absolutionem de eisdem peccatis quaerere et consequi, sed, absolutione peccatorum iam obtenta, quietus absolutionem ab excommunicatione, cuius notitia sibi supervenit, quaerere teneatur. Non obstantibus, etc. ». Quae adhuc practici momenti esse possunt.

tam a censura reservata quam a peccato invalida erit. In aliis vero casibus, scilicet in casibus in quibus non agitur de censura ab homine vel specialissimo modo reservata, invalida erit absolutio a censura reservata et etiam a peccato si mala fides intervenerit ex parte confessarii, si e contra mala fides intervenerit ex parte poenitentis invalida utique erit absolutio a peccato, at valida erit absolutio a censura. Si tamen peccatum cui adnexa est censura reservata etiam specialissimo modo accusatum sit cum aliis peccatis non reservatis vel etiam reticatum fuerit, absolutio etiam mala fide data a confessario simplici valida erit, dummodo poenitens dispositus sit, et quidem relate ad peccata non reservata *directa*, indirecta vero relate ad peccata reservata aut reticita ¹. Debebit proinde poenitens peccata ita indirecte absoluta clavium potestati subiicere ut directe absolvantur una cum censura.

1758. — 6° *Forma absolutionis.* - Absolutio censurae in foro sacramentali continetur in consueta forma absolutionis peccatorum in libris ritualibus praescripta; in foro non sacramentali quolibet modo dari potest, sed ad excommunicationis absolutionem regulariter formam adhiberi convenit in eisdem libris traditam ².

Forma sollemnior absolvendi ab excommunicatione habetur in *Pontificali Romano*, tit. *Ordo excommunicandi et absolvendi*, quae forma adhibenda est quando proceditur iudicialiter ³.

Forma specialis absolvendi in foro extrasacramentali pro nullo casu iure praecipitur, sed solum consulitur. Ex quo tamen non recte deduxeris etiam cautiones de deposita contumacia de quibus in *Rituali* nunquam praecipi ⁴.

1759. — 7° *Absolutio fori interni et fori externi eiusque effectus.* - Si absolutio censurae detur in foro externo, utrumque forum afficit; si in interno, absolutus, remoto scandalo, potest uti talem se habere etiam in actibus fori externi; sed, nisi concessio absolutionis probetur aut saltem legitime praesumatur in foro externo, censura potest a Superioribus fori externi, quibus reus parere debet, urgeri, donec absolutio in eodem foro habita fuerit ⁵.

Absolutio pro foro interno per se dari potest etiam si de delicto et censura publicis agitur; id enim nullibi in iure prohibetur ⁶.

Si probatio obtentae absolutionis in foro interno habeatur, quae haberi potest ex attestazione confessarii aut etiam aliorum testium, praesertim

¹ Cappello, *l. c.*, n. 107; De Meester, *l. c.*, III, n. 1743, 4, p. 178, nota 3.

² C. 2250, § 3; cfr. *Rituale Romanum*, tit. III, cap. 2-5.

³ Hilarius a Sexten, *l. c.*, 47; Ballerini-Palmieri, *l. c.*, VII, 171. Cfr. etiam supra nn. 1740, 1743, 3, praesertim in notis.

⁴ Cfr. Ayrrinhac, *l. c.*, n. 72, p. 84; De Meester, *l. c.*, III, 1743, 4, 5.

⁵ C. 2251.

⁶ Cfr. Cappello, *l. c.*, 98; paulo aliter Wernz, *l. c.*, VI, 174. Cfr. etiam De Meester, *l. c.*, 1743, 5, 5.

si de absolutione obtenta in foro extrasacramentali agatur ¹, Superior fori externi nequit, ut videtur, urgere in ipso foro externo censurae observantiam. Et in hoc mitigatum fuisse videtur ius vetus seu doctrina auctorum ante Codicem. Docebant enim auctores posse quidem Superiorem absolutionem acceptare fori interni pro foro externo, at ad id non teneri ²; Codex statuit absolutionem acceptandam si probari possit fuisse datam; hoc tamen generatim non adnotant auctores post Codicem, quinimmo aliqui ³ ad ius vetus remittunt ⁴.

1760. — 8° *De absolutione a censuris in periculo mortis.* - Qui in periculo mortis constituti, a sacerdote specialis facultatis experte, receperunt absolutionem ab aliqua censura ab homine vel a censura specialissimo modo Sedi Apostolicae reservata, tenentur, postquam convaluerint, obligatione recurrenti, sub poena reincidentiae, ad illum qui censuram tulit, si agatur de censura ab homine; ad S. Poenitentiarium vel ad Episcopum aliumve facultate praeditum, ad normam c. 2254, § 1, si de censura a iure; eorumque mandatis parendi ⁵.

Huc spectat c. 882: In periculo mortis omnes sacerdotes, licet ad confessiones non approbati, valide et licite absolvunt quoslibet poenitentes a quibusvis peccatis aut censuris, quantumvis reservatis et notoriis, etiamsi praesens sit sacerdos approbatus ⁶.

Periculum mortis habetur pro eo qui in tali discrimine versatur in quo vere et graviter probabile est ipsum mori aut etiam superesse posse. Quod discrimen ex multiplici causa oriri potest, e. g. ex morbo, ex vulnere, ex partu difficili, ex extrema senectute, ex itinere periculoso, ex bello imminente ⁷, ex operatione chirurgica subeunda, ex extremo supplicio etc. ⁸.

Item in periculo mortis constitutis aequiparatur qui versatur in gravi periculo incidendi in amentiam perpetuam aut is qui in ea est conditione ut deinceps copiam confessarii amplius habiturus non sit ⁹.

Si confessarius, aegrotus aut familiares dubitent de periculo mortis, an adsit necne, valet certe absolutio, nec obstat quod postea constet peri-

¹ Cfr. Cappello, *l. c.*, 98; Ballerini-Palmieri, *l. c.*, VII, 207.

² Cfr. Wernz, *l. c.*, VI, 174; Ballerini-Palmieri, *l. c.*, VII, 206-207.

³ Woywod, *l. c.*, II, 2092; Salucci, *l. c.*, 216, 217 in nota.

⁴ A vero autem distare videtur Santamaria, *l. c.*, VI, 129, can. 2251 ita interpretans quasi, ad mentem Codicis, requiratur probatio absolutionis in foro externo concessae ad hoc ut reus et censuratus liber a censura sese existimare possit; cfr. Cappello, *l. c.*, 98; De Meester, *l. c.*, III, 1743, 5, 3; Ayrinhac, *Penal legislation...*, n. 92, 93. Cfr. supra, n. 1740, pag. 142.

⁵ C. 2252.

⁶ Exceptio fit c. 884 pro sacerdote in peccato turpi complice, qui etiam in hoc casu illicite etsi valide absolvit, extra casum necessitatis, suum complicem.

⁷ S. Poenit. 18 Mart. 1912 et 29 Maii 1915 declaravit milites in casu mobilisationis, bello scilicet imminente, considerari posse in periculo mortis; *A. A. S.*, VII, 282.

⁸ Cfr. D'Annibale, *l. c.*, I, 38; Cappello, *l. c.*, 114; Chelodi, *l. c.*, 35, p. 36, nota, 2; Sole, *l. c.*, 187; Salucci, *l. c.*, 218; Augustine, *l. c.*, VIII, 152 in nota 75.

⁹ D'Annibale, *l. c.*, I, 38.

culum non adfuisse, nisi forte is ipse qui in periculo censetur adesse dolose se in periculo fuisse simulaverit ¹.

Codex c. 882 doctrinam iam communiter admissam a doctoribus canonizat, qua quilibet sacerdos etiam non approbatus valide et licite absolvit etiam praesente approbato ²; nec etiam obstat quod sacerdos censuratus sit, immo etiam vitandus valide et licite absolvit ³; nec item obstat quod praesens sit Superior aut alius sacerdos facultate speciali in reservata gaudens.

Onus recurrendi sub poena reincidentiae ante Codicem vigeat pro quibuslibet censuris speciali modo reservatis ⁴, Codex hac in re disciplinam valde mitigavit onus imponendo solum absolutis a censuris specialissimo modo reservatis. Nec recursus est necessarius de iure vigente si absolutio data est a censura Ordinario loci reservata ⁵.

Confessario non imponitur positiva obligatio monendi ⁶ poenitentem de onere recurrendi; immo quandoque haec monitio noxia evadere posset. Quodsi taliter absolutus onus recurrendi non noverit certe in censuram non reincidit. Onus recurrendi incipit a momento quo absolutus *plene* sanitati restitutus est ⁷, nec statim tunc reincidentia verificatur sed solum si haec obligatio, ad normam c. 2254, § 1, ad quem remittit hic can. 2252, ultra mensem culpabiliter neglegatur ⁸.

Onus recurrendi viget etsi longum post tempus ad cognitionem veniat eius qui absolutus fuit; aliqui tamen excusant si longissimum tempus transierit ⁹.

Declaratum fuit obligationem *standi mandatis Ecclesiae* seu parendi mandatis importare onus sive per se, sive per confessarium recurrendi et mandatis acceptis ex recursu obediendi. At onus recurrendi non urget pro eo qui ad confessarium postea accedat facultate absolvendi praeditum ¹⁰.

Declaratum pariter fuit Episcopum non posse mandata recurrenti absoluto dare, nisi speciali facultate gaudeat ¹¹. Attamen ad vitandam reincidentiam recursus ad Episcopum sufficere videtur, qui Episcopus si facultate non gaudeat, ipse ad S. Sedem recurat.

Obligatio *parendi mandatis* ex recursu acceptis, communius censetur esse sub onere reincidentiae. Aliqui tamen probabile habent eam non implicare hoc onus ¹².

¹ Cappello, *l. c.*, 118.

² Cfr. Cappello, *l. c.*, 114.

³ Caviglioli, *l. c.*, n. 56.

⁴ Chelodi, *l. c.*, 35; Cappello, *l. c.*, 117; De Meester, *l. c.*, III, 1745.

⁵ Cappello, *l. c.*, 115. Utrum Ordinarius ita possit sibi reservare aliquam censuram ut in hoc casu recursus fiat necessarius affirmative cum Hollweck, *l. c.*, § 41, p. 111, nota 4 respondendum videtur. Aliter De Meester, *l. c.*, III, 1745, p. 181, nota 2.

⁶ De Meester, *l. c.*, III, 1745, 2, b.

⁷ Augustine, *l. c.*, VIII, 152.

⁸ Blat, *l. c.*, n. 76, pag. 111; Cappello, *l. c.*, 115-116; Salucci, *l. c.*, 219; Eichmann, *l. c.*, 86; Augustine, *l. c.*, VIII, 154. Aliqui docent mensem computandum esse a die cognitae obligationis recurrendi. Cfr. Ayrinhac, *l. c.*, 103.

⁹ Cappello, *l. c.*, 116.

¹⁰ Cfr. Blat, *l. c.*, 76, pag. 112; Augustine, *l. c.*, VIII, 153, nota 76; S. C. S. Off. 19 Aug. 1891, et 30 Mart. 1892.

¹¹ C. I. 12 Nov. 1922, *A. A. S.*, XIV, 663.

¹² Cfr. Chelodi, *l. c.*, n. 35, a, p. 37; Vermeersch-Creusen, *l. c.*, III, n. 452, 6; Arregui, *Summarium theol. mor.*, n. 617.

Normae quae hic statuuntur pro absolutione in periculo mortis a censuris reservatis, licet a Codice non expresse dicatur, valent non solum pro censuris reservatis Sanctae Sedi sed et pro reservatis aliis Ordinariis ¹.

Si recursus sit moraliter impossibilis ², potest censuratus absolvi etiam sine onere recurrendi imposita poenitenti congrua poenitentia et satisfactione intra certum tempus peragendis. Quodsi poenitentia et satisfactio deinde de facto intra illud tempus non peragantur, aliqui tenent reum absolutum in censuram reincidere ³ contra alios ⁴.

Licet Codex pro censurato ab homine, qui vi huius canonis absolutionem obtinuit requirat recursum ad eum qui censuram tulit, videtur tamen sufficere recursus ad quemlibet qui vi c. 2245, § 2 potuisset illum absolvere ⁵.

Item loco recursus ad S. Sedem sufficit recursus ad quemlibet confessarium facultate gaudentem absolvendi a censuris specialissimo modo reservatis ⁶.

Ad vitandam reincidentiam sufficit ut recursus intra mensem inchoetur, licet deinde per plures menses responsum expectandum sit.

Clausula *ad normam* c. 2254, § 1 refertur ad tempus intra quod faciendus est recursus, scilicet, intra mensem a momento quo plene convalescit, et ad modum recurrendi, scilicet, saltem per epistolam et per confessarium, si id fieri possit sine gravi incommodo ⁷.

Specialis facultatis experts censetur quilibet sacerdos cui facultas absolvendi non sit concessa extra periculum mortis; facultas proinde in c. 882 cuilibet sacerdoti concessa non est specialis facultas de qua hoc c. 2252, ut per se patet.

Ex quibus omnibus explicationibus patet ius Decretalium quo recursus ad R. Pontificem importabat iter plerumque valde grave ad Urbem mitigatum fuisse; at simul deducitur non amplius considerari posse ut causas excusantes a recursu plures quas enumerabant antiqui canonistae et theologi. Recursus enim per epistolam aut confessarium fere semper et pro omnibus possibilis erit ⁸.

Absolutio a censura data in periculo mortis limitatur tantum ad forum internum nec valet seu allegari potest pro foro externo ⁹. Nequit proinde

¹ Chelodi, *l. c.*, 35, p. 38; idem iam ante Codicem docebant aliqui auctores; cfr. Hilarius a Sexten, *l. c.*, p. 43.

² Moralis impossibilitas recurrendi aderit si recursus intra mensem impossibilis praevideatur. Cfr. Chelodi, *l. c.*, 35, pag. 38.

³ Ita Cappello, *l. c.*, 117.

⁴ Cfr. Arregui, *Summarium theologiae moralis* ⁹, n. 617; Vermeersch-Creusen, *l. c.*, III, 452; Salucci, *l. c.*, 220; Chelodi, *l. c.*, 35. Qui tamen auctores quaestionem generaliorem proponunt utrum nempe verba huius canonis: *eorumque mandatis parendi* servanda sint sub poena reincidentiae; et in negativam sententiam propendunt.

⁵ Cappello, *l. c.*, 115; De Meester, *l. c.*, III, 1745, p. 182, nota 1.

⁶ Cappello, *l. c.*, 118.

⁷ Blat, *l. c.*, 76, pag. 111. Cfr. etiam supra in pagina praecedenti.

⁸ Cfr. Augustine, *l. c.*, VIII, 151-152. De inductione autem novae disciplinae ex decreto S. Off. 23 Iunii 1886 plures quaestiones fiebant ante Codicem ab auctoribus. Cfr. Lega, *l. c.*, 146, pag. 201-203, in nota; Chelodi, *l. c.*, 35, p. 38.

⁹ C. I. 28 Dec. 1927, *A. A. S.*, XX, 61.

a confessario extrasacramentaliter impertiri, et a Superiore potest in foro externo, si aegrotus convalescit, eius observantia exigi ¹.

Clausula finalis can. 2254, *eorumque mandatis parendi*, non videtur praecipere *ad reincidentiam*; solummodo recursus praecipitur ad reincidentiam ².

1761. — 9° *Quis a censuris extra mortis periculum absolvere possit.*

- a) *A censuris non reservatis.* - A censura non reservata, in foro sacramentali extra periculum mortis in casibus ordinariis quilibet confessarius; extra forum sacramentale sive internum sive externum quicumque iurisdictionem in foro externo habeat in reum ³.

Circa hoc punctum correptum est ius antiquum. Ante Codicem enim docebant auctores confessarium a censuris nemini reservatis absolvere posse tam in foro externo quam in foro interno ⁴.

Nunc potestas confessariorum restricta est ad forum internum sacramentale; quam ob rem eam exercere possunt solum in administratione sacramenti poenitentiae; ex quo tamen non iure deduxeris invalidam esse absolutionem a censura si eam non sequatur valida absolutio a peccatis ⁵.

Attamen etiam de iure vigente quilibet confessarius potest absolvere a censura non reservata pro foro externo, consignando, e. g., schedulam obtentae absolutionis reo, dummodo tamen suam absolvendi potestatem exerceat solummodo in foro sacramentali ⁶.

b) *A censuris ab homine.* - Extra mortis periculum a censura *ab homine* ille potest absolvere qui censuram inflixit aut sententiam tulit, eiusve Superior competens vel successor vel delegatus; ipse autem potest absolutionem concedere, etiamsi reus alio domicilium vel quasi-domicilium transtulerit ⁷.

Non solum hi absolvere possunt, sed exclusive relate ad quoslibet alios absolvere possunt. *Successor* non consideratur, ad effectum absolvendi a censura antea contracta, is in cuius territorium censuratus, post censuram contractam, domicilium collocavit ⁸.

c) *A censuris reservatis.* - A censura *a iure reservata*, extra periculum mortis ille absolvere potest qui censuram constituit vel cui

¹ Cfr. *Periodica*, Vermeersch, XVII, 42; De Meester, *l. c.*, III, 1746, 2, a.

² Cfr. De Meester, *l. c.*, III, 1745, f. Sunt tamen qui eam clausulam dicunt praecipere ad reincidentiam et pro hac opinione afferri potest responsum S. C. S. Officii 19 Aug. 1891, ad 1 in *Collectanea* S. C. de Prop. F., II, n. 1764. Cfr. supra n. 1760, in nota.

³ C. 2253, n. 1.

⁴ Cfr. Hilarium a Sexten, *l. c.*, p. 40; Wernz, *l. c.*, VI, 175.

⁵ Cfr. D'Annibale, *l. c.*, I, 336, nota 13; De Meester, *l. c.*, III, 1738, 3.

⁶ Eichmann, *l. c.*, 87; cfr. c. 2251. Contradicit Vermeersch-Creusen, *l. c.*, III, 453, non recte, ut videtur. Cfr. etiam Augustine, *l. c.*, VIII, 155 ubi doctrinae Eichmann assentitur. Cfr. etiam supra nn. 1737, 1740.

⁷ C. 2253, n. 2.

⁸ Chelodi, *l. c.*, 35, pag. 37. Concordat ius ante Codicem vigens; Lega, *l. c.*, 130, 1. Contradicit Cappello, *l. c.*, 120, absolutionem permittens novo Ordinario novi domicilii aut quasi-domicilii.

reservata est, eorumque successores aut competentes Superiores aut delegati. Quare a censura reservata *Episcopo* vel *Ordinario*, quilibet Ordinarius absolvere potest suos subditos, loci vero Ordinarius etiam peregrinos; a reservatis *Sedi Apostolicae*, haec aliive qui absolvendi potestatem ab ea impetraverint sive generalem, si censura *simpliciter reservata* sit, sive specialem, si *reservata speciali modo*, sive denique specialissimam, si *reservata specialissimo modo*, salvis praescriptionibus pro casibus urgentioribus de quibus mox sermo erit ¹.

1762. — 10° *Quis possit absolvere a censuris reservatis in casibus urgentioribus extra mortis periculum, et quibus sub conditionibus.* -

a) *Si possibilis sit recursus.* - In casibus urgentioribus, si nempe censurae latae sententiae exterius servari nequeant sine periculo gravis scandali vel infamiae, aut si durum sit poenitenti in statu gravis peccati permanere per tempus necessarium ut Superior competens provideat, tunc quilibet confessarius in foro sacramentali ab eisdem, quoquo modo reservatis, absolvere potest, iniuncto onere recurrendi, sub poena reincidentiae, intra mensem saltem per epistolam et per confessarium, si id fieri possit sine gravi incommodo, reticito nomine, ad S. Poenitentiarium vel ad Episcopum aliumve Superiorem praeditum facultate et standi eius mandatis ².

Iure antiquo, idest ante a. 1886, vigente, haec erat disciplina circa absolutionem a censuris reservatis: Si is qui censura ligabatur poterat ad eum cui censura erat reservata accedere debebat pro absolutione obtinenda et pro accipiendis mandatis; si e contra accedere prohibebatur seu impediabatur, et plures iuxta varias doctrinas impediri censebantur, absolutionem obtinere poterat iuxta aliquos ab Episcopo, vel iuxta alios mitiores, a quolibet confessario. Obligatio recurrendi ad Sanctam Sedem, ad obtinendam absolutionem aut facultatem absolvendi, per litt ras non memoratur in iure *Decretalium*, at de ea loquitur Sanctus Alphonsus cum aliis auctoribus. S. Congregatio Sancti Officii 23 Iunii 1886 respondit non posse amplius sustineri doctrinam exonerantem a quolibet recursu impeditos ad personaliter accedendum et statuit in casu recursum interponendum esse per litteras. Quae doctrina aliis pluribus decretis

¹ C. 2253, n. 3. Circa facultatem Ordinariis concessam absolvendi a censuris S. Sedi simpliciter reservatis in casibus occultis cfr. supra n. 1737 ubi de c. 2237, § 2. Cfr. etiam c. 349, § 1, n. 1 ubi de facultate Episcopi etiam titularis eligendi sibi et suis confessarios cum facultate absolvendi a reservatis Ordinariis, itemque c. 239, nn. 1, 2 quae Cardinalium facultas non videtur delegabilis; Cappello, l. c., 121.

² C. 2254, § 1.

firmata ¹ in Codicem introducta et melius atque synthetice firmata est ².

Conceditur hic facultas omnibus confessariis, non simplicibus sacerdotibus ut in c. 2252, ceteroquin in loco et pro personis absolvendis approbatis, in casibus tantum urgentioribus; casus autem urgentior requiritur ad valorem absolutionis ³.

Casus autem urgentiores a Codice definiuntur duo. Ex modo tamen loquendi Codicis haec definitio non videtur taxativa. Primus casus verificatur cum censura incursa in foro externo servari nequit sine periculo gravis scandali aut infamiae. Ratio vitandi scandali directe bono publico, ratio vitandae infamiae directe bono privato prospicit. Huic casui, nisi sententia declaratoria intervenerit, partim iam provisum fuisse videtur vi c. 2232, § 1, ubi delinquens ante sententiam declaratoriam excusari dicitur a poena observanda. Auctores generatim ut exempla typica huius casus urgentioris exempla afferunt sacerdotis qui in sacris ministrare debeat, et fidelis cuiusvis qui debeat communicare. Priori tamen exemplo partialiter praeterquam c. 2232, § 1 etiam c. 2261, § 2 providetur. Alterius exempli practicum momentum erit solum cum de interdicto personali aut excommunicatione agitur.

Alter casus verificatur quando *durum sit poenitenti in statu gravis peccati permanere per tempus necessarium ut Superior competens provideat*. Hic casus magnam Ecclesiae benignitatem et zelum pro bono animarum commendat et applicabilis est, ut per se patet, tantummodo absolutioni ab illis censuris, quae sacramenti poenitentiae receptionem de se impediunt. Tempus autem ut *minimum* requisitum ut statim liceat absolutionem vi huius 1 paragraphi concedere non est iure definitum; auctores generatim ⁴ docent unum diem sufficere et poenitenti credendum esse in hac re. Immo non improbabile videtur etiam tempus unius solummodo noctis sufficere si id requirat quies animae poenitentis ⁵.

Nec vetatur confessarius poenitentem suis admonitionibus et exhortationibus ita disponere ut ei durum fiat permanere etiam per breve tempus in statu peccati ⁶.

Agitur hic solummodo de censuris latae sententiae at, ut videtur, de omnibus censuris huiusmodi sive *ab homine* sive *a iure* ⁷, non exceptis cen-

¹ Cfr. S. C. S. Officii 17 Iunii 1891; 16 Iunii 1897; 9 Nov. 1898; 7 Iunii 1899; 7 Sept. 1900; 19 Dec. 1900.

² Cfr. Ayrinhac, *l. c.*, n. 97-98 ubi etiam de antiquiori historia absolutionis a reservatis; De Meester, *l. c.*, III, 1747; Claeys Bouuaert-Simenon, *Manuale...*, 1297, III.

³ Cappello, *l. c.*, 124, 1; De Meester, *l. c.*, III, 1748; cfr. tamen c. 2247, § 3.

⁴ Cfr., e. g., Cavigioli, *l. c.*, 58; Augustine, *l. c.*, VIII, 119; Santamaria, *l. c.*, VI, 134; Vermeersch-Creusen, *Epitome*, III, 454; Cocchi, *l. c.*, VIII, 79, pag. 123; Sole, *l. c.*, 193, etc.

⁵ Non videtur ab hac mitiori doctrina dissentire Cappello, *l. c.*, n. 124, 4, p. 119. Paulo severius Vermeersch-Creusen. Cfr. etiam De Meester, *l. c.*, III, 1748, a, III, 454, pag. 185, nota 3; Ayrinhac, *l. c.*, 102.

⁶ Cocchi, *l. c.*, 79; Cappello, *l. c.*, 124, 4 nec contradicunt alii. Cfr. De Meester, *l. c.*, III, 1748, a.

⁷ Ita etiam Cocchi, *l. c.*, 79, pag. 123. Aliter Cappello, *l. c.*, 132, 4, excludit omnes censuras *ab homine*, itemque ut videtur De Meester, *l. c.*, III, 1748, pag. 185, nota 4; Woywod, *l. c.*, II, 2097; Blat, *l. c.*, n. 78. Attamen Cappello, *ibidem*, 133, pag. 129, quibus fretus ar-

suris specialissimo modo reservatis, nec censura lata in absolventem complicem in peccato turpi, nec item censuris reservatis iure particulari ¹.

Aliqui auctores ² id extendunt ex analogia etiam ad casus reservados ratione peccati sine censura. Vis tamen analogiae tanta non esse videtur ut facultatem concedat absolvendi, quando id in lege clare non conceditur, et etiam ex eo quod in peccatorum ratione sui reservatorum absolutione ratio analogiae legalis non occurrit nisi partialiter; absolutio enim censurae datur in casu sub conditione resolutive reincidentiae, absolutioni autem peccatorum ista conditio ex natura rei repugnat ³.

Hac facultate uti potest quilibet confessarius ceteroquin approbatus in loco ubi confessio excipitur et pro personis pro quibus datur absolutio, et solum in foro sacramentali ita ut data absolutio extra istud forum invalida sit ⁴.

Onus recurrendi vi huius canonis existit etiam quando agitur de censura reservata Ordinario loci, aut de reservata Sanctae Sedi simpliciter ⁵.

Onus recurrendi sub onere reincidentiae imponendum est a confessario, non tamen ad valorem absolutionis, quia id Codex non requirit. Si onus recurrendi de facto a confessario non imponatur, docent auctores reum absolutum adhuc teneri ad recurrendum ⁶, et quidem sub onere reincidentiae. Reincidentia tamen de facto locum habere nequit si hoc onus a poenitente ignoretur ⁷.

Mensis, intra quem recursus saltem initiandus est, computandus est

gumentis nescio, admittit, dari posse absolutionem etiam a censuris ferendae sententiae seu a censuris *ab homine* per sententiam iudiciale[m] inflictis duobus in casibus, nempe, si reus censuratus versetur in loco ubi censura non est publica aut recursus ad eum qui sententiam tulit est valde difficilis et diuturnum tempus postulare. Quas exceptiones pro absolutione a censuris ferendae sententiae, utpote bono animarum consulentes reicere non audemus, immo eas iustificamus ex incommodo gravi quod in illis casibus habetur in observanda censura.

¹ Aertnys-Damen, *Theologia moralis* ¹¹, II, 994bis; De Meester, *l. c.*, III, 1748, *b*; Claeys Bouuaert-Simenon, *l. c.*, 1279, III; Ayrinhac, *l. c.*, n. 101, 103.

² Arregui, *l. c.*, 614; Cappello, *l. c.*, 125, pag. 120; Aertnys-Damen, *l. c.*, II, 406; Ferreres apud Santamaria, *l. c.*, VI, 134.

³ Cfr. Santamaria, *l. c.*, VI, 134; De Meester, *l. c.*, III, 1748, p. 185, nota 6. Pro sententia Arregui afferri potest responsum S. Poenitentiariae, 7 Nov. 1888, ad 1, in *Collectanea* S. C. de Pr. F., II, n. 1695.

⁴ Woywod, *l. c.*, II, 2094, ubi etiam refellitur doctrina Eichmann, *Das Strafrecht*, p. 87, docentis parochum potestatem in paroecianos habere fori externi.

⁵ Cfr. tamen c. 2247, § 3; qui casus si verificetur obligatio recursus non videtur urgenda, cum ibi non imponatur.

⁶ Ita Cappello, *l. c.*, 127; Santamaria, *l. c.*, VI, 134, ubi ad probandam poenitentis obligationem recurrendi affert praescriptum c. 2252, qui canon potest potius afferri ad hanc obligationem negandam in casu nostro; quando enim Codex vult poenitentem per se etiam sine monitione obligari ad recurrendum id clare exprimit sicut facit in c. 2252. Nec probare certo modo videtur obligationem Cappello dicendo recursum a iure praecipi; ius enim proprie non praecipit recursum in casu c. 2254, § 1, sed solum praecipit confessario ut absolvat sub resolutive conditione recursus quae conditio, si non apponatur, de facto non existit. Certe hoc saltem concedere debent omnes reincidentiam locum habere non posse si poenitens onus recurrendi ignoret aut quovis alio modo quo minus recurrat impediatur, quia in casu deest contumacia. Cfr. supra n. 1740; Chelodi, *l. c.*, 35, *a*, p. 37.

⁷ Cfr. supra n. 1740.

a momento obtentae absolutionis sub conditione resolutive, vel a die cognitae obligationis recurrendi ¹.

Tempus autem illud utile esse videtur, idest reo absoluto recurrere non valenti non computatur. Attamen si impossibilitas recurrendi ad integrum mensem post obtentam absolutionem protrahatur recursus dicendus erit moraliter impossibilis et § 3 h. c. applicanda erit ².

Absolutio vi huius canonis data est absolutio *directa* et ideo tenetur poenitens peccatum cui adnexa est censura accusare, nec semel remissum tenetur illud amplius confiteri, nisi voluntarie id faciat se submittens § 2 h. c. ³.

Rekursus non fit ad obtinendam absolutionem quae iam data est a confessario directe, sed ad monita et mandata accipienda. Ideo in recursu bene casus una cum necessariis circumstantiis exponendus est ⁴.

Rekursus fieri potest *personaliter*, ut si censuratus se sistat personaliter Superiori competenti ⁵; aut per epistolam, quae mitti poterit vel a confessario vel ab ipso poenitente, at mitti debet ad aliquem Superiorem qui potestate absolvendi ab illo casu gaudeat sive ordinaria sive delegata, saltem in foro interno extrasacramentali ⁶; vel per ipsum confessarium qui et ipse epistolam mittet, onere recurrendi in se suscipiendo. Codex dicit *saltem per epistolam et confessarium*; per hoc autem praecipere censetur ut confessarius ipse pro poenitente recurrere teneatur praesertim si poenitens id non possit facere ⁷. Potest autem confessarius sicut et poenitens ipse per se recurrere personaliter aut per epistolam. Sive autem recurratur personaliter a confessario, sive per epistolam ad Sacram Poenitentiarium aut ad alium Superiorem competentem nomen poenitentis reticendum est. His igitur modis recursus interponi potest: poenitens potest se personaliter Superiori cui reservata est censura vel cui facta est facultas absolvendi in foro extra-

¹ Cfr. De Meester, *l. c.*, III, 1748, *a*; Cappello, *l. c.*, 127; Augustine, *l. c.*, VIII, 160. Vermeersch-Creusen, *l. c.*, III, 454, § 3, diem receptae absolutionis non computat in mense.

² Chelodi, *l. c.*, 35, pag. 38; Cappello, *l. c.*, 131, pag. 127, 4; paulo severius Vermeersch-Creusen, *l. c.*, III, 454, 3, 3°.

³ S. C. S. Off. 19 Aug. 1891, ad 3; 30 Mart. 1892, ad 6; Augustine, *l. c.*, VIII, 159, nota 88; Vermeersch-Creusen, *l. c.*, III, 454; Arregui, *l. c.*, p. 406 in nota; Cappello, *l. c.*, 126; De Meester, *l. c.*, III, 1748, *d*.

⁴ Cappello, *l. c.*, 128.

⁵ Putarim sufficere si reus promittat se intra mensem aditurum confessarium privilegiatum, ad normam canonis 2254, § 2, dummodo tamen confessarius etiam in hoc casu eum admoneat de reincidentia in casu culpabilis omissionis.

⁶ Ideo sufficere non putarim recursum per litteras ad confessarium facultate gaudentem pro sola absolutione in foro sacramentali; cfr. etiam De Meester, *l. c.*, III, 1748, *c, d*; Cappello, *l. c.*, 128, 14.

⁷ « 1° Utrum decretum..... 23 Iunii 1886..... intelligendum sit tantum de iis qui *corporaliter* Sanctam Sedem adire nequeunt; vel etiam de iis qui ne *per litteras quidem per se*, neque per confessarium ad Sanctam Sedem recurrere valent. — 2° Et quatenus decretum praedictum extendi debeat etiam ad eos qui ne per litteras quidem ad Sanctam Sedem recurrere valent, quomodo se gerere debeat confessarius. — Ad 1 et 2. Quando nec confessarius neque poenitens epistolam ad Sacram Poenitentiarium mittere possunt, et durum sit poenitenti adire alium confessarium, in hoc casu liceat confessario poenitentem absolvere, etiam a casibus Sanctae Sedi reservatis, absque onere mittendi epistolam, facto verbo cum Sanctissimo ». S. Congr. S. Officii 9 Nov. 1898, *Collectanea* S. Congr. de Prop. Fide, II, 2023.

sacramentali praesentare ad recipienda mandata; vel potest alterutri ipsorum epistolam mittere et per ipsam mandata expetere; vel potest confessarius ipse se praesentare ad alterutrum ipsorum vel iisdem scribere et expectare mandata.

Si confessarius absolvere debeat poenitentem quem iterum videre non continget, quia, ex. g., poenitens de longe ad se in alio sanctuario munus cappellani exercentem casu accessit, vel in tempore missionis, confessarius iniunget generatim ipsi poenitenti onus recurrendi¹.

Rekursus ad Sacram Poenitentiarium fieri potest qualibet lingua, et hanc habere debet directionem: *Sacra Penitenzieria, Palazzo del S. Ufficio, Roma*. S. Poenitentia responsum mittet duobus involucris (*buste*) clausum. Confessarius externum involucrum aperit et responsum altero involucro clausum consignat poenitenti qui illud consignabit confessario a se electo, si, ut solet, directio alterius involucri ita sonet: *Discreto viro confessario ex approbatis ab Ordinario loci*².

Si confessarius onus recurrendi in se ipse suscipiat et deinde de facto non recurat; poenitens, ut videtur, non tenetur ad recurrendum per se, nec consequenter in censuram reincidet³. Clausula *si id fieri possit*, innuit casum a Codice admitti in quo recursus impossibilis fiat. De huiusmodi casu statim agendum erit ubi de § 3 h. c.

Clausula *standi mandatis eius* indicat quidem obligationem eius qui absolvitur exsequendi opera sibi imposita a Superiore aut a confessario a quo absolutus est, at non videtur imponi ad valorem absolutionis nec ad reincidentiam⁴.

Si pateat et facilis sit recursus ad alium confessarium delegatum competentem poenitens non tenetur, ut videtur, ad illum recurrere, licet utique recurrere ei liceat ad normam h. c. § 2; Codex enim loquitur et imponit solum recursum ad Superiorem non ad confessarium delegatum facultate gaudentem⁵.

1763. — *b) Modus evitandi recursum ad Superiorem.* - Nihil impedit, quo minus poenitens, etiam post acceptam, ut supra, ab-

¹ S. Poenitentia, 7 Nov. 1888, ad 5. *Collectanea S. C. de Prop. F.*, II, n. 1695. Pro praxi utilia sunt quae habet De Meester, *l. c.*, III, 1748, e, γ: « Quando absolvitur poenitens qui iterum non occurret, v. g. tempore missionis, sufficit ab eo exigere promissionem scribendi ad S. Poenitentiarium aut ad Superiorem, quin confessarius ipse scribat. Immo, si in iisdem adiunctis poenitens praeterea aegre accederet ad alium confessarium, ipse scribat petendo, addita ratione, ut Sacra Poenitentia sibi provideat per rescriptum in *forma gratiosa* ad se transmittendum, ita ut iam non requiratur interventus confessarii vel confessio sacramentalis ad rescriptum executioni mandandum: sufficiet hoc in casu ut poenitens rescriptum cognoscat ».

² Cfr. quae vol. I, n. 352 diximus. Ayrinhac, *l. c.*, 104; De Meester, *l. c.*, III, 1749.

³ Cfr. Cappello, *l. c.*, 128, 17, a-b.

⁴ Haec conclusio, stante dubio iuris quod existere dicendum est obiective, donec quæstio authentice a S. Sede definiatur, ex disputationibus theologorum qui de re loquuntur, recte deduci videtur, licet ut probabiliorem canonistae contrariam opinionem admittant; cfr. Vermeersch-Creusen, *l. c.*, III, 454, 4; Blat, *l. c.*, 78, pag. 118; Cocchi, *l. c.*, 79, pag. 123; Chelodi, *l. c.*, 35, pag. 38, nota 1. Cfr. etiam supra n. 1760.

⁵ Ita etiam Vermeersch-Creusen, *l. c.*, III, 454.

solutionem, facto quoque recurso ad Superiorem, alium adeat confessarium facultate praeditum, ab eoque, repetita confessione saltem delicti cum censura, consequatur absolutionem; qua obtenta, mandata ab eodem accipiat, quin teneatur postea stare aliis mandatis ex parte Superioris supervenientibus ¹.

Datur hac paragrapho modus evitandi recursum personalem aut epistolarem aut per confessarium ad Superiorem, seu ad S. Poenitentiarium ², necnon modus evitandi mandata ipsius Superioris.

Reus igitur, absolutus vi huius paragraphi, loco recursus ad Superiorem seu ad S. Poenitentiarium, recurrere potest ad confessarium facultate absolvendi praeditum ut ipsius iudicio subiiciatur. Idque potest, sive antequam recurat, sive postquam de facto iam recurrerit, dummodo tamen responsum aut mandata nondum receperit. Hunc esse verum sensum huius paragraphi et speciatim dictionis *facto quoque recurso ad Superiorem* non est ambigendum. In paragrapho prima praecipitur recursus ad Superiorem, hic favore delinquentis conceditur recursus ad alium confessarium, ad evitandum recursum ad Superiorem vel eiusdem recursus effectum. Recursus ad Superiorem, de quo in paragrapho 1, fieri potest per epistolam, recursus de quo in paragrapho 2 faciendus est personaliter; recursus ad Superiorem novam confessionem aut absolutionem non requirit, recursus vero ad confessarium novam confessionem saltem delicti cui adnexa est censura requirit et novam absolutionem, quae de se non esset necessaria cum delictum iam directe remissum sit pariter ac censura, sed solum ex positivo praecepto Ecclesiae, quae hanc iteratam confessionem requirit ad melius frangendam rei seu delinquentis contumaciam. Recursus tamen ad alium confessarium, ut iam supra diximus, nunquam obligatorius est etsi facilis sit et intra breve tempus fieri possit ³.

Recurso facto ad confessarium, poenitens seu reus exsequi potest mandata eius et tunc liberatur a servandis mandatis Superioris cui etiam recursus forte factus est; at etiam eligere potest, ut videtur, inter mandata a confessario accepta et mandata accepta a Superiore ⁴.

Recurso ad alium confessarium facultate gaudentem absolvendi a censura contracta fieri semper potest sive ante sive post absolutionem obtentam a priori confessario facultate speciali carente ⁵.

¹ C. 2254, § 2.

² Si recursus iam interpositus sit ad S. Poenitentiarium, alius confessarius adiri amplius non potest; ita Blat, *l. c.*, 78, pag. 119; itemque De Meester, *l. c.*, III, 1749, *b*; ex eo quod in Codice hic sermo non sit nisi de Superiore; quod tamen argumentum decisivum non videtur.

³ Cfr. Ayrinhac, *l. c.*, 105; De Meester, *l. c.*, III, 1749.

⁴ Ita etiam Cappello, *l. c.*, 130, 5; De Meester, *l. c.*, III, 1749, *d*; Woywod, *l. c.*, II, 2095, 2096.

⁵ Ita Cappello, *l. c.*, n. 130, cui contestatur De Meester, *l. c.*, III, 1749, p. 187, nota 4, facultatem adeundi alium confessarium *ante absolutionem*. Hoc certe concedendum est De Meester si recursus fiat ad alium confessarium ante absolutionem, eidem confessario integram esse faciendam confessionem; de mense autem ad reincidentiam in hoc casu sermo esse nequit quia ut supponitur absolutio non est data.

1764. — c) *Si recursus sit impossibilis*. - Si in casu aliquo extraordinario hic recursus sit moraliter impossibilis, tunc ipsemet confessarius, excepto casu quo agatur de absolutione censurae incursae ob absolutionem complicitis, potest absolutionem concedere sine onere recursus, iniunctis tamen de iure iniungendis, et imposita congrua poenitentia et satisfactione pro censura, ita ut poenitens, nisi intra congruum tempus a confessario praefiniendum poenitentiam egerit ac satisfactionem dederit, recadat in censuram ¹.

Recursus esset moraliter impossibilis si neque poenitens, nec confessarius epistolam ad Superiorem mittere possint et durum sit poenitenti alium, ad normam c. 2254, § 2, adire confessarium. Id accidere potest praesertim tempore missionum, si poenitens accedat ad confessarium quem forte postea numquam amplius visurus erit et ipse poenitens scribere nesciat ²; item si timeatur serio ex recursu violatio sigilli sacramentalis aut productio scandali in populo, ut, e. g., si epistolae, ut tempore belli ³, aperiantur et agatur de parvo loco, ubi facile, etsi reticentur nomina recurrentis rei, cognosci possit ex casus expositione persona delinquens ⁴.

Clausula *iniunctis de iure iniungendis* importat satisfactionem parti forte laesae praestandam, reparationem scandali forte dati et impositionem poenitentiae ⁵.

Si pars laesa iustam, iudicio confessarii, satisfactionem reiciat, aut ipsam satisfactionem remittat, satisfactio iam habetur; itemque si satisfactio hic et nunc impossibilis sit, eius seria promissio sufficiet.

Scandalum omnino reparandum est si publice datum sit; quae obligatio est ex ipso iure divino ⁶ praecepta et ideo meliori quo fieri potest modo adimplenda.

Item congrua poenitentia imponenda est et quidem distincta a poenitentia sacramentali. Ea autem dicenda erit congrua poenitentia quae delicto adnexaeque censurae proportionata sit. *Gravis* poenitentia, quae scilicet correspondet operi sub gravi ab Ecclesia praecepto, erit necessaria pro

¹ C. 2254, § 3.

² Si autem in hoc casu poenitens scribere possit, ipsi onus recurrendi imponendum est. Cfr. supra n. 1762 in nota quae pro hoc casu exscripsimus ex De Meester, *l. c.*, III, 1738, e, γ.

³ Ordinarie seu in casibus ordinariis periculum ne aperiantur litterae ad Sacram Poenitentiarum missae non est ratio sufficiens excusans a recursu per epistolam. « Utrum, tuta conscientia doceatur et in praxim deducatur, ut quidam volunt, propter hodiernum periculum ne aperiantur epistolae a potestate civili non requiri ut epistola ad Summum Pontificem dirigatur in casibus urgentioribus vel quando adiri nequit Papa... *R. Negative*, cum in precibus nomina et cognomina sint supprimenda ». *Sacra Poenitentiarum*, 7 Nov. 1888, ad 6. *Collectanea S. C. de Prop. F.*, II, 1695. Cfr. etiam De Meester, *l. c.*, III, 1743, p. 187, nota 2.

⁴ Cfr. Ayrinhac, *l. c.*, 106; De Meester, *l. c.*, III, 1750; Woywod, *l. c.*, II, 2096; Claeys Bouvaert-Simenon, *l. c.*, n. 1279.

⁵ Ita communiter; Wernz, *l. c.*, VI, 176, nota 177; Hilarius a Sexten, *l. c.*, 45-46; Sole, *l. c.*, 198; Cappello, *l. c.*, 101, 102; De Meester, *l. c.*, III, 1743; Ayrinhac, *l. c.*, 106.

⁶ *S. Poenitentiarum* 10 Dec. 1860 et 20 Mart. 1885; apud Hilar. a Sext., *l. c.*, pag. 46.

absolutione a censuris minoris momenti; quandoque poenitentia debebit esse non solum gravis sed et longa, e. g., poenitentia gravis ad integrum mensem singulis diebus repetenda; vel ad trimestre singulis hebdomadis seu semel in hebdomada; quandoque esse debebit diuturna ut si agatur de censuris specialissimo modo reservatis, e. g., poenitentia gravis singulis diebus repetenda ad trimestre; vel singulis hebdomadis ad semestre, vel singulis mensibus ad annum vel biennium etc. ¹.

Ratio cur excipiat a favore huius paragraphi 3 casus absolventis complicem in peccato turpi est quia sacerdos praesumitur facilius semper recurrere posse etiam per seipsum quam laicus. Si sacerdos tamen taliter censuratus nequeat intra mensem recurrere, poterit ei tempus prorogari a confessario ².

Quod si casus accidat quo nec sacerdos complex absolutus nec confessarius eum absolvens, ad normam c. 2254, § 1, recurrere possit, non habetur ratio cur a privilegio huius paragraphi 3 excludatur casus sacerdotis absolventis complicem in peccato turpi ³.

Reincidentia hac paragrapho statuta videtur esse a iure; confessarius autem debet tempus definire intra quod opera peragenda sunt ex quorum omissione oritur reincidentia.

Si confessarius tempus non indicavit, reincidentia haberi nequit quia nequit concipi contumacia; tempus autem in hoc casu determinari poterit ab alio confessario. Sufficere autem videtur determinatio implicita, ut, e. g. si imponatur poenitentia ad tres menses, singulis diebus peragenda.

Reincidentia dependet ab adimplerione poenitentiae et satisfactionis. Quid autem si poenitentia peracta sit sed non integre; aut satisfactio data sed imperfecta? Si id ex gravi culpa sine ulla causa excusante evenierit locum utique habere videtur reincidentia; id tamen difficulter contingere existimamus quotiens saltem dimidia pars poenitentiae aut satisfactionis praestita sit et tunc, firma remanente obligatione utrumque complendi, facile erit, ex aliqua causa excusante, poenitentem a reincidentia excusare ⁴. Si vero nihil poenitentiae aut satisfactionis praestitum sit et nulla causa excusans habeatur absolutus in censuram recidit.

¹ Cfr. Cappello, *l. c.*, 101.

² Ita communiter: Chelodi, *l. c.*, 35, pag. 38; Cocchi, *l. c.*, 79, pag. 125; Cappello, *l. c.*, 131, 5; Salucci, *l. c.*, 230. Immo De Meester, *l. c.*, III, 1750, b, haec habet: « Si confessarius non sit amplius visurus sacerdotem poenitentem, hic vero, morbo aliave causa impediatur quominus scribat, ratio non est cur ipse a generali indulto excludatur », et citat pro hac doctrina Lega, *l. c.*, III, 127.

³ Cfr. Lega, *l. c.*, 146, pag. 205; Chelodi, *l. c.*, p. 38 in nota 3; Cocchi, *l. c.*, 79, p. 125; Cappello, *l. c.*, 131, 3; Salucci, *l. c.*, 231; De Meester, *l. c.*, III, 1750, b. Cfr. notam praecedentem.

⁴ Cfr. c. 2229 una cum cc. 2228 et 2235.

CAPUT II.

De censuris in specie.

PRAENOTIONES.

1765. — I. **Variae species censurarum.** - 1° Censurae sunt: Excommunicatio, interdictum, suspensio ¹.

De triplici hac distinctione quaedam iam supra ubi de censuris in genere dicta sunt, alia melius ex infra circa singulas species dicendis patebunt. Quedam hic modo generali ipse Codex innuit ².

2° Excommunicatio afficere potest tantum personas physicas, et ideo, si quando feratur in corpus morale, intelligitur singulos afficere qui in delictum concurrerint; interdictum et suspensio, etiam communitatem, ut personam moralem; excommunicatio et interdictum, etiam laicos; suspensio, clericos tantum; interdictum, etiam locum; excommunicatio est semper censura; interdictum et suspensio possunt esse vel censurae vel poenae vindicativae, sed in dubio praesumuntur censurae ³.

Igitur si excommunicetur Capitulum cathedrale aut domus aliqua religiosa et ibi sint aliqui innocentes, tales nullo modo excommunicatione ligantur ipsamque proinde impune, idest quin irregularitatem incurrant, violare possunt. Quod non valet de suspensione et interdicto eadem extensione ut ex infra dicendis patebit.

Interdictum et suspensio, aliter ac excommunicatio, etiam quatenus censurae sunt infligi possunt in personas morales vel etiam in communitatem quae personae moralis strictam rationem non habet; interdictum praeterea etiam in determinatum locum ferri potest et indirecte tantum personas afficere; quae omnia ex infra dicendis melius patebunt ⁴.

Ex hoc c. 2255, § 2 videretur primo intuitu communitatem cui infligitur censura necessario debere esse personam moralem; dicitur enim ibi *in communitatem, ut personam moralem*; at nihil obstare videtur quo minus illud *ut* intelligatur quasi insinuans aliquam similitudinem non identitatem, ita ut sensus sit: suspensio et interdictum ferri possunt etiam in communitatem quae persona moralis sensu proprio non sit, at pro illo casu consideratur quasi esset persona moralis.

Si suspensio et interdictum inferantur ad tempus determinatum, aut

¹ C. 2255, § 1, nn. 1-3.

² Cfr. Francis Edward Hyland, *Excommunication its nature, historical development and effects*, 1928, Washington, pag. 3 et sqs.

³ C. 2255, § 2.

⁴ Cfr. interim cc. 2268, § 2; 2274; 2285.

in perpetuum aut ad beneplacitum Superioris sunt certo poenae vindictivae ¹.

1766. — II. **Terminologia huius capitis.** - 1° *Quid hoc capite officia divina* ². - Nomine divinorum officiorum intelleguntur functiones potestatis ordinis, quae de instituto Christi vel Ecclesiae ad divinum cultum ordinantur et a solis clericis fieri queunt ³.

Enumeratio ista taxativa est ⁴. Essent igitur officia divina celebratio Missae, administratio Sacramentorum et Sacramentalium, sepultura ecclesiastica, praedicatio, processiones. Non sunt e contra officia divina privatae devotiones, nec, ut videtur, actus devotionis aliquo modo etiam publicae a mulieribus nullo praesidente viro positi, e. g., officii divini recitatio in monasteriis monialium ⁵.

Aliquae devotiones seu opera pietatis privata, ut, e. g., pium exercitium *Viae Crucis*, recitatio Rosarii B. M. Virginis etc., etsi in ecclesia fiant, praeside sacerdote, non computantur tamen inter officia divina ⁶.

1767. — 2° *Quid hoc capite actus legitimi.* - Nomine actuum legitimorum ecclesiasticorum significantur: munus administratoris gerere bonorum ecclesiasticorum; partes agere iudicis, auditoris et relatoris, defensoris vinculi, promotoris iustitiae et fidei, notarii et cancellarii, cursoris et apparitoris, advocati et procuratoris in causis ecclesiasticis; munus patrini agere in sacramentis baptismi et confirmationis; suffragium ferre in electionibus ecclesiasticis; ius patronatus exercere ⁷.

Etiam ista enumeratio taxativa videtur. Quam ob rem actus legitimi non erunt considerandi ius passivum electionis, ius in iudicio agendi, ius testimonium ferendi etc. ⁸.

¹ C. 2291, nn. 1, 2; c. 2298, n. 2. Augustine, *l. c.*, VIII, 166.

² Codex habet in canonibus qui sequuntur; qui canones ad caput restringendi sunt, ut videtur.

³ C. 2256, n. 1.

⁴ Chelodi, *l. c.*, 37, p. 40.

⁵ Paulo aliter Eichmann, *l. c.*, p. 90 et post ipsum Augustine, *l. c.*, VIII, 167, servitium chorale simpliciter inter actus officiorum divinorum ponunt. Cfr. etiam Cappello, *l. c.*, 149; Francis Edward Hyland, *Excommunication its nature, historical development and effects*, Washington, 1928, p. 53, 54.

⁶ Francis Edward Hyland, *l. c.*, p. 54.

⁷ C. 2256, § 2. Francis Edward Hyland, *l. c.*, p. 5 et sqs.

⁸ Eichmann, *l. c.*, 90; Augustine, *l. c.*, VIII, 168, nota 10.

Art. I. — DE EXCOMMUNICATIONE.

1768. — I. **Notio excommunicationis.** - Excommunicatio est censura qua quis excluditur a communione fidelium cum effectibus qui in canonibus, qui sequuntur, enumerantur, quique separari nequeunt.

Dicitur quoque *anathema*, praesertim si cum sollemnitatibus infigatur quae in Pontificali Romano describuntur ¹.

Est igitur excommunicatio censura eidem proinde applicanda sunt omnia quae supra de censuris in genere dicta sunt cum circa eius inflictionem, tum circa eius absolutionem.

Differt excommunicatio ab interdicto in hoc quod excommunicatio christianum excludit totaliter a communione externa fidelium cum effectibus inseparabilibus, interdictum vero, communione cum fidelibus retenta, interdicat delinquenti certos actus communionis, non vero omnes, et proprie varios pro varietate interdicti. Differt excommunicatio a suspensione quod suspensio solis clericis infligi potest, quod eius effectus sunt separabiles; quod non excludit a communione, sed solum prohibet exercitium potestatis ecclesiasticae officio vel beneficio contentae ².

Ut intelligatur notio excommunicationis a Codice data memoriae revocandum est Ecclesiam esse societatem iuridicam, constantem, sicut singulares personas physicas quas imitatur, anima et corpore. Ad animam Ecclesiae pertinent gratiae supernaturales, virtutes infusae et dona Spiritus Sancti. Ad corpus pertinent membra visibilia, et media externa, ut Sacramenta et Sacramentalia, cultus publicus, externa organizatio in officia, beneficia etc. ad finem Ecclesiae societatis visibilis conducentia.

Consequenter ad ista omnia distinguenda est fidelium singulorum communio in internam et externam. Externa communio refertur ad corpus Ecclesiae, interna ad eiusdem animam. Excommunicatio non aufert directe et per se internam communionem ³, quia non poena Ecclesiae, sed solum culpa gravis, quam tamen generatim supponit poena gravis, caritatem et gratiam auferre potest. Accedit quod ablata per delictum gratia potest perfecta contritione restitui, firma remanente poena semel contracta. Communio proinde quam aufert excommunicatio est communio externa seu communio ad corpus Ecclesiae. Quinimmo, ut supra iam diximus ubi de censuris in genere, et ipsa excommunicatio non aufert radicaliter ipsam ca-

¹ C. 2257, §§ 1, 2; cfr. *Pontificale Romanum, Ordo excommunicandi et absolvendi*.

² Francis Edward Hyland, *l. c.*, p. 4 et sqs.

³ « Iudicium Dei veritate, quae non fallit, nec fallitur, semper innititur; iudicium autem Ecclesiae nonnumquam opinionem sequitur, quam et fallere saepe contingit et falli. Propter quod contingit interdum, ut qui ligatus est apud Deum, apud Ecclesiam sit solutus, et qui liber est apud Deum, ecclesiastica sit sententia innodatus. Vinculum ergo, quo peccator ligatus est apud Deum, in culpa remissione dissolvitur; illud autem, quo ligatus est apud Ecclesiam, cum sententia remittitur, relaxatur ». Suarez, *De censuris*, Disput. IX, s. I, n. 2. Cfr. Hollweck, *l. c.*, § 45, nota 4, pag. 114-115.

pacitatem communicandi cum fidelibus aut cum Ecclesia, sed solum aufert communionem de facto, ut ex dogmate de indelebilitate characteris baptismalis sequitur. Remanet proinde etiam in excommunicato aptitudinalis communio ad corpus Ecclesiae, immo ius ad ipsam communionem de facto obtinendam dummodo ipse a contumacia recedat ¹.

Aliter ac accidit in suspensione et interdicto, effectus excommunicationis sunt inseparabiles, idest, nequit infligi, excipe tamen ut videtur R. Pontificem, a quolibet Superiore ecclesiastico partialis excommunicatio; ex quo facile deduces excommunicationem minorem de iure vigente, non amplius a iure canonico admitti ².

Ratio autem, cur excommunicationis effectus inseparabiles sunt, est quia excommunicatus cessat esse membrum Ecclesiae et quia non est amplius membrum vivum non potest de eius vita participare ³.

Excommunicatione usa est synagoga et quidem triplicis speciei pro diversitate delictorum. Ecclesiae autem ipse Dominus excommunicandi potestatem contulit ⁴. Excommunicatio tamen, qua poena specifica, institutionis est ecclesiasticae, non divinae ⁵.

Iure antiquissimo omnis excommunicatio erat maior; saeculo IV introducta est poena auferens a fidelibus communionem Eucharisticam et preces fidelium. Iure *Decretalium* viguit excommunicatio *maior* et *minor*; *minor* autem excludebat solum a susceptione Sacramentorum et a beneficiis. Martinus V introduxit distinctionem inter excommunicatos vitandos et toleratos. Bulla «*Apostolicae Sedis*» excommunicationem minorem saltem qua poenam latae sententiae abrogavit ⁶.

Vox antiquitus adhibita ad excommunicationem designandam fuit *anathema* quod verbum ex libris veteris et novi testamenti excerptum est ⁷. Quandoque vox *anathema* adhibita fuit ad designandam excommunicationem quandam maiorem, at stabilis vocum distinctio non habetur et plerumque *excommunicatio* et *anathema* unum et idem significant. Serius *anathema* designavit excommunicationem sollemniori formula *Pontificalis romani* inflictam. *Excommunicatio* tamen decursu temporum etiam aliis verbis seu potius circumlocutionibus designata est ut, e. g., *ab Ecclesia*, vel, *a communione et coetu fidelium repellere*; *ab Ecclesia penitus amputare*; *a communione sanctae Ecclesiae omniumque christianorum separare*; *a praesenti Ecclesia iustorum segregare*; *caritate Ecclesiae privare*; *a liminibus sanctae Dei Ecclesiae extraneum et ab omni consortio christianorum segregare etc.* ⁸. Additio *maranatha*, quae significat «*donec Dominus redeat*» quae quandoque ⁹ *anathemati* additur, non significat *anathema* illud esse irremissibile,

¹ Cfr. Augustine, *l. c.*, VIII, 171-172; Hollweck, *l. c.*, § 45, pag. 114-116, nota 4.

² Cfr. Augustine, *l. c.*, VIII, 172.

³ Augustine, *l. c.*, VIII, 172-173.

⁴ S. Matth., XVIII, 15. Cfr. Hollweck, *l. c.*, § 45, nota 3, pag. 114.

⁵ Cfr. Wernz, *l. c.*, VI, 182, nota 223.

⁶ Chelodi, *l. c.*, n. 38, pag. 42-43; Hinschius, *Das Kirchenrecht der Katholiken und Protestanten*, V, pag. 1 et sqs.; Ayrinhac, *l. c.*, 112; De Meester, *l. c.*, III, 1755; Hilarius a Sexten, *l. c.*, 50, 51.

⁷ Num., XXI, 3; I Corinth., XVI, 22 etc.

⁸ Cfr. Hinschium, *l. c.*, V, pag. 1-3 in nota.

⁹ Cfr. I Corinth., XVI, 22.

sicut quidam existimarunt ¹, sed solum aliqualem extrinsecam vim execrativam excommunicationi addit ².

1769. — II. Variæ species excommunicatorum. - Excommunicati alii sunt vitandi, alii tolerati.

Nemo est vitandus, nisi fuerit nominatim a Sede Apostolica excommunicatus, excommunicatio fuerit publice denunciata et in decreto vel sententia expresse dicatur ipsum vitari debere ³.

Iure antiquo quilibet excommunicatus erat vitandus non solum in rebus sacris sed etiam in profanis et quidem, si de publico agebatur excommunicato, ab omnibus, si de occulto, ab iis tantummodo qui eius excommunicationis conscii fuissent ⁴.

Aliqualem mitigationem disciplinae introduxerunt passim synodi particulares, et generaliori modo Gregorius VII ⁵ eiusque successores Romani Pontifices. Martinus autem V, decreto « *Insuper ad evitanda* » a. 1418, distinctionem introduxit inter excommunicatos *toleratos* et *vitandos*. Cum *toleratis* excommunicatis permissa est fidelibus communicatio in profanis modo generali, et etiam aliququaliter in divinis, retenta vero fuit generatim prohibitio communicandi praesertim in sacris.

Notandum tamen est decretum « *Ad evitanda* » duplici lectione ⁶ divulgatum fuisse. Altera lectio appellari potest *lectio Constantiensis* seu *S. Antonini* quia a S. Antonino divulgata; altera vero dici potest *lectio Basileensis* seu *Lateranensis*, quia in conciliis Basileensi et Lateranensi V relata, necnon in concordato Leonis X cum Francisco I ⁷.

Duae recensiones substantialiter inter se differunt in hoc quod in lectione S. Antonini seu Constantiensi vitandus declaratur *non quilibet ex-*

¹ Cfr. Hollweck, *l. c.*, pag. 114, in nota 2.

² Cfr. Wernz, *l. c.*, VI, 179; Chelodi, *l. c.*, 38, pag. 42; Hollweck, *l. c.*, § 45, p. 114, in notis; Hinschium, *l. c.*, V, pag. 1 et sqs.; Augustine, *l. c.*, VIII, 168-170; Cappello, *l. c.*, n. 138 et 143; Ayrinhac, *Penal legislation*..., n. 110-112; Francis Edward Hyland, *Excommunication its nature, historical development and effects*, Washington, 1928, p. 11 et sqs.

³ C. 2258, §§ 1, 2. Salvo praescripto c. 2343, § 1, n. 1 ubi percussor Romani Pontificis ipso facto *vitandus* declaratur.

⁴ Cfr. Ballerini-Palmieri, *l. c.*, VII, n. 214; Hilarius a Sexten, *l. c.*, p. 51; Cappello, *l. c.*, 141, pag. 141; Ayrinhac, *l. c.*, n. 113; De Meester, *l. c.*, III, 1755; Francis Edward Hyland, *l. c.*, p. 35 et sqs.

⁵ In synodo Romana a. 1078; cfr. c. 102, C, XI, qu. 3: « .....ab anathematis vinculo hos subtrahimus, videl. uxores, liberos, servos, ancillas seu mancipia, necnon rusticos et servientes et omnes alios, qui non adeo curiales sunt..... ». Cfr. Hinschium, *l. c.*, V, p. 4, 5.

⁶ Cfr. duplicem textum apud Hollweck, *l. c.*, pag. 355; aut apud Ballerini-Palmieri, *l. c.*, VII, nn. 215, 216.

⁷ Cappello, *l. c.*, n. 142, pag. 142 haec habet: « Altera lectio, a S. Antonino divulgata, habetur in Act. Concilii Basileensis et in concordato Leonis X cum Francisco I a Concilio Lateranensi I (lege V) approbato ». Id inadvertentiae tribuendum puto; lectio enim quae a S. Antonino divulgata est non est lectio quae refertur in Concilio Lateranensi et in Concordato Leonis X, sed potius lectio quam constantiensem appellare possumus, in oppositionem ad lectionem Basileensem seu Lateranensem. Cfr. hac de re: Ballerini-Palmieri, *l. c.*, VII³, n. 216-218, ubi antiquorum disquisitiones referuntur; Augustine, *l. c.*, VIII, 173; Wernz, *l. c.*, VI, 181, not. 216; Hollweck, *l. c.*, § 48, nota 1, pag. 122-123.

communicatus notorius, sed solum notorius clericorum percussor; in lectione vero Basileensi seu Lateranensi quilibet excommunicatus notorius vitandus declaratur ¹.

Iamdudum tamen doctrina mitiorem lectionem S. Antonini adoptaverat, licet forte historice authentica sit agnoscenda lectio Concilii Lateranensis ².

Quaestio de iure vigente non habet amplius practicum momentum. Codex retinuit distinctionem excommunicatorum in toleratos et vitandos; at quinam dicendi sint vitandi nunc ex solo iure Codicis qui hanc materiam de integro ordinavit, iudicandum est.

Notare tamen praestat distinctionem hanc excommunicatorum in vitandos et toleratos non esse substantialem, sed accidentalem ³; utrique enim exclusi sunt a communione fidelium ⁴.

1770. — De iure Codicis non sunt vitandi nec excommunicati notorii, nec notorii clericorum percussores. Ex eodem iure ut quis vitandus considerari possit requiritur:

a) Ut sit *nominatim* excommunicatus. Dictio *nominatim* requirit ut persona vitanda nomine et cognomine in sententia aut praecepto modo certo indicetur vel saltem ut talis persona *designatione officii* quo fungitur vel dignitatis qua ornatur, e. g., Episcopus dioecesis N., Abbas monasterii A., parochus parociae B. etc., tam clare designetur ut de eius identitate nullum dubium superesse possit ⁵.

Iure ante Codicem vigente admittebat doctrina et iurisprudentia nominationem personae ad constituendum *excommunicatum vitandum* esse absolute necessariam, ita ut si Petrus excommunicaretur et socii eius Petrus tantummodo esset vitandus ceteri vero non ⁶.

¹ En textus Constansiensis seu S. Antonini: « Insuper ad evitanda scandala..... nemo, deinceps a communione alicuius..... teneatur abstinere..... nisi sententia vel censura huiusmodi fuerit in vel contra personam..... a iudice publicata vel denunciata specialiter et expresse. Constitutionibus apostolicis et aliis in contrarium facientibus non obstantibus quibuscumque: salvo si quem pro sacrilegio et manuum iniectione in clerum, sententiam latam a canone adeo notorie constiterit incidisse, quod factum non possit aliqua tergiversatione celari, nec aliquo iuris suffragio excusari ». Textus vero Concilii Lateranensis V est sequentistenoris: « Ad evitanda scandala... statuit quod nemo deinceps a communione alicuius..... teneatur abstinere..... nisi sententia..... fuerit in vel contra personam..... a iudice publicata vel denunciata specialiter aut expresse: aut si aliquem notorie excommunicationis sententiam constiterit incidisse, quod nulla possit tergiversatione celari, aut aliquo modo iuris suffragio excusari..... ». Ambas formulas completas, ut diximus, refert Hollweck, *l. c.*, in *Appendice*, p. 355. Gasparri, *Fontes*, I, ex Mansi, refert formam seu *lectionem* quam constantiensem seu S. Antonini appellamus.

² Cfr. Hollweck, *l. c.*, § 48, nota 1, pag. 122-123; Wernz, *l. c.*, 181, nota 216; Ballerini-Palmieri, *l. c.*, VII, n. 215-218.

³ Augustine, *l. c.*, VIII, 175.

⁴ Cfr. Augustine, *l. c.*, VIII, 175, in nota 31; Hollweck, *l. c.*, § 45, nota 4, pag. 115-116, ubi etiam de quaestione utrum excommunicatus toleratus sit considerandus membrum Ecclesiae. Codex c. 2262, § 2, id modo absoluto excludere non videtur.

⁵ Augustine, *l. c.*, VIII, 174, nota 27; Cappello, *l. c.*, 141, pag. 140; Hollweck, *l. c.*, § 48, nota 3, pag. 123; Ayrinhac, *l. c.*, 113.

⁶ Cfr. Hollweck, *l. c.*, § 48, p. 123, nota 2. Augustine, *l. c.*, VIII, 174 idem affirmare videtur et de iure vigente. At certe doctrina Augustine intelligenda est cum restrictione in textu admissa.

Licet haec doctrina etiam in iure Codicis applicationem generalem habeat, extendi tamen nequit ad casum c. 2343, § 1, n. 1 quo declaratur excommunicatus vitandus manus violentas iniiciens in personam Romani Pontificis. Ex canone autem 2231 vitandus etiam erit quilibet concurrens in idem delictum ¹.

b) Ut sit *a Sancta Sede* excommunicatus. *Sancta Sedes* hic intelligenda est ad normam c. 7, scilicet, praeter Romanum Pontificem, dicasteria romana, quibus Romanus Pontifex utitur in regimine Ecclesiae universae ².

Proinde nemo Sede Apostolica inferior potest de iure vigente aliquem *vitandum* reddere.

c) Ut sit *publice denunciatus*. - Publica denuntiatio habetur si documentum excommunicationis a Sancta Sede inflictae authentice promulgatur. Authentica autem promulgatio esset certe promulgatio quae fieret in *Commentario officiali Acta Apostolicae Sedis*, item promulgatio facta in commentario officiali alicuius dioecesis vel provinciae ecclesiasticae, vel etiam, ut videtur, alicuius Ordinis religiosi. E contra non esset authentica promulgatio, nec proinde publica denuntiatio, illa quae fieret in aliqua publica ephemeride non exclusae ephemeride Romae edita cui nomen vulgare *l'Osservatore romano* ³; nisi forte Superior competens declaret se illo medio uti ad denuntiationem faciendam.

Publica denuntiatio habetur etiam per affixionem sententiae aut praecepti seu decreti in loco publico, e. g., ad valvas ecclesiae cathedralis aut Curiae episcopalis ⁴, aut per lectionem in loco publico, e. g., in ecclesia tempore concionis ⁵.

Non requiritur ut denuntiatio publica excommunicationis a Sancta Sede inflictae, ab ipsa Sancta Sede fiat.

Publica denuntiatio ad effectum constituendi *vitandum* excommunicatum non esset denuntiatio quae fieret in conclavi coram duobus testibus quibus imponatur silentium ⁶.

Tam de iure veteri ⁷, quam de iure Codicis non necessario excommunicatio, ut delinquens vitandus fiat, debet esse ferendae sententiae, ut primo intuitu deduci posset ex hoc canone ubi dicitur *nominatim a Sede Apostolica excommunicatus*; sufficit ut Sancta Sedes excommunicationem a iure communi latam declaret re vera a delinquente contractam fuisse, dummodo tamen in ipsa hac declaratione expresse dicatur excommunicatus vitandus esse et ipsa declaratio publice denuntietur ⁸.

d) *Ut in decreto vel sententia expresse dicatur censuratum vitari debere.*

¹ Cfr. Cappello, *De censuris*³, n. 197.

² Augustine, *l. c.*, VIII, 174; Cappello, *l. c.*, 141, p. 140; Chelodi, *l. c.*, 36, pag. 39.

³ Cfr. Augustine, *l. c.*, VIII, 174, nota 29.

⁴ Cappello, *l. c.*, 141, p. 140.

⁵ Ballerini-Palmieri, *l. c.*, VII, 221.

⁶ Hollweck, *l. c.*, § 48, nota 2, pag. 123; Augustine, *l. c.*, VIII, 174.

⁷ Cfr. Ballerini-Palmieri, *l. c.*, VII, 222.

⁸ Cfr. Decretum S. C. S. Off. 25 Ianuar. 1926, in *A. A. S.*, XVIII, 40, ubi sacerdos Buonaiuti declaratur excommunicatus vitandus, *nominatim* et personaliter, licet agatur de excommunicatione latae sententiae a iure inflictae; cfr. aliud decret. S. C. S. Officii 28 Mart. 1924, *A. A. S.*, XVI, 159; itemque aliud 29 Iulii 1933, *A. A. S.*, XXV, 332.

Haec conditio a Codice inducta est et valde restrinxit numerum excommunicatorum vitandorum.

Ex textu Codicis clare patet non necessario requiri sententiam iudicalem ad hoc ut quis vitandus declaretur, sed sufficere etiam merum decretum via extraiudiciali datum ¹.

Licet Codex his conditionibus abrogaverit excommunicationem quae excommunicatum *vitandum* ipso iure reddebat, retinuit tamen exceptionaliter similem casum contra percussorem Romani Pontificis. Canone enim 2343, § 1, n. 1 dicitur: « Qui violentas manus in personam Romani Pontificis iniecerit, excommunicationem contrahit latae sententiae Sedi Apostolicae specialissimo modo reservatam et est ipso facto vitandus ».

Nota autem, in hoc casu, aliter ac de percussore clericorum iure veteri non requiri notorietatem facti, sed ipsum factum etsi occultum per se reddere delinquentem vitandum ². In praxi tamen qui taliter vitandus evaderet, quousque occultus maneret non esset vitandus plene, nec enim fideles teneri possent *vitandum* occultum vitare, sed solum cum primum noverint eum esse *vitandum* ³.

1771. — III. Effectus excommunicationis. - Licet effectus excommunicationis unus sit, scilicet totalis privatio ecclesiasticae communionis, quia tamen illa communio plura bona inter se valde distincta comprehendit, relate ad haec bona in ipsa excommunicatione plures effectus inadaequati seu partiales distingui solent qui unicum effectum adaequatum seu separationem a communione fidelium simul iuncti constituunt ⁴.

Similiter licet quilibet excommunicatus communione fidelium privatus sit, dantur tamen casus in quibus Ecclesia mitius cum certis excommunicatis agit, severius autem cum aliis. Maior autem aut minor severitas in hoc consistit quod ipsa Ecclesia sua lege certos effectus excommunicationis non prosequitur positive vel mitius prosequitur, quasi tolerando ut ille qui re vera est excommunicatus, ut non excommunicatus a fidelibus considerari possit. Ex hac agendi ratione iam a saeculis inducta est in Ecclesia distinctio excommunicatorum in toleratos et vitandos de qua supra. Haec distinctio adaequata est et qua talis retenta est in Codice, licet ibidem notio vitandi reformata sit. At praeter hanc adaequatam distinctionem aliquas induxit subdistinctiones quas attendere debet interpret ⁵. Ad mentem Codicis excommunicati tolerati subdistinguuntur in

¹ Augustine, *l. c.*, VIII, 175.

² Cappello, *l. c.*, 141, p. 140.

³ Cfr. De Meester, *Iuris canonici*....., III, 1755, p. 192, nota 6.

⁴ Suarez, *De censuris*, Disput. IX, Prooem.

⁵ De iure ergo Codicis haec valent: Quilibet excommunicatus est vel vitandus vel toleratus; tertia species non datur. Quilibet exc. toleratus est vel toleratus simpliciter, vel toleratus notorius notorietate facti, vel toleratus notorius notorietate iuris.

toleratos simpliciter et in toleratos notorios. Notorie autem excommunicati possunt tales esse vel *notorietate facti*, quando scilicet delictum et adnexa excommunicatio ita publice nota sunt ut nulla tergiversatione celari nulloque iuris suffragio excusari possint, vel *notorietate iuris*, quando scilicet contra ipsos lata sit sententia quae in rem iudicatam transierit sive declaratoria ea sit sive condemnatoria.

Exponentes igitur effectus excommunicationis videbimus primo effectus in excommunicatis toleratis simpliciter, deinde in toleratis notoriis cum notorietate facti, tum in toleratis notorietate iuris ac demum in vitandis¹.

Habetur in hoc gradatio. Effectus qui verificantur in toleratis simpliciter verificantur etiam in omnibus aliis excommunicatis, quae vero propria sunt de excommunicatis vitandis ipsis solis applicanda sunt. Quae dicuntur de excommunicatis notoriis eadem valent et de vitandis, non vero quae dicuntur de vitandis applicari possunt notoriis.

1772. — 1° *Effectus omnibus excommunicatis etiam simpliciter toleratis applicabiles.* - a) *Ius assistendi officiis divinis.* - Excommunicatus quilibet caret iure assistendi divinis officiis, non tamen praedicationi verbi Dei.

Attamen si passive assistat excommunicatus toleratus, non est necesse ut expellatur².

Utrum excommunicatus toleratus divinis officiis assistens peccet quae-
stio agitatissima est inter auctores. Doctrina communior ante Codicem admittebat peccare³ mortaliter. Alii tamen moderniores auctores mitius admittebant toleratos assistentes passive aut nullatenus aut tantummodo venialiter peccare⁴.

Codex dicit tantum: *excommunicatus quilibet caret iure*; at *iure carere* non est idem ac *prohiberi*; potest quippe aliquis iure carere assistendi et tamen, quia non repellitur, licite omnino assistere.

Licentia assistendi potest optime consistere cum carentia seu defectu iuris assistendi; non est enim idem ius habere aliquid faciendi et licentiam

¹ Hanc methodum exponendi effectus excommunicationis, utpote clariorem sequuntur omnes fere auctores qui methodo scientifica de hac re tractant; cfr., e.g., Cerato, *Censurae vigentes ipso facto a Codice iuris canonici excerptae*, 1918, n. 37-39, p. 47-57; Chelodi, *Ius poenale*, 37-38, p. 39-43; Cappello, *De censuris*², 145-160, pag. 144-160; Cocchi, *l. c.*, VIII, 87-90, p. 143-151; Vermeersch-Creusen, *l. c.*, III, 461-469, p. 232-238; Claeys Bouuaert-Simenon, *l. c.*, n. 1283-1285, p. 748-751.

² C. 2259, §§ 1, 2.

³ Reiffenstuel, *Ius canonicum universum*, V, 36, 62; Hollweck, *l. c.*, § 46, nota 7, p. 119.

⁴ Ita D'Annibale, *Summula*, I, 362, nota 12, scribebat: « Tolerati (timidus dico, forte omnium primus) aut nullatenus, aut leviter peccant, si intersint divinis officiis, licet usque ad finem intersint. Etenim, cum vix reperies confessarium qui hodie excommunicatum his prohibeat, vel excommunicatum qui sibi his abstinendum ducat, rigor iuris hac in re obsolevisse videtur ». Idem admittebant Bucceroni, Lega, Lehmkuhl, Ballerini-Palmieri, Génicot apud Francis Edward Hyland, *l. c.*, pag. 55, 56 et alii.

ad aliquid faciendum habere¹. Ex quibus facile deduxeris prohibitionem assistendi divinis officiis pro excommunicatis toleratis non posse probari².

Qua doctrina admissa, consequenter dicemus excommunicatum toleratum non excusari ratione excommunicationis ab obligatione audiendi Sacrum diebus festis³.

Non negamus tamen probabilitatem, saltem extrinsecam, opinionis negantis obligationem saltem ad tempus non interveniendi Missae diebus festis pro excommunicatis toleratis, quam opinionem bonae notae auctores admittunt⁴.

Excommunicatus vitandus cum prohibeatur assistere Missae, certe excusatur a praecepto⁵.

Codex absolute non repellit nec ab assistentia activa excommunicatum simpliciter toleratum quod iam sufficienter deduxeris ex hoc canone, et clarius ex c. 2261⁶.

Codex dicit: *non est necesse ut expellatur* quod non excludit eum expelli posse speciatim si de publice excommunicato agatur⁷.

Obligatio recitationis privatae divini officii non cessat certe⁸ pro excommunicato, immo qui tenetur ad chorum licet a choro excusetur, non excusatur tamen a privata recitatione, quae non cessat esse privata licet cum socio fiat. Docent aliqui⁹ sacerdotem excommunicatum loco *Dominus vobiscum* dicere debere: *Domine exaudi orationem meam*; alii tamen obligationem sub peccato in hoc non agnoscunt¹⁰.

Codex specialem dispositionem contra assistentiam activam divinis officiis excommunicatorum toleratorum non notiorum non habet; at ipsis haec assistentia prohiberi videtur, a qua tamen prohibitionem facile excusari potest¹¹.

¹ Cfr. hoc sensu Francis Edward Hyland, *l. c.*, p. 55-64.

² Ita Francis Edward Hyland, *l. c.*, pag. 64; itemque plus minus clare Vermeersch-Creusen, *l. c.*, III, n. 461; Sole, *l. c.*, n. 212; Cocchi, *l. c.*, lib. V, n. 87; Prümmer, *Manuale theologiae moralis*, III^a, n. 501; Cerato, *Censurae vigentes ipso facto a Codice iuris canonici excerptae*, Patavii, 1918, n. 37; Salucci, *l. c.*, p. 249; Ayrinhac, *l. c.*, n. 115, p. 121. Sunt tamen qui docent prohibitionem saltem sub levi assistendi adhuc sustineri, inter quos Chelodi, *Ius poenale*, n. 37; Noldin-Schönegger, *De censuris*, n. 39; Cappello, *De censuris*², n. 149; Aertnys-Damen, *Theologia moralis*, II, 1102; De Meester, *Iuris canonici...*, III, n. 1757, 1, b.

³ Ita etiam Vermeersch-Creusen, *Epitome*, III, 261 saltem pro casu quo agitur de excommunicato occulto. Ayrinhac, *l. c.*, n. 115.

⁴ Cfr. in hoc sensu Cappello, *l. c.*, 149; Chelodi, *l. c.*, 37, p. 40; Augustine, *l. c.*, VIII, 177; Salucci, *l. c.*, p. 248, qui tamen sibi non bene cohaerere videtur cum obligationem assistendi neget et simul neget prohibitionem assistendi; cfr. etiam Francis Edward Hyland, *l. c.*, pag. 70-72.

⁵ Francis Edward Hyland, *l. c.*, p. 71.

⁶ Cfr. Vermeersch-Creusen, *l. c.*, III, 461; Salucci, *l. c.*, 251.

⁷ Cfr. tamen etiam cc. 2232 et 2223, § 4, ubi, nisi agatur de notorie excommunicato, dicitur excommunicatus excludi non posse nisi mediante sententia; unde recte deducit Francis Edward Hyland, *l. c.*, p. 49, nec Superiorem exigere posse poenae observantiam sine sententia, excepto casu delicti notorii.

⁸ Ayrinhac, *l. c.*, n. 115.

⁹ Augustine, *l. c.*, VIII, 177, nota 39 post S. Alphonsum et alios.

¹⁰ Cappello, *l. c.*, 149; Francis Edward Hyland, *l. c.*, p. 72.

¹¹ Cfr. cc. 2259; 2261, § 1; 2232. Francis Edward Hyland, *l. c.*, p. 69, 70.

Activa assistentia esset officio fungi ministri in missa, cantoris in choro, testis in matrimonio etc. ¹.

Proinde parochus excommunicatus assistere licite nequit matrimonio, licet possit alium licite delegare, seu melius deputare ².

Ex eo autem quod excommunicatus simpliciter toleratus non est repellendus perperam deduxeris ipsum iure gaudere assistendi divinis officiis; hoc enim ius ipsi non conceditur nec proinde eius assistentiae positive cooperari non licet. Idque valet etiam pro casu quo excommunicatus sit in statu gratiae. Permittitur tamen ex gravibus causis parochus assistentiam praebere matrimonio excommunicati. Si tamen assistat valide assistit excommunicatus divinis officiis et si in bona fide versetur subiective etiam licite ³.

Assistentiam praedicationi verbi Dei Ecclesia, memor praecepti sibi a Salvatore iniuncti praedicandi evangelium omni creaturae, nunquam excommunicatis prohibuit, quin potius expresse permisit. Praedicatione implicat admissionem excommunicatorum in ecclesia ⁴ at non dat ius assistendi etiam divinis officiis quae generatim praedicationem verbi Dei comitantur ⁵. Haec valent non solum de excommunicato tolerato, sed etiam de vitando. Toleratus assistens praedicationi quae comitatur divinarum officiorum celebrationem etiam divinis officiis assistere potest ⁶.

1773. — *b)* Excommunicatus quilibet nequit Sacramenta recipere ⁷.

Id referendum est solum ad liceitatem receptionis; immo ipsa receptio licita evadere potest ex ignorantia invincibili, ex metu gravi etc., quia obligatio servandi censuram non ligat cum gravi incommodo ⁸.

Sacerdos administrans Sacramenta excommunicato tolerato non peccat contra legem Ecclesiae licet peccare facile possit contra ius divinum sancta administrando indignis ⁹.

¹ Augustine, *l. c.*, VIII, 177; de organaedo aliqui dubitant ut Cappello, *l. c.*, 149; Chelodi, *l. c.*, pag. 40, nota 4. Cfr. etiam Francis Edward Hyland, *l. c.*, p. 68; De Meester, *l. c.*, III, 1757, p. 194, nota 1.

² Cfr. Hilarius a Sexten, *l. c.*, 56; Hollweck, *l. c.*, § 47, nota 2, pag. 121; Francis Edward Hyland, *l. c.*, p. 104. Cfr. etiam infra nn. 1777 et 1780, *d*.

³ Cfr. Hollweck, *l. c.*, § 46, not. 2-3, pag. 116-117.

⁴ Cfr. c. 43, X, 5, 39.

⁵ Cfr. c. 43, X, 5, 39. Augustine, *A Commentary* ..., VIII, 177; Francis Edward Hyland, *l. c.*, p. 62, 63.

⁶ Cfr. Francis Edward Hyland, *l. c.*, p. 63; Blat, *Commentarium*, lib. V, 86, p. 132; Cocchi, *l. c.*, lib. V, n. 87.

⁷ C. 2260, § 1.

⁸ Hilarius a Sexten, *l. c.*, p. 53, 54; Wernz, *l. c.*, VI, 189; Cappello, *l. c.*, 147; Salucci, *l. c.*, 251-252; Sole, *l. c.*, 216-217; Hollweck, *l. c.*, § 46, not. 23, p. 116-117; Francis Edward Hyland, *l. c.*, p. 75.

⁹ Hilarius a Sexten, *l. c.*, p. 54; Wernz, *l. c.*, VI, 189; Sole, *l. c.*, 216. Cfr. tamen etiam Hollweck, *l. c.*, § 46, nota 3, pag. 117; Francis Edward Hyland, *l. c.*, p. 76, 77.

Valor autem Sacramentorum forte contra praescriptum huius canonis receptorum per se non infirmatur a censura, si excipias sacramentum poenitentiae in eo qui mala fide accedit; at etiam Poenitentia, si bona fide recipiatur, valore non destituitur ¹.

Minister audens Sacramenta ministrare illis qui iure divino aut canonico eadem recipere prohibentur, delictum canonicum committit et poenis ferendae sententiae subiicitur ².

Excommunicatus toleratus simpliciter Sacramentalia nec recipere nec adhibere prohibetur ³.

1774. — *c) Sacramentorum confectio et administratio.* - Prohibetur excommunicatus licite Sacramenta et Sacramentalia conficere et ministrare, salvo exceptionibus quae sequuntur.

Fideles possunt ex qualibet iusta causa ab excommunicato simpliciter tolerato Sacramenta et Sacramentalia petere, maxime si alii ministri desint, et tunc excommunicatus requisitus potest eadem ministrare neque ulla tenetur obligatione causam a requirente percontandi ⁴.

Prohibitio de qua hoc canone solum licitatem confectionis et administrationis Sacramentorum afficit, minime valorem, ut legenti canonem patet ⁵.

Ad hoc autem ut sacerdos licite Sacramenta conficere et administrare possit sufficit iuxta plures implicita fidelium petitio ⁶.

Immo aliqui auctores ⁷ docent sufficere petitionem *rationabiliter praesumptam* quae tunc habetur cum fideles statutis diebus et horis solent ad ecclesiam convenire. Sacerdos excommunicatus in hoc casu potest in hac opinione et ipse ecclesiam adire et se paratum ad confessiones audiendas demonstrare, si alii desint confessarii ⁸. Nota autem hic non agi de fidele excommunicato petente a sacerdote forte non excommunicato, sed de fidele non excommunicato petente a sacerdote excommunicato.

¹ Hilarius a Sexten, *l. c.*, 55; Wernz, *l. c.*, VI, 189; Sole, *l. c.*, n. 217; Salucci, *l. c.*, p. 253; Cappello, *l. c.*, 147; Vermeersch-Creusen, *l. c.*, III, 462; Cerato, *l. c.*, 37, p. 48; paulo aliter Augustine, *l. c.*, VIII, 180. Cfr. etiam Hollweck, *l. c.*, § 46, nota 3, p. 117; Francis Edward Hyland, *l. c.*, p. 75.

² Cfr. c. 2364; Francis Edward Hyland, *l. c.*, p. 77. Cfr. etiam c. 2373.

³ Cfr. c. 2261, § 1. Francis Edward Hyland, *l. c.*, 78 et sq.

⁴ C. 2261, §§ 1, 2.

⁵ Sole, *l. c.*, 219.

⁶ Hilarius a Sexten, *l. c.*, 56; Francis Edward Hyland, *l. c.*, p. 92; Sole, *l. c.*, 220; Cerato, *l. c.*, n. 37; Vermeersch-Creusen, *l. c.*, III, 463; Woywod, *l. c.*, II³, n. 2103; Cappello, *l. c.*, 148. Dissentit Salucci, *l. c.*, 256, non valido, ut videtur, argumento. Dispositio enim huius canonis qua dicitur fideles licite petere et excommunicatos item licite administrare posse Sacramenta petentibus non excludit nisi excommunicatos vitandos aut excommunicatos post sententiam, minime vero excommunicatos notorietate facti multoque minus excommunicatos publicos. Sed nec ratio fuit tales excommunicatos excludendi cum exceptio statuta sit non ad famam delinquentis servandam, cui iam provisum fuerat c. 2232, sed solum ad bonum fidelium.

⁷ Cfr. in hoc sensu Cappello, *l. c.*, 147, d, p. 146, 147; Cocchi, *l. c.*, lib. V, 87, p. 145.

⁸ Cfr. etiam De Meester, *l. c.*, III, 1758, p. 197.

Fideles tamen iusta, licet non gravi, causa moveri debent ad petendam Sacramentorum aut Sacramentalium confectionem aut administrationem ab excommunicato; ratio est quia ex caritate tenentur impedire peccatum proximi et sacerdos excommunicatus praesumitur in statu peccati esse exponique periculo peccandi ministrando in tali statu ¹.

Iusta causa quaelibet sufficit ut fidelis licite Sacramentorum et Sacramentalium administrationem petat. Tales iustae causae essent certe promotio devotionis et pietatis, superatio tentationis, desiderium frequentius communicandi, etc. ².

Sacerdos excommunicatus non requisitus Sacramenta aut Sacramentalia ministrans censuram violat et irregularitatem incurrit ³.

Attamen cum ex supradictis implicita fidelium petitio licitam per se reddat Sacramentorum et Sacramentalium confectionem et ministrationem, etiam irregularitas quae peccatum supponit non incurritur a sacerdote qui conficit vel administrat ex tali implicita petitione, idque valet etiam pro casu quo sacerdos excommunicatus de facto peccet, quia in statu peccati mortalis celebret. Item cum excommunicatus quilibet ex c. 2232, § 1 excusetur a poena servanda si sine infamia eam servare non potest, dicendum est quemlibet excommunicatum, qui Sacramenta vel Sacramentalia administrat, ad grave infamiae propriae periculum evitandum, irregularitatem non incurrere. Quae ceteroquin principia iam ante Codicem admittebantur a doctrina canonistarum ⁴.

Quod dicitur in Codice h. c. 2261, § 2, quod *requisitus potest* Sacramenta administrare, intellige de *valida et licita* administratione, at solum ex parte censurae; praescinde vero ab aliis causis ex quibus illicita aut invalida reddi potest administratio ⁵.

1775. — d) *Privatio communium Ecclesiae suffragiorum.* - Excommunicatus non fit particeps indulgentiarum, suffragiorum, publicarum Ecclesiae precum.

Non prohibentur tamen fideles privatim pro eo orare; sacerdotes privatim ac remoto scandalo Missam pro eo applicare ⁶.

Ea a quibus vi huius canonis excluduntur excommunicati appellantur a doctrina *communia Ecclesiae suffragia* ⁷. Sunt autem Ecclesiae suffragia

¹ Hollweck, *l. c.*, § 49, nota 3, p. 125.

² Cfr. Francis Edward Hyland, *l. c.*, p. 92; John Linus Paschang, *The Sacramentals according to the Code of canon law*, p. 39; Augustine, *A Commentary...*, VIII, 182; Vermeersch-Creusen, *l. c.*, III, 463; Cappello, *l. c.*, 148; Salucci, *l. c.*, 255; De Meester, *l. c.*, III, 1758, p. 197.

³ C. 985, n. 7. Cfr. Wernz, *l. c.*, VI, 196; Hilarium a Sexten, *l. c.*, 56; Augustine, *l. c.*, VIII, 182.

⁴ Cfr. Hollweck, *l. c.*, § 47, nota 1, pag. 120.

⁵ Francis Edward Hyland, *Excommunication...*, p. 90.

⁶ C. 2262, §§ 1, 2.

⁷ Cfr. Reiffenstuel, *Ius canonicum universum*, V, 39, 60; Hollweck, *l. c.*, § 46, nota 1, pag. 118; Augustine, *l. c.*, VIII, 183-184.

fructus et bona quae ex actionibus Ecclesiae cuivis fidei obveniunt ¹. Communia huiusmodi suffragia ad communionem externam Ecclesiae spectant, vel iuxta triplicis communionis speciem ab aliis admissam ², ad communionem mixtam.

Privata suffragia sunt spiritualia subsidia quae fidelibus obveniunt non ex institutione Ecclesiae, sed ex bono opere aut ex oratione in seipsa considerata ³.

Privata suffragia possunt fideles excommunicatis applicare, publica vero non possunt etsi excommunicatus in statu gratiae esset; immo applicatio contra ius facta non esset valida ⁴.

Quid autem sit *Missam privatim* pro excommunicato *applicare* non est iure definitum. — Aliqui docent *Missam privatim* pro excommunicato *applicare* idem esse ac eidem applicare *fructum specialissimum* quem scilicet celebrans ipse percipere deberet ex ipsa sacrificii celebratione; hoc facere dicunt esse *suffragium privatum* facere ⁵.

Alii docent *Missam privatim applicare* idem esse ac *Missam privatam applicare*, idest, sine ulla externa sollemnitate, exclusis proinde missis conventualibus, parochialibus, sollemnibus et cantatis ⁶.

Codex dictionem *privatim applicare* intellegere videtur pro applicatione Missae quae celebratur sine ulla sollemnitate externa et sine ulla publicatione nominum personarum pro quibus fit applicatio. Hoc autem modo applicari potest et fructus ministerialis et pro applicatione huiusmodi proprie dictum stipendium accipi. Huc perventum erat iam ante Codicem a doctrina moderniorum auctorum, antiquorum doctrina utique mitiori ⁷.

¹ Reiffenstuel, *l. c.*, V, 39, 60 et n. 57: « Communia Ecclesiae suffragia (sunt) quae in sacrificio Missae, aliisque publicis Ecclesiae officiis ac functionibus, puta horis canonicis, benedictione cinerum, palmarum et huiusmodi pro universali Ecclesia funduntur. Quibus adde satisfactiones Christi et Sanctorum quae ex communi thesauro Ecclesiae per indulgentias applicantur ». Cfr. etiam Hollweck, *l. c.*, § 46, nota 1, pag. 118 ubi conformis Suarez doctrina affertur.

² Cfr. Reiffenstuel, *l. c.*, V, 39, 54 et sqs.; Engel, *Collegium universi iuris canonici*, V, 39, 38.

³ « Certum est excommunicationem non privare fructu orationum et aliorum bonorum operum quae alii fideles proprio nomine et privata intentione excommunicatis applicant sed illo dumtaxat fructu qui ex orationibus et sacris actionibus nomine Ecclesiae peractis cuivis fidei non excommunicato obveniunt, ut proin quivis licite et meritorie simulque fructuose pro excommunicato possit privatim orare et pia opera peragere etc. ». Reiffenstuel, *l. c.*, V, 39, 59.

⁴ Hollweck, *l. c.*, § 46, nota 6, pag. 118, ubi etiam de exceptione huic regulae generali ab Ecclesia facta feria VI in Parasceve, quando Ecclesia imitata suum Conditozem in Cruce pro persecutoribus et inimicis suis orantem et ipsa pro dissidentibus orat; at haec exceptio firmat regulam. Cfr. etiam pag. 201 nota 2.

⁵ Cfr. Hollweck, *l. c.*, § 46, nota 8, pag. 118; Augustine, *l. c.*, VIII, 185-186. Si hoc verum est, quod non contestamur, licita erit applicatio huius fructus specialissimi etiam pro vitando, nec tantummodo ad eius conversionem sed et alium finem honestum, e. g., ad eius sanitatem obtinendam. Notat tamen Augustine, *l. c.*, ibidem, casu quo haec interpretatio ad praxim reducatur, stipendium proprie dictum pro hac applicatione accipere non licere, quia stipendium proprie dictum accipere licet solummodo pro applicatione fructus ministerialis.

⁶ Cfr. Augustine, *l. c.*, VIII, 185; Eichmann, *Das Strafrecht*, pag. 94.

⁷ Cfr. Wernz, *l. c.*, VI, 188; Hilarius a Sexten, *l. c.*, p. 59; Ballerini-Palmieri, *l. c.*, VII, 249-254; Francis Edward Hyland, *l. c.*, p. 120.

Attamen etiam haec mitior doctrina semper excludebat a publica applicatione haereticos et schismaticos in notoria et externa haeresum professione defunctos ¹.

Fatemur autem ultro hac doctrina infirmari principium quod excommunicatus privetur Ecclesiae suffragiis communibus, nisi affirmare velimus, quod non admittebant auctores antiqui, Missarum applicationem non pertinere ad communia Ecclesiae suffragia ².

Dicemus igitur omnibus christianis licere privatim orare seu privata suffragia pro quolibet excommunicato etiam vitando facere; item licere sacerdoti pro quolibet excommunicato etiam vitando in Missa etiam sollemni orare seu *memento* privatim facere seu fructum specialissimum eidem applicare et hoc sine ulla positiva iuris restrictione seu pro quolibet recto fine, e. g., pro bono exitu operationis chirurgicae etc.; pro hac tamen intentione stipendium proprie dictum recipere nequit sacerdos.

Missae vero fructum ministerialem excommunicato licite applicare nequit sacerdos nisi in Missa privata ³ seu exclusis Missis cum certa sollemnitate celebratis et remoto scandalo. His conditionibus adimpletis, licet sacerdoti pro hac applicatione ad finem honestum facta stipendium proprie dictum accipere. Si agatur autem de excommunicato vitando applicatio fructus ministerialis non licet nisi cum iisdem restrictionibus et insuper excludi debent alii fines praeter conversionem ipsius excommunicati. Pro applicatione tali modo facta licet etiam in hoc casu stipendium accipere ⁴.

Clausula *remoto scandalo*, quam ponit Codex ut conditionem ad licitam Missae applicationem pro excommunicato, requirit, ut videtur, ut nomina excommunicatorum pro quibus fit applicatio non publicentur sed secreta serventur vel ut nota fiant signa poenitentiae seu recessus a contumacia ab excommunicato forte posita. His autem restrictionibus facta applicatio Missae de iure Codicis permitti videtur etiam pro haereticis et schismaticis ⁵.

Aliqui ⁶ docent indulgentias defunctis excommunicatis applicabiles esse eo quod *ad modum suffragii* applicentur. Ista tamen ratio suasiva non videtur; semper enim verum est indulgentiarum applicationem etiam defunctis factam ab Ecclesiae concessione pendere quae ad excommunicatos eas extendere non intendit ⁷.

Cum defunctis qui ante mortem aliqua dederint poenitentiae signa sepultura ecclesiastica denegari nequeat, talibus in circumstantiis defunctis, etsi de vitandis agatur, Missa exsequialis et alii ritus sepulturae denegari

¹ Cfr. Wernz, *l. c.*, et Ballerini-Palmieri, *l. c.*, in nota praecedenti.

² Cfr. de hac quaestione Hollweck, *l. c.*, 46, n. 6, p. 118, 119.

³ Id iuxta interpretationem supra ab Augustine relatam. Notamus tamen alios auctores non loqui de Missa privata sed solum de *privata et occulta* seu *secreta applicatione*; ita Wernz, *l. c.*, VI, 188.

⁴ Cfr. Augustine, *l. c.*, VIII, 184-186; Hollweck, *l. c.*, § 46, nota 6; Ballerini-Palmieri, *l. c.*, VII, 249 sqs.; Wernz, *l. c.*, VI, 188; Hilarium a Sexten, *l. c.*, 59 ubi etiam de quaestione utrum possint communia suffragia applicari excommunicatis vitandis contritis qui proinde in statu gratiae sunt; quam quidam probabiliter sensu affirmativo resolvunt.

⁵ Cfr. Cappello, *l. c.*, 156, pag. 155; Vermeersch-Creusen, *l. c.*, III, 464; De Meester, *l. c.*, III, 1760, p. 198, nota 5. Cfr. etiam infra n. 1781, d.

⁶ Cfr. Cappello, *l. c.*, 156, pag. 154.

⁷ Cfr. de hac quaestione Francis Edward Hyland, *l. c.*, 116, 117.

non posse videntur ¹; immo cum excommunicati tolerati etiam publici et notorii sepultura ecclesiastica per se non priventur ², ipsis etiam publice Missa applicari posse videtur, nisi de haereticis aut aliis classibus personarum agatur c. 1240, § 1 enumeratis, quod facile occurrere potest. Quod tamen non extendas ad alia, e. g., ad indulgentias, quae in stricte dictae sepulturae ecclesiasticae ³ notione non comprehenduntur. Ut defunctus in statu gratiae at ab excommunicatione non absolutus, indulgentiis et omnibus generatim Ecclesiae suffragiis communibus frui possit, requiritur ut ritus absolutionis qui continetur in *Rituali Romano* tit. III, c. 4, super eum defunctum exerceatur ⁴.

1776. — e) *Actus legitimi.* - Removetur excommunicatus ab actibus legitimis ecclesiasticis intra fines suis in locis iure definitos; prohibetur officiis seu muneribus ecclesiasticis fungi, concessisque antea ab Ecclesia privilegiis frui. In iudicio stare generatim non prohibetur ⁵.

Clausula Codicis: *intra fines suis in locis iure definitos*, eos tantum actus legitimos, iuxta aliquos ⁶, videtur excludere ab excommunicatis qui ipsis expresse prohibentur; ab aliis vero actibus legitimis excommunicati non excluderentur. Negari nequit hanc opinionem indoli iuris poenalis quod benigne interpretandum est bene aptari. Iuxta hanc opinionem excommunicatus occultus non excluderetur ullo modo fungi patrino in baptismo ⁷.

Doctrina tamen communior ⁸ et, ut videtur, verior admittit omnes actus legitimos prohiberi quibuslibet excommunicatis, limitationem vero *intra fines* etc. referri solum ad valorem seu liceitatem actuum ab excommunicato positorum et etiam ad speciales actus in Codice passim prohibitos vel permissos ⁹.

Remotio ab actibus legitimis liceitatem et quidem generatim sub gravi respicit, minime vero validitatem actorum contra ius positorum ¹⁰.

¹ Cfr. c. 1240.

² Cfr. c. 1240, § 1, n. 2.

³ Cfr. c. 1204.

⁴ Cfr. M. a Coronata, *Di una antinomia tra Codice e Rituale a proposito della sepoltura di uno scomunicato*, in *Palestra del Clero*, 1929, VIII, p. 133 et sqs. Cfr. etiam Francis Edward Hyland, *l. c.*, p. 116, 117.

⁵ Ce. 1654, § 2; 2256, n. 2; 2263.

⁶ Cfr. Blat, *l. c.*, lib. V, n. 90; Francis Edward Hyland, *l. c.*, 126, 127.

⁷ Cfr. cc. 765, n. 2 et 766, n. 2, ubi excluduntur solummodo excommunicati post sententiam et notorii. Cfr. Francis Edward Hyland, *Excommunication...*, pag. 126, 127. Cfr. etiam infra n. 1779.

⁸ Chelodi, *l. c.*, n. 37; Cappello, *l. c.*, n. 150; Pighi, *Censurae sententiae latae et irregularitates quas habet Codex iuris canonici*, 1922, n. 24; Salucci, *l. c.*, p. 261.

⁹ Cfr. Francis Edward Hyland, *l. c.*, p. 128.

¹⁰ Cappello, *l. c.*, 150.

Licet partes iudicis, notarii, cancellarii, promotoris iustitiae agere sit actus legitimos ponere ¹; sunt tamen qui negant ab his actibus excommunicatos removeri ante sententiam ². Dicendum videtur, eos per se excludi, at valide et licite illa munera exercere postulatos a fidelibus quod semper in casu nostro verificatur ³.

Officia et munera, sicut et privilegia obtenta non amittuntur ab excommunicato, sed tantum eorum usus licitus excluditur sub gravi vel sub levi pro ratione materiae et aliarum circumstantiarum ⁴. Nec post obtentam abolutionem necessaria est Superioris ratihabitio ad hoc ut eorum usus licitus iterum evadat. Privilegia quod attinet nihil refert utrum ea a Romano Pontifice an ab alio Praelato concessa sint ⁵.

Excommunicatus ante sententiam agere posse videtur in iudicio in qualibet causa, quod ius sat clare continetur in c. 1654, § 2 ⁶.

Nequit excommunicatus fungi patrino ⁷, officio seu munere arbitri ⁸ aut testis ⁹ electoris ¹⁰. At in his ultimis casibus prohibitio refertur solum ad excommunicatos post sententiam ¹¹.

1777. — *f) Actus iurisdictionis.* - Actus iurisdictionis tam fori externi quam fori interni positus ab excommunicato non requisito est utique validus sed illicitus; at si excommunicatus ante sententiam petitus a fidelibus actum huiusmodi ponat, actus ipse validus est et licitus ¹².

¹ C. 2256, n. 2.

² Cfr. Eichmann, *l. c.*, 94, 95; Augustine, *l. c.*, VIII, 188, 189 nota 64.

³ Roberti, *De processibus*, I, 175, pag. 280; Francis Edward Hyland, *l. c.*, p. 129-131.

⁴ Cappello, *l. c.*, 151; Vermeersch-Creusen, *l. c.*, III, 464.

⁵ Augustine, *l. c.*, VIII, 189; Hollweck, *l. c.*, § 46, nota 10, p. 120.

⁶ Ita etiam Vermeersch-Creusen, *l. c.*, III, 465; Cappello, *l. c.*, pag. 157 in nota 46, ubi tamen nimia facilitate contra Chelodi, *l. c.*, 38, pag. 41, nota 5, affirmat nullam esse ne apparentem quidem antinomiam inter cc. 1628 et 1654. Difficultatem de facto adesse etiam id probat quod alii auctores ut, e. g., Eichmann, *l. c.*, 95 et Augustine, *l. c.*, VIII, 188, ad aliam prorsus conclusionem perveniunt diversam a conclusione ad quam tam liquido perveniri posse dicit Cappello; docent quippe Eichmann et Augustine quemlibet excommunicatum repelli posse ab agendo. Quam conclusionem et nos admittimus, at ut repulsio valida sit et efficax necessarium putamus ut praecedat sententia saltem declaratoria, quam petere potest reus ad normam c. 2223, § 4. Canones igitur 1654, § 2 et 1628, § 3 ita componendi et concordandi sunt: Excommunicatus quilibet non vitandus et ante sententiam stare per se potest in iudicio, quod constat ex can. 1654, § 2, nisi per exceptionem ab altera parte seu a reo repellatur, quod ius repellendi reo competere constat ex c. 1628, § 3. Cfr. Roberti, *De processibus*, I, 175, p. 279.

Cfr. etiam quae de hac quaestione vol. III, n. 1178 diximus; itemque Francis Edward Hyland, *l. c.*, p. 129, 130.

⁷ Cc. 765; 766; 795; 796.

⁸ Cfr. c. 1931.

⁹ Cfr. c. 1757, § 1, n. 1.

¹⁰ Cfr. c. 167.

¹¹ Cfr. etiam cc. 1453, §§ 1 et 3; 1470, § 4.

¹² Can. 2264 una cum canone 2261, § 2; Francis Edward Hyland, *l. c.*, pag. 147 et sqs.

Ad actus iurisdictionis refertur etiam *missio canonica*, cuius proinde usus in excommunicato impeditur, nisi a fidelibus saltem implicite excommunicatus requisitus sit ¹.

Assistentia matrimonio pro paroco non est actus ordinis, nec actus iurisdictionis, sed potius actus testificationis, qui tamen prohibetur vel ut actus legitimus, vel ut assistentia activa officiis divinis ².

Delegatio iurisdictionis est actus iurisdictionis fori externi qui valide semper poni potest ab excommunicato qui iurisdictione ordinaria fori externi gaudet, licet forte illicite ponatur. Is autem cui delegatio concessa est saltem valide potest ea uti et etiam licite ³.

1778. — *g) Iura circa officiorum, dignitatum et beneficiorum provisionem.* - Quilibet excommunicatus prohibetur iure eligendi, praesentandi, nominandi; nequit consequi dignitates, officia, beneficia, pensiones ecclesiasticas aliudve munus in Ecclesia. Actus tamen contra has prohibitiones positi ab excommunicato ante sententiam sunt utique illiciti, at validi. Promotio excommunicati ad ordines est semper illicita, numquam invalida ⁴.

Ante Codicem doctrina unanimis, non vero ius scriptum, excludebat excommunicatos ab *officiis ecclesiasticis*; doctrina ipsa erat discors circa pensiones; Codex has quaestiones resolvit ⁵.

Munus hoc canone latissimo sensu accipiendum esse videtur, e. g., pro munere procuratoris, pro qualibet potestatis iurisdictionis delegatione etc. ⁶.

Ante Codicem controvertebatur inter auctores utrum valida esset necne consecutio officiorum et beneficiorum etc. pro excommunicatis ⁷.

Quod dicitur de promotione ad ordines, intellige etiam de promotione ad ordines minores et ad ipsam primam tonsuram ⁸.

1779. — *2º Effectus excommunicationis pro excommunicatis notoriis notorietate facti.* - Excommunicatos notorios notorietate facti vocamus excommunicatos quorum delictum excommunicatione latae sententiae punitum notorium est notorietate facti ⁹, contra quos tamen sententia proprie dicta nondum lata est.

¹ Cfr. Augustine, *l. c.*, VIII, 189-190; Hollweck, *l. c.*, § 47, nota 3, pag. 121, contra Navarrum missionem canonicam considerantem actum ordinis cuius proinde exercitium in excommunicato non requisito irregularitatem induceret.

² Cfr. c. 1095, § 1, n. 1, *invalidè assistit excommunicatus post sententiam*. Hollweck, *l. c.*, § 47, § 2, p. 121; Augustine, *l. c.*, VIII, 190, nota 65. Cfr. etiam supra, n. 1772 et infra, n. 1780, *d.*

³ Cum id sit probabile in dubio iuris versamur et vi c. 209 certe validus est usus et etiam licitus cum nulla lex obstet. Cfr. Cappello, *De censuris* ³, n. 155; Francis Edward Hyland, *l. c.*, 148.

⁴ C. 2265, §§ 1, 2.

⁵ Cfr. Hollweck, *l. c.*, § 47, not. 4, 5, pag. 121.

⁶ Cfr. Hollweck, *l. c.*, § 47, nota 5, p. 121; Augustine, *l. c.*, VIII, 190 et 191 nota 67.

⁷ Cfr. Cappello, *l. c.*, 154.

⁸ Cappello, *l. c.*, 147.

⁹ Cfr. c. 2197, nn. 2, 3.

Indubium est ante Codicem, ex Constit. Martini V «*Ad evitanda*» a. 1418, saltem certos excommunicatos notorios notorietate facti ut, e. g., notorios clericorum percussores consideratos fuisse ut excommunicatos vitandos. Codex de excommunicatis notoriis notorietate facti, solummodo quod certos effectus attinet, loquitur. Generatim e contra speciali consideratione dignos reputat excommunicatos notorios notorietate iuris, idest, excommunicatos post sententiam declaratoriam aut condemnatoriam.

Simul tamen Codex dispositionem habet qua excommunicatus notorius notorietate facti vel etiam excommunicatus simpliciter publicus, sive ex officio sive ad partis instantiam, per sententiam declaratoriam fieri possit et debeat excommunicatus notorius notorietate iuris.

Ratio autem cur minori severitate tractetur excommunicatus notorius notorietate facti quam notorius notorietate iuris haec esse videtur: quod notorius notorietate iuris gravius contemnere videatur Superioris auctoritatem quam notorius notorietate facti, cum ipse *nominatim* per sententiam designatus sit a Superiore cuius auctoritatem sua contumacia contemnit.

De iure ergo vigente excommunicatus notorius notorietate facti ¹ non differt ab excommunicato simpliciter tolerato nisi in duobus casibus.

Dum excommunicatus occultus vel simpliciter publicus ab excommunicatione latae sententiae, in quam incurrit, servanda excusatur quotiens eam servare sine infamia nequit et in foro externo ab eo eiusdem excommunicationis observantiam exigere nemo potest, excommunicatus notorius etiam sola notorietate iuris hanc excusationem pro se invocare non potest et censurae observantiam ab eo exigere fas est.

Alius casus est quod excommunicatus notorius notorietate facti potest semper repelli immo repelli debet ab assistentia activa quae aliquam secumferat participationem in celebrandis divinis officiis ².

Ad assistentiam activam huiusmodi refertur munus patrini in baptismo a quo munere licite exercendo repellitur excommunicatus ob delictum notorium etiam ante sententiam ³.

¹ De iure ante Codicem vigente cfr. disputationes auctorum circa Constitutionem «*Ad evitanda*»; Ballerini-Palmieri, *l. c.*, VII, 215 sqs.

² C. 2259, § 1. Sole, *l. c.*, 215, pag. 153, docet clausulam quae habetur c. 2259, § 2 sub fine aut alioquin *notorie excommunicatus* subintellegendam esse in omnibus canonibus qui illum canonem sequuntur et in quibus habetur clausula de *excommunicatis post sententiam declaratoriam vel condemnatoriam*. Ratio a cl. Sole allata, quod, scilicet, sententia requiratur ut publice constet coram societate de patrato crimine et cum de crimine notorie constet superflua reddatur sententia, utique non spernenda videtur. At cum in poenalibus versemur in quibus benignior est interpretatio facienda et in quibus poenam nec de persona ad personam, nec de casu ad casum producere licet, quamvis par immo gravior adsit ratio, non magni, de iure condito agentes, eam facere existimamus. Nobisque assentitur Chelodi, *l. c.*, pag. 41, nota 3, itemque Cappello, *l. c.*, 157, p. 156.

³ C. 766, n. 2. Cfr. etiam supra n. 1776. Excommunicatus igitur simpliciter potest admitti ut patrinus, excommunicatus notorius nequit admitti licite, excommunicatus vitandus aut post sententiam nec valide admitti potest. Cfr. cc. 765, n. 2, 766, n. 2. Francis Edward Hyland, *l. c.*, 125, 126.

1780. — 3° *Effectus pro excommunicatis notoriis notorietate iuris seu excommunicatis post sententiam declaratoriam vel condemnatoriam.* - Effectus excommunicationis pro talibus excommunicatis viam mediam occupant inter effectus excommunicationis pro excommunicatis simpliciter toleratis et effectus pro excommunicatis vitandis. Distinctionem inter excommunicatos vitandos et excommunicatos post sententiam declaratoriam vel condemnatoriam Codex invexit.

Quae dicta sunt de excommunicatis simpliciter toleratis circa privationes et inhabilitates ad certa munera, vel actiones itemque quae circa eadem dicta sunt de excommunicatis notoriis notorietate facti valent etiam contra excommunicatos notorios post sententiam. Sed praeter ea, haec quae sequuntur excommunicatis post sententiam applicanda sunt.

Quod dicitur de excommunicatis post *sententiam* declaratoriam aut condemnatoriam valet etiam pro excommunicatis nominatim per decretum aut per praeceptum particulare ¹.

a) *Assistentia divinis officiis.* - Quilibet excommunicatus post sententiam ab assistentia activa, quae aliquam secumferat participationem in divinis officiis celebrandis repellendus est ².

Non dicitur tamen modo generali assistentiam invalidam esse.

Certe ex positiva et speciali iuris dispositione invalida nunc est assistentia matrimonio facta a parochio excommunicato vel aliter censurato post sententiam ³.

b) *Acceptio Sacramentalium et sepultura ecclesiastica.* - Excommunicatus post sententiam nec Sacramenta nec Sacramentalia recipere potest ⁴.

Utrum Sacramentalia valide recipi possint ab excommunicato post sententiam quaestio est inter auctores. Certo videtur valida receptio benedictionum constitutarum, non item certa valida receptio benedictionum invocatarum ⁵.

Notandum etiam est Codicem non prohibere *usum* Sacramentalium, sed solum eorundem *receptionem*; quam ob rem prohiberi non videtur excommunicatis quibuslibet usus aquae benedictae etc. ⁶ ex eo praesertim quod talis prohibitio ante Codicem non exsistebat ⁷.

¹ Cfr. supra n. 1723; Cappello, *l. c.*, n. 76; Cocchi, *l. c.*, VIII, 46, p. 79.

² C. 2259, § 2.

³ Cfr. c. 1095, § 1, n. 1. De iure veteri cfr. Hollweck, *l. c.*, § 47, nota 2, pag. 121.

⁴ C. 2260, § 1. Quod tamen exorcismos attinet cfr. c. 1152, qui etiam excommunicatis vitandis applicabilis est. Francis Edward Hyland, *l. c.*, p. 82.

⁵ Cfr. John Linus Paschang, *The Sacramentals according to the Code of canon law*, Washington, 1925, p. 74. Cfr. pro analogia cc. 2260, 2264, 2266.

⁶ Francis Edward Hyland, *l. c.*, p. 79 et sqs.

⁷ Francis Edward Hyland, *l. c.*, 78.

Excommunicatus post sententiam nisi ante mortem aliquod dederit poenitentiae signum sepultura ecclesiastica privatur ¹.

c) *Confectio et ministratio Sacramentorum et Sacramentalium.* - Excommunicatus post sententiam tunc solum potest Sacramenta et Sacramentalia conficere et administrare cum legitime requisitus fuerit a fidelibus. Fideles autem ab huiusmodi excommunicato in solo mortis periculo petere possunt absolutionem sacramentalem etiamsi praesens sit sacerdos approbatus ², itemque, si desint alii ministri, cetera Sacramenta et Sacramentalia ³.

Sacramenta, contra hoc praescriptum administrata, valida sunt, excepta administratione Poenitentiae. Attamen etiam administratio Poenitentiae seu impertitio absolutionis sacramentalis est valida si errore communi minister censeatur legitime eam impertiri ⁴.

Etiam Sacramentalia administrata et confecta ab excommunicato post sententiam sunt valida licet forte illicite confecta et administrata ⁵.

d) *Actus iurisdictionis.* - Actus iurisdictionis tam fori interni quam fori externi positus ab excommunicato post sententiam est non solum illicitus sed etiam invalidus, excepta absolutione in periculo mortis ⁶.

Excommunicatus post sententiam declaratoriam aut condemnatoriam nec licite nec valide potest matrimonio assistere ⁷. Id tamen intellige de casibus ordinariis. In casu autem quo sacerdos qua confessarius advocetur a persona in periculo mortis constituta, potest eam ab impedimentis in actu confessionis dispensare et eius matrimonio assistere ad normam c. 1044. Utrum autem in casu quo agatur de confessario excommunicato post sententiam, necessario ad matrimonium contrahendum eius opera utendum sit an sponsi possint, ad normam c. 1098, cum solis testibus matrimonium contrahere disputant auctores et quaestio videtur dubium iuris constituere ⁸.

¹ C. 2260, § 2, cum c. 1240, § 1, n. 2 et cc. 1204 et 2339. Cfr. M. a Coronata, *De locis et temporibus sacris*, n. 259; Francis Edward Hyland, *l. c.*, p. 83-87.

² Cfr. tamen cc. 884 et 2252.

³ C. 2261, § 3. Docet Cappello, *De censuris* ³, 157, p. 156, n. 3, periculo mortis aequiparandum esse casum gravissimae causae, ut metus mortis, grave scandalum evitandum etc. Nec contradicunt Francis Edward Hyland, *l. c.*, p. 149; De Meester, *l. c.*, III, 1758, pag. 197.

⁴ C. 209. Cfr. Francis Edward Hyland, *l. c.*, p. 89.

⁵ Francis Edward Hyland, *l. c.*, p. 89. Cfr. etiam John Linus Paschang, *The Sacramentals according to the Code of canon law*, 1925, p. 38, 39.

⁶ C. 2264; cfr. etiam cc. 873, § 3 et 1095, § 1, n. 1.

⁷ C. 1095, § 1, n. 1.

⁸ Cfr. disputationes et opiniones auctorum circa hanc quaestionem apud Francis Edward Hyland, *l. c.*, p. 106 et sqs.

Licet certum sit parochum aut loci Ordinarium excommunicatum post sententiam invalide assistere matrimonio ¹, non est tamen eodem modo certum non posse delegari, a facultatem habente, sacerdotem qui sit excommunicatus post sententiam ².

e) *Iura circa provisionem canonicam officiorum, beneficiorum etc.* - Excommunicatus post sententiam nec licite nec valide uti potest iure eligendi, praesentandi, nominandi; itemque ne valide quidem consequi potest dignitates, officia, beneficia, pensiones ecclesiasticas aliudve munus in Ecclesia. Praeter ea taliter excommunicatus nequit gratiam ullam pontificiam valide consequi, nisi in pontificio rescripto mentio de excommunicatione fiat ³.

Cum electio, praesentatio et nominatio tendant natura sua ad actum completum provisionis canonicae, cum provisio valida clerici excommunicati post sententiam haberi nequeat, et ipsa nominatio, electio et praesentatio huiusmodi clerici invalidae habendae sunt ⁴.

Si admittatur scienter excommunicatus post sententiam ad electionem tota electio est invalida; si admittatur bona fide per se electio valet, salva nullitate eius suffragii ⁵.

Si excommunicationis sententia feratur in clericum iam electum, praesentatum aut nominatum, ante collationem tamen tituli, electio, praesentatio, nominatio sua vi destituuntur, nisi ante novam electionem, nominationem, praesentationem absolutio obtenta sit ⁶.

Adverte in hoc c. 2265, § 2 agi solummodo de gratiis pontificiis, non de episcopalibus ⁷.

f) *Amissio fructuum officiorum, beneficiorum etc.* - Post sententiam condemnatoriam vel declaratoriam, excommunicatus manet privatus fructibus dignitatis, officii, beneficii, pensionis, muneris, si quod habeat in Ecclesia ⁸.

Docent aliqui auctores ⁹ fructus amitti post latam sententiam declaratoriam a die commissi delicti et incursae censurae, allegantes c. 2232. Cum tamen Codex declaret expresse excommunicatum fructibus privari

¹ C. 1095, § 1, n. 1.

² Vlaming, *Praelectiones iuris matrimonii*, n. 573, in nota 2; Petrovits, *The new Church law on matrimony*, (1921), n. 474, admittunt posse excommunicatum post sententiam delegari. Cfr. Francis Edward Hyland, *l. c.*, p. 104-106; Cappello, *De matrimonio* ³, n. 677.

³ C. 2265, § 2. Cfr. etiam cc. 167, § 1, n. 3; 1470, § 4; exceptionem vero a regula generali favore electionis Romani Pontificis in Const. «*Vacante Sede*», ad calcem Codicis n. 29.

⁴ Eichmann, *l. c.*, 96. Immo talem clericum eligentes delictum committunt iure puniunt; cfr. c. 2391, § 1 et 3. Cfr. etiam Francis Edward Hyland, *l. c.*, p. 153, 154.

⁵ Cfr. c. 167, § 2. Francis Edward Hyland, *l. c.*, p. 154.

⁶ Cfr. Hollweck, *l. c.*, § 47, nota 4, pag. 121.

⁷ Chelodi, *l. c.*, pag. 42, nota 1; Cappello, *l. c.*, 157.

⁸ C. 2266.

⁹ Ita Chelodi, *l. c.*, 38, pag. 42; De Meester, *l. c.*, III, n. 1765, p. 201, nota 1; Cappello, *l. c.*, 157, pag. 158.

solummodo post sententiam declaratoriam, tenendum videtur ante sententiam hunc effectum locum omnino non habere, nec retrotrahi. Poena privationis de iure Codicis non fertur simpliciter in excommunicatos, sed solum in excommunicatos post sententiam ¹.

Per se etiam laici aliquod munus sacrum in Ecclesia exercentes fructus inde perceptos amittere debent, e. g., organaedus, sacrista etc.; si tamen tales a gubernio civili mercedem accipiant fructibus privari non videntur ².

Praeter ea excommunicatus post sententiam valide munere arbitri fungi nequit in causis ecclesiasticis ³; reicitur ut suspectus a testimonio ferendo in iudiciis ⁴, item a munere periti ⁵; nequit munere fungi patrini in baptismo et confirmatione ⁶; nequit valide recipere transmissionem iuris patronatus personalis ⁷; eius sepultura violatur locus sacer ⁸.

Certum est sepultura excommunicati post sententiam condemnatoriam aut declaratoriam sine poenitentiae signis defuncti violari, sicut ecclesiam, etiam coemeterium, quod sit certo modo benedictione constitutiva benedictum ⁹, in dominio Ecclesiae constitutum et sepeliendis catholicis exclusive destinatum ¹⁰.

Obligatio autem removendi cadaver, de iure vigente exsistere videtur solummodo in casu quo coemeterium violetur ob sepulturam seu inhumationem excommunicati vitandi, et etiam in hoc casu obligatio non urget cum gravi incommodo et executioni mandari nequit nisi de licentia Ordinarii ¹¹.

1781. — 4° *Effectus speciales excommunicationis in excommunicatis vitandis.* - Prohibitiones, inhabilitates, privationes quibus puniuntur alii omnes excommunicati, de quibus hucusque egimus, etiam excommunicatos vitandos attingunt, at praeter ea contra vitandos speciales quaedam severiores normae statuuntur quae alios excommunicatos non afficiunt. Notandum est plures effectus quos iurisprudencia et doctrina ante Codicem solis excommunicatis vitandis applicabat de iure vigente post Codicem applicandos esse etiam excommunicatis toleratis post sententiam. Ratio est quia omnes

¹ Vermeersch-Creusen, *l. c.*, III, 468, p. 237; Salucci, *l. c.*, 266-267. Cfr. etiam Augustine, *l. c.*, VIII, 192-193; Eichmann, *l. c.*, 96; Francis Edward Hyland, *Excommunication...*, p. 156, 157; Cocchi, *l. c.*, lib. V, n. 78.

² Cfr. Augustine, *l. c.*, VIII, 192, in nota 71.

³ C. 1931.

⁴ C. 1757, § 2, n. 1.

⁵ C. 1795, § 2.

⁶ Cc. 765, n. 2 et 795, n. 2.

⁷ C. 1453, § 1.

⁸ C. 1172, § 1, n. 4.

⁹ Cfr. M. a Coronata, *De locis et temporibus sacris*, 1922, n. 143.

¹⁰ Cfr. c. 1206. M. a Coronata, *l. c.*, n. 144 e 146, 2° una cum cc. 1207 e 1242, § 1, n. 4.

¹¹ Cfr. cc. 1175; 1214 et 1242. Cfr. etiam Vermeersch-Creusen, *Epitome*, II⁴, n. 549; Francis Edward Hyland, *Excommunication...*, p. 86, 87. Chelodi, *l. c.*, 38, p. 41, nota 4, docet etiam non vitandos exhumandos esse. Cfr. etiam quae scripsi in libro *De locis et temporibus sacris*, p. 29 in nota 1, ad ea quae hic dicuntur reducenda. Cfr. etiam c. 2339.

excommunicati post sententiam erant vitandi, ex iure vero Codicis non sunt amplius vitandi, at in multis adhuc vitandis aequiparantur. Quod est notandum pro intelligentia auctorum qui ante Codicem scripserunt, ne confusio oriatur.

a) *Assistentia divinis officiis*. - Excommunicatus vitandus non solum repellendus est ab assistentia activa quae aliquam secum ferat participationem in celebrandis divinis officiis, a qua sicut vidimus repellendus est etiam excommunicatus quilibet post sententiam, sed praeterea expellendus est etiam ab assistentia passiva; aut si expelli nequeat, ab officio divino cessandum est, dummodo id fieri possit sine gravi incommodo ¹.

Speciatim de assistentia *vitandi* sacrificio Missae haec admittebat ante Codicem doctrina. Si vitandus Missae adfuturus superveniat aut expellendus est aut a Missa cessandum. Si expelli non possit et Missae canon nondum inceperit, Missa abruptenda est. Si Missa iam ad consecrationem pervenerit, subiungenda communio et deinde statim recedendum ab altari. Si consecratio nondum facta sit at canon inceptus potest sacerdos vel Missam interrumpere vel usque ad communionem eam prosequi, solo ministro manente, aliis fidelibus ab ecclesia recedentibus ².

Quam doctrinam cum parvis variationibus communiter modo absoluto ante Codicem proponebant auctores; Codex vero addit clausulam *dummodo id fieri possit sine gravi incommodo*, qua significatur mitius adhuc nostris diebus in hac re procedere licere quam transactis temporibus ³.

Qua ratione excommunicatus vitandus expellendus sit Codex non determinat; at ipsa ratio dictat ut primum invitetur vitandus ad recedendum; si adhortativa invitatio inutilis evadat etiam vis adhiberi poterit ad ipsum expellendum, dummodo id fieri possit sine gravi incommodo ⁴. Grave incommodum haberetur si gubernium civile usum vis in tali casu prohiberet: non esset e contra grave incommodum necessitas recurrendi ad auxilium brachii saecularis ⁵.

¹ C. 2259, § 2.

² Cfr. Hilarius a Sexten, *l. c.*, 58; Ballerini-Palmieri, *l. c.*, VII, 260; D'Annibale, *Summula*, I, 360, nota 6; Wernz, *l. c.*, 191; Hollweck, *l. c.*, § 46, nota 7.

³ Cfr. Salucci, *l. c.*, 250, in nota, cuius tamen doctrina de complendo semper Sacrificio Missae ad altare aut prosecutione prorsus omittenda non videtur certa. De mitiori autem disciplina nostris diebus introducenda iam cl. Wernz, *l. c.*, VI, 190, nota 290 scribebat: «Illa tamen obligatio expellendi excommunicatum vitandum vel a divinis officiis abstinendi nostris diebus singularem habet difficultatem, et facile mitior quaedam disciplina posset introduci, ne quod in odium delinquentis est statutum convertatur in scandalum et damnum fidelium». Cfr. etiam eodem sensu Augustine, *l. c.*, VIII, 178-179; Cappello, *l. c.*, 159; Sole, *l. c.*, 214; Chelodi, *l. c.*, p. 42, nota 2.

⁴ Francis Edward Hyland, *Excommunication...*, p. 66, refert verba can. 2259, § 2, *dummodo fieri id possit sine gravi incommodo* ad cessationem ab officio, quae interpretatio iusta videtur; at semper verum est quod grave incommodum excuset etiam ab usu vis in expulsionem vitandi.

⁵ Francis Edward Hyland, *l. c.*, p. 66. Cfr. etiam De Meester, *l. c.*, III, 1757, pag. 194, nota 4.

Quod dicitur de Missa valet et de aliis officiis divinis. Praedicationi assistendi etiam in ecclesia ius est vitando, qui potest pariter privatim in ecclesia orare ¹. Ius assistendi praedicationi non dat ius assistendi aliis officiis ².

b) *Sepultura ecclesiastica*. - Non solum *vitandi* sepultura ecclesiastica privantur, sed et eorum sepultura in loco sacro locus sacer violatur, et si fieri sine gravi incommodo queat, eorum cadavera in loco sacro sepulta exhumanda sunt ³.

c) *Sacramentorum et Sacramentalium administratio aut confectio*. - Fideles non possunt ex qualibet iusta causa ab excommunicato vitando Sacramenta et Sacramentalia petere, etsi alii ministri desunt; si tamen ipsi fideles in mortis periculo versentur possunt licite et valide ab iisdem excommunicatis vitandis absolutionem sacramentalem petere, etiamsi praesentes sint alii sacerdotes approbati; alia vero Sacramenta et Sacramentalia fideles in periculo mortis constituti a vitando licite petere possunt solum in casu quo alii ministri approbati desint ⁴. — Excommunicatus autem vitandus in casibus supradictis, implicite saltem, requisitus Sacramenta et Sacramentalia valide et licite conficit et administrat. Excipiendus est casus absolutionis datae complici in peccato turpi a *vitando*; haec enim absolutio valida erit ad bonum poenitentis at illicita ex parte confessarii, si alii adsint ministri capaces ad absolvendum. Fideles tamen hoc modo a vitando absoluti a censuris ab homine aut a censuris specialissimo modo reservatis, si convaluerint aut alio modo periculum mortis cessaverit, recurrere tenentur ad normam iuris ad Sanctam Sedem aut Sanctae Sedis delegatum ⁵.

Exorcismi in excommunicatos etiam vitandos fieri licite possunt ⁶.

Circa Sacramentalia distinguenda est *receptio* ab *usu*; sunt quippe Sacramentalia quae semel confecta adhiberi possunt nec proprie recipi dicuntur; e. g. corona rosarii benedicta adhibetur; itemque aqua benedicta, candelae benedictae etc.; benedictio e contra invocativa recipitur nec est aliquid permanens. Codex prohibet excommunicatis quibuscumque *receptionem* Sacramentalium non vero *usum* eorumdem. Habita praesertim ratione quod

¹ Hollweck, *l. c.*, § 46, nota 8, p. 119.

² Augustine, *l. c.*, VIII, 177.

³ Cfr. cc. 2260, § 2; 1172, § 1, n. 4; 1207; 1240, § 1, n. 2; 1242. Cfr. insuper c. 2339 ubi poenae statuuntur contra mandantes seu cogentes tradi vitandos sepulturae ecclesiasticae.

⁴ Circa vim verbi *desint* videtur probabilis opinio Augustine, *l. c.*, VIII, 183, quem sequitur Francis Edward Hyland, *l. c.*, p. 98, docentis illud verbum hoc loco in Codice idem significare ac *abesse*, ita ut excommunicatus requisitus possit semper quaelibet Sacramenta et quaelibet Sacramentalia ministrare si alii ministri non sint praesentes.

⁵ Co. 2261, §§ 2, 3; 882; 884; 2252. Cfr. supra n. 1761.

⁶ C. 1152.

ante Codicem doctrina admittebat ad usum Sacramentalium haec interpretatio solide probabilis videtur ¹.

Ante Codicem non admittebat doctrina communis excommunicatum vitandum etiam in mortis periculo posse alia, praeter Poenitentiam et Baptismum, Sacramenta et Sacramentalia administrare ².

Communicantes clerici cum vitandis in divinis delictum committunt sicut et omnes etiam laici iisdem auxilium impendentes in delicto ob quod excommunicati fuerint ³.

d) *Communia Ecclesiae suffragia*. - Fideles possunt, immo opus caritatis praestant suffragia privata offerendo et orando pro excommunicato vitando ⁴.

Circa applicationem privatam Missae conferenda sunt quae supra ubi de aliis excommunicatis diximus ⁵. Sunt qui affirmant applicationem Missae, etiam quod fructum ministerialem attinet fieri posse pro excommunicato vitando defuncto ⁶.

e) *Actus legitimi*. - Actus legitimi a vitando positi sunt non solum illiciti, sed etiam invalidi ⁷.

Excommunicati vitandi, sicut et alii excommunicati post sententiam, excludi debent ab agendo ex officio; permittitur tamen eis agere per se vel per procuratorem in certis causis ad sui defensionem ⁸.

f) *Actus iurisdictionis*. - Actus iurisdictionis tam fori interni quam fori externi positus ab excommunicato post sententiam vel ab excommunicato vitando est non solum illicitus, sed etiam invalidus, exceptis casibus explicatis ubi de confectione et administratione Sacramentorum et Sacramentalium ⁹.

g) *Iura circa officiorum, beneficiorum, dignitatum provisionem*. - Excommunicatus vitandus nequit valide ad electionem concurrere, praesentare, nominare; item nequit, ne valide quidem, consequi dignitates, officia, beneficia, pensiones ecclesiasticas, aliudve munus in Ecclesia. Item gratiam ullam pontificiam valide consequi nequit,

¹ Francis Edward Hyland, *Excommunication...*, p. 78-83.

² Cfr. Francis Edward Hyland, *l. c.*, p. 96, 97.

³ C. 2338, § 2.

⁴ Hilarius a Sexten, *l. c.*, p. 59.

⁵ Cfr. supra n. 1775. Sunt qui probabiliter docent etiam communia suffragia posse applicari excommunicatis vitandis qui sunt in statu gratiae. Cfr. Hilar. a Sexten, *l. c.*, 59, ubi citatur Suarez, S. Alphonsus etc.

⁶ Augustine, *l. c.*, VIII, 186-187, vocat hanc opinionem periculosam seu temerariam (*venturesome*). Mitius Francis Edward Hyland, *l. c.*, p. 121, 122; Ayrinhac, *l. c.*, 118, p. 124.

⁷ Cfr. c. 2256, § 2 una cum cc. 2264-2266: 765, 795.

⁸ Cfr. cc. 1528, § 3; 1654 et 2263.

⁹ Cfr. c. 2264, ubi revera sermo non est de vitando; at de vitando sermo occurrit c. 2261, § 3 ad quem remittit c. 2264.

nisi in pontificio rescripto mentio de excommunicatione fiat. Quae inhabilitates excommunicati vitandi communes sunt excommunicatis omnibus post sententiam ¹.

h) *Amissio officiorum, beneficiorum etc.* - Excommunicatus vitandus non solum privatus manet fructibus beneficii etc., sed praeterea ipsamet dignitate, officio, beneficio, pensione et munere privatus manet ².

i) *Communio in profanis.* - Communionem in profanis cum excommunicato vitando fideles vitare debent, nisi agatur de coniuge, parentibus, liberis, famulis, subditis, et generatim nisi rationabilis causa excuset ³.

Agitur hic de vetita cum excommunicato vitando communionem in civilibus. Quae haec communio comprehendit restrinxit antiqua glossa hoc versiculo mnemonico:

Os, orare, vale, communio negatur.

Alius autem versiculus causas enumerat a prohibitionem excusantes:

Utile, lex, humile, res ignorata, necesse ⁴.

Communis iam nunc doctrina admittit communionem cum vitando in civilibus solummodo sub levi ab Ecclesia prohiberi et quamlibet iustam, licet levem, causam a prohibitionem excusare ⁵.

Verum notandum est eam semper communionem cum vitando prohiberi quae dici solet communio in crimine criminoso seu quae delicto excommunicati favet ⁶.

Art. II. — DE INTERDICTO.

1782. — I. Notio, divisio, notae historicae. - 1° *Notio.* - Interdictum est censura qua fideles, in communionem Ecclesiae permanentes, prohibentur sacris, quae in canonibus, qui sequuntur, enumerantur.

Prohibitio fit vel directe per interdictum personale, cum personis ipsis usus eorum bonorum interdicatur; vel indirecte per in-

¹ C. 2265, § 1, nn. 1, 2 et § 3.

² C. 2266. Attamen etiam hic locum habere putamus c. 2232, § 1; licet difficile casus dari possit in quo periculum infamiae habeatur.

³ C. 2267.

⁴ Cfr. Hollweck, *l. c.*, § 48, not. 7 et 9, pag. 124; Wernz, *l. c.*, 196; Augustine, *l. c.*, VIII, 192-193; Francis Edward Hyland, *l. c.*, p. 39 et sqs. Practice iusta causa facillime existit fere semper. Ayrinhac, *l. c.*, n. 123.

⁵ Cfr. Cappello, *l. c.*, 161, nota 56; Blat, *Commentarium textus iuris canonici*, lib. V, n. 94, pag. 141; De Meester, *l. c.*, III, 1766; Francis Edward Hyland, *l. c.*, p. 47.

⁶ Cfr. cc. 2338, § 2 et 2339.

terdictum locale, cum certis in locis eorundem dispensatio vel perceptio vetatur ¹.

Dicitur *censura*, quia licet interdictum etiam ut poena vindicativa ferri possit ², hoc articulo de interdicto prout censura est agitur, cui proinde ea omnia applicanda sunt quae de censuris in genere supra dicta sunt.

Dicitur deinde *qua fideles, in communione Ecclesiae permanentes*, quia nota interdictum ab excommunicatione praesertim differt; excommunicatio enim ecclesiasticam ipsam communionem aufert.

Tam interdictum quam excommunicatio usu sacrorum privant, at diverso modo. Interdictum usum sacrorum prohibet per se directe natura sua; excommunicatio idem operatur at solum indirecte separando excommunicatum a fidelium communione et consequenter ei adimendo usum sacrorum, quae sine communione cum fidelibus haberi nequeunt.

Dicitur deinde *prohibentur sacris, quae in canonibus etc.* Quenam autem sint huiusmodi *sacra* canon diudicandum remittit ex canonibus qui sequuntur. Ex his autem canonibus constat huiusmodi *sacra* esse *quodlibet divinum officium* vel *ritum sacrum* ³ et celebrationem atque assistentiam divinis officiis in ecclesia ⁴. Auctores ante Codicem rem melius determinare tentantes docebant interdicto excludi divina officia, quaedam Sacramenta, et sepulturam ecclesiasticam ⁵. Aliqui ⁶ querebantur de notione indeterminata interdicti dari solita ab auctoribus; Codex ipse notionem bene definitam dare non potuit ex eo praesertim quod, cum effectus interdicti aliter ac effectus excommunicationis divisibiles sint, plures definitiones adoptandae fuissent, immo, cum ipse Superior interdicens effectus interdicti limitare possit, etiam per plures definitiones seu descriptiones quodlibet interdictum describi non potuisset. Ceterum Codex canonibus hoc articulo contentis sufficienter describit interdictum prout de iure nunc viget.

Differt interdictum ab excommunicatione quod ipsum, ut iam diximus, non privat fidelium communione modo generali, sicut privat excommunicatio, sed solum partialiter, quatenus privat usu quarundam rerum sacrarum; quia aliter ac excommunicatio ipsum ut poena vindicativa ad tempus determinatum ferri et infligi potest ⁷; quia etiam loca et personas morales immo et coetus seu communitates personarum quae personae moralis naturam non induunt afficere potest, dum excommunicatio solas personas physicas afficit; quia eius effectus aliter ac effectus excommunicationis sunt divisibiles et de facto dividuntur a iure atque ulterius etiam ab homine dividi possunt seu a Superiore qui interdictum fert seu infligit ⁸.

Differt item interdictum a suspensione quia ipsum afficere potest

¹ C. 2268, §§ 1, 2.

² Cfr. cc. 2291, nn. 1, 2.

³ C. 2270, § 1, cum multis tamen exceptionibus.

⁴ C. 2277.

⁵ Cfr. Ballerini-Palmieri, *l. c.*, VII, 381-382; D'Annibale, *l. c.*, I, 369; Hilarius a Sexten, *l. c.*, 81, 82; Wernz, *l. c.*, VI, 217.

⁶ Wernz, *l. c.*

⁷ De interdicto tamen quatenus poena est vindicativa hic sermo non est.

⁸ Cfr. Chelodi, *l. c.*, 39; Cappello, *l. c.*, 462, 463; Augustine, *l. c.*, VIII, 196; Hollweck, *l. c.*, § 51 nota 3 et § 52 not. 2-3.

etiam laicos et loca, suspensio autem solos clericos, item quia directe et per se privat solum usu passivo sacrorum non vero iurisdictione et administratione, suspensio vero privat directe usu activo et quandoque ipsa iurisdictione atque administratione ¹.

Differt interdictum ab excommunicatione simul et a suspensione quia aliter ac hae duae censurae ipsum non aufert iurisdictionem ².

1783. — 2° *Divisio.* - Dividitur interdictum: a) *Ratione subiecti*, in *locale* et *personale* prout locum aut personas directe afficit. Prout in § 2 canonis 2269 innuitur, utrumque interdictum, cum sit censura, afficit homines baptizatos at diverso modo. Per interdictum personale homines baptizati directe attinguntur: per interdictum vero locale homines attinguntur solum indirecte quatenus in determinato loco sunt ³.

Interdictum latum in personam moralem seu in communitatem est interdictum personale, at diversos parit effectus pro diverso modo quo fertur. Ferri potest in singulas personas physicas de communitate delinquentes; vel in collegium uti tale; vel in singulos delinquentes simul et collegium ⁴.

Ante Codicem de iure vigeat etiam interdictum *mixtum* seu *deambulatorium*. Qui interdicto mixto afficiebatur quocumque ivisset locum suae commorationis interdicebat, quousque ibi permansisset; erat proinde interdictum personale afficiens una cum persona interdicta etiam locum ubi commoraretur illa persona. Aliquid simile de iure vigente habemus adhuc in excommunicato vitando ⁵.

Qui causam dederunt interdicto locali sunt considerandi ut interdicti personaliter ⁶.

b) *Ratione ambitus*, in interdictum *generale* et interdictum *particulare* seu *speciale*. Quae divisio applicabilis est cum interdicto personali, tum interdicto locali.

¹ Cfr. Ballerini-Palmieri, *l. c.*, VII, 381; D'Annibale, *l. c.*, I, 370; Wernz, *l. c.*, VI, 217; Hilarius a Sexten, *l. c.*, 82; Augustine, *l. c.*, VIII, 196-197; Cappello, *l. c.*, 462-463; Chelodi, *l. c.*, 39.

² D'Annibale, *l. c.*, I, 370.

³ « In hoc differunt interdictum *personale* et *locale*, quod interdictum *locale* non urgeat extra locum interdictum, sed in loco interdicto omnes etiam exteri aut exempti, excluso privilegio speciali illud servare debent (c. 2269, § 2); interdictum vero *personale generale*, respicit quotquot in praesens sunt vel subinde fiunt interdicti populi, coetus, ordinis membra; at ex adverso eximitur quisquis eius populi coetus, ordinis pars vel non est vel esse desiit. Hinc in ecclesia interdicta nullus celebrare potest, nequidem ille qui interdictum tulit (salva exceptione c. 2271, n. 1); sed clero alicuius ecclesiae interdicto, alii clerici in ecclesia non interdicta celebrare possunt, et alios ritus sacros facere ». De Meester, *l. c.*, III, 1769, 2, p. 204.

⁴ Cfr. c. 2274.

⁵ Cfr. cc. 2259 et 2267; Hilarius a Sexten, *l. c.*, 83; Hollweck, *l. c.*, § 51; Wernz, *l. c.*, VI, 218; Cappello, *l. c.*, 464 et 480; Augustine, *l. c.*, VIII, 198, nota 8; Salucci, *l. c.*, 271; Vermeersch-Creusen, *l. c.*, III, 472; De Meester, *Iuris canonici et iuris canonico-civilis compendium*, III, n. 1769. Cfr. etiam Ayrinhac, *l. c.*, n. 126.

⁶ Cfr. Hollweck, *l. c.*, § 51, nota 5. Concordat Codex c. 2338, § 4; Woywod, *l. c.*, II, 2117.

Interdictum *locale* dicitur *generale* si feratur in rempublicam, regionem, provinciam, dioecesim, civitatem, paroeciam; dicitur e contra *particulare* seu *speciale* si feratur in unam ecclesiam aut oratorium aut altare aut etiam in singulas ecclesias determinati loci ¹.

Interdictum *personale* dicitur *generale* si feratur in personam aliquam moralem aut in communitatem determinati territorii aut in coetum aliquem personarum determinatum, e. g., in totum clerum civitatis vel in populum ²; atque tale erit sive feratur in delinquentes de collegio vel de communitate, sive in ipsum collegium aut communitatem sive in collegium simul et delinquentes feratur ³; dicitur e contra *personale speciale* seu *particulare* si feratur in singulas personas ⁴.

Aliqui auctores ante Codicem ⁵ *docebant solum interdictum personale speciale* esse censuram, alias species interdicti non esse censuras, sed potius privationes. De iure Codicis, uti certum, affirmandum censemus hanc opinionem non amplius admitti posse; Codex enim optime distinguit inter interdicta censuras et interdicta quae non sunt nisi poenae vindictivae, atque hoc articulo, certo, ut constat ex rubrica tituli VIII, itemque ex rubrica capitis II, nec non ex c. 2268 una cum rubrica tituli IX et c. 2291, nn. 1, 2 comparatis, agit de interdicto quod est censura atque comprehendit non solum interdictum personale speciale, sed et locale et personale generale.

Auctores post Codicem difficultatem quae exsistit in explicanda ratione qua interdicta localia dici vere possint censurae videre dissimulant ⁶.

Nobis dicendum videtur erronee affirmari, iam ante Codicem, solum interdictum personale speciale esse censuram et potius affirmandum cum de iure tunc vigente tum de iure Codicis, notionem censurae aequae convenire posse etiam aliis speciebus interdicti ⁷.

Quaeritur autem qua ratione interdictum locale aut personale generale dici possit esse censuram, cum censura definiatur a Codice poena qua homo baptizatus, delinquens et contumax.... etc. ⁸.

Cui quaestioni ita respondendum censemus ex ipso Codice, h. c. 2268, § 2. Licet interdictum locale directe locum afficiat, indirecte tamen afficit

¹ Ita Hollweck, *l. c.*, § 53, nota 1, pag. 127; cui assentiuntur alii, ut Wernz, *l. c.*, VI, § 218; Hilarius a Sexten, *l. c.*, 83; Cappello, *l. c.*, 464. Etsi omnes oppidi, civitatis, regni ecclesiae interdicantur, si territorium ipsum non interdicatur, interdictum erit locale speciale; cfr. D'Annibale, *l. c.*, I, 472, nota 16.

² Interd. latum in universum clerum non afficit regulares; item latum in populum non afficit clerum; nec latum in clerum afficit populum; Wernz, *l. c.*, VI, 222; Chelodi, *l. c.*, 39, p. 44, nota 2; Hollweck, *l. c.*, § 58, nota 2; Cappello, *l. c.*, 467.

³ Cfr. c. 2274.

⁴ Cfr. Hilarius a Sexten, *l. c.*, 83; Wernz, *l. c.*, VI, 218; Chelodi, *l. c.*, 39; Cappello, *l. c.*, 464.

⁵ Ita D'Annibale, *l. c.*, I, 370, et post ipsum, uti videtur, Ballerini-Palmieri, *l. c.*, VII, 383; Hilarius a Sexten, *l. c.*, 83; Aichner-Friedle, *Compendium iuris ecclesiastici* ¹², § 219, pag. 797; Wernz, *l. c.*, VI, 218, nota 452.

⁶ Unus Augustine, *l. c.*, VIII, 196, nota 6, difficultatem intuens dicit interdictum mere locale non esse censuram. De Meester, *l. c.*, III, 1769, p. 205, docet, etiam post Codicem, solum interdictum personale speciale esse censuram, alia interdicta habere rationem privationis. Cfr. Woywod, *l. c.*, II, 2118.

⁷ Cfr. Woywod, *l. c.*, II, 2118.

⁸ C. 2241, § 1.

revera homines baptizatos, delinquentes et contumaces et ordinatur ad eorum frangendam contumaciam. At in notione censurae datae a Codice iam non requiritur ut homo baptizatus ab ipsa censura directe impetatur, sufficit ut saltem indirecte attingatur. Dicemus proinde interdicta de quibus hoc articulo agitur esse semper censuras, et supponere delinquentes aliquas personas physicas contumaces atque de se ordinari ad contumaciam hanc frangendam. Per accidens autem fit ut etiam quandoque personae innocentes seu non contumaces attingantur; contra eas certe non diriguntur interdicta licet et ipsae impetantur quatenus in illo territorio degunt, aut quatenus illi communitati vel collegio vel coetui personarum incorporantur. Personae autem quae interdicto causam dederunt licet indirecte, ipsae tamen impetuntur ab ipso interdicto et ipsae solae tanquam personaliter interdictae, etiam quando agitur de interdicto locali, sunt considerandae ¹.

Utique ratio censurae haberi non potest et interdictum etiam quatenus poena est vindicativa haberi nequit, si, sine cuiusvis culpa aut contumacia, ecclesia aut oratorium claudi et interdicti a cultu publico praecipitur ²; at facile verificari potest casus interdicti localis proprie dicti et quidem ad modum censurae lati; e. g., si confraternitas aliqua contra ius functiones sacras, quas facere de iure nequit, faciat, non obstantibus monitionibus ab Ordinario loci factis, poterit loci Ordinarius eius altare aut oratorium interdicere atque tale interdictum, nisi ad tempus latum sit, erit censura, atque confraternitate a contumacia recedente et satisfactionem debitam una cum cautione praestante, absolutio ab interdicto danda erit a Superiore.

Addimus tamen hic interdictum locale et personale generale rationem censurae habere solummodo pro personis quae eidem interdicto causam dederint ³ licet indirecte et alias personas afficiat, quod etiam ex eo patet quod ipsae solae non aliae personae, aut persona moralis aut locus absolvenda sunt ⁴.

c) Ratione obiecti, in *interd. partiale* et *interd. totale*; prout omnes determinatae speciei interdicti effectus complectitur aut ad aliquos tantummodo restringitur; potest quippe Superior in interdicto infligendo ⁵ interdicti ipsius effectus limitare et tunc interdictum habebimus partiale, si vero nulla limitatio apponatur habebimus interdictum totale, licet de speciali personali aut de interdicto ab ingresso ecclesiae agatur ⁶.

¹ Ita Hollweck, *l. c.*, § 1, nota 5, citatque Schmalzgrueber, *Ius ecclesiasticum universum*, V, 39, 333 docetque hanc esse doctrinam unanimem cui doctrinae concordat Codex c. 2338, § 4; cfr. etiam Chelodi, *l. c.*, 41; Eichmann, *l. c.*, 100.

² Cfr. D'Annibale, *l. c.*, I, 372, nota 16.

³ Cfr. c. 2276.

⁴ Cfr. c. 2248, § 1, una cum c. 2276.

⁵ Cfr. c. 2271, initio: «*interdicti decreto aliud non caveatur*».

⁶ Paulo aliter hanc distinctionem ex Wernz, *l. c.*, VI, 218 explicat Cappello, *l. c.*, 464, interdictum totale dicens illud quod usum omnium rerum sacrarum prohibet. At hoc sensu nullum est de iure vigente interdictum totale, sed quodlibet interdictum erit partiale. Ceterum haec distinctio minoris est momenti. Cfr. Eichmann, *l. c.*, 98.

1784. — 3° *Notae historicae*. - Certo a Christo originem habet potestas interdicti poenam instituendi atque infligendi. Quonam autem tempore ipsum interdictum, prout poena est specialis a suspensione et ab excommunicatione distincta, introductum sit in Ecclesia non certo modo constat. Etsi admittitur bene distinctum institutum interdicti solum saeculis XI-XIII inveniri, negari tamen nequit iam saeculo IV poenas in Ecclesia adhibitae fuisse interdicto proprie dicto saltem valde similes ¹.

Certe a saeculo XII institutum hoc interdicti bene determinatum invenimus et maximo rigore observatum, atque plerumque etiam nimis frequentis usus. Maximum rigorem interdicti quo *omnium sacrorum intermissio* negabatur, mitigavit Alexander III, a. 1173-1174; permittens Baptismi administrationem et Poenitentiae moribundis. Alias mitigationes sequentes Pontifices introduxerunt, praesertim vero Bonifacius VIII, Constit. « *Alma mater* » ². Accesserunt aliae etiam mitigationes concessione privilegiorum facta principibus et ordinibus religiosis. Concilium Tridentinum ius non mutavit; at post ipsum rarissime lata sunt interdicta localia. Recentiora exempla interdicti sunt interdicta a. 1909 in Adriam et a. 1913 in Galatiam lata. Codex retinuit unum interdictum speciali modo Sanctae Sedi reservatum c. 2332, item interdictum nemini reservatum ipso facto incurrendum c. 2338, § 4; duo interdicta ferendae sententiae cc. 2328 et 2356, unum interdictum ab ingressu ecclesiae ipso facto incurrendum Ordinario reservatum c. 2339, itemque aliud c. 2338, § 3 et aliud ferendae sententiae c. 2329 ³.

1785. — II. *Quis interdictum ferre possit*. - Interdictum generale tam locale in territorium dioecesis, reipublicae, quam personale in populum dioecesis, reipublicae, ferri tantum potest a Sede Apostolica vel de eius mandato; interdictum vero generale in paroeciam vel paroeciae populum, et particulare sive locale sive personale, etiam Episcopus ferre potest ⁴.

Codex non loquitur de interdicto generali in oppidum aut civitatem quae potest plures complecti paroecias; ex hoc silentio non videtur Episcopis subtracta potestas huiusmodi interdicta ferendi ⁵.

Codex loquens de Episcopo excludere videtur Vicarium Generalem nisi speciale habeat mandatum ⁶; e contra potestas infligendi interdictum vi-

¹ Hanc formulam pro definienda quaestione historica adhibet Hollweck, *l. c.*, § 51, nota 1, pag. 126. Cappello, *l. c.*, 479-480, distinctione praemissa interdicti localis ab interdicto personali, saeculo IV assignat originem interdicti personalis, dubiam dicit originem interdicti localis ante saeculum X.

² C. 24, 5, 11 in 6°.

³ Circa notas historicas cfr. Wernz, *l. c.*, VI, 219; Augustine, *l. c.*, VIII, 194, 195; Chelodi, *l. c.*, 39, pag. 44, 45; Vermeersch-Creusen, *l. c.*, III, 471; Hilarius a Sexten, *l. c.*, 80-81; Cappello, *l. c.*, 479-481; Ayrinhac, *l. c.*, nn. 129-131; Krehbiel, E. B., *The interdict its history and its operation*, Washington, 1909.

⁴ C. 2269, § 1.

⁵ Ita etiam Cappello, *l. c.*, 466.

⁶ Cfr. etiam c. 2220, § 2.

detur agnoscenda Vicario Capitulari, sicut et Abbati vel Praelato *nullius*, Administratori Apostolico, Vicario aut Praefecto Apostolico ¹.

Nec requiritur, ut Episcopus ad interdictum procedere valeat, consensus aut consilium Capituli quod iure vetere requirebatur ².

Superiores Regulares de iure vigente solum interdicta personalia infligere suis subditis possunt ³.

Utrum possit Episcopus omnes dioecesis paroecias singillatim interdicere? Negative respondendum videtur; quia id esset totam dioecesim interdiceret; vel saltem valde imprudenter ageret Episcopus id faciens ⁴.

1786. — III. Interpretatio interdicti. - 1° *De loco ubi urget interdictum sive personale sive locale.* - Interdictum personale sequitur personas ubique; locale non urget extra locum interdictum, sed in loco interdicto omnes etiam exteri aut exempti, excluso speciali privilegio, illud servare debent ⁵.

Quod hic, c. 2269, § 2, dicitur de interdicto personali, quod nempe *personam ubique sequatur*, intellegendum videtur de interdicto personali particulari seu speciali quod personam physicam constituit personaliter interdictam ⁶, non vero de personali generali in populum, aut collegium aut communitatem aut coetum, tunc enim personae physicae in populo, communitate, collegio aut coetu comprehensae quae innocentes fuerint si e territorio aut persona morali egrediantur iam non sunt amplius interdictae. Personae vero physicae ad populum, collegium, communitatem, coetum pertinentes qui causam dederint interdicto, etiamsi egrediantur e populo, collegio etc., interdicto subiectae manent quia tales sunt semper considerandae ut personaliter interdictae ⁷.

Auctores non conveniunt in explicanda clausula *excluso speciali privilegio*. Aliqui illam interpretantur quasi sit abrogatoria cuiuslibet etiam specialis privilegii ⁸. Alii e contra docent per illam clausulam in suo robore plene remanere specialia privilegia ⁹.

Alii difficultatem videre dissimulant ¹⁰.

¹ Cfr. Augustine, *l. c.*, VIII, 199; Cappello, *l. c.*, 466; De Meester, *l. c.*, III, 1770; Ayrinhac, *l. c.*, n. 132.

² Augustine, *l. c.*, VIII, 199.

³ Augustine, *l. c.*, VIII, 199; Cappello, *l. c.*, 468; Wernz, *l. c.*, VI, nota 497; De Meester, *l. c.*, 1770, p. 205, nota 3; Ayrinhac, *l. c.*, n. 132.

⁴ Ita Augustine, *l. c.*, VIII, 199, 200.

⁵ C. 2269, § 2.

⁶ Cfr. c. 2275.

⁷ Cfr. cc. 2276 et 2338, § 4. Concordat ius vetus; cfr. Engel, *Collegium universi iuris canonici*, V, 39, 84; Hollweck, *l. c.*, § 51, nota 5, pag. 126. Subobscurae haec doctrina proponitur a quibusdam canonistis post Codicem; cfr., e. g., Cappello, *l. c.*, 466, 4, pag. 405; Ayrinhac, *l. c.*, n. 139.

⁸ Ita Blat, *l. c.*, lib. V, 97, pag. 145; itemque Santamaria, *l. c.*, VI, 152.

⁹ Ita Augustine, *l. c.*, VIII, 200: «A special privilege alone exempts from its observance»; item Perathoner, *Kirchliches Gerichtswesen und kirchliches Strafrecht*, 1919, p. 108; Cocchi, *l. c.*, VIII, 94, pag. 157; Ferreres, *Institutiones iuris canonici*, II, 1034; Ayrinhac, *l. c.*, 128, 8.

¹⁰ Ita Cappello, *l. c.*, 468; Vermeersch-Creusen, *l. c.*, VI, 474; Claeys Bouquaert-Simenon, *l. c.*, 1287; Sole, *l. c.*, 236.

Alii denique difficultatem supprimunt auferendo clausulam *excluso speciali privilegio* ¹.

Nobis vis illius clausulae ea videtur esse quod omnes etiam illi qui generatim exemptione gaudent ut sunt, e. g., regulares, locali interdicto subiacere dicantur et solummodo eximi eos qui probare possint se speciali ab interdicto exemptionis privilegio gaudere; quae interpretatio ex eo etiam admittenda videtur quod iuri veteri concordat ².

Interdictum locale omnes in loco interdicto servare tenentur; ideo si interdicatur territorium paroeciale nullibi et nemini in territorio paroeciae celebrare aut sacra obire licet, salvo exceptionibus de quibus infra. Si interdicantur ecclesiae vel loca sacra civitatis vel paroeciae licet adhuc celebrare in oratoriis domesticis aut in ecclesiis post interdictum erectis ³.

Regulares ad se eximendos ab observantia interdicti nequeunt appellare ad exemptionem ordinariam Regularium, quia etiam exempti subiiciuntur interdicto sive a Romano Pontifice sive ab Ordinario loci lato; at invocare possunt, si quae habeant, specialia privilegia ⁴.

1787. — 2° *Ubinam se extendant variae species interdicti localis.* - Interdicta civitate, interdicta quoque manent loca accessoria etiam exempta et ipsa ecclesia cathedralis; interdicta ecclesia, interdicta sunt sacella contigua, non vero coemeterium; interdicto sacello, non est interdicta integra ecclesia nec, interdicto coemeterio, interdicta est ecclesia ipsi contigua, sed interdicta sunt omnia oratoria in coemeterio erecta ⁵.

Quaenam sint habenda loca civitati accessoria Codex non dicit. Ex iure veteri docebant auctores esse omnia suburbia et continentia seu propinqua aedificia quae a civitate non ultra mille passus distarent, exclusis tamen iis locis quae infra milliare existerent at difficile accessum haberent, immo id plerumque docebant etiam de locis quae forte ad aliam dioecesim aut rempublicam pertinerent ⁶.

De iure Codicis eadem principia admittunt auctores; aliqui tamen dubitant de applicatione antiqui principii quod ad mille passus extendebat accessoria civitati ⁷.

¹ E. g. Chelodi, *l. c.*, 39, pag. 43; Eichmann, *l. c.*, pag. 96.

² Cfr. Reiffenstuel, *l. c.*, V, 39, 169; Woywod, *A practical Commentary...*, II, 2110.

³ Hilarius a Sexten, *l. c.*, 85.

⁴ Cfr. Piat, *Praelectiones iuris regularis* ², II, pag. 78, 79; ubi etiam de privilegio Fratrum Minorum ritu sollemni celebrandi festa Sanctorum Ordinis non obstante interdicto.

⁵ C. 2273.

⁶ Cfr. Hilarius a Sexten, *l. c.*, 85-88; D'Annibale, *l. c.*, I, 373, nota 28. At forte melius cum Reiffenstuel, *l. c.*, V, 39, 192 etiam tunc Superioris prudenti iudicio relinquendum erat determinare quaenam loca essent civitati accessoria.

⁷ Ita, e. g., Chelodi, *l. c.*, 39, pag. 44, in nota 1 haec habet: « Civitas olim intelligebatur intra muros, loca continentia quae non ultra milliare distarent. Nunc, muris fere ubique deiectis, res ex aliis criteriis iuridicis erit dimetienda ». Eadem repetit Cappello, *l. c.*, 470, qui una cum Augustine, *l. c.*, VIII, 208, dubitat de extensione interdicti lati in civitatem ad loca accessoria quae forte ad aliam pertineant dioecesim.

Aliqui docent Ordinarium interdicentem posse interdictum extendere ad loca vicina etiam extra dioecesim ¹. Quod tamen alii ² non admittunt ³.

Interdictis ecclesiis civitatis non censetur interdicti ecclesia cathedralis eiusdem civitatis, item interdicto sacello in aliqua ecclesia aut coemeterio contiguo ecclesiae non censetur interdicta ecclesia; quia principale non sequitur accessorium ⁴.

Sacella contigua sunt sacella quorum extremitates seu parietes contingunt ecclesiam et quid unum cum ipsa constituunt nullo loco vacuo interposito ⁵.

Codex hoc can. 2273 expresse memorat cathedralem ad excludendam aliquorum opinionem qui docebant non comprehendi ⁶.

Ante Codicem interdicta ecclesia interdictum censebatur et coemeterium, quia accessorium ecclesiae considerabatur; Codex hoc ius mutavit ⁷.

Tam interdictum locale quodvis genus, quam interdictum personale generale non obligant nisi nominatim denunciata fuerint; quo tamen non intelligimus singulas ecclesias, aut singulas personas collegii vel populi nominandas esse, quod impossibile esset ⁸.

1788. — 3° *De personis innocentibus subiectis interdicto locali aut personali generali.* - Qui interdicto locali vel interdicto in communitatem seu collegium subest, quin eidem causam dederit, nec alia censura prohibeatur, potest, si sit rite dispositus, Sacramenta recipere, ad normam canonum, sine absolutione ab interdicto aliave satisfactione ⁹.

Hoc canone clare, ut videtur, patet interdictum personale generale et interdicta quaelibet localia habere utique rationem censurae et proprie esse

¹ Lega, *De delictis et poenis*, n. 169; Hilarius a Sexten, *l. c.*, 86; D'Annibale, *l. c.*, I, 373, nota 29.

² Augustine, *l. c.*, VIII, 208.

³ Cfr. Woywod, *A practical Commentary...*, II, n. 2114.

⁴ Cappello, *l. c.*, 470. « Interdicta urbe vel dioecesi, interdicta quoque censetur ecclesia cathedralis, ne vis generalis interdicti enervetur. Schmalzgrueber, n. 327. At interdictis omnibus urbis ecclesiis, non comprehenditur cathedralis; quia hoc interdictum reapse speciale est; cathedralis autem, nisi cum aliis ecclesiis expresse nominetur, excepta intelligitur, propter eius honorem. c. *Quamvis*, *De praebendis* in 6°. Ballerini-Palmieri, *Opus theologicum*, VII³, n. 386.

⁵ Ita D'Annibale, *l. c.*, I, 373, nota 27; Wernz, *l. c.*, VI, 221, nota 511; paulo latius contiguitatem definit Augustine, *l. c.*, VIII, 208.

⁶ Augustine, *l. c.*, VIII, 208.

⁷ Cfr. c. 17, 5, 2; Wernz, *l. c.*, VI, 221, nota 511; Chelodi, *l. c.*, 39, p. 44, nota 1; Augustine, *l. c.*, VIII, 209.

⁸ D'Annibale, *l. c.*, I, 372, nota 21; Hilarius a Sexten, *l. c.*, pag. 84; Wernz, *l. c.*, VI, 224; Ballerini-Palmieri, *l. c.*, VII, 384; Cappello, *l. c.*, 475, 2; quam tamen necessitatem plures solum pro interdicto locali agnoscunt.

⁹ C. 2276.

censuras, ut supra diximus, at solum relate ad illos qui interdicto causam dederunt, qui semper sunt personaliter interdicti ¹, pro aliis vero, licet dicantur interdicto subiici, interdictum non esse nisi privationem et quidem limitative ad locum et ad personam moralem interdictam et ut poenam quae culpam supponit non esse considerandum licet utique et ipsi damnum aliquod ex interdicto patiantur, id enim etiam in aliis evenire solet, e. g., in bello iusto in quo etiam innocentes damna sustinere debent ².

Quo sensu etiam de iure Codicis affirmare possumus interdictum locale et interdictum personale generale non esse proprie censuras sed privationes ³; Codicem autem hoc loco de huiusmodi interdictis agere, quia feruntur ad frangendam contumaciam alicuius de populo aut de collegio aut de loco, et ratione illius vel illorum ad cuius vel quorum contumaciam frangendam ordinantur sunt vere et proprie dictae censurae ossibus adhaerentes, quos quocumque ierint sequuntur et a quibus ipsi sola absolutione liberari possunt. Innocentes igitur ad personam moralem aut locum aut populum aut communitatem interdictam pertinentes proprie loquendo nec poena puniuntur et a fortiori censuram proprie non incurrunt ⁴.

Sacramenta recipere ad normam canonum significat Sacramenta recipere sine ulla externa sollemnitate, ut praecipiunt cc. 2270-227. Intelligitur autem quod Sacramenta et Sacramentalia recipere possint etiam in loco interdicto.

1789. — IV. Effectus interdicti localis. - 1° *Normae generales pro qualibet specie interdicti localis.* - a) *Principium generale.* - Interdictum locale sive generale sive particulare prohibet in loco interdicto quodlibet divinum officium vel sacrum ritum, salvis exceptionibus de quibus mox sermo erit ⁵.

Hic determinatur quaenam sint *sacra* de quibus in c. 2268, § 1. Quid nomine divini officii veniat c. 2256, § 1 determinatur. Ritus sacer idem significare videtur ac divinum officium.

Prohibentur igitur in loco interdicto Missae celebratio, SS. Sacramenti asservatio, praedicatio, Sacramentorum aut Sacramentalium confectio et ministratio, et quaelibet liturgica aut ritualis functio. At quia non sunt functiones liturgicae permitti videntur Rosarii etiam publica recitatio, item pium *Viae Crucis exercitium*, confraternitatis sine clero processio ⁶.

Haec est norma generalis de effectibus interdicti localis quae tamen plurimas, ut statim videbimus, habet exceptiones.

¹ C. 2338, § 4. Cfr. supra n. 1783, a.

² Engel, *Collegium universi iuris canonici*, V, 39, 86-88.

³ D'Annibale, *l. c.*, I, 370; Ballerini-Palmieri, *l. c.*, VII, 383; Hilarius a Sexten, *l. c.*, 83; Wernz, *l. c.*, VI, 218, nota 452. Cfr. etiam supra n. 1783.

⁴ Cfr. etiam Engel, *l. c.*, V, 39, 84 et 86-88; Ballerini-Palmieri, *l. c.*, VII, 77; Hilarius a Sexten, *l. c.*

⁵ C. 2270, § 1 una cum cc. 2270, § 2 et 2271, 2272.

⁶ Ita Augustine, *l. c.*, VIII, 203, 204 in nota 20; Blat, *l. c.*, 93, pag. 147, processio etiam sine clero inter actus non admissos enumeranda videtur.

b) *Exceptio generalis favore morientium.* - Interdictum locale sive generale sive particulare non vetat morientibus Sacramenta et Sacramentalia, servatis servandis, ministrare ¹.

Severior circa hoc ante Codicem vigeat disciplina quae Sacramentorum administrationem morientibus solum cum certis restrictionibus permittebat ²; Codex omnem restrictionem abstulit ita ut de iure nunc vigente non solum Extrema Unctio possit morientibus ministrari semper sed et Confirmatio et alia Sacramenta immo et Sacramentalia, nec apponitur conditio ut ipsi morientes ea petant.

Clausula *servatis servandis* excludit quamlibet sollemnitatem ad normam c. 2271; haec enim exceptio solum ad necessitati fidelium subveniendum inducta est ³.

Quod dicitur de ecclesiis paroecialibus affirmandum etiam videtur de ecclesiis regularium in quibus proinde celebrari poterunt officia divina submissa voce et ianuis clausis ⁴.

c) *Exceptiones certa tempora respicientes.* - In die Nativitatis Domini, Paschatis, Pentecostes, sanctissimi Corporis Christi et Beatae Mariae Virginis in caelum assumptae interdictum locale suspenditur, et prohibetur tantum collatio ordinum et sollemnis nuptiarum benedictio ⁵.

Hi dies sollemniores iam ante Codicem excipiebantur ab interdicto locali generali ⁶; Codex non distinguit interdictum locale generale a particulari, quam ob rem de iure vigente exceptio valere etiam videtur pro interdicto locali particulari.

Licet Codex hos dies excipiat solum pro interdicto locali, cum tamen ipse Codex nihil specificè statuatur de interdicto personali generali, eidem applicabilis videtur exceptio ⁷.

Exceptio a Codice statuta pro diebus festis extendi nequit ad festorum octavas ⁸.

Diebus exceptis a Codice enumeratis adde ex speciali privilegio sollem-

¹ C. 2270, § 1.

² Cfr. Ballerini-Palmieri, *l. c.*, VIII, 392; Hilarius a Sexten, *l. c.*, 90; Wernz, *l. c.*, VI, 226.

³ Augustine, *l. c.*, VIII, 204. Ideo Viaticum privatim erit deferendum infirmis. Sole, *l. c.*, 237; Salucci, *l. c.*, 274.

⁴ Cfr. Const. «*Alma mater*», 24, 5, 11 in 6. Piat, *Praelectiones iuris regularium*, II^a, p. 79.

⁵ C. 2270, § 2.

⁶ Exceptio non valebat tunc pro interdicto locali particulari; Ballerini-Palmieri, *l. c.*, VII, 389-390; Hilarius a Sexten, *l. c.*, 87; D'Annibale, *l. c.*, I, 375; Wernz, *l. c.*, VI, 227.

⁷ Id ante Codicem valebat; cfr. Wernz, *l. c.*, VI, 227; D'Annibale, *l. c.*, I, 375.

⁸ Ante Codicem excipiebatur etiam tota octava Corporis Christi; Wernz, *l. c.*, VI, 227; Hilarius a Sexten, *l. c.*, 87; D'Annibale, *l. c.*, I, 375, quod non valet amplius, Augustine, *l. c.*, VIII, 204, nota 24.

nitatem Immaculatae Conceptionis pro Hispania, America Latina et Insulis Philippinis ¹.

Si alicubi festum Corporis Christi in diem dominicam transferatur, dies dominica privilegio isto gaudet ².

His diebus exceptis permittitur etiam externa sollemnitas ut sonitus campanarum, musica, et favor extenditur iis quoque qui causam interdicto dederunt, dummodo hi ad altare non appropinquent ³, cum restrictionibus tamen c. 2275 appositis.

In aliquo casu extraordinario, si ministri sacri desint, et alio mitti nequeant pro ordinatione, aliqui auctores permittunt in his diebus exceptis etiam ordines conferre ⁴.

Fratres Minores gaudent privilegio celebrandi cum sollemnitate etiam tempore interdicti festa Sanctorum sui Ordinis ut S. Bonaventurae, S. Antonii etc. ⁵.

1790. — 2° *Normae speciales pro interdicto locali generali.* -

a) *Quae clericis permittantur.* - Si interdictum fuerit locale generale et interdicti decreto aliud non caveatur expresse ⁶ permittitur clericis, dummodo non sint ipsi personaliter interdicti, omnia divina officia et sacros ritus in quacunque ecclesia aut oratorio privatim obire, ianuis clausis, voce submissa et campanis non pulsatis ⁷.

Adverte hunc favorem non concedi clericis qui causam dederint interdicto ⁸ quia tales sunt semper personaliter interdicti ⁹.

Clausula *privatim* et *ianuis clausis* excludit omnes laicos, excepto forte laico Missae inserviente in defectu clerici; item clausulam *campanis non pulsatis* stricte interpretantur auctores etiam de tintinnabulo Missae; pariter stricte interpretantur clausulam *submissa voce* ita ut extra ecclesiam vox non audiatur ¹⁰.

Nomen clericorum hic late accipiendum est et comprehendit omnes

¹ Wernz, *l. c.*, VI, 227, nota 550; Hilarius a Sexten, *l. c.*, 87; Santamaria, *l. c.*, VI, 153; Ferreres, *Institutiones iuris canonici*, II, 1038. Cfr. etiam Augustine, *l. c.*, VIII, 204, nota 24; De Meester, *l. c.*, III, 1772, p. 207, nota 1.

² Augustine, *l. c.*, VIII, 204.

³ Ballerini-Palmieri, *l. c.*, VII, 389; De Meester, *l. c.*, III, n. 1772; Hilarius a Sexten, *l. c.*, 87.

⁴ Cappello, *l. c.*, 471.

⁵ Piat, *Praelectiones iuris regularium* ², II, pag. 79.

⁶ Hac clausula confirmatur quod pluries iam diximus de effectibus separabilibus interdicti; et sancitur principium ceteroquin iam ante Codicem admissum quod scilicet ipse Superior interdicens possit effectus restringere et limitare.

⁷ C. 2271, n. 1.

⁸ C. 2338, § 4.

⁹ Cfr. tamen c. 2275.

¹⁰ Cfr. D'Annibale, *l. c.*, I, 374; Hilarius a Sexten, *l. c.*, 87; Ballerini-Palmieri, *l. c.*, VII, 389; Augustine, *l. c.*, VIII, 205, ubi ab assistentia passiva intra ecclesiam etiam clericos excludit quia Codex voce *obire* eis permittit solum assistentiam activam. Permittit tamen etiam tempore interdicti sonitum campanae pro *Angelus*.

personas ecclesiasticas non exclusis religiosis utriusque sexus eorumque novitiis ¹.

b) *Quae permittuntur in quibusdam ecclesiis solummodo.* - Si interdictum fuerit locale generale et interdicti decreto aliud non caveatur expresse, in ecclesia cathedrali, ecclesiis paroecialibus vel in ecclesia quae unica sit in oppido in iisque solis, permittuntur unius Missae celebratio, asservatio sanctissimi Sacramenti, administratio baptismatis, Eucharistiae, poenitentiae, assistentia matrimoniis, exclusa benedictione nuptiali, mortuorum exsequiae, vetita tamen quavis sollemnitate, benedictio aquae baptismalis et sacrorum oleorum, praedicatio verbi Dei. In his tamen sacris functionibus prohibetur cantus et pompa in sacra suppellectili et sonitus campanarum, organorum, aliorumve instrumentorum musicalium; sacrum autem Viaticum ad infirmos privatim deferatur ².

Cum oratorium publicum iisdem quibus ecclesiae iuribus regatur, sicubi in oppido oratorium locum teneat ecclesiae ei applicari possunt quae hic a Codice dicuntur de unica ecclesia in oppido, quod tamen non extendas ad oratoria semipublica aut privata ³.

Nomine *oppidi* venit civitas ab alia civitate generatim muris aut distantia separata. Una paroecia plura oppida comprehendere per se potest ⁴.

Benedictio nuptialis excludere videtur non solum Missam nuptialem, sed etiam benedictionem anuli de qua in *Rituali Romano*, titulo VII, c. 2 ⁵.

Quid comprehendat ecclesiastica sepultura c. 1204 definitur. In ea excluditur quaelibet externa pompa ⁶.

Functionibus sacris his in ecclesiis et hoc modo peractis fideles tempore interdicti generalis localis intervenire non prohibentur ⁷.

Viaticum privatim deferre non videtur hic excludere consuetum ritum *Ritualis Romani* tit. IV, cap. 4 descriptum, bene vero sonitum campanae et fidelium convocationem. Quam ob rem privata delatio hic non videtur pri-

¹ Ita iam ius vetus. Hilarius a Sexten, *l. c.*, 88. Cfr. etiam notam praecedentem.

² C. 2271, n. 2.

³ Augustine, *l. c.*, VIII, 206, nota 30.

⁴ Blat, *l. c.*, 99, pag. 149. Augustine, *l. c.*, VIII, 206 oppidum accipiendum docet in sensu divisionis civilis nec ad illud constituendum requiri aliquam determinatam distantiam.

⁵ Augustine, *l. c.*, VIII, 206.

⁶ Augustine, *l. c.*, VIII, 206. Utrum Missa exsequialis lecta ad exsequias requiratur videtur affirmative respondendum saltem si de ritu completo exsequiarum sermo sit et proinde dicemus Missam exsequialem permitti tempore interdicti; cfr. M. a Coronata, *De locis et temporibus sacris*, 250, pag. 258-260. Difficile intellegitur qua ratione excludendum sit *Libera*, cum saltem eius recitatio essentialis ritui exsequiarum videatur, unde si Augustine, *l. c.*, VIII, 206-207 dicit exsequias faciendas esse sine *Libera*, sed iuxta rubricas, contradictorium videtur quod affirmat. De privilegiis regularium circa sepulturam tempore interdicti, cfr. Piat, *l. c.*, II, p. 315.

⁷ Ita Ferreres, *l. c.*, II, 1038. Cfr. etiam Salucci, *l. c.*, I, p. 276, 277; Woywod, *l. c.*, II, n. 2112, 2.

vata delatio in sensu stricto liturgico de qua in *Rituali Romano*, tit. IV, cap. 4, 29. Delationem ritu ordinario sine sollemnitate et pompa in vestibus etc. fieri permittebatur iam ante Codicem ¹.

Ante Codicem permittebant generatim auctores confirmationis administrationem tempore interdicti cuiuslibet quia confirmatio ut quid baptismo accessorium considerabatur ². Id non valet amplius ³.

1791. — 3° *Normae speciales pro interdicto locali particulari.* -

a) *Si interdictum sit altare aut sacellum.* - In interdicto locali particulari, si interdictum fuerit altare vel sacellum alicuius ecclesiae, nullum sacrum officium seu sacer ritus in eisdem celebretur ⁴.

Ex c. 2270, §§ 1, 2 etiam interdictum locale particulare cessat certis diebus; quod valet de hoc casu sicut et de aliis casibus hoc c. 2272 consideratis.

Aliqui in interdicto sacello etiam privatas devotiones non permittunt docent; de hoc tamen non certo constat, unde haec prohibitio non est urgenda ⁵.

b) *Si interdictum sit coemeterium.* - Si interdictum fuerit coemeterium, fidelium quidem cadavera sepeliri ibidem possunt, sed sine ullo ecclesiastico ritu ⁶.

Non prohibentur, ut videtur, ritus ecclesiastici levationis cadaveris itemque exsequiae in ecclesia persolvendae, sed solum ritus sacer qui ad normam c. 1231, § 1 in itinere ad coemeterium vel in ipso coemeterio ponendus esset ⁷.

c) *Si interdicta sit ecclesia.* - Si interdictum particulare locale latum fuerit in certam ecclesiam vel oratorium, quodvis genus, principium generale, scilicet, quodlibet divinum officium vel ritum sacrum in loco interdicto prohiberi applicandum est sicut et pro sacello interdicto vel interdicto coemeterio diximus ⁸; nisi agatur specificè de ecclesia capitulari aut ecclesia paroeiali.

Si interdicta fuerit ecclesia capitularis, nec interdictum sit Capitulum, permittitur clericis Capitulum ipsum constituentibus, dum-

¹ Cfr. Hilarium a Sexten, *l. c.*, 89.

² Hilarius a Sexten, *l. c.*, 89; Wernz, *l. c.*, VI, 226 cum aliis.

³ Chelodi, *l. c.*, 40; Cappello, *l. c.*, 469; Ayrinhac, *l. c.*, n. 135; De Meester, *l. c.*, III, 1772, p. 207, nota 4.

⁴ C. 2272, § 1.

⁵ Cfr. Augustine, *l. c.*, VIII, 207, ubi tamen ibidem in nota 32 se dubitare de sua interpretatione ipse fatetur.

⁶ C. 2272, § 2.

⁷ Cfr. etiam Blat, *l. c.*, 100, p. 152. Augustine, *l. c.*, VIII, 207, docet ritum postea suppleri posse.

⁸ C. 2270, § 1.

modo non sint ipsi personaliter interdicti ex eo forte quod causam dederint interdicto, omnia divina officia et sacros ritus in quacunque ecclesia et proinde etiam in ipsa ecclesia interdicta, aut oratorio privatim obire, ianuis clausis, voce submissa et campanis non pulsatis, nisi interdicti decretum praecipiat Missam conventualem celebrari et horas canonicas recitari in alia ecclesia aut oratorio ¹.

Insinuat hoc loco a Codice Capitulum interdictum ne privatim quidem posse sacra seu divina officia persolvere, quod tamen claro textu nullibi statuitur; nisi dicamus divinum officium persolvere esse ius aliquod spirituale exercere ad normam c. 2275, § 3 ².

Ecclesia capitularis late interpretanda videtur pro qualibet ecclesia in qua Missa conventualis et horae canonicae de iure persolvendae sunt, ideoque etiam ecclesiae regulares officium chorale habentes hoc nomine venire videntur ³.

Si interdicta fuerit ecclesia paroecialis, non obstante interdicto, in eadem permittuntur unius Missae singulis diebus celebratio ⁴, asservatio sanctissimi Sacramenti et cetera omnia quae supra permitti diximus in ecclesia paroeciali tempore interdicti localis generalis ex c. 2271, n. 2. Quae omnia valent nisi interdicti decretum aliam ecclesiam pro interdicti tempore ecclesiae paroeciali interdictae substituat ⁵.

1792. — V. Normae speciales pro interdicto personali generali. - De iure Codicis norma generalis pro diudicandis effectibus interdicti personalis generalis generatim sumpti desideratur et interdictum personale generale sine ulla specificatione inflictum nullum effectum, ut videtur, producit, nisi Superior ipse ferens aut infligens aliquos saltem effectus determinet. Debet proinde Superior in ferendo interdicto personali generali determinare utrum singulas personas physicas an communitatem vel utrumque simul attingere velit.

Revera Codex hos tres casus conficit; en eius verba: Si com-

¹ C. 2272, § 3, n. 1 una cum cc. 2271, n. 1 et 2338, § 4. Etsi in decreto interdicti dicatur Missam conventualem et horas canonicas in alia ecclesia celebrandas esse, adhuc licere videtur singulis clericis divina officia et ritus sacros in ecclesia interdicta in hoc casu obire.

² Cfr. etiam Chelodi, *l. c.*, 41, pag. 46, nota 2; Cappello, *l. c.*, 465. Cfr. etiam infra n. 1794 pag. 228, in nota 4.

³ Ita etiam Augustine, *l. c.*, VIII, 207, in nota tamen 33 recte notat excludi a privilegio domos religiosas sororum officium chorale non habentium.

⁴ Revera Codex, c. 2271, n. 2 non habet clausulam *singulis diebus*; at ex contextu facile clausula subintelligitur; ita Augustine, *l. c.*, VIII, 206; Eichmann, *l. c.*, 99. Immo Blat, *l. c.*, 99, pag. 149 permittit quotidie celebrari duas Missas si ecclesia sit simul paroecialis et conventualis et Missam conventualem alibi celebrandam non praecipiat decretum.

⁵ C. 2272, § 3, n. 2.

munitas seu collegium ¹ delictum perpetraverit ², interdictum ferri potest vel in singulas personas delinquentes, vel in communitatem uti talem, vel in personas delinquentes et in communitatem ³.

Quovis ex his modis feratur interdictum eidem denegari nequit natura censurae. At in primo casu, cum intendatur singulorum punitio, interdictum personale generale convenit cum interdicto personali speciali cui naturam censurae nemo numquam denegavit. Difficultas quae habetur in adiudicanda natura censurae aliis casibus interdicti personalis generalis evanescit si dicatur in illis casibus naturam censurae exsistere proprie pro solis personis qui causam interdicto dederunt ⁴ qui sunt considerandi ut personaliter interdicti ⁵.

1793. — 1° *Si interdictum feratur in singulas personas communitatis.* - Si interdictum feratur in singulos delinquentes communitatis vel collegii, habemus non interdictum personale generale sed potius interdictum personale speciale quod per accidens plures personas delinquentes communitatis aut collegii afficit.

Taliter interdicti diudicandi sunt ad normam c. 2275 ac si essent personaliter interdicti interdicto scilicet personali speciali seu particulari, de quibus mox sermo occurret ⁶.

1794. — 2° *Si interdictum feratur in communitatem,* uti talem seu in collegium uti tale, communitas seu collegium nequit ius ullum spirituale exercere quod ei competat ⁷.

De iure ante Codicem vigente multi effectus enumerabantur qui huic casui et sequenti applicabiles erant ⁸.

¹ Communitas est societas minus compacte unita et organizata, ut, e. g., populus pa-roeciae, dioecesis, provinciae vel civitatis. Non necessario est persona moralis. Collegium est persona moralis ad modum corporis organici erecta, ut Capitulum, domus religiosa, etc. Augustine, *l. c.*, VIII, 211.

² In Collegio, cum proprie collegii voluntas, quae votorum numero manifestatur, habeatur, delictum ipsius collegii est facile considerare; in communitate id difficilius evenit quia communitas, quae persona moralis non est, iuridice voluntatem non habet; negari tamen nequit etiam in communitate quae non est persona iuridica aliqualem responsabilitatem multitudinis haberi posse et saltem aliquos de communitate responsables esse.

³ C. 2274, § 1.

⁴ Cfr. quae supra hac de re iam explicavimus.

⁵ C. 2338, § 4. Aliter Augustine, *l. c.*, VIII, 210, 211, cum auctoribus qui ante Codicem scripserunt admittit interdictum personale generale quatenus communitatem aut collegium afficit non esse censuras. Quod de iure Codicis admitti non posse videtur, cum Codex recte distinguat interdictum censuram et interdictum poenam vindicativam; atque de interdicto in communitatem uti talem hic loquatur sub rubrica *de censuris*. Cfr. supra n. 1783.

⁶ Cfr. c. 2274, §§ 1, 2.

⁷ C. 2274, § 3.

⁸ Cfr. Hollweck, *l. c.*, § 54, pag. 128, 129; Wernz, *l. c.*, VI, 222. Cfr. etiam Chelodi, *l. c.*, 41, pag. 46, nota 2.

Codex, triplici casu interdicti personalis generalis introducto, rem melius definivit, sed et aequius effectus huius interdicti restrinxit ad privationem iurium spiritualium quae communitati aut collegio uti tali de se ordinarie competere. Talia iura sunt praecipue: ius electionis, nominationis vel praesentationis quod quandoque ex iure communi ¹, quandoque ex iure speciali alicui collegio competere potest, aut etiam electionis aut praesentationis quod quandoque populo paroeciae competere ex iure speciali potest ².

Attamen, ut saepius iam diximus, etiam in hoc casu interdictum rationem censurae habet, si non exclusive, praecipue saltem, pro illis qui causam interdicto dederunt, qui personaliter interdicti etiam in hoc casu sunt ³.

Alii effectus interdicti personalis generalis in communitatem uti talem lati, de iure vigente, ut videtur, non enumerantur et nulli habentur praeter eos qui hoc canone enumerantur ⁴.

1795. — 3° *Si interdictum personale generale feratur in singulos delinquentes simul et in communitatem.* - Si interdictum latum fuerit in personas delinquentes simul et communitatem effectus utriusque casus praecedentis cumulantur; idest, singulae personae delinquentes sunt considerandae uti interdicto personali speciali subiectae et simul communitas seu collegium iuribus spiritualibus sibi ordinarie competentibus privatur, seu potius ea exercere durante interdicto non potest ⁵, id enim ex cumulatione effectuum sequitur ⁶.

Igitur in hoc tertio casu singulae personae communitatis aut collegii sunt interdictae personaliter et simul communitas seu collegium privantur iuribus spiritualibus quibus ut communitas aut collegium gaudebant.

Ut per se patet nequit hoc modo, sicut et de primo modo affirmandum est, ferri interdictum personale generale in singulos de communitate delinquentes nisi certo constet de singulorum imputabilitate. Immo etsi interdictum feratur in omnia et singula communitatis membra, si quis in communitate est innocens is interdicto ligari nequit personaliter, licet ordinarie tenendum sit praesumptionem esse pro Superiore interdicente.

¹ Co. 432, 433.

² Cfr. c. 455, § 1; Augustine, *l. c.*, VIII, 212.

³ C. 2338, § 4. Ayrinhac, *Penal legislation...*, n. 139.

⁴ Iam supra pag. 225 innuimus dubium cui aditum aperit c. 2272, § 3, n. 1, quo insinuari videtur Capitulo interdicto uti tali ius non competere divina officia recitandi. At forte etiam ius divina officia celebrandi inter iura spiritualia quae alicui collegio competere possunt adnumerandum est, aut dicendum erit c. 2271, § 3, n. 1 intelligendum esse de interdicto generali personali quod in delinquentes singulos simul et in communitatem fertur. Cfr. etiam de hac difficultate Chelodi, *l. c.*, 41, pag. 46, nota 2; Cappello, *l. c.*, 466, pag. 405; Ayrinhac, *l. c.*, n. 139 docet choralem officii divini cantum vi c. 2274, § 3 prohiberi. Cfr. etiam supra n. 1791, c.

⁵ Ad hoc ex c. 167, § 1, n. 3; Augustine, *l. c.*, VIII, 211, requirit ut saltem sententia declaratoria praecesserit.

⁶ C. 2274, § 4.

1796. — VI. Effectus interdicti personalis specialis. - Codex hoc loco non dicit expresse agi solum de interdicto personali *speciali* seu *particulari*; at id sat facile ex contextu canonum deducitur, quia de interdicto personali generali iam actum est in canonibus praecedentibus 2273-2274 ¹.

Enumerat Codex varios effectus interdicti personalis specialis ².

1° *Iura circa officia divina celebranda.* - Delinquentes personaliter interdicti, idest interdicto personali speciali perculsi ³, nequeunt divina officia celebrare eisve, excepta praedicatione verbi Dei, assistere; passive assistentes non est necesse ut expellantur; sed ab assistentia activa, quae aliquam secumferat participationem in divinis officiis celebrandis, repellantur interdicti post latam sententiam condemnatoriam vel declaratoriam, aut alioquin notorie interdicti ⁴.

Ex comparatione huius numeri cum loco parallelo c. 2259, § 2, nota interdictos aliter ac excommunicatos numquam necessario expellendos esse ab assistentia passiva.

Ante sententiam personaliter interdicti admitti ex necessitate possunt etiam ad aliqualem assistentiam activam, e. g., ad ministrandum in Missa ⁵.

2° *Iura circa Sacramenta et Sacramentalia.* - Interdicti personaliter interdicto speciali nequeunt Sacramenta recipere; immo post sententiam condemnatoriam aut declaratoriam nec Sacramentalia.

Item prohibentur taliter interdicti Sacramenta et Sacramentalia conficere et ministrare. Fideles tamen a talibus ministris possunt ex qualibet iuxta causa Sacramenta et Sacramentalia petere, maxime si alii ministri iuridice non impediti desint, et tunc ministri interdicti personaliter, requisiti saltem implicite a fidelibus, eadem ministrare possunt nec ulla tenentur obligatione causam a requirente percontandi.

¹ Atque ita interpretantur hunc c. 2275 auctores; cfr. Cappello, *l. c.*, 465; Sole, *l. c.*, 245.

² Codex dicit simpliciter *personaliter interdicti*, quae dictio non est confundenda cum dictione *nominatim interdicti*. Personaliter interdictus potest quis esse ipso iure, cfr., e. g., c. 2338, § 4, aut per decretum aut sententiam; in priori casu est simpliciter personaliter interdictus, in altero casu est *personaliter* et *nominatim* interdictus. Cfr. Eichmann, *l. c.*, p. 101, in nota.

³ Nihil refert utrum tales delinquentes singulares pertineant ad aliquam communitatem seu collegium ut patet ex. c. 2274, § 2, an aliae personae sint; Augustine, *l. c.*, VIII, 212. Paulo aliter Hollweck, *l. c.*, § 55, p. 129 ante Codicem. Adverte tamen etiam post Codicem verum esse quod ibidem in nota 1 affirmat idem Hollweck, quod scilicet, omnes et singulae personae quae cuilibet interdicto sive locali sive personali causam dederint considerandae sint ut specialiter interdicto nempe personali speciali interdictae, ut patet ex cit. c. 2338, § 4.

⁴ C. 2275, § 1.

⁵ Augustine, *l. c.*, VIII, 213.

Sed ab interdictis post sententiam fideles in solo mortis periculo possunt petere tum absolutionem sacramentalem, tum, si alii desint ministri, cetera Sacramenta et Sacramentalia ¹.

Circa interpretationem harum praescriptionum eadem valent quae supra, ubi de effectibus excommunicationis, diximus.

3° *Iura circa provisionem officiorum et beneficiorum.* - Personaliter interdicti prohibentur iure eligendi, praesentandi et nominandi; nequeunt consequi dignitates, officia, beneficia, pensiones ecclesiasticas, aliudve munus in Ecclesia. Actus tamen positi contra talem prohibitionem validi sunt, nisi agatur de interdicto personali post sententiam; lata autem sententia, interdictus nequit praeterea gratiam ullam pontificiam valide consequi, nisi in rescripto mentio de interdicto fiat. Promotio ad ordines personaliter interdicti est semper illicita at semper valida etsi de interdicto agatur post sententiam ².

4° *Sepultura ecclesiastica et iurisdictio.* - Personaliter interdicti post sententiam condemnatoriam aut declaratoriam, nisi ante mortem aliqua poenitentiae signa dederint, carent sepultura ecclesiastica ³. Insuper interdicti personaliter post sententiam privantur iurisditione ad confessiones excipiendas ⁴ et facultate assistendi matrimonii ⁵; atque in hoc Codex ius severius induxit ⁶.

In ceteris iurisdictio non aufertur sicut nec potestas seu facultas actus legitimos ponendi ⁷.

1797. — VII. De interdicto ab ingressu ecclesiae. - Interdictum ab ingressu ecclesiae secumfert prohibitionem ne quis in ecclesia divina officia celebret vel eisdem assistat aut ecclesiasticam sepulturam habeat; si autem assistat, non est necesse ut expellatur, nec, si sepeliatur, oportet ut cadaver amoveatur ⁸.

Obligationes hoc interdicto impositae sunt obligationes graves ⁹ quod ceteroquin et de aliis interdictis valet.

Docebant communiter auctores ante Codicem interdictum ab ingressu

¹ C. 2275, n. 2, una cum cc. 2260; 2261; 882; 2252.

² C. 2275, n. 3 una cum c. 2265; cfr. etiam quae supra de hoc canone explicavimus.

³ C. 2275, n. 4 una cum c. 1240, § 1, n. 2. Woywod, l. c., II, 2116; Ayrinhac, l. c., n. 140.

⁴ C. 873, § 3, excipe casum c. 2261, § 3.

⁵ C. 1095, § 1, n. 1.

⁶ Cfr. Hollweck, l. c., § 55, nota 5, pag. 130.

⁷ Chelodi, l. c., 41. Cfr. ius vetus apud D'Annibale, l. c., I, 370, nota 5.

⁸ C. 2277.

⁹ Cfr. Ayrinhac, l. c., 141.

ecclesiae posse probabilius in ecclesia *privatim* orare et Sacramenta recipere et praedicationi assistere, id etiam post Codicem licere putamus ¹.

In oratoriis autem etiam publicis licet interdicto ab ingresso ecclesiae etiam sacra celebrare; idque etiamsi agatur de oratorio ecclesiae contiguo, non vero in oratoriis seu cappellis in ipsa ecclesia erectis, quia haec sunt pars ipsius ecclesiae ².

Sepultura ecclesiastica hic intelligenda est de toto ritu sacro sepulturae non exclusa levatione cadaveris. Sepultura prohibetur non solum in ecclesia sed etiam in oratoriis ³.

Videtur autem requiri ad privationem sepulturae sententia saltem declaratoria ⁴.

Institutum iuridicum affine interdicto erat *cessatio a divinis* quam definiebant prohibitionem sacra obeundi et Sacramenta ministrandi in aliquo loco sacro, ob gravissimum delictum inflictam quod in contemptum redundasset auctoritatis ecclesiasticae ⁵.

Ipsa rationem poenae non habebat. Codex eam non amplius memorat; ex quo tamen non facile deduxeris non posse amplius auctoritate legitima decerni ⁶.

1798. — VIII. De cessatione interdicti. - Cum hoc titulo VIII agatur de interdicto quod est censura et cum quaelibet censura semel contracta tantum legitima absolute tollatur ⁷, quaeri potest qua ratione conciliari haec principia possint cum iis quae communiter habent auctores de cessatione interdicti per dispensationem, aut per loci destructionem, aut per collegii dissolutionem ⁸.

At difficultas omnis evanescere videtur, si attendatur, id quod iam saepius notavimus, ex omnibus speciebus interdicti solum interdictum personale speciale absolute et sine ulla restrictione rationem habere censurae; alias autem species interdictorum habere quidem rationem censurae, at solum pro singulis delinquentibus qui

¹ Cfr. Hilarius a Sexten, *l. c.*, 92; D'Annibale, *l. c.*, I, 377; Sole, *l. c.*, n. 247; Cappello, *l. c.*, 472; Ayriñac, *l. c.*, n. 141, c. Woywod, *l. c.*, II, 2119, non permittit interdicto ab ingressu ecclesiae receptionem Sacramentorum ex c. 2256.

² D'Annibale, *l. c.*, I, 377, nota 62; Hilarius a Sexten, *l. c.*, 92; idque, quia in odiosis versamur, probabile putamus, non obstante c. 1191, § 1, quo dicuntur oratoria publica eodem quo ecclesiae iure regi. Cfr. etiam Cappello, *l. c.*, 472; Chelodi, *l. c.*, 41, pag. 47, in nota 1; Ayriñac, *l. c.*, n. 141, § 8.

³ D'Annibale, *l. c.*, I, 377; Hilarius a Sexten, *l. c.*, 92; Wernz, *l. c.*, VI, 229; cfr. item c. 1204; Blat, *l. c.*, 105, p. 157.

⁴ Cfr. c. 1240, § 1, n. 2. Woywod, *l. c.*, II, 2116.

⁵ D'Annibale, *l. c.*, I, 378; Wernz, *l. c.*, VI, 235 sqs.; Hilarius a Sexten, *l. c.*, 92.

⁶ Cfr. Cappello, *l. c.*, 472; Chelodi, *l. c.*, 41, pag. 47; De Meester, *l. c.*, III, n. 1778; Ayriñac, *l. c.*, nn. 128 et 144.

⁷ C. 2248, § 1.

⁸ Cfr. Wernz, *l. c.*, VI, 232-233; Hilarius a Sexten, *l. c.*, 95-96; Cappello, *l. c.*, 476-478.

interdicto causam dederint. Tales igitur delinquentes, cum, eo ipso quod interdicto causam dederint, sint, ex c. 2338, § 4, interdicto personali speciali, quod est sensu stricto et sine ulla restrictione censura, subiecti, de ipsis, et quidem de ipsis solum valet principium quod a censura liberari possint exclusive per absolutionem; loca vero et communitates, cum pro ipsis interdictum rationem non habeat censurae, nisi mediantibus singulis delinquentibus, possunt ab interdicto ipsis directe inflicto liberari etiam aliis modis quibus poenae cessare consueverunt.

Haec admittuntur a communi doctrina, licet auctores non bene distinguentes in interdicto locali aut interdicto personali generali id quod habet rationem censurae ab iis quae habent rationem poenae aliqualem confusionem generent ¹.

Interdictum igitur quod specialem habet rationem censurae remittitur absolutione quae dari potest vel a confessario vel aliis Superioribus prout reservata est vel non. Dispensatio autem ab interdicto personali generali vel ab interdicto locali quatenus communitatem vel locum afficiunt danda est ad normam cc. 2236, 2237 ².

At forte etiam interdicto personali generali in communitatem seu collegium natura verae censurae denegari nequit; et tunc dicendum erit etiam huiusmodi interdictum absolutione remittendum esse. Absolutio tamen in casu afficere deberet ipsam communitatem vel collegium non vero singulas personas physicas quae de se nulla indigent absolutione si e collegio egrediantur, cum in c. 2274, § 3 ipsa communitas interdicto afficiatur, non singula eius membra nisi quatenus ipsa causam dederint interdicto ex c. 2338, § 4 ³.

¹ Cfr., e. g., Wernz, *l. c.*, 232-233; Hilarius a Sexten, *l. c.*, 95-96; Cappello, *l. c.*, 476-478, et 466, cuius tamen doctrina non est clara et nata videtur confusionem parere, ad quam confusionem auferendam addendum esset: in qualibet interdicti specie semper haberi aliquem aut aliquos qui personaliter interdicti sunt, quorum censura sola absolutione a competente auctoritate concessa remitti potest.

² Cfr. Wernz, *l. c.*, VI, 232-234; Hilarius a Sexten, *l. c.*, 95-96; Cappello, *l. c.*, 476-478.

³ De Meester, *l. c.*, III, 1777, haec habet: « *Interdictum locale quodlibet* et interdictum *personale generale*, si sint a iure et non reservata, relaxari possunt a Superiore, fori externi potestatem habente in locum vel in communitatem; a ferente autem, Superiore, successore vel delegato, si sint ab homine, vel a iure, sed reservata. — Nihil circa ea potest Confessarius, quantumvis privilegiatus. Quinimmo privilegium absolvendi a censuris omnibus non comprehendit praefata interdicta. — Interdictum *personale particulare* simpliciter latum, si sit ab homine, vel a iure reservatum, absolvi potest a ferente, Superiore, successore vel delegato; si sit a iure et non reservatum, potest absolvi ab Episcopo pro utroque foro et etiam a simplici confessario eo modo, quo diximus de censuris non reservatis universim ».

Art. III. — DE SUSPENSIONE.

1799. — I. Notio, divisio, historia. - 1° *Notio.* - Suspendio est censura qua clericus officio vel beneficio vel utroque prohibetur ¹.

Substantialiter non differt ab hac notione notio suspensionis quam dabant auctores ante Codicem, in qua notione dicebatur suspendio esse censura qua clericus usu potestatis ecclesiasticae privatur ².

Dicitur *est censura*, quia hic de suspensione poena medicinali exclusive agitur.

Ex quo tamen non iure deduxeris quamlibet suspensionem esse censuram. Iam auctores ante Codicem quadruplicem speciem suspensionis distinguebant, nempe: suspensionem *censuram* de qua hoc articulo agitur; suspensionem *poenam vindicativam* de qua Codex noster titulo sequenti agit ³; suspensionem *meram privationem* quae infligitur ob delictum communitatis licet singulos afficiat qui forte sunt innocentes ⁴; *suspensionem ad cautelam* quae fertur ad scandalum vitandum et poenae rationem non habet de qua actum est ubi de canone 2222, § 2 sermo fuit ⁵.

Quibus distinctionibus addere possumus suspensionem ab officio improprie dicto quo quis fungitur potestatem continente solummodo dominativam, talis esset, e. g., suspendio ab officio superioris in religione laicali. De qua suspensione Codex non loquitur. Eidem ex analogia applicari posse videntur ea quae Codex habet de aliis speciebus suspensionum ⁶.

Dicitur *qua clericus*, quia suspendio censura solum clericis saltem tonsuratis infligi potest ⁷.

Quid nomine officii et beneficii veniat melius ex dicendis patebit; notamus tamen officium, ut videtur, hic accipi quidem pro participatione alicuius potestatis ordinis aut iurisdictionis, at sensu latiori quatenus potestatem etiam mere delegatam complectitur ⁸.

Dicitur tandem in definitione *prohibetur*, quia generatim suspendio exercitium potestatis solum illicitum, non invalidum, reddit, cum ipsam pote-

¹ C. 2278, § 1.

² Cfr. Hilarium a Sexten, *l. c.*, 66; D'Annibale, *l. c.*, I, 379; Wernz, *l. c.*, VI, 201.

³ Cfr. c. 2298, § 2. De iure vigenti suspendio ad tempus determinatum poena vindictiva semper erit considerata; circa hoc non conveniebant auctores ante Codicem; cfr. Hilarium a Sexten, *l. c.*, pag. 69-70; Lega, *De delictis et poenis*², 1910, n. 180, pag. 250-251, in nota.

⁴ Cfr. e. g. c. 2394, n. 3.

⁵ Cfr. Hilarium a Sexten, *l. c.*, 66; D'Annibale, *l. c.*, I, 379; Ballerini-Palmieri, *l. c.*, VII, 388; Ayrinhac, *Penal legislation...*, n. 145.

⁶ Etiam Superiorissas religiosas suspendi posse claro textu habetur in Tridentino c. 17 sessione XXV, *de Regular.*, ubi haec leguntur: « Si Praefecta certiozem Episcopum non fecerit, quandiu Episcopo videbitur, ab officio suspensa sit ». At ut recte notat Reiffenstuel, *l. c.*, V, 39, 164, ibi sermo non est de suspensionis censura sed poena affini; cfr. de hac quaestione Hollweck, *l. c.*, § 59, nota 5, pag. 133. Cfr. etiam cc. 2411; 2412; 2413; 2414.

⁷ De quaestione utrum possit suspendi Superior religionis laicalis cfr. notam praecedentem.

⁸ Blat, *l. c.*, n. 107. Aliter Augustine, *l. c.*, VIII, 219, 220.

statem non auferat; at quandoque suspensio importat etiam invaliditatem actuum a suspenso positorum ¹.

Etiam communitas clericorum suspendi potest ².

Differt suspensio ab excommunicatione et ab interdicto quia ipsa solos clericos afficere potest; differt ab excommunicatione quia aufert solum usum potestatis ecclesiasticae, non vero communionem. Differt ab interdicto quia non aufert ius ad officia divina sed solum ius activum circa officia ecclesiastica ³.

Aliter ac excommunicationis, et analogice ad interdictum, effectus suspensionis separari queunt; sed, nisi aliud constet, in *suspensione* generaliter lata comprehenduntur omnes effectus qui in canonibus huius articuli enumerantur; contra, in suspensione *ab officio* vel *a beneficio* omnes tantum effectus alterutrius speciei ⁴.

Ex principio hoc canone statuto de separatione effectuum suspensionis deduci potest, effectus huius censurae semper determinari posse ab infligente censuram et normas c. 2279 statutas necnon c. 2280 tunc tantum valere cum aliud non determinaverit Superior censuram infligens. Item credendum minime est modos restringendi censuram suspensionis taxative definiri c. 2279; illi modi sunt modi qui frequentius adhibentur at non excluduntur aliae formae restrictionis ⁵.

Suspensio censura infligi potest vel per sententiam iudicis vel per praeceptum poenale ⁶.

Suspensio impedit aut potestatem ordinis aut potestatem iurisdictionis; potestatem ordinis solum quod ad licitatem attinet potest impedire; potestatem vero iurisdictionis etiam quod attinet ad valorem ⁷.

1800. — 2° Divisio. - Suspensio dividitur:

a) *Ratione obiecti*: in suspensionem *ab officio* et in suspensionem *a beneficio* et in suspensionem *ab officio simul et beneficio*. Qua ratione hae tres species inter se differant partim ex ipsa terminologia patet, partim ex infra dicendis patebit.

b) *Ratione ambitus*: in suspensionem *generalem* et suspensionem *specialem*. *Generalis* est quae omnes effectus producit suspen-

¹ Cfr. cc. 2283, 2284. Hilarius a Sexten, *l. c.*, 66.

² Hollweck, *l. c.*, § 59, nota 4, pag. 132. Cfr. c. 2394, n. 3; Lega, *De delictis et poenis* ², 1910, n. 197, pag. 266 et sqs.; Augustine, *l. c.*, VIII, 219.

³ Cfr. Hilarium a Sexten, *l. c.*, 67; Wernz, *l. c.*, VI, 201; Augustine, *l. c.*, VIII, 217; Ayrinhac, *l. c.*, n. 146; De Meester, *l. c.*, III, n. 1779, 4.

⁴ C. 2278, § 2.

⁵ Docet D'Annibale, *l. c.*, I, 379, nota 2, suspensionem munus praedicandi attingere non posse. Id tamen minus recte dictum fuisse a clarissimo Auctore videtur; nihil enim repugnat auferri posse missionem canonicam quae ad iurisdictionem spectat. Cfr. Hollweck, *l. c.*, § 62, nota 3, pag. 135.

⁶ C. 1933, § 4; Augustine, *l. c.*, VIII, 217, nota 6.

⁷ Cfr. Ayrinhac, *l. c.*, n. 146, b.

sionis sive ab officio sive a beneficio. *Specialis* est quae vel ad solum officium vel ad solum beneficium refertur.

Specialis suspensio potest esse *totalis* aut *partialis*. *Totalis* est quae omnes effectus cc. 2279, § 1 et 2280 determinatos producit; *partialis* quae illos effectus partialiter tantum producit ¹.

Nihil obstat quo minus etiam suspensio generalis seu suspensio ab officio simul et a beneficio ad partiales limitetur effectus ².

Attamen nisi is qui suspensionem generalem infligit aliud declaret, suspensio generalis omnes effectus cuiusvis suspensionis producit.

1801. — 3° *Notae historicae.* - Suspensionis poena iam saeculo III ut mitigatio severiorum poenarum depositionis et degradationis occurrit. At hoc institutum melius saeculis sequentibus evolvitur. Prioribus saeculis non existentibus beneficiis quaelibet suspensio cum a sacro ministerio, tum a retribus eius occasione solvi solitis arcebat. Conditis deinde beneficiis, praesertim a saeculo XII distinctio occurrit suspensionis ab officio et suspensionis a beneficio. Iam saeculis VI-VII exempla occurrunt suspensionis latae sententiae ³.

1802. — II. *Effectus suspensionis.* - Cum effectus suspensionis separabiles sint, valde confert ad videndum quales effectus producat suspensio videre et cognoscere valorem variarum formularum quibus sive ab homine sive a iure suspensio ferri potest ut de eius effectibus rectum ferri possit iudicium ⁴.

1° *Effectus suspensionis generalis.* - Nisi aliud constet, in *suspensione* generaliter lata comprehenduntur omnes effectus qui in canonibus huius articuli enumerantur, seu comprehenduntur omnes effectus suspensionis cum *ab officio* tum *a beneficio* ⁵.

Id valet de suspensione sive ab homine sive a iure sive latae sive ferendae sententiae. Normam autem a Codice hic statutam iam ante Codicem communissime valere docebant auctores contra paucos omnes fere obscuriores theologos ⁶.

Si quis igitur, nulla facta mentione officii et beneficii, suspendatur, sine ulla restrictione totaliter ab officio et a beneficio suspensus est. Attamen si

¹ Augustine, *l. c.*, VIII, 217-218.

² Cfr. Lega, *l. c.*, 183, pag. 251.

³ Cfr. Augustine, *l. c.*, VIII, 216; Chelodi, *l. c.*, 42; Hollweck, *l. c.*, § 59, nota 1, pag. 132; Wernz, *l. c.*, VI, 203; Ayrinhac, *l. c.*, 147, 148.

⁴ Notat recte Salucci, *l. c.*, p. 285, 286 in nota, praesumendum esse quidem Superiores in infligendis suspensionibus formulas adhibere hic a Codice statutas et definitas eo sensu quo hic ab ipso Codice definiuntur; at si constet re vera Superiores aliud ac eorum verba sensu proprio accepta sonant, intendisse, tunc potius menti quam Superiorum verbis attendendum esse.

⁵ C. 2278, § 2.

⁶ Cfr. D'Annibale, *l. c.*, I, 383; Reiffenstuel, *l. c.*, V, 39, 171; Wernz, *l. c.*, VI, 203; Lega, *l. c.*, 185, p. 252; Hilarius a Sexten, *l. c.*, 71.

suspensio sit ab homine aut iure dioecesano statuta, effectus producit quidem circa omnia officia et beneficia a Superiore infligente aut in territorio ubi illud ius viget obtenta; officia vero et beneficia iuri aut Superiori infligenti non subiecta tangere suspensio etiam generalis non potest ¹.

1803. — 2° *Effectus suspensionis ab officio.* - In suspensione etiam totali *ab officio* comprehenduntur omnes et soli effectus proprii huius speciei suspensionis ².

Huiusmodi autem species suspensionis seu suspensio *ab officio* simpliciter, nulla adiecta limitatione, vetat omnem actum tum potestatis ordinis et iurisdictionis, tum etiam merae administrationis ex officio competentis, excepta administratione bonorum proprii beneficii ³.

Hoc valet si suspensio ab officio totalis fuerit seu si lata sit simpliciter sine ulla restrictione idque iam ante Codicem valebat ⁴.

Debet tamen suspensus ab officio per alium onera officii adimplere alioquin nec fructus beneficii qui ob officium dantur percipere et retinere poterit ⁵.

At quia officium pluribus muneribus seu facultatibus constare solet et cum effectus suspensionis ab officio sint separabiles, Codex varias formulas partialis suspensionis ab officio affert ad faciliorem reddendum huius censurae usum. Nec tamen credendum est formularum huiusmodi enumerationem a Codice factam esse taxativam, cum aliae formulae possint a Superiore adhiberi plus minusve restrictae ⁶.

En variae formulae suspensionis a Codice definitae:

1804. — a) *Suspensio a iurisdictione* generatim, vetat omnem actum potestatis iurisdictionis pro utroque foro tam ordinariae quam delegatae ⁷.

Adverte hic agi de suspensione generatim lata a iurisdictione; aliud diiudicandum si formula suspensionis prohibitionem restringat ad iurisdictionem fori interni aut ad iurisdictionem fori sacramentalis etc. ⁸.

Ad potestatem iurisdictionis referuntur dispensandi facultas, concessio approbationis, delegatio, exercitium iurisdictionis iudicialis sive fori interni

¹ Cfr. c. 2282: concordat ius vetus; cfr. Wernz, l. c., VI, 208.

² C. 2278, § 2.

³ C. 2279, § 1.

⁴ Cfr. D'Annibale, l. c., I, 380 qui tamen in nota 12 docet suspensum ab officio non amittere verius vocem in Capitulo, nec ius horas canonicas in choro recitandi dummodo non agat officiatorem nec *Dominus vobiscum* sollemniter canat.

⁵ Hilarius a Sexten, l. c., p. 71.

⁶ Cfr. hoc sensu Ayrinhac, l. c., n. 150; Augustine, l. c., VIII, 220.

⁷ C. 2279, § 2, n. 1.

⁸ Cfr. D'Annibale, l. c., I, 380; Lega, l. c., 187, p. 254.

sive fori externi, promulgatio legum aut praeceptorum poenaliū ¹, item, ut videtur, illi actus ordinis qui requirunt in ministro iurisdictionem ut valide et licite fiant, e. g., administratio Viatici, Extremae Unctionis etc. ².

De quibusdam actibus dubitari potest utrum poni possint a suspenso a iurisdictione; e. g., utrum taliter suspensus possit Baptismum, Viaticum, Extremam Unctionem sollemniter administrare, dimissorias ad ordines concedere, matrimonio assistere, etc. Aliqui auctores praesertim post Codicem ³ docent tales actus non considerari a Codice ut actus iurisdictionis sed proprie et stricte ut actus administrationis et qua tales non prohiberi clericis suspensis a iurisdictione atque ad hanc interpretationem firmandam ad § 1 can. 2279 appellant ubi distinguitur iurisdictio ab administratione. Quamvis probabilitatem saltem extrinsecam huius opinionis negare non intendam, tamen quia administrativa potestas distinguitur a iurisdictione sicut species a genere, quia administratio est species iurisdictionis, verius videtur suspensione a iurisdictione prohiberi et actus administrationis utpote ad iurisdictionem pertinentes ⁴.

Suspensio Episcopo, eiusdem Vicarii Generalis potestas suspenditur ⁵.

Ad iudicium ferendum de valore actus a suspenso positi videndus est c. 2284.

1805. — *b) Suspendio a divinis* vetat omnem actum potestatis ordinis quam quis sive per sacram ordinationem sive per privilegium obtinet ⁶.

Ante Codicem suspensio a divinis facile confundebatur cum suspensione *ab ordine*; nunc standum est terminologiae a Codice statutae ⁷.

Sacerdos suspensus a divinis nequit confirmationem conferre quam forte conferre generatim ex privilegio obtinuit, item nec ordines conferre nec consecrationes aut benedictiones reservatas facere ⁸.

Nec potest suspensus a divinis Missam celebrare, Sacramentalia et Sacramenta administrare.

1806. — *c) Suspendio ab ordinibus* vetat omnem actum potestatis ordinis receptae per ordinationem ⁹.

¹ De Meester, *l. c.*, III, 1782, 2, a; Hollweck, *l. c.*, § 62, nota 2, pag. 134.

² Ita Lega, *l. c.*, 187, pag. 255-256, contra D'Annibale, *l. c.*, I, 380, nota 13; De Meester, *l. c.*, III, 1782, 2, a.

³ Cfr. in hoc sensu, ante Codicem, D'Annibale, *Summula*, I, n. 380, nota 13, formidans tamen; post Codicem vero Chelodi, *l. c.*, 43, p. 48, nota 6; Cappello, *l. c.*, n. 499; Vermeersch-Creusen, *l. c.*, III, n. 483.

⁴ Ita etiam Sole, *l. c.*, n. 252; Augustine, *l. c.*, VIII, 221; Eichmann, *l. c.*, pag. 105; cfr. etiam Cocchi, *l. c.*, n. 103; Lega, *l. c.*, 187; D'Annibale, *l. c.*, I, 380, nota 13; Hollweck, *l. c.*, § 62 not. 3, 4; Wernz, *l. c.*, VI, 202.

⁵ C. 371. Hollweck, *l. c.*, § 62, nota 2, pag. 134.

⁶ C. 2279, § 2, n. 2.

⁷ Cfr. Lega, *l. c.*, 186.

⁸ Augustine, *l. c.*, VIII, 221. Cfr. cc. 782, § 2; 951; 1147, § 1.

⁹ C. 2279, § 2, n. 3.

Quia ordines conferri nequeunt sine exercitio potestatis receptae patet hac suspensione et collationem ordinum, non exclusa collatione censurae ¹, interdicti. Excipe collationem ordinum minorum quae fiat ex privilegio seu indulto ².

Per se suspensum ab ordinibus etiam ab ordinibus minoribus suspendi dicendum est; at, quia, de iure vigenti, ordinum minorum functiones etiam laicis permittuntur, in praxi nullum producit effectum, quod ordines minores attinet, suspensio ab ordinibus minoribus ³, dummodo suspensus ut laicus exerceat ⁴.

Licet in Codice dicatur simpliciter suspensionem ab ordinibus vetare omnem actum potestatis ordinis, nullus autem fiat sermo de receptione ordinis quae per se non est actus ordinis, dicendum tamen videtur suspensum generaliter ab ordinibus non posse licite ad ordinem superiorem nondum receptum promoveri, quia ab ordine recipiendo is arcendus est qui illum exercere licite non posset ⁵.

1807. — *d) Suspendio a sacris ordinibus vetat omnem actum potestatis ordinis receptae per ordinationem in sacris* ⁶.

Haec suspensionis formula in hoc solum differt a praecedenti quod per se non respicit ordines minores. In praxi tamen aequivalere videtur formulae suspensionis ab ordinibus, nisi dicatur formula suspensionis ab ordinibus amitti capacitatem exercendi potestatem iurisdictionis, quae tamen non amittitur sola suspensione ab ordinibus sacris ⁷.

1808. — *e) Suspendio a certo et definito ordine exercendo vetat omnem actum ordinis designati; suspensus autem prohibetur in super eundem ordinem conferre et superiorem recipere receptumque post suspensionem exercere* ⁸.

Suspensus hoc modo ordinem superiorem, quem iam ante incursum suspensionem receperat, exercere non prohibetur; sed solum prohibetur exercere ordinem superiorem quem post incursum suspensionem recipiat ⁹.

¹ Paulo aliter de collatione tonsurae auctores ante Codicem; cfr. Lega, *l. c.*, 186, pag. 252; at tunc formulae suspensionis lege bene definitae desiderabantur.

² Augustine, *l. c.*, VIII, 221.

³ Cfr. D'Annibale, *l. c.*, 381.

⁴ Cfr. De Meester, *l. c.*, III, 1782, 2, c.

⁵ Cfr. c. 2279, § 2, n. 5; Gasparri, *De Sacra Ordinatione*, n. 151-153.

⁶ C. 2279, § 2, n. 4.

⁷ Cfr. c. 118. Paulo aliter Gasparri, *l. c.*, 150 ubi docet clerico in minoribus constituto suspenso non licere recitare exorcismos cum vestibus sacris, nec peculiare vestes adhibere acolythis in Missa servantibus etc. quae tamen vix erunt practici momenti.

⁸ C. 2279, § 2, n. 5.

⁹ Ante Codicem non erant circa hoc consentientes auctores. D'Annibale, *l. c.*, I, 180, nota 10, docebat ordinis superioris exercitium prohiberi suspenso ab ordine determinato inferiori, non quidem iure canonico, sed iure naturali. Ei contradicebat Gasparri, *l. c.*, 149, cuius doctrina in Codice recepta esse videtur. Cfr. etiam De Meester, *l. c.*, III, 1782, 2, e.

Nec dici potest prohiberi sacerdoti a diaconatu suspenso celebrationem Missae quod in ipsa legendum sit evangelium quae lectio exercitium est ordinis diaconatus; revera enim lectio evangelii in Missa sine Ministris celebrata non est exercitium ordinis diaconatus sed ordinis presbyteratus ¹.

Episcopus suspensus a presbyteratu licite et valide confert omnes ordines excepto presbyteratu ².

1809. — *f) Suspendio a certo et definito ordine conferendo*, ipsum ordinem conferre vetat, non vero inferiorem nec superiorem ³.

Id ut probabilius iam auctores ante Codicem docebant; adverte autem hic agi de suspensione a collatione ordinis, quae non comprehendit suspensionem ab exercitio eiusdem ordinis ⁴.

1810. — *g) Suspendio a certo et definito ministerio*, e. gr., audiendi confessiones, vel officio, e. gr., cum cura animarum, vetat omnem actum eiusdem ministerii vel officii ⁵.

Ministeria quae prohiberi possunt hoc modo sunt ministerium praedicationis, catechistae, etc. officia vero notariatus, cancellariatus etc. nec requiritur ut patet officium stricte dictum, nec potestas ordinaria ⁶. Parochus suspensus a suo officio nequit Sacramenta administrare, praedicare, confessiones audire, a lege ieiunii et abstinentiae nec non a diebus festis dispensare ⁷.

1811. — *h) Suspendio ab ordine pontificali* vetat omnem actum potestatis ordinis episcopalis ⁸.

Actus ordinis episcopalis proprii sunt confirmare, ordines conferre, consecrationes facere ⁹.

Analogice ad n. 3 h. c. ¹⁰ suspensio ab ordine pontificali afficere non videtur sacerdotes aut alios Praelatos caractere episcopali destitutos, licet tales aliquas functiones sacras ordinis episcopalis proprias ex privilegio peragere possint. Excipe tamen casum quo talis suspensio personaliter ab homine feratur in Praelatum aut sacerdotem privilegiatum, quia tunc Superior sat clare significat suam voluntatem sacerdotem privilegiatum attingendi.

¹ Cfr. D'Annibale, I, 380, nota 10; Gasparri, l. c., n. 149; necnon Lega, l. c., n. 186, pag. 253-254.

² Cfr. Augustine, l. c., VIII, 222.

³ C. 2279, § 2, n. 6.

⁴ Cfr. Lega, l. c., 186, 2-3, pag. 252, 253; Gasparri, l. c., 149; D'Annibale, l. c., 280, nota 10.

⁵ C. 2279, § 2, n. 7.

⁶ Cfr. Blat, l. c., n. 108, p. 162.

⁷ Cfr. Cappello, l. c., n. 500, p. 436, 10.

⁸ C. 2279, § 2, n. 8.

⁹ Cfr. cc. 782, § 1; 951; 1147, § 1.

¹⁰ Cfr. n. 2 una cum c. 3 huius c. 2279.

1812. — i) *Suspensio a pontificalibus* vetat exercitium actuum pontificalium ¹.

Actus pontificales seu simpliciter pontificalia sunt illi actus seu illae sacrae functiones quae ex legibus liturgicis insignia pontificalia seu baculum et mitram requirunt ².

Dum suspensio ab ordine pontificali afficit per se solos episcopos qui soli ordinem episcopalem habent; suspensio a pontificalibus afficit etiam alios Praelatos usu *pontificalium* gaudentes et hoc sensu *suspensio a pontificalibus* magis latet quam *suspensio ab ordine pontificali*. Episcoporum tamen potestas magis limitatur *suspensione ab ordine pontificali* quam *suspensione a pontificalibus*. Sunt enim actus aliqui ordinis episcopalis qui exerceri possunt sine baculo et mitra et quos proinde ponere potest Episcopus a pontificalibus suspensus, nequit vero ponere Episcopus suspensus ab ordine pontificali ³.

Non prohibetur Episcopus ab ordine pontificali suspensus ea peragere quae sunt ordinis mere sacerdotalis, etiam si in his peragendis pontificalibus utatur, quia haec absolute non requirunt usum pontificalium ⁴.

Codex n. 8 h. c. prohibet solum ea quae sunt ordinis episcopalis propria, sive ea Episcopus peragit cum insignibus pontificalibus seu sine talibus insignibus; n. 9 prohibet ea solummodo quae ex legibus liturgicis usum mitrae et baculi requirunt. Dixerim tamen Praelatum privilegio gaudentem ordines minores conferendi, si suspensus sit a pontificalibus, ordines conferre non posse cum pontificalium usu, licet enim haec collatio usum non requirat pontificalium absolute loquendo, requirit tamen si modo ordinario conferantur. Poterit ordines minores conferre sine usu pontificalium ⁵.

1813. — 3° *Effectus suspensionis a beneficio*. - In suspensione a beneficio simpliciter seu sine ulla restrictione lata, comprehenduntur omnes quidem, at soli, effectus suspensionis a beneficio ⁶. Effectus autem suspensionis a beneficio ita taxative a Codice describuntur: *Suspensio a beneficio* privat fructibus beneficii, excepta habitatione in aedibus beneficialibus, non autem iure administrandi bona beneficialia, nisi decretum vel sententia suspensionis ipsam administrandi potestatem suspenso expresse adimat et alii tribuat.

Si, quamvis censura obstet, beneficiarius fructus percipiat, fructus restituere debet et ad hanc restitutionem cogi potest canonicis quoque, si opus sit, sanctionibus ⁷.

¹ C. 2279, § 2, n. 9.

² C. 2279, § 2, n. 9 una cum c. 337, § 2.

³ Cfr. circa haec Gasparri, *De Sacra Ordinatione*, n. 92-96; Augustine, *l. c.*, VIII, 223, 224; Vermeersch-Creusen, *l. c.*, VIII, 484, pag. 243; Cocchi, *l. c.*, 103, pag. 174, 175; D'Annibale, *l. c.*, 381; Lega, *l. c.*, 188, pag. 256-257. Cfr. etiam Chelodi, *l. c.*, 43, pag. 49; Cappello, *l. c.*, n. 500, p. 436, 437, 12.

⁴ Cocchi, *l. c.*, 103, p. 174.

⁵ Cfr. etiam Augustine, *l. c.*, VIII, 223, 224, nota 20.

⁶ C. 2279, § 2.

⁷ C. 2280, §§ 1, 2. Ayrinhac, *Penal legislation...*, n. 154.

Administratio bonorum beneficialium, de iure vigente, nec in suspensione ab officio, nec in suspensione a beneficio, nec proinde in suspensione generali aufertur ¹; ut comprehendatur de ea expressa mentio facienda est ².

Nihil repugnat quo minus etiam de iure vigente suspensio infligi possit partialis a sola administratione bonorum beneficialium ³.

Fructus beneficii quibus privatur suspensus a beneficio sunt iudicandi ad normam c. 1410 ex quo patet etiam iura stolae et certas et debitas praestationes posse esse dotem beneficii; at non necessario id semper et ubique verificatur. Quinam de facto sint fructus beneficii in singulis regionibus pendet partim a primitiva beneficiorum erectione, partim a legibus vel consuetudinibus particularibus ⁴.

In certis dioecesibus Statuum Foederatorum Americae Septentrionalis parochis assignatur stipendium fixum in certa summa pecuniae ex thesauro paroeciae, et, praeter hoc stipendium, certa summa pecuniae pro pensione. Thesaurus paroeciae constituitur praesertim ex iuribus stolae quae proinde ex iure particulari, in huiusmodi dioecesibus, cedunt thesauro paroeciae et non parocho. In talibus dioecesibus ad bona beneficii quae amittit beneficiatus a beneficio suspensus videtur esse computandum tam stipendium fixum quam summa pecuniae pro pensione ⁵.

Fructus beneficii etiam de iure vigente non sunt considerata stipendia manualia Missarum, pensiones personales, distributiones quotidianae in ea parte quae non constituit beneficium ⁶ etc.

Suspensus fructus quos percepit illegitime tenetur restituere et quidem de iure vigente, ex iustitia ⁷ et ante sententiam iudicis ⁸.

Fructus restituendi sunt pro rata temporis quo durat suspensio, deductis impensis et vectigalibus necnon oneribus impletis vel implendis quae beneficio extrinsecus accedunt ⁹.

¹ Cfr. c. 2278, § 2.

² Aliud iure ante Codicem vigente valebat; cfr. Lega, *l. c.*, 193, pag. 261; Hollweck, *l. c.*, § 63, nota 1; Wernz, *l. c.*, VI, 202; Hilarius a Sexten, *l. c.*, 73; D'Annibale, *l. c.*, I, 382; suspensus scilicet a beneficio simpliciter administrationem quoque bonorum beneficii amittebat.

³ Hilarius a Sexten, *l. c.*, 73; D'Annibale, *l. c.*, I, 382.

⁴ Cfr. Chelodi, *l. c.*, 44; Augustine, *l. c.*, VIII, 244; Salucci, *l. c.*, 289-290; De Meester, *l. c.*, III, 1782, 3.

⁵ Cfr. Woywod, *A practical Commentary...*, II, 2122.

⁶ Cfr. c. 1410.

⁷ Cfr. Augustine, *l. c.*, VIII, 225; Chelodi, *l. c.*, n. 44; Salucci, *l. c.*, 290; Eichmann, *l. c.*, 107; Ballerini-Palmieri, *l. c.*, VII, 355; D'Annibale, *l. c.*, I, 382, nota 30; Cappello, *l. c.*, 501; Hollweck, *l. c.*, § 63, nota 2, pag. 135; Woywod, *l. c.*, II, 2122.

⁸ Ita Santamaria, *l. c.*, VI, 162; Woywod, *l. c.*, II, 2122.

⁹ Cfr. Chelodi, *l. c.*, 44, pag. 50, 51; Cappello, *l. c.*, 501; Salucci, *l. c.*, p. 291, nota; Blat, *l. c.*, n. 109; ante Codicem non tam certo constabat de obligatione ante sententiam. Cfr. D'Annibale, *l. c.*, 382, nota 31; gaudet tamen suspensus beneficio a c. 2232, § 1 concessio; Augustine, *l. c.*, VIII, 226 etc.; paulo severius iam ante Codicem Hollweck, *l. c.*, § 63, nota 4.

Restitutio facienda est ei a quo recepti sunt fructus beneficii seu ipsi beneficio aut ecclesiae cui adnexum est beneficium, nec proinde ius est suspenso clerico disponendi pro lubitu de fructibus restituendis ¹.

Etsi agatur de beneficiario paupere a fructuum restitutione excusatio non datur, quia cum hic agatur de censura facile potest censuratus ab ea se liberare a contumacia recedendo, nec Ecclesia subvenire intendit suis filiis rebellibus ².

Aliqui auctores docuerunt collationem beneficiorum, electionem, nominationem ad beneficia computanda esse inter beneficii fructus; id verius negatur; ideoque haec nullo modo prohibita sunt clerico *suspenso a beneficio* ³.

Suspenso a beneficio minime ab oneribus sui officii ob quae ei datum est beneficium liberatur; ideo tenetur horas canonicas recitare, curam animarum exercere etc. licet fructibus non fruatur, quia id sibi imputare debet ⁴.

Cum clericus a beneficio suspensus de iure vigente beneficalium bonorum administrationem retinere debeat, ius aliqui ei agnoscunt ad aliquid retinendum pro expensis et labore necessariis ad hanc administrationem gerendam ⁵.

Ius ad habitationem quod retinet clericus suspensus a beneficio importat etiam iura intime connexa cum iure ad habitationem, ut, e. g., ius ad lucem, ad aquam, ad hypocaustum etc. ⁶.

Suspenso simpliciter ab officio non amittit per se ius ad fructus beneficii; at quia fructus percipiuntur ratione officii, fere semper ius erit Superiori suspendendi, in casu suspensionis ab officio, etiam a beneficio ⁷.

1814. — III. Interpretatio et extensio suspensionis. - 1° *Ad quae officia aut beneficia se extendat lata seu inflicta suspensio.* - Suspensio generaliter lata vel suspensio *ab officio* aut *a beneficio* afficit omnia officia aut beneficia, quae clericus habet in dioecesi Superioris suspendentis, nisi aliud appareat.

Loci Ordinarius nequit clericum suspendere a determinato of-

¹ Ita Augustine, *l. c.*, VIII, 225-226; Blat, *l. c.*, n. 109, pag. 163. Alii tamen docent restitutionem fieri posse favore causae piae aut pauperum analogice ad c. 2381, § 1; cfr. Haring, *l. c.*, pag. 951, nota 5; Chelodi, *l. c.*, 44, pag. 50; Salucci, *l. c.*, 291, nota; Vermeersch-Creusen, *l. c.*, III, 484; Cocchi, *l. c.*, 102, pag. 171; Hollweck, *l. c.*, § 63, nota 4, pag. 136. Cfr. etiam Woywod, *l. c.*, II, 2122; De Meester, *l. c.*, III, 1782, 3.

² Aertnys-Damen, *Theologia moralis* ¹¹, II, n. 1027.

³ Ballerini-Palmieri, *l. c.*, VII, 356; D'Annibale, *l. c.*, I, 382, nota 33. Aliter Ayrinhac, *l. c.*, n. 152.

⁴ Ballerini-Palmieri, *l. c.*, VII, 354; D'Annibale, *l. c.*, I, 382 nota 33; Augustine, *l. c.*, VIII, 226; Hollweck, *l. c.*, § 63, nota 6, pag. 136.

⁵ Hilarius a Sexten, *l. c.*, 73; post Codicem, Augustine, *l. c.*, VIII, 225. Aertnys-Damen, *l. c.*, 1027 haec habet: « Dicunt tamen DD., quod, licet (suspensus a beneficio) per se teneatur fructus restituere, si tamen fuerit *occulte* suspensus et munia debita impleat, poterit sibi retinere partem, quam dare deberet substituto, hi enim non sunt fructus beneficii, sed stipendium laboris ».

⁶ Ita Woywod, *l. c.*, II, 2122.

⁷ Woywod, *l. c.*, II, 2122.

ficio vel beneficio quod in aliena dioecesi reperiatur; sed suspensio latae sententiae, iure communi irrogata, afficit omnia officia vel beneficia in quacunque dioecesi possideantur ¹.

Sententia theoretice communis ante Codicem ² docebat suspensum a beneficio simpliciter suspensum ubique sequi, atque suspensionem effectum sortiri etiam circa beneficia extra dioecesim censuram ferentis existentia; in praxi tamen, et, ultimis temporibus, etiam in theoria, doctrina a Codice canonizata, de limitatione suspensionis intra ambitum potestatis eius qui eam tulit admittebatur ³.

Quod statuit Codex de limitatione suspensionis ad dioecesim Superioris suspendentis valet, cum de suspensione a iure particulari lata tum de suspensione ab homine; nec potest Superior limites sui territorii aut potestatis praetergredi ⁴.

Clausula c. 2281, *nisi aliud appareat*, iudicat suspensione generaliter idest sine restrictione lata affici omnia officia et beneficia, vel officia solummodo, vel beneficia solummodo pro formula adhibita *nisi ex ipsa suspensionis causa* appareat alia intentio legislatoris, e. g., si Caius suspendatur ab officio parochi *quia in eo exercendo male se gessit*, suspensio non extenditur nisi ad officium parochiale, non ad alia quae forte parochus ille possidebat ⁵.

Quae dicuntur a Codice de Ordinario loci extendere et applica ad Superiores religionis clericalis exemptae ⁶, quibus tamen limitatio potestatis non ex territorio, sed ex assignatione subditorum facienda est. Tales Superiores possunt suos subditos suspendere in iis in quibus ipsis subduntur et relate ad ea tantum officia quae ab ipsis subditi obtinuerunt. Ita nequit Superior impedire validam confessionum auditionem suo subdito qui approbationem obtinuerit ab Ordinario loci; impedire utique poterit licitam auditionem ⁷.

Verbis Codicis attentis ⁸, dicendum esset suspensionem etiam ab ordine ut, e. g., suspensionem a divinis, ab ordinibus, a sacris ordinibus etc. ⁹,

¹ Cc. 2281, 2282.

² Cfr. D'Annibale, *l. c.*, I, 382, nota 35, ubi tamen a communi recedit.

³ D'Annibale, *l. c.*, I, 382, nota 35; Wernz, *l. c.*, VI, 208, nota 405; Ballerini-Palmieri, *l. c.*, VII, 346; Hilarius a Sexten, *l. c.*, p. 74; Lega, *l. c.*, 191, pag. 259; Hollweck, *l. c.*, § 59, nota 9, pag. 133. Hi duo ultimi auctores ante Codicem severiorem Suarezii doctrinam admittebant, docentis etiam extra iurisdictionem Superioris suspensionem ab officio vim suam exercere.

⁴ Cappello, *l. c.*, 502; Augustine, *l. c.*, VIII, 228.

⁵ Hilarius a Sexten, *l. c.*, p. 73, 74; Blat, *l. c.*, 110.

⁶ Cfr. Vermeersch-Creusen, *l. c.*, III, 485.

⁷ Cocchi, *l. c.*, n. 100, pag. 169.

⁸ Dicitur *attentis verbis Codicis*, quia doctrina ante Codicem tres species suspensionis distinguebat, nempe *suspensionem ab officio*, *suspensionem a beneficio* et *suspensionem ab ordine* (Cfr. Hollweck, *l. c.*, § 59, p. 133, nota 6). Codex e contra duas species suspensionis distinguit, nempe *suspensionem ab officio* quae vetat omnem actum potestatis tum ordinis tum iurisdictionis, quae proinde duas species suspensionis doctrinae ante Codicem vigentis comprehendit, nempe *suspensionem ab officio* et *suspensionem ab ordine*, et *suspensionem a beneficio* quae privat fructibus beneficii (cfr. cc. 2279 et 2280). Varias suspensiones in c. 2279 evidenter pertinent ad suspensionem ab officio et sunt partiales suspensiones ab officio.

⁹ Cfr. c. 2279, §§ 1, 2, nn. 2-6 et 8, 9.

utpote partialem suspensionem ab officio ¹, vi c. 2282 ad territorium suspendentis limitari; hoc enim canone statuitur generale principium, contra quod frustra exceptionem in Codice quaesieris, loci Ordinarium non posse clericum suspendere a determinato officio quod in aliena dioecesi inveniatur ². Communis tamen doctrina cum ante, tum etiam post Codicem ³, docet suspensionem ab ordine suspensum ubique terrarum sequi, nec restringi ad territorium suspendentis.

Si suspensio ab officio lata seu inflicta sit a iure particulari aut ab Ordinario loci modo generali, vetat utique, ad normam c. 2279, § 1, omnem

¹ Omnes suspensiones partiales c. 2279, § 2 enumeratae, sunt suspensiones ab officio partiales.

² Auctores generatim hanc difficultatem dissimulare videntur et doctrinam auctorum ante Codicem referunt de suspensione ab ordine sequente suspensum quocunque ierit, quin ad c. 6, n. 5 et ad cc. 2281, 2282 advertant. Immo aliqui, ut Chelodi, *l. c.*, 42, pag. 48, et Cappello, *l. c.*, 502, pag. 439 eo perveniunt ut cc. 2281, 2282 citent ad probandum suspensionem ab ordine suspensum quocunque ierit sequi; de quo tamen in illis canonibus sermo non est, immo facile ex ipsis contrarium deducere posses, si eos compares cum c. 2279. Unus auctor, i. e. Augustine, *l. c.*, VIII, difficultatem proponit, quin tamen valde felix sit in ipsa solvenda. Quod et ipsum intuitum fuisse videtur, dum concludit: « Otherwise we should have to give up the teaching of the school, statet above, that suspension *ab ordine* obliges everywhere, and simply state that suspension, unless decreed or inflicted by common law, is merely local, i. e. diocesan ».

³ Ante Codicem cfr. Wernz, *l. c.*, VI, 208; Lega, *l. c.*, 191, pag. 258, 259, ubi tamen addit: « Nihilo minus Episcopus valet; expresse edicens, limitare suspensionem *ab ordine* ad certum locum ». Ballerini-Palmieri, *l. c.*, VII, 347. Post Codicem Chelodi, *l. c.*, 42, p. 48; De Meester, *l. c.*, III, 1783; Cocchi, *l. c.*, n. 101, pag. 169; Cappello, *l. c.*, 502, pag. 439. Rationem doctrinae huiusmodi affert Lega, *l. c.*, 191, pag. 258 et in nota. Propositae quaestioni: Utrum suspensio se porrigat ad quaecunque loca respondet: « Si agatur de suspensione *ab ordine*, nullum dubium subest; prohibita enim legitime, seu ab eo qui ius habet, a suo usu, potestate ordinis, quoad omnia loca prohibita intelligitur, quia pertinet *ad statum* personae clerici et quae *statum* afficiunt personarum, personam sequuntur ubique terrarum ». Atque in nota addit: « *Statum* personarum constituunt ea iura quae faciunt *clericum, religiosum* seu *regularem, civem*. Unde hic *status* non constituitur nisi a iure *communi*. Quare dum ius commune permittit, per remedia poenalla, status diminutionem, haec personam sequitur ubique locorum ». Paulo aliter ratiocinatur Ballerini-Palmieri, *l. c.*, VII, 347, p. 313, 314: « Convenit inter omnes, suspensum ab ordine, teneri ubique hac suspensione; ubicumque enim ordinem interdictum exerceat, ageret directe contra sententiam suspensionis, quae eum ligat eique personaliter adhaeret, saltem vi iuris communis, quod probat actum Episcopi et vult ubique observari. Haec est unica ratio, voluntas Supremi Pastoris praecipientis id ubique servari. Secus, cum Episcopus nequeat alium Episcopum impedire, quia par in parem caret potestate, cur Episcopus hic non poterit in sua dioecesi permittere exercitium ordinis suspensio alibi? ». At si *ratio unica* cur suspensio ab ordine servanda sit extra territorium est voluntas Supremi Pastoris iure communi contenta, cum de iure vigente haec voluntas in Codice non clare exprimatur, dubia videri poterit doctrina communis de extensione suspensionis ab ordine extra territorium suspendentis. Immo Codex positive videtur admittere principium quod non possit Episcopus vel quodlibet ius particulare statuere suspensionem ab ordine quae effectum omnino et absolute sortiri debeat etiam in territorio alterius Episcopi. Cum enim c. 2282 dicatur Ordinarius loci non posse clericum suspendere a determinato officio quod in aliena dioecesi reperiatur, cum illud officium actum potestatis ordinis implicare facile possit (cfr. c. 2279, § 1), iam ex hoc patet suspensionem ab ordine de iure vigente non necessario clericum ubique sequi, saltem in casu quo clericus in alia dioecesi officium habeat quod usum potestatis ordinis requirit. Quae non definiendo, sed dubitando dicimus. Quod tamen dubium suo valore obiectivo non destitui putamus.

actum ordinis et iurisdictionis at restrictive ad locum ubi viget illud ius particulare aut ubi iurisdictionem exercet ille Ordinarius loci ¹.

1815. — 2° *Iura eligendi, praesentandi, nominandi, dignitates consequendi et promotionis ad ordines in suspensis.* - Circa haec iura suspensioni applicanda sunt quae de excommunicatione dicta sunt ².

Proinde quilibet suspensus ³ prohibetur iure eligendi, praesentandi, nominandi; nequit consequi dignitates, officia, beneficia, pensiones ecclesiasticas aliudve munus in Ecclesia; promoveri nequit ad ordines. Actus tamen positi contra has prohibitiones, non sunt nulli, nisi positi fuerint a suspenso ⁴ post sententiam declaratoriam vel condemnatoriam. Quod si haec sententia lata fuerit, suspensus nequit praeterea gratiam ullam pontificiam valide consequi, nisi in pontificio rescripto mentio de suspensione fiat ⁵.

1816. — 3° *Quando liceat vel non liceat suspenso administrare Sacramenta et Sacramentalia et iurisdictionem exercere.* - a) Si incursa fuerit censura suspensionis quae vetat administrationem Sacramentorum et Sacramentalium applicantur suspenso normae a Codice statutae pro excommunicatis; idest: suspensus prohibetur modo generali licite Sacramenta et Sacramentalia conficere et ministrare. Fideles tamen possunt ex qualibet iusta causa a suspenso Sacramenta et Sacramentalia petere, maxime si alii ministri desint; et tunc suspensus requisitus potest eadem ministrare neque ulla tenetur obligatione causam a requirente percontandi. A suspenso vero post sententiam condemnatoriam aut declaratoriam, fideles in solo mortis periculo possunt petere tum absolutionem sacramentalem, tum etiam, si alii desint ministri, cetera Sacramenta et Sacramentalia ⁶.

Adverte hic agi solum de suspensione quae Sacramentorum et Sacramentalium confectionem et ministrationem vetat; huiusmodi sunt suspensio generalis, suspensio totalis ab officio itemque omnes aliae formae c. 2279,

¹ Ita conciliandi videntur cc. 2279, § 1 et 2281. Cfr. Woywod, *l. c.*, II, 2123.

² C. 2283.

³ Codex, c. 2283, non specificat ullam speciem suspensionis; agitur proinde, ut videtur, de suspenso suspensione generaliter lata, idest, de suspensione ab officio simul et a beneficio; cfr. cc. 2278, § 2 et 2281. Ita etiam Augustine, *l. c.*, VIII, 229, 230; Haring, *Grundzüge...*, p. 952, nota 2; Woywod, *l. c.*, II, 2124; Chelodi, *l. c.*, 45; nec contradicunt ceteri ut Salucci, Cocchi, Sole, Cappello, Santamaria, Blat, etc.; cfr. praeterea Eichmann, *l. c.*, p. 104 et sensu contrario Claeys Bouuaert-Simenon, *l. c.*, n. 1294. Cfr. etiam De Meester, *l. c.*, III, p. 216, nota 1, n. 1783.

⁴ Codex hoc loco, c. 2265, § 2, loquitur de excommunicato vitando: auctores ante Codicem loquuntur etiam de suspenso vitando; post Codicem haec terminologia non amplius adhibenda est.

⁵ C. 2283 una cum c. 2265. Ayrinhac, *l. c.*, n. 152.

⁶ C. 2284, una cum cc. 2261 et 882, 2252.

§ 2 relatae, exceptis suspensionibus a iurisdictione et a certo et definito ministerio aut officio dummodo haec altera suspensio non versetur circa officium et ministerium quod de se requirit Sacramentorum aut Sacramentalium confectionem aut ministrationem ¹.

Receptio Sacramentorum et Sacramentalium non prohibetur clerico suspenso ratione suspensionis quovis modo reservatae; suspensio enim non impedit receptionem Sacramentorum ².

b) Si incursa fuerit censura suspensionis quae prohibet actum iurisdictionis in foro seu interno seu externo, actus est invalidus, e. g., absolutio sacramentalis, si lata sit sententia condemnatoria vel declaratoria, aut Superior expresse declaret se ipsam iurisdictionis potestatem revocare; secus est illicitus tantum, nisi a fidelibus petitus fuerit; tunc enim nec illicitus nec invalidus erit actus ³.

Eadem fere doctrina iam ante Codicem admittebatur: verum tunc auctores docebant gravem urgentem causam requiri ad hoc ut fideles licite petere possent a suspenso exercitium sui ministerii, dum de iure vigente ex canone 2261, § 1 *quaelibet iusta causa* sufficit ⁴.

Quod supra ⁵ diximus de excommunicatis ex decreto aut per praeceptum particulare applica etiam suspensis eodem modo.

1817. — IV. De suspensione in collegium seu communitatem. - Si communitas seu collegium clericorum delictum commiserit, suspensio ferri potest vel in singulas personas delinquentes, vel in communitatem, uti talem, vel in personas delinquentes et communitatem.

a) Si primum, idest, si feratur in singulas personas physicas delinquentes, servantur huius articuli canones ⁶.

Et tunc videndum est quali formula censura lata sit; utrum generali modo, an ab officio, an a beneficio, vel aliqua formula suspensionis partialis ⁷.

¹ Cfr. Blat, *l. c.*, 113; Cocchi, *l. c.*, 101, pag. 170; Chelodi, *l. c.*, 43, pag. 49; Cappello, *l. c.*, 502, pag. 439; Ayrinhac, *l. c.*, n. 153; Woywod, *l. c.*, II, 2125; De Meester, *l. c.*, III, 1783, 4.

² Cfr. c. 2250; Woywod, *l. c.*, II, 2125.

³ C. 2284 et c. 2261, § 2. Ayrinhac, *l. c.*, 153, c; De Meester, *l. c.*, III, 1783, 5.

⁴ Cfr. ius vetus apud Lega, *l. c.*, 187, pag. 254, 255; mitius Hilarius a Sexten, *l. c.*, pag. 77-79; Ballerini-Palmieri, *l. c.*, VII, n. 349.

⁵ Cfr. supra n. 1780.

⁶ C. 2285, §§ 1, 2.

⁷ D'Annibale, *l. c.*, I, 388, nota 69, itemque Lega, *l. c.*, 197, p. 268, docent suspensionem in coetum determinatum clericorum qui personam moralem non constituit, ut, e. g., in clerum alicuius dioecesis, considerari censuram latam in singulos reos distributive sumptos et proinde solos delinquentes afficere. Cum coetus personarum personalitate iuridica destitutus iura qua coetus non habeat quorum usus ipsi prohiberi possit, haec doctrina etiam post Codicem admitti posse videtur. Ita etiam Cappello, *l. c.*, 503, p. 441. Verum forte dici

b) Si suspensio lata sit in communitatem seu collegium quae tale ¹, communitas vel collegium prohibetur exercitio iurium spiritalium quae ipsi, uti communitati vel collegio, competunt ².

Haec suspensio effectus sortitur ita ut si sit suspensio a divinis, actus cultus divini qui fiunt in communi a collegio impediatur: si sit e beneficio, nequeat collegium frui beneficiis sibi forte unitis vel incorporatis; si sit ab officio, collegio prohibeat conventus capitulares, electionem Vicarii Capitularis, collationem beneficiorum quae forte ex iure particulari pertineat ad collegium ³.

Suspensio ab ordine cadere nequit in collegium quae tale ⁴.

c) Si suspensio feratur in personas delinquentes simul et in communitatem effectus cumulantur ⁵, idest, non solum hac suspensione afficiuntur iura universa vel nonnulla quae ordinarie collegio competunt, sed etiam iura vel universa vel nonnulla quae singulis personis physicis communitatis competunt ⁶.

Auctores ante Codicem plerumque docent suspensionem quae fertur in collegium seu communitatem uti talem non esse veram censuram, immo nec veram poenam, sed solum privationis cuiusdam rationem habere ⁷.

Codex e contra admittere videtur suspensionem, etiam quatenus censura est, ferri in communitatem qua talem posse ⁸. Nec ullam absurditatem implicat hoc ius; communitas enim delictum committere potest etiam quatenus est communitas, e. g., si communi sociorum deliberatione legem aliquam poenalem ecclesiasticam transgrediatur aut praeceptum poenale; item potest contumaciter in sua deliberatione et pertinacia, spretis monitionibus, remanere, quibus exstantibus suspensionis censura puniri potest, privatione iurium quae ipsi, qua communitas est, competunt. Huius doctrinae corollarium erit, communitatem absolvendam esse statim ac a contumacia recesserit.

Notant generatim auctores quandoque Superiores procedere contra

poterit suspensionem ferri quandoque posse in communitatem fidelium quae ex privilegio aliquo iure clericorum proprio gaudeat, e. g. in parochiae populum qui iure gaudeat parochum eligendi aut praesentandi. Nec obstare videtur huic interpretationi notio suspensionis quae definitur censura qua clericus.... licet enim generatim in clericos feratur censura haec nihil tamen obstare videtur quo minus ferri etiam possit in laicos qui ex privilegio de potestate participant clericorum, ut sunt laici iure nominandi, praesentandi, eligendi gaudentes.

¹ In hoc canone communitas et collegium synonyma esse videntur.

² C. 2285, § 3.

³ Cfr. Lega, *l. c.*, 195, pag. 267; D'Annibale, *l. c.*, I, 388, nota 71.

⁴ Lega, *l. c.*, 195; Wernz, *l. c.*, VI, 205.

⁵ C. 2285, § 4.

⁶ Cfr. Lega, *l. c.*, 197, p. 268.

⁷ Cfr. hoc sensu D'Annibale, *l. c.*, I, 388; Lega, *l. c.*, 197, pag. 267; Wernz, *l. c.*, VI, 205, pag. 212; Hilarium a Sexten, *l. c.*, pag. 68.

⁸ Hoc facile deduxeris ex rubrica huius tituli VIII praesertim si eam conferas cum rubrica tituli IX.

sacerdotes hac simplici formula verbali: *suspendo te a Missae celebratione vel a confessionibus* etc. sine ulla formalitate. Certe, si nulla praecesserit canonica monitio, haec suspensio non erit censura ¹, nec item si nec formula a c. 2225 praescripta servata sit ². Si tamen ad normam c. 2225 praeceptum antea feratur quo poena innitatur ipso facto incurrenda, suspensio quae ex transgressione praecepti incurritur erit censura. Si nec monitio nec praeceptum, nec lex poenalis praecesserit et feratur ad normam c. 2222, § 1 erit generatim poena vindicativa, si talis suspensio feratur ad normam c. 2222, § 2, tunc rationem poenae nullo modo habet, et proinde si violetur irregularitatem non inducit ³.

Violatio suspensionis, quae saltem poenae vindicativae rationem habeat, per actum ordinis, inducit irregularitatem ex delicto ⁴.

1818. — V. Effectus violationis suspensionis et cessatio ipsius suspensionis. - 1° *Violatio suspensionis.* - Suspensionis censuram in re gravi violans peccat graviter et si violatio fiat exercitio ordinis sacri censura impediti, nisi causa excusans habeatur, producit in violante irregularitatem ⁵.

Si clericus in censura suspensionis per semestre contumaciter perseveraverit, spreta monitione, privandus est officiis et beneficiis quibus fruitur ⁶.

2° *Cessatio suspensionis.* - Suspensio quae est censura iisdem modis cessat quibus cessant generatim censurae, idest absolutione.

A quo dari possit absolutio pendet a natura reservationis et auctore suspensionis. Hic applicandae sunt normae generales ⁷.

Suspensio quae fertur in communitatem afficit directe et exclusive forum externum et solummodo a Superiore fori externi remitti potest ⁸.

¹ Co. 2233 et 2242, § 2.

² Cfr. Hilarius a Sexten, *l. c.*, p. 75.

³ Cfr. M. Conte da Coronata, *Pene e sanzioni canoniche estragiudiziali*, 1933, n. 26 et sqs.

⁴ Cfr. c. 985, n. 7.

⁵ C. 985, n. 7.

⁶ C. 2340, § 2.

⁷ Cfr. Cappello, *l. c.*, 504 ubi etiam de antiquorum disputatione utrum suspensio ab homine absolvi possit a simplici confessario in articulo mortis, quam affirmativo modo ex cc. 882 et 2252 resolvit.

⁸ De Meester, *l. c.*, III, 1785; Cappello, *l. c.*, 504.

TITULUS IX.

DE POENIS VINDICATIVIS

1819. — I. Notio poenae vindicativae. - Poenae vindicativae illae sunt, quae directe ad delicti expiationem tendunt ita ut earum remissio a cessatione contumaciae delinquentis non pendeat ¹.

Unde cum cl. Wernz ita poena vindicativa definiri potest: « malum privationis vel passionis fideli delinquenti principaliter in ultionem delicti a publica auctoritate iuste inflictum ad tuendum ordinem socialem Ecclesiae et secundario quoque ad emendationem delinquentis » ².

Poenae vindicativae opponuntur censuris. Censura tendit principaliter ad emendationem delinquentis, requirit in delinquente contumaciam, nequit ferri ad tempus determinatum aut in perpetuum; poena vindicativa principaliter tendit ad vindictam socialem seu ad ordinem socialem reparandum, imponi seu infligi potest etiam delinquenti emendato, ferri potest ad tempus determinatum aut in perpetuum. Insuper a censura inflicta non datur appellatio nisi in devolutivo, ab ipsa absolvitur non dispensatur: poena e contra vindicativa per se non excludit appellationem in suspensivo, aufertur generatim dispensatione ³.

De potestate Ecclesiae eiusque praxi infligendi poenas vindicativas etiam temporales suo loco actum est ⁴.

1820. — II. Appellatio a poenis vindicativis. - Ab inflictis poenis vindicativis datur appellatio seu recursus in suspensivo, nisi aliud expresse in iure caveatur ⁵.

In hoc poenae vindicativae differunt a censuris ⁶.

Evidenter hoc canone sermo esse non potest de poenis vindicativis latae sententiae, sed solum de poenis ferendae sententiae seu ab homine; appellatio enim est provocatio a iudice, non provocatio a lege ⁷.

¹ C. 2286.

² Wernz, *l. c.*, VI, 96.

³ Cfr. Haring, *l. c.*, p. 952-953; Chelodi, *l. c.*, 46; Eichmann, *l. c.*, p. 109; Woywod, *l. c.*, II, 2127.

⁴ Cfr. *Ius publicum ecclesiasticum*, n. 61 et sqs. Notas historicas cfr. apud Haring, *l. c.*, p. 954; Wernz, *l. c.*, VI, 98 et sqs.

⁵ C. 2287; cfr. etiam c. 1889.

⁶ Cfr. c. 2243.

⁷ Augustine, *l. c.*, VIII, 237-238. Dari autem poenas vindicativas latae sententiae certum est de iure Codicis; cfr. cc. 2232, 2290; Chelodi, *l. c.*, n. 46; Augustine, *l. c.*, p. 237, nota 1; paulo aliter Eichmann, *l. c.*, 109, ex c. 1933, § 4, arguere tentat poenas vindicativas requirere proceduram iudiciallem; non recte, ut videtur. Ius vetus cfr. apud Hollweck, *l. c.*, § 68, nota 1 et 2.

Recursum datur a poenis vindicativis per praeceptum impositis; appellatio datur a poenis impositis per sententiam iudicalem ¹.

1821. — III. Damnatio conditionalis. - Exceptis poenis degradationis, depositionis, privationis officii et beneficii, et nisi urgeat necessitas reparandi scandalum, prudentiae iudicis remittitur, si reus talis sit ut prima vice post vitam laudabiliter peractam deliquerit, poenae ordinariae per sententiam condemnatoriam inflictae executionem suspendere, ea tamen conditione ut, si reus intra proximum triennium aliud delictum eiusdem vel alterius generis commiserit, poenam utrique delicto debitam luat ².

Hoc canone in ius canonicum introducitur institutum iuridicum *damnationis conditionalis*, vel potius *veniae conditionalis*, quod iam passim in codicibus civilibus vigeat ³.

Codex noster ut delinquens poenae inflictae conditionalem suspensionem executionis obtineat aliquas ponit conditiones quibus attendere debet iudex ⁴. Igitur ut locus veniae conditionalis dari possit haec a nostro Codice requiruntur:

a) Ut de reo agatur qui *prima vice deliquerit*. Quam ob rem excluduntur omnes delinquentes recidivi.

b) Ut poena qua delictum punitur non sit degradatio, depositio aut privatio officii aut beneficii. Ratio est quia tales poenae delictum gravissimum supponunt quod hac mitigatione poenae cohonestari non decet.

c) Ut delinquentis vita antecedens laudabiliter peracta sit. Non sufficit igitur quod non sit recidivus sensu iuridico; requiritur positive vita laudabilis.

d) Ut non urgeat necessitas scandalum delicto generatum reparandi; quia tunc ratio reparandi scandalum praevalere debet.

e) Ut de poena ordinaria agatur. Poena ordinaria ea dicitur quae iure statuitur, quae nempe non sit a iudice mitigata aut substituta vi can. 2223, § 3, n. 3 ⁵.

f) Ut agatur de poena ferendae sententiae ⁶.

¹ Woywod, *A practical Commentary on the Code of canon law*, II³, n. 2128; De Meester, *l. c.*, III, n. 1787.

² C. 2288.

³ Codex poenalis ital., a. 1930, art. 176-177 loquitur de *liberatione conditionalis*; auctores germanicae linguae loquuntur de *bedingten Begnadigung*, vel de *bedingten Verurteilung*, vel *bedingten Straferlass*; ac tandem de *bedingten Strafaufschubs*, cfr. Haring, *Grundzüge...*, p. 593; Eichmann, *l. c.*, p. 109.

⁴ Cum Codex simpliciter de iudice loquatur, non videtur excludendus ab hac potestate iudex delegatus, etsi delegatus est ad unicam causam. Attamen in casu iudex conditionalem veniam dare debet in ipso textu sententiae a se prolatae, quod ni faciat, potestas seu iurisdictio eius cessabit et ad delegantem pertinebit ius veniam conditionalem concedendi.

⁵ Ita Chelodi, *l. c.*, n. 48. Cerato, *l. c.*, n. 138, dicit ordinarias poenas omnes praeter enumeratas hoc loco a Codice; De Meester, *l. c.*, poenas non adauctas v. c. 2223, § 1. Cfr. etiam Salucci, *l. c.*, p. 297, 298; Blat, *l. c.*, n. 118.

⁶ Cfr. tamen c. 2223, § 4, ubi prudentiae Superioris remittitur declaratio poenae latae sententiae. Woywod, *l. c.*, II, 2129.

Haec omnia si habeantur non statim dicendus est delinquens ius acquisivisse ad conditionalem remissionem; id enim Codex remittit prudentiae iudicis ¹.

Effectus veniae conditionalis est poenae executionem statim suspendere, poenam delere post triennium dummodo alia damnatio non superveniat. Codex revera non loquitur de nova damnatione; at certe non videtur attendendum delictis poenis latae sententiae punitis, nisi forte sententia declaratoria praecesserit seu intervenerit. Delicta occulta aut iuridice non probata in iudicio intra triennium commissa non videntur excludere veniae conditionalis effectus.

Adverte autem veniam conditionalem, de qua Codex noster, supponere delictum certum, immo et sententiam condemnatoriam iam datam ².

Si post triennium vitae laudabilis delinquens aliud delictum eiusdem speciei commiserit puniendus erit ut recidivus, at poenam extinctam non debet amplius ei imponere iudex ³.

1822. — IV. Qua ratione cessare possint poenae vindicativae. - 1° *Cessatio in casibus ordinariis.* - Poena vindicativa finitur eius expiatione vel dispensatione ab eo concessa qui legitimam habeat dispensandi potestatem ⁴.

Quis a poenis vindicativis dispensandi legitimam habeat potestatem determinatur in Codice cc. 2236-2237 de quibus iam supra actum est. Ex illis canonibus constat Ordinarios posse a quibusvis poenis dispensare in casibus occultis, in casibus vero publicis id posse solummodo cum certis et bene definitis ibi limitationibus ⁵.

1823. — 2° Cessatio in casibus urgentioribus. - In casibus occultis urgentioribus, si ex observatione poenae vindicativae latae sententiae reus seipsum proderet, cum infamia et scandalo, quilibet confessarius potest in foro sacramentali obligationem servandae poenae suspendere, iniuncto onere recurrendi saltem intra mensem per epistolam et per confessarium, si id fieri potest sine gravi incommodo, reticito nomine, ad Sacram Poenitentiarium vel ad Episcopum facultate praeditum et standi eius mandatis.

Et si aliquo casu extraordinario hic recursus sit impossibilis, tunc ipsemet confessarius potest dispensationem concedere sine onere recurrendi, iniunctis tamen de iure iniungendis, et imposita congrua poenitentia et satisfactione pro poena remissa, ita ut poenitens, nisi

¹ Paulo aliter Chelodi, *l. c.*, 48, docet ipsam legem delinquenti gratiam concedere; addit tamen necessarium quoque esse iudicis interventum.

² Woywod, *A practical Commentary*,..., II, 2129.

³ De Meester, *l. c.*, III, n. 1787, c. Cfr. etiam c. 1947 et sqs.

⁴ C. 2289, una cum cc. 2236, 2237.

⁵ Cfr. supra nn. 1727 et sqs. ubi de illis canonibus actum est; ius vetus apud Hollweck, *l. c.*, § 69, nota 2.

intra congruum tempus a confessario praefiniendum poenitentiam egerit ac satisfactionem dederit, recidat in poenam vindicativam remissam ¹.

Haec facultas confessariorum analoga quidem est facultati c. 2254 contentae, at non est eadem prorsus facultas. Ibi enim agitur de absolvendi facultate, hic de facultate dispensandi: hic et ibi sermo est de casibus urgentioribus, at hic strictius quam ibi determinatur taxative casum urgentiorem tunc solum verificari cum ex observatione poenae latae sententiae reus se ipsum proderet cum infamia et scandalo; c. 2290 facultas restringitur ad casus occultos quae restrictio non habetur in c. 2254; vi c. 2254 confessarius potest a censura absolvere, canone vero 2290 non potest, excepto casu extraordinario, dispensare a poena sed solum poenae observantiam suspendere.

Conveniunt vero duo canones in hoc quod utraque facultas pro solo foro sacramentali conceditur; quod confessarius onus recurrendi intra mensem in utroque casu imponere debeat; quod recursus fieri possit per litteras aut personaliter a poenitente vel per confessarium ²; quod recursus fieri debeat, reticito nomine, et sub poena reincidentiae ³.

Cum ex c. 2232 delinquens a poena observanda excusetur si eam observare nequeat sine infamia, quaeri potest ad quid detur confessario facultas suspendendi obligationem poenae servandae pro eodem casu? At facultas hoc c. 2290 data confessario delinquentem excusat, postquam est concessa, modo absoluto etsi forte infamia ex poenae observantia timenda amplius non esset ⁴.

CAPUT I.

De poenis vindicativis communibus.

1824. — Poenae vindicativae sunt vel omnibus fidelibus, non exclusis clericis, communes et applicabiles, vel applicabiles solummodo clericis. Codex hoc capite *demonstrative*, non taxative, praecipuas enumerat poenas vindicativas communes ⁵.

I. Poenarum omnibus communium enumeratio. - Poenae vindicativae quae omnes fideles pro delictorum gravitate afficere possunt, in Ecclesia praesertim sunt:

¹ C. 2290, §§ 1, 2 una cum c. 2254, § 3. Pro casu infamiae cfr. etiam c. 2232, § 1. De Meester, *l. c.*, III, n. 1787, 3.

² Codex habet in utroque c. 2254 et 2290 particulam *et*; at videtur sensu disiunctivo ibi adhiberi; cfr. Chelodi, *l. c.*, 47, pag. 52, nota 4.

³ Chelodi, *l. c.*, ubi de c. 2290 onus reincidentiae non memorat; at hoc onus expresse imponitur c. 2254, § 3 ad quem remittit c. 2290, § 2. Cfr. Vermeersch-Creusen, *Epitome*, III, 491, pag. 247; Santamaria, *l. c.*, VI, 169.

⁴ Cfr. Vermeersch-Creusen, *l. c.*, III, 491; Woywod, *A practical Commentary ...*, II, 2131; De Meester, *l. c.*, III, 1787, 3.

⁵ Ayrinhac, *l. c.*, n. 158.

1° Interdictum locale et interdictum in communitatem seu collegium in perpetuum vel ad tempus praefinitum vel ad beneplacitum Superioris.

2° Interdictum ab ingressu ecclesiae in perpetuum vel ad tempus praefinitum vel ad beneplacitum Superioris ¹.

Hae duae poenae possunt esse etiam censurae, ut supra explicatum est; at tunc ferri nequeunt ad tempus praefinitum etc., requirunt in delinquente contumaciam et proinde praevias monitiones, et tolluntur, non dispensatione, sed absolutione. Effectus autem harum poenarum iidem videntur esse sive poenae vindicativae sunt sive censurae ².

3° Poenalis translatio vel suppressio sedis episcopalis vel paroecialis. Poenalis huiusmodi suppressio aut translatio, si agatur de sede episcopali, est Romano Pontifici reservata; si de sede paroeciali, a locorum Ordinariis decerni nequit, nisi cum consilio Capituli ³.

A poenali suppressione aut translatione distinguenda utique est suppressio aut translatio administrativa quae poena non est ⁴.

Consilium Capituli ad normam c. 105 videtur requiri ad valorem ⁵.

4° Infamia iuris ⁶.

5° Privatio sepulturae ecclesiasticae ⁷.

6° Privatio Sacramentalium ⁸; ut, e. g., benedictionis domorum, benedictionis nuptialis, etc.

7° Privatio vel suspensio ad tempus pensionis quae ab Ecclesia vel ex bonis Ecclesiae solvitur, vel alius iuris seu privilegii ecclesiastici ⁹.

Talis esset suspensio iuris eligendi, praesentandi, nominandi, oratorii domestici ¹⁰.

8° Remotio ab actibus legitimis ecclesiasticis exercendis ¹¹.

9° Inhabilitas ad gratias ecclesiasticas aut munia in Ecclesia quae statum clericalem non requirant, vel ad gradus academicos auctoritate ecclesiastica consequendos. — Si agatur de rebus ad

¹ C. 2291, nn. 1, 2.

² Augustine, *l. c.*, VIII, 245.

³ C. 2292, una cum c. 2291, n. 3.

⁴ Cfr. cc. 1421, 1422, 1428. Eichmann, *l. c.*, p. 111; Augustine, *l. c.*, VIII, 245; De Meester, *l. c.*, III, 1789.

⁵ Ita etiam Ayrinhac, *l. c.*, n. 160; De Meester, *l. c.*, III, 1789.

⁶ C. 2291, n. 4, de qua statim quaedam erunt adnotanda.

⁷ C. 2291, n. 5; cfr. de hac poena cc. 1239-1241.

⁸ C. 2291, n. 6.

⁹ C. 2291, n. 7.

¹⁰ Cfr. Eichmann, *l. c.*, 112; Ayrinhac, *l. c.*, VIII, 249.

¹¹ C. 2291, n. 8. Cfr. c. 2256, n. 2.

quas assequendas capacitas iure communi statuitur, inhabilitatis poenam infligere una Sedes Apostolica potest ¹.

10° Privatio vel suspensio ad tempus muneris, facultatis vel gratiae iam obtentae. — Iura iam quaesita non amittuntur ob supervenientem inhabilitatem, nisi huic addatur poena privationis ².

Hic et numero praecedenti agitur de muneribus, gratiis etc. quae etiam laici obtinere possunt: e. g., privilegia praesentandi aut nominandi rectorem ecclesiae, indultum oratorii domestici aut familiaris in coemeterio, munera advocati, procuratoris, administratoris bonorum ecclesiasticorum, catechistae, apparitoris, notarii, officialis alicuius confraternitatis aut sodalitatis ecclesiasticae ³.

Huc etiam facere possunt ea quae supra diximus de suspensione a munere Superioris, Magistri novitiorum etc. in religionibus laicalibus; tales poenae in talibus religionibus non sunt suspensiones censurae et inter poenas hoc numero recensitas enumerari possunt ⁴.

11° Privatio iuris praecedentiae vel vocis activae et passivae vel iuris ferendi titulos honoris, vestem, insignia, quae Ecclesia concesserit ⁵.

12° *Multa pecuniaria*. - Circa hanc autem poenam, notandum est multas pecuniarias iure communi inflictas, quarum erogatio non sit eodem iure praefinita, aliasque iure peculiari statutas vel statuendas ab Ordinariis locorum erogandas esse in pios usus, non vero in commodum mensae episcopalis aut capitularis ⁶.

Solutio mulctae pecuniariae potest obtineri etiam per censuras et recurrendo ad brachium saeculare ⁷.

Hae sunt poenae a Codice enumeratae, at, ut dictum est supra, numeratio non est taxativa. Inter alias poenas vindicativas possent computari publica correptio, aut publicae monitiones ⁸, de quibus Codex agit solum sub respectu remedii poenalis aut modi evitandi poenas ordinarias ⁹.

¹ Co. 2291, n. 9 et 2296, § 1.

² C. 2291, n. 10 una cum c. 2296, § 2.

³ Cfr. Eichmann, *l. c.*, p. 113; Augustine, *l. c.*, VIII, 249.

⁴ Cfr. supra n. 1799.

⁵ C. 2291, n. 11; e. g., privatio iuris vestes speciales adhibendi; cfr. cc. 713, § 2 et 714.

⁶ Co. 2291, n. 11 et 2297. Cfr. cc. 395, § 2; 1625, § 2; 1666; 2347, n. 2; 2406, § 2; 2408. De historia huius poenae et eius abusibus praesertim in Germania decursu temporum cfr. Wernz, *l. c.*, VI, 104; Ayrinhac, *l. c.*, 163.

⁷ C. 2198; cfr. Eichmann, *l. c.*, p. 114; Augustine, *l. c.*, VIII, 251. « Noto qui, che il Vescovo può applicare la multa a coloro che si mostrano neglienti riguardo alle congreghe (casuum collationes); ma non deve essere eccessiva: cinque lire basterebbero (Id scribebat auctor a. 1909, unde hodie dicere poteris lib. 20) ». Boriero, *Manuale teorico pratico per processo canonico criminale e disciplinare*, 1909, p. 376, nota 2. Agitur de poena levi quae processum iudicalem necessario non requirit.

⁸ Cfr. Eichmann, *l. c.*, 115.

⁹ Cfr. c. 1947 et sqs.

Circa modum procedendi in his poenis infligendis Codex nihil ¹, praeter normas generales de poenis, statuit. Superior procedere posse videtur sive per sententiam ordine iudiciario, sive per decretum seu praeceptum extraiudicialiter, quod innui videtur c. 2287, ubi dicitur ab his poenis dari non solum appellatio sed et recursus ².

Conformiter tamen ad ea quae supra ³ diximus, facultatem infligendi has poenas extraiudicialiter restringimus ad varias species interdicti et suspensionis, ad poenas latae sententiae, et ad casus speciales quibus a Codice permittitur procedura extraiudicialis, vel expresse vel aequivalenter. Aequivalenter autem permitti censetur forma extraiudicialis quotiens Codex poenae inflictioni praemitendam statuit monitionem canonicam. Tunc autem Superiori constare debet monitionem canonicam publicam aut secretam factam fuisse et ad delinquentem pervenisse, atque de hoc ex actibus constare debebit pro casu quo reus recursum interponat.

Culpa gravis theologica ad poenas vindicativas minoris gravitatis requiri non videtur. In casibus autem in quibus tum poena tum culpa levis est, procedura iudicialis necessaria non videtur.

1825. — II. Quaedam notanda circa poenam infamiae. - 1° *Infamiae notio atque divisio.* - Infamia est bonae famae seu existimationis amissio seu deminutio: bona autem fama est illaesae dignitatis status moribus et legibus comprobatus ⁴.

Distinguenda est bona fama seu existimatio civilis et bona fama seu existimatio canonica; prout status illaesae dignitatis legibus et moribus civilibus comprobatur aut legibus et moribus ecclesiasticis. Potest haberi et de facto quandoque habetur bona fama ecclesiastica in eo qui civiliter infamis declaratur et viceversa. Codex noster de infamia canonica loquitur seu de amissione bonae famae canonicae ⁵.

Infamia civilis in iure nostro potest habere rationem infamiae facti; immo generatim dicendum est talem rationem habere nisi exceptio probetur ⁶.

¹ Cfr. tamen c. 1576, § 1, n. 2.

² Cfr. Woywod, *l. c.*, II, 2128; Blat, *l. c.*, lib. IV, n. 477, lib. V, n. 117; Santamaria, *l. c.*, VI, 167; Vermeersch-Creusen, *l. c.*, III, 490; Cappello, *Periodica*, XIX, p. 37*; Roberti, in *Apollinaris*, IV, 294-300; contra Eichmann, *l. c.*, 109. Cfr. etiam Haring, *Gründriss*, p. 953, nota 2; Augustine, *l. c.*, VII, 358; Claeys Bouuaert-Simenon, *l. c.*, 1165; Wernz-Vidal, *l. c.*, VI, 703.

³ Cfr. vol. III, n. 1454. Item M. Conte da Coronata, *Pene e sanzioni...*, n. 4 et sqs.

⁴ Fr. 5, § 1, D. 50, 13. Wernz, *l. c.*, VI, 105; Lega, *De delictis et poenis* ², n. 288; Hollweck, *l. c.*, § 77, praesertim in notis.

⁵ Cfr. Hollweck, *l. c.*, § 77, pag. 148, not. 1, 2.

⁶ Cfr., e. g., c. 4, X, 4, 21, ubi reprobatum infamia legis civilis ob violatum annum luctus. Cfr. Wernz, *l. c.*, VI, 105; Chelodi, *l. c.*, n. 50, p. 55; De Meester, *l. c.*, III, 1790, p. 221 in nota 2.

Infamia iuris potest coniungi, at non necessario coniungitur, cum infamia facti et pariter infamia facti non necessario implicat infamiam iuris ¹.

Prioribus Ecclesiae saeculis poena specifica infamiae legibus Ecclesiae statuta non invenitur; Ecclesia generatim legibus romanis se accommodavit. Saeculo IX, ut institutum speciale haec poena frequentius occurrit ².

1826. — 2° *Divisio infamiae.* - Infamia (canonica) est vel iuris vel facti. - Infamia iuris est quae casibus iure communi expressis statuitur. — Infamia facti contrahitur, quando quis, ob patratum delictum vel ob pravos mores, bonam existimationem apud fideles probos et graves amisit, de quo iudicium spectat ad Ordinarium. — Neutra afficit delinquentis consanguineos aut affines ³; firmo praescripto canonis 2147, § 2, n. 3 quo statuitur bonae aestimationis amissionem, etsi proveniat ex facto familiarium et consanguineorum quibuscum vivit, causam esse sufficientem ad parochum, etiam inamovibilem, amovendum.

Nota infamiam iuris non posse statui iure particulari aut speciali sed solum iure communi, ex quo recte deduxeris eum qui infamia iuris laborat eadem ubique ligari.

Infamia vero facti, cum de ea ad Ordinarium, non necessario Ordinarium loci, iudicium pertineat, etiam iure particulari aut speciali statui potest. Nec necessaria videtur singulis in casibus sententia aut declaratio Ordinarii, sed sufficere declaratio lege dioecessana aut statuto lata. Infamia facti delinquentem non afficit ultra terminos territorii aut iurisdictionis Ordinarii qui eiusdem declarationem emisit. Declaratio autem Ordinarii necessaria omnino videtur ita ut numquam quis infamia facti laborare censendus sit nisi haec declaratio praecesserit.

Infamia iuris potest esse latae et ferendae sententiae ⁴.

Quando quis ex sententia condemnatoria infamis fit, si iure communi canonico poena infamiae non puniatur, infamia quidem facti affici poterit, non vero infamia iuris ⁵.

Infamia iuris per se etiam ex delicto occulto oriri potest, at in casu certe eius observatio in foro externo exigi nequit et delinquens excusari facile potest ab ea servanda ⁶.

¹ Cfr. Chelodi, *l. c.*, n. 50.

² Wernz, *l. c.*, VI, 105; Hollweck, *l. c.*, § 77, p. 144, nota 1; Chelodi, *l. c.*, n. 50.

³ C. 2293, §§ 1-4.

⁴ Cfr. casus infamiae iuris in cc. 2314, § 1, nn. 2, 3; 2320; 2338; 2343, § 1, n. 2 et § 2, n. 2; 2351, § 2; 2356; 2357, § 1; 2359, § 2. Cfr. Woywod, *l. c.*, II, 2135; Ayrinhac, *l. c.*, n. 161.

⁵ Wernz, *l. c.*, VI, 105; De Meester, *l. c.*, III, 1799, pag. 221, nota 2.

⁶ Cfr. c. 2232; cfr. etiam antiquas hac de re quaestiones apud Wernz, *l. c.*, VI, 105, nota 108; Lega, *l. c.*, n. 295, pag. 271-273.

1827. — 3º *Effectus infamiae.* - a) *Effectus infamiae iuris.* - Qui infamia iuris laborat, non solum est irregularis, sed insuper est inhabilis ad obtinenda beneficia, pensiones, officia et dignitates ecclesiasticas, ad actus legitimos ecclesiasticos perficiendos, ad exercitium iuris aut muneris ecclesiastici, et tandem arceri debet a ministerio in sacris functionibus exercendo ¹.

Notandum est inhabilitatem afficere valorem actuum; ideoque beneficia, officia, pensiones, dignitates obtentae, actus legitimi ecclesiastici positi ab infami infamia iuris non sunt solummodo illicite sed etiam invalide obtentae vel positi ².

In rebus in quibus infamis fit inhabilis de validitate quaestio est; in rebus e contra in quibus infamis dicitur arcendus agitur tantum de prohibitione ³.

Beneficia, dignitates, officia non amittuntur ob supervenientem infamiam nisi post sententiam ⁴.

b) *Effectus infamiae facti.* - Qui laborat infamia facti, repelli debet tum a recipiendis ordinibus, dignitatibus, beneficiis, officiis ecclesiasticis, tum ab exercendo sacro ministerio et ab actibus legitimis ecclesiasticis ⁵.

Beneficia, officia, dignitates etc. collata infami infamia facti valide quamvis illicite collata sunt ⁶.

1828. — 4º *Cessatio infamiae.* - Infamia iuris desinit sola dispensatione a Sede Apostolica concessa; infamia facti cum bona aestimatio apud fideles probos et graves, omnibus perpensis adiunctis et praesertim diuturna rei emendatione, fuerit, prudenti Ordinarii iudicio, recuperata ⁷.

Licet forte ad infamiam facti incurrendam, ut supra diximus, necessaria sit positiva Ordinarii declaratio, attamen ad ipsam infamiam facti auferendam positivum Ordinarii iudicium non requiri videtur quia in poenis benignior est interpretatio facienda, et nimis grave videretur delinquenti qui diuturna emendatione delictum redemit Superiorem adire debere eique antiquum et forte oblitum ex diuturna emendatione delictum in memoriam

¹ C. 2294, § 1 una cum c. 984, n. 5. Cfr. praeterea co. 2391; 2256, n. 2; 769, n. 2; 796, n. 2; 167, § 1, n. 3; 1470, § 4; 373, § 3; 1571, § 3; 1589, § 1; 1657, § 1; 1757; 1795; 1931, ab agendo in iudicio per se non excluduntur; cfr. Eichmann, *l. c.*, pag. 111; Augustine, *l. c.*, VIII, 242-247, not. 14-16.

² Woywod, *l. c.*, II, n. 2135. Quod tamen non est applicabile infamibus infamia iuris ferendae sententiae nisi post sententiam condemnatoriam. Cfr. Ayrinhac, *l. c.*, 161, b.

³ Chelodi, *l. c.*, n. 50.

⁴ Cfr. c. 2296, § 2. De Meester, *l. c.*, III, 1790, 3, a; Woywod, *l. c.*, II, 2137.

⁵ C. 2294, § 2 una cum c. 987, n. 7. Cfr. etiam co. 2256, n. 2; 855, § 1.

⁶ Augustine, *l. c.*, VIII, 247; Eichmann, *l. c.*, p. 112; Chelodi, *l. c.*, n. 50; De Meester, *l. c.*, III, 1790; Woywod, *A practical Commentary...*, II, 2135.

⁷ C. 2295.

revocare. Dicemus proinde implicitum iudicium Ordinarii, quo clerico conferuntur ab eodem Ordinario ordines, officia aut beneficia aut exercitium sacri ministerii, sufficere ad recuperandam famam, dummodo habeatur diuturna emendatio.

Diuturna rei emendatio analogice aestimari potest emendatio quae protrahitur ultra triennium ad normam c. 672 ¹.

CAPUT II.

De peculiaribus clericorum poenis vindicativis.

1829. — I. Elenchus poenarum vindicativarum clericorum. — Poenae vindicativae quae clericis tantum applicantur, sunt:

1° Prohibitio exercendi sacrum ministerium praeterquam in certa ecclesia;

2° Sensus in perpetuum vel ad tempus praefinitum, vel ad beneplacitum Superioris;

3° Translatio poenalis ab officio vel beneficio obtento ad inferius;

4° Privatio alicuius iuris cum beneficio vel officio coniuncti;

5° Inhabilitas ad omnes vel ad aliquot dignitates, officia, beneficia aliave munera propria clericorum ²;

6° Privatio poenalis beneficii vel officii cum vel sine pensione;

7° Prohibitio commorandi in certo loco vel territorio;

8° Praescriptio commorandi in certo loco vel territorio;

9° Privatio ad tempus habitus ecclesiastici;

10° Depositio;

11° Privatio perpetua habitus ecclesiastici;

12° Degradatio ³.

Haec enumeratio non est, ut videtur, taxativa.

1830. — II. Quaedam notanda circa aliquas ex his poenis. — 1° *Notanda circa privationem officii vel beneficii.* - a) Si clericus beneficium inamovibile obtineat, eodem in poenam privari potest solum in casibus iure expressis; si amovibile, etiam ob alias rationabiles causas ⁴.

¹ Ita Woywod, *A practical Commentary...*, II, 2136.

² Inhabilitas ad officia, beneficia etc. quia Ecclesiam universam respicit aut quatenus Ecclesiam universam respicit a solo Romano Pontifice statui potest. Ayrinhac, *l. c.*, 162, *b*, Consequenter Ordinarius nequit ab inhabilitatibus etiam occultis dispensare; c. 2237, § 1, n. 3.

³ C. 2298, nn. 1-12.

⁴ C. 2299, § 1.

Casus iure expressi alii sunt privationis latae sententiae, ut casus cc. 2396; 2397; 2398; 2266; alii privationis ferendae sententiae, ut casus cc. 2314, § 1, n. 2; 2331, § 2; 2340, § 2; 2343, § 2, n. 3; 2345; 2346; 2350, § 2; 2354, § 2; 2359, §§ 1-3; 2368, § 1; 2381, n. 2; 2180 et 2181 una cum c. 2177; in aliis vero casibus iudicio Superioris privatio remittitur ut casus cc. 2324; 2336, § 1; 2355; 2360, § 2; 2359, § 2; 2394, n. 2; 2403; 2305.

Si agitur de officio inamovibili ad privationem deveniri nequit nisi mediante processu¹. Delinquens hac poena puniendus nequit absolutus remitti sola iudiciali correptione², nec conditionalis poenae remissionis beneficio gaudet³. In processu autem tribunal tribus iudiciis constare debet⁴.

Auctores ante Codicem docebant privationem latae sententiae officii ob delictum occultum non ligare delinquentem; de iure Codicis valet c. 2232, § 1; at de facto Codex poenam privationis latae sententiae admittit solum pro delictis notoriis⁵.

Pro amotione a beneficio aut officio amovibili stricto iure nullus processus requiritur; at utiliter et ad abundantiam adhiberi potest processus a Codice praeceptus pro amotione parochi amovibilis, quatenus illa forma adhiberi potest, e. g., pro religiosis officiis.

b) Nequit clericus privari beneficio aut pensione, cuius titulo ordinatus fuit, nisi aliunde eius honestae sustentationi provideatur⁶; excipe casus poenae depositionis et privationis perpetuae habitus ecclesiastici ad normam cc. 2303, 2304.

Quae proinde statuuntur generatim in Codice de privatione officii aut beneficii seu pensionis non sunt generatim applicanda beneficio aut pensioni cuius titulo clericus ordinatus fuit⁷.

Si Ordinarius clericum, contra praescriptum huius canonis 2299, § 3, beneficio, cuius titulo clericus ipse ordinatus est, privet, tenetur ex iustitia ei necessaria ad honestam sustentationem providere⁸.

Honestae clerici sustentationi providere potest Ordinarius loci eidem assignando cappellaniam apud aliquod monasterium aut etiam alio modo⁹.

1831. — 2º *Notanda circa privationem alicuius iuris cum officio aut beneficio coniuncti.* - Clerici obtinentes beneficia, officia, dignitates, possunt etiam aliquo tantum ministerio cum iisdem coniuncto,

¹ C. 192, § 2.

² C. 1948, n. 2.

³ C. 2288.

⁴ C. 1576, § 1, n. 1.

⁵ Cfr. cc. 2266; 2396-2398; Hollweck, *l. c.*, § 90, pag. 158, nota 11; Wernz, *l. c.*, VI, 116; Chelodi, *l. c.*, 51, p. 57.

⁶ C. 2299, § 3.

⁷ De titulo beneficii, cfr. c. 979.

⁸ Augustine, *l. c.*, VIII, 257-258.

⁹ Ayrinhac, *l. c.*, n. 165.

e. g., ministerio praedicandi, confessiones audiendi etc., prohiberi ad certum tempus ¹.

Codex hic loquitur tantummodo de prohibitione et generatim videtur affirmandum simplici prohibitione valorem non attingere actorum contra ipsam positorum; at nihil obstare videtur quo minus aliquod ministerium ita prohibeatur ut actus contra prohibitionem positi sint etiam invalidi. Id tamen clare a Superiore declarari debet.

Si prohibitio haec ad normam canonis 2222, § 2 feratur, nulla procedura in ea ferenda opus est, et plerumque suadendum erit Superiori ut ita prohibitio feratur. Item nulla specialis procedura necessaria erit si feratur haec prohibitio in aliqua ex proceduris partis III libri IV Codicis. In aliis casibus videtur posse Superiorem adhibere in hac poena ferenda methodum can. 2225, seu ferri posse ad modum praecepti; haec enim prohibitio in re aequivalet partiali suspensioni, quae ad modum praecepti ferri potest ².

1832. — 3° *Notanda circa temporalem habitus ecclesiastici privationem.* - Si clericus gravia scandala praebeat et monitus non resipiscat, nec scandalum queat aliter removeri, potest interim privari iure deferendi habitum ecclesiasticum; quae privatio, dum perdurat, secumfert prohibitionem exercendi ministeria quaevis ecclesiastica et privationem privilegiorum clericalium ³.

Attente considerandae sunt conditiones a Codice positae ut hanc gravem poenam infligere possit Superior. Requiritur ut gravia scandala praecedant; ut praemissa canonica monitio cum poenae comminatione ⁴ inutilis evaserit; ut scandalum aliter submoveri nequeat. Nomine *ministeriorum ecclesiasticorum* quaelibet ordinis aut iurisdictionis potestas venit. Officium tamen hac poena non amittitur ⁵.

Prohibitio per se non dicit invaliditatem actorum contra prohibitionem positorum ⁶.

Privilegia clericalia cfr. in cc. 118-123.

Nulla specialis procedura necessaria est, cum Codex ipse proceduram describat per monitionem. Monitio tamen est absolute necessaria.

1833. — 4° *Notanda circa prohibitionem aut praescriptionem certo in loco commorandi.* - a) Ordinarius nequit praescribere ut clericus certo in loco, extra fines suae dioecesis, commoretur, nisi accedat consensus Ordinarii illius loci vel agatur de domo poenitentiae seu

¹ C. 2299, § 2.

² Cfr. c. 1933, § 4.

³ C. 2300.

⁴ Cfr. cc. 2143 et 2222, § 1.

⁵ Eichmann, l. c., p. 119.

⁶ Augustine, l. c., VIII, 259.

emendationis clericis non solum dioecesanis, sed etiam extraneis destinata, aut de domo religiosa exempta, Superiore eiusdem consentiente ¹.

Nequit, ut videtur, Ordinarius loci exigere a Superioribus regularibus aut etiam a Superioribus Congregationum non exemptarum ut in suis domibus clericos dyscolos recipiant; quippe domus religiosae non sunt domus correptionis ².

Haec poena gravis censetur; nequit proinde imponi nisi pro culpa gravi ³.

b) Tam praescriptio quam prohibitio certo in loco commorandi et collocatio in domo poenitentiae aut in domo religiosa, praesertim si diu duraturae sint, imponantur tantum in casibus gravibus, in quibus, prudenti Ordinarii iudicio, eae poenae necessariae sint ad clerici emendationem aut scandali reparationem ⁴.

Si alicubi haec poena, resistente lege civili et mala clerici voluntate, applicabilis non sit, poterit Ordinarius ad graviora procedere.

Ad hanc poenam infligendam generatim processus criminalis requiritur et in ipso criminali processu ad eam procedere licet ⁵. At ad eam procedere etiam potest Ordinarius in pluribus casibus in quibus ius poenas remittit arbitrio Ordinarii. Et tunc videtur Ordinarius ad eam procedere posse contra reum confessum in casibus in quibus admittitur correptio iudicialis ⁶.

1834. — 5° *Notanda circa depositionem.* - a) *Notio.* - Depositio est poena vindicativa quae, firmis obligationibus e suscepto ordine exortis et privilegiis clericalibus, secumfert tum suspensionem ab officio, et inhabilitatem ad quaelibet officia, dignitates, beneficia, pensiones, munera in Ecclesia, tum etiam privationem illorum quae reus habeat, licet eorum titulo fuerit ordinatus.

Sed hoc ultimo in casu, si clericus verè indigeat, Ordinarius pro sua caritate, quo meliori modo fieri potest, ei providere curet, ne cum dedecore status clericalis mendicare cogatur ⁷.

Ex hac notione a Codice data poenae depositionis constat ipsam poena suspensionis etiam perpetuae et privationis necnon ipsa inhabilitate gravio-rem esse utpote quae tales poenas in se comprehendit atque aggravat, privando reum etiam beneficio cuius titulo ordinatus est quod in ordinaria poena privationis non comprehenditur ⁸.

¹ C. 2301.

² Cfr. Augustine, *l. c.*, VIII, 258. De historia huius poenae cfr. Ayrinhac, *l. c.*, 167.

³ Ayrinhac, *l. c.*, 167, c.

⁴ C. 2302. Cfr. etiam c. 1957.

⁵ Cfr. cc. 1957; 1958.

⁶ Cfr. cc. 1947; 1948; 1952.

⁷ C. 2303, §§ 1, 2.

⁸ Cfr. c. 2299, § 3.

Non dissentiebat a notione a Codice data huius poenae ius vetus, licet non omnes auctores eadem claritate loquerentur ¹.

Antiquissimis iam temporibus, idest prioribus Ecclesiae saeculis, poena depositionis adhibita fuit. At cum varii gradus huius poenae admitterentur in re et etiam in terminologia usque ad finem saeculi XII, non bene fuit distincta a degradatione. Distinctio ista clare facta est sub fine saeculi XII, ut auctoritati civili facultas concederetur in clericos gravissimorum criminum reos animadvertendi post ablationem privilegiorum clericalium. Haec ablatio reservata est degradationi ².

Actus iurisdictionis a deposito exerciti sunt ipso iure irriti, non item actus ordinis ³.

b) *De modo infligendi hanc poenam.* - Poena depositionis infligi nequit, nisi in casibus expressis ⁴.

Numquam in Codice haec poena infligitur ipso facto incurrenda ⁵; non admittit absolutionem conditionalem ⁶; requirit, ut infligi possit, tribunal quinque iudicum ⁷.

1835. — 6° *Notanda circa prohibitionem perpetuam deferendi habitum ecclesiasticum.* - Si clericus depositus non det emendationis signa et praesertim si scandalum dare pergat monitusque non resipiscat, Ordinarius potest eum perpetuo privare iure deferendi habitum ecclesiasticum.

Haec privatio secumfert privationem privilegiorum clericalium, nec Ordinarius clerico tali poena mulcato subsidium caritativum amplius providere tenetur ⁸.

Specialis modus procedendi aut speciale tribunal ad hanc poenam infligendam non requiritur. Ordinarius per se ipsum procedere posse videtur, praemissis tamen monitionibus aut etiam unica monitione. Adverte etiam hanc poenam natura sua non posse infligi nisi clerico iam antecederet deposito.

Differt haec poena a degradatione quia ad statum laicalem reductionem non implicat ⁹.

¹ Cfr. Lega, *l. c.*, n. 207, p. 279-280; Hollweck, *l. c.*, § 91, p. 158-159; Wernz, *l. c.*, VI, 120 ubi etiam de distinctione depositionis a suspensione etiam perpetua, a privatione, ab inhabilitate atque a degradatione.

² Wernz, *l. c.*, VI, 118-119; Chelodi, *l. c.*, 52, pag. 58; Ayrinhac, *l. c.*, n. 170.

³ Hollweck, *l. c.*, § 91, nota 2, pag. 159; Chelodi, *l. c.*, 52, p. 57. Etiam iurisdictionem ad confessiones audiendas in articulo mortis permittitur clerico deposito, immo et degradato exercere; cfr. c. 882; Cappello, *De Sacramentis, De poenitentia*, n. 408, 409. Cardinalis depositus amittit ius electionis Romani Pontificis; « *Vacante Sede* », n. 31.

⁴ C. 2303, § 3. Casus autem expressos cfr. in cc. 2314, § 1, n. 2; 2320; 2322, n. 1; 2328; 2350, § 1; 2354, § 2; 2359, § 2; 2379; 2394, n. 2; 2401. Ayrinhac, *l. c.*, 170.

⁵ Cfr. ius vetus apud Hollweck, *l. c.*, § 91, pag. 158-159 in nota 1.

⁶ C. 2388.

⁷ C. 1576, § 1, n. 2. Cfr. etiam c. 1948, § 1.

⁸ C. 2304, §§ 1, 2 una cum c. 2303, § 1.

⁹ De Meester, *l. c.*, II, 1799, 4.

1836. — 7° *Notanda circa poenam degradationis.* - a) *Notio et divisio.* - Degradatio est poena vindicativa quae in se continet depositionem, perpetuam privationem habitus ecclesiastici et reductionem clerici ad statum laicalem.

Alia est *verbalis* seu *edictalis* quae sola sententia irrogatur, ita tamen ut omnes suos effectus iuridicos statim habeat sine ulla executione; alia *realis*, si servantur sollemnia praescripta in Pontificali Romano ¹.

Communior doctrina ante Codicem effectus degradationis solummodo degradationi reali tribuebat ². Codex, relicta doctrina communiori, effectus eosdem tribuit degradationi reali et verbali; proinde nunc distinctio inter utramque degradationem mere accidentalis est ³.

Clericus depositus et degradatus dicitur clericus reductus ad communionem laicalem; per se non arcetur a Sacramentorum perceptione ⁴; nec liberatur ab obligationibus clericalibus ⁵.

b) *Modus et casus degradationis infligendae.* - Degradatio sive realis sive verbalis ferri solummodo potest propter delictum in iure expressum, aut si clericus, iam depositus et habitu clericali privatus, grave adhuc scandalum per annum praebere pergat ⁶.

Inter varias opiniones auctorum circa casus in quibus haec poena infligi potest ⁷, Codex media via incessit, statuens certos casus in quibus ipsa poena statuitur et hoc can. 2305 statuens generale principium quod etiam aliis delictis applicabilem poenam reddit.

Non admittitur, quando iure degradatio praecipitur; absolutio conditionata ⁸ nequit ipsa correptione iudiciali suppleri ⁹; numquam iure statuitur ipso facto incurrenda sed potius eius sententia tribunali quinque iudicum reservatur ¹⁰.

Ordinarius nequit a degradatione dispensare ¹¹.

¹ C. 2305, §§ 1 et 3. Historiam huius poenae cfr. apud Ayrinhac, *l. c.*, n. 173.

² Cfr. Wernz, *l. c.*, VI, 127, nota 240.

³ Doctrina a Codice canonizata iam a Hollweck, *l. c.*, § 92, pag. 159 nota 2 admittebatur.

⁴ Lega, *l. c.*, 208, pag. 281-282 in nota.

⁵ C. 21, § 2; Eichmann, *l. c.*, p. 120. Cfr. tamen De Meester, *l. c.*, III, 1799, pag. 226, nota 2.

⁶ C. 2305, § 2. Casus in quibus a iure haec poena statuitur cfr. in cc. 2314, § 1; 2343, § 1; 2354, § 2; 2363, § 1; 2388, § 1. Ayrinhac, *l. c.*, 175.

⁷ Cfr. Lega, *l. c.*, 209, pag. 282-284. Benedictus XIV docebat hanc poenam infligi posse solum in casibus a iure expressis; Berardi e contra docebat Episcopum eam infligere posse ob graviora crimina.

⁸ C. 2288.

⁹ C. 1948, § 1.

¹⁰ C. 1576, § 1, n. 2.

¹¹ C. 2237, § 1, n. 3. Ayrinhac, *l. c.*, 175; De Meester, *l. c.*, III, 1799.

TITULUS X.

DE REMEDIIS POENALIBUS ET POENITENTIIS

1837. — Ipsa terminologia hac rubrica tituli X a Codice adhibita designat *remedia poenalia* rationem habere poenae simul et remedii sive ad praecavenda seu praevenienda sive etiam ad reparanda aliquo modo delicta et poenas ordinarias supplendas; poenitentiae vero, ut ipse Codex dicit ¹, ordinantur ad poenam effugiendam, vel mitigandam contractam ².

CAPUT I.

De remediis poenalibus.

1838. — I. **Quid remedia poenalia.** - Remedia poenalia sunt normae poenales, rationem quidem poenalitatis habentes, quia honoris saltem deminutionem important, at ordinatae praecipue ad delicta praevenienda, vel etiam ad supplendum iudicio criminali, vel ad poenam augendam ³.

Cum remedia haec *poenalia* revera sint, aliqualem saltem culpam et legis transgressionem supponunt, quae tamen non necessario ad delicti naturam pertingit ⁴.

Remedia poenalia prout referuntur a Codice applicabilia sunt non solum clericis, sed etiam laicis ⁵.

1839. — II. **Remediorum poenaliū enumeratio.** - Codex quatuor remedia poenalia enumerat, nempe: Monitionem, correptionem, praeceptum, vigilantiam ⁶.

Haec enumeratio demonstrativa non taxativa ⁷ esse videtur ⁸.

¹ C. 2312, § 1.

² Paulo aliter naturam poenitentiarum definiebant auctores ante Codicem; cfr. Wernz, *l. c.*, VI, n. 249-251.

³ Wernz, *l. c.*, VI, 253; Prümmer, *Manuale iuris canonici* ³, n. 581, pag. 653. Cfr. cc. 2307, 2308, 2311 ex quibus cum doctrina Wernz collatis patet Codicem extendisse et aliquantulum immutasse notionem remedii poenalis ante Codicem datam. Codex, e. g., c. 1947 et collatis cum c. 2309, §§ 3, 4, admittit remedium poenale ad iudicium criminale evitandum, quod ante Codicem non admittebat doctrina. Cfr. supra n. 1688 et sqs.

⁴ Chelodi, *l. c.*, n. 54; Woywod, *A practical Commentary...*, II, 2147; Ayrinhac, *Penal legislation...*, 176, p. 170; De Meester, *l. c.*, III, n. 1800.

⁵ Ayrinhac, *l. c.*, n. 179.

⁶ C. 2306, nn. 1-4.

⁷ Blat, *l. c.*, n. 140, pag. 189, enumerationem Codicis habet taxativam.

⁸ Ita Wernz, *l. c.*, VI, 253; ante Codicem inter remedia poenalia enumerabantur etiam exercitia spiritualia; cfr. *Instructionem* S. C. EE. et RR. 11 Oct. 1881, IV. Cfr. Ayrinhac, *l. c.*, n. 179.

Distinctio clara et bene definita inter remedia poenalia et poenitentias aliasque poenas, itemque modus in mediis poenalibus applicandis non semper clare exponuntur ab auctoribus et in ipsis Sanctae Sedis documentis ¹. Iurisprudentia et auctores formulas recte procedendi et distinctiones proponebant, non tamen semper eodem sensu et sententia. Codex rem melius definivit, aut saltem elementa praebuilt ad rem melius definiendam. Attamen etiam in Codice terminologia fluctuans aliquando habetur quae plerumque causa est quaestionum inter auctores ².

1840. — III. Monitio canonica. - 1° *Quid sit.* - Est actus legitimus Superioris quo subditus ad corrigendam seu mutandam suam agendi rationem invitatur, quia ipsa saltem in sua externa apparentia reprehensibilis agnita fuit. Est proinde monitio, de qua hic Codex, aliquid plus quam simplex monitio fraterna. Ipsa tamen delictum non necessario supponit ³.

Per se monitio coniungi potest cum poenae a iure latae aut etiam ferendae sententiae comminatione, at etiam sine poenae ulla mentione haberi potest. Si monitio poenam ipso facto transgressionis incurrendam minetur, iam non est monitio sed proprie praeceptum appellanda est, atque ab hac terminologia non est recedendum ⁴.

Admitti tamen potest doctrina qua docetur monitionem generice sumptam dividi in *monitionem specificè sumptam* de qua nunc agimus et *monitionem praeceptum* seu monitionem cum comminatione poenae in casu transgressionis. In qua doctrina dici potest praeceptum esse alteram speciem monitionis.

Quaelibet monitio de qua hic in Codice, a Superiore facta subdito, quoquo modo fiat, sive publice sive secreto, sive cum aliquali

¹ Ex. gr., in *Instruct.* S. C. EE. et RR. 11 Oct. et S. C. de Prop. Fide a. 1883, IV, exercitia spiritualia inter remedia poenalia recensentur; in Codice vero inter poenitentias.

² Cfr., e. g., c. 2176 qui loquitur de monitione, licet ibidem revera sermo sit de praecepto, ut patet ex sequenti c. 2177. Eadem indeterminatio apud auctores existit; e. g., Wernz, *l. c.*, VI, 255, monitionem canonicam et praeceptum poenale eandem rem significare docet; idem ac Wernz docent Heiner, *De processu criminali ecclesiastico*, 1912, pag. 97, 98; et post Codicem Prümmer, *l. c.*, 582, pag. 654. Codex tamen, si excipias casum cc. 2176, 2177, in quibus terminologia aequivoca adhiberi videtur, sat clare distinguit monitiones, quodvis genus, a praecepto. Cfr. etiam de hac distinctione Lega, *De iudiciis criminalibus in genere et in specie, de delictis et poenis praemisso tractatu*, 1901, n. 286, pag. 355-360; Boriero, *Manuale teorico pratico per processo canonico criminale e disciplinare*, Padova, 1909, pag. 378, 379.

³ Cfr. Ayrinhac, *Penal legislation...*, n. 180. Ante Codicem Lega, *l. c.*, monitionem ita definiebat: «quasi accusatio fraterna caritativa ad correptionem». Lega, *l. c.*, 284, pag. 353.

⁴ Iam supra in nota retulimus doctrinam Wernz, Heiner etc. monitionem canonicam et praeceptum idem significare affirmantem; at illa terminologia nata videtur ad confusionem generandam.

poenae comminatione sive sine ulla comminatione dicenda est monitio canonica et ad remedia poenalia refertur ¹.

1841. — 2° *Quotuplex monitio*. - Monitio potest esse publica vel secreta ².

Monitio *publica* dicitur si fiat vel coram notario aut duobus testibus, vel per epistolam ita tamen ut de receptione et tenore epistolae ex aliquo documento constet ³.

Tres igitur modi habentur faciendi monitionem canonicam publicam; Superior quemlibet ex his modis eligere potest. Si monitio fiat per epistolam ita facienda est ut eiusdem monitionis peractae documentum authenticum, idest integrae epistolae exemplar, in actis servetur. Epistola autem transmitti poterit per cursorem Curiae vel etiam per publicos tabellarios, dummodo commendata et cum syngrapha receptionis vel etiam alio modo qui secundum locorum leges et condiciones tutissimus sit. Qui vero epistolam recipere recuset aut alio modo impediat quo minus monitio ad se perveniat habeatur pro monito ⁴.

Monitionis publicae tenor, exemplari authentico, servandus est in archivo Curiae publico, quo tamen non affirmatur quod omnibus ostendi debeat. Per se monitio publica, sicut ut secreta, potest poenae generalem comminationem continere, at non necessario continet. Si poenam contineat habetur monitio praeceptum.

Codex formam faciendae monitionis secretae non habet; statuit tamen de ea constare debere ex aliquo documento in secreto Curiae archivo asservando ⁵. Nota proinde in hoc casu non integrum tenorem monitionis in originali documento aut exemplari servandum esse, sed sufficere memoriam tenere et servare factae monitionis ⁶. Nota pariter memoriam hanc servandam esse in archivo secreto, non in publico ⁷.

---

¹ Ita Lega, *l. c.*, 284, p. 353. Contra Boriero, *l. c.*, p. 376 monitionem *paternam* quae sine poenae comminatione fit canonicae monitioni quae fit cum aliquali comminatione poenae contraponit. Cappello, *De censuris*, 218, pariter distinguit monitionem paternam a iuridica seu canonica. Iuxta ipsum, paterna est quae fit vi potestatis dominativae primario et praecipue ad delinquentis emendationem; iuridica seu canonica quae fit vi potestatis iurisdictionalis ad aliquid praeciipiendum seu prohibendum sub poenae comminatione. Monitio canonica potest esse publica et secreta. Haec distinctio quatenus in ipsa affirmatur in Codice hoc loco alii solummodo de monitione canonica non repugnat.

² C. 2309, § 1.

³ Cc. 2309, § 2; 2143; De Meester, *l. c.*, III, n. 1804, p. 230, nota 1.

⁴ Cfr. cc. 2143; 1718; 1719.

⁵ C. 2309, § 5.

⁶ Cfr. *Instruct.* S. C. EE. et RR., 11 Iun. 1880, VI.

⁷ Cfr. cc. 379-382.

Secreta erit monitio si fiat personaliter a Superiore, ad se vocato reo de praesentia os ad os, nullo teste praesente aut notario ¹; aut per interpositam personam ab Episcopo, non a Vicario Generali nisi habeat mandatum speciale ², aut ab alio Superiore competente delegatam; aut etiam per epistolam eodem modo ac dictum est de publica monitione ³.

Differentia igitur inter publicam et secretam monitionem est quod publica in archivo non secreto servari debet in suo tenore integro, altera seu secreta non est necessario servanda in integro tenore nec in archivo secreto ⁴.

Nota tamen rem difficultate non vacare, ex eo praesertim quod utraque monitio effectus parere nata sit canonicos. Proinde alium propono modum distinguendi. Dici potest monitionem secretam in hoc solo distingui a publica quod qui ad eam faciendam interveniunt ut, e. g., notarius, testes, interposita persona, aliter ac in publica adstringi possint iureiurando servandi circa eam silentium, et documentum de ea in secreto archivo servandum sit. Formalitates autem ad eam faciendam eadem sunt ac pro monitione publica. Hac interpretatione admissa multae difficultates evanescent.

1842. — 3° *Quando fieri possit aut debeat.* - a) Eum qui versatur in proxima occasione delictum committendi vel in quem, ex inquisitione peracta, gravis suspicio cadit delicti commissi, Ordinarius per se vel per interpositam personam moneat ⁵.

Casus in quibus procedere potest Superior ad monitionem faciendam hoc canone duo designantur, non taxative tamen, ut videtur: proxima occasio delinquendi et gravis suspicio delicti commissi. De utraque causa constare Superiori debet ⁶.

Proxima occasio delinquendi innotescere potest Superiori ex personali experientia in visitatione pastoralis, ex delationibus etc.; gravis suspicio ex inquisitione innotescere debere statuit Codex, quo tamen non excluditur mala fama, delatio etc. quae ipsi inquisitioni causam dare poterunt ⁷.

¹ Eichmann, *l. c.*, 122, 123 hunc solum modum faciendae monitionis occultae assignat.

² Cfr. c. 2220, § 2; Augustine, *l. c.*, VIII, 268.

³ Cfr. *Instruct.* S. C. EE. et RR., 11 Iun. 1880, VI; Lega, *l. c.*, 285, pag. 354, 355; Augustine, *l. c.*, VIII, 268; Haring, *l. c.*, p. 961; De Meester, *l. c.*, III, 1804, 2.

⁴ Cfr. etiam Chelodi, *l. c.*, 55, pag. 60, nota 3.

⁵ C. 2307.

⁶ « Has provisiones praecedere debet summaria facti cognitio, quae ab Ordinario notanda est, ut ad ulteriora procedere, quatenus opus sit, et certiores reddere queat auctoritatem, in casu legitimi recursus ». *Instruct.* S. C. EE. et RR., 11 Iun. 1880, V. Aliqui auctores, cfr. Boriero, *l. c.*, p. 375, 376, requirebant ut Superior antequam ad monitionem procederet ipsum reum audiret; id tamen Codex nec hoc c. 2307, nec c. 1946, § 2, n. 2 requirit, sed hanc rei auditionem remittit prudentiae Superioris. Cfr. etiam Chelodi, *l. c.*, 54, p. 59; Haring, *l. c.*, p. 961, nota 1.

⁷ Cfr. cc. 1935 et sqs. et praesertim c. 1946, § 2, n. 2.

Utrum monitio publica adhibenda sit an secreta Codex non determinat; id arbitrio Superioris remittitur. Alterutra sufficit. Si agatur de suspitione quae non sit generaliter nota, aut de occasione occulta avertenda, monitio danda erit secreto ¹.

De modo faciendi inquisitionem ² iam loquuti sumus.

Non requiritur ut Superior procedere possit ad monitionem certitudo delicti, nec certitudo periculi; sufficit suspicio quae tamen non sit temeraria sed cum fundamento in re ³.

b) Monitio fieri potest semel vel pluries, pro Superioris arbitrio et prudentia ⁴.

In archivo et in ipso monitionis tenore notandum erit quando agitur de monitione secundo aut tertio facta.

Contra monitionem quae fit via extraiudiciali recursus, quae via iudiciali appellatio datur ⁵.

1843. — IV. De correptione. - 1° *Quid?* - Correptio est vituperatio a Superiore legitime facta ei qui ex sui agendi ratione aut ex delicto commisso scandali aut ordinis socialis perturbationis causa fuit ⁶.

Differt a simplici monitione, quia, aliter ac illa, haec nempe correptio supponit ordinem graviter perturbatum et scandalum datum ⁷; deinde correptio, saltem iudicialis, praeter monita salutaria quae etiam in simplici monitione continentur, debet plerumque coniuncta habere remedia opportuna, aut poenitentiam etc. ⁸.

1844. — 2° Quotuplex correptio. - Correptio potest esse publica aut secreta prout dictum est de monitione ⁹.

Insuper correptio publica extraiudicialis esse potest aut iudicialis. Correptio iudicialis ea est quae fit a iudice pro tribunali sedente, vel ab Ordinario ante processum criminalem. Correptio iudicialis vel habetur loco poenae vel fit ad augendam poenam, praecipue si agatur de recidivo ¹⁰.

¹ Ayrinhac, *l. c.*, n. 181, b.

² Cfr. cc. 1939-1946.

³ Cfr. Ayrinhac, *l. c.*, n. 180. Severius De Meester, *l. c.*, III, n. 1804, videtur requirere veram inquisitionem ex qua si levia indicia appareant, monitionem omittendam dicit. Codex non requirit tamen veram inquisitionem.

⁴ C. 2309, § 6.

⁵ Chelodi, *l. c.*, 54, p. 59; Haring, *l. c.*, 961, nota 2.

⁶ Prümmer, *l. c.*, 582, pag. 654.

⁷ Cfr. cc. 2307-2308.

⁸ Cfr. c. 1952.

⁹ C. 2309, § 1.

¹⁰ C. 2309, §§ 3, 4. De correptione iudiciali omnino videndi sunt cc. 1947-1952.

Iudicialis correptio erit semper iuridice publica, quia coram tribunali constituto fit, at non obstante hac iuridica publicitate, secreta esse potest et de ea documentum in archivo secreto servari ¹.

1845. — 3° *Quando facienda correptio.* - a) Si ex alicuius conversatione scandalum vel gravis ordinis perturbatio oriantur, est locus correptioni, ab Ordinario per se vel per interpositam personam, etiam per epistolam faciendae, peculiaribus accommodatae conditionibus personae et facti de quo agitur ².

Hic canon valet de correptione sive publica sive secreta, sive iudiciali sive extraiudiciali iuxta ea quae supra diximus.

b) Correptio publica fieri tantum potest adversus reum de delicto convictum vel confessum; et est iudicialis, si fiat a iudice pro tribunali sedente, vel ab Ordinario ante processum criminales ³.

De iudiciali correptione iam actum est ubi de iudicio criminali tit. XIX, libro IV. Adverte tamen ibi c. 1947 dici locum esse correptioni iudiciali solum in casu rei confessi, hic e contra dici locum esse etiam in casu rei convicti.

Correptio extraiudicialis est si fit extra iudicium criminale. Attamen Superior qui ad correptionem etiam extraiudicalem procedere intendit probationes delicti aut scandali dati sibi procurare debet extraiudicialiter ut in casu recursus suae agendi rationis prudentiam demonstrare possit superiori auctoritati, sicut dictum est de ipsa simplici monitione. Correptioni etiam extraiudiciali adiungi potest aliqua congrua poena pro culpae gravitate ⁴.

c) Correptio iudicialis vel habetur loco poenae vel fit ad augendam poenam, praecipue si agatur de recidivo ⁵.

Duo casus considerantur correptionis iudicialis: primus casus explicatur cc. 1947-1953; altero casu docemur correptionem adhiberi posse etiam post conclusionem in causa in iudicio criminali quando habetur excessus imputabilitatis ⁶.

d) Correptio extraiudicialis fieri potest semel aut pluries pro Superioris arbitrio et prudentia ⁷; correptio vero iudicialis, saltem quae tendit ad supplendum poenae ordinariae et ipsi iudicio criminali, semel tantum aut iterum, non vero tertio adhiberi potest ⁸.

¹ Cfr. Chelodi, *l. c.*, 55, p. 60, nota 3.

² C. 2308.

³ C. 2309, § 3.

⁴ Cfr. c. 2183.

⁵ C. 2309, § 4.

⁶ Cfr. cc. 1950 et 2207, 2208.

⁷ C. 2309, § 6.

⁸ Cfr. c. 1949.

1846. — V. **De praecepto.** - 1° *Quid sit.* - Praeceptum, ut hic accipitur quatenus est remedium poenale, est iussum a legitimo Superiore ecclesiastico datum, quo quid agere quidve evitare praeventus debeat, accurate indicetur, cum poenae comminatione in casu transgressionis ¹.

Ut dictum est supra, praeceptum specificè sumptum est species monitionis; seu est monitio cum coniuncta poenae *determinatae* comminatione in casu transgressionis. Eius proinde differentia a monitione in hoc est quod ipsum continet poenae comminationem ².

Quam ob rem poena *bene definita* in praecepto esse debet. Potest autem esse poena vindicativa aut censura, conformiter ad ea quae c. 1933, § 4 dicuntur ³.

1847. — 2° *Quando imponi praeceptum possit.* - Monitionibus et correptionibus incassum factis, vel si ex eisdem effectum sperare non liceat, ad praeceptum dandum procedere licet Superiori ⁴.

Ante Codicem *Instructio* Sanctae Sedis ⁵ statuebat praecepto praemittendas esse monitiones; ut norma generalis id etiam Codex admittit, at simul remittit Superiori iudicare utrum necessariae correptiones aut monitiones praeviae sint. Ceterum id iam admittebat et doctrina saltem pro casibus urgentioribus et difficilioribus ⁶.

Ad praeceptum dandum procedere non licet ante summariam facti cognitionem, idest, ante collectas probationes vel scandali dati, vel proximae delinquendi occasionis ⁷, vel ordinis graviter perturbati ⁸.

1848. — 3° *Quomodo procedendum.* - Codex formulam determinatam adhibendam in praecepto, poenali remedio, dando non praecipit ⁹. Satis esse videtur servare formulam c. 2309, § 2 descriptam

¹ C. 2310.

² Ayrinhac, *l. c.*, n. 182. Idem auctor affirmat poenam comminatam esse semper poenam ferendae sententiae, quod verum non videtur. Cfr. etiam c. 2225.

³ Ayrinhac, *l. c.*, n. 182.

⁴ C. 2310.

⁵ *Instruct.* a. 1880, n. VII.

⁶ Cfr. Boriero, *l. c.*, p. 379, nn. 10-13 et p. 392 praesertim in nota.

⁷ Non videtur sufficere ad dandum praeceptum simplex suspicio, licet gravis, commissi delicti, nisi haec cum periculo delinquendi coniungatur; cfr. c. 2307.

⁸ Cfr. *Instruct.* a. 1880, V; Boriero, *l. c.*, 375-376, n. 5-9 et p. 392-393; Wernz, *l. c.*, VI, 254 et 255, 256; Lega, *l. c.*, 287, p. 356-357, una cum cc. 2307-2308.

⁹ *Instruct.* a. 1880, VIII, formulam praecipiebat in hoc servandam, quae amplius obligatoria non est, at servari adhuc potest substituendo Vicario Generali officialem aut alium iudicem delegatum ex c. 2220, § 2.

et a Codice praescriptam pro monitione publica, aut etiam formulas cc. 24, vel 2143, vel 2225 ¹.

In praecepto dando necessarium videtur aliquod tempus reo concedere intra quod vel praecepto obediat vel poenas comminatas incurrat ².

Si intra tempus in praecepto taxatum delinquens recurrerit, praeceptum ipsum aut poena adnexa, recursu durante, non obligat nec incurritur, dummodo de re agatur in qua recursus aut appellatio admittuntur ad normam cc. 2243 et 2287 necnon c. 1880 ³.

Attamen quae de temporis concessione dicuntur, salva meliori opinione, non videntur ad valorem necessaria, immo nullo modo necessaria quando praeceptum est negativum, seu quando praecipitur aliquid omittendum.

1849. — VI. De vigilantia. - 1° Vigilantia, prout de ea hoc titulo agitur, est remedium poenale quo legitimus Ordinarius reum gravis delicti qui versatur in periculo in idem crimen relabendi aliquius determinatae personae observationi seu vigilantiae seu custodiae submittit ⁴.

Hoc remedium poenale de novo est in Codicem introductum.

2° *Quando infligendum.* - Si casus gravitas ferat et praecipue si agatur de eo qui in periculo versatur relabendi in idem crimen, eum Ordinarius submittat vigilantiae.

Vigilantia praecipui quoque potest ad augendam poenam, praecipue in recidivos ⁵.

Requiritur, ut quis vigilantiae submittatur, quod crimen iam commiserit et simul concurrat periculum iterum relabendi in idem. De hac duplici conditione Ordinarius sibi probationes procurare debet antequam ad hoc remedium applicandum procedat.

Attamen non excluduntur ut videtur alii casus in quibus Superior procedere possit ad vigilantiae remedium infligendum: Codex enim habet verbum *praecipue*, iudicans casus non taxative definiri.

3° *De modo procedendi.* - Codex de modo procedendi in vigilantia imponenda nihil habet; at certe de ea valent eadem principia quae ex Codice explicata sunt ubi de modo faciendi monitionem et dandi praeceptum, idest, vigilantia imponi potest publice et secreto, iudicialiter et extraiudicialiter.

¹ Cfr. etiam Ayrinhac, l. c., n. 183; De Meester, l. c., III, 1805.

² Cfr. Lega, l. c., 288, pag. 359; Ayrinhac, l. c., n. 183.

³ Cfr. etiam Lega, l. c., 290, pag. 361.

⁴ C. 2311, § 1.

⁵ C. 2311, §§ 1, 2.

CAPUT II.

De poenitentiis.

1850. — I. **Quid sint.** - Poenitentiae sunt opera poenalia, medicinae pariter et vindictae rationem habentia ¹ in foro externo imponenda ad scandalum reparandum aut rei emendationem ² et quibus delinquens poenas ordinarias effugere earumve contractarum dispensationem aut absolutionem obtinere potest ³.

Docent aliqui eadem obiective opera posse considerari ut remedia poenalia et ut poenitentias. Haec doctrina nullam repugnantiam implicat ⁴.

Cum poenitentiae, ex ipsa earum natura, ad poenas mitigandas vel auferendas ordinarias ordinentur, non tam secundum quantitatem delicti, quam secundum poenitentis contritionem moderandae sunt, pensatis qualitatibus personarum et delictorum adiunctis ⁵.

Distinguuntur poenitentiae de quibus hoc capite in Codice a poenitentia sacramentali; itemque a poenitentiis quae quandoque in regulis et constitutionibus religionum necnon in statutis associationum fidelium imponuntur contra earundem regularum vel constitutionum vel statutorum transgressores; tales enim poenitentiae proprio nomine forte melius appellarentur poenae statutariae vel constitutionales cum huc tendant ut legis vel statuti violatio impunita non evadat. Istis poenitentiis seu poenis statutariis applicandae videntur, proportionem servata, leges a Codice latae circa veras poenas.

Finis poenitentiarum, prout in Codice hoc verbum accipitur, est scandalum reparatio et rei emendatio; effectus vero est poenae ordinariae mitigatio, vel evitatio nec non poenae iam contractae ablatio ⁶.

Distinguuntur etiam poenitentiae de quibus nunc in Codice a poenitentiis publicis quae vigerunt inde a primis saeculis in Ecclesia et quae

¹ Cfr. Hollweck, *l. c.*, § 94, nota 5, pag. 161.

² Codex expresse hos fines non memorat, at nec eis contradicit; cfr. Wernz, *l. c.*, VI, 251.

³ C. 2312, § 1; Hollweck, *l. c.*, § 94; Wernz, *l. c.*, VI, 251, cui notioni non in omnibus concordat notio quam idem Wernz, n. 249 ponit. Cfr. etiam Ayrinhac, *l. c.*, n. 185.

⁴ Cfr. Vermeersch-Creusen, *l. c.*, III, n. 500; De Meester, *l. c.*, III, 1799, p. 227, nota 5.

⁵ C. 2312, § 3.

⁶ Cfr. Wernz, *l. c.*, VI, 251.

characterem quasi-liturgicum praeseferebant, quae in usu fuerunt fere ad saeculum decimum quartum ¹.

1851. — II. Quandonam et quomodo infligi possint poenitentiae.

- Quandonam infligi debeant poenitentiae Codex non praecipit; remittitur proinde prudentiae Superioris seu Ordinarii earum applicatio ². Ordinarius autem ad eas applicandas procedere potest quando ratio habetur poenas ordinarias non applicandi ³ et simul ratio vitandi scandalum delinquentem omnino impunitum remittere non permittat; aut quando causa habetur poenas incursas remittendi; de quo iudicare ad Ordinarium pertinet ⁴.

Ob delictum aut transgressionem occultam numquam poenitentia publica imponatur ⁵; immo nec pro delicto publico est semper *publica* imponenda poenitentia ⁶. Poenitentiae latae sententiae nullae habentur. Generatim poenitentia ex natura sua acceptatione poenitentis indiget et a poenitente executioni mandanda est; poenitens tamen ad hanc acceptationem cogi potest sub poena non obtinendi absolutionem, dispensationem aut fugam poenae ordinariae ⁷.

Forma poenitencias imponendi nulla a Codice praecipitur. Ipsae vel publice vel secreto imponi possunt. Congrue a Superiore forma pro monitione, remedio poenali, praescripta adhiberi poterit; praesertim si earum effectus iuridicos obtinere voluerit Superior ⁸.

Ordinarius poenitencias pro sua prudentia addere potest poenali remedio monitionis et correptionis ⁹; et tunc in ipsis imponendis eadem forma servanda est de praecepto quae a Codice pro his remediis praescribitur.

Dantur generatim poenitentiae in forma praecepti ¹⁰.

1852. — III. Poenitentiarum praecipuarum enumeratio. - Praecipuae poenitentiae sunt praecepta:

1° Recitandi determinatas preces;

¹ Cfr. Ayrinhac, *l. c.*, n. 186; Chelodi, *l. c.*, n. 56; Wernz, *l. c.*, VI, 250; Augustine, *l. c.*, VIII, 272.

² Cfr. tamen cc. 1952 et 2312, § 2.

³ Cfr., e.g., c. 2288.

⁴ Cfr. Wernz, *l. c.*, VI, 251, una cum c. 2312, § 1; Woywod, *l. c.*, II, 2153.

⁵ C. 2312, § 2.

⁶ Cfr. De Meester, *l. c.*, III, 1810.

⁷ Cfr. Wernz, *l. c.*, VI, 249; De Meester, *l. c.*, III, 1808, c.

⁸ Cfr. etiam cc. 1933, § 4 et 2225.

⁹ C. 2313, § 2.

¹⁰ C. 2312, § 1.

2º Peragendi piam aliquam peregrinationem vel alia pietatis opera;

3º Servandi peculiare ieiunium;

4º Erogandi eleemosynas in pios usus;

5º Peragendi exercitia spiritualia in pia aut religiosa domo per aliquot dies ¹.

---

¹ C. 2313, § 1, nn. 1-5.

PARS TERTIA

DE POENIS IN SINGULA DELICTA

PRAEMITTENDA

1853. — I. Connexio materiae. - Expleta iam tractatione de generali theoria delicti et poenae, transeundum est ad agendum de singulis delictis et poenis; utrumque enim arcte inter se connectitur. Poena supponit delictum, delictum legem poenalem. Ad hanc proinde tertiam partem libri quinti Codicis omnes leges poenales pertinent; hic recensentur omnes leges poenales quarum violatio delictum constituit. Ad dignoscenda autem elementa formalia delicti seu ad videndum quandonam violatio legis poenalis delictum constituat leges huius tertiae partis examinandae et interpretandae sunt ad lucem principiorum duarum priorum partium eiusdem libri V.

1854. — II. Notae historicae. - Ecclesia iam Apostolorum tempore aliquas normas seu leges poenales contra certorum delictorum reos, ut homicidas, apostatas, moechos tulit. Poenae antiquissimae fuere excommunicatio, deinde personale interdictum, et deinde suspensio. Ad ius poenale spectat etiam disciplina poenitentialis priorum saeculorum ¹ et ideo collectiones canonum poenitentialium considerari possunt ut collectiones ecclesiastici iuris poenalis. Verum in Ecclesia aliquis Codex poenalis ordine systematico et scientifico digestus, quales habent omnes fere nationes et Status moderniores, usque ad promulgationem Codicis iuris canonici non exstitit. Leges canonicae poenales sparsim in canonibus conciliorum et in decretalibus Romanorum Pontificum inveniebantur, quo valde difficilis studiosis et magistratibus necnon confessariis cognitio harum legum et multo magis earumdem applicatio fiebat.

Quam difficultatem graviolem reddebat ipsa natura Ecclesiae, quae, cum sit societas perfecta indefectibilis omnibus temporibus et populis accommodabilis, decursu temporum, circumstantiis id requirentibus, legibus antiquis alias addebat ita ut saepe etiam viri doctissimi nutantes essent circa quaestionem: quatenam ex variorum temporum legibus poenalibus adhuc vim suam retinerent.

Hinc necessitas apparuit leges omnes poenales in unam collectionem redigendi, aliis, quae conditionibus nostri temporis non amplius aptabantur, abrogatis. Id partim perfecit Pius IX, celeberrima Constitutione « *Apostolicae Sedis* ». En huius Summi Pontificis verba: « Apostolicae Sedis moderationi convenit, quae salubriter veterum canonum auctoritate constituta sunt, sic retinere, ut, si temporum rerumque mutatio quidpiam esse temperandum prudenti dispensatione suadeat, eadem Apostolica Sedes

---

¹ Cfr. Hollweck, *Das Strafrecht, Einleitung*, p. XXIII et sq.

congruum supremae suae potestatis remedium ac providentiam impendat. Quamobrem cum animo nostro iampridem revolveremus, ecclesiasticas censuras, quae per modum latae sententiae ipsoque facto incurrendae ad incolumitatem et disciplinam ipsius Ecclesiae tutandam effrenemque improborum licentiam coercendam et emendandam sancte per singulas aetates indictae et promulgatae sunt, magnum ad numerum sensim excrevisse; quasdam etiam, temporibus moribusque mutatis, a fine atque causis ob quas impositae fuerant, vel a pristina utilitate, absque opportunitate excidisse; etiamque ob rem non infrequentes oriri sive in iis, quibus animarum cura commissa est, sive in ipsis fidelibus dubietates, anxietates angoresque conscientiae: nos eiusmodi incommodis occurrere volentes, plenam earundem recensionem fieri, nobisque proponi iussimus, ut diligenti, adhibita consideratione, statueremus, quasnam ex illis servare ac retinere oporteret, quas vero moderari aut abrogare congrueret » ¹.

Utilitatem, quam attulit promulgatio Constitutionis « *Apostolicae Sedis* », praesertim pro theologia morali, nemo negare potest. Ipsa tamen perfecta codificatio iuris poenalis canonici dici nequit; quia incompleta et quia non omnino scientifica et logica codificatio fuit. Codificatio illa non fuit completa quia solas poenas latae sententiae, immo ex ipsis poenis latae sententiae solas censuras ipso facto incurrendas recensebat. Desiderabatur igitur, etiam post eiusdem promulgationem, codificatio poenarum ferendae sententiae, necnon poenarum latae sententiae in illa Constitutione non contentarum. Erat illa collectio utique practica pro studiosis theologiae moralis et pro confessariis, quia ipsis statim censuras prae oculis ponebat cum indicatione reservationis earundem, at non erat scientifica et logica. Logica quippe et scientifica iuris poenalis codificatio requirit ut in ordinando ipso iure ante omnia consideretur qualitas et quantitas delictorum, ita ut graviora delicta cum suis poenis recenseantur et deinde ad minora cum suis pariter poenis assignatis descendatur. Iusta enim ratio dictat ut ante omnia quae graviora sunt delicta coerceantur, deinde etiam minora.

Haec quae desiderabantur in codificatione iuris poenalis ex Constitutione « *Apostolicae Sedis* », perfecit Codex iuris canonici hoc libro V, parte III, de qua nunc agendum est.

Codex legislationem poenalem Ecclesiae universalis completam exhibet et quidem ordine logico et scientificè systematico ².

Nec tamen putandum est omnes leges poenales in hac tertia parte libri V contineri; sunt enim aliquae huiusmodi leges quae sparsim in Codice inveniuntur, e. g., leges circa privationem sepulturae ecclesiasticae ³, lex poenalis contra tribunal et tribunalis ministros ⁴ vel contra advocatos ⁵.

Praesertim vero hic memoranda est lex poenalis generalis quae in casibus particularibus plurimas habere potest applicationes, nempe in quibus lex aliqua non poenalis violetur cum scandalo fidelium ⁶.

¹ Const. « *Apostolicae Sedis* » 12 Oct. 1869, sub initio, Gasparri, *Fontes*, III, n. 552.

² Cfr. Ayrinhac, *Penal legislation...*, nn. 189, 190.

³ Cfr. c. 1240.

⁴ C. 1625.

⁵ C. 1666.

⁶ Cfr. c. 2222, § 1, et ea quae de illo canone supra suo loco nn. 1638 et 1695 diximus.

In recensendis delictis Codex incipit a delictis contra fidem, religionem et auctoritatem ecclesiasticam; deinde aliqua recenset delicta graviora contra personam aut bona proximi; atque, his recensitis delictis quae communia sunt clericis et laicis, ad delicta specialia status clericalis prosequitur.

1855. — III. Interpretatio canonum poenalium. - In interpretatione canonum huius tertiae partis libri V, omnino prae oculis habendae sunt dispositiones can. 6 quae illos respiciunt. Huiusmodi dispositiones sunt sequentes: Quod ad poenas attinet, quarum in Codice nulla fit mentio, spirituales sint vel temporales, medicinales vel ut vocant vindicativae, latae vel ferendae sententiae, eae tanquam abrogatae habeantur. — Canones qui ius vetus ex integro referunt, ex veteris iuris auctoritate, atque ideo ex receptis apud probatos auctores interpretationibus, sunt aestimandi. — Canones qui ex parte tantum cum veteri iure congruunt, qua congruunt, ex iure antiquo aestimandi sunt; qua discrepant, sunt ex sua ipsorum sententia diiudicandi. — In dubio num aliquod canonum praescriptum cum veteri iure discrepet, a veteri iure non est recedendum ¹.

Ex quibus patet utilissimam etiam in hac materia esse comparisonem iuris Codicis cum iure quod vigeat immediate ante Codicem, tum ad discrepantias discernendas, tum ad verum sensum legis apprehendendum.

Etiam normae de benigniori interpretatione facienda in poenis et de non admittenda in materia poenali analogia legali aut iuridica, de quibus normis iam supra locuti sumus, prae oculis habendae sunt interpreti ².

Leges Codice anteriores in poenis recensendis saepe mentionem expressam faciunt non solum de delinquente seu de auctore materiali delicti, sed etiam de concurrentibus in delictum; id rarius in Codice accidit; at interpretator concurrentes examini subiiciat ad normam c. 2209 praesertim § 3, ubi declaratur concurrentes in delictum necessarios eandem imputabilitatem contrahere ac principalis delicti auctor ³.

---

¹ C. 6, nn. 5, 2-4.

² Cfr. c. 2219.

³ Cfr. c. 2209 et quae supra de illo explicavimus.

TITULUS XI.

DE DELICTIS CONTRA FIDEM ET UNITATEM ECCLESIAE

1856. — Ante quodlibet aliud agitur hoc titulo de delictis contra fidem, quia talia delicta in iure nostro omnium gravissima sunt considerata, utpote ipsum fundamentum salutis animarum, quod est fides, impetentia; sine fide enim impossibile est placere Deo. Licet autem schisma directe fidei non opponatur, opponitur tamen ei in pluribus casibus quia concurrit cum haeresi.

I. De apostasia, haeresi et schismate. - 1° *Praenotiones.* - a) *Quid sint.* - α) *Apostasia a fide christiana.* - Apostata a christiana fide is dicitur qui totaliter a fide christiana excedit ¹; unde apostasia definiri potest: Totalis defectio a religione christiana per baptismum suscepta ².

Ad delictum apostasiae requiritur ut universa religio christiana negetur; necesse vero non est ut alia religio a christiana diversa adoptetur; apostata enim potest esse simpliciter atheus ³.

Catechumeni, quia nondum Ecclesiam per baptismum ingressi, apostasiae delicti rei esse non possunt ⁴.

Ut delictum apostasiae committatur requiritur ut recessus a fide christiana deliberate et voluntarie fiat interne seu animo, et insuper talis animus externe manifestetur sive publice sive occulte. Quam ob rem si quis externe profiteatur se a religione christiana recedere, animo vero fidem retineat, is revera apostata non est quamvis in foro externo poenis in apostatas latis subiici possit, nisi animum contrarium probare in foro pariter externo queat. Item delicti apostasiae reus non est, quamvis reus sit peccati apostasiae, qui animo a fide totaliter defecit, quin tamen id ullo modo manifestaverit ⁵. Qui fidem christianam deseruit metu gravi inductus delictum apostasiae commisit et poenis etiam latae sententiae in apostatas latis subiacet, quia hoc delictum vergit in contemptum fidei et proinde ab eodem non excusat quivis metus gravis ⁶.

¹ C. 1325, § 2.

² Wernz, *Ius decretalium*, VI, n. 263. S. Thomas, II-II, q. 12, a. 1, ita definit: *A fide christiana recessio.*

³ Wernz, *l. c.*, VI, 265; Hilarius a Sexten, *Tractatus de censuris ecclesiasticis*, p. 104.

⁴ Wernz, *l. c.*, VI, 265; Salucci Raffaele, *Il diritto penale secondo il Codice di diritto canonico*, II, 1930, p. 2.

⁵ Wernz, *l. c.*, VI, 265; Hilarius a Sexten, *l. c.*, 104; Hollweck, *Die kirchliche Strafgesetze*, § 95, pag. 162, nota 1.

⁶ Cfr. c. 2229, § 3, n. 3; Wernz, *l. c.*, VI, 265.

Variae possunt esse figurae delicti apostasiae a fide christiana prout recessio a fide ipsa fit transeundo ad iudaismum, ad islamismum, ad paganismum, ad atheismum, ad budhismum, ad theosophismum ¹; at tales figurae non differunt inter se nisi accidentaliter, sicut ceterum intrinseca malitia apostasiae non differt substantialiter a malitia haeresis ².

Apostata is etiam dicitur qui baptizatus negat factum revelationis christianae, aut de eodem positive dubitat et a fortiori qui negat positive possibilitatem revelationis divinae ³ et ob hanc causam apostatas dicemus modernistas, rationalistas, *liberos pensatores*, etc.

Non sunt e contra apostatae multi christiani practice indifferentes qui etiam ordinarie obligationes religiosas negligunt, quia animum non habent fidem deserendi et externe a fide christiana non separantur ⁴.

1857. — β) *Haeresis*. - Haereticus is dicitur qui post susceptum baptismum et nomen retinens christianum pertinaciter aliquam ex veritatibus fide divina et catholica credendis denegat aut de ea dubitat ⁵. Quam ob rem haeresim (αἵρεσις = selectio vel secta philosophica) ita definire possumus: Error hominis baptizati pertinax et externus contra aliquem articulum fidei ab Ecclesia catholica declaratum et omnibus fide divina catholica obligatorie credendum impositum ⁶.

Distingui potest *haeresis obiectiva*, quae est assertio contradicens dogmati fidei seu articulo fide obligatorie credendo, ab *haeresi subiectiva* quae est actus quo homo baptizatus dogma fidei negat seu haeresim obiectivam profitetur ⁷.

Haereticus materialis is dicitur qui aliquam haeresim obiectivam profitetur sine pertinacia, sed quia ignorat esse errorem in fide; *haereticus formalis* qui haeresim obiectivam dolose et pertinaciter profitetur. Is delictum haeresis committit qui formaliter haereticus est ⁸.

Ad haeresim omnino requiritur ut veritas quae negatur ab Ecclesia credenda proponatur et imponatur non ut veritas cuiusvis generis, sed proprie ut veritas a Deo revelata ⁹. Ideo non credens

¹ Hollweck, *l. c.*, § 95, p. 162, nota 5; Hilarius a Sexten, *l. c.*, 104; Wernz, *l. c.*, VI, 263.

² M. a Coronata, *Institutiones*, II, n. 911, b; Augustine, *A Commentary on the new Code of canon law*, VI, 335.

³ Hollweck, *l. c.*, § 95, p. 162, nota 3, 4.

⁴ Noldin-Schöneegger, *De poenis ecclesiasticis* ¹², n. 57; Cocchi, *l. c.*, I, V, n. 135.

⁵ C. 1325, § 2. Cfr. vol. II, n. 911.

⁶ Wernz, *l. c.*, VI, 281; cfr. etiam vol. II, n. 911.

⁷ Craisson, *Manuale totius iuris canonici*, IV^a, n. 6112; Wernz, *l. c.*, VI, 282.

⁸ Wernz, *l. c.*, VI, 282; Craisson, *l. c.*, IV, n. 6114.

⁹ Ayrinhac, *Penal legislation...*, n. 192.

aliquam veritatem ab Ecclesia propositam non qua revelatam a Deo erit inobediens, at non haereticus.

Item omnino requiritur ad delictum ut veritas revelata ab Ecclesia credenda proponatur obligatorio modo seu ut dogma fidei et non qualitercumque. Unde fieri potest ut assertio contra aliquam veritatem revelatam, at nondum definitive obligatorio modo ut credendam impositam, non sit haeresis, sed propositio falsa, erronea, haeresim sapiens, temeraria etc. Quatenus sint in praxi veritates dogmaticae ab Ecclesia propositae videndum est apud theologos ¹.

Quousque denegatio articuli fidei ut dogmatis propositi in animo retinetur haeresis delictum non habetur ²; nec pariter delictum haberi potest si externe quidem quis haeresim profiteatur qui tamen nullo modo ei ex animo adhaeret, quamvis hic poenis in haereticos latis in foro externo subiici possit, ut dictum est de apostatis ³.

Non necessario tamen haeresis externa professio verbis facienda est ut delictum constituat; sufficit externa professio quovis modo seu quibusvis signis facta quae vel natura sua, vel ex institutione, vel ex circumstantiis apta sint ad mentem haereticam exprimendam, e. g., per scripta, per assistentiam divinis officiis in templis haereticorum in determinatis circumstantiis etc. ⁴.

Manifestatio externa haeresis potest implicite etiam fieri, ut si catholicus, sciens aliquem ut haereticum damnatum fuisse ab Ecclesia, declaret se ea omnia credere quae damnatus credit, licet quinam sint eius errores haereticales in specie nesciat ⁵. Immo admittit doctrina eos etiam inter haereticos adnumerandos esse qui haereticalem superstitionem, e. g., superstitionem tabularum rotantium, spiritismi, magiae etc. exercent, si advertant haec haeresim implicare ⁶.

Sicut dictum est de apostasia, catechumeni, quia Ecclesiam nondum ingressi, haeretici esse non possunt ⁷.

Quia revelationes privatae de fide divina catholica credendae non sunt, qui iis fidem denegat, licet certus sit de facta revelatione, haereticus non est, licet peccare possit iis non credendo. Item hae-

¹ Craisson, *l. c.*, IV, 6112; Hollweck, *l. c.*, § 96, nota 2, p. 163.

² De peccato autem haeresis hic non est sermo. Cfr. vol. II, n. 911.

³ Wernz, *l. c.*, VI, 282.

⁴ Hilarius a Sexten, *l. c.*, 105; Wernz, *l. c.*, 282; Augustine, *l. c.*, VIII, 278; Salucci, *l. c.*, II, 5, 6; Cappello, *De censuris* ², 210.

⁵ Noldin-Schönegger, *l. c.*, n. 58.

⁶ Ita Noldin-Schönegger, *l. c.*, n. 58; Cocchi, *l. c.*, n. 135; Cappello, *l. c.*, n. 210, 5; Sole, *l. c.*, n. 315. Verum in foro externo vel advertentia praesumitur et tunc haeresis pariter praesumitur, vel non praesumitur et tunc haeresis non censetur adesse.

⁷ Wernz, *l. c.*, VI, 284.

reticus non est qui veritatem in divina revelatione universae Ecclesiae facta contentam, sed non sufficienter ut dogma propositam, negat seu non admittit ¹.

Ad delictum haeresis omnino requiritur voluntatis in errorem contra fidem divinam catholicam pertinacia, seu requiritur ut haereticus sciat illum errorem esse doctrinae Ecclesiae oppositum et proprie ut haereticum damnatum directe vel indirecte et tamen eum voluntate interna amplectatur et externe profiteatur aut de ipso positive dubitet ².

Docent communiter auctores eum haereticum reputari qui adhaerens alicui errori declaret se illi pertinaciter adhaerere etsi aliter ab Ecclesia definitum fuisset, licet de facto circa illum eundem errorem nihil definitum sit; pariterque eum qui falso putans aliquam propositionem ab Ecclesia ut dogma fidei definitam, illam tamen negat, quia talis de facto negat veritatem ab Ecclesia ut dogma fidei definitam scilicet ipsam Ecclesiae in fidei divinae veritatibus definiendis infallibilitatem ³. Id tamen restrinxerim ad casus in quibus possibilitas est quod talis veritas definiri valeat ab Ecclesia, quando nempe agitur de veritate quae obiective in revelatione aliquo modo continetur, secus dici non posset illum esse haereticum qui declararet se non crediturum definitioni Ecclesiae circa res revelationi divinae omnino extraneas et illa declaratio potius quam professio haeresis considerata esset ut certitudo subiectiva quod Ecclesia de illa re nunquam sit definitionem emissura.

Non requiritur ad delictum haeresis ut is qui in eo delinquit diu in haeresi ipsa remaneat, sufficit temporis momentum ⁴. Attamen quia delictum non habetur nisi externa haeresis manifestatio una cum interna haeresis professione coniungatur, si alterutrum tantum ponatur delictum non habetur, licet haberi possit peccatum.

Quaeritur utrum pertinax dici possit is qui ex ignorantia supina vel crassa aut etiam ex ignorantia affectata veritatem fidei denegat?

Doctrina communis admittit non considerari haereticum eum qui aliquam fidei veritatem denegat ex ignorantia culpabili etiam supina et crassa, seu eum qui aliquod fidei dogma denegat ex eo quod ignorantia supina et crassa ignorat illud esse dogma fidei, quia ad haeresim formalem, quae sola delictum constituit, requiritur scientia erroris ⁵, immo idem probabilius affirmandum videtur etiam de eo qui in fide ex ignorantia affectata errat; ratio est quia Ecclesiae non contradicit, qui nescit se Ecclesiae con-

¹ Wernz, *l. c.*, VI, 284; Salucci, *l. c.*, II, 8, nota 3; Cappello, *l. c.*, 202, nota 7. Cfr. tamen etiam Hilarium a Sexten, *l. c.*, 105.

² Wernz, *l. c.*, VI, 284.

³ Hollweck, *l. c.*, § 96, nota 1, p. 163; Ballerini-Palmieri, *Opus theologicum morale*, II°, n. 90.

⁴ Hollweck, *l. c.*, § 96, nota 1, p. 163.

⁵ S. Alphonsus, *Theologia moralis*, VII, 301; Hilarius a Sexten, *l. c.*, 105; Craisson, *l. c.*, IV, n. 6114; Hollweck, *l. c.*, § 96, nota 1, p. 163 etc.

tradidere, ob quamvis ignorantiam hoc faciat, et ideo non potest dici pertinax contra Ecclesiae doctrinam ¹.

Dubium in fide potest esse negativum et positivum. Positive dubitat qui de aliquo dogmate ab Ecclesia definito iudicium ob rationes oppositas quae illud incertum ei reddunt, iudicium suum suspendit; negative dubitat qui deliberate et pertinaciter suum suspendit assensum quia iudicium Ecclesiae non est ei sufficiens fundamentum ad credendum ². Negative etiam dicitur dubitare de fidei veritate ille qui suspendit iudicium non quasi post sufficienter propositum dogma putet esse iudicium suspendendum, sed mentem ad alia convertens ne fatigetur. In ultimo casu non habetur haeresis, quae e contra habetur in aliis duobus casibus ³. At terminologia in hoc non est conformis ⁴.

1858. — γ) *Schisma*. - Schismaticus is dicitur qui subesse Romano Pontifici renuit aut cum membris Ecclesiae eidem Romano Pontifici subiectis communicare recusat ⁵. Unde schisma (σχίσμα = scissura) ita potest definiri: Voluntaria et pertinax separatio hominis baptizati ab unitate Ecclesiae catholicae. Unitas autem duobus continetur, scilicet connexionione membrorum inter se et connexionione membrorum cum Romano Pontifice Ecclesiae capite visibili ⁶. Ex violatione huius duplicis connexionionis oritur duplex figura huius delicti qualiter a Codice proponitur ⁷.

Non sufficit ad delictum schismatis rebellio erga Episcopum aliquem particularem, etiam si sit proprius Ordinarius, sed requiritur rebellio erga Romanum Pontificem ⁸.

Distinguunt auctores *schisma purum* a schismate coniuncto

¹ S. Alphonsus, *l. c.*, VII, 301; Hilarius a Sexten, *l. c.*, 105; Craisson, *l. c.*, IV, 6114. De hac quaestione haec habet Ballerini-Palmieri, *l. c.*, II, 92: « Quarta (sententia) distinguit de ignorantia quoque affectata; nam si affectetur ignorantia ex negligentia et taedio addiscendi, excusari dicunt ab haeresi; secus, si affectetur ad finem liberius errandi aut affectetur ex prava opinione contra Ecclesiam, quasi parvi momenti sit Ecclesiae propositio. — Communior autem quinta sententia est, quamlibet ignorantiam, etiam crassam et affectatam, excusare ab haeresi et haereticorum poenis ». Contradicit Salucci, *l. c.*, p. 7, 8, n. 8, ubi citat contra doctrinam mitiorem admittentem excusationem ob ignorantiam etiam affectatam c. 2229, § 1. At ille canon ad rem non facit; non enim hic agitur de poenis incurrendis ab eo qui revera haeresim professus est, sed potius de quaestione utrum qui errat in fide ex ignorantia affectata haereticus formalis dici possit an debeat. Qua in quaestione Salucci non fuit felix in oppugnanda mitiore doctrina Pistocchi, *I canoni penali del Codice ecclesiastico esposti e commentati*, 1925, p. 8.

² Hilarius a Sexten, *l. c.*, 106; Ballerini-Palmieri, *l. c.*, II, 88.

³ Ballerini-Palmieri, *l. c.*, II, 88.

⁴ Cfr. quae vol. II, n. 911, p. 247 diximus ex doctrina D'Annibale, quem facile alii sequuntur.

⁵ C. 1325, § 2.

⁶ Hilarius a Sexten, *l. c.*, 117.

⁷ Wernz, *l. c.*, VI, 354; S. Thomas, II-II, qu. 3, art. 1.

⁸ Ayrinhac, *l. c.*, 193; Wernz, *l. c.*, VI, 356; Reiffenstuel, *Ius canonicum universum*, V, 8, 6.

cum haeresi, seu a schismate mixto. Schisma purum habetur cum nulla haeresis ei adnexa est; non purum seu mixtum cum schismati aliqua saltem coniungitur haeresis ¹.

Cum ad Ecclesiam Romanam, ob potiore principalitatem, necesse sit omnem ecclesiam convenire, qui se separat ab ipsa seu a Romano Pontifice est eo ipso schismaticus ².

Non sufficit autem ad schisma simplex inobedientia praecepto a Romano Pontifice lato, sed requiritur *recusatio subiectionis* Romano Pontifici ³; potest quippe inobedientia legi pontificiae oriri ex concupiscentia, ex levitate aut aliis motivis et simul consistere cum subiectione Romano Pontifici ⁴.

Differt schisma ab haeresi, quia haeresis opponitur fidei, schisma opponitur unitati Ecclesiae quae per caritatem habetur ⁵.

Requiritur ad schisma ut Romano Pontifici obedientia denegetur qua Ecclesiae universalis capiti ⁶.

Distinguit doctrina *schismaticos proprie tales a schismaticis improprie talibus*. «Schismatici proprie tales sunt illi, qui non solum a debita Romano Pontifici utique — ut Pontifex est, non ut rex — subiectione pertinaciter recedunt, sed veluti auctoritate freti novos coetus ab unitatis centro separatos constituunt, ceu promotores ecclesiarum nationalium; vel eisdem coetibus se adiungunt; et ita a Capite et a corpore matris Ecclesiae, i. e., a reliquis membris sive fidelibus in religionis cultu, oratione, sacramentis aliisque spiritualibus functionibus, sese seiungunt. Et isti quidem pertinent ad schisma perfectum, quo ab Ecclesia prorsus se separant, etsi intelligas schisma, quod vocant purum, cui nempe nulla haeresis sit adnexa quod vix contingit, quia hodie fere nullum schisma est, quod non profiteatur aliquem errorem contra fidem, quodque proinde non contineat et haeresim ».

Schismatici *imperfecte tales* sunt illi qui se subtrahunt ab obedientia Romani Pontificis pro tempore existentis, quamvis in coetus separatos non coalescant ⁷. Haec distinctio licet fundamentum habuisset in iure ante Codicem vigente et proprie in Constitutione « *Apostolicae Sedis* » quae distinguebat inter *schismaticos* et *eos qui Romani Pontificis obedientiae se sub-*

¹ Craisson, *l. c.*, IV, 6132; Hilarius a Sexten, *l. c.*, 117; Reiffenstuel, *l. c.*, V, 8, 3 et 4.

² Craisson, *l. c.*, IV, 6131.

³ Cfr. Chelodi, *l. c.*, 57, 4; Wernz, *l. c.*, VI, 356.

⁴ « Denique schismaticis adnumerari nequeunt, qui Romano Pontifici obedire recusant quod personam ipsius habeant suspectam vel, propter sparsos rumores, dubie electam, ut accidit post electionem Urbani VI, vel eidem resistent ut principi civili, non tanquam Ecclesiae pastori ». Ita Wernz, *l. c.*, VI, 356.

⁵ Reiffenstuel, *l. c.*, V, 8, 7.

⁶ Reiffenstuel, *l. c.*, V, 8, 5.

⁷ Hilarius a Sexten, *l. c.*, 117, 118. Si in vol. II, n. 911, scripsimus a singulari persona tunc solum schisma purum committi posse cum illa persona alicui sectae adhaeret schismatica, id intelligendum est ex doctrina a plerisque doctoribus admissa, cfr. Hollweck, § 129, qua se subtrahentes obedientiae Romano Pontificis debitae potius quam inter schismaticos inter inobedientes reputabantur. Quam interpretationem Constitutio « *Apostolicae Sedis* » induxisse videtur. At de iure Codicis tales inobedientes sunt schismatici.

trahunt, de iure tamen Codicis non amplius sustinetur et tam schismatici perfecti quam imperfecti nunc sunt veri schismatici.

Inter schismaticos qui subesse renunt Summo Pontifici sunt certe enumerandi qui totaliter se separant ab auctoritate Romani Pontificis, eique nolunt obedire existimantes se a suprema ei divinitus concessa potestate solutos, licet ceteroquin nulli alteri Capiti seu supremæ auctoritati ecclesiasticæ adhaereant. Non est necesse ut tales rebelles sint Sedi Romanæ seu Sedi Primatus, sed sufficit ut sint rebelles huic vel illi Romano Pontifici pro tempore existenti ¹.

Item sunt schismatici qui partialiter tantum seu in aliqua re particulari subiici Romano Pontifici nolunt et eidem rebelles sunt seu qui in re particulari spirituale imperium et auctoritatem Romani Pontificis reiciunt. Ad hos schismaticos pertinent aliqui scriptores liberales qui futilibus rationibus ducti decisiones et mandata Romani Pontificis reiciunt. Item multi *catholici liberales* qui, posthabitis legibus et mandatis Romani Pontificis, sese publice gerunt tanquam ab eiusdem Romani Pontificis obedientia solutos. Nec necesse est, ut hi inter schismaticos reputentur, ut ipsi apud se statuunt nolle unquam in ulla re obedire. Item schismatici sunt qui systema politicum religiosum liberalismi puri admittunt quo plena et absoluta independentia Status ab Ecclesia docetur ².

Etiam in schismatico requiritur contumacia seu pertinacia quæ malam fidem supponit et qua schismaticus sciens vovens unitatem Ecclesiæ dilaniat ³.

Quam ob rem facile excusari possunt a delicto schismatis qui in schismate nati de Ecclesiæ unitate et primatu Romani Pontificis parum instructi sunt.

Hodie, præsertim post Concilium Vaticanum ⁴, vix practice dari poterit casus schismatis puri, quod scilicet cum hæresi non coniungatur. Absolute tamen non repugnant etiam nostris diebus aliquem christianum superbia aut alia malitia pulsum contra Romanum Pontificem rebellem fieri, licet omnia fidei dogmata credat. At talis schismaticus licet necessario non statim sit hæreticus facile hæreticus fiet, cum enim ad schisma non quaelibet inobedientia sufficiat sed inobedientia requiratur quæ implicet negationem ex iure divino iuris præcipiendi in Romano Pontifice, facile qui rebellis fit, hoc ius Romani Pontificis negabit et hæreticus erit ⁵.

Casus schismatis puri individualis esset appellatio a sententia seu decisione a Romano Pontifice data ad Concilium oecumenicum.

Facilius haberi potest schisma purum collectivum seu alicuius diocesis, provinciae, nationis aut regionis quæ se subtraheret omnino a subiectione Romano Pontifici debita; itemque si aliquis contra legitime electum Romanum Pontificem se intruderet procurando sui electionem a consensu Episcoporum aut Cardinalium fieri, sicut evenisse scimus in schismate Novatiani.

¹ Id tamen intellige restrictive ad ea quæ supra dicta sunt de eo qui obedire recusat in aliqua re tantummodo aut ex dubia electione etc. Cfr. Wernz, *l. c.*, VI, 356.

² Cfr. Hilarius a Sexten, *l. c.*, 118, qui tamen hos ultimos seu liberalistas puros hæreticos etiam habet. Cfr. etiam Hollweck, *l. c.*, § 129, not. 2, 3.

³ Hilarius a Sexten, *l. c.*, 118.

⁴ Dico *præsertim* quia idem iam ante Concilium Vaticanum affirmabat suo tempore Reiffenstuel, ut videri potest apud ipsum *l. c.*, V, 8, n. 4 et 7.

⁵ Cfr. Ayrinhac, *l. c.*, 184.

Reus schismatis puri is pariter esset qui pertinaciter in re disciplinari Romano Pontifici resisteret ex praetextu quod Romanus Pontifex non sit in ea re competens. Haec negatio obedientiae obiective spectata implicat negationem iuris primatus Romani Pontificis, at si id non advertat aut ignoranter nesciat ipse qui est rebellis delinquens, delictum haeresis, quia ignoranter agit, non committit deficiente contumacia; habetur e contra delictum schismatis si delinquens in inobedientia pertinaciter insistat.

Qui recte quidem sentit de Romani Pontificis auctoritate et primatu, externe autem Romano Pontifici subiectionem denegat aut communicationem cum subditis Romano Pontifici subiectis est vere schismaticus et quidem purus ¹.

Ut inobedientia Romano Pontifici ad delictum schismatis pertingat requiritur inobedientia facta non simpliciter alicui praecepto quodlibet ob motivum, e. g., ob difficultatem illud praeceptum ² adimplendi, sed talis inobedientia requiritur quae aequivaleat negationi auctoritatis ipsius Romani Pontificis. Et quia Romanus Pontifex pro se praesumptionem habet, nequeunt eius subditi seu christiani contra ipsum exceptionem de eius competentia proponere et, praetextu quod fines suae competentiae in praecipiendo transgressus sit, praecepta ipsius transgrediens vere schismaticus est. Idque valet etiam de casu quo praecepta Romani Pontificis res temporales respiciant relationes habentes ad bonum spirituale; etenim etiam in his rebus saltem vi potestatis indirectae quae Ecclesiae competit primas Romanus Pontifex iurisdictionem habet ³.

Casus schismatici ex defectu communionis cum membris Ecclesiae Romano Pontifici subiectis, accidere potest tempore Sedis Apostolicae vacantis ⁴. Si hic defectus verificetur tempore Sedis plenae, separatio a membris concurret necessario cum separatione a capite seu a Romano Pontifice.

1859. — *b) Notae historicae.* - *α) Apostasia a fide.* - Apostasia a fide semper inter gravissima delicta ab Ecclesia reputata est. Primis saeculis canones hoc praecavere debuerunt ut impedirent regressum christianorum ad iudaismum et ad paganismum tempore praesertim persecutionum. Apostatae ad paganismum regressi *lapsi* appellabantur et eorum variae distinguebantur species, nempe *sacrificati*, *thurificati*, *libellatici* et *traditores*. Libellaticorum pariter variae erant species. Aliqui soluta pecunia ab officialibus Status civilis sibi procurabant libellum quo declarabatur ipsos sacrificium obtulisse et imperatori obedivisse. Alii iudici libellum mittebant promittentes se sacrificaturos sine tamen vera intentione sacrificandi. Alii iudici mittebant libellum declarantes se iam sacrificasse, licet id de facto verum non fuisset ⁵.

Plena et deliberata apostasia praesertim per regressum ad paganismum gravissimum crimen reputabatur et poenis gravissimis puniebatur. Alicubi

¹ Chelodi, *l. c.*, n. 57.

² « Si quis renueret obtemperare ob rem praeceptam, eo quod ipsi displicet, v. g. in ieiunio vel abstinence aut in die festo, non esset haereticus (schismaticus), quia inobedientia rem ipsam praeceptam, non autem imperium sive auctoritatem respiceret ». Cappello, *l. c.*, n. 213. Cfr. etiam c. 2331, § 1; Ayrinhac, *l. c.*, n. 243, p. 229, 230.

³ Cfr. in hoc sensu Hollweck, *l. c.*, § 129, not. 3, pag. 196.

⁴ Vermeersch-Creusen, *Epitome*, III^a, n. 513; Hollweck, *l. c.*, § 98, nota 1, pag. 165.

⁵ Cfr. Hefele, in *Dictionnaire encyclopédique de la théologie catholique...* publié par le soin du Dr. Wetzer, et du Dr. Welte, traduit de l'Allemand par J. Goshler, v. *Laps*, ubi et aliae categoriae lapsorum et libellaticorum recensentur.

apostatae ad Ecclesiam revertenti perpetua poenitentia imponebatur sine spe ecclesiasticae absolutionis etiam in articulo mortis ¹.

Generatim tamen poenae contra apostatas variae fuerunt pro temporum et locorum varietate et etiam pro varietate delicti; gravius puniebantur *lapsi sacrificati* quam libellatici ².

Medio aevo latae fuerunt leges speciales periculum praecaventis apostasiae quod christianis incumberebat ex commercio cum Iudaeis et Muhamedanis; post Concilium vero Tridentinum periculum apostasiae praesertim in locis Missionum amovendum fuit et nostris diebus etiam in nostris regionibus contra *liberos pensatores* ³.

1860. — β) *Haeresis*. - Iam Sanctus Paulus apostolus discipulo suo Tito praeceperat haereticum hominem post unam et secundam monitionem et correptionem devitandum esse ⁴.

Primis saeculis delictum haeresis in Ecclesia gravissimum, veluti apostasia a fide, agnitum fuit et gravissimis poenis mulctatum. Haeretici pertinaces amputabantur communione fidelium ⁵.

Durantibus persecutionibus poenae fuerunt spirituales; conversis vero imperatoribus Ecclesiae protectoribus et brachium saeculare dispositioni Ecclesiae collocantibus, etiam poenae temporales severissimae latae sunt. Non minus 68 leges contra haereticos ab imperatoribus christianis spatio 57 annorum latae sunt. Poenae praecipuae fuerunt exsilium, bonorum confiscatio et in casibus gravioribus poena capitis. Has poenas severiores Sancti Patres generatim non approbarunt ⁶; alii tamen ipsas iustas agnoverunt ⁷.

Saeculis VII-X poenae in haereticos, quia minus necessariae, minutae sunt saltem in multis regionibus et in praxi; at saeculo XI et sequentibus contra renovatam formam manichaeismi iterum severiores poenae ab auctoritate civili applicatae sunt et Fridericus II poenam capitis contra haereticos statuit. Etiam Ecclesia severiores leges poenales inde a saeculo XI contra haereticos tulit, Inquisitionem contra ipsos instituit et leges principum severissimas approbavit ⁸.

Post protestantismum poenae temporales contra haereticos paulatim in praxi abrogatae sunt fere ubique; manserunt e contra et adhuc manent poenae spirituales. Huiusmodi poenae inde praesertim a saeculo XIV et XV, in Bulla quae in *Coena Domini* quotannis legebatur et promulgabatur continentur. Iulius II, a. 1511, in Bulla *Coenae* excommunicavit omnes haereticos eorumque defensores et fautores et Bullam reddidit omnibus obligatoriam. Gregorius XIII, a. 1583, in Bulla addidit excommunicationem in *credentes* haereticis, qui iam a. 1215, a Concilio Lateranensi fuerant excommunicati. Paulus V, a. 1610, excommunicationem extendit in apostatas. Post annum 1768, praesertim ob difficultates quas ipsi movebant gubernia civilia

¹ Ayrinhac, l. c., n. 194.

² Hefele, l. c., v. *Lapsi*.

³ Cfr. Wernz, l. c., VI, 264.

⁴ Tit., 3, 10.

⁵ Ayrinhac, l. c., 195.

⁶ Cfr. Vermeersch, *La tolérance*, p. 81-94.

⁷ Cfr. Wernz, l. c., VI, 283, nota 12.

⁸ Wernz, l. c., VI, 283; Ayrinhac, l. c., 198.

Bulla *Coenae* non fuit amplius promulgata; poenae tamen in haereticos in ipsa contentae suam vim retinuerunt et in Constitutione « *Apostolicae Sedis* » reproductae sunt atque inde, cum paucis mutationibus in Codicem transierunt¹.

1861. — γ) *Schisma*. - Etiam schisma semper ut gravissimum delictum in Ecclesia consideratum fuit atque gravissimis poenis punitum. Praecipuae poenae, in schismaticos latae, sunt excommunicatio, inhabilitas ad obtinenda beneficia et dignitates, amissio iurisdictionis, irregularitas in casibus notoriis².

Primum proprie dictum schisma in Ecclesia est schisma Novatiani circa medietatem saeculi III. Aliud grave schisma ortum est saeculo VI, in Italia Superiore. Medio aevo habetur schisma Photii quod Ecclesiam orientalem a Romana separavit. Inde a saeculo XIV pugnandum fuit contra abusum schismaticum appellandi a Romano Pontifice ad Concilium futurum³.

1862. — 2° **Poenae vigentes.** - Contra tria recensita delicta ecclesiastica de iure vigente eadem vigent poenae.

a) *Poenae latae sententiae*. - α) Omnes a christiana fide apostatae et omnes et singuli haeretici aut schismatici incurrunt ipso facto excommunicationem⁴, pro foro interno Sedi Apostolicae speciali modo reservatam⁵.

Ut poena incurratur non requiritur ut quis sectae determinatae adhaereat. Poena non incurritur ab haereticis materialibus, nec ab iis qui haeresim profitentur ex plena aut semiplena inadvertentia, nec qui haeresim animo retinent nullo modo eam externe manifestantes⁶.

Codex aliter ac Constitutio « *Apostolicae Sedis* » non meminit *credentes* haereticis eorumque *receptores, fautores et defensores*. At credentes, si tales se externe declarent, iam sunt veri haeretici, alii autem sunt saltem suspecti de haeresi⁷. Attendendum est tamen etiam ad cc. 2209 et 2230 ex

¹ Ayrinhac, *l. c.*, 195, 196; Hartuagel, in *Dictionnaire encyclopédique de la théologie catholique*, v. *Bulle in Coena*, vol. III.

² Ayrinhac, *l. c.*, 198; Wernz, *l. c.*, VI, 355. Cfr. c. 43, C. 23, qu. 5, qui est Pelagii I, a. 555-560, cfr. editionem Friedberg³, Prolegomena, XXVIII. In eo canone dicitur: « Quia animus vester forte timidus est, ne persequi videatis, de Patrum vobis auctoritate haec breviter dirigenda curavi, cum mille aliâ exempla et Constitutiones sint, quibus evidenter agnoscitur, ut facientes scissuras in Sancta Ecclesia non solum exiliis, sed etiam proscriptione rerum et dura custodia per publicas potestates debeant coerceri ». Et S. Ciprianus a. 255 scribit: « Didicimus omnino, omnes haereticos et schismaticos nihil habere potestatis et iuris » c. 31, C. 24, qu. 1.

³ Cfr. Wernz, *l. c.*, VI, 355; Ayrinhac, *l. c.*, n. 198.

⁴ C. 2314, § 1, n. 1.

⁵ C. 2314, § 2. Constitutio « *Apostolicae Sedis* » n. 1 (I, 1) excommunicationi speciali modo Romano Pontifici reservatae subiungere declarabat: « Omnes a christiana fide apostatas et omnes ac singulos haereticos; quocumque nomine censeantur, et cuiuscumque sectae existant, eisque credentes, eorumque receptores, fautores, ac generaliter quoslibet illorum defensores »; et n. 3: « Schismaticos, et eos qui a Romani Pontificis pro tempore existentis obedientia se subtrahunt vel recedunt ».

⁶ Cfr. Cappello, *l. c.*, 211; Augustine, *l. c.*, VIII, 277, 278.

⁷ Cfr. Chelodi, *l. c.*, n. 59; Cappello, *l. c.*, 216. Paulo aliter Ayrinhac, *l. c.*, n. 200.

quibus fieri potest ut quandoque taliter concurrentes poenas haereticorum incurrant ¹.

Catholici liberales qui se pertinaciter gerunt tanquam a Romani Pontificis obedientia plene solutos sunt vere schismatici ²; item *liberales* qui pertinaciter profitentur aliquas doctrinas fidei divinae catholicae adversantes, ut superioritatem plenam et absolutam Status super Ecclesiam aut plenam et absolutam independentiam Status ab Ecclesia, inter haereticos sunt adnumerandi et poenas in haereticos latas incurrunt ³.

Nihil refert relate ad poenas incurrendas utrum apostata transierit ad iudaismum, mahumetanismum, paganismum, atheismum aut ad simplicem incredulitatem ⁴.

Pariter nihil refert utrum haeresis vel apostasiae externatio facta sit verbis vel factis vel scriptis ⁵.

Licet dubium in fide ut haeresis consideretur, externatio tamen dubii ad consilium petendum non censetur haeresis, nec poenis in haereticos subiacet ⁶.

Minores infra annos quatuordecim, licet haeretici, poenas latae sententiae non incurrunt ⁷.

Codex poenas statuit speciales contra eos qui pertinaciter Romano Pontifici aut Ordinariis propriis obedientiam detrectant. Tales proinde non considerantur a Codice ut schismatici ⁸ ex hac sola ratione; non habet vero Codex poenas in eos qui se subtrahunt ab auctoritate Romani Pontificis quia tales ut schismatici sunt considerandi et poenis subiacent ⁹.

Si schisma cum haeresi coniungatur quod plerumque fit duplex delictum habetur ¹⁰, et consequenter duplex poena ¹¹.

¹ Cfr. etiam Santamaria, *Comentarios al Código canónico*, VI, 196.

² Cappello, *l. c.*, n. 213, 6; Marius Pistocchi, *I canoni penali del Codice ecclesiastico esposti e commentati*, Torino, 1925, p. 11.

³ Cappello, *l. c.*, n. 209, nota 7, p. 202; Augustine, *l. c.*, VIII, 277.

⁴ Augustine, *l. c.*, VIII, 277.

⁵ Augustine, *l. c.*, VIII, 278.

⁶ Santamaria, *Comentarios...*, VI, 195; Chelodi, *l. c.*, 57, p. 62, nota 6.

⁷ C. 2230. Cfr. Santamaria, *l. c.*, VI, 198.

⁸ Cfr. c. 2331.

⁹ Cfr. Ayrinhac, *l. c.*, n. 200. Cfr. etiam Wernz, *l. c.*, VI, n. 357, nota 29.

¹⁰ Chelodi, *l. c.*, 57. « Il pertinace rifiuto di soggezione al Pontefice, importa il *disconoscimento* esplicito dell'*autorità spirituale* del medesimo col sottrarsi di fatto al suo impero, in maniera tale da potersi considerare, chi scientemente e volontariamente così adopera, fuori della Chiesa. Non importa che internamente costui possa credere di appartenervi ancora. Al crimine basta solo il fatto, perchè nel fatto consiste la separazione scismatica, l'obbedienza e la disobbedienza. .... Lo scisma può andare unito anche con la eresia. È il caso dei sopraindicati colpiti da la « *Pascendi* ». Va unito con la eresia, quando il fatto della ribellione ha esplicitamente per *causale* il diniego di una o più verità definite come ad es. il primato del Sommo Pontefice su tutta la Chiesa. È solo scisma quando non risulta il perchè della ribellione, nel diniego di una verità definita, ma riveste la sola figura giuridica di rifiuto di obbedienza e soggezione. Ciò avvenne più volte al tempo degli Antipapi. In questo caso si ha il *puro* scisma; nel primo lo scisma *misto* colpito da duplice pena, quella comminata contro gli scismatici e quella comminata contro gli eretici ». Pistocchi, *l. c.*, p. 11, 12.

¹¹ Cfr. in hoc sensu Sole, *l. c.*, n. 316; Pistocchi, *l. c.*, in nota praecedente; Hilarius a Sexten, *l. c.*, p. 117; Cocchi, *l. c.*, V, n. 135. Cfr. tamen etiam quae vol. II, n. 911 diximus ex doctrina Hollweck, *l. c.*, § 98, nota 1, p. 165.

1863. — β) Omnes a christiana fide apostatae et omnes et singuli haeretici aut schismatici, si sectae acatholicae nomen dederint vel publice adhaeserint, ipso facto infames sunt ¹.

Agitur ut patet de infamia iuris latae sententiae. Nomen dantes sunt qui scienter et volentes alicui sectae aliquo ritu aut sine ullo ritu in sectam admittuntur. Secta acatholica est quaelibet secta sive christiana sive hebraica, sive pagana quae catholica non sit, dummodo de secta agatur religiosa aut quae pro fine saltem principaliori cultum religiosum acatholicum promoveat ².

Publica adhaesio sectae acatholicae non solum fit per publicam nominis proprii inscriptionem sed et publica et repetita communicatione in sacris cum membris sectae acatholicae et quidem in templo acatholico ³.

Iterata frequentatio et communicatio in sacris in templo acatholico itemque inscriptio in albo sectae licet fiant solum apparenter, sine animo haeretico, dummodo publice fiant, delictum constituunt hoc canone punitum, quia taliter agentes, licet haeretici haberi nequeant, habendi tamen sunt schismatici ⁴.

Inscriptio nominis in albo sectae, licet publica non sit, dummodo a vero haeretico vel schismatico facta, de se sufficit ad hanc poenam incurrendam ⁵.

1864. — γ) Clericus qui a fide catholica publice defecerit, censetur praesumptione iuris et de iure renuntiare officiis ecclesiasticis quibus gaudebat, ideoque huiusmodi officia illa publica defectione vacant ipso facto sine ulla declaratione ⁶.

Haec sanctio, etsi proprie poenalis non est ⁷, in casu nostro necessario dolum supponit.

Renuntiatio praesumitur solum in defectione publica a fide, quae per se non habetur in solo schismate ⁸.

¹ C. 2314, § 1, n. 3.

² Aliter Vermeersch-Creusen, *Epitome*, III², n. 513, excludit sectas etiam religiosas iudaicas et mahumedanas, itemque Salucci, *Il diritto penale*....., n. 16. At isti auctores non advertunt infamiam infligi non solum haereticis et schismaticis sed et apostatis. Putamus autem cum iisdem auctoribus hoc canone non puniri adscriptionem sectis *anarchistarum*, *socialistarum* et *massonum* licet et forte in harum sectarum programate fides catholica impugnetur.

³ Vermeersch-Creusen, *l. c.*, II, 513.

⁴ Cfr. *Instruct. Card. Vicarii*, 12 Iulii 1878, Salucci, *l. c.*, n. 16; Hilarium a Sexten, *l. c.*, p. 108.

⁵ Ita Santamaria, *Comentarios al Código canónico*, VI, 196.

⁶ Cc. 188, n. 4 et 2314, § 1, n. 3.

⁷ Cfr. Chelodi, *Ius de personis*, n. 148.

⁸ Blat, *Commentarium*..., *De personis*, p. 125; Augustine, *l. c.*, II, 161. Aliter Maroto, *Institutiones*, I, n. 684, 4.

1865. — *b) Poenae ferendae sententiae.* - Omnes a christiana fide apostatae et omnes et singuli haeretici aut schismatici, nisi moniti resipuerint:

α) Priventur beneficio, dignitate, pensione, officio aliove munere si quod in Ecclesia habeant ¹.

Adverte hanc poenam incurrere etiam laicos qui forte officium aut munus aliquod ecclesiasticum obtineant. Si habeatur *defectio a fide publica* aut inscriptio nominis in albo sectae vim obtinet can. 188, n. 4 de quo supra.

Monitio facienda est ad normam iuris ².

Ad decernendam privationem a beneficio inamovibili tribunal trium iudicum requiritur ³.

β) Declarentur infames ⁴.

Agitur hic de infamia iuris ferendae sententiae, infligenda haereticis occultis aut publicis qui sectae haereticae publice non adhaeserint nec nomen dederint.

Etiam hic ut supra requiritur monitio ad normam iuris.

γ) Clerici praeterea, iterata monitione, deponantur ⁵.

Iterata monitio non dicit duplicem monitionem esse necessariam ad depositionem decernendam, sed solum monitionem alteram ad depositionem requiri praeter eam quae praemittenda est privationi officii etc. ad videndum utrum resipiscant ⁶. Monitiones istae ad valorem requiruntur.

δ) Clerici pariter qui sectae acatholicae nomen dederint vel publice adhaeserint, praeter amissionem officii vi can. 188, n. 4, monitione incassum praemissa, degradentur ⁷.

Degradatio tribunali quinque iudicum reservatur ⁸.

Tales causae reservantur tribunali Sancti Officii, non exclusis tamen Ordinariis locorum ⁹.

Sunt et aliae plures poenae in haereticos et apostatas et schismaticos quae sparsae in Codice inveniuntur. Tales sunt: privatio vocis activae in eos qui sectae haereticae vel schismaticae nomen dederunt vel publice adhaeserunt ¹⁰; privatio iuris recipiendi Sacramenta contra haereticos et schismaticos etiam bona fide errantes ¹¹; prohibitio fungendi munere patrini

¹ C. 2314, § 1, n. 2.

² Cfr. cc. 2143 et 2309. Santamaria, *l. c.*, VI, 196.

³ C. 1576; Santamaria, *l. c.*, VI, 195.

⁴ C. 2314, § 1, n. 2.

⁵ C. 2314, § 1, n. 2.

⁶ Santamaria, *l. c.*, VI, 196.

⁷ C. 2314, § 1, n. 3.

⁸ C. 1576, § 1, n. 2.

⁹ C. 247.

¹⁰ C. 167, n. 4.

¹¹ C. 731, § 2.

in baptismo et in confirmatione ¹; irregularitas ex delicto ²; privatio sepulturae ecclesiasticae ³; inhabilitas succedendi in iurepatronatus ⁴; extinctio iuris patronatus ⁵.

Iure ante Codicem vigente haeretici inhabiles fiebant ipso facto ad quaelibet beneficia et officia ecclesiastica obtinenda ⁶; haec poena non amplius viget; item non amplius vigent severiores sanctiones recidivorum in haeresim ⁷.

1866. — 3° Absolutio ab excommunicatione contra haereticos. -

a) *Absolutio pro foro conscientiae*. - Absolutio ab excommunicatione contra haereticos, schismaticos et apostatas lata, in foro conscientiae speciali modo Apostolicae Sedi est reservata ⁸.

Excommunicatio igitur ista dici potest excommunicatio Sanctae Sedi speciali modo reservata. Idque valet non solum de delicto aut poena incursa quae occulta manserint sed etiam de delicto et poena quae publica sint aut notoria si non sint deducta ad forum externum iudiciale ⁹. Si tamen ad forum externum iudiciale Ordinarii loci deducatur eius absolutio ab Ordinario dari potest. Attamen tribunal Ordinarii loci abstineat necesse est a diiudicanda haeresi quae iam ad Sanctam Sedem delata est aut saltem cuius iudicium iam coeptum est apud Sanctam Sedem ¹⁰.

Absolutio quae hoc canone Ordinario loci permissa est, est absolutio quae dari potest solum pro foro externo ¹¹. Nequit proinde Ordinarius loci potestate ordinaria ab hac excommunicatione absolvere in foro conscientiae seu sacramentali. Haec facultas ei non conceditur iure ordinario, nec proinde potest eandem delegare.

Forum externum in hoc casu est forum iudiciale speciale quod constare declaratur his saltem tribus personis: iudice seu Ordinario loci eiusve delegato et duobus testibus. Nihil tamen obstare videtur quo minus Ordinarius loci rem committat tribunali dioecesano Ordinario constante iudice, cancellario seu actuario et promotore iustitiae ¹².

¹ Cc. 765, n. 2 et 795, n. 2.

² C. 985, n. 1.

³ C. 1240, § 1, n. 1.

⁴ C. 1453, § 1.

⁵ C. 1470, n. 6. Cfr. praeterea cc. 2339, 2372.

⁶ Cfr. Wernz, *l. c.*, VI, 266, II.

⁷ Cfr. Wernz, *l. c.*, VI, 289, II. Cfr. tamen etiam cc. 2208 et 2218, § 1.

⁸ C. 2314, § 2.

⁹ Cfr. Hilarius a Sexten, *l. c.*, p. 109.

¹⁰ Cfr. c. 1568.

¹¹ Verum data pro foro externo valet et pro foro interno c. 202, § 1.

¹² Cfr. *Monitore Ecclesiastico*, 1922, vol. 34, p. 299; Pistocchi, *op. cit.*, p. 16, in nota. Cfr. tamen S. C. S. Officii 28 Mart. 1900, Gasparri, *Fontes*, IV, n. 1234.

1867. — *b) Absolutio pro foro externo.* - Si delictum apostasiae, haeresis aut schismatis ad forum externum Ordinarii loci quovis modo deductum fuerit, etiam per voluntariam confessionem, idem Ordinarius, non vero Vicarius Generalis sine mandato speciali, resipiscentem, praevia abiuratione iuridice peracta, aliisque servatis de iure servandis, sua auctoritate ordinaria in foro exteriori absolvere potest; ita vero absolutus, potest deinde a peccato absolvi a quolibet confessario in foro conscientiae. Abiuratio vero habetur iuridice peracta cum fit coram ipso Ordinario loci vel eius delegato et saltem duobus testibus ¹.

Nomine Ordinarii loci hic venit Episcopus residentialis, Vicarius Capitularis, Administrator dioecesis Apostolicus, Abbas vel Praelatus *nullius*, Vicarius et Praefectus Apostolicus ² escluso Vicario Generali ³. Ordinarii religiosorum nequeunt absolvere ab hac excommunicatione ne suos quidem subditos, licet de causa quae ad ipsos refertur agatur, quia in his causis incompetentes sunt ⁴, nisi aut specialibus Sanctae Sedis facultatibus gaudeant aut delegationem obtinuerint ab Ordinario loci, quo casu servare tenentur praescripta huius canonis ⁵.

Absolvendus comparere potest coram quolibet Ordinario loci ⁶. Nec absolutione indigent nec abiurationem emittere debent impuberes qui absolutionem a peccato haeresis postulant ⁷.

Facile deducuntur ad forum externum casus haeresis publicae aut notoriae haereticorum se convertentium ad fidem catholicam, at difficilius casus haeretici cuiusdam qui haeresim coram paucis personis manifestavit aut etiam quam nemo advertit. Talis si in foro externo haeresim suam manifestare seu confiteri publice coram Ordinario loci detrectet ab eodem Ordinario eiusve delegato absolvi nequit ⁸.

Si Ordinarius loci sua auctoritate propria itemque eius delegatus ad haeretici absolutionem procedere velit, nequit unico actu delinquentem ab excommunicatione et a peccato haeresis absolvere, sed

¹ C. 2314, § 2.

² C. 198, § 1.

³ Cfr. S. C. S. Officii 1 Febr. 1865, Gasparri, *Fontes*, IV, n. 981.

⁴ Cc. 501, § 2; 247, § 1. Cfr. supra v. I, n. 534.

⁵ Cfr. Augustine, *l. c.*, VIII, 232.

⁶ Cappello, *l. c.*, 215; paulo aliter Pistocchi, *l. c.*, pag. 17.

⁷ Santamaria, *l. c.*, VI, 198. « Si debba esigere dai giovani avanti l'età di 14 anni la sola professione della fede cattolica, prima di ammetterli ai SS. Sacramenti; da quelli poi che hanno passato l'età di quattordici anni, la formale abiura della setta alla quale appartengono ». S. C. S. Officii, 8 Mart. 1882, Gasparri, *Fontes*, IV, n. 1069.

⁸ Hilarius a Sexten, *l. c.*, 109, 110.

debet duplicem actum ponere, absolvendo nempe primo a censura in foro externo, quae absolutio pro censura valet in casu etiam pro foro interno et deinde absolvendo a peccato in foro interno sacramentali. Haec tamen altera absolutio, semel obtenta absolutione a censura, dari potest a quolibet confessario approbato.

Speciales formalitates iudiciales adhibere necessario Ordinarius non tenetur. Sufficit ut delinquens coram Ordinario loci compareat eiusve delegato, et abiurationem emittat coram duobus testibus ¹.

Neo conversus potest etiam suam confessionem in scriptis redigere et per sacerdotem ad Ordinarium loci mittere. Sacerdos de facta confessione certiores reddet Episcopum et petet facultatem abiurationem recipiendi et absolvendi coram duobus testibus ².

Datur quandoque facultas simplicibus confessariis a Sacra Poenitentiaria absolvendi ab hac censura, non solum pro casibus occultis sed etiam publicis dummodo non agatur de haereticis *dogmatizantibus*. Haec clausula non verificatur dummodo notorium non sit eosdem falsa dogmata spargere, etsi non publice, privatim tamen, modo uno modo altero audiente, modo aliis paucis et sic deinceps ³.

Clausula *servatis de iure servandis* importat pro Ordinario loci eiusve delegato obligationem inquirendi utrum haereticus absolvendus valide antea baptizatus sit ⁴, itemque obligationem imponendi delinquenti pro culpa gravitate salutarem poenitentiam, itemque scandali reparationem et rescissionem cuiusvis pacti cum secta aut cum daemone antea initi ⁵.

In quo consistat proprie *abiuratio* et quanam forma sit facienda Codex non determinat, unde remittere videtur ad formulas ante Codicem a Sancta Sede datas aut ad iudicium Ordinariorum locorum. Hac norma adhibita, abiuratio videtur consistere in *iureiurando* emisso a delinquente, quem poenitet, quod in posterum, ab haeresi, schismate aut apostasia ob quae in excommunicationem incidit, abstinere velit ⁶.

¹ Ayrinhac, *l. c.*, n. 202.

² Cfr. Augustine, *l. c.*, VIII, 282, nota 17.

³ Cfr. Sole, *l. c.*, n. 317, p. 225, nota 4; Cappello, *l. c.*, 215, p. 207, nota 23.

⁴ *Instructio* S. Officii, 20 Iulii 1859. « Instituto igitur diligenti examine, si compertum fuerit aut nullum aut nulliter collatum fuisse, baptizandi erunt absolute. Si autem, investigatione peracta, adhuc probabile dubium de baptismi validitate supersit, tunc sub conditione iteratur. Demum si constiterit validum fuisse recipiendi erunt tantummodo ad abiurationem seu professionem fidei ». Gasparri, *Fontes*, IV, n. 953.

⁵ Cfr. Cappello, *l. c.*, 215; Augustine, *l. c.*, VIII, 283; Pistocchi, *l. c.*, p. 18, nota.

⁶ « 3. An iurare debeant de necessitate, quod a similibus abstinere velint? — 4. Utrum propter periculum periurii non expediat remittere tale iuramentum?... R. Ad 3. Affirmative, Ad 4. Non expedire, nec licere ». S. C. S. Officii, 25 Iunii 1715, Gasparri, *Fontes*, IV, n. 779.

Liçet autem professio fidei sit aliquid distinctum ab abiuratione, plerumque tamen abiuratio in fidei professione contineri potest et de facto continetur in *professione fidei* initio Codicis iuris canonici impressa.

S. Congregatio Sancti Officii, die 20 Iulii 1859 ¹, hunc proposuit ritum et hanc formulam recipiendi abiurationem: « Sacerdos superpelliceo et stola violacei coloris indutus sedet in cornu Epistolae, si SS. Sacramentum asservetur in tabernaculo, sin minus in medio altaris, et coram illo genuflectit neo-conversus, qui codicem Evangelii dextra manu tangens, emittit professionem fidei, prout inferius habetur: vel si nesciat legere, sacerdos praelegit eidem tarde professionem, ut conversus eandem intelligere, et cum sacerdote distinctis verbis pronuntiare possit. — Professione di fede — Io N. N. avendo avanti gli occhi miei i sacrosanti Evangelii che tocco colle proprie mani, e sapendo che niuno può salvarsi fuori di quella fede, che tiene, crede, predica, ed insegna la Santa, Cattolica ed Apostolica Romana Chiesa, contro la quale mi dolgo di avere gravemente errato, perchè, nato fuori di essa Chiesa, ho avute e credute dottrine contrarie all'insegnamento della medesima. Ora illuminato dalla divina grazia professo di credere che la Santa Chiesa Cattolica Apostolica Romana è l'unica e vera Chiesa stabilita da Gesù Cristo su questa terra, a cui di tutto cuore mi sottometto. Credo tutti gli articoli che essa mi propone a credere; riprovo e condanno tutto ciò che essa riprova e condanna, e specialmente professo di credere: Un solo Dio in tre divine persone distinte, ed uguali, cioè Padre, Figliuolo, e Spirito Santo. — La dottrina cattolica sull'Incarnazione, Passione, Morte e Risurrezione di Nostro Signor Gesù Cristo, e la unione ipostatica delle due nature divina ed umana; la divina maternità di Maria Santissima unita alla di Lei integerrima verginità ed immacolata Concezione. — La presenza vera, reale, e sostanziale del Corpo insieme coll'anima di Nostro Signore Gesù Cristo nel Santissimo Sacramento dell'Eucaristia. — I sette Sacramenti istituiti da Gesù Cristo per la salute dell'uman genere, cioè Battesimo, Cresima, Eucaristia, Penitenza, Estrema Unzione, Ordine, Matrimonio. — Il Purgatorio, la risurrezione dei morti, la vita eterna. — Il Primato non solo di onore, ma anche di giurisdizione del Romano Pontefice, successore di S. Pietro Principe degli Apostoli e Vicario di Gesù Cristo infallibile. — Il culto dei Santi, e delle loro immagini. — L'autorità delle apostoliche, ed ecclesiastiche tradizioni, e delle Sacre Scritture, da non doversi interpretare, ed intendere se non nel senso che ha tenuto, e tiene la Santa Madre Chiesa Cattolica. — Ed ogni altra cosa che dai Sacri Canonii, e dai Concilii Ecumenici, specialmente dal sacrosanto Concilio Tridentino (nunc additur etiam: e dal Concilio Vaticano) è stata definita e dichiarata. — Quindi con cuore sincero, e fede non finta detesto, ed abiuro ogni errore, eresia, e setta contraria alla detta Santa Cattolica ed Apostolica Chiesa. Così mi aiuti Dio, e questi suoi Santi Evangelii che tocco colle proprie mani.

« Postea neo-converso genuflexo manente, sacerdos sedens dicit psalmum *Miserere*, sive psalmum *De profundis* cum *Gloria Patri* in fine. Quo finito,

¹ Cfr. Gasparri, *Fontes*, IV, n. 953.

sacerdos stans dicit: *Kyrie eleison, Christe eleison, Kyrie eleison. Pater noster secreto. — Et ne nos inducas in tentationem. — Sed libera nos a malo. — Salvum fac servum tuum (vel ancillam tuam). — Deus meus, sperantem in te. — Domine exaudi orationem meam. — Et clamor meus ad te veniat. — Dominus vobiscum. — Et cum spiritu tuo. — Oremus. Deus cui proprium est misereri semper et parcere, suscipe deprecationem nostram, ut hunc famulum tuum (hanc famulam tuam) quem (quam) excommunicationis catena constringit, misratio tuae pietatis clementer absolvat. Per Dominum nostrum Iesum Christum Filium tuum, qui tecum vivit et regnat in unitate Spiritus Sancti, Deus, per omnia saecula saeculorum. Amen. — Deinde sacerdos sedet, et ad poenitentem genuflexum versus, eum ab haeresi absolvit dicens: *Auctoritate Apostolica, qua fungor in hac parte, absolvo te a vinculo excommunicationis quam (in dubio gravi aut levi utrum poenitens in excommunicationem incurrerit per haeresim professam, sacerdos hic inserat vocabulum forsam) incurristi, et restituo te sacrosanctis Ecclesiae sacramentis, communioni et unitati fidelium in nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti. Amen. — Denique abiuranti aliquam poenitentiam salutarem iniungat, e. g., aliquas preces, visitare ecclesiam, aut similia* » ¹.*

Hic ritus et haec formula abiurandi, quotiens abiuratio necessaria est, etiam nostris diebus utiliter adhiberi possunt, strictum tamen praeceptum ea adhibendi, ne in foro quidem externo, exsistere de iure vigente non videtur ².

Quaeri hic potest utrum aliquando necessaria sit absolutio in foro externo et quando sufficiat absolutio in foro interno. Qua in quaestione applicandae sunt normae generales supra explicatae, iuxta quas per se necessaria est absolutio in foro externo quando agitur de delicto notorio aut publico et generatim quando agitur de excommunicatione et delicto ad forum externum iam deducto. Item dari potest absolutio in foro externo etiam in casu delicti occulti si reus sponte coram Sancto Officio aut Ordinario loci compareat ³. Absolutio in foro interno sufficit quando agitur de delicto occulto, et etiam in casu delicti publici, dummodo scandalum vitetur aut

¹ Cfr. Gasparri, *l. c.*, IV, n. 953.

² Auctores generatim formulam abiurationis faciendae non afferunt aut contenti sunt indicare formulam aliquam sufficientem. Pistocchi, *l. c.*, pag. 18 haec habet: « Per l'abiura, come per l'assoluzione, si deve tener presente quello che dispongono e resta in vigore del Pontificale e del Rituale Romano. Per l'abiura in modo speciale non deve essere dimenticato che la formola adoperata deve rispecchiare gli *errori* per i quali si è incorso la censura, rappresentando essa il recesso da lo stato criminoso nel quale il reo si era posto deliberatamente ». Aertnys-Damen, *Theologia moralis*, II¹², n. 1045, haec scribit: « Quoad *formam abiurationis* varia a Sancta Sede emanarunt decreta; practice sufficit hodie professio fidei in initio Codicis apposita. Pro foro interno nulla, ut videtur, forma est praescripta; quare ibidem sufficit omnis modus, qui arbitrio recipientis sufficienter exprimit factum abiurationis, v. g., haec verba professionis fidei in fine: « haereses quascumque ab Ecclesia damnatas ego pariter damno et reicio » quibus addi possunt verba « Sic me Deus adiuvet ». Augustine, *l. c.*, VIII, 282, docet formulam adhibendam eam esse quae in Pontificali Romano sub rubrica: « Ordo ad reconciliandum apostatam, schismaticum, vel haereticum » invenitur. Haec formula certe adhuc adhiberi potest in aliquo casu speciali in quo Episcopus sollemniori forma procedere velit. Cocchi, *l. c.*, V, n. 136, videtur habere praeeptivam formam a S. Officio a. 1859 praescriptam et in textu relata.

³ Cfr. S. C. S. Officii 30 Iulii 1806, Gasparri, *l. c.*, IV, n. 850.

reparetur. Absolutus tamen in foro interno in casu delicti publici et notorii citari potest ad tribunal Sancti Officii aut Ordinarii loci.

Utrum abiuratio, in reconciliandis et absolvendis haeticis, emittenda sit iis praesertim qui in secta acatholica educati sunt, pendet a valore baptismatis in illa secta adhibiti ad quam neo-conversus pertinebat. Hac de re Sacra Congregatio Sancti Officii sequentes tulit normas: « In conversione haeticorum inquirendum est: 1° de validitate baptismi in haeresi suscepti. Instituto igitur diligenti examine, si compertum fuerit aut nullum aut nulliter collatum fuisse, baptizandi erunt absolute. Si autem investigatione peracta adhuc probabile dubium de baptismi validitate supersit, tunc sub conditione iteratur. Demum si constiterit validum fuisse recipiendi erunt tantummodo ad abiurationem seu professionem fidei. Triplex igitur in reconciliandis haeticis distinguitur procedendi methodus: 1° Si baptismus absolute conferatur, nulla requiritur abiuratio nec absolutio eo quod omnia abluit Sacramentum regenerationis. — 2° Si baptismus sit sub conditione iterandus, hoc ordine procedendum erit: a) Abiuratio seu fidei professio; b) Baptismus conditionatus; c) Confessio sacramentalis cum absolutione conditionata. — 3° Quando denique validum iudicatum fuerit baptismus, sola recipitur abiuratio seu fidei professio, quam absolutio a censuris sequitur »¹.

Circa remissionem aliarum poenarum contra haeticos et schismaticos nihil hic specialiter adnotandum. Principia generalia de remissione poenarum servanda sunt.

1868. — II. Suspicio de haeresi. - 1° *Quis dicatur suspectus de haeresi.* - Qui quoquo modo haeresis propagationem sponte et scienter iuvat, aut qui communicat in divinis cum haeticis contra praescripta canonum suspectus est de haeresi².

Suspicio psychologica est dubium inclinans in alteram e duobus partibus; in casu nostro, in haeticam doctrinam. Iuridice autem suspicio dici potest praesumptio aut probatio circumstantialis haeresis. Est proinde suspicio iudicium circa aliquid sine sufficienti probatione, in iudiciis fundatum. Doctrina distinguit triplicem *suspicionem*: *violentam*, *vehementem* et *levem*, prout iudiciis certis, sat probabilibus et sufficientibus ad conclusionem ducendam, aut levibus nititur. Suspicio de qua hic agitur est suspicio vehemens, exclusa suspicione levi, quae despicienda est, et violenta, quae de se sufficeret ad delictum haeresis probandum³.

Adverte ex canone requiri, ut suspicio de haeresi hoc in casu habeatur, quod auxilium ad haeresim propagandam *sponte et scienter* detur. Unde suspectus non est qui vel metu vel ignorantia auxilium praestat⁴.

¹ Cfr. Gasparri, *Fontes*, IV, n. 953, S. C. S. Officii 20 Iulii 1859.

² C. 2316 una cum c. 1258 de quo.

³ Augustine, *l. c.*, VIII, 284; Chelodi, *l. c.*, 59.

⁴ Santamaria, *l. c.*, VI, 199; Ayrinhac, *l. c.*, 205; Augustine, *l. c.*, VIII, 288, 289.

Suspicio de haeresi potest esse *suspicio iuris* et *suspicio facti*, prout indicia suspicionem ingerentia a iure determinantur aut a iudice simpliciter ut talia agnoscuntur. Quandonam indicia habeantur cum pro suspicionem iuris, tum pro suspicionem facti Superioris est iudicare qui ex monitione, de qua infra ex c. 2315, iudicium proferre debet. Quaelibet suspicio nullum producit effectum ante ipsam monitionem ¹.

Casus suspicionis iuris de haeresi sunt praesertim duo casus de quibus in hoc can. 2316, scilicet auxilium ad haeresim propagandam et communicatio activa in sacris cum haereticis. Ad auxilium in propagationem haeresis quando variae eiusdem figurae ipsam haeresim non implicant, ut supra iam innuimus, referuntur *credentes*, *receptores*, *fautores* et *defensores* haereticorum. *Credentes* sunt illi qui externe saltem implicite profitentur errores haereticorum, e. g., si quis affirmaverit publice Calvinum, Lutherum, Döllinger optime in omnibus ratiocinatos esse, licet nullam enuntiet haeresim horum auctorum ². *Receptores* sunt qui haereticos qua tales, seu haeresis gratia, recipiunt ea praesertim intentione ut eos subtrahant et defendant contra auctoritatem ecclesiasticam ³. *Fautores* sunt qui haereticis auxilio sunt ut suas haereses facilius diffundere valeant sive hoc positive sive negative faciant. Positive faciunt qui verbis vel factis adiuvant ut, e. g., si haereticum laudent qua talem, si illum excusent, commendent, instruant circa modum haeresim diffundendi et damnationem evitandi; item qui haereticis pecuniam, alimenta, arma, aut alia praestant sine quibus errores suos diffundere non valerent. Negative faciunt qui ex officio obsistere tenerentur propagationi haeresis et id facere neglegunt ⁴. *Defensores* sunt qui haereticas personas vel errores tuentur etsi interne aliud sentiant. Tales tamen non sunt qui haeretici cuiusdam eruditionem, eloquentiam, ingenium vel sermonis elegantiam laudant, nisi forte haec in errorum laudem redundant. Nihil refert utrum laudatio verbis an scripto fiat ⁵.

Alii casus suspicionis haeresis a Codice inducti sunt sequentes: pacisci implicite vel explicite de acatholica educatione prolis ⁶; liberos *scienter* ministro acatholico baptizandos offerre ⁷; *scienter*

¹ Ayrinhac, l. c., 204.

² Augustine, l. c., VIII, 284. Cfr. etiam Hilarius a Sexten, l. c., 106.

³ Augustine, l. c., VIII, 288; Hilarius a Sexten, l. c., 106, 107.

⁴ Hilarius a Sexten, l. c., 107; Augustine, l. c., VIII, 288.

⁵ Hilarius a Sexten, l. c., 107; Augustine, l. c., VIII, 288.

⁶ C. 2319, § 1, n. 2.

⁷ C. 2319, § 1, n. 3.

liberos in religione acatholica educandos vel instruendos tradere ¹; species consecratas abiicere, vel ad malum finem abducere aut retinere ²; a Romano Pontifice ad Concilium oecumenicum appellare ³; per annum in excommunicatione insordescere ⁴; scienter simoniace promovere aut promoveri ad ordines, Sacramenta administrare vel recipere ⁵.

Omnes isti casus sunt casus suspicionis a iure. Sed praeter istos habentur casus suspicionis *facti*, seu *ab homine*, qui ut tales a Superiore considerari possunt ⁶. Huiusmodi casus considerari possunt exercitium magiae, sortilegiorum, divinationum; graviores abusus circa administrationem sacramentorum, ut delictum sollicitationis, violatio sigilli sacramentalis, exercitium ordinis sacerdotalis in eo qui non est sacerdos, etc. ⁷.

Aliqui auctores docere videntur suspicionem haeresis *ab homine* seu *facti* a Codice non admitti. Dicunt enim casus suspicionis haeresis a Codice taxative definiri. At Codex id nullibi dicere videtur ⁸.

Quaelibet suspicio de haeresi purgari potest, purgatione canonica. Antiquitus purgatio canonica fiebat iureiurando suspecti ad sepulcra aut reliquias Sanctorum, deinde receptione Sanctissimae Eucharistiae aut Missae celebratione; deinde iureiurando suspecti et quorundam compurgatorum iurantium de credulitate suspecti ⁹. Tales modi non amplius vigent saltem qua praeceptivi. Codex purgationem faciendam exigit per monitionem canonicam ei faciendam a Superiore competente qui suspectus est de haeresi suspicionem sive iuris sive facti. Suspicio autem etiam ea quae iuris est per se et quatenus est suspicio, delictum nondum est, licet delictum possit esse et generatim sit alterius speciei. Si suspectus monitione accepta, intra terminum in ipsa monitione determinatum causam suspicionis removeat, ipsam suspicionem haeresis a se reicit seu suspicionem purgat nec puniri ob ipsam potest, idemque dicendum

¹ C. 2319, § 1, n. 4 una cum § 2.

² C. 2320.

³ C. 2332.

⁴ C. 2340, § 1.

⁵ C. 2371.

⁶ Pistocchi, *l. c.*, p. 10.

⁷ Cfr. Wernz, *l. c.*, VI, 286, n. 46. « Catholici qui acatholicos ministros vocant ut ritum haereticum adhibeant in sepeliendis iis qui ecclesiastica sepultura privantur sunt suspecti de haeresi et obnoxii poenis ferendae sententiae can. 2315. S. Off. 23 Febr. 1926 ». De Meester, *l. c.*, III, n. 1815, p. 238 nota 2. *Archiv für katholischen Kirchenrecht*, vol. 106, p. 191 et sqs.

⁸ Docent taxativam esse enumerationem casuum suspicionis a Codice factam, Chelodi, *l. c.*, n. 59, et post ipsum Cappello, *l. c.*, n. 217; Vermeersch-Creusen, *l. c.*, VI, n. 514; Cocchi, *l. c.*, V, n. 139.

⁹ Cfr. Reiffenstuel, *Ius canonicum universum*, V, 34, n. 1 et sqs.

est si ipse probare possit se non potuisse causam remove ullo modo, de qua probatione iudicium spectat ad Superiorem ¹.

Si e contra suspectus monitionem spreverit suspicio consolidatur et ut delictum specificum consideratur ².

1869. — 2° *Poenae.* - a) *Generales in omnes.* - Suspectus de haeresi qui monitus causam suspicionis non removeat, actibus legitimis prohibeatur; quodsi intra sex menses a contracta poena completos suspectus de haeresi sese non emendaverit, habetur tanquam haereticus, haereticorum poenis obnoxius ³.

Monitio, ut supra iam dictum est, omnino necessaria est ad delictum specificum suspicionis haeresis in sua essentia constituendum.

Prohibitio ab actibus legitimis est ferendae sententiae, inflicta autem sine monitione invalida est ⁴.

Sex menses computandi sunt ita ut dies quo inflicta est prohibitio ab actibus legitimis non computetur et finiatur expleto ultimo sex mensium ⁵.

Monitio facienda est forma canonica ⁶.

Formula *habeatur obnoxius* habetur ut formula poenae a iure latae sententiae et ut talis consideratur ab auctoribus ⁷.

Aliqui auctores ⁸ docent in hoc casu agi de praesumptione *iuris et de iure*. At casus praesumptionis hic haberi non videtur; etenim, cum praesumptio quaelibet, etiam quae iuris et de iure dicitur, cedere semper debeat veritati, dicendum esset eum qui revera haereticus non est, licet de haeresi suspectus nec monitioni sibi factae obtemperans, poenas non incurrere, quod verum non videtur. Codex dicit: *habeatur tanquam haereticus, haereticorum poenis obnoxius*, per quod significatur quod poenas incurrat haereticorum etsi forte de facto haereticus non sit ⁹.

1870. — b) *Poenae speciales in clericos.* - Clericus suspectus de haeresi, qui monitus causam suspicionis non removeat, actibus legitimis prohibeatur, et praeterea repetita inutiliter, seu sine ulla emen-

¹ Augustine, *l. c.*, VIII, 286; Ayrinhac, *l. c.*, 205.

² Chelodi, *l. c.*, 59.

³ C. 2315.

⁴ Quid sint actus legitimi cfr. in c. 2256, n. 2 una cum c. 2291, n. 8.

⁵ Ad normam c. 34, § 3, nn. 1 et 3. Blat, *Commentarium...* lib. V, n. 152.

⁶ Cfr. cc. 2143 et 2309.

⁷ Augustine, *l. c.*, VIII, 287; Blat, *l. c.*, V, n. 152, ubi tamen recte notat suspectum non emendatum fieri quidem ipso iure obnoxium poenis quibus afficiuntur veri haeretici, at solum *ut haeretici* ita ut pro suspectis poenae latae sententiae eae sint quae pro haereticis tales sunt, quae vero pro haereticis sunt ferendae sententiae tales sint etiam pro suspectis. Cfr. etiam De Meester, *l. c.*, III, n. 1815.

⁸ Cfr. Chelodi, *l. c.*, 59, p. 64, nota 5 et post ipsum Salucci, *l. c.*, 24, p. 19; Cappello, *l. c.*, n. 221; Pistocchi, *l. c.*, pag. 22.

⁹ « Quidquid fuerit coram Deo, cui cor hominis patet ». Ita Blat, *l. c.*, V, n. 152.

datatione et causae remotione, monitione, suspendatur a divinis; quodsi intra sex menses a suspensione a divinis contracta completos sese non emendaverit, habeatur tanquam haereticus, haereticorum poenis obnoxius ¹.

Adverte poenas easdem esse ac pro laicis adiecta suspensione a divinis, ad quam altera monitio canonica post prohibitionem ab actibus legitimis est clerico intimanda. Circa temporis computationem et alia eadem valent quae supra explicata sunt.

1871. — III. Pertinax defensio doctrinae damnatae. - 1° Delictum. - A delicto haeresis eiusque defensionis distinguendum est delictum pertinaciter docentis, aut defendentis doctrinas ab Apostolica Sede, vel a Concilio Generali damnatas, quae tamen haereticae non sint ².

Docere idem est ac nescientibus doctrinam aliquam tradere, sive id publico sive privato magisterio fiat, coram pluribus vel paucis personis aut etiam coram unica persona ³. Quare non docet qui simpliciter asserit aut dicit hanc vel illam doctrinam damnatam sibi placere aut se tenere eandem damnandam non fuisse ⁴.

Non est necesse ut is qui docet aliquam doctrinam damnatam ipse eam teneat ut veram, sicut non sufficit ad hanc figuram delicti ut doctrina damnata ab aliqua persona retineatur animo ut vera, aut ut circa eam quaestio moveatur ⁵.

Nihil refert qua nota theologica doctrina damnata sit, utrum ut temeraria, an ut erronea, haeresim sapiens, piarum aurium offensiva, male sonans, scandalosa etc.; sufficit, ut doctrina damnata sit etsi sine ulla nota specifica, dummodo tamen de doctrina vere haeretica non agatur; si enim de doctrina haeretica sermo sit habetur alia figura delicti nempe delictum haeresis aut saltem haeresis suspicio.

Defendere aliquam doctrinam idem est ac argumentis et probationibus ostendere illam doctrinam esse veram et damnationem quae

¹ C. 2315.

² C. 2317.

³ Cfr. Chelodi, *l. c.*, n. 60; Buceroni, *Commentarii de Constitutionibus Pii IX « Apostolicae Sedis » et Benedicti XIV « Sacramentum Poenitentiae »* ³, Romae, 1890, n. 44; Hilarius a Sexten, *l. c.*, 154; Pistocchi, *l. c.*, p. 24; Salucci, *l. c.*, n. 28; Sole, *l. c.*, n. 324. Paulo aliter Augustine, *l. c.*, VIII, 290, post Hollweck, *Das Strafrecht*, § 99, nota 3, dicit *docere* significare aliquid alicui ignorantibus communicare seu tradere *cum intentione ipsum convincendi*. Cfr. eodem sensu Santamaria, *l. c.*, VI, 200; Ballerini-Palmieri, *Opus theologicum morale*, VII³, n. 297.

⁴ Cfr. hoc sensu Hilarius a Sexten, *l. c.*, 154; Buceroni, *l. c.*, n. 44; Eichmann, *Das Strafrecht des Codex iuris canonici*, p. 130; Salucci, *l. c.*, n. 28; Augustine, *l. c.*, VIII, 290; Hollweck, *l. c.*, § 99, nota 3, pag. 166.

⁵ Cfr. Ayrinhac, *l. c.*, n. 208.

forte doctrinam illam afficit iniustam esse, doctrinamque damnatam non fuisse damnandam ¹.

Defensio potest fieri sive verbo sive scriptis, sive publice sive privatim, in schola vel alibi. Non est necesse ut is qui doctrinam defendit eidem ex animo adhaereat, at requiritur actus externus defensionem significans ².

In Constit. « *Apōstolicae Sedis* » (n. 14) delictum constituebat doctio et defensio *propositionum* damnatarum, Codex vero non loquitur de propositionibus damnatis, sed de *doctrina damnata*. Doctrina damnata praeterquam in propositione damnata contineri potest in aliquo documento pontificio aut Sanctae Sedis quod formam specificam *propositionis* seu thesisi non habeat. Proinde ius Codicis etiam ex hac parte latius patet quam ius antecessens ³.

Elenchus doctrinarum damnatarum praesertim propositionum damnatarum inveniri potest apud plures auctores moralistas et praesertim in *Enchiridion* symbolorum et definitionum ⁴.

Nomine Apostolicae Sedis in Codice venit non solum Romanus Pontifex sed et omnia dicasteria Curiae Romanae ⁵.

Cum *Concilium Generale* haberi non possit sine Capite, propositiones seu doctrinae forte a collegio quodam Episcoporum, independenter a Romano Pontifice, damnatae, non sunt considerandae doctrinae damnatae ad mentem Codicis hoc loco ⁶.

¹ Cfr. Ballerini-Palmieri, *l. c.*, VII, n. 227; Hilarius a Sexten, *l. c.*, p. 154; Augustine, *l. c.*, VIII, 290; Santamaria, *l. c.*, VI, 200; Bucceroni, *l. c.*, 44; Chelodi, *l. c.*, n. 60. Pistocchi, *l. c.*, 24 haec habet: « Esprimere il proprio pensiero non è nè insegnare nè difendere; e non viene colpito da questo canone chi manifesta il proprio parere anche in ordine alle dottrine da esso contemplate. Quando la legge vuole condannare l'espressione del proprio parere o il parere stesso difforme da una determinata dottrina ammessa o condannata ufficialmente, adopera termini analoghi a quelli adoperati nella Costituzione « *Unigenitus* » di Clemente XI: *Qui contra sentire praesumunt* etc. ».

² Ayrinhac, *l. c.*, n. 208.

³ Cfr. Augustine, *l. c.*, VIII, 290, 291, 292; Ayrinhac, *l. c.*, n. 208, d. Alio vero sensu *doctrina* strictius patet quam *propositio*. Creusen haec habet: « Doctrina est propositio theoretica, non praescriptio vel prohibitio. Si quis, v. g., assereret licere reum peccati gravis accedere ad communionem sine confessione sacramentali, quae possibilis esset, non doctrinam, sed propositionem practicam damnatam Trident. Sess. XIII, c. 11, doceret ». Vermeersch-Creusen, *l. c.*, III, n. 516.

⁴ Cfr. Ballerini-Palmieri, *l. c.*, in principio voluminis I; Denzinger-Bannwart, *Enchiridion symbolorum et declarationum de rebus fidei et morum* ¹³, passim in toto volumine.

⁵ Augustine, *l. c.*, VIII, 291; Chelodi, *l. c.*, n. 60, p. 65 in nota 1; Ayrinhac, *l. c.*, n. 208, p. 201; Santamaria, *l. c.*, VI, 200; Salucci, *l. c.*, n. 29. Aliqui auctores, ut Sole, *l. c.*, n. 324, et partim saltem Cocchi, *l. c.*, lib. V, n. 141, p. 229, in nota 2; Pistocchi, *l. c.*, p. 25, requirunt ut damnatio doctrinae fiat a Romano Pontifice aut de eius speciali mandato seu approbatione, at id de iure Codicis requiri non videtur ex c. 7. Nec multum utilitatis confert ad nostram quaestionem ratio fallibilitatis aut infallibilitatis quae damnationi inesse potest. Cfr. Salucci, *l. c.*, n. 28, p. 24, in nota. Cfr. etiam Vermeersch-Creusen, *l. c.*, III, n. 516.

⁶ Cfr. Pistocchi, *l. c.*, p. 25; Augustine, *l. c.*, VIII, 291.

Ut habeatur delictum requiritur in defendente et docente pertinacia quae haberi nequit in eo qui doctrinam docet aut defendit damnatam nesciens ipsam damnatam esse ¹. Pertinacia requirere videtur ut delinquens aliqua monitione vel paterna vel canonica praeventus sit ².

1872. — 2° *Poenae ferendae sententiae*. - Pertinaciter docentes vel defendentes sive publice sive privatim doctrinam quae ab Apostolica Sede vel a Concilio Generali damnata quidem fuit, sed non ut formaliter haeretica:

a) Arceantur a ministerio praedicandi verbum Dei, audientive sacramentales confessiones.

b) Itemque arceantur a quolibet docendi munere.

c) Pariterque subiaceant aliis poenis quas sententia damnationis forte statuerit, vel quas Ordinarius, post monitionem, necessarias ad reparandum scandalum duxerit ³.

Poena quae signatur sub *littera a*) afficit solos clericos in quantum soli clerici ministerii praedicandi verbi Dei et confessiones audiendi capaces sunt. Altera poena, nempe prohibitio a munere docendi, afficit tam clericos quam laicos. Ad munus docendi de quo hic agitur pertinet non solum munus docendi in scholis theologicis et philosophicis ecclesiasticis et in materiis stricte ecclesiasticis, sed et magisterium in aliis materiis profanis saltem in scholis ab Ecclesia erectis eiusque expensis constitutis, immo etiam magisterium in ipsis scholis Status civilis saltem in eis materiis quae ad scientiam sacram et religiosam ⁴ referuntur aut cum educatione christiana strictam relationem habent ⁵.

¹ Eichmann, *l. c.*, p. 130.

² Vermeersch-Creusen, *l. c.*, III, n. 516.

³ C. 2317. Constitutio «*Apostolicae Sedis*» n. 14 (II, 1) excommunicationi latae sententiae Romano Pontifici (simpliciter) reservatae subiiciebat «docentes vel defendentes sive publice, sive privatim propositiones ab Apostolica Sede damnatas sub excommunicationis poena latae sententiae; item docentes vel defendentes tamquam licitam praxim inquirendi a poenitente nomen complicitis, prout damnata est a Benedicto XIV, in Constit. «*Suprema*», 7 Iulii 1745; «*Ubi primum*», 2 Iulii 1746; «*Ad eradicandam*», 28 Septembris a. 1746».

⁴ «Ordinariis locorum ius et officium est vigilandi ne in quibusvis scholis sui territorii quidquam contra fidem et bonos mores tradatur aut fiat» c. 1381, § 2; item: «Religiosa iuventutis institutio in scholis quibusvis auctoritati et inspectioni Ecclesiae subiicitur. — Eisdem (Ordinariis) similiter ius est approbandi religionis magistros; itemque religionis morumque causa exigendi ut tum magistri tum libri removeantur» c. 1381, §§ 1 et 3. Cfr. etiam Concordatum Bavaricum a. 1924, in art. 3 et sqs. praesertim vero in art. 8 qui ita sonat: «Inspectio et directio instructionis religiosae in scholis elementariis, mediis et superioribus Ecclesiae spondetur. — Si in vita religiosa vel morali studentium catholicorum incommoda oboriantur, vel perniciose vel indebita actio in ipsos in schola exerceatur, praecipue si in traditis disciplinis eorum fides vel sensus religiosi forte offendantur, ius est Episcopi eiusve delegatorum recurrendi ad scholasticas Status auctoritates, quae convenienti modo medebuntur». Cfr. Vermeersch, *Periodica*, XIV, 6.

⁵ Cfr. Salucci, *l. c.*, n. 29, p. 25; Pistocchi, *l. c.*, p. 26. Paulo mitius Eichmann, *l. c.*, p. 131, haec habet: «Statliche Lehrämter sind wohl nicht gemeint, denn die Stünde mit

Poenae remotionis a munere praedicandi, audiendi confessiones et docendi sunt praeceptivae et ex obligatione imponendae ab Ordinario, aliae vero poenae ad Ordinarii arbitrium remittuntur ¹.

Codex hic loquitur de *Ordinario*, non de Ordinario loci, quam ob rem hoc nomine veniunt et Superiores maiores in religionibus clericalibus exemptis pro suis scholis.

Clausula *salvis aliis poenis quas sententia damnationis forte statuerit* intelligenda est, ut videtur, de poenis quas in futurum, idest, post promulgationem Codicis iuris canonici Sancta Sedes aut Concilium Generale in damnatione doctrinarum statuent. Hanc interpretationem veram esse suadet can. 6, n. 5 ².

Nihil refert utrum doctrina damnata sit sub aliqua poenali sanctione an simpliciter sine ulla sanctione; post Codicem tamen videndum est utrum aliqua specialis sanctio sit adnexa damnationi, ut supra dictum est.

Codex legem mitigavit eo sensu quod in docente et defendente requirit *pertinaciam* quae in Const. « *Apostolicae Sedis* » non requirebatur; itemque mitigavit ex eo quod poenas latae sententiae ante ipsum latas in condemnatione doctrinarum seu propositionum abstulit ³; aliquo vero sensu legem anteriorem ampliavit dum statuit delictum committi in docenda aut defendenda *qualibet doctrina* damnata ⁴.

1873. — IV. Editio, defensio, lectio et detentio librorum haereticorum. - 1° *Figurae delictorum*. - Specialis modus haeresim propagandi vel schisma vel apostasiam est diffusio librorum haec delicta propugnantium. Itemque eorundem librorum defensio, lectio et retentio. Iure igitur merito specialis sanctio contra huiusmodi delicta statuitur ⁵.

Ex dictione Codicis hoc c. 2318, § 1, non videntur delicti rei esse editores librorum per apostolicas litteras nominatim prohibitorum, qui tamen certo excommunicationem incurrerant ex Constitutione « *Apostolicae Sedis* ». E contra legentes, defendentes et retinentes poenas incurrunt sive libros hae-

der in Gezezbuch zutage tretende Absicht, die Strafwirkungen auf das kirchliche Gebiet zu beschränken, nicht im Einklang». At notandum est Eichmann scripsisse ante Concordatum Bavaricum supra citatum anno scilicet 1920. Cfr. etiam Decretum S. C. S. Officii 28 Mart. 1924 contra Ernestum Bonaiuti ubi haec leguntur: « gli proibisce di più scrivere, tener conferenze, ed insegnare nelle pubbliche scuole in materie attinenti alla religione ». *A. A. S.*, XVI, 152; itemque decretum 30 Ianuarii 1925, *A. A. S.*, XVII, 69.

¹ Chelodi, *l. c.*, n. 60.

² Augustine, *l. c.*, VIII, 294. Aliter Chelodi, *l. c.*, 60, p. 65. Cfr. etiam Blat, *l. c.*, V, n. 154.

³ Cfr. Ayriñac, *l. c.*, n. 208. Aliquas autem ex huiusmodi poenis antea vigentes cfr. apud Hollweck, *l. c.*, §§ 99, 100.

⁴ Cfr. Augustine, *l. c.*, VIII, 289, 290; Chelodi, *l. c.*, n. 60, 1.

⁵ C. 2318, § 1. Constitutio « *Apostolicae Sedis* » n. 2 (I, 2) excommunicationi speciali modo Romano Pontifici reservatae subiciebat « omnes et singulos scienter legentes sine auctoritate Sedis Apostolicae libros eorundem apostatarum et haereticorum haeresim propugnantes, necnon libros cuiusvis auctoris per apostolicas litteras nominatim prohibitos, eosdemque libros retinentes, imprimentes, et quomodolibet defendentes ».

reticorum etc. sive libros nominatim prohibitos defendant, legant vel retineant.

Quaedam circa terminologiam hic adhibitam iam alibi explicata sunt ¹, alia infra explicanda erunt, numero sequenti.

1874. — 2° *Poena excommunicationis latae sententiae Sedi Apostolicae speciali modo reservatae.* - In excommunicationem Sedi Apostolicae speciali modo reservatam ipso facto incurrunt, opere publici iuris facto, editores librorum apostatarum, haereticorum et schismaticorum (De schismaticis sermo non erat in Const. « *Apostolicae Sedis* »), qui apostasiam, haeresim, schisma propugnant, itemque eosdem libros aliosve per apostolicas litteras nominatim prohibitos defendentes aut scienter sine debita licentia legentes vel retinentes ².

Is *edere* librum dicitur qui librum ipsum sua cura et impensis imprimere facit sibi assumens responsabilitatem eum in populum divulgandi ³.

Nomine editoris non veniunt nec auctor, nisi in casu quo ipse sibi curam et impensas atque responsabilitatem imprimendi assumat, nec imprimentes seu operarii typographi, alique operarii cooperantes ⁴.

Nihil refert utrum editor librum edat suo nomine indicato vel non, itemque utrum pseudonymum apponat, aut sine ullo nomine typographiae librum edat ⁵.

Si auctor haereticus sit ipse editor, praeter poenas hoc can. 2318 statutas, incurrit etiam poenas contra haereticos c. 2314 ⁶.

Quaestio fit utrum, si *editor* sit societas anonyma vel alia societas, omnes qui societati nomen dederunt poenam incurrant? Salva meliori opinione, omnes socii videntur poenam incurrere qui concurrunt de facto aut saltem de iure concurrere possent et quorum cooperatio efficax fuit in editione libri ita ut sine eorum suffragio liber edi non potuisset aut quorum suffragium omissum causa fuit cur liber edi potuit ⁷.

Requiritur ad poenam incurrendam ut agatur de *libro* sensu stricto ⁸; quam ob rem in hac materia poenali vim non habet can. 1384, § 2 ⁹.

Hac in re certum est poenam non incurrere edentes, legentes, retinentes aut defendentes ephemerides diarias haeresim vel apostasiam aut

¹ Cfr. vol. II, nn. 952, 959, 962.

² C. 2318, § 1.

³ Ayrinhac, *l. c.*, n. 210; Pistocchi, *l. c.*, p. 29. « Editores ii intelliguntur qui suo nomine librorum impressionem faciendam typographis committunt ». Cappello, *l. c.*, 225.

⁴ Ayrinhac, *l. c.*, n. 210; Augustine, *l. c.*, VIII, 295; Pistocchi, *l. c.*, 29.

⁵ Augustine, *l. c.*, VIII, 295.

⁶ Pistocchi, *l. c.*, 29.

⁷ Cfr. cc. 2209, §§ 1-3 et 2931. Chelodi, *l. c.*, n. 60, 2; Cerato, *Censurae vigentes*, n. 70; Pighi, *Censurae sententiae latae et irregularitates quas habet Codex iuris canonici*, 1922, Veronae, n. 51; Cappello, *l. c.*, 225, nota 40. Contradicit Caviglioli, *De censuris latae sententiae*, 1919, n. 86.

⁸ Cfr. vol. II, n. 952.

⁹ Augustine, *l. c.*, VIII, 295, 296; Ayrinhac, *l. c.*, 210; Chelodi, *l. c.*, 60, p. 65, in nota 5.

schisma propugnantes ¹, e contra comprehenduntur scripta periodica seu fasciculi volumini componendo destinati ².

Communiter non reputantur libri manuscripta ³ nec item saltem probabiliter scripta lithographica aut dactilographica destinata usui privato discipulorum, etsi forte in numero notabili conscripta exemplarium ⁴, nec etiam, ut videtur, scripta huic usui destinata, etsi impressa. Nec obstat huic doctrinae quod Sacra Congregatio Sancti Officii, 1 Augusti 1917, damnaverit opus Ernesti Bonaiuti ⁵ lithographice editum; facile quippe concedunt omnes auctores non solum Sanctum Officium, sed et Ordinarios locorum posse et manuscripta et diarias etiam scripturas dammare ⁶.

Poena non incurritur nisi *opere publici iuris facto*; quo requiritur non solum libri impressio sed et expositio publicae venditioni ⁷.

Duae sunt classes librorum prohibitorum quorum prohibitio hoc canone sanctione fulcitur. *Primo libri ab haereticis, apostatis, schismaticis conscripti et haeresim propugnantes*, deinde *libri a quocumque conscripti per apostolicas litteras nominatim prohibiti*. Ut liber pertineat ad primam classem duae requiruntur conditiones nempe: *ut liber sit scriptus ab haeretico, apostata aut schismatico*. Cognosci potest liber huiusmodi ex eius origine, si nempe auctor eius ex secta haeretica ortus sit, etsi forte in bona fide reperiatur, si haereticus est auctoritative declaratus, si talem ipse se declaret etc. Si liber sit anonymus et doctrinae in eo contentae sint haereticae auctor

¹ S. C. S. Officii, 21 April. 1880 apud Cappello, *l. c.*, n. 226 vel S. C. Ind. 27 Apr. 1880 apud Hilarium a Sexten, *l. c.*, 111.

² S. C. S. Officii, 13 Ianuarii 1892 apud Gasparri, *Fontes*, IV, n. 1147, declaravit scienter legentes publicationes periodicas in fasciculos ligatas habentes auctorem haeticum et haeresim propugnantes excommunicationem incurrere. Pistocchi haec habet: « Vi sono infatti opere poderose di grande mole che vengono pubblicate per dispense. Queste cadono sotto la denominazione di libri..... Sarebbero le riviste che per il loro carattere di pubblicazioni aventi un determinato programma da svolgere in senso continuativo e per la loro mole (fascicoli) non possono venire considerate dei giornali ».

³ Cfr. Hollweck, *l. c.*, § 106, nota 4, p. 172; Hilarium a Sexten, *l. c.*, 111.

⁴ Cfr. hoc sensu Cappello, *l. c.*, 226, nota 44; Sole, *l. c.*, n. 328, 2, p. 233; Hollweck, *l. c.*, § 106, nota 4, p. 172; Vermeersch, *De prohibitione et censura librorum*, Tornaci, 1897, p. 25; Salucci, *l. c.*, n. 33, 2, p. 28. Contradicunt aliqui, ut Cerato, *l. c.*, n. 10; Caviglioli, *l. c.*, n. 86. Pistocchi, *l. c.*, p. 30, 31 scribit: « È opinione di alcuni che le dispense per studenti, o per altro uso limitato, ad es. per discussioni di circoli di studio, preparazione di progetti di legge od altro, non cadano sotto la denominazione di libri, anche se continuative e voluminose. Manca certo in esse l'elemento materiale della stampa, perchè sono in litografia, fototipia, o scrittura a mano. Manca l'elemento formale della editio publicità, perchè sono destinate ad un limitato, benchè molte volte assai copioso, numero di persone. Volendo tenere questa opinione per un corso universitario, ad esempio, che da anni, raccolto in volume, è offerto alle falangi innumere degli studenti e degli studiosi, pure in veste litografica o in scrittura a mano poligrafata e in fototipia, pare a noi che si venga a forzare fino all'estremo il noto: *in odiosis quod minimum est sequendum* ».

⁵ Cfr. *A. A. S.*, IX, 430.

⁶ Cfr. Cappello, *l. c.*, n. 226, nota 44.

⁷ Vermeersch-Creusen, *Epitome*, III², n. 517; Salucci, *l. c.*, n. 33, 4, p. 30; Sole, *l. c.*, n. 328, 4; Pistocchi, *l. c.*, p. 29. Notat tamen recte Ayrinhac, *l. c.*, n. 210, publici iuris eum etiam librum recte dici posse qui ab editore gratuito in populum divulgatur, et omnibus indiscriminatum dono datur.

haereticus praesumitur et quidem notorius. Nihil refert quod uni vel alteri aut nulli sectae auctor adhaereat ¹.

Non sunt prohibiti sub hac poena libri catholicorum in quibus doctrinae referuntur acatholicorum, nec libri catholicorum cum notis ab haereticis vel schismaticis seu apostatis adiectis, nisi tot sint notae quae ipsum librum constituere seu substituere videantur; nec item libri catholicorum haeresim propugnantes ex mero errore intellectus; nec tandem libri infidelium haeresim, schisma aut apostasiam propugnantes ².

Nihil refert quod auctorem haereticum apostatam aut schismaticum, postquam librum haeresim schisma aut apostasiam propugnantem scripsit, poenituerit et ipse emendatus sit ³.

Requiritur ut liber apostasiam, haeresim vel schisma *propugnet*. *Propugnare* dicitur haeresim, schisma vel apostasiam qui data *opera* et quasi pro viribus horum delictorum patrocinium suscipit ⁴.

Ideo excommunicationem non incurrit qui librum edit, defendit, legit aut retinet haeresim simpliciter continentem aut etiam *obiter* defendentem ⁵.

E contra non est necesse ut totus liber agat de religione aut de apostasia vel schismate; potest enim et aliarum disciplinarum tractatio ad apostasiam, haeresim vel schisma propugnanda dirigi ⁶.

Non est item necesse ut apostasia, haeresis vel schisma simul propugnentur, sufficit ut unica haeresis, vel unicum schisma, vel apostasia in genere propugnetur ⁷.

Non censentur prohiberi sub censura libri antiquorum haereticorum Origenis et Tertulliani ⁸.

Ad alteram classem librorum sub hac censura prohibitorum pertinent libri *nominatim per apostolicas litteras* prohibiti. Liber *nominatim prohibitus* is dicitur qui indicatione tituli in litteris prohibitoriis prohibitus est et, nisi de libro anonymo agatur, etiam indicatione auctoris designatur. Non sufficit proinde, ad effectum incurrendi poenam, ut liber modo generali damnetur, ut quando damnantur *opera omnia* determinati auctoris ⁹.

¹ Hilarius a Sexten, *l. c.*, 112; Hollweck, *l. c.*, § 106, in nota 5, p. 172.

² Cfr. Hilarius a Sexten, *l. c.*, 112; Ayrinhac, *l. c.*, n. 209; Salucci, *l. c.*, II, 33.

³ Cfr. Salucci, *l. c.*, n. 33, p. 30.

⁴ D'Annibale, *Commentarii in Constitutionem « Apostolicae Sedis »*, n. 33; Chelodi, *l. c.*, n. 60, 2; Pistocchi, *l. c.*, 32; Bucceroni, *Commentarii de Constitutionibus Pii IX « Apostolicae Sedis » et Benedicti XIV « Sacramentum Poenitentiae »*, n. 10, p. 8, 9.

⁵ « An legentes sive libros proprie dictos cuiusvis auctoris sive ephemerides continentes haeresim, incident in censuram Indicis a s. m. Fii Papae IX... renovatam et confirmatam? » S. Congregatio S. Officii respondit, 27 Aprilis 1880: Negative. Cfr. Hilarius a Sexten, *l. c.*, 113; Bucceroni, *l. c.*, n. 10; Cappello, *l. c.*, n. 227; Pistocchi, *l. c.*, p. 32; Hollweck, *l. c.*, § 116, pag. 173, nota 7.

⁶ Hilarius a Sexten, *l. c.*, 113, quem expresse approbat et sequitur Hollweck, *l. c.*, § 106, p. 173, in nota 7, contra Bucceroni, *l. c.*, n. 13, p. 8, 9, ubi requirere videtur ut liber *ex professo de fide agat*. Cfr. etiam Ayrinhac, *l. c.*, n. 209.

⁷ Hollweck, *l. c.*, § 106, p. 172, nota 6; Bucceroni, *l. c.*, n. 10, p. 8.

⁸ S. Alphonsus, *Theologia moralis*, VII, 282; Hilarius a Sexten, *l. c.*, 112, 113; Cappello, *l. c.*, n. 227; Pistocchi, *l. c.*, 36; Salucci, *l. c.*, pag. 33, nota 2.

⁹ Cfr. Hilarius a Sexten, *l. c.*, 113; Eichmann, *l. c.*, 132; Chelodi, *l. c.*, n. 60, 2; Ayrinhac, *l. c.*, n. 209; Salucci, *l. c.*, II, n. 33, 8; Pistocchi, *l. c.*, p. 33; Bucceroni, *l. c.*, n. 10, p. 9; Cappello, *l. c.*, n. 229; Hollweck, *l. c.*, § 106, p. 174, nota 11.

Aliqui, immo plures auctores ¹ docent eos tantum libros sub censura cadere qui in litteris apostolicis eos damnantibus prohibiti sint proprie sub poena excommunicationis Romano Pontifici reservatae ². Verum, quidquid sit de iure antecedenti, de iure Codicis haec sententia fundamentum habere non videtur nisi in mera probabilitate externa; Codex enim loquitur de libris simpliciter nominatim prohibitis per apostolicas litteras ³.

Nihil refert utrum prohibitio libri per apostolicas litteras praecesserit vel subsequuta sit Constitutionem «*Apostolicae Sedis*» vel promulgationem Codicis iuris canonici ⁴.

Requiritur ut liber prohibitus sit per *apostolicas litteras*, idest per litteras ipsius Romani Pontificis, quavis demum forma ipsae litterae conscriptae sint, nempe sive per Breve, sive per Bullam, per Encyclicam, Motum proprium etc. Unde non cadunt sub censura huius canonis libri prohibiti a Sacra qualibet Congregatione licet de mandato aut approbatione ipsius Romani Pontificis ⁵.

Ex dictione Codicis poenam non videntur incurrere editores librorum per *apostolicas litteras nominatim* prohibitorum.

Poenam incurrunt primo *defendentes* libros huiusmodi. Defendere autem est librum ipsum sive verbis sive scriptis laudare, excusando, conando suadere ipsum librum bonum esse, et ideo non dignum censura aut prohibitionem, vel tuendo doctrinam in eo contentam eamque ab omni labe defendendo; item librum defendit qui impedit quo minus denuntietur aut Episcopo tradatur, aut comburatur ⁶.

E contra non censetur librum defendere et censuram incurrere qui doctrinam bonam in libro prohibito contentam approbat aut laudat, dummodo tamen librum ipsum approbare non videatur; nec qui stylum, sermonis elegantiam, ingenium auctoris, aut phrasim libri prohibiti laudat, dum-

¹ Cfr. Ballerini-Palmieri, *Opus theologicum morale*, VII³, n. 277; Hilarius a Sexten, *l. c.*, 114; Pistocchi, *l. c.*, p. 33; Cappello, *l. c.*, n. 229; Chelodi, *l. c.*, p. 66, nota 1 etc.

² «Risulta ancora che i libri, antecedentemente alla «*Apostolicae Sedis*» e quindi al Codice, proibiti *nominatim per apostolicas litteras*, ma senza censura, o con censura non riservata, non cadono sotto questo canone, perchè nel primo caso il canone 2318, come l'«*Apostolicae Sedis*» da cui è tolto, non volle indurre nuova censura, nel secondo, non annoverandola tra le riservate, intese di abrogarla con le altre molte che con la di lei pubblicazione per espressa volontà del Pontefice perdettero ogni valore». Ita Pistocchi, *l. c.*, 32, 33. Alii tamen, ut Bucceroni, *l. c.*, n. 13, p. 9, docebant sufficere quod liber simpliciter prohibitus esset sub poena excommunicationis, licet nulla ei adderetur reservatio.

³ Ita etiam Caviglioli, *De censuris latae sententiae quae in Codice iuris canonici continentur commentariolum*, 1918, n. 87, p. 81. Cfr. etiam Hollweck, *l. c.*, § 106, p. 174, nota 14; Chelodi, *l. c.*, p. 66, nota 1.

⁴ Cappello, *l. c.*, n. 229; Hollweck, *l. c.*, § 106, pag. 174, nota 15, contra D'Annibale, *l. c.*, n. 40, nota 34, opinantem sub censura non cadere libros per apostolicas litteras prohibitos ante Constitutionem «*Apostolicae Sedis*».

⁵ Hollweck, *l. c.*, § 106, p. 174, nota 14; Septimius Caracciolo Torchiarolo, *De censuris latae sententiae excerpta ex Codice iuris canonici cum brevibus adnotationibus...* 1918, pag. 28; Chelodi, *l. c.*, n. 60, 2; Salucci, *l. c.*, n. 33; Ayriñac, *l. c.*, n. 209; Augustine, *l. c.*, VIII, 226; Hilarius a Sexten, *l. c.*, p. 113.

⁶ Sunt tamen aliqui auctores moderniores qui docent impedire quo minus liber comburatur non esse delictum sub hac censura cadens. Ita Caviglioli, *l. c.*, n. 87, p. 71; Chelodi, *l. c.*, p. 65, nota 7; Cappello, *l. c.*, n. 230; cfr. etiam Hollweck, *l. c.*, § 106, p. 173, 174, nota 12.

modo haec omnia in laudem ipsius libri et doctrinae in eo damnatae non redundant ¹.

Librum *legit* qui librum oculis percurrit intelligens ea quae in ipso scripta sunt. Unde legere dici non potest qui ea quae in libro scripta sunt memoriter recitat, nec qui alium legentem audit ².

Utrum censuram incurrat qui legentem ex suis ipsius mandato audit disputant auctores. De iure Codicis, quidquid est de iure anteriore, talis censuram incurrare videtur saltem ex can. 2209 et 2231 ³.

In lectione admittitur parvitas materiae. Gravis materia censetur quae grave periculum animae inducit. Et quia id ex natura librorum et errorum in libro contentorum pendet et etiam ex varietate errorum in libro sparsorum, dici potest etiam paucas lineas in quibus errores continentur hoc periculum continere; si e contra agatur de libro scientiarum physicarum ob unicum forte errorem in eo contentum damnato, periculum animae etiam plures paginae non continere possunt et lectio plurium paginarum a culpa gravi forte excusari potest ⁴.

Librum retinet qui eum apud se conservat licet alterius sit personae; itemque qui librum suum conservat apud alteram personam; qui librum conservat ut ei, cuius est, eundem restituat. Nec requiritur ut haec agens animus seu intentionem habeat librum ipsum legendi; immo librum retinens lingua sibi ignota conscriptum et ipse censuram incurrit ⁵. Poenam incurrit qui haec per notabile tempus ⁶ facit ⁷.

Quodnam sit tempus notabile ad constituendum delictum retentionis non conveniunt auctores. Aliqui auctores octo dies assignant ⁸; alii tres vel quatuor dies ⁹; alii docent retentionem infra mensem, secluso scandalo, et perversionis periculo, gravem non esse, saltem generaliter loquendo ¹⁰.

¹ Lugo, *De Fide*, disp. 21, n. 94; Hilarius a Sexten, *l. c.*, 116; Hollweck, *l. c.*, § 106, p. 173, nota 12; Bucceroni, *l. c.*, n. 10, pag. 8; Ballerini-Palmieri, *l. c.*, VII, n. 277; Cappello, *l. c.*, 230; Chelodi, *l. c.*, 60, 2; Augustine, *l. c.*, VIII, 295; Salucci, *l. c.*, 33, 7; Pistocchi, *l. c.*, p. 34.

² Hilarius a Sexten, *l. c.*, 114; Bucceroni, *l. c.*, n. 10, pag. 7; Salucci, *l. c.*, n. 33, 9; Pistocchi, *l. c.*, 36; Ayrinhac, *l. c.*, n. 211.

³ Ita etiam Chelodi, *l. c.*, 60, 2; Salucci, *l. c.*, p. 33, 9, p. 33. Cfr. etiam quae vol. II, sub n. 962, p. 336, nota 3 scripsimus; itemque Cappello, *l. c.*, n. 233; Hollweck, *l. c.*, § 106, p. 173, nota 8.

⁴ Cappello, *l. c.*, n. 234; Augustine, *l. c.*, VI, 364, nota 18; Claeys Bouuaert-Simenon, *Manuale iuris canonici* ², n. 926. Hollweck, *l. c.*, § 106, p. 173, nota 8, pro quolibet casu materiam gravem habet lectionem alicuius capituli libri. Cfr. etiam Hilarium a Sexten, *l. c.*, 114; Bucceroni, *l. c.*, n. 10, pag. 7, 8; Vermeersch-Creusen, *l. c.*, III, n. 517.

⁵ Sunt tamen qui dubitant de delicto eius qui librum servat ob notabile pretium quod ratione artis aut antiquitatis liber ipse habet. Idque si absit periculum ne legatur admitti poterit: consultius autem erit facultatem obtinere huiusmodi libros retinendi. Cfr. Cappello, *l. c.*, n. 234, 7.

⁶ Singulari opinione docet Salucci, *l. c.*, 33, 10, p. 33, 34, in *retentione* librorum non admitti parvitatem materiae. At argumenta eius non videntur suadentia.

⁷ Cfr. Hilarium a Sexten, *l. c.*, 114, 115; Hollweck, *l. c.*, § 106, p. 173, nota 9; Bucceroni, *l. c.*, n. 10, p. 9; Salucci, *l. c.*, 33, 10; Ayrinhac, *l. c.*, n. 211; Sole, *l. c.*, n. 328, 9; Pistocchi, *l. c.*, 37; Cappello, *l. c.*, n. 234.

⁸ Hollweck, *l. c.*, § 106, p. 173, nota 9.

⁹ Hilarius a Sexten, *l. c.*, 114; Pistocchi, *l. c.*, 38.

¹⁰ Cappello, *l. c.*, n. 234.

Depositarius qui facultatem habet retinendi libros prohibitos potest librum retinere cum animo illum domino suo restituendi quando is facultatem obtinuerit ¹.

Qui librum prohibitum retinet tempore necessario ad facultatem eum legendi obtinendam delictum non committit ².

Non *retinet* librum servus qui eum custodit suo domino qui habet facultatem retinendi ³, nec librarius seu custos bibliothecae publicae aut etiam privatae ⁴.

Quod ad societates litterarias spectat quae bibliothecas habent cum libris sub hac censura prohibitis, poenam incurrunt omnes qui ipsorum librorum condominium habent et de facto detinent ⁵.

Requiritur in detinente et legente *scientia*; unde excusantur a poena incurrenda qui ignorantia etiam supina et crassa ignorant librum esse prohibitum aut prohibitionem poenam adnexam habere. Eadem scientia non requiritur in editore aut defendente ⁶.

Licet *lectio* et *retentio* sint duae figurae delicti, si tamen liber retineatur ad eum legendum cum animo illum restituendi post lectionem, unicum delictum censetur committi ⁷.

Poenam incurrunt *detinentes* et *legentes sine debita licentia*. Debitam licentiam habent ex ipso iure Cardinales, Episcopi et alii Ordinarii ⁸; eandem concedere possunt pro singulis libris ipsimet Ordinarii suis subditis ⁹. Sancta Sedes modo generali et pro omnibus libris ¹⁰.

Ante Codicem, ex Constitutione « *Apostolicae Sedis* », poena afficiebat *imprimentes*, quo nomine intelligebant auctores non solum editorem et auctorem sed et typographos et eos omnes qui ad impressionem libri proxime cooperantur, ut typos componentes, atramento tingentes, chartas maderfacientes, prelum versantes etc. ¹¹. Nunc ex Codice poenam incurrunt solummodo editores, aliis exclusis ¹², nisi in aliquo casu considerari possint ut concurrentes necessarii ad normam cc. 2211, 2231.

Possunt tamen editores plures esse, ut, e. g., in societate editoriali omnes socii qui in negotio activam partem habent ¹³.

¹ Ayrinhac, l. c., n. 211.

² Cappello, l. c., n. 234; Pistocchi, l. c., 38; Hollweck, l. c., § 106, p. 173, nota 9.

³ Ayrinhac, l. c., n. 211.

⁴ Cappello, l. c., 234.

⁵ Hilarius a Sexten, l. c., 115; Cappello, l. c., n. 234; Hollweck, l. c., § 106, p. 173, nota 9.

⁶ Chelodi, l. c., 60, 2; Ayrinhac, l. c., n. 211.

⁷ Cappello, l. c., n. 234.

⁸ C. 1401. Cfr. Cappello, l. c., n. 235.

⁹ C. 1402, § 1.

¹⁰ Augustine, l. c., VIII, 296, docet Episcopum permittere non posse ex c. 1402 lectionem libri per *apostolicas litteras* prohibiti.

¹¹ Cfr. Hilarius a Sexten, l. c., 115; Hollweck, l. c., § 106, p. 173, nota 10; D'Annibale, l. c., 38; Bucceroni, l. c., n. 10, p. 9.

¹² Chelodi, l. c., 60, 2; Sole, l. c., n. 238, 1; Salucci, l. c., n. 33, 1; Cappello, l. c., n. 225; Cocchi, *Commentarium*, lib. V, n. 144; Ayrinhac, l. c., n. 210; Augustine, l. c., VIII, 295; Caviglioli, l. c., 86; Septimius Caracciolo Torchiarolo, l. c., p. 27, 28.

¹³ Cfr. Chelodi, l. c., n. 60, 2; Pistocchi, l. c., 29; Pighi, *Censurae sententiae latae quas habet Codex iuris canonici*, n. 17, p. 14; Cappello, l. c., n. 225. Aliter Caviglioli, l. c., n. 86, pag. 69.

1875. — V. Editio Sacrae Scripturae sine licentia. - 1° *Delictum*. - Cum ad publicationem Sacrae Scripturae licentia auctoritatis ecclesiasticae requiratur ad periculum perversionis avertendum quod hac in publicatione facillime haberi potest sub specie bona et cum libri Sacrarum Scripturarum sine tali licentia nec edi possint et editi prohibiti sint ¹, Codex hoc loco poenas statuit contra libros huiusmodi illegitime edentes.

Poena haec primo a Concilio Tridentino statuta est ², deinde confirmata a Constitutione « *Apostolicae Sedis* » necnon a Constitutione « *Officiorum ac munerum* » Leonis XIII, 25 Ianuarii 1897.

1876. — 2° *Poena latae sententiae*. - Auctores et editores qui sine debita licentia Sacrarum Scripturarum libros vel earum adnotationes aut commentarios imprimi curant, incidunt ipso facto in excommunicationem nemini reservatam ³.

Ante Codicem poenam incurrebant *imprimentes aut imprimi facientes* ⁴; nunc solummodo *auctores et editores*, exclusis proinde imprimentibus, lectoribus, dominis typographiae etc. ⁵.

Quinam veniant nomine *editorum* iam supra diximus; sunt nempe ii qui suis expensis, vel suo nomine et responsabilitate libros imprimi et divulgari curant. *Auctores* sunt qui adnotationes, glossas, commentarios imprimendos conscribunt, aut versionem alicuius libri imprimendam faciunt ⁶.

Etiam auctores, sicut et editores, poenam incurrunt solummodo in casu quo libros aut commentarios *imprimi faciant* ⁷; quam ob rem poenam efugere videtur auctor commentariorum aut versionis qui librum manuscriptum vendit nulla conditione adiecta ut liber imprimatur ⁸.

Poena incurri videtur statim ac liber impressus est; Codex enim poenam fert in eos qui *imprimi curant* ⁹.

¹ Cfr. cc. 1385, § 1, nn. 1 et 2; 1391; 1399, n. 1.

² Concilium Trident. Sess. IV, *De editione et usu Sacrorum Librorum*.

³ C. 2318, § 2. In Const. « *Apostolicae Sedis* », n. 37 (IV, 4) haec leguntur: « Praeter hos hactenus recensitos, eos quoque, quos Sacrosanctum Concilium Tridentinum, sive reservata Summo Pontifici aut Ordinariis absolutione, sive absque ulla reservatione excommunicavit, nos pariter ita excommunicatos esse declaramus; excepta anathematis poena in Decreto Sess. IV, *De editione et usu Sacrorum Librorum* constituta, cui illos tantum subiacere volumus, qui libros de rebus sacris tractantes sine Ordinarii approbatione imprimunt, aut imprimi faciunt ». Cfr. etiam S. C. S. Offic. 22 Dec. 1880, et Const. « *Officiorum ac munerum* », 25 Ianuarii 1897, art. 48.

⁴ Hilarius a Sexten, *l. c.*, 236, 237; Bucceroni, *l. c.*, n. 87, p. 60; Hollweck, *l. c.*, § 108, pag. 176.

⁵ Cfr. Ayrinhac, *l. c.*, n. 212; Cocchi, *l. c.*, lib. V, n. 144; Cappello, *l. c.*, n. 397; Pigghi, *l. c.*, n. 80, p. 32.

⁶ Cappello, *l. c.*, 397; Cocchi, *l. c.*, lib. V, n. 144; Pistocchi, *l. c.*, p. 39.

⁷ Cappello, *l. c.*, n. 398.

⁸ Pennacchi, *In Constitutionem « Officiorum ac munerum »... brevis commentatio*, Romae, 1893, p. 254; contra Cavigioli, *l. c.*, n. 167.

⁹ Cappello, *l. c.*, n. 398; Salucci, *l. c.*, n. 36; Vermeersch-Creusen, *l. c.*, 517 dummodo tamen intentio habeatur illum divulgandi. Alii tamen docent poenam non incurri nisi opere publici iuris facto. Ita Pistocchi, *l. c.*, p. 39; Gennaro et Piscetta, apud Cocchi, *l. c.*, V, n. 146.

Licet impressio directe prohibeatur, quia tamen finis prohibitionis est divulgationem impedire, impressio aliquorum paucorum exemplarium sub censura cadere non videtur ¹.

Sufficit ad poenam incurrendam quod unicus liber Sacrae Scripturae imprimatur; pauca vero folia aut etiam libellus lithographice scriptus et paucis personis destinatus effugere videtur poenam ².

Poenam incurritur ab auctore et editore, etsi liber correctissime edatur aut etsi versio fidelissima sit et etsi adnotationes et commentarii sint omnino orthodoxi, *si debita licentia desit*. Nihil refert utrum lingua originali an alia quavis lingua impressio fiat ³.

Iuxta aliquos, poenam effugit editor qui editionem a catholico scriptore confectam et a legitima auctoritate probatam iterum sine nova licentia recudit ⁴.

Commentarii et adnotationes sunt vel glossae textuum vel notae marginales textuum difficiliorum. Libri qui talia continent sub poena prohibentur sive separatim a textu Scripturae imprimantur sive cum textu uniantur commentarii ⁵.

Studia tamen separata a textu circa aliquam biblicam quaestionem edita huc non spectant ⁶.

1877. — VI. Periculum amittendae fidei pro familia christiana catholica. - 1° *Variae formae delicti*. - Sunt aliqua facta quae speciale continent periculum amittendae fidei catholicae et schismatis, haeresis aut apostasiae incurrendae. Cum gravis fideles omnes urgeat obligatio fidei catholicae custodiendae et profitendae, illa facta et illae praesertim actiones puniuntur quae huic custodiae et professioni opponuntur. Formae huius delicti quatuor a Codice considerantur:

a) Qui matrimonium ineunt coram ministro acatholico, etsi ab Ecclesia obtenta sit dispensatio super impedimento mixtae religionis, vel ante vel post matrimonium coram Ecclesia initum, sive per se sive per procuratorem ⁷.

Matrimonium contrahentes coram ministro acatholico ante Codicem considerabantur ut fautores haereticorum et ut tales poenis haereticorum subiacebant, atque ab ipsis in absolutione concedenda requirebatur abiuratio haeresis sicut et ab ipsis haereticis ⁸. Res tamen difficultate non carebat ⁹.

¹ Ita etiam Cappello, *l. c.*, n. 398.

² Vermeersch-Creusen, *Epitome*, III, n. 517; Pistocchi, *l. c.*, 41; Cappello, *l. c.*, n. 399.

³ Cfr. Cappello, *l. c.*, n. 399; Ayrinhac, *l. c.*, n. 212.

⁴ Caviglioli, *l. c.*, n. 167.

⁵ Caviglioli, *l. c.*, n. 186; Salucci, *l. c.*, 35; Pistocchi, *l. c.*, 40.

⁶ Caviglioli, *l. c.*, n. 168, sicut nec homiliae aut orationes de re biblica.

⁷ C. 2319, § 1, n. 1, una cum c. 1063, § 1.

⁸ S. C. S. Off. 17 Mart. 1874; 22 Mart. 1879; 29 Aug. 1888; 11 Maii 1892; Ayrinhac,

l. c., n. 213, b.

⁹ Cfr. Wernz, *Ius decretalium*, IV, n. 588, in nota 42.

De iure vigente non considerantur amplius ut haeretici, nec in eorum absolutione necessario est exigenda abiuratio. Absolutio in foro interno sufficere videtur, at ratio scandalum reparandi exigere potest absolutionem etiam in foro externo ¹.

Delictum hic punitum non committunt duo catholici qui ministrum acatholicum adeunt ad matrimonium contrahendum, sed solum quando agitur de contrahendo matrimonio mixto cui obstat impedimentum mixtae religionis ².

At catholici taliter agentes suspecti sunt de haeresi ³.

Delictum haberi videtur si coniuges adeuntes ministrum acatholicum sint alter catholicus alter infidelis ⁴.

Ut poena incurratur requiritur ut minister acatholicus ut talis seu *sacris addictus* adeatur et quidem ad ipsum matrimonium ineundum, licet id fiat per procuratorem. Non incurritur e contra poena si minister adeatur ut officialis Status civilis ad registrandum nempe ipsum matrimonium iam contractum aut contrahendum coram ministro catholico. Quodsi minister acatholicus duplici simul munere fungatur, nempe et officiali civili et sacris addicto, sponsi ipsum adeuntes poenam incurrunt ⁵.

Delictum committitur sive ante matrimonium coram ministro catholico sive post ipsum minister acatholicus adeatur ⁶.

1878. — b) Qui matrimonio uniuntur cum pacto explicito vel implicito ut omnis vel aliqua proles educetur extra catholicam Ecclesiam ⁷.

Ut habeatur haec figura delicti requiritur ut *pactum explicitum aut implicitum habeatur*. Pactum *implicitum* haberetur si matrimonium contraheretur cum pacto se conformandi legi civili in casu quo lex civilis statuatur filios educandos in religione patris, filias vero in religione matris ⁸; item si altera pars promittat et altera acceptet conditionem educandae prolis extra Ecclesiam catholicam ⁹; aut si pars catholica promittat sese non opposituram desideriis alterius partis circa prolis educationem ¹⁰. Merum si-

¹ Ayrinhac, *l. c.*, n. 213, c.

² Chelodi, *l. c.*, p. 66, nota 3; Cappello, *l. c.*, n. 369, 4, qui suam correxit doctrinam in editione prima n. 125 contentam. Cfr. etiam Pistocchi, *l. c.*, 43.

³ Chelodi, *l. c.*, pag. 66, nota 3.

⁴ Chelodi, *l. c.*, p. 56, nota 3; Caviglioli, *l. c.*, n. 155; Cappello, *l. c.*, n. 369, ubi tamen admittit probabilitatem doctrinae admittentis poenam non incurri quando agitur de matrimonio cum impedimento *disparitatis cultus*, citatque pro hac opinione Cerato, *Censurae vigentes, ipso facto a Codice iuris canonici excerptae*, 1918, n. 47 (?) qui tamen sibi hanc quaestionem nec loco citato nec n. 69 ubi de hac agitur materia, tractat.

⁵ Cfr. Cerato, *l. c.*, n. 69, p. 100; Ayrinhac, *l. c.*, n. 213, a; Cappello, *l. c.*, n. 369; Chelodi, *l. c.*, n. 60, 4; Pistocchi, *l. c.*, 42, 43.

⁶ Cappello, *l. c.*, n. 369.

⁷ C. 2319, § 1, n. 2.

⁸ Pius VIII, Litt. Ap. « *Litteris altero* », 25 Mart. 1830, Gasparri, *Fontes*, II, n. 482; Augustine, *l. c.*, VIII, 298.

⁹ Chelodi, *l. c.*, 60, p. 66, nota 5.

¹⁰ Ayrinhac, *l. c.*, n. 214, b.

lentium reluctans partis catholicae non videtur constituere pactum implicitum ¹.

Doctrina admittit sufficere pactum etiam meris verbis initum ²; attamen videtur requiri pactum validum ad normam canonis 1529.

Requiritur ut pactum matrimonium praecedat aut comitetur et cum eo iniatur. Si proinde pactum fiat post matrimonium religiosum contractum, licet paciscens peccet, delictum non habetur ³.

Non incurrit proinde poenam qui pactum quidem ante matrimonium fecit at postea, matrimonio nondum contracto, pactum ipsum retractavit ⁴.

Sufficit ad delictum constituendum pactum de educando extra Ecclesiam catholicam unico etiam filio ⁵.

Exsistit delictum etsi pactum fiat de educanda prole in atheismo aut extra quamlibet religionem, cum talis educatio sit educatio extra Ecclesiam catholicam ⁶.

Non effugiunt poenas coniuges catholici qui cum hoc pacto matrimonium ineant ⁷.

Pactum initum coram officiali civili post initum matrimonium religiosum in ecclesia non sufficit ad delictum constituendum ⁸.

Etiam haec figura delicti ante Codicem considerabatur ut cooperatio seu favor ad delictum haeresis et ut talis puniebatur ⁹.

1879. — c) Qui scienter liberos suos acatholicis ministris baptizandos offerre praesumunt ¹⁰.

Ut delictum habeatur requiritur ut de parentibus agatur seu de patre aut matre filios suos offerentibus baptizandos. Quam ob rem delictum non committit hic punitum obstetrix, avus, aut alia quaevis persona quae filium non suum offerat ministro acatholico baptizandum ¹¹.

Attamen etiamsi pater aut mater offerant filium baptizandum ministro acatholico per servum aut cognatum, ipsi poenam incurrunt non vero servus aut cognatus ¹².

Delictum exsistit etsi minister cui filius baptizandus offertur invalide baptisma conferat ¹³.

Requiritur ad delictum constituendum ut filius offeratur *ministro* hae-

¹ Augustine, *l. c.*, VIII, 298.

² Cappello, *l. c.*, 370; Pistocchi, *l. c.*, 44, 45; Salucci, *l. c.*, 40. Cfr. etiam Augustine, *l. c.*, VIII, 298.

³ Pistocchi, *l. c.*, 45.

⁴ Sole, *l. c.*, n. 331; Pistocchi, *l. c.*, 45. Contra Cappello, *l. c.*, 370. Cfr. etiam Augustine, *l. c.*, VIII, 298; Ayrinhac, *l. c.*, 214, b.

⁵ Augustine, *l. c.*, VIII, 298; Cappello, *l. c.*, 370.

⁶ Augustine, *l. c.*, VIII, 298, 299. Contra Cappello, *l. c.*, 370.

⁷ Augustine, *l. c.*, VIII, 298; Pistocchi, *l. c.*, 44; Cappello, *l. c.*, 370.

⁸ Chelodi, *l. c.*, n. 60, 5; Cappello, *l. c.*, 370.

⁹ Ayrinhac, *l. c.*, 214, a.

¹⁰ C. 2319, § 1, n. 3.

¹¹ Augustine, *l. c.*, VIII, 299; Cavigioli, *l. c.*, n. 157.

¹² R. I. 72, in 6°; c. 2209, § 3. Augustine, *l. c.*, VIII, 299.

¹³ Cavigioli, *l. c.*, n. 157.

retico aut schismatico, si offeratur baptizandus alii personae haereticae poena non incurritur ¹.

Cum Codex requirat in offerente *scientiam et praesumptionem*, quaelibet imputabilitatis minutio a delicto excusat, licet forte non excuset a peccato. Non incurrit igitur poenam qui ignorat, licet agatur de ignorantia supina aut crassa, legem prohibentem ne filii offerantur haereticis baptizandi, aut qui ignorat poenam adnexam esse huic prohibitioni, aut ignorat eum, cui filium suum offert, haereticum aut schismaticum esse ministrum. Item poenam effugit qui metu adigitur ad filium offerendum baptizandum ministris haereticis ².

Parentes poenam incurrunt etsi matrimonium inter se non contraxerint ³.

Poenam non incurrit qui filium acatholico ministro baptizandum offert in casu necessitatis ⁴ nec item qui haeretico ministro aut schismatico filios suos offert confirmandos aut Sanctissima Eucharistia reficiendos licet tales peccent et suspecti esse possint de haeresi ⁵.

1880. — d) Parentes vel parentum locum tenentes qui liberos in religione acatholica educandos vel instituendos scienter tradunt ⁶.

In hoc casu delictum committunt non solum *parentes* sed et *parentum locum tenentes* sive de iure sive de facto. Tales sunt tutores, curatores quibus ex lege etiam civili ius et officium incumbit curandi educationem filiorum-familias; tales sunt frater maior aut patruus, vel avus aut avia aut alia quaevis persona quae de facto curam in se suscepit, nemine contradicente, educandi infantem; item magistri aut directores collegii in quo collocatus est, educationis et instructionis causa, filius ⁷.

Requiritur ad delictum constituendum ut liberi tradantur *instituendi* aut *educandi in religione acatholica*. Delictum proinde non haberetur si liberi traderentur etiam ministro haeretico, in scientia tamen quae ad religionem nullam habet relationem, quamvis etiam in hoc casu res valde periculosa esset ⁸.

Ad delictum constituendum sufficit ut liberi tradantur *educandi aut*

¹ Cavigioli, *l. c.*, n. 157.

² Cavigioli, *l. c.*, n. 157; Pistocchi, *l. c.*, 47; Augustine, *l. c.*, VIII, 299, 300; Salucci, *l. c.*, n. 41; Ayrinhac, *l. c.*, n. 215; Sole, *l. c.*, n. 332; Pighi, *l. c.*, n. 66, p. 28; Cerato, *l. c.*, n. 69, p. 100; Cappello, *l. c.*, n. 372.

³ Cavigioli, *l. c.*, n. 158; Cerato, *l. c.*, n. 69, p. 101; Cappello, *l. c.*, n. 372.

⁴ Pistocchi, *l. c.*, 46; Cappello, *l. c.*, 372.

⁵ Cavigioli, *l. c.*, n. 158; Cappello, *l. c.*, n. 372.

⁶ C. 2319, § 1, n. 4.

⁷ Cfr. Sole, *l. c.*, n. 332, 3; Cavigioli, *l. c.*, n. 158; Pistocchi, *l. c.*, 46, 47; Ayrinhac, *l. c.*, n. 216; Augustine, *l. c.*, 300; Cappello, *l. c.*, n. 373; Salucci, *l. c.*, n. 42.

⁸ Ita doctrina communis. Cavigioli, *l. c.*, 158; Chelodi, *l. c.*, 60, 7; Septimius Caracciolo Torchiarolo, *De censuris latae sententiae...*, p. 40; Pighi, *l. c.*, n. 66, 4; Cappello, *l. c.*, n. 373. Contradicit acriter Salucci, *l. c.*, 42, p. 43, 44. Cui concedendum est etiam institutionem scientificam et educationem in genere comprehendendi, si aliunde sciatur in schola aut instituto educativo cui traduntur liberi etiam instructionem aut educationem in religione acatholica una cum instructione scientifica dari. Cfr. etiam Ayrinhac, *l. c.*, n. 216; Augustine, *l. c.*, VIII, 300.

instituendi. *Educatio* refertur ad totalem formationem animi, scilicet ad formationem intellectualem, religiosam et moralem nec non scientificam; *institutio* refertur praecipue ad formationem intellectualem seu ad eruditionem. Alterutrum sufficit ad delictum sive educatio in religione acatholica, sive institutio ¹.

Delictum non committitur nisi ab eo qui *scienter* liberos tradit educandos vel instituendos. Quam ob rem requiritur ut sciatur scholam vel institutum vel personam cui liberi traduntur esse acatholicam non solum, sed talem quae liberos in religione acatholica instruat vel educet. Et excusat ignorantia etiam supina vel crassa ².

1881. — 2° *Poenae*. - a) Contra supradicta delicta constituta est a Codice excommunicatio latae sententiae Ordinario reservata ³.

Poenam hoc canone statutam non incurrunt haeretici aut schismatici in hoc forte delinquentes, ex clara legis restrictione ⁴.

b) Ut supra iam dictum est, catholici qui matrimonio iunguntur cum pacto explicito vel implicito ut omnis aut aliqua proles educetur extra catholicam Ecclesiam; item qui scienter liberos suos acatholicis ministris baptizandos offerre praesumunt; et parentes vel parentum locum tenentes qui liberos in religione acatholica educandos vel instituendos scienter tradunt, sunt praeterea, idest, praeter poenam excommunicationis quam incurrunt, suspecti de haeresi ⁵.

TITULUS XII.

DE DELICTIS CONTRA RELIGIONEM

1882. — Post delicta contra Ecclesiam et fidem catholicam recte Codex agit de delictis contra religionem quae proxime accedunt ad delicta contra fidem.

I. Profanatio Sanctissimae Eucharistiae. - 1° *Delicti figurae*. - Rerum omnium sacratissima in Ecclesia est Sanctissima Eucharistia in qua realiter Corpus et Sanguis Domini Nostri Iesu Christi continetur, et cuius proinde profanatio gravissimum delictum implicat.

¹ Cerato, *l. c.*, n. 69, p. 101; Cavigioli, *l. c.*, n. 158.

² Cfr. Ayrinhac, *l. c.*, 216; Augustine, *l. c.*, VIII, 300; Salucci, *l. c.*, n. 42; Cappello, *l. c.*, 373; Pighi, *l. c.*, n. 66, 4; Cerato, *l. c.*, n. 69, p. 101; Cavigioli, *l. c.*, n. 158. Docent e contra Ayrinhac, *l. c.*, 216 et Pighi, *l. c.*, n. 66, 4, non excusare a poena metum etiam gravem.

³ C. 2319, § 1.

⁴ Cfr. c. 2319, § 1. Cappello, *l. c.*, n. 368.

⁵ C. 2319, § 2 una cum c. 2315 et ea quae supra de illo canone scripsimus.

Codex varias figuras huius delicti, quod est species sacrilegii, agnoscit hoc canone, nempe in eo qui species consecratas abiecerit, vel ad malum finem abduxerit aut retinuerit ¹.

Abiicere, abducere et retinere tria constituunt delicta et qui tres has ponit actiones tres incurrit excommunicationes ² nisi forte tres actus ita inter se coniungantur ut unicus actus considerari possint ³.

Ad delictum committendum requiritur ut de *speciebus consecratis* agatur. *Species* autem consecratae praesumuntur quae in tabernaculo asservantur, quae venerationi fidelium exponuntur in pyxide vel in ostensorio, quae a sacris ministris fidelibus pro Sanctissima Communione distribuuntur. In his casibus abunde fundata praesumptio habetur pro asserenda consecratione, ad quam praesumptionem excludendam nonnisi clarae et in contrarium concludentes probationes admitti possunt ⁴.

Si probari possit species consecratas non esse, delictum non existit, licet qui actum abiiciendi, abducendi aut retinendi posuit putaret se delictum committere ⁵.

Nec delictum committere videtur qui invincibiliter putat hostias quas abiicit non esse consecratas; deest enim in ipso formalis malitia necessaria ad delictum.

Ad varias figuras delicti non est necesse ut plures hostiae aut magna quantitas speciei vini abiiciatur, abducatur aut retineatur, sufficit quantitas etiam minima hostiae vel vini consecrati ⁶.

Ad delicti varias species non est necesse ut delinquens in Sanctissimam Eucharistiam credat ⁷.

Abiicere idem est ac proicere seu spargere irreverenter in locum non debitum, seu profanum, licet non sordidum, quo sensu *abiicit sacras species* qui eas spargit humi, seu in pavimento ecclesiae seu, et multo magis, extra ecclesiam ⁸.

Talis abiectio habetur in casu furis qui vasa sacra e tabernaculo furatur et deinde sive in pavimento ecclesiae sive humi, in via aut alibi hostias consecratas in eis contentas spargit. Non abiiceret e contra nec poenam in-

¹ C. 2320.

² Chelodi, *l. c.*, 61, 1; Salucci, *l. c.*, n. 46; Cappello, *l. c.*, n. 204, 3.

³ Pistocchi, *l. c.*, 51; Cappello, *l. c.*, 204, 3; Vermeersch-Creusen, *Epitome*, III, n. 520.

⁴ Benedictus XIV, Constit. « *Ab Augustissimo* », 5 Mart. 1744; Gasparri, *Fontes*, I, n. 340; Augustine, *l. c.*, VIII, 303.

⁵ Pistocchi, *l. c.*, 49.

⁶ Chelodi, *l. c.*, n. 61, 1; Cavigioli, *l. c.*, n. 68; Salucci, *l. c.*, n. 47; Cappello, *l. c.*, n. 201. De iure ante Codicem vigente considerabatur tantummodo *hostiarum consecratarum profanatio*. Cir. Augustine, *l. c.*, VIII, 302.

⁷ Salucci, *l. c.*, 47.

⁸ Pighi, *l. c.*, n. 3, p. 5; Ayrinhac, *l. c.*, n. 219, a; Salucci, *l. c.*, 48; Cavigioli, *l. c.*, n. 65; Pistocchi, *l. c.*, 49; Cappello, *l. c.*, n. 202; Cerato, *l. c.*, n. 103, p. 168; Augustine, *l. c.*, 303; Woywod, *A practical Commentary on the Code of canon law*, II^a, n. 2170. Pighi, *l. c.*, videtur requirere ad delictum ut proiectio sacrarum specierum fiat in locum abiectum et vilem. Ei contradicit Cavigioli, *l. c.*, n. 65. At forte Pighi pro loco abiecto et vili intelligit quemlibet locum non aptum et destinatum Sanctissimae Eucharistiae conservandae.

curreret fur qui, vasa sacra subripiens, hostias vel in ipso tabernaculo vel supra mensam altaris funderet seu spargeret ¹.

Malus finis in abiiciente ad delictum constituendum non requiritur; sufficit factum effusionis seu projectionis hostiarum consecratarum in loco non apto ²; quia actus proiciendi seu abiiciendi de se malum finem implicat ³.

Abiiciens esset habendus qui dum Missa celebratur ad altare conscenderet et calicem cum vino consecrato ex despectu aut impietate effunderet ⁴.

Non esset abiiciens qui aliquid contra Sanctissimam Eucharistiam expositam in ostensorio aut in pyxide aut etiam in tabernaculo reconditam proiceret aut exploderet ex odio licet hic certe graviter peccaret ⁵.

Certe qua abiiciens delictum committit qui hostiam consecratam sibi pro communione oblatam et acceptam ex despectu seu contemptu aut odio in terram expuit ⁶.

Gravis negligentia sacerdotis qua fit ut aliqua hostia vel tota pyxis in terram decidat, non est abiectio a Codice punita, licet peccatum sit ⁷.

Abducere is dicitur qui species consecratas e suo loco in alium locum transfert. Ita abducit qui hostiam e tabernaculo, e pyxide, ex ostensorio, necnon ex ore suo post communionem extrahit et in marsupio vel alio instrumento inclusam recondit. Delictum existit sive haec occulte sive publice fiant, sive sponte sive ex metu incusso, sive gratuito sive pro mercede promissa ⁸.

Ad delictum abductionis sicut et ad delictum retentionis requiritur ut abducens et retinens ad malum finem agant. Malus autem finis in hac re est quilibet finis qui non probetur esse bonus, supposita sacrarum specierum abductione aut retentione; seu malus finis semper praesumitur adesse quotiens factum abductionis aut retentionis in loco non legitimo existit. Malus

¹ Caviglioli, *l. c.*, n. 65; Cerato, *l. c.*, n. 103, p. 168; Pigghi, *l. c.*, 3, p. 5; Ayrinhac, *l. c.*, n. 219, a; Pistocchi, *l. c.*, 40, 50; Salucci, *l. c.*, 48; Cappello, *l. c.*, 202, 4; Sole, *l. c.*, n. 335, 2; Cocchi, *l. c.*, lib. V, n. 152; Chelodi, *l. c.*, 61. Aliqui auctores ut Cerato, Salucci, Cocchi, docent sufficere ad delictum et ad poenas incurrendas effusionem particularum super ipsam mensam altaris si effusio fiat irreverenter aut ex contemptu. Quod forte severius est; eo enim ipso quod fur super ipsam mensam vel in tabernaculo hostias effundit easdem non abiicere videtur, sed aliquo christiano sensu erga ipsas detineri. Exceipe casum quo fur violenter id ageret, vel tempore quo Missa celebratur aut modo absolute indecenti.

² Pigghi, *l. c.*, n. 3; Ayrinhac, *l. c.*, n. 219, a.

³ Cfr. Cerato, *l. c.*, 103, p. 168; Benedictum XIV, Const. « *Ab Augustissimo* », 5 Mart. 1744, § 4, Gasparri, *Fontes*, I, n. 340.

⁴ Cerato, *l. c.*, 103, p. 168; Cappello, *l. c.*, 202, 4.

⁵ Cerato, *l. c.*, 103, p. 168; Pistocchi, *l. c.*, 50; Cappello, *l. c.*, 202, 4. Salucci, *l. c.*, 48, haec habet: « Commette lo stesso delitto chi le calpesta (le ostie), le copre di sputo o in qualunque modo le tratta in maniera empia o blasfema ». At forte melius diceretur taliter agentem idem peccatum non vero idem delictum committere. Delictum enim committit *abiiciens* et *abiiciens* dici nequit qui in hostias expuit aut alia committat a Salucci hic enumerata.

⁶ Augustine, *l. c.*, VIII, 303; Chelodi, *l. c.*, 61, 1; Pistocchi, *l. c.*, 49; Cappello, *l. c.*, 202, 3.

⁷ Cappello, *l. c.*, 202, 4.

⁸ Sole, *l. c.*, n. 335, 5; Pistocchi, *l. c.*, 51; Cappello, *l. c.*, n. 203; Salucci, *l. c.*, 49; Cerato, *l. c.*, 103, p. 168.

finis esset etiam hostiam retinere ad eam consignandam personis quae praevidentur ea abuti ad malum finem usurae ¹.

Non habetur delictum in eo qui species consecratas e tabernaculo extrahat et apud se ad tempus retineat in casu probabilis profanationis aut incendii aut etiam ex immodica et ideo culpabili devotione ².

Retinere dicitur species consecratas qui eas apud se seu super propriam personam in marsupio, aut domi, vel alibi easdem conservat ³.

Ad delictum requiritur malus finis qui tamen ut supra diximus semper praesumitur, supposito facto retentionis.

Nihil refert ad delictum utrum retentio occulte an publice fiat; in uno an altero loco ⁴.

Abducens et retinens ad breve tempus unicum videtur committere delictum, quia duae actiones in unica eademque confunduntur. Si abducens diu, e. g., per plures dies apud se species consecratas retineat duo delicta haberi videntur et poenae duplicantur ex abductione et ex retentione ⁵.

Ante Codicem sacrilegi fures et profanatores hostiarum consecratarum, qui annum vicesimum attigissent, tradendi erant brachio saeculari quod in eos capitali sententia animadvertibat ⁶. Ecclesiastici eiusdem delicti rei, praevia degradatione reali, erant pariter brachio saeculari tradendi ⁷.

1883. — 2° *Poenae.* - Delinquentes in unaquaque figura delictorum supra enumeratorum et descriptorum:

a) Sunt suspecti de haeresi ⁸.

¹ Cfr. Sole, *l. c.*, n. 335, 3; Augustine, *l. c.*, VIII, 303, 304; Pistocchi, *l. c.*, 50-52; Cappello, *l. c.*, n. 203; Cocchi, *l. c.*, lib. VIII, n. 152; Salucci, *l. c.*, n. 52: « Inutiliter etiam a reis, vel ab eorum defensoribus proponeretur exceptio non probatae pravae intentionis abutendi Sacramento ad malum vel sacrilegum finem, nisi concludentibus et iuridicis probationibus, adstruendis pariter ab ipsis reis, in quos tale onus praesentis declarationis vigore expresse refundimus, huiusmodi exceptio constabilita fuerit, et iusta aut excusabilis ratio asportationis aut retentionis Sacramenti plene comprobetur. Alias etenim Fisco semper assistet valida et legitima praesumptio de intentionis pravitatem, quotiescunque probaverit ipsam Sacrae Hostiae vel Particulae subreptionem asportationem aut retentionem..... ». Ita Benedictus XIV, Const. « *Ab Augustissimo* », 5 Mart. 1744, § 5, Gasparri, *l. c.*, I, n. 340.

² Pistocchi, *l. c.*, 50; Chelodi, *l. c.*, 61; Cappello, *l. c.*, n. 203, 204.

³ Augustine, *l. c.*, VIII, 303.

⁴ Cappello, *l. c.*, n. 204.

⁵ Ita concordanda videtur doctrina auctorum qui in duabus actionibus duo haberi delicta affirmant ut Cappello, *l. c.*, n. 204, 3; Salucci, *l. c.*, n. 54; Cerato, *l. c.*, n. 103, p. 168 cum doctrina Pistocchi, *l. c.*, 51 et Sole, *l. c.*, n. 335, 4 docentium unicum in duplici actione haberi delictum.

⁶ Innocentius XI, Const. « *Ad nostri apostolatus* », 12 Mart. 1677, Gasparri, *Fontes*, I, n. 240.

⁷ Alexander VIII, 22 Dec. 1690, Const. « *Cum alias* », Gasparri, *Fontes*, I, n. 255; Benedictus XIV, Const. « *Ab Augustissimo* », 5 Mart. 1744, Gasparri, *Fontes*, I, n. 340. Poenae vero latae sententiae contra eadem delicta nullae erant. Cfr. Hollweck, *l. c.*, § 111, p. 179; Wernz, *Ius decretalium*, VI, 336, p. 333, III; Chelodi, *l. c.*, 61; Ayrinhac, *l. c.*, n. 217; Augustine, *l. c.*, VIII, 301, 302.

⁸ C. 2320, cfr. c. 2315.

b) Incurrunt excommunicationem Sedi Apostolicae specialissimo modo reservatam ¹.

Ut dictum est, haec poena est nova et a Codice inducta.

c) Sunt ipso facto infames ². Agitur de infamia iuris quae nullam requirit sententiam iudicis ³.

d) Delinquentes in hoc clerici, praeter poenas iam enumeratas, sunt praeterea deponendi ⁴.

Haec poena est ferendae sententiae et substituit degradationem realem quae de iure ante Codicem vigeat. Et iuste clericus gravius quam laicus punitur; in ipso quippe gravitas delicti magis apparet quam in laicis cum ipse Sanctissimae Eucharistiae minister ordinatus sit ⁵.

1884. — II. Binatio sine licentia et celebratio non servato ieiunio. - 1° *Duo delicta.* - a) Exceptis diebus Nativitatis Domini et die Commemorationis Omnium Fidelium Defunctorum, non licet sacerdoti pluries in die celebrare nisi ex apostolico indulto aut ex facultate ab Ordinario loci facta ⁶.

Mos celebrandi quotidie Missam universalis evasit saeculo v. Saeculo vii alicubi introducta est consuetudo, qua eidem sacerdoti bis, ter aut etiam pluries in die celebrare liceret. Quam praxim ut abusivam, post Egbertum Episcopum Eboracensem (735-771), Alexander II (1061-1073) ⁷ et deinde alii Romani Pontifices Innocentius III et Honorius III condemnarunt. Retentus est tamen semper mos ter celebrandi in Nativitate Domini et pro certis locis etiam in Commemoratione Omnium Fidelium Defunctorum. Benedictus XV, Constit. «*Incruentum*», 10 Augusti 1915, privilegium diei Commemorationis Omnium Fidelium Defunctorum ad universam extendit Ecclesiam ⁸.

1885. — b) Sacerdoti celebrari ne liceat, nisi ieiunio naturali a media nocte servato ⁹.

Lex ieiunii ante Communionem aut Missae celebrationem paulatim consuetudine introducta est et deinde, a saeculo iv etiam canonibus conciliorum particularium confirmata, universalis evasit. Lex scripta universalis

¹ C. 2320.

² C. 2320.

³ Cfr. cc. 2293-2295.

⁴ C. 2320.

⁵ Cfr. c. 2207.

⁶ C. 806, § 1.

⁷ Cfr. c. 53, D. 1, *De consecr.*

⁸ Cfr. Many, *Praelectiones de Missa*, nn. 13, 24; Ayrinhac, *l. c.*, n. 220.

⁹ C. 808.

non habetur ante Martini V (a. 1418) Constitutionem « *In eminentis* », confirmantem decretum analogum Concilii Constantiensis ¹. Sacra Congregatio Sancti Officii, 22 Martii 1923 rigorem praecedentis disciplinae mitigavit admittens concedi posse dispensationem a ieiunio eucharistico sacerdotibus binantibus et hora tarda celebrantibus.

Delicta de quibus hoc can. 2321 committunt sacerdotes alteram vel tertiam Missam eodem die celebrantes contra praescriptum canonis relati; itemque sacerdotes Missam celebrantes non ieiuni sine dispensatione aut causa excusante.

Causas autem excusantes a ieiunio eucharistico pro sacerdotibus celebrantibus enumerant auctores de Sacramentis tractantes ².

1886. — 2° *Poena contra duo delicta.* - Sacerdotes qui praesumpserint Missam eodem die illegitime iterare vel eam celebrare non ieiuni sine dispensatione, suspendantur a Missae celebratione ad tempus ab Ordinario secundum diversa rerum adiuncta praefiniendum ³.

Excusant auctores a delicto, quia canon praesumptionem requirit, sacerdotem Missam iterantem sine necessaria licentia, in casu quo fuit impossibile licentiam petere ⁴.

Poena delinquentibus est ordinarie infligenda cum Codex verbo utatur praeceptivo ⁵.

Adverte Codicem hic loqui de Ordinario, non de Ordinario loci; quam ob rem, licet Ordinarii religiosorum non possint facultatem binandi concedere, possunt tamen punire binantes sine facultate necessaria.

Etiam iure ante Codicem vigente nullae poenae latae sententiae vigeant contra huiusmodi delicta. Violatio ieiunii eucharistici ob celebrationem puniebatur suspensione ferendae sententiae ⁶.

1887. — III. **Ordinum sacrorum exercitium sine ordinatione.** - 1° *Delictum.* - Duplex a Deo data est Ecclesiae potestas: ordinis et iurisdictionis, exercenda utraque in corpus mysticum Ecclesiae. Potestas ordinis per ordinationem, potestas iurisdictionis per commissionem datur, licet haec altera pro certis materiis ex iure divino et ipsa ordinationem requirat. Ita facultas excipiendi confessiones sacramentales et concedendi absolutionem concedi nequit nisi sacerdoti valide ordinato.

¹ Many, *l. c.*, nn. 171-173; Ayrinhac, *l. c.*, n. 221.

² Cfr. Gasparri, *Tractatus canonicus de Sanctissima Eucharistia*, I, n. 453 et sqs.; Many, *Praelectiones de Missa*, n. 177 et sqs.

³ C. 2321.

⁴ Salucci, *l. c.*, n. 61; Ayrinhac, *l. c.*, n. 222; Augustine, *l. c.*, VIII, 305.

⁵ C. 2223, § 3, Salucci, *l. c.*, n. 62; Pistocchi, *l. c.*, 56, 57.

⁶ C. 16, C. 7, qu. 1.

Is qui, ordine sacro destitutus, ordini sacro potestatem adnexam iure divino exercere attentat, invalide quidem agit, et sacrilegium committit. Codex varias huius sacrilegii figuras agnoscit et delicta constituit et poenas iisdem infligit vel infligendas statuit.

a) *Primam figuram* - delicti committit qui ad ordinem sacerdotalem non promotus Missae celebrationem simulaverit ¹.

Non est necesse ut pluries Missa simulata sit; delictum constituit etiam unius Missae simulatio, immo et simulatio unius Missae partis, dummodo delinquens hostiae vel calicis seu utriusque consecrationem in altari peregerit, quamvis de prolatione formae consecrationis non constet « cum ex huiusmodi verborum prolatione tremendi quidem Sacrificii contemptus et delinquentis audacia et crimen augeatur; sed ex eorum reticentia nequaquam imminuatur peccatum idololatriae, quod per actus adorationis a celebrante non promotus erga puram panis et vini substantiam exhibitos admittitur, et in quod populus etiam fidelis, materialiter saltem, inducitur » ².

Qui plures Missas simulaverit plura videtur commisisse delicta et plures poenas latae sententiae incurrisse.

Simulare dicitur Missam ille qui omnes aut praecipuos actus externos ponit quibus Missa celebratur seu saltem quibus populus fidelis seu assistentes induci possunt ad credendum quod Missa revera celebretur ³.

In quo consistat proprie malitia huius delicti Codex non dicit. Aliqui auctores eam consistere exclusive faciunt in deceptione populi ⁴. Alii eam non restringunt ad deceptionem sed extendunt ad cooperationem ad idololatriam ad quam provocantur simulata celebratione assistentes ⁵.

At forte melius dicendum erit malitiam in hoc delicto haberi multiplicem, nempe: primo contemptum rei sacrae seu sacrilegium, quod ab ipso

¹ C. 2322, n. 1.

² Benedictus XIV, Const. « *Sacerdos in aeternum* » 20 Aprilis 1744, Gasparri, *Fontes*, I, n. 341, § 6.

³ Ita etiam fere Cerato, *l. c.*, n. 93: « In hoc casu Missam simulare censetur, qui, nondum consecratus sacerdos, ad altare ita paratus se sistit atque ita se gerit, ut astantes putare debeant illum celebrare Missam, etsi forte nullam Missam legerit, sed alia proferat verba, nec quidquam dixerit ex his quae secreto dicenda sunt ». Cfr. etiam Sole, *l. c.*, n. 338, 2; Cappello, *l. c.*, n. 239; Pighi, *l. c.*, n. 17, p. 14, 15.

⁴ Ita Cappello, *l. c.*, n. 239, 5: « *Deceptio* requiritur et sufficit ad elementum obiectivum delicti, licet forte non omnia adamussim peragantur, aut verba ipsa consecrationis omitantur ». Cfr. etiam Salucci, *l. c.*, n. 66; Pistocchi, *l. c.*, 58; Chelodi, *l. c.*, n. 62.

⁵ Sole, *l. c.*, n. 338, 2 haec habet: « Uti quisque videt, legislator praecavere intendit, non solum turpem dolum sacrilegium, sed etiam materiale adstantium idololatriam ». Cfr. etiam Cerato, *l. c.*, n. 93. Hanc alteram malitiam expresse agnoscit in celebrante Clemens VIII, Const. « *Etsi alias* », 1 Dec. 1601, § 2 haec scribens: « Nos igitur animadvertentes, huiusmodi perditos et nefarios homines ad sacrum presbyteratus ordinem non promotos, Missarum celebrationem usurpare praesumentes, non solum actus idololatriae, saltem extrinsece, seu per externa et visibilia religionis et pietatis signa exercere, sed etiam, quantum in ipsis est, efficere, ut christifideles, qui credunt eos ordinatos esse, et rite conficere Sacramentum Eucharistiae, idololatriae crimen ignoranter incurrant, purum videlicet panem et vinum, tamquam verum Christi Domini Nostri Corpus et Sanguinem, eisdem adorandum proponentes..... ». Cfr. etiam eodem sensu Constitutionem Benedicti XIV, « *Sacerdos in aeternum* », 20 Aprilis 1744, apud Gasparri, *Fontes*, I, n. 341 in initio et § 6.

simulante committitur independenter a deceptione adstantium ¹; deinde idololatriam saltem materiale quam per actus adorationis externos puro pane et vino non consecratis ipse simulans praestat; demum dolum decipientem quo populus fidelis ad materiale idololatriam inducitur ².

Quaelibet ex his malitiis ad delictum in suo elemento obiectivo constituendum sufficere videtur et ideo dicemus delicti reum esse etiam qui nemine adstante ex contemptu Missam simulet, itemque eum qui theatro aut publica aliqua unione, irreverenter et ex ioco Missam simulet ³.

Cum canon loquatur de *non promotus ad ordinem sacerdotalem*, sequitur delictum hoc committi non posse a sacerdote. Si igitur sacerdotali aliquis character insignitus suspensus quoquo modo sit, aut excommunicatus etiam vitandus, aut degradatus, et Missae celebrationem quoquo modo simulet delictum hoc canone punitum non committit nec poenas incurrit ⁴. Sacerdos, certo invalide ordinatus non est vere sacerdos et ideo potest hoc delictum committere Missae celebrationem simulando ⁵.

1888. — *b) Alteram figuram delicti* - committit qui ad ordinem sacerdotalem non promotus sacramentalem confessionem excipit ⁶.

Sacramentalis, ex parte scilicet poenitentis, ea dicitur confessio quae fit in ordine ad obtinendam sacramentalem absolutionem a peccatis, quam scilicet poenitens facit sacerdoti approbato, aut ei quem rationabiliter putat sacerdotem approbatum esse ad confessiones excipiendas. Quo sensu *sacramentalis* confessio remanet etiam si revera non sacerdos sed laicus, aut clericus non sacerdos poenitentem audiat, qui tamen a poenitente sacerdos

¹ Hanc malitiam in hoc delicto contineri expresse statuit Benedictus XIV, Constit. « *Sacerdos in aeternum* », 20 April. 1744, Gasparri, *l. c.*, n. 341, in initio ubi haec leguntur: « Quod si, iuxta legem Moysi, accedentes ad sanctuarium illud manufactum aut thuribulum aureum ab hominibus effectum, manu arripietes, praeter eos, qui ex designata tribu et familia originem ducerent, sine ulla miseratione morti deputabantur, quanto magis putandum est deteriora supplicia mereri eos, qui, profani cum sint adeo praestantiori novae legis ministerio se ingerere, atque oblationem et dispensationem *mysteriorum Dei* sibi arrogare praesumpserint..... ».

² Cfr. quae supra ex Clemente VIII, Const. « *Etsi alias* » retulimus, itemque Benedictum XIV, Constit. « *Sacerdos in aeternum* », 20 April. 1744, § 6.

³ Haec doctrina confirmari videtur ex historia ipsius delicti simulationis celebrationis et ex documentis supra in notis relatis. Fatemur tamen doctrinam mitius interpretari Codicem et delictum non admittere a Codice punitum in casu quo Missa simuletur coram personis qui optime sciunt simulantem sacerdotem non esse ut, e. g., fit in casu simulationis in theatro factae. Atque huic doctrinae mitiori extrinsecam saltem probabilitatem agnoscendam esse negare nolumus. Cfr. in hoc sensu Cappello, *l. c.*, n. 239; Sole, *l. c.*, 339, 2; Pistocchi, *l. c.*, p. 58; Salucci, *l. c.*, n. 66. Notat tamen Cerato, *l. c.*, n. 93, simulationis delictum haberi etsi aliqui ex adstantibus scient celebrationem non esse sacerdotem, dummodo alii adstantes existiment illum esse sacerdotem et Missam revera celebrare.

⁴ Cerato, *l. c.*, n. 93; Pistocchi, *l. c.*, 57, 58; Sole, *l. c.*, n. 339, 1; Ayrinhac, *l. c.*, n. 224; Augustine, *l. c.*, VIII, p. 306; Cappello, *l. c.*, n. 238; Salucci, *l. c.*, 65; Woywod, *l. c.*, II^a, n. 2173; Cavigioli, *l. c.*, n. 88.

⁵ Cfr. Salucci, *l. c.*, n. 65.

⁶ C. 2322, n. 1.

esse putetur. Nec necesse est ut laicus, audita confessione, absolutionem simulet ¹.

Benedictus XIV, Const. «*Sacerdos in aeternum*» ², pro casu audita confessionis, non concessae vero absolutionis, mitigationem poenarum concesserat his verbis: «Sed unam dumtaxat exceptionem, ad effectum mitigandae poenae, attendi debere mandamus; ubi nimirum concludenter probetur absolutionem a reo minime prolatam fuisse: tunc enim concedimus, ut iudex ecclesiasticus mitiorem poenam pro suo arbitrio et prudentia, delinquenti valeat irrogare». Attenta diversitate poenarum et dictione Codicis qui attingit auditionem confessionis sacramentalis, non vero absolutionem, nos hanc mitigationem iure nunc vigente non amplius vigere putamus.

Non sunt considerandae sacramentales confessiones quae fiant ad solatium habendum; aut confessiones quae quavis de causa fiant ei quem poenitens scit non esse sacerdotem ³.

Si igitur poenitens sciat eum cui confitetur re vera confessarium non esse, licet id nesciant ceteri fideles in ecclesia praesentes, delictum hoc canone punitum non existit, quia talis confessio nequit esse sacramentalis; e contra haberetur delictum, licet omnes fideles in ecclesia praesentes scirent talem personam non esse sacerdotem, poenitens vero, qui ei sua peccata confitetur, agi putaret de vero confessario, quia eius confessio esset vere sacramentalis.

Sacerdos non approbatus illegitime confessiones excipiens, peccat quidem, at delictum non committit hoc canone punitum.

Malitia huius delicti obiective in hoc consistit quod poenitens in re tanti momenti, qualis est sacramentalis confessio, decipiatur et Sacramentum Poenitentiae profanetur ⁴.

1889. — *c) Tertia figura* - delicti usurpationis exercitii ordinis non recepti, committitur ab eo qui ad ordinem sacerdotalem non promotus, alia munia, praeter supradicta, sacerdotalia usurpat ⁵.

Talia munia sacerdotalia sunt: administratio Sacramentorum et Sacramentalium ⁶; exercitium praedicationis verbi Dei ⁷.

Exercitium ordinum minorum aut maiorum, praeter enumerata, immo etiam exercitium ordinis episcopalis delictum hoc c. 2322 punitum non constituunt.

¹ Cerato, *l. c.*, 93; Cocchi, *l. c.*, lib. V, n. 155, p. 242; Chelodi, *l. c.*, n. 62; Ayrinhac, *l. c.*, n. 224; Pistocchi, *l. c.*, 59; Salucci, *l. c.*, n. 67; Sole, *l. c.*, n. 339; Augustine, *l. c.*, VIII, 307.

² Gasparri, *l. c.*, I, n. 341, § 8.

³ Augustine, *l. c.*, VIII, 307; Cappello, *l. c.*, n. 240; Salucci, *l. c.*, n. 67; Pistocchi, *l. c.*, 59; Sole, *l. c.*, n. 339, 3.

⁴ Cfr. Bened. XIV, Constit. «*Sacerdos in aeternum*», 20 April. 1741, Gasparri, *Fontes*, I, n. 341, in principio.

⁵ C. 2322, n. 2.

⁶ Cfr. tamen cc. 741; 742; 759; 1147, § 4.

⁷ C. 1342, etc. Cfr. Eichmann, *l. c.*, p. 135; Chelodi, *l. c.*, p. 68, nota 2.

1890. — 2° *Poenae*. - a) *Latae sententiae*. - Ad ordinem sacerdotalem non promotus si Missae celebrationem simulaverit aut sacramentalem confessionem exceperit, excommunicationem ipso facto contrahit, speciali modo Sedi Apostolicae reservatam ¹.

b) *Ferendae sententiae*. - Praeterea qui eadem delicta non promotus ad ordinem sacerdotalem committat:

α) Si est clericus deponatur ².

β) Si est laicus, privetur pensione aut munere, si quod habeat in Ecclesia, aliisque poenis pro gravitate culpaepuniatur ³.

γ) Si non promotus ad ordinem sacerdotalem alia munia sacerdotalia usurpaverit, ab Ordinario pro gravitate culpaepuniatur ⁴.

Cum agatur de verbis praeceptivis hic a Codice adhibitis, Ordinarius poenas utique infligere debet. Remittitur vero eius iudicio qualitas poenarum applicandarum ⁵.

Causae criminales istae, saltem si agatur de simulatione Missae et de exceptione sacramentalis confessionis, sunt de competentia Sancti Officii ob suspicionem quam secumferunt haeresis ⁶.

1891. — 3° *Notae historicae*. - Iam tempore persecutionis Diocletiani, saeculo iv, Concilia particularia damnarunt abusum diaconorum usurpantium sibi officium afferendi Sanctissimam Eucharistiam. Pariter canones antiquorum Conciliorum saeculorum iv et sequentium vetuerunt presbyteris usurpationem ordinis episcopalis sub poena depositionis ab officio ⁷.

Inde a saeculo viii, speciales occurrunt sanctiones contra usurpationes ordinis sacri in simulatione Missae et in concessione absolutionis sacramentalis ⁸.

Iure *Decretalium* ⁹ qui non ordinatus baptizasset aut aliquod divinum officium exercuisset abiciendus erat ab Ecclesia (excommunicandus) et nunquam ordinandus (irregularitatem incurrebat) ¹⁰. Speciales pariter poenae latae sunt iure *Decretalium* in diaconos exercitium ordinis presbyteralis usurpantes ¹¹.

Saeculo xvi Gregorius XIII ¹², quaestionem obortam de competentia tribunalium quae iudicare deberent de usurpationibus exercitii presbyteratus per Missae simulationem et sacramentalium confessionum auditionem,

¹ C. 2322, n. 1.

² C. 2322, n. 1.

³ C. 2322, n. 1.

⁴ C. 2322, n. 2.

⁵ Pistocchi, *l. c.*, p. 60, 61.

⁶ Gregorius XIII, Const. «*Officii nostri*» 6 Augusti 1574, Gasparri, *Fontes*, I, n. 145.

⁷ Wernz, *Ius decretalium*, VI, n. 459.

⁸ Wernz, *l. c.*, VI, n. 459.

⁹ C. 1, X, 5, 28.

¹⁰ Gasparri, *Tractatus canonicus de sacra ordinatione*, 1893, I, n. 333.

¹¹ C. 2, X, 5, 28, quod est Urbani III, a. 1185-1187.

¹² Constit. «*Officii nostri*», 6 Augusti 1574, Gasparri, *Fontes*, I, n. 145.

resolvit adiudicans has causas tribunalibus Sacrae Inquisitionis. Iam antea Paulus IV et deinde Sixtus V statuerant non sacerdotes reos horum delictorum tradendos esse Curiae saeculari debita animadversione, idest, morte puniendos. Horum Romanorum Pontificum praescripta innovavit et severius inculcavit Clemens VIII ¹, adiciens etiam ut eadem poena traditionis brachio saeculari applicaretur, praevia degradatione, clericis non sacerdotibus eorundem delictorum reis. Item easdem poenas contra eadem delicta innovavit Urbanus VIII ² qui praeterea easdem extendit ad minores viginti quinque annorum qui tamen annum vicesimum complevisset. Benedictus XIV ³ easdem poenas iterum innovavit ac aliquas normas procedurales utique severiores pro his causis dedit ac statuit unius etiam Missae celebrationem immo et unius Missae partis simulationem, dummodo hostiae vel calicis elevatio, etsi sine verborum consecrationis pronuntiatione, locum habuerit, sufficere ad delictum. Statuit tamen non infligendas esse poenas in rigore ei qui sacramentalem quidem confessionem audisset, absolutionem vero non dedisset.

Cum eorundem delictorum rei, qui interrogati a iudice delictum suum confiterentur, mitius non brachio saeculari traditione sed triremibus vel carcere perpetuo damnarentur, Benedictus XIV ⁴ hanc mitigationem abrogavit et nullum spontaneae confessioni privilegium agnovit. Haec fuit legislatio vicens ante Codicem iuris canonici; quae tamen iam a saeculo ad praxim deduci non poterat.

1892. — IV. Blasphemiam et periurium. - 1° *Delicta.* - a) *Blasphemia.* - α) *Notio.* - Blasphemia definitur generatim ab auctoribus, contumeliosa locutio in Deum, vel melius, *locutio* vel *actio* contumeliosa in Deum ⁵.

Triplici modo fit blasphemia: Deo attribuendo quae eum decent, vel ei negando quae eum decent; Deum detestando aut ei aliquod malum imprecando; Sanctis aut Beatae Mariae Virgini similia attribuendo vel denegando, aut eosdem detestando iisdemque imprecando ⁶.

Blasphemia est *simplex* aut *haereticalis*. *Haereticalis* ea dicitur qua aliquid articulis fidei contrarium de Deo asseritur aut negatur, e. g., Deus est mendax, Deus non est omnipotens. *Simplex* bla-

¹ Constit. « *Etsi alias* », 1 Dec. 1601, Gasparri, *Fontes*, I, n. 188.

² Constit. « *Apostolatus Officium* », 23 Mart. 1628, Gasparri, *l. c.*, I, n. 207.

³ Constit. « *Sacerdos in aeternum* », 20 Aprilis 1744, Gasparri, *l. c.*, I, n. 341.

⁴ Const. « *Quam grave* », 2 Augusti 1757, § 15, Gasparri, *l. c.*, II, n. 443. Benedictus XIV, Constit. « *Divinarum* », 2 Augusti 1757, Gasparri, *l. c.*, II, n. 444.

⁵ Cfr. Wernz, *l. c.*, VI, n. 304, nota 7. Hollweck, *l. c.*, § 127, p. 193, 194, comprehendit in blasphemia quamlibet actionem aut verbum publice prolatum contra Deum, mysteria fidei, Sanctos et praesertim Beatam Mariam Virginem necnon Apostolicam Sedem quatenus est sedes Primatus, incredulitatem, contemptum aut odium manifestans. Cfr. etiam Eichmann, *l. c.*, p. 136.

⁶ Reiffenstuel, *Ius canonicum universum*, V, 26, 15. Paulo aliter Ferraris, *Prompta Bibliotheca*, v. *Blasphemia*, art. I, n. 7 et sqs.

sphemia habetur cum aliquid contra Deum pronuntiatur despective seu contemptive, detestative, irrisorie, execratorie ¹.

Ad simplicem blasphemiam reducuntur etiam signa et facta contumeliosa in Deum vel Sanctos, ut spuere in imaginem Beatae Mariae Virginis, vel in coelum ².

Delictum blasphemiae constituit solum blasphemia publice prolata, seu quae de se ad scandalum generandum apta sit ³.

Malitia obiectiva blasphemiae consistit in contumelia quae fit Deo et in scandalo quod datur proximo ⁴.

Blasphemia haereticalis, cum haeresim implicet, est delictum fori ecclesiastici et proprie Sancti Officii; blasphemia simplex seu non haereticalis est delictum mixti fori. Notant tamen auctores etiam blasphemiam haereticalem in praxi considerari ut delictum mixti fori et iudicari per iudicem etiam laicum « idque, ut apparet, ideo, quod etiam blasphemia haereticalis, v. g., *Deus non est iustus*, ordinarie potius ex mente blasphema quam haereticali et errore intellectus fiat » ⁵.

1893. — β) *Notae historicae.* - Primis saeculis canones contra blasphemos non inveniuntur, quod forte evenit quia tunc rarius delictum hoc occurrebat aut quia cum apostasia concurrebat et cum ipsa puniebatur ⁶.

In Decreto Gratiani paucae sanctiones inveniuntur, idest, depositio ab officio et a statu clericali si de clerico blasphemo, excommunicatio ferrendae sententiae si de laico ageretur ⁷.

Iure Decretalium variae poenitentiae in blasphemos applicatae sunt, ut, e. g., sisterent ad ianuas ecclesiae ad certum tempus, ut alerent aliquos pauperes, ut solverent mulctam pecuniariam, quas poenitentias rei acceptare debebant sub poena interdicti et privationis sepulturae ecclesiasticae ⁸. Poenas auxit in quantitate et qualitate Leo X ⁹, Const. « *Supernae dispositionis* », in qua clerici blasphemii recidivi puniuntur usque ad privationem omnium officiorum et dignitatum et inhabilitatis ad illa; laici nobiles per mulctas pecuniarias graves 25, 50 et 100 ducatorum et amissionis *nobilitatis*; pauperes, et plebei per carcerem et mitram infamantem et triremes.

Pius V ¹⁰, easdem poenas confirmavit et aliquantulum modificavit, adiiciens poenam exsilii in clericos beneficiatos, et degradationis et triremium

¹ Ferraris, *l. c.*, art. I, nn. 7-11; Wernz, *l. c.*, VI, n. 305.

² Ferraris, *l. c.*, v. *Blasphemia*, art. I, n. 12; Wernz, *l. c.*, VI, n. 304.

³ Cfr. Wernz, *l. c.*, VI, nn. 305 et 307; Hollweck, *l. c.*, § 127, nota 2, p. 193. Verum necesse non est ut de facto scandalum datum sit.

⁴ Wernz, *l. c.*, VI, n. 307.

⁵ Reiffenstuel, *l. c.*, V, 26, 29.

⁶ Wernz, *l. c.*, VI, n. 306.

⁷ C. 10, C. 22, qu. 1.

⁸ C. 2, X, 5, 26.

⁹ 5 Maii 1514, Gasparri, *Fontes*, I, n. 65, §§ 33.

¹⁰ Constit. « *Cum primum* » 1 April. 1566, § 10, Gasparri, *Fontes*, I, n. 111.

in clericos non beneficiatos. Mitius tamen statuit puniendas blasphemias in Beatam Mariam Virginem et in Sanctos.

Graviores quam ecclesiasticae erant poenae in blasphemos ex iure civili. Iure iustiniano in blasphemos lata erat poena capitis¹; Carolus V, pro levioribus blasphemiiis praecisionem aut mutilationem linguae, multas pecuniarias, carceres statuit².

Codices moderniores non omnes agnoscunt delictum blasphemiae³. Alicubi leges contra blasphemiam existunt et etiam applicantur⁴.

1894. — *b) Periurium.* - *α) Notio.* - Periurium est dolosa iurisiurandi violatio. Sicut iusiurandum dividitur in assertorium et promissorium, iudiciale et extraiudiciale, ita et periurium eodem modo dividi potest⁵.

Codex hoc canone 2323 agit solummodo de periurio extraiudiciali. Extraiudiciale autem dicitur ad mentem Codicis quodlibet periurium commissum extra iudicium ecclesiasticum⁶.

Malitia periurii est praesertim iniuria Deo facta eum invocando in testimonium falsitatis contra reverentiam eidem debitam; non reicit tamen Ecclesia alias rationes ob quas puniunt generatim Codices civiles hoc delictum, ut sunt nempe laesio iustitiae et publicae fidei, dignitatis tribunalium et iurium partium⁷.

¹ Novella, 77, cap. 1.

² Reiffenstuel, *l. c.*, V, 26, 22. Addit autem Reiff. ibidem n. 23: « Quamvis iustissimus rigor poenarum contra blasphemos pluribus in locis ob invalescentem abusum blasphemandi exacte non observetur, tamen recte monet clarus § *Blasphemia*, n. 3, cum aliis ibidem allegatis, id fieri ex defectu iustitiae et religionis, cum utraque haec virtus exigit ut nihil magis puniatur et terrore poenae extirpetur quam *blasphemia*, utpote vitium omnium maximum. Unde eadem multis in locis adhuc sunt in usu, ut in Bavaria, ubi, licet arbitrio iudicis relinquatur blasphemiam pro diversitate delicti et personarum punire, tamen experientia habemus quod in Bavaria plures blasphemii etiam amputatione linguae et capitis fuerint puniti, iusto id exigente arbitrio iudicis ».

³ Augustine, *l. c.*, VIII, 309, ubi de legislationibus vigentibus in Anglia et Statibus Foederatis Americae Septentrionalis dicit statuta contra blasphemiam adhuc existere, poenas vero rarissime applicari.

⁴ In novissimo Codice poenali italico a. 1930, articulus 724 haec habet: « Chiunque pubblicamente bestemmia, con invettive o parole oltraggiose, contro la Divinità o i Simboli o le Persone venerati nella religione dello Stato, è punito con l'ammenda da lire cento a tremila ». Quae lex cum quandoque applicationem obtinuerit iam bonos in populo effectus producit.

⁵ Wernz, *l. c.*, VI, nn. 313, 314.

⁶ Augustine, *l. c.*, VIII, 310. Circa violationem et poenas periurii iudicialis cfr. cc. 1743, § 3; 1755, § 3. Periuri nequeunt esse testes aut periti cc. 1757, § 2, n. 1; 1795, § 2. Eichmann, *l. c.*, p. 138, 139.

⁷ Wernz, *l. c.*, VI, n. 316. Codex poenalis italicus anni 1930, art. 371 haec contra periurium habet: « Chiunque, come parte in giudizio civile, giura il falso è punito con la reclusione da sei mesi a tre anni. — Nel caso di giuramento deferito d'ufficio, il colpevole non è punibile, se ritratta il falso prima che sulla domanda giudiziale sia pronunciata sentenza definitiva, anche se non irrevocabile. — La condanna importa l'interdizione dai pubblici uffici ».

1895. — β) *Notae historicae.* - Iam primis saeculis periurium punitum invenimus ¹. Gratianus ² affert severas poenitentias periuris imponendas; praecipuae sunt: poenitentia per quadraginta dies in pane et aqua et per septem sequentes annos ³; poenitentia per quadragesimas periuris coacte delinquentibus ⁴ etc. Alexander III remotionem ab officio infligendam statuit clericis periuris ⁵, Episcopi periuri gravius puniendi erant ⁶. Periurus in iudicio infamis habendus erat ⁷.

1896. — 2° *Poenae ferendae sententiae in duo delicta.* - Tam in blasphemantes quam in peierantes nullae de iure vigente sunt poenae latae sententiae. Codex habet: Qui blasphemaverit vel periurium extra iudicium commiserit, prudenti Ordinarii arbitrio puniatur, maxime clericus ⁸.

Ratio maioris severitatis adhibendae in clericos peierantes est maior eorum dignitas quae supponit eos, ex maiori scientia sacra, maiori in hac re imputabilitate gaudere ⁹.

Codex refertur hoc loco ad periurium tam promissorium quam assertorium ¹⁰.

1897. — V. *Mercimonium circa stipendia Missarum.* - 1° *Variae figurae delictorum.* - a) Ad periculum simoniae evitandum a stipe Missarum quaelibet etiam species negotiationis vel mercaturae omnino arceatur ¹¹.

« Speciem negotiationis habent illae artes quae quamvis sub strictam negotiationis definitionem non cadant, colore tamen negotiationis imbuuntur propter studiose quaesitum lucrum ex stipendiorum collectione et distributione seu permutatione... Itaque ope stipendiorum negotiatur qui stipendia colligit maioris pretii ut, obtentis minore stipendio Missis, inde lucretur ¹²; vel qui stipendia colligit ut ex cambio monetae lucretur; *speciem vero negotiationis* committit qui stipendia colligit ut, obtento celebrantium consensu, partem sibi retinere possit » ¹³.

¹ C. 12, D. 81 = can. ap. 25. « Presbyter vel diaconus deponatur, non tamen communionem privetur ».

² C. 1 et sqs. C. 22, qu. 5.

³ C. 1, C. 22, qu. 5.

⁴ C. 3, C. 22, qu. 5.

⁵ C. 10, X, 2, 24 et c. 2, X, 3, 22.

⁶ C. 12, X, 2, 24.

⁷ Wernz, l. c., VI, 317, IV. Cfr. etiam Ayrinhac, l. c., 227; Augustine, l. c., VIII, 313.

⁸ C. 2323.

⁹ Cfr. c. 2207.

¹⁰ Augustine, l. c., VIII, 310.

¹¹ C. 827.

¹² Benedictus XIV, Constit. « *Quanta cura* », 30 Iulii 1741, Gasparri, *Fontes*, I, n. 311, § 1.

¹³ Vermeersch, *Theologiae moralis principia, responsa, consilia*, II°, n. 297.

Adverte hic prohiberi non solum negotiationem et mercaturam, sed etiam quamlibet earum speciem seu apparentiam seu quodlibet factum quod apparere possit mercatura seu negotiatio.

« Vétitum cuique omnino est Missarum obligationes et ipsarum eleemosynas a fidelibus vel locis piis acceptas tradere bibliopolis vel mercatoribus, diariorum et ephemeridum administratoribus, etiamsi religiosi viri sunt, necnon venditoribus sacrorum utensilium et indumentorum, quamvis pia et religiosa instituta, et generatim quibuslibet, etiam ecclesiasticis viris, qui Missas requirant non taxative ut eas celebrent sive per se sive per sacerdotes sibi subditos, sed ob alium quemlibet, quamvis optimum, finem: constituit enim, id effici non posse, nisi aliquod commercii genus cum eleemosynis Missarum agendo, aut eleemosynas ipsas imminuendo, quod utrumque praecaveri debere Sacra Congregatio censuit... — Iuxta ea quae in superiori articulo constituta sunt decernitur, pro Missis manualibus stipem a fidelibus assignatam, aut pro Missis fundatis aut alicui beneficio adnexis (quae ad instar manualium celebrantur), eleemosynas, iuxta sequentes articulos propriam nunquam separari posse a Missae celebratione, nec in alias res commutari aut imminui, sed celebranti ex integro et in specie sua esse tradendam, sublatis declarationibus, indultis, privilegiis, rescriptis, sive perpetuis sive ad tempus ubivis, quovis titulo, forma vel a qualibet auctoritate concessis et huic legi contrariis. — Ideoque libros, sacra utensilia vel quaslibet alias res vendere aut emere et associationes (uti vocant) cum diariis et ephemeridibus inire ope Missarum, nefas esse atque omnino prohiberi ¹. Hoc autem valere non modo si agatur de Missis celebrandis, sed etiam de celebratis, quotiens id in usum et habitudinem cedat et in subsidium alicuius commercii vergat. — Item sine nova et speciali Sanctae Sedis venia, (quae non dabitur nisi ante constiterit de vera necessitate et cum debitis et opportunis cautelis), ex eleemosynis Missarum, quas fideles celebrantibus sanctuariis tradere solent, non licere quidquam detrahere ut ipsorum decori et ornamento consulatur » ².

Violatio harum praescriptionum delicti primam figuram delineat.

Licet tamen bibliopolis et mercatoribus sacerdotibus pro se vel ad suam intentionem Missas celebrandas committere tradendo iisdem loco pecuniae pro stipendio libros, sacra utensilia et alia huiusmodi ³.

¹ Scribit tamen circa hoc punctum Cappello, *Tractatus canonico-moralis De Sacramentis* I², n. 680: « Permutatio inter Missas celebrandas et libros et ephemeridum associationes aut alias merces eatenus iure novo est prohibita, quatenus species negotiationis vel mercaturae habeatur: secus non est vetita; at caute et prudenter agendum, ne abusus facile irrepant »; et eodem numero docet de iure Codicis vetari quidem ut in Decreto « *Ut debita* » quamlibet speciem negotiationis vel mercaturae, minime vero vetari eleemosynas Missarum in alias res commutari.

² S. C. Concilii, 11 Maii 1904, Decr. « *Ut debita* », nn. 8-12. Quae praescriptiones etiam nunc valorem suum amisisse non videntur. Cfr. tamen notam praecedentem.

³ Camillus Colli-Lanzi, *Theologia moralis universalis*, IV, n. 2564, 11. « Idem, addit Cappello, *Tractatus canonico-moralis De Sacramentis*, I², n. 680, valet etiam quoad Missarum stipem, quae sponte et fiducialiter ipsis tradita fuerit, imo per se quoad cetera quoque stipendia, modo species negotiationis vel mercaturae arceatur ».

1898. — *b) Iustitia commutativa* requirit ut tot celebrentur et applicentur Missae quot stipendia etiam exigua data et acceptata fuerunt ¹.

Licet igitur probabilis sit doctrina quae admittit fructum Missae esse limitatum ex conditione hominis offerentis aut recipientis, potius quam ex sola voluntate Christi, valorem vero Missae esse extensive et intensive infinitum, ex quo sequitur unam Missam prodesse pluribus applicatam aequae ac si uni applicaretur ²; tamen semper prohibitum est duo stipendia pro eadem Missa accipere. Ratio est quia stipendium datur et licitum est solummodo pro sacerdotis sustentatione ³.

Permittitur e contra hac doctrina Missam applicare ei cui ex iustitia debetur et simul alteri personae cui ex liberalitate aut amicitia aut caritate debetur ⁴.

Violatio c. 828 hic relati, secundam figuram delicti constituit.

1899. — *c) Qui Missarum stipes manuales ad alios trasmittit, debet acceptas integre transmittere, nisi aut oblatores expresse permittat aliquid retinere, aut certo constet excessum supra taxam dioecesanam datum fuisse intuitu personae* ⁵.

Etiam in hoc casu Codex vitare intendit quamlibet etiam speciem negotiationis circa stipendia Missarum.

Ante Codicem docebant auctores ⁶ ex Benedicto XIV ⁷, illicitum esse ei qui eleemosynas Missarum transmittit rogare eum cui transmissio fit, ut aliquid ex ipsis eleemosynis transmittenti remittat. Idemque plures auctores

¹ C. 828.

² Cfr. Prümmer, *Manuale Theologiae moralis*, III^a, n. 240.

³ S. Alphonsus, *Theologia moralis*, VI, 312; Gury-Ballerini, *Compendium Theologiae moralis*, II^a, n. 352.

⁴ Prümmer, *l. c.*, III, n. 240 qui tamen addit: « Pro praxi consultum est, ut celebrans offerat specialiter, in quantum potest et debet, pro his, pro quibus tenetur offerre ex iustitia; pro his autem, pro quibus offert ex caritate, pietate, amicitia aut alio titulo gratuito, offerat quantum potest ». Iterum vero additur in editione citata *Compendii Theologiae moralis* Gury-Ballerini, *l. c.*, pag. 242, nota a: « Huius tamen conditionis appositio, quam tutoris cautelae causa S. Alphonsus suggerit, impedire nequaquam potest aut debet, quominus sacerdos pro aliis quoque idem sacrificium applicet, quin et per eiusdem sacrificii applicationem alteri cuiuspiam obligationi, quam aliter ac per acceptum stipendium, ac proinde alio quam iustitiae titulo contraxerit, satisfacere possit. Qua de re Card. De Lugo, *De Eucharistia*, Disp. 19, n. 249, ista habet: « Non apparet, cur sacerdos non satisfaceret suo debito, conformando se cum illa opinione, an illud esset ieiunium, dum tamen probabile esset, quod erat ieiunium. Ergo qui promisit (ex liberalitate) sacrum applicare pro aliquo, satisfaciens applicando applicatione probabili ». Cfr. etiam S. Alphonsus, *l. c.*, VI, n. 312.

⁵ C. 840, § 1.

⁶ Cfr. Gasparri, *Tractatus canonicus de Sanctissima Eucharistia*, n. 599; Many, *Praelectiones de Missa*, n. 95, p. 180, 181; D'Annibale, *Summula*, III, n. 190.

⁷ Epist. Encycl. « Quanta cura » 30 Iunii 1741, Gasparri, *Fontes*, I, 311, § 3.

docent valere et post Codicem ¹. Aliqui e contra auctores post Codicem docent simul consistere posse omnino spontaneam remissionem celebrantis cum rogatione seu petitione ex parte stipendia remittentis ².

Severior doctrina probabilior videtur.

1900. — *d) Notae historicae.* - Primis Ecclesiae saeculis ad altare fiebant a fidelibus oblationes praesertim frumenti et uvarum panis et vini aliarumque rerum pro sacrificio Missae. Saeculo VIII, ut constat inter eruditos, iam erant in usu stipendia Missarum qualia hodie intelliguntur; at etiam saeculis praecedentibus alia exempla stipendiorum huiusmodi occurrunt. Saeculo XI iam inveniuntur abusus recipiendi eodem die plura stipendia pro pluribus Missis ab eodem sacerdote celebratis ³. Contra varios abusus passim occurrentes in oneribus Missarum acceptandis et adimplendis decreta tulit Sacra Congregatio Concilii ⁴ in quibus variae poenae interdicti ab ingressu Ecclesiae, privationis officiorum et inhabilitatis ad illa de cetero obtinenda imponuntur violatoribus. Benedictus XIV ⁵ sub poena suspensionis contra clericos et excommunicationis contra laicos prohibuit fieri collectiones stipendiorum Missarum animo faciendi ea celebrare in locis ubi stipendia Missarum minoris sunt pretii. In Constitutione « *Apostolicae Sedis* » poena excommunicationis retenta est pro omnibus, abolita poena suspensionis contra clericos. Posteriora decreta S. Congregationis Concilii ⁶ alios abusus qui speciem mercimonii circa stipendia Missarum praeseferebant, damnarunt et poenam statuerunt suspensionis a divinis in sacerdotes et a susceptis ordinibus in alios clericos necnon excommunicationis in laicos reos novarum figurarum delicti ab ipso decreto « *Ut debita* » inductarum ⁷. Codex poenas latae sententiae ante ipsum vigentes abrogavit.

2° Poenae ferendae sententiae contra tres enumeratas figuras delictorum. - Qui aliquod ex supra numeratis delictis commiserit, ab Ordinario pro gravitate culpae puniatur, non exclusa, si res ferat, suspensione aut beneficii aut officii ecclesiastici privatione, vel, si de laicis agatur, excommunicatione ⁸.

Poenae est praeceptiva et arbitraria ⁹.

1901. — VI. Superstitio et sacrilegium in genere. - 1° *Delicta.* - *Duo delicta sunt superstitio et sacrilegium.* - a) *Superstitio.* - α) *Notio*

¹ Cfr. Marc-Gestermann-Raus, *Institutiones morales alphonstianae*, II, 1928, n. 1619, p. 156, 157; Aertnys-Damen, *Theologia moralis*, II, n. 212, p. 153; Prümmer, *Manuale Theologiae Moralis*, III⁵, n. 275.

² Ita Cappello, *Tractatus canonico-moralis De Sacramentis*, I², 703; itemque Vermeersch, *Theologiae moralis principia, responsa, consilia*, III², n. 300, 1.

³ C. 53, D. 1, *De Consecr.* Cfr. Many, *Praelectiones de Missa*, 1903, nn. 36-37.

⁴ 21 Iunii 1625 et 23 Decembris 1697. Cfr. haec documenta apud Many, *l. c.*, in App. vel apud Gasparri, *Tractatus canonicus de SS. Eucharistia*, vol. II, Allegatum III.

⁵ Epist. Encycl. « *Quanta cura* » 30 Iunii 1741, Gasparri, *Fontes*, I, n. 311.

⁶ Decr. « *Vigilanti* », 9 Sett. 1774; « *Ut debita* », 11 Maii 1904.

⁷ Cfr. Decretum n. 12. Cfr. Ayrinhac, *l. c.*, n. 229.

⁸ C. 2324.

⁹ Eichmann, *l. c.*, p. 140.

superstitionis. - Superstitio est cultus falsus sive circa modum sive circa obiectum. Ad obiectum refertur idololatria, divinatio, vana observatio. Ad modum refertur cultus mendax, e. g., si Deus colatur hodie caeremoniis iudaicis vel si reliquiae profanae pro reliquiis Sanctorum colantur; et cultus inanis seu superfluus, ut si Deum quis colere velit addendo suo marte caeremonias caeremoniis ab Ecclesia praescriptis; si quis non sacerdos Missam simulet ¹.

De *idololatria* quae, si in christiano baptizato invenitur est apostasia, nihil addendum est ².

Divinatio est indagatio rerum occultarum ex pacto implicito aut explicito cum daemone ³.

Varia nomina sortitur prout variae res adhibentur quasi media ad occultas res investigandas: in necromantia indagatio fit per apparitionem mortuorum; in hydromantia per signa in aqua; in geomantia per signa in aliquo corpore terrestri, e. g., in lapide; in astrologia per signa in astris; in chiromantia per signa manuum; in aëromantia per signa in aëre; in haruspicio per signa viscerum animalium; in auspicio per signa avium volantium; in physiognomia per signa in toto corpore humano, etc. ⁴.

Vana observatio est species superstitionis qua ad obtinendum certum effectum adhibentur media quae nec ex natura sua nec ex Dei aut Ecclesiae ordinatione ad eum finem sunt idonea ⁵.

1902. — β) *Notae historicae*. - Primis saeculis Ecclesia condemnare debuit superstitionem eorum christianorum qui timore persecutionis ad cultum idolorum saltem externe post receptum baptisma revertebantur, de quibus iam quaedam innuimus ubi de apostasia ⁶.

Post persecutiones et populorum conversionem debuit Ecclesia invigilare et leges ferre contra persistentes artes magicas et divinatorias, quod fecit in variis regionalibus conciliis, prout delictum crassans requirebat. E. g., Concilium Ancyranum, a. 314 poenitentiam quinquennii imponendam statuit iis qui divinationes expetunt et morem gentilium subsequuntur ⁷; Concilium Laodicense, a. 343-381, decrevit proiciendos esse ab Ecclesia

¹ Laymann, *Theologia moralis*, lib. IV, Tract. X, c. 1, nn. 1 et sqs.

² Chelodi, *l. c.*, n. 66, 1.

³ Wernz, *l. c.*, VI, 325; Chelodi, *l. c.*, n. 66; Craisson, *Manuale totius iuris canonici*, IV^a, n. 6236, 6237.

⁴ Cfr. Augustine, *l. c.*, VIII, 313; Craisson, *l. c.*, IV, n. 6237. Auctores tamen non concordant in classificandis variis speciebus superstitionis. Craisson, *l. c.*, IV, 6234 et sqs. pro genere assignat magiam, quam in albam seu naturalem et nigram seu diabolicam distinguit. Ad magiam nigram refert divinationem et maleficia. Wernz, *l. c.*, VI, 322, superstitionem dividit in superstitionem indebiti modi et indebitae rei. Ad indebitam rem refert divinationem, sortilegia, astrologiam, vanam observantiam; ad indebitum modum refert cultum falsum et cultum superfluum seu inanem. Cfr. etiam Reiffenstuel, *l. c.*, VI, 21, 11 et sqs.

⁵ Prümmer, *Manuale theologiae moralis*, II, n. 514.

⁶ Wernz, *l. c.*, V, 323.

⁷ C. 2, C. 26, qu. 5.

clericos magos et incantatores ¹; Concilium Aurelianense repellendos esse ab Ecclesia statuit clericos et laicos divinationibus et auguriis credentes ².

In Collectionibus Decretalium paucae omnino sunt leges contra superstitionem eaeque plerumque ex antiquis collectionibus reportatae ³.

Ioannes XXII, a. 1326 ⁴ poenas tulit excommunicationis latae sententiae, et, in casu non correptionis, confiscationis bonorum contra eos qui a daemonibus petunt responsa et auxilia per imagines, annulos aut phialas. Innocentius VIII ⁵, puniendos esse statuit maleficia exercentes in Germaniae variis regionibus.

Saeculis XVI et XVII, in tribunalibus praesertim saecularibus seu laicalibus in usu fuere processus contra *sagas* et saepissime contra eas poenae gravissimae usque ad cremationem ipsarum sagarum horribiliter applicatae sunt ⁶.

Controversias aliquas inter missionarios catholicos in Sinis, circa ritus aliquos apud illos populos in usu utrum superstitiosi essent annon, resolvit Sancta Sedes ⁷.

1903. — *b) Sacrilegium.* - *Sacrilegium* est violatio rei sacrae. Violatio autem fit qualibet iniuriosa et indigna rei sacrae tractatione. *Res sacra* dicitur quilibet locus, persona aut res quae ad divinum cultum auctoritate publica sive ex iure divino sive ex iure ecclesiastico dicata sit ⁸.

Distinctione practica etsi forte minus logica ⁹ dividitur *sacrilegium* in *personale*, *locale* et *reale*, prout persona, vel locus vel res sacra violatur ¹⁰.

Sacrilegium personale committitur violatione privilegii canonis et privilegii fori; violatione immunitatis a certis oneribus civilibus, e. g., a servitio militari, fornicatione a persona sacra aut cum persona sacra commissa, iuxta ambitum a iure statutum ¹¹.

¹ C. 4, C. 26, qu. 5.

² C. 9, C. 26, qu. 5. Cfr. etiam Ayrinhac, *l. c.*, n. 231; Wernz, *l. c.*, VI, 323.

³ Decret. Greg. tit. XXI, lib. V. Cfr. Wernz, *l. c.*, VI, 323.

⁴ Constit. «*Super illius*», Gasparri, *Fontes*, I, n. 37.

⁵ Const. «*Summis*», 4 Dec. 1484, Gasparri, *Fontes*, I, n. 59.

⁶ Cfr. Albers, *Manuale di storia ecclesiastica*, II⁴, p. 454 et sqs.; Chelodi, *l. c.*, 66; Wernz, *l. c.*, VI, 323; Ayrinhac, *l. c.*, n. 231.

⁷ Cfr. Benedictum XIV, Const. «*Ex quo singulari*», 11 Iulii 1742, Gasparri, *Fontes*, I, n. 329; item Const. «*Omnium*», 12 Sept. 1744, contra superstitiones in regionibus Indiarum; Gasparri, *Fontes*, I, n. 348. Cfr. praeterea alia documenta in fontibus ad calcem huius can. 2325 citata.

⁸ Wernz, *l. c.*, VI, n. 332. Augustine, *l. c.*, VIII, 314 videtur requirere ad rem sacram constituendam consecrationem aut benedictionem Ecclesiae; id autem necessarium non videtur.

⁹ Cfr. Ballerini-Palmieri, *Opus theologicum morale*, II³, n. 383; Wernz, *l. c.*, VI, n. 333.

¹⁰ Laymann, *l. c.*, lib. IV, Tract. X, cap. 7.

¹¹ Qui castitatem voto privato vovet et votum violat committit forte peccatum sacrilegii, at non delictum, quia talis persona publica Ecclesiae auctoritate non est persona sacra. Cfr. Ballerini-Palmieri, *l. c.*, II³, n. 386 et sqs.; Wernz, *l. c.*, VI, n. 332, nota 6. Immo Ballerini-Palmieri, in hoc casu negant haberi sacrilegium.

Sacrilegium locale committitur violatione loci sacri seu violatione ecclesiae aut coemeterii ¹, exercendo ibi actiones profanas quae vel ex natura sua vel ex iuris canonici praescripto loco sacro repugnant; violando immunitatem quae loco sacro debetur ².

Sacrilegium reale committitur abusu Sacramentorum et Sacramentalium, profanatione sacrorum indumentorum et vasorum sacrorum; iniuriosa tractatione imaginum et reliquiarum sacrarum; abusu Sacrae Scripturae ad ludos cantusque profanos, furto bonorum ecclesiasticorum ³. Etiam simonia est species sacrilegii realis ⁴.

Etiam per simplicem omissionem committi potest sacrilegium, si ea nempe quae rebus aut personis sacris debentur omittantur, e. g., si Missa celebretur sine vestibus aut vasis sacris aut si corporalia sint valde immunda etc. ⁵.

Sacrilegium iure classico Romano furtum rei sacrae designavit, quo sensu hoc verbo usi sunt scriptores christiani usque ad IV saeculum. Deinde quamlibet violationem rei sacrae designavit et postea etiam omnia delicta contra religionem necnon contra principes civiles et certas leges civiles. Iure civili sacrilegium erat delictum capitale; iure canonico puniebatur excommunicatione et aliis poenis spiritualibus; in Germania autem etiam compositione. Iure Decretalium poenae exasperatae sunt et deinde tempore recentiori mitigatae. Terminus *sacrilegii* variis temporibus varie usurpatus est ⁶.

1904. — 2° *Poenae ferendae sententiae*. - Qui superstitionem exercuerit vel sacrilegium perpetraverit, pro gravitate culpa ab Ordinario puniatur, salvo poenis iure statutis contra aliquos actus superstitiosos vel sacrilegia ⁷.

Superstitionem exercet etiam qui unicum actionem ponit superstitiosam ⁸.

Poenae hoc canone statuta sunt praeceptivae et arbitrariae ⁹.

Ad superstitionem quae ab Ordinario poenis arbitrariis puniri debet pertinet praesertim nostris diebus spiritismi exercitatio ¹⁰.

¹ Cc. 1172, 1207.

² Ballerini-Palmieri, l. c., II^a, n. 393 et sqs.; Wernz, l. c., VI, n. 335.

³ Wernz, l. c., VI, n. 335; Ballerini-Palmieri, l. c., II^a, 425 et sqs.

⁴ Wernz, l. c., VI, n. 332 et 334; Ballerini-Palmieri, l. c., II, n. 430.

⁵ Cfr. Craisson, o. c., IV, n. 6230; Ballerini-Palmieri, l. c., II^a, n. 429.

⁶ Cfr. Chelodi, l. c., n. 67, 3; Wernz, l. c., VI, 334.

⁷ C. 2325.

⁸ Santamaria, *Comentarios al Código canónico*, VI, 210; Pistocchi, l. c., 66.

⁹ Eichmann, l. c., 142; Augustine, l. c., VIII, 315.

¹⁰ « An liceat per *Medium*, ut vocant, vel sine *Medio*, adhibito vel non hypnotismo, locutionibus aut manifestationibus spiritisticis quibuscumque assistere, etiam speciem ho-

Clausula *salvis poenis*... significat Ordinarium loci procedere debere ad poenas arbitrarias solum in casu quo de iure Codicis ¹ delicta sacrilegii aut superstitionis non habeant speciales sanctiones; in hoc enim ultimo casu sanctiones speciales delictis applicandae aut infligendae sunt ².

Ad delicta sacrilegii quae speciales habent sanctiones referuntur simonia ³, profanatio Sanctissimae Eucharistiae ⁴, violatio cada-verum et sepulcrorum ⁵, violatio ecclesiarum et coemeteriorum ⁶, violatio privilegii fori et canonis ⁷, usurpatio bonorum ecclesiasticorum ⁸, violatio personae sacrae ⁹ etc.

Superstitiones vero specialibus sanctionibus subiectae sunt simulatio Missae ¹⁰, abusus circa falsas reliquias ¹¹.

Sacrilegium est delictum mixti fori ¹² idemque valet et de delicto superstitionis ¹³; utrumque tamen delictum, si adnexam habeat haeresim vel apostasiam, est delictum fori ecclesiastici et proprie ad tribunal Sancti Officii pertinens ¹⁴.

1905. — VII. Falsarum reliquiarum commercium. - 1° *Variae figurae delictorum.* - Codex varias distinguit figuras delictorum circa falsas reliquias. Delictum ad mentem Codicis committit:

a) *Qui falsas reliquias conficit* ¹⁵.

Falsas reliquias *conficit* qui ex ossibus communibus aut ex aliis rebus quae cum Sanctis ac Beatis nullam relationem habuerunt nec directe nec indirecte partes secernit aut etiam componit et vel falsis documentis vel etiam

nestatis vel pietatis praeseferentibus, sive interrogando animas aut spiritus, sive audiendo responsa, sive tantum aspiciendo, etiam cum protestatione tacita vel expressa nullam cum malignis spiritibus partem se habere velle. In plenario conventu habito ab *E. mis* ac *R. mis* *D. nis* Cardinalibus in rebus fidei et morum Inquisitoribus Generalibus, die 24 Aprilis 1917 responsum est: *Negative in omnibus.* *A. A. S.*, IX, 268. Hypnotismus tamen hoc decreto non damnatur per se ut species aliqua superstitionis. Cfr. Vermeersch, *Periodica*, VIII, 193, 194.

¹ « Clausula de antiquis poenis non est profecto intelligenda » Chelodi, *l. c.*, n. 66.

² Eichmann, *l. c.*, p. 142; Augustine, *l. c.*, VIII, 314.

³ Cc. 2371 et 2392.

⁴ C. 2320.

⁵ C. 2328.

⁶ C. 2329.

⁷ Cc. 2341 et 2343.

⁸ Cc. 2345, 2346.

⁹ Cc. 2358, 2359, 2388.

¹⁰ C. 2322.

¹¹ C. 2326.

¹² Eichmann, *l. c.*, 146; Wernz, *l. c.*, VI, 337.

¹³ Wernz, *l. c.*, VI, 329.

¹⁴ Wernz, *l. c.*, VI, 329 et 337.

¹⁵ C. 2326.

veris documentis authenticari curat ¹, animo eas cedendi aut vendendi aut exponendi quasi essent verae Sanctorum aut Beatorum reliquiae.

Plures personae ad confectionem reliquiae concurrere possunt et si omnes formaliter concurrant omnes poenam incurrunt ad normam can. 2209 et 2229, § 2 et 2231 ².

Si in confectione falsarum reliquiarum aliqua pars verae reliquiae adhibeatur, cum tales reliquiae dici nequeant simpliciter falsae, delictum huius canonis haberi non videtur ³.

1906. — b) *Qui scienter falsas reliquias vendit* ⁴.

Vendit reliquias falsas qui easdem ut falsas agnoscens venales exponit aut etiam privatim pro pretio cedit vel cum aliqua re, pretio aestimato, permutat ⁵.

Non est necesse ut plures reliquiae vendantur nec requiritur ut venditio animo simoniaco fiat ⁶.

Qui veras reliquias vendit peccat quidem ⁷ et etiam delictum sacrilegii, ut videtur, committit ⁸, at delicti de quo hic agitur reus non fit.

Delictum illius qui falsas reliquias emit non consideratur a Codice ⁹.

Nihil refert ad delictum utrum venditio animo simoniaco fiat an sine tali animo; utrum fiat cum lucro venditoris an sine ullo lucro ¹⁰.

1907. — c) *Qui scienter falsas reliquias distribuit* ¹¹.

Distribuit reliquias qui easdem gratuito aut stipendio ductus eas in populo spargit; itemque qui eas donat, quamvis sibi in donatione finem proponat.

Nihil refert ad notionem delicti utrum distribuens publica sit persona

¹ « Il delitto, ait Pistocchi, *l. c.*, p. 69, è consumato quando le false reliquie sono autenticamente messe in condizione di essere credute vere ». At documentum verum aut falsificatum authenticitatis ad *confectionis* consummatum delictum requiri non videtur. Sufficere videtur ut partem corporis ignotae alicuius personae falsis documentis probet falsificator esse alicuius Sancti vel Beati ad ipsum documentum authenticitatis obtinendum. Caviglioli, *l. c.*, 159 haec habet: « Reliquias confici, qua tales, intelligimus; scilicet vel penitus condi, mitram, v. e., et ascribi Sancto Episcopo, vel falso tribui, ut ecce si quis ignoti exuvias asserat esse martyris. Ubi dolus malus reipsa inest ». Cfr. etiam Cocchi, *l. c.*, lib. V, n. 161; Pighi, *l. c.*, n. 67 et 68. Cfr. tamen etiam Cerato, *l. c.*, n. 70.

² Cfr. etiam Cerato, *l. c.*, n. 70; Pistocchi, *l. c.*, 68.

³ Augustine, *l. c.*, VIII, 314.

⁴ C. 2326.

⁵ Alii tamen, ut Santamaria, *l. c.*, VI, 211, permutationem excludunt a venditione. Cappello, *l. c.*, 375 permutationem referre videtur ad distributionem.

⁶ Cappello, *l. c.*, n. 375.

⁷ C. 1289, § 1.

⁸ Cfr. Hinschius, *System des katholischen Kirchenrechts*, IV, p. 264; Eichmann, *l. c.*, p. 143. S. Congreg. Indulg. 21 Dec. 1878, *Decreta authentica*, n. 443.

⁹ Pistocchi, *l. c.*, 69.

¹⁰ Pistocchi, *l. c.*, p. 69.

¹¹ C. 2326.

an privata. Ita distribuere potest cancellarius Curiae, aut quaelibet femina de populo ¹.

1908. — d) *Qui scienter publicae fidelium venerationi falsas reliquias exponit* ².

Publicae venerationi exponit reliquias qui eas collocat in altari ut easdem populus veneretur, qui eas defert in processione, qui eas offert fidelibus in ecclesia aut oratorio osculandas. Et quia talis expositio auctoritative facienda est, auctoritatem in exponente supponit ³.

Si sacrista laicus exponat in ecclesia reliquias falsas iussu Superioris vel parochi, certo poenam incurrit Superior vel parochus; utrum et sacrista eam incurrat indicandum est ex natura suae cooperationis in delictum ⁴. Certe non committit delictum sacrista qui nescit reliquias esse falsas aut de earum authenticitate dubitat ⁵.

Qui reliquias exponit falsas venerationi non publicae sed privatae, e. g., in oratorio privato aut in domo privata non committit delictum de quo hoc in canone ⁶.

Licet reliquiae quarum documenta authentica perierunt exponi non possint sine consensu Episcopi ⁷; tamen qui eas vendit, distribuit aut exponit non incurrit poenam in hoc canone statutam, quia tales reliquiae non sunt certo modo falsae ⁸.

Poenam effugit qui vendit, distribuit aut exponit falsas reliquias ignorans, etiamsi ignorantia sit supina aut crassa, haec prohiberi sub censura aut qui simili ignorantia ignorat reliquias esse falsas ⁹.

Pro conficiente non admittitur ignorantia quia repugnat in falsificante bona fides. Excipe tamen casum cooperantis ad confectionem solum materialiter ¹⁰.

1909. — 2° *Notae historicae.* - Devotio popularis erga reliquias Sanctorum saepe ansam dedit tentationi eidem per fraudes satisfaciendi et ex ipsis lucrum turpem captandi ¹¹.

¹ Augustine, *l. c.*, VIII, 316. Cappello, *l. c.*, 375, docet poenam non incurrere in distribuentes latam eum qui uni alterive personae donet vel cedat falsas reliquias, quia, ait ipse, iuxta obvium et genuinum sensum distributio non habetur. Contradicit Salucci *l. c.*, n. 107, et rectius, ut videtur.

² C. 2326.

³ Cappello, *l. c.*, n. 375; Cocchi, *l. c.*, lib. V, n. 161.

⁴ Cfr. cc. 2209; 2229, § 2; 2231. Augustine, *l. c.*, VIII, 316.

⁵ Nimis generaliter Pistocchi, *l. c.*, 70, excludit a poena incurrenda ob expositionem laicos omnes.

⁶ Sole, *l. c.*, n. 350; Cappello, *l. c.*, 375; Cocchi, *l. c.*, lib. V, 161; Salucci, *l. c.*, n. 108; Santamaria, *l. c.*, VI, 212. Pistocchi, *l. c.*, p. 70, habet publicam etiam expositionem quae fiat in oratorio privato.

⁷ C. 1285.

⁸ Cfr. Augustine, *l. c.*, VIII, 315, 316; Pistocchi, *l. c.*, 70; Cappello, *l. c.*, n. 375; Ay-
rinhaç, *l. c.*, n. 235, d.

⁹ Ayrinhaç, *l. c.*, n. 235; Cappello, *l. c.*, n. 375; Salucci, *l. c.*, n. 106; Santamaria, *l. c.*, VI, 211; Pistocchi, *l. c.*, 69.

¹⁰ Pistocchi, *l. c.*, 68.

¹¹ Ayrinhaç, *l. c.*, n. 233.

Iam Sanctus Augustinus testatur de falsis monachis qui circumvagabantur cum membris martyrum ¹; similia testantur saeculo VI Sancti Gregorius M. et Gregorius Turonensis ². Id maiori proportionem evenit saeculo IX et sequentibus ³.

Iam saeculo V et sequenti habemus canones has fraudes prohibentes et praevenientes ⁴.

In eundem finem leges tulit Concilium Lateranense IV ⁵, et Concilium Tridentinum ⁶.

Poenae tamen latae sententiae in falsificantes reliquias ante Codicem non inveniuntur.

1910. — 3° *Poenae latae sententiae*. - Qui falsas reliquias conficit aut scienter vendit, distribuit vel publicae fidelium venerationi exponit, ipso facto excommunicationem Ordinario reservatam contrahit ⁷.

Cum quatuor sint figurae delicti, qui quatuor actiones ponit, quater incurrit excommunicationem.

Qui pluries falsas reliquias conficit pluries excommunicationem incurrit, item qui pluries vendit, distribuit aut publicae exponit venerationi. At notandum est pluries conficere non idem esse ac plures reliquias conficere, item pluries vendere, distribuere et publicae venerationi exponere non dicitur qui unica actione continua plures reliquias vendit, distribuit aut venerationi exponit.

1911. — VIII. *Turpis quaestus ex indulgentiis*. - 1° *Delictum*. - Indulgentia est remissio coram Deo poenae temporalis debitae pro peccatis, ad culpam quod attinet iam deletis ⁸.

Ex hac notione patet indulgentias esse res spirituales de quibus quoquo modo pacisci pretio temporali delictum constituit sacrilegii specifici simoniae ⁹.

¹ *De op. Mon.* XXVIII, 36, apud Ayrinhac, *l. c.*, 233.

² *Epist.* III, 30 et *Histor. Franc.* IX, 66, apud Ayrinhac, *l. c.*, n. 233.

³ *Cfr.* Ayrinhac, *l. c.*, 233.

⁴ *Concil. Carthag.* VI, I, 401, can. 17 et *Concil. Caesaraugust.* a. 592, can. 2, apud Wernz, *l. c.*, VI, 384, nota 101, aut apud Hinschius, *System des katholischen Kirchenrechts*, IV, p. 264. « Ut reliquiae in quibuscumque locis de ariana haeresi inventae fuerint, prolatae a sacerdotibus in quorum ecclesiis reperiuntur, pontificibus praesentatae igne probentur ».

⁵ *C.* 2, X, 3, 45.

⁶ *Sess.* XXV, *De invocat. et venerat. SS.*

⁷ *C.* 2326.

⁸ *C.* 911.

⁹ *Cfr.* c. 727. *Constit. S. Pii V* « *Quam plenum* » 1 Ianuarii 1570, Gasparri, *Fontes*, n. 132, § 1. Delictum de quo hoc canone 2327 consistere proprie in simonia admittit etiam communis doctrina auctorum, ut Hilarius a Sexten, *l. c.*, 203; Chelodi, *l. c.*, n. 67; Augustine, *l. c.*, VIII, 317; Eichmann, *l. c.*, 144; Ballerini-Palmieri, *l. c.*, VIII², n. 310; etc. Docent e contra Cappello, *l. c.*, 292; Salucci, *l. c.*, n. 112 et Pistocchi, *l. c.*, p. 72, animum formaliter simoniacum ad delictum constituendum non requiri. At id verum non videtur

Delictum consistit in lucro seu *quaestu facto ex indulgentiis* ¹. Quaestus est non solum pecunia ², sed quilibet alius proventus materialis pretio aestimabilis, ut patrociniatio, alimentatio, usufructus alicuius rei ³. Fieri autem potest quaestus ex indulgentiis ipsas indulgentias concedendo, publicando, publicari faciendo ⁴ vel potestate delegata coronis aut aliis rebus eas adnectendo, vel etiam obiecta indulgentiis ditata pluris vendendo ⁵.

Quia abest simonia delictum non est eleemosynam exigere in concessione indulgentiae, quando ipsa eleemosyna imponitur a concedente ut conditio seu ut alterum ex operibus ponendis ad acquirendam ipsam indulgentiam ⁶.

Nihil refert ad delicti existentiam utrum indulgentia concessa sit ab Episcopo an a Romano Pontifice; itemque utrum revera indulgentia acquiratur an non; nec obstat pariter naturae delicti quod quaestus adhibeatur ad aliquod opus pium; aut quod quaestum faciat aliquis non per se, sed per alium ⁷.

Ad delictum requiritur materia gravis; gravitas tamen materiae non est hic computanda in ratione furti sed in ratione simoniae; scilicet ea materia gravis sufficit ad delictum quae sufficit ad grave peccatum simoniae ⁸.

Ad delictum requiritur ut quaestus revera fiat, seu requiritur ut vel pecunia aut aliud emolumentum a delinquente percipiatur saltem in parte; quam ob rem delictum non habetur si habeatur solum conatus seu promissio quaestus ⁹.

Ex Constitutione Pii V «*Quam plenum*», delictum committebatur etiam ex quaestu facto ex aliis gratiis spiritualibus ¹⁰, nunc solum si quaestus fit ex indulgentiis ¹¹.

cum malitia huius delicti proprie in simonia consistat, quae simonia non existit nisi animus formaliter simoniacus habeatur. Verum quidem est animum simoniacum praesumi in foro externo quotiens factum obtenti quaestus habeatur, at scimus praesumptionem cedere debere veritati, quod maxime practicum est in foro interno quando agitur ut in casu nostro de poenis latae sententiae.

¹ C. 2327.

² Cfr. Cavigioli, *l. c.*, n. 119.

³ Eichmann, *l. c.*, p. 144; Augustine, *l. c.*, VIII, 317.

⁴ Hilarius a Sexten, *l. c.*, 203; Ballerini-Palmieri, *l. c.*, VII, 310; Hollweck, *l. c.*, p. 190, nota 5 etc.

⁵ Chelodi, *l. c.*, n. 67, 4; Cavigioli, *l. c.*, n. 119; Cappello, *l. c.*, n. 293.

⁶ Cocchi, *l. c.*, lib. V, n. 159.

⁷ Cfr. Augustine, *l. c.*, VIII, 317; Salucci, *l. c.*, n. 113; Cappello, *l. c.*, n. 293.

⁸ Cappello, *l. c.*, n. 293; Salucci, *l. c.*, n. 112.

⁹ Chelodi, *l. c.*, n. 67; Cocchi, *l. c.*, lib. V, n. 159; Cappello, *l. c.*, n. 293; Augustine, *l. c.*, VIII, 317. Paulo aliter Ayrinhac, *l. c.*, n. 238, videtur delictum agnoscere iam ante pretium perceptum.

¹⁰ Cfr. Hilarium a Sexten, *l. c.*, 203; Hollweck, *l. c.*, p. 129.

¹¹ Ayrinhac, *l. c.*, n. 238; Salucci, *l. c.*, 111; Cappello, *l. c.*, n. 295.

Disputant auctores utrum delictum habeatur si quaestus fiat ex falsis indulgentiis. Verior videtur doctrina requirens ad delictum veras seu authenticas indulgentias, quia solum in hoc casu verificatur simoniae delictum et quia Codex loquens de indulgentiis de *veris* utique indulgentiis intelligendus est ¹.

1912. — 2° *Notae historicae.* - Eleemosynam offerre aut exigere ut alterum ex operibus ad acquisitionem indulgentiarum praescriptis semper licitum fuit.

Urbanus II eleemosynarum collectionem occasione indulgentiarum fieri permisit ad expensas sustinendas pro prima expeditione cruce signatorum contra Turcas. Verum incauti officiales ad collectiones faciendas deputati et populi ignorantia causa fuerunt quod indulgentiarum concessio pro pretio simoniace fieret. Deinde usuvenit mos publicandi indulgentias et ea occasione faciendi collectiones eleemosynarum etiam pro aliis operibus piis vel publicis per collectores specialiter ad hoc deputatos qui *praedicatorum quaestosi* aut *quaestores* appellabantur. Concilium Lateranense IV, a. 1215, c. 62, *quaestoribus* modestiam et discretionem commendavit et formam in offerendis donis spiritualibus et in eleemosynis colligendis praescripsit. At saeculo sequenti Clemens V, in Concilio Viennensi a. 1311, collectores et quaestores severius reprehendere debuit. Nec abusus inde finem habuerunt, immo ita creverunt ut novatoribus saeculi XVI, alterum praetextum contra Romanam Ecclesiam praeberint. Concilium Tridentinum ², cum inutilia evasisse conspiceret remedia allata a Conciliis Lateranensi, Lugdunensi et Viennensi, ipsorum quaestorum eleemosynarum munus abrogavit et munus publicandi indulgentias et eleemosynas ea occasione colligendi Ordinariis locorum adhibitis duobus de Capitulo commisit ³.

Post Concilium Tridentinum aliqui adhuc quaestores eleemosynarum, praetextu specialium privilegiorum, inveniuntur. Obvians querelis ad ipsum relatis, Pius V ⁴ abrogavit omnes indulgentias ad quas lucrandas *manus adiutrices* porrigendae erant per *quaestores*, per *promotores*, per *thesaurarios* aut *receptores* qui de facto lucro intenti pecunias potius quaerebant quam christifidelium salutem et plura concedebant quam eis vigore facultatum licitum esset. At nec ista Constitutio abusus omnes de medio sustulit: post ipsam enim eidem Romano Pontifici delatum est adhuc alicubi exstare *quaestores* et tunc idem Summus Pontifex Pius V, aliam edidit Constitutionem ⁵ in qua iterum et radicitus abusus abrogavit statuens in non obediens inferiores Episcopis poenam excommunicationis Romano Pontifici reservatae, in Episcopos vero et Cardinales suspensionem ab ingressu et perceptione fructuum suarum ecclesiarum Sanctae Sedi reservatam. In Constitutione « *Apostolicae Sedis* » retenta est excommunicatio ut in Constitutione S. Pii V; aliae vero poenae abrogatae sunt.

¹ Ita etiam Chelodi, *l. c.*, n. 67; Cavigioli, *l. c.*, n. 119; Salucci, *l. c.*, n. 114; Cappello, *l. c.*, 294. Contra Cerato, *l. c.*, n. 76; Pighi, *l. c.*, n. 39.

² Sess. XXI, c. 9, *de refor.*

³ Cfr. haec apud Ayrinhac, *l. c.*, n. 236.

⁴ Constit. « *Etsi Dominici* », 8 Februarii 1567, Gasparri, *Fontes*, I, n. 118.

⁵ Constit. « *Quam plenum* », 2 Ianuarii 1570, Gasparri, *Fontes*, I, n. 132.

1913. — 3° *Poena in hoc delictum vigens.* - Quaestum facientes ex indulgentiis plectuntur ipso facto excommunicatione Sedi Apostolicae simpliciter reservata ¹.

Licet, ut dictum est, ex Constitutione S. Pii V « *Quam plenum* », ex qua haec excommunicatio in Codicem transiit, Episcopi eandem non incurrerent sicut nec incurrebant ex Const. « *Apostolicae Sedis* » ², de iure tamen Codicis et ipsi poenam incurrunt; non incurrunt e contra Sanctae Romanae Ecclesiae Cardinales ³.

1914. — IX. *Violatio cadaverum et sepulcrorum.* - 1° *Delictum.* - Cadavera defunctorum et sepulera ubi eadem reconduntur semper ut aliquid natura sua sacrum et religiosum considerata sunt. Etiam ius nostrum huius naturalis aestimationis momentum agnoscit et statuit delictum esse violationem cadaverum et sepulcrorum ad furtum aut alium malum finem ⁴.

Violare cadaver vel sepulcrum dicitur qui ex fine malo seu illicito sepulcrum vel cadaver alterat sive id fiat exhumatione totali vel partiali ipsius cadaveris vel lapidis seu sarcophagi in quo cadaver vel ossa vel cineres defunctorum continentur, sive dispersione ipsorum cinerum vel sectione et dispersione cadaveris ⁵.

Licet Codex noster de cineribus non loquatur sed solum de cadaveribus, delictum tamen constituere videtur etiam cinerum violatio ⁶.

¹ C. 2327. In Constitutione « *Apostolicae Sedis* » n. 24 (II, 11) ita enunciabatur hoc delictum et poena: « Omnes qui quaestum facientes ex indulgentiis aliisque gratiis spiritalibus, excommunicationis censura plectuntur Constitutione S. Pii V « *Quam plenum* » 2 Ianuarii 1569 ».

² Cfr. Hilarium a Sexten, *l. c.*, 203; Ballerini-Palmieri, *l. c.*, VII², n. 310.

³ Cfr. c. 2227, § 2. Ayrinhac, *l. c.*, n. 238; Augustine, *l. c.*, VIII, 317; Salucci, *l. c.*, n. 113; Cappello, *l. c.*, 295; Sole, *l. c.*, n. 351; Cocchi, *l. c.*, lib. V, n. 159; Vermeersch-Creusen, *l. c.*, III, n. 527.

⁴ C. 2328.

⁵ Cfr. Saltelli e Romano Di-Falco, *Commento teorico-pratico del nuovo Codice penale*, n. 893.

⁶ Certe iure poenali italico cineres aequiparantur cadaveribus ex clara iuris dispositione. En articuli Codicis poenalis italici huc spectantes: « Art. 410. Chiunque commette atti di vilipendio sopra un cadavere o sulle sue ceneri è punito con la reclusione da uno a tre anni. — Se il colpevole deturpa o mutila un cadavere, o commette, comunque, su questo atti di brutalità o di oscenità, è punito con la reclusione da tre a sei anni.

« Art. 411. Chiunque distrugge, sopprime o sottrae un cadavere, o una parte di esso, ovvero ne sottrae o disperde le ceneri è punito con la reclusione da due a sette anni. — La pena è aumentata se il fatto è commesso in cimiteri o in altri luoghi di sepoltura, di deposito o di custodia.

« Art. 412. Chiunque occulta un cadavere, o una parte di esso, ovvero ne nasconde le ceneri, è punito con la reclusione fino a tre anni.

« Art. 413. Chiunque disseziona o altrimenti adopera un cadavere, o una parte di esso, a scopi scientifici o didattici, in casi non consentiti dalla legge, è punito con la reclusione fino a sei mesi o con la multa fino a lire cinquemila. — La pena è aumentata se il fatto è commesso su un cadavere, o su una parte di esso, che il colpevole sappia essere stato da altri mutilato, occultato o sottratto ».

Nomine cadaverum comprehenduntur omnia corpora humana mortua seu sine anima; proinde etiam cadaver nati-mortui; non item foetus ante quintum aut sextum mensem editus ¹.

Nihil refert ad delictum quod sepulcrum quod violatur non sit benedictum aut destinetur recipiendis cadaveribus infidelium; nec item aliquid refert quod cadaver quod violatur sit alicuius infidelis aut excommunicati ².

Codex requirit ad delictum ut violatio fiat ad furtum aut ad alium malum finem. Verum malum finem semper adesse facile praesumendum est, immo semper adesse censetur quotiens actus violationis illicitus ponitur. Unde licet sectio seu usus cadaverum ad studia biologica et medicinae artis non consideretur generatim ut cadaverum violatio nec delictum constituat in quantum a legibus permittitur ³, sectio tamen facta contra legis dispositionem, illicita est et ad malum finem fieri censetur atque delictum constituit ⁴.

Censetur haberi cadaveris aut sepulcri violatio non solum in casibus supra enumeratis, sed etiam in omnibus casibus in quibus sepulcris aut cadaveribus realis, non mere verbalis, iniuria fit ⁵.

1915. — 2° *Notae historicae.* - Iam Romani violationem sepulcrorum gravibus poenis puniebant. « Rei sepulcrorum violatorum, si corpora ipsa extraxerint vel ossa eruerint, humilioris quidem fortunae summo supplicio adficiuntur; honestiores in insulam deportantur, alias autem relegantur aut in metallum damnantur » ⁶. Item ex eodem iure romano sepulcri violati actio infamiam irrogabat ⁷. Ex quo iure eadem poena infamiae in ius canonicum transiisse videtur ⁸.

Cum tempore Bonifacii VIII, ad facilius cadavera de loco in locum transferenda horribiliter exenterarentur, id Bonifacius VIII, sub poena excommunicationis Sanctae Sedi reservatae prohibuit ⁹.

Huc etiam spectat cadaverum crematio de qua in can. 1240, § 1, n. 5.

1916. — 3° *Poenae.* - a) *Latae sententiae.* - Qui cadavera vel sepulcra mortuorum ad furtum vel alium malum finem violaverit, sit ipso facto infamis ¹⁰.

¹ Saltelli e Romano Di-Falco, *l. c.*, n. 896. Iidem auctores docent cadavera non considerari sceletos et alia ossa conservata in institutis scientificis biologicis aut anatomicis. E contra ex eo quod aliquod cadaver adhibeatur ad anatomiam discendam non ideo cessat esse cadaver.

² Cfr. Stocchiero, *Diritto penale della Chiesa e dello Stato italiano*, 1932, n. 219; Augustine, *l. c.*, VIII, 318; Chelodi, *l. c.*, n. 67, 3.

³ Cfr. apud Saltelli e Romano Di-Falco, *l. c.*, n. 899, in nota casus in quibus talis sectio et usus permittitur una cum formalitatibus requisitis ad licitum usum.

⁴ Augustine, *l. c.*, VIII, 319. Concordat ius poenale italicum art. 134 supra relatum in nota.

⁵ Cfr. Majno, *Commento al Codice penale italiano*, 4^a ristampa, 1924, II, n. 776, 777.

⁶ Paulus in libro quinto sententiarum in pr. 11, D. 47, 12.

⁷ Fr. 1, D. 47, 12.

⁸ C. 17, C. 6, qu. 1. Cfr. etiam Ayrinhac, *l. c.*, n. 239, ubi etiam afferuntur testimonia circa delictum violati sepulcri ex Gregorio Nysseno et ex Concilio Toletano IV; Chelodi, *l. c.*, n. 67, 31.

⁹ C. 1, 3, 6, in extrav. comm.

¹⁰ C. 2328.

Agitur ut patet de infamia iuris, cuius effectus alibi descripsimus.

b) *Ferendae sententiae*. - Qui idem delictum commiserit praeter infamiam in quam incurrit ipso facto, si est laicus interdicto personali puniatur; si est clericus eidem poenae subiaceat ac ceteri delinquentes et praeterea deponatur ¹.

Poenae istae sunt ex praecepto imponendae.

Excommunicatio latae sententiae in extrahentes reliquias ex catacumbis sine venia legitima, quae ante Codicem ex Constitutione « *Apostolicae Sedis* » vigeat, a Codice abrogata est ².

1917. — X. Violatio ecclesiarum et coemeteriorum. - 1° *Delictum*.

- Violatio ecclesiarum aut coemeteriorum est species sacrilegii localis eaque committi potest: delicto homicidii; iniuriosa et gravi sanguinis effusione; impiis et sordidis usibus, quibus ecclesia vel coemeterium addicta fuerint; sepultura infidelis vel excommunicati post sententiam declaratoriam vel condemnatoriam. At requiritur, ut habeatur violatio, ut tales actus sint certi, notorii et in ipsa ecclesia, vel coemeterio positi ³.

1918. — 2° *Poenae*. - Ecclesiae vel coemeterii violatores interdicto ab ingressu ecclesiae aliisque congruis poenis ab Ordinario pro gravitate delicti puniantur ⁴.

Agitur ut patet de poenis ferendae sententiae at ex praecepto imponendis ⁵.

Iure antiquo contra violatores ecclesiarum lata erat excommunicatio latae sententiae ⁶ et aliae poenae minores quae iamdiu non erant amplius practici momenti ⁷.

¹ C. 2328.

² Cfr. Hollweck, *l. c.*, p. 180; Eichmann, *l. c.*, p. 144.

³ C. 2329, cum cc. 1172 et 1207. Cfr. M. a Coronata, *De locis et temporibus sacris*, n. 28, et supra, vol. II, n. 748.

⁴ C. 2329.

⁵ Augustine, *l. c.*, VIII, 319; Eichmann, *l. c.*, p. 145.

⁶ C. 21, § 1, C. 17, qu. 4.

⁷ Cfr. Wernz, *l. c.*, VI, 409.

TITULUS XIII.

DE DELICTIS CONTRA AUCTORITATES, PERSONAS,
RES ECCLESIASTICAS

1919. — Post tractationem de delictis contra fidem et religionem hoc titulo Codex agit de delictis contra auctoritatem, personas et res ecclesiasticas quae ipsa relatione quam habent ad Ecclesiam ad delicta contra religionem accedunt.

I. Delicta electionem Romani Pontificis respicientia. - Quod attinet ad poenas statutas in delicta quae in eligendo Summo Pontifice committi possunt, unice standum Constitutioni Pii X «*Vacante Sede Apostolica*», 25 Decembris 1904 ¹.

Inter poenas ² in Constitutione «*Vacante Sede*», quae ad calcem Codicis refertur integre, statutas omnino notanda est excommunicatio latae sententiae ob varia delicta ibi enumerata ipso facto incurrenda, a qua nemo potest absolvere, ne Maior quidem Poenitentiarius cuiuslibet facultatis vigore, praeterquam Romanus Pontifex, excepto mortis articulo ³.

Agitur, ut patet, de excommunicatione specialissimo modo Romano Pontifici reservata. Non censetur tamen prohibita absolutio ad normam can. 2254 ⁴.

Licet Poenitentiarius Maior non possit absolvere aut facultatem concedere ab his censuris absolvendi, si tamen casus alicui confessario occurrat, is poterit utique ad Sacram Poenitentiarium recurrere pro obtinenda, ipsa mediante, facultatem absolvendi a Romano Pontifice.

1920. — *Varia delicta ex Constitutione «Vacante Sede» excommunicatione Romano Pontifici specialissimo modo reservata punita.* - Poenam igitur excommunicationis latae sententiae Romano Pontifici specialissimo modo reservatam incurrunt ea quae sequuntur delicta committentes:

a) *Violantes secretum Conclavis.* - Lex secreti his verbis enuntiatur: «Severe praecipimus et mandamus ut ab omnibus in Conclavi partem habentibus secretum religiosissime servetur in iis omnibus, quae ad electionem

¹ C. 2330.

² Sunt enim et aliae poenae praeter excommunicationem ut, e. g., expulsio e conclavi et aliae poenae ferendae sententiae in violantes clausuram conclavis ex n. 48, privatio gradus, honoris, officii et beneficii latae sententiae in clam ingredientibus conclave ex n. 49 Constit. «*Vacante Sede*».

³ «*Vacante Sede*», n. 51.

⁴ Ita Chelodi, l. c., p. 74, nota 1; Cappello, l. c., 565, 2. Aliter Pistocchi, l. c., p. 76. Cfr. etiam Cerato, l. c., n. 107; Albertum D. Cipollini, *De censuris latae sententiae iuxta Codicem iuris canonici*, p. 236, 237.

Romani Pontificis pertineant, et in iis quae in Conclavi, seu in loco electionis agantur. Hinc quaecumque directe vel indirecte secretum violare quomodolibet poterunt, sive verba, sive scripta, sive signa, aut alia quaevis, omnia vitare et cavere omnino tenentur; ita ut hanc legem violantes excommunicationem ipso facto incurrant » ¹.

« Specialiter autem sub eiusdem excommunicationis poena, Cardinales prohibemus, ne suis Familiaribus seu Conclavistis vel aliis quibusvis ea pandant, quae scrutinium directe vel indirecte respiciant, itemque quae in Cardinalium Congregationibus sive ante Conclave sive ipso durante habitis acta vel decreta sunt » ².

Secretum de quo supra ex n. 51 afficit omnes qui in Conclavi partem habere possunt; secretum vero de quo in n. 52 afficit solos Cardinales ³.

Si igitur alia persona de his rebus loquatur et secretum violet, ex illegitime forte accepta notitia, poenam non incurrat.

Cardinales et ii qui in Conclavi partem habent secretum servare tenentur etiam post electionem Romani Pontificis ⁴; verum poenam non incurrunt nisi qui secretum violant durante Conclavi ⁵.

Excommunicationem incurrat etiam ille qui schedulam Cardinalis infirmi, qui scribere non potest, scribit, si secretum circa schedulam a se scriptam violet ⁶.

Ab incurrenda censura ob violationem secreti excusat ignorantia dummodo non sit affectata, supina aut crassa ⁷.

Nomine scrutiniis de quo in n. 52 intelligendum est tum scrutinium proprie dictum, tum etiam compromissum si forte per compromissum facta sit electio.

1921. — b) *Ephemerides extra Conclave mittentes aut in Conclavi admit- tentes.* - In Const. « *Vacante Sede* » haec circa hoc delictum leguntur: « Volumus item ut epistolae, aut cuiusvis generis scripta, etiam typis edita, tum ad eos, qui in Conclavi sunt (non exceptis ipsis S. R. E. Cardinalibus), tum praesertim e Conclavi ad eos, qui foris sunt, mitti nullatenus possint, nisi prius omnia et singula S. Collegii Secretarii, ac simul Praelatorum, qui ad custodiam Conclavis deputati sunt, examini atque inspectioni subiiciantur. Absolute autem omnibus interdiciamus, ne ephemerides quotidianae vel periodicae extra Conclave mittantur. Qui vero contra fecerint, poenae excommunicationis latae sententiae subiaceant » ⁸.

Subiicitur vi huius praescripti ipsa Cardinalium in Conclavi existentium privata correspondentia epistolaris praeviae censurae ad periculum avertendum ne et ipsi bona fide secretum violent ⁹.

¹ « *Vacante Sede* », n. 51.

² « *Vacante Sede* », n. 52.

³ Cappello, *l. c.*, 569, 570. Cfr. tamen Cipollini, *l. c.*, p. 244.

⁴ « *Vacante Sede* », n. 53.

⁵ Cappello, *l. c.*, 569, 570; Cipollini, *l. c.*, p. 242, 243; Eichmann, *l. c.*, p. 147.

⁶ « *Vacante Sede* », n. 69.

⁷ Cipollini, *l. c.*, p. 243.

⁸ « *Vacante Sede* », n. 50.

⁹ Cfr. Cipollini, *l. c.*, p. 240, 241.

1922. — c) *Cardinales non convenientes ad scrutinium*. - Ex praecepto enim « Cardinales omnes et singuli, valitudine non impediti, cum tertio pulsata per loca solita Conclavis campanula fuerit, ad scrutinium convenire debent; cui legi si quis non obtemperaverit, latae sententiae excommunicationis poenam incurrat » ¹.

Unica causa excusans ab interventu in aulam scrutiniorum est infirmitas, quae tamen non necessario gravis esse debet. Sufficit ea infirmitas qua exstante Cardinalis sine gravi incommodo proprium cubiculum deserere nequeat; non est necesse ut in cubili decumbat, senectus valde longaeva est ipsa morbus ².

1923. — d) *Simoniae delictum perpetrantes*. - En verba Const. « *Vacante Sede* »: « Simoniae crimen, tam divino quam humano iure detestabile, in electione Romani Pontificis omnino sicut reprobatum esse constat, ita et Nos reprobamus atque damnamus, huiusque criminis reos poena excommunicationis latae sententiae innodamus; sublata tamen irritatione electionis simoniacae, quam Deus avertat, a Iulio II (vel alio qualicumque decreto pontificio) statuta, ut praetextus amputetur impugnandi valorem electionis Romani Pontificis » ³.

Agitur de simonia iuris divini ⁴.

Requiritur ut simonia committatur in electione Romani Pontificis, pacto sive implicito sive explicito quo ex una parte votum detur aut promittatur ex altera vero parte aliquid temporale ⁵.

Quia Cardinales soli ad electionem cum suffragio concurrere debent ipsos praecipue afficere haec excommunicatio videtur ⁶. Verum etiam alii ad delictum concurrere posse videntur, licet utique admittendum forte sit ad delictum necessario concurrere debere saltem unum Cardinalem qui de facto suum suffragium det ex pacto. Videtur enim sola simonia realis aut summum etiam conventionalis mixta poena excommunicationis affici; cum per ipsam solam delictum habeatur consummatum ⁷.

1924. — e) *Veto sive exclusivam manifestantes aut reportantes in Conclavi sive extra*. - Circa hoc Pius X ea quae sequuntur statuit: « Quae in Nostra Constitutione *Commissum nobis* de civili *Veto* seu *Exclusiva*, uti vocant, in electione Summi Pontificis ediximus et sanximus, hic omni ex parte atque integre renovantes, confirmata esse volumus. Quamobrem iterum in virtute sanctae obedientiae, sub interminatione divini iudicii et poena excommu-

¹ « *Vacante Sede* », n. 37.

² Cipollini, *l. c.*, 239.

³ « *Vacante Sede* », n. 79.

⁴ Cipollini, *l. c.*, 245, 246.

⁵ Cfr. tamen Cipollini, *l. c.*, 246.

⁶ Vermeersch-Creusen, *Epitome*, III², n. 530, 5; Salucci, *l. c.*, n. 129. Dubitat Cappello, *l. c.*, 571. Eichmann, *l. c.*, 146 ex cc. 2227 et 1557, § 1, notat solum Romanum Pontificem posse in hoc casu sententiam declaratoriam in Cardinalem ferre. Cfr. etiam Cipollini, *l. c.*, 246. Idem Eichmann, *l. c.*, ibidem docet solos Cardinales huius criminis reos esse posse.

⁷ Cfr. Cipollini, *l. c.*, p. 246. Circa notionem et divisionem simoniae in genere, cfr. vol. II, n. 708 et sqs.

nicationis latae sententiae, omnes et singulos S. R. E. Cardinales, tam praesentes quam futuros, pariterque Secretarium S. Collegii Cardinalium aliosque omnes in Conclavi partem habentes, prohibemus ne, quovis praetextu, a quavis civili potestate munus recipiant *Veto* sive *Exclusivam* etiam sub forma simplicis desiderii, proponendi, ipsumve hoc *Veto*, qualibet ratione sibi cognitum, patefaciant sive universo Cardinalium Collegio simul congregato sive singulis purpuratis Patribus, sive scripto, sive ore, sive directo ac proxime, sive oblique ac per alios, sive ante Conclave sive ipso perdurante. Quam prohibitionem extendi volumus ad omnes interventus, intercessionem aliosque modos quoslibet, quibus laicae potestates cuiuslibet gradus et ordinis voluerint sese in Pontificis electione immiscere » ¹.

Ad censuram incurrendam requiritur ut *Veto* a civili publica potestate recipiatur; non incurritur si *Veto* recipiatur a persona aliqua privata aut a persona aut Collegio ecclesiastico ².

Ad censuram incurrendam sufficit acceptatio muneris proponendi *Veto*, aut manifestatio ipsius *Veto* facta Cardinalibus. Qui acceptat munus et qui *Veto* ipsum manifestat Cardinalibus duo delicta committit ³.

Censuram non incurrit qui *Exclusivam* proponit ante Conclave Pontifice adhuc vivente, nec item qui manifestat *Exclusivam* successore iam electo ⁴.

Nulla recta intentio excusare potest acceptationem muneris aut manifestationem *Exclusivae* ⁵.

1925. — f) *Vivente Romano Pontifice de eiusdem electione tractare praesumentes aut suffragia promittentes.* - Pius X haec in sua Constitutione statuit: « Sub excommunicationis poena prohibemus ne quis, etiamsi Cardinalatus honore fulgeat, vivente Romano Pontifice et eo inconsulto, tractare de ipsius Successoris electione, aut aliquod suffragium polliceri, vel hac de causa privatis conventiculis factis aliquid deliberare et decernere praesumat » ⁶.

Tria sub censura cadunt: *tractare*, R. Pontifice vivente, de eiusdem electione; *aliquod suffragium polliceri*; et *conventiculis privatis hac de causa aliquid deliberare et decernere*. *Tractare* significat de aliqua re systematice negotiari cum seria intentione non simpliciter de aliqua re loqui aut aliquid notare ⁷; vel etiam significat ex professo agere, vel saltem proposita cum aliis coniicere, consultationes facere, consilia conferre intuitu actionis practicae ⁸.

Suffragium polliceri significat aliquod alicuius electoris votum seu vocem activam alicui pro electione promittere; quod facere possunt principaliter quidem Cardinales quibus ius est eligendi, ut conrei autem etiam

¹ « *Vacante Sede* », n. 81.

² Cipollini, l. c., p. 251.

³ Cipollini, l. c., p. 151, 152; Cappello, l. c., n. 574.

⁴ Cipollini, l. c., 252; Cappello, l. c., n. 575.

⁵ Cappello, l. c., n. 574; Cipollini, l. c., p. 251.

⁶ « *Vacante Sede* », n. 80.

⁷ Augustine, l. c., VIII, 322, nota 3.

⁸ Cipollini, l. c., 248; Cappello, l. c., n. 572.

aliae personae quo casu et ipsae poenis una cum Cardinalibus subiacent ad normam can. 2209, §§ 1-3, et 2211 ¹.

Privatis conventiculis aliquid deliberare et decernere is dicitur qui de Romani Pontificis electione secretas init machinationes quibus aliquid practice definitur et statuitur circa practicam executionem futurae electionis ².

Cum tres actiones distinctae sub censura cadant, una ex ipsis ad delictum sufficit; attamen, quia tres actiones inter se fere semper coordinantur et altera in altera continetur, probabile videtur unicam censuram incurrere qui *tractat* et in tractatione *aliquod suffragium pollicetur* vel *aliquid deliberat* ³.

Notandum est tres declaratas actiones tunc tantum sub censura cadere cum ponuntur *vivente adhuc Romano Pontifice eoque inconsulto* ⁴.

Cum ad delictum *praesumptio* requiratur excusat ab ipso ignorantia etiam crassa ⁵.

Cooperantes incurrunt poenam si eorum actio necessaria fuerit ad delictum committendum ⁶.

1926. — g) *Quoquo modo paciscentes de dando alicui suffragio electivo.* - En verba Constit. « *Vacante Sede* »: « Cardinales abstineant ab omnibus pactionibus, conventionibus, promissionibus aliisque quibuscumque obligationibus, quibus adstringi possint ad suffragium alicui vel aliquibus dandum vel non dandum; quae omnia et singula, si de facto intervenerint, etiam iuramento adiecto, nulla et irrita, neque ad eorum observantiam quemquam teneri decernimus, et contra facientes ex nunc excommunicationis poena innodamus » ⁷.

Quae hic prohibentur respiciunt quamlibet obligationem quam aliquis Cardinalis in se Sede vacante susciperet dandi suum suffragium alicui determinatae personae. Qui talem susciperet aut se ligare intenderit tali obligatione fori externi invalide ageret sed nec etiam in foro interno vim aliquam habere posset pactum aut promissio facta, salva utique obligatione conscientiae dandi suffragium illi qui secundum Deum sibi dignior videatur. Tractatus autem pro electione habendos non prohibet Constitutio « *Vacante Sede* » ⁸.

Poena excommunicationis afficit non solum qui promissiones, pactiones, conventiones aut alias assumptas obligationes executioni mandat, sed etiam qui pactiones ipsas, promissiones, conventiones et obligationes in se suscipit ⁹.

¹ Cfr. etiam Salucci, *l. c.*, n. 130, p. 89; Cappello, *l. c.*, n. 572. Cipollini, *l. c.*, p. 248, interpretatur vocem *suffragium* pro quolibet auxilio aut favore impendendo. Concedendum utique est auxilium aut favorem promittens in hac re facile cadere posse sub censura ob *tractationem* aut ob *deliberationem in conventiculis privatis*; at non videtur hic, sensu a Cipollini intellecto, intellegenda vox *suffragium*.

² Cipollini, *l. c.*, p. 248; Cappello, *l. c.*, n. 572.

³ Cfr. Cipollini, *l. c.*, p. 248.

⁴ Cipollini, *l. c.*, p. 247; Cappello, *l. c.*, 572.

⁵ Cappello, *l. c.*, 572; Cipollini, *l. c.*, 248.

⁶ Cc. 2209 et 2211.

⁷ « *Vacante Sede* », n. 82.

⁸ Cfr. « *Vacante Sede* », n. 82; Cipollini, *l. c.*, 253; Cappello, *l. c.* n. 576; Eichmam, *l. c.*, p. 146, 147.

⁹ Aliter Salucci, *l. c.*, n. 133, requirere videtur ad poenam incurrendam executionem pactionum etc.; erronee ut videtur.

1927. — *h) Audentes impugnare litteras a Romano Pontifice editas seu promulgatas ante coronationem.* - Pius X haec habet: « Si quis litteras super negotiis quibuscumque confectas, quae a Romano Pontifice ante coronationem suam emanaverint, audeat impugnare, excommunicationis sententia innodamus » ¹.

Romanus Pontifex, legitime electus, statim ab acceptata electione, obtinet, iure divino, plenam supremam iurisdictionis potestatem ². Si quis proinde eius acta quocumque nomine designentur impugnare ausus sit vel schismatis fit reus ei se subiicere recusans vel saltem gravis inobedientiae fit reus et iuste excommunicatione punitur.

Impugnare idem est ac valorem litterarum denegare seu nolle eas validas et obligatorias agnoscere. Excusat ab hac poena ignorantia etiam crassa seu supina ³.

1928. — II. Inobedientia et conspiratio in Superiores et eorum acta. - 1° Duo sunt delicta hoc canone 2331 punita: *inobedientia* et *conspiratio* cui additur et *provocatio*.

a) Inobedientia - est pertinax resistentia praecepto aut prohibitioni legitimi Superioris legitime praecipientis.

Hic Codex punit non quamlibet inobedientiam sed solum inobedientiam erga Romanum Pontificem et erga proprium Ordinarium ⁴.

Romanus Pontifex est Primas universalis Ecclesiae et in Codice punitur inobedientia erga ipsum quatenus est Primas Ecclesiae non quatenus est princeps temporalis ⁵.

Religiosi religionis clericalis exemptae proprium Ordinarium habent in Supremo Moderatore et in Superiore maiori et in certis materiis etiam Ordinarium loci; ceteri religiosi non exempti pro Ordinario proprio habent Ordinarium loci domus religiosae cui assignati sunt ⁶.

Ut habeatur inobedientia quae delictum constituit requiritur ut Superior legitimus sit et ut legitime idest intra ambitum suae potestatis praecipiat vel prohibeat. Romani Pontificis potestas limitatur solo iure divino seu naturali seu positivo; potest igitur ipse aliquid praecipere quod est contra ius commune et universale canonicum. Ordinarii autem locorum et aliorum Ordinariorum potestas limitatur iure divino et etiam iure communi Ecclesiae nisi indultum aut privilegium aliud cavens probetur. Praecepta Romani

¹ « *Vacante Sede* », n. 88.

² C. 219.

³ Cfr. Cipollini, *l. c.*, p. 254; Salucci, *l. c.*, n. 133.

⁴ Augustine, *l. c.*, VIII, 324, notat potestatem praecipiendi domesticam aut dominativam in Codice hic non considerari. Id utique verum est eo sensu quod Superiores qui sola potestate dominativa gaudent non veniunt nomine Ordinarii et proinde de ipsis non agit hic can. 2331. Verum Ordinarius religiosus et etiam Romanus Pontifex potest praecipere religiosis etiam vi voti ex c. 499, § 1; et in casu in inobedientiam religiosi cadere videtur dispositio huius canonis.

⁵ Augustine, *l. c.*, VIII, 324, 325.

⁶ Augustine, *l. c.*, VIII, 324.

Pontificis semper legitima praesumuntur; si nimis ardua videantur aut insufficientibus informationibus fundata, poterit is cui data sunt supplicare et maiores ipsi Romano Pontifici informationes offerre. Quod si, his non obstantibus, Romanus Pontifex praeceptum non revocet, ei obediendum omnino est ¹.

Etiam praecepta aliorum Ordinariorum praesumuntur legitima, et facilius contra ipsa admittitur recursus ad auctoritatem superiorem; quem recursum praesertim si ad Sanctam Sedem fiat nullus Superior aut Ordinarius impedire potest ².

Ordinarii proprii possunt esse plures iisque omnibus obedientia debetur. Si inter ipsos sit gradatio hierarchica, e. g., Supremus Moderator et Superior maior, Romanus Pontifex et Episcopus, ei qui gradus est superioris in conflictu obediendum est.

Ordinario non proprio reverentia utique, at non obedientia debetur ³.

Si aliqui auctores ⁴ docent non necessario obtemperandum esse Romano Pontifici aut Episcopis aliquid praecipientibus circa res politicas, id restringendum est ad casus in quibus res politicae nullam habeant ad religionem aut bonos mores relationem ⁵. At si de facto aliquod praeceptum de his rebus ferat aut Romanus Pontifex aut Ordinarius loci praesumendum est agi de re politica necessario connexa cum religione et proinde obediendum omnino est.

Notandum etiam est obedientiam deberi Ordinariis legitime praecipientibus et multo magis Romano Pontifici non solum a clericis sed etiam a laicis ⁶.

Ad delictum constituendum non sufficit quaelibet inobedientia, sed requiritur inobedientia *pertinax* seu inobedientia quae coniunctam habeat aliqualem contumaciam. Quam ob rem licet legibus universalibus non obedire idem sit ac non obedire Romano Pontifici qui earum legum est auctor, itemque non obedire legi latae ab Episcopo idem sit ac non obedire Episcopo; tamen taliter inobedientes non censentur delictum de quo hic agimus committere quia deest pertinacia. Haberetur e contra contumacia et delictum si taliter inobediens ad observantiam illius legis aliqua monitione sibi peculiariter facta invitatus fuisset. Ideo dicemus aliquam monitionem ad delictum necessariam esse si agitur de inobedientia legi facta. Si autem agatur de inobedientia praecepto alicui personali facta, monitio distincta ab ipso praecepto necessaria non videtur et potius videtur monitio in ipso praecepto contineri. Etiam in hoc casu tamen congruenter repeti poterit monitio. Ad delictum proinde inobedientiae constituendum aliqua monitio implicita aut explicita requiri videtur ⁷.

¹ Ayrinhac, *Penal legislation...*, n. 244; Eichmann, *l. c.*, 148; Chelodi, *l. c.*, n. 69.

² Augustine, *l. c.*, VIII, 325, 326, nota 5.

³ Eichmann, *l. c.*, 148, nota 1; Augustine, *l. c.*, VIII, 325.

⁴ Cfr. Eichmann, *l. c.*, 148; Augustine, *l. c.*, VIII, 325, 326, nota 5.

⁵ Hanc restrictionem ipse Eichmann, *l. c.*, 148, ponit.

⁶ C. 11, C. 11, qu. 3, qui canon licet sit Pseudo-Isidori doctrinam tamen certam enuntiat. Cfr. etiam Chelodi, *l. c.*, n. 69.

⁷ Eichmann, *l. c.*, 148; Augustine, *l. c.*, VIII, 326; Ayrinhac, *l. c.*, 244; Santamaria, *l. c.*, VI, 215. Chelodi, *l. c.*, 69, p. 174, nota 3 ait: « Semper requiri monitionem affirmare

Notandum etiam est monitionem aut praeceptum, ut delictum habeatur, procedere debere ab Ordinario proprio, nec sufficere ad delictum de quo hic agimus praeceptum datum a proprio paroco ¹, nisi forte parochus agat ex delegatione Ordinarii loci, ut si Ordinarius ei committat citare aliquem testem aut eius depositionem suscipere ².

1929. — *b) Conspiratio* - est aliud delictum can. 2331 punitum. Tunc habetur conspiratio cum duae vel plures personae ex pacto seu conventionione aut ex inter se inita societate ³ conveniunt in dene-ganda obedientia legitimis superioribus et in subvertenda legitima auctoritate quibusvis mediis etiam illicitis, necnon in oppugnandis legibus et praeceptis Superiorum et in avertendis aliis ab obedientia ⁴.

Ut habeatur delictum conspiracy de quo hic agitur, requiritur ut ipsa conspiratio contra auctoritatem Romani Pontificis eiusve Legati vel proprii Ordinarii aut contra eorum legitima man-data dirigatur ⁵.

Si nec pactum seu conventio, nec societas habeatur licet forte duae personae in oppugnanda auctoritate casu conveniant conspiratio proprie dicta non habetur.

Pariter non constituunt delictum conspiracy invectivae personales, libelli famosi contra aliquem Superiorem, sed alia delicta constituunt ⁶.

Conspiratio contra Ordinarium non proprium non est delictum de quo hic sermo est ⁷.

Conspiratio perfecta est et delictum constituit statim ac pactum sce-leris intervenit ⁸.

1930. — *c) Provocatio* - subditorum ad inobedientiam erga Su-periores, de quibus supra, et eorum acta constituit tertium delictum de quo hic agitur. Provocatio fieri potest scriptis vel verbis aut

nollem, cum nec in canone hoc dicatur nec ex natura rei ad pertinaciam constituendam in quolibet casu necessaria sit ». Verum ipse forte loquitur de monitione distincta a praecepto ipso, quo casu nec nos eius necessitatem admittimus.

¹ Eichmann, *l. c.*, 148; Hollweck, *l. c.*, p. 202, nota 2.

² Cfr. Hollweck, *l. c.*, p. 202, nota 2.

³ Codex poenalis italicus tres figuras delicti conspiracy politicae agnoscit; nempe, conspiracy ex pacto seu conventionione; conspiracy ex societate inita; conspiracy cum vi armata (*banda armata*) cfr. art. 304-306 Codicis citati. Saltelli e Romano Di-Falco, *l. c.*, II, n. 713 et sqs. Iure nostro unicum institutum iuridicum agnoscere videtur.

⁴ Hollweck, *l. c.*, p. 217, § 145, nota 1. Augustine ita definit conspiracy: Pactum duarum vel plurium personarum ad executioni mandandum aliquod illegitimum obiectum, sive hoc obiectum ut finis consideretur sive consideretur ut medium. Finis conspiracy est duplex generatim: subversio auctoritatis et incitatio ad rebellionem contra auctori-tatem. Cfr. etiam Chelodi, *l. c.*, n. 69, 2.

⁵ C. 2331, § 2.

⁶ Augustine, *l. c.*, VIII, 326.

⁷ Eichmann, *l. c.*, 149.

⁸ Saltelli e Romano Di-Falco, *l. c.*, n. 713 et sqs.

etiam aliis mediis. Si plures conveniant in provocandis ex pacto seu conventionem subditis provocatio idem est ac figura aliqua specialis conspirationis. Delictum proprium et speciale constituit quando unica est persona provocans vel etiam si plures altera ab altera independenter provocet. Provocatio delictum constituit etsi effectum ipsa non obtineat, seu licet ii qui provocati fuerunt non ei responderint ¹.

1931. — 2° *Poenae omnes in haec delicta de iure vigente sunt ferendae sententiae.* - a) *Poenae in inobedientes.* - Qui Romano Pontifici vel proprio Ordinario aliquid legitime praecipienti vel prohibenti pertinaciter non obtemperant, congruis poenis, censuris non exclusis, pro gravitate culpa puniantur ².

Poena congrua ea est quae gravitati culpa correspondet. Gravitas autem culpa, in hac praesertim re, pendet magna ex parte a qualitate personae quae delictum committit. Licet enim certum sit, ut diximus, etiam laicos obligari ad obediendum Ordinario suo et Summo Pontifici legitime praecipientibus, tamen certo gravius obligantur clerici et religiosi quorum proinde inobedientia gravior gravioribus poenis est punienda ³.

Iure antiquo multae et variae poenae latae sunt in inobedientes Apostolicae Sedi vel propriis Ordinariis, ut videre est in fontibus ad hunc can. 2331, § 1 adductis ⁴.

Digna speciali mentione est excommunicatio latae sententiae speciali modo Romano Pontifici reservata ex Constitutione « *Apostolicae Sedis* » n. 3 vigens immediate ante Codicem, eos attingens qui a Romani Pontificis pro tempore existentis obedientia pertinaciter se subtrahunt vel recedunt. Quae excommunicatio in Codice non est retenta. Notandum tamen est eos qui Romano Pontifici universim subesse renuunt nunc inter schismaticos adnumerandos esse et poenis in schismaticos latis subesse ⁵. Adest etiam in Codice poena specialis in appellantes a legibus, decretis aut mandatis Romani Pontificis ad Concilium Universale de qua postea ⁶.

1932. — b) *Poenae in conspirantes et in provocantes.* - Conspirantes contra auctoritatem Romani Pontificis eiusve Legati vel

¹ C. 2331, § 2. Chelodi, *l. c.*, 69, 2.

² C. 2331, § 1.

³ Differentia punitionum pro differentia personarum inobedientium iam in Concilio Chalcedonensi statuta erat; ex hoc Concilio clerici inobedientes Episcopo subiacerere debebant condemnationibus canonum, laici vero vel monachi communione erant privandi. Cfr. c. 10, C. 18, qu. 2.

⁴ Aliqui tamen ex his canonibus sunt Pseudo-Isidori, e. g., talis est c. 3, C. 3, qu. 4 ubi qui transgreditur iussa Apostolicae Sedis infamis declaratur; item c. 18, C. 11, qu. 1, ubi clericus inobediens Episcopo dicitur deponendus et Curiae tradendus.

⁵ Cfr. c. 2314. Chelodi, *l. c.*, n. 69. Cfr. supra n. 1858.

⁶ Cfr. c. 2332. Cfr. infra n. 1933 sqs.

proprii Ordinarii aut contra eorum legitima mandata itemque subditos ad inobedientiam erga ipsos provocantes: α) Censuris aliisque poenis coerceantur ¹.

Hae poenae applicationem habere debent praesertim in laicos inobedientes; pro clericis enim et religiosis speciales poenae sunt statutae. Attamen si poenae speciales non sufficiant nihil impedire videtur quo minus Ordinarius ad censuras et alias poenas etiam contra clericos et religiosos procedere possit.

β) *Si sint clerici*, dignitatibus, beneficiis aliisque muneribus priventur.

γ) *Si sint religiosi*, voce activa et passiva et officio priventur ².

Poenae istae sunt omnes ferendae sententiae. Poenae contra clericos et religiosos sunt determinatae, aliae poenae sunt indeterminatae; at ex praecepto imponendae. Ratio iustitiae requirit ut severius procedatur in eum qui conspiracyonem promovit et alios ad rebellionem excitavit; mitius in eum qui pactum sceleris antequam executioni mandaretur revocavit ³.

Iure antiquo clerici coniurantes et conspirantes proprium gradum in Ecclesia amittere debebant ⁴; item clerici erant detrudendi in carcerem et ceteri excommunicandi ⁵. Aliae etiam poenae vigeant ut videre est in fontibus ad can. 2331, § 2 ⁶.

1933. — III. Appellantes a Romano Pontifice ad universale concilium. - 1° *Delictum*. - Ad figuram huius delicti intelligendam praemittenda sunt aliqua principia circa primatum Romani Pontificis. En principia huiusmodi: Romanus Pontifex, Beati Petri in primatu Successor, habet non solum primatum honoris, sed etiam supremam et plenam potestatem iurisdictionis in universam Ecclesiam tum in rebus quae ad fidem et mores, tum in iis quae ad disciplinam et regimen Ecclesiae per totum orbem diffusae pertinent. — Haec potestas est vere episcopalis, ordinaria et immediata tum in omnes et singulas ecclesias, tum in omnes et singulos pastores et fideles, a quavis humana auctoritate independens ⁷.

¹ C. 2331, § 2.

² C. 2331, § 2.

³ C. 2213, § 3. Cfr. in hoc sensu etiam Cod. poen. italicum art. 308, 309.

⁴ Cfr. c. 21, C. 11, qu. 1, qui est can. 18 Concilii Chalcedon. a. 451; eademque dispositio refertur in cc. 23 et 24, C. 11, qu. 1.

⁵ C. 22, C. 11, qu. 1 qui est Pseudo-Isidori.

⁶ Hollweck, *l. c.*, p. 217, § 145, ius ante Codicem immediate vicens ex antiquis canonibus Decreti Gratiani praesertim excerptum ita determinavit ut conspirantes subiacerent excommunicationi, clerici depositioni. Casus autem graviores infamia afficeret ex c. 11, C. 11, qu. 3, qui est Pseudo-Isidori. Cfr. etiam Chelodi, *l. c.*, 69, 2; Eichmann, *l. c.*, p. 149; Augustine, *l. c.*, VIII, 327.

⁷ C. 218.

Concilium Oecumenicum suprema pollet in universam Ecclesiam potestate. — A sententia Romani Pontificis non datur ad Concilium Oecumenicum appellatio ¹. Prima Sedes a nemine iudicatur ². Huius doctrinae dogmaticae consequentia practica est quod eidem Romano Pontifici non solum obedientia absoluta praestanda sit, sed etiam quod adversus leges, decreta aut mandata eiusdem nulla detur appellatio. Appellatio enim supponit in eo ad quem appellatur superioritatem et in eo a quo appellatur inferioritatem; at in Ecclesia nulla est auctoritas cui subiici possit Romanus Pontifex; ergo appellatio ab actibus Romani Pontificis repugnat.

Delictum igitur obiective constituitur ab appellatione a legibus, decretis, mandatis Romani Pontificis pro tempore existentis ad Universale Concilium ³.

Appellatio proprie et stricte dicta est provocatio ab inferiore iudice, qui sententiam tulit, ad superiorem, ratione damni illati vel inferendi ⁴. At hic appellatio latiori et improprio sensu accipitur pro quolibet recursu contra acta Romani Pontificis ad Concilium Oecumenicum. Contextus Codicis requirit hanc interpretationem.

Aliqui auctores requirunt ad delictum huius canonis constituendum ut appellans provocet ab actu Romani Pontificis ad Concilium Oecumenicum tanquam ad tribunal superius Romano Pontifice et excludunt a delicto casus quibus quis appellat a Romano Pontifice ad Concilium tanquam ad ens quod maiori operatur sollemnitate ⁵.

At si ita revera esset inutiliter lata fuisset poena specialis contra taliter appellantes, quia tales iam essent ut haeretici excommunicatione Romano Pontifici speciali modo reservata innodati ⁶.

Potius dicendum est delictum huius can. 2332 esse speciale exemplum delicti inobedientiae pertinacis erga Romanum Pontificem et haberi ut delictum specificum relate ad delictum genericum inobedientiae ⁷, cuius

¹ C. 228.

² C. 1556.

³ C. 2332.

⁴ Cfr. vol. II, n. 1408.

⁵ Ita, e. g., Cappello, *l. c.*, 244, 5; cui accedere videtur Cipollini, *l. c.*, p. 110.

⁶ Cfr. in hoc sensu Ayrinhac, *l. c.*, n. 246 ubi ait: « Some canonists were of mind that, inasmuch as by the formal definition of the Pope's universal primacy of jurisdiction in the Council of Florence (1439) and of the Papal infallibility in the Vatican Council appeal from the Pope to a Council clearly implied heresy and schism, a special penalty against it was henceforth nonnecessary »; Pennacchi, *Commentaria in Constit. « Apostolicae Sedis »*, I, p. 405: « But such penalty is maintained in the present Code, which declares offenders suspects of heresy, thereby admitting that their heresy might not always be evident ». Et revera si specialis intentio contra auctoritatem Romani Pontificis esset necessaria semper haeresis haberetur. Unde dicendum est delictum haberi quotiens appellatio habeatur, nec ullo modo inquirendum esse de intentione appellantis.

⁷ Hilarius a Sexten, *l. c.*, p. 119.

specialis malitia consistit in iniuria quae fit eidem Romano Pontifici recurrendo ab ipso ad aliam auctoritatem quae auctoritas non existit ut aliquid adaequate distinctum ab ipsa auctoritate Romani Pontificis ¹.

De iure vigente ² nihil refert utrum appellatio fiat ad Concilium Oecumenicum, praesens an ad futurum ³.

Delictum non constituit hoc canone punitum appellatio ad Concilium particulare, nationale, ad futurum Romanum Pontificem, ad Deum, ad Christum ⁴.

Requiritur ut appellatio seu recursus fiat contra *leges, decreta vel mandata Romani Pontificis*. *Leges* autem, *decreta* aut *mandata* comprehendunt quemlibet actum Romani Pontificis quo aliquid praeceptorio modo vel singulis determinatis personis vel determinatae parti Ecclesiae vel universae etiam Ecclesiae imponitur faciendum vel credendum; nihil refert qua potestate procedere vel uti intendat Romanus Pontifex sive legifera, sive iudiciali, sive executiva; universa enim potestas iurisdictionis in ipso residet ⁵.

Attamen *leges, decreta, mandata* « a quibus appellare nefas est, intelligenda sunt illa omnia, quibus Romanus Pontifex, munere supremi Pastoris fungens, aliquid imperat, quod ad bonum animarum spectat, non vero illa, quae se ad civile regimen referunt. Nec interest, utrum decretum, de quo appellatur, sit *universale* an *particulare*, *disciplinare* an *dogmaticum*; attamen qui a decreto dogmatico appellaret, is etiam ut haereticus excommunicaretur; nec refert utrum mandatum fuerit iustum vel iniustum, quia bulla (nunc autem canon) absolute et indistincte loquitur, et non fundatur in eo, quod res iusta vel iniusta sit, sed in eo, quod sic appellans iniuriam facit auctoritati Romani Pontificis » ⁶.

Requiritur ut de legibus, decretis aut mandatis agatur quae sint revera Romani Pontificis et quidem qua Romanus Pontifex est Primas in Ecclesia, non princeps in Statu Civitatis Vaticanae ⁷.

Non constituit delictum huius canonis appellatio a lege alicuius synodi aut Concilii provincialis aut a mandato seu decreto alicuius dicasterii Sanctae Sedis, nisi lex aut mandatum aut decretum lata sint de speciali mandato Romani Pontificis aut eiusdem specialem approbationem obtinuerint ⁸.

¹ Eichmann, *l. c.*, 150. Cfr. etiam vol. I, n. 318, p. 368, in nota 6.

² De iure ante Codicem vigente poena non incurreretur si appellatio facta fuisset ad Concilium praesens seu nondum conclusum, quia in Const. « *Apostolicae Sedis* » dicebatur *ad universale futurum Concilium appellantes*. Cfr. Hilarius a Sexten, *l. c.*, 120; Hollweck, *l. c.*, p. 197, nota 5.

³ Augustine, *l. c.*, VIII, 328; Chelodi, *l. c.*, 69; Pistocchi, *l. c.*, 83; Cipollini, *l. c.*, 110.

⁴ Cfr. hoc sensu Hollweck, *l. c.*, p. 197, nota 5; Cipollini, *l. c.*, 110; Ayrinhac, *l. c.*, n. 247; Pistocchi, *l. c.*, 83; Chelodi, *l. c.*, 69, p. 75, nota 5.

⁵ Eichmann, *l. c.*, 150; Cipollini, *l. c.*, 109; Cappello, *l. c.*, n. 242; Salucci, *l. c.*, n. 145. Explosa est opinio docentium poenam non incurri ab appellantibus a legibus. Cfr. Pistocchi, *l. c.*, 82; Chelodi, *l. c.*, 69, p. 76.

⁶ Hilarius a Sexten, *l. c.*, 120.

⁷ Augustine, *l. c.*, VIII, 328, 329.

⁸ Chelodi, *l. c.*, 69, 3; Pistocchi, *l. c.*, p. 82, 83; Cipollini, *l. c.*, 109, 110; Salucci, *l. c.*, 145, p. 98; Cappello, *l. c.*, n. 243; Caviglioli, *l. c.*, n. 94.

Difficultas est in explicanda clausula *Romani Pontificis pro tempore existentis*. Plures auctores docent non constituere delictum appellationem a lege vel decreto vel mandato Romani Pontificis iam defuncti quia talis Pontifex non amplius dici potest pro tempore existens ¹.

Alii vero auctores docent leges, decreta et mandata Romani Pontificis etiam defuncti adhuc sub sanctione cadere quousque revocata fuerint aut ex se cessaverint, quia ad beneplacitum data ².

Quaenam ex his interpretationibus verior sit videant sapientiores. Forte dici potest illam phrasem *pro tempore existentis* verificari semper, quousque nempe lex aut decretum aut mandatum a Romano Pontifice datum non cesset. Lex proinde et decretum et mandatum Romani Pontificis pro tempore existentis est non solum lex et decretum aut mandatum a Romano Pontifice directe datum sed etiam quod a praedecessoribus datum est et adhuc vim suam retinet. Potest utique successor vim illi legi, decreto vel mandato auferre, si non agatur de decreto dogmatico, et tunc non amplius cadit sub lege huius canonis.

Qui appellans a lege, decreto vel mandato Romani Pontificis non credit in Romani Pontificis infallibilitatem aut primatum est haereticus, at ut talis non consideratur nisi sufficienter suum haereticum animum manifestet externe. Haec manifestatio si locum habeat duo delicta commissa habentur et duae incurruntur poenae ³. Verum bene notandum est manifestationem animi haeretici requiri ad delictum haeresis nec sufficere, ad hanc manifestationem, ipsam appellationem ⁴.

Ad delictum non requiritur ut appellatio effectum sortiatur, alias nunquam committeretur delictum nec poena incurreretur. Delictum est perfectum statim ac appellatio aut recursus interpositus est; nec cessat poena si deinde appellatio revocetur ⁵.

1934. — 2° Poenae. - a) Si delinquentes sint personae physicae. - Omnes et singuli cuiuscunque status, gradus seu conditionis etiam regalis, episcopalis vel cardinalitiae fuerint, a legibus, decretis, mandatis Romani Pontificis pro tempore existentis ad Universale Concilium appellantes:

α) Sunt suspecti de haeresi;

¹ Ita post D'Annibale, Cappello, *l. c.*, 243; Salucci, *l. c.*, 145, p. 98; Pistocchi, *l. c.*, 83; Paschalis da Siena, *Commentarius censurarum iuxta novum Codicem iuris canonici*, Neapoli, 1918, p. 30; Vermeersch-Creusen, *l. c.*, III^a, n. 532; Cipollini, *l. c.*, 110.

² Caviglioli, *l. c.*, n. 94 et praesertim Augustine, *l. c.*, VIII, 329, ubi haec scribit: « Some have raised a difficulty concerning an appeal from a law, decree, or ordinance of a Pope who has died after having issued said law etc. And therefore seems not to exist any more. However, this is a rather subtle interpretation and certainly nullifies the intention of the lawgiver. Besides, it entails the absurdity that after the death of Pontiff his laws, decrees, etc. Ordinances could be appealed. Finally, such laws etc. are intended not only for the lifetime of the Pope. Most probably the phrase, *pro tempore existentis*, was inserted in view of possible resignation ».

³ Hilarius a Sexten, *l. c.*, 120; Cipollini, *l. c.*, 110; Pistocchi, *l. c.*, 84.

⁴ Quod non bene advertunt aliqui auctores ut Pistocchi, *l. c.*, 84; Salucci, *l. c.*, 144.

⁵ Pistocchi, *l. c.*, 82.

β) Et ipso facto contrahunt excommunicationem Sedi Apostolicae speciali modo reservatam ¹.

Cardinales necessario commemorandi erant alioquin poenam hanc non incurrissent ².

Ex Constitutione «*Apostolicae Sedis*» poenam incurrerant etiam auxilium, favorem aut consilium praestantes; Codex de ipsis amplius expresse non loquitur; at indubitanter etiam de iure vigente poenas incurrunt ii omnes sine quorum opera appellatio locum non habuisset ³.

1935. — b) *Si delinquat in hoc persona moralis*. - Si idem appellationis a Romano Pontifice ad Concilium Oecumenicum delictum commiserint Universitates, Collegia, Capitula aliaeve personae morales, quocunque nomine nuncupentur, interdictum speciali modo Sedi Apostolicae reservatum incurrunt ⁴.

Haec poena incurritur solum a persona morali legitime constituta seu erecta ⁵.

Utrum etiam persona moralis civilis seu auctoritate civili erecta delictum hoc committere et poena consequenti affici possit quaestio est inter auctores ⁶.

Per se nulla est repugnantia quod etiam corporationes seu personae morales civiles delictum committant. At quia poenae in tales corporationes difficile infligi possunt ab Ecclesia, cum sua iura quibus fruuntur a Statu civili non ab Ecclesia obtinuerint, et legibus civilibus non ecclesiasticis regantur, probabilior videtur doctrina quod Ecclesia personas morales civiles attingere nolit. Dico *attingere nolit*, quia de iure vi potestatis indirectae utique attingere posset. Si igitur aliqua vel aliquae etiam plures personae physicae ad aliquam personam moralem civilem in hoc deliquerint eorum delictum consideratur ut delictum singularum personarum et excommunicationem de qua supra contrahunt, persona vero moralis qua talis non tangitur.

Ut delictum personae moralis habeatur requiritur ut maior pars personarum quae iure suffragii gaudent in illa persona, suo cum suffragio ad delictum concurrat, aut saltem appellatio fiat ab illis personis physicis quae

¹ C. 2332. Constitutio «*Apostolicae Sedis*», n. 4, (I, 4) excommunicationi speciali modo Romano Pontifici reservatae subiiciebat «omnes et singulos cuiuscumque status, gradus seu conditionis fuerint, ab ordinationibus seu mandatis Romanorum Pontificum pro tempore existentium ad universale futurum concilium appellantes, nec non eos, quorum auxilio, consilio vel favore appellatum fuerit».

² Cfr. c. 2227, § 2.

³ Cfr. cc. 2209, § 3 et 2231. Ita etiam Salucci, *l. c.*, n. 145; Pistocchi, *l. c.*, 83, 84.

Paulo aliter Cappello, *l. c.*, 245 videtur excludere faventes, auxilium praestantes etc.; item Cipollini, *l. c.*, 110.

⁴ C. 2332.

⁵ Chelodi, *l. c.*, 69, p. 75, nota 6.

⁶ Affermat modo absoluto Salucci, *l. c.*, n. 148, idemque affirmare videtur Chelodi, *l. c.*, p. 75, nota 6; item Eichmann, *l. c.*, 150; Augustine, *l. c.*, VIII, 328, b. Contradicunt alii ut Pistocchi, *l. c.*, 84, 85; Cerato, *l. c.*; Cipollini, *l. c.*, 198, 199.

personam moralem ordinarie ex iuris praescripto aut ex iure statuario repraesentant ¹.

Si aliquae personae ad personam moralem pertinentes appellent, quae tamen non sufficiant ad legitime repraesentandam ipsam personam moralem, tales personae incurrunt excommunicationem ut singuli delinquentes ².

Quaeri potest utrum personae physicae ad personam moralem pertinentes quae causam dederunt suo suffragio ad delictum et consequens interdictum, incurrant etiam praeterea qua singuli delinquentes excommunicationem Romano Pontifici speciali modo reservatam de qua supra. Aliqui auctores ³ affirmant delinquentes singulos etiam excommunicationem, praeter interdictum contrahere; alii verius et probabilius negant, quia non est ob idem crimen duplex poena imponenda, nisi de legislatoris mente certo constet, de qua in hoc casu minime constat ⁴.

Iure ante Codicem vigente cooperatores interdictum non incurrabant ⁵; de iure vigente id diudicandum videtur ex cc. 2209 et 2231 ⁶.

Auctores non conveniunt in determinanda natura huius interdicti, utrum censura sit an poena vindicativa. Poenam vindicativam illud habebant generatim auctores ante Codicem ⁷. Post Codicem generatim docent illud interdictum esse censuram, quia non fertur nec in perpetuum nec ad beneplacitum Superioris, nec ad tempus definitum, quae sunt notae propriae qua interdictum poena vindicativa differt ab interdicto censura ⁸.

Agitur de interdicto generali personali ⁹ cuius effectus enumerandi sunt ad normam can. 2274 ¹⁰. Proinde cum Codex non declaret interdictum ferri in personas delinquentes, sed solum modo generali loquatur de personis moralibus, tenendum est interdictum per se afficere solummodo communitatem seu personam moralem quae proinde non potest ullum ius spirituale exercere quod ei competeret ¹¹. Relate vero ad eos qui ad communitatem seu collegium pertinent quin tamen interdicto causam dederint cfr. c. 2276, idest, tales possunt recipere Sacramenta sine ulla satisfactione.

Notanda vero omnino hic est dispositio can. 2338, § 4, qua ii qui inter-

¹ Cfr. Cappello, *l. c.*, 483; Pistocchi, *l. c.*, 85; Bucceroni, *l. c.*, n. 114; Hilarius a Sexten, *l. c.*, 271; Cipollini, *l. c.*, 200; Salucci, *l. c.*, 147.

² Augustine, *l. c.*, VIII, 329, 333; Pistocchi, *l. c.*, 85, 86.

³ Cfr. Pistocchi, *l. c.*, 85, 86; Bucceroni, *l. c.*, n. 114.

⁴ Hilarius a Sexten, *l. c.*, 271; Ballerini-Palmieri, *l. c.*, VII, n. 399; Cappello, *l. c.*, 484; Cipollini, *l. c.*, 199.

⁵ Hilarius a Sexten, *l. c.*, 270; Bucceroni, *l. c.*, n. 114; Ballerini-Palmieri, *l. c.*, VII, 399.

⁶ Cfr. Cappello, *l. c.*, 484. Mitius Cipollini, *l. c.*, 200, docet interdictum nunquam contrahere cooperantes, quia expresse non nominantur. Cfr. etiam Eichmann, *l. c.*, 150.

⁷ Hilarius a Sexten, *l. c.*, 270; Ballerini-Palmieri, *l. c.*, VII, n. 399; Bucceroni, *l. c.*, n. 114.

⁸ Cfr. c. 2291, n. 1. Pistocchi, *l. c.*, 86; Cappello, *l. c.*, n. 483; Augustine, *l. c.*, VIII, 329. Cipollini, *l. c.*, 199, haec habet: « Licet tamen hoc interdictum non sit proprie dicta censura, nisi forte contra criminis reos; immo neque poena quoad innocentes, sed privatio tantum; clerici, qui illud violarent, actum sacri ordinis exercendo, irregulares fierent, quia poena communi ab officiis communibus personaliter prohibentur ».

⁹ Hilarius a Sexten, *l. c.*, 270; Cipollini, *l. c.*, 199.

¹⁰ Cfr. Pistocchi, *l. c.*, 86; Cappello, *l. c.*, 482; Eichmann, *l. c.*, 150; Augustine, *l. c.*, 329.

¹¹ C. 2274, §§ 1 et 3. Cfr. Eichmann, *l. c.*, 150; Augustine, *l. c.*, 327, ubi ad hanc interpretationem sustinendam afferunt etiam c. 2219.

dicto in communitatem seu collegium causam dederunt declarantur ipso facto personaliter interdicti, quo fit ut iidem severioribus praescriptionibus can. 2275 subiaceant ¹.

Subiectum directum huius interdicti sunt personae morales, non aliae societates aut communitates in personam moralem ecclesiasticam non erectae; id enim insinuat Codex dictione *aliaeque personae morales*. Utrum id valeat solum de personis moralibus collegialibus an etiam de personis moralibus non collegialibus ex Codice non certo modo constat. Verius videtur canon solas personas morales collegiales afficere.

Si autem repraesentator personae moralis non collegialis delictum committat appellando, is ut singularis delinquens considerandus est et excommunicationem de qua supra contrahit. Idem valet si membra aliquius societatis quae in personam moralem erecta non est delictum hoc committant.

1936. — 3° *Notae historicae*. - *Theoria conciliaris* superioritatis Concilii Oecumenici super Romanum Pontificem et consequens execrabilis abusus appellationis a Romano Pontifice ad Concilium saeculo xv divulgata est ².

Contra hos abusus pugnavit primus Pius II ³, excommunicationem Sedi Apostolicae reservatam et interdictum, si de Collegio aut Universitate ageretur, ferens in appellantes a Romano Pontifice ad Concilium Oecumenicum, et pariter alias poenas quae in reos maiestatis et fautores haereticorum tunc vigeant.

Iulius II ⁴ easdem poenas contra varias cavillationes confirmavit et delinquentes in hac re veros et indubitatos schismaticos declaravit. Gregorius XIII, hanc excommunicationem et interdictum in Bulla « *Coenae* » introduxit ⁵; inde translatae sunt hae poenae in Constit. « *Apostolicae Sedis* » et demum in Codice retentae.

1937. — IV. *Violatio libertatis litterarum vel Actorum Sanctae Sedis*. - 1° *Delictum*. - Quatuor sunt figurae huius delicti seu quatuor sunt actiones obiectivae quae hoc delictum constituunt: *recursus ad laicam potestatem ad impediendas litteras* vel *acta quaelibet* a Sede Apostolica vel eiusdem Legatis profecta; *prohibitio directa* vel *indirecta promulgationis* et executionis earundem litterarum vel actorum; *laesio*, causa earundem litterarum vel actorum, *earum personarum ad quas pertinent litterae* vel acta vel etiam aliarum personarum; *perterrefactio* earundem personarum, causa litterarum vel actorum Apostolicae Sedis ⁶.

¹ Cfr. Cipollini, l. c., 199; Pistocchi, l. c., 86; Salucci, l. c., 147.

² Theoriae conciliaris auctor fuit aut Gulielmus Okam, aut Conradus ab Gehnhausen. Cfr. Pietro Albers, *Manuale di storia ecclesiastica*, II ⁴, p. 174.

³ Constit. « *Execrabilis* », 18 Ianuarii 1459, Gasparri, *Fontes*, I, n. 55.

⁴ Constit. « *Suscepti regiminis* », 1 Iulii 1509, Gasparri, *Fontes*, I, n. 64.

⁵ Hinschius, *System des katholischen Kirchenrechts*, V, p. 724.

⁶ C. 2333.

Agitur ut patet de variis formis quibus impeti consuevit libertas et independentia Ecclesiae in suis praecipuis organis considerata scilicet in Romano Pontifice, in dicasteriis Curiae Romanae et in Legatis Romani Pontificis. De singulis figuris delicti aliqua dicenda sunt.

a) *Rekursus ad laicam potestatem...*

Recurrere is dicitur qui aliquem adit ad auxilium aut aliquem favorem obtinendum ¹.

Non dicitur recurrere qui in iudicium vocatus ope exceptionis submovet litteras quibus damnandus esset, e. g., si citatus ad solvendam pensionem sibi impositam litteris apostolicis, respondeat non fuisse iure impositam ².

Nihil refert *qua ratione* aut *quo modo* recursus fiat sive supplici libello, sive litteris, sive appellatione quasi *ab abusu* sive oraliter, sive per se sive per alium ³.

Rekursus debet esse *ad laicam potestatem*. Plures interpretes requirunt ut is cui recurritur civili gaudeat iurisdictione ⁴.

At melius alii sub nomine *laicae potestatis* comprehendunt quemlibet civilem magistratum quavis cuiusvis nominis potestate donatum, qui hac sua potestate, contra ius, abutens, impedire de facto possit litteras et acta Apostolicae Sedis ⁵.

Recte advertunt auctores recursum ad personas quae laica gaudent auctoritate, ut habeatur delictum, faciendum esse ad ipsas qua laica potestate donatas non qua ad amicos, et quidem eo fine ut acta Sedis Apostolicae ipsae impediant ⁶.

Disputant auctores utrum delictum subsistat et poena incurratur si recursus effectum impediendi litteras non sortiatur. Plures auctores docent in hoc casu delictum non subsistere nec poenam incurri ⁷.

¹ Augustine, *l. c.*, VIII, 330, 331. « Ricorrere qui significa invocare l'assistenza della forza giuridica di chi possiede e amministra il pubblico potere civile » Pistocchi, *l. c.*, 87.

² D'Annibale, apud Pistocchi, *l. c.*, 87.

³ Hilarius a Sexten, *l. c.*, 132; Hollweck, *l. c.*, p. 198, nota 5; Pistocchi, *l. c.*, 87; Cappello, *l. c.*, 247; Augustine, *l. c.*, VIII, 331. Paulo aliter Cipollini, *l. c.*, 111, requirit ut recursus fiat *ad normam iuris* per supplicem libellum, per citationem, per appellationem etc. quod minus recte dictum censeo.

⁴ Hilarius a Sexten, *l. c.*, 132, 133; Ballerini-Palmieri, *l. c.*, VII, n. 284; Bucceroni, *l. c.*, n. 35; Pistocchi, *l. c.*, 87, 88; Cerato, *l. c.*, n. 95; D'Annibale, *l. c.*, n. 72; Sole, *l. c.*, 358.

⁵ Chelodi, *l. c.*, 70, p. 76, nota 4; Ayrinhac, *l. c.*, 250; Cappello, *l. c.*, 243. Salucci, *l. c.*, n. 151, haec habet: « Il ricorso, pertanto, può essere fatto al Capo del governo, al Senato, al Consiglio di Stato, alla Camera dei Deputati, al Prefetto della provincia, al Procuratore del re, al podestà di un comune, a una stazione di carabinieri ecc. in quanto che tutti costoro, in virtù delle proprie funzioni ad essi attribuite dallo Stato, possono agire contro i provvedimenti di cui si parla ». Eichmann, *l. c.*, p. 151 docet ad delictum sufficere etiam recursum ad laicam *privatam auctoritatem*, quod recte dictum putamus cum Codex non requirat publicam laicam auctoritatem, dummodo tamen privata illa auctoritas seu potestas talis sit quae litteras et acta impedire possit. Cfr. etiam Hollweck, *l. c.*, p. 128, nota 6.

⁶ Hilarius a Sexten, *l. c.*, 132, 133; Sole, *l. c.*, n. 358.

⁷ Ita D'Annibale, *l. c.*, n. 76; Bucceroni, *l. c.*, 35; Sole, *l. c.*, n. 358; Chelodi, *l. c.*, 70, p. 76, nota 8, saltem ex sententia interpretum; Cocchi, *l. c.*, lib. V, n. 167; Vermeersch-

Verum quidquid sit de doctrina auctorum, proprietate verborum Codicis attendita, omnino affirmandum esse putamus ad delictum perfectum sufficere *ipsum recursum ad laicam potestatem ad impediendas litteras et acta*, licet de facto litterae et acta non impediuntur. Aliter haec figura delicti cum altera figura prohibentium promulgationem et executionem coincideret. Deinde verba canonis ea attente legenti sat clara videntur in hoc sensu intelligenda ¹.

Obiectum omnium figurarum huius delicti sunt *litterae vel acta quaelibet a Sede Apostolica vel ab eiusdem Legatis profecta*. Nomine *litterarum* veniunt bullae, brevia, motus proprii, encyclicae, epistolae qualibet forma exarata et expedita; *acta* sunt omnia instrumenta, documenta, monita, decisiones, instructiones, sententiae, citationes etc. quae vel a Romano Pontifice vel ab aliquo dicasterio Curiae Romanae, vel a Legatis seu Delegatis apostolicis emanantur circa res spirituales aut temporales sub respectu tamen spirituali et consequenter subiectas iurisdictioni ecclesiasticae ².

Legati nati non veniunt nomine Legatorum Sanctae Sedis ³.

Ad delictum requiritur ut agatur de actis profectis iam a Sancta Sede vel eiusdem Legatis; non igitur huius canonis delictum committit qui impedit quo minus aliqua persona ad Sanctam Sedem recurrat ad aliquem favorem obtinendum ⁴.

Creusen, *l. c.*, III, n. 533; Cipollini, *l. c.*, 111; cfr. etiam Hollweck, *l. c.*, p. 198, nota 6; Hilarius a Sexten, *l. c.*, 133; Ballerini-Palmieri, *l. c.*, VII, n. 284; Cerato, *l. c.*, n. 95; Cappello, *l. c.*, n. 247; Augustine, *l. c.*, VII, 333.

¹ De hac re lubet haec referre ex cl. Salucci: « I canoni, sarà bene ripeterlo ancora, si debbono interpretare secondo il comune senso delle parole che li formano: il senso delle parole, prima che nei manuali dei canonisti, bisogna ricercarlo nel dizionario latino..... Ora la prima e non preconcepita lettura del nostro canone: *recurrentes ad laicam potestatem ad impediendas* etc. si deve tradurre: tutti coloro che ricorrono al potere laico per impedire ecc. il che significa che il legislatore ha di mira direttamente il ricorso e solo indirettamente lo scopo del medesimo..... Nè si dica che il canone si deve interpretare in base a ciò che dicono gli interpreti dell'antico diritto, come prescrive il can. 6, n. 2; ciò è vero e sta bene, ma solo quando il senso del canone presentasse oscurità, mentre il nostro è chiaro, e non ostante quel che vogliono dire o fargli dire gli interpreti di oggi e di ieri, esso vuol colpire puramente e semplicemente il ricorso indipendentemente dall'effetto o meno del medesimo ». Salucci, *l. c.*, II, n. 152. Et Santamaria, *l. c.*, VI, 218 scribit: « Este delito queda consumado cuando el recurso llega a la autoridad laica o civil; aunque ésta lo rechace ». Quae sunt praeclare dicta. Eandem doctrinam admittunt Pistocchi, *l. c.*, 87; Eichmann, *l. c.*, p. 151; Blat, *l. c.*, lib. V, n. 174; Lehmkuhl, apud Augustine, *l. c.*, VIII, 333, in nota; Hinschius, *l. c.*, V, p. 727, nota 4 et apud ipsum Pennacchi. Cfr. etiam Hollweck, *l. c.*, p. 198, nota 6 ubi affirmat hanc alteram opinionem praevalere inter antiquos.

² Hilarius a Sexten, *l. c.*, 131, 132; Augustine, *l. c.*, VIII, 333; Ballerini-Palmieri, *l. c.*, VII, 284; Cappello, *l. c.*, 248; Cipollini, *l. c.*, 111; Hollweck, *l. c.*, 198, notae 2-4; Pistocchi, *l. c.*, 88, 89. « Utrum per *acta a Sancta Sede profecta* designentur tantum acta, quae immediate a Summo Pontifice proficiuntur, an etiam quae mediate a SS. RR. Congregationibus proveniunt? R. Negative ad primam partem; affirmative ad secundam ». S. C. S. Officii, 16 vel 13 Ianuarii 1892. Non videtur necessaria approbatio Romani Pontificis ut acta Apostolicae Sedis considerari possint. Aliter Hinschius, *l. c.*, V, 727, nota 1, et Pennacchi, *ibidem*.

³ Chelodi, *l. c.*, 60. Cfr. c. 270.

⁴ Hilarius a Sexten, *l. c.*, 132; Augustine, *l. c.*, VIII, 331; Pistocchi, *l. c.*, 81; Chelodi, *l. c.*, 70.

1938. — b) *Prohibitio directa vel indirecta promulgandi aut exsequendi litteras vel acta de quibus supra.* - Prohibere significat hic impedire seu obstacula ponere seu praevenire impediendo ¹.

Aliqui auctores requirunt in prohibente publicam auctoritatem ².

Communior tamen et verior sententia negat requiri in prohibente publicam auctoritatem ³.

Prohibitio potest esse *directa* vel *indirecta*. *Directe* prohibere dicitur qui formali edicto vel mandato prohibet et talis prohibitio utique videtur requirere in prohibente publicam aliqualem auctoritatem ⁴. *Indirecte* prohibet qui prohibet per alios apponendo obstacula promulgationi et executioni, ut si impediatur personas adire quarum opera necessaria est ad executionem ⁵; si quis adeat publicam auctoritatem ad impediendum ne *regium placet* aut *exsequatur*, ubi eo ex lege civili opus est, obtineatur. Sed, ut quis prohibere dicatur, opus est, ut ipse facto aliquo positivo obsistat.

Quamobrem delictum non committit qui impetratis actu aliquo negativo obsistit non publicando, non tradendo, non expediendo; e. g., non committit delictum Ordinarius qui rescriptum non exsequitur, quia nondum principis consensum obtinere potuit ⁶.

Prohibitio debet afficere *promulgationem* aut *executionem litterarum aut actorum*. Plures auctores hic promulgationem stricto et proprio sensu intelligunt ⁷.

Rectius tamen promulgationem intelligimus sensu lato pro evulgatione, seu publicatione et etiam intimatione quando nempe agitur de litteris aut actis quae nulla promulgatione proprie dicta indigent. Atque haec interpretatio eo magis adoptanda videtur quod rarissime litterae et acta indigeant vere et proprie dicta promulgatione quae est necessaria solum quando agitur de legibus. Nec etiam silentio praetereundum est quod promulgatio cum fiat insertionem in *Acta Apostolicae Sedis* impossibile fere esset illam prohibere ⁸.

¹ Augustine, *l. c.*, VIII, 331, 332.

² D'Annibale, *l. c.*, n. 74; Pennacchi apud Augustine, *l. c.*, VIII, 331, 332; Chelodi, *l. c.*, p. 76, nota 6; Pistocchi, *l. c.*, 90; Cappello, *l. c.*, n. 251; Bucceroni, *l. c.*, n. 35; Cipollini, *l. c.*, p. 112; Blat, *l. c.*, lib. V, n. 174.

³ Talem esse sententiam communior agnoscit ipse D'Annibale, in *Summula*, I, n. 390, nota 8: « Quaestionis est utrum necesse sit haec prohibere auctoritate publica; et licet sententia negantium sit communior, et verior forte, quia lex non distinguit, res tamen dubia est ». Cfr. etiam Hilarius a Sexten, *l. c.*, 133; Hollweck, *l. c.*, § 131, nota 8, p. 199; Ayrinhac, *l. c.*, 251; Hinschius, *l. c.*, V, p. 727, nota 8, ubi dicit doctrinam publicam auctoritatem requirentem nullum fundamentum in lege habere.

⁴ Cfr. Hilarius a Sexten, *l. c.*, 133; Hollweck, *l. c.*, § 131, nota 8, p. 138; Cipollini, *l. c.*, p. 112; De Siena, *Commentarius censurarum iuxta Codicem iuris canonici*, 1918, pag. 31.

⁵ Cipollini, *l. c.*, p. 112.

⁶ De Siena, *l. c.*, p. 31; D'Annibale, in *Summula*, I, 390, nota 8; Hilarius a Sexten, *l. c.*, 133. Hinschius, *l. c.*, p. 727, n. 6 et 7 ad directam prohibitionem refert mandata specialia et etiam generalia seu leges, e. g., legem praecipientem *regium Placet* aut *Exsequatur*. Ad indirectam prohibitionem refert confiscationem litterarum aut actorum, impedimenta ne is qui litteras defert in territorium aliquod introire possit etc. Cfr. etiam Hollweck, *l. c.*, § 131, nota 8, p. 198, 199.

⁷ Chelodi, *l. c.*, 70; Pistocchi, *l. c.*, 89; Cipollini, *l. c.*, p. 112; Cappello, *l. c.*, n. 250; Blat, *l. c.*, lib. V, n. 174.

⁸ Cfr. in hoc sensu Augustine, *l. c.*, VIII, 332; Hilarius a Sexten, *l. c.*, 133.

Ad executionem refertur quidquid necessarium est ut litterae et acta effectum habere possint et ut quis iis uti possit; e. g., impedit seu prohibet executionem qui impedit ne tabelliones super ipsis litteris aut actis instrumenta conficiant, vel qui impedit ne litterae aut acta ad eos perveniant quibus directa sunt, vel qui impedit ne is qui ea recepit iisdem quovis modo utatur ¹.

Si regius Minister neget *regium Placet* aut *Exsequatur*, quod est iniquae ² institutionis, et hac negatione prohibeat executionem Litterarum Apostolicarum, manifestum est ipsum delictum committere et poenam incurrere ³.

Quaestio est utrum ad delictum requiratur ut prohibitio effectum sortiatur seu utrum necesse sit ut revera promulgatio aut executio impediatur. Plures auctores docent delictum non esse perfectum nisi prohibitio effectum sortiatur ⁴.

Verum effectum sortiri videtur prohibitio statim ac prohibitio fertur et impedimentum ponitur; nihil refert utrum prohibitio deinde auferatur quavis de causa, aut impedimentum quavis pariter ex causa cesset ⁵.

Difficile explicari potest in opinione communiori quae effectum requirit, quo momento delictum sit perfectum et poena incurratur. Potest enim quodlibet impedimentum seu quaelibet prohibitio sive directa sive indirecta auferri et effectum prohibitionem non obtinere, quo casu censura non incurreretur; et quia id semper contingere potest censura ex capite prohibitionis nunquam incurreretur, quod absurde affirmari videretur. Deinde etsi impedimentum aut prohibitio non removeantur evenire potest ut de facto promulgatio aut executio locum habeant. Nonne in hoc casu omnia elementa delicti ex parte delinquentium exsistunt? Demum Codex non statuit poenam in eos qui de facto impediunt promulgationem aut executionem sed solum in eos qui talia prohibent, seu in eos qui, quantum in ipsis est, promulgationem et executionem impedire conantur ⁶.

1939. — c) *Laesio*... - *Laedere* in sensu canonis et stricta significatione, significat aliquod damnum ut percussionem, vulnerationem, contusionem in

¹ D'Annibale, *Summula*, I, 390, nota 8; Cipollini, *l. c.*, 112; Cappello, *l. c.*, 250; Hilarius a Sexten, *l. c.*, 133; Pistocchi, *l. c.*, 89.

² Aliud dicendum si *Placet* aut *Exsequatur* in Concordato admittatur. Augustine, *l. c.*, VIII, 332.

³ Hilarius a Sexten, *l. c.*, 134; Ballerini-Palmieri, *l. c.*, VII, 284. Cfr. etiam Cappello, *l. c.*, 251, nota 95 ubi recte observat non committere delictum, de quo hoc canone, qui impedimentum ponit executioni litterarum ab Episcopis emanatarum; attamen tales delictum plerumque committunt de quo infra ubi de c. 2334, de quo statim agendum erit. Cfr. etiam Augustine, *l. c.*, VIII, 332; Pistocchi, *l. c.*, 90. Circa responsabilitatem tamen officialis Status qui ad tempus non concedit *regium Placet* aut *Exsequatur* aliqualem minutionem responsabilitatis admittit Eichmann, ex. cc. 2205, §§ 2, 3 et 2242, § 1. Cfr. tamen etiam de hac re D'Annibale, *l. c.*, I, 390, nota 8; Hilarius a Sexten, *l. c.*, 134.

⁴ D'Annibale in *Summula*, I, 390, nota 8; Pistocchi, *l. c.*, 90; Cipollini, *l. c.*, 112; Bucceroni, Pennacchi, Heiner apud Hollweck, *l. c.*, p. 198, nota 7; Sole, *l. c.*, 358; Salucci, *l. c.*, 156.

⁵ Cfr. Cappello, *l. c.*, n. 251.

⁶ Cfr. in hoc sensu Hinschius, *l. c.*, V, 727, nota 8, ubi pro doctrina non requirente executionem prohibitionis citatur Pennacchi.

corpore humano producere ¹, nec admittenda est doctrina aliquorum ² qui docent sufficere laesionem seu damnum in bonis fortunae ³. Requiritur praeterea ut de laesione gravi agatur, quia agitur de poena gravi huic delicto adnexa ⁴.

Ut habeatur delictum laesio afficere potest sive illas personas ad quas litterae vel acta Sedis Apostolicae *pertinent*, ut sunt personae quibus litterae vel acta directa sunt, aut quarum interest de litteris vel actis, sive alias quaslibet personas, ut agentes Curiales, procuratores, advocatos, executores etc.; quod requiritur est, quod personae quae laesionem patiuntur eandem patiantur ratione litterarum aut actorum Sedis Apostolicae, scilicet ad impediendam promulgationem aut executionem ipsarum litterarum vel actorum ⁵.

Non habetur delictum de quo hoc canone si persona laederetur ob odium, ob inimicitias etc. ⁶.

Iuxta doctrinam communem in casu laesionis personalis delictum est perfectum et poena incurritur etsi de facto litterarum vel actorum promulgatio aut executio non impediantur ⁷.

1940. — *d) Perterrefactio...* - *Perterrefacere* dicitur qui metum valde gravem seu absolute gravem alicui incutit ⁸.

Circa personas quae perterrefactionem pati debent ut habeatur delictum; itemque circa causam ob quam pati debent eadem valent quae de laesione dicta sunt.

Hic iterum quaestio occurrit utrum delictum sit perfectum etsi de facto litterae et acta promulgentur et executioni mandentur, posita actione perterrefaciente. Auctores iterum in duas contrarias abeunt sententias ⁹.

Verum, si quid opinamur, in tota hac quaestione, videntur auctores non bene attendisse verbis legis; poena fertur in varias classes personarum bene definitarum, quas inutile fuisset in canone describere si de facto poena

¹ « Laedi proprie corpus dicitur » D'Annibale, *Summula*, I, 390, nota 8; Ballerini-Palmieri, *l. c.*, VII, 248; Hilarius a Sexten, *l. c.*, 134; Cipollini, *l. c.*, 112; Salucci, *l. c.*, II, 159.

² Noldin-Schönegger, *De poenis ecclesiasticis* ¹³, n. 65.

³ Cappello, *l. c.*, 253; Pistocchi, *l. c.*, 91; Salucci, *l. c.*, II, 159.

⁴ D'Annibale, *Summula*, I, 390, nota 8; Ballerini-Palmieri, *l. c.*, VII, 248; Hilarius a Sexten, *l. c.*, 134; Cipollini, *l. c.*, 112; Pistocchi, *l. c.*, 91; Cappello, *l. c.*, 253; Augustine, *l. c.*, VIII, 332, 333.

⁵ Hilarius a Sexten, *l. c.*, 134; D'Annibale, *Summula*, I, 390, nota 8.

⁶ De Siena, *l. c.*, p. 31; Pistocchi, *l. c.*, 90, 91.

⁷ D'Annibale, *Summula*, I, 390, nota 8; Augustine, *l. c.*, VIII, 333, 334; Hilarius a Sexten, *l. c.*, 134; Pistocchi, *l. c.*, 91.

Dissentit tamen etiam in hoc casu Cappello, *l. c.*, 253.

⁸ « Perterrefacere autem est, plusquam metum facere; ideoque metum facere oportet nedum gravem, sed oppido gravem, si quid opinor; et absolutum, non relativum ». D'Annibale, *Summula*, I, 390, nota 8; Hilarius a Sexten, *l. c.*, 134.

⁹ D'Annibale, *Summula*, I, 390, nota 8, negat delictum haberi si litterae non impedian-
tur; et post ipsum plures auctores, ut Cappello, *l. c.*, 253; Hilarius a Sexten, *l. c.*, 134. Contra
alios, ut Cipollini, *l. c.*, 112, 113; Pistocchi, *l. c.*, 191; Salucci, *l. c.*, II, 159; Augustine, *l. c.*,
VIII, 333, 334, Cappello, *l. c.*, 253 eousque pervenit ut opinionem quae effectum secutum
non requirit, probabilitate carere existimet.

incurrenda fuisset solummodo ab iis qui de facto litteras vel acta Sedis Apostolicae impedissent.

Quae cum ita sint sine haesitatione tenemus canonem attingere voluisse recurrentes, prohibentes, laedentes et perterrefacientes independenter ab effectibus recursus, prohibitionis, laesionis aut perterrefactionis.

1941. — 2° *Poenae latae sententiae*. - Recurrentes ad laicam potestatem ad impediendas litteras vel acta quaelibet a Sede Apostolica vel ab eiusdem Legatis profecta, eorumve promulgationem vel executionem directe vel indirecte prohibentes, aut eorum causa sive eos ad quos pertinent litterae vel acta sive alios laedentes vel perterrefacientes, ipso facto subiacent excommunicationi Sedi Apostolicae speciali modo reservatae ¹.

Iure ante Codicem vigente etiam Cardinales si in hac re deliquissent, hanc poenam incurrissent ². De iure vigente Cardinales eximuntur ³.

Qui quatuor actus prohibitos ponit per se quatuor excommunicationes contrahit. Verum laesio et perterrefactio si contra eandem personam eodem actu fiat constituere facile possunt unicum delictum. Item unicum delictum facile constituere possunt prohibitio sive directa sive indirecta et perterrefactio.

Codex de cooperatoribus non loquitur, at etiam cooperatores delictum committere et censuram incurrere pro indubitato tenemus ⁴.

1942. — 3° *Notae historicae*. - Contra abusum impediendi exercitium iurisdictionis ecclesiasticae Sedis Apostolicae in illos qui ad ipsam recurrerant *pro iustitiae complemento*, per recursum ad laicam potestatem intervenire debuit Innocentius VIII ⁵. Contra abusum impediendi litterarum apostolicarum executionem in Sicilia praetextu *Monarchiae Siculae privilegiorum* duas Constitutiones tulit Clemens XI ⁶.

At iam in Decreto Gratiani statuebatur clericum excommunicatum qui contra ius in suo permaneret officio turbantem et concitantem Ecclesiam per *forasticam* potestatem, repellendum esse sicut seditonarium ab omni plebe ⁷.

Martinus V ⁸ cum consensu Concilii Constantiensis suspensionem ab exercitio ecclesiasticae iurisdictionis tulit in praelatos et officiales, qui litteras apostolicas praetendebant suo submitti *placet* seu *vidimus*.

¹ C. 2333. Constitutio «*Apostolicae Sedis*», n. 5, (I, 5) excommunicationi Romano Pontifici speciali modo reservatae submittebat «recurrentes ad laicam potestatem ad impediendas litteras vel acta a Sede Apostolica, vel ab eiusdem Legatis aut Delegatis quibuscumque profecta, eorumque promulgationem vel executionem directe vel indirecte prohibentes, aut eorum causa sive ipsas partes, sive alios laedentes vel perterrefacientes».

² Hilarius a Sexten, *l. c.*, 132.

³ C. 2227, § 2. Augustine, *l. c.*, VIII, 331.

⁴ Cfr. cc. 2209, §§ 1-3 et 2231.

⁵ Constit. «*Officii nostri*», 25 Ianuarii 1491, Gasparri, *Fontes*, I, n. 60.

⁶ Const. «*Nova semper*», 29 Novembris 1714 et Const. «*Accepimus*», 11 Ianuarii 1715, Gasparri, *l. c.*, I, 273, 274.

⁷ C. 7, C. 11, qu. 3.

⁸ Constit. «*Antidoto*», 30 April. 1418.

A tempore autem Iulii II, a. 1511 in Bulla « *Coenae* » iam invenitur excommunicatio Papae reservata contra *regium Placet* a quibuscunque personis adhibitum ¹. In eodem sensu aliae etiam Constitutiones pontificiae praecesserant et subsecutae sunt ².

Contra praetensum *ius recursus* seu *appellationis ab abusu* iam Innocentius VIII ³ intervenire debuit excommunicationem in delinquentes statuens. Gregorius XIII, a. 1583, hanc excommunicationem in Bullam « *Coenae* » introduxit et deinde semper retenta est ⁴.

1943. — V. Editio legum et decretorum contra iura Ecclesiae. —
1° Delictum. - Ecclesia est societas suprema et perfecta ad ea omnia ius habens, independenter a qualibet humana auctoritate, quae ad eius finem consequendum necessaria sunt ⁵. Quisquis hoc ius Ecclesiae violare quoquo modo attentat, ius divinum quo iura Ecclesiae nituntur violat. Ius autem Ecclesiae violari potest dupliciter: per leges iniquas auctoritatis civilis iuribus Ecclesiae hostiles, quae est quasi violatio iuridice, utique obiective iniqua, facta, speciem prae se ferens iuridicae persecutionis; vel per facta quae legis iniquae dispositione nitantur vel etiam simpliciter a mala hominis voluntate procedant. In can. 2334, n. 1 prior modus violationis consideratur; eodem can. 2334, n. 2 et 2337 alter modus.

Violationem igitur prioris modi, quae delictum constituit, committunt *qui leges, mandata vel decreta contra libertatem aut iura Ecclesiae edunt* ⁶.

Idem delictum et eadem poena quae in c. 2334, n. 1 statuebat Const. « *Apostolicae Sedis* », n. 7, cum parva diversitate. In Const. « *Apostolicae Sedis* » dicebatur *edentes leges et decreta*, in Codice dicitur *edentes leges, mandata vel decreta* ⁷.

¹ Cfr. Hinschius, *l. c.*, V, 727.

² Cfr. Hinschius, *ibidem*; Hollweck, *l. c.*, § 131, nota 1, p. 197, 198; Ayrinhac, *l. c.*, 249.

³ Const. « *Officii nostri* », 25 Ianuarii 1491, Gasparri, *l. c.*, I, n. 60.

⁴ Hinschius, *l. c.*, V, 725, 726. Pro maiori investigatione circa evolutionem historicam videri possunt fontes Codicis ad cc. 2333-2336. De *regio* autem *Placet* et de *appellatione ab abusu* videre utile erit quae habent tractatistae de iure publico: Ottaviani, *Institutiones iuris publici ecclesiastici*, II, n. 348 et sqs.; Solieri, *Institutiones iuris ecclesiastici* ¹, n. 297 et sqs.; Cavagnis, *Institutiones iuris publici ecclesiastici*, II, lib. III, n. 2*-56*; M. a Coronata, *Ius publicum ecclesiasticum*, n. 133 et sqs.; Chelodi, *l. c.*, 70, p. 77, 78.

⁵ Cfr. M. a Coronata, *Ius publicum ecclesiasticum*, n. 38 et sqs.

⁶ C. 2334, n. 1. In Constitutione « *Apostolicae Sedis* » poena excommunicationis Romano Pontifici speciali modo reservatae afficiebat « directe vel indirecte exercitium iurisdictionis ecclesiasticae, sive interni sive externi fori, et ad hoc recurrentes ad forum saeculare, eiusque mandata, procurantes, edentes, aut auxilium, consilium vel favorem praestantes ». Const. « *Apostolicae Sedis* » n. 6 (I, 6), itemque n. 7: « Cogentes directe vel indirecte iudices laicos ad trahendum ad suum tribunal personas ecclesiasticas praeter canonicas dispositiones; item edentes leges vel decreta contra libertatem aut iura Ecclesiae ».

⁷ Cfr. notam praecedentem.

Edere legem, mandatum, decretum in sensu Codicis hoc loco idem est ac legem, mandatum aut decretum *condere, sancire, decernere*. Editio hoc sensu supponit in eo qui condit seu edit legem, mandatum aut decretum potestatem ¹ haec faciendi ².

Edentes certe non sunt actuarii, praecones, apparitores, quia tales nullo modo legem, mandatum aut decretum condere dici possunt, sed potius iam conditum supponunt ³.

Leges definiunt hoc loco auctores pro iussionibus a suprema potestate in perpetuum constitutis ⁴.

At ex natura rei non videtur necessarius interventus supremæ potestatis in societate ⁵.

Nec etiam ex iuribus civilibus modernioribus semper requiritur ad naturam legis quod sit ad bonum commune et in perpetuum lata ⁶.

Decreta intelligunt canonistae generatim iussa quae a quolibet magistratu feruntur non singulariter, sed generatim; *mandata* e contra sunt iussa singulis data ⁷.

Decreta hoc sensu intellecta obiective vim legum habent et solum in auctore et in modo promulgationis seu publicationis a legibus proprie dictis differunt ⁸.

¹ Ballerini-Palmieri, *l. c.*, VII, 281, et Hilarius a Sexten, *l. c.*, 127, dicunt eum qui mandatum edit necessario habere debere iurisdictionem, sine qua mandatum ne intelligi quidem, iuxta ipsos, potest. Ego praefero adhibere verbum genericum *potestatis* ad vitandas disquisitiones circa naturam potestatis seu auctoritatis in *edente*. Cfr. Salucci, *l. c.*, II, n. 145, p. 98, ubi affirmat et recte mandatum posse ferri etiam sine iurisdictione.

² D'Annibale, *Summula*, I, 390, nota 6.

³ D'Annibale, *Summula*, I, 390, nota 6; Hilarius a Sexten, *l. c.*, 127; Cappello, *l. c.*, n. 256. Cfr. de hac re etiam Hollweck, *l. c.*, § 132, nota 12, pag. 201; Ayrinhac, *l. c.*, 253.

⁴ Ita D'Annibale, *Summula*, I, 390, nota 7; Hilarius a Sexten, *l. c.*, 130; Ballerini-Palmieri, *l. c.*, VIII, 283; Cipollini, *l. c.*, p. 113.

⁵ Per se, ut vidimus in Ecclesia, legem ferre posset etiam subordinata aliqua potestas ut, e. g., potestas seu concilium provinciale etc. De facto in Italico Statu potestas leges ferendi pertinet *ad regem* et *ad duas cameras deputatorum et senatorum*.

⁶ « Le leggi possono essere proprie o materiali e improprie o formali. Le leggi proprie sono quelle che hanno un contenuto giuridico: la *Riforma Gentile* è una legge propria, la recente legge che ha elevato l'appannaggio del Duca di Pistoia da 300 a 500 mila lire annue è una legge impropria o formale ». Domenico Tramontana, *Istituzioni di diritto civile*, 1932, pag. 27.

⁷ Ita D'Annibale, *Summula*, I, 390, nota 7, quem facile alii sequuntur. Cfr. Hilarius a Sexten, *l. c.*, 130; Ballerini-Palmieri, *l. c.*, VII, 283; Cipollini, *l. c.*, p. 109; Pistocchi, *l. c.*, 94; Salucci, *l. c.*, II, n. 145. Cappello, *l. c.*, 242 haec habet: « *Decretum* interdum sumitur pro lege; quatenus ab ea distinguitur, ferri potest non solum pro communitate, uti lex, verum etiam pro singularibus personis seu physicis seu moralibus, et quidem non stabiliter, sed ad tempus dumtaxat, ac praeterea, aliter ac lex, vi potestatis administrativæ. — *Mandatum* generatim est praeceptum, vel ordinatio quae ab illo etiam qui caret iurisdictione edi potest, vi dominativæ aut administrativæ potestatis. Plerumque transitorium est. Fertur aut ad singularem actum, aut pro certo tempore, vel ad singulares tantum personas. Nomine *mandati* intelligitur interdum etiam decretum vel sententia iudicis ».

⁸ Ita hoc sensu scribit Fiore Pasquale, *Delle disposizioni generali sulla pubblicazione, applicazione ed interpretazione delle leggi*, I², p. 90: « La legge propriamente detta è quella che deve ritenersi fatta da chi secondo lo statuto fondamentale ha il potere legislativo... Se per altro si voglia considerare che deve reputarsi legge ogni regola civilmente giuridicamente obbligatoria dettata da chi ne ha legalmente il potere, deve reputarsi come legge altresì ogni regola civilmente e giuridicamente obbligatoria promulgata e sancita da chi

Ad *mandata* in sensu canonis videntur, praeter alia, referenda *decreta*, *ordinationes* et sententiae iudicis ¹, cum Codex non distinguat ullo modo naturam potestatis a qua ipsa mandata procedere debeant et ceterum etiam mandata iudicis violare possint iura Ecclesiae ².

Quinam de facto sint qui edunt leges, decreta vel mandata, pendet a varia Statuum civilium constitutione. Haec generali modo statui possunt: Delictum committunt omnes qui ex Status civilis constitutione suo suffragio deliberativo legibus, decretis vel mandatis in comitiis propositis ad adprobationem assentiuntur, et etsi post expletum numerum suum suffragium dant, nisi forte efficaciter ante legis confirmationem aut promulgationem suum consensum retractaverint. Tales sunt omnes et singuli de populo in locis ubi omnes et singuli de populo ad legem suo suffragio condendam concurrunt; omnes et singuli deputati et senatores in comitiis *parlamentaribus* ubi leges proponuntur et approbantur, consilarii seu deputati provinciales et etiam locales seu municipales si et ipsi suo suffragio ad aliquam legem, decretum seu mandatum aut *regulamentum* contra libertatem aut iura Ecclesiae concurrant ³.

Aliqui ⁴ docent deputatos, senatores et consiliarios etc. qui suo suffragio ad legem condendam concurrunt, non posse considerari ut legum editores seu conditores, cum generatim ad eos non pertineat leges promulgare. At licet dicantur leges constitui cum promulgantur, quia eo momento vim suam ex se exserere possunt, dici tamen nequit leges sola promulgatione institui et creari; promulgatio enim legem iam constitutam invenit et eam complet. Ad creationem vero legis concurrunt de facto quotquot suo suffragio sunt causa cur lex aliqua promulgari possit. Ceterum haec quaestio parvi ponderis est et practicum momentum non habet; quia etiam iuxta illos qui senatores aut deputatos non habent ut legislatores, tamen tales rei delicti habendi sunt saltem ut cooperatores seu conrei principales ⁵.

ne ha il potere secondo lo Statuto, che è la legge fondamentale, o in forza delle leggi speciali. Conseguentemente deve reputarsi come legge ogni regola sancita mediante i *decreti* e mediante i *regolamenti* fatti dal Re o dal Governo nei limiti della loro competenza, giusta l'articolo 6 dello Statuto. Così pure devono reputarsi come legge le *ordinanze* dei Prefetti, quelle dei Sindaci e delle altre pubbliche Autorità da ciascheduna di esse promulgate nei limiti della propria competenza ed in conformità delle norme sancite dal Diritto pubblico interno, o dalle leggi speciali ».

¹ De hac terminologia cfr. Mattiolo, *Istituzioni di diritto giudiziario civile italiano*, 343; Mortara, *Manuale della procedura civile*, n. 55 et sqs. Cfr. etiam supra vol. III, n. 1395.

² Nescio qua ratione ductus cl. Cappello, *l. c.*, 255 docet ad mandata non pertinere sententias iudicis, qui tamen n. 242 iam admiserat etiam decreta et sententias iudicis venire posse sub nomine mandatorum. In iure ante Codicem vigente edentes sententias aut decreta iudicialia contra libertatem aut iura Ecclesiae non cadebant sub censura, quia, ut diximus, in Const. « *Apostolicae Sedis* » deerat verbum *mandata*; at hoc verbum nunc introductum est in Codice et proinde amplius ratio non apparet excludendi a delicto et a poena iudices edentes decreta aut sententias contra libertatem Ecclesiae. At forte ipsi excusari poterunt ex necessitate quam habent pronuntiandi secundum leges. Cfr. in hoc sensu Cavigioli, *l. c.*, 102; Hollweck, *l. c.*, pag. 201, § 132, nota 12; Chelodi, *l. c.*, n. 70; Ayrinhac, *l. c.*, 253.

³ Hilarius a Sexten, *l. c.*, 130; Pistocchi, *l. c.*, 94-96; Salucci, *l. c.*, II, 164; Cappello, *l. c.*, 256; Ayrinhac, *l. c.*, n. 253.

⁴ Cipollini, *l. c.*, 114.

⁵ Cfr. Cipollini, *l. c.*, 114; Cappello, *l. c.*, 256; Cavigioli, *l. c.*, 102.

Qui suffragium contra legem tulerunt certe nec delicti rei sunt nec poenas incurrunt; item qui a suffragio ferendo abstinuerunt ¹.

Pariter legem edit princeps qui legem sancit et eam promulgat; ministri Status ² seu gubernii qui eam proponunt; praefecti provinciarum et civitatum quovis nomine appellentur qui ordinationes aut decreta edunt ³.

Nihil refert utrum leges, mandata, decreta ab unica persona procedant, an a collegio seu a comitiis. Si ab unica persona physica procedunt ipsa una delictum committit et poenam incurrit; si a pluribus, quotquot efficaciter concurrunt delictum committunt ⁴.

Delictum completur, si de lege proprie dicta agitur, momento quo lex promulgatur ⁵, si de decreto vel mandato, momento quo publicatur vel intimatur ⁶.

Libertas et iura Ecclesiae quam latissime patent. Ad ipsa referuntur omnia iura quae Ecclesiae competunt sive ex iure divino sive ex iure humano ⁷. Ad *libertatem Ecclesiae* refertur libertas et independentia in erectione et directione Seminariorum, in institutis educationis, in scholis, in creatione, gubernatione et mutatione necnon suppressione officiorum ecclesiasticorum; libertas fidelium communicandi cum Romano Pontifice et Romani Pontificis communicandi cum fidelibus et pastoribus animarum, libertas iudiciorum, acquirendi et administrandi bona temporalia ⁸, item libertas praedicandi verbum divinum, etc.

Ad *iura Ecclesiae* referuntur tum iura nativa tum iura acquisita ⁹; ius leges ferendi, exsequendi et iuxta easdem iudicandi, et puniendi; ius pias societates approbandi et erigendi; scholas et pia instituta erigendi; ius Sacramenta administrandi et sacras functiones ordinandi, ecclesias et coemeteria erigendi, bona acquirendi, administrandi; publicas supplicationes etiam extra templa indicendi et ducendi etc. etc. quibus iuribus certo modo opponuntur *Regium Placet* et *Exequatur* ¹⁰.

¹ Hollweck, *l. c.*, p. 207, § 107, nota 3 etsi sua abstinencia causa fuerint ut lex approbaretur et etsi intentionaliter egerint. Certe tamen in hoc casu ipsi sunt responsables moraliter.

² Pistocchi, *l. c.*, 95, de ministris haec habet: « I ministri responsabili, come tali, esercitando, a nome del Re, il potere esecutivo, entrano nella categoria degli *edentes*, anche se come deputati o senatori non hanno dato suffragio favorevole ».

³ Hilarius a Sexten, *l. c.*, 131. « Si pagi Magister seu syndicus sua sponte vetuerit pompam duci extra templum hac censura innodatur; non vero si legem Superioris, forte iniquam, servari iubeat ». Caviglioli, *l. c.*, n. 102.

⁴ In Italia ex iure vigente si de lege costituzionali edenda agatur, praeter Cameras deputatorum et senatorum et Regem ad eam edendam concurrunt etiam *Magnum Consilium Fascismi*. « Per potere il parlamento discutere un progetto di legge costituzionale, occorre il preventivo parere del Gran Consiglio del Fascismo, che è il massimo organo consultivo sia del Re che del Governo ». Ita Tramontana, *Istituzioni di diritto civile*, 1932, p. 28.

⁵ Pistocchi, *l. c.*, 95; Salucci, *l. c.*, II, 164, p. 111, nota. Qui tamen auctores videntur confundere promulgationem legis cum eius obligatione. Lex potest esse promulgata et tamen non obligare seu vim suam non exserere. Cfr. vol. I, nn. 4 et 5; Tramontana, *l. c.*, p. 26.

⁶ Salucci, *l. c.*, II, 164; Pistocchi, *l. c.*, 97; Cappello, *l. c.*, n. 256.

⁷ Quatenus scilicet Ecclesia iuribus acquisitis expresse vel tacite non renuntiaverit. Chelodi, *l. c.*, 70, p. 77, nota 1.

⁸ Hollweck, *l. c.*, p. 207, nota 7.

⁹ Hollweck, *l. c.*, p. 207, nota 7.

¹⁰ Ballerini-Palmieri, *l. c.*, VII, 283; Hilarius a Sexten, *l. c.*, 130, 131.

Ad iura Ecclesiae referuntur pariter iura seu privilegia acquisita ut privilegium fori, privilegium canonis, exemptio a certis muneribus civilibus etc. ¹. Iura specialia alicuius particularis ecclesiae aut paroeciae aut dioecesis non veniunt hoc loco nomine iurium Ecclesiae. Possunt tamen violari iura Ecclesiae in aliqua ecclesia particulari aut in particulari dioecesi et tunc habetur delictum de quo hoc loco, e. g., si Status prohibeat in aliqua dioecesi seminarii erectionem, si prohibeat ibi Missionem praedicari etc. ².

1944. — 2° *Poenae*. - a) Qui leges, mandata, vel decreta contra libertatem aut iura Ecclesiae edunt, excommunicationem latae sententiae speciali modo Sedi Apostolicae reservatam ipso facto contrahunt ³.

Ut supra dictum est, poenam contrahunt edentes leges momento promulgationis, edentes decreta momento publicationis, edentes mandata momento intimationis. Exsecutioni haec omnia mandantes non sunt edentes, et proinde hanc poenam non incurrunt; possunt tamen incurrere poenam hoc eodem can. 2334, n. 2 statutam aut poenam can. 2333.

b) Si clericus in comitiis parlamentaribus aut municipalibus aut alio quovis modo huius delicti reus fiat, praeter poenam excommunicationis, quam sicut alii et ipse incurrit, poena suspensionis vel privationis beneficii, officii, dignitatis, pensionis aut muneris, si qua forte in Ecclesia habeat, plectatur; religiosus autem plectatur privatione officii et vocis activae et passivae, aliisque poenis ad normam constitutionum ⁴.

1945. — VI. **Impedimentum exercitii iurisdictionis ecclesiasticae.** - 1° *Delictum*. - Ex Constit. « *Apostolicae Sedis* » excommunicationem Romano Pontifici speciali modo reservatam contrahebant ipso facto « impediētes directe vel indirecte exercitium iurisdictionis ecclesiasticae, sive interni sive externi fori, et ad hoc recurrentes ad forum saeculare, eiusque mandata procurantes, edentes, aut auxilium, consilium vel favorem praestantes » ⁵.

Codex eandem poenam tulit in eos qui impediunt directe vel indirecte exercitium iurisdictionis ecclesiasticae sive interni sive externi fori, ad hoc recurrentes ad quamlibet laicam potestatem ⁶.

¹ Eichmann, *l. c.*, 132; Hollweck, *l. c.*, p. 207, nota 7.

² Hollweck, *l. c.*, p. 207, nota 7; Ayrinhac, *l. c.*, 253.

³ C. 2334, n. 1. Cfr. Const. « *Apostolicae Sedis* », n. 7 supra relatam in nota 6, p. 366.

⁴ C. 2336.

⁵ Const. « *Apostolicae Sedis* », n. 6.

⁶ C. 2334, n. 4.

Ex Constitutione « *Apostolicae Sedis* » *impedimentum* exercitii iurisdictionis ecclesiasticae et *recursus* ad hoc ad forum saeculare, duas figuras huius delicti constituebant alteram ab altera independentem ¹.

Codex duas figuras ad unicam figuram reduxit et valde ius antiquum hac reductione mitigavit. Iure igitur Codicis ad delictum haec duo requiruntur: *recursus* ad laicam ² quamlibet potestatem et *impedimentum* iurisdictionis ecclesiasticae ³.

His praemissis quaedam addimus de interpretatione canonis.

Exercitium iurisdictionis impedire dicitur qui prohibet ne is qui illa praeditus est, ea vel plene uti vel utiliter uti possit ⁴. *Impedit* pariter qui obstacula ponit ne is qui iurisdictione gaudet, ea uti incipiat aut in incepto eius exercitio pergat ⁵.

Dicunt auctores ⁶ eum impedire qui vi, minis, imperio vel metu gravi iniuste incusso exercitio iurisdictionis ecclesiasticae obstacula ponit. At hoc de iure vigente intelligendum est de eo qui vim, minas, metum etc. ponit recurrendo ad laicam auctoritatem. Utrum autem haec auctoritas seu persona auctoritate praedita, vim, minas, metum etc. inferat iurisdictionem exercenti per se an per suos ministros inferiores nihil refert.

Non sufficit autem solummodo conatus impediendi, sed requiritur realis impeditio, ita ut libertas in exercitio iurisdictionis tollatur, et ille, penes quem est iurdictio, prohibeatur eam in usum deducere ⁷.

Circa hoc habemus responsum authenticum Commissionis Codici interpretando praepositae: « Quaesitum est: Utrum ad incurrendam excommunicationem de qua in can. 2334, n. 2, sufficiat recursus ad laicalem potestatem causa impediendi exercitium iurisdictionis ecclesiasticae, an requiratur praeterea ut recursus suum sortiatur effectum? Responsum est: Negative ad primam partem, affirmative ad secundam, firmo tamen praescripto ca-

¹ D'Annibale, *Summula*, I, 390, nota 6; Hilarius a Sexten, *l. c.*, 126.

² Non dicitur amplius in Codice *ad forum saeculare* de qua dictione confer disputationes canonistarum apud D'Annibale, *Summula*, I, 390, nota 6; Hilarius a Sexten, *l. c.*, 126.

³ Ita communiter auctores post Codicem: Sole, *l. c.*, 360, p. 267; Cavigioli, *l. c.*, n. 103; Cipollini, *l. c.*, p. 115; Augustine, *l. c.*, VIII, 336, 337; Ayrinhac, *l. c.*, n. 254; Chelodi, *l. c.*, 70, 3, p. 77, nota 2; Santamaria, *l. c.*, VI, p. 219, 220; Pistocchi, *l. c.*, 98, 99; Salucci, *l. c.*, II, n. 169; Cappello, *l. c.*, n. 259; Cerato, *l. c.*, n. 96, p. 155; Cocchi, *l. c.*, lib. V, n. 169; Claeys Bouuaert-Simenon, *Manuale iuris canonici*, p. 1315.

Non desunt tamen nec in hac quaestione voces dissonantes. Cavigioli, *l. c.*, 103, p. 81, citat pro opinione quae duplex delictum agnoscit Pighi, *l. c.*, n. 25, ubi tamen non clare loquitur; Santamaria, *l. c.*, VI, 219, 220 citat pro eadem opinione Ferreres; eandem admittere videntur De Siena, *l. c.*, p. 33, 34; Septimius Caracciolo Torchiarolo, *l. c.*, p. 29, 30. Eichmann, *l. c.*, 153, docet delictum constituere de iure Codicis simplicem recursum ad laicalem potestatem, quia, ait ipse, talis recursus in se ecclesiasticam auctoritatem vulnerat et exercitium ecclesiasticae iurisdictionis impedit; necesse proinde non esse ut de facto recursus desideratum a recurrente exitum sortiatur. At de hoc vide supra in textu.

⁴ D'Annibale, *Summula*, I, 320, nota 6, et paulo inferius in eadem nota addit: Impedire dicitur qui cogit ab incepto desistere; proinde si fallaciis utitur, magis decipere videtur.

⁵ Bucceroni, *l. c.*, n. 33; Hilarius a Sexten, *l. c.*, 124, 125; Sole, *l. c.*, 359, p. 266; Hollweck, *l. c.*, § 132, nota 7, p. 200.

⁶ Cfr. Hilarium a Sexten, *l. c.*, 125; Cappello, *l. c.*, 257; Hollweck, *l. c.*, § 132, nota 7, pag. 200.

⁷ Hilarius a Sexten, *l. c.*, 125.

nonis 2335 » ¹. Si igitur recursus factus quidem sit ad laicam potestatem, at nullum effectum sortitus sit, habetur solummodo delicti conatus, qui aliqua congrua poena puniri potest ².

Attamen non requiritur ut impedimentum sit perpetuum; sufficit ut aliquo momento temporis de facto positum sit, licet postea quavis de causa removeatur. Ita appellans ab abusu ab auctoritate seu a sententia iudicis ecclesiastici ad iudicem seu ad magistratum laicalem ad impediendam executionem sententiae ³ impedire tentat exercitium iurisdictionis ecclesiasticae; si eius recursus seu appellatio ab abusu recipiatur ab auctoritate laicali, delictum iam perfectum est, quia tali acceptatione iam de facto impeditur aliquo modo exercitium iurisdictionis ecclesiasticae. Nec cessat delictum ex eo quod in prosecutione appellationis appellans decidat et sententia ecclesiastici tribunalis iuste lata a laicali etiam potestate agnoscatur ⁴.

Impedire iuridice non dicitur qui preces, fallacias, blanditias, consilia adhibet ad obtinendum ne Superior sua utatur iurisdictione; taliter agentes potius quam impedire dicuntur suadere, rogare, decipere aut impetrare ⁵.

Nihil refert ad delictum, utrum impeditio iurisdictionis *directa* sit an *indirecta*. Impediunt *directe*, qui obstant personae iurisdictione praeditae in illa re, in qua ea uti intendit; ut si quis minetur necem Episcopo ne censuram ferat, ne praedicatores mittat, ne beneficium conferat, ne visitet dioecesium, ne mutet parochum etc. *Indirecte* impedit qui obstat in alia re vel in alia persona, veluti si sacerdos Ordinario loci grave aliquod malum minetur praetextu iniuriae sibi illatae, re autem vera, ut ipse Ordinarius ab eo ad aliam paroeciam transferendo desistat, vel si vexet familiares, officiales, parentes eius qui exercitium habet iurisdictionis ut is ab hoc exercitio absteat ⁶.

Iurisdictio ecclesiastica ea est quae manat a Christo, Ecclesiae fundatore, et ab eius Vicario idest a Papa non qua principe civili, sed qua Primate Ecclesiae diffunditur in alios Superiores ecclesiasticos in populum christianum exercenda. Iurisdictionis ecclesiasticae quaevis species, ordi-

¹ 25 Iulii 1926, *A. A. S.*, XVIII, 394.

² Cfr. c. 2335.

³ Cfr. D'Annibale, *Summula*, I, 390, nota 6.

⁴ Eichmann, *l. c.*, 153. Alii auctores non sunt tam clari in hac quaestione. Generatim contenti sunt affirmantes impedimentum reale esse debere, nec sufficere conatum impediendi. At non dicunt utrum impedimentum sit oporteat perpetuum, an non. Si perpetuum esse deberet impedimentum fere nunquam poena incurreretur et impossibile esset determinare quando incurreretur, quia appositum impedimentum generatim semper removeri potest. Cfr. etiam Caviglioli, *l. c.*, 103.

⁵ Bucceroni, *l. c.*, n. 33; Cappello, *l. c.*, 257, 4.

⁶ Hilarius a Sexten, *l. c.*, 125; Cappello, *l. c.*, n. 257; Chelodi, *l. c.*, 70, 3; Cerato, *l. c.*, n. 96, p. 155; Caviglioli, *l. c.*, 103; Hollweck, *l. c.*, § 132, nota 6, p. 200; De Siena, *l. c.*, p. 33; Pistocchi, *l. c.*, 97; Augustine, *l. c.*, VIII, 338; Cocchi, *l. c.*, lib. V, n. 169. D'Annibale, *Summula*, I, 390, 6, non tam facilem iudicavit declarationem seu interpretationem impediti indirecti; scripsit enim: « Quis indirecte prohibere dicendus sit, plerumque difficile est definire, quia magis in facto, quam in iure consistit ». Cipollini, *l. c.*, p. 115, haec habet: « Impediri potest iurisdictio per huiusmodi recursum *directe* vel *indirecte*. Directe quidem, si ad hunc finem vis brachii saecularis contra ipsam personam invocatur iurisdictione insignitam: indirecte, si contra alios, puta, prohibendo ab executione muneris vel mandati, vel in aliis rebus, puta, documenta destruendo ».

nariae et delegatae, propriae et vicariae, fori interni et fori externi, contentiosae et voluntariae hic proteguntur in suo practico exercitio. Ad iurisdictionis potestatem pertinent praecipue: potestas ligandi et solvendi, sive per leges sive per praecepta sive per sententias iudiciales sive per dispensationes, remissiones, absolutiones; potestas conferendi officia et beneficia ecclesiastica; ius visitandi dioecesim, synodos et concilia coadunandi, sententias exsequendi etc. ¹.

Plures auctores excludunt a iurisdictione ecclesiastica de qua hic agitur iurisdictionem qua ex privilegio exemptionis gaudent Praelati regulares ². At quidquid est de iure ante Codicem vigente ³, de iure Codicis dicendum est etiam iurisdictionem quae ex privilegio exemptionis competit regularibus, hoc canone defendi; canon enim generice de iurisdictione loquitur, nec fas est interpreti distinguere ubi lex non distinguit.

Plures auctores excludunt a *potestate iurisdictionis*, quae hoc canone proteguntur, *potestatem docendi*, administrandi, acquirendi, possidendi, alienandi, contractus ineundi ⁴. At cum tales potestates indubitanter referendae sint ad potestatem iurisdictionis ecclesiasticae et Codex omnino generice de iurisdictione ecclesiastica loquatur, dicendum omnino est tales potestates de iure Codicis venire sub nomine iurisdictionis ecclesiasticae ⁵.

Quaestio est utrum habeatur impedimentum iurisdictionis ecclesiasticae si Superior per recursum ad potestatem laicalem adigatur ad cassandum actum iurisdictionis a se positum, e. g., adigatur ad absolvendum a censura quem antea iuste censura ligavit, ad amovendum clericum a beneficio quem antea merito promovit. Aliqui auctores docent in hoc casu non haberi delictum ⁶. Verum etiam in hoc casu ut certum tenemus haberi exercitium iurisdictionis ecclesiasticae, nec ulla intrinseca ratio apparet de hac re dubitandi. Certe enim absolutio vi imposita a censura contracta, sicut et pariter vi imposita remotio clerici a beneficio quo legitime fruitur impedit exercitium iurisdictionis in Superiore, qui censuram tulit, aut clericum promovit. Retinere enim aliquem sub vinculo censurae sicut et ipsam censuram ferre implicat exercitium aliquod, quod continuatum aut successivum dixeris iurisdictionis. Idemque dicito de retentione clerici in officio ad quod legitime promotus est et quo legitime fruitur. Deinde remotionem imponere

¹ Hilarius a Sexten, *l. c.*, 123, 124; D'Annibale, *Summula*, I, 390, nota 6; Sole, *l. c.*, n. 360; Ballerini-Palmieri, *l. c.*, VII, 281; Salucci, *l. c.*, II, 167.

² Ita omnes fere auctores ante Codicem (cfr. Hilarium a Sexten, *l. c.*, 124; Bucceroni, *l. c.*, n. 33, etc.) et aliqui etiam post Codicem, ut Salucci, *l. c.*, II, n. 167. Pistocchi, *l. c.*, p. 98 miram adhibet terminologiam si loquitur de *iurisdictione dominativa* Praelatorum ordinum regularium. Cappello, *l. c.*, n. 258, excludit defendi hoc loco usum privilegiorum regularium *nisi tamen referenda sint ad iurisdictionem ecclesiasticam*; quod et nos admittere possumus.

³ Cfr. argumenta apud Bucceroni, *l. c.*, n. 33, vel apud Hilarium a Sexten, *l. c.*, 124, ex D'Annibale.

⁴ Cfr. Salucci, *l. c.*, II, n. 167; Cavigioli, *l. c.*, n. 103; Cerato, *l. c.*, p. 96, 155, post D'Annibale, Bucceroni, Ciolli etc.

⁵ Ita Chelodi, *l. c.*, n. 70, p. 77, nota 3. Cfr. etiam Cappello, *l. c.*, n. 258; Hollweck, *l. c.*, § 132, nota 2, 4, pag. 200.

⁶ D'Annibale, *Summula*, I, 390, nota, 6 et post ipsum plures, ut Salucci, *l. c.*, III, n. 167; Chelodi, *l. c.*, 70, 3, p. 77, nota 4.

ab officio est impedire iurisdictionem saltem personae removendae ¹. Attamen, cum in odiosis versemur, probabilitatem saltem extrinsecam contrariae opinioni denegare non audeo ².

Ab exercitio iurisdictionis ecclesiasticae sunt certe distinguendi actus potestatis ordinis quorum exercitium hoc canone n. 2 non protegitur, licet protegantur partialiter saltem hoc eodem canone n. 1. Ad exercitium potestatis ordinis referuntur Missae celebratio, Sacramentorum administratio, benedictiones et consecrationes facere ³.

Altera conditio necessaria ad figuram huius delicti, praeter impedimentum exercitii iurisdictionis ecclesiasticae, est recursus ad *laicalem quamlibet potestatem* ad hoc factus ut impedimentum de quo supra apponatur.

Recurrere dicitur qui alium ratione auxilii obtinendi adit. Recurri potest voce vel scripto per se vel per alios, itemque pro se vel pro aliis ⁴.

Rekursus ad laicalem potestatem, ut delictum de quo hoc canone agitur habeatur, *ad hoc* directe fieri debet *ut exercitium* iurisdictionis de quo supra directe vel indirecte impediatur et de facto deinde ex hoc recursu impedimentum ut supra explicavimus appositum sit. Proinde hodie certo delictum hoc de quo nunc agimus non committit qui suis minis vel etiam vi illata, nullo recursu habito ad laicalem potestatem exercitium iurisdictionis ecclesiasticae impedit quoquo modo; quia in casu deest altera conditio ad delictum constituendum ⁵.

Aliqui auctores ⁶ dicunt non incurri poenam de qua hoc canone si exercitium iurisdictionis impediatur casualiter non directe ita ut ipsi exercitio obstaculum ponatur sed quasi indirecte, ut si quis impediat alienationem fundi ecclesiastici ut illum serius sibi ipse emere possit. At id non recte affirmari videtur si ad impediendam alienationem recursus fiat ad potestatem laicalem, quia tali recursu et appositione impedimenti ex tali recursu nullum obiectivum elementum deest ad delictum. Aliter si impedimentum apponatur sine recursu ad laicam potestatem.

Qui recurrit ad laicam potestatem ad impediendum exercitium iurisdictionis quam illegitime et per nefas exercet Superior ecclesiasticus, iuxta aliquos delictum de quo hic agimus non committit nec poenas incurrit ⁷.

At generatim admittendum est nunquam licere ad laicalem recurrere potestatem nec in hoc casu, quia semper patet recursus ad tribunalia eccle-

¹ Cfr. etiam Hollweck, *l. c.*, § 132, nota 7, p. 200.

² D'Annibale, *l. c.*, I, 390, nota 6: « Aliud iuris si quis cogat Episcopum iurisdictione sua uti; e. g., Seium censuris coercere, vel a censuris absolvere, vel ei beneficium conferre, aut adimere etc. ». Cfr. etiam Hollweck, *l. c.*, § 132, n. 7, p. 200; Cappello, *l. c.*, 261, 3.

³ Attamen consecrationes et benedictiones quas facere quis debet ex officio sibi commissio impedire, item Sacramentorum quae ex officio administranda sunt administrationis impeditio, itemque impedimentum appositum ne parochus qui ex officio tenetur, Missam pro populo celebret ad exercitium iurisdictionis pertinent. Cfr. Hinschius, *l. c.*, V, p. 736, nota 3 et 8; Ayrinhac, *l. c.*, n. 254, a. Cfr. tamen hac de re etiam Hollweck, *l. c.*, § 132, nota 2, pag. 199.

⁴ Supra n. 1937.

⁵ Cappello, *l. c.*, 259; Salucci, *l. c.*, II, 169.

⁶ Hollweck, *l. c.*, § 132, nota 2; Chelodi, *l. c.*, 70, 3, p. 77, nota 4; Cappello, *l. c.*, 257, n. 5.

⁷ Ita, ut videtur, Caviglioli, *l. c.*, 103; D'Annibale, *Summula*, I, 390, nota 6.

siastica superioris gradus aut ad Superiores ecclesiasticos qui soli sunt competentes ¹, et proinde in hoc casu delictum haberi et poenam incurri. Verificatur quippe in casu verus *recursus ab abusu* ad quem eradicandum ordinatur praeter alia hic canon ².

Excipe forte casum extraordinarium quo sententia iudicis ecclesiastici evidenter iniusta et invalida sit nec possibilis sit alius recursus ad sententiae executionem in foro ipso saeculari seu laicali impediendam ³; nam in casu vis et iniuria non possent aliter repelli ⁴.

Non committit delictum qui Superiorem vexat postquam aliquem actum iurisdictionis posuit ⁵; nec qui impediunt exercitium iurisdictionis recurrendo ad auctoritatem ecclesiasticam, nec ministri aut alii magistratus qui directe ex officio aliquem actum iurisdictionis impediunt ⁶.

Ad delictum requiritur ut recursus fiat ad *potestatem laicalem quaelibet ea sit*. Dictio autem *quaelibet potestas laicalis*, quae loco antiquae dictionis *ad forum saeculare* inducta est a Codice, quam latissime patet. Nulla laicalis potestas vi huius dictionis exclusa est, sive suprema, sive inferior sive legifera sive executiva, sive iudicialis, sive statalis sive provincialis sive localis seu municipalis, sive civilis sive militaris ⁷.

Aliqui auctores, quin hanc quaestionem sibi expresse proponant, videntur supponere dictionem Codicis intelligendam esse de *publica* laicali potestate. At cum Codex omnino generaliter loquatur de *qualibet laicali potestate* dictionem intelligere debemus non solum de potestate publica sed et de *potestate dominativa* et de *potestate domestica* seu *paterna* ⁸.

Ideo dicemus delictum et illum committere qui ad impediendum exercitium iurisdictionis fori interni, e. g., audiendi confessiones filiarumfamilias ad patremfamilias recurrat.

Requiritur ut recursus ad laicalem potestatem fiat *ad hoc*, seu ad impediendum exercitium iurisdictionis ecclesiasticae; unde si ex alio motivo recursus fiat, e. g., quia ex nequitia temporum et hominum auctoritati ecclesiasticae non paretur impune, delictum non videtur committi ⁹.

¹ Cfr. etiam c. 1554.

² Cfr. Hollweck, *l. c.*, § 132, nota 9, p. 200; Hinschius, *l. c.*, p. 737, nota 2; et praecipue Eichmann, *l. c.*, p. 153; Cerato, *l. c.*, n. 96, p. 155; Cappello, *l. c.*, 261, 4.

³ Cfr. Cavagnis, *Institutiones iuris publici ecclesiastici*, IV, 55; M. a Coronata, *Ius publicum ecclesiasticum*, n. 142, p. 177.

⁴ D'Annibale, *Summula*, I, 390, nota 6.

⁵ D'Annibale, *Summula*, I, 390, nota 6; Cappello, *l. c.*, 261, 3; Hollweck, *l. c.*, § 132, nota 7, p. 200.

⁶ Cfr. Cerato, *l. c.*, 96, p. 155; Cappello, *l. c.*, 261, 3, ubi eximit a delicto etiam illum qui recurrit ad laicam potestatem et hoc recurso impedit quo minus parochus aut Ordinarius loci matrimonii assistant. At indubitanter tenemus in hoc ultimo casu delictum haberi et poenam incurri, quia licet potestas assistendi matrimonio non sit vera potestas iurisdictionalis, ad iurisdictionalem tamen deduci tenendum est. Cfr. etiam Hollweck, *l. c.*, § 132, nota 4, pag. 200.

⁷ Ayrinhac, *l. c.*, 254, c; Salucci, *l. c.*, II, n. 170; Cappello, *l. c.*, 260; Hollweck, *l. c.*, § 131, nota 6, p. 198, et § 132, nota 9, p. 200.

⁸ Cfr. de hac doctrina iam ante Codicem Hollweck, *l. c.*, § 132, nota 7, pag. 200; post Codicem Augustine, *l. c.*, VIII, 337.

⁹ D'Annibale, *Summula*, I, 390, nota 6, ubi etiam alium casum affert, nempe casum quo iudex ecclesiasticus improbe solutionem quaestionis sibi propositae differat. At in hoc

1946. — 2° *Poenae*. - a) *Poena latae sententiae contra omnes qui supra explicatum delictum committunt*. - Qui impediunt directe vel indirecte exercitium iurisdictionis ecclesiasticae sive interni sive externi fori, ad hoc recurrentes ad quamlibet laicalem potestatem, excommunicationem latae sententiae speciali modo Sedi Apostolicae reservatam ipso facto contrahunt ¹.

b) *Poenae speciales in clericos et in religiosos*. - Clerici qui idem delictum commiserint, praeter supra dictam excommunicationem, poena suspensionis vel privationis ipsius beneficii, officii, dignitatis, pensionis aut muneris, si qua forte in Ecclesia habeant; religiosi autem privatione officii et vocis activae ac passivae aliisque poenis ad normam constitutionum plectantur ².

c) *Poenae speciales in certos clericos impediennes certos actus iurisdictionis ecclesiasticae*. - α) Si parochus, ad impediendum exercitium ecclesiasticae iurisdictionis, ausus fuerit turbas ciere, publicas pro se subscriptiones promovere, populum sermonibus aut scriptis excitare aliaque similia agere, pro gravitate culpa, secundum prudence Ordinarii iudicium, puniatur, non exclusa, si res ferat, suspensione ³.

Haec specialis figura delicti impeditae iurisdictionis ecclesiasticae ex Decreto « *Maxima cura* », 20 Augusti 1910, can. 18, § 1, de amotione administrativa parochorum deprompta est et aliquantulum modificata additione verborum: *non exclusa, si res ferat, suspensione* ⁴.

Unaquaeque ex his tribus actionibus ad delictum sufficit: turbas ciere idest turbas excitare; publicas pro se subscriptiones promovere; populum sermonibus aut scriptis excitare. Immo nec his actionibus circumscribitur delictum, sed et aliis similibus actionibus committi potest. Requiritur ad delictum ut hi actus tendant ad impediendum exercitium iurisdictionis. Non requiritur effectus secutus ⁵.

Parochi sunt non solum parochi proprie dicti sed et quasi-parochi, et vicarii parochiales qui plenam habent parochialem iurisdictionem ⁶.

Codex ad delictum requirit plenam parochi imputabilitatem ut verba *ausus fuerit* indicant ⁷.

casu videtur committi delictum, quia si iudex ecclesiasticus inferior improbe agat contra eum patet appellatio vel recursus ad iudicem aut Ordinarium superioris gradus aut demum saltem ad Summum Pontificem, nunquam vero, nisi in casu extraordinario de quo supra, ad laicalem potestatem. Recurrendo autem ad laicalem potestatem impeditur exercitium iurisdictionis gradus superioris.

¹ C. 2334, n. 2. Cfr. Const. « *Apostolicae Sedis* » nn. 6 et 8 supra relatam.

² C. 2336, § 1.

³ C. 2337, § 1.

⁴ Cfr. etiam Salucci, *l. c.*, II, n. 184.

⁵ Salucci, *l. c.*, II, nn. 184 et 186.

⁶ Augustine, *l. c.*, VIII, 349, ubi tamen excludit vicarios oeconomos et alios vicarios temporales. Santamaria, *l. c.*, VI, sensu stricto nomen parochi hic accipit.

⁷ Augustine, *l. c.*, VIII, 349; Chelodi, *l. c.*, 72; Ayrinhac, *l. c.*, n. 260; Salucci, *l. c.*, II, 187.

Notandum etiam est in Decreto « *Maxima cura* » delictum constituere solummodo impedimentum ad renuntiationem aut ad amotionem, in Codice vero quodlibet impedimentum iurisdictionis ecclesiasticae ¹.

Si aliae personae prohibitos actus ponunt pro paroco, ipso invito, delictum parochi nullum est, si vero ipse parochus secreto vel publice eos adprobaverit et a fortiori si excitaverit et ipse est responsabilis ².

Si parochus ad impediendum exercitium iurisdictionis recurrat ad laicam potestatem contrahit excommunicationem de qua supra ³.

Poenae sunt ferendae sententiae et indeterminatae ⁴, at delictum puniendum est ⁵.

β) Pariter, pro gravitate culpa, secundum suum prudens iudicium puniat, non exclusa, si res ferat, suspensione, Ordinarius sacerdotem qui multitudinem quoquo modo excitet ad impediendum ingressum in paroeciam sacerdotis legitime nominati in parochum vel oeconomum ⁶.

In hoc casu delictum habetur quotiens excitatur populus ad impediendum ingressum in paroeciam parochi vel oeconomi; non si populus excitetur ad alium finem, impediendi nempe alium actum iurisdictionis ecclesiasticae, e. g., si simplex sacerdos populum excitet contra Ordinarium a quo est suspensus etc. Quivis autem sit modus quo populus excitatur delictum subsistit ⁷.

Non est necesse ad delictum ut revera ingressus in paroeciam impediatur; sufficit excitatio populi ad hunc finem ⁸.

Populum excitare non est paucas personas de populo excitare, sed excitare multitudinem ⁹.

Ingressus ad mentem Codicis videtur intelligendus pro *possessionis capione* ¹⁰.

Ut delictum habeatur requiritur ut is, cuius ingressus impeditur, legitime promotus sit; unde non habetur delictum si simoniace, si a non habente facultatem promovendi, promotus sit ¹¹.

Nomine oeconomi intelligi debet vicarius oeconomus de quo in can. 472, n. 1 et 473 ¹².

¹ Eichmann, *l. c.*, 155, § 43; Salucci, *l. c.*, II, n. 187; Pistocchi, *l. c.*, 107, 108.

² Augustine, *l. c.*, VIII, 349.

³ C. 2334, n. 2. Ayrinhac, *l. c.*, n. 260.

⁴ Chelodi, *l. c.*, 72; Ayrinhac, *l. c.*, 260; Salucci, *l. c.*, II, 192.

⁵ Salucci, *l. c.*, II, 192; Eichmann, *l. c.*, 156.

⁶ C. 2337, § 2.

⁷ Salucci, *l. c.*, II, 196.

⁸ Salucci, *l. c.*, II, n. 197.

⁹ Ayrinhac, *l. c.*, n. 261.

¹⁰ Ayrinhac, *l. c.*, n. 261; Augustine, *l. c.*, VIII, 350; Eichmann, *l. c.*, p. 154, § 43. Contra Salucci, *l. c.*, II, n. 197. Cfr. etiam Pistocchi, *l. c.*, p. 109.

¹¹ Cfr. Augustine, *l. c.*, VIII, 350; Salucci, *l. c.*, II, n. 198.

¹² Eichmann, *l. c.*, p. 155, § 43; Salucci, *l. c.*, II, 198, p. 125, nota 1.

Nomine sacerdotis in canone veniunt etiam, ut patet, sacerdotes religiosi et regulares ¹.

Poenae sunt etiam hic praeceptivae at indeterminatae ².

1947. — VII. Inscriptio sectae massonicae et similibus sectis.

- 1° *Delictum*. - Delictum committunt nomen dantes sectae massonicae aliisque eiusdem generis associationibus quae contra Ecclesiam vel legitimas civiles potestates machinantur ³.

Nomen dare sectae dicuntur qui scientes et volentes in albo societatis se inscribunt, seu sectam ingrediuntur et socios se sectae constituunt, etsi sectae comitia non frequentent, nec ullam in secta activitatem exerceant. Delictum enim constituit simplex sectae adscriptio ⁴.

Nullus specialis ritus requiritur in ipsa adscriptione ut delictum habeatur ⁵.

Nomen dare sectae massonicae iam delictum perfectum constituit et poenas secum fert etsi brevissimo tempore quis adscriptus remanet ⁶.

Si quis bona fide, idest nesciens agi de societate prohibita aut excommunicationis adnexae ignarus, societati se inscribat, sola hac adscriptione delictum non committit nec poenas incurrit. At statim ac cognoscit de societate sub poena prohibita agi tenetur se ab eadem separare ⁷. Ab externa tamen communicatione cum secta gravissimum ⁸ damnum quod ex separatione absoluta ei, qui nomen dederat, obveniret, excusare potest ⁹.

Lubet hic referre doctrinam circa haec a Sacra Congr. S. Officii promulgatam. Sacra Congregatio 5 Iulii 1837 ¹⁰ declaravit non posse absolvi eos massones quos poenitet emissi iurisiurandi, priusquam ipsi absolute et positive damnatam sectam in perpetuum relinquant. Die autem 27 Iunii 1838 ¹¹ declaravit in hoc casu datam forte absolutionem non solum illicitam sed et invalidam esse.

¹ Augustine, *l. c.*, VIII, 350; Salucci, *l. c.*, II, n. 195.

² Eichmann, *l. c.*, 156, § 43; Salucci, *l. c.*, II, n. 194; Augustine, *l. c.*, VIII, 350.

³ C. 2335.

⁴ Ballerini-Palmieri, *l. c.*, VII, n. 302; Hilarius a Sexten, *l. c.*, 173; Hollweck, *l. c.*, § 104, nota 3, pag. 170; Hinschius, *l. c.*, V, p. 774, nota 2; Pistocchi, *l. c.*, 101; Salucci, *l. c.*, II, n. 174; Cappello, *l. c.*, n. 296; Ayrinhac, *l. c.*, n. 257; Eichmann, *l. c.*, p. 155.

⁵ Cipollini, *l. c.*, p. 133.

⁶ Hollweck, *l. c.*, § 104, nota 3, pag. 170; Ayrinhac, *l. c.*, n. 257, a; Hinschius, *l. c.*, V, 774, nota 2.

⁷ Haec est doctrina communis. Cfr. Hinschius, *l. c.*, V, p. 734, nota 2; Ayrinhac, *l. c.*, 257, n; Hilarius a Sexten, *l. c.*, 173; Pistocchi, *l. c.*, 101; Salucci, *l. c.*, II, n. 174; Hollweck, *l. c.*, § 104, nota 3, p. 170.

⁸ Auctores antiqui, ut D'Annibale, *Summula*, I, 391, nota 4, facilius excusationem admitterebant quia tenebant eos, qui communicationem abruptissent, neci certae damnatos esse a secta. At nostris diebus id amplius non verificatur in nostris regionibus. Cfr. Pistocchi, *l. c.*, p. 101.

⁹ Pistocchi, *l. c.*, 101; Salucci, *l. c.*, II, 174; Cappello, *l. c.*, n. 296; Hilarius a Sexten, *l. c.*, 173, 174.

¹⁰ Gasparri, *Fontes*, IV, n. 877.

¹¹ Gasparri, *Fontes*, IV, n. 877 vel 932.

Attamen eadem Sacra Congregatio expresse interrogata a Vicario Apostolico Portus Aloisii, 1 Augusti 1855 ¹, admisit possibilitatem bonae fidei et ideo validitatem absolutionis forte datae. Statuit autem confessarios ex praecepto Sedis Apostolicae ex tunc teneri ad fideles serio monendos ita ut in posterum bona fides amplius admitti non possit ².

Eadem Sacra Congregatio ³ declaravit, si agatur de morti proximis ac materialiter seu in bona fide sectis a Sancta Sede damnatis adscriptis, et si praevideatur specialem admonitionem profuturam non esse, sufficere, quod in genere hortentur, ut se sincere subiiciant Ecclesiae auctoritati atque mandatis Sanctae Sedis, deinde baptizari atque absolvi possint. Scandalum vero reparetur eo meliori modo quo fieri possit, etiam post obitum.

Demum interrogata eadem Sacra Congregatio utrum ad Sacramenta admitti possint ii qui alicui societati secretae nomen dederunt, cum intentione non derelinquendi religionem catholicam et solo animo evitandi damna temporalia, hanc mitiorem dedit responsionem: « Iuxta exposita catholicos de quibus agitur, admitti posse ad Sacramenta, praevia absolutione a censuris, quatenus opus sit, pro qua dantur Episcopo opportuna facultates, dummodo: 1. reapse sese omnino separaverint a societatibus praedictis; - 2. promittant numquam amplius fore ut sese immisceant alicui actui societatum ipsarum tum secreto tum publico, et praesertim numquam amplius se soluturos requisitam contributionem; - 3. removeatur scandalum eo meliori modo quo fieri potest; - 4. animo sint dispositi ad suum nomen revocandum, si et quando id facere absque gravi damno poterunt » ⁴.

Hodie doctrina admittit quidem pro eo qui bona fide adscriptus est seu nomen dedit, et postea cognoscit agi de secta prohibita sub poena excommunicationis, obligationem se separandi a societate, at concedit eidem qui bona fide nomen dedit, etiam postquam bonam fidem amisit, membrum nominale associationis permanere si id necessarium sit ad grave damnum evitandum, dummodo periculum absit scandali aut perversionis ⁵.

¹ Gasparri, *Fontes*, IV, n. 932.

² Atque de his severioribus Sacrae Congr. responsis loquebatur cl. D'Annibale quando haec scribebat, in *Summula*, I, 391, nota 4: « Quid si bona fide nomen dedit, sed, re comperta, non discedit, an effugiat excommunicationem? etenim *nomen dare* praesens tempus significat: ita porro, si invitatus remanet; secus, sin volens, si quid iudico, quia ratum habet. Quod autem responsum fuit absolvendos, etsi poenituerint, *si externe cum sociis communicant* cum grano salis accipiendum puto: quid enim si communicant, ne suspicetur se ab eis descivisse? Etenim neci sunt addicti, quam effugere vix possibile est. Et si vel secta ab eis aliquid emolumenti, vel ipsi a secta aliquid spiritualis detrimenti, vel alii scandalum capiant, quia rem malam faciunt naturali iure, eos absolvere grave est; secus non puto eos illico inabsolutos dimittendos esse; sed omnia in aestimatione prudentis et amantis, sed non diu, nec nimium indulgentes confessarii esse debent, si quid opinor ».

³ Apud Hilarium a Sexten, *l. c.*, 173, 174, qui citat Gury-Dumas, II, 1001, nota.

⁴ S. C. S. Off., 7 Mart. 1883, Gasparri, *Fontes*, IV, n. 1080.

⁵ Cfr. D'Annibale, *Summula*, I, 391, nota 4; Cappello, *l. c.*, 296, 3; Salucci, *l. c.*, II, n. 174; Pistocchi, *l. c.*, p. 101. Immo Ayrinhac, *l. c.*, n. 257, b, admissa obligatione morali derelinquendi sectam prohibitam, quam quis ingressus est bona fide, postquam bona fides cessavit, docet poenam non incurri nisi, postquam bona fides cessavit, delinquens suam adscriptionem bona fide factam actu aliquo positivo non confirmaverit. Nec multum differre videtur ab hac sententia doctrina cl. D'Annibale supra in nota relata.

1948. — *Approbatio principiorum* seu finis societatis sub censura prohibita delictum non constituit ¹, nisi forte agatur de principio haeretico.

Excipe casum quo talis fiat adprobatio et publica defensio talium principiorum ut possit considerari ut necessaria cooperatio eorum qui revera eidem nomen dant ².

Secta massonica est secta seu societas cum organizatione compacta et firmis regulis seu statutis. Ipsius origo historica, ut fatentur ipsi massones ³ est obscura, at originem duxisse videtur anno 1717 in Anglia. Magnum momentum habebat in ipsa *lex secreti* ad quam servandam adhibebat allegorias, symbola, emblemata. Admittitur etiam massonicam sectam eam tueri libertatem quae nullam legem tolerat, quo factum est ut hanc sectam damnaverint ipsae leges civiles antequam eam damnaverit Ecclesia. Ita leges civiles contra massonicam sectam tulit Hollandia anno 1735, et Aloisius XIV in Gallia a. 1737 ⁴.

Intelligitur proinde nomine sectae massonicae societas cuius membra ligantur iureiurando servandi secretum, proprium habens rituale et propriam organizationem. Proprium finem licet forte non unicum habere videtur impugnationem indirectam cuiusvis religionis revelatae ⁵, et cuiusvis vinculi moralis.

Licet autem in antiquioribus constitutionibus pontificiis secretum servandum ut quid substantiale sectae massonicae consideretur inde tamen ab anno 1846 secretum non amplius attenditur a Sancta Sede ad videndum utrum aliqua secta sit damnata ⁶.

Nota igitur specialis sectae massonicae quae eam sub damnatione constituit et qua eidem nomen dantes delictum committunt haec est, quod secta massonica *contra Ecclesiam machinatur et civiles legitimas potestates*. Et praesumptio quidem iuris est quod quaelibet associatio sive ordo sive *logia* massonica revera contra Ecclesiam aut Statum machinatur cuiusvis ritus ea sit. Quia tamen de sola praesumptione agitur, ea cedere debet semper veritati. Quamobrem si ex felici inconsequentia aliqua *logia* seu sodalitium massonicum hunc finem pugnandi nempe contra Ecclesiam et civiles legitimas potestates sincere reiceret delictum non committerent eidem nomen dantes nec poenas proinde incurrerent ⁷.

Haec de societate massonica seu melius de *secta* massonica ⁸.

¹ Hinschius, *l. c.*, V, 774, nota 2.

² Cfr. cc. 2209, §§ 1-3 et 2231.

³ Cfr. Augustine, *l. c.*, VIII, 340, ubi quae hic in textu dicuntur exscribit ex libro A. Preuss, *A Study in American Freemasonry*, 1908.

⁴ Augustine, *l. c.*, VIII, 340. Cfr. etiam in *Dictionnaire encyclopédique de la théologie catholique*, ed. a Wetzer et Welte, v. *Franc-maçons*; et artic. Gustavi Gautherot, in *Dictionnaire apologétique*, v. *Franc-Maçonnerie*.

⁵ Cfr. Wetzer et Welte, *Dictionnaire...* v. *Frans-Maçons*.

⁶ « Societates occultae de quibus in pontificiis constitutionibus sermo est eae omnes intelliguntur quae adversus Ecclesiam vel gubernium sibi aliquid proponunt, exigant vel non exigant a suis asseclis iuramentum de secreto servando » S. C. S. Officii 5 Augusti 1846. Cfr. *Collectanea S. Congregationis de Propaganda Fide*, II, n. 1350, p. 33 nota 2.

⁷ Augustine, *l. c.*, VIII, 342.

⁸ Differentia est inter *sectam* et *simplicem associationem*. *Secta* dicit corporationem hierarchice organizatam cum fine malo et statutis socios ligantibus; *associatio* simplex dicit

At delictum committunt non solum *nomen dantes sectae massonicae* sed etiam *nomen dantes aliis eiusdem generis associationibus quae contra Ecclesiam vel legitimas civiles potestates machinantur*.

Doctrina distinguit societates prohibitas sub censura a societatibus prohibitis sine censura ¹.

1949. — *Elementum essenziale* quo distinguuntur societates prohibitae sub censura a societatibus prohibitis simpliciter est *finis* ipsarum societatum. Quaelibet societas, quae alterutrum ex his finibus praefinitum habeat: *machinari contra Ecclesiam aut legitimas civiles potestates*, est associatio prohibita sub censura quae in Codice venit nomine *associationum eiusdem generis* ac secta massonica ².

Aliae societates quae alium finem sibi proponunt possunt esse prohibitae, at censura huius canonis easdem non tangit ³.

Requiritur certe, ut habeatur *societas* eiusdem generis, quod associatio finem bene definitum habeat quem homines in societatem ipsam adunati prosequantur; necesse tamen non est ut finis et organizatio in specialibus scriptis statutis definita sint ⁴.

Qui societatem damnatam sub censura constituunt primi, considerantur eidem nomen dare statim ac constituta est et tunc delictum perfectum est ⁵.

Si aliqua societas finem philanthropicum habeat et simul machinetur contra Ecclesiam vel legitimas civiles potestates, remanet societas sub censura prohibita. Nec enim necesse est ad hoc ut pro unico fine habeat ma-

---

meram unionem individuorum cum fine determinato; nec requiritur ad simplicem associationem compacta membrorum organizatio nec statuta aut bene definita hierarchia. Augustine, *l. c.*, VIII, 341, 342. Alii auctores generatim hanc distinctionem non faciunt. Cfr. e. g. Cappello, *l. c.*, 297; Salucci, *l. c.*, II, 175.

¹ Haec distinctio fit etiam in *Instrukione Sancti Officii*, 10 Mali 1884, Gasparri, *Fontes* IV, n. 1085, nn. 3, 4: « Ne quis vero errori locus fiat; cum diudicandum erit, quatenus ex his perniciosis sectis censurae, quatenus vero prohibitioni tantum obnoxiae sint, certum imprimis est, excommunicationem latae sententiae mulctari massonicam aliasque eius generis sectas quae capite 2, n. 1, pontificiae Constitutionis « *Apostolicae Sedis* » designantur, quaeque contra Ecclesiam vel legitimas potestates machinantur, sive id clam sive palam fecerint, sive exegerint sive non a suis asseclis, secreti servandi iuramentum. — Praeter istas sunt et aliae sectae prohibitae atque sub gravis culpa reatu vitandae, inter quas praecipue recensendae illae omnes, quae a sectatoribus secretum nemini pandendum, et omnimodam obedientiam occultis ducibus praestandam iureiurando exigunt ».

² De his societatibus loquitur Leo XIII, Litt. Encycl. « *Humanum genus* », 20 April. 1884, Gasparri, *Fontes*, II, n. 591, his verbis: « Varias sunt hominum sectae, quae quamquam nomine, ritu, forma, origine differentes, cum tamen communione quadam propositi, summarumque sententiarum similitudine inter se contineantur, re congruunt cum secta massonum quae cuiusdam est instar centri unde abeunt et quo redeunt universae ».

³ Cfr. Instruct. S. Offic. supra in nota relata. Hinschius, *l. c.*, V, p. 773, 774, nota 11; Ayrinhac, *l. c.*, n. 257, c.

⁴ Hinschius, *l. c.*, V, p. 773, nota 8. Advertit recte, ut iam diximus, Augustine, *l. c.*, VIII, 341, 342, terminum *associationis* quo utitur Codex latiore sensum habere quam terminus *sectae*; dum enim secta dicit societatem compactam, associatio dicit unionem individuorum cum fine determinato et nihil amplius. Paulo aliter Cipollini, *l. c.*, p. 134, videtur requirere societatem vere organizatam.

⁵ Cipollini, *l. c.*, p. 133.

chinationem contra Ecclesiam vel legitimas civiles potestates. Immo sufficit ut de facto societas contra Ecclesiam vel legitimas civiles potestates machinetur ¹.

1950. — *Machinari* dicitur societas quae rebellem et subversivam activitatem oretenus aut scriptis exercet ad destructionem Ecclesiae vel Status civilis legitimae auctoritatis ².

Nihil refert quod societas quae in Ecclesiam vel Statum machinatur a Gubernio Civili approbata aut tolerata aut reprobata sit ³.

Ad *machinationem* non requiritur, ut iam diximus, ut societas ad finem suum assequendum secreti lege teneatur ⁴.

Machinari contra Ecclesiam ea dicitur associatio quae contra doctrinam, auctoritatem, potestates, constitutionem, iura, privilegia Ecclesiae, vel contra personas ecclesiasticas qua tales, e. g., contra Romanum Pontificem, Episcopos, parochos, ordines et congregationes religiosas insidias molitur ⁵. Requiritur tamen ut persona ecclesiastica impugnetur ex motivo quod non sit stricte personale ⁶.

Immo sufficit ut societas sibi finem praefigat impugnandi Ecclesiam in sua actione politica et in suis iuribus temporalibus ⁷.

Attamen sectae aperte haereticae et religiosae, licet et ipsae contra Ecclesiam machinari dici possint, venire non videntur sub nomine associationum eiusdem generis ac secta massonica, et iisdem nomen dantes ut haeretici simpliciter tractandi sunt. Idemque valet et de sectis schismaticis. In his sectis finis machinandi contra Ecclesiam absorbetur, ut videtur, a delicto haeresis vel schismatis cum quibus quid unum indivisibile constituit ⁸.

Machinantes contra legitimas civiles potestates sunt omnes associationes quae principium auctoritatis socialis, quodvis genus, impugnant atque hanc impugnationem pro fine, saltem de facto et concomitanter ad alios fines sibi proponunt. Nec requiritur ut tales societates activitatem aliquam politicam de facto exerceant; sufficit ut societates huiusmodi activitatem exercent culturalem ⁹.

Hoc si bene intelligerent nostrae aetatis viri statistae et guberniis civilibus praepositi, non tam irrationabiliter agerent, ut fieri videmus, quod activitatem culturalem *subversivam* et etiam organizationem societatum *sub-*

¹ Cappello, *l. c.*, n. 298.

² Hollweck, *l. c.*, § 104, nota 7, p. 171; Augustine, *l. c.*, VIII, 342, ubi tamen non sufficere notat quod aliquod membrum societatis machinetur, sed requiritur ut machinatio fiat ex fine societatis.

³ Hinschius, *l. c.*, 773, nota 10.

⁴ Cappello, *l. c.*, 297, 298. Cfr. tamen etiam Cipollini, *l. c.*, p. 134.

⁵ Cfr. Salucci, *l. c.*, II, n. 176; Cipollini, *l. c.*, p. 136; Hinschius, *l. c.*, p. 773; Cappello, *l. c.*, 299.

⁶ Hollweck, *l. c.*, § 104, nota 5, p. 170.

⁷ Ita, et recte, ut videtur, Pistocchi, *l. c.*, 103.

⁸ Cfr. Bucceroni, *l. c.*, n. 53; Hinschius, *l. c.*, V, 773, nota 9.

⁹ Ita Pistocchi, *l. c.*, 103. At forte dici poterit activitatem ipsam culturalem esse, et quidem magni ponderis, activitatem politicam; ad hoc quippe tendit activitas culturalis ut duces praeparet activitatis politicae.

versivarum permittant et deinde, cum hae activitates suos fructus naturales producant in revolutionibus, eosdem quos instruere et instrui permiserunt severissimis poenis et etiam quandoque capite damnent. Optima ratio gubernandi esset societates quae tales fines sibi proponunt modo absoluto interdicere et earum activitatem etiam culturalem impedire.

Aliae sunt praeterea societates quae contra formas gubernii legitime constituti machinantur seu palam pugnant pro alia forma gubernii. Tales sunt, e. g., societates regalisticae in statibus forma republicana gubernii rectis; item societates republicanae seu socialisticae in statibus monarchicis. Utrum tales societates possint vel debeant considerari associationes contra legitimas civiles potestates machinantes modo certo non constat. Quia machinatio videtur implicare aliqualem conspirationem et conspiratio formam legalem habere nequit, videtur dicendum tales societates, si formam etiam legitimam gubernii mediis legalibus sine ulla conspiratione et exclusis mediis revolutionalibus impugnent, et aliud gubernium iisdem mediis praeparent, non cadere sub censura huius canonis: haberi vero delictum si impugnatio fiat armis illegalibus conspirando et societatem universam civilem commovendo revolutione ¹.

1951. — In praxi considerandae sunt ut associationes prohibitaе sub poena, de qua in hoc can. 2335 agimus, praeter sectam massonicam, de qua etiam in Codice clare fit mentio, sequentes associationes:

a) Societas carbonaria ².

b) Societas *fenianorum* ³.

c) Societates anarchicae, communisticae, nihilisticae, internationalisticae ⁴.

Certe ad societates sub censura prohibitas pertinent societates *bolscevisticae*, quales nostris diebus organizari conspiciamus. Tales enim associationes contra Ecclesiam et Status machinantur.

De quibusdam associationibus certo constat eas sub censura non cadere licet sint prohibitaе. Tales sunt societates *Sociorum singularium* (Odd Fellows), Filiorum temperantiae (Sons of Temperance) et Equitum Pithiae (Knights of Pithias) ⁵.

¹ Cfr. Pistocchi, *l. c.*, 103, 104; Chelodi, *l. c.*, n. 71.

² Pius VII, Const. «*Ecclesiam*», 13 Sept. 1821, Gasparri, *Fontes*, II, n. 479; Leo XII, Const. «*Quo graviora*», 13 Martii 1825, Gasparri, *l. c.*, II, n. 481.

³ S. Officium, 13 Iulii 1865, Gasparri, *l. c.*, IV, n. 986; 12 Ianuarii 1860, Gasparri, *l. c.*, IV, n. 1012.

⁴ Contra societates communisticas et socialisticas Hilarius a Sexten, *l. c.*, 171, affert Encycl. Pii IX, 8 Decembris 1849, Gasparri, *Fontes*, II, n. 508; Const. «*Multiplices inter*», 18 Iunii 1851, Gasparri, *l. c.*, II, n. 510; Syllabum Pii IX, Gasparri, *l. c.*, II, n. 543, et Const. «*Humanum genus*», 20 April. 1884, Gasparri, *l. c.*, III, n. 591. At forte melius affertur ad intentum probandum communis in hac re doctorum sententia. Cfr. Ballerini-Palmieri, *l. c.*, VII, 302; Hilarius a Sexten, *l. c.*, 171; Hinschius, *l. c.*, V, 714, nota 1; Hollweck, *l. c.*, § 104, nota 2, p. 170; Chelodi, *l. c.*, n. 71; Cipollini, *l. c.*, p. 134; Cappello, *l. c.*, 298; Noldin-Schönegger, *De censuris*, n. 74, 2; Salucci, *l. c.*, II, 175; Pistocchi, *l. c.*, p. 103; Augustine, *l. c.*, VIII, 342; Richmann, *l. c.*, p. 154; Ayrinhac, *l. c.*, 251, c.

⁵ Cfr. S. Officium, 20 Augusti 1894, Gasparri, *Fontes*, IV, n. 1171; Augustine, *l. c.*, VIII, 344; Ayrinhac, *l. c.*, 257, c; Noldin-Schönegger, *l. c.*, n. 74; Ayrinhac, *l. c.*, 257, c.

1952. — De quibusdam sectis dubitari potest utrum sub censura cadat adscriptio ipsis facta. Ita *societates biblicae* a quibusdam inter prohibitas sub censura enumerantur ¹.

Alii tamen et multo plures auctores docent has societates sub hac censura non cadere ².

Societates crematoriae per se non prohibentur sub censura, licet valde suspectae sint et, si sint *affiliatae* sectae massonicae, sub censura cadant ³.

Societas « *Independent Orde of Good Templars* » est certe prohibita ⁴; at sub censura non cadit nisi sit *affiliata* sectae massonicae et eundem finem machinandi contra Ecclesiam aut legitimas civiles potestates persequatur ⁵.

De associationibus seu societatibus socialistarum in genere aliquid dicendum. Aliqui auctores eas obnoxias habent censuris alii vero non ⁶.

At de istis nihil modo certo et absoluto statui posse videtur, quia non semper nec ubique bene definitam naturam et finem hae societates habent. In locis ubi fere exclusive tendunt ad meliorandam plebis et operariorum conditionem oeconomica et sociale et hunc finem prosequuntur mediis licitis et legalibus, nec quidquam contra Ecclesiam machinantur certum videtur ipsas sub censuras non cadere ⁷; ubi vero contra Ecclesiam aut legitimas civiles potestates machinantur prohibentur sub censura ⁸.

Ceterum ii ipsi qui docent socialistas cadere sub censura notant « non paucos fideles qui socialismo favent, vel etiam coadunantur, immunes esse a censura incurrenda, vel quia censuram plerumque ignorant, vel quia nullum peccatum grave committunt, dum putant sectam illam nihil aliud esse quam partes politicas plebeiorum commoda propugnantes. In praxi attendas velimus, num agatur de vera aggregatione, cuius membra nempe vinculo sociali sint unita necne; num praeter materiale plebeiorum conditionem perficiendam, ea molitur etiam quae ad Ecclesiae et Status eversionem tendunt » ⁹.

Notandum tamen est aliquas sectas, quae non sunt prohibitae vi huius canonis 2335, facile cadere posse in censuram latam in haereticos. Ita qui adscribuntur sectae *veterum catholici orum* ¹⁰.

¹ Ita, e. g., Ballerini-Palmieri, *l. c.*, VII, n. 302; Cipollini, *l. c.*, p. 134. Cappello, *l. c.*, 298, 7, citat pro hac opinione etiam Hilarius a Sexten, *l. c.*, 171, at ibi iste auctor contrariam docet opinionem.

² Hilarius a Sexten, *l. c.*, 171, 172; Hollweck, *l. c.*, § 103, nota 2, p. 170; Noldin-Schönegger, *l. c.*, 74; Chelodi, *l. c.*, 71, p. 78, nota 9; Hinschius, *l. c.*, V, p. 773, nota 9; Ayrinhac, *l. c.*, n. 257, c.

³ S. Officium, 19 Maii 1886, Gasparri, *Fontes*, IV, n. 1100; Chelodi, *l. c.*, p. 78, nota 6; Noldin-Schönegger, *l. c.*, 74; Ayrinhac, *l. c.*, n. 257, c; Cappello, *l. c.*, 298.

⁴ S. Officium, 9 Augusti 1893, Gasparri, *Fontes*, IV, n. 1167.

⁵ Augustine, *l. c.*, VIII, 343, 344. Cfr. etiam Noldin-Schönegger, *l. c.*, 72; Ayrinhac, *l. c.*, 257, c.

⁶ Inter eos qui eas obnoxias habent censurae cfr. Ballerini-Palmieri, *l. c.*, VII, n. 302; Hilarius a Sexten, *l. c.*, 171; Cipollini, *l. c.*, 134.

⁷ Cfr. Vermeersch-Creusen, *l. c.*, III, n. 535; Noldin-Schönegger, *l. c.*, 74, 2; Prümmer, *Manuale theologiae moralis*, III⁵, n. 516.

⁸ Cfr. auctores in nota praecedenti citatos.

⁹ Cappello, *l. c.*, n. 298. Cfr. etiam Ballerini-Palmieri, *l. c.*, VII, n. 305.

¹⁰ Hinschius, *l. c.*, V, 773, nota 9; cfr. etiam Cappello, *l. c.*, n. 198; Cipollini, *l. c.*, 134. Non videtur ratio cur idem Cipollini ibidem enumeret inter societates eiusdem generis vi

Aliqui auctores enumerant inter associationes sub censura prohibitas etiam alias societates. Ita aliqui dicunt prohiberi sub censura *societates clerico-liberales* ¹, *societates theosophicas* ², *societates iuvenum virorum christianorum* et *societates iuvenum mulierum christianarum* ³, et *societates spiritualisticas* ⁴. Attamen forte non tam facile est determinare in individuo et etiam in specie utrum aliqua societas sit prohibita sub censura. Concilium Baltimoreense III solutionem huius quaestionis practicae remisit ad Commissionem Archiepiscoporum; si Archiepiscopi non fuissent concordēs, res ad Sanctam Sedem deferenda fuisset ⁵.

1953. — 2° *Notae historicae*. - Contra *francos murarios* seu sectam massonicam primus in Ecclesia ⁶ excommunicationem tulit Clemens XII ⁷, quam poenam confirmavit Benedictus XIV ⁸, sex adducens rationes prohibitionis ipsius. Pius VII ⁹ damnavit sub eadem poena *societatem carbonariorum* et sub eadem poena praecepit omnibus denuntiandos omnes quos quis novisset huic societati nomen dedisse. Praecedentes omnes damnationes confirmavit et severius inculcavit Leo XII ¹⁰; quod iterum fecit Pius IX ¹¹. Societates *socialisticas* et *communisticas* damnavit Pius IX ¹².

In Const. «*Apostolicae Sedis*» excommunicatio ferebatur in nomen dantes sectae massonicae et carbonariae et in non denuntiantes duces et coryphaeos. Codex excommunicationem in non denuntiantes laicos massones abstulit, retinuit vero obligationem sine excommunicatione denuntiandi massones clericos vel religiosos.

1954. — 3° *Poenae*. - a) *Excommunicatio latae sententiae Sedi Apostolicae simpliciter reservata in omnes massones*. - Nomen dantes

huius canonis prohibitas societates modernisticas quae certo sunt societates haereticae et, quia tales illis nomen dantes censurae in haereticos latae sunt subiecti, cum ipse dicat ibidem societates religiosas haeticas huc non pertinere.

¹ Ita Salucci, *l. c.*, II, n. 175; Cipollini, *l. c.*, 134. Eas e contra excludit a censura Hilarius a Sexten, *l. c.*, 172, licet admittat eos damnari a S. Officio, 12 Ianuarii 1870, itemque licet admittat iisdem nomen dantes cadere facile posse in censuram latam in schismaticos.

² Ita videtur admittere Pistocchi, *l. c.*, 103, nota 1. Has societates damnavit Sanctum Officium, 18 Iulii 1919, *A. A. S.*, XI, 317, non dicitur tamen in responso Sancti Officii eas damnari sub censura.

³ Y. M. C. A. = *Young men Christian Association*, de qua conferenda est Epistola Sancti Officii, 5 Novembris 1920, *A. A. S.*, XII, 595, ubi tamen non dicitur eas damnari sub censura, quod admittere videtur Pistocchi, *l. c.*, 103, nota 1. Huic associationi correspondet pro mulieribus Y. W. C. A. = *Young women Christian Association*.

⁴ Ita Cipollini, *l. c.*, p. 134.

⁵ Cfr. Ayrinhac, *l. c.*, n. 257, c.

⁶ Iam ante Clementem XII, sectam massonicam prohibuerant Status Hollandiae anno 1735, et Ludovicus XIV, anno 1737. Cfr. Augustine, *l. c.*, VIII, 340, nota 2.

⁷ Constit. «*In eminenti*», 20 April. 1738, Gasparri, *Fontes*, I, 299.

⁸ Constit. «*Providas*», 18 Mart. 1751, Gasparri, *l. c.*, II, n. 412.

⁹ Constit. «*Ecclesiam*», 13 Sept. 1821, Gasparri, *l. c.*, II, n. 479.

¹⁰ Constit. «*Quo graviora*», 13 Martii, 1825, Gasparri, *Fontes*, II, n. 481.

¹¹ Constit. «*Qui pluribus*», 9 Nov. 1846, Gasparri, *Fontes*, II, 504, ubi etiam damnantur societates biblicae, et communismus, et indifferentismus. Cfr. etiam Allocutionem «*Quibus quantisque*», 20 April. 1849, Gasparri, *l. c.*, II, 507, § 21.

¹² Epist. Encycl. «*Nostis et nobiscum*», 8 Decembris 1849, Gasparri, *l. c.*, II, 508.

sectae massonicae aliisve eiusdem generis associationibus quae contra Ecclesiam vel legitimas civiles potestates machinantur, contrahunt ipso facto excommunicationem Sedi Apostolicae simpliciter reservatam ¹.

Aliter ac in Const. « *Apostolicae Sedis* » ² non nominantur hic amplius cooperatores, qui tamen poenam adhuc incurrunt ad normam cc. 2209, §§ 1-3 et 2231, si nominis datio sectae sine eorum opera locum non habuisset ³.

b) *Poenae speciales ferendae sententiae in clericos et religiosos.* - Clerici delictum committentes de quo supra, dantes scilicet nomen sectae massonicae, praeter excommunicationem, quam sicut laici et ipsi incurrunt, poena suspensionis vel privationis ipsius beneficii, officii, dignitatis, pensionis aut muneris, si qua forte in Ecclesia habeant; religiosi autem privatione officii et vocis activae et passivae aliisque poenis ad normam constitutionum plectantur ⁴.

c) *Obligatio denunciandi clericos et religiosos massones.* - Clerici et religiosi nomen dantes sectae massonicae aliisque similibus associationibus denunciari debent Sacrae Congregationi Sancti Officii ⁵.

Superiores regulares nequeunt proinde accipere denuntiationes aut iudicare de hoc delicto, quia de re agitur competentiae Sancti Officii reservata ⁶. Denuntiatio tamen religiosi sicut clerici saecularis potest fieri vel Sacrae Congregationi Sancti Officii vel loci Ordinario. His denuntiationibus non est praemittenda admonitio, nec ullum testium iudiciale examen. Requiritur tamen ad denuntiationem ut probationes delicti habeantur non simplices suspensiones ⁷.

Denuntiatio aliorum massonum aut ducum seu coryphaeorum sectae massonicae quae ante Codicem praecipiebatur sub poena excommunicationis non amplius urget sub eadem poena. Immo nec obligatio sine poena in casibus ordinariis viget; at in aliquo casu speciali vigere potest obligatio iuris naturalis ob fidei vel religionis periculum vel aliud imminens publicum malum ⁸.

Obligatio denunciandi clericos et religiosos massones afficit omnes fideles.

¹ C. 2335.

² En verba quibus utitur Const. « *Apostolicae Sedis* »: Nomen dantes sectae massonicae aut carbonariae, aut aliis eiusdem generis sectis, quae contra Ecclesiam vel legitimas potestates seu palam seu clandestine machinantur, necnon iisdem sectis favorem qualemcumque praestantes: earumque occultos coryphaeos ac duces non denuntiantes, donec non denuntiaverint.

³ Cfr. Cappello, *l. c.*, n. 300.

⁴ C. 2336, § 1.

⁵ C. 2336, § 2.

⁶ C. 501, § 2.

⁷ Augustine, *l. c.*, VIII, 346, 347.

⁸ Cfr. c. 1935, § 2. Ayrinhac, *l. c.*, 257, c.

1955. — 4° *De absoluteione massonum.* - Ad absoluteionem ab excommunicatione lata in nomen dantes sectae massonicae et similibus sectis in casibus ordinariis necessaria est facultas a Sacra Poenitentiaria obtenta vel ab Ordinario loci si agatur de casu occulto cum agatur de casu simpliciter Sedi Apostolicae reservato ¹, a quo iure ordinario possunt Ordinarii absolvere et etiam alios ad absolvendum delegare ².

Facultates quas tradit hac de re Sacra Poenitentiaria Ordinariis vel aliis confessariis, nisi aliud in ipsis declaretur, valent tam pro casibus occultis quam pro publicis et notoriis. Confessarii autem vi talium facultatum absolvere possunt massones dummodo a secta omnino se separent, eamque saltem coram confessario eiurent seu detestentur, reparato scandalo eo meliori modo quo fieri potest et aliis iniunctis de iure iniungendis ³.

Non possunt considerari *occulti* massones qui comitia massonica frequentant, qui emblemata seu insignia sectae deferunt publice, et generatim omnes illi qui publice se ut *massoneriae* adscriptos ostendunt ⁴.

Circa iniunctionem conditionis se effective separandi a secta notant auctores mitiorem tolerari posse praxim pro illis qui bona fide sectae prohibitae nomen dedere et solummodo serius prohibitionem et adnexam censuram cognoverunt ⁵.

Cum talibus, ut iam supra diximus, tolerari potest, ad gravia damna vitanda, ut materiale adscriptionem in albo associationis retineant ⁶. Lubet autem huc referre Rescriptum Sancti Officii 19 Ianuarii 1896 ⁷:

¹ C. 2338, § 2.

² C. 199, § 1. Augustine, *l. c.*, VIII, 245, 246.

³ S. Offic., 3 Augusti 1893, Gasparri, *Fontes*, IV, n. 1204. In Constitutione « *Si unquam* » pro iubilaeo anni 1925, die 15 Iulii 1924 data, de qua cfr. *A. A. S.*, XVI, 309, n. IV, ita describuntur conditiones quibus danda est haec absolutio: « Pariter ne absolvant eos, qui sectis vetitis massonicis aliisque id genus nomen dederint, etiamsi occulti sint, nisi scandalum repa- raverint; a quavis activa cooperatione vel favore suae cuiusque sectae praestando cessa- verint; ecclesiasticos et religiosos quos sectae adscriptos noverint, ad can. 2336, § 2, denuntiaverint; libros, manu scripta et signa, quae eandem sectam respiciant, quotiescumque adhuc retinent, absolventi tradiderint, ad Sanctum Officium quamprimum caute transmit- tenda, aut saltem, si iustae gravesque causae id postulent, destruenda; impositis, praeterea, pro modo culparum, gravi poenitentia salutari et frequenti sacramentali confessione ». Cfr. etiam *Monita Sacrae Poenitentiariae*, 31 Iulii 1924, *A. A. S.*, XV, 337; S. Officium, 3 Mart. 1883, Gasparri, *Fontes*, IV, n. 1080. Tales autem conditiones valere tenendum est non solum pro absoluteione in casu iubilaei sed etiam in aliis casibus. Cfr. Cappello, *l. c.*, 302; Aertnys-Damen, *Theol. moral.*, II¹², n. 1058.

⁴ Augustine, *l. c.*, VIII, 346.

⁵ Prümmer, *Manuale Theologiae moralis*, III⁵, n. 516, b, β, distinctionem inter ad- scriptos in bona fide et mala fide circa hoc punctum non videtur admittere et mitiorem pra- xim suggerere videtur etiam pro nomen dantibus mala fide, atque citat, pro hac suggesta praxi, Noldin et decisionem S. Officii 18 Ianuarii 1896. At tam Noldin-Schöneegger, *l. c.*, ed. 15, quam rescriptum Sancti Officii quod statim referam in textu mitiorem praxim ad- mittunt solummodo pro adscriptis primitus bona fide.

⁶ S. C. S. Off., 7 Mart. 1883, Gasparri, *l. c.*, IV, 1080. Cfr. supra n. 1947.

⁷ Textum huius rescripti invenitur in *Analecta ecclesiastica*, IV, (1896), p. 145, vel apud Vermeersch, *Periodica*, VII, p. 229.

« Quaesitum fuit an, remota quavis alia earundem sectarum participatione, hoc saltem liceat, nomen proprium in sociorum catalogis retinere, nec non in praefatae vel aeris alicui solutione stato tempore perseverare. Quod dubium sane gravissimum cum SS. DD. Sacrae huic Supremae Congregationi commiserit enucleandum, eadem Sacra Congregatio, re mature perpensa, respondendum censuit: Generatim loquendo non licere: et ad mentem. Mens est quod ea res tolerari possit sequentibus conditionibus et adiunctis simul in casu concurrentibus, scilicet: 1. Si bona fide sectae primitus nomen dederint antequam sibi innotuisset societatem fuisse damnatam. 2. Si absit scandalum vel opportuna removeatur declaratione id a se fieri ne ius ad emolumenta vel beneficium temporis in aere alieno solvendo amittat, a quavis interim sectae communione, et a quovis interventu, etiam materiali, ut praemittitur abstinendo. 3. Si grave damnum sibi aut familiae in renuntiatione obveniat. 4. Tandem ut non adsit vel homini illi vel familiae eius periculum perversionis ex parte sectariorum, spectato praecipue casu vel infirmitatis vel mortis, neve similiter adsit periculum funeris peragendi a ritibus catholicis alieni. — Quae cum S.mo D.no Papae Leoni XIII relata fuerint in totum approbata et confirmata fuerunt. Verum cum de re gravissima atque periculorum et difficultatum plena agatur, quae plurimas non modo dioeceses sed et provincias ecclesiasticas respicit, idem S.mus D.nus N. iussit ut uniformis regulae servandae causa, casibus particularibus Eminentia tua et in Apostolica delegatione successores providere possint » ¹.

1956. — VIII. Praesumptio absolvendi a certis censuris sine necessaria iurisdictione. - 1° *Delictum*. - Partialiter exercitium iurisdictionis ecclesiasticae impediunt absolvere praesumentes sine debita facultate ab excommunicatione latae sententiae specialissimo vel speciali modo Sedi Apostolicae reservata ².

Hoc delictum sicut et sequentia quibus violantur censurae vel auxilium censuratis praebetur implicant auctoritatis ecclesiasticae contemptum;

¹ Cfr. etiam Rescriptum a. 1913 apud Vermeersch, *Periodica*, VII, 229, 230, quo licentia datur remanendi passive in certis societatibus prohibitis.

² C. 2338, § 1. Idem delictum et eadem poena iam habebatur in Constitutione « *Apostolicae Sedis* » his verbis quae leguntur post enumerationem excommunicationum latae sententiae speciali modo Romano Pontifici reservatarum: « A quibus omnibus excommunicationibus hucusque recensitis absolutionem Romano Pontifici pro tempore speciali modo reservatam esse et reservari; et pro ea generalem concessionem absolvendi a casibus et censuris, sive excommunicationibus Romano Pontifici reservatis, nullo pacto sufficere declaramus, revocatis insuper earundem respectu quibuscumque indultis concessis sub quavis forma et quibusvis personis etiam regularibus cuiuscumque Ordinis, Congregationis, Societatis et Instituti, etiam speciali mentione dignis et in quavis dignitate constitutis. Absolvere autem praesumentes, sine debita facultate, etiam quovis praetextu, excommunicationis vinculo Romano Pontifici reservatae innodatos se sciant, dummodo non agatur de mortis articulo, in quo tamen firma sit quoad absolutos obligatio standi mandatis Ecclesiae, si convaluerint ». Ex quibus verbis cum can. 2338, § 1 comparatis parvas esse differentias inter ius Codicis et ius Const. « *Apostolicae Sedis* » patet. In Codice addita est dictio *specialissimo modo*, quia antea excommunicationes specialissimo modo reservatae, si excipias in Constitutione « *Vacante Sede* » ad calcem Codicis contentas, non exsistebant.

proinde optime de his hoc loco agitur sub rubrica tituli quae *de delictis contra auctoritatem*, personas et res ecclesiasticas agit.

Ad delictum requiritur *praesumptio*; quamobrem ab ipso excusat quaelibet ignorantia aut inadvertentia etiam supina et crassa et quaelibet imputabilitatis minutio ¹. Absolvens debet esse certus, ut habeatur delictum, quod poenitens excommunicationem, non aliam censuram, speciali modo Sedi Apostolicae reservatam incurrerit; si ipse dubitat vel de censura contracta, vel de eiusdem reservatione, vel ignorat absolute, licet forte ex hac ignorantia peccet, non committit tamen delictum ².

Simulans absolutionem delictum de quo hic agimus non committit, quia revera non absolvit ³.

Si tamen simulans non sit sacerdos incurrit excommunicationem Sedi Apostolicae speciali modo reservatam ⁴.

Absolutio a censura data sine debita facultate ab eo qui ignorat reservationem est valida excepto casu quo agatur de censura, igitur etiam de suspensione et interdicto, ab homine aut specialissimo modo Sedi Apostolicae reservata ⁵. Si vero absolutio a censura reservata detur cum cognitione reservationis, seu temere, absolutio non valet ⁶.

Attamen etiam in hac ultima hypothesis, licet absolvens peccet, delictum tamen non committit ⁷, si absolutio data sit a censura reservata Ordinarii vel Sedi Apostolicae simpliciter.

Ad delictum requiritur ut absolutio detur sine *debita facultate*. In periculo mortis et in casibus urgentioribus debita facultate fruuntur vel omnes sacerdotes vel omnes confessarii ad normam iuris ⁸.

1957. — 2° *Poenae excommunicationis latae sententiae Romano Pontifici simpliciter reservatae*. - Absolvere praesumentes sine debita facultate ab excommunicatione latae sententiae specialissimo vel speciali modo Sedi Apostolicae reservata, incurrunt ipso facto in excommunicationem Sedi Apostolicae simpliciter reservatam ⁹.

Eandem poenam iam tulerat Sixtus IV anno 1478 ¹⁰ in eos qui indultorum praetextu contra ius absolvere audebant a casibus Bullae « *Coenae* » et aliis reservatis. Eandem praesertim in religiosos poenam ob idem delictum tulit Clemens V in Concilio Viennensi ¹¹. Iussu Clementis VIII, Sacra Congregatio Episcoporum et Regularium in idem delictum committentes poenae excommunicationis alias gravissimas adiecit, scilicet privationis officiorum,

¹ C. 2229, § 2.

² Hollweck, *l. c.*, § 175, nota 2, p. 331; Hilarius a Sexten, *l. c.*, 212; Ayrinhac, *l. c.*, n. 262; Salucci, *l. c.*, II, 202 et 204.

³ D'Annibale, *Summula*, I, 392, nota 16; Salucci, *l. c.*, II, 202.

⁴ C. 2322, n. 1.

⁵ C. 2247, § 3.

⁶ C. 2253, § 3. Eichmann, *l. c.*, p. 156.

⁷ Eichmann, *l. c.*, 156.

⁸ Cfr. cc. 2252 et 2254.

⁹ C. 2338, § 1. Cfr. Const. « *Apostolicae Sedis* » n. 13, (I, 13) supra relatam.

¹⁰ Cfr. c. 5, 5, 9 in extravag. com.

¹¹ Cfr. c. 1, 5, 7 in Clementinis.

dignitatum, beneficiorum et inhabilitatis audiendi confessiones. Demum in Constitutione « *Apostolicae Sedis* » poena fuit aliquatenus restricta et inde in Codicem relata est.

1958. — IX. **Communicatio cum excommunicato vitando.** - 1° *Delictum.* - Duplex figura delicti communicationis cum excommunicato vitando agnoscitur a Codice. Malitia intrinseca utriusque figurae est contemptus auctoritatis ecclesiasticae qui implicite saltem continetur in favore praestito ipsis excommunicatis a Suprema auctoritate ecclesiastica per communicationem cum ipsis ¹.

a) *Prima figura.* - Delictum committunt *impedientes quodvis auxilium vel favorem* excommunicato vitando in delicto propter quod excommunicatus fuit ².

Auxilium impedere seu praestare dicitur qui delinquenti in delicto ob quod excommunicatus est assistit eum defendendo aut eius defensionem in ephemeridibus aut alio modo publicando et ita in sua contumacia eum confirmando, ei media etiam temporalia praebendo quibus moveri possit ad resistantiam in suo delicto contra auctoritatem excommunicantem ³.

Favor latius adhuc patet quam *auxilium*, et impendi potest temporaliter vel spiritualiter, suffragio, litteris commendatitiis, praesentia propria, ut si magistratus civilis excommunicatum vitandum, eo ipso quia excommunicatus est, apud se advocet et eum promoveat, iussu vel mandato ut si Superior subdito excommunicato vitando praecipiat permanentiam in contumacia sub mina eum ab officio amovendi ⁴.

Quaestio fit ab auctoribus utrum *consilium* permanendi in delicto aut in contumacia veniat sub dictione *impedendo auxilium vel favorem*. Plures auctores negant *consilium praebentem* delictum de quo agimus committere, aut poenam incurrere ⁵.

¹ Eichmann, l. c., p. 157.

² C. 2338, § 2. Eadem poena vigeat ante Codicem ex Const. « *Apostolicae Sedis* »: « Communicantes cum excommunicato nominatim a Papa in crimine criminoso, ei scilicet impendendo auxilium vel favorem ». Differentiae parvae sunt. In Const. « *Apostolicae Sedis* » dicebatur simpliciter *impedendo auxilium vel favorem*, in Codice dicitur *impedentes quodvis auxilium vel favorem*; in Const. « *Apostolicae Sedis* » dicebatur, *excommunicato nominatim a Papa*, in Codice *excommunicato vitando*. Dictio *in crimine criminoso* adhibita in Const. « *Apostolicae Sedis* » mutata est in dictionem *in crimine propter quod*..... Dictio ista *in crimine criminoso* originem duxisse videtur ex erronea interpretatione c. 29, X, 5, 39. Ibi dicitur: « Credimus distinguendum, an is qui nominatim excommunicato communicat scienter in crimine communicet criminoso, ei consilium impendendo, auxilium vel favorem..... » etc. ubi vox *criminoso* non ut adiectivum sed ut nomen substantivum adhiberi videtur; intellecta autem fuit ut adiectivum vocis *crimine*. Dictio igitur illa barbarica *crimen criminosum* optimo consilio exclusa est a Codice. Retinetur tamen ab auctoribus etiam post Codicem.

³ Cfr. Augustine, l. c., VIII, 352, 353.

⁴ Cfr. Augustine, l. c., VIII, 353.

⁵ Bucceroni, l. c., n. 73; Cappello, l. c., 307, 5; Hinschius, l. c., V, 512, nota 71; Pistocchi, l. c., 112.

Verius tamen, attenta praesertim dictione Codicis *quodvis auxilium*, etiam *consilium* venire videtur nomine auxilii et favoris. Ceterum certum est quandoque saltem consilium in certis circumstantiis efficacius esse ad voluntatem in contumacia firmandam quam alias formas auxilii et favoris supra recensitas, et iniustum esset aut non aequum eos a poena eximere qui ad delictum efficacius concurrunt et poenae subiicere qui ad delictum minus efficacius concurrunt ¹.

Auxilium aut favor, ut delictum habeatur, impendi debent *excommunicato vitando*, seu excommunicato nominatim a Sede Apostolica ², qui ut talis publice denuntiatus sit et in decreto vel sententia dicatur ipsum vitari debere ³, vel etiam excommunicato qui violentas manus iniecit in Romanum Pontificem ⁴.

Requiritur deinde ut favor aut auxilium impendantur *excommunicato vitando*, seu ei qui iam excommunicatus est. Figura huius delicti non est cooperatio in delictum ob quod aliquis excommunicationem contrahit vel sententia aut decreto excommunicatur, sed proprie cooperatio formalis praestita delinquenti postquam ipse iam excommunicatus est vitandus, ad hoc tendens ut delinquens in delicto, quod tractum successivum habeat, vel in contumacia perseveret et Superiori legitimo pro absolutione obtinenda se non subiiciat ⁵.

Exempla habes: si quis excommunicato vitando ob detentionem bonorum Sanctae Romanae Ecclesiae persuadeat ne restituat ⁶; si vitando ob disseminationem doctrinae haereticalis procures cathedram aut media quibus libros divulgare possit et ita doctrinam melius disseminare ⁷.

Sunt qui requirunt ad delictum ut favor vel auxilium efficacia sint ⁸. Verum delictum haberi videtur statim ac favor aut auxilium praestita sunt, licet criminosus seu delinquens iis non utatur et statim a contumacia recedat. Agitur quippe hic de figura speciali delicti quae consistit in ipsa impensione auxilii et favoris, quae perfecta est statim ac auxilium aut favor praestita sunt ⁹.

Si auxilium aut favor impendantur antequam excommunicatus sit vitandus habetur alia forma seu figura delicti quae consistit in concursu ordinario delictorum et contractio poenarum possibilis est plus minusve

¹ Ita Hollweck, *l. c.*, § 103, nota 6, p. 170, ubi iam ante Codicem citantur pro hac doctrina *Comment. Patavinus*, Del Vecchio, Grande Claude, Ninzatti, Heiner... Ita etiam Eichmann, *l. c.*, 157; Augustine, *l. c.*, VIII, 353.

² Ante Codicem requirebatur ut excommunicatio lata fuisset directe a Papa. Cfr. Gennari, *Consultazioni morali*, II°, consult. 104, 7-11. S. Offic. 16 Iunii 1894, ibidem.

³ C. 2258.

⁴ C. 2343, § 1, n. 1.

⁵ Haec est doctrina communis. Hilarius a Sexten, *l. c.*, 210; Gennari, *l. c.*, Consult. 106, 6; Ayrinhac, *l. c.*, 264; Augustine, *l. c.*, VIII, 352, 353; Cipollini, *l. c.*, 138; Hollweck, *l. c.*, § 103, nota 4, p. 169; Pistocchi, *l. c.*, 102; Eichmann, *l. c.*, 147.

⁶ Cfr. c. 2345.

⁷ Cfr., e. g., Decretum S. Officii 25 Ianuarii 1926, *A. A. S.*, 18, p. 40, quo declaratur et denuntiatur vitandus sacerdos Ernestus Buonaiuti.

⁸ Cfr. Pistocchi, *l. c.*, 112.

⁹ Cfr. Cappello, *l. c.*, 308, 2.

pro ratione influxus quo in delictum ipsum influitur ¹. Delictum vero de quo hic agimus non existit in casu. Verum si is qui antequam delinquens declaretur vitandus eidem auxilium praestitit, eidem auxilium praestare prosequatur etiam postquam vitandus declaratus est, delictum tunc habetur et poena incurritur.

Auxilium vel favorem reo vitando impendens in alio delicto quod non sit illud ob quod declaratus fuit vitandus, vel qualibet alia re etiam illicita vel cuilibet alii excommunicato etiam post sententiam condemnatoriam aut declaratoriam in delicto ob quod haec sententia lata est, delictum huius canonis non committit, licet facile peccare possit et etiam quandoque aliam figuram delicti committat ².

Licet Codex in delinquente seu in auxilium aut favorem impendente scientiam non requirat expresse, dicendum tamen est delictum non haberi si auxilium aut favorem praebens nesciat agi de excommunicato vitando; quia in casu deest cooperatio formalis ³.

Nihil refert utrum auxilium vel favorem impendentes sint clerici an laici, superiores an subditi ⁴.

Admittitur in hoc delicto parvitas materiae ⁵.

1959. — b) Altera figura delicti. - Delictum committunt clerici scienter et sponte in divinis cum excommunicato vitando communicantes et ipsum in divinis officiis recipientes ⁶.

Iam Clemens III, a. 1187-1191, haec statuerat: « Clericos qui scienter et sponte participaverunt excommunicatis a nobis et ipsos in officiis receperunt, eadem excommunicationis sententia cum ipsis non dubitamus involvi » ⁷.

In Constit. autem « *Apostolicae Sedis* », n. 30, ita describebatur delictum: « Clericos scienter et sponte communicantes in divinis cum personis a Romano Pontifice nominatim excommunicatis et ipsos in officiis recipientes » ⁸.

Delictum hoc solum *clerici* committere possunt; ipsi enim soli a Codice nominantur. *Clerici* autem dicuntur quotquot divinis ministeriis per primam saltem tonsuram mancipati sunt ⁹. Cui notioni legali omnino standum esse, saltem de iure vigente, putamus. Comprehendunt proinde clerici saeculares, clerici religiosi saltem prima tonsura initiati, et Episcopi ¹⁰. Plures

¹ Ad normam cc. 2209, §§ 1-3 et 2231.

² Cfr. Augustine, l. c., VIII, 353.

³ Hollweck, l. c., § 103, nota 3, p. 169; Hilarius a Sexten, l. c., 210; Cappello, l. c., 308, 5.

⁴ Hilarius a Sexten, l. c., 210; Cipollini, l. c., 137; Pistocchi, l. c., 112.

⁵ Gennari, l. c., Consult. 104, 6.

⁶ C. 2338, § 2.

⁷ C. 18, X, 5, 39.

⁸ Const. « *Apostolicae Sedis* », n. 30, (II, 17).

⁹ C. 108, § 1.

¹⁰ Ita Hollweck, l. c., § 282, nota 2, p. 337 utens valido argumento: ubi lex non distinguit, nec nos distinguere debemus. Ita etiam Chelodi, l. c., 73, p. 80, nota 3; Caviglioli, l. c., 126; Augustine, l. c., VIII, 353; Pistocchi, l. c., 113, nota 2.

tamen auctores excludunt probabiliter Episcopos, quia dicunt ipsos non venire in odiosis nomine clericorum ¹.

Alii excludunt probabiliter etiam clericos religiosos ².

Delictum obiective consistit *non in qualicumque communicatione in divinis cum excommunicato vitando, sed proprie in ea communicatione in divinis quae fit recipiendo eundem excommunicatum vitandum in officiis divinis*. Ita interpretati sunt hoc delictum antiqui canonistae et ita interpretantur moderniores, verbum illud *et* quo uniuntur duo membra *communicantes* et *ipsum in divinis officiis recipientes* intelligentes non in sensu disiunctivo, quo casu duae essent figurae delicti, sed in sensu copulativo, immo et adiunctivo ³.

Aliqui tamen auctores moderniores hanc interpretationem admittere nolunt et docent duas esse figuras delicti: unam: communicare cum excommunicato vitando in divinis; alteram: recipere excommunicatum vitandum in officiis divinis ⁴.

¹ Ita Prümmer, *l. c.*, III, 519; Ayrinhac, *l. c.* 265, a; Bucceroni, *l. c.*, n. 74; Cappello, *l. c.*, 309, cui concedendum est quaestionem non solvi ex c. 2227, § 2, quia ibi sermo est de censuris omnes afficientibus non de afficientibus solos clericos.

² Ita Hilarius a Sexten, *l. c.*, 211; Prümmer, *l. c.*, III, 519; Ayrinhac, *l. c.*, 265, a. Cfr. etiam Chelodi, *l. c.*, p. 80, nota 3; Bucceroni, *l. c.*, n. 74, contra plures ut Cipollini, *l. c.*, 138; Cappello, *l. c.*, n. 309; Augustine, *l. c.*, VIII, 353; Salucci, *l. c.*, II, n. 209; Pistocchi, *l. c.*, 113, cui tamen contestandum censemus quod ipse affirmat *religiosos nempe omnes religionis clericalis venire nomine clericorum*. Cfr. etiam circa hanc assertionem Cappello, *l. c.*, 309; Cipollini, *l. c.*, 138; Salucci, *l. c.*, II, 209. Aliqui tandem excludunt etiam clericos in minoribus constitutos; ita Pighi, *l. c.*, n. 45, cui non contradicit Ayrinhac, *l. c.*, 265, a. Excluduntur proinde certo religiosi conversi et probabiliter clerici nondum tonsura initiati.

³ Cfr. Hollweck, *l. c.*, § 282, nota 1, p. 337. Notare tamen praestat differentiam dictionis antiquae in c. 18, X, 5, 39, ubi dicitur: *participaverunt excommunicatis a nobis et ipsos in officiis receperunt*, dum in Constit. « *Apostolicae Sedis* » et nunc in Codice dicitur: *Communicantes in divinis... et ipsos in officiis recipientes*. Qua differentia non obstante auctores etiam moderniores antiquam interpretationem retinuerunt. Cfr. Augustine, *l. c.*, VIII, 353, 354; Ayrinhac, *l. c.*, 265, c; Cappello, *l. c.*, n. 310, 4; Chelodi, *l. c.*, n. 73, 3; Prümmer, *l. c.*, III, n. 519; Pistocchi, *l. c.*, p. 114, qui tamen non deducit ex doctrina omnes conclusiones logicas; Hollweck, *l. c.*, § 282, nota 1, p. 337, ubi cum aliqua haesitantia, notat nullum auctorem excusare a delicto clericum qui excommunicato vitando Missam celebranti ministraret.

⁴ Ita Salucci, *l. c.*, II, 211; Cipollini, *l. c.*, p. 139, 140, ubi haec habet: « Nonne communicat clericus cum excommunicato, quando hic sinitur in divinis officiis saltem active participare, quin officium obeat proprie divinum, scilicet Ecclesiae ministris, qua talibus reservatum, ex. gr., Missae inservire vel Eucharistiam recipere, immo una cum coetu fidelium officiis divinis assistere? Neque recipientes sunt necessario et stricte communicantes; namque admitti potest excommunicatus ad divina obeunda, quin in iis admittens participet, immo neque vel praesens sit. Ideoque illud *et* inter communicantes et recipientes vim videtur habere disiunctivi, denotantis aliam personarum classem. In alia interpretatione nobis non videtur satis servari forma, saltem logica, dictionis. Cur in divinis communicantes et in divinis officiis recipientes? Nonne dici debuisset: cum eodem communicantes, eum in divinis officiis recipiendo? Sed forma est omnino exacta, si recipientes sunt alii ac mere communicantes ». Cuius argumentationis vim inficere non intendimus. Cum tamen legislator alteram interpretationem certo cognovisse credendum sit et dictionem in Codicem non mutaverit, vi c. 6, n. 2, supra in textu datae interpretationi practicae annuendum esse putamus. In qua conclusione practica concordat etiam ipse Cipollini, *l. c.*, 140.

Nomine *divinorum officiorum* intelliguntur functiones potestatis ordinis quae de instituto Christi vel Ecclesiae ad divinum cultum ordinantur et a solis clericis fieri queunt ¹. Verbum *divina* in hoc canone eodem fere sensu accipitur ².

Sunt divina officia Missa, ecclesiastica sepultura, liturgicae omnes publicae functiones, Sacramentorum et Sacramentalium ordinaria administratio ³.

Excluduntur ab officiis divinis omnes actus iudicialis potestatis itemque administrativae ⁴. Ad officia divina pertinere videtur etiam officium praedicationis, quia et ipsum solis clericis reservatur ⁵.

In *divinis officiis* aliquem *recipere* dicitur qui eum recipit non simpliciter ad assistendum divinis officiis, sed ad ea administranda, quod implicat participationem non qualemcumque sed activam participationem. Ita non recipit in divinis officiis vitandum, qui eum simpliciter admittit ad assistendum Missae celebrationi aut verbi Dei praedicationi etc., sed solum qui eum recipit ad Missam celebrandam et verbum Dei praedicandum ⁶.

Alii tamen docent haberi delictum, sive excommunicatus admittatur ad divina officia obeunda sive admittatur ad assistendum divinis officiis ⁷.

Iuxta priorem opinionem delictum de quo hic agimus non committit qui vitandum admittit in ecclesia tempore sacrarum functionum ut eis assistat, nec item qui vitando Sacram Eucharistiam ministrat aut ecclesiasticam tradit sepulturam etc. ⁸; iuxta alteram opinionem taliter vitandos admittens delictum committit ⁹.

Recipere in divinis officiis is solummodo potest qui aliqua potestate in ecclesia gaudet, ut Ordinarius, Superior religiosus, parochus, rector ecclesiae etc. ¹⁰.

Quia Codex *scientiam* et *spontaneitatem* requirit in recipiente, delictum deest quotiens aliqualis imputabilitatis minutio sive ex parte intellectus sive ex parte voluntatis est in recipiente; excusat proinde etiam ignorantia crassa et metus etiam levis ¹¹.

Admittitur etiam in hac re parvitas materiae ¹².

¹ C. 2256, n. 1.

² Ayrinhac, *l. c.*, 265, §; Hollweck, *l. c.*, § 282, nota 4, p. 337.

³ Excludit Hollweck, *l. c.*, § 282, nota 4, p. 337, contra Grande Claude, ab officiis divinis recitationem privatam officii divini.

⁴ Augustine, *l. c.*, VIII, 354. In iure ante Codicem, cum in Const. « *Apostolicae Sedis* » haberetur solummodo *in officiis recipientes*, auctores comprehendebant etiam officia administrationis beneficii et alia similia. Cfr. Hollweck, *l. c.*, § 282, nota 7, p. 337.

⁵ Cfr. cc. 1342; 2259, § 1. Augustine, *l. c.*, VIII, 354.

⁶ Ita communior interpretatio. D'Annibale, *Summula*, I, 363, nota 26; Cappello, *l. c.*, 310, 5; Chelodi, *l. c.*, n. 73, 3; Noldin-Schöneegger, *l. c.*, n. 78, c; Pighi, *l. c.*, n. 45; Bucceroni, *l. c.*, n. 74; Eichmann, *l. c.*, 157; Augustine, *l. c.*, VIII, 353, 354; Ayrinhac, *l. c.*, 265, §; Salucci, *l. c.*, II, n. 211.

⁷ Cfr. Hilarium a Sexten, *l. c.*, 211, qui citat pro hac opinione Lehmkuhl.

⁸ Augustine, *l. c.*, VIII, 353, 354; Cappello, *l. c.*, 310 etc.

⁹ Cfr. etiam Pistocchi, *l. c.*, 114; Cipollini, *l. c.*, 139, 140.

¹⁰ Bucceroni, *l. c.*, n. 73; Salucci, *l. c.*, II, 211; Cappello, *l. c.*, n. 310. Cfr. etiam Hollweck, *l. c.*, § 282, nota 2, pag. 337.

¹¹ C. 2229, § 2. Salucci, *l. c.*, II, 210; Cappello, *l. c.*, 310.

¹² Cappello, *l. c.*, 310; Salucci, *l. c.*, II, 210.

1960. — 2° *Poena latae sententiae*. - Impendentes quodvis auxilium vel favorem excommunicato vitando in delicto propter quod excommunicatus fuit; itemque clerici scienter et sponte in divinis cum eodem communicantes et ipsum in divinis officiis recipientes, ipso facto incurrunt in excommunicationem Sedi Apostolicae simpliciter reservatam ¹.

Licet concurrentes in delictum non memorentur in Codice, certum est etiam ipsos delicti poenam incurrere ad normam cc. 2209, §§ 1-3 et 2331.

1961. — 3° *Notae historicae*. - Antiquitus omnes excommunicati excommunicatione maiori erant vitandi, non solum in divinis sed etiam in profanis rebus ². Haec praescriptio prioribus temporibus mitius servata, severior evasit medio aevo ita ut Romani Pontifices aliquas mitigationes admittere et introducere debuerint. Gregorius VII, a. 1079 ³ primas mitigationes introduxit; quas paulo post, idest, anno 1089 Urbanus II extendit ⁴ atque inde in Decretales Gregorii IX S. Raymundus transtulit ⁵.

Iam primis saeculis statutum est cum damnatis et excommunicatis communicantes abiiciendos esse de Ecclesia, maxime si postquam didicerunt prolatam fuisse sententiam cum damnatis communicare tentaverint ⁶. Innocentius III introduxit distinctionem inter communicantes cum excommunicato in crimine ob quod lata fuit excommunicatio et in communicantes in aliis rebus ⁷. Clemens III, a. 1187-1199, statuit in clericos qui scienter et sponte participarent excommunicatis a Papa eandem poenam quae ipsos excommunicatos afficeret ⁸. Constitutio «*Apostolicae Sedis*», n. 30 communicantes excommunicatis a Papa inflixit excommunicationem Romano Pontifici simpliciter reservatam.

1962. — X. *Aliarum censurarum violatio*. - 1° *Delictum*. - In numero praecedenti actum est de violatione censurae a Sancta Sede latae qua quis excommunicatus vitandus denunciatus est. At violari possunt et aliae censurae earumque violatio, quarumdam saltem seu earum quibus censuratus bene individuari potest, delictum constituit cuius hoc canone 2338, § 3 duae figurae recensentur.

¹ C. 2338, § 2.

² Cfr. I Cor. v, 10; Tit. III, 10; II Ioan. I, 10.

³ Cfr. c. 103, C. 11, qu. 3.

⁴ C. 110, C. 11, qu. 3.

⁵ Cc. 31, 43, 53, X, 5, 39. Cfr. Ballerini-Palmieri, *l. c.*, VII, 316; Hilarius a Sexten, *l. c.*, 209; praesertim vero, Francis Edward Hyland, *Excommunication its nature, historical development and effects*, Washington, 1928, pag. 35 et sqs.

⁶ C. 6, C. 11, qu. 3, qui est Concilii Antiocheni a. 332 et c. 7, C. 11, qu. 3.

⁷ C. 29, X, 5, 39.

⁸ C. 18, X, 5, 39.

a) *Prima figura.* - Delictum committunt scienter celebrantes vel celebrari facientes divina in locis interdictis ¹.

Ad delictum requiritur ut elementum subiectivum *scientia*, quam ob rem quaelibet imputabilitatis imminutio sive ex parte intellectus sive ex parte voluntatis excusat a poena ².

Auctores ³ generatim notant non excusare in hoc casu metum levem. At quaestio huc spectat utrum metus levis imputabilitatem aliquammodo minuat, quod affirmandum videtur, et tunc dicendum est ex c. 2229, § 2 etiam metum levem a poena latae sententiae excusare ⁴.

Delictum certe non committit qui ignorat aut saltem dubitat locum esse interdictum ⁵.

Celebrantes aut celebrari facientes seu subiecti delicti esse possunt solummodo clerici, quod evidens est de *celebrantibus* cum laici celebrare non possint ullo modo divina officia. De *celebrari autem facientibus* non convenit eadem certitudine inter auctores utrum necessario clerici esse debeant. Plures affirmant docentes requiri in celebrari facientibus auctoritatem faciendi seu iuridice permittendi celebrationem quae auctoritas unice clericis competere potest ⁶.

Clerici autem omnes comprehenduntur sive saeculares sive regulares exempti ⁷, exclusis tamen Episcopis ⁸.

Celebrari faciens dicitur clericus qui scienter et sponte permittit celebrationem divinorum officiorum prohibitorum in locis interdictis, cum ipse, ex officio quo fruitur, hoc impedire deberet ⁹.

Nihil refert cuius speciei sit interdictum locale, sive generale sit nempe an particulare ¹⁰.

¹ C. 2338, § 3. Tam ista quam altera figura huius delicti in iure anteriori, cum aliquibus variationibus, ita enunciabatur in Constitutione « *Apostolicae Sedis* », n. 47: « Scienter celebrantes vel celebrari facientes divina in locis ab Ordinario, vel delegato iudice, vel a iure interdictis, aut nominatim excommunicatos ad divina officia, seu ecclesiastica Sacramenta, vel ecclesiasticam sepulturam admittentes, interdictum ab ingressu ecclesiae ipso iure incurrunt, donec ad arbitrium eius, cuius sententiam contempserunt, competenter satisfecerint ». Eandem poenam iam statuerat Bonifacius VIII, c. 8, 5, 7, in 6° cuius summarium a Ioanne Andreae confectum ita sonat: « Interdictus est ingressus ecclesiae regularibus vel saecularibus, quamvis exemptis, qui scienter celebrant vel celebrari faciunt divina in civitatibus vel locis interdictis, nisi secundum permissionem iuris, vel qui excommunicatos vel interdictos publice ad divina officia, sacramenta vel sepulturam admittant ».

² C. 2229, § 2.

³ Bucceroni, *l. c.*, 151; Hilarius a Sexten, *l. c.*, 272; Ballerini-Palmieri, *l. c.*, VII, n. 400; et post Codicem Ayrinhac, *l. c.*, 266, a etc.

⁴ Cfr. Augustine, *l. c.*, VIII, 355, nota 15; Salucci, *l. c.*, II, 214; Cipollini, *l. c.*, 201; Cappello, *l. c.*, 489.

⁵ Cfr. Hollweck, *l. c.*, § 260, nota 2, p. 320.

⁶ Cfr. c. 1260. Bucceroni, *l. c.*, 115; Ballerini-Palmieri, *l. c.*, VII, 400; Augustine, *l. c.*, VIII, 355; Ayrinhac, *l. c.*, 266, b; Cipollini, *l. c.*, p. 202; Cappello, *l. c.*, 488, contra Chelodi, *l. c.*, 73, 4; Cerato, *l. c.*, n. 114, c.

⁷ C. 8, 5, 7, in 6°.

⁸ C. 2227, § 2. Hollweck, *l. c.*, § 260, nota 1, p. 320; Augustine, *l. c.*, VIII, 355.

⁹ Hollweck, *l. c.*, § 260, nota 11, p. 321, citatque Pennacchi, *In Constitutionem « Apostolicae Sedis » commentatio*, II, p. 511.

¹⁰ Bucceroni, *l. c.*, n. 115; Cipollini, *l. c.*, p. 202; Salucci, *l. c.*, II, n. 215.

Divina hic ponitur pro *divina officia* et significat omnes functiones potestatis ordinis ¹.

Evidenter delictum non committit qui celebrat aut celebrare facit in loco interdicto in casibus in quibus celebratio iure communi permittitur ².

Ad delictum nihil refert utrum interdictum quod violatur sit a iure an ab homine, latae an ferendae sententiae ³; at si agatur de interdicto latae sententiae a iure necesse est ut locus interdictus bene designetur saltem sententia declaratoria ⁴.

Descriptio huius figurae delicti a Codice facta, licet verbis differat, non differt tamen ullo modo a descriptione facta in Constitutione « *Apostolicae Sedis* ».

1963. — *b) Altera figura.* - Delictum committunt *scienter* admittentes ad celebranda officia divina per censuram vetita clericos excommunicatos, interdictos, suspensos post sententiam declaratoriam vel condemnatoriam ⁵.

Variae sunt differentiae inter hoc delictum et aliud analogum quod in Constitutione « *Apostolicae Sedis* » ⁶ statuebatur. Ibi delictum constituebat admissio nominatim excommunicatorum ad divina officia seu ecclesiastica Sacramenta vel ecclesiasticam sepulturam et videbatur prohiberi etiam admissio ad assistentiam passivam ⁷; ex Codice clare prohibetur sub poena solummodo admissio clericorum ad divina officia prohibita celebranda. In Constitutione « *Apostolicae Sedis* » prohibebatur sub poena solum admissio excommunicatorum nominatim; hic in Codice prohibetur item sub eadem poena admissio non solum excommunicatorum sed etiam suspensorum et interdictorum post sententiam declaratoriam aut condemnatoriam. Ex quibus patet Codicem mitigasse ius antierius quod prohibebat admitti ad officia divina non solum clericos sed omnes personas excommunicatas; extendisse vero ius antierius prohibendo admissionem non solum excommunicatorum sed etiam suspensorum et interdictorum post sententiam ⁸.

Admittentes ut supra diximus ubi de celebrante et de celebrare facientibus intelligendum est de clericis quibus ius et officium competit admittendi ad divina officia in ecclesiis celebranda; tales sunt loci Ordinarius, Superiores regulares, parochi, cappellani, rectores ecclesiarum ⁹.

¹ Cfr. c. 2256, § 1. Ayrinhac, *l. c.*, 266, c; Hollweck, *l. c.*, § 260, nota 5, p. 321; Augustine, *l. c.*, VIII, 355.

² Tales sunt casus de quibus in cc. 2270, 2271. Augustine, *l. c.*, VIII, 355; Salucci, *l. c.*, II, p. 134, nota 2; Cipollini, *l. c.*, 202.

³ Augustine, *l. c.*, VIII, 355.

⁴ Hollweck, *l. c.*, § 260, nota 3, p. 320; Salucci, *l. c.*, II, 215; Bucceroni, *l. c.*, n. 115; Cipollini, *l. c.*, p. 202.

⁵ C. 2338, § 3.

⁶ Cfr. supra, ubi de prima figura, verba Constit. « *Apostolicae Sedis* ».

⁷ Cfr. Hollweck, *l. c.*, § 283, nota 5, p. 338.

⁸ Cfr. ius vetus apud Hollweck, *l. c.*, § 283, p. 338.

⁹ Hollweck, *l. c.*, § 282, nota 2, p. 338; D'Annibale, *Summula*, I, 396, nota 2; Bucceroni, *l. c.*, 115; Chelodi, *l. c.*, n. 73, 4; Pistocchi, *l. c.*, 116; Cocchi, *l. c.*, lib. V, n. 178; Salucci, *l. c.*, II, n. 216; Cappello, *l. c.*, 488; Cerato, *l. c.*, 114 erronee citatus a Pistocchi pro

Omnes clerici comprehenduntur, exceptis Episcopis, dummodo, ut dictum est, officio admittendi aut repellendi gaudeant ¹.

Clausula *scienter* licet initio paragraphi posita refertur etiam ad admittentes ².

Nec tenetur admittens clericos ad celebrandum inquirere utrum clericus admittendus sit censuratus nisi forte de hac re suspensiones et iudicia habeantur ³.

Nihil refert a quamam persona ecclesiastica lata sit sententia excommunicationis, suspensionis aut interdicti ⁴.

Permittere celebrationem officiorum divinatorum censurato a iure, si non habeatur sententia declaratoria, non constituit delictum de quo hic agimus ⁵.

Quaenam sint officia divina censuratis prohibita seu vetita ex Codice eruendum est ⁶.

1964. — 2° *Poena latae sententiae contra ambas figuras delicti.* - *Scienter* celebrantes vel celebrare facientes divina in locis interdictis vel admittentes ad celebranda officia divina per censuram vetita clericos excommunicatos, interdictos, suspensos post sententiam declaratoriam vel condemnatoriam, interdictum ab ingressu ecclesiae ipso iure contrahunt, donec, arbitrio eius cuius sententiam contempserunt, congruenter satisfecerint ⁷.

Quid importet *interdictum ab ingressu ecclesiae* iudicandum est ex Codice ⁸. Hoc interdictum videtur esse poena vindicativa ⁹.

opinioe contraria; item Sole, *l. c.*, n. 366, p. 277 pariter citatus a Pistocchi pro sententia contraria erronee. Salucci, *l. c.*, II, 216, ex Suaresio erronee affirmat committere delictum *admittendi* qui alicui censurato post sententiam Sacramenta administrat. Codex enim loquitur de admittente ad celebranda officia, non de admittente ad receptionem Sacramentorum.

¹ Hollweck, *l. c.*, § 283, nota 1, p. 338.

² Hollweck, *l. c.*, § 283, not. 3 et 5; Cocchi, *l. c.*, lib. V, 178, §; Cappello, *l. c.*, 489; Augustine, *l. c.*, VIII, 356.

³ Hollweck, *l. c.*, § 283, nota 5, p. 338.

⁴ Hollweck, *l. c.*, § 283, nota 4, p. 338.

⁵ Eichmann, *l. c.*, p. 157. Si agatur de admissione ad divina officia celebranda excommunicatorum a Papa cfr. supra ubi de hoc ipso can. 2338, § 2. Hollweck, *l. c.*, § 283, not. 4, 6, p. 338.

⁶ Cfr. praesertim cc. 2259, § 2; 2261, § 1; 2275, nn. 1, 2; 2279; exceptiones vero cfr. in cc. 2261, §§ 2, 3; 2275, n. 2; 2284.

⁷ C. 2338, § 3. Const. «*Apostolicae Sedis*», n. 47. Celebrantes in locis interdictis sicut et celebrantes suspensi, excommunicati et interdicti illicite contrahunt praeterea irregularitatem ex delicto ex c. 985, n. 7. Cfr. etiam Hollweck, *l. c.*, § 260, not. 6 et 10, p. 321.

⁸ C. 2277.

⁹ Cfr. c. 2291, n. 2. Auctores generatim quaestionem utrum poena vindicativa sit an censura non proponunt. Aliqui tamen docent requiri ad eius cessationem absolutionem ex quo deducitur quod ipsum esse censuram censeant; alii docent illud per se sine absolutione cessare aut dispensari ex quo sequeretur illud esse poenam vindicativam. Pistocchi, *l. c.*, p. 117, 118, clare affirmat illud esse poenam vindicativam. Cfr. etiam Cappello, *l. c.*, 491, «*si huiusmodi interdictum non est poena vindicativa*». Contradicit Blat, *l. c.*, lib. V, n. 179, pag. 229.

Plures auctores docent hoc interdictum cessare per se data sufficienti satisfactione ¹. Alii requirunt absolutionem ².

Inter duas opiniones ea videtur praeferenda quae necessitatem absolutionis negat, quae innititur in doctrina quod hoc interdictum sit poena vindicativa et non censura ³.

At etiam admissa doctrina qua tale interdictum ut censura consideratur, absolutio necessaria modo absoluto non videtur non obstante c. 2248, § 1.

Superior qui definire debet congruentem satisfactionem is est qui sua sententia censuram infligit aut declaravit ⁴.

1965. — XI. Causam dantes interdicto. - Non agitur hic de aliquo delicto bene definito, sed potius de poena lata in eos qui sua culpa, quodvis sit delictum, causam dederunt interdicto locali aut in communitatem seu collegium, sive hoc interdictum sit a iure sive sit ab homine. Contra tales his verbis interdictum personale statuit Codex: Qui causam dederunt interdicto locali aut interdicto in communitatem seu collegium, sunt ipso facto personaliter interdicti ⁵.

Causam dare interdicto dicitur non solum is cuius culpa, dolo vel fraude fuit sententia interdicti prolata, sed etiam is qui ad patrandum delictum, cuius occasione interdictum latum est, praebuit consilium, auxilium aut favorem ⁶, si ita is in delictum concurrit ut sine eius opera delictum commissum non fuisset ⁷.

Si privilegium detur certis personis non servandi interdictum locale aut in communitatem, tale privilegium non suffragatur ei qui causa fuit ipsius interdicti localis aut in communitatem; quia talis personaliter interdictus remanet ⁸.

Personaliter interdictus non est idem ac nominatim interdictus. Quid importet personale interdictum ex Codice iudicandum est ⁹.

Interdictum personale in causam dantes interdicto locali aut in communitatem est interdictum a iure, est censura vere et proprie dicta, non est reservatum ¹⁰.

¹ Ita Ayrinhac, *l. c.*, 267, §; Hilarius a Sexten, *l. c.*, 273 haec habet: « Praestitis satisfactionibus interdictum per se cessare videtur, quin opus sit absolutione, vel saltem haec a quocumque dari potest; etenim hac declaratione tacite dispensat, absolvit ». D'Annibale, *Summula*, I, 396, nota 2.

² Ex c. 2248, § 1. Cfr. Cappello, *l. c.*, 491; Salucci, *l. c.*, II, 220. Chelodi, *l. c.*, p. 80, nota 6 ait: « Forte tutius erit ut Superior det etiam facultatem absolvendi ad cautelam ».

³ Cfr. etiam Caviglioli, *l. c.*, 183; Cipollini, *l. c.*, p. 203.

⁴ Augustine, *l. c.*, VIII, 355; Cappello, *l. c.*, 491.

⁵ C. 2338, § 4.

⁶ Cfr. c. 11, 5, 7 in 6° et c. 24, 5, 11, in 6°.

⁷ Cfr. cc. 2209, §§ 1-3 et 2231.

⁸ Cfr. c. 11, 5, 7, in 6°. Augustine, *l. c.*, VIII, 356.

⁹ Cfr. c. 2275.

¹⁰ Cfr. Pistocchi, *l. c.*, 118; Cipollini, *l. c.*, 204; Cappello, *l. c.*, 494.

1966. — XII. *Sepultura ecclesiastica data certis personis in contemptum legis ecclesiasticae.* - 1° *Delictum.* - Mandatum, coactio ad dandam sepulturam ecclesiasticam et donatio sepulturae ecclesiasticae illis personis quibus ex iure canonico ex c. 1240 ipsa sepultura non competit, apertum contemptum legis canonicae et auctoritatis ecclesiasticae continet ¹.

Talem contemptum pro certis casibus punit c. 2339, qui duas distinguit figuras delicti: mandatum seu coactionem tradendi sepulturae ecclesiasticae certas personas ex iis qui sepultura ecclesiastica privantur; et donationem ipsius sepulturae iisdem personis.

a) *Prima figura seu mandatum et coactio tradendae sepulturae.* - Primam figuram delicti committunt qui audent mandare seu cogere tradi sepulturae ecclesiasticae infideles, apostatas a fide, vel haereticos, schismaticos sectae haereticae notorie addictos, aliosve sive excommunicatos sive interdictos contra praescriptum c. 1240, § 1 ².

Sunt qui docent *mandantes* et *cogentes* debere necessario esse personas publica in potestate constitutas prout imperio vel vi aut metu traditionem sepulturae exigunt ³.

Melius autem distinguitur *mandatum a coactione* et duae actiones distinctae considerantur *mandare* et *cogere* ⁴.

Auctores non conveniunt pariter in determinando sensu vocis *mandantes*. Aliqui docent *mandare* hoc loco idem esse ac praecipere, iubere et imperare publica potestate ⁵.

Alii rectius forte docent *mandatum* etiam hic, sicut et ordinarie in iure et in theologia morali, accipi pro contractu vi cuius aliqua persona quae mandatarius vocatur gratuito vel ex pacta mercede obligatur ad aliquid faciendum pro altera persona quae mandans vocatur ac ei quid sit faciendum committit ⁶.

¹ Cfr. Eichmann, *l. c.*, p. 158.

² C. 2339. Idem delictum in Const. « *Apostolicae Sedis* » n. 34, his verbis enunciabatur: « mandantes seu cogentes tradi sepulturae ecclesiasticae haereticos notorios aut nominatim excommunicatos vel interdictos ». Notandae hae differentiae: Codex requirit in delinquente ausum temerarium; addit pariter Const. « *Apostolicae Sedis* » verba, *apostatas a fide et infideles*. Iure anteriori qui scienter sepelivissent excommunicatos publice, nominatim interdictos vel manifeste usurarios excommunicationem incurrerant ex c. 1, 3, 7 in Clementinis.

³ Ita Chelodi, *l. c.*, n. 73, 6; Ballerini-Palmieri, *l. c.*, VII, 322; Cappello, *l. c.*, 401; Bucceroni, *l. c.*, 81; Sole, *l. c.*, n. 367; Cipollini, *l. c.*, p. 183. Salucci, *l. c.*, II, 223, errore deceptus est si affirmat omnes auctores in hoc convenire, ut ex dicendis patebit.

⁴ Distinguunt duas actiones ab invicem Hilarius a Sexten, *l. c.*, 223, 224; Hollweck, *l. c.*, § 142, not. 2, 3, p. 213; Eichmann, *l. c.*, p. 158; Augustine, *l. c.*, VIII, 358, 359.

⁵ Cfr. in hoc sensu Cappello, *l. c.*, 401; Ballerini-Palmieri, *l. c.*, VII, n. 322; Hilarius a Sexten, *l. c.*, 223; Sole, *l. c.*, n. 367; Pistocchi, *l. c.*, 119; etc. Nec dissentire videtur Hollweck, *l. c.*, § 142, nota 2, licet doceat etiam mandatum personae ecclesiasticae sufficere ad delictum, e. g., mandatum parochi ad vicarium cooperatorem.

⁶ Cfr. Cod. civ. ital. art. 1737. Pacchioni, *Elementi di diritto civile* ², 1921, n. 476. Ita videntur interpretari vocem *mandatum* in hoc loco Eichmann, *l. c.*, 159 et Augustine, *l. c.*, VIII, 358.

Cogere dicitur qui aliquem ad aliquid faciendum inducit et movet metu gravi, vi vel minis seriis ¹.

Coactio enim proprie non est nisi ubi intervenit *vis*, *metus gravis* aut iniuria. Coactio fieri potest sive physice sive moraliter, sive a personis in aliqua potestate constitutis publica sive ab hominibus privatis ².

Supponit igitur coactio resistantiam in eo qui cogitur; unde cogere non dicitur qui parochum rogat aut supplicat ut det sepulturam ecclesiasticam prohibitam sub censura ³.

Mihi videtur *mandatum* et multo minus *coactionem* non importare in mandante et in cogente publicam auctoritatem, cum Codex eam nullo modo requirat, sed posse mandatum ferre quamlibet etiam privatam personam quae ad hoc utatur perversis mediis sibi forte a lege civili permissis. Ita, e. g., si lex civilis ius admittat deponendi cadaver excommunicati post sententiam, si id requirant parentes, in loco sacro iuxta ritum ecclesiasticum, et parentes id requirant, mandato aut sub minis recurrenti ad laicum magistratum, a parcho, taliter agentes licet personae privatae sint certo certius venire dicendi sunt nomine mandantium aut cogentium ⁴.

Concludentes dicemus mandatum esse per se distinctum a coactione. At *mandatum*, praeter contractum de quo supra, implicare videtur hoc loco etiam aliquod imperium cum aliqua auctoritate sive publica sive privata seu dominativa sive etiam simpliciter morali in aliquo casu speciali; *cogere* autem de se dicit vim facere sive physicam sive moralem ad aliquid obtinendum et potest fieri a persona publica atque a persona privata. Saepe licet non semper mandatum coincidere potest cum coactione.

Committunt certe delictum legislatores civiles qui legem condunt obligantem traditionem sepulturae ecclesiasticae iis personis quibus eam negat Ecclesia sub censura huius canonis ⁵.

Committunt certe delictum etiam magistratus civiles qui praecipiant clericis eosve cogant ad dandam sepulturam ecclesiasticam contra dispositiones huius canonis, sive id faciant decreto, sive minis aut aliis quibusvis mediis, excepto casu quo taliter agentes ad id cogantur et ipsi aliqua lege civili, quia in casu non sunt perfecte liberi ⁶.

Non committunt certe delictum illi omnes qui ad dandam sepulturam ecclesiasticam operam praestant ut fossores, recipientes cadavera ad ianuas coemeteriorum, assistentes, sepelientes, comitantes funus ⁷.

Admittens tamen, si sponte admittat, et ipse sepulturam ecclesiasticam donet, in alteram figuram delicti incidit, de qua infra, n. 1967.

Delictum constituit mandatum aut coactio tradendi sepulturae ecclesiasticae non omnes qui sepultura ecclesiastica privati sunt ex c. 1240, § 1, sed solummodo eos qui in illo canone simul et in c. 2339 expresse designan-

¹ Augustine, *l. c.*, VIII, 358, 359.

² Hilarius a Sexten, *l. c.*, 224.

³ Cfr. Hollweck, *l. c.*, § 142, nota 3.

⁴ Salucci, *l. c.*, II, 223, affert et aliud exemplum alicuius coactionis morales exercitae ab aliquo viro potenti, quae forte privata persona sit.

⁵ Cappello, *l. c.*, 401.

⁶ Cfr. Hollweck, *l. c.*, § 142, nota 2, pag. 213.

⁷ Cappello, *l. c.*, 401.

tur. Per se igitur delictum non committunt, licet peccent contra legem Ecclesiae, mandantes aut cogentes tradi sepulturae ecclesiasticae sectae massonicae aliisve eiusdem generis societatibus notorie addictos; illos qui seipsos deliberato consilio occiderint; mortuos in duello aut ex vulnere inde relato; eos qui mandaverint suum corpus cremationi tradi aliosque peccatores publicos et manifestos, licet hi omnes ex c. 1240, § 1, sepultura ecclesiastica priventur ¹.

Advertendum est etiam excommunicatos et interdictos quos quis mandaverit aut coegerit tradi sepulturae ecclesiasticae non causare delictum nisi agatur de excommunicatione aut interdicto post sententiam condemnatoriam aut declaratoriam.

Similiter notandum est delictum committi ab eo qui mandat aut cogit sepelire sectae massonicae adscriptos aut suicidas aut duellantes etc., si contra tales antequam decesserint lata fuit sententia excommunicationis aut interdicti ².

Notorii apostatae a fide christiana repelluntur a sepultura ecclesiastica et mandantes eos ecclesiastice sepeliri committunt delictum etsi nulli sectae acatholicae adhaereant; non item haeretici aut schismatici qui non sint notorie addicti alicui sectae haereticae aut schismatice ³.

Licet filii christianorum sine baptismo decedentes stricte sint infideles, mandans tamen eos sepeliri in loco sacro non videtur delictum de quo hic agimus committere ⁴.

Ut delictum habeatur in casibus supra expositis requiritur ut apostatae, haeretici, schismatici, excommunicati et interdicti nulla ante mortem poenitentiae signa dederint ⁵.

Quid in hoc can. 2339 veniat nomine *sepulturae ecclesiasticae* non clare constat. Aliqui auctores, ex can. 1204 docent tunc solum haberi delictum cum mandantur tres actus illo canone expressi, nempe: translatio defuncti ad ecclesiam, exsequiae super cadaver in ecclesia celebratae et depositio cadaveris in loco legitime deputato fidelibus defunctis condendis ⁶.

Alii auctores docent sufficere ad sepulturam ecclesiasticam in sensu can. 2339, solam depositionem cadaveris in loco legitime deputato pro fidelibus etsi sine ullo ritu sacro haec depositio fiat ⁷.

¹ Ita communiter Codicis interpretes: Augustine, l. c., VIII, 360, 361; Eichmann, l. c., 159, nota 1; Cappello, l. c., n. 402; Salucci, l. c., II, 225; Sole, l. c., n. 367, videtur admittere omnes sepultura ecclesiastica privatos causare posse delictum de quo agimus, si quis eosdem mandat aut cogat tradi sepulturae ecclesiasticae. At minus recte.

² Augustine, l. c., VIII, 361.

³ Cfr. c. 1240, § 1, n. 1 una cum c. 2339. Aliter Chelodi, l. c., n. 73, 6, affirmare videtur omnes haeticos aut schismaticos notorios etsi sectae non addictos cadere sub censura. Cui interpretationi in re poenali extensivae obstat c. 2219.

⁴ Cappello, l. c., 402, 3.

⁵ C. 1240, § 1.

⁶ Ita Cappello, l. c., n. 401; Cavigioli, l. c., n. 170; Septimius Caracciolo Torchiarolo, *De censuris latae sententiae*, p. 43; Pistocchi, l. c., p. 120; Chelodi, l. c., 73, 6; Eichmann, l. c., p. 158; Cerato, l. c., n. 64, p. 86; Ayrinhac, l. c., 269.

⁷ Ita communiter auctores ante Codicem: Ballerini-Palmieri, l. c., VII, 322; Bucceroni, l. c., n. 81; Hollweck, l. c., § 142; D'Annibale, *Summula*, I, 394, nota 2; Hilarius a Sexten, l. c., 224 etc. Post Codicem: Sole, l. c., 267, 3; Pighi, l. c., n. 82; Blat, l. c., n. 180; Vermeersch-Creusen, l. c., III, n. 538, ubi varia argumenta afferuntur pro hac opinione; Salucci, l. c., II, n. 224.

Aliqui tamen auctores cum haesitatione loquuntur et licet remittant pro notione sepulturae ecclesiasticae ad c. 1204, varias exceptiones admittunt, ut, e. g., si lex civilis aut aliae circumstantiae ritum in ecclesiam aut translationem cum ritu religioso prohibeant docent sufficere solam depositionem in loco sacro aut legitime deputato ¹.

Mihi videntur hic nomine sepulturae ecclesiasticae venire omnes tres actus c. 1204 recensiti, at non sensu coniunctivo seu copulativo sed sensu disiunctivo, ita scilicet quod unusquisque ex illis actibus de se sufficiat ad sepulturam ecclesiasticam ad effectum delicti de quo agimus. Ratio est quia quemlibet ex his actibus, nempe translationem cadaveris ad ecclesiam, exsequias super cadaver in ecclesia celebratas, et depositionem cadaveris in loco legitime deputato fidelibus defunctis condendis praestari prohibitum est iis qui sepultura ecclesiastica privati sunt et si unusquisque ex his tribus actibus praestetur contra legem Ecclesiae, contemptus ipsius legis quem punire intendit can. 2339, verificatur.

Immo haberi videtur sepultura ecclesiastica sufficiens ad delictum de quo agimus etiam in solis exsequiis factis in ecclesia saltem pro locis ubi adest ex lege civili prohibitio deferendi cadavera in ecclesiam, quia in his exsequiis consistere videtur ritus sacer essentialis sepulturae ecclesiasticae ².

Sufficit iuxta hanc doctrinam ad delictum, mandatum aut coactio condendi ritu sacro cadaver notorii apostatae a fide in loco legitime deputato fidelibus defunctis condendis. Si autem conditio in loco taliter deputato fiat sine ullo ritu sacro, dubitandum videtur utrum talis depositionis mandatum aut coactio delictum constituat ³.

Ut habeatur sepultura ecclesiastica ex sola depositione cadaveris cum ritu catholico, requiritur ut locus ubi cadaver deponitur legitime deputatus sit fidelibus christianis condendis ⁴.

Ante Codicem disputabatur utrum locus destinatus benedictus esse deberet ab Episcopo vel eius delegato, aut saltem a presbytero, an sufficeret simplex determinatio loci auctoritative facta ⁵.

De iure Codicis locus legitime destinatus est quodvis coemeterium benedictum, et pro certis personis ecclesia, aut quivis locus, secundum ritus in probatis liturgicis libris traditos, benedictus sive pro universo populo,

¹ Ita, e. g., Chelodi, *l. c.*, 73, 6 habet: « nisi forte primus et tertius ob extrinsecas causas impossibilis evadat ». Quod si verum est iam patet tres actus ad essentiam sepulturae ecclesiasticae non pertinere. Eandem exceptionem ponit et Cappello, *l. c.*, 401. Augustine, *l. c.*, VIII, 359, 360 pro locis ubi non habentur coemeteria benedicta, et ubi translatio cadaveris ad ecclesiam non permittitur lege iniqua civili, docet sepulturae ecclesiasticae nomine venire solas exsequias in ecclesia absente cadavere celebratas. Cfr. etiam alios auctores qui dubitanter loquuntur de hac quaestione ut Cocchi, *l. c.*, lib. V, n. 179; Cavigioli, *l. c.*; Cipollini, *l. c.*, p. 184.

² Ita etiam Augustine, *l. c.*, VIII, 360, ubi citat Eichmann, *l. c.*, 159, ubi tamen eadem quaestio proprie non proponitur. Cfr. etiam c. 1241, et supra vol. II, n. 813.

³ Cfr. etiam Cipollini, *l. c.*, p. 184. Idem admittit Salucci, *l. c.*, II, 228, pag. 143, nota 1, saltem pro casu quo unicum in loco exsistat coemeterium nec ad normam can. 1212, habeatur locus clausus et custoditus destinatus sepulturae eorum qui ecclesiastica sepultura privantur. Cui doctrinae contradicere nequit.

⁴ C. 1204.

⁵ Cfr. opiniones antiquorum apud Hollweck, *l. c.*, § 142, nota 5, p. 214.

sive pro singulis individuís, sive pro certis personis moralibus aut etiam pro familiis privatis ¹.

Communis doctrina requirit ad delictum de quo agimus effectum secutum seu requirit ut de facto personae hoc canone 2339 sepultura ecclesiastica privatae revera sepulturam ecclesiasticam obtineant ².

Verum non obstante hoc auctorum consensu, mihi videtur delictum compleri statim ac mandatum datum est aut coactio exercita est; Codex enim proprie *mandatum* et *coactionem excludere voluisse* videtur, et delictum mandatum et coactio constituunt.

Quia Codex *ausum temerarium* requirit in mandante aut cogente, quaelibet imputabilitatis imminutio sive ex parte intellectus, sive ex parte voluntatis eximit a poena incurrenda ³.

1967. — *b) Altera figura seu donatio sepulturae ecclesiasticae.* - Delictum committunt sponte sepulturam ecclesiasticam personis ea privatis de quibus supra donantes ⁴.

Etiam in hac figura delicti requiritur spontaneitas, quam ob rem a poena excusat quaelibet imputabilitatis minutio ⁵.

Sepultura ecclesiastica hic intelligitur eodem sensu ac in prima figura delicti huius canonis ⁶.

Donare autem *sepulturam ecclesiasticam* possunt soli clerici, quia hi soli ministri funerum seu rituum sacrorum, quibus essentialiter sepultura ecclesiastica constituitur, esse possunt ⁷.

Alii requirunt praeterea ut de clericis agatur quibus ex officio competit ius et officium concedendi vel negandi sepulturam ecclesiasticam ⁸.

Delictum hoc consistit in donatione spontanea sepulturae personis hic enumeratis in c. 2339 de quibus supra, non vero in donatione sepulturae aliis personis ea privatis de quibus in c. 1240, § 1 ⁹.

¹ Cfr. cc. 1205; 1206; 1208. Cfr. etiam vol. II, n. 972 et sqs.; Eichmann, *l. c.*, 158, 159; Salucci, *l. c.*, II, n. 228; Cappello, *l. c.*, 401; Cipollini, *l. c.*, p. 185; Ayriñhac, *l. c.*, n. 269.

² Hilarius a Sexten, *l. c.*, 226; Bucceroni, *l. c.*, 84; Ballerini-Palmieri, *l. c.*, VII, n. 322; Cappello, *l. c.*, 402; Salucci, *l. c.*, II, 226; Vermeersch-Creusen, *l. c.*, III, 538; Sole, *l. c.*, 367, 3; Pistocchi, *l. c.*, p. 120.

³ C. 2229, § 2.

⁴ C. 2339. Idem delictum in Const. « *Apostolicae Sedis* », n. 47 ita enunciabatur: « Scien-ter... nominatim excommunicatos... ad ecclesiasticam sepulturam admittentes interdictum ab ingressu ecclesiae ipso facto incurrunt, donec ad arbitrium eius, cuius sententiam contempserunt, competenter satisfecerint ». Patet differentia inter ius novum et vetus. Ante Codicem poena eadem erat, at afficiebat solummodo admittentes excommunicatos nominatim, nunc afficit sepulturam donantes non solum excommunicatis nominatim sed etiam schismaticis sectis atque haereticis notorie adscriptis.

⁵ Cfr. c. 2229, § 2. Salucci, *l. c.*, II, 227; Cipollini, *l. c.*, 200; Pistocchi, *l. c.*, p. 122; Cappello, *l. c.*, n. 486.

⁶ Cfr. supra n. 1966 disputationes auctorum hac de re.

⁷ Cappello, *l. c.*, 485; Salucci, *l. c.*, II, n. 227; Cipollini, *l. c.*, p. 201.

⁸ Cfr. Hollweck, *l. c.*, § 284, nota 2, p. 339; Bucceroni, *l. c.*, n. 115; Hilarius a Sexten, *l. c.*, 272; Pistocchi, *l. c.*, p. 122; Ayriñhac, *l. c.*, n. 270.

⁹ Cipollini, *l. c.*, p. 200; Cappello, *l. c.*, n. 485.

1968. — 2° *Poenae.* - a) *In primam figuram delicti excommunicatio nemini reservata.* - Qui ausi fuerint mandare seu cogere tradi ecclesiasticae sepulturae infideles, notorios apostatas a fide christiana, haereticos et schismaticos sectae haereticae vel schismaticaе notorie addictos, excommunicatos sive interdictos post sententiam condemnatoriam vel declaratoriam contrahunt excommunicationem latae sententiae nemini reservatam ¹.

Concurrentes in delictum, etsi expresse in Codice non nominentur, incurrere tamen possunt poenam et ipsi ad normam cc. 2209, §§ 1-3 et 2331.

1969. — b) *In alteram figuram interdictum ab ingressu ecclesiae.* - Sponte dantes sepulturam ecclesiasticam personis eadem privatis supra enumeratis ipso facto contrahunt interdictum ab ingressu ecclesiae Ordinario reservatum ².

Quid implicet interdictum ab ingressu ecclesiae videri potest in c. 2277. Etiam in hoc casu cooperatores poenam incurrunt ad normam iuris ³.

1970. — XIII. *Insordescencia in excommunicatione et perseverantia in suspensione.* - 1° *Insordescencia in excommunicatione.* - Si quis, obdurato animo, per annum insorduerit in censura excommunicationis, est suspectus de haeresi ⁴.

Agitur de suspicione *levi* seu de suspicione quae facile removeri potest afferendo rationabiles causas quibus excommunicatus probat absolutionem non fuisse obtentam sine sua culpa ⁵.

Si excommunicatus nullum impedimentum alleget, seque purgare recuset, condemnari potest ut haereticus ⁶. Id tamen intellige servata forma in Codice statuta ⁷.

Insordescencia est pertinax persistentia in excommunicatione ⁸ et tunc

¹ C. 2339.

² C. 2339.

³ Cc. 2209, §§ 1-3 et 2231. Cappello, *l. c.*, 485.

⁴ C. 2340, § 1. In Concilio Tridentino c. 3, Sessione XXV *de ref.* haec inter alia statuta sunt: « Excommunicatus vero quicumque, si post legitimas monitiones non resipuerit, non solum ad Sacramenta et communionem fidelium ac ad familiaritatem non recipiatur, sed si obdurato animo censuris annexus in illis per annum insorduerit, etiam contra eum, tanquam de haeresi suspectum procedi possit ». Antiquiores vero praescriptiones huc spectantes cfr. in cc. 36, 37, C. 11, qu. 3 et c. 13, X, 5, 36. Hollweck, *l. c.*, 350 in notis.

⁵ Hollweck, *l. c.*, § 50, nota 1, p. 125; Ballerini-Palmieri, *l. c.*, VII, n. 241; Augustine, *l. c.*, VIII, 362.

⁶ Reiffenstuel, *Ius canonicum universum*, V, 39, 74.

⁷ Cfr. c. 2315. Paulo aliter Salucci, *l. c.*, II, n. 230, remittit ad proceduram ante Codicem vigentem de hac re, quae requirebat ut suspectus de haeresi citaretur et alterum annum in excommunicatione insordesceret. Cfr. Ballerini-Palmieri, *l. c.*, VII, 247; Wernz, *Ius decretalium*, VI, n. 197.

⁸ Reiffenstuel, *l. c.*, V, 39, 74.

haberi in excommunicato dicitur cum is nec directe nec indirecte aliquid facit ut ab excommunicatione absolvatur ¹.

Agitur in canone de quovis excommunicato sive tolerato sive vitando, sive ante sive post sententiam declaratoriam dummodo tamen notoria sit excommunicatio contracta; Codex enim non distinguit inter varias species excommunicationis ².

Ratio cur taliter insordescens excommunicatus suspectus de haeresi habendus sit est quia taliter agens videtur omnino contemnere potestatem Ecclesiae, cuius claves et excommunicationem non timet nec curat ³.

1971. — 2° *Perseverantia in suspensione*. - Si clericus in censura suspensionis per semestre perseveraverit, graviter moneatur; et si, exacto a monitione mense, a contumacia non recesserit, privetur beneficiis aut officiis, si qua in Ecclesia forte habeat ⁴.

Si clericus perseveret in suspensione ad determinatum tempus ipsi inflicta, casus huius canonis non verificatur, quia non agitur de censura suspensionis, sed de suspensione poena vindicativa.

Requiritur, ut casus canonis verificetur, ut de suspensione generaliter lata agatur, omnes scilicet effectus suspensionis complectente ⁵.

Necesse est, ut clericus suspensus sit notorie, aut sententia saltem declaratoria vel decretum intercesserit ⁶.

Si monitio post semestre non fiat, casus non verificatur et ad privationem officii aut beneficii procedere non licet. Attamen monitio potest fieri etiam post decem aut quindecim menses a suspensione. Monitio facienda est ad normam iuris ⁷.

Ad privationem officii aut beneficii procedere potest iudex vel Ordinarius etiam post plures menses a facta monitione, dummodo interim non cessaverit contumacia.

Agitur in hoc casu de privatione ferendae sententiae, ut per se patet.

Clericus perseverans in censura excommunicationis, pariter ac laici, fit suspectus de haeresi ⁸.

¹ Salucci, *l. c.*, II, 230, haec habet: « È ovvio che per aver la insordescenza nella censura, è necessario che il delinquente non abbia fatto nessun passo per ottenere l'assoluzione; che se prima che spiri l'anno si sarà rivolto *directe* o *indirecte* al proprio competente superiore per ottenere la remissione della censura o in qualche modo avrà dato segno di resipiscenza, viene già a mancare la ostinazione e quindi cessano le conseguenze penali del can. 2340... ». Cfr. etiam Pistocchi, *l. c.*, p. 124.

² Augustine, *l. c.*, VIII, 362; Hollweck, *l. c.*, § 50, nota 1, p. 127. Alii tamen ut Wernz, *l. c.*, VI, 197; Ballerini-Palmieri, *l. c.*, VII, 239 et sqs. requirunt ut agatur de excommunicato denunciato.

³ Reiffenstuel, *l. c.*, V, 39, 74; Sole, *l. c.*, n. 369; Eichmann, *l. c.*, p. 160; Augustine, *l. c.*, VIII, 362.

⁴ C. 2340, § 2. Iam Clemens III, a. 1191-1198, poenam privationis beneficii statuerat in clericos qui per annum in suspensione perseverarent, cfr. c. 8, X, 1, 14, ed. 2 Friedberg, 1922. Cfr. etiam Hollweck, *l. c.*, § 67, nota 1, p. 139, 140.

⁵ Cfr. c. 2278, § 2. Augustine, *l. c.*, VIII, 363; Pistocchi, *l. c.*, p. 124; Eichmann, *l. c.*, pag. 160.

⁶ Paulo aliter Salucci, *l. c.*, II, n. 231, requirit semper saltem sententiam declaratoriam.

⁷ Cfr. cc. 2143 et 2309.

⁸ Augustine, *l. c.*, VIII, 362.

1972. — XIV. Violatio privilegii fori. - 1° *Praemittenda.* - Plura circa privilegium fori iam praevenita sunt ¹.

Hic quaedam dicenda de historia poenarum ad defensionem privilegii fori constitutarum. Iam Concilium Chalcedonense anni 451 ² clerico alium clericum convenienti apud laicale tribunal ecclesiasticas minatur correctiones. Concilium Toletanum III anni 589 ³ minatur clericis eiusdem delicti reis excommunicationem. Concilium Parisiense a. 615 ⁴ eandem poenam statuit contra iudices quoslibet qui iudicium suum distringere praesumerent sine permissione pontificis contra clericos. Alexander III, in Concilio Lateranensi III, anno 1179, statuit in laicos qui ecclesiasticas personas iudicio suo stare compellerent excommunicationem ferendae sententiae ⁵.

Martinus V ⁶ decrevit excommunicationem latae sententiae in personas physicas convenientes clericos ad tribunalia laicalia, itemque suspensionem et interdictum contra personas morales eiusdem delicti reas, aliasque poenas ut amissionem iuris ob quod recursus factus est. Bulla « *Coenae* » excommunicationem habebat in legistatores violantes iura Ecclesiae, in publicos officiales trahentes ad suum tribunal laicale clericos ⁷.

Contra personas privatas ad tribunal laicale clericos convenientes poenae non habebantur in eadem Bulla « *Coenae* » ⁸.

Constitutio « *Apostolicae Sedis* », n. 7, excommunicationem latae sententiae speciali modo Romano Pontifici reservatam statuit contra cogentes directe vel indirecte iudices laicos ad trahendum ad suum tribunal personas ecclesiasticas contra canonicas sanctiones.

S. Congregatio Sancti Officii ⁹ declaravit « caput *cogentes* non afficere nisi legistatores et alias auctoritates cogentes sive directe sive indirecte iudices laicos ad trahendum ad suum tribunal personas ecclesiasticas praeter canonicas dispositiones ». Declaravit pariter pro locis ubi privilegio fori derogatum non fuit, si non detur alicui iura sua prosecui nisi apud iudices laicos, teneri eum qui clericos convenire debeat veniam petere a proprio Ordinario et si agitur de conveniendo Episcopo a Sancta Sede. Contra privatas vero personas quae sine debita licentia clericos aut Episcopum ante tribunal laicale conveniunt, posse Ordinarios procedere poenis et censuris ferendae sententiae. At iam antea eadem Sacra Congregatio ¹⁰ declaraverat excommunicationem non afficere iudices sed eos tantum qui a nemine coacti vel talia agunt vel alios ad agendum cogunt ¹¹.

¹ Naturam iuridicam et historiam privilegii fori exposuimus in *Ius publicum ecclesiasticum*, n. 144 et sqs., ius vero vicens circa ipsum in I vol. *Institut.*, n. 183.

² C. 46, C. 11, qu. 1.

³ C. 42, C. 11, qu. 1 in edit. Friedberg, 2, a. 1922.

⁴ C. 2, X, 2, 2.

⁵ Cfr. Wernz, *Ius decretalium*, V, n. 282.

⁶ Constit. « *Ad reprimendas* », 1 Februar. 1428, Gasparri, *Fontes*, I, n. 46.

⁷ Cfr. Ayrinhac, *l. c.*, n. 272.

⁸ Ayrinhac, *l. c.*, 272.

⁹ Litteris Encycl. 23 Ianuarii 1886, Gasparri, *Fontes*, IV, n. 1099.

¹⁰ Instruct. 1 Februar. 1871, ad 1, in *Collectanea* S. C. de Prop. Fid. II, n. 1364.

¹¹ Cfr. etiam S. C. de Prop. Fid. 19 Maii 1886, in *Collectanea* S. C. de Prop. Fid., II, n. 1656, contra clericos alios clericos ante laicalia tribunalia convenientes.

Pius X *Motu proprio* « *Quantavis diligentia* » ¹ statuit: « Quicumque privatorum, laici sacrive ordinis, mares foeminaeve, personas quasvis ecclesiasticas, sive in criminali causa sive in civili, nullo potestatis ecclesiasticae permissu, ad tribunal laicorum vocent, ibique adesse publice compellant, eos etiam omnes in excommunicationem latae sententiae speciali modo Romano Pontifici reservatam incurrere ». Episcopo Larinensi, in Italia meridionali, declaratum est ex audientia Sanctissimi a Sancto Officio, die 11 Ianuarii aut Februarii 1912, prohibitione et sanctione *motus proprii* citati attingi etiam personam privatam quae personas ecclesiasticas mere tanquam testes obliget ad comparendum ².

Haec vero declaratio authentice, idest, in « *Acta Apostolicae Sedis* » promulgata non fuit; quam ob rem aliqui auctores de eius valore obligatorio pro omnibus iam ante Codicem dubitabant ³.

Codex sanctiones *motus proprii* Pii X cum certis variationibus pro natura personarum quae ante tribunal laicale se sistere compelluntur retinuit.

1973. — 2° *Delictum*. - Delictum committunt qui, contra ius vigens aut sine debita licentia ⁴, audent ad iudicem laicum trahere aliquam personam privilegio fori fruentem ⁵.

Aliquem *ad iudicem laicum trahere* significat aliquem ad tribunal laicum qua reum convenire ⁶.

Aliqui auctores ⁷ docent delictum committere etiam qui clericum ad iudicem laicum vocat ut testem; at talis doctrina verbis Codicis minus aptatur ⁸ et generatim hodie ab auctoribus reicitur ⁹.

Requiritur ad delictum ut clericus *trahatur* seu ut invitatus cogatur se ibi praesentare ¹⁰; proinde per se non committit delictum clericus qui iudicem laicum adit ut actor.

Requiritur ut clericus *trahatur ad iudicem laicum*; unde delictum non habetur si *trahatur* ad alium magistratum civilem qui iudex proprie dictus

¹ 9 Octob. 1911, Gasparri, *Fontes*, III, n. 694.

² *Monitore Ecclesiastico*, 31 Martii 1912, p. 4; Vermeersch, *Periodica*, VI, p. 228, n. 583.

³ Cfr. Vermeersch, *Periodica*, VI, p. 228. Cfr. etiam Ayrynhac, *l. c.*, 274.

⁴ C. 120.

⁵ C. 2341.

⁶ Ayrynhac, *l. c.*, 275, a et 278, d; Chelodi, *l. c.*, 74, p. 82, nota 5; Wernz, *Ius decretalium*, VI, n. 336, nota 25; Pighi, *l. c.*, n. 28; Cappello, *l. c.*, n. 264.

⁷ Cfr. *Monitore Ecclesiastico*, vol. 23, p. 507 et vol. 24, p. 4; Augustine, *l. c.*, II, 63, 64, VIII, 364, praesertim post responsum S. Officii 11 Ianuarii vel Februarii vel Martii a. 1912, de quo supra, quod tamen, quia in Commentario Officiali non promulgatum controversiam certo dirimere nequit. Cfr. Wernz, *l. c.*, VI, 336, nota 25; Vermeersch, *Periodica*, VI, p. 228.

⁸ « Porro in ius trahere, in ius vocare, in iudicium vocare, significat aliquem trahere ut reum vel contra quem agatur. Forcellini, *Lexic. lat. v. vocare*; Salvini, *Lexicon. iur. v. ead.* » Wernz, *l. c.*, VI, 336, nota 25.

⁹ Cfr. Ayrynhac, *l. c.*, 278, d; et alios auctores in notis praecedentibus, itemque Cipollini, *l. c.*, 117; Pistocchi, *l. c.*, p. 128; Salucci, *l. c.*, II, n. 236; Sole, *l. c.*, 372, p. 285; Santamaria, *l. c.*, VI, et quae n. 1972 dicta sunt.

¹⁰ Cipollini, *l. c.*, p. 117.

non sit, e. g., si trahatur ad syndicum, ad praefectum Provinciae, ad ministrum Status etc. ¹.

Nihil autem refert utrum pro causa criminali an pro contentiosa clericus conveniatur, utrum pro delicto gravissimo an pro levissimo; iniuria enim est in trahendo ad iudicem laicum ².

Iudex laicus supponit *laicum tribunal*. Est autem tribunal laicale magistratus civilis cui publica Status auctoritas controversias inter partes ortas disceptandas et certo ordine atque certis formalitatibus definiendas committit ³. Quandoque appellatur tribunal etiam locus ubi ipse magistratus iudicia exercet, seu aula tribunalis.

Qui clericum trahit ad magistratum civilem cui nullum est tribunal stricte dictum delictum de quo agimus non committit. Quaerunt auctores utrum apud nos iudex *conciliator* sit verum iudex sensu stricto ita ut conventio clerici apud ipsum sit habenda clericum tractio ad iudicem laicum, sub poena prohibita. Respondent autem auctores iudicis conciliatoris, ut apud nos in Italia viget, duplicem esse auctoritatem. Aliquando ipse vera iurisdictione contentiosa controversias dirimit inter partes, eas citando audiendo, quo casu si partes comparere recusent condemnari in contumacia possunt. Hoc modo ad iudicem conciliatorem trahere vi canonis de quo agimus sub poena prohibetur. — Aliquando e contra iudex conciliator agit iurisdictione voluntaria et simplici monitione partes invitat apud se ut pacem inter ipsas promoveat, et tunc revera iudex non est, sed potius irenarcha, seu conciliator pacis et talis tractio ad ipsum non prohibetur sub poena ⁴.

Si vere dubium sit utrum magistratus civilis iurisdictione utatur voluntaria an iudiciali seu contentiosa delictum non constituit tractio ad ipsum.

Ad delictum requiritur ut clericus conveniatur in sua persona et suo nomine, non qua administrator alicuius personae moralis, qua procurator, qua tutor etc. ⁵. Id tamen restringe ad casum quo persona moralis non sit et ipsa ecclesiastica, atque ideo privilegio fori gaudens.

Trahere dicitur sive *persona privata* quae citationem apud laicale tribunal curat, sive *magistratus civilis* qui mandatum emittit capturae contra clericum sibi forte denuntiatus ⁶.

Attamen magistratus civilis facile a delicto excusatur quia Codex requirit in trahente *ausum temerarium*; magistratus autem agit sine hoc ausu cum generatim ipse lege ad agendum cogatur ⁷.

¹ D'Annibale, *Summula*, I, 390, nota 7; Cappello, *l. c.*, 294; Ayriuhac, *l. c.*, 278, c.

² D'Annibale, *Summula*, I, 390, nota 7; Augustine, *l. c.*, VIII, 365.

³ Cfr. c. 1552; Wernz, *Ius decretalium*, V, 77.

⁴ Cfr. in hoc sensu D'Annibale, *Summula*, I, 390, nota 7; Cerato, *l. c.*, n. 80, p. 119; Sole, *l. c.*, 372, p. 284, nota 2; Salucci, *l. c.*, II, n. 236; Cappello, *l. c.*, n. 264; Pistocchi, *l. c.*, p. 128.

⁵ D'Annibale, *l. c.*, *Summula*, I, 390, nota 7; Cappello, *l. c.*, n. 264; Salucci, *l. c.*, II, n. 236.

⁶ Ayriuhac, *l. c.*, n. 277; Santamaria, *l. c.*, 230.

⁷ Ayriuhac, *l. c.*, n. 277; Cappello, *l. c.*, n. 264, et Salucci, *l. c.*, II, 236, videntur omnino excludere iudices laicos a delicto. Cfr. etiam Augustine, *l. c.*, VIII, 365; Vermeersch-Creusen, *l. c.*, VIII, 540.

Certe de iure vigente non considerantur delictum, de quo hic agimus, committere legislatores qui legem condunt obligantem iudices ad suum trahendos clericos tribunal ¹.

Legislatores taliter cogentes sub sanctione can. 2334 cadunt ².

Ad delictum requiritur ut de facto clericus apud iudicem laicum conveniatur, nec sufficit ut quis ei minetur hanc conventionem, nec sufficere item videtur attentatio ad illum conveniendum quae habetur in citatione, si quavis ratione de facto ibi se praesentare non cogatur. Sufficit autem ad delictum ut semel seu una vice ibi se praesentare cogatur, licet deinde absolvatur ab ipso iudicio et statim dimittatur ³.

Licet unica comparitio ex citatione coram iudice laico ad perfectum delictum sufficiat, non multiplicatur tamen delictum per plures in eadem causa comparitiones aut citationes.

Si plures actores sint et citationem clerici faciant, omnes sunt aequae delicti rei.

Ad delictum plenum cui adnexa est poena latae sententiae requiritur *ausus temerarius*, quare quaelibet imputabilitatis imminutio a tanto excusat ⁴.

Ideo conveniens clericum debet cognoscere eum ut clericum ⁵, itemque scire debet pro clericis statutum esse privilegium fori, et praeterea conventionem clerici prohiberi sub poena ⁶.

Denuntiatio clerici facta Procuratori Regis seu Status non videtur de se sufficere ad delictum de quo agimus constituendum, sed solum constituere delicti conatum ⁷. Verum si ex facta denuntiatione clericus comparere ante iudicis laici tribunal cogatur, denuntians saltem qua concurrens necessarius reus esse videtur delicti ⁸.

Nihil refert ad delicti substantiam utrum clericus in iudicio conventus absolvatur an damnetur ⁹.

Delictum non habetur in conveniendis clericis in locis ubi privilegium fori abrogatum est aut eidem derogatum est, sive ex concordatis sive ex consuetudine ¹⁰.

Aliqui negarunt ex consuetudine privilegium fori abrogari posse aut eidem posse derogari, quia de iure publico agitur. At talem consuetudinem, licet difficilius quam in aliis materiis, introduci tamen non repugnat; potest enim Ecclesia tacitum consensum dare actibus Superiorum ecclesiasticorum ad se non avocantium causas clericorum aut saltem sua conniventia tole-

¹ Ayrinhac, l. c., 277.

² Pistocchi, l. c., 128; Eichmann, l. c., 161; Augustine, l. c., VIII, 363.

³ Cfr. Ayrinhac, l. c., 278, b; Augustine, l. c., VIII, 364. Cappello alique auctores ut Salucci, l. c., II, 236, docent sufficere ad delictum citationem efficacem, et ideo haberi delictum etsi reus in contumacia damnetur. Cappello, l. c., 264, 6, tamen non clare id affirmat.

⁴ Cappello, l. c., n. 264; Salucci, l. c., II, 235.

⁵ Cfr. cc. 123, 2304, 2305.

⁶ Cfr. c. 2202. Augustine, l. c., VIII, 365; Eichmann, l. c., 164.

⁷ C. 2212. Augustine, l. c., VIII, 364; Eichmann, l. c., 163, 164.

⁸ Cc. 2209, §§ 1-3; 2231.

⁹ Augustine, l. c., VIII, 364, 365.

¹⁰ Ayrinhac, l. c., 274, b; Eichmann, l. c., 162.

rare ut certae causae clericorum coram tribunalibus laicalibus agitentur et definiantur ¹.

Constat autem de facto consuetudinem aut conniventiam seu tolerantiam Sanctae Sedis privilegio fori, in ea parte quae iuris est ecclesiastici, partialiter saltem derogasse pro certis regionibus.

Post *motum proprium* Pii X, « *Quantavis diligentia* » 9 Octobris 1912, Sancta Sedes declaravit ipsum *motum proprium* non applicandum esse Germaniae, Belgio et Hollandiae ob praeeistentem in talibus regionibus consuetudinem aut ob conventiones praecedentes ².

Eandem consuetudinem alii auctores docent vigere in aliis etiam regionibus ut in Gallia, Hibernia et generatim in regionibus ubi lingua anglica adhibetur ³.

Attamen ubi consuetudo privilegii fori abrogatoria aut melius eidem derogatoria introducta et admissa est, saepe talis abrogatio et derogatio non est absoluta et generalis. Ita in aliquibus regionibus consuetudine derogatum est privilegio fori pro laicis clericos convenientibus, non vero pro clericis clericos convenientibus ⁴.

Immo hic valet hoc generale principium: Cessante iure positivo, ius naturale manet, quo edicitur ut debitam reverentiam Superioribus praestemus et scandalum vitemus ⁵.

Quandoque privilegio fori derogatum est in Concordatis ⁶.

¹ Qua de re, quae aliquantulum difficilior est, lubet ex cl. Wernz, *Ius decretalium*, VI, n. 336, nota 26, haec referre: « Quodsi vis illa derogandi tribuitur consuetudini saltem longissimi temporis, certe illa est restringenda ad eam *extensionem* seu *determinationem* privilegii, quae ultra id, quod ius divinum requirit, per ius ecclesiasticum est facta; cui iuri humano R. Pontifex potest ex iusta causa valide et licite derogare sive per expressam concessionem sive vim legis tribuendo consuetudini ex tolerantia seu conniventia Ecclesiae inductae. At probe distinguendum est quousque derogatio vel tolerantia sese extendat: difficilius enim Sancta Sedes derogationem tolerat in criminalibus quam in civilibus causis. Efficacia vero consuetudinis in hac materia nequaquam ita est intelligenda, quasi R. Pontifex suum det consensum legalem ad derogandum privilegio actibus per potestatem civilem positus contra illud privilegium, sed potius efficacia datur actibus Superiorum ecclesiasticorum non ad se avocantium, ut de iure deberent, causas clericorum. Nam inter potestatem ecclesiasticam et civilem quaestio versatur in *iure publico*; at principium de vi consuetudinis ex consensu legali est quaestio *iuris privati* quoad leges respicientes internum societatis regimen. Iam in iure publico ne cogitari quidem potest ille consensus legalis qui praeterea contineret illicitam approbationem usurpationis: porro Ecclesia nunquam admittit nec admittere potest *per fortunatam facti iniustitiam iuris sanctitati legitime detrimentum afferri posse*... in hac materia potius derogatio fit per conniventiam seu tolerantiam Sedis Apostolicae, quam per consuetudinem facti consensu legali donatam ».

² Cfr. Ayrinhac, *l. c.*, n. 279; Vermeersch, *Periodica*, VI, p. 190; Augustine, *l. c.*, II, 64 ubi affert declarationem Card. Merry del Val, Legato gubernii Germanici factam, et in *Osservatore Romano*, diei 16 Decembris 1911 impressam. Chelodi, *l. c.*, 74, p. 82, nota 3.

³ Ita Ayrinhac, *l. c.*, n. 279.

⁴ Cfr. Ayrinhac, *l. c.*, 279, ubi affertur Concilium Baltimorese III, quo agnoscitur consuetudo abrogans privilegium fori, at declaratur simul idem privilegium vim suam retinere quando tam actor quam reus clerici sunt, ideoque clericus alium clericum etiam in causa contentiosa coram tribunali laicali conveniens delictum de quo agimus committit.

⁵ Cfr. Vermeersch, *Periodica*, VI, 190; Cappello, *l. c.*, 263, 3.

⁶ Ita in Concordato inter Pium VII et Ferdinandum I Regem Siciliae artic. 20 conceditur tribunalibus laicalibus cognitio causarum mere civilium clericorum. Cfr. Mercati, *Raccolta di Concordati*, p. 631; in Concordato inter Regem Sardiniae et Gregorium XVI,

In Concordato italico anni 1929 de privilegio fori nulla expressa mentio fit, ex quo silentio deduci facile potest ipsum privilegium a Statu italico non agnosci ¹.

Utrum autem ex articulo 8 eiusdem Concordati ² deduci possit pro Statu italico fori privilegii abrogatio aliqui affirmant ³, at talis abrogatio ex verbis Concordati demonstrari non posse videtur, et in praxi fideles se praemunire solent licentia Ordinarii loci ad conveniendos clericos ante tribunalia laicalia.

Excusat deinde a delicto *licentia seu venia conveniendi* clericum ante tribunal laicale in singulis casibus obtenta. Requiritur autem ad hoc licentia immediata Romani Pontificis pro conveniendis Legatis Sedis Apostolicae et Cardinalibus; Sacrae Congregationis Consistorialis pro conveniendis Episcopis et Praelatis *nullius*; Sacrae Congregationis Religiosorum pro Moderatoribus supremis religionum iuris pontificii; Sacrae Congregationis de Propaganda Fide pro Episcopis, Vicariis et Praefectis apostolicis suae iurisdictionis; Sacrae cuiusque Congregationis, Tribunalis aut Officii Sanctae Sedis pro Officialibus maioribus Curiae Romanae; Ordinarii loci ubi sedes est tribunalis cui causa committenda est pro conveniendis ceteris quibusvis clericis et religiosis ⁴.

Pro conveniendo Vicario Generali aut Provicario Generali videtur sufficere licentia Episcopi ⁵, pro administratoribus vero apostolicis aut Vicariis

27 Mart. 1841, conceditur tribunalibus laicalibus etiam cognitio causarum criminalium clericorum, Mercati, *l. c.*, p. 737, 738; in Concordato inter Franciscum IV et Gregorium XVI, 8 Maii 1841, conceditur tribunali laicali cognitio causarum civilium etiam inter duos clericos agitatarum et causarum criminalium cum certis limitationibus, Mercati, *l. c.*, p. 741. In Concordato inter Pium IX et Franciscum Iosephum I, art. 13 et 14 conceditur ut causae civiles sine distinctione agantur apud tribunalia civilia, et etiam causae criminales ibidem agitentur cum onere iudicis laici certiore reddendi Episcopum et certis aliis restrictionibus requisitis a dignitate Status clericalis, causae autem maiores non comprehenduntur in concessione, et decernitur pro his causis a Sanctissimo et a Maiestate Caesarea, si opus fuerit, providendum, Mercati, *l. c.*, p. 824.

¹ Ita Mario Falco, *Corso di diritto ecclesiastico*, Padova, 1930, pag. 335; Nino Tamassia, *Appunti di diritto ecclesiastico*, Padova, 1930, p. 181 et sqs.

² Ita sonat articulus 8: « Nel caso di deferimento al magistrato penale di un ecclesiastico o di un religioso per delitto, il Procuratore del Re deve informarne immediatamente l'Ordinario della diocesi, nel cui territorio egli esercita giurisdizione; e deve sollecitamente trasmettere di ufficio al medesimo la decisione istruttoria e, ove abbia luogo, la sentenza terminativa del giudizio tanto in primo grado quanto in appello. — In caso di arresto l'ecclesiastico o il religioso è trattato col riguardo dovuto al suo stato e al suo grado gerarchico. Nel caso di condanna di un ecclesiastico o di un religioso la pena è scontata possibilmente in locali separati da quelli destinati ai laici, a meno che l'Ordinario competente non abbia ridotto il condannato allo stato laicale ».

³ Ita Roberti, in *Apollinaris*, III, (1930), p. 330; Adv. Franciscus Invrea, in *Perfice munus*, VI, (1931), p. 205-209.

⁴ Cfr. cc. 120, § 2; 246 et sqs. Cappello, *l. c.*, 268; Cipollini, *l. c.*, p. 223. Id autem quod affirmat ibidem Cappello, quod scilicet, pro conveniendo Superiore maiori religioso requiratur aut sufficiat licentia Moderatoris Supremi verum non videtur; Codex enim etiam pro tali Superiore videtur requirere licentiam Ordinarii loci, quod et praxi est conforme. Cfr. etiam Ayrinhac, *l. c.*, 276. Augustine, *l. c.*, VIII, 367, requirit etiam pro Ordinario religioso licentiam Sanctae Sedis.

⁵ Cappello, *l. c.*, 268, docet probabilius requiri licentiam Sanctae Sedis.

capitularibus si conveniendi sint in loco ubi ipsi iurisdictionem exercent, nisi forte ipsi adsentire voluerint, necessaria erit licentia Sanctae Sedis ex eo quod nullum ibi Superiorem habeant, si vero in loco iurisdictionis alterius Ordinarii loci conveniendi sint, licentia illius Ordinarii sufficere videtur; tales enim non enumerantur inter personas quarum conventio licentiam Sanctae Sedis requirit ¹.

Casus occurrere possunt, praesertim cum actor est laicus, in quibus Ordinarius loci licentiam conveniendi clericum apud iudicem laicum concedere debeat ².

Si ex Concordato privilegio fori derogatum sit, derogatio perseverat etsi Status e parte sua foedus rumpat, Ecclesia reclamante ³. Id tamen valet solum si Ecclesia aliud non declaret, quod utique facere potest licite si Status e parte sua pacta non servet ⁴.

1974. — 3° *Poenae*. - In poenis contra hoc delictum habetur gradatio pro ratione dignitatis personarum quae contra ius ad iudicem laicum trahuntur ⁵.

a) *Poena in violatores privilegii fori pro personis altioris gradus*. - Si quis contra praescriptum can. 120 ausus fuerit ad iudicem laicum trahere aliquem ex S. R. E. Cardinalibus vel Legatis Sedis Apostolicae, vel Officialibus maioribus Romanae Curiae ob negotia ad eorum munus pertinentia, vel Ordinarium proprium, contrahit ipso facto excommunicationem Sedi Apostolicae speciali modo reservatam ⁶.

Nomine Legatorum Sedis Apostolicae veniunt etiam Delegati Sedis Apostolicae ⁷.

Officiales maiores Curiae Romanae sunt omnes Secretarii et Subsecretarii et Substituti Congregationum, Assessor et Commissarius Sancti Officii, Assessor et Substitutus Sacrae Congregationis Consistorialis, Regens, Secretarius et Substitutus Poenitentiariae, Secretarius seu Auditor Sanctissimi in Signatura Apostolica, Auditores Rotae, Defensor vinculi et Promotor iustitiae in Rota ⁸, Regens et Substitutus in Cancellaria Apostolica, Subda-

¹ C. 120, § 2. Cappello, *l. c.*, 268 etiam pro istis requirit semper veniam Sanctae Sedis.

² C. 120, § 2. Ayrinhac, *l. c.*, n. 275, c.

³ Chelodi, *l. c.*, 74, p. 82, nota 3.

⁴ Cfr. meum *Ius publicum ecclesiasticum*, ed. 2, n. 129 bis.

⁵ Chelodi, *l. c.*, n. 74.

⁶ C. 2341.

⁷ Ayrinhac, *l. c.*, 276; Pigghi, *l. c.*; Cappello, *l. c.*, 265.

⁸ Augustine, *l. c.*, VIII, 366; Eichmann, *l. c.*, 162. Alii auctores, ut Cappello, *l. c.*, 265; Cipollini, *l. c.*, p. 118; Salucci, *l. c.*, II, n. 237, Defensorem vinculi et Promotorem iustitiae inter Officiales maiores non enumerant. Cipollini, *l. c.*, p. 118 dubium movet de Substituto Poenitentiariae. Cappello, *l. c.*, 265, p. 244, nota 134, haec habet: « Num quinque Praelati Signaturae sint stricto sensu maiores Officiales S. Poenitentiariae, controversatur ».

tarius et Praefectus in Dataria Apostolica ¹, Vicecamerarius, Auditor generalis, Thesaurarius generalis in Camera Apostolica ².

Tales *Officiales maiores*, non vero alii clerici maiores supra enumerati, excommunicatione speciali modo Sedi Apostolicae reservata proteguntur solum in rebus seu negotiis ad eorum munus pertinentibus, seu eos convenientes coram laico tribunali excommunicatione afficiuntur solum si eos convenient ratione officii maioris quo unusquisque in suo Romanae Curiae dicasterio fungitur ³.

Ratio huius specialis protectionis qua fruuntur Cardinales, Legati, Officiales maiores Curiae Romanae est specialis relatio quam cum Romano Pontifice habent, et etiam momentum negotiorum quae iis tractanda committuntur ⁴.

Ordinarius proprius est Praelatus cui, post Romanum Pontificem, laici vel clerici subduntur vel ratione territorii aut, si de exemptis religiosis agatur, ratione specialis iurisdictionis quasi episcopalis a Romano Pontifice concessae. Tales sunt Episcopi residentiales, Abbates et Praelati *nullius*, Vicarii et Praefecti Apostolici eorumque Vicarii generales aut Vicarii delegati et eorum in officio successores seu Vicarii capitulares aut Provicarii apostolici, itemque Propraefecti et Administratores apostolici. Pro religiosis religionis clericalis exemptae, Supremus Moderator et Moderatores seu Superiores provinciales quovis nomine appellentur, Abbas Primas, Abbas Congregationis monasticae praeses, Abbas monasterii sui iuris ⁵.

1975. — *b) Poena in violatores privilegii fori relate ad clericos medii gradus.* - Si quis contra praescriptum can. 120 ausus fuerit ad iudicem laicum trahere alium, praeter proprium Ordinarium et alios Praelatos supra enumeratos, Episcopum etiam mere titularem aut Abbatem vel Praelatum *nullius*, vel aliquem ex supremis religionis iuris pontificii Superioribus, excommunicationem contrahit latae sententiae Sedi Apostolicae simpliciter reservatam ⁶.

¹ Augustine, *l. c.*, VIII, 366; Eichmann, *l. c.*, 162. Cappello, *l. c.*, 265, enumerat inter Officiales maiores *Regentem* et *Substitutum* Datariae, itemque post Cappello, Salucci, *l. c.*, II, 237. At ni fallimur, in Dataria nullus est Regens, et Substitutus qui revera adest, ab aliis non enumeratur inter Officiales maiores. Cfr. etiam Cappello, *De Curia Romana*, I, p. 468; Ojetti, *De Romana Curia*, n. 173; Battandier, *Annuaire Pontifical catholique*, 1916, p. 826, ubi de Regente Datariae mentio nulla fit.

² Augustine, *l. c.*, VIII, 366; Eichmann, *l. c.*, 162; Cappello, *l. c.*, 265; Cipollini, *l. c.*, 118; Salucci, *l. c.*, II, 237, non enumerant Thesaurarium generalem inter Officiales maiores.

³ Eichmann, *l. c.*, p. 162, nota 2; Augustine, *l. c.*, VIII, 366; Cappello, *l. c.*, 266; Cipollini, *l. c.*, p. 118.

⁴ Augustine, *l. c.*, VIII, 366; Cappello, *l. c.*, 266.

⁵ Cfr. Cappello, *l. c.*, 267; Augustine, *l. c.*, VIII, 367; Ayrinhac, *l. c.*, 276.

⁶ C. 2341. Cappello, *l. c.*, p. 279, itemque Salucci, *l. c.*, II, p. 146, et Chelodi, *l. c.*, n. 74 habent: *aliquem ex maioribus religionum iuris pontificii Superioribus*. Augustine, *l. c.*, VIII, p. 363 habet: *aliquem ex supremis...* at pag. 367 traducit: *one of the major Superiors*, idemque facit Ayrinhac, *l. c.*, p. 254 et 260, ubi expresse nominat etiam Superiores provinciales eorumque Vicarios eosque omnes qui Provincialium iurisdictione fruuntur. Vera lectio est quae habet: *aliquem ex Supremis...* Cfr. Septimium Caracciolo Torchiarolo, *l. c.*, p. 34; Cipollini, *l. c.*, p. 141.

1976. — c) *Poenae in violantes privilegium fori relate ad personas privilegiatas infimi gradus.* - Si quis contra praescriptum can. 120 ausus fuerit ad laicum iudicem trahere aliam, praeter eas omnes quae supra enumeratae sunt, personam privilegio fori fruentem:

α) Si delinquens qui trahit est clericus, incurrit ipso facto in suspensionem ab officio reservatam Ordinario.

β) Si delinquens trahens sit laicus, congruis poenis pro gravitate culpa a proprio Ordinario puniatur ¹.

Suspensio ab officio vetat omnem actum potestatis ordinis et iurisdictionis atque administrationis ex officio competentis, excepta administratione proprii beneficii ².

Absolutio censurae si agatur de religioso exempto in religione clericali reservatur Superiori maiori seu Ordinario ipsius religiosi, si de aliis clericis reservatur Ordinario cuicunque, qui tamen ab ea absolvere potest solum suos subditos etiam extra proprium territorium, peregrinos autem et subditos alienos intra suum solummodo territorium ³.

Religiosi, etsi inter clericos adscripti et ut clerici professi, qui tamen prima tonsura non sunt ordinati, privilegio quidem fori sicut et religiosi atque religiosae omnes conversae fruuntur, at si ipsi clericum aut alium privilegiatum ad iudicem laicum contra ius trahant non incurrunt suspensionem cum stricto sensu nondum sint clerici ⁴.

Etiam in locis ubi consuetudine privilegio fori derogatum est, possunt Ordinarii, etiam sub poena suspensionis, exigere ut clericus clericum non trahat ad iudicem laicum sine praevia licentia Ordinarii loci ⁵.

1977. — XV. Violatio clausurae monialium.

^{1o} *Notae historicae.* - Ius antiquissimum circa clausuram monialium consuetudine fundatur et raro datur synodis occasio ius hoc modo introductum in memoriam revocandi. Ita Concilium Carthaginense III, a. 397, c. 33 ⁶ decrevit virgines sacras debere in propriis domibus habitare, se invicem vigilare, non circumvagari. Concilium Agathense I, a. 506, c. 28 ⁷ statuit monasteria monachorum longe esse collocanda a monasteriis monacharum ad scandala evitanda. Ex Concilio Epaonensi a. 517, c. 38 ⁸ solum

¹ C. 2341.

² C. 2279, § 1.

³ Auctores discordant in assignando Ordinario cui reservata est haec suspensio: Vermeersch-Creusen, *Epitome*, III, n. 540, 3, assignat Ordinarium proprium, eique assentitur Salucci, *l. c.*, II, n. 244, eandemque sententiam veriore habet et Cappello, *l. c.*, n. 536. Cerato, *l. c.*, n. 124, p. 198, assignat quemlibet Ordinarium, idemque facit Cipollini, *l. c.*, p. 223, afferens c. 2253, n. 3. Cfr. etiam Augustine, *l. c.*, VIII, 368.

⁴ Cappello, *l. c.*, 536; Vermeersch-Creusen, *l. c.*, III, 540.

⁵ Cfr. Cappello, *l. c.*, n. 535, 5.

⁶ Mansi Ioannes Dominicus, *Sacrorum Conciliorum nova et amplissima collectio*, 3, 885, apud Hollweck, *l. c.*, § 149, nota 1, p. 221 et sqs. ex quo desumptae sunt praecipue hae notae historicae.

⁷ Mansi, *l. c.*, 8, 329.

⁸ Mansi, *l. c.*, 8, 564.

ex urgentibus motivis viris provectioris aetatis et probatae virtutis pro celebranda Missa permittitur ingressus in monasteria monacharum; at post Missam statim recedere debent. In Conciliis Aurelianensi a. 549, c. 19 ¹ et Lugdunensi a. 583, c. 3 ² fit mentio monasteriorum monialium perpetuae clausurae subiectarum. Ex Concilio Quini-Sexto, a. 693, c. 46 ³ non debent monachae e monasterio egredi sine licentia et benedictione Superiorissae et tunc cum monacha provecta socia exeant; et ex c. 47 nullus vir debet sub poena excommunicationis in monasterio monialium pernoctare. Ex Concilio Hispalensi a. 618, c. 11 monasteria monacharum administratione monachorum gubernari debent; at monachi abstinere pariter debent a familiaritate et non debent accessum habere ad vestibulum monasterii ⁴. Innocentius II, in Concilio Lateranensi II, a. 1139 sub poena excommunicationis prohibuit ne monachae cum canonicis aut monachis simul in uno choro psallerent ⁵. Iure *decretalium* prohibitum fuit ne quisquam sine manifesta et rationabili causa monasteria monialium frequentare praesumeret, sub poena excommunicationis pro laicis et privationis officii pro clericis delinquentibus ⁶.

Strictius ius pro universa Ecclesia circa hoc punctum condidit Bonifacius VIII, statuens moniales omnes tacite vel expresse professas e clausura monasterii exire non posse nec alios ad illas intrare, nisi ex causa legitima et ex Superioris licentia ⁷. Concilium Tridentinum ⁸ decretalem Bonifacii VIII confirmavit et excommunicatione latae sententiae communicavit, statuens ad egressum requiri aliquam legitimam causam ab Episcopo approbandam, ad ingressum vero extraneorum requiri in casibus necessariis licentiam scriptam Episcopi aut Superioris regularis. His dispositionibus severioribus se opposuerunt plures moniales quod dicerent se nulla lege clausurae teneri. Quas omnes Pius V ⁹ praecepit se conformare debere et subiicere, quae autem vota emisissent simplicia debere vota emittere sollemnia, quae vero se subiicere nollent non posse novas admissiones facere. Tunc inventae sunt plures causae legitimae egrediendi et Episcopi faciles fuere in iis approbandis et ita suo effectum lex frustrabatur. Tunc Pius V ¹⁰ causas legitimi egressus determinavit et definivit in incendio, lepra et epidemia. Aliter egredientes et licentiam ad egressum concedentes, concomitantes et recipientes excommunicationem latae sententiae incurrerent.

Gregorius XIII ¹¹ licentias monasteria monialium ingrediendi revocavit et ingredientes sine licentia sicut et admittentes abbatissas excommunicationi subiecit. Statuit pariter ne Episcopi licentiam ingrediendi dare

¹ Mansi, l. c., 9, 133.

² Mansi, l. c., 9, 942.

³ Hefele, *Concilien Geschichte*, 3, 307.

⁴ C. 24, C. 18, qu. 2.

⁵ C. 25, C. 18, qu. 2.

⁶ C. 8, X, 3, 1.

⁷ C. 1, 3, 16, in 6°.

⁸ Sessione XV, cap. 5 *De regul.*

⁹ Constit. « *Circa pastoralis* », 29 Maii 1566, Gasparri, *Fontes*, I, n. 112.

¹⁰ Constit. « *Decori* », 1 Februarii 1570, Gasparri, *Fontes*, I, n. 133.

¹¹ Constit. « *Ubi gratiae* », 13 Iunii 1575, Gasparri, l. c., I, n. 147.

possent nisi in casibus necessariis et in singulis casibus. Idem Romanus Pontifex Gregorius XIII ¹ prohibuit sub variis poenis ingressum ipsis Superioribus regularibus et Episcopis. Gregorius XV ² vigilantiam in clausuram monialium commisit Episcopis et ad hoc eis facultates necessarias tribuit. Alexander VII ³ varias normas dedit pro visitoribus et confessariis monasteriorum servandas sub poena excommunicationis.

Denique Benedictus XIV variis documentis ⁴ leges suorum praedecessorum confirmavit et severiores normas dedit ad abusus auferendos et pro puellis et alumnis in monasteria recipi solitis.

1978. — 2° *Delicti duae figurae*. - De clausura religiosarum iam actum est suo loco ⁵. Hoc can. 2342, protegitur clausura papalis. Hic proprie agimus de clausura papali monialium quae vota sollemnia emittunt. Duobus autem modis violari potest clausura papalis monialium: ingressu personarum extranearum intra ambitum ipsius clausurae, et egressu monialium e clausura. De primo in can. 2342, § 1, de altero in can. 2342, § 2. De utroque modo aliquid hic separatim dicendum est.

a) *De violatione clausurae ingressu extranearum personarum*. - Delictum committunt clausuram monialium violantes, cuiuscunque generis aut conditionis vel sexus sint, in earum monasteria sine legitima licentia ingrediendo, pariterque eos introducentes vel admittententes ⁶.

Clausula « cuiuscunque generis aut conditionis » ad hoc adiecta est ut excludantur privilegia generalia olim concessa certis personis ingrediendi monasteria monialium. Certa tamen privilegia adhuc hodie vigent de iure Codicis ⁷. *Genus* refertur ad familiae prosapiam seu nobilitatem, *conditio* ad positionem sociale[m] seu officium quod quis in societate occupat ⁸.

Introducere is dicitur qui aliquem invitat ad ingrediendum, qui aliquem

¹ Constit. « *Dubius* », 23 Dec. 1581, Gasparri, *l. c.*, I, n. 148.

² Constit. « *Inscrutabili* », 5 Februarii 1622, Gasparri, *l. c.*, I, n. 199.

³ Constit. « *Felici* », 20 Oct. 1664, Gasparri, *l. c.*, I, n. 240.

⁴ Epist. Encycl. « *Cum Sacrarum* », 1 Iunii 1741, Gasparri, *l. c.*, I, n. 310; Constit. « *Salutare* », 3 Ianuarii 1742, Gasparri, *l. c.*, I, n. 323; Epistola « *Per binas* », 24 Ianuarii 1747, Gasparri, *l. c.*, II, n. 375; Epist. Encycl. « *Gravissimo* », 31 Oct. 1749, Gasparri, *l. c.*, II, n. 401.

⁵ Cfr. vol. I, n. 610 et sqs.

⁶ C. 2342, § 1. Aliqua de ipso delicto iam praevenita sunt in vol. I, n. 613, d, pag. 786.

In Constit. « *Apostolicae Sedis* » ita delictum in duplici sua figura enunciabatur: « Violantes clausuram monialium cuiuscunque generis aut conditionis, sexus vel aetatis fuerint, in earum monasteria absque legitima licentia ingrediendo; pariterque eos introducentes vel admittentes; itemque moniales ab illa exeuntes extra casus ac formam a S. Pio V in Constit. « *Decori* » praescriptam ». Constit. « *Apostolicae Sedis* », n. 19.

Forma ut patet parum differt a forma Codicis. In Codice ablata est clausula *cuiuscunque aetatis*.

⁷ Cfr. c. 600 et quae vol. I, n. 613 explicata sunt.

⁸ Augustine, *l. c.*, VIII, 370.

secum in ingressu assumit et intra ducit sive id faciat aperiendo ingredienti ianuam aut fenestram sive alio quovis modo ¹.

Certe non consideratur ut introducens Superior legitimus seu Ordinarius loci qui nimis facilis est ad ingressum permittendum confessario, medico et ceteris personis quibus de iure ingressus permitti solet ². Attamen etiam tales delicti rei esse videntur si nulla prorsus, ne apparenti quidem, causa existente ingressum permittant expresse, multoque magis si ingressum praecipiant ³.

Ante Codicem in Constit. « *Apostolicae Sedis* » habebatur clausula comprehendens inter *violantes* personas *cuiuscunque aetatis*; haec clausula hodie ablata est quia impuberes certo non incurrunt poenas latae sententiae ⁴.

Utrum impuberes et a fortiori infantes introducentes vel admittentes delicti rei sint saltem eo sensu quod poenas etiam latae sententiae contrahant non clare constat. Cum Codex dicat *pariter eos introducentes...* videntur poenas effugere latae sententiae quotquot introducunt vel admittunt personas, quae spontanee ingredienti poenas effugiunt latae sententiae ⁵.

Per hoc tamen minime affirmare volumus licitum esse impuberes aut etiam infantes intra clausuram monialium introducere aut admittere ⁶.

Monasterium *ingredi* dicitur qui toto corpore uno saltem passu intra clausurae materialis ambitum consistit. Non sufficit autem se cum corpore inclinare intra clausuram dum pedes super quibus corpus regitur extra clausuram manent ⁷.

Is, qui legitime clausuram ingressus, ibi ultra tempus necessarium manet, peccare quidem potest, si ultra horae quadrantem ibi maneant sine necessitate, at delictum non committit ⁸.

Etiam Ordinarius loci et alii quibus generatim fit facultas ex iusta causa ingrediendi, si nulla prorsus causa existente ingrediantur, delictum committunt et poenas incurrunt ⁹.

A delicto omnino excusat ingredienti debita licentia; quae pro certis casibus a iure datur, pro aliis a legitimo Superiore danda est ¹⁰.

¹ Salucci, *l. c.*, II, n. 251; Cappello, *l. c.*, 319; Chelodi, *l. c.*, 77, p. 86; Cerato, *l. c.*, n. 81, p. 122; Cipollini, *l. c.*, p. 143, etc. Aliqui auctores, ut Hollweck, *l. c.*, § 149, nota 11, p. 225; Pistocchi, *l. c.*, p. 132; Augustine, *l. c.*, VIII, 370, 371, docent introducentes esse non posse eos qui extra monasterium sunt; ideoque delictum non committere eum qui extra monasterium existens volenti monasterium ingredi eum adiuvat ei scalam porrigendo, vel portam frangendo etc. At quidquid est de iure vetere, certe de iure Codicis tales saltem ut ad delictum concurrentes necessarii poenae subiacent si sine eorum auxilio delictum commissum non fuisset. Cfr. cc. 2209, §§ 1-3 et 2231.

² Cappello, *l. c.*, 319; Pistocchi, *l. c.*, p. 132; Cipollini, *l. c.*, p. 143.

³ Augustine, *l. c.*, VIII, 371, nota 7.

⁴ C. 2230, Augustine, *l. c.*, VIII, 370; Cipollini, *l. c.*, p. 143; Ayrinhac, *l. c.*, n. 284, c.

⁵ Ita Cavigioli, *l. c.*, n. 130, et recte, ut videtur, litterae Codicis inhaerendo, contra Cappello, *l. c.*, n. 319; Chelodi, *l. c.*, n. 77, p. 86, nota 5. Cfr. etiam Hollweck, *l. c.*, § 149, nota 11, p. 225; Cipollini, *l. c.*, p. 144.

⁶ Reiffenstuel, *Ius canonicum universum*, III, 35, 40.

⁷ Hollweck, *l. c.*, § 149, nota 10, p. 224; Cipollini, *l. c.*, p. 142; Cavigioli, *l. c.*, n. 129.

⁸ Cavigioli, *l. c.*, n. 129.

⁹ Cfr. Cappello, *l. c.*, n. 317; Hollweck, *l. c.*, § 149, nota 5, p. 223.

¹⁰ Circa haec cfr. quae vol. I, n. 613 diximus. Cfr. etiam Cappello, *l. c.*, n. 318; Hollweck, *l. c.*, § 149, nota 5, p. 223.

Admittentes dicuntur qui illegitime ingredienti seu intra clausuram iam illegitime introductos, cum ex officio possint et debeant obsistere seu se opponere, non impediunt ingredi aut non curant expelli ¹. Et hoc sensu intellecta admissione, probabiliter delictum non committit et poenas effugit qui personam in clausuram iam introductam ibi eam detinet.

Aliqui auctores requirunt in admittente ius et officium admittendi aut repellendi, qualia habentur in Superiorissa et in ostiaria ².

Alii tamen severius docent *admittentes* esse etiam illas moniales quae, licet ad id ex officio non teneantur, cum facile possint, illegitime intra clausuram introductum non expellunt sed sponte ibi eum detinent aut comitantur ³.

Nihil ad delictum refert utrum ingressus in clausuram bono an malo fine fiat ⁴.

Ut habeatur delictum ingrediens debet certo cognoscere legem clausurae, censuram adnexam, et scire eum locum in quem ingreditur comprehensum esse in clausura. Si inadvertenter ingrediatur intra clausurae ambitum et statim ac animadvertit e clausura egrediatur delictum non habetur ⁵.

Etiam in hoc delicto probabiliter admittitur parvitas materiae ⁶.

1979. — *b) Altera figura seu de violatione clausurae per egressum monialium.* - Delictum committunt moniales e clausura illegitime exeuntes contra praescriptum canonis 601 ⁷.

Delictum hoc committere possunt solum moniales seu religiosae quae vota sollemnia in religione emiserunt, exclusis novitiis,ulantibus et professis a votis simplicibus ⁸.

Nihil refert ad delictum utrum monialis chorista sit an conversa ⁹.

¹ Vermeersch-Creusen, *Epitome*, I³, n. 709.

² Ita Vermeersch-Creusen, *l. c.*, I, 709; Pistocchi, *l. c.*, 132, 133; Chelodi, *l. c.*, 77; Cipollini, *l. c.*, p. 143, 144; Ayrinhac, *l. c.*, 284, *d*.

³ Cfr. Cappello, *l. c.*, n. 319; Augustine, *l. c.*, VIII, 371; Hollweck, *l. c.*, § 149, nota 12, pag. 225.

⁴ Hollweck, *l. c.*, n. 149, nota 3, p. 223; Ayrinhac, *l. c.*, n. 284, *b*.

⁵ Hollweck, *l. c.*, § 149, nota 10, p. 224, 225.

⁶ Cfr. Chelodi, *l. c.*, n. 77. Cappello, *l. c.*, 316 et 323, 5 admittit parvitatem materiae pro moniali quae uno alterove passu egressa, et proinde etiam pro aliis qui uno alterove passu ingressi, statim ingreditur et respective egrediuntur.

⁷ C. 2342, § 3. In Constit. « *Apostolicae Sedis* », n. 19: « Moniales ab illa (clausura) exeuntes extra casus ac formam a S. Pio V in Constit. « *Decori* » praescripta ».

⁸ Chelodi, *l. c.*, n. 77; Ayrinhac, *l. c.*, n. 286, *a*; Caviglioli, *l. c.*, n. 133; Cappello, *l. c.*, 323; Salucci, *l. c.*, II, n. 257; Cipollini, *l. c.*, p. 145, 146; Cerato, *l. c.*, n. 83, p. 125. Aliqui auctores ut Sole, *l. c.*, n. 374; De Meester, *Iuris canonici et iuris canonico-civilis compendium*, II, n. 1022, p. 463, nota 3; Petrus Schweiger in *Commentarium pro religiosis*, IV, p. 140-145, docent poenae subilci etiam religiosas votorum simplicium in religione in qua vota emittuntur sollemnia. Pistocchi, *l. c.*, 134, 135, singulari opinione docet poenae subilci quidem una cum monialibus votorum sollemniium etiam novitias et postulantes non vero moniales votorum simplicium. Non recte, ut videtur.

⁹ Hollweck, *l. c.*, § 149, nota 13.

Exire e clausura est toto corpore se extra clausuram ponere etsi id fiat ad breve admodum tempus ¹.

Docent ita violari clausuram si monialis per fenestram extra murum ipsius clausurae se suspendat, si collocans se in rota collocatorii hanc ad partem externam convertat, si ascendens in arborem qua parte muros clausurae praetergreditur totum suum corpus extra clausuram ponat, si ecclesiam exterioriorem monasterii ingrediatur, si ingrediatur aedes monasterio contiguas habitationi feminarum famularum monasterii destinatas ².

Supra tectum monasterii ascendere docent communiter auctores ³ idem esse ac e clausura exire et afferunt hoc sensu responsa S. C. EE. et RR., 16 Sept. 1609 et 18 Sept. 1609 ⁴. Id tamen ne extendas ad casum quo tectum monasterii ad modum ambulacri ad usum ipsarum monialium constructum sit.

Monialis legitime e monasterio egressa si ultra tempus ad quod data est licentia extra monasterium maneat, peccat quidem, delictum vero de quo agimus non committit ⁵.

Ad delictum requiritur ut egressus e monasterio sit illegitimus. Quandonam autem legitimus egressus habeatur alibi explicatum est ⁶.

1980. — 3° *Poenae*. - a) Plectuntur ipso facto excommunicatione Sedi Apostolicae simpliciter reservata clausuram monialium violantes, cuiuscunque generis aut conditionis vel sexus sint in earum monasteria sine legitima licentia ingrediendo, pariterque eos admittentes vel introducentes et moniales e clausura illegitime exeuntes ⁷.

Licet in canone concurrentes in delictum non memorentur, tamen ut veri delicti rei poenam incurrunt quotquot ad delictum concurrunt ita ut sine ipsorum opera delictum non fuisset commissum ⁸.

b) Si violans clausuram monialium, in prima figura delicti, sit clericus, praeter excommunicationem quam sicut et ceteri delinquentes et ipse contrahit, suspendendus praeterea est per tempus pro gravitate culpa ab Ordinario definiendum ⁹.

¹ Hilarius a Sexten, *l. c.*, 188, ubi etiam de quaestione: an in hoc parvas materiae admittatur, de qua cfr. supra in nota. Augustine, *l. c.*, VIII, 374; Cappello, *l. c.*, 323; Chelodi, *l. c.*, n. 77.

² Cfr. Hilarius a Sexten, *l. c.*, p. 188; Sole, *l. c.*, n. 374; Cipollini, *l. c.*, p. 146; Cappello, *l. c.*, n. 323. Cfr. tamen Augustine, *l. c.*, VIII, 374 nota 15 ubi dubium movetur de casu monialis quae arborem conscendit ad fructus colligendos.

³ Cfr. tamen Cerato, *l. c.*, n. 83, p. 126; Augustine, *l. c.*, VIII, 374, nota 15.

⁴ Cavigioli, *l. c.*, n. 133; Cappello, *l. c.*, 323, nota 57; Cipollini, *l. c.*, p. 146.

⁵ Cavigioli, *l. c.*, 133; Chelodi, *l. c.*, 77.

⁶ Cfr. vol. I, n. 613, p. 783, 784.

⁷ C. 2342, §§ 1 et 3 et c. 601. Cfr. Const. « *Apostolicae Sedis* », n. 19 supra relatam.

⁸ Cfr. cc. 2209, §§ 1-3 et 2231. Cfr. etiam Augustine, *l. c.*, VIII, 371, nota 7, de Superiore praecipiente violationem clausurae.

⁹ C. 2342, § 1.

Agitur ut patet de suspensione poena vindicativa, ab officio et beneficio ex praecepto infligenda ¹.

1981. — XVI. Violatio clausurae regularium.

1° *Notae historicae*. - S. Basilius ² monasteria duplicia permisit, at dedit simul strictas praescriptiones circa relationes quae inter monachos et monachas intercedere debebant ³. Postea claustra seu monasteria duplicia ob pericula iis inhaerentia prohibita sunt ⁴. Ingressus mulierum in monasteria monachorum lege communi universali scripta prohibitus non fuit ⁵. At passim particulares praescriptiones dederunt synodi particulares. Ita Synodi Augustodunensis et Caesaraugustana a. 670 et 691 ⁶. Abusus vi quorum plures mulieres praetextu privilegiorum ingressum in monasteria virorum praetendebant, saeculis xv et xvi longe lateque diffusos amovere studuit S. Pius V ⁷, abrogans et cassans omnes facultates et licentias mulieribus quibusvis concessas ingrediendi monasteria virorum et statuens excommunicationem Romano Pontifici reservatam in mulieres inobedientes, et privationem officiorum, inhabilitatem ad ipsa necnon suspensionem a divinis in Superiores mulieres in monasteria admittentes aut introducentes. Gregorius XIII ⁸ easdem licentias iterum abrogavit et insuper praeter easdem poenas excommunicationem tulit etiam in Superiores qui mulieres praetextu facultatum ingredi faciebant aut permittebant. Contra varios abusos iterum exortos Benedictus XIV ⁹ anteriores constitutiones Romanorum Pontificum confirmavit et concessas facultates iterum abrogavit.

Constit. « *Apostolicae Sedis* » n. 20 poenam excommunicationis latae sententiae Romano Pontifici reservatae retinuit in violantes et admittentes. Codex hoc canone 2342, § 2 hanc materiam de novo ordinavit.

1982. — 2° *Delictum*. - Delictum committunt mulieres violantes regularium virorum clausuram et Superiores alique, quicumque ii sint, eas cuiuscunque aetatis introducentes vel admittentes ¹⁰.

¹ Cfr. Pistocchi, *l. c.*, 133; Sole, *l. c.*, n. 373; Salucci, *l. c.*, II, 252.

² Migne, *Patrol. gr.*, 21, 993, et 1155, apud Hollweck, *l. c.*, § 152, nota 1, p. 228.

³ Cfr. in c. 21, C. 18, qu. 2, hac de re praescriptiones Concilii Nicaeni II, a. 787, can. 20: « *Diffinimus minime duplex monasterium fieri, quia scandalum id et offendiculum multis efficitur... Quae autem hactenus sunt dupla secundum regulam sancti Patris Basilii et secundum praescriptionem eius ita formantur* ».

⁴ Cfr. cc. 21, 22 et 23; C. 18, qu. 2.

⁵ Cfr. tamen c. 20 Concilii Nicaeni II supra citat. in Decreto Gratiani c. 21, C. 18, qu. 2: « *Adulterium enim intercipit cohabitationem, si habeat aditum monachus ad monacham, vel monacha ad monachum....* ».

⁶ Mansi, *l. c.*, XI, 123, et XII, 43.

⁷ Constit. « *Regularium personarum* », 24 Oct. 1566, Gasparri, *l. c.*, I, n. 115.

⁸ Constit. « *Ubi gratiae* », 13 Iunii 1575, Gasparri, *l. c.*, I, n. 147.

⁹ Constit. « *Regularis disciplinae* », 3 Ianuarii 1742, Gasparri, *l. c.*, I, n. 322.

¹⁰ C. 2342, § 2. Idem delictum in Constit. « *Apostolicae Sedis* », n. 20 his verbis enunciebatur: « *Mulieres violantes regularium virorum clausuram et Superiores aliosve eas admittentes* ». In Codice additae sunt clausulae: *Quicumque ii sint*, et, *cuiuscunque aetatis introducentes....*

Mulieres intelligendae sunt quaecunque hae sint, scilicet cuiuscunque dignitatis aut conditionis, exceptis imperatricibus, reginis, et ceteris quovis nomine appellatis quae in aliquo territorio supremam potestatem repraesentant, aut uxores sunt illorum virorum qui ibi supremam habent potestatem, donec hanc potestatem vel ipsae vel ipsarum mariti exercent. Atque cum talibus mulieribus in comitatu seu illas comitantes admitti possunt et aliae visitatrices etiam alius regionis ¹.

Excipiendae sunt etiam illae mulieres quibus probari possit speciale privilegium ex speciali seu personali rescripto in forma Brevis aut sub plumbo concessum fuisse ².

Quod auctores ³ ante Codicem dicebant de puellis impuberibus, quod scilicet ipsae violantes regularium virorum clausuram poenas latae sententiae non incurrerent, nunc certum est ⁴.

Attamen nunc etiam certum est eos qui puellas immo et infantulas introducunt vel admittunt poenas incurrere ob adiectam in Codice clausulam *cuiuscunque aetatis* ⁵.

Violare regularium virorum clausuram dicuntur mulieres quae intra ambitum clausurae materialis toto corpore se conferunt seu ingrediuntur. Clausura autem materialis comprehendit totum spatium quod intra septa conventus continetur, idest claustrum, cellas, officinas, coenaculum seu refectorium, dormitoria, infirmariam, coquinam et cetera huiusmodi regularibus reservata loca ⁶.

Atque notandum est clausurae papalis lege teneri etiam domos religiosas non formatas ⁷, dummodo tamen proprie domus religiosae vere sint, non domos privatas aut praedia domosve rusticas cum suis hortis quae forte in dominio sunt domus religiosae proprie talis, ad quas religiosi certis temporibus recreationis causa se conferunt; nec item subiacent clausurae residentiae et hospitia ubi unus vel alter religiosus habitare consuevit, nec domus ubi religiosi degunt causa aedificandi monasterium. Alicubi consuetudo ita temperavit clausuram ut si domus habeat atrium omnibus prae-

¹ Hilarius a Sexten, *l. c.*, p. 194; Eichmann, *l. c.*, p. 165. Augustine, *l. c.*, VIII, 372, nota 12, ubi animadvertit privilegium uxorum praesidum rerumpublicarum cessare cessantibus earum maritis ab officio.

² Hilarius a Sexten, *l. c.*, 194. Singulari opinione, quam vera probabilitate destitutam putamus, Cerato, *l. c.*, n. 82, p. 123, 124, docet ex cc. 2219, § 3 et 2246, § 2, religiosas feminas clausuram virorum intrantes delictum non committere.

³ Cfr. Hilarium a Sexten, *l. c.*, 195; Hollweck, *l. c.*, § 152, nota 2, p. 228.

⁴ Cfr. c. 2230. S. C. EE. et RR. 1 Iunii 1685. Hollweck, *l. c.*, § 152, nota 2, p. 228.

⁵ Caviglioli, *l. c.*, 132; Ayrinhac, *l. c.*, 285; Cerato, *l. c.*, n. 82, p. 124; Chelodi, *l. c.*, n. 77; Cappello, *l. c.*, n. 322; Pistocchi, *l. c.*, p. 134; Eichmann, *l. c.*, p. 166; Augustine, *l. c.*, VIII, 373, cum aliquali haesitatione relate ad introducentes aut admittentes infantulas septennio minores; Cipollini, *l. c.*, p. 145. Idemque notant auctores ut Cipollini, Cerato, Pistocchi, etc. valere et de admittentibus aut introducentibus mulieres fatuas aut amentes. Clausulam *cuiuscunque aetatis* iam habebat Constitutio «*Regularem vitam*» Eugenii IV, 30 Iunii 1439. Cfr. Hollweck, *l. c.*, § 152, nota 6, p. 229.

⁶ Cfr. c. 597, § 2. Hilarius a Sexten, *l. c.*, 193; Augustine, *l. c.*, VIII, 371, 372; Hollweck, *l. c.*, § 152, nota 3, p. 229.

⁷ C. 597, § 1.

tereuntibus patens, non custoditum sede ianitoris, non censeatur tale atrium ad clausuram pertinere ¹.

Nihil refert ad delictum utrum mulier clausuram ingrediens bono an malo fine agat, delictum constituit ipse deliberatus et spontaneus ingressus ².

Ex eadem ratione illae mulieres, quibus ingressus permittitur, delictum non committunt licet ex malo fine agant ingrediendo.

Nihil pariter refert utrum eo momento quo mulier ingreditur aut ibi permanet, religiosi ibi sint praesentes an omnes e monasterio egressi sint ³.

Superiores introducentes vel admittentes sunt omnes Superiores sive supremi, sive maiores sive locales inferiores quovis nomine appellantur: abbates, priores, rectores, ministri, guardiani, vicarii, correctores, commissarii etc. non vero lectores, magistri novitiorum, magistri seu praefecti spiritus, etc. Dictio autem *aliquae quicumque ii sint* quam latissime patet et multo plures personas comprehendit quam dictio in iure anteriori adhibita. Igitur inter introducentes et admittentes de iure Codicis sunt adnumerandi certo Superiores et ianitor portam ingredi volenti adaperiens ⁴, et, ut videtur, etiam alii religiosi immo, iuxta plures, etiam laici saeculares servitio religiosorum addicti et etiam monasterio omnino extranei ⁵.

Quinam dicantur introducentes et admittentes iam supra ubi de clausurae monialium violatione actum est, diximus ⁶.

¹ Cfr. Hilarium a Sexten, *l. c.*, 193.

² Augustine, *l. c.*, VIII, 373, 374; Hilarius a Sexten, *l. c.*, 195.

³ Hilarius a Sexten, *l. c.*, 195; Franciscus Pellizzarius, *Manuale Regularium*, I, (1647), Tract. V, cap. VI, n. 63, ubi etiam de opinione Dianae, quod cessante fine legis in particulare, cesset lex, quam tamen improbabilem habet.

⁴ Hos reos esse delicti iam ante Codicem ut certum habebat Hollweck, *l. c.*, § 152, nota 5, p. 229.

⁵ At in hac quaestione multae sunt doctorum opiniones. Hollweck, *l. c.*, § 152, nota 5, p. 229, excluderat omnino omnes laicos non religiosos, licet essent religiosorum servitio et monasterio addicti; at Codex ius ampliavit introductione verborum *introducentes et quicumque ii sint*. Augustine, *l. c.*, VIII, 372, 373, docet utique de iure Codicis sublici censurae laicos saeculares familiae religiosae et monasterio addictos si introducant aut admittant mulierem, non vero sublici alios quosvis laicos saeculares monasterio seu conventui extraneos. Alii vero auctores, ut Caviglioli, *l. c.*, n. 132; Ayrinhac, *l. c.*, n. 285; Cerato, *l. c.*, n. 82, p. 124; Cappello, *l. c.*, 321; Sole, *l. c.*, n. 375; Cipollini, *l. c.*, p. 145, etc. docent sublici censurae quasvis personas etiam laicas saeculares servitio monasterii extraneas si delinquant.

⁶ Lubet hic aliqua referre ex auctoribus ad melius explicandum quinam nomine admittentium intelligantur. Hilarius a Sexten, *l. c.*, 196, haec habet: « Superiores aliquae eas admittentes: incurrunt scilicet censuram Superiores aliquae omnes, qui directe vel indirecte in causa sunt, cur mulieres ingrediantur; seu qui ingressum praebent sive physice, e. g. aperiendo ianuam, trahendo manu ingredientem; sive moraliter, scilicet iubendo, permittendo, feminam ingredientem approbando, aut etiam non prohibendo cum possint et ex officio debeant ingressum impedire ». Ferraris, *Prompta bibliotheca*, v. *Conventus*, III, n. 30, haec habet: « Nomine religiosorum introducentium vel admittentium mulieres in clausuram conventus veniunt omnes religiosi active influentes in talem ingressum mulierum, ut sunt invitantes, consulentes, hortantes, approbantes, monstrantes iter, auferentes impedimenta, ianuam aperiennes, eas recipientes, concedentes, et auctoritative sive ratione sui officii permittentes ut intrent.... Religiosus etiam qui nec introduxit, nec admisit, nec consuluit, nec invitavit, nec ianuam aperuit, nec recepit, nec auctoritative neque ratione officii sui permisit mulierem intrare aut huiusmodi, sed eam iam introductam ex urbanitate salutatur, et ex decencia status illius per conventum comitatur incurrit poenas taxatas contra

Docebant aliqui auctores ante Codicem ¹ ad delictum et consequenter ad poenas statutas incurrendas requiri ex parte admittentium ut mulieres in suos conventus introducerent aut admitterent. Id amplius non valere putamus ².

Quaestio pariter erat inter auctores utrum reus delicti esset religiosus qui mulierem intra clausuram iam existentem ibi detineret illam comitando aut ei alloquendo ³. Bonae notae auctores docebant talem religiosum non venire nomine *introducens* vel *admittens* ⁴.

Si conventus a regularibus in perpetuum aut in tempus definitum deseratur clausurae lex per se cessat ⁵.

Excusant aliqui a delicto mulierem intrantem monasterium virorum de licentia Superioris, si talis mulier necessaria sit ad curandum religiosum in monasterio degentem ⁶.

1983. — 3° *Poenae*. - a) *Omnibus delinquentibus communes*. - Plectuntur ipso facto excommunicatione Sedi Apostolicae simpliciter reservata mulieres violantes regularium virorum clausuram et Superiores aliique, quicumque ii sint, eas cuiuscunque aetatis introducentes vel admittentes ⁷.

Quaestio erat ante Codicem utrum admittentium nomine etiam consulentes ingressum, aut iter monstrantes venirent; ad huiusmodi quaestiones de iure Codicis solvendas sunt videndi praeter alia etiam cc. 2209, § 3 et 2231.

1984. — b) *Poenae propriae religiosorum introducens et admittentium*. - Praeter poenam excommunicationis modo relatam, religiosi introducentes vel admittentes mulieres cuiuscunque aetatis intra clausuram regularium virorum priventur officio, si quod habeant, et voce activa et passiva ⁸.

admittentes, recipientes aut introducentes, si ipse sit causa efficax quod femina diutius detineatur in conventu. Si tamen comitaretur, ut ea citius e conventu egrederetur, et per rectam et brevioram viam ad egressum urgeret, nullam poenam incurreret. Cui auctori aliqua contestatur Hollweck, *l. c.*, § 152, nota 5, p. 229, qui ex sua sententia eos omnes religiosos subilici censurae docet qui videntes mulieres intra clausuram ingressas cum sine incommodo id possint, eas non monent aut non curant ut e clausura egrediantur.

¹ Cfr. Hilarius a Sexten, *l. c.*, p. 196.

² Cfr. Sole, *l. c.*, 375, p. 292.

³ Hilarius a Sexten, *l. c.*, 196, 197.

⁴ Hilarius a Sexten, *l. c.*, 197, nota 1 citat pro hac opinione Sanchez, Pennacchi, et Salmanticenses. Cfr. de hac quaestione quae supra in nota dicta sunt ex Hollweck, *l. c.*, § 152, nota 5.

⁵ Cfr. Pellizzarius, *Manuale regularium*, I, tract. 4, cap. 6, n. 65.

⁶ Pellizzarius, *l. c.*, I, tract. 5, c. 6, n. 55; S. Alphonsus, *Theologia moralis*, VII, 231. Cui aequaliter contradicit Caviglioli, *l. c.*, n. 131, p. 105, nota 2. At forte, ut ait Pellizzarius, agitur de casibus metaphysicis.

⁷ C. 2342, n. 2.

⁸ C. 2342, n. 2.

Agitur, ut patet, de poenis ferendae sententiae ex praecepto tamen infligendae ¹.

1985. — XVII. Violatio privilegii canonis. - Quaedam de privilegio *canonis* praeventa sunt; ut quae respiciunt eius originem historicam et iuridicam ² et quae ad eiusdem extensionem in iure vigente referuntur ³. Hic tantum de poenis aliquid fusius dicendum.

1° *Delictum*. - Delictum committunt qui violentas manus in personam clerici vel utriusque sexus religiosi iniiciunt ⁴.

Violentas manus iniicere in personam dicitur qui aliquam actionem externam et graviter peccaminosam in personam clerici vel religiosi vel in res adhaerentes corpori illorum ponit, ita ut per eam nocumentum inferatur vel *corpori*, vel *libertati* vel *dignitati* eorundem. Ideo delictum hoc committit *ob laesionem corporis*: qui manu, pede, baculo, lapide vel alio quovis instrumento seu medio clericum vel religiosum percutit aut ferit, vulnerat, veneno necat, aut utcumque facit ut decidat, in praeceps ruat, multoque magis qui quovis medio mutilat, interficit; *ob laesionem libertatis*: qui clericum vel religiosum capit, carcerat vel detinet sive in aliqua domo, sive in aliquo cubiculo, sive in aliqua civitate aut alio quovis loco, item qui easdem personas hostiliter insequitur aut e propria domo aut civitate eiicit, nec quid refert utrum hae actiones ex odio, vindicta, irreligiositate fiant a privata persona, an a persona publica ex praecepto seu mandato publicae auctoritatis; *ob laesionem dignitatis*: qui clerico vel religioso vim utcumque infert, ut si rheda aut equo euntes impediatis, si iniuriose eis pileum, baculum, crumenam auferas, si sputo, luto, pulvere, sordibus eos vel eorum vestes quibus induti sunt foedaveris, si in eos canem incites ⁵.

¹ Ante Codicem ex supra citatis Constitutionibus Pii V, Gregorii XIII, et Benedicti XIV privatio officii erat latae sententiae et praeterea etiam aliae poenae vigeant. Cfr. Hollweck, *l. c.*, § 152, nota 8, pag. 230; Hilarium a Sexten, *l. c.*, p. 197.

² M. a Coronata, *Ius publicum ecclesiasticum*, n. 147, 4, p. 186, 187. Cfr. etiam Choupin, in *Dictionnaire apologétique de la foi catholique*, II⁴, v. *Immunités ecclésiastiques*, col. 626 et sqs.

³ Cfr. vol. I, n. 182.

⁴ C. 2343. Huic delicto correspondent duo delicta in Constitutione « *Apostolicae Sedis* » recensita sub nn. 5 et 15. Excommunicationi latae sententiae speciali modo reservatae subiicere declarantur: « Omnes interficientes, mutilantes, percutientes, capientes, carcerantes, detinentes vel hostiliter insequentes S. R. E. Cardinales, Patriarchas, Archiepiscopos, Episcopos, Sedisque Apostolicae Legatos vel Nuntios, aut eos e suis dioecibus, territoriis, terris seu dominiis eiicientes, necnon ea mandantes, vel rata habentes seu praestantes in eis auxilium, consilium vel favorem ». Et n. 15 subiiciuntur excommunicationi Romano Pontifici reservatae « violentas manus, suadente diabolo, iniicientes in clericos vel utriusque sexus monachos, exceptis quoad reservationem casibus et personis, de quibus iure vel privilegio permittitur, ut Episcopus vel alius absolvat ». In Concilio autem Lateranensi II, a. 1139, ita delictum describebatur: « Si quis, suadente diabolo, huius sacrilegii vitium incurrerit quod in clericum vel monachum violentas manus iniecerit, anathematis vinculo subiaceat, et nullus Episcoporum illum praesumat absolvere, nisi mortis urgente periculo, donec apostolico spectui praesentetur et eius mandatum suscipiat ». C. 29, C. 17, qu. 4.

⁵ Cfr. Hilarium a Sexten, *l. c.*, 158; Hollweck, *l. c.*, § 143, nota 5, p. 216; Caviglioli, *l. c.*, n. 68; Chelodi, *l. c.*, n. 75; Ballerini-Palmieri, *l. c.*, VII, n. 299; Cerato, *l. c.*, n. 71, p. 104, 105; Pistocchi, *l. c.*, 138, 139; Salucci, *l. c.*, II, 262; Ayrinhac, *l. c.*, n. 291; Augustine, *l. c.*, VIII, 376, 377.

Punitur igitur hoc canone quaelibet iniuria realis in oppositionem ad quaslibet iniurias verbales, orales vel scriptas ¹ quod significatur per verba Codicis quae requirunt ut violentae manus iniiciantur *in personam* clericorum aut religiosorum ².

Hoc delictum maiorem minoremve gravitatem induit pro maiori minorive dignitate quam induit *persona* in quam violentae manus iniiciuntur. Id melius patebit ex enuntiatione poenarum in delictum ipsum statutarum.

Ad hoc delictum, sicut ad quodlibet aliud, requiritur in delinquente peccatum mortale, quod in iure ante Codicem vigente indicabatur clausula *suadente diabolo* ³, quae verba Codex praeteriit, quia a nostro dicendi more desueta ⁴.

Peccatum autem grave in genere sacrilegii requirit in delinquente scientiam, seu requirit ut delinquens manus iniiciens cognoscat aut animadvertat eum, cui manus violentas iniicit, esse clericum ⁵, alioquin, etsi forte subsistat peccatum, sacrilegium quod punitur hic a Codice abest ⁶.

Percutiens clericum Caium quem tamen putavit esse Sempronium clericum iuxta aliquos poenas latae sententiae non incurrit, nec delictum de quo agimus committit, quia eius actio in clericum Caium fuit mere accidentalis ⁷.

Abest etiam peccatum et proinde a fortiori delictum in multis aliis casibus in quibus deest in delinquente aliquod elementum necessarium ad mortale peccatum; exempla plura afferuntur ab auctoribus. Ita delictum non committit qui ex subita ira clericum percutit, qui ex ioco vel ad se vel sua defendenda percutit, qui clericum procacem aut cum alienis bonis fugientem persequitur, qui ex mandato legitimi Superioris ecclesiastici clericum in carcerem trudit, qui clericum cum sorore, matre, filia, uxore turpiter agentem percutit ⁸, itemque mulier quae clericum, etiam sacerdotem, suae pudicitiae insidiantem, dum aliter non potest, verberibus, cultro aut alia quavis violenta manuum iniectione repellit ⁹.

Ad grave peccatum et delictum requiritur etiam ut de gravi agatur

¹ Chelodi, *l. c.*, n. 75.

² Cfr. etiam Cipollini, *l. c.*, p. 120.

³ Hilarius a Sexten, *l. c.*, 159; Sole, *l. c.*, 377, p. 296; Cavigioli, *l. c.*, n. 68.

⁴ Paulo aliter clausulam interpretabatur Hollweck, *l. c.*, § 148, nota 3, pag. 219. Cfr. etiam Pistocchi, *l. c.*, 138; Salucci, *l. c.*, II, 261.

⁵ Ignorantia reservationis censurae non excusat, iuxta principia generalia explicata ubi de can. 2229.

⁶ Cavigioli, *l. c.*, n. 68; Cerato, *l. c.*, n. 71, p. 105; Hollweck, *l. c.*, § 148, nota 4, p. 219; Augustine, *l. c.*, VIII, 377, 378.

⁷ Cfr. Cipollini, *l. c.*, p. 120. Cfr. etiam Hollweck, *l. c.*, § 148, nota 3, p. 219. Contra Augustine, *l. c.*, VIII, 377, 378; Ayriñac, *l. c.*, 291, d. Cfr. etiam Cappello, *l. c.*, 273, ad tertium.

⁸ Hunc casum Hilarius a Sexten, *l. c.*, 160, his restringit verbis: « dummodo in ipso instanti, moraliter sumpto, id faciant, quo delinquentem deprehendunt. C. Si vero, de sent. excomm. ubi non apponitur conditio, ut adhibeatur moderamen inculpatae tutelae, ad vitandam excommunicationem; at si clericus inveniatur cum ea, quae non ita proxime sit coniuncta, et violentae inferantur manus, excommunicatio incurritur, ut ibidem statuitur ».

⁹ Cfr. de his et similibus casibus Hilarium a Sexten, *l. c.*, 160; Chelodi, *l. c.*, n. 75; Cavigioli, *l. c.*, n. 68; Salucci, *l. c.*, II, n. 262; Cerato, *l. c.*, n. 71, p. 105; Hollweck, *l. c.*, § 148, nota 3, p. 219; Augustine, *l. c.*, VIII, 377.

iniuria. *Gravis* vero iniuria potest esse absolute aut relative gravis, ratione honoris et dignitatis personae et publicitatis ipsius iniuriae ¹.

Requiritur ut iniuria realis fiat in *clerici* aut *religiosi personam*; unde non habetur delictum si percutias clericum aut religiosum parentes aut cognatos etiam in primo gradu, nec item si clericum bona subripias ².

Non est necesse ad delictum ut manus violentas iniciens in clericum id ex odio, vindicta aut ira faciat ³; sufficit ut delinquens sciat eum quem percutit esse clericum. Delictum subsistit licet in eum manus iniciat sine ullo odio ex pacta mercede quam aliquis ei promisit pro percussione ⁴.

Itemque delictum committit et poenas incurrit qui clerico manus iniicit ex iniquo sui Superioris mandato ⁵.

Hac occasione quaeri potest utrum rei delicti habendi sint complices et consequenter utrum iisdem poenis ac delicti executores habendi sint subiecti? Aliqui auctores ⁶ negant complices poenam incurere quia in Codice non nominantur ⁷. At certe nunc quaestio est solvenda ex principio generali quo rei delicti considerantur quotquot in delicti consummationem quoquo modo concurrunt, si delictum sine eorum opera commissum non fuisset ⁸.

Doctrina communis admittit privilegium canonis et poenas adnexas eius violationi quam latissime interpretanda esse ⁹ saltem relate ad personas quae eo proteguntur ¹⁰.

Privilegio canonis privantur, et proinde in eos manus violentas iniicere delictum de quo agimus non constituit, clerici qui iure deferendi habitum ecclesiasticum privati sunt ¹¹, clerici qui ad statum laicalem redaeti sunt aut regressi sunt ¹², clerici degradati ¹³, religiosi conversi aut in minoribus ordi-

¹ Ballerini-Palmieri, *l. c.*, VII, 299, 300; Salucci, *l. c.*, II, 262; aut etiam ratione loci, e. g., in ecclesia, tempore sacrarum functionum etc. Hollweck, *l. c.*, § 148, nota 6, p. 220; Ayriñhac, *l. c.*, n. 291, c.

² Cipollini, *l. c.*, p. 120, 121.

³ Chelodi, *l. c.*, n. 75, id videtur affirmare, non recte, ut videtur.

⁴ Cerato, *l. c.*, n. 71, p. 105.

⁵ Cipollini, *l. c.*, p. 121; Ayriñhac, *l. c.*, 291, d; Salucci, *l. c.*, II, n. 262. Cfr. tamen c. 2229, § 3; Cappello, *l. c.*, n. 382 itemque Hollweck, *l. c.*, § 148, nota 3, p. 219 et § 143, nota 8, p. 216.

⁶ Caviglioli, *l. c.*, 69; Ayriñhac, *l. c.*, 291, d; Cappello, *l. c.*, in prima editione, n. 59.

⁷ In iure ante Codicem certum erat poenas incurri vi Const. « *Apostolicae Sedis* », n. 5, quia ibi expresse nominabantur concurrentes in delictum; dubium e contra erat utrum poenas incurrerent delinquentes ex n. 15, quia, aliter ac in iure anteriori ibi concurrentes in delictum non nominabantur. Varias auctorum de hac re opiniones cfr. apud Hollweck, *l. c.*, § 148, nota 12, p. 221.

⁸ Cc. 2209 et 2231. Salucci, *l. c.*, II, n. 262; Sole, *l. c.*, n. 381.

⁹ Maroto, *Institutiones iuris canonici*, I, n. 509, p. 480, nota 2; Pistocchi, *l. c.*, 138. Concordat ius ante Codicem. Cfr. Hilarium a Sexten, *l. c.*, 156.

¹⁰ Regulam iuris veteris limitat aliquantulum Cappello, *l. c.*, 382 scribens: « Huiusmodi privilegium canonis est quidem late interpretandum, quoad reverentiam clericis et religiosis exhibendam, quatenus excludit quemcumque realem iniuriam sub reatu sacrilegii, non autem quoad poenam ».

¹¹ C. 2304, § 2.

¹² C. 213, § 1.

¹³ C. 2305.

nibus ordinati qui ad saeculum ex dimissione redierunt aut saecularizati sunt ¹.

Seminaristae qui tonsura nondum sunt initiati privilegio canonis non gaudent ².

Nomine religiosorum, qui privilegio canonis gaudent et hoc canone proteguntur, veniunt non solum religiosi proprie dicti, seu personae quae in aliqua religione vota etiam temporalia emisunt ³, sed etiam, iuxta doctrinam communem ⁴, novitii, immo, iuxta aliquos, etiam postulantes ⁵; item membra societatum in communi sine votis viventium ⁶.

Quaestionem faciebant auctores ante Codicem ⁷ de tertiariis et de eremitis. In nostra opinione quod personae in communi viventes more religiosorum de quibus supra privilegiis clericalibus gaudeant, dicendum est tam tertiarios, quam eremitas hoc canone protegi, si in communitate more religiosorum vivant ⁸.

Tertiarii autem in propriis domibus degentes certe privilegio canonis non fruuntur ⁹.

De mulieribus autem tertiariis, sicubi adhuc hic mos vigeat, in propria domo saeculari cum habitu religioso viventibus et cum voto publico castitatis, quaestio fieri potest ¹⁰.

De iure antiquo certe hoc privilegio gaudebant, itemque de iure immediate ante Codicem vigente ¹¹. Quod et nunc valere putamus.

Clerici et religiosi non possunt privilegio canonis renunciare et iniuriam remittere, ita ut in eos manus iniiciens reus delicti non sit ¹². Sunt tamen qui doceant non committere delictum eum qui percutit clericum vel praelatum si illa percussio non sit statui clericali iniuriosa et clericus vel praelatus in percussione consentiant ¹³.

Certe delictum de quo agimus non committit clericus seipsum percutiens aut vulnerans aut mutilans ¹⁴.

¹ Cc. 648, 669, § 2.

² Gennari, *Quistioni canoniche* ², n. 162, p. 213 et sqs.

³ C. 488, n. 7.

⁴ Ita admittunt communiter auctores, ut Maroto, *l. c.*, I, n. 509; Cerato, *l. c.*, n. 72, p. 105; Ayrinhac, *l. c.*, n. 290; Pistocchi, *l. c.*, p. 141, 142; Chelodi, *l. c.*, n. 75; Augustine, *l. c.*, VIII, 379; Salucci, *l. c.*, II, p. 174 et sqs. in nota; Vermeersch-Creusen, *l. c.*, III, n. 542; Goyeneche, in *Commentarium pro religiosis*, VII, 186 et sqs. ubi alii etiam auctores afferuntur, ut Claeys Bouuaert-Simenon, Wernz-Vidal, Blat, Cavigioli; Eichmann, Farrugia etc. contra paucos ut Pighi, Piscetta-Gennaro, Cappello.

⁵ Cfr. Vermeersch-Creusen, *l. c.*, III, 542, contra alios, ut Ayrinhac, *l. c.*, n. 290; Augustine, *l. c.*, VIII, 379.

⁶ C. 680. Augustine, *l. c.*, VIII, 379; Ayrinhac, *l. c.*, 290; Cavigioli, *l. c.*, n. 160; Chelodi, *l. c.*, n. 75; Cipollini, *l. c.*, p. 172; Maroto, *l. c.*, I, n. 509.

⁷ Cfr. Hilarius a Sexten, *l. c.*, 157.

⁸ Cfr. etiam in hoc sensu Cavigioli, *l. c.*, n. 160; Ayrinhac, *l. c.*, n. 290; Cipollini, *l. c.*, pag. 172.

⁹ Augustine, *l. c.*, VIII, 379.

¹⁰ Cfr. Hilarius a Sexten, *l. c.*, 157.

¹¹ Cfr. Constit. « *Dum intra* », a. 1516 et Const. « *Nuper in sacro* », a. 1518, apud Hilarius a Sexten, *l. c.*, p. 158, 159.

¹² Cipollini, *l. c.*, p. 120 et 171.

¹³ Cfr. Cappello, *l. c.*, 273.

¹⁴ Hilarius a Sexten, *l. c.*, 160; Cappello, *l. c.*, 273.

1986. — 2° *Poenae*. - Ut supra iam dictum est, variae sunt contra hoc delictum poenae pro ratione dignitatis personarum in quas manus violentae iniectae sunt a delinquente.

a) *Poenae in iniicientes manus violentas in Romanum Pontificem* ¹. - Qui violentas manus in personam Romani Pontificis iniecerit:

α) Excommunicationem contrahit latae sententiae Sedi Apostolicae specialissimo modo reservatam; et est ipso facto vitandus;

β) Est ipso iure infamis;

γ) Clericus est degradandus.

Talibus poenis subiiciuntur etiam concurrentes in delictum ² et quidem etiam concurrentes in delictum vitandi sunt ipso facto sine necessitate cuiusvis sententiae ³. Attamen per accidens fieri potest ut concurrentes vitandi relate ad quosdam effectus non sint, si occulti sint aut si occultus maneat, et quousque occultus maneat, eorum concursus in delictum ⁴.

Auctores ante Codicem et ante Constit. «*Apostolicae Sedis*» docebant etiam impuberes excommunicationem incurrere ex can. *Si quis* ob iniectio- nem manuum violentarum in clericos; post Const. «*Apostolicae Sedis*», quaestio circa hoc inter auctores erat controversa ⁵, post Codicem certum est impuberes poenas latae sententiae non contrahere ⁶.

Quid importet de iure vigente infamia iuris ex Codice iudicandum est ⁷. De iure ante Codicem vigente infamia ad filios extendebatur ⁸.

Delictum constituit iniectio manuum violentarum in personam Romani Pontificis, idest in Romanum Pontificem viventem non in eius cadaver vel cineres post eiusdem mortem ⁹.

Cardinales si forte in hac re deliquerint poenas latas non contrahunt ¹⁰. Degradatio est poena ferendae sententiae ¹¹.

1987. — b) *Poenae in iniicientes manus violentas in Cardinales et Legatos Romani Pontificis*. - Qui violentas manus in

¹ Auctores et etiam textus iuris antiqui loquuntur, in hoc casu et quando agitur de Cardinalibus et proprio Episcopo, de crimine laesae maiestatis. Cfr. Hollweck, *l. c.*, § 143, nn. 1 et 6, p. 215, 216. Codex hanc terminologiam non admisit.

² Ad normam cc. 2209, §§ 1-3 et 2231.

³ Contra praescriptum c. 2258, § 2.

⁴ Cfr. Salucci, *l. c.*, II, 271.

⁵ Cfr. Hilarius a Sexten, *l. c.*, 160; Hollweck, *l. c.*, § 148, nota 2.

⁶ Cappello, *l. c.*, 197; Salucci, *l. c.*, II, n. 271.

⁷ Cfr. cc. 2293-2295.

⁸ Cfr. Hollweck, *l. c.*, § 143, nota 7; Augustine, *l. c.*, VIII, 338. Id non amplius valet.

⁹ Cipollini, *l. c.*, p. 92.

¹⁰ C. 2227, § 2. Salucci, *l. c.*, II, 271.

¹¹ Cfr. c. 2305. Praeterea vi legum Civitatis Vaticanae, 7 Iunii 1929, poena capitis statuta est «contro chi nel territorio della Città del Vaticano commette un fatto contro la vita, integrità o la libertà personale del Sommo Pontefice».

personam S. R. E. Cardinalis vel Legati Romani Pontificis iniecerit:

α) In excommunicationem incurrit latae sententiae Sedi Apostolicae speciali modo reservatam;

β) Est ipso iure infamis;

γ) Privetur beneficiis, officiis, dignitatibus, pensionibus et quolibet munere, si quod in Ecclesia habeat ¹.

Agitur in casu de privatione quae est poena vindicativa ² ferendae sententiae.

Ante Codicem his iisdem sanctionibus protegebatur et proprius Episcopus ³; immo taliter delinquentes censebantur rei criminis laesae maiestatis et poenis etiam severioribus subiecti erant ⁴.

1988. — c) *Poenae in violentas manus iniicientes in personam Episcoporum.* - Qui violentas manus in personam Patriarchae, Archiepiscopi, Episcopi etiam titularis tantum iniecerit, incurrit in excommunicationem latae sententiae Sedi Apostolicae speciali modo reservatam ⁵.

Etiam in hoc casu, de iure ante Codicem vigente, praeter excommunicationem speciali modo Romano Pontifici reservatam, aliis etiam poenis subiecti erant ⁶ delinquentes.

1989. — d) *Poenae in iniicientes violentas manus in personam clericorum et religiosorum.* - Qui violentas manus in personam clericorum, praeter supra iam enumeratos, vel utriusque sexus religiosorum, subiacet ipso facto excommunicationi Ordinario proprio reservatae, qui praeterea aliis poenis, si res ferat, pro suo prudenti arbitrio eum puniat ⁷.

Quinam nomine clericorum aut religiosorum hic veniant iam sufficienter supra declaratum est.

Auctores ante Codicem distinguebant pro absolutione ab hac censura excommunicationis varias species percussione clericorum aut religiosorum in levem, mediocrem et enormem et a sola excommunicatione levi quae fit percussione palmae, pedis, baculi, pugni sine multa sanguinis effusione aut membrorum abscissione, docebant posse Episcopum absolutionem concedere ⁸. De iure vigente haec distinctio nullum amplius habet momentum

¹ C. 2343, § 2.

² Cfr. etiam c. 2288.

³ C. 1, 5, 8, in Clement.

⁴ Cfr. Hollweck, l. c., § 143, p. 215, 216, praesertim in notis.

⁵ C. 2343, § 3.

⁶ Cfr. Hollweck, l. c., § 144, p. 216, 217 in notis.

⁷ C. 2343, § 4.

⁸ Hollweck, l. c., § 148, not. 6, 7, p. 221; Hilarius a Sexten, l. c., 161, 162.

et concessio seu reservatio absolutionis pendet a persona contra quam manus violentae iniectae sunt.

1990. — XVIII. Iniuriae verbales in certas personas ecclesiasticas. - 1° *Delictum*. - Canone praecedenti scilicet 2343, actum est de iniuriis realibus in clericos religiosos in oppositionem ad iniurias verbales de quibus ibi sermo non occurrit. Ab etiam iniuriis verbalibus dignitas status personalis graviter offendi potest ¹. De quibusdam proinde iniuriis verbalibus hic agit Codex pro casibus in quibus iniuriae diriguntur in certas personas ecclesiasticas in maioribus dignitatibus constitutas. Tales enim iniuriae facile in ipsam auctoritatem redundant quam personae physicae repraesentant.

Delictum igitur committit qui Romanum Pontificem, S. R. E. Cardinalem, Legatum Romani Pontificis, Sacras Congregationes Romanas, Tribunalia Sedis Apostolicae eorumque Officiales maiores, proprium Ordinarium, publicis ephemeridibus, concionibus, libellis sive directe sive indirecte, iniuriis affecerit, aut simultates vel odia contra eorundem acta, decreta, decisiones, sententias excitaverit ².

Tuetur igitur hic canon primo personas in maioribus dignitatibus constitutas in Ecclesia; certas personas morales ³ ad Curiam Romanam seu ad Sanctam Sedem pertinentes; itemque acta, decreta etc. a praedictis personis physicis aut moralibus procedentia.

Quinam nomine Officialium maiorum veniant iam supra explicatum est ⁴. At notandum est ibi sermonem esse generatim de Officialibus maioribus Romanae Curiae, hic solummodo Officialium maiorum Sacrarum Congregationum et Tribunalium Sedis Apostolicae.

Nomine proprii Ordinarii pro religiosis clericis exemptis venit eorum Superior maior.

Actiones delictuosae vi huius canonis puniendae duae sunt: aliquam e praedictis personis publicis ephemeridibus, concionibus, libellis directe vel indirecte iniuriis afficere; contra acta, decreta, decisiones, sententias earundem personarum simultates vel odia excitare. Ad primam figuram referuntur quaelibet iniuriae verbales. Quidquid non iure fit iniuria fieri dicitur ⁵ et proprie sumitur iniuria « pro contumelia seu pro delicto per quod dolo malo affertur alteri contumelia... Dicitur contumelia qua per quamdam vilipensionem, despectum vel contemptum honor, respectus aut fama alterius laeditur » ⁶.

¹ De iniuriis verbalibus in personas laicas cfr. c. 2355.

² Can. 2344.

³ Eichmann, *l. c.*, p. 169.

⁴ Cfr. supra ubi de c. 2341, n. 1974.

⁵ Fr. 1, D. 47, 10.

⁶ Reiffenstuel, *Ius canonicum universum*, V, 36, 1. Haec quidem in iure canonistae. Paulo aliter Theologi. Ita De Lugo, *De iustitia et iure*, disp. VIII, n. 1 ita definit iniuriam proprie dictam: « Voluntaria laesio seu violatio iuris alieni; iuris, inquam, quod diximus esse proprie obiectum iustitiae commutativae ».

Iniuria fieri potest verbis, scriptis vel factis tam absente quam praesente persona contra quam fit. Iniuria facta verbis proprie dicitur concivium ¹.

Ad iniurias verbales referuntur praesertim detractio et calumnia. Detractio aut detractor in iure dicitur quando quis de absente male loquitur eiusque famam denigrat aut minuit dicendo de illo quod sit fur aut homicida aut fallax etc. Calumnia aut calumniator est quando quis in faciem alterius seu in praesentia illius malum obicit ².

Quia qui iure suo utitur neminem laedit, delictum non committit reus qui contra actorem exceptionem proponit excommunicationis ³ aut contra testes exceptionem infamiae ⁴.

Non quaelibet iniuriae hoc canone puniuntur, sed illae solummodo quae fiunt publicis ephemeridibus, concionibus, aut libellis, atque haec enumeratio est taxativa ⁵. Ad *ephemerides* videntur referri diaria sicut et scripturae periodicae ⁶; ad *conciones* referuntur sermones, lecturae instructivae, lectiones catechisticae etc. ⁷. Huc igitur non referuntur satyrae et aliae iniuriae verbales vel scriptae prolatae inter colloquia privata aut secreto quousque non publicentur. Immo si quis privatim contra supradictas personas satyras proferat seu scribat aut alias iniurias, exclusa intentione ea publici iuris faciendi, quae tamen de facto ab alio postea contra eius voluntatem publici iuris fiant, delictum is qui satyras aut iniurias primo protulit non committit ⁸.

Nihil refert utrum qui iniurias profert personam directe afficiat an indirecte eius scilicet munus despiciendo ⁹.

Alia figura delicti habetur cum excitantur simultates vel odia contra acta etc. Simultas est odium seu adversatio seu ira occulta; odium est adversatio seu ira publice manifestata ¹⁰.

Non requiritur, ut iudex aut Ordinarius procedere possit, ut sciat odia aut simultates de facto producta fuisse; sufficit ut tales actus po-

¹ Reiffenstuel, *l. c.*, V, 36, 6, et sqs.

² Reiffenstuel, *l. c.*, V, 26, 3. Etiam hic definitio data a canonistis differt a notione calumniae et detractiois data a Theologis. Iuxta Lessium, *De iustitia et iure*, lib. II, cap. 2, dub. 2, n. 6, detractio est alienae famae occulta et iniusta denigratio seu violatio et fieri potest variis modis quorum primus est si innocenti crimen falsum obiciatur seu imponatur. Cfr. in hoc sensu etiam De Lugo, *l. c.*, disp. 14, n. 35. Moderniores simplicius detractioem appellant veri sed occulti delicti manifestationem, calumniam, impositionem falsi criminis. Cfr. Prümmer, *Manuale Theologiae moralis*, II⁶, n. 188. Cfr. etiam Augustine, *l. c.*, VIII, 382; Eichmann, *l. c.*, 168, ubi etiam de moderniori acceptione verbi contumeliae pro iniuria quae fit in praesentia personae cui iniuria infertur. Lessius, *l. c.*, lib. II, cap. II, dub. 2, n. 6.

³ C. 1628, § 3.

⁴ C. 1757, § 2.

⁵ Augustine, *l. c.*, VIII, 383; Chelodi, *l. c.*, n. 76.

⁶ Paulo aliter Augustine, *l. c.*, VIII, 383, excludere videtur diaria.

⁷ Augustine, *l. c.*, VIII, 383.

⁸ Cfr. Chelodi, *l. c.*, n. 76.

⁹ Chelodi, *l. c.*, n. 76; Eichmann, *l. c.*, 168; Augustine, *l. c.*, VIII, 383, dicit directe affici personas iniuriis si aliquod corpus aut specialis et individua persona impetatur, indirecte si modo generali Curia Romana impetatur.

¹⁰ Augustine, *l. c.*, VIII, 382, 383; Chelodi, *l. c.*, 76, p. 85, nota 1.

suerit delinquens ex quibus sive similtates sive odia oriri facile potuissent ¹.

1991. — 2° *Notae historicae.* - Ex Decreto Gratiani ² clericus qui suo Episcopo inobediens fuisset aut eidem insidias parasset, aut contumelias, seu calumnias aut convicia intulisset erat Curiae tradendus ³. Clemens III (a. 1187-1191) statuit clericos qui verba iniuriosa in depressionem officii et beneficii Romani Pontificis protulissent a beneficio et officio suspendendos esse ⁴.

Doctrina verba Clementis III ita interpretata est ut per ipsa etiam dignitas Episcoporum defenderetur ⁵.

1992. — 3° *Poenae ferendae sententiae.* - Qui Romanum Pontificem, S. R. E. Cardinalem, Legatum Romani Pontificis, Sacras Congregationes Romanas, Tribunalia Sedis Apostolicae eorumque Officiales maiores, proprium Ordinarium, publicis ephemeridibus, concionibus, libellis sive directe, sive indirecte, iniuriis affecerit, aut similtates vel odia contra eorundem acta, decreta, decisiones, sententias excitaverit, ab Ordinario non solum ad instantiam partis, sed etiam ex officio adigatur, per censuras quoque, ad satisfactionem praestandam, aliisque congruis poenis vel poenitentiis, pro gravitate culpae et scandali reparatione, puniatur ⁶.

Generatim in actione iniuriarum requiritur ad instituendam actionem criminalem denuntiatio praevia aut querela partis laesae ⁷; at actio hoc canone statuta est actio publica ex officio instituenda ⁸.

Iure veteri ex actione iniuriarum condemnatus ipso facto infamis fiebat ⁹, id amplius non valet ¹⁰.

Quamvis mansuetudo et sanctitas Episcopi requirat ut iniurias suae personae illatas remittat ¹¹, nihil tamen obstat quominus ipse actionem criminalem, contra eum qui iniurias fecit, tribunali collegiali dioecesano committat iudicandam, promotore iustitiae instante.

Iniuriae et inobedientiae in tribunalibus factae specialibus subiacent sanctionibus ¹².

1993. — XIX. *Usurpatio et detentio bonorum Ecclesiae Romanae.* - 1° *Delictum.* - Delictum committunt usurpantes vel deti-

¹ Et ita explicatur qua ratione delictum constituat etiam excitatio similtatum quae occultam adversionem significant. Cfr. Augustine, *l. c.*, VIII, 382, 383.

² C. 18, C. 11, qu. 1, qui est Pseudo-Isidori.

³ Cfr. etiam c. 2, C. 5, qu. 1.

⁴ C. 1, X, 5, 26.

⁵ Chelodi, *l. c.*, n. 76; Eichmann, *l. c.*, 167, 168.

⁶ C. 2344.

⁷ C. 1938.

⁸ Chelodi, *l. c.*, n. 76; Ayrinhac, *l. c.*, n. 292; Eichmann, *l. c.*, 169.

⁹ Cfr. Reiffenstuel, *l. c.*, V, 36, 19.

¹⁰ Eichmann, *l. c.*, 169.

¹¹ Cfr. Reiffenstuel, *l. c.*, V, 26, 10.

¹² Cfr. c. 1640, § 2.

nentes per se vel per alios bona aut iura ad Ecclesiam Romanam pertinentia ¹.

Bona et iura de quibus in hoc canone 2345, referuntur ad dominium temporale Sanctae Sedis, seu ad eam partem territorii in qua Romanus Pontifex plenam et independentem iurisdictionem temporalem aut saltem aliqua iura a iurisdictione temporali dependentia exercet ².

Dictio quidem Codicis videretur protendi ad alia quaelibet iura Ecclesiae Romanae ³, at doctrina communius ad dominium temporale Sanctae Sedis dictionem ipsam restrinxit etiam post Codicem ⁴.

Post *Pacta Lateranensia*, 11 Februarii 1929, bona et iura Ecclesiae Romanae quibus tuendis dirigitur hic can. 2345, metienda sunt ex iisdem *Pactis* et praesertim ex *Trattato tra la Santa Sede e l'Italia* et ex *Convenzione finanziaria* ⁵. Ex *tractatu* ad bona Ecclesiae Romanae, seu Sanctae Sedis pertinet praecipue *Civitas Vaticani* intra terminos quibus definitur in *Allegato I* ad ipsum *tractatum* Lateranensem ⁶. Pariter ad bona Ecclesiae Romanae pertinent basilicae patriarchales S. Ioannis Lateranensis, S. Mariae Maioris et S. Pauli cum adnexis aedificiis, item aedificium S. Callisti prope

¹ C. 2345. In Constitutione « *Apostolicae Sedis* » duo numeri referebantur ad prote-genda dominia Sanctae Romanae Ecclesiae nempe nn. 12 et 26, quorum primus pertinens ad excommunicationes speciali modo Romano Pontifici reservatas ita sonat: « Invadentes, destruentes, detinentes per se vel per alios civitates, terras, loca aut iura ad Ecclesiam Romanam pertinentia; vel usurpantes, perturbantes, retinentes supremam iurisdictionem in eis, necnon ad singula praedicta auxilium, consilium, favorem praebentes ». Alter vero numerus qui refertur ad excommunicationes Romano Pontifici simpliciter reservatas ita: « Omnes qui excommunicatione mulentur in Constitutionibus S. Pii V, « *Admonet nos* » quarto kalendas Aprilis 1567; Innocentii IX, « *Quae ab hac Sede* » pridie nonas Novembris 1591; Clementis VIII, « *Ad Romani Pontificis curam* » 26 Iunii 1592 et Alexandri VII, « *Inter ceteras* » nono kalendas Novembris 1660, alienationem et infeudationem civitatum et locorum S. Romanae Ecclesiae respicientibus ».

Codex non amplius loquitur expresse de terris, locis et civitatibus nec item de infeudatione aut alienatione; ex quo tamen silentio deduci nequit omne ius vetus circa ista immutatum esse.

² Cfr. D'Annibale, *Summula*, I, 390, nota 12; Hilarium a Sexten, *l. c.*, 146, ubi haec habet: « Haec excommunicatio spectat ad defensionem domini temporalis ad Sedem Apostolicam pertinentis, sed hodie ad solam dictionem pontificiam tuendam; non item ad regna saecularia S. Petro olim vectigalia quae ex Bulla *Coenae* heic omissa sunt ». Cfr. etiam Hollweck, *l. c.*, § 153, p. 231, nota 3, ubi docet hac censura protegi solummodo ea dominia quae anno 1859 adhuc in dominio erant Sanctae Sedis.

³ Idque notat Ayrinhac, *l. c.*, n. 293, ubi latiore admittit de facto interpretationem.

⁴ Etiam ante Codicem dictio Constit. « *Apostolicae Sedis* »... civitates, terras aut loca ad Ecclesiam Romanam pertinentia... referri potuisset ad quodlibet ius Ecclesiae Romanae et quaestio moveri facile poterat, ut videri potest apud Hollweck, *l. c.*, § 153, nota 2, p. 230, 231; at de facto, ut supra dictum est in textu, practice legem interpretabantur theologi et canonistae restrictive ad iura statalia aut quasi statalia, ad iura quae appellabant principalia, ut ius imponendi tributa, creandi magistratus etc., ad iura maiestatica et iurisdictionalia in re temporali. Auctores post Codicem in hac interpretatione restrictiva fere unanimes, plus minus explicite, sunt. Cfr. Chelodi, *l. c.*, n. 78; Salucci, *l. c.*, II, 278; Sole, *l. c.*, n. 383, 384; Paschalis De Siena, *l. c.*, p. 35; Augustine, *l. c.*, VIII, 384, 385; Pistocchi, *l. c.*, p. 144; Cappello, *l. c.*, n. 278; Cerato, *l. c.*, n. 99.

⁵ Cfr. *A. A. S.*, XXI, 209 et 273.

⁶ Cfr. *Tractatum*, art. 3 et sqs. Cfr. etiam art. 27 Concordati.

S. Mariam in Trans Tiberim, castrum Gandulphi cum attinentiis et dependentiis, Villa Barberini cum dotationibus, aedificia conventualia adnexa Basilicae Sanctorum XII Apostolorum, S. Andreae della Valle, S. Caroli ai Catinari, Palatia Datariae, Cancellariae, S. Officii, Propagandae Fidei et cetera aliqua in Tractatu definita, licet non pertineant stricte ad Statum Civitatis Vaticani, saltem relate ad ea iura quae in haec bona ipse Tractatus Sanctae Sedi expresse agnoscit.

Talia iura sunt quod aedificia supradicta non subiiciantur legibus italicis circa expropriationes quae quandoque fieri praecipiuntur publicae utilitatis causa, nec vectigalibus ordinariis aut extraordinariis.

Ad *iura* Sanctae Sedis seu Ecclesiae Romanae pertinent iura exemptionis quae Sancta Sedes habet relate ad aedificia supradicta etiam extra Civitatem Vaticani existentia, item alia quaedam iura in *Tractatu* aut in *Conventione* definita; ut, e. g., ius legationis activae et passivae, ius commercii cum nationibus seu Statibus exteris etc. Multo magis ad bona et iura Sanctae Sedis seu Ecclesiae Romanae pertinent bona in ipsa Civitate Vaticani existentia ut statuae, picturae, codices, etc. itemque eiusdem generis bona quae existunt in aedificiis extra Civitatem Vaticani, at in certis rebus a Sancta Sede dependentibus ¹.

Non agitur e contra hic de iuribus etiam temporalibus aut etiam maiestaticis quae pertinere possint ad aliam Ecclesiam ab Ecclesia Romana distinctam ².

Quaeri hic posset utrum ad bona et iura Ecclesiae Romanae pertineant bona et iura illorum Ordinum religiosorum qui proprio nomine possidere nequeunt et quorum favore ipsa Sancta Sedes possidet ³. At licet ista Sanctae Sedi in proprietatem acquiri dicantur non pertinent ad bona in quae Sancta Sedes omnia iura etiam iurisdictionalia exercet, eaque non possidet ipsa in proprium bonum sed in bonum illorum Ordinum religiosorum; quam ob rem talia bona, quod hunc canonem spectat, non videntur inter bona Ecclesiae Romanae enumeranda.

Immo etiam bona et iura, quae in suum bonum aut in bonum Ecclesiae universae Sancta Sedes possidet, eatenus tantummodo hic canon tuetur quatenus in ipsa iura iurisdictionalia seu principalia seu maiestatica Ecclesia Romana exercet; iura vero merae proprietatis aut possessionis, quatenus ad ius privatum pertinent, non tuetur hic canon 2345 sed potius canon 2346 ⁴.

Usurpare is dicitur qui rem occupat seu subripit a domino quasi ad se pertinentem ⁵. Publica auctoritas in eo qui usurpare dicitur requiri non videtur modo generali; nam et privata persona ius aliquod, ut proprium praetendens, potest ius alienum occupare et retinere ⁶. Requiritur ad usurpa-

¹ Cfr. etiam Eichmann, *l. c.*, 170, ubi de bibliothecis et musaeis.

² Cappello, *l. c.*, n. 278.

³ Cfr. c. 582, n. 2.

⁴ Cfr. in hoc sensu Chelodi, *l. c.*, n. 78; Cappello, *l. c.*, n. 278; Pistocchi, *l. c.*, p. 145.

⁵ Hilarius a Sexten, *l. c.*, p. 144.

⁶ Ita Hilarius a Sexten, *l. c.*, 144. Cfr. etiam Hollweck, *l. c.*, § 155, nota 6, pag. 235, ubi doctrina auctorum in hac quaestione exponitur.

tionem ut quis rem occupet, et quidem alienam, illam sibi adscribens ut suam seu tanquam ad se pertinentem et tanquam suo iure utens ¹.

Fur aut latro rem quidem alienam occupat ut sua fiat, sed non quasi in illa ius aliquod sibi arrogans aut praetendens, ideo non consideratur usurpans ².

Docent aliqui auctores usurpationem in sensu huius canonis committi posse solum a personis in publica auctoritate constitutis aut saltem nomine publicae auctoritatis ³. Id, ut diximus, minus recte affirmari videtur ⁴.

Si quis iura aut bona Romanae Ecclesiae sibi arripit iisque utatur nomine Romani Pontificis non dicitur ea usurpare in sensu canonis ⁵.

Utrum usurpatio fiat armata manu an alio modo, declarato bello an sine belli declaratione nihil refert ⁶.

Detinere is dicitur qui rem aliquam actu possidet et servat nomine proprio, quovis modo res ipsa ad eum pervenerit ⁷.

Non sufficit ad delictum ut quis bona Ecclesiae Romanae nomine alieno detineat, ut depositarius, commodatarius ⁸.

Usurpans et detinens, si eadem sit persona, non censetur duplex sed unicum delictum committere ⁹.

Codex abrogavit speciales sanctiones quas habebat Constit. « *Apostolicae Sedis* » in *invadentes* ¹⁰, destruentes, perturbantes iurisdictionem, itemque in *adhaerentes* ¹¹, alienantes et infeudantes.

¹ Cfr. Hollweck, *l. c.*, § 155, nota 6, p. 235, ubi ex Bonacina haec de usurpatione dicuntur: « Hoc verbum accipitur pro actione qua quis rem alienam sibi adscribit tamquam propriam seu tanquam sibi debitam, licet sciat ad alium pertinere ». Aliqui auctores, ut Hilarius a Sexten, *l. c.*, 144; Cappello, *l. c.*, n. 277; Pistocchi, *l. c.*, 145; Salucci, *l. c.*, II, n. 276 et alii, requirunt ad usurpationem ut usurpans rem occupet directe ex manu seu ex possessione domini. Id tamen requiri non videtur. Cfr. tamen Hilarium a Sexten, *l. c.*, 144 ubi in sensu suo affert duo responsa S. Poenitentiariae et S. Officii. In casu nostro quaestio non est valde practica; qui enim rem occupat Ecclesiae Romanae sin minus ut usurpator delictum committit ut *detinens*. Cfr. etiam infra ubi de can. 2346.

² S. Off. 9 Mart. 1870. Ayriñhac, *l. c.*, 293; Hilarius a Sexten, *l. c.*, 144; Cappello, *l. c.*, n. 276; Salucci, *l. c.*, II, n. 276; Hollweck, *l. c.*, § 155, nota 6, p. 235; Pistocchi, *l. c.*, p. 145, 146.

³ Ita Pistocchi, *l. c.*, p. 145; Ayriñhac, *l. c.*, n. 293. Cfr. de hac quaestione Hollweck, *l. c.*, § 155, nota 6, p. 235.

⁴ Cfr. supra.

⁵ Hollweck, *l. c.*, § 153, nota 8, p. 231 ex Pennacchi, *l. c.*, I, 396 et 363.

⁶ Hollweck, *l. c.*, § 153, nota 4, p. 231.

⁷ Ayriñhac, *l. c.*, n. 293; Cappello, *l. c.*, n. 277; Salucci, *l. c.*, II, n. 276; Hilarius a Sexten, *l. c.*, 147; Hollweck, *l. c.*, § 153, nota 6, p. 231 et nota 9.

⁸ Cappello, *l. c.*, n. 277; Salucci, *l. c.*, II, n. 276. Hilarius a Sexten, *l. c.*, 147, cum aliis docet solos viros principes ut *detinentes* considerari, non vero deputatos et senatores.

⁹ Hollweck, *l. c.*, § 153, nota 10, p. 231.

¹⁰ *Invadens* ante Codicem dicebatur ille qui terram aut civitatem violenter introiret et licet intentionem non haberet subtrahendi terram iurisdictioni Romani Pontificis. Hilarius a Sexten, *l. c.*, 146. Taliter invadens non subiaceret sanctionibus can. 2345, at qui invadit cum intentione sibi quod invasit retinendi aut aliis donandi et subtrahendi iurisdictioni Ecclesiae Romanae est etiam usurpans et ut talis huic canoni subest.

¹¹ Cfr. circa *Adhaerentes*, Hilarium a Sexten, *l. c.*, 148; Hollweck, *l. c.*, § 153, nota 13, p. 232. Etiam de iure vigente poenis subesse possunt adhaerentes ad normam cc. 2209 et 2231.

1994. — 2° *Notae historicae.* - Iam Gregorius VII, in Concilio Romano a. 1078 ¹ minatur poenas sacrilegorum in eos qui praedia B. Petri sibi appropriant. In Concilio Lateranensi I, a. 1123 ² poena excommunicationis defendit regionem Beneventi. Ioannes XXII ³ poenas graves tulit in eos Marchiae Anconitanae homines qui suos rectores occidere soliti erant. Paulus II ⁴ et Sixtus IV ⁵ reservant severius excommunicationem latam in reos invasionis, depraedationis, occupationis, aut devastationis terrarum Romanae Ecclesiae mediate vel immediate subiectarum. Clemens VI ⁶, poenam excommunicationis et alias latas a Ioanne XXII, in invadentes, occupantes aut turbantes confirmavit. Urbanus V, a. 1346 poenas introduxit in Bulla « *Coenae* » ubi cum paucis variationibus remanserunt usque ad Pium IX, qui textu aliquantulum abbreviato excommunicationem reportavit in Const. « *Apostolicae Sedis* » ⁷.

Huc etiam spectant plures Romanorum Pontificum Constitutiones, quales Pii V, « *Admonet nos* » 27 Martii 1567 ⁸, Gregorii XIII, « *Inter caetera* » 20 Maii 1572 ⁹, Innocentii IX, « *Quae ab hac* » 4 Nov. 1591 ¹⁰, Clementis VIII, « *Ad Romani Pontificis* » 14 Februarii 1592 ¹¹ et plures aliae contra alienationem et infeudationem bonorum seu terrarum aut civitatum ad Romanam Ecclesiam pertinentium ¹².

1995. — 3° *Poenae.* - a) *Excommunicatio in omnes generatim delinquentes.* - Omnes usurpantes vel detinentes per se vel per alios bona aut iura ad Ecclesiam Romanam pertinentia, subiacent excommunicationi latae sententiae speciali modo Sedi Apostolicae reservatae ¹³.

Iure ante Codicem vigente, in Constitutione « *Apostolicae Sedis* » censura afficiebat, ex expressa mentione in ipsa Constitutione facta, omnes auxilium, consilium, favorem praebentes, necnon ex Epistola Pii IX, 1 Novembris 1870 ¹⁴ adhaerentes. De iure Codicis tales excommunicationi subiacent vel non pro ratione eorum in delictum concursus ad normam can. 2209 et 2231 ¹⁵.

¹ Mansi, 20, 510.

² Mansi, 21, 283.

³ Constit. « *Dierum crescente* » in extrav. Ioa. XXII, tit. XII.

⁴ C. *Etsi*, 3, 5, 11, in extrav. com.

⁵ C. 5, 5, 11 in extrav. com.

⁶ Constit. « *Etsi solertem* » 21 Iulii 1346, Gasparri, *Fontes*, I, n. 41.

⁷ Cfr. Hollweck, *l. c.*, § 153, nota 1, p. 230. Huc etiam pertinent aliae Romanorum Pontificum Constitutiones ut Const. « *Inter graves* », Leonis X, 25 Maii 1515; Pii IV, « *Pastoralis Officii* », 3 Aprilis 1560, Gasparri, *Fontes*, I, n. 69 et 91.

⁸ Gasparri, *Fontes*, I, n. 120.

⁹ Gasparri, *Fontes*, I, n. 142.

¹⁰ Gasparri, *Fontes*, I, n. 174.

¹¹ Gasparri, *Fontes*, I, n. 175.

¹² Cfr. plures alias Constitutiones circa hoc in notis ad can. 2345. Hollweck, *l. c.*, § 154, nota 1, p. 232.

¹³ C. 2345.

¹⁴ Cfr. Hilarius a Sexten, *l. c.*, 148; Hollweck, *l. c.*, § 153, nota 13, p. 232.

¹⁵ Cfr. Cerato, *l. c.*, n. 99; Cappello, *l. c.*, 279; Salucci, *l. c.*, II, n. 282.

Quinam debeant computari inter cooperatores seu inter concurrentes ad delictum retentionis pluribus responsis Sanctae Sedis definitum est ¹.

b) *Aliquae poenae speciales ferendae sententiae in clericos delinquentes.* - Si delinquentes, ut supra, clerici fuerint, praeter excommunicationem quam et ipsi contrahunt ipso facto, dignitatibus, beneficiis, officiis, pensionibus priventur atque inhabiles ad eadem declarentur ².

Agitur, ut patet, de poenis ferendae sententiae quae infligi debent ad normam iuris ³.

1996. — XX. Usurpatio, conversio in proprium usum bonorum ecclesiasticorum et impedimentum ne eorum redditus iure percipiantur. - 1° *Delictum.* - Delictum committit qui bona ecclesiastica cuiuslibet generis, sive mobilia sive immobilia, sive corporalia sive incorporalia, per se vel per alios in proprios usus convertere et usurpare praesumpserit aut impedire ne eorundem fructus seu redditus ab iis, ad quos iure pertinent, percipiantur ⁴.

Bona ecclesiastica hoc canone protecta describuntur c. 1497, § 1 et sunt bona personarum moralium ecclesiasticarum, e. g., dioecesium, ecclesiarum, beneficiorum, Seminariorum, religionum et domorum atque provinciarum religiosarum, confraternitatum et piarum unionum necnon tertiorum ordinum in sodalitia erectorum, etc.

¹ Cfr. de hac re, quae, post Concordatum et alia *Pacta Lateranensia*, minoris momenti est, Hollweck, *l. c.*, § 135, nota 11, p. 231, 232; Hilarium a Sexten, *l. c.*, 147, 148.

² C. 2345.

³ Cfr. Salucci, *l. c.*, II, n. 281.

⁴ C. 2346. Iure immediate praecedenti ante Codicem, ex iure Tridentino c. 11 Sessione XXII *de refor.* idem delictum ita describebatur: « Si quem clericorum vel laicorum, quacumque is dignitate, etiam imperiali aut regali, praefulgeat, in tantum malorum omnium radix cupiditas occupaverit, ut alicuius ecclesiae seu cuiusvis saecularis vel regularis beneficii, montium pietatis, aliorumque piorum locorum iurisdictiones, bona, census ac iura, etiam feudalia et emphyteutica, fructus, emolumenta seu quascumque obventiones, quae in ministrorum et pauperum necessitates converti debent, per se vel per alios, vi vel timore incusso, seu etiam per suppositas personas clericorum aut laicorum, seu quacumque arte aut quocumque quaesito colore, *in proprios usus convertere illosque usurpare praesumpserit seu impedire, ne ab iis ad quos iure pertinent, percipiantur*; is anathemati tamdiu subiaceat quamdiu iurisdictiones, bona, res, iura, fructus et redditus, quos occupaverit, vel qui ad eum quomodocumque, etiam ex donatione suppositae personae, pervenerint, ecclesiae eiusque administratori sive beneficiato integre restituerit, ac deinde a Romano Pontifice absolutionem obtinuerit. Quod si eiusdem ecclesiae patronus fuerit, etiam iure patronatus ultra praedictas poenas eo ipso privatus existat. Clericus vero qui nefandae fraudis et usurpationis huiusmodi fabricator seu consentiens fuerit, eisdem poenis subiaceat, necnon quibuscumque beneficiis privatus sit et ad quaecumque alia beneficia inhabilis efficiatur et a suorum ordinum executione, etiam post integram satisfactionem et absolutionem, sui Ordinarii arbitrio suspendatur ». Differentiae inter ius Codicis et ius Tridentinum sunt parvi momenti, et ex dicendis clare patebunt.

Persona autem moralis ecclesiastica originem habet vel ex ipsa ordinatione divina, vel ex ipso iuris praescripto, vel ex speciali decreto legitimi Superioris ecclesiastici ¹.

Quia non pertinent ad personam moralem ecclesiasticam, bona ecclesiastica non sunt bona cappellaniae laicalis ², patrimonium ordinationis, bona piaae foundationis aut loci pii nunquam ab auctoritate ecclesiastica erecti ³ aut iamdiu eidem subtracti ⁴.

Legata pia tunc fiunt bona ecclesiastica cum modo absoluto et definitivo in dominium personae moralis ecclesiasticae transeunt, at si ius civile faveat etiam antea possunt et debent computari inter bona seu iura incorporalia ⁵.

1997. — Quaestio fieri potest utrum inter bona ecclesiastica sint adnumeranda bona ex quibus Status civilis redditus beneficiariis solvit. Cui quaestioni cum distinctione respondendum puto. Vel talia bona sunt pars aut totalitas et quidem per se stans bonorum ab ipso Statu civili usurpatorum, ut plerumque accidit, et tunc, saltem si massam constituent ab aliis bonis rei publicae separatam, inter bona ecclesiastica adnumeranda sunt; usurpatio enim de facto, non de iure, dominium transferre potest et ius Ecclesiae in illa bona usurpatione non cessavit, excepto casu quo Ecclesia compositionem concesserit. Vel illa bona non sunt bona usurpata et tunc per se talia bona non sunt certe ecclesiastica. Ius tamen ad redditus etiam in hoc altero casu, supposito aliquo pacto quo Status civilis obligetur ad redditus concedendos et consequenter Ecclesiae ius agnoscatur ad redditus ipsos obtinendos, inter bona incorporalia adnumerandum videtur; consequenter qui talis iuris exercitium impedit reus est delicti de quo agimus.

¹ Cfr. c. 100, § 1.

² Ita Chelodi, *l. c.*, 78; Cappello, *l. c.*, n. 331 etc. Paulo severius Hilarius a Sexten, *l. c.*, 214 scribebat: « Quantum ad obiectum hic articulus latissime extenditur et comprehendit quaecumque bona ecclesiastica, tam stricte talia, quam non stricte talia, e. g. dotes cappellaniarum laicalium, sive iurisdictionem aut iura sive bona aut emolumenta... ». At Codex in hac re restrinxisse videtur notionem bonorum ecclesiasticorum, nec amplius loquitur de locis piis aut montibus pietatis etc.

³ Loca pia certe ex iure Tridentino comprehendebantur inter bona ecclesiastica. Hilarius a Sexten, *l. c.*, 214, Cfr. tamen Hollweck, *l. c.*, § 156, nota 11, p. 237. De iure vigente nec loca pia nec piaae foundationes quae non sint erectae ab Ecclesia aut sub omnimoda iurisdictione Ecclesiae alicui personae morali ecclesiasticae concredita non computantur inter bona ecclesiastica.

⁴ Chelodi, *l. c.*, 78; Cappello, *l. c.*, 331, 332; Caviglioli, *l. c.*, n. 136; Salucci, *l. c.*, II, n. 285, p. 186.

Docet Cappello, *l. c.*, n. 332, post Caviglioli, *l. c.*, n. 136, bona loci pii in personam moralem nondum erecti, domui autem religiosae concredita seu commissa computanda non esse inter bona ecclesiastica. At id minus recte affirmari videtur; talia enim bona eo ipso quod domui religiosae commissa seu concredita sunt iam in dominio Ecclesiae sunt et inter bona ecclesiastica enumeranda. Id in suppositione quod domus religiosa cui concredita sunt persona sit ecclesiastica legitime erecta.

⁵ Ita iure italico ex Cod. civ. art. 862, legatarius ius acquirit a die mortis testatoris. Eodem modo resolvenda est quaestio de rebus emptis licet non consignatis, in quae ex iure nostro italico art. 1125, emptor ius in re habet. Cfr. Cappello, *l. c.*, n. 331, et quae infra n. 2000 dicentur.

Inter bona ecclesiastica hoc canone protecta non sunt numeranda stipendia Missarum sacerdoti saeculari obvenientia ¹, nec iura stolae ².

Verum iura stolae quod attinet, ea inter bona ecclesiastica connumeranda sunt, ut videtur, si ipsa, ad normam can. 1410 ³, dotem beneficii alicubi constituent ⁴.

Licet Codex loquatur de bonis ecclesiasticis *cuiusvis generis*, probabilis adhuc videtur doctrina ante Codicem admissa qua dicitur ad delictum requiri summam pecuniae aliquantulo maiorem quam in re de iustitia requiratur ad peccatum mortale. Ratio afferri potest, quia Codex attingere velle videtur eas solummodo actiones quae specialem aliquam malitiam requirunt ⁵.

Attamen certum videtur etiam bona seu res non pretiosas sufficere ad delictum constituendum, dummodo pretium rei summam pro delicto requisitam attingat ⁶.

Ius ad stipendium quod ex pacto debetur pro praestito servitio religioso alicui pio instituto, e. g., cappellano carcerum, collegii, domus hospitalis, si pactum initum est cum persona privata physica non constituit bonum aut ius ecclesiasticum ⁷; aliter si pactum initum sit cum persona ecclesiastica, e. g., cum domo religiosa.

Figurae delicti hoc canone puniti sunt tres. Puniuntur nempe *praesumentes convertere bona ecclesiastica in proprios usus; praesumentes usurpare eadem bona; praesumentes impedire ne reditus vel fructus bonorum eorundem ad eos ad quos de iure pertinent perveniant* ⁸.

¹ Aliter dicendum de stipendiis Missarum fundatarum alicui personae morali conceditis, itemque de stipendiis etiam manualibus religioni aut domui religiosae per religiosos conceditis.

² Cappello, *l. c.*, n. 338; Vromant, *De bonis Ecclesiae temporalibus*, 1927, n. 28.

³ Cfr. etiam c. 2349.

⁴ Cfr. etiam Augustine, *l. c.*, VIII, 391; Cavigioli, *l. c.*, n. 137; Salucci, *l. c.*, II, n. 287, pag. 188.

⁵ Ita Hollweck, *l. c.*, § 156, nota 18, p. 238, ex doctrina Pennacchi. Admittit autem Hollweck, *l. c.*, summam ad delictum requiri decuplo maiorem quam ad peccatum mortale. Ita, e. g., si 10 aut 15 libellae sufficere dicantur ad materiam peccati mortalis, ad delictum 100 aut 200 libellae requirentur. Augustine, *l. c.*, VIII, 390, nota 7, requirit ad delictum summam 100 aut 200 dollariorum. Aliter Cappello, *l. c.*, n. 333.

⁶ Ayrinhac, *l. c.*, n. 295.

⁷ Cappello, *l. c.*, n. 334.

⁸ Quaestio erat ante Codicem inter auctores utrum tres actus *usurpare, convertere in proprium usum et impedire* tres figuras delicti constituerent ita ut unusquisque ex his actibus ad delictum sufficeret. Aliqui auctores, ut Bucceroni et D'Annibale apud Hollweck, *l. c.*, § 156, nota 18, p. 238, docebant usurpationem quidem de se sufficere ad delictum, conversionem vero in proprios usus aut impedimentum ne reditus perveniant ad quos de iure pertinent, non sufficere nisi tales actus cum usurpatione concurrant. Post Codicem Augustine, *l. c.*, VIII, 387, 388; Cipollini, *l. c.*, p. 149 et alii docent *in proprios usus convertere et usurpare* unicam figuram delicti constituere, *impedire* autem alteram figuram, et suam opinionem ex textu ipsius Codicis probari contendunt quia *usurpare et in proprium usum convertere* manifesto (!) per modum unius accipiuntur. Alii auctores, ut Sole, *l. c.*, n. 385, p. 306, 6, doctrinae D'Annibale et Bucceroni adhaerentes etiam post Codicem docent *convertere et impedire* non utcumque delictum constituere, sed solum quando conversio aut impedimentum sunt *iure usurpationis*. Habita praesertim ratione aliquarum modificationum existentium inter ius Codicis et ius antecedens, omnino adhaerendum esse censemus.

Usurpare is dicitur qui bona de manu legitimi domini eripit illaque occupat auctoritative de iisque disponit quasi sua sint ¹.

Quaestio fiebat ante Codicem ² utrum ad delictum necessarium esset ut usurpatio publica auctoritate fieret. Aliqui auctores strictius verbum usurpationis interpretantes docebant eam solam bonorum usurpationem attingi a lege hac poenali, quae fieret occupatione *auctoritativa*, seu *potestativa* seu *potentiali* ³, alii e contra rectius docebant sufficere ad delictum usurpationem seu occupationem privata auctoritate factam ⁴.

Eadem quaestio fit etiam post Codicem nec in eius solutione auctores conveniunt. Doctrina communior, cui omnino adhaerendum est, admittit sufficere ad usurpationem occupationem privata auctoritate factam ⁵.

1998. — *In proprios usus convertere* latius patet quam simpliciter *usurpare*, et is dicitur id facere qui quovis modo rebus seu bonis ecclesiasticis quovis modo obtentis in suum usum seu commoditatem utitur ⁶.

Tertia figura delicti hoc canone puniti est *impedire ne fructus seu redditus ad eos perveniant ad quos de iure pervenire debent*. *Impedire* autem is dicitur qui vi, dolo, fraude aut alio modo iniusto et

doctrinae in textu admissae qua tres figurae delicti in Codice agnoscuntur. Cfr. Chelodi, *l. c.*, n. 78: « Interpretes iuris anterioris sunt quidem maxima attentione legendi, at non omnes eorum sententiae recipiendae. Immo et de responsis S. O. et S. P. idem affirmandum esse arbitramur ». At iam ante Codicem optimae notae auctores, ut Hollweck, *l. c.*, § 156, pag. 238, nota 18, docebant tres figuras delicti ex Tridentino admittendas esse.

¹ Hilarius a Sexten, *l. c.*, 144; Chelodi, *l. c.*, n. 78; Cipollini, *l. c.*, p. 121; Vromant, *l. c.*, n. 14; Vermeersch-Creusen, *l. c.*, III, n. 545. Cfr. tamen circa clausulam *de manu legitimi domini* quae supra n. 1993 in nota disseruimus, ex quibus ad usurpationem sufficere diximus occupationem rei quae quovis modo fiat sive emptione sive per violentiam sive hereditate, dummodo is qui rem occupat sciat rem esse ecclesiasticam et illum, a quo eam immediate accipit, iniuste illam possidere qua usurpatorem. Contradicunt tamen alii ut Cipollini, *l. c.*, p. 149, 150. Cfr. S. Poenitentiariae decisiones, 8 Martii et 8 Maii 1906 in quibus declaratur poenas incurrrere emptores qui bona ecclesiastica emunt postquam a civitate per aliquod tempus retenta sunt et in publicos usus adhibita. Chelodi, *l. c.*, n. 78, p. 89. Cfr. etiam supra n. 1993, ubi de can. 2345.

² Cfr. Hollweck, *l. c.*, § 156, nota 18, p. 238.

³ « Usurpationem plures intelligunt late pro qualibet acceptione iniusta; alii vero eam sumunt sensu stricto pro occupatione auctoritativa et potestativa seu potentiali; ita ut usurpationes seu occupationes privatae excluduntur; ita Reatinus, Bucceroni etc., et ut videtur probabilius ». Hilarius a Sexten, *l. c.*, p. 214.

⁴ Ita Hollweck, *l. c.*, § 156, nota 18, p. 238.

⁵ « Novo iure nihil exprimitur quo deducatur haec limitatio; immo potius excluditur, uti supra monuimus, nova dictione neminem excludente: *si quis* (ideo quilibet sit) *usurpare praesumpserit etc.* Et nonne usurpat privatus quisquam, qui quocumque iuris praetextu bona ecclesiastica occupat? Concedimus huiusmodi usurpationes communius et frequentius esse potestativas, quia potestatis est figere ius, quod tamen in casu nonnisi iniuria est et manet: sed, quaesito iuris colore, possunt et privati occupare; cur igitur excluderentur? ». Cipollini, *l. c.*, p. 150. In eodem sensu Cerato, *l. c.*, n. 84, p. 128; Chelodi, *l. c.*, n. 78; Cappello, *l. c.*, n. 335; Sole, *l. c.*, n. 385, pag. 305, 306.

⁶ Cfr. Chelodi, *l. c.*, n. 78.

illegitimo prohibet ne fructus nondum percepti ad suum legitimum destinatarium perveniant. Non requiritur ad hoc ut impediens fructus sibi usurpet aut in suos usus convertat; sufficit ut ius percipiendi quovis modo impediatur ¹.

De certis casibus, personis et actibus quaestio moveri potest utrum verum delictum contineant et utrum inter usurpantes vel potius inter convertentes in proprios usus vel in impediens computentur.

Notandum est quod licet tres actus tres figuras delicti contineant, si tamen tres actus in unica persona concurrant unicum constituunt delictum. Ita, e. g., parochus intrusus considerari potest ut usurpans, itemque ut in proprios usus convertens et ut impediens ne redditus ad eos perveniant ad quos de iure pertinent, et tamen, ut videtur, non trium delictorum sed unius reus erit delicti.

Inter *usurpatores* comprehenduntur emptores bonorum ecclesiasticorum qui bona emerunt a gubernio usurpatore vel etiam ab alia persona physica aut morali usurpatrice ².

Sunt tamen qui docent tales reos esse delicti solummodo quatenus ipsi in *propriis usus bona convertunt* ³.

Quod si verum esset, a delicto de quo hic agimus immunitas habenda esset persona quaelibet etiam privata quae bona ecclesiastica emat ad publicam utilitatem aut ad aliquod beneficentiae opus complendum, quod absonum videtur. Omnino autem reicienda videtur doctrina ⁴ qua dicitur delictum non committi si bona olim usurpata nunc emantur, nisi forte, ut apud nos ex novissimo Concordato factum esse scimus, Sanctae Sedis venia habeatur.

Ex altera parte alii severiores docent delictum adhuc subsistere in casu quo bona emantur ab eo qui ea primo emit cum venia Sanctae Sedis ⁵. Verum hac in re videndae sunt conditiones a Sancta Sede appositae veniae concessae ⁶.

Modo certo eximi a delicto videntur ex pluribus Sanctae Sedis resolutionibus civitatis consiliarii eorumque maior seu syndicus, qui bona ecclesiastica non in proprios usus, sed in communes civitatis usus acquirunt ⁷. Idque

¹ Discrepat dictio Codicis a dictione Tridentini, ubi dicebatur *usurpare seu impedire*; in Codice autem *usurpare aut impedire*... Particula *seu* est explicativa, particula *aut* est disiunctiva. Cfr. Caviglioli, *l. c.*, n. 139; Cappello, *l. c.*, n. 328, 343.

² S. Officium, 8 Iulii 1874; Pii XI, 15 Iulii 1924, ad V; S. Poenitentiaria, 6 Maii 1906. Gennari, *Consultazioni morali*, I³, n. 1, p. 7.

³ Ita Cipollini, *l. c.*, p. 149, et ut videtur Cappello, *l. c.*, 336, 2.

⁴ A Cerato, *l. c.*, 84, p. 128, admissa.

⁵ Cfr. Gennari, *l. c.*, I, n. 1, p. 5, b.

⁶ Cfr. Gennari, *l. c.*, I, n. 14, p. 43. Sancta Sedes in concessione veniae sequentes solita erat olim apponere condiciones: a) Retinendi eadem bona ad nutum Ecclesiae eiusque mandatis subinde parendi. b) Conservandi ipsa bona et rem utilem in eis gerendi. c) Adimplendi pia onera iisdem bonis adnexa. d) Subveniendi ex fructibus ipsorum bonorum personis seu locis, ad quae de iure pertinent. e) Monendi heredes et successores per syngrapham subscriptam de huiusmodi obligationibus, ut ipsi sciant ad quid teneantur. Cfr. *Monitore Ecclesiastico*, I, p. 192.

⁷ S. Poenitentiaria 9 Dec. 1905. Contrarium decreverat antiquius seu 13 Novembris 1863, Sacra eadem Poenitentiaria. Cfr. S. Poenitentiarium, 5 Augusti 1907. Vermeersch, *Periodica*, IV, p. 218, 219, n. 276.

valere declaratum pariter est etiam in casu quo consiliarii suo voto seu suffragio maiorem seu syndicum coegerint ad bona ecclesiastica emenda, et agatur de monasterio sororum iniuste spoliatarum atque liquidator seu spoliator mala fide egerit ¹. Immo eadem Sancta Sedes declaravit tales consiliarios, et eorum maiorem seu syndicum ex eo quod talem emptionem decreverint, non posse certo modo obligari ad restitutionem, quia de hac obligatione certo non constat ². Verum si civitas, quae bona ecclesiastica usurpata in publicos usus emit, ista bona sive per totum sive per partes vendibilia proponat, emptores qui ea in proprios usus acquirunt, ratione rei acceptae, ad restitutionem tenentur; loco vero restitutionis petere possunt compositionem ³. Si liquidatores in liquidatione facienda partem bonorum sibi retineant in suos usus a delicto immunes non sunt ⁴.

Admittunt pariter aliqui auctores a delicto excusari eos qui bona ecclesiastica emunt usurpata ad *modum unius* unita cum aliis bonis seu rebus a quibus divelli non possunt ⁵.

1999. — Qui res seu bona ecclesiastica acquirit titulo iuris saltem colorato, e. g., hereditate, donatione etc. licet forte non sit censendus usurpator, certe tamen delicti reus est qua impediens ne reditus ad quos pertinent perveniant, aut qua convertens in suos usus ⁶.

Conductores, sine venia Sedis Apostolicae, bonorum seu fundorum ecclesiasticorum usurpatorum sunt certe rei delicti ut Sancta Sedes declaravit ⁷.

Non videntur, iuxta plures auctores, esse rei delicti commodatarius, depositarius, censuarius qui sunt negligentes in solvendis canonibus aut rebus ipsis itemque res ecclesiasticas alienantes aut destruentes ⁸.

¹ S. Poenitentiaria, 7 Februarii 1906.

² S. Poenitentiaria, 28 Mart. 1906.

³ S. Poenitentiaria, 21 Maji 1906. Quod responsum una cum praecedentibus et alio 17 Sept. 1906 eiusdem fere tenoris invenire poteris simul collecta apud Vermeersch, *Periodica*, III, n. 176, p. 229 (45) et sqs. Cfr. etiam A. Boudinhon, *Biens d'Église et peines canoniques*, 1909, Paris, pag. 139 et sqs. ubi varia documenta afferuntur.

⁴ S. Poenitentiaria, 5 Augusti 1907. Vermeersch, *Periodica*, IV, 218, 219.

⁵ Hollweck, *l. c.*, § 156, nota 26, p. 239; Cappello, *l. c.*, n. 336.

⁶ Cappello, *l. c.*, 336, 4. Hollweck, *l. c.*, § 156, nota 26, p. 239, 240, de his haec habet: Heredes et donatarii acceptatione doni aut hereditatis, quae bona ecclesiastica sint, non fiunt eo ipso delicti rei, sed tunc primo cum iis occasio offertur quae dono aut hereditate acceperunt legitimis dominis restituendi, si de facto tunc non restituant. Id tamen ad casum restrinxerim quo acceptatio facta sit bona fide. Cfr. etiam Gennari, *l. c.*, I, n. 1, pag. 5, 6. Cfr. praeterea quae infra dicuntur in nota de doctrina a Cerato in hac re admissa.

⁷ Cfr. S. Poenitentiarium, 5 Augusti 1907, ad l. Gennari, *l. c.*, I, n. 1, p. 6, c; Chelodi, *l. c.*, n. 78, p. 88, nota 1; Cappello, *l. c.*, n. 337. Contradicunt aliqui ut Cerato, *l. c.*, n. 84, p. 128; Cipollini, *l. c.*, p. 151.

At sine efficacibus argumentis ut videtur. Cerato, *l. c.*, 84, p. 128, excusat a delicto non solum conductores et administratores, sed etiam eos qui bona olim usurpata nunc emergent ab usurpatoribus, itemque eos qui eadem bona hereditate acquirunt. Atque idem clarus auctor in opusculo: *Tre opinioni quanto a censura dal ch. Prof. P. Felice Cappello, S. J. discusse e giudicate*. Padova, 1926, p. 7 et sqs., suam mitiorem opinionem, praesertim quod emptores et conductores attinet, acriter defendit. Verum rationes a Cerato allatae, licet spernendae non sint, tales non esse videntur quae nos cogant a doctrina in textu contenta recedere.

⁸ Cappello, *l. c.*, n. 336, 3; Cerato, *l. c.*, 84, p. 128; Cipollini, *l. c.*, p. 151.

Verum hac de re distinctione opus esse videtur. Commodatarius, depositarius, censuarius non sunt certe usurpatores nec convertentes bona in proprios usus, at, ut videtur, possunt computari inter impediētes ne redditus ad quos de iure pertinent perveniant, saltem si de facto impediānt ¹.

Sequestrans redditus beneficii ecclesiastici certe reus est delicti quatenus impedit quo minus redditus ad quos pertinent de iure perveniant. At si id agat ex iusta ratione, e. g., ad sui debiti solutionem obtinendam, iuxta aliquos a delicto excusatur ².

Certe sunt rei delicti patroni in suos usus bona beneficii patronatus convertentes ³, itemque ii qui sequestrant vel quovis alio modo usurpant fructus bonorum alicuius personae moralis ecclesiasticae, aut distributiones quotidianas ⁴.

Rei sunt delicti parochi alique beneficiati intrusi tum ut convertentes in proprium usum tum ut impediētes ne redditus ad quos pertinent perveniant ⁵.

Etiam administratio bonorum ecclesiasticorum usurpatorum in proprium favorem sine venia Sanctae Sedis facta seu exercita delictum constituit ⁶.

Qui lege civili fretus aliquod ius sibi in Ecclesiam aut in bona ecclesiastica tribueret aut vindicaret qua in proprios usus convertens aut qua impediens delicti reus fit ⁷.

Qui probabile ius in bona quae usurpat aut in proprium usum convertit habet, delictum haec faciens non committit ⁸.

2000. — Concurrēns ad licitationem bonorum ecclesiasticorum usurpatorum, sive fide concurrit ad lucrum ex sua pacta recessione captandum, sive cum vera intentione emendi, si de facto bona usurpata non emat, delictum non committit ⁹.

Qui fructus naturales bonorum ecclesiasticorum usurpatorum publicae venditioni expositos emit, nisi mala fide pretio multo iusto inferiori emat, delictum non committit ¹⁰.

Legata pia, antequam in possessionem Ecclesiae sint, inter bona ecclesiastica non sunt computanda; ea igitur usurpare aut detinere non est per

¹ Cfr. etiam Cappello, *l. c.*, n. 339, ubi admittit etiam destruentes, sequestrantes et furantes fructus bonorum ecclesiasticorum nondum perceptorum inter impediētes computari.

² Gennari, *l. c.*, I, n. 30, p. 169, 170; Cappello, *l. c.*, n. 339, 2.

³ Gennari, *l. c.*, I, n. 1, p. 6; Cappello, *l. c.*, n. 338.

⁴ Gennari, *l. c.*, I, n. 1, p. 6, 7.

⁵ Prümmer, *Manuale theologiae moralis*, III⁵, n. 518.

⁶ Cfr. Gennari, *l. c.*, I, n. 31, p. 170, 171. Cfr. tamen etiam S. Poenitentiarium, 5 Augusti 1907, ad 11, ubi declaratur liquidatores qui nomine gubernii bona usurpata administrant quin sibi aliquid retineant, poenas non incurrere. Cfr. item quae supra in nota diximus de doctrina a Cerato admissa, administratores eximente a censura.

⁷ Cappello, *l. c.*, n. 338.

⁸ Gennari, *l. c.*, I, n. 1, p. 7.

⁹ Gennari, *l. c.*, I, n. 1, p. 4 et n. 3, pag. 39; Cappello, *l. c.*, n. 336. S. Poenitentiarium, 15 Aprilis 1873.

¹⁰ S. Poenitentiarium, 5 Augusti 1907 ad III, Cappello, *l. c.*, n. 339. Paulo aliter Gennari, *l. c.*, I, n. 7, p. 52 et sqs.

se delictum de quo hic agimus ¹ quia ad ea Ecclesia solum ius ad rem non autem ius in re habet. Sunt tamen qui docent haec legata, etsi nondum in possessionem pervenerint, in propriam utilitatem convertere cadere sub figura *impedientium* ne reditus ad eos perveniant ad quos de iure pertinent ².

Aliqui docent non committere delictum de quo agimus illum qui legatum in possessione Ecclesiae existens et pro aliquo fine bono acceptatum alii finis pio applicat et convertit ³.

Verum licet taliter agere non sit bona in proprios usus convertere aut usurpare, videtur tamen esse *impedire ne reditus ad quos pertinent* perveniant.

Fures bonorum ecclesiasticorum certo, ex declaratione Sanctae Sedis ⁴, non sunt usurpatores sensu iuridico stricto, quia furans non praetendit habere ius in rebus quas furatur ⁵.

Iuxta alios tamen de iure Codicis fur reus esset delicti quatenus suo furto impedit quo minus reditus bonorum ad eos ad quos pertinent perveniant ⁶.

Plures tamen auctores, etiam post Codicem fures bonorum ecclesiasticorum eximunt a delicto de quo agimus ⁷.

Censum aut canonem redimere ecclesiasticorum bonorum a potestate civili usurpatorum est cooperari efficaciter usurpationi patratae et taliter agens, seu redimens canones a daemano civili, reus fit delicti ⁸.

Clericus qui appropriatione indebita bona ecclesiastica ad cultum publicum vel ad sustentationem ministrorum a fidelibus oblata, in suos usus convertit, reus est huius delicti ⁹.

Qui decimas non solvit aut alias debitas praestationes dare renuit, non committit delictum de quo agimus, sed cadit sub sanctionibus can. 2349 ¹⁰.

¹ Gennari, *l. c.*, I, n. 1, pag. 9; Cappello, *l. c.*, 339, 1.

² Ita Chelodi, *l. c.*, n. 78, 3; Cerato, *l. c.*, n. 84, p. 128. Cfr. tamen de hac quaestione quae supra n. 1996, pag. 439, nota 5, diximus relate ad legem civilem italicam vi cuius legatum in patrimonium legatarii cedit morte testatoris. Cappello, *l. c.*, n. 331.

³ Ita Cappello, *l. c.*, n. 338.

⁴ S. Offic., 9 Mart. 1870; S. Congr. Concilii, 27 Februarii 1696, apud Gennari, *l. c.*, I, n. 1, p. 8.

⁵ Cfr. Gennari, *l. c.*, I, n. 1, p. 8; Hilarius a Sexten, *l. c.*, p. 214. Cfr. etiam Hollweck, *l. c.*, § 156, nota 18, p. 238.

⁶ Chelodi, *l. c.*, 78, p. 88, nota 2; Cappello, *l. c.*, n. 337 et 339; apponunt tamen clausulam isti auctores: dummodo ne agatur de fructibus iam perceptis. — Quia in casu fructus iam ad quos pertinent de iure pervenisse videntur. Cfr. etiam Vromant, *l. c.*, n. 29, 4.

⁷ Cerato, *l. c.*, 84, p. 129; Sole, *l. c.*, n. 385, 5, p. 305; Prümmer, *l. c.*, III, n. 518; Ci-pollini, *l. c.*, p. 151; Caviglioli, *l. c.*, n. 138.

⁸ S. Poenitentiarum, 1 Iunii 1869. Gennari, *l. c.*, I, n. 43, pag. 240. Paulo aliter Caviglioli, *l. c.*, n. 140, p. 115, nota 2. Cappello, *l. c.*, n. 340 probabilem habet opinionem admittentem modo absoluto redemptionem licitam esse, si eam lex civilis admittat. At forte in hoc est aequivocatio; lex utique civilis circa contractus est canonizata at non in casibus in quibus aliud iure canonico cavetur; cfr. can. 1529. Census redimere vel canones quando redemptio fit per Ecclesiam ita ut reditus in bonis ecclesiasticis remaneant utique licet, at non licere videtur si reditus in manus usurpatorum remaneant. Cfr. Gennari, *l. c.* Admitti utique potest excusatio si lex civilis redimentem cogat.

⁹ Augustine, *l. c.*, VIII, 390.

¹⁰ Cappello, *l. c.*, n. 338, 10.

2001. — 2° *Poenae*. - a) *Excommunicatio latae sententiae in omnes delinquentes*. - Si quis bona ecclesiastica cuiuslibet generis, sive mobilia sive immobilia, sive corporalia sive incorporalia, per se vel per alios, in proprios usus convertere et usurpare praesumpserit aut impedire ne eorundem fructus seu redditus ab iis, ad quos iure pertinent, percipiantur, excommunicationi tandiu subiaceat, quandiu bona ipsa integre restituerit, praedictum impedimentum removerit, ac deinde a Sede Apostolica absolutionem impetraverit ¹.

Ad delictum completum et perfectum requiritur *praesumptio*, proinde poenam hanc effugit delinquens ex quavis imputabilitatis imminutione sive ex parte intellectus sive ex parte voluntatis ².

Codex aliter ac caput Tridentini concurrentes in delictum non memorat, qui tamen etiam de iure vigente poenam incurrunt ad normam can. 2209 et 2231 ³.

Certum est de iure vigente excommunicationem contrahi etiam a regularibus et Episcopis si deliquerint ⁴.

Licet ordinarie ad congruam satisfactionem necessariam pro absolutione a censura contracta sufficiat seria promissio satisfaciendi ⁵; in casu tamen huius excommunicationis requiritur integra praevia restitutio. Attamen id valet solum pro casu quo delinquens qui absolutionem petit possibilitatem habeat integre restituendi; alioquin sufficit etiam in hoc casu seria promissio restituendi cum primum poterit ⁶.

Si poenitens difficultatem, non absolutam impossibilitatem, habeat restituendi, potest *compositionem* a Sancta Sede obtinere ⁷.

Circa usurpationem bonorum ecclesiasticorum a gubernio italico factam saeculo transacto, pro iis qui bona eadem usurpata in proprios usus converterant et nondum suae conscientiae consuluerant, compositione aut condonatione a Sancta Sede obtenta, providit novissimum Concordatum inter Sanctam Sedem et Italiae regnum initum anno 1929, art. 28, in quo Summus Pontifex « pro sua paterna charitate, voluntatem suam pandere dignatus est sacrilegas bonorum ecclesiasticorum usurpationes et possessiones condonandi et consequenter horum bonorum detentoribus ecclesiasticarum poenarum remissionem indulgendi iuxta normas tradendas in peculiari instructione ad Ordinarios mittenda ».

¹ C. 2346.

² C. 2229, § 2. Ayrinhac, *l. c.*, n. 297; Augustine, *l. c.*, VIII, 392. Erronee assertit Cappello, *l. c.*, 335, 3, clausulam *praesumptionis* in capite Tridentini non exsistere.

³ Paulo aliter Ayrinhac, *l. c.*, n. 297, videtur solos *mandantes* censurae subicere; non recte.

⁴ Caviglioli, *l. c.*, n. 139; Ayrinhac, *l. c.*, n. 297; Cappello, *l. c.*, 329 et 343; Cipollini, *l. c.*, p. 147, 148; Pistocchi, *l. c.*, p. 148; Sole, *l. c.*, n. 385; Cerato, *l. c.*, n. 84, p. 127, etc. Aliter ex iure veteri Tridentino. Cfr. Hilarium a Sexten, *l. c.*, p. 214.

⁵ Cfr. cc. 2242, § 3 et 2248, § 2.

⁶ Salucci, *l. c.*, II, n. 292; Cipollini, *l. c.*, p. 152; Cappello, *l. c.*, n. 342.

⁷ Cfr. de compositione plures Sanctae Sedis instructiones. Secret. Status 21 Sept. 1907; S. Congr. Concil. 12 Mart. 1913; Gennari, *l. c.*, I, n. 2, p. 11, 12; Salucci, *l. c.*, II, n. 292, p. 191, nota 2; Ojetti, *Synopsis*, v. *Compositio*.

Itaque Sacra Poenitentiaria, de expresso Summi Pontificis mandato, haec quae sequuntur, iuxta ipsius Sanctissimi mentem, statuenda et declaranda censuit:

« 1° Nomine et auctoritate Summi Pontificis, Sacra Poenitentiaria sollemniter declarat Sanctissimum condonationem plenam omnibus bonorum ecclesiasticorum iniuste detentoribus benigne elargiri, exceptis tantum aedificiorum sacrorum possessoribus, quibus Ordinarii consulant iuxta instructiones Sacrae Congregationis Concilii.

« 2° Ordinariorum erit nonnullos pietate ac doctrina praestantes deputare confessarios quos adire debeant poenitentes bonorum Ecclesiae possesores, qui, condonationis beneficio donati, propriae conscientiae per absolutionem a reatu et a poenis incursis consulere exoptant. Confessariis vero ab Ordinariis selectis, ut munus eis commissum rite explere valeant, haec Sacra Poenitentiaria omnes tribuit facultates necessarias et opportunas ¹.

« 3° Confessarius memoratos poenitentes ad se accedentes rite dispositos a culpis et a poenis quibus ligantur in foro sacramentali absolvat, imposita tamen congrua poenitentia salutari necnon aliqua elargitione iudicio ipsius confessarii favore causarum piarum ad respectivum Ordinarium aut directe a poenitentibus aut per confessarium quamprimum remittenda, et addita quoque iniunctione ut, si quae vasa sacra aut pretiosam suppellectilem, aedibus sacris olim pertinentia, apud se retineant, eidem Ordinario statim reddant.

« 4° Poenitentibus ita absolutis confessarius ingens condonationis beneficium a Summo Ecclesiae Principe elargitum iuxta iam allatam Sacrae Poenitentiariae declarationem recolat et explicet, vi cuius nedum Ecclesiae bona ab ipsis possessa in liberam et plenam proprietatem adipiscuntur, sed etiam ab omnibus oneribus ratione vel occasione eorum possessionis contractis necnon ab illis forte eisdem bonis quavis ratione inhaerentibus omnino liberantur. Nihilominus quod speciatim spectat ad onera Missarum aliorumque id genus suffragiorum, quamvis, supplente Sanctissimo de thesauro Ecclesiae, et ipsa sint quoque remissa, confessarius tamen poenitentes, ipsius Sanctissimi nomine, vehementer hortetur ut semel saltem pro sua pietate ac religione et ipse aliquid conferat.

« 5° Impertitae in foro interno absolutionis et sincerae promissionis a poenitente factae mandata fideliter exsequendi scriptum testimonium confessarius eidem poenitenti tradet; ad cuius ostensionem Superior etiam in foro externo eum absolutum declarabit. Huius vero documenti pro sua suorumque tranquillitate poenitens authenticum exemplar petere et apud se retinere poterit » ².

2002. — *b) Poena specialis in patronos criminis reos.* - Si delictum de quo supra usurpando, convertendo in proprios usus et impediendo ne reditus bonorum ecclesiasticorum ad quos de iure

¹ Modo igitur generali confessariis electis ab Ordinario datur facultas absolvendi ab excommunicatione non solum huius can. 2346, sed etiam can. 2345.

² *Instructio S. Poenitentiariae Apostolicae*, 12 Maii 1929. Cfr. *Apollinaris*, II, 423 et sqs.

pertinent perveniant, eiusdem ecclesiae vel bonorum ecclesiasticorum patronus commiserit, praeter poenam excommunicationis de qua supra, etiam iure patronatus eo ipso privatus existat ¹.

Agitur, ut patet, de poena latae sententiae iam alio in canone statuta ².

Attamen ut patronus censeatur ius patronatus amisisse, requiritur et sufficit sententia declaratoria ³.

2003. — *c) Poenae speciales in clericos delicti reos.* - Clericus delictum de quo supra committens vel in eodem consentiens, privetur praeterea, scilicet praeter excommunicationem quam et ipse contrahit, beneficiis quibusbet, ad alia quaelibet inhabilis efficiatur et a suorum ordinum executione, etiam post integram satisfactionem et absolutionem, sui Ordinarii arbitrio suspendatur ⁴.

Istae poenae sunt omnes vindictivae non exclusae suspensione et ferendae sententiae.

2004. — **XXI. Illegitima alienatio bonorum ecclesiasticorum.** - **1° Delictum.** - Delictum committunt qui bona ecclesiastica alienare aut in iis alienandis consensum praebere praesumpserint contra praescripta canonis 534, § 1 et can. 1532 ⁵.

a) Ex canonibus autem istis a Codice citatis inter alienantes enumerantur:

α) Religiosi alienantes res pretiosas aliave bona quorum valor superet summam triginta millium libellarum seu francorum, vel contrahunt debita et obligationes ultra praedictam summam, sine beneplacito apostolico ⁶.

β) Religiosi alienantes bona infra praedictam summam triginta millium libellarum seu francorum sine requisita licentia scripta Superioris ad normam Constitutionum cum consensu sui Capituli seu Consilii per secreta suffragia manifestato ⁷.

Quis sit Superior cuius licentia requiritur et cuius defectus delictum constituit, itemque quibus in casibus Superior ad licentiam dandam indigeat consensu Consilii seu Capituli, Constitutionum singularum religionum est definire.

γ) Moniales aut sorores iuris dioecesani alienantes aut debita et obli-

¹ C. 2346.

² Cfr. c. 1470, § 1, n. 6.

³ C. 1740, § 3.

⁴ C. 2346.

⁵ C. 2347. Ius antecedens his exprimitur verbis Constitut. «*Apostolicae Sedis*», n. 36, inter excommunicationes nemini reservatas: «*Alienantes et recipere praesumentes bona ecclesiastica, absque beneplacito apostolico, ad formam Extravagantis Ambitosae, De rebus ecclesiasticis non alienandis*».

⁶ C. 534, § 1.

⁷ C. 534, § 1.

gationes contrahentes, ut supra dictum est de religiosis, sine licentia Sanctae Sedis sive sine licentia Superiorissae pro ratione valoris rei alienatae, et in quolibet casu sine licentia Ordinarii loci ¹.

δ) Moniales regularibus subiectae alienantes aut debita contrahentes sine licentiis Sanctae Sedis, Superiorissae, Ordinarii loci, ut supra, pro ratione valoris bonorum alienatorum et praeterea Superioris regularis cui monasterium subiectum est ².

Ad delictum in casu sufficit omissio uniuscuiusvis licentiae requisitae a iure. Exsistit delictum si omissa sit licentia Ordinarii loci, etsi obtenta sit licentia Superioris regularis, item, si obtenta quidem sit licentia Ordinarii loci, omissa autem licentia Superioris regularis.

ε) Omnes, quicumque hi sint, alienantes res ecclesiasticas pretiosas aut quae valorem excedunt triginta millium libellarum seu francorum, sine licentia Sedis Apostolicae ³.

ζ) Omnes alienantes sine licentia Ordinarii loci et sine consensu eorum quorum interest res seu bona ecclesiastica quae valorem non excedunt mille libellarum seu francorum ⁴.

Ordinarius loci in hoc casu, antequam licentiam concedat, audire debet Consilium administrationis, nisi de re agatur minimi momenti ⁵.

η) Omnes alienantes bona ecclesiastica quorum pretium continetur inter mille libellas et triginta millia libellarum seu francorum, sine licentia Ordinarii loci, qui ad hanc licentiam dandam indiget consensu Capituli cathedralis, Consilii administrationis, et eorum quorum interest ⁶.

Si Ordinarius loci det licentiam, non habeatur autem consensus Consilii administrationis aut Capituli aut eorum quorum interest delictum subsistit.

2005. — b) Qua *consensum praebentes* illegitime alienationi factae rei sunt delicti omnes quibus ius competit dandi licentiam aut consensum ad alienationem faciendam, si licentiam aut consensum praebeant ultra limites a iure statutos.

Quinam tales personae sint et quinam sint limites intra quos unusquisque se continere debeat resultat ex supradictis. Ita rei sunt delicti quicumque licentiam aut consensum praebeant alienandi res pretiosas sine licentia Sanctae Sedis; item Ordinarius loci licentiam dando alienandi bona ultra decem millia libellarum sine consensu Capituli etc.

Ordinarius loci licentiam dans alienandi bona infra mille libellas sine auditione Consilii administrationis, invalide ex c. 105, n. 1, agere videtur et consequenter reus fit delicti.

Sunt qui doceant consentientes poenas saltem latae sententiae effugere, si consensus in alienatione non influxerit ⁷. Plura quae ad hoc de-

¹ C. 534, § 1.

² C. 534, § 1.

³ C. 1532, § 1, n. 1 et 2.

⁴ C. 1532, § 2.

⁵ Cfr. c. 105.

⁶ C. 1532, § 3.

⁷ Cfr. Vromant, *De bonis Ecclesiae temporalibus*, n. 303, p. 320; Cipollini, *l. c.*, p. 186, 187.

lictum referuntur iam praeventa sunt in his Institutionibus ubi actum est de bonis ecclesiasticis et de eorum alienatione ¹; hic quaedam tantummodo addenda.

Personae quae bona ecclesiastica alienare possunt seu rei esse possunt alienationis illegitimae, de qua hoc canone 2347 agitur, sunt generatim clerici qui ipsorum bonorum administrationem habent, ut parochi, beneficiati, Ordinarii, Superiores religiosi aut oeconomi etc.; quandoque tamen etiam laici rei esse possunt huius delicti, ut administratores confraternitatum, sodalitorum tertiorum ordinum etc. ².

Sunt qui doceant prohibitionem alienandi bona sine certis licentiis et sollemnitatibus non esse urgendam in casu necessitatis aut magnae evidentis utilitatis Ecclesiae. Iuxta hanc doctrinam in casibus istis alienatio facta sine licentia delictum non constitueret ³.

Alienatio hic, quia in poenalibus versamur, stricto sensu intelligenda est seu pro contractibus quibus dominium bonorum transfertur. Tales sunt contractus venditionis emptionis, permutationis, mutui, emphyteusis; tales e contra non sunt commodatum, locatio, hypotheca, repudiatio rei oblatae, transactio etc.; nec obstat quod ex iure Codicis, in alia sede ⁴ etiam ad aliquos ex his actibus Sanctae Sedis licentia requiratur ⁵.

Non requiritur, ut per se patet, ad delictum ut contractus quo bona alienantur sit ex iure canonico validus; immo eius invaliditas ex iure canonico est certa ⁶, at requiritur ut contractus ex iure civili in territorio vigens sufficiens habeatur ad dominium transferendum ⁷.

Quamvis ad quamlibet etiam minimi valoris alienationem donorum votivorum ⁸ semper Sanctae Sedis licentia requiratur, omissio tamen huius licentiae probabiliter delictum de quo agimus non constituit nisi donaria votiva in ea quantitate aut eius pretii sint quae res pretiosas constituent ⁹.

Venditio sacrae suppellectilis veteris ad novam emendam, iuxta plures, non censetur alienatio prohibita administratoribus ecclesiasticis, ideoque talis venditio, etiam sine licentia aut consensu facta, non est delictum ¹⁰.

¹ Cfr. vol. II, n. 1034 et sqs. et n. 1070 et sqs.

² Cfr. Hollweck, *l. c.*, § 158, nota 2, p. 241; Cappello, *l. c.*, n. 413.

³ Cfr. Cappello, *l. c.*, n. 409, 2; De Meester, *Iuris canonici et iuris canonico-civilis compendium*, III, n. 1484. Requirit tamen aliqui ut tempus non suppetat recurrendi et ut consensus Ordinarii habeatur si agatur de casu quo necessaria esset licentia Sanctae Sedis. Cfr. Cavigioli, *l. c.*, n. 177; Aertnys-Damen, *l. c.*, II, n. 1078; Hollweck, *l. c.*, § 158, nota 4, p. 242. Cfr. etiam c. 81.

⁴ Cfr. c. 1533.

⁵ Cfr. c. 19. Chelodi, *l. c.*, n. 79, p. 90; Cavigioli, *l. c.*, n. 176; Eichmann, *l. c.*, p. 173; Cappello, *l. c.*, n. 410; Noldin-Schönegger, *l. c.*, n. 100; Ayrinhac, *l. c.*, n. 301, d. Severius Vromant, *De bonis Ecclesiae temporalibus*, n. 303, p. 320. Aertnys-Damen, *l. c.*, II, 1078. Cfr. etiam Hollweck, *l. c.*, § 158, nota 11, p. 244; Sole, *l. c.*, n. 387.

⁶ C. 1530, § 1, n. 3.

⁷ Cappello, *l. c.*, n. 413.

⁸ S. C. Concilii, 12 Iulii 1919, *A. A. S.*, XI, 416 et sqs.

⁹ Cappello, *l. c.*, n. 409; Chelodi, *l. c.*, n. 79, p. 90, nota 2, ubi idem affirmat et de aliis rebus quae ratione cultus alienari nequeunt sine licentia Sanctae Sedis, ut sunt reliquiae et sacrae imagines.

¹⁰ Hollweck, *l. c.*, § 158, nota 6, p. 243; Cappello, *l. c.*, n. 411.

Res quae servando servari nequeunt non solum possunt sed et debent alienari, nec ad hanc alienationem requiritur Superioris licentia ¹.

Aliqui auctores excusant a delicto alienationes bonorum ecclesiasticorum factas inter personas morales ecclesiasticas ²; verius tamen delictum etiam in hoc casu subsistit ³.

A delicto perfecto videtur eximi consensus alienationi praestitus sub conditione: «*Si accedat Sanctae Sedis licentia*»; saltem si conditio ista suspensivo modo addatur ⁴.

Inter reos delicti quia *alienantes sine necessaria licentia aut necessariis consensibus* sunt certe qui bona ecclesiastica alienant sine consensu eorum quorum consensus ad alienationem ex lege ecclesiastica requiritur.

Utrum rei delicti habendi sint etiam ii qui res alienant sine consensu auctoritatis civilis, si hic consensus ex iuris civilis praescripto requiratur, res dubia videtur. Sunt qui docent tales reos esse delicti ⁵, quia forte *auctoritatis etiam civilis interest* de alienatione bonorum ecclesiasticorum. Verius tamen affirmaverim alienantes sine consensu auctoritatis civilis reos non esse delicti, quia de hoc consensu non videtur sollicita esse Ecclesia. Excipe casum quo ex Concordato aut instructionibus Concordato adnexis etiam consensus auctoritatis civilis ad alienationes, aut ad certas alienationes de iure requiratur ⁶.

Qui bona ecclesiastica illegitime acquisita alienat, nec ipse, nec qui ab eo bona emit probabiliter reus est delicti de quo hoc canone agitur ⁷.

Qui res alienat cum beneplacito apostolico certe delictum non committit etsi de nullius alius personae consensu sollicitus sit. Verum tamen est Sanctam Sedem aliarum personarum consensum praevium requirere antequam ipsa licentiam alienandi det ⁸.

Docent probabiliter aliqui auctores *res pretiosas ratione materiae* ⁹ non haberi nisi pretium rei triginta millia libellarum excedat, et proinde

¹ Hollweck, *l. c.*, § 158, nota 7, p. 243.

² D'Annibale, Gury-Ballerini, Bucceroni, apud Hollweck, *l. c.*, § 158, nota 12, p. 244.

³ Cfr. Cavigioli, *l. c.*, n. 176; Hollweck, *l. c.*, § 158, nota 13, p. 244; Noldin-Schönegger, *l. c.*, n. 100; Cappello, *l. c.*, n. 412.

⁴ Cfr. Aertnys-Damen, *l. c.*, II, 1078; Cappello, *l. c.*, n. 414; Noldin-Schönegger, *l. c.*, n. 100; Cavigioli, *l. c.*, n. 176, p. 146, nota; Hollweck, *l. c.*, § 158, nota 14, p. 244. Circa hunc casum haec recte notat Cavigioli, *l. c.*, p. 146 in nota: «*Theologi ad trutinam revocant facti speciem alienantis conditione adiecta beneplaciti apostolici impetrandi, quem consueverunt a censura immunem dicere, modo ne, ante praemissam potestatem, possessionem emptori tradiderit. Iure enim romano traditione dominia transferuntur. Hodie tamen paulo aliter solutio instituitur; iuri scilicet vigenti standum est; et cum, ante possessionem, solo consensu, legitime praestito, dominium transferatur, eum non posse, si contractus scripturam requirat, hanc conficere, nisi velit censura obstringi, liquet*». Quae valent pro nostris regionibus ubi contractus emptionis venditionis solo consensu fit.

⁵ Huius opinionis videtur esse Cappello, *l. c.*, n. 413, 7.

⁶ Cfr. *Legge 27 Maggio 1929*, n. 848, art. 12, et *Regolamento per l'esecuzione della legge del 27 Maggio 1929*, n. 848, *sugli enti ecclesiastici e sulle amministrazioni civili dei patrimoni destinati a fini di culto; approvato con regio decreto 2 Dicembre 1929*, n. 2262, art. 23 et sqs. Cfr. Giambattista Migliori, *Codice concordatario*, 1931.

⁷ Cappello, *l. c.*, n. 414.

⁸ Cfr. Hollweck, *l. c.*, § 158, nota 3, p. 242.

⁹ Cfr. c. 1497, § 2.

alienationem rei pretiosae ratione materiae infra hanc summam non constituere delictum etsi licentia Sanctae Sedis omittatur ¹.

Non sunt certe huius delicti rei qui prohibent ne res ecclesiasticae sine consensu auctoritatis civilis alienentur, quia tales nec alienant nec consentiunt, sed potius resistunt alienationi ².

Item certe non committunt hoc delictum qui bona ecclesiastica destruunt aut furantur ³.

2006. — 2° *Notae historicae.* - Primis saeculis alienatio bonorum ecclesiasticorum non fuit modo absoluto prohibita, sed potius expresse permissa licet certis normis disciplinata. Leo Papa, anno 447, statuit irritam esse venditionem aut commutationem rei ecclesiasticae absque convenientia et subscriptione clericorum factam ⁴. Severiores dispositiones Synodi Romanae III, a. 502, quibus prohiberi videtur quaelibet alienatio aut concessio ususfructus et poenae decernuntur in donatores, assentatores et venditores et speciatim anathema fertur in eos qui subscripserint, qui dederint vel receperint nisi restituant ⁵, videntur interpretandae de alienationibus arbitrariis et incaute factis. Quae enim de consensu fiebant et ex necessitate ecclesiae alienationes non prohibebantur. Ita expresse permittebatur Episcopis res ecclesiasticas alienare pro redemptione captivorum ⁶. In Synodo VIII, a. 787, statutum est ut irritum esset quidquid Episcopus vel Abbas in principum manum transferre voluerit de salariis episcopii aut monasterii ⁷. Statutum pariter fuit ut vasa sacrata a clericis illegitime distracta restituerentur Ecclesiae ⁸. Semper autem permissum fuit ut *terrulas aut vineolas exiguas et Ecclesiae minus utiles aut longe positas parvas, Episcopus sine consilio fratrum, si necessitas fuerit, distrahendi habeat potestatem* ⁹. Iure Decretalium alienationes rerum ecclesiasticarum faciendae erant ex necessitate et de consensu Capituli; alienatio autem facta sine hoc consensu irrita declarata est ¹⁰, et excommunicatio seu anathema latum in eos qui res ecclesiasticas alienassent ¹¹. Gregorius X in Concilio Lugdunensi II, a. 1274, poenas suspensionis ab officio et administrationis tulit in clericos qui absque consensu Capituli et licentia Papae submitterent ecclesias aut bona ecclesiastica laicis ¹². Paulus II, Constit. « *Ambitiosae* » ¹³ alienationes

¹ Ita Caviglioli, *l. c.*, n. 174. Cfr. de hac re Cerato, *Tre opinioni quanto a censura dal ch. Prof. P. Felice Cappello, S. J., discusse e giudicate*, p. 1 et sqs.

² Hollweck, *l. c.*, § 158, nota 2, p. 242.

³ Cappello, *l. c.*, n. 413.

⁴ C. 52, C. 12, qu. 2.

⁵ Cfr. c. 20, C. 12, qu. 2. = capitibus 4-9 Synodi Romanae III, 1. 502, in epitomen redactis.

⁶ Cfr. c. 13, C. 12, qu. 2. = c. 15 Synodi VIII, habitae tempore Adriani Papae II, anno 869. Cfr. etiam cc. 14, 15, 16. C. 12, qu. 2 in eodem sensu.

⁷ Cfr. c. 19, C. 12, qu. 2.

⁸ C. 2, C. 12, qu. 2, Pelagli I, a. 555-560.

⁹ C. *Terrulas* 53, C. 12, qu. 2. = c. 45 Concil. Agathonensis a. 506.

¹⁰ Cfr. cc. 1, 2, 3, X, 3, 10; cc. 8, 9, X, 3, 10. *De his quae fiunt a praelato sine consensu Capituli*; et c. 8, X, 3, 14, etc.

¹¹ C. 6, X, 3, 13.

¹² C. 2, 3, 8, in 6°.

¹³ 1 Mart. 1468 = c. 1, 3, 4, in Extravag. com.

quaslibet honorum ecclesiasticorum pretiosorum *inconsulto Romano Pontifice*, fieri prohibuit sub variis poenis interdicti, suspensionis, privationis officii et beneficii. Sub his poenis haec Constitutio prohibuit non solum alienationes strictae dictas sed etiam alienationes sensu lato. Urbanus VIII, per decretum S. Congr. Concilii ¹ Constitutionem « *Ambitiosae* » per indulta et privilegia alicubi emollitam restauravit et severius inculcavit. Pius IX Const. « *Apostolicae Sedis* » firmiter adhuc ad universam extendit Ecclesiam poenas latae sententiae et observantiam Const. « *Ambitiosae* » ².

2007. — 3° *Poenae*. - a) *Nullitas actus, obligatio restitutionis et damna reparandi*. - Contra quamlibet alienationem bonorum ecclesiasticorum ex defectu consensus aut licentiae illarum personarum, quarum consensus aut licentia ad valorem ipsius alienationis de iure requiritur, haec quae sequuntur statuta sunt:

α) Nullitas actus quo ipsa alienatio facta seu potius attentata est ³.

De iure Decretalium ⁴, licet alienatio facta sine consensu Capituli irrita habenda fuisset ⁵, vim tamen obtinere eam statutum erat per subsequentem ratihabitionem. Hoc etiam de iure vigente valere putamus.

β) Obligatio restituendi bona illegitime acquisita ⁶ ex illegitima et invalida alienatione. Ex hac obligatione bona ecclesiastica illegitime alienata restituere tenetur ipsorum bonorum detentor et contra eum Ecclesiae competit actio realis, salvo *iure regressus* emptoris in administratorem ecclesiasticum qui illegitime alienavit ⁷.

Pariter Ecclesiae competit *actio personalis* contra Praelatum aut beneficiatum aut quemlibet alium administratorem alienantes, eorumque heredes, ut servetur indemnitas ⁸.

Eadem obligatio restituendi bona ex alienatione obtenta manet in casibus in quibus causa defuit alienationis faciendae, quia etiam in hoc casu alienatio irrita est ⁹.

γ) Obligatio reparandi damna ex alienatione forte illata Ecclesiae ¹⁰.

¹ 7 Sept. 1624, apud Gasparri, *Fontes*, V, n. 2453.

² Cfr. Wernz, *Ius decretalium*, III, n. 134, c. De variis opinionibus quibus aliqui contentebant Const. « *Ambitiosae* » non habere vim in Germania aut aliis regionibus, cfr. Hollweck, *l. c.*, § 158, nota 1, p. 241.

³ Cfr. cc. 1530, § 1, n. 3, 1532 et 534, § 1.

⁴ Cfr. c. 3, X, 3, 10.

⁵ Cfr. c. 1, X, 3, 10.

⁶ C. 2347.

⁷ Wernz, *l. c.*, III, n. 168, 169. Cfr. c. 1534.

⁸ Wernz, *l. c.*, III, n. 169. Cfr. c. 1534.

⁹ Cfr. Wernz, *l. c.*, III, n. 163, 166.

¹⁰ C. 2347.

Haec obligatio afficit tum illegitime alienantes, tum alienationi illegitimae licentiam aut consensum praebentes. Ad hanc urgendam obligationem personae morali damnum passae competit *actio personalis* de qua supra.

2008. — b) *Poenae ferendae sententiae in alienantes res pretii infra mille libellas.* - Qui alienare bona ecclesiastica praesumpserit, aut in iis alienandis consensum praebere contra praescripta canonum, si agatur de re cuius pretium non excedit mille libellas, congruis poenis a legitimo Superiore ecclesiastico puniatur ¹.

Ex hoc praescripto delinquit qui res alienat sine licentia Ordinarii loci aut sine consensu eorum quorum interest, item ipse Ordinarius loci et ii quorum interest si in danda licentia aut praebendo consensu limites excedant sibi praefixos.

Ad delictum hic, sicut et in sequentibus casibus huius canonis, requiritur praesumptio seu plena imputabilitas ².

Pro religiosis quinam sint qui licentiam dare debent pro hoc casu ex iure speciali Constitutionum uniuscuiusque religionis eruendum est.

Ut patet, poena haec sicut et sequentes afficiunt delinquentes praeter sanctiones supra relatas.

2009. — c) *Poenae in illegitime alienantes bona pretii infra triginta millia libellarum et supra mille libellas.* - Qui alienare bona ecclesiastica praesumpserit aut in iis alienandis consensum praebere contra praescripta canonum si agatur de re cuius pretium sit supra mille, sed infra triginta millia libellarum:

α) Patronus privetur iure patronatus ³.

Patronus dupliciter delinquere potest, sive alienando sive consensum praebendo ei qui alienat sine debitis licentiis ad normam can. 1532 requisitis. Requiritur praesumptio.

Agitur de poena ferendae sententiae.

β) Administrator privetur munere administratoris ⁴.

Etiam administrator duplici modo potest peccare, vel alienando res suae commissas administrationi, vel consensum ei praebendo qui alienat sine licentiis a can. 534, § 1 vel 1532 requisitis.

Etiam haec poena est ferendae sententiae.

¹ C. 2347, n. 1.

² Cfr. c. 2229, § 2.

³ C. 2347, n. 2.

⁴ C. 2347, n. 2.

γ) Superior vel oeconomus religiosus privetur proprio officio et habilitate ad cetera officia, praeter alias congruas poenas a Superioribus infligendas ¹.

Circa modum quo tales delinquere possint eadem valent quae de patrono et administratore dicta sunt. Poenae sunt partim determinatae partim arbitrariae, at omnes ferendae sententiae.

δ) Ordinarius loci, alique clerici, officium, beneficium, dignitatem, munus in Ecclesia obtinentes, solvant duplum favore ecclesiae vel piaae causae laesae ².

Etiam isti omnes duplici modo delinquere possunt sicut patronus et administrator.

Non concordant auctores in determinando quid intelligendum sit pro *duplo*. Certe agi videtur de mulcta pecuniaria ³.

Aliqui auctores *duplum* intelligunt pro duplo damni quod passa est ecclesia aut persona moralis in alienatione illegitima ⁴.

Hac opinione admissa si ecclesia nullum damnum passa sit, nulla poena ferri posset in eos qui rem alienarunt sine necessariis licentiis aut consensibus.

Alii, et ut videtur verius, *duplum* intelligunt pro duplo summae aut pretii rei alienatae, ita ut qui, e. g., rem alienat cuius pretium erat viginti quinque millium libellarum, teneatur personae damnum passae solvere quinquaginta millia libellarum ⁵.

Etiam in hoc casu videtur agi de poena ferendae sententiae.

ε) Ceteri clerici suspendantur ad tempus ab Ordinario definiendum ⁶.

Tales clerici, nullum officium aut beneficium possidentes, difficilius in hoc peccare possunt. Non excluditur tamen possibilitas pro ipsis alienandi aut in certis casibus consensum praebendi. Agitur de poena vindicativa ferendae sententiae.

2010. — d) *Excommunicatio latae sententiae in alienantes et recipientes bona ecclesiastica et in consensum praebentes, si illegitime praetermissum fuit beneplacitum apostolicum.* - Si beneplacitum apostolicum, in memoratis canonibus praescriptum ⁷, fuerit scienter

¹ C. 2347, n. 2.

² C. 2347, n. 2.

³ Chelodi, *l. c.*, n. 79.

⁴ Ita, ut videbitur, Chelodi, *l. c.*, n. 79; Pistocchi, *l. c.*, p. 160.

⁵ Ita Augustine, *l. c.*, VIII, 394; Eichmann, *l. c.*, p. 174; Salucci, *l. c.*, II, n. 311, 4; Ayrinhac, *l. c.*, n. 300, b.

⁶ C. 2347, n. 2.

⁷ Cfr. cc. 534, § 1 et 1532.

praetermissum, omnes quovis modo reos, sive dando, sive recipiendo, sive consensum praebendo, manet excommunicatio latae sententiae nemini reservata, praeter poenas ferendae sententiae supra relatas ¹.

Circa hanc poenam notandum est ipsam afficere non solum duas figuras delicti supra explicatas, nempe alienantes et consensum ad alienationem praebentes, sed etiam tertiam figuram, quae *recipientes* comprehendit. Sunt autem recipientes illi omnes qui res ecclesiasticas alienatas recipiunt quovis modo recipiant in dominium, nempe emptione, permutatione etc. ².

Requiritur autem ad poenam incurrendam tam in dantibus seu alienantibus quam in recipientibus et in consensum praebentibus scientia et praesumptio. Si nesciatur agi de bonis ecclesiasticis, aut ad bona ecclesiastica alienanda necessariam esse licentiam Sanctae Sedis, aut saltem nesciatur licentiam requiri sub poena censurae, poena ipsa non incurritur ³.

Quidquid est de iure ante Codicem vigente, de iure Codicis poenam hanc incurrunt etiam Episcopi si deliquerint ⁴.

2011. — XXII. Omissio adimplendi legata aut donationes ad causas pias. - 1° *Delictum*. - Delictum committit qui legatum vel donationem ad causas pias sive actu inter vivos sive ex testamento etiam per fiduciam, obtinuerit et implere negligat ⁵.

Ecclesia praecipit ut voluntates fidelium facultates suas ad pias causas donantium aut relinquentium, sive per actum inter vivos sive per actum mortis causa diligentissime impleantur ⁶.

Neglectio talis obligationis delictum constituit de quo hoc canone.

2012. — 2° *Poenae ferendae sententiae*. - Qui legatum vel donationem ad causas pias sive actu inter vivos sive testamento, etiam

¹ C. 2347, n. 3. Ad quas poenas referatur verbum *praeterea* hoc numero canonis adhibitum, non clare patet. Pistocchi, *l. c.*, p. 161, haec habet: « Il canone dice *praeterea*, con il che è detto che la presente scomunica si aggiunge alle indicate pene, secondo i casi descritti ». Salucci, *l. c.*, II, n. 311, refert illud verbum ad poenas c. 2347 n. 2 expressas. Cappello, *l. c.*, n. 415, refert ad poenas c. 2347, n. 1 et 2. Est tamen aliqua difficultas in his interpretationibus admittendis, quia scilicet in numeris 1 et 2 c. 2347, consideratur specificè casus alienantis res quarum pretium sit infra 30 millia libellarum, pro quibus alienandis proinde beneplacitum non requiritur apostolicum. Eichmann, *l. c.*, p. 174, videtur referre ad verba initio canonis posita quibus restitutio, nullitas actus, et obligatio reparandi damna statuitur.

² Ayrinhac, *l. c.*, n. 300; Cappello, *l. c.*, n. 413.

³ Ayrinhac, *l. c.*, n. 301.

⁴ Ayrinhac, *l. c.*, n. 301; Cappello, *l. c.*, n. 412. Ius ante Codicem cfr. apud Hollweck, *l. c.*, § 158, nota 2, p. 242.

⁵ C. 2348. Iam Concilium Carthaginense IV statuit excommunicandos esse qui defunctorum oblationes ecclesiis negarent, c. 9, C. 13, qu. 2; item Concilium Vasense a. 442, c. 10, C. 13, qu. 2; et Concilium Agathense a. 506, c. 11, C. 13, qu. 2.

⁶ Cfr. cc. 1514 et 1515. Circa haec autem cfr. vol. II, nn. 1053-1056.

per fiduciam, obtinuerit et implere negligat, ab Ordinario, etiam per censuram, ad id cogatur ¹.

Iuxta ea quae alibi explicata sunt legata et donationes ad causas pias etiam sine formalitatibus a lege civili facta suo valore non destituuntur ².

2013. — XXIII. Recusatio dandi praestationes debitas. - 1° *Delictum*. - Delictum committit qui recusat praestationes ex probata consuetudine aut ex legitima taxatione debitas ³.

Huiusmodi praestationes sunt taxae pro variis actibus iurisdictionis voluntariae vel pro executione rescriptorum Sedis Apostolicae vel occasione ministrationis Sacramentorum vel Sacramentalium etc. ⁴.

Inter *recusantes* praestationes debitas non sunt certo adnumerandi pauperes cui gratuitum ministerium parochus denegare non debet ⁵.

Delictum abest si fideles *recusent* quia parochus praestationes illegitime petit seu contra ius, aut plus exigit quam taxatio ei permittit ⁶.

2014. — 2° Poenae ferendae sententiae. - Recusantes praestationes legitime debitas ad normam canonum, prudenti arbitrio Ordinarii, puniantur, donec satisfecerint ⁷.

Concilium Tridentinum ⁸ statuit poenam excommunicationis adhibendam esse in subtrahentes decimas; etiam de iure vigente poterit Ordinarius censuras adhibere, at cautius ⁹.

TITULUS XIV.

DE DELICTIS CONTRA VITAM, LIBERTATEM, PROPRIETATEM, BONAM FAMAM AC BONOS MORES

2015. — Post delicta contra auctoritates, personas et res ecclesiasticas, de quibus sollicita esse debet speciali modo Ecclesia, et de quibus actum est in titulo praecedenti, hoc titulo nobis agendum est de delictis bonis communibus omnibus hominibus oppositis, scilicet de delictis contra vitam, libertatem, proprietatem, bonam famam ac bonos mores.

¹ C. 2348.

² Cfr. vol. II, n. 1054. Cfr. etiam Ayrinhac, *l. c.*, n. 302; Augustine, *l. c.*, VIII, 395, 396.

³ C. 2349, una cum cc. 463 et 1507, § 1.

⁴ Cfr. cc. 1507, § 1; 1234, § 1; 1502. Cfr. etiam Litteras circulares S. Congr. Consist.

29 Iunii 1919, *A. A. S.*, XI, 277 et sqs.

⁵ C. 463, § 4. Augustine, *l. c.*, VIII, 396.

⁶ C. 463, § 2.

⁷ C. 2349, una cum cc. 463, § 1 et 1507.

⁸ C. 12 Sess. XXV *de ref.*

⁹ Salucci, *l. c.*, II, n. 327.

I. Abortus. - 1° *Delictum.* - Delictum committunt procurantes abortum, matre non excepta, effectu secuto ¹.

Abortus est foetus humani immaturi eiectio ex utero matris ².

Foetus censetur immaturus ante septimum mensem a conceptione computandum et tunc est immaturus modo absoluto ita ut ex utero emissus vivere non possit seu non sit vitalis, post septimum vero mensem gestationis foetus emissus vivere potest et est vitalis et proinde ex gravibus motivis, ut salutis matris vel ipsius foetus prospiciatur, accelerari potest eius emissio et dicitur *partus acceleratio* ³.

Sunt qui doceant foetum saltem certis in casibus vitalem esse iam post sex menses et quindecim dies a conceptione ⁴.

Ut habeatur abortus requiritur ut de vero foetu humano agatur. Strictè solummodo post sextam hebdomadam a conceptione computandam *foetus* habetur, ante illud tempus habetur *embryo* ⁵.

At latius foetus humanus vocatur etiam status embryonicus a conceptionis momento usque ad diem partus; et hoc sensu intelligunt de iure vigente nomen foetus theologi et canonistae in definitione abortus. Attamen admittit doctrina non considerari ut abortum actum quo per lavacra aut aliis mediis semen masculinum ex vagina expellitur intra viginti quatuor horas a conceptione seu melius a copula, licet haec expulsio fiat intentione procurandi abortum ⁶.

De iure proinde vigente in delicto abortus non amplius attenditur utrum *foetus animatus* sit an non. Obsoleta et iamdiu antiquata est doctrina qua docebatur foetum masculinum animari post 40, foetum vero femininum post 80 dies a conceptione ⁷.

Haec distinctio relate ad irregularitatem usque ad Codicis promulgationem admissa est ⁸.

Non habetur delictum si ex utero eiiciatur *mola* seu massa carnis quae foetus non sit, licet ea intentione eiiciatur ut procuretur abortus ⁹.

¹ C. 2350. Idem delictum in Constitutione « *Apostolicae Sedis* » n. 32, secundo loco inter excommunicationes Episcopis sive Ordinariis reservatas, his verbis enunciabatur: « Procurantes abortum, effectu sequuto ». Codex addidit verba: *matre non excepta*.

² Hilarius a Sexten, *l. c.*, 217; Chelodi, *l. c.*, n. 80, 1; Augustine, *l. c.*, VIII, 398, 399. Paulo aliter definiunt abortum poenalistae civiles. Ita Saltelli et Romano Di-Falco definiunt abortum his verbis: « L'aborto è ogni violenta interruzione del processo fisiologico di maturazione del feto » Saltelli e Romano Di-Falco, *Commento teorico-pratico al nuovo Codice penale*, 1931, n. 1124. Iuxta hanc notionem ad abortum pertinent certe etiam *embryotomia* et *craniotomia*.

³ Hilarius a Sexten, *l. c.*, p. 218; Cappello, *l. c.*, n. 384; Chelodi, *l. c.*, n. 80, 1; Augustine, *l. c.*, VIII, 399; Eichmann, *l. c.*, 176; Salucci, *l. c.*, II, n. 332. Hollweck, *l. c.*, § 163, nota 7, ubi ut vitalis habeatur 28 hebdomadas gestationis requirit seu dies 196 non 180, ut fert communis doctrina.

⁴ Cfr. Pistocchi, *l. c.*, 170, nota 2.

⁵ Cfr. Augustine, *l. c.*, IV, 50. Abortus vocatur *ovularis* si infra tertium mensem, *foetalis* si supra tertium et infra sextum mensem a conceptione fiat. Caviglioli, *l. c.*, n. 161, p. 131, nota 6.

⁶ Hilarius a Sexten, *l. c.*, p. 218; Augustine, *l. c.*, VIII, 399.

⁷ Cfr. Cappello, *l. c.*, n. 385, 4; Eichmann, *l. c.*, p. 176.

⁸ Cfr. Hilarius a Sexten, *l. c.*, p. 331.

⁹ Hilarius a Sexten, *l. c.*, p. 218.

Item delictum non est si foetus eiiciatur qui iam mortuus erat in utero matris, quamvis qui eiicit nesciat agi de foetu mortuo, dummodo post eiectionem constet eum iam antea mortuum fuisse ¹.

Procurare abortum is dicitur qui abortum directe, studiose seu de industria actione efficaci physica aut morali causat ².

Indifferens est quonam medio procurans utatur, utrum physico, e. g., medicina, percussione, etc. an morali, dummodo tamen medium adhibitum de se sufficiens sit et de facto abortum producat. Quodsi dubium remaneat utrum medium seu causa posita de facto in abortum influxerit imputabilitas non habetur ³.

Qui actionem ponit ex quo praevidet abortum causari quin tamen illum intendat, licet actio illa illicita sit, e. g., qui ex ira, odio, zelotypia uxorem praegnantem percutit ex qua percussione praevidet abortum oriturum, quia illum consulto non intendit, delictum procurationis non committit ⁴.

Potest productio abortus ut finis intendi et tunc *abortus* vocatur *libidinosus* seu *dolosus*; aut potest abortus non directe intendi, sed intendi ut medium ad alium finem obtinendum et praecipue ad salvandam vitam matris et tunc dicitur *abortus artificialis*. Abortus libidinosus est certe delictum et ipsum attingunt leges poenales etiam quae ab auctoritate civili emanant ⁵. Abortum autem artificialem plures medici ut licitum adhibent et retinent nec leges poenales civiles illum damnant ⁶.

Moralistae plures eiectionem foetus, si ipsa necessaria fuisset ad matris vitam salvandam, ita ut hac eiectione omissa, tam foetus quam mater certo mori debuissent, licitam esse docebant ⁷. At S. Congregatio S. Officii iam anno 1886, variis dubiis sibi propositis responderat: « In scholis catholicis, *tuto doceri non posse licitam esse operationem chirurgicam quam craniotomiam* appellant, sicut declaratum fuit die 28 Maii 1884, et *quam-*

¹ Hilarius a Sexten, *l. c.*, 218; Chelodi, *l. c.*, n. 80, 1; Hollweck, *l. c.*, § 163, nota 7, p. 252; Eichmann, *l. c.*, p. 176.

² Hilarius a Sexten, *l. c.*, 219; Chelodi, *l. c.*, n. 80, 1; Hollweck, *l. c.*, § 163, nota 3, p. 261; Augustine, *l. c.*, VIII, 400; Ayrinhac, *l. c.*, n. 304; Eichmann, *l. c.*, p. 176; Aertnys-Damen, *l. c.*, II, n. 1073; Noldin-Schöneegger, *l. c.*, n. 92; Cappello, *l. c.*, n. 384; Cavigioli, *l. c.*, n. 162.

³ Chelodi, *l. c.*, n. 80, 1; Cavigioli, *l. c.*, n. 162. Media adhibita cfr. apud Hollweck, *l. c.*, § 163, nota 5, p. 252; Ayrinhac, *l. c.*, n. 304.

⁴ Chelodi, *l. c.*, n. 80, 1; Pistocchi, *l. c.*, p. 170.

⁵ Cfr. e. g. articulos 545 et sqs. Cod. poenalis italicus, a. 1930, ubi non solum abortus sed etiam instigatio ad abortum, nec non procurata impotentia generandi et instigatio ad ipsam ut delicta considerantur.

⁶ « L'illegittimità del fatto (aborto) è esclusa solo nel caso di necessità di salvare la gestante da un pericolo grave alla vita o alla salute e che non si poteva altrimenti evitare ». Saltelli e Romano Di-Falco, *l. c.*, n. 1125. Articulus autem quo nititur doctrina in permit-tendo abortu artificiali est art. 54 Cod. poen. qui ita sonat: « Non è punibile chi ha com-messo il fatto per esservi stato costretto dalla necessità di salvare sè o altri dal pericolo attuale di un danno grave alla persona, pericolo da lui non volontariamente causato, nè altrimenti evitabile, sempre che il fatto sia proporzionato al pericolo ».

⁷ Ita Avanzini, Ballerini, D'Annibale, Apicella, Costantini, Pennacchi et alii apud Hollweck, *l. c.*, § 163, nota 3, p. 251, contra alios, nempe S. Alphonsus, Eschbach, Ciolli, Lehmkühl, Pruner.

cumque chirurgicam operationem directe occisivam foetus vel matris gestantis » ¹.

Admittebat pariter doctrina eiectionem foetus non vitalis, qui tamen vivus emitteretur ex utero post paucas horas statim moriturus, licitam esse quando ea omissa et mater et foetus mori debuissent. At etiam istam opinionem quam admittebant plures theologi ² reiecit pariter Sanctum Officium ³.

Quaestio fieri potest utrum operatio quae *embryotomia* aut *craniotomia* appellatur veniat iure canonico nomine abortus et sanctionibus huius canonis subiaceat. Auctores fere omnes tam antiqui quam moderniores docent craniotomiam et embryotomiam non venire nomine abortus et has operationes facientes aut procurantes non subiacere poenis hoc canone statutis ⁴.

Verum haec communis auctorum doctrina ad examen revocare utile putaverim. Ipsa originem duxisse videtur ex non clara abortus notione, qua affirmatur abortum esse emissionem foetus immaturi malitiose intentam et provocatam, et negatur notio ista verificari in craniotomia qua foetus directe occisus extrahitur. Etiam in traditionali notione abortus non dicitur necessario foetum debere esse vivum post extractionem. Indifferens autem videtur utrum foetus occidatur ante extractionem an postea. Immo maior videtur malitia in occisione quae fiat directe in utero quam in permissione qua mors permittitur post extractionem quin directa intendatur. Elementa proinde delicti videntur aequae exsistere in abortu doloso quam in abortu artificiali seu in craniotomia et embryotomia. Cum igitur in craniotomia et embryotomia aut similibus operationibus chirurgicis elementa delicti habeantur, nulla videtur ratio talia perpetrantes eximendi a sanctionibus poe-

¹ Cfr. S. Congr. S. Off. 24 Maii 1884, et 12 Augusti 1888 apud *Collectanea Sacrae Congregationis de Propaganda Fide*, II, n. 1618, et in nota. Responsum 28 Maii 1884 una cum dubio ita sonat: « An tuto doceri possit in scholis catholicis licitam esse operationem chirurgicam quam *craniotomiam* appellant, quando scilicet, ea omissa, mater et infans perituri sunt; ea contra admissa, salvanda sit mater, infante pereunte. *R.* Tuto doceri non posse ».

² Gury, Lehmkuhl, et alii apud Hollweck, *l. c.*, § 163, nota 3, p. 251.

³ En responsum Sancti Officii: « Titius medicus cum ad praegnantem graviter decumbentem vocabatur passim animadvertibat lethalis morbi causam aliam non subesse praeter ipsam praegnationem, hoc est, foetus in utero praesentiam. Una igitur, ut matrem a certa atque imminenti morte salvaret, praesto ipsi erat via, procurandi scilicet abortum seu foetus eiectionem. Viam hanc consueto ipse inibat, adhibitis tamen mediis et operationibus, per se atque immediate non quidem ad id tendentibus ut in materno sinu foetum occiderent, sed solummodo ut exinde amoverent, atque foetus, si fieri posset, vivus ad lucem ederetur, utique mox moriturus, cum adhuc immaturus omnino supponatur. Iamvero lectis quae die 19 Augusti 1888 Sancta Sedes ad Cameracensem Archiepiscopum rescripsit: *tuto doceri non posse licitam esse quamcumque operationem directe occisivam foetus; etiamsi hoc necessarium foret ad matrem salvandam*, dubius haeret Titius circa licitatem operationum chirurgicarum quibus non raro ipse abortum hucusque procurabat, ut praegnantem graviter aegrotantes salvaret. Quare, ut conscientiae suae consulat, supplex Titius petit utrum enuntiatas operationes in repetitis dictis circumstantiis instaurari tuto possit. *R.* Negative, iuxta alia decreta, diei scilicet 28 Maii 1884, et 19 Augusti 1888. SS. mus adprobavit ».

⁴ Ita Hilarius a Sexten, *l. c.*, p. 218, ubi vocat hanc sententiam *fere communem*; Chelodi, *l. c.*, n. 80, 1; Prümmer, *Manuale theologiae moralis*, II⁵, n. 143, ubi pro hac opinione quam *probabilem* dicit, citat Haine, Bucceroni, Berardi, Génicot; Ayrinhac, *l. c.*, n. 394; Salucci, *l. c.*, II, n. 332, p. 222; Pistocchi, *l. c.*, p. 180; Caviglioli, *l. c.*, n. 161, ubi docet notionem abortus canonicam differre a notione *medicinae legalis*; Cappello, *l. c.*, n. 384; Aertnys-Damen, *l. c.*, II, n. 1073; Vermeersch-Creusen, *l. c.*, III, n. 551.

nalibus canonis 2350, § 1, de qua agimus. Non obstante igitur communiori doctrina auctorum, affirmandum censeo etiam craniotomiam, embryotomiam et alias similes operationes cadere sub sanctionibus contra abortum statutis et abortum melius quam immaturi foetus humani ex utero matris eiectionem definiri posse, sicut definiunt poenalistae civiles, *violentam interruptionem processus physiologici maturationis foetus* ¹.

Accedit et alia ratio magni ponderis quod lex poenalis attingens solum abortum seu eiectionem foetus humani vivi, non vero craniotomiam, immoralis est; per ipsam enim excitatur medicus, ad poenam vitandam, ad malum gravius scilicet ad craniotomiam, qua foetus sine baptismo moritur, dum in abortu libidinoso foetus vivens eductus saltem baptismo ablui posset. Iam certe iustum esse nequit poenam statuere pro delicto minori, ad quam ipsam poenam evitandam delinquens viam habet apertam committendo delictum gravius.

Qui actione qua de facto abortus productus est alium finem prosequatur et solum ut possibilem praevideat abortum aut eius periculum, etsi de actione in se illicita ageretur, delictum *procuracionis abortus* non commisit ².

Delictum non habetur nisi *effectu secuto*. Censetur haberi *effectus secutus* cum mulier ex causa a delinquente posita abortum passa est. Non habetur e contra delictum si delinquens ponat quidem causam, sed abortus, antequam causa ab eo posita operetur, ex alia causa ab alio posita aut ex aliqua causa accidentali producat. Si post factum, idest post abortum, dubium sit utrum ipse productus sit a causa a delinquente posita an ex causa alia, reo favendum est ³.

Si delinquentem, qui causam abortus posuit, antequam causa ab eo posita effectum producat, suae actionis vere poeniteat et quantum in se est causam ipsam retractet, licet effectus necessario adhuc sequatur, ipse saltem poenam latae sententiae effugere videtur, quia ipsa incurri non potest ante effectum secutum; et *effectu secuto* in delinquente deest contumacia ⁴.

¹ Cfr. supra, pag. 458, in nota 2. Etiam Eichmann, *l. c.*, p. 176 ut certum admittit craniotomiam et embryotomiam et similes operationes cadere sub sanctionibus can. 2350, § 1. Cfr. etiam Augustine, *l. c.*, VIII, 402.

² Hollweck, *l. c.*, § 163, nota 3, p. 251; Cappello *l. c.*, n. 385.

³ Caviglioli, *l. c.*, n. 162; Chelodi, *l. c.*, n. 80, 1; Hilarius a Sexten, *l. c.*, p. 220.

⁴ Cfr. cc. 2241, 2242. Ita Caviglioli, *l. c.*, n. 162; Chelodi, *l. c.*, n. 80, 1, citans pro hac opinione S. Alphonsum, D'Annibale, Génicot; Hilarius a Sexten, *l. c.*, p. 220, 221 citans Avanzini, Heiner, Marc, Lehmkuhl, Ballerini-Palmieri; Aertnys-Damen, *l. c.*, II, n. 1073. Cappello, *l. c.*, n. 386, aliquid haesitans in hac quaestione, confessionem delinquentis sacramentalem videtur requirere his verbis: « At qui poenitens factus actionis abortivae, antequam effectus sequatur, absolvitur, censuram non incurrit. Ratio, quia censura non contrahitur nisi effectu secuto; tempore autem quo effectus sequitur, reus est iam cum Deo per sacramentum, ideoque et cum Ecclesia, plene reconciliatus ». At reconciliatio sacramentalis non requiritur, contumacia enim statim abest ac reum vere poenitet actionis abortivae. Modo certo confessionem exquirat Vermeersch, in *Epitome*, III, 551, p. 289 in nota 1, cum aliqua haesitatione Creusen, ibidem. Contradiciunt seu docent censuram etiam in hoc casu incurri, Noldin-Schönegger, *l. c.*, n. 92; Pistocchi, *l. c.*, p. 172, 173; cum aliquali haesitatione opiniones tantum aliorum referunt Cocchi, *l. c.*, lib. V, n. 200; Salucci, *l. c.*, II, n. 234. Argumenta autem allata pro opinione severiori non videntur convincentia.

2016. — 2° *Notae historicae.* - Primis saeculis minus necessariae fuerunt leges canonicae contra abortum, quia iam legibus civilibus provisum erat ¹. Attamen etiam Ecclesia in antiquissimis Conciliis suis de hoc delicto se occupavit ². Stephanus VI, in epistola inter annos 886-889 scripta designat eos qui conceptos in utero per abortum deleverint ut homicidas ³. Innocentius III, a. 1211, iuxta doctrinam S. Augustini ⁴ statuit abortum foetus animati, non vero foetus inanimati, irregularitatem inducere ⁵. Iure Decretalium poenae homicidarum constitutae sunt etiam in eos qui homini vel mulieri aliquid fecerint aut ad potandum dederint ut non possit generari aut concipi, aut nasci soboles ⁶. Sixtus V poenas auxit vindicativas ipso facto incurrendas, statuit excommunicationem Romano Pontifici reservatam, distinctionem abrogavit foetus animati et inanimati; delictum prohibitionis prolis seu procuratae sterilitatis abortui aequiparavit ⁷. Gregorius XIV Constitutionem Sixti V emollivit, iterum introducens distinctionem foetus animati et inanimati, excommunicationem in procurantes abortum reservans Episcopis; crimen sterilizationis seu prohibitionis prolis excludens a iure poenali canonico ⁸ Constitutio « *Apostolicae Sedis* » distinctionem foetus animati et inanimati abrogavit, quae tamen retenta est in irregularitate quae ex abortu oritur. Codex etiam pro irregularitate distinctionem illam abrogavit.

Codex hoc canone non agit de procuratione sterilitatis ⁹.

2017. — 3° *Poenae.* - a) *Excommunicatio.* - Procurantes abortum, matre non excepta, incurrunt, effectu secuto, in excommunicationem latae sententiae Ordinario reservatam ¹⁰.

Ex doctrina plurium auctorum ¹¹ ante Codicem mater censuram non incurrerat sibi abortum procurans. Nunc quaestio soluta est a Codice ¹². Quaerunt tamen adhuc auctores utrum mater sibi procurans abortum eximi a poena hac possit si ex timore seu metu gravi egerit. Plures auctores eam excusant et eximunt a poena hac ex c. 2229, § 3, n. 3 ¹³.

¹ Cfr. fr. 8, D. 48, 8, ubi mulier quae visceribus suis vim intulisset, quo partum abigeret, exilio damnatur. Item fr. 38, § 5, D. 38, 19, ubi « qui abortionis vel amatorium poculum dant, etsi dolo non faciant, tamen quia mali exempli res est, humiliores in metallum, honestiores in insulam, amissa parte bonorum, religantur ».

² Citantur Concilia Eliberitanum a. 306, c. 63; Ancyranum a. 314, c. 21; Trullanum a. 692, c. 91; Wormatiense a. 868, c. 35; cfr. Hollweck, *l. c.*, § 163, nota 1, p. 250.

³ C. 20, C. 2, qu. 5, quae est post quaestionem III.

⁴ C. 8, C. 32, qu. 2.

⁵ C. 20, X, 5, 12.

⁶ C. 5, X, 12.

⁷ Cfr. Const. « *Effraenatam* », 29 Oct. 1588, Gasparri, *Fontes*, I, n. 165.

⁸ Cfr. Const. « *Sedes Apostolica* », 31 Maii 1591, Gasparri, *Fontes*, I, n. 173.

⁹ Eichmann, *l. c.*, p. 177.

¹⁰ C. 2350, § 1.

¹¹ Cfr. Hilarius a Sexten, *l. c.*, 219, ubi haec doctrina valde probabilis et intrinsece probabilius dicitur. Alii tamen docebant etiam matrem incurrere excommunicationem, ita Hollweck, *l. c.*, § 163, nota 2, pag. 250, 251.

¹² Cfr. tamen Cipollini, *l. c.*, p. 176, 177.

¹³ Cappello, *l. c.*, n. 385; Eichmann, *l. c.*, p. 176; Augustine, *l. c.*, VIII, 402; Ayrinhac, *l. c.*, n. 305. Contra Pistocchi, *l. c.*, p. 172; Salucci, *l. c.*, II, n. 233, p. 224-227; Sole, *l. c.*, I, 390, p. 318, at argumentis ut videtur non valde efficacibus.

Quaestio fiebat ante Codicem ¹ utrum poenas incurreret mandans aut mandatarius ². De mandante aliqui ante Codicem negabant ipsum poenas incurrere, quia dicebant ipsum venire non posse nomine *procurantis* ³.

Plures autem mandatarios a poena excusabant ⁴.

Post Codicem quaestio solvenda est ex principiis generalibus de concursu in delictum seu ex cc. 2209, § 3 et 2231 ⁵.

Sunt tamen aliqui qui mandatarios a poena hac excusant ⁶.

Immo aliqui etiam mandantes excusant ⁷ at rationibus, ut videtur, inefficacibus ⁸.

Eadem principia cc. 2209 et 2231 applicanda sunt etiam aliis concurrentibus in delictum, nec attendendum est disputationibus hac in re existentibus inter auctores ante Codicem ⁹.

Haec excommunicatio reservatur non proprio Ordinario, sed Ordinario simpliciter seu cuilibet qui nomine Ordinarii in iure venit ¹⁰.

b) Poena specialis in clericos eiusdem delicti reos. - Si procurantes abortum, ut supra, sint clerici, praeter poenam excommunicationis quam ut ceteri omnes contrahunt, ipsi deponantur ¹¹.

Agitur ut patet de poena ferendae sententiae.

Procurantes abortum effectu secuto fiunt praeterea irregulares ex delicto ¹².

2018. — II. Suicidium. - 1° *Delictum.* - Delictum committunt qui in seipsos manus intulerint, ad mortem sibi inferendam, sive mors de facto sequatur sive non sequatur ¹³.

Suicidium est dolosa occisio sui ipsius ¹⁴.

Quia occisio debet esse *dolosa*, si quis casu vel ex amentia se occidat non est reus delicti ¹⁵.

Si dubium sit utrum suicidium casuale sit an deliberatum, praesumendum

¹ Cfr. Hilarium a Sexten, *l. c.*, p. 212-220.

² Cfr. etiam Wernz, *l. c.*, VI, n. 370, II.

³ Ita Bucceroni, *l. c.*, n. 79, p. 54. Contra plures alios qui mandantem subiici poenis docebant. Ita Hollweck, *l. c.*, § 163, nota 6, p. 252.

⁴ Ita D'Annibale, apud Hilarium a Sexten, *l. c.*, 219, 220; itemque Pennacchi.

⁵ Ita etiam Cappello, *l. c.*, n. 387; Salucci, *l. c.*, II, n. 235; Caviglioli, *l. c.*, n. 162.

⁶ Ita Augustine, *l. c.*, VIII, 400, 401, D'Annibale et Pennacchi secutus, quorum opinionem saltem probabilem habet.

⁷ Ita Ayrinhac, *l. c.*, n. 305, quem recte Augustine, *l. c.*, VIII, 400, nota 10 reprehendit.

⁸ Cfr. Chelodi, *l. c.*, n. 80, 1, p. 92, nota 4.

⁹ Cfr. Hilarium a Sexten, *l. c.*, p. 219, 220; Bucceroni, *l. c.*, n. 79, p. 54; Wernz, *l. c.*, VI, n. 370, II.

¹⁰ Cappello, *l. c.*, n. 387.

¹¹ C. 2350, § 1.

¹² C. 985, n. 4.

¹³ C. 2350, § 2.

¹⁴ Wernz, *l. c.*, VI, n. 374.

¹⁵ C. 11, X, 3, 28; Wernz, *l. c.*, VI, n. 374.

est ipsum casuale seu accidentale esse, quia nemo malus praesumitur nisi probetur ¹.

Si dubium sit utrum suicida in statu mentis sanae egerit an in statu amentiae vel ebrietatis aut quovis modo mentis infirmae, praesumendum, ut norma generalis, eum in statu mentis sanae egisse ²; verum facile in hac re deferendum est iudicio medicorum et etiam consanguineorum, qui affirmant suicidam sanae mentis non fuisse ³.

Se occidens ex odio aut desperatione ut suicida consideratur ⁴.

Suicidae ut homicidae semper in Ecclesia considerati sunt ex doctrina Sanctorum Patrum ⁵. In Concilio Bracarense a. 563 prohibitum est pro iis qui seipsos interfecerunt in oblatione commemorationem fieri eosque cum psalmis ad sepulturam duci ⁶, hoc est, suicidae sepultura ecclesiastica privati sunt. Eadem poena in suicidas lata est in Conciliis Antisiodorensi a. 768, can. 17 et Aurelianensi a. 533, can. 15 ⁷.

Attentatio seu conatus suicidii iure canonico est verum delictum ⁸ et ut tale punitur a Codice. Verum in iudicanda gravitate huius delicti attendendum est, ut videtur, dispositionibus quae ad conatum referuntur ⁹.

Ante Codicem qui voluntarie suicidium attentasset fiebat irregularis ex defectu seu ex infamia facti; si attentatio facta fuisset mutilatione, attentans fiebat irregularis ex infamia iuris ¹⁰.

2019. — 2° *Poenae.* - a) *In delictum consummatum, seu si suicida ex suicidio mortuus est.* - Qui in seipsos manus intulerint, si mors secuta sit, sepultura ecclesiastica priventur ad normam iuris ¹¹.

Agitur, ut videtur, de poena latae sententiae, quae etiam sine proprie dicta sententia declaratoria executioni mandanda est, dummodo agatur de delicto notorio ¹².

b) *Si mors quaesita locum non habuerit.* - Qui in seipsos manus intulerint ut sibi mortem darent, si mors non sit secuta:

a) *Omnes, quicumque ii sint, delicti rei ab actibus legitimis arceantur* ¹³.

¹ Augustine, *l. c.*, VIII, 304; Ayrinhac, *l. c.*, n. 306.

² Cfr. c. 2200, § 2.

³ Cfr. Hollweck, *l. c.*, § 164, nota 2, p. 253; Augustine, *l. c.*, VIII, 403; cfr. etiam Many, *Praelectiones de locis sacris*, n. 220, 1; Ayrinhac, *l. c.*, n. 306; Eichmann, *l. c.*, p. 177. Mitius Wernz, *l. c.*, VI, n. 374, nota 89.

⁴ Ayrinhac, *l. c.*, n. 306; Wernz, *l. c.*, VI, n. 374.

⁵ Cfr. S. Augustinum in cc. 9, 10, C. 23, qu. 5; S. Hieronymum in c. 11, C. 23, qu. 5.

⁶ C. 12, C. 23, qu. 5.

⁷ Cfr. Many, *l. c.*, n. 141, 2.

⁸ Cfr. c. 2212, § 4.

⁹ Cfr. cc. 2212, 2213.

¹⁰ Wernz, *l. c.*, VI, n. 374; Chelodi, *l. c.*, n. 80, 2.

¹¹ C. 2350, § 2, una cum c. 1240, § 1, n. 3.

¹² Cfr. c. 2232.

¹³ C. 2350, § 2, una cum c. 2256, § 2. Haec poena afficit etiam clericos. Chelodi, *l. c.*, n. 80, 2.

β) Si delinquentes sint *clerici*, suspendantur praeterea ad tempus ab Ordinario definiendum et a beneficiis aut officiis curam animarum interni et externi fori adnexam habentibus removeantur ¹.

Agitur ut patet de poenis ferendae sententiae ².

Attentantes suicidium sunt praeterea irregulares ex delicto ³.

2020. — III. Duellum. - 1° *Delictum*. - Delictum committunt duellum perpetrantes, aut simpliciter ad illud provocantes, vel ipsum acceptantes, vel quamlibet operam aut favorem praebentes, necnon de industria spectantes, illudque permittentes, vel quantum in ipsis est non prohibentes, cuiuscunque dignitatis sint ⁴.

De ipso duello. - Duellum ita definiri potest: Pugna inita inter duos vel plures in pari numero, idest ex utraque parte singuli vel bini vel terni, ex conducto praecedenti de tempore, loco et armis cum periculo occisionis, mutilationis vel vulneris ⁵.

Duelli notio verificatur, et ideo delictum de quo agimus subsistit, etsi non duae tantum personae inter se conveniant de duello pariter inter se ineundo, sed etiam si plures personae « convenerint, ut non singuli cum singulis, sed bini terni aut plures hinc inde pugnent » ⁶.

¹ C. 2350, § 2.

² Augustine, *l. c.*, VIII, 403, videtur considerare has poenas latae sententiae cum requirat tantum sententiam declaratoriam. Non recte, ut videtur.

³ C. 985, n. 5.

⁴ C. 2351. Iisdem substantialiter verbis idem delictum enuntiabatur in Constitutione « *Apostolicae Sedis* » n. 16, inter excommunicationes Romano Pontifici reservatas n. III, his verbis: « Duellum perpetrantes, aut simpliciter ad illud provocantes, vel ipsum acceptantes, et quoslibet complices, vel qualemcumque operam aut favorem praebentes, necnon de industria spectantes, illudque permittentes, vel quantum in illis est non prohibentes, cuiuscunque dignitatis sint, etiam regalis vel imperialis ». A Codice exclusa sunt verba: *quoslibet complices*; et ultima verba: *etiam regalis et imperialis*, utpote superflua, quia iam in praegnantibus aliis clausulis comprehensa.

⁵ Hilarius a Sexten, *l. c.*, p. 163; Hollweck, *l. c.*, § 165, nota 3, p. 254; Vermeersch, in *Periodica*, XIII, p. (188) et (189). Alii aliquantum variant definitionem duelli. Ita D'Annibale, *Summula*, II, 288, duellum definit: « Singulare certamen armis letalibus ex conducto susceptum »; Lehmkuhl: « Duellum dicitur pugna singularis, ex conducto, armis ad occidendum sive graviter vulnerandum aptis », cfr. apud Vermeersch, *Periodica*, XIII, p. (189). Augustine, *l. c.*, VIII, 404, ita: « Duellum est pugna armis letalibus cum vel sine resultado seu morte inita inter duas personas quae deliberate inter se conveniant circa condiciones pugnae ipsius ».

⁶ Ita Clemens VIII, Const. « *Illius vices* », 17 Aug. 1592, Casparri, *Fontes*, I, n. 176, § 5. Cappello, *l. c.*, n. 345, 1, hunc locum Constitutionis Clementinae ita interpretatur quod scilicet, etiam in casu quo plures hinc inde pugnent, unica persona contra unam personam in duello pugnet, seu unus adversus unum, etsi plures successive cum eodem committant. Et citat pro hac interpretatione Wernz, *l. c.*, VI, n. 377, ubi tamen de hac quaestione nihil omnino habet. Item citat D'Annibale, *Summula*, II, n. 294 (?) forte 288, ubi ipse dicit quidem si plures, agmine facto, concurrerint, duellum non intelligi. At in nota 42 ibidem ad modum explicationis addit: « *Agmine facto*; nam si bini vel terni hinc inde concurrerint, duellum est ». Quod confirmare non videtur interpretationem clari Cappello, sed potius oppositam doctrinam.

Dictio *ex condicto* id importat quod scilicet duellantes inter se conveniant saltem de loco et tempore pugnae ineundae et faciendae, et ita proprie ut de his duobus conditionibus simul conveniant communi consensu ita ut si tantum de loco aut tantum de tempore convenerint duellum non habeatur ¹.

Si praevis designentur quidem tempus et locus pugnae, at non arma quibus pugnandum est, quorum designatio fiat demum cum ad locum certaminis perventum fuerit, iuxta aliquos adhuc deficit notio delicti ita ut saltem poenae latae sententiae non incurrantur ².

Licet ordinarie in duello quod forma sollemniori fit adhibeantur patrini, hi tamen ad notionem duelli delicti non sunt essentiales et delictum etiam sine patrinis habetur, modo alia ad eius essentiam requisita habeantur ³.

Ad delictum requiritur ut arma adhibita de se apta sint ad mortem dandam, cuiusmodi sunt cultri et gladii, omnia arma ignivoma (*revolver, pistola*); quamobrem si pugnus, ferro acie retusa, bacellis et fustibus pugnetur duellum non habetur etsi per accidens mors inde sequatur ⁴.

Quaerunt auctores utrum ad notionem delicti duelli requiratur ut ipsum duellum sit letale, aut saltem periculum implicet gravis vulneris, ita ut delictum non habeatur si mors aut letale seu grave vulnus excludatur modo positivo. Circa hanc autem quaestionem iam certum est delictum haberi etsi duellantes antea inter se convenerint « de dirimendo certamine cum primum alteruter vulneratus fuerit, seu sanguinem effuderit, aut certus ictuum numerus utrimque illatus fuerit » ⁵.

Verum si non sit periculum nisi levis vulneris, non erit censendum huiusmodi duellum, veniale quatenus duellum, prohibitum sub excommunicatione, quae requirit culpam gravem; dummodo tamen certa sit, certitudine utique morali, amotio periculi gravis vulneris; quam quidem hypothesein impossibilem in praxi non censemus ⁶.

¹ Ita D'Annibale, *Summula*, II, n. 288; Hilarius a Sexten, *l. c.*, p. 163; Eichmann, *l. c.*, p. 178; Chelodi, *l. c.*, n. 83, 3.

² Chelodi, *l. c.*, n. 80, 3, ex doctrina Génicot et Ballerini-Palmieri; Cappello, *l. c.*, n. 345, 4. Hilarius a Sexten, *l. c.*, p. 163, hac de quaestione scribit: « Dubitare utique licet an etiam conventio seu designatio armorum essentiale sit in duello; videtur enim, quod quamvis electio armorum in ipso loco duelli fiat, verum duellum sit; attamen hic est ordinarius mos duellorum, quae generatim constitutis prius patrinis et electis armis, iniri solent; ideoque cum leges poenales sint strictae interpretationis, sequi profecto licet S. Alphonsi sententiam, ut nisi conventio armorum praecesserit, poenis ecclesiasticis congregientes non subsint, etsi gravissime peccent » et pag. 165 affirmat non haberi duellum, si duellantes « provocant se ad condictum in tali loco et statim illuc pergant ibique arma conserant... quia non habetur condictio temporis, adde et armorum, atque videtur potius prosecutio rixae ex impetu irae obortae, quam duellum ex condicto susceptum. Quod quidem in quaestione, an poenae incurrantur, tenere licet. Certe si conflictus inter duos ex improviso oboritur, et ipsi ex eodem rixae impetu ad locum aliquem idoneum ex aequo pergunt, poenas non incurrunt, ut declaravit S. Congr. Conc. 1744 ». Cfr. etiam D'Annibale, *l. c.*, II, n. 288.

³ Clemens VIII, Const. « *Illius vices* », *l. c.*, § 3. Cfr. etiam Chelodi, *l. c.*, n. 80, 3; « Ad essentiam duelli minime requiritur ut adsint patrini, mittatur libellus, aliaeque sollemnitates adhibeantur quae communiter usu veniunt, nec ut alteruter saucietur aut occidatur ».

⁴ D'Annibale, *l. c.*, II, n. 288; Chelodi, *l. c.*, n. 80, 3; Hilarius a Sexten, *l. c.*, 164.

⁵ Ita expresse declaravit Clemens VIII, in Const. « *Illius vices* », *l. c.*, § 5.

⁶ Hilarius a Sexten, *l. c.*, p. 165.

2021. — De *mensuris* adhiberi solitis in academiis germanicis haec notanda sunt. *Mensurae academicae* (*Bestimmungsmensuren*) in hoc consistunt quod studentes, associationibus studentium inscripti, ut membra effectiva fiant ipsarum associationum, ex statutis obligentur ad suam virtutem militarem probandam certo numero duellorum. In his duellis quae *mensurae* (*Studentenmensuren*) appellantur arma adhibentur quae de se letalia sunt, iisque studentes duellantes utuntur ut se se invicem in vultu seu facie, quae unice vulnerabilis remanet, cum ceterae partes corporis protegantur ne feriri possint, feriant. In his duellis sicut in duellis communibus habetur conventio de loco, tempore et armis et ipsa arma de se letalia sunt¹. Cum in his duellis excludi videretur non solum periculum mortis sed etiam periculum gravis vulneris, deficere etiam videbatur essentia delicti duelli iuxta ea quae supra diximus. Rebus sic stantibus, cum Episcopus Wratislaviensis aliquos in suo Seminario haberet studentes ad sacros ordines promovendos qui his duellis olim addicti fuerunt et dubitaret utrum eos sine dispensatione ab irregularitate forte ab ipsis contracta ordinare posset, dubium proposuit Sacrae Congregationi Concilii his verbis: « An, a quibus et quonam titulo irregularitas contrahatur, quando duellum ea ratione committitur, qua his temporibus inter Germaniae Universitatis alumnos fieri solent in casu? ». Cui dubio S. Congregatio respondit: « Affirmative, a duellantibus eorumque patrinis, ex infamia iuris »². Hoc responso non obstante, iam ante Codicem aliqui auctores³ docebant *mensuras academicas* quae periculum gravis vulneris ob arma letalia adhibita inducerent esse quidem considerandas ut delictum duelli, non vero illas *mensuras academicas* quae excluderent proximum seu morale periculum mortis, mutilationis aut gravis vulneris. Cum, promulgato Codice, aliqui iuris interpretes docerent, et ad praxim haec ducerentur, nempe resolutionem supra relatam a. 1890 a Codice abrogatam fuisse, eadem S. Congregatio Concilii iterum interrogata ab Episcopo Wratislaviensi declaravit Codicem in hac re nihil de veteri disciplina innovasse, multoque minus novam definitionem criminis duelli dedisse⁴.

Post hoc responsum non solum quaestio sopita non fuit, sed potius magis ac magis exarsit inter iuris interpretes quorum aliqui docebant resolutiones a Sacra Congregatione datas esse revidendas et *mensuras academicas* non esse computandas inter duella quae delicta sunt, quia in ipsis deest periculum *gravis vulneris* quod ad essentiam duelli pertinere supra diximus, aliis e contra aliud sentientibus. Gravis quaestio proposita est tertio Sacrae Congregationi⁵ Concilii, cum hac dubii forma: « An declarationes eiusdem Sacrae Congregationis Concilii anni 1890 et 1923, quibus *mensurae* in Universita-

¹ Cfr. L. Rivet, in *Dictionnaire apologétique de la foi catholique*, I⁴, v. *Duel*, appendice II; S. Congreg. Concilii in resolut. 4 April. et 13 Iunii 1925, ubi arma adhibita minutiose describuntur. Cfr. Vermeersch, *Periodica*, XV, 50, vel *Monitore Ecclesiastico*, vol. 38, p. 269.

² S. C. Concilii 9 Augusti 1890, Gasparri, *Fontes*, VI, n. 4281.

³ Cfr. e. g. Hilarium a Sexten, *l. c.*, 165, 166.

⁴ S. C. Concilii 10 Februarii 1923, *A. A. S.* XV, 154.

⁵ Notandum etiam est hic incidenter a. 1922 ab Episcopo Wratislaviensi, praeside conventus Antistitus Germanicorum, quaestionem hanc propositam fuisse Congregationi S. Officii, quae tamen ipsa quaestionem non solvit sed eam remisit ad S. Congr. Concilii. Cfr. Vermeersch, *Periodica*, XIV, p. 173.

tibus Germaniae usitatae, quae speciali nomine vocantur *Bestimmungsmensuren*, poenis ecclesiasticis subiiciuntur, illas tantum mensuras respiciant, iuxta nonnullorum recentiorum sententiam, quae cum periculo gravis vulneris committuntur an etiam complectantur eas quae sine periculo gravis vulneris ¹ fiant in casu? ». Et Sacra Congregatio, quaestione agitata die 4 Aprilis et die 10 Augusti 1925 ², proposito dubio respondit: « Negative ad primam partem, affirmative ad alteram ». Quaestio igitur ita resoluta est de *mensuris academicis in casu* Germaniae seu uti in Germania usu vigebant. Resolutio autem ista attingere non videtur generaliore quaestionem utrum ad essentiam delicti duelli requiratur ut periculum habeatur pro duellantibus gravis saltem vulneris. Ratio resolutionum circa *mensuras academicas* Germanicas ea esse videtur quod tales *mensurae* debeant considerari ut cooperationes positivae ad duella graviora, quia studenti, qui associationibus studentium duellisticis nomen dabant, obligabantur ad duella etiam in posterum acceptanda aut offerenda iuxta ipsarum societatum statuta. Procul enim dubio *mensurae academicae* duello favent immo sunt duellorum proprie et stricte dictorum proxima praeparatio ³.

2022. — Duellum est *privatum* vel *publicum*: *privatum* est quod initur ex privato consensu inter partes ipsas duellantes aut inter partium amicos; *publicum* auctoritate legitima ex publica causa initur. Publicum duellum ex causa iusta et legitima initum, ut si ineatur ad evitandum bellum, non est illicitum ⁴.

Duellum privata auctoritate initum est semper delictum, nihil refert qua de causa initum sit ⁵.

Codex hic agit tantummodo de duello privato ⁶.

2023. — Plures sunt figurae delicti relate ad duellum a canone clare determinatae de quibus aliquid innuendum est.

¹ « Molti uomini maturi ivi portano con orgoglio le numerose cicatrici che cincischiano il loro volto a testimonianza delle *misure* subite e superate. Fin qui era quasi impossibile farne a meno; i circoli studenteschi ne facevano il presupposto per l'ammissione dei soci: i tribunali civili mandavano assolti i rari casi in cui venivano imputati di *duello*, definendo che la *mensur* non era più affine al duello che la scherma o simile esercizio; e anche i moralisti sostenevano che non può farsi rientrare nel duello, nè colpirsi con le censure canoniche contro i duellanti mancando l'elemento essenziale, il *periculum gravis vulneris*, mentre nel caso si aveva solo il pericolo di leggere ferite ». Cfr. *Monitore Ecclesiastico*, vol. 38, p. 267.

² Sub his datationibus resolutionem refert *Monitore Ecclesiastico*, 38, 267. Vermeersch, *Periodica*, XIV, 172, eam refert sub datatione 13-20 Iunii 1925, et vol. XV, sub datatione 4 April. et 13 Iunii 1925.

³ Hae rationes afferuntur in animadversionibus *ex officio* allatis ad resolutionem supra relatum. Cfr. Vermeersch, *Periodica*, XV, p. 49.

⁴ Augustine, *l. c.*, VIII, 404; Hilarius a Sexten, *l. c.*, 164; Rivet, in *Dictionnaire apologetique*..... v. *Duel*, deuxième partie, I; cfr. etiam Vermeersch, in *Periodica*, XIII, p. (182) et sqs.

⁵ D'Annibale, *l. c.*, II, 288; Hilarius a Sexten, *l. c.*, 164. De variis causis quibus iustificari tentatum est duella privata cfr. Vermeersch, *Periodica*, XIII, (182) et sqs.; L. Rivet, in *Dictionnaire apologetique*..... v. *Duel*, deuxième partie, III, ubi singularum causarum iustificationes confutantur.

⁶ Hilarius a Sexten, *l. c.*, 164; Augustine, *l. c.*, VIII, 404.

Delictum igitur committunt ante omnes *duellum perpetrantes*. Dicuntur autem *duellum perpetrantes* qui pugnam saltem ineunt licet ad exitum quavis de causa non perducant aut illam statim interrumpant. Nihil refert quod duellantes pactionem ineant ante pugnam de certamine cessando cum alteruter primus vulneratus fuerit, aut sanguinem fuderit etc., quia taliter inita pugna est verum duellum, ut iam supra dictum est ¹.

Provocare ad duellum dicitur qui alterum ad duellum invitat etsi arma, locum et tempus non statim designet, dummodo invitatio, non modo generali multitudini, sed determinatae personae fiat ².

Invitatio autem seria esse debet non mere iocosa, et peccato mortali obnoxia. Minime vero requiritur quod invitatio seu provocatio ab altera parte acceptetur et multo minus quod duellum de facto locum habeat ³.

Si provocatio fiat ad corpus aliquod morale, e. g., ad corpus studentium qui eligere debent inter se quis certamen inire debeat, persona sufficienter designata et determinata censetur esse ita ut taliter provocans delicti reus fiat ⁴.

Provocatio potest fieri verbo, vel scripto, per se vel per nuntios, et quovis signo exteriori ⁵.

Acceptare duellum dicitur qui ad duellum invitatus invitanti assentitur eique verbis, scripto aut alio signo suum consensum manifestat, licet duellum quavis de causa locum habere non possit ⁶.

Requiritur autem ut acceptatio, sicut et provocatio, serio fiat et ex animo revera duellum ineundi, non simulate ad vitandam hic et nunc notam ignaviae. Simulatio enim acceptationis, quamvis peccatum implicet ratione scandali, saltem quod attinet ad poenam latae sententiae, delictum non est ⁷.

Quaestio hic fieri potest utrum aliquando liceat duellum acceptare ita ut haec acceptatio delictum, de quo in hoc can. 2351, non constituat.

In cuius quaestionis solutione ante omnia haec tenenda sunt: Numquam licet duellum acceptare, multoque minus ad illud provocare, ad iustitiam aut veritatem indagandam, aut ad litem finiendam, quia ad haec medium non proportionatum est sed potius superstitionem sapiens et Dei tentationem. Item certum est duellum offerre aut acceptare non licere ad inimicitias aut iniurias vindicandas, nec ad virium corporalium ostentationem aut ludos. Pariter iterum non licet duellum acceptare aut offerre ad notam ignaviae evitandam ⁸.

¹ Hilarius a Sexten, *l. c.*, 166; Eichmann, *l. c.*, 179.

² Chelodi, *l. c.*, n. 80, 3; Hollweck, *l. c.*, § 165, nota 2, p. 254.

³ Hollweck, *l. c.*, § 165, nota 2, p. 254, ubi etiam de non admittenda doctrina Penacchi qui docet requiri ad figuram *provocatoris* quod locus, tempus et arma in provocatione designentur. Cfr. etiam Eichmann, *l. c.*, 178, 179; Augustine, *l. c.*, VIII, 405; Hilarium a Sexten, *l. c.*, 165, g; Cappello, *l. c.*, n. 344, nota 107.

⁴ Hollweck, *l. c.*, § 165, nota 2, p. 254, ubi etiam de nunc relicta severiori dispositione Clementis VIII, circa determinationem personae.

⁵ Hilarius a Sexten, *l. c.*, p. 166.

⁶ Cappello, *l. c.*, n. 346; Hollweck, *l. c.*, § 165, nota 4, p. 254; Cavigioli, *l. c.*, n. 142; Noldin-Schönegger, *l. c.*, n. 82.

⁷ Cfr. Cappello, *l. c.*, n. 346; Hilarium a Sexten, *l. c.*, 166; Cavigioli, *l. c.*, n. 142.

⁸ Cfr. Hilarium a Sexten, *l. c.*, p. 166, 167. Epist. Leonis XIII, 22 Sept. 18, « *Pastoralis officii* » in Denzinger-Bannwart, *Enchiridion*, n. 1930. Notanda etiam est haec propositio ab Alexandro VII, 24 Sept. 1665, damnata: « Vir equestris ad duellum provocatus potest illud acceptare, ne timiditatis notam apud alios incurrat ». Denzinger-Bannwart, *l. c.*, n. 1102.

Utrum vero licitum sit duellum acceptare, quando, nisi acceptes, te provocans grave damnum in vita vel in bonis est certe tibi illaturus, decertant hinc inde, pro affirmativa nempe et negativa sententia gravis notae doctores. Improbabilis multis non videtur doctrina qua affirmatur licere acceptare duellum si id requiratur ad propriam vitam tuendam aut ad damnum gravissimum etiam propriis bonis avertendum, ut si te provocans intentaret tibi certam mortem, aut bonorum tuorum direptionem, aut domus tuae incendium si cum eo duellum inire renuas ¹. Contra ipsam plures auctores afferunt auctoritatem Benedicti XIV qui sequentes quinque propositiones damnavit: « 1° Vir militaris, qui nisi offerat vel acceptet duellum, tanquam formidolosus, timidus, abiectus et ad officia militaria ineptus haberetur, indeque officio, quo se suosque sustentat, privaretur, vel promotionis alias sibi debitae ac promeritae spe perpetuo carere deberet, culpa et poena vacaret, sive offerat sive acceptet duellum. — 2° Excusari possunt etiam honoris tuendi vel humanae vilipensionis vitandae gratia duellum acceptantes vel ad illud provocantes, quando certo sciunt, pugnam non esse securam, utpote ab aliis impedienda. — 3° Non incurrit ecclesiasticas poenas ab Ecclesia contra duellantes latas dux vel officialis militiae, acceptans duellum ex gravi metu amissionis famae et officii. — 4° Licitum est in statu hominis naturali, acceptare et offerre duellum ad servandas cum honore fortunas, quando alio remedio earum iactura propulsari nequit. — 5° Asserta licentia pro statu naturali applicari etiam potest statui civitatis male ordinatae, in qua nimirum vel negligentia vel malitia magistratus iustitia aperte denegatur » ². Certe difficile admodum videtur qua ratione fautores doctrinae mitioris salva damnatione illarum propositionum sustinere adhuc possint ³ probabilitatem suae opinionis, attentis praesertim verbis quibus in Constitutione « *Detestabilem* » qua dictae propositiones damnatae sunt usus est Benedictus XIV ⁴. Verum auctores supra citati censent doctrinam mitiorem a damnatis propositionibus non attingi. Quid igitur dicendum? Libenter cuique lectori hanc controversiam dirimendam, pensatis hinc inde rationibus, remittimus ⁵.

Tam provocans quam acceptans sunt aequae delicti rei ⁶.

2024. — Inter operam aut favorem praebentes sunt adnumerandi quilibet proxime et efficaciter in duellum cooperantes ⁷. Tales sunt patrini, testes,

¹ Hanc doctrinam admittunt Struggl, D'Annibale, *l. c.*, II, n. 289; Ballerini-Palmieri, *Opus theologicum morale*, II³, n. 933 et sqs. ubi alii plurimi antiqui theologi et canonistae pro hac doctrina citantur.

² Denzinger-Bannwart, *l. c.*, nn. 1491-1495, Gasparri, *Fontes*, II, n. 422.

³ Ballerini-Palmieri, *l. c.*, II, n. 935, ita ratiocinatur: « Iam vero minus ad rem facit prima propositio a Benedicto XIV damnata, quam obicit S. Alph... Ratio quia in ipsa dicitur *nisi offerat vel acceptet duellum* et rursus in fine *sive offerat sive acceptet duellum*, nempe sermo est etiam de bello offerendo ».

⁴ « ..... tanquam falsas, scandalosas, ac perniciosas reicimus, damnamus et prohibemus ita ut quicumque illas aut conjunctim aut divisim docuerit, defenderit, ediderit..... ». Cfr. Gasparri, *Fontes*, II, n. 422, § 6.

⁵ Hilarius a Sexteh, *l. c.*, p. 168.

⁶ C. 2209, § 2.

⁷ Cappello, *l. c.*, n. 347.

qui consilium in causa duelli tam in iure quam in facto dederint, socii, mandantes, qui litteras provocatorias aliaque id genus scripta, manifesta etc. scribunt, dictant, deferunt, evulgant, imprimunt, aut scribi, deferri, evulgari, imprimi mandant, suadent vel in his se quomodolibet immiscuerint ¹.

Locum, arma, currus ad adeundum locum suppeditantes sunt certe connumerandi inter *favorem et operam praebentes* si eorum opera vel praestatio rei sit necessaria ad duellum ita ut sine ipsa duellum haberi non possit, seu etiam si locus, arma, currus etc. expresse dantur seu consulto dantur ad duellum peragendum; si autem ab hac necessitate, et ab intentione praescindatur delictum haberi non videtur; idem fere dicito de magistro armorum qui ex sua arte duellantes docuit non consulto pro duello determinato ².

Quaestio fit de medicis et confessariis qui duellantibus assistunt. S. C. S. Officii declaravit: Non posse medicum rogatum a duellantibus, duello assistere cum intentione citius pugnae finem imponendi, vel simpliciter vulnera ligandi ac curandi, quin incurrat excommunicationem. Non posse pariter ex condicto, seu rogatum a duellantibus, quin praesens sit duello in domo vicina vel in loco propinquo sistere paratum ad suum ministerium praestandum duellantibus si opus fuerit ³. Si e contra medicus assistat e loco propinquo non rogatus a duellantibus ⁴ ut duellantibus subveniat nec peccat nec poenas incurrit ⁵.

Quod dicitur de medico valet et de confessario ⁶.

Sunt qui excusant patrilinos qui hoc munus acceptant eo animo ut duellum, si fieri possit et de hoc spes habeatur, impediant aut saltem, ubi sciant duellantes velle usque ad mortem decertare, primo accepto vulnere interrompant ⁷.

Negligentia in legali interventu contra duellum delictum de quo agimus constituere non videtur ⁸.

2025. — *De industria spectantes* sunt qui non casu vel occulte, vel ex mera curiositate, sed aperte data opera ita ut saltem sua praesentia duellantibus animum addant, duello ipsi intersunt et assistunt ⁹.

Igitur qui in loco duelli, illac accidentaliter transiens, ex mera curiositate consistit, aut qui ex longinquo aspicit non censetur *de industria spectans* ¹⁰.

¹ Ita dictionem illam explicat D'Annibale, *l. c.*, II, n. 290, quem facile alii sequuntur. Hilarius a Sexten, *l. c.*, 168; Cappello, *l. c.*, n. 347; Chelodi, *l. c.*, 80, 3; Augustine, *l. c.*, VIII, 405.

² Ita fere etiam Cappello, *l. c.* n. 347; Salucci, *l. c.*, II, n. 247, p. 235, nota 3.

³ S. C. S. Offic. 28 Maii 1884, apud Hilarium a Sexten, *l. c.*, 168, 169.

⁴ D'Annibale, *l. c.*, II, n. 290, nota 61, non requirit ut medicus rogatus sit a duellantibus ut poenam incurrat, sed dicit sufficere si duellantes id sciant, scilicet sciant ipsum assistere. Cfr. etiam Hilarium a Sexten, *l. c.*, p. 168; Hollweck, *l. c.*, § 165, nota 9, p. 225.

⁵ Hollweck, *l. c.*, § 165, nota 9, p. 255.

⁶ S. C. S. Officii 28 Maii 1884; Hilarius a Sexten, *l. c.*, 168.

⁷ Chelodi, *l. c.*, 80, 3, p. 93, nota 4; Cappello, *l. c.*, n. 347; Caviglioli, *l. c.*, 142; cfr. etiam Codic. poen. ital. a. 1930, art. 398.

⁸ Ita Eichmann, *l. c.*, 179; Hinschius, *l. c.*, V, 804, nota 19.

⁹ Chelodi, *l. c.*, n. 80, 3.

¹⁰ Augustine, *l. c.*, VIII, 405.

Non censentur pariter de industria spectantes qui ad locum duelli pergunt ut duellum, si fieri potest, impedian¹.

Ad *permittentes* et *non prohibentes* pertinent gubernatores populi, domini terrarum, duces exercitus, quovis nomine appellentur si ipsi impedire possint et debeant duella et non impedian². Item magistratus civitatum sub iisdem conditionibus³.

Inter *permittentes* aut *non prohibentes* sunt etiam computandi monarchae absoluti, non autem monarchae constitutionales, qui in suo Statu duello poenas non statuunt; itemque illae omnes personae quae suo sociali influxu et positione sine gravi incommodo impedire facile possent duella⁴.

Concessio impunitatis post duellum commissum non cadit probabiliter sub notione permissionis aut non prohibitionis⁵.

Si lex prohibet duellum etiam viri politiae addicti (*policemen*, *carabinieri*, *guardie* etc.) connumerandi sunt inter permittentes et non prohibentes, si sua mansione sint in impediendo negligentes⁶.

Immo et privati cives, si sine gravi incommodo possint duellum interdicare tenentur impedire. Verum tales facile excusari possunt⁷.

Quaestio fieri potest utrum rei sint delicti et poenas latae sententiae incurrant in delictum concurrentes seu operam vel favorem qualemcumque praestantes delicto, si de facto duellum locum non habeat, item illud permittentes vel non impediennes seu non prohibentes. Ante Codicem doctrina admittebat utique incurrere poenas latae sententiae simpliciter provocantes et acceptantes effectu etiam non secuto⁸.

Quod vero ceteros concurrentes seu complices vel cooperatores attinet doctrina probabilis eos eximebat omnes si duellum de facto locum non habuisset⁹.

Verum de iure Codicis haec valere videntur. Quod *spectantes* attinet clarum est eos non esse delicti reos qua *spectantes* si duellum saltem in sua ultima praeparatione et sui veluti initio locum non habeat. Alii vero cooperatores videntur rei esse delicti quia quaelibet cooperatio in hoc casu delictum sui generis constituit independenter a delicto principali et ab effectu secuto⁹.

Attamen quod *permittentes* aut *non prohibentes* attinet, si delictum nec in sua proxima praeparatione locum habeat, certe non sunt reputandi de-

¹ Hilarius a Sexten, *l. c.*, 169.

² Hilarius a Sexten, *l. c.*, p. 169; Chelodi, *l. c.*, n. 80, 3; Augustine, *l. c.*, VIII, 405.

³ Hollweck, *l. c.*, § 165, nota 14, p. 255.

⁴ Hollweck, *l. c.*, § 165, nota 13, p. 255, citatque D'Annibale; non obstante Const. Clementis VIII «*Illius vices*», § 5, ubi impunitatis concessio ut delictum agnoscitur.

⁵ Augustine, *l. c.*, VIII, 405.

⁶ Augustine, *l. c.*, VIII, 405.

⁷ Hilarius a Sexten, *l. c.*, 169.

⁸ Ita Lehmkuhl, ab Hilario a Sexten, p. 169 citatus sic suam exprimebat opinionem: «Haec, salvo meliori iudicio, cum regulis interpretationis communibus cohaerere arbitror; neque contra ea id obici posse, quod constitutiones priorum Romanorum Pontificum etiam complices, effectu non secuto, in poena comprehensos esse voluerint. Nam cum Pius IX, potius restringere voluerit censuras, mitior sensus ubicumque probabilis apparet, sumi non solum potest, sed debet».

⁹ Cfr. cc. 2212, § 4 et 2209, § 3.

licti rei nisi expresse et aliquo actu positivo duellum permittant aut declarent se illud nullo modo prohibere.

2026. — 2° *Notae historicae.* - Duellum ut hodie in praxim ducitur ignotum fuit Romanis ¹. Ipsum originem duxisse videtur ex moribus populorum germanicorum, qui, post suam ad christianismum conversionem, illud adhibuerunt ut medium supplendi deficientibus probationibus iudicialibus et deinde etiam in torneamentis ad virium ostensionem faciendam. Serius solummodo, idest, saeculo XIV et sequentibus adhiberi coepit, primum in Gallia et Hispania et deinde etiam in aliis regionibus ut medium privatim reparandi iniurias honori personali illatas ².

Ecclesia duello semper restitit et se opposuit in variis eius formis et praesertim illi formae quae inde a saeculo XIV praevalere coepit. Cum Lotharius rex scire vellet utrum ipsius uxor Theuperga adulterium commisisset et ad id investigandum vellet duobus hominibus monomachiam seu duellum committere, ita ut si ille qui partes Theupergae tueretur, caderet, ipsa convicta censeretur adulterii, Nicolaus I Romanus Pontifex, anno 869 (?) id reprehendit, docens hanc non esse legitimam probationem, sed potius Dei tentationem ³.

Alexander III, a. 1158-1181, supponit clericos qui duello indulserint deponendos in rigore iuris esse, licet admittat cum ipsis posse dispensari si mors ex duello secuta non sit ⁴. Concilium Lateranense III, a. 1179, statuit ut qui in torneamentis moritur, quamvis ei poenitentia neganda non sit, ecclesiastica tamen carere debeat sepultura ⁵. Iulius II ⁶ excommunicationem contra duellantes tulit. Haec documenta respiciebant praesertim duella iudicialia et duella torneamentorum ⁷.

Leo X ⁸ adiecit poenis a praedecessoribus suis iam duellis inflictis alias etiam in dominos terrarum ad duella locum praeparantes et in eos qui ad spectandum properant. Pius IV ⁹ poenas confirmavit et praeterea excommunicationem Romano Pontifici reservavit non solum in supradictos delinquentes, sed etiam in tentantes, provocantes, locum concedentes, interestes, consulentes, adhaerentes, fautores chartas certaminis subscribentes, affigentes, publicantes et privationem officiorum, beneficiorum et inhabilitatem ad illa si clerici fuissent.

Concilium Tridentinum ¹⁰ detestabilem abusum duellorum tunc gras-

¹ Forte adhibitum fuit apud populos celticos, ut refert Diodorus siculus. Cfr. L. Rivet, in *Dictionnaire apologetique*, I⁴, v. *Duel*, col. 1204.

² Cfr. Wernz, *l. c.*, VI, n. 378; L. Rivet, *l. c.*, col. 1196 et 1204 et sqs.

³ Cfr. c. 22, C. 2, qu. 5. De obiectionibus quae a quibusdam fiunt contra Romanos Pontifices, quasi ipsi duellum approbaverint saltem primis temporibus, cfr. Rivet, *l. c.*, col. 1198 et sqs. Cfr. etiam Hollweck, *l. c.*, § 165, nota 1, p. 254, ubi alia citantur etiam documenta auctoritatis ecclesiasticae, antiquitus promulgata contra duella.

⁴ C. 1, X, 5, 14.

⁵ C. 1, X, 5, 13.

⁶ Const. « *Regis pacifici* », 2 Februarii 1509, Gasparri, *Fontes*, I, n. 63.

⁷ Alia documenta cfr. citata apud Hollweck, *l. c.*, § 165, nota 1, p. 254.

⁸ Const. « *Quam Deo* », 13 Iulii 1519, Gasparri, *Fontes*, I, n. 75.

⁹ Const. « *Ea quae* », 13 Nov. 1560, Gasparri, *Fontes*, I, n. 101.

¹⁰ C. 19, Sess. XXV, *de ref.*

santem iterum condemnavit; principes, comites, duces etc. locum ad monomachiam concedentes excommunicavit, et iurisdictione privatos declaravit; duellantes et patrilinos excommunicatione, proscriptione bonorum et infamia punivit, et ut homicidas puniendos decrevit atque mortuos in ipsa monomachia sepultura privavit; consilium dantes et suadentes, necnon spectantes excommunicavit et perpetuae maledictionis vinculo teneri decrevit.

Gregorius XIII ¹ declaravit poenas a Concilio Tridentino latas valere etiam in duellis privatis seu factis sine certis sollemnitatibus adhiberi solitis, easque extendi ad mandantes instigantes, auxilium aut consilium aut favorem praebentes, equos, arma, pecuniam, commeatum scienter subministrantes, ex proposito spectantes etc.

Clemens VIII ² poenas extendit, reservando, inter alia, excommunicationem Romano Pontifici et melius determinans extensive personas quae poenis subiacent.

Rituale Romanum a Paulo V a. 1614 editum declaravit poenam privationis sepulturae ecclesiasticae iis etiam applicari qui ante obitum poenitentiae signa dederint ³.

Benedictus XIV ⁴, postquam historiam legislationis de duello innuit, quinque supra relatas propositiones damnavit, et doceri nec non ad praxim deduci prohibuit; poenas a suis praedecessoribus latas confirmavit; duellantes iure asyli privavit, decedentes ex duello etiam cum signis poenitentiae sepultura ecclesiastica privatos declaravit ⁵ ante quamlibet iudicis sententiam.

Pius IX Constitutione « *Apostolicae Sedis* » poenas in aliquibus mitigavit. Leo XIII ⁶ duellum iterum damnavit. Codex sine ulla fere differentia ius Constitutionis « *Apostolicae Sedis* » hoc canone 2351 reportavit.

2027. — 3° *Poenae.* - a) *Excommunicatio latae sententiae.* - Duellum perpetrantes aut simpliciter ad illud provocantes vel ipsum acceptantes vel quamlibet operam aut favorem praebentes necnon de industria spectantes illudque permittentes vel quantum in ipsis est non prohibentes, cuiuscunque dignitatis sint, subsunt ipso facto excommunicationi Sedi Apostolicae simpliciter reservatae ⁷.

Quamvis provocatio et acceptatio independenter a duello sint duo delicta sui generis per se punita; si tamen duellum provocans aut acceptans revera de facto perpetrent unam excommunicationem contrahere videntur.

¹ Const. « *Ad tollendum* », 5 Decembris 1582, Gasparri, *l. c.*, I, n. 149.

² Const. « *Illius vices* », 17 Augusti 1592, Gasparri, *l. c.*, I, n. 176.

³ Many, *Praelectiones de locis sacris*, n. 220, p. 359.

⁴ Const. « *Detestabilem* », 10 Novembris 1752, Gasparri, *l. c.*, II, n. 422.

⁵ Plures auctores ut Ayrinhac, *l. c.*, 308, supponere videntur hanc privationem hac forma latam fuisse primo a Benedicto XIV, at iam antea vigeat ex praescripto Ritualis Romani, immo eadem poena iam ex Concilio Lateranensi III, a. 1179, vigeat. Cfr. tamen etiam Many, *l. c.*, n. 920, p. 359.

⁶ Encycl. « *Pastoralis officii* », 12 Sept. 1891, Gasparri, *l. c.*, III, n. 612.

⁷ C. 2351, § 1.

si de acceptatione et perpetratione eiusdem duelli agatur. Idem valere videtur de favore aut operam praebentibus si simul iidem sint de industria spectantes aut permittentes seu non prohibentes; licet enim taliter agentes figuram specialem delicti repraesentent, cum tamen variae figurae idem obiective delictum pro obiecto habeant, si variae figurae simul concurrant, unicum delictum videntur constituere pro maiori minorive imputabilitate puniendum.

Clausula *quantum in ipsis est* indicat excusari a delicto illos permittentes aut non prohibentes qui sine gravissimo incommodo impedire delictum non possunt ¹.

Clausula *cuiuscunque dignitatis sint* refertur ad omnes personas in eadem paragrapho nominatas ².

Metus etiam gravis non excusat ab hac poena incurrenda ³.

b) Privatio sepulturae ecclesiasticae. - Mortui in duello, aut ex vulnere inde relato, ecclesiastica sepultura privantur, nisi ante mortem aliqua dederint poenitentiae signa ⁴.

De hac poena iam actum est ⁵.

Notandum est iure Codicis ius severius antea vigens, quo sepultura negabatur etiamsi signa poenitentiae ante mortem data fuissent, mitigatum esse ⁶.

Haec poena non afficit, ut videtur, concurrentes in delictum duelli, sed solum personas in c. 1240, § 1, n. 4 nominatas.

c) Infamia in duellantes et patrilios. - Ipsi duellantes et qui eorum patrini vocantur, sunt praeterea ipso iure infames ⁷.

Etiam ista poena non afficit nisi duellantes ipsos et eorum patrilios. Isti autem fiunt etiam irregulares ex defectu, ex c. 984, n. 5. Quodsi duellans alterum duellantem occiderit ipse non solum sed et omnes cooperatores incurrunt irregularitatem ex delicto ⁸.

2028. — IV. Coactio ad statum clericalem aut religiosum. -

1° *Delictum.* - Delictum committunt omnes, qualibet etiam dignitate fulgentes, qui quoquo modo cogant sive virum ad statum clericalem amplexendum, sive virum aut mulierem ad religionem ingre-

¹ Cappello, *l. c.*, n. 349.

² Salucci, *l. c.*, II, n. 250; Cerato, *l. c.*, n. 85, p. 131. Aliter Cappello, *l. c.*, 349, nota 120, restringit clausulam ad permittentes et non prohibentes.

³ C. 2229, § 3, n. 3; Cappello, *l. c.*, n. 346; Salucci, *l. c.*, II, n. 246.

⁴ Cc. 1240, § 1, n. 4 et 2351, § 1.

⁵ Cfr. vol. II, n. 816.

⁶ Eichmann, *l. c.*, p. 179, nota 3.

⁷ Cfr. c. 2351, § 2. Cfr. cc. 2293 et sqs.

⁸ Cfr. c. 985, n. 4. Etiam in Codicibus poenalibus auctoritatis civilis duellum punitur ut delictum. In Codice poenali italico a. 1930, art. 394-401, non solum ipsum duellum punitur sed etiam simplex provocatio ad ipsum, eius acceptatio, quaelibet ad ipsum cooperatio et excitatio.

diendam vel ad emittendam religiosam professionem tam sollemnem quam simplicem, tam perpetuam quam temporariam ¹.

Codex legem tridentinam de analoga materia partim extendit, partim restrinxit. Extendit, quia Concilium Tridentinum ² protegebat solummodo libertatem mulierum, Codex protegit etiam libertatem virorum et non solum quod ingressum in religionem attinet sed etiam quod attinet ad ingressum in statum clericalem, qui fit susceptione primae tonsurae. Restrinxit e contra legem tridentinam, quia non agnoscit delictum in eo qui ingressui in statum religiosum impedimenta ponit ³.

Delictum constituitur a *coactione*, quae tunc habetur cum voluntati reluctanti vis aut metus gravis, quovis modo id fiat, infertur, sive minis, sive odiosis suasionibus, sive promissionibus, sive iurgiis etc. Requiritur autem metus gravis etsi solum relative gravis sit. Inferri autem potest directe vel indirecte, per se vel per alios ⁴.

Metus gravis in hac materia facilius admittitur et probatur quam in analoga materia de matrimoniali impedimento seu de defectu consensus ex metu ⁵.

Quaestio fiebat ante Codicem ⁶ utrum delictum committeret cogens ad ingressum in religionem votorum simplicium; Codex sensu affirmativo quaestionem dirimit.

Quaerebant auctores utrum delictum constitueret coactio puellae ad monasterium ingrediendum pro educatione ibi recipienda. De iure vigente certe talis coactio delictum non constituit quia non consistit delictum in coactione ad ingrediendum monasterium ⁷ sed in coactione ad ingressum in religionem ⁸.

Ex Concilio Tridentino casus dabantur in quibus licebat mulierem cogere ad monasterium ingrediendum ⁹; tales casus non amplius vigent ¹⁰.

¹ C. 2352. Ius immediate praecedens ita ex Concilio Tridentino sonabat: « Anathemati Sancta Synodus subicit omnes et singulas personas cuiuscumque qualitatis vel conditionis fuerint, tam clericos quam laicos saeculares vel regulares, atque etiam qualibet dignitate fulgentes, si quomodocumque coegerint aliquam virginem vel viduam aut aliam quamcumque mulierem invitam, praeterquam in casibus a iure expressis, ad ingrediendum monasterium, vel ad suscipiendum habitum cuiuscumque religionis, vel ad emittendam professionem; quique consilium, auxilium vel favorem dederint; quique scientes, eam non sponte ingredi monasterium aut habitum suscipere aut professionem emittere, quoquo modo eidem actui vel praesentiam vel consensum vel auctoritatem interposuerint. Similiter quoque anathemati subiicit eos qui sanctam virginum vel aliarum mulierum voluntatem vel accipiendi vel voti emittendi quoquo modo sine iusta causa impederint ».

² Cfr. notam praecedentem.

³ Cfr. Ayrinhac, *l. c.*, n. 310.

⁴ Chelodi, *l. c.*, n. 81; Caviglioli, *l. c.*, n. 178; Augustine, *l. c.*, VIII, 407; Cappello, *l. c.*, n. 418; Ayrinhac, *l. c.*, n. 310; Hilarius a Sexten, *l. c.*, 242.

⁵ Hollweck, *l. c.*, § 171, nota 6, p. 259.

⁶ Cfr. Hollweck, *l. c.*, § 171, nota 5, p. 259.

⁷ Cfr. ius vetus apud Hollweck, *l. c.*, § 171, nota 3, p. 259.

⁸ Eichmann, *l. c.*, p. 180, nota 1.

⁹ Cfr. tales casus in cc. 18 et 19, X, 3, 31. Hilarius a Sexten, *l. c.*, 243; Hollweck, *l. c.*, § 171, nota 4, p. 259.

¹⁰ Eichmann, *l. c.*, p. 180.

Delictum consistit in coactione *ad recipiendam primam tonsuram*, non item in coactione ad alios ordines sive minores sive maiores suscipiendos¹; item consistit in coactione ad ingressum in novitiatum, non vero in coactione ad ingrediendum postulatum: demum in coactione ad quamlibet professionem religiosam proprie dictam qua vota nempe religiosa publica licet temporanea emittuntur vel renovantur. Si coactio adhibeatur ad ingressum in novitiatum, deinde etiam ad professionem temporaneam ac demum ad professionem perpetuam, delicta multiplicantur et etiam poenarum contractio². Ante Codicem excludebant ab hoc delicto reges et imperatores³. Id non valet amplius⁴.

Ad delictum requirunt auctores effectum secutum⁵.

Codex id non requirit.

Coactio ad ingrediendam societatem viventium in commune sine votis delictum non constituit⁶.

2029. — 2° *Notae historicae.* - In Concilio Aurelianensi a. 538 Episcopus qui invitum aut reclamantem ordinare praesumpsisset per annum suspensioni subiacere decretum est⁷. Simplicius Papa, a. 468-483, statuit ordinationes auferendas ei qui invitum aliquem Episcopum, presbyterum aut diaconum fecerit⁸. Innocentius IV⁹ sub poena suspensionis iuris recipiendi alios ad professionem, et sub aliis poenis prohibuit Fratribus Minoribus et Praedicatoribus quemquam infra annum ad sui ordinis professionem recipere. Concilium Tridentinum ad puellarum libertatem tuendam praecipit ut si quae puella maior duodecim annis habitum regularem suscipere voluerit, exploraretur ante ipsam habitus susceptionem et deinde etiam ante professionem, an coacta, an seducta sit, an sciat quid agat. Cogentes vero ad ingrediendum monasterium mulieres poenis affecit quas supra retulimus in nota¹⁰.

2030. — 3° *Poenae.* - Excommunicatione nemini reservata ipso facto plectuntur omnes, qualibet etiam dignitate fulgentes, qui quoquo modo cogant sive virum ad statum clericalem amplectendum, sive virum aut mulierem ad religionem ingrediendam vel ad

¹ Sunt qui docent eum etiam esse delicti reum qui clericum iam in minoribus constitutum cogat ad superiores ordines suscipiendos. Ita Salucci, *l. c.*, II, n. 257; Cerato, *l. c.*, n. 66, p. 240; Sole, *l. c.*, n. 395, p. 327; Cipollini, *l. c.*, p. 191. Rationes quidem allatae dignae sunt quae a legislatore considerentur, at non tales quae nos cogant ab opinione mitiori in textu relata recedere.

² Caviglioli, *l. c.*, n. 178; Chelodi, *l. c.*, n. 81; Cappello, *l. c.*, n. 419; Augustine, *l. c.*, VIII, 407.

³ Hollweck, *l. c.*, § 171, nota 2, p. 259.

⁴ Ayrinhac, *l. c.*, 310.

⁵ Noldin-Schönegger, *l. c.*, n. 102; Augustine, *l. c.*, VIII, 407; Cipollini, *l. c.*, p. 192; Salucci, *l. c.*, II, n. 260.

⁶ Ayrinhac, *l. c.*, 310; Cappello, *l. c.*, n. 419.

⁷ C. 1, D. 74.

⁸ C. 7, D. 74 et c. 23, C. 25, qu. 2.

⁹ C. 2, 3, 14 in 6. Cfr. ed. 2 Friedberg.

¹⁰ Cfr. Concil. Trident. cc. 17, 18 Sess. XXV, *De regular.*

emittendam professionem tam sollemnem quam simplicem, tam perpetuam quam temporariam ¹.

Eximuntur quia non nominantur ab hac poena S. R. E. Cardinales ².

Cogentes virum aut mulierem ad domum religiosam ingrediendam et ibi commorandum more laicorum, idest sine votis et professione, delicti rei non sunt, nec proinde poenam incurrunt ³.

Qui ingressum in novitiatum impediatur quo minus inde exeat, eo ipso cogit ad professionem emittendam et ideo poenam, ut videtur, incurrit ⁴.

Licet coactio ad ingrediendum novitiatum, itemque ad quamlibet professionem emittendam, si actibus distinctis fiat, plura delicta constituat et excommunicationem pluries ita cogens incurrat, si tamen coactio veluti unica actio continuata considerari possit, unica videtur excommunicatio contrahi, quia unicum adest in casu delictum.

Clericus, metu gravi coactus, ordinatus, legitime probata coactione, sententia iudicis ad statum laicalem redigendus est ⁵.

Qui religionem ingrediuntur vi, metu gravi aut dolo inducti, invalide admittuntur sive ad novitiatum ⁶, sive ad professionem ⁷.

2031. — V. Raptus mulieris. - 1° *Delictum.* - Delictum committit qui intuitu matrimonii vel explendae libidinis causa rapuerit mulierem nolentem vi aut dolo, vel mulierem minoris aetatis consentientem quidem, sed insciis vel contradicentibus parentibus, aut tutoribus ⁸.

Raptus ut delictum ⁹ est abductio mulieris de loco tuto in non tutum ¹⁰.

¹ C. 2352.

² C. 2227, § 2.

³ Cipollini, *l. c.*, p. 191.

⁴ Cipollini, *l. c.*, p. 191.

⁵ Cfr. c. 214.

⁶ C. 542, n. 1.

⁷ C. 572, § 1, n. 4.

⁸ C. 2353. Ius immediate ante Codicem vigens, ita enunciabatur a Concilio Tridentino: « Raptor ipse ac omnes illi consilium, auxilium et favorem praebentes sint ipso iure excommunicati ac perpetuo infames, omniumque dignitatum incapaces; et si clerici fuerint, de proprio gradu decident ». Concil. Trident. Sess. XXV, cap. 6 *de reformat. matrim.* At ibi agitur solummodo de raptu intuitu matrimonii. Contra raptum explendae libidinis causa factum, habebantur poenae ferendae sententiae; cfr. Wernz, *l. c.*, VI, n. 406; cfr. tamen etiam Hollweck, *l. c.*, § 186, p. 273. Iure antiquiori quilibet raptus severe puniebatur. Iure Romano raptus puellae poenam capitalem adnexam habebat; C. 1, C. 9, 13, C. 54, C. 1, 3, qu. 1; poenitentia publica, ex c. 33, C. 27, qu. 2 et ex c. 34, C. 27, qu. 2; excommunicatio ex c. 47, C. 27, qu. 2, ex c. 1, C. 36, qu. 2, c. 2, C. 36, qu. 2, ex cc. 4, 5 6, C. 36, qu. 2 etc. Alia cfr. apud Hollweck, *l. c.*, § 169, nota 1, p. 258; Wernz, *l. c.*, IV, 278 et VI, 404 et sqs.

⁹ Potest raptus considerari etiam ut impedimentum matrimoniale de quo cfr. c. 1074.

¹⁰ Chelodi, *l. c.*, n. 81, 2. « La dottrina distingue il ratto proprio, quello cioè commesso con l'impiego della violenza o della frode, dal ratto improprio, il quale richiede il consenso

Locus tutus aut non tutus intelligitur relate ad mulierem raptam, non ad alias personas; potest enim locus tutissimus esse pro aliis et non tutus pro muliere rapta. Locus est non tutus quotiens mulier remanet sub potestate rapientis e qua se liberare aut minime aut non sine gravi difficultate potest ¹.

Ad delictum requiritur *violenta abductio*, si agatur de muliere maioris aetatis, nec sufficit violenta detentio si abductio violenta locum non habuerit ².

De iure nostro canonico requiritur ad delictum ut abducens sit vir et abducatur femina seu mulier ³.

Nihil ad substantiam delicti refert utrum mulier quae abducitur integra sit vel violata, virgo an vidua, an coniugata ⁴.

Si mulier maior precibus, donis, pollicitationibus, blanditiis abducatur, esclusa violentia, delictum non habetur ⁵.

Sufficit tamen ut vis in initio abductionis intervenerit, licet abductione facta cessaverit et mulier in loco quo abducta est libenter maneat ⁶.

Ex iure Tridentino ad delictum requirebatur ut abductio facta fuisset matrimonii ineundi causa ⁷; id non amplius requiritur de iure Codicis, sicut non requirebatur iure antiquiori ⁸.

Si mulier ex duplici fine abducatur ab eadem persona, non duo sed unicum habetur delictum ⁹.

Maior aetas anno 21 aetatis completo acquiritur ¹⁰.

Mulier minor etsi consentiens censetur dolo abduci et proinde etsi sine vi abducatur, eius abductio delictum constituit; vel si mavis raptus

della persona rapita. Di tali due forme il Codice colloca la prima fra i delitti contro la moralità pubblica e il buon costume (art. 522 e 523) e la seconda fra i delitti contro la famiglia (art. 573, 574), poichè nella prima prevale l'offesa alla libertà della vittima, e nell'altra viene offeso il principale attributo della potestà patria o tutoria, che è quello della vigilanza e difesa morale dei figlioli e dei pupilli ». Michele Battista, *Codice penale, Codice di procedura penale illustrati*, 1931, p. 563 in nota 1. Codex noster duas formas delicti raptus utique agnoscit, at de ambabus in eadem sede idest hoc c. 2353 agit.

¹ Salucci, *l. c.*, II, n. 263.

² Eichmann, *l. c.*, p. 181; Chelodi, *l. c.*, n. 81, 2. Ad impedimentum constituendum matrimoniale de iure vigente sufficit violenta detentio ex c. 1074. Ex iure italico violenta retentio sufficit etiam ad delictum; art. 522 Cod. poen. it. ita sonat: « Chiunque, con violenza, minaccia o inganno, sottrae o ritiene, per fine di matrimonio, una donna non coniugata, è punito con la reclusione da uno a tre anni. — Se il fatto è commesso in danno di una persona dell'uno o dell'altro sesso, non coniugata, maggiore degli anni quattordici e minore degli anni diciotto, la pena è della reclusione da due a cinque anni ».

³ Eichmann, *l. c.*, p. 181; Augustine, *l. c.*, VIII, 408. Aliter ex iure poenali italico; cfr. notam praecedentem.

⁴ Hollweck, *l. c.*, § 169, nota 2, p. 258; Chelodi, *l. c.*, 81, 2; Salucci, *l. c.*, II, n. 263; Eichmann, *l. c.*, 181.

⁵ Hollweck, *l. c.*, § 169, nota 3, p. 258; Salucci, *l. c.*, II, n. 263.

⁶ Hollweck, *l. c.*, § 169, nota 3, p. 258.

⁷ Hollweck, *l. c.*, § 169, nota 4, p. 258.

⁸ Hollweck, *l. c.*, § 169, nota 4, p. 258.

⁹ Salucci, *l. c.*, II, 262.

¹⁰ C. 88. Ex Codice poenali ital. aliter computatur aetas relate ad hoc delictum, cfr. art. 522 supra in nota relatum; itemque art. 523, 524, 573, 574.

eius delictum censetur quatenus vim facit patriae potestati sub qua ipsa puella constituta est ¹.

Raptus est delictum mixti fori ².

2032. — 2° Poenae. - Qui intuitu matrimonii vel explendae libidinis causa rapuerit mulierem nolentem vi aut dolo, vel mulierem minoris aetatis consentientem quidem, sed inseciis vel contradicentibus parentibus aut tutoribus, ipso iure exclusus habeatur ab actibus legitimis ecclesiasticis et insuper aliis poenis pro gravitate culpa plectatur ³.

Exclusio ab actibus legitimis est poena latae sententiae ⁴.

Quia agitur de delicto mixti fori, si sententia lata sit a iudice laico, hac sententia fieri potest delictum notorium et poena sine ulla alia declaratione applicanda erit. Verum notandae sunt differentiae quae exsistunt inter raptum ex lege canonica et raptum ex lege civili. Exclusio ab actibus legitimis afficit solummodo raptum ex lege canonica.

Si publico bono satis provisum sit per magistratum civilem et reus laicus sit, Ordinarius regulariter procedere non debet contra reum ad applicandas alias poenas ferendae sententiae ⁵.

Circa cooperatores standum est praescriptionibus can. 2209 ⁶.

2033. — VI. Aliqua delicta mixti fori contra personam et libertatem personalem proximi et contra proprietatem. - 1° *Delicta.* - Codex hoc can. 2354 certum numerum delictorum enumerat, quae sunt mixti fori et generatim ab auctoritate civili retunduntur, contra quae proinde rarius Ecclesia procedit ⁷.

Qui ex iudicio laicali talibus delictis maculatus exit, licet condemnatione reportata satis punitus sit, convenienter tamen etiam ab Ecclesia eius macula agnoscitur et a certis actibus excluditur quibus incumbens dedecus Ecclesiae afferret ⁸.

Delicta ista aestimanda sunt, salva lege morali naturali, quae

¹ Chelodi, *l. c.*, n. 81, 2; Eichmann, *l. c.*, p. 182.

² Wernz, *l. c.*, VI, n. 405; Augustine, *l. c.*, VIII, 408.

³ C. 2353.

⁴ Quid haec poena implicet vide in c. 2256, n. 2.

⁵ C. 1933, § 3.

⁶ Eichmann, *l. c.*, 182.

⁷ Cfr. c. 1933, § 3.

⁸ Codex expresse non dicit condemnationem esse debere auctoritatis civilis, sed dicit simpliciter: *Laicus qui fuerit legitime damnatus.....*; at si attendamus ibi agi de delictis mixti fori et Codicem praecipere ne regulariter procedatur in delictis mixti fori contra laicos, ex c. 1933, § 3, sat clare patet ibi agi de damnatione civili auctoritate probata. Et ita intelligunt Codicem omnes interpretes; cfr. Augustine, *l. c.*, VIII, 410; Eichmann, *l. c.*, p. 182; Ayrinhac, *l. c.*, n. 313; Salucci, *l. c.*, II, n. 269; Chelodi, *l. c.*, 82; Stocchiero, *Diritto penale della Chiesa e dello Stato italiano*, n. 392.

forte opposita sit, ex legibus civilibus modernioribus illorum statuum ubi delicta ipsa committuntur et iuxta quas laici iudicantur ¹.

Immo etiam clerici qui ex privilegio fori a iudice ecclesiastico iudicandi sunt, in defectu specialis definitionis delicti ab Ecclesia datae, iuxta easdem leges poenales civiles quibus haec delicta mixti fori definiuntur a iudice ecclesiastico, ut videtur, iudicandi sunt, quin tamen quod ipsos clericos attinet iudex ecclesiasticus poenas a lege civili statutas applicare debeat, cum Codex poenas hoc ipso can. 2354, § 2 iudici ecclesiastico determinandas remittat.

Delicta igitur mixti fori de quibus hic agitur sunt: *homicidium, raptus impuberum alterutrius sexus, venditio hominis in servitutem vel in alium malum finem, usurae, rapinae, furtum qualificatum vel non qualificatum in re valde notabili, incendium, destructio malitiosa et valde notabilis rerum, gravis mutilatio aut vulneratio aut violentia* ².

2034. — a) *Homicidium* est iniusta et violenta hominis occisio ab homine, non a causa naturali aut a bruto, dolo malo facta ³.

Codex hic referri videtur solummodo ad homicidium dolosum, sive simplex, sive praemeditatum, sive qualificatum, escluso homicidio culposo ⁴.

2035. — b) *Raptus impuberum alterutrius sexus* est violenta seu dolosa abductio impuberis sive viri sive mulieris de loco tuto in non tutum, quovis ex fine fiat ⁵.

¹ Ita etiam Augustine, *l. c.* VIII, 410; Eichmann, *l. c.*, p. 182 et sqs.

² C. 2354, § 1.

³ Wernz, *l. c.*, VI, 362; Chelodi, *l. c.*, n. 82, 1; Hollweck, *l. c.*, § 162, p. 247 et sqs.

⁴ Cfr. Wernz, *l. c.*, VI, 368. Historiam poenarum contra homicidium ab Ecclesia latarum cfr. apud Hollweck, *l. c.*, § 162 et apud Wernz, *l. c.*, VI, n. 364 et sqs. Codex poenalis italicus, haec de homicidio voluntario habet: « Art. 575. Chiunque cagiona la morte di un uomo, è punito con la reclusione non inferiore ad anni ventuno. — Art. 576. Si applica la pena di morte, se il fatto preveduto nell'articolo precedente è commesso: 1° col concorso di taluna delle circostanze indicate nel numero 2 dell'articolo 61 (Idest: Aver commesso il reato per eseguirne od occultarne un altro, ovvero per conseguire o assicurare a sè o ad altri il prodotto o il profitto o il prezzo ovvero l'impunità di un altro reato); 2° contro l'ascendente o il discendente, quando concorre taluna delle circostanze indicate nei numeri 1° e 4° dell'articolo 61, o quando è adoperato un mezzo venefico o un altro mezzo insidioso ovvero quando vi è premeditazione; 3° dal latitante, per sottrarsi all'arresto, alla cattura o alla carcerazione ovvero per procurarsi i mezzi di sussistenza durante la latitanza; 4° dall'associato per delinquere, per sottrarsi all'arresto, alla cattura o alla carcerazione; 5° nell'atto di commettere taluno dei delitti preveduti dagli articoli 519, 520 e 521... — Art. 577. Si applica la pena dell'ergastolo se il fatto preveduto dall'articolo 575 è commesso: 1° Contro l'ascendente o il discendente; 2° col mezzo di sostanze venefiche, ovvero con un altro mezzo insidioso; 3° con premeditazione; 4° col concorso di taluna delle circostanze indicate nei numeri 1° e 4° dell'articolo 61. — La pena è della reclusione da ventiquattro a trenta anni, se il fatto è commesso contro il coniuge, il fratello o la sorella, il padre o la madre adottivi, o il figlio adottivo o contro un affine in linea retta ».

⁵ Wernz, *l. c.*, VI, 404. Chelodi, *l. c.*, 82, 2. Si abducatur femina intuitu matrimonii vel libidinis explendae causa habetur delictum specificum c. 2353. Ius italicum ita circa

2036. — c) *Nomine venditionis hominis in servitutem vel alium malum finem* venire videtur partialiter forma specialis delicti quod antiqui *plagium* appellabant. Describebatur autem plagium: « Crimen publicum quo quis dolose subripit sui iuris existentem vel servum alienum, sive detineat illum, vel vendat, donet, permutet, vel alio contractu, quo dominium rerum transfertur, aliis tradat » ¹.

Ecclesia semper severissimas leges tulit contra quamlibet servitutis formam ²; ius vigens ex iure decretalium ita enuntiatur: « Qui furatur hominem et vendiderit eum, convictus noxae morte moriatur » ³.

Notabant tamen iam auctores antiqui poenam hanc non fuisse semper in suo rigore applicatam, sed saepe in exilium aut poenam metalli commutatam ⁴.

2037. — d) *Usuram* definiebant antiqui canonistae contractum onerosum dandi et accipiendi lucrum aliquod temporale ultra sortem ex sola vi et causa mutui ⁵.

Multa quae de usura habent antiqui canonistae non sunt amplius practici momenti ⁶.

Hoc affirmari potest, notionem usurae, quam habent, si hoc delictum retinent, legislationes civiles hodiernae, esse mitiorem seu strictiorem quam

hoc delictum enuntiatur: Cod. poen. art. 574: « Chiunque sottrae un minore degli anni quattordici, o un infermo di mente, al genitore esercente la patria potestà, al tutore, o al curatore, o a chi ne abbia la vigilanza o la custodia, ovvero lo ritiene contro la volontà dei medesimi, è punito a querela del genitore esercente la patria potestà, del tutore o del curatore, con la reclusione da uno a tre anni ».

¹ Reiffenstuel, *Ius canonicum universum*, V, 18, 58. Paulo aliter notionem plagii restringunt moderniores; cfr. Michele Battista, *l. c.*, p. 697, in art. 603 Cod. poen. ital.

² Cfr. Hinschius, *System des katholischen Kirchenrechts*, V, p. 808, ubi aliqua documenta huc spectantia afferuntur.

³ C. 1, X, 5, 18 = Exod. 21, 16, cfr. edit. Friedberg. Hic ex iure canonico poena capitis statuitur; at potius quam *statuitur* dicendum est *reportatur*; refertur enim ex antiquo testamento et certe eius executio erat propria auctoritatis civilis. Cfr. etiam Wernz, *l. c.*, VI, 404; Hollweck, *l. c.*, § 170.

⁴ Reiffenstuel, *l. c.*, V, 18, 59. Ius italicum circa hoc continetur in tribus articulis Cod. poenalis et ita sonat: « Art. 600. Chiunque riduca una persona in schiavitù o in una condizione analoga alla schiavitù, è punito con la reclusione da cinque a quindici anni. — Art. 601. Chiunque commette tratta o comunque fa commercio di schiavi o di persone in condizione analoga alla schiavitù, è punito con la reclusione da cinque a venti anni. — Art. 602. Chiunque, fuori dei casi indicati nell'articolo precedente, aliena o cede una persona che si trova in stato di schiavitù o in una condizione analoga alla schiavitù, o se ne impossessa o ne fa acquisto o la mantiene nello stato di schiavitù, o nella condizione predetta, è punito con la reclusione da tre a dodici anni. — Art. 603. Chiunque sottopone una persona al proprio potere, in modo da ridurla in totale stato di soggezione, è punito con la reclusione da cinque a quindici anni ».

⁵ Cfr. Wernz, *l. c.*, VI, 410; Reiffenstuel, *l. c.*, V, 19, 2 et sqs.

⁶ De ratione philosophica usurae cfr. Cathrein, *Filosofia morale*, II, p. 382 et sqs.; Vermeersch, *De iustitia*, n. 364 et sqs. Historiam legislationis canonicae hac de re habes compendiosam apud Wernz, *l. c.*, VI, n. 411.

notionem quam dabant antiqui canonistae; proinde, si aliquis contractus a magistratu seu tribunali civili usurarius declaratur, a fortiori talis habendus esset ex iure canonico antiquiori ¹.

2038. — *e) Rapina* est iniusta ablatio rei alienae per vim facta ².

Rapina refertur solum in res mobiles aut se moventes; si de rebus immobilibus agitur haberi potest invasio et usurpatio, at non rapina. Vis potest esse physica aut moralis ³.

Raptor notorius de iure antiquo erat infamis et excommunicari poterat ⁴.

2039. — *f) Furtum* est contrectatio rei fraudulosa, lucrificiendi gratia vel ipsius rei vel etiam usus eius possessionisve ⁵.

Theologi autem ex Divo Thoma furtum describunt: occultam acceptionem seu ablationem rei alienae mobilis et corporalis domino rationaliter invito ⁶.

Iure canonico fur notorius vel condemnatus erat infamis et consequenter etiam irregularis ⁷.

¹ Cfr. in hoc sensu Hollweck, *l. c.*, § 191, nota 2, p. 276. Cfr. etiam c. 1543 et Stocchiero, *l. c.*, n. 329 et sqs. Ad usuram refertur articulus 644 Cod. poen. ital., qui ita sonat: « Chiunque, fuori dei casi preveduti nell'articolo precedente, approfittando dello stato di bisogno di una persona, si fa da questa dare o promettere, sotto qualsiasi forma, per sè o per altri, in corrispettivo di una prestazione di denaro o di altra cosa mobile, interessi o altri vantaggi usurarii, è punito con la reclusione fino a due anni e con la multa da lire mille a ventimila. — Alla stessa pena soggiace chi, fuori dei casi di concorso nel delitto preveduto della disposizione precedente, procura ad una persona in stato di bisogno una somma di danaro o un'altra cosa mobile, facendo dare o promettere, a sè o ad altri, per la mediazione, un compenso usurario ».

² Reiffenstuel, *l. c.*, V, 17, 11 et sqs.; Wernz, *l. c.*, VI, 404; Hollweck, *l. c.*, § 186, nota 1, pag. 273.

³ Hollweck, *l. c.*, § 186, nota 1, p. 273.

⁴ Hollweck, *l. c.*, § 186, nota 2, p. 273; Wernz, *l. c.*, VI, n. 407. Ad rapinam refertur articulus 628 Cod. poen. ital.: « Chiunque, per procurare a sè o ad altri un ingiusto profitto, mediante violenza alla persona o minaccia, si impossessa della cosa mobile altrui, sottraendola a chi la detiene, è punito con la reclusione da tre a dieci anni e con la multa da lire cinquemila a ventimila. — Alla stessa pena soggiace chi adopera violenza o minaccia immediatamente dopo la sottrazione, per assicurare a sè o ad altri il possesso della cosa sottratta o per procurare a sè o ad altri l'impunità. — La pena è aumentata da un terzo alla metà: 1° se la violenza o minaccia è commessa con armi, o da persona travisata, o da persone riunite; 2° se la violenza consiste nel porre taluno in stato d'incapacità di volere o di agire ». Cfr. etiam art. 629.

⁵ Fr. 1, D. 47, 2. Reiffenstuel, *l. c.*, V, 18, 2 et sqs.; Wernz, *l. c.*, VI, 399 et 401; Hollweck, *l. c.*, § 185, nota 1, p. 271, 272. De hac furti notione cfr. etiam Ferrini, *Manuale di pandette* ², n. 597, p. 727.

⁶ Cfr. Wernz, *l. c.*, VI, n. 399; Hollweck, *l. c.*, § 185, nota 1, p. 272, ubi de quaestione utrum ex iure canonico ad furtum requiratur ut ablatio *occulta* sit.

⁷ Wernz, *l. c.*, VI, 402. De hac infamia et irregularitate cfr. etiam Hollweck, *l. c.*, § 185, nota 3, p. 272.

Furtum qualificatum de iure canonico considerabatur furtum cum circumstantia aggravante, e. g., furtum cum effractione ¹.

2040. — *g) Incendium*, ut delictum, est dolosa appositio ignis, civitati, oppido, pago, praedio, aedibus vel aliis bonis alienis ex odio, vel vindicta vel alicuius commodi aut lucri consequendi gratia facta ².

Incendiarii laici ex iure antiquo poenitentiae trium annorum subiciebantur et excommunicandi erant, et si impenitentes decedissent pri-
vabantur sepultura ecclesiastica ³.

2041. — *h) Malitiosa ac valde notabilis rerum alienarum destructio* est species delicti ad *damnum datum* pertinens ⁴. Damnum enim variis modis inferri potest ut amotione rei alienae, e. g. in furto, in rapina, corruptione aut deteriorazione rei alienae, occisione anima-

¹ Wernz, *l. c.*, VI, 399. Hollweck, *l. c.*, § 185, nota 1, p. 272, affert exemplum furti qualificati in furto sacrilego. Ex Cod. poen. ital. ad furtum referuntur art. 624 cum sqs. Art. 624. Chiunque si impossessa della cosa mobile altrui, sottraendola a chi la detiene, al fine di trarne profitto per sè o per altri, è punito con la reclusione fino a tre anni e con la multa da lire trecento a cinquemila. — Agli effetti della legge penale, si considera cosa mobile anche l'energia elettrica e ogni altra energia che abbia un valore economico. — Art. 625. La pena è della reclusione da uno a sei anni e della multa da lire mille a diecimila: 1° se il colpevole, per commettere il fatto, si introduce o si intrattiene in un edificio o in un altro luogo destinato ad abitazione; 2° se il colpevole usa violenza sulle cose o si vale di un qualsiasi mezzo fraudolento; 3° se il colpevole porta in dosso armi o narcotici, senza farne uso; 4° se il fatto è commesso con destrezza, ovvero strappando la cosa di mano o di dosso alla persona; 5° se il fatto è commesso da tre o più persone, ovvero anche da una sola che sia travisata o simuli la qualità di pubblico ufficiale o di incaricato di un pubblico servizio; 6° se il fatto è commesso sul bagaglio dei viaggiatori in ogni specie di veicoli, nelle stazioni, negli scali o banchine, negli alberghi o in altri esercizi ove si somministrano cibi o bevande; 7° se il fatto è commesso su cose esistenti in uffici o stabilimenti pubblici, o sottoposte a sequestro o a pignoramento, o esposte per necessità o per consuetudine o per destinazione alla pubblica fede, o destinate a pubblico servizio o a pubblica utilità, difesa o reverenza; 8° se il fatto è commesso su tre o più capi di bestiame raccolti in gregge o in mandria, ovvero su animali bovini o equini, anche non raccolti in mandria. — Se concorrono due o più delle circostanze prevedute dai numeri precedenti, ovvero se una di tali circostanze concorre con altra fra quelle indicate nell'articolo 61, la pena è della reclusione da tre a dieci anni e della multa da lire duemila a quindicimila ». Stocchiero, *l. c.*, n. 422, p. 680, nota 2, haec habet: « È abbandonata dal Codice penale italiano la dizione di *furto qualificato*; ma il *furto aggravato* sarà spesso un furto qualificato. Quando poi concorrano due o più circostanze, (prevedute dall'articolo 625, in esame), ovvero se una di tali circostanze concorre con altre fra quelle indicate nell'art. 61, (aggravanti comuni), la pena è della reclusione... ».

² Reiffenstuel, *l. c.*, V, 17, 3 et sqs.; Wernz, *l. c.*, VI, 408.

³ Cfr. Reiffenstuel, *l. c.*, V, 17, 32; Wernz, *l. c.*, V, n. 408; Hollweck, *l. c.*, 31, 189, in notis p. 274, 275. Ex Codice poenali ital. haec valent: « Art. 423. Chiunque cagiona un incendio è punito con la reclusione da tre a sette anni. — La disposizione precedente si applica anche nel caso di incendio della cosa propria, se dal fatto deriva pericolo per la incolumità pubblica. — Art. 424. Chiunque, al solo scopo di danneggiare la cosa altrui, appicca il fuoco a una cosa propria o altrui è punito, se dal fatto sorge il pericolo di un incendio, con la reclusione da sei mesi a due anni. — Se segue l'incendio, si applicano le disposizioni dell'articolo precedente, ma la pena è ridotta da un terzo alla metà ».

⁴ Chelodi, *l. c.*, n. 82, 6.

lium et destructione rei, de qua destructione, si sit valde notabilis, loquitur hic Codex ¹.

2042. — *i) Gravis mutilatio vel vulneratio aut violentia sunt delicta quae pertinent ad iniurias reales. Ex iure romano lex Cornelia de iniuriis competebat ei qui iniuriarum vellet agere ob eam rem, quod se pulsatum verberatumve, domumve suam vi introitam esse diceret* ².

Vulneratio si esset letalis iure antiquo eodem modo ac homicidium puniebatur ³.

Mutilatio quae est partis principalis peculiarem in corpore humano functionem habentis abscissio iure antiquo infamia et irregularitate puniebatur ⁴.

¹ Cfr. Reiffenstuel, *l. c.*, V, 36, 37; Hollweck, *l. c.*, § 190, p. 275, 276. Huc se referunt sequentes Codicis poenalis italici praescriptiones: « Art. 499. Chiunque, distruggendo materie prime o prodotti agricoli o industriali, ovvero mezzi di produzione, cagiona un grave nocumento alla produzione nazionale o fa venir meno in misura notevole merci di comune o largo consumo, è punito con la reclusione da tre a dodici anni e con la multa non inferiore a lire ventimila ». Cfr. etiam art. 253, 254, 334, 335, 616, 619, 642.

² Fr. 5, D. 47, 10. Cfr. Hollweck, *l. c.*, § 166, pag. 256.

³ Cfr. Reiffenstuel, *l. c.*, V, 12, 50 et sqs.

⁴ Cfr. Reiffenstuel, *l. c.*, V, 12, 56 et sqs.; Hollweck, *l. c.*, § 166 in notis. Huc spectant plures Cod. poen. ital. praescriptiones; quasdam afferam: « Art. 581. Chiunque percuote taluno, se dal fatto ne deriva una malattia nel corpo o nella mente, è punito a querela della persona offesa, con la reclusione fino a sei mesi e con la multa fino a lire tremila. — Tale disposizione non si applica quando la legge considera la violenza come elemento costitutivo o come circostanza aggravante di un altro reato. — Art. 582. Chiunque cagiona ad alcuno una lesione personale, dalla quale deriva una malattia nel corpo o nella mente, è punito con la reclusione da tre mesi a tre anni. — Se la malattia ha una durata non superiore ai dieci giorni, e non concorra alcuna delle circostanze aggravanti prevedute dagli articoli 583 e 585 il delitto è punibile a querela della persona offesa. — Art. 583. La lesione personale è grave, e si applica la reclusione da tre a sette anni: 1° Se dal fatto deriva una malattia che metta in pericolo la vita della persona offesa, ovvero una malattia o un'incapacità di attendere alle ordinarie occupazioni per un tempo superiore ai quaranta giorni; 2° Se il fatto produce l'indebolimento permanente di un senso o di un organo; 3° se la persona offesa è una donna incinta e dal fatto deriva l'acceleramento del parto. — La lesione personale è gravissima e si applica la reclusione da sei a dodici anni, se dal fatto deriva: 1° una malattia certamente o probabilmente insanabile; 2° la perdita di un senso; 3° la perdita di un arto, o una mutilazione che renda l'arto inservibile, ovvero la perdita dell'uso di un organo o della capacità di procreare, ovvero una permanente e grave difficoltà della favella; 4° la deformazione, ovvero lo sfregio permanente del viso; 5° l'aborto della persona offesa..... — Art. 610. Chiunque con violenza o minaccia, costringe altri a fare, tollerare od omettere qualche cosa è punito con la reclusione fino a quattro anni. — La pena è aumentata se concorrono le condizioni prevedute dall'articolo 339. — Art. 611. Chiunque usa violenza o minaccia per costringere o determinare altri a commettere un fatto costituente reato è punito con la reclusione fino a cinque anni. — La pena è aumentata se concorrono le condizioni prevedute dall'articolo 339. — Art. 612. Chiunque minaccia ad altri un ingiusto danno è punito, a querela della parte offesa, con la multa fino a lire cinquecento. — Se la minaccia è grave, o è fatta in uno dei modi indicati nell'articolo 339, la pena è della reclusione fino a un anno e si procede d'ufficio ». Videri etiam possunt art. 584, 585, 586, 587, 588, 590, 591, 592, 593, 613, 629, 630; 336, 337, 338, 339, etc.

2043. — 2° *Poenae canonicae*. - a) *In laicos*. - Laicus qui fuerit legitime damnatus ob delictum homicidii, raptus impuberum alterutrius sexus, venditionis hominis in servitutem vel alium malum finem, usurae, rapinae, furti qualificati vel non qualificati in re notabili, incendii vel malitiosae ac valde notabilis rerum destructionis, gravis vulnerationis vel mutilationis vel violentiae, ipso iure exclusus habeatur ab actibus legitimis ecclesiasticis et a quolibet munere, si quod in Ecclesia habeat, firmo onere reparandi damna ¹.

Poena in hoc canone ab Ecclesia inflictis reis horum delictorum condemnatis ab auctoritate civili, potest considerari ut additio ad poenam ab ipsa auctoritate civili iam, ut supponitur, inflictam ².

Incurritur autem exclusio ab actibus legitimis sicut et exclusio seu remotio et inhabilitas ad quodlibet munus in Ecclesia ³ ipso iure seu statim ac sententia damnationis definitiva, idest, a qua non datur appellatio aut aliud ordinarium et iuridicum remedium a tribunali pronuntiata est atque executioni mandata. Nec ulla videtur generatim necessaria sententia declaratoria ex parte auctoritatis ecclesiasticae ⁴.

Requiritur tamen certe ut laicus sit *legitime damnatus*, idest damnatus iuxta leges processuales iustas in sua regione vigentes ⁵.

Si laicus sit vere delictorum supradictorum reus, at in iudicio laicali absolvatur, poenas non incurrit a Codice hic statutas ⁶.

E contra si laicus sit innocens, at ut reus vere condemnetur servatis formulis iudiciariis ita ut dici possit legitime condemnatus, licet in foro interno poenis non subiaceat, in foro tamen externo poenas c. 2354, § 1 subire tenetur, donec suam innocentiam probare possit, ad scandalum vitandum.

Onus reparandi damna non habet rationem poenae, sed rationem ethicam qua qui damnum alicui causavit sua actione morali seu suo actu humano illud reparare tenetur independentem a qualibet lege positiva aut sententia iudicis ⁷.

¹ C. 2354, § 1.

² Ayrinhac, *l. c.*, n. 313.

³ Cfr. cc. 2256, n. 2; 2291, nn. 8, 9, 10.

⁴ Eichmann, *l. c.*, p. 182, 183. Chelodi, *l. c.*, 82, 7, a, ait: « Ecclesia sententiam simpliciter agnoscit et, in suo foro, addit exclusionem ab actibus legitimis et privationem cuiusque muneris ipso facto incurrendas ». Stocchiero, *l. c.*, n. 229. Pistocchi, *l. c.*, p. 190, itemque Salucci, *l. c.*, II, n. 269, p. 248, requirunt sententiam iudicis ecclesiastici ex c. 2232, § 1. Verum tales auctores non advertunt ad clausulam ipsius c. 2232, § 1: *nisi delictum sit notorium*; quod delictum notorium certe habetur quotiens agitur de reo legitime condemnato post sententiam iudicis competentis quae transierit in rem iudicatam, ad normam c. 2197, n. 2, quae sententia supponitur data ex c. 2354, § 1.

⁵ Augustine, *l. c.*, VIII, 410; Salucci, *l. c.*, II, n. 269; Chelodi, *l. c.*, n. 82, 7, a; Eichmann, *l. c.*, p. 182.

⁶ Salucci, *l. c.*, II, n. 269.

⁷ « Communius et probabilius docent, quod si quis absque peccato mortali, vel veniali, adeoque sine culpa theologica damnum infert, ante sententiam iudicis in foro interno sive conscientiae non teneatur ad damnum resarciendum..... sufficienter providetur eo quod praedictae personae in foro externo et in conscientia saltem post sententiam iudicis obligentur ». Reiffenstuel, *l. c.*, V, 36, 43; Hollweck, *l. c.*, § 190, nota 1, p. 275.

2044. — *b) In clericos.* - Clericus qui aliquod delictum, ex supra descriptis, commiserit, a tribunali ecclesiastico puniatur, pro diversa reatus gravitate, poenitentiis, censuris, privatione officii et beneficii, dignitatis, et, si res ferat, etiam depositione; reus vero homicidii culpabilis degradetur ¹.

Quia clerici privilegio fori de iure gaudent eis non sunt applicanda quae supra de laicis a tribunali laicali damnatis dicta sunt relate ad delicta mixti fori ex c. 1933, § 3 ².

Verum si de facto vel de iure, ex iure nempe concordatario vel ex iure consuetudinario clerici apud tribunal laicale de criminibus iudicentur, poenae de quibus hic Codex loquitur mitius eis applicandae erunt ³.

Delictum homicidii praeter poenas hoc c. 2354 statutas inducit etiam irregularitatem ex delicto (c. 985, n. 4), itemque gravis mutilatio (c. 985, n. 5), praeterea eadem duo delicta si committantur a patrono in rectorem vel alium clericum ecclesiae patronatae ad dictum aut in beneficiarium ipsum ius patronatus extinguunt ⁴.

2045. — VII. *Iniuriae privatae verbales.* - 1° *Delictum.* - Delictum hoc committit qui, non re, sed verbis vel scriptis vel alia quavis ratione iniuriam cuiquam irrogaverit vel eius bonam famam laeserit ⁵.

Iniuria generatim designat quidquid iure non fit ⁶.

Hic autem sumitur iniuria pro « contumelia seu pro delicto per quod dolo malo infertur alteri contumelia ». Contumelia vero est vilipendium, despectus, contemptus honoris vel famae alterius ⁷.

Ad iniuriam requiritur dolus malus, ideoque huius delicti rei esse nequeunt qui doli sunt incapaces ut infantes, amentes ⁸; item illi qui doli

¹ C. 2354, § 2.

² Ayrinhac, *l. c.*, n. 314; Augustine, *l. c.*, VIII, 409, 410.

³ Ayrinhac, *l. c.*, n. 314. In Concordato italico art. 8, haec de privilegio fori leguntur: « Nel caso di deferimento al magistrato penale di un ecclesiastico o di un religioso per delitto, il Procuratore del Re deve informare immediatamente l'Ordinario della diocesi nel cui territorio egli esercita giurisdizione; e deve sollecitamente trasmettere di ufficio al medesimo la decisione istruttoria e, ove abbia luogo, la sentenza terminativa del giudizio tanto in primo grado quanto in appello. — In caso di arresto l'ecclesiastico o il religioso è trattato con riguardo dovuto al suo stato e al suo grado gerarchico. — Nel caso di condanna di un ecclesiastico o di un religioso, la pena è scontata possibilmente in locali separati da quelli destinati ai laici » a meno che l'Ordinario competente non abbia ridotto il condannato allo stato laicale ». Cfr. etiam quae supra ubi de can. 2341 diximus circa abrogationem privilegii fori in Italia.

⁴ C. 1470, § 1, n. 6 et § 2.

⁵ C. 2355.

⁶ Fr. 1, D. 47, 10, *De iniuriis et libellis famosis*.

⁷ Reiffenstuel, *l. c.*, V, 36, 2, sqs. Cfr. etiam quae supra diximus ubi de c. 2344.

⁸ Wernz, *l. c.*, VI, n. 435. Reiffenstuel, *l. c.*, V, 36, 4, inter incapaces enumerat etiam *impuberes*. Cfr. etiam fr. 3, D. 47, 10.

sunt quidem capaces, at dolo malo non agunt de facto, ut Superiores si reprehendant subditos, magistri discipulos; item qui ex ioco quasi ludendo aliquid alicui iniuriosum dicunt. Dolus tamen generatim praesumitur exceptis personis de quibus supra ¹.

Iniuriae sunt reales aut verbales. De iniuriis realibus iam actum est ²; itemque iam actum est de certis iniuriis verbalibus ³; hic tantum agitur de iniuriis verbalibus generatim.

Possunt autem fieri iniuriae verbales per verba in praesentia eorum quibus inferuntur, per verba in eorum absentia contra ipsos prolata, per scripta, ephemerides, conciones ⁴, per picturas et litteras anonymas, per sputationem, irrisionem, positionem impudentem et provocantem, musica et cantu irrisorio, imaginibus aut photographiis irrisoriis seu ridiculis ⁵.

Aliquis iniuriam pati potest in suo statu hominis, in suo statu civili et in suo statu personali. Etiam illi qui iura civitatis amiserunt possunt iniuria affici in statu hominis; itemque possunt iniuriae inferri in personas morales. Requiritur tamen semper ad delictum ut iniuria in determinatam personam inferatur ⁶.

Etiam personae defunctae possunt iniuria affici et in casu ius agendi pro ipsis pertinet ad filios et parentes, ad coniungem ⁷.

Etiam in alterius persona potest quis iniuriam pati et consequenter actionem iniuriarum experiri ⁸.

Datur actio iniuriae etiam contra eum qui delictum occultum, licet verum, sine reipublicae necessitate manifestat ⁹.

2046. — 2° *Poenae*. - Si quis non re, sed verbis vel scriptis vel quavis alia ratione iniuriam cuiquam irrogaverit vel eius bonam famam laeserit:

a) Potest, ad normam iuris, cogi ad debitam satisfactionem praestandam damnaque reparanda, sive ad instantiam partis iniuriam passae sive etiam ex officio si Ecclesiae bonum aut salus animarum in causa sit, aut si agatur de iniuria seu diffamatione gravi clerico vel religioso, praesertim in dignitate constituto, illata, aut quam clericus vel religiosus alii intulerit ¹⁰.

¹ Reiffenstuel, *l. c.*, V, 36, 5; Hollweck, *l. c.*, § 192, nota 1, p. 277. Cfr. etiam fr. 3, D. 47, 10.

² Cfr. cc. 2343 et 2354, *gravis mutilationis, vulnerationis vel violentiae*.

³ Cfr. c. 2344.

⁴ Cfr. c. 2344.

⁵ Cfr. Hollweck, *l. c.*, § 192, nota 1, p. 277.

⁶ Hollweck, *l. c.*, § 192, nota 1, p. 277.

⁷ Hollweck, *l. c.*, § 192, nota 1, p. 277. Cfr. etiam fr. 1, D. 47, 10.

⁸ « Item aut per semetipsum alicui fit iniuria aut per alias personas; per semet, cum directo ipsi cui patrifamilias vel matrifamilias fit iniuria; per alias, cum per consequentias fit, cum fit liberis meis vel servis meis, vel uxori nuruive; spectat enim ad nos iniuria quae in his fit, qui vel potestati nostrae vel affectui subiecti sunt ». Fr. 1, D. 47, 10. Reiffenstuel, *l. c.*, V, 36, 10; Wernz, *l. c.*, VI, 435.

⁹ Reiffenstuel, *l. c.*, V, 36, 17.

¹⁰ Cfr. c. 2355 una cum cc. 1618, 1938.

b) Potest praeterea congruis poenis ac poenitentiis puniri, non exclusa, si de clericis agatur et casus ferat, suspensione aut remotione ab officio et beneficio ¹.

Cum generatim in hac re, pro privatis personis, non agatur nisi ad querelam aut ad instantiam partis; quaeri potest utrum talis actionis promotio seu instantia licite, salva conscientia fieri possit. Cui quaestioni ita respondet doctrina certa: Iniuriam passus tenetur ex corde iniuriam facienti ignoscere; non tenetur tamen in conscientiam illi iniuriarum actionem remittere, licet id laudabilius, sanctius et utilius sit quam actionem ipsam instituere ².

2047. — VIII. Bigamia. - 1° *Delictum.* - Delictum bigamiae committunt qui, obstante coniugali vinculo, aliud matrimonium etsi tantum civile, ut aiunt, attentaverint ³.

Bigamia simpliciter sumpta et proprie dicta est successiva iteratio matrimonii validi et differt a polygamia quae est simultanea pluralitas uxorum ⁴.

Bigamia proprie dicta supponit successivum matrimonium cum duabus uxoribus validum. Hanc appellabant auctores bigamiam *veram* ut distinguerent eam a *bigamia interpretativa*, quae ex fictione iuris tunc censebatur existere cum quis matrimonio duceret viduam aut corruptam, et a *bigamia similitudinaria* quae fictione pariter iuris censebatur haberi quando clericus maior aut religiosus cum professione sollemni matrimonium attentasset. Istae variae species bigamiae momentum iuridicum habebant, quia irregularitatem ex defectu Sacramenti inducebant ⁵.

De iure vigente sola bigamia *vera*, exclusis nempe interpretativa et similitudinaria, irregularitatem ex defectu implicat ⁶.

Bigamia vero, ut delictum, de qua hoc loco agit Codex potest considerari ut species quaedam adulterii ⁷, quam committit quicumque valido ligatus matrimonio aliud matrimonium, etsi tantum civile, attentat ⁸.

Ad delictum requiritur ut is qui matrimonium alterum attentat, sciat huic alteri matrimonio obstare vinculum primi matrimonii, si enim id nesciat deest dolus necessarius pro delicto. Quamobrem si quis bona fide putet primum coniugem mortuum esse, dum de facto vivit, et alterum matrimonium contrahat, crimen bigamiae non committit ⁹.

Casus facile contingere potest quo alter coniux bona fide contrahat

¹ C. 2355. Ante Codicem qui damnatus fuisset ex actione iniuriarum infamiam iuris incurrisset et irregularis evasisset; c. 23, X, 2, 27. Cfr. Hollweck, *l. c.*, § 192, p. 217, 278; Wernz, *l. c.*, VI, n. 436, ubi etiam de aliis poenis antiquitus vigentibus.

² Reiffenstuel, *l. c.*, V, 36, 17 et sqs.

³ C. 2356.

⁴ Reiffenstuel, *l. c.*, I, 21, 1.

⁵ Cfr. Reiffenstuel, *l. c.*, I, 21, 8-16; Hollweck, *l. c.*, § 178, nota 5, p. 266, 267.

⁶ C. 984, n. 4.

⁷ Cfr. Wernz, *l. c.*, VI, n. 392.

⁸ Cfr. Hollweck, *l. c.*, § 178, nota 1, p. 266.

⁹ Hollweck, *l. c.*, § 178, nota 1, p. 266; Chelodi, *l. c.*, 84, 1.

cum altero iam coniugato in mala fide; delictum in casu committit is tantum qui in mala versatur fide.

Qui iunctus est matrimonio putativo, quod scit certo esse invalidum, si alterum matrimonium contrahat quin sententiam expectet auctoritatis ecclesiasticae declarantem matrimonii nullitatem, licet in foro externo dam-nari possit ut bigamus, revera tamen bigamus dici nequit, quia eius alteri matrimonio vinculum primi, quod non existit, non obstat. Idem dicito et de eo qui alterum matrimonium contrahit post mortem uxoris quam tamen mortem probare non potest ¹.

Nec is bigamiae delicti reus censendus est qui matrimonium secundum contrahit post sententiam, a qua non est amplius appellandum, nullitatis primi matrimonii, aut post declarationem mortis coniugis, licet forte haec sententia seu declaratio veritate non nitatur ².

Licet Codex loquatur de *bigamis* in genere masculino, sunt delicti reae etiam mulieres, quae relicto priori marito et obstante coniugali vinculo, aliud matrimonium attentant.

Non requiritur ad delictum ut matrimonium secundum consummetur ³.

2048. — 2° *Poenae*. - Bigami, idest qui, obstante coniugali vinculo, aliud matrimonium, etsi tantum civile, ut aiunt, attentaverint ⁴:

a) Sunt ipso facto infames cum omnibus consequentiis ipsius infamiae;

b) Si, sprete Ordinarii monitione, in illicito contubernio persistent, pro diversa reatus gravitate excommunicentur vel personali interdicto plectantur ⁵.

2049. — IX. **Delicta contra sextum.** - 1° *Quaenam sint huiusmodi delicta.* - Codex hic agit de quibusdam delictis contra sextum Decalogi praeceptum ⁶, de iisque, quia delicta mixti fori sunt, pro

¹ Paulo aliter de his casibus loquebatur ante Codicem Hollweck, *l. c.*, § 178, nota 2, pag. 266.

² Hollweck, *l. c.*, § 178, nota 3, p. 266.

³ Salucci, *l. c.*, II, n. 278.

⁴ *Poenae* ante Codicem vigentes erant irregularitas, infamia iuris, excommunicatio ferendae sententiae, suspicio haeresis etc. Cfr. Wernz, *l. c.*, VI, n. 392; Hollweck, *l. c.*, § 178. Fontes iuris antiqui apud Hinschium, *l. c.*, V, p. 170, notis 3-9.

⁵ C. 2356. *Poenas a iure civili latas* cfr. in art. 556 et sqs. Cod. poen. italici. En art. 556: « Chiunque, essendo legato da matrimonio avente effetti civili, ne contrae un altro, pur avente effetti civili, è punito con la reclusione da uno a cinque anni. Alla stessa pena soggiace chi, non essendo coniugato, contrae matrimonio con persona legata da matrimonio avente effetti civili. — La pena è aumentata se il colpevole ha indotto in errore la persona, con la quale ha contratto matrimonio, sulla libertà dello stato proprio o di lei. — Se il matrimonio, contratto precedentemente dal bigamo è dichiarato nullo, ovvero è annullato il secondo matrimonio per causa diversa dalla bigamia, il reato è estinto, anche rispetto a coloro, che sono concorsi nel reato, e, se vi è stata condanna, ne cessano l'esecuzione e gli effetti penali ».

⁶ Codex poenalis italicus haec delicta enumerat inter delicta contra bonos mores vel publicam moralitatem, art. 519-544, vel inter delicta contra familiam, art. 556-565.

laicis iudicium directum tribunalibus laicalibus defert, reservata auctoritati ecclesiasticae facultate et etiam officio addendi poenis a laica potestate inflictis aliquas alias poenas quae canonicos effectus producunt. Pro clericis e contra, ratione privilegii fori, omne iudicium auctoritati ecclesiasticae reservat. Ubi tamen privilegium fori a civili potestate non agnoscitur, cum de facto clerici tribunalibus laicalibus, sicut ceteri, subdantur eorumque poenas subire cogantur, huius conditionis rationem habere debet Ordinarius in applicandis etiam clericis poenis a Codice contra ipsos statutis; scilicet Ordinarius perspiciat si satis iam ordini publico aut scandali reparationi provisum sit per duras poenas a laica auctoritate inflictas et applicatas, et in casu mitius agere poterit in applicandis poenis a Codice statutis ¹.

Codex delicta contra sextum nominat quidem at non bene definit in pluribus casibus. Iam quaeritur utrum descriptio singulorum delictorum huius speciei haurienda sit a doctrina canonistarum et a fontibus iuris antiqui, an a codicibus poenalibus et doctrinis poenalarum modernioribus. Certum videtur, in ea parte quae a Codice non determinatur, pro laicis attendendum esse legislationibus poenalibus singulorum statuum ubi delicta committuntur, quia Codex, saltem pro laicis, condemnationibus a laicalibus tribunalibus datis attendit ². Idem valere videtur et pro clericis in ea parte quae non opponitur determinationibus a Codice iuris canonici factis. Verum tam pro laicis quam pro clericis magni faciendae sunt notiones horum delictorum a doctrina canonica elaboratae. Immo quandoque hae solae notiones interpreti et magistratui seu iudici succurrere possunt, quando nempe Codex delictum nominat, e. g., concubinatum de quo in Codice poenali civili sermo non occurrit. Unde ad delicta definienda ante omnia attendendum est principiis a nostro Codice statutis; si Codex nullam det definitionem delicti, eam hauriemus ex principiis et fontibus iuris antiqui et ex Codice poenali italico vigente, cuius legislationem in notis afferemus. Iam nunc enumerare et definire huiusmodi delicta debemus.

2050. — a) *Delicta contra sextum generice sumpta* ³ sunt: fornicatio, adulterium, stuprum, concubinitus, lenocinium, raptus, incestus, sacrilegium carnale, sodomia, bestialitas ⁴.

Quid singula designent ex statim dicendis manifestum erit. De

¹ Ayrinhac, l. c., n. 314.

² Chelodi, l. c., n. 84; Eichmann, l. c., p. 189.

³ Cfr. cc. 2357, §§ 1, 2; 2358; 2359, §§ 2, 3.

⁴ Wernz, l. c., VI, n. 385.

quibusdam delictis Codex specialem habet tractationem ¹ et proinde de his hic non agitur. Requiritur autem ad delictum constituendum peccatum mortale contra sextum et quidem consummatum ² et insuper ut peccatum externum sit et cum aliis seu cum scandalo publico commissum. Proinde peccata interna etsi gravia et etiam externa occulta quae personam delinquentis non egrediuntur foro interno sacramentali reservantur et in foro iudiciali non examinantur nec puniuntur ³.

2051. — *b) Fornicatio* sensu lato designat omnem concubitus extramatrimoniale; stricte est concubitus soluti cum soluta inter quos possibile est sine ulla dispensatione matrimonium; strictissime est concubitus soluti cum soluta iam deflorata ⁴.

Iure canonico ante Codicem poenae in fornicationem relinquebantur arbitrio iudicis ⁵. Codex de fornicatione expresse non loquitur, at nemo dubitare potest et ipsam implicite contineri inter delicta contra sextum in can. 2357-2359 enumerata.

Codices civiles moderniores simplicem fornicationem modo generali inter delicta non enumerant, at nullum dubium esse potest quod certae fornicationes etiam legibus civilibus coerceantur ⁶.

2052. — *c) Stuprum* proprie tale est virginis nondum corruptae illicita defloratio seu corruptio et potest esse violentum vel non violentum, prout vi obtinetur vel consentiente ipsa virgine. Stuprum non violentum quod dolo, fraude, metu gravi incusso obtinetur stupro violento aequiparatur ⁷.

¹ Cfr. e. g. cc. 2353, 2354 de raptu, 2356 de bigamia, 2368 de sollicitatione ad turpia.

² Augustine, *l. c.*, VIII, 414.

³ Cfr. Wernz, *l. c.*, VI, n. 385.

⁴ Reiffenstuel, *l. c.*, V, 16, 54, sqs.; Wernz, *l. c.*, VI, n. 387.

⁵ Cfr. Reiffenstuel, *l. c.*, V, 16, 57 et sqs.

⁶ Huc referri videntur varii articuli Cod. poen. ital.: « Art. 527. Chiunque, in luogo pubblico o aperto o esposto al pubblico, compie atti osceni è punito con la reclusione da tre mesi a tre anni. Se il fatto avviene per colpa, la pena è della multa da lire trecento a tremila ». — Art. 520. « Il pubblico ufficiale, che, fuori dei casi preveduti dall'articolo precedente, si congiunge carnalmente con una persona arrestata o detenuta, di cui ha custodia per ragione del suo ufficio, ovvero con persona che è a lui affidata in esecuzione di un provvedimento dell'Autorità competente, è punito con la reclusione da uno a cinque anni. — La stessa pena si applica se il fatto è commesso da un altro pubblico ufficiale, rivestito, per ragione del suo ufficio, di qualsiasi autorità sopra talune delle persone suddette »... — Art. 530. « Chiunque, fuori dei casi preveduti dagli articoli 519, 520, 521, commette atti di libidine su persona o in presenza di persona minore degli anni sedici, è punito con la reclusione da sei mesi a tre anni. — Alla stessa pena soggiace chi induce persona minore degli anni sedici a commettere atti di libidine su se stesso, sulla persona del colpevole, o su altri. — La punibilità è esclusa se il minore è persona già moralmente corrotta ».

⁷ Reiffenstuel, *l. c.*, V, 16, 43, et sqs. ubi etiam de poenis antiquitus in stuprum statutis. Contra clericos, praeter dotationem violatae, depositio erat statuta. Cfr. etiam Wernz, *l. c.*, VI, 387, 388; Hollweck, *l. c.*, §§ 174 et 175 praesertim in notis.

Ita describebant stuprum canonistae antiqui. Moderniores autem quidam canonistae, accedentes notioni quam de stupro supponunt Codices civiles poenales moderniores, intelligunt pro stupro quamlibet fornicationem violentam, seu vi, fraude, metu gravi aut dolo obtentam. Quo sensu stuprum committit qui violentam copulam habet cum qualibet muliere etiam coniugata et corrupta; immo et cum persona eiusdem sexus stuprum hoc sensu committi potest ¹.

2053. — *d) Incestus* est copula carnalis inter personas consanguineas et affines in eo gradu quo matrimonium inter se contrahere non valent ².

Ex iure poenali civitatum incestus ad limites magis restrictos reductus est ³.

2054. — *e) Concubinatus* proprie dictus ⁴ habetur cum quis mulierem solutam domi suae aut etiam alibi tenet loco uxoris et cum ea commercium carnale exercet ⁵.

Facile concubinatus potest fieri qualificatus vel cum alio delicto, e. g., cum adulterio, incestu, lenocinio etc. concurrere ⁶.

Ex Concilio Tridentino concubinatus excommunicatione ferendae sententiae coercendus erat ⁷.

¹ Ita intelligunt Chelodi, *l. c.*, 84, p. 98, nota 5 et 6; Augustine, *l. c.*, VIII, 414 ubi tamen delictum restringit ad copulam cum muliere etsi coniugata. Cfr. etiam Eichmann, *l. c.*, p. 190. Ex Codice poenali italico huc referuntur articuli 519 et 520. « Art. 519. Chiunque, con violenza o minaccia, costringe taluno a congiunzione carnale è punito con la reclusione da tre a dieci anni. — Alla stessa pena soggiace chi si congiunge carnalmente con persona la quale al momento del fatto: 1° Non ha compiuto gli anni quattordici; 2° non ha compiuto gli anni sedici, quando il colpevole ne è l'ascendente o il tutore, ovvero è un'altra persona, a cui il minore è affidato per ragioni di cura, di educazione, d'istruzione, di vigilanza o di custodia; 3° è malata di mente, ovvero non è in grado di resistergli a cagione delle proprie condizioni di inferiorità psichica o fisica, anche se questa è indipendente dal fatto del colpevole; 4° è stata tratta in inganno, per essersi il colpevole sostituito ad altra persona ». Articulus 520 iam relatus est supra ubi de fornicatione. Cfr. etiam articulos 521 et 526.

² Reiffenstuel, *l. c.*, V, 16, 65; Wernz, *l. c.*, VI, 393; Hollweck, *l. c.*, § 179, p. 267, 268, apud quos etiam de poenis iure antiquo vigentibus. Clericus incestuosus erat beneficio privandus et deponendus. Reiffenstuel, *l. c.*, V, 16, 75.

³ Ex Codice poen. ital. ad incestum refertur art. 564: « Chiunque, in modo che ne derivi pubblico scandalo, commette un incesto con un discendente o un ascendente, con un affine in linea retta, ovvero con una sorella o un fratello, è punito con la reclusione da uno a cinque anni. — La pena è della reclusione da due a otto anni nel caso di relazione incestuosa. — Nei casi preveduti dalle disposizioni precedenti, se l'incesto è commesso da persona maggiore di età con persona minore degli anni diciotto, la pena è aumentata per la persona maggiorenne. — La condanna pronunciata contro il genitore importa la perdita della patria potestà o della tutela legale ». Cfr. etiam art. 540.

⁴ De concubinatu improprie dicto, qui est veluti matrimonium minus sollemne, cfr. Reiffenstuel, *l. c.*, V, 16, 60.

⁵ Reiffenstuel, *l. c.*, V, 16, 61; Wernz, *l. c.*, VI, 387; Hollweck, *l. c.*, § 176.

⁶ Wernz, *l. c.*, VI, 387, nota 21.

⁷ Concil. Trident. Sess. XXIV, cap. 8, *de reform. matrim.* Cfr. Reiffenstuel, *l. c.*, V, 16, 63; Hollweck, *l. c.*, § 176, nota 1.

Iure canonico speciali coercitione prohibetur concubinatus clericorum qui habetur cum clericus versatur in qualibet suspecta conversatione, retentione seu frequentatione mulieris ad normam iuris iudicanda ¹.

Codices poenales moderniores concubinatum simplicem ut delictum non considerant, bene vero si concurrat cum alio delicto, e. g., cum adulterio ².

2055. — *f) Sacrilegium carnale* est copula a clerico vel laico commissa cum moniali ³. Quaestio erat ante Codicem utrum sacrilegium carnale esset considerata fornicatio cum religiosa votorum simplicium ⁴.

Iure poenali canonico communi sacrilegium carnale non fuit considerata fornicatio religiosi professi, vel clerici in sacris constituti ⁵.

De sacrilegio carnali Codex expresse non loquitur ⁶, at certum est illud comprehendi inter delicta contra sextum, et posse considerari in iure singularum religionum.

Codices civiles generatim de hoc delicto non loquuntur.

2056. — *g) Adulterium* est violatio thori alieni, seu carnalis ad alteram personam vi coniugii non suam accessio et coniunctio qua fides et thorus coniugalis violatur ⁷.

Si coniugatus accedat et coeat cum soluta adulterium est simplex, si ambo coeuntes sint coniugati adulterium duplex est ⁸.

2057. — *h) Lenocinium* committere dicitur qui aliquam personam seducit ut libidini aliorum serviat ⁹.

¹ Cfr. cc. 133; 2176-2181; 2359, § 1. Modus procedendi in hac re explicatus est vol. III, n. 1614 et sqs. Cfr. etiam Reiffenstuel, *l. c.*, V, 16, 43 et III, 2, § 2; Hollweck, *l. c.*, § 231, p. 301-303.

² Chelodi, *l. c.*, n. 84, p. 98, nota 10. Certe ad adulterium non ad simplicem concubinatum refertur art. 560 Codicis poenalis italicus.

³ Reiffenstuel, *l. c.*, V, 16, 76, ubi distinguit sacrilegium peccatum a sacrilegio delicto. Sacrilegium peccatum habetur in quolibet peccato contra sextum cum persona quae votum emisit castitatis, non item delictum.

⁴ Cfr. Hollweck, *l. c.*, § 181, nota 1, p. 269.

⁵ Hollweck, *l. c.*, § 181, nota 4, p. 269.

⁶ Cfr. tamen, cc. 2388 et 646, § 1, nn. 2, 3.

⁷ Reiffenstuel, *l. c.*, V, 16, 2 et sqs. ubi etiam de poenis antiquitus vigentibus agitur.

⁸ Poenas ante Codices vigentes contra laicos et clericos adulteros cfr. apud Wernz, *l. c.*, VI, n. 389; Hollweck, *l. c.*, § 177, p. 265, 266. Codex poenalis italicus adulterium coercet duobus articulis: « Art. 559. La moglie adultera è punita con la reclusione fino a un anno. — Con la stessa pena è punito il correo dell'adultera. — La pena è della reclusione fino a due anni nel caso di relazione adulterina. — Il delitto è punibile a querela del marito. — Art. 560. Il marito che tiene una concubina nella casa coniugale, o notoriamente altrove, è punito con la reclusione fino a due anni. — La concubina è punita con la stessa pena. — Il delitto è punibile a querela della moglie ». Videri etiam possunt articuli 561, 562, 563, qui ad duos articulos relatos referuntur.

⁹ Chelodi, *l. c.*, n. 84, 2; Majno, *l. c.*, III, n. 1517.

Aliqui ad lenocinium requirunt ut ad lucrum eius, qui illud exercet, fiat ¹; alii etiam habitualitatem ad delictum requirunt, at neutrum requiri videtur ².

Aliqui auctores loquuntur de variis speciebus lenocinii nempe de *lenocinio per inductionem* seu excitationem quo quis excitatur ad prostitutionem, de *lenocinio violento* quo quis vi inducitur ad prostitutionem seu ad actus libidinis cum tertiis personis exercendos; de *lenocinio familiari* quod in familiares quis exercet; de *lenocinio principali* ad quod pertinent omnes species supradictae, et de *lenocinio accessorio* quod in favore praestito prostitutioni consistit ³.

Iure ante Codicem vigente damnatus de lenocinio infamis erat ⁴.

2058. — *i) Sodomia* est coitus carnalis non servata debita diversitate sexus, seu maris cum mare, aut feminae cum femina ⁵.

Sodomia imperfecta habetur cum servatur quidem debita sexus diversitas at non debitum vas, e. g., dum vir in ano mulieris seminat ⁶.

In iure poenali attenditur solum sodomia perfecta ⁷.

¹ Ita sensisse videntur iuristae romani. Legitur in Digestis: « Ait praetor: *qui lenocinium fecerit*. Lenocinium facit qui *quaestuarium* mancipia habuerit: sed et qui in liberis hunc quaestum exercet, in eadem causa est. Sive autem principaliter hoc negotium gerat sive alterius negotiationis accessione utatur (ut puta si caupo fuit vel stabularius et mancipia talia habuit ministrantia, et occasione ministerii *quaestum* facientia; sive balneator fuerit, velut in quibusdam provinciis fit, in balneis ad custodienda vestimenta conducta habens mancipia hoc genus observantia in officina) lenocinii poena tenebitur ». Fr. 4, D. 3, 2.

² Cfr. Majno, *l. c.*, III, n. 1517 et sqs.; Hollweck, *l. c.*, § 184, nota 1, p. 271.

³ Cfr. Michele Battista, *l. c.*, p. 576 et sqs.

⁴ Hollweck, *l. c.*, § 184, p. 271. Ex Codice poenali italico plures articuli ad lenocinium referuntur. Praecipui sunt: « Art. 531. Chiunque, per servire all'altrui libidine, induce alla prostituzione una persona di età minore o in stato di infermità o deficienza psichica, ovvero ne eccita la corruzione, è punito con la reclusione da uno a cinque anni e con la multa da lire tremila a diecimila. Se soltanto ne agevola la prostituzione o la corruzione, la pena è della reclusione da sei mesi a tre anni e della multa da lire tremila a diecimila. — La pena è aumentata se il fatto è commesso in danno di una minorenni coniugata, ovvero di una persona minore affidata al colpevole per ragione di servizio o di lavoro. — La pena è raddoppiata: 1° se il fatto è commesso in danno di persona, che non ha compiuto gli anni quattordici; 2° se il colpevole è un ascendente, un affine in linea retta ascendente, il padre o la madre adottiva, il marito, il fratello, la sorella, il tutore; 3° se al colpevole la persona è stata affidata per ragione di cura, di educazione, di istruzione, di vigilanza o di custodia. — Art. 532. Chiunque, per servire all'altrui libidine, induce alla prostituzione la discendente, la moglie, la sorella ovvero l'affine in linea retta discendente, le quali siano maggiori di età, è punito con la reclusione da sei mesi a quattro anni e con la multa da lire tremila a diecimila. — Se il colpevole ha soltanto agevolato la prostituzione, la pena è ridotta alla metà. — Art. 533. Chiunque, per servire all'altrui libidine, con violenza o minaccia, costringe una persona di età minore o una donna maggiorenne alla prostituzione è punito con la reclusione da due a sei anni e con la multa da lire cinquemila a quindicimila. — La pena è aumentata se il fatto è commesso in danno di donna coniugata, ovvero di una persona minore affidata al colpevole, per ragione di servizio o di lavoro ». Huc etiam spectant art. 535, 536, 537 ubi poenae statuuntur contra lenocinium exercentes favore nationum exterarum, ad illas mittentes mulieres (*tratta delle bianche*) aut etiam viros minoris aetatis ad prostitutionem destinatos.

⁵ Reiffenstuel, *l. c.*, V, 16, 83.

⁶ Reiffenstuel, *l. c.*, V, 16, 88.

⁷ Hollweck, *l. c.*, § 182, p. 269.

Ad sodomiam referri potest etiam bestialitas seu sodomia non servato genere, quae est coitus cum bestia ¹.

2059. — 2° *Poenae.* - a) *Laici* legitime damnati ob delicta contra sextum cum minoribus infra aetatem sexdecim annorum commissa, vel ob stuprum, sodomiam, incestum, lenocinium:

α) Ipso facto infames sunt;

β) Possunt et aliis poenis arbitrio Ordinarii relictis puniri ².

Requiritur ut legitime sint damnati a tribunali laicali, sententia quae facta est executiva.

2060. — b) *Laici* qui publicum adulterii delictum commiserint vel in concubinato publice vivant, vel ob alia delicta contra sextum decalogi praeceptum legitime fuerint damnati, excludantur ab actibus legitimis ecclesiasticis, donec signa verae resipiscentiae dederint ³.

Pro delicto publici adulterii et pro concubinato publico non requiritur damnatio legitima auctoritatis laicalis ⁴.

Exclusio ab actibus legitimis est ferendae sententiae ⁵.

Quando signa verae resipiscentiae haberi dicantur, diudicare debet auctoritas ecclesiastica ⁶.

2061. — c) *Clerici in minoribus* ordinibus constituti rei alicuius delicti contra sextum decalogi praeceptum:

α) Pro gravitate culpae puniantur, etiam dimissione a statu clericali, si delicti adiuncta id suadeant ⁷.

β) Si legitime damnati fuerint ob delicta contra sextum cum minoribus infra aetatem sexdecim annorum commissa vel ob stuprum, sodomiam, incestum, lenocinium sunt praeterea ipso facto infames ⁸.

Legitima damnatio in casu danda est a tribunali ecclesiastico, aut etiam a tribunali civili pro regionibus ubi privilegio fori derogatum est.

¹ Wernz, *l. c.*, VI, 396; Hollweck, *l. c.*, § 183, nota 1, p. 270. Codex poenalis italicus de delictis contra naturam expresse non loquitur, at inde immerito deduxeris nulla sanctione coerceri huiusmodi. Cfr. Majno, *l. c.*, III, n. 1462. Ad sodomiam referri possunt plures ex articulis iam relatis ut illi qui relati sunt contra stuprum, contra lenocinium; ad bestialitatem referri potest articulus 527 contra actus obscenos in publico positos, supra relatus contra fornicationem in genere.

² C. 2357, § 1.

³ C. 2357, § 2.

⁴ Cfr. Ayriñac, *l. c.*, n. 317; Eichmann, *l. c.*, p. 192.

⁵ Augustine, *l. c.*, VIII, 415, 416.

⁶ Augustine, *l. c.*, VIII, 416, nota 11.

⁷ C. 2358.

⁸ Co. 2358 et 2357, § 1.

γ) Si publicum adulterii delictum commiserint, vel in concubinato publice vivant, vel ob alia delicta contra sextum decalogi praeceptum legitime fuerint damnati, excludantur ab actibus legitimis ecclesiasticis, donec signa verae resipiscentiae dederint ¹.

2062. — d) *Clerici in sacris sive saeculares sive religiosi:*

α) *Si sint concubinari, monitione inutiliter praemissa, cogantur ab illicito contubernio recedere et scandalum reparare suspensione a divinis, privatione fructuum officii, beneficii, dignitatis, servato praescripto can. 2176-2181* ².

β) Si delictum admiserint contra sextum decalogi praeceptum cum minoribus infra aetatem sexdecim annorum, vel adulterium, stuprum, bestialitatem, sodomiam, lenocinium, incestum cum consanguineis et affinibus in primo gradu exercuerint:

1° Suspendantur;

2° Infames declarentur;

3° Quolibet officio, beneficio, dignitate, munere, si quod habeant, priventur;

4° Et, in casibus gravioribus, deponantur ³.

Omnes istae poenae sunt ferendae sententiae.

γ) Si aliter contra sextum decalogi praeceptum deliquerint, congruis poenis, secundum casus gravitatem coerceantur, non excepta officii vel beneficii privatione, maxime si curam animarum gerant ⁴.

TITULUS XV.

DE CRIMINE FALSI

2063. — Post tractationem de delictis quae hominis bona externa, nempe libertatem, proprietatem, bonam famam et bonos mores respiciunt, transit Codex, servato ordine praeceptorum decalogi, ad agendum de delictis quae publicae fidei opponuntur.

¹ Co. 2358 et 2357, § 2. Cfr. quae supra de legitima damnatione dicta sunt relate ad easdem clericos minores, et quae dicta sunt de natura huius poenae relate ad laicos.

² C. 2359, § 1. Cfr. vol. III, n. 1614 et sqs. ubi modus procedendi in hoc casu explicatur.

³ C. 2359, § 2.

⁴ C. 2359, § 3. Inter alia delicta hac paragrapho punita enumerat Eichmann, *l. c.*, 194 etiam peccata non consummata contra sextum ut sermones immorales, scripta immoralia etc.

I. Fabricatio et falsificatio litterarum apostolicarum. - 1° *Delictum*. - Delictum hoc consistit in fabricatione et falsificatione litterarum, decretorum, vel rescriptorum Sedis Apostolicae et in eorundem litterarum, decretorum vel rescriptorum usu ¹.

Crimen falsi est dolosa veritatis immutatio aut suppressio in damnum alterius facta ².

Falsum committi potest verbis, scripto aut factis; in monetis, in pondere; in iudicio et extra. Codex hoc titulo, omissis aliis modis, agit solum de falso in actibus et de falsa denuntiatione confessarii.

Poenalistae moderniores distinguunt *falsum materiale* et *falsum ideologicum* seu *intellectuale*. Falsum materiale consistit in creatione seu fabricatione falsorum instrumentorum, in contrafactione aut mutatione, seu additione, aut abrasione materiali facta in documento genuino, e. g., in falsificatione datationis, in mutatione facta in interpunctione ita ut sensus originalis genuinus substantialiter mutetur etc. Falsum ideologicum est introductio falsitatis aut erroris in documento genuino ab eo facta aut admissa qui ipsum documentum de iure conficere debet, e. g., si notarius conficiat testamentum in quo declaratur testes fuisse praesentes, licet de facto praesentes non fuissent, qui tamen postea quasi praesentes subscripserunt ³.

Ad crimen falsi requiritur certe dolus malus et veritatis immutatio aut suppressio, vel etiam erroris introductio. Dolus malus videtur adesse quotiens ista immutatio, introductio erroris, aut suppressio veritatis fit scienter.

Utrum ad delictum requiratur etiam damni alterius intentio non clare constat. Aliqui docent intentionem huiusmodi non requiri aut semper adesse, quotiens adest dolus seu veritatis immutatio scienter facta, quia ex tali immutatione saltem damnum patitur societatis publica fides ⁴. Alii damni

¹ C. 2360, § 1. Ius praecedens continebatur in Const. «*Apostolicae Sedis*», ubi n. 9 excommunicatio speciali modo Romano Pontifici reservata ferebatur in «omnes falsarios litterarum apostolicarum, etiam in forma Brevis ac supplicationum gratiam vel iustitiam concernentium, per Romanum Pontificem, vel S. R. E. Vicecancellarios, seu gerentes vices eorum aut de mandato eiusdem Romani Pontificis signatarum; nec non falso publicantes litteras apostolicas, etiam in forma Brevis, et etiam falso signantes supplicationes Vicecancellarii aut gerentis vices praedictorum». Et n. 33, excommunicatio Episcopis seu Ordinariis reservata, in «litteris apostolicis falsis scienter utentes, vel crimini ea in re cooperantes». Innocentius III, pluribus documentis statuit poenam excommunicationis in non resignantes nec destruentes litteras falsas (c. 4, X, 5, 20, a. 1198), novem modos assignans quibus falsificari solent litterae papales (c. 5, X, 5, 20, a. 1198); etc. Gregorius XI, sanctiones introduxit in Bulla «*Coenae*», quae ab Alexandro VII definitive formulatae, in Constitutionem «*Apostolicae Sedis*» transierunt. Hollweck, *l. c.*, § 199, nota 1, pag. 282; Wernz, *l. c.*, VI, 424. Codex non loquitur amplius de publicatione litterarum et utentes falsis litteris Apostolicis earum fabricatoribus et falsariis aequiparavit.

² Chelodi, *l. c.*, n. 87; Wernz, *l. c.*, VI, n. 423.

³ «Mentre nel falso materiale si falsifica, in tutto o in parte, il documento nella sua essenza materiale, nel falso ideologico, altrimenti detto intellettuale, si falsifica il documento creandolo vero nella forma, ma falso, in tutto o in parte, nella sostanza». Saltelli e Romano-Di Falco, *Commento teorico pratico del nuovo Codice penale*, 1931, II, n. 1001, p. 618.

⁴ Cfr. Saltelli e Romano-Di Falco, *l. c.*, II, n. 999, p. 614, 615, ubi theoria Codicis poenalis italici in hoc sensu explicatur.

intentionem requirunt quasi ad substantiam doli necessariam ¹. Prior sententia verior videtur.

Hoc modo intellecto crimine falsi, in c. 2360 damnari videtur quodlibet falsum circa litteras Sanctae Sedis, idest tam falsum materiale quam falsum ideologicum. Id insinuare videtur verbum *omnes* initio canonis positum et praemissum aliis verbis quibus delinquentes designantur.

Fabricatores sunt falsarii materiales qui documentum nunquam legitime editum effingunt ².

Falsariorum autem nomen referri aequo iure videtur tam ad falsum materiale quam ad falsum ideologicum. Delictum committerent falsitatis ideologicae, notarii, amanuenses, secretarii dicasteriorum Sanctae Sedis, qui in scribendis litteris eiusdem Sanctae Sedis et in redigendis rescriptis plus concederent quam revera a competente Superiore concessum sit, item qui in rescripto conficiendo clausulam proprio marte adderent, demerent, substituerent substantiam attingentem, datationem falsam apponerent in casu quo datatio ad substantiam actus se referret, signa interpunctionis mutarent ita ut sensus substantialiter differat ab eo quem habuit et expressit Superior competens. Falsum materiale committeret qui aliquid adderet, demeret, substitueret, corrigeret in documento legitime confecto; et si falsum substantiam attingat habetur delictum ³.

Etiam Superior et publicus officialis ad acta publica conficienda designati possunt falsum committere etiam materiale, si documenta, a se iam confecta, quoquo modo alterare praesumant.

Qui ex ioco actum etiam publicum conficit seu fabricat ostentationis stultae faciendae causa, delictum non committit quia dolose non agit ⁴.

Attamen iocus et ostentatio non debent diu perdurare; seu documentum ita ex ioco confectum destruendum est ne aliqui postea ex eo decipiantur.

Hoc canone proteguntur omnia acta Sedis Apostolicae, sive a Romano Pontifice directe, sive a Sacris Congregationibus, sive a Tribunalibus, sive ab Officiis promanantia, quovis nomine designentur ⁵.

Litterae vero privatae Romani Pontificis non veniunt nomine litterarum Sedis Apostolicae ⁶.

Ad delictum requiritur ut falsificatio aliquid substantiale attingat. Item ut falsificatio materiam gravem afficiat; datur enim in hac re parvitas materiae ⁷.

¹ Cfr. Chelodi, *l. c.*, n. 87, p. 101, nota 6. Augustine, *l. c.*, VIII, 421, malam intentionem requirit modo certo in falsario, non item in fabricatore falsarum litterarum. Cfr. etiam Cappello, *l. c.*, 280, 6.

² Chelodi, *l. c.*, n. 87; Augustine, *l. c.*, VIII, 420; Ayrinhac, *l. c.*, n. 321; Cappello, *l. c.*, n. 280.

³ Chelodi, *l. c.*, n. 87; Augustine, *l. c.*, VIII, 420. Is etiam delictum committere videtur qui designatus ad aliquod conficiendum documentum in eo aliquam falsitatem admittit, e. g., si in actu seu documento matrimoniali affirmet filios antea natos ex sponsis natos esse, quod notorie falsum est.

⁴ Chelodi, *l. c.*, n. 87; Cappello, *l. c.*, n. 280.

⁵ Chelodi, *l. c.*, n. 87; Augustine, *l. c.*, VIII, 421.

⁶ Cappello, *l. c.*, n. 281; Ayrinhac, *l. c.*, n. 321.

⁷ Cappello, *l. c.*, n. 280, 4 et 7.

Certe non requiritur ad delictum ut revera et de facto aliquis in errorem inducatur; sufficit ut adduci, litteris falsis, possit ¹.

Uti seu melius *abuti* falsis litteris is dicitur qui usum illarum litterarum facit sive in sui sive in aliorum commodum, litteras illas exhibendo et praesentando pro usu; tunc enim incipit litterarum usus. Non esset tamen *usus* litterarum simplex earum lectio, etsi scienter facta ².

Non est necesse ad *usum* ut litterae falsae suum effectum sortiantur, sufficit ut ad illum sortiendum ordinentur de facto ³.

Non prohibetur amplius speciali et expressa sanctione publicatio litterarum falsificationum ⁴; at facile talis publicatio cadere potest sub generali prohibitione falsificationis aut saltem publicantes ut cooperatores tractandi erunt.

2064. — 2° *Poenae*. - a) *In omnes*. - Omnes fabricatores vel falsarii litterarum, decretorum vel rescriptorum Sedis Apostolicae, vel iisdem litteris, decretis vel rescriptis scienter utentes incurrunt ipso facto in excommunicationem speciali modo Sedi Apostolicae reservatam ⁵.

Quia *scientia* requiritur, poenam hanc effugit qui etiam supine vel crasse ignorat litteras falsas esse, aut usum litterarum falsarum sub censura prohiberi. Attamen *scientia* requiritur solummodo pro utente.

Si utens idem sit ac falsarius ex duplici capite incurritur censura ⁶.

b) *Speciales poenae in clericos*. - Clerici idem delictum committentes aliis praeterea, idest praeter excommunicationem de qua supra, poenis coerceantur, quae usque ad privationem beneficii, officii, dignitatis et pensionis ecclesiasticae extendi possunt ⁷.

Poenae ferendae sententiae praeceptivae utique, at ad arbitrium iudicis definiendae.

c) *Poenae speciales in religiosos*. - Religiosi eiusdem delicti rei, praeter excommunicationem quam et ipsi contrahunt, priventur omnibus officiis quae in religione habent et voce activa et passiva, praeter alias poenas in propriis cuiusque constitutionibus statutas ⁸.

2065. — II. **Obreptio et subreptio in rescriptis**. - 1° *Delictum*. - Delictum committit qui in precibus ad rescriptum a Sede Apostolica

¹ Augustine, *l. c.*, VIII, 421.

² Augustine, *l. c.*, VIII, 421.

³ Augustine, *l. c.*, VIII, 421; Cappello, *l. c.*, n. 282; Ayrinhac, *l. c.*, n. 231. Aliter Cerato, *l. c.*, n. 110, p. 163, effectum secutum requirit.

⁴ Cappello, *l. c.*, n. 280.

⁵ C. 2360, § 1.

⁶ Cappello, *l. c.*, n. 282 4

⁷ C. 2360, § 2.

⁸ C. 2360, § 2.

vel ab Ordinario loci impetrandum fraude, dolo, verum reticuerit aut falsum exposuerit ¹.

Ante Codicem obreptio et subreptio ut delictum non considerabatur, licet influxum exercerent in rescriptorum valorem.

Obreptio est vitium quo in precibus ad rescriptum obtinendum causa falsa adducitur; *subreptio* vitium quo in iisdem precibus vera reticentur. Tam obreptio quam subreptio sunt duo modi quo falsi delictum in precibus porrigendis committitur.

Tam obreptio quam subreptio influere facile possunt in valorem ipsorum rescriptorum ².

Proteguntur hoc canone rescripta Sanctae Sedis et Ordinariorum locorum, non vero aliorum Ordinariorum.

2066. — 2° *Poenae*. - Qui in precibus ad rescriptum a Sede Apostolica vel a loci Ordinario impetrandum fraude vel dolo verum reticuerit aut falsum exposuerit, potest a suo Ordinario pro culpae gravitate puniri ³.

Adverte Ordinarium proprium competentem esse ad puniendam obreptionem aut subreptionem commissam etiam in precibus ad Sedem Apostolicam. Ordinarius proprius pro religiosis clericis exemptis est Superior maior ⁴.

Poenae non sunt praeceptivae ⁵.

2067. — III. **Fabricatores et falsarii actorum ecclesiasticorum.** - 1° *Delictum*. - Delictum committunt litterarum vel actorum ecclesiasticorum tam publicorum quam privatorum fabricatores vel falsarii vel huiusmodi documentis scienter utentes ⁶.

Delicti huius canonis reus habendus est qui testamentum vel aliud instrumentum scribit, signat, recitat, subiicit; qui signum adulterinum facit, sculpit, exprimit; qui in instrumento in sui vel alterius gratiam notabilem aliquam falsitatem dolo malo admiscet; qui aliena instrumenta in parte aliqua substantiali et considerabili radit, immutat, lacerat vel supprimit; qui alienum

¹ C. 2361.

² Cfr. de hac re supra vol. I, n. 63 et sqs. Cfr. etiam cc. 40-42, 45, 1054.

³ C. 2361. Cfr. etiam cc. 54 et 1054.

⁴ Augustine, *l. c.*, VIII, 422.

⁵ Augustine, *l. c.*, VIII, 422.

⁶ C. 2362. Si delictum committatur a publico officiali ecclesiastico dimetiendum est ad normam c. 2406, § 1. In Concilio Epaeonensi a. 517, de quo cfr. edit. Friedberg, statutum erat ut si Episcopus, presbyter aut diaconus chartam falsasset ab officii honore depositus in monasterio detruderetur et ibi quandiu vixisset laicam tantummodo communionem reciperet. C. 7, D. 50. Cfr. Hollweck, *l. c.*, § 198, nota 3, p. 282.

chirographum, manum vel sigillum imitatur, et debitum vel quid simile in sui favorem et in alterius detrimentum scribit ¹.

In can. 2360 agebatur de actis Sedis Apostolicae, hic de omnibus aliis actis seu instrumentis ecclesiasticis, exclusis civilibus, sive publicis sive privatis ².

2068. — 2° *Poenae*. - Litterarum vel actorum ecclesiasticorum tam publicorum quam privatorum fabricatores vel falsarii vel huiusmodi documentis scienter utentes, pro gravitate delicti coerceantur ³.

Poenae sunt obligatoriae sed indeterminatae ⁴.

2069. — IV. **Falsa denuntiatio confessarii de crimine sollicitationis.** - 1° *Delictum*. - Delictum committit qui per seipsum vel per alios confessarium de sollicitationis crimine apud Superiores falso denunciaverit ⁵.

Delictum sollicitationis, de quo infra ex c. 2368 agendum erit, committunt sacerdotes omnes «qui aliquem poenitentem, quaecumque persona illa sit, vel in actu sacramentalis confessionis vel ante, vel immediate post confessionem, vel occasione, vel praetextu confessionis, vel etiam extra occasionem confessionis in confessionali, sive in alio loco ad confessiones audiendas destinato, aut electo, cum simulatione audiendi ibidem confessionem, ad inhonesta et turpia sollicitare, vel provocare, sive verbis, sive signis, sive nutibus, sive tactu, sive per scripturam, aut tunc aut post legendam, tentaverint, aut cum eis illicitos, et inhonestos sermones, vel tractatus temerario ausu habuerint» ⁶.

¹ Schmalzgrueber, *Ius ecclesiasticum universum*, V, 20, 25. Cfr. Hollweck, *l. c.*, § 198, nota 1. Cetera quae notionem fabricatorum et falsariorum respiciunt cfr. supra n. 2063 ubi de c. 2360 actum est.

² Quinam sint huiusmodi acta cfr. c. 1817, et vol. III, n. 1340 et sqs.; cfr. etiam Eichmann, *l. c.*, 176; Augustine, *l. c.*, VIII, 423; Chelodi, *l. c.*, 87, 3.

³ C. 2362.

⁴ Augustine, *l. c.*, VIII, 423.

⁵ C. 2363. Idem delictum ita describebatur in Constit. «*Sacramentum Poenitentiae*», 1 Iunii 1741, ad calcem Codicis, Doc. V, § 3: «Et quoniam improbi quidam homines reperiuntur, qui vel odio, vel ira, vel alia indigna causa commoti, vel aliorum impiis suasionibus, aut promissis, aut blanditiis, aut minis, aut quovis modo incitati, tremendo Dei iudicio posthabito, et Ecclesiae auctoritate contempta, innoxios sacerdotes apud ecclesiasticos iudices falso sollicitationis insimulant: ut igitur tam nefaria audacia, et tam detestabile facinus metu magnitudinis poenae coerceatur, quaecumque persona, quae execrabili huiusmodi flagitio se inquinaverit, vel per se ipsam innocentes confessarios impie calumniando, vel scelestis procurando, ut id ab aliis fiat, a quocumque sacerdote quovis privilegio, auctoritate, et dignitate munito, praeterquam a nobis, nostrisque successoribus, nisi in fine vitae, et excepto mortis articulo, spe absolutionis obtinendae, quam nobis et successoribus praedictis reservamus, perpetuo careat». Constat ante Codicem nullam excommunicationem adnexam fuisse peccato falsae denuntiationis confessarii circa sollicitationem.

⁶ Benedictus XIV, Const. «*Sacramentum Poenitentiae*», § 1 ad calcem Codicis. Circa interpretationem harum clausularum cfr. quae infra n. 2094 et sqs. dicuntur de c. 2368; Berardi, *De sollicitatione*, n. 8 et sqs.; Cerato, *De delicto sollicitationis*, 1922, 22 et sqs.

Poenitens sollicitatus ad turpia ¹ sub gravi tenetur confessarium sollicitantem Sanctae Sedi seu Sancto Officio vel Ordinario loci denuntiare forma iuridica et confessarii sub gravi tenentur de hac obligatione, intra mensem adimplenda, monere poenitentes, eosque obligationem adimplere recusantes absolvere nequeunt. Immo poenitens intra mensem a cognita obligatione denuntiandi, non denuntians excommunicationem nemini reservatam incurrit ².

Superiores ecclesiastici apud quos facienda est denuntiatio ut poena hoc canone 2363 statuta incuratur sunt ad normam c. 894 intelligendi, idest, sunt Superiores qui potestate gaudent iudiciali, et non qualicumque, sed proprie iurisdictione iudiciali in hoc delictum, cuiusmodi sunt Ordinarii locorum, exclusis Ordinariis religiosorum, et Sacra Congregatio Sancti Officii ³.

Vicarius generalis, sine mandato speciali, non videtur competens ad iudicalem et iuridicam denuntiationem recipiendam ⁴.

¹ Utrum hac obligatione, praeter poenitentem sollicitatum, teneantur aliae etiam personae, quae sollicitationis factae quoquo modo certam notitiam habuerunt, de iure vigente non certo constat. Dico *de iure vigente*, quia de iure ante Codicem vigente conveniunt auctores ex variis documentis obligationem viguisse pro omnibus qui sollicitationis notitiam habuissent. Cfr. Cerato, *l. c.*, 89. Post Codicem idem ac antea plures auctores docent et obligationem statuunt ut videre poteris apud Cerato ibidem. Cum tamen Codex c. 904 de solis poenitentibus loquatur, ad ipsos restringenda videtur denuntiandi obligatio, nec multum valere videntur hac in re antiqua decreta a Codice non relata. Ita Cerato, *l. c.*, 89; Noldin, *De Sacramentis* ¹⁶, n. 377; Prümmer, *Manuale theologiae moralis*, III⁵, n. 464. Contra Cappello, *l. c.*, 447, 448, et *De poenitentiae* ², n. 693; Vermeersch, *Theologiae moralis...* III, n. 607. Cfr. quae infra ad can. 2368 dicuntur, n. 2119.

² Cc. 904 et 2368, § 2.

³ Ita communius auctores: Chelodi, *l. c.*, n. 88; Cerato, *l. c.*, n. 101, p. 165; Prümmer, *l. c.*, III, n. 513; Sole, *l. c.*, n. 416, p. 344; Cocchi, *l. c.*, lib. V, n. 222; Cappello, *l. c.*, n. 287; Augustine, *l. c.*, VIII, 424, 425; Eichmann, *l. c.*, p. 197; Claeys Bouuaert-Simenon, *Manuale iuris canonici*, n. 1320; Salucci, *l. c.*, II, n. 314.

Contra hanc doctrinam haec scribit *Monitore Ecclesiastico*, a. 1919, p. 149: « Il canone 894 accenna al peccato riservato per la riserva dell'annessa censura che sono molti, mentre un solo peccato è riservato, anche prescindendo dalla censura, ed è la falsa denuncia di sollecitazione fatta ai giudici; se invece la denuncia si fa solo ai Superiori, senza che si introduca il processo giudiziale, la falsa denuncia è solo riservata per l'annessa scomunica, c. 2368; ma introdotto il processo e confermata la denuncia al giudice, allora la falsa denuncia è riservata anche — ratione sui — vale a dire: 1° nel primo caso l'ignoranza fa cessare la pena e quindi anche la riserva; 2° dopo ottenuta l'assoluzione della censura nel primo caso, non occorre altro, mentre nel secondo bisogna ancora ricorrere alla S. Sede, o a chi per essa, onde farsi assolvere dal peccato ». Quae distinctio inter *Superiores et iudices* in causis sollicitationis fundamento destitui videtur. Denuntiatio enim, ut obligationi satisfiat a Codice impositae, facienda est Superiori iudiciali potestate praedito; aut eiusdem delegato. Denuntiatio aliter aut aliis facta non est consideranda denuntiatio ad effectum procedendi contra confessarium et ad effectum incurrendi poenas hoc canone statutas, si falsa fuerit denuntiatio. Doctrinam a *Monitore Ecclesiastico* enuntiatam facit suam Pistocchi, *l. c.*, p. 211. De eadem distinctione inter denuntiationem factam iudici et factam Superiori loquuntur Blat, *Commentarium textus Codicis iuris canonici*, lib. III, *De Sacramentis*, p. 750, et Aertnys-Damen, *Theologia moralis*, II¹², n. 430, p. 290, in nota 1; Cerato, *De delicto sollicitationis*, n. 123 et passim; at distinctio non videtur recta. Cfr. etiam infra nn. 2116 et 2123.

⁴ Cappello, *l. c.*, n. 288; Cocchi, *l. c.*, n. 222; Ayrinhac, *l. c.*, n. 324. Salucci, *l. c.*, II, n. 341 mandatum speciale necessarium non habet; non recte tamen. In praxi Instructionibus Sancti Officii standum est quae mandatum speciale exquirunt.

Denuntiationes anonymae etsi Ordinario aut Sancto Officio factae non sunt iuridicae et ad delictum non sufficiunt ¹.

Denuntiationes sollicitationis factae parochi, Superiori regulari, vicario foraneo non sunt iuridicae nec delictum constituere possunt; nisi ii denuntiationem recipiant ex delegatione Episcopi. Episcopus quippe delegare potest ad denuntiationem recipiendam etiam simplicem confessarium et tunc denuntiatio per has personas facta, etiam sine notarii assistentia, si id concedat Ordinarius delegans, iuridica est, et si falsa sit delictum constituit ².

Verum quia denuntiatio etiam per alios facta delictum constituit, si parochus aut vicarius foraneus denuntiationem iuridicam faciant, ex mandato aut ex suasionem alterius, is alter qui ad falsam denuntiationem mandatum aut suasionem dedit, reus esse videtur delicti.

Ordinarius competens ad recipiendam denuntiationem est Ordinarius domicilii rei vel Ordinarius loci ubi delictum commissum est ³.

Ad delictum requiritur ut denuntians dolose egerit, seu sciens confessarium esse innocentem; unde si ipse falso delictum sollicitationis in confessario apprehenderit et illud denuntiaverit, delictum falsae denuntiationis non subsistit ⁴.

Qui falsum rumorem spargit eo animo ut aliquem ad denuntiandum certum sacerdotem inducat, poenam incurrit, saltem si denuntiatio de facto sequatur; quia talis revera denuntiare videtur *per alios*, cum causa ipse sit falsae denuntiationis ⁵.

Delictum falsae denuntiationis completum est et perfectum statim ac denuntiatio denuntianti lecta est isque in fidem scriptae denuntiationis eam subsignat ⁶.

Licet hic sermo sit de *denuntiatione confessarii*, requiri tamen non videtur ut sacerdos qui denuntiatur sit vere iurisdictione ad confessiones audiendas praeditus ⁷.

¹ Salucci, *l. c.*, II, n. 315; Cocchi, *l. c.*, n. 222; Vermeersch-Creusen, *l. c.*, III, 565.

² Ayrinhac, *l. c.*, n. 324

³ Salucci, *l. c.*, III, n. 314. Paulo aliter Cappello, *l. c.*, 449. De quaestione: utrum possit Ordinarius contra sollicitantem procedere ex informata conscientia cfr. Cappello, *l. c.*, n. 289, nota 187; Salucci, *l. c.*, II, p. 272-274 in nota. Cfr. etiam infra n. 2116, in fine, praesertim in nota.

⁴ Hollweck, *l. c.*, § 196, nota 2; Ayrinhac, *l. c.*, n. 324; Chelodi, *l. c.*, n. 88; Cocchi, *l. c.*, n. 222.

⁵ Cfr. c. 2209, § 3; Chelodi, *l. c.*, n. 88; Cavigioli, *l. c.*, n. 116, p. 92, 93. Contra Cappello, *l. c.*, n. 289; Salucci, *l. c.*, II, n. 311, sine sufficienti, ut videtur, ratione.

⁶ Cappello, *l. c.*, n. 289; Pistocchi, *l. c.*, 214 etc. Paulo aliter Augustine, *l. c.*, VIII, 424, 425 requirere videtur citationem rei et testium. At, ut notum est, in causis denuntiationem sollicitationis respicientibus non semper locum habet rei citatio eiusque in iudicio *constitutio*, licet duae et quandoque etiam tres factae sint, et quidem forma iuridica, denuntiationes. Proinde delictum falsae denuntiationis nullo modo dependere videtur a *constitutis* aut a *diligentiis*. Cfr. tamen ipsum Augustine, *l. c.*, IV, 319.

⁷ Cfr. c. 894 ubi sermo est de *sacerdote innocente* et non de confessario. Delictum autem idem esse videtur. Augustine, *l. c.*, IV, 319.

Calumniosa detractio confessarii apud laicos et etiam apud clerum, qua sacerdos ut sollicitator describitur dum innocens est, delictum, de quo hic agimus, non constituit ¹.

Denuntiatio sacerdotis etiam Sancto Officio vel Ordinario loci facta circa alia crimina, licet falsa sit, non constituit delictum de quo hic est sermo ².

2070. — 2° *Notae historicae.* - Primam legem contra sollicitationem ad turpia in confessione invenimus in Concilio Trevirensi, a. 1221, ubi sacerdotes sollicitantes deponuntur et excommunicantur ³. Pius IV ⁴ pro Hispania delictum sollicitationis inquisitoribus submitit. Gregorius XV ⁵ Constitutionem Pii IV ad universam extendit Ecclesiam, delictum sollicitationis melius definivit et obligationem imposuit confessariis suos poenitentes monendi de onere denuntiandi confessarios sollicitantes. Benedictus XIV ⁶ leges praecedentes confirmavit, ampliavit, et interpretatus est plura dubia resolvens. Etiam S. Congregatio Sancti Officii pluries in hac re intervenire debuit.

2071. — 3° *Poenae.* - a) *Excommunicatio speciali modo reservata.* - Qui per seipsum vel per alios confessarium de sollicitationis crimine apud Superiores falso denuntiaverit, ipso facto incurrit in excommunicationem speciali modo Sedi Apostolicae reservatam, a qua nequit ullo in casu absolvi, nisi falsam denuntiationem formaliter retractaverit, et damna, si qua inde secuta sunt, pro viribus reparaverit, imposita insuper gravi et diuturna poenitentia ⁷.

Haec censura id speciale habet quod eius absolutio praerequirit formalem calumniae retractationem, antequam de facto detur, ita ut non sufficiat promissio retractationis faciendae; itemque generatim praerequirit, quantum fieri potest, damnorum reparationem. Etsi igitur confessarius facultate praeditus sit absolvendi a censuris Sedi Apostolicae speciali modo reservatis, semper tamen antequam ab hac censura absolvat exigere debet poenitentis, qui falso denuntiavit, formalem calumniae seu falsae denuntiationis retractationem seu revocationem. *Formalis* autem *retractatio* ea dicenda est quae fit forma iuridica coram iudice ecclesiastico competente, idest, coram Ordinario loci aut Sancto Officio. Si poenitenti *formalis* huiusmodi retractatio physice vel moraliter impossibilis sit, confessarius retractationem ipse accipiat, si fieri potest, a poenitente subscriptam aut coram duobus testibus et, si id necessarium sit, quia poenitens in periculo mortis versatur, eum absolvat, et de obtenta retractatione et data absolutione

¹ Vermeersch-Creusen, l. c., III, 565.

² Salucci, l. c., II, n. 313.

³ Wernz, l. c., VI, n. 469.

⁴ Constit. « *Cum sicut nuper* », 16 April. 1561, Gasparri, *Fontes*, I, n. 102.

⁵ Constit. « *Universi* », 30 Augusti 1622, Gasparri, l. c., I, n. 201.

⁶ Constit. « *Sacramentum poenitentiae* », 1 Iunii 1741 ad calcem Codicis.

⁷ C. 2363.

Superioribus competentibus referat ¹. At si retractatio formalis, idest coram iudice seu Superiore competente vel eiusdem delegato, forma iuridica possibilis est, ipsa absolute est exigenda ante absolutionem, nec satisfieri videtur obligationi retractandi per retractationem alio modo factam.

Aliqui auctores ² docent in casu urgentiori de quo in c. 2254 confessarium absolvere posse poenitentem huius criminis reum a peccato et a censura qui retractationem scriptam atque a se subsignatam confessario tradat consignandam Superiori competenti, aut qui retractationem faciat coram confessario et alio teste, atque huiusmodi retractationes *formales* appellant ³.

At tales retractationes formales non sunt ad sensum iuris et sufficere in hoc casu non videntur ad obtinendam absolutionem, quia Codex modo absoluto requirere videtur retractationem formalem faciendam coram Superiore iudiciali Sancti Officii iurisdictione praedito vel eius delegato ⁴.

Absolutio data, sine formali retractatione calumniae praevis facta, valida esse videtur dummodo aliae conditiones ad valorem requisitae habeantur, scilicet dummodo poenitens in bona fide sit et dolo absolutionem non arripuerit, et sacerdos necessaria facultate absolvendi praeditus fuerit ⁵.

Attamen poenitens taliter absolutus nullo modo liberatur ab onere retractationem calumniae faciendi, quo iure naturali ligatur.

Reparatio damnorum non eadem severitate ac retractatio formalis calumniae necessario praemittenda est absolutioni; generatim in casibus difficilioribus seria promissio sufficiet, dummodo id statim fiat pro reparatione quod statim possibile est, saltem retractando calumniam ⁶ formaliter.

Poenitentia *gravis* et *diuturna* esset per tres saltem menses recitatio rosarii flexis genibus facienda semel in hebdomada, ieiunium semel in hebdomada per idem tempus; item per idem tempus Viae Crucis exercitium bis aut ter in hebdomada, vel longior et frequentior visitatio SS. Sacramenti ⁷.

¹ Cfr. Augustine, *l. c.*, VIII, 425. Cocchi, *l. c.*, lib. V, n. 224, haec scribit: « Ut huiusmodi delinquens absolvi possit, requiritur, ut is falsam denuntiationem formaliter retractaverit, seu coram Superiore eiusve delegato et servatis servandis; nec sufficit seria promissio retractationis ex claris verbis legis huius canonis derogantis pro hoc casu praescripto c. 2242, § 3, declaranti *seriam promissionem* sufficere ad cessationem contumaciae; quare non excipitur nisi casus physicae impossibilitatis » et n. 266: « *In periculo* mortis huiusmodi delinquens absolvi potest a quocumque sacerdote tum a peccato, tum a censura, exigendo tamen, si non sit sensibus destitutus, retractationem modo quo melius possibile sit, vel verbis coram duobus testibus qui Superiori testimonium factae retractationis demonstrare queant, aut coram confessario et alio teste, vel in scriptis per declarationem exaratam ab ipso reo, aut per declarationem exaratam a confessario et a delinquente infirmo subsignatam ». Ex quibus patet retractationem semper requiri ante datam absolutionem etiam in articulo mortis, ita ut ab ea excusare in hoc casu possit sola impossibilitas physica retractationem faciendi.

² Cfr. Cocchi, *l. c.*, n. 226.

³ In eodem sensu intelligi possunt quae habent Salucci, *l. c.*, II, n. 317, p. 274 et Vermeersch-Creusen, *l. c.*, III, n. 565, licet casum clare non proponant.

⁴ Cfr. Augustine, *l. c.*, VIII, 425 et 427; Cappello, *l. c.*, 290, p. 263, nota 191; Pistocchi, *l. c.*, 216.

⁵ Augustine, *l. c.*, VIII, 426.

⁶ Augustine, *l. c.*, VIII, 425.

⁷ Vermeersch-Creusen, *l. c.*, III, n. 565. Alii, ut Cappello, *l. c.*, n. 290, ad diuturnam poenitentiam semestre requirunt durationis.

2072. — *b)* Eadem falsa delatio, qua sacerdos innocens accusatur de crimine sollicitationis apud iudices ecclesiasticos, est peccatum ratione sui Sanctae Sedi reservatum ¹.

Ante Codicem istud peccatum specialissimo modo reservari dicebatur Sedi Apostolicae; doctrina communior hodie admittit illud reservari speciali modo ².

A peccato falsae denuntiationis, quod ratione sui reservatur speciali modo Sedi Apostolicae, non excusat ignorantia reservationis. Si enim excusaret ignorantia reservationis iam nulla esset efficacia reservationis ipsius. Etenim si censura cognoscatur a denuntiante contra illud peccatum lata, iam peccatum est reservatum ratione censurae; si e contra poenae non cognoscantur a delinquente et haec reservatio ratione sui poenae rationem habere dicatur, nec censura nec reservatio ratione sui vim aliquam habere poterunt et inutile prorsus fuisset duas reservationes statuere in hoc casu. Dici proinde debet censuram habere quidem rationem poenae non vero reservationem peccati ratione sui, et proinde ab ea ignorantiam non excusare ³.

Reservatio igitur peccati ratione sui, etiam pro delinquente falso denuntiante qui reservationem omnino ignorabat, subsistit. Quae severior doctrina in re tanti momenti a qua pendet honor et fama sacerdotii, necessaria videtur ⁴.

Nec multum valorem habet assertio plurium auctorum qui docent quaestionem de ignorantia reservationis esse mere hypotheticam, quia denuntians praemonendus est ab eo qui denuntiationem recipit. Haec enim praemonitio non semper de facto praemittitur nec continetur per se in iureiurando de veritate dicenda aut de veritate dictorum quod generatim emitte debent denuntiantes.

¹ Cc. 2363 et 894.

² Cappello, *l. c.*, n. 291; Cocchi, *l. c.*, n. 225; Pistocchi, *l. c.*, p. 216; Salucci, *l. c.*, II, n. 318. Cfr. tamen etiam Chelodi, *l. c.*, n. 88; Ayrinhac, *l. c.*, n. 325, p. 310.

³ Augustine, *l. c.*, VIII, 426; Ayrinhac, *l. c.*, n. 325; Noldin-Schönegger, *l. c.*, n. 72; Noldin, *De Sacramentis* ¹⁶, n. 378; Blat, *l. c.*, lib. III, *De Sacramentis*, p. 750; Aertnys-Damen, *l. c.*, II¹², n. 430; Cocchi, *l. c.*, n. 225; Prümmer, *Manuale theologiae moralis*, III⁵, n. 513; Petrus Rota, *Enchiridion confessorii et iudicis ecclesiastici...* 1884, n. 114; Cerato, *De delicto sollicitationis*, n. 131. Contra alios ut Cappello, *l. c.*, n. 289, 3; Chelodi, *l. c.*, n. 88. Aliqui auctores (Vermeersch-Creusen, *l. c.*, 565), licet ut certo admittant ignorantiam non excusare a reservatione peccati ratione sui, admittunt tamen probabilitatem extrinsecam opinionis docentis ignorantiam excusare. Quae tamen extrinseca probabilitas, quidquid est de iure ante Codicem vigente, in iure Codicis fundamento omnino destitui videtur, ex eo praesertim quod Codex poenam novam induxit.

⁴ Non bene intelliguntur quae habet Cerato, *Censurae vigentes...*, n. 101, p. 164, dum, postquam dixerat hoc peccatum reservatum esse etsi censura aliqua ex causa excusante non fuisset contracta, e. g. si ignorantia vincibilis obstitisset, inferius quaerit utrum ignorantia excuset a reservatione peccati, et affirmativo modo resolvit.

TITULUS XVI.

DE DELICTIS IN ADMINISTRATIONE VEL SUSCEPTIONE
ORDINUM ALIORUMQUE SACRAMENTORUM

2073. --- Postquam in praecedentibus titulis de delictis actum est quae fidem, religionem, auctoritatem publicam, et bona omnibus hominibus communia, ut libertatem, proprietatem, bonos mores respiciunt, nunc transitus fit ad delicta quae in administratione et susceptione Sacramentorum committi consueverunt; quo tractatio de delictis ad limites magis restrictos limitatur etiam relate ad personas quae delictorum rei esse possunt. Delicta, de quibus hoc titulo agendum, sunt fere omnia delicta propria status clericalis.

I. Administratio Sacramentorum facta iis qui iure ea recipere prohibentur. - 1° *Delictum.* - Delictum committit minister qui audet Sacramenta administrare illis qui iure sive divino sive ecclesiastico eadem recipere prohibentur ¹.

Non requiritur ad delictum ut Sacramentorum administratio illegitima sit invalida, sufficit ut sit illicita; dictio enim Codicis *illis qui iure prohibentur* etiam in administratione valida sed illicita verificatur ².

Ex iure divino recipere prohibentur omnia, excepto baptismo ³, Sacramenta ⁴ quicumque baptismo aquae baptizati non sunt; haeretici et schismatici etiam in bona fide errantes antequam Ecclesiae reconciliati sint ⁵. Item ex iure divino arcentur ab ordinatione sacra mulieres ⁶.

Iure ecclesiastico arcentur a baptismo infantes filii infidelium, haereticorum et schismaticorum, invititis parentibus et, exceptis quibusdam casibus ⁷, adulti contra eorum voluntatem seu inviti ⁸, amentes et furiosi, nisi tales a nativitate fuerint vel ante adeptum usum rationis ⁹; ab omnibus Sacramentis arcentur excommunicati et personaliter interdicti ¹⁰; ab Eucharistia arcentur publice indigni seu excommunicati et interdicti, ut dictum est, et manifesto infames nisi de eorum poenitentia et emendatione et de scandalo reparato constet ¹¹, itemque qui ieiunium naturale non servant, exceptis quibusdam casibus ¹²; arcentur ab Extrema Unctione qui ad usum rationis nondum per-

¹ C. 2364.

² Eichmann, *l. c.*, p. 198; Augustine, *l. c.*, VIII, 429.

³ C. 745, § 1.

⁴ Cc. 786, pro confirmatione; 803, pro Sacra Communionem; 901, pro Poenitentia; 940, pro Extrema Unctione; 968, § 1, pro sacra ordinatione; 1012, pro matrimonio.

⁵ C. 731, § 2.

⁶ C. 968.

⁷ Cc. 750; 751.

⁸ C. 752.

⁹ C. 754, § 1.

¹⁰ Cc. 2260, § 1 et 2275, n. 2.

¹¹ C. 855.

¹² C. 858.

venerunt itemque qui infirmi non sunt ¹; a sacra ordinatione arcentur non confirmati, qui mores congruentes non habent, qui scientia aut aetate requisita, ordinibus inferioribus, tituloque canonico carent ², irregulares sive ex delicto sive ex defectu ³, simpliciter impediti ⁴; a matrimonio arcentur quotquot aliquo impedimento sive dirimente sive impediante ligantur.

Cum matrimonii ministri sint ipsi sponsi, ipsi, non parochus aut sacerdos assistens, rei esse possunt huius delicti ⁵.

Ad delictum requiritur *ausus temerarius*, quam ob rem quaelibet imputabilitatis imminutio ⁶ a delicto excusat.

Utrum minister secundarius qui ministro principali in administratione Sacramentorum assistit, ut, e. g., parochus in assistentia matrimonii, clericus qui Missae inservit, reus sit delicti diudicandum est ex natura et necessitate cooperationis quam ministro principali praestat ad normam c. 2209 ⁷.

2074. — 2° *Poenae*. - Minister qui ausus fuerit Sacramenta administrare illis qui iure sive divino sive ecclesiastico eadem recipere prohibentur, suspendatur ab administrandis Sacramentis per tempus prudenti Ordinarii arbitrio definiendum aliisque poenis pro gravitate culpaepuniatur, firmis peculiaribus poenis in aliqua huius generis delicta iure statutis ⁸.

Suspensio de qua hic agitur est ferendae sententiae et poena vindicativa, quia ad tempus limitata ⁹.

Clausula *firmis peculiaribus poenis* significat quod in casibus in quibus poena specialis statuatur, illa, non poena quae hic statuatur, applicanda sit. Poenae speciales latae sunt in Episcopos alium Episcopum ordinantes sine mandato apostolico ¹⁰, in Episcopos ordinantes subditum alienum sine dimissoriis vel sine titulo etc. ¹¹; in matrimonium mixtum sine dispensatione contrahentes ¹².

2075. — II. **Administratio Confirmationis a presbytero usurpata.** - 1° *Delictum*. - Delictum committit presbyter qui nec a iure nec ex Romani Pontificis concessionem facultatem habens Sacramentum confirmationis ministrare audet; itemque qui facultatis sibi factae limites praetergredi praesumit ¹³.

¹ C. 940.

² C. 974.

³ Cc. 984, 985.

⁴ C. 987.

⁵ Eichmann, *l. c.*, p. 198; Augustine, *l. c.*, VIII, 430.

⁶ Cc. 2202 et sqs. et 2229. Eichmann, *l. c.*, 198; Augustine, *l. c.*, VIII, 430; Ayrinhac, *l. c.*, n. 326.

⁷ Cfr. Salucci, *l. c.*, II, n. 321.

⁸ C. 2364.

⁹ Eichmann, *l. c.*, 198.

¹⁰ C. 2370.

¹¹ C. 2373.

¹² C. 2375.

¹³ C. 2365. Ius praecedens in hac re habemus in Decreto S. Congr. de Propaganda Fide, 6 Octobris 1863, ubi sub litteris C, a, inter alia haec leguntur: « Sacerdotes rutheno-catholici

Delictum consistit in usurpatione ex parte presbyteri potestatis quae solum modo extraordinario presbytero competere potest, cum minister Ordinarius huius Sacramenti sit solus Episcopus ¹.

Duae sunt figurae delicti omnino distinctae: usurpatio potestatis quae nullo modo possidetur; et abusus potestatis ultra limites in concessione aut privilegio aut indulto concessos.

Ad utramque figuram delicti requiritur in delinquente *ausus temerarius* seu praesumptio ².

2076. — 2° *Poenae*. - a) Presbyter qui nec a iure nec ex Romani Pontificis concessione facultatem habens Sacramentum confirmationis ministrare ausus fuerit, suspendatur ³.

Agitur de suspensione generali, scilicet ab officio et beneficio ⁴ ferendae tamen sententiae ⁵.

Ferri poterit vel ut censura vel ut poena vindicativa.

b) Presbyter qui facultatis sibi factae administrandae confirmationis limites praetergredi praesumpserit, eadem facultate eo ipso privatus existat ⁶.

Haec poena est latae sententiae.

Tam in hoc quam in praecedenti casu Codex attingit solummodo presbyteros in hac re delinquentes, minime vero diaconos aut alios clericos nec Episcopos limites suae iurisdictionis praetergredientes ⁷.

2077. — III. **Usurpatio iurisdictionis ad confessiones audiendas.** - 1° *Delictum*. - Delictum committit sacerdos qui sine necessaria iurisdictione praesumit sacramentales confessiones audire; itemque qui sine necessaria iurisdictione praesumit absolvere a peccatis reservatis ⁸.

Duae sunt figurae delicti: *confessiones audire sine necessaria iurisdictione; absolvere a peccatis reservatis sine necessaria facultate*. Primam figuram committere potest sacerdos ad confessiones non approbatus exclusis clericis inferioribus pro quibus specialis sanctio in Codice habetur ⁹.

lici proli ad latinum ritum spectanti Sacramentum baptismi in iisdem commemoratis casibus administrantes, etiam Confirmationis Sacramentum conferre nullatenus audeant, sub poena suspensionis a divinis ipso facto incurrendae, salvo aliis poenis arbitrio Episcopi infligendis ». Cfr. *Collectanea*....., I, n. 1243. Cfr. etiam Wernz, *l. c.*, VI, n. 459.

¹ C. 782.

² C. 2229, § 2. Eichmann, *l. c.*, p. 129; Augustine, *l. c.*, VIII, 431; Ayrinhac, *l. c.*, n. 327.

³ C. 2365.

⁴ C. 2278.

⁵ Ante Codicem suspensio erat latae sententiae. Cfr. supra in nota.

⁶ C. 2365.

⁷ Aliter Salucci, *l. c.*, II, n. 324, poenas extendere vult ad diaconos et alios, contra praescriptum c. 2219, § 3.

⁸ C. 2366.

⁹ Cfr. c. 2322, § 1, ubi de delictis contra religionem. Augustine, *l. c.*, VIII, 432; Ayrinhac, *l. c.*, n. 328; Salucci, *l. c.*, II, n. 328; Cappello, *l. c.*, n. 540.

Nihil ad delictum refert utrum sacerdos regularis an saecularis sit; itemque utrum in confessione peccata mortalia an tantum venialia accusentur ¹. Ad confessiones enim audiendas requiritur, praeter potestatem ordinis, etiam potestas iurisdictionis ².

Nihil ad delictum refert qua ratione sacerdos necessaria careat iurisdictione, nempe utrum eam nunquam obtinuerit, an amiserit elapso tempore, an ab ea suspensus sit, an ea privatus ³.

Cum Ecclesia in dubio positivo et probabili quando adest error communis iurisdictionem certo suppleat, sacerdos in his casibus absolvens dici nequit absolvere sine necessaria iurisdictione et proinde reus delicti non est ⁴.

Alii severius docent delictum adesse in casu erroris communis si sacerdos confessiones audiat sine necessitate ⁵.

Sacramentalis ea est confessio quam poenitens facit sacerdoti vel ei quem sacerdotem existimat in ordine ad absolutionem obtinendam ⁶.

In prima figura delicti sufficit confessionum auditio, in altera requiritur absolutionis concessio, ita ut non sufficiat ad alteram figuram etiam totius confessionis auditio, sicut nec absolutionis simulatio seu fictio ⁷.

Altera figura respicit absolutionem a peccatis reservatis et consistit in absolutione data ab his peccatis per eum qui in ipsa peccata iurisdictione non gaudet. Peccata autem reservari possunt ratione sui aut ratione censurae. Qua facta distinctione quaeri potest utrum hoc canone 2366 sermo sit tantummodo de peccatis reservatis ratione sui an etiam de reservatis ratione censurae. Aliqui auctores docent hic sermonem esse solummodo de peccatis reservatis ratione sui, exclusis reservatis ratione censurae ⁸.

Alii e contra docent hic agi tam de peccatis reservatis ratione sui quam de reservatis ratione censurae ⁹.

Mihi videtur hic agi de omnibus peccatis reservatis, tum ratione censurae tum ratione sui, iis exceptis quae reservantur ratione excommunicationis Sedi Apostolicae specialissimo vel speciali modo reservatae, pro quibus in Codice ¹⁰ adest specialis sanctio.

In altera figura delicti supponitur agi de sacerdote et quidem ad confessiones approbato, sed sine facultate in reservata ¹¹.

Dantur tamen casus plures in quibus quilibet confessarius etiam in reservatis peccatis iurisdictionem habet ¹². Absolvens in his casibus immunis est a delicto.

¹ Augustine, *l. c.*, VIII, 432.

² Cfr. cc. 871 et sqs.

³ Ayrinhac, *l. c.*, n. 328.

⁴ C. 209. Ita etiam Vermeersch, in *Epitome*, II⁴, n. 157, et *Theologiae moralis...* III, 494.

⁵ Ita Cerato, *l. c.*, n. 118, p. 192, 193; Ayrinhac, *l. c.*, n. 328; Creusen, in *Epitome iuris canonici*, III, n. 569; Cocchi, *l. c.*, n. 229.

⁶ Cerato, *l. c.*, n. 118, p. 193; Salucci, *l. c.*, II, n. 329; Cappello, *l. c.*, n. 542; Ayrinhac, *l. c.*, n. 328.

⁷ Ayrinhac, *l. c.*, 329; Cappello, *l. c.*, n. 544; Cerato, *l. c.*, 118, p. 193.

⁸ Ita Vermeersch-Creusen, *Epitome*, III, n. 569; Ayrinhac, *l. c.*, n. 329; Pistocchi, *l. c.*, p. 221; Salucci, *l. c.*, II, 330; Augustine, *l. c.*, VIII, 433; Cocchi, *l. c.*, n. 229.

⁹ Ita Cappello, *l. c.*, n. 544; Chelodi, *l. c.*, n. 89, 3; Cerato, *l. c.*, n. 118.

¹⁰ C. 2338, § 1.

¹¹ Cappello, *l. c.*, n. 543. Si de non sacerdote agatur cfr. c. 2322.

¹² Cfr. cc. 899; 900; 882; 2252; 2254.

2078. — 2° *Poenae.* - a) *In confessiones audientes sine iurisdictione.* - Sacerdos qui sine necessaria iurisdictione praesumpserit sacramentales confessiones audire, est ipso facto suspensus a divinis ¹.

Agitur, ut patet, de suspensione latae sententiae, quaeque censura est ², cuius effectus aestimandi sunt ex Codice ³.

Quia hic, sicut etiam in altera figura delicti huius canonis, *praesumptio* requiritur in delinquente, poena non incurritur si delinquens ignoret censuram, ignoret se carere iurisdictione necessaria, aut pro eo militet quaelibet imputabilitatis minutio ⁴.

b) *In absolventes a reservatis sine facultate necessaria.* - Sacerdos qui sine necessaria iurisdictione praesumpserit a peccatis reservatis absolvere, ipso facto suspensus est ab audiendis confessionibus ⁵.

Si Superior religiosus religionis clericalis exemptae ad normam iuris ⁶ sibi reservet peccatum aliquod suorum subditorum, confessarius eius subditus a peccato hoc modo reservato absolvens, incurrit censuram hoc c. 2366 statutam, nisi facultate audiendi confessiones ab Ordinario loci obtenta in absolvendo utatur ⁷.

2079. — IV. **Absolutio complicitis in peccato turpi.** - 1° *Delictum.* - Delictum committit absolvens vel fingens absolvere complicem in peccato turpi; idque etiam in mortis articulo, si alius sacerdos, licet non approbatus ad confessiones, sine gravi aliqua exortura infamia et scandalo, possit excipere morientis confessionem, excepto casu quo moribundus recuset alii confiteri. Item delicti reus est absolvens vel fingens absolvere complicem qui peccatum quidem complicitatis, a quo nondum est absolutus, non confitetur, sed ideo ita se gerit quia ad id a complice confessario sive directe sive indirecte inductus est ⁸.

Ut recte intelligatur huius delicti vis et extensio omnino necessario praemittendum est praescriptum can. 884 quod ita sonat: « Absolutio

¹ C. 2366.

² Cappello, *l. c.*, 545.

³ C. 2279, § 2, n. 2.

⁴ Augustine, *l. c.*, VIII, 433; Ayrinhac, *l. c.*, n. 329.

⁵ C. 2366. Cfr. c. 2284 una cum c. 2261, § 2.

⁶ C. 986.

⁷ C. 519, Augustine, *l. c.*, VIII, 433, 434.

⁸ C. 2367, §§ 1, 2. Ius immediate ante Codicem vigen in hac re in Constitutione « *Apostolicae Sedis* » continebatur. Speciali modo reservata excommunicatio lata erat in « Absolventes complicem in peccato turpi, etiam in mortis articulo, si alius sacerdos, licet non approbatus ad confessiones, sine gravi aliqua exortura infamia et scandalo, possit excipere morientis confessionem » sub n. 10. Accesserunt aliqua decreta seu responsa Sacrae Poenitentiariae et S. Congregationis Sancti Officii.

complicis in peccato turpi invalida est praeterquam in mortis periculo; et etiam in mortis periculo, extra casum necessitatis, est ex parte confessarii illicita ad normam constitutionum apostolicarum et nominatim constitutionis Benedicti XIV « *Sacramentum Poenitentiae* », 1 Iunii 1741 ».

Si igitur in can. 2367 de quo agimus dicitur reus esse delicti *absolvens* id intelligendum est de absolvente intentionaliter seu de attentante absolutionem complicis qui complicitatis peccatum ut materiam necessariam Sacramenti accusat, quod tamen confessarius nec valide nec licite absolvere potest, licet absolvere intendat, aufertur enim ei a Codice iurisdictio in tale peccatum, et proinde non proprie *absolvit* sed solum intentionaliter absolvit ¹.

2080. — *Fingere* significat aliquid facere quod verum et reale apparet, quod tamen nec verum nec reale est. *Fingit* igitur *absolvere* qui ita se gerit ac si absolutionem det et suo modo agendi suadet poenitenti absolutionem datam fuisse, quae tamen vere data non est ². Ita, e. g., fingere censetur absolutionem sacerdos qui poenitenti, post accusationem peccatorum, satisfactionem assignat et super eum orans signum crucis facit, aut etiam sacerdos qui simpliciter, non assignata poenitentia, signum crucis facit super poenitentem post confessionem peccatorum, iis in circumstantiis ut poenitens facile existimare possit se esse absolutum ³.

Fingentem absolvere nunc esse reum delicti certum est ex claro Codicis textu; non item clarum erat ex textu constitutionum benedictinarum. Non obstante responso a Sancto Ligorio a. 1751 provocato quo Sacra Poenitentiaria declaravit non vitari excommunicationem per fictionem absolutionis ⁴, theologi fere omnes tenebant absolutionem veram, non eius fictionem aut simulationem ⁵, delictum constituere. Verum Sacra Poenitentiaria interrogata: « Utrum confessarius qui suum vel suam complicem in peccato

¹ Chelodi, *l. c.*, n. 90; Cappello, *l. c.*, n. 163.

² Cum sacerdos relate ad suum complicem et ad peccatum complicitatis generatim iurisdictione careat etiamsi super eum absolutionem proferat, attentat quidem, ut iam diximus, at vere non absolvit poenitentem a peccato complicitatis, dici posset etiam absolverem esse revera simulatorem seu fingentem, in casibus ordinariis, absolvere et differentiam inter absolverem et fingentem absolvere de facto non esse in casibus ordinariis substantialem. Differentia substantialis existit solummodo in casu periculi mortis, in quo sacerdos suum complicem vere et realiter etiam a peccato complicitatis absolvit, praesente alio confessario, et, non obstante valore confessionis, reus est delicti.

³ Eichmann, *l. c.*, 201, qui pro hoc ultimo casu addit: dummodo confessarius dolose agat. At Augustine, *l. c.*, VIII, 435, in nota 2, notat dolum praesumi ad normam c. 2200, § 2. Berardi, *De sollicitatione et absolutione complicis* ed. 2, Faventiae, 1897, n. 493 de hoc casu agens haec habet: « Si tamen confessarius non daret absolutionem, non imposeret poenitentiam, et voce bene intelligibili significaret se dare solam benedictionem, nulla fictio tunc adesset, quamvis forte poenitens a seipso propter suam stupiditatem deciperetur. Et tunc confessarius male quidem se gereret, deberet enim ei dicere aperte: vade ad alium, quia te absolvere nequeo, sed censuram non incurreret ».

⁴ Cfr. Berardi, *l. c.*, n. 492, ex quo haec de historia huius quaestionis excerpta sunt.

⁵ Hollweck, *l. c.*, § 274, nota 7. Cfr. tamen notam supra positam ubi de notione fictionis.

turpi ad mentem Bullae « *Apostolicae Sedis* » simulaverat absolvisse, recitando, v. g. orationem quamdam, vel alia verba pronuntiando aut etiam tacendo, ita ut videretur tamen per signa vel per manuum gestus revera poenitentem a peccatis relaxare, incurreret excommunicationem specialiter Summo Pontifici reservatam, de qua agitur in praefata Bulla? »: « Mature perpensis expositis dubiis super iisdem pariter respondet: Confessarios simulantes absolutionem complicitis in peccato turpi non effugere excommunicationem reservatam in Bulla SS. Benedicti XIV, *Sacramentum Poenitentiae* ». Cui responso cum adhuc quiescere nollent aliqui theologi, Sacrae Congreg. Sancti Officii propositum fuit dubium: « Omnes constitutionis « *Apostolicae Sedis* » commentatores docent, illum confessarium excommunicationi non subiici, qui complicem in peccato turpi absolvere fingit, sed reipsa non absolvit. Contrarium tamen declaravit Sacra Poenitentiaria 1 Martii 1878. An potest orator permittere ut in suo seminario doceatur praefata commentatorum sententia responso Sacrae Poenitentiariae opposita? ». Et S. Congregatio Sancti Officii die 5 Decembris 1883 respondit: « Negative, facto verbo cum Sanctissimo. Sanctissimus Dominus noster Eminentissimorum Patrum resolutionem adprobare ac plene confirmare dignatus est ».

Non habetur certe finctio absolutionis si poenitens, quia a confessario monitus, sciat absolutionem non esse datam, licet alii existiment, ex signis quae vident, poenitentem absolutionem obtinuisse ¹.

Audire confessionem complicitis ipso iure naturali prohibetur confessario ² itemque ex iure positivo ³ eadem prohibitio vigere videtur; verum delictum de quo hoc canone agitur sola auditione confessionis non constituitur ⁴.

Confessarius qui confessiones audiens animadvertit poenitentem aliquem esse suum complicem deberet eum statim monere et inabsolutum dimittere ut alium adeat confessarium ad absolutionem obtinendam, et ita agens delictum non committit ⁵.

2081. — *Complex* hic dicitur persona, quaecumque illa sit, sive mas sive femina, quae cum sacerdote, sive ante ordinationem sive post ipsam, sive agens sive patiens, culpa gravi interna et externa ultro citroque seu ex utraque parte, atque ultro citroque externe manifestata contra sextum decalogi praeceptum peccavit ⁶.

¹ Salucci, *l. c.*, II, 333, p. 289.

² Augustine, *l. c.*, VIII, 434, nota 1.

³ « ... Auctoritate apostolica et nostrae potestatis plenitudine interdicimus et prohibemus ne aliquis... extra casum extremae necessitatis, nimirum in ipsius mortis articulo, et deficiente tunc quocumque alio sacerdote, qui confessarii munus obire possit, *confessionem sacramentalem* personae complicitis in peccato turpi atque inhonesto, contra sextum decalogi praeceptum commisso, *excipere audeat*..... ». « *Sacramentum Poenitentiae* » § 4. Cfr. tamen infra n. 2093.

⁴ Berardi, *l. c.*, n. 491 et sqs.; Cappello, *l. c.*, n. 164; Augustine, *l. c.*, VIII, 435.

⁵ Augustine, *l. c.*, VIII, 435.

⁶ Chelodi, *l. c.*, n. 90; Petrus Rota, *Enchiridion confessarii et iudicis ecclesiastici*, 1884, n. 131, et sqs.

Nihil refert cuius specificae naturae sit peccatum, e. g., an incestus, an simplex fornicatio, an stuprum, an sodomia; sufficit ut sit peccatum contra sextum, libere commissum utrinque manifestato externo consensu ¹.

Cum aliqui auctores ² contra communem sententiam complicitatem agnoscentem etiam in turpibus sermonibus, docerent *lubricum linguae ad poenam trahendum non esse*, S. Congregatio Sancti Officii hac de re interrogata hoc dedit responsum: « Eminentissimi Domini, omnibus mature perpensis, responderi mandarunt: Comprehendi nedum tactus, verum etiam omnia peccata gravia et exterius commissa contra castitatem, etiam illa quae consistunt in meris colloquiis et aspectibus, qui complicitatem important. Sanctitas Sua resolutionem approbavit et plene confirmavit » ³. Verum notari potest in solis verbis seu sermonibus, dubium, num peccatum fuerit ex utraque parte mortale, facile oriri posse et propterea casum complicitatis de quo agimus, si soli sermones locum habuerint, facilius abesse ⁴.

Complicitas non existit in omnibus casibus in quibus ex quavis ratione peccatum non est mortale et externe manifestatum ex utraque parte, ut, e. g., si mulier confessario turpiter secum agenti externe resistat et dissentiat licet interne consentiat; ut si alteruter ex delinquentibus dormiat, ebrius sit vel amens ⁵. Si sacerdos in actu peccandi, vel etiam antea, suo complici suaserit actionem libidinosam peccatum non esse aut non esse grave peccatum, sed solum quid leve, doctrina communior ⁶, quia deest ultro citroque malitia, non admittebat complicitatem nec delictum si sacerdos absolvisset. At nunc, post responsum S. C. S. Officii, 16 Nov. 1934 ⁷, talis sacerdos absolvens aut fingens absolvere, quia *indirecte* induxit ad reticendum peccatum complicitatis, reus est delicti ⁸.

Complex est is cum quo delictum committitur, non tertia aliqua persona. Si duo sacerdotes complices haberent et inter se convenirent ut alter alterius complicem facile absolvat, nulla facta huius conventionis mentione cum complicibus, tales impii sacerdotes huius specificae delicti rei non essent ⁹.

¹ Ayrinhac, *l. c.*, n. 331.

² Hollweck, *l. c.*, § 274, nota 5. Berardi citat pro hac opinione D'Annibale, Gury, Amort.

³ 28 Maii 1873, apud Berardi, *l. c.*, n. 483.

⁴ Berardi, *l. c.*, n. 483. Cfr. etiam Rota, *l. c.*, n. 132.

⁵ Salucci, *l. c.*, II, n. 334, p. 289, 290; Rota, *l. c.*, n. 133 et sqs.; Bacceroni, *l. c.*, n. 68, p. 126; Vermeersch-Creusen, *l. c.*, III, n. 570.

⁶ Cfr. auctores in nota praecedenti citatos.

⁷ *A. A. S.*, XXIV, 634.

⁸ Cfr. in hoc sensu Arendt, in *Ius pontificium*, 1923, pag. 22 et sqs. Vermeersch, *Periodica*, XXIII, 165.

⁹ Berardi, *l. c.*, n. 483, p. 233, 234. Verum si complices in peccato turpi de hoc pacto edocti sint, hic casus implicare posset concursum in delictum de quo in c. 2209, § 3.

De hoc casu haec referre lubet ex cl. Rota, *l. c.*, n. 135: « Titius confessarius pactum inquit cum Sempronio pariter confessario, ut absolvat Caiam dicti Sempronii complicem in re turpi, et Sempronius idem pactum cum Titio fecit absolvendi Moeviam eiusdem Titii sociam in luxuriae foeditate; hoc reciprocum pactum initum est ab illis nefariae societatis auctoribus ne peccandi occasionem deserant, neve suspicionem aliquam suae turpitudinis ingerant, et ut poenas in absolventes complicem vitent. Usque dum hoc diabolicum pactum foeminis praedictis ignotum est, ipsarum unaquaeque non est respectu proprii confessarii, nisi complex materialis illius nefandi pacti, et ideo valide absolvitur, respectu habitu dumtaxat ad pontificias Constitutiones, etsi sacerdotes absolvere reciproce se non possint, ideo,

Si Caius conveniat cum Titio sacerdote de seducenda puella aliqua, quae de facto seducitur, complex sacerdotis est non solum puella seducta sed et Caius ¹.

Complicitas iuxta aliquos non verificatur si mulier sacerdotem in actu peccati non cognovit quia vestes induit laicales et larva se cooperuit ².

Si poenitens in actu peccati noverit sacerdotem complicem, quem tamen in accessu ad confessionem non amplius novit, cognoscat autem complicem confessarius, nequit confessarius sine delicto complicem absolvere, quia complicitas perfecta est ex utroque parte et solum per accidens ipse non agnoscitur hic et nunc a poenitente ³.

Ut iam innuimus nihil refert ad complicitatem utrum peccatum ipsum complicitatis commissum sit ante an post ordinationem confessarii ⁴.

Peccatum leve seu veniale non est materia huius delicti, quia non est materia necessaria accusationis in confessione ⁵.

Complicitas simpliciter sumpta potest utique in quolibet peccato haberi, at hic agitur solum de complicitate in peccato turpi ob eius speciale periculum in idem peccatum relabendi. Absolutio complicitis in aliis materiis non est certe delictum de quo hic est sermo; utrum licita sit seu utrum poenitens licite accedat ad confessarium complicem et hic licite absolvat, aliqui cum Sancto Thoma non licere docent, alii e contra docent id culpa vacare ⁶.

2082. — Absolutio data a sacerdote suo complici generatim est non solum illicita sed etiam invalida ut vidimus ex c. 884. Verum dantur plures casus in quibus absolutio est valida et quandoque etiam licita.

Ante omnia ex claris textibus Codicis absolutio complicitis est certo valida in articulo mortis. Quamvis autem articulus mortis tunc solum adsit cum infirmus iam est certissime intra brevissimum tempus moriturus, theologi tamen et canonistae docent articulum mortis in hoc casu, sicut et

quod complices formales sint in turpissimo pacto..... Si autem innotescat confessariis foeminas rescivisse pactum, tunc dicendum est ipsas fieri participes pacti confessariorum... Hoc in casu absolutio nedum invalida et excommunicationi obnoxia foret, immo explicitum ad peccatum incitamentum reputanda foret, et, quia confessarii nanciscerentur *occasionem confessionis*, ut ad turpia foeminas alliciant, in sollicitationis crimen laberentur ».

¹ Cappello, *l. c.*, n. 176; Salucci, *l. c.*, II, p. 290, nota 3; Bucceroni, *l. c.*, n. 68, p. 126.

² Ballerini-Palmieri, *Opus theologicum*, V, n. 417. Berardi, *l. c.*, n. 484, p. 235. Acriter contradicit Cerato Prosdocimus, *De delicto sollicitationis*, Patavii, 1922, n. 144. Cappello, *l. c.*, 171, ad hoc requirit ut sacerdos complex nec in actu peccati nec postea ut sacerdos cognitus sit.

³ Ballerini-Palmieri, *Opus theologicum morale*, V^s, n. 417, p. 350, in nota; Rota, *Enchiridion confessarii et iudicis ecclesiastici*, n. 143.

⁴ Hollweck, *l. c.*, § 274, nota 4, p. 330; Bucceroni Ianuarius, *Commentarii de Constitutionibus Pii IX*, « Apostolicae Sedis », et Benedicti XIV, « Sacramentum Poenitentiae », edit. 3, 1890, Romae, n. 69; Salucci, *l. c.*, n. 335, p. 291; Cappello, *l. c.*, n. 177, 5, ubi refert responsum Sacrae Poenitentiariae, 22 Ianuarii 1879, declarantis « Confessarium non posse absolvere complicem cum quo ante sacerdotium, in puerili aetate, turpiter egit, nisi moraliter certus sit, ipsum iam ab alio confessario directe et valide a peccato complicitatis absolutum fuisse ». Cfr. tamen etiam Berardi, *l. c.*, n. 485; itemque Rota, *l. c.*, n. 136, 5.

⁵ Hollweck, *l. c.*, § 274, nota 4, p. 330; Rota, *l. c.*, n. 131.

⁶ Cfr. Bucceroni, *l. c.*, n. 68, p. 126; Rota, *l. c.*, n. 134.

quando agitur de casibus reservatis absolvendis, sumi sensu latiori pro quolibet periculo mortis in quo versatur infirmus quando iuxta Ecclesiae praxim Sanctissimum Viaticum ei administrari potest. Si enim mortis articulus stricte sumptus expectari deberet, sacerdotes nimis angustiis angerentur et fideles saepe saepius sine Sacramentis mori contingeret ¹.

Periculum autem mortis ex iis quae videntur aestimandum est, ita ut sufficiat periculum rationabiliter praesumptum etsi postea appareat nullum obiective periculum adfuisse ².

In hoc casu articuli nempe vel periculi mortis absolutio data a complice, sive illicite sive licite est semper absolutio valida et *directa* ³; habet enim sacerdos complex in hoc casu facultatem absolvendi complicem ⁴.

2083. — Licet autem semper valida, potest tamen etiam in periculo seu articulo mortis absolutio complicitis esse illicita ita ut confessarius absolvens reus fiat delicti de quo agimus et consequenter poenas incurrat. Immo absolutio complicitis in peccato turpi etiam in articulo mortis semper illicita est extra casum necessitatis ⁵.

Illiceitas autem haec est ex parte confessarii ⁶, non ex parte poenitentis de quo nihil Codex dicit ⁷. Si ex parte poenitentis rem consideremus, obiective confessionem illicitam dici debere putamus, at in aestimanda in praxi hac illiceitate attendendum est conscientiae ipsius poenitentis qui in confessione facta confessario complici nullum forte periculum esse percipit et in bona fide versatur.

Quandonam autem verificatur in periculo mortis casus necessitatis quo sacerdos non solum valide sed etiam licite, idest sine delicto, possit complicitis confessionem audire? Casus necessitatis ex Codice et ex doctrina theologorum et canonistarum aestimandi sunt. Codex pro periculo seu articulo mortis agnoscit haberi casum necessitatis quo sacerdos complicem suum etiam licite absolvere possit in duobus his circumstantiis: primo, *si alius sacerdos, licet non approbatus ad confessiones, sine gravi aliqua exortura infamia et scandalo, non possit excipere morientis confessionem*; secundo, *si moribundus recuset alii sacerdoti confiteri*.

Sacerdos complex quaesitus pro audienda confessione et consequenter ad dandam absolutionem suo complici, tenetur, quantum in se est, opportuna media adhibere, ut scandalum et infamia non sequantur ex sua recusatione audiendi complicitis confessionem. Id sat faciliter in ordinariis adiunctis obtinere poterit, si facile advocari possit alius sacerdos, sub aliquo praetextu non adveniando vel discedendo, poenitentem praemonendo ut alium advocet.

¹ Berardi, *l. c.*, n. 496; Hilarius a Sexten, *l. c.*, 140, 141; Hollweck, *l. c.*, § 274, nota 10; Chelodi, *l. c.*, n. 90; Ayrinhac, *l. c.*, n. 332, d; Salucci, *l. c.*, II, 337, p. 292. Ideo in Codice articulus et periculum mortis in casu nostro aequiparatur ut constat ex cc. 884 et 2367 inter se collatis.

² D'Annibale, *Summula*, III, n. 324; Hilarius a Sexten, *l. c.*, 140, 141.

³ Hilarius a Sexten, *l. c.*, 141.

⁴ C. 884.

⁵ C. 884. Hollweck, *l. c.*, § 274, nota 11.

⁶ C. 884.

⁷ Cfr. de hac quaestione Bucceroni, *l. c.*, n. 68, p. 126.

Haec si facere omnino omittat absolutio ab eo data, ut dictum est, est valida, ipse vero confessarius reus fit huius delicti et poenas incurrit ¹.

Si sacerdos qui praesens est aut qui facile advocari potest est simplex sacerdos seu non approbatus ad confessiones, facilius, ob periculum manifestandi suum crimen complicitatis, poterit confessarius complicem absolvere, quam si adesset alter sacerdos confessarius ².

Si alter sacerdos, qui solus facile advocari posset vel forte iam adest, sit publice excommunicatus aut suspensus, aut sit et ipse poenitentis complex, non tenetur confessarius eum sibi praeferre in audienda confessione et danda absolutione suo complici, quia magna indecentia est tales advocare publice censuratos et tales de facto vocando, infamia vix in casu evitari potest ³.

Non est necesse ut infamia sit absolute gravis, dicitur enim *gravis aliqua infamia*. Deinde notant etiam auctores in hac re si vel solum probabilis suspicio detur huius criminis seu peccati complicitatis iam gravem infamiam haberi et grave scandalum. Gravis autem infamia haberi potest tam pro confessario quam pro poenitente complice. Alterutra vitanda a delicto excusat ⁴.

Si confessarius complex, urgente necessitate, confessionem moribundi iam incepit, et alius sacerdos superveniat, potest valide non solum sed etiam licite complicem absolvere, etiam transacto mortis periculo, quia ubi coeptum est iudicium ibi et finem accipere debet ⁵.

¹ Hilarius a Sexten, *l. c.*, 141.

² Cfr. Ballerini-Palmieri, *Opus theologicum morale*, V, n. 422. De hoc casu haec habet Ballerini-Palmieri hoc *l. c.*: «Maxima autem est difficultas ubi alius presbyter non est approbatus: 1° Nam presbyter complex criminis, sive quia parochus est sive quia alio titulo debet moribundis assistere, profecto non posset sine scandalo abire longe, ut alteri locus sit, suo enim officio graviter deesse videretur. — 2° Neque persona infirma neque domesticus cogitare possunt de vocando illo presbytero, quem constat non posse confessiones excipere, maxime si praesens alius sit, qui item non posset eum mittere, uti patet, quin suspicionem iniciat etc. — 3° Etiam si persona infirma nosset impedimentum vocandi complicem confessarium; tamen ut ipse Benedictus XIV advertit, si alium vocaret, suspicionem aliquam de se iniceret, ad quod non tenetur. — 4° Etiam si ille simplex sacerdos vocaretur, profecto cum noverit vocari posse parochum, se excusaret et venire nollet et factum ipsum sua novitate suspensiones et scandala excitaret... Plane igitur concludamus, vix fieri casum posse, quo vocari alius simplex sacerdos, praesente approbato complice, possit; atque ideo vix unquam adesse *ausum illum temerarium*, ob quem complex sacerdos poenam incurret». Quae vera utique sunt et totam vim suam non amisisse videntur; at notandum est de iure vigente *ausum temerarium* ad delictum absolutionis complicis non amplius requiri.

³ Hilarius a Sexten, *l. c.*, 141; Chelodi, *l. c.*, n. 90; Ayrinhac, *l. c.*, 331, d; Berardi, *l. c.*, n. 500.

⁴ Hilarius a Sexten, *l. c.*, 141, 142.

⁵ Hilarius a Sexten, *l. c.*, 142; Chelodi, *l. c.*, n. 90; Berardi, *l. c.*, n. 500; Ballerini-Palmieri, *l. c.*, V, n. 421, pag. 353, 354 in nota ubi haec praeterea leguntur: «Quid vero, si ob necessitatem, absoluto complice in articulo mortis, dein periculo transacto, confessio eiusdem perficienda sit, ut integritati fiat satis? Profecto si in articulo illo mortis iam directe peccatum complicitatis absolutum fuit, poterit rursus ille sacerdos audire confessionem et absolvere, non tamen ut Ball. censet, a peccato illo complicitatis. Si vero in eo articulo solum indirecte remissum fuit illud peccatum, nequit complex sacerdos confessionem eam excipere, ut iam dictum est; quia directe adhuc est remittendum peccatum ad quod potestate caret sacerdos complex». Cfr. etiam Berardi, *l. c.*, n. 500.

2084. — Sacerdos qui in periculo mortis, absque necessitate, quia facile alius sacerdos advocari poterat, confessionem complicitis audire incepit, quem tamen antequam absolvat, facti ex corde poenitet, etsi deinde poenitentem complicem absolvat, imputabilitatem delicti, et consequenter poenam latae sententiae adnexam effugere videtur, cum ex una parte confessarius, audita confessione, absolutionem impertire debeat et ex alia parte nequeat sacerdos in casu recedere sine scandalo aut infamia ¹.

Sacerdos complex potest etiam licite absolvere poenitentem complicem si hic renuat alteri sacerdoti praesenti aut qui facile advocari potest confiteri; dummodo poenitens in bona fide versetur et prudenter admoneri nequeat. Item potest licite absolvi a sacerdote complex qui ex gravi ratione putatur sacrilegam confessionem apud alterum confessarium facturum ².

Infamia quam sacerdos complex subire necessario debet apud alium confessarium, quem advocare in casibus ordinariis debet ad audiendam confessionem sui complicitis, non excusat ordinarie ab ipso alio sacerdote advocando et ab officio audiendi confessionem complicitis declinando, quia tale incommodum seu talis infamia est aliquid ipsi substitutioni a lege volitae intrinsecum et si excusaret lex ipsa omnem vim amitteret; ideo delictum committit sacerdos qui ne infametur apud alium sacerdotem eum non advocat ad audiendam confessionem sui complicitis, sed ipse per se complicem absolvit ³.

2085. — Certe reus esset delicti sacerdos qui complicem, etsi valide, in articulo seu periculo mortis absolveret si ex sola ratione quod ipse est confessarius ordinarius se ad infirmum conferat et se offerat ad eius audiendam confessionem; item si antea opportune non monuit poenitentem quod non possit eius excipere confessionem; si advocatus et accedens ad infirmum, cum facile possit, poenitentem non monet ut alium advocet confessarium; hanc autem monitionem generatim dare debet confessarius suo complici etsi non sponte sed rogatus ab infirmo ipso aut eius parentibus vel amicis ad infirmum accesserit ⁴.

Ad maiorem explicationem huius doctrinae lubet quae sequuntur referre ex Constitutione Benedicti XIV « *Apostolici muneris* » ⁵. « Si casus urgentis qualitas, et concurrentes circumstantiae, quae vitari non possint, eiusmodi fuerint, ut alius sacerdos ad audiendam constitutae in dicto articulo personae confessionem vocari, aut accedere, sine gravi aliqua exortura infamia vel scandalo nequeat; tunc alium sacerdotem proinde haberi cen-

¹ Hilarius a Sexten, *l. c.*, 142; Berardi, *l. c.*, n. 501; Vermeersch, *Theologiae moralis...*, II², n. 501, p. 42; Arregui, *Summula*, n. 648.

² Hilarius a Sexten, *l. c.*, 141, 142; Berardi, *l. c.*, n. 498.

³ Berardi, *l. c.*, n. 498. Addit tamen ibidem idem Auctor: « Si circumstantiae valde extraordinariae adessent, ut puta, si parochus senex et optima fama gaudens cum intolrabili rubore cogereetur mittere ad infirmam proprium nepotem apud se vicarii officio fungentem, adeo duram obligationem forte Pontifex ponere non voluit; sed de hoc sapientiores iudicent... ».

⁴ Ballerini-Palmieri, *l. c.*, V, n. 421.

⁵ 8 Februarii 1745, Gasparri, *Fontes*, I, n. 355.

serique posse, ac si revera abesset, atque deficeret; ac proinde in eo rerum statu, non prohiberi socio criminis sacerdoti absolutionem poenitenti ab eo quoque crimine impertiri. Sciat autem complex eiusmodi sacerdos, et serio animadvertat, fore se re ipsa coram Deo, qui irrideri non potest, reum gravis adversus praedictam nostram Constitutionem inobedientiae, latisque in ea poenis obnoxium, si praedictae infamiae, aut scandali pericula sibi ultro ipse confingat, ubi non sunt: immo intelligat, teneri se graviter huiusmodi pericula, quantum in se erit, antevertere, vel remove, opportunis adhibitis mediis, unde fiat, ut alteri cuivis sacerdoti locus pateat illius confessionis, absque ullius infamia vel scandalo, audiendae. Ita enim ipsum teneri vigore memoratae nostrae constitutionis declaramus; et nunc quoque ita ipsi faciendum esse districte mandamus et praecipimus » ¹.

Articulo seu periculo mortis in quo sacerdos complicem valide semper, licite sub conditionibus hucusque explicatis, absolvere potest aequiparatur susceptio navigationis valde periculosae; captivitas inter infideles cum nulla vel valde debili spe habendi in posterum sacerdotem pro obtinenda absolutione; periculum grave incidendi in amentiam perpetuam; periculosus et valde difficilis partus imminens ².

2086. — Aliqui auctores excusant a delicto, ita ut valide et licite absolvat, sacerdotem absolventem suum complicem in certis casibus urgentissimae necessitatis ³.

Casus huiusmodi urgentissimae necessitatis varios proponunt auctores; ita si persona complex in eo loco versetur ubi solus sit sacerdos complex et ea sint personae eiusdem, loci et ceterarum circumstantiarum adiuncta ut ad quaerendum alium confessarium alio divertere non possit, nec spes affluat, alium sacerdotem illuc unquam adventurum, ita ut diu vel etiam omnino in perpetuum et forte cum scandalo aliorum a Sacramentis abstinere debeat, si ipsi confessionem cum complice facere non liceret ⁴. Alius casus esset si urgeret praeceptum annuae confessionis et communionis quod

¹ Ad quae Ballerini-Palmieri, *l. c.*, V, n. 419 ad modum corollarii haec addit: « Quid si pericula ista infamiae aut scandali reipsa non adsint, sed ea sibi confingat confessarius complex? Decernit Pontifex absolutionem validam fore; quia non vult committere, ut poenitens sine absolutione decedat; sed sacerdos ille poenam intentatam incurrit. Etiam in casu, quo pericula illa non sint mere conficta, si sacerdos complex non satagat, congruis mediis adhibitis, quantum in se est, ut pericula illa removeantur; unde fiat, ut ipse audire confessionem et absolvere debeat: pari modo absolutio est valida ob praedictam salutis poenitentium causam; sed poenam, ut supra, sacerdos incurrit ».

² Berardi, *l. c.*, n. 503.

³ Cfr. Ballerini-Palmieri, *l. c.*, V, n. 424 et sqs.; Hilarius a Sexten, *l. c.*, 139; Cerato, *l. c.*, n. 141, p. 124; Sole, *l. c.*, 422, p. 353; Berardi, *l. c.*, nn. 503, 506 sqs., 513, 514; Salucci, *l. c.*, II, 332, p. 287, 288; Chelodi, *l. c.*, n. 90, p. 105, nota 2; Prümmer *Manuale theologiae moralis*, III⁵, n. 458; Tanquerey, *De poenitentia, de matrimonio et ordine*, 1925, n. 583; D'Annibale, *Summula*, III, n. 324, nota 38; Bucceroni, *l. c.*, n. 67, p. 124, 125; Noldin, *De Sacramentis* ¹⁶, n. 371, b; Arregui, *Summula*, ed. 9, n. 647; Claeys Bouuaert-Simenon, *Manuale*....., n. 1308; Cappello, *l. c.*, n. 182.

⁴ Hilarius a Sexten, *l. c.*, 139. In hoc casu admittendo omnes auctores supra in praecedenti nota citati conveniunt, ut Bucceroni, D'Annibale, Prümmer etc. Argumenta ad probandam doctrinam cfr. apud Bucceroni, *l. c.*, n. 67; Prümmer, *l. c.*, III, 548 etc.

adimpleri non possit sine gravis infamiae aut scandali periculo, et simul complex alteri sacerdoti, qui adiri nequit, confiteri non valeat ¹.

Aliqui ² docent etiam tunc licitam evadere absolutionem complicitis si alius desit confessarius, cui persona complex sine evidenti sacrilegii periculo confiteatur, et simul ex diuturna abstinencia a Sacramentis evidens infamiae periculum seu suspicio oriatur, ut, e. g., contingeret si puella versaretur in necessitate vel apud complicem vel apud proprium fratrem suam confessionem faciendi ³.

Rationem qua iustificari docent auctores has exceptiones eam esse dicunt quod in his casibus duo praecepta concurrunt, nempe praeceptum divinum confessionis faciendae peccatorum et praeceptum ecclesiasticum non absolvendi complicem quo praecepti divini adimpletio impossibilis evadit. At in casu collisionis iuris divini cum iure humano licet ecclesiastico, ius humanum cedere debet, proinde in casu cedat oportet praeceptum prohibens absolutionem complicitis, dummodo tamen ob hanc ipsam datam aut dandam absolutionem periculum relapsus non habeatur, quia tunc ius naturale vitandi relapsus periculum ipsi iuri divino quo praecipitur peccatorum confessio praevalet ⁴.

2087. — Quaestio est inter auctores utrum in his casibus absolutio data a confessario complice super peccato ipso complicitatis sit directa an indirecta. Aliqui absolutionem hanc habent directam ita ut taliter absolutus non teneatur amplius peccatum complicitatis accusare ⁵.

Alii e contra absolutionem in his casibus habent *indirectam* tantummodo, quia in casu salutis animarum satis provisum est per absolutionem solummodo indirectam, quae ratio sat convincens videtur pro hac opinione ⁶.

Praeter casum articuli mortis et casus urgentissimae necessitatis iam allatos de quibus hucusque locuti sumus dantur et alii casus in quibus confessarius complicem absolvens delictum non committit nec poenas saltem latae sententiae contrahit. Id generatim contingit in omnibus casibus in quibus confessarius, sine gravi peccato poenitenti complici absolutionem impertitur ⁷.

Circa hoc notandum est ex Constitutione « *Apostolicae Sedis* » et ex Codice in delinquente seu in absolvente vel fingente absolvere complicem non

¹ Hilarius a Sexten, *l. c.*, 139; Chelodi, *l. c.*, 90, p. 105, nota 2; Cerato, *l. c.*, n. 141, p. 124; Noldin, *l. c.*, 371, *b. a.* Contradicit Pistocchi, *l. c.*, p. 230, 231.

² Ut Hilarius a Sexten, *l. c.*, 139; Berardi, *l. c.*, n. 514.

³ Verum Berardi, *l. c.*, 514 postquam hunc casum una cum aliis proposuit haec addit n. 515: « Sed nunquid opiniones hucusque expositae vere probabiles et practice tutae sunt? Vellem ut aliquis Episcopus a S. C. S. O. responsum imploraret ». Cfr. etiam in sensu mitiori Cappello, *l. c.*, 182.

⁴ Cfr. Tanquerey, *l. c.*, n. 583; Prümmer, *l. c.*, III, n. 458; Bucceroni, *l. c.*, n. 67. Aliqui auctores in his casibus loquuntur de *epikia*. Cfr. ipsum Bucceroni, *l. c.*; Noldin, *l. c.*, n. 371, *b.*

⁵ Ita Cappello, *l. c.*, 182; Hilarius a Sexten, *l. c.*, 139; Ballerini-Palmieri, *l. c.*, V, 424, 425.

⁶ Cfr. in hoc sensu Hollweck, *l. c.*, § 274, p. 331, nota 9; Prümmer, *l. c.*, III, n. 458; Cerato, *l. c.*, 141, p. 124. Verum in hac opinione nimis grave videtur impositio poenitenti bis accusandi idem peccatum.

⁷ Cfr. Rota, *l. c.*, n. 141.

requiri amplius *ausum temerarium* qui requirebatur ex constitutionibus benedictinis ¹; ex quo sequitur a delicto hoc non excusare ignorantiam crassam vel supinam ².

Attamen certe a delicto etiam nunc excusare dicenda est ea ignorantia inculpabilis seu invincibilis quae a culpa gravi excusat, itemque alia excusant quae a peccato gravi excusare possunt ³. Immo in casu nostro cum huic delicto adnexa sit poena medicinalis latae sententiae dicendum est ab ea excusare quamlibet ignorantiam etiam graviter culpabilem, dummodo affectata non sit vel supina seu crassa ⁴.

2088. — En igitur casus praecipui in quibus delictum ex defectu elementi subiectivi non subsistit.

Delictum non existit si confessarius còmplicem quem ab ipso peccato complicitatis absolvit, inadvertenter absolvit ⁵.

Delictum non committit confessarius, qui complicem absolvit qui peccatum quidem complicitatis accusavit, sed eum confessarius nec in accessu neque in progressu confessionis ut suum complicem agnovit ⁶.

Delictum non committit confessarius qui dubitat quidem sed non est certus quod talis vel talis poenitens, qui se de peccato cum sacerdote commissio accusat, sit illa persona quae cum seipso peccavit. In hoc casu confessarius debet equidem per cautas interrogationes dubium excutere, at non tenetur ita interrogare poenitentem: Numquid mecum hoc peccatum commisisti? Sed si dubium cautae interrogationes non solvant absolutio dari poterit eritque valida et licita ex parte confessarii ⁷.

Si interrogationes cautae fieri facile potuissent sed a confessario omissae fuissent et sic reapse complicem absolvisset delictum haberetur ⁸.

Non habetur delictum in sacerdote qui suum complicem in peccato turpi absolvit a quo nec in actu peccati nec postea nunquam cognitus est ut sacerdos, quia in casu non habetur, ut iam diximus, formalis complicitas, vel, ut alii docent, non tenetur confessarius cum sua infamia et cum scandalo poenitentis se manifestare ⁹.

¹ Cfr. Const. « *Sacramentum Poenitentiae* » et ius Constit. « *Apostolicae Sedis* » et Co-dicis inter se comparata.

² Hoc iam declaraverat S. C. Sancti Officii, 13 Ianuarii 1892; interrogata enim: « Utrum absolventes complicem in re turpi cum ignorantia crassa seu supina hanc excommunicationem incurrant an non », responderat: « In casu incurrere ». Gasparri, *Fontes*, IV, n. 1897; Hollweck, *l. c.*, § 274, nota 1, p. 330.

³ Ideo Hilarius a Sexten, *l. c.*, 137, recte ad delictum hanc ponit conditionem: « Ut absolvendo confessarius graviter peccet, et de hoc peccato mortali moraliter certo constat ».

⁴ Cfr. c. 2229, § 3, n. 1.

⁵ Pistocchi, *l. c.*, 224; Salucci, *l. c.*, II, 332, p. 288; Noldin, *De Sacramentis*, n. 370, 1, c; Cappello, *l. c.*, n. 171, b; Hollweck, *l. c.*, § 274, nota 1. Si Prümmer, *l. c.*, III, n. 457, principium statuit pro praxi quod quotiens confessarius complicem suum absolvit totiens censuram incurrat, hoc principium sua generali acceptione verum esse nequit, et solum cum certis exceptionibus acceptari potest.

⁶ Cfr. Berardi, *l. c.*, n. 509; Prümmer, *l. c.*, III, n. 456.

⁷ Cfr. Berardi, *l. c.*, n. 511; Prümmer, *l. c.*, III, n. 456.

⁸ Ita Berardi ibidem 511, cum D'Annibale etc.

⁹ Pistocchi, *l. c.*, 224, 225; Prümmer, *l. c.*, III, n. 456; Cappello, *l. c.*, n. 171; Salucci, *l. c.*, II, 332, p. 288, 289; Chelodi, *l. c.*, 90.

Delictum non committit confessarius qui poenitentem complicem absolvit, de quo dubitat positive et probabiliter utrum peccatum complicitatis grave, externe manifestatum revera commiserit; itemque si dubitet utrum ipse confessarius ex parte sua graviter peccaverit ¹.

Quippe confessarius ius habet immo et officium absolvendi poenitentem cuius confessionem audit et quem complicem aut indignum esse non constat.

Excusatur a delicto qui poenitentem etiam a peccato complicitatis absolvit, a quo tamen directe poenitens iam absolutus est ab alio confessario. Idque independenter a quaestione utrum confessarius in illud delictum iurisdictionem habeat, de qua quaestione postea ².

Si de valore absolutionis datae ³ a confessario in his casibus sermo sit haec adnotamus. In casu absolutionis datae complici in peccato turpi a confessario inadvertenter, itemque datae poenitenti qui in actu confessionis a confessario ut complex non est cognitus, aut datae a confessario qui positive dubitat utrum poenitens sit suus complex, auctores non concordant in admittendo vel negando valore datae absolutionis. Absolutio videtur esse valida et quidem directe quia in his casibus formalis complicitas contra quam lata est lex poenalis locum habere non videtur ⁴.

In casu quo confessarius complicem e quo nec in actu peccati nec postea cognitus est absolvit, absolutio valida est; idemque valere videtur de casu absolutionis datae in casibus dubiae complicitatis ⁵.

Pariter valida est absolutio data a confessario complici, quia peccato complicitatis iam directe absolutus est ⁶.

2089. — De confessario absolvente aut fingente absolvere complicem, qui peccatum complicitatis, a quo nondum est absolutus, non confitetur, sed ideo ita se gerit quia ad id a complice confessario sive directe sive indirecte inductus est, nunc habetur clara dispositio Codicis qua statuitur confessarium ita agentem reum esse delicti eodem prorsus modo ac si complicem a peccato complicitatis absolveret. Circa hoc autem habetur declaratio Sacrae Poenitentiariae quam pro momento quod in hac re habet, afferre hic integre utile putamus: « Iam quaesitum fuit a Sacra Poenitentiaria: An incurrat censuras, in absolventes complicem in peccato turpi latas, qui complicem quidem absolvit, sed complicem qui complicitatis peccatum in confessione non declaravit. Et Sacra Poenitentiaria, die 16 Maii 1877, respondendum censuit: *Privationem iurisdictionis absolvendi complicem in peccato turpi*, et adnexam excommunicationem, quatenus *confessarius illum absol-*

¹ Cappello, *l. c.*, n. 171; Salucci, *l. c.*, II, n. 333, 4; Pistocchi, *l. c.*, 232.

² Cfr. Noldin, *l. c.*, n. 370; Cappello, *l. c.*, 165; Berardi, *l. c.*, 486 et sqs.; Ayrinhac, *l. c.*, n. 331, c; Salucci, *l. c.*, II, 332; Hollweck, *l. c.*, § 184, nota 6.

³ « D'Annibale contra Griffini et alios plures censet, poenam nullitatis absolutionis ita strictae coniungi cum poena excommunicationis, ut toties quoties haec non incurritur, nec illa quidem incuratur ». Ita Berardi, *l. c.*, n. 509, p. 249.

⁴ Cfr. in hoc sensu Prümmer, *l. c.*, III, n. 456; Berardi, *l. c.*, n. 509, in alio sensu Cappello, *l. c.*, nn. 166 et 172 ubi tamen absolutio valida admittitur, at indirecte solummodo pro peccato ipso complicitatis.

⁵ Cfr. Prümmer, *l. c.*, III, n. 456.

⁶ Cappello, *l. c.*, nn. 165 et 172.

verit, esse in ordine ad *ipsum peccatum turpe*, in quo *idem confessarius complex fuit*. Hanc vero responsionem quidam ita interpretantur, ut excommunication in absolventes complicem lata, fere semper eludi possit. Siquidem ad hoc sufficeret poenitentem complicem a confessario praemoneri de peccato huiusmodi non declarando. Sic enim, iuxta eosdem, absolvens complicem, semper immunis a censura evaderet. Ad praecavendos in re tanti momenti abusus quaeritur: — 1° An effugiat censuras, in absolventes complicem in re turpi latas, confessarius, qui complicem, sed de peccato complicitatis in confessione tacentem, absolvit: quamvis certus sit, complicem non adisse alium sacerdotem, nec ideo fuisse absolutum a peccato complicitatis. Ratio dubitandi videtur esse quia in tali casu, quamvis peccatum complicitatis non subiiciatur clavibus a poenitente, confessarius tamen non potest absolvere complicem ab aliis peccatis, quin, eo ipso, indirecte saltem, eum absolvat a peccato complicitatis quod scit non adhuc fuisse clavibus rite subiectum, neque ideo remissum. — 2° An incurrat censuras in absolventes complicem in peccato turpi latas, confessarius qui, ad vitandas praefatas censuras, induxit *directe* vel *indirecte* poenitentem complicem ad non declarandum peccatum turpe, cum ipso commissum, et deinde complicem absolvit, sed peccatum complicitatis non declarantem. Ratio dubitandi est quia *nemini fraus sua patrocinari debet*; insuperque, si, talia agendo, confessarius censuras praecaveret, iam prohibitio absolvendi complicem, sub poena excommunicationis, illusoria plerumque videretur. *Directe* autem confessarius inducit poenitentem, quando positive et explicite eum praemonet de tacendo peccato complicitatis, quia, v. g., illud iam novit et declaratio illius esset inutilis. *Indirecte* vero inducit, quando confessarius suadere conatur poenitentem, sive quod actio turpis cum ipso commissum non est peccatum, sive saltem non tam grave ut de ipso inquietari debeat; unde poenitens concludit ipsi licere non declarare tale peccatum, et ab eo declarando revera abstinet. — R. Sacra Poenitentiaria, mature consideratis expositis, et approbante Sanctissimo Domino Nostro Leone Papa XIII, declaravit: excommunicationem reservatam in Bulla « *Sacramentum Poenitentiae* » non effugere confessarios absolventes vel fingentes absolvere eum complicem, qui peccatum quidem complicitatis, a quo nondum est absolutus, non confitetur, sed ideo ita se gerit, quia ad id confessarius poenitentem induxit sive *directe* sive *indirecte* » ¹.

¹ *Collectanea S. Congregationis De Prop. Fide*, n. 1916.

« *Directe* confessarius inducit poenitentem, quando positive et explicite eum praemonet de tacendo peccato complicitatis...; *indirecte* vero inducit poenitentem quando eum suadere conatur sive quod actio turpis cum ipso commissum non est peccatum, sive saltem non tam grave ut de ipso inquietari debeat; unde poenitens concludit ipsi licere non declarare tale peccatum et ab eo declarando revera abstinet ». S. Poenitentiaria 19 Februarii 1896. *Acta Sanctae Sedis*, 28, 444 sq.

Aliqui auctores inductionem *indirectam* ita restringebant: « Probabiliter excommunicationi non subiacet absolvens vel fingens absolvere peccatum complicitatis reticentem, si extra confessionem et statim post admissum peccatum poenitentem admonuit peccatum complicitatis non esse in confessione manifestandum, ut si dixit: de hoc peccato non est cur permovearis; potes enim secure in confessione altum de eo silentium tenere ». Piscetta-Gennaro, *Elementorum theologiae moralis summarium*, n. 812. Idem, *Elementa theologiae moralis ad Codicem iuris canonici exacta*, V, n. 703, p. 563. Verum haec opinio omnino rei-

2090. — A delicto immunis est confessarius qui absolvit suum complicem, qui nondum absolutus est a peccato complicitatis, et tamen illud non accusat sua sponte, non inductus a confessario nec directe nec indirecte, sive bona sive mala fide ¹. Facillime autem talis confessarius peccare poterit contra officia confessarii non interrogando aut monendo poenitentem ².

Si quaeratur utrum confessio et absolutio data a confessario suo complici in peccato turpi saltem valida sit, licet certo illicita ex parte confessarii, ita responderi potest: Si peccatum complicitatis bona fide reticendum est a poenitente complice, absolutio certo, ut videtur, valida est et quidem indirecte etiam a peccato complicitatis nondum absoluto ³.

Si in confessione solum peccatum complicitatis accusatum est, certum est absolutionem esse invalidam in casibus ordinariis, et salvis casibus extraordinariis de quibus supra actum est, nempe casibus periculi mortis et urgentissimae necessitatis.

Si una cum peccato complicitatis non directe remisso accusata sint a complice alia peccata, confessarius ab ipsis suum complicem absolvens peccat quidem et reus fit delicti, exceptis casibus extraordinariis periculi mortis et urgentissimae necessitatis, at absolutio probabiliter quod attinet peccata accusata est valida directe, et indirecte quod peccatum attinet complicitatis, dummodo tamen nullitas non oriatur ex parte poenitentis, e. g., eo quod in mala fide sit etc. ⁴.

Alii tamen id non admittere videntur innixi praesertim responso Sacrae Congregationis Sancti Officii 20 Februarii 1867 quo declaratur, quod « Sacerdoti cuilibet omnis facultas et iurisdictio ad sacramentales confessiones personae complicitis... excipiendas adimitur » ⁵.

Sunt e contra alii auctores qui « probabilem habent sententiam quae tenet poenitentem in necessitate communicandi vel celebrandi, quando alius confessarius praesto non est, posse confessionem instituere apud confessarium complicem, reticendo peccatum complicitatis, quasi ageretur de peccato Episcopo reservato in similibus adiunctis. Quod si, dicunt, peccatum complicitatis bona aut mala fide in tali casu accusatum fuerit, sa-

cienda est. Etenim in plenario conventu Sacrae Congregationis Sancti Officii habito feria IV, die 14 Novembris 1934, proposito dubio: « An inter indirecte inducentes, de quibus in canone 2367, § 2, Codicis iuris canonici, adnumerandus etiam sit confessarius qui sive intra sive extra confessionem sacramentalem, alicui persuaserit in turpibus inter se patrandis aut nullum aut certe non grave inesse peccatum eum consequenter, de aliis tantum sibi postea confitentem sacramentaliter absolvit vel fingit absolvere? Eminentissimi ac Reverendissimi Domini Cardinales fidei morumque integritati tutandae praepositi, omnibus mature perpensis, respondendum decreverunt: *Affirmative*, facto verbo cum Sanctissimo. Hanc vero Eminentissimorum Patrum resolutionem, in audientia R. P. D. Adessori Sancti Officii die 10 eiusdem mensis et anni impertita, Sanctissimus Dominus Noster Pius divina Providentia Papa XI adprobare et suprema sua auctoritate confirmare dignatus est ac publici iuris fieri faciendam iussit ». *A. A. S. XXVI*, 634.

¹ Prümmer, *l. c.*, III, n. 458; Ayrinhac, *l. c.*, n. 332, p. 318; Berardi, *l. c.*, nn. 490 et 510; Cerato, *l. c.*, n. 143.

² Prümmer, *l. c.*, III, n. 458.

³ Berardi, *l. c.*, n. 510.

⁴ Berardi, *l. c.*, n. 505, ubi allegantur pro hac doctrina Salmanticenses, D'Annibale, Pavone.

⁵ Cfr. Marc-Gestermann-Raus, *Institutiones morales alphonsonianae*, II¹⁸, n. 1783.

cerdos absolvens eatenus effugit excommunicationem, quatenus explicite moneat poenitentem de iteranda accusatione peccati complicitatis »¹.

2091. — Quaestio fit ab auctoribus utrum iurisdictio confessarii in peccatum complicitatis ablata sit confessario *in perpetuum* an tantummodo quoadusque ipsum peccatum remissum non est absolutione directa.

Ante omnia in hac re hoc iam certum est « liberum esse confessario absolvere personam complicem, quae a peccato complicitatis inhonesto absoluta iam fuit per alium confessarium, dandum tamen semper esse consilium confessario, de quo agitur, ut, nisi cogat necessitas, se abstineat ab excipiendis personae, licet iam a peccato complicitatis absolutae, sacris confessionibus »².

Aliqui auctores docent iurisditionem confessario circa illud peccatum, etsi iam directe remissum, in perpetuum auferri³.

Multo communior doctrina tenet confessarium posse absolvere complicem, etiam a peccato complicitatis, quando huiusmodi peccatum iam fuit remissum directe per aliam confessionem, quia peccatum complicitatis per absolutionem directe habitam, iam simpliciter deletum est in ordine ad absolutionem a proprio complice recipiendam⁴.

Docent tamen auctores quod nunquam possit confessarius complex extra casum necessitatis a lege permissum, absolvere complicem a peccato complicitatis turpi, etiamsi sit per alium confessarium iam absolutum. Quodsi complex, iam ab alio confessario directe absolutus, apud confessarium complicem confiteatur et peccatum complicitatis iterum accuset confessarius illi statim de hac re silentium imponat. Quam autem id conforme sit menti Ecclesiae et salutare utrique complici nemo est qui non videat⁵.

2092. — 2° *Notae historicae.* - Ante tempora Benedicti XIV, doctrina admittebat licitam et validam esse absolutionem complicis in peccato turpi a confessario datam, salva invaliditate quae forte oriretur ex defectu dispositionum poenitentis⁶.

¹ Ita Cappello, *l. c.*, 170; Noldin, *l. c.*, 371, b, b; Berardi, *l. c.*, n. 513.

Prümmer, *l. c.*, III, 458, c, docet in hoc casu confessarium effugere quidem censuram seu poenam non vero grave peccatum. Ipse autem Cappello, *l. c.*, n. 170, postquam probabilem opinionem attulit, haec addit: « Practice melius est ad vitandum periculum, ut poenitens abstinere ab huiusmodi confessione, proinde vel omittat sanctam Communionem, nisi urgeat particularis ratio necessitatis aut saltem devotionis, vel, omissa confessione, et elicitu actu contritionis perfectae ad illam accedat ».

² S. C. S. Officii, 29 Maii 1867, apud Prümmer, *l. c.*, III, 455, nota 423.

³ Citatur pro hac doctrina Ballerini. Cfr. Bucceroni, *l. c.*, 75. Cappello, *l. c.*, n. 165, citat pro hac opinione etiam Scavini, at iste auctor oppositam doctrinam docet, ut clare patet ex ipsius verbis a Bucceroni, *l. c.*, n. 75 relatis. Item Cappello, *l. c.*, 165, citat pro hac opinione Noldin, at etiam hic auctor *De Sacramentis* ed. 16, n. 370, b, expresse contrarium docet. Cfr. etiam Pistocchi, *l. c.*, p. 225.

⁴ Ita Bucceroni, *l. c.*, n. 75; Noldin, *l. c.*, n. 370.

⁵ Hilarius a Sexten, *l. c.*, p. 138. Cfr. etiam Tanqueray, *l. c.*, n. 581; Cappello, *l. c.*, n. 165.

⁶ Hollweck, *l. c.*, § 274, nota 1, p. 329.

Iure autem particulari passim in variis synodis statuta erat invaliditas et illicetas talis absolutionis ¹.

Benedictus XIV Constitutione « *Sacramentum Poenitentiae* », 1 Iunii 1741 et Constitutione « *Apostolici muneris* », 8 Februarii 1745, iurisdictionem circa peccata complicitatis in re turpi confessariis abstulit et poenam excommunicationis in absolventes sine iurisdictione in hoc casu statuit.

Pius IX, Constitutione « *Apostolicae Sedis* », excommunicationem confirmavit et aliquantulum severiorem reddidit non requirendo amplius in absolvente *ausum temerarium*, quem requirebant e contra Constitutiones benedictinae. S. Poenitentiaria, 19 Februarii 1896, declaravit poenam excommunicationis non effugere fingentes absolvere aut absolventes complices qui peccatum complicitatis non accusant, inducti ad reticentiam ab ipso confessario. Codex ius immediate antecedens ex integro confirmavit.

2093. — 3° *Poena.* - Absolvens vel fingens absolvere complicem in peccato turpi, exceptis quibusdam casibus supra explicatis; itemque absolvens vel fingens absolvere complicem qui peccatum quidem complicitatis, a quo nondum est absolutus, non confitetur, sed ideo ita se gerit, quia ad id a complice confessario, sive directe sive indirecte inductus est, incurrit ipso facto in excommunicationem specialissimo modo Sedi Apostolicae reservatam ².

Licet in Constitutione « *Apostolicae Sedis* », ut supra in nota diximus, haec excommunicatio inter reservatas speciali modo Romano Pontifici recenseretur, de facto tamen etiam illa Constitutione vigente, ipsa excommunicatio erat specialissimo modo Romano Pontifici reservata quia eius absolutio in facultatibus generalibus absolvendi ab omnibus casibus etiam speciali modo Sedi Apostolicae reservatis non comprehendebatur ³.

Notant pariter auctores facultatem absolvendi ab hac censura non concedi nec in Bulla « *Cruciatae* » nec in Bullis « *Iubilaei* » ⁴.

Verum in Bulla « *Iubilaei* » a. 1925, Pius XI, inter alias facultates etiam facultatem concedit absolvendi reum delicti absolutionis complices in peccato turpi semel aut bis tantummodo attentatae ⁵.

Facultas absolvendi ab hac censura datur in casibus particularibus iis qui ad hoc ad Sacram Poenitentiarium recurrunt, cum etiam de iure vigente haec facultas non contineatur in facultatibus absolvendi a casibus Sedi Apostolicae reservatis quae ab eadem Sancta Sede confessariis concedi consueverunt. Sacra Poenitentiarium gratiam absolutionis concedit generatim forma commissoria, quandoque etiam forma gratiosa. Quando gratiam concedit forma commissoria absolutionem concedendam committit confessario

¹ Benedictus XIV, *De synodo dioecessana*, lib. 7, cap. 14, n. 2.

² C. 2367, §§ 1, 2.

³ Id recte notabat Hilarius a Sexten, *l. c.*, 137, his verbis: « Censura, quae propter absolutionem complices incurritur, dicitur *specialissime* reservata... ».

⁴ Hilarius a Sexten, *l. c.*, 137; Hollweck, *l. c.*, § 274, nota 8, p. 330.

⁵ Bulla « *Si umquam* », 15 Iulii 1924.

ab oratore electo vel eligendo. In forma gratiosa aliquando Sacra Poenitentia directe ipsa sacerdotem delinquentem recurrentem absolvit ¹.

Ipsae sacerdos complex delicti absolutionis reus potest per se, ficto nomine, recurrere et rescriptum in forma gratiosa petere ita ut absolutionem obtineat directe a Sacra Poenitentiaria, quin delictum extraneo confessario iterum manifestare cogatur ².

In supplici libello ad Sacram Poenitentiarium directo haec indicari debent: quot personas complices confessarius absolverit et quotiens; utrum censuras contractas violando irregularitates contraxerit; an alias, huiusmodi gratiam iam obtinuerit ³.

Sacra Poenitentia facultatem petitam concedens praecipere solet ut confessarius ita absolutus in posterum in perpetuum a confessione complices audienda abstineat ⁴.

Si confessarius pro quo facultas absolvendi petita est, ter vel pluries deliquerit tres vel plures personas complices absolvendo vel ter vel pluries eandem personam complicem absolvendo, Sacra Poenitentia facultatem petitam concedendo iniungere solet confessario delinquenti ut confessarii munus quo tantopere abusus est quamprimum poterit, infra tempus ab absolvente determinandum, non tamen ultra tres menses, si sit simplex confessarius, si autem parochus non ultra sex menses, dimittat ⁵.

Iis qui semel vel bis tantum complicem absolverunt imponitur ut officium confessarii dimittere curent ⁶.

Si confessarius simplex vel parochus quibus iniunctum est ut intra certum tempus officium confessarii dimittant, officium ipsum dimittere non possint, iterum ad Sacram Poenitentiarium, ad obtinendam, si rationes fortes afferre possint, dispensationem ab hoc onere, recurrere poterunt. Tunc generatim Sacra Poenitentia obligationem dimittendi officium confessarii protrahet ad annum, post quem si relapsus non verificatur, ipsa obligatio dimittendi officium confessarii non amplius urgetur et permittitur delinquentibus officium retinere ⁷.

Quod dicitur supra de declaratione facienda explicite si delictum absolutionis complices bis aut ter aut pluries commissum est, intelligendum est non de delicto commissio bis, ter vel pluries ab ultima confessione, sed de delicto ita commissio per totam ante actam vitam usque ad momentum quo sacerdos confitetur ⁸.

In libello pro obtinenda facultate ab hac censura absolvendi declarandum est etiam utrum delinquens curam animarum, quam etiam vicarii cooperatores habent, habeat ⁹.

¹ Marc-Gestermann-Raus, *l. c.*, II, n. 1784.

² Marc-Gestermann-Raus, *l. c.*, II, n. 1784; Berardi, *l. c.*, n. 517, p. 252; Cappello, *l. c.*, n. 186. S. Poenitentia, 29 Februarii 1904.

³ Marc-Gestermann-Raus, *l. c.*, II, n. 1784.

⁴ Cappello, *l. c.*, n. 179.

⁵ Cappello, *l. c.*, n. 179; Marc-Gestermann-Raus, *l. c.*, II, n. 1784.

⁶ Marc-Gestermann-Raus, *l. c.*, II, n. 1784.

⁷ Cappello, *l. c.*, n. 179.

⁸ Sacra Poenitentia, 5 Iunii 1901, *Monitore Ecclesiastico*, XIII, 201, 202.

⁹ Vermeersch, *Theologiae moralis...* III, ed. 2, n. 502.

Clausula quam supra diximus apponi in rescriptis Sacrae Poenitentiariae de non amplius audienda confessione complicitis in perpetuum pro eo qui absolutionem ob delictum absolutionis complicitis obtinuit, non est clausula irritans. Immo Sacra Poenitentiaria interrogata: « num sacerdos complicem suum, ab alio confessario non complice iam absolutum, et ad se redeuntem, absolvere possit, si se accusat post peccata ab ultima confessione patrata, ut pii poenitentes facere solent: *Includo praeterea omnia anteactae vitae peccata, praesertim contra angelicam virtutem*, an semper teneatur dicere: *exceptis peccatis complicitatis* ». Respondit 29 Februarii 1904: « (Poenitens) abstineat prorsus a mentione ulla directa vel indirecta peccatorum complicitatis, nec opus est ut in generali confessione intendat ea subiicere clavibus. Confessarius vero, qui absolvit, quantum potest, non intendat ab illis peccatis absolvere, et nulla erit reliqua difficultas » ¹.

Absolutio ab hac censura etiam in hoc differt ab aliis censuris quod si ab ea absolvere debeat confessarius in casibus urgentioribus ad normam canonis 2254, nunquam potest confessarius absolvens dispensare poenitentem ab onere recurrendi ad Sacram Poenitentiarium.

2094. — V. Crimen sollicitationis. - 1° *Delictum.* - Crimen sollicitationis committunt omnes et singuli sacerdotes, tam saeculares quam regulares quomodolibet exempti, ac Sedi Apostolicae immediate subiecti, quorumcumque Ordinum, Institutorum, Societatum, et Congregationum, et cuiuscumque dignitatis et praeeminentiae, aut quovis privilegio, et indulto muniti « qui aliquem poenitentem, quaecumque persona illa sit, vel in actu sacramentalis confessionis vel ante, vel immediate post confessionem, vel occasione, aut praetextu confessionis, vel etiam extra occasionem confessionis in confessionali, sive in alio loco ad confessiones audiendas destinato, aut electo, cum simulatione audiendi ibidem confessionem, ad inhonesta et turpia sollicitare, vel provocare, sive verbis, sive signis, sive nutibus, sive tactu, sive per scripturam aut tunc aut post legendam, tentaverint, aut cum eis illicitos, et inhonestos sermones, vel tractatus temerario ausu habuerint » ².

Cum de re agatur valde practica aliquid fusius dicendum hic de natura huius delicti.

2095. — a) De ipso elemento obiectivo delicti. - Delictum constituit *sollicitatio* aut *provocatio personae ad inhonesta et turpia*.

¹ Cappello, l. c., n. 186.

² Cc. 2368, § 1 et 904. Const. « *Sacramentum Poenitentiae* » 1 Iunii 1741, ad calcem Codicis Doc. V, § 1. Notas historicas de crimine sollicitationis cfr. supra n. 2069 ubi de falsa denuntiatione confessarii ad can. 2363. Codex in hac re ius praecedens confirmavit prout ex cc. 904 et 2368 facile deduci potest.

Sollicitatio autem fieri potest *verbis, signis, nutibus, tactu, per scripturam etiam postea legendam*. Item delictum constituunt *ausu temerario habiti sermones vel tractatus inhonesti*. Haec clara sunt ex ipso textu Constitutionis « *Sacramentum Poenitentiae* ».

α) *Sollicitare et provocare* idem significare videntur. Dicitur autem *sollicitare* qui aliquam personam ad turpia seu inhonesta excitare tentat, licet finem non assequatur, seu licet persona provocata resistantiam opponat ¹.

Ad delictum requiritur ut provocatio seu sollicitatio fiat in confessione seu cum aliqua relatione ad confessionem de quo infra fusius ².

Ad delictum sufficit ut aliqua persona provocata sit; nihil refert quatenus aut qualis fuerit persona sollicitata; dicitur enim in Constit. « *Sacramentum Poenitentiae* »: *poenitentem, quaecumque persona illa sit*. Habetur proinde delictum sive sollicitatus sit mas sive sit femina, sive sit infans sive sit senex, sive sanus sive aegrotus, sive laicus sive clericus ³.

Non est necesse ad delictum ut poenitens ipse sollicitetur, sufficit ut altera etiam persona mediate, idest a confessario per poenitentem sollicitetur ⁴.

2096. — β) Ad delictum requiritur ut confessarius poenitentem aut aliam personam sollicitet ad actus graviter inhonestos seu turpes; si enim actus in se est levis contra castitatem, gravis non fit ex sola circumstantia Sacramenti ⁵.

Contra hanc doctrinam afferri potest sequens responsum S. Congregationis S. Officii. Quaesitum fuit: « An confessarius sollicitando propter parvitatem materiae sit denunciandus? ». Quae respondit: « Cum in rebus veneris non detur parvitas materiae, et, si daretur, in re praesenti non detur,

¹ Marc-Gestermann-Raus, *Institutiones morales alphonsianae*, II¹⁸, n. 1795, 1; Tanquerey, *l. c.*, I, n. 589.

² S. C. S. Officii, 11 Februarii 1661, ad X, apud Berardi, *l. c.*, p. 5.

³ Tanquerey, *Synopsis theologiae moralis et pastoralis*, I¹⁹, n. 589; Marc-Gestermann-Raus, *Institutiones morales alphonsianae*, II¹⁸, n. 1795.

⁴ Marc-Gestermann-Raus, *l. c.*, II, n. 1795, 2.

⁵ S. Alphonsus, *l. c.*, VI, 683; Tanquerey, *l. c.*, I, n. 589; Vermeersch, *l. c.*, III, 604; Marc-Gestermann-Raus, *l. c.*, II, 1795, 2. Prümmer, *l. c.*, III, 461 haec habet: « Sollicitatio non censetur adesse.... si facta est ad aliquid inhonestum, quod tamen non est *certe* et *obiective* peccatum mortale, e. g., si confessarius mulierem obiter osculatus est immediate post confessionem. Licet enim osculum saepe sit graviter culpabile propter periculum delectationis venereae, scandali, pravae intentionis etc., tamen *obiective* consideratum illud non est peccatum mortale et proinde non censetur adesse illa sollicitatio ad turpia, de qua hic loquimur; nisi tamen constet osculum datum esse affectu libidinoso ». Et postquam in nota 449 retulit doctrinam Berardi, *l. c.*, n. 47 docentis oscula et tactus tamquam mortalia consideranda esse quia practice ex nullo honesto motivo et ordinarie ne quidem ex mero ioco sed ex libidine procedunt, addit: « Sane istae res non sunt merae levitates, sed valde vituperandae. At inde minime sequitur, ut sint semper peccata mortalia atque inducant gravem obligationem sub poena excommunicationis denunciandi confessarium, qui talia fecerit. Lex enim odiosa, qualis censetur obligatio denunciandi est stricte interpretationis ». In eodem sensu cfr. etiam Cerato, *De delicto sollicitationis*, Patavii, 1922, n. 37 et sqs.

censuerunt (qualificatores) esse denuntiandum, et opinionem contrariam non esse probabilem » ¹.

Verum docent auctores ² illud responsum aut intelligendum esse de luxuria directe quaesita, in qua solummodo non datur parvitas materiae ³, vel etiam distinguunt sollicitationem *ad actus leves* et *per actus leves*. Sollicitatio *ad actus leves* non constituit delictum, sollicitatio *per actus leves* facile delictum constituit, quotiens nempe ex circumstantiis facile deduci potest confessarium per actus leves sollicitare voluisse ad graviora ⁴.

Quotiens igitur ex circumstantiis conici potest confessarium per actum levem in ordine luxuriae indirectae animum habuisse ulterius progrediendi, certe habetur delictum ⁵.

Immo etsi actus aliquis sit per se indifferens, ut, e. g., consignatio alicuius epistolae, si ex circumstantiis certo deduci possit per illum voluisse confessarium ad graviter inhonesta provocare, delictum subsistit ⁶.

Sufficit ad delictum per se sollicitatio ad actum internum graviter inhonestum vel turpe, e. g., si confessarius in confessione poenitentem doceat desideria quaelibet libidinosa, itemque delectationes quaslibet morosas etiam in materia venerea esse licita et nullum implicare peccatum et posse proinde quamlibet personam in his licite prorsus commorari ⁷.

2097. — γ) Posita autem a confessario actione externa sollicitatoria ad grave peccatum contra sextum, non est amplius quaerendum quidquam circa intentionem ipsius confessarii aut de eius dolo in illa actione ponenda;

¹ S. C. S. Officii, 11 Februarii 1661, apud Berardi, *l. c.*, p. 5 ad III.

² Cfr. Cerato, *l. c.*, n. 37 sqs.

³ Conformiter ad hanc doctrinam haec scribit Cerato, *l. c.*, n. 39, c, p. 34: « Tactus, oscula, aspectus, quae, licet in actu confessionis, fiant ex parte confessarii in partibus minus honestis poenitentis sine ulla praevia sollicitatione seu provocatione ad turpia in genere, et sine ullo signo voluntatis progrediendi etiam ad graviora, sed cum manifesta voluntate in his quiescendi exclusive, materiam delicti non fundunt, etiamsi poenitens consenserit et peccatum confessarii appareat formaliter grave. Si vero haec adhibeantur tamquam medium ad graviora, materiam delicti iam fundunt ».

⁴ Buceroni, *Commentarii de Constitutionibus Pii IX « Apostolicae Sedis »* et Benedicti XIV « *Sacramentum Poenitentiae* », ed. 3, Romae, *Commentarius secundus de Constitutione Benedicti XIV Sacramentum Poenitentiae*, n. 22, p. 95, haec habet: « Sensus obvius decreti hic est: *Cum in rebus venereis*; non in actibus ergo merae sensualitatis, e. g., curiosi aspectus etc., sed in actibus venereae voluptatis; *non detur parvitas materiae*, cum quaelibet res, vel minima, venerea sit peccatum mortale, *et si daretur*, i. e. etsi, quod omnino falsum est, daretur parvitas materiae in re venerea, *in re praesenti*, nempe in sollicitatione ad inhonesta et turpia *non daretur*; ea enim gravissime prohibita praeterea est positivo praecepto apostolicarum constitutionum ob reverentiam Sacramento debitam, ad removendum omnem abusum, hac in re, Sacramenti, et gravissimum periculum ruinae animarum et scandali populi christiani ».

⁵ Marc-Gestermann-Raus, *l. c.*, II, n. 1795, 2.

⁶ Marc-Gestermann-Raus, *l. c.*, II, n. 1795, 1.

⁷ Ita intellecta nullam repugnantiam continere videtur doctrina admissa a De Smet, *De absolute complicitate et sollicitatione*, ed. 2, 1921, Brugis, p. 39. Severior e contra est doctrina huius laudati Auctoris in quantum ipse admittere videtur delictum haberi etiam in provocatione ad actum leviter malum seu inhonestum in genere luxuriae indirecte quaesitae, si agens seu sollicitans directe intendat ex illo actu in se levi delectationem veneream. *De intentionibus* non iudicat Ecclesia, sed solum de actibus externis. Cfr. in hoc sensu Cerato, *l. c.*, n. 37, p. 32.

dolus enim, posita externa legis violatione, praesumitur praesumptione iuris ¹. Attamen id valet solum de sollicitatione directa non de indirecta quae fit sermonibus inhonestis qui ausum temerarium requirunt.

Ad delictum requiritur ut sollicitatio fiat ad turpia et inhonesta seu ad peccatum in genere luxuriae, sive consummatae sive inconsummatae ².

Committit delictum confessarius qui poenitentem docens, ei licita declarat peccata gravia contra sextum, ut, e. g., si interrogatus de liceitate onanismi, fornicationis, masturbationis haec omnino licita declaret ³.

2098. — 8) Mutua sollicitatio inter confessarium et poenitentem constituit certe delictum, idque etsi primus poenitens sollicitavit confessarium ⁴.

Censetur autem mutua exsistere sollicitatio si ambo agunt quae in materia luxuriae graviter illicita sunt, licet alter invitatus ab altero tantum passive se habeat in actione turpi ⁵.

Item est mutua sollicitatio quando confessarius a poenitente sollicitatus ad unam turpitudinis speciem ad aliam ipse sollicitat, vel quando confessarius a poenitente sollicitatus, prius dissentit et postea ipse poenitentem sollicitat ⁶.

Merus vero consensus a confessario datus sollicitationi sibi factae a poenitente non videtur delictum sollicitationis pro ipso confessario constituere, licet admittendum sit ipsum per talem merum consensum graviter peccare ⁷.

¹ C. 2200, § 2. « Verum addit Cerato, *l. c.*, n. 38, p. 33, si ex positivis rerum adiunctis certe constat, actionem in se malam non esse agenti imputabilem, tunc delictum non est consummatum, nec confessarius denunciandus ». Cfr. Rota, *Enchiridion confessarii et iudicis ecclesiastici*, n. 311 et sqs.

² Cerato, *l. c.*, nn. 34, 35; Prümmer, *l. c.*, III, n. 461. « An confessarius qui sollicitat poenitentem ad actus illicitos extra actus venereos sit denunciandus? Censuerunt opinionem negativam esse probabilem ». S. C. S. Officii 11 Februarii 1661, ad 11, apud Berardi, *l. c.*, p. 5.

³ « Tibullus excipiens confessiones mulierum, quarum viri saepe abesse solent, et quae non facile se continent, docet et suadet easdem mulieres non peccare in sequentibus casibus: 1° Si desiderando proptium virum absentem, patiantur commotionem sensualem seu pollutionem. 2° Si desiderent hanc eandem pollutionem in se experiri ex ardenti amore viri absentis. 3° Si pollutionem in se excitent tactibus secum habitis, dummodo hos actus referant ad virum absentem. — Sacra Poenitentiaria dilecto in X... scribenti subiungit iam his hac super re ab hoc Sacro Tribunali responsum fuisse, et actus huiusmodi esse graviter illicitos, et confessarium eos probantem esse denunciandum ». S. Poenitentiaria, 2 Septembris 1904, apud Prümmer, *l. c.*, III, n. 461, nota 451. Cfr. etiam Marc-Gestermann-Raus, *l. c.*, II, n. 1795, 2; Rota, *l. c.*, n. 305.

⁴ S. C. S. Officii, 11 Februarii 1661, ad VIII, apud Berardi, p. 5. « Denuntiare oportet quemcumque sacerdotem etiam iurisdictione carentem, sollicitantem in confessione, vel etiam poenitentis sollicitationi consentientem, quamvis statim dissentientem de turpi materia loqui, illius complementum ad aliud tempus differentem, et non praebentem absolutionem poenitenti ». Instructio S. C. S. Officii, 20 Februarii 1866, Gasparri, *Fontes*, IV, n. 990, 2. Petrus Rota, *Enchiridion confessarii et iudicis ecclesiastici*, 1884, n. 334; Vermeersch, *Theologiae moralis...*, III, n. 602.

⁵ Vermeersch, *l. c.*, III, n. 602.

⁶ S. Alphonsus, *l. c.*, VI, 681; Rota, *l. c.*, n. 335; Tanquerey, *l. c.*, I, n. 590, b.

⁷ Ita S. Alphonsus, *l. c.*, VI, 681; Rota, *l. c.*, nn. 335-348, ubi fuse de hac quaestione agit; Tanquerey, *l. c.*, I, n. 590, c; Bucceroni, *l. c.*, n. 29, p. 99-102; Vermeersch, *l. c.*, III, n. 602. Contra Berardi, *l. c.*, nn. 36-44.

Contra hanc doctrinam afferuntur duo responsa Sacrae Congregationis Sancti Officii, quae hic integre referre utile putamus: « An confessarius consentiens sollicitationi, sed statim desistens de illa turpi materia loqui, differendo illius complementum ad aliud tempus, et non praebendo absolutionem poenitenti, incidat in poenas contentas in Bulla Gregorii, et sit denunciandus? Censuerunt (qualificatores S. Off.) incidere, et confessarium esse denunciandum, reiecta opinione contraria, quam non esse probabilem censuerunt. — An confessarius sollicitatus, si metu inductus sollicitationi consentiat, sit denunciandus? Censuerunt (qualificatores S. Officii) esse denunciandum et negativam opinionem non esse probabilem » ¹.

Verum doctrina excusans a delicto confessarium *mere consentientem* et minime mutuo sollicitantem, his responsis non obstantibus, probabilitatem non amittit, ut docent bonae notae auctores ².

Constitutio enim Benedictina de mero consensu praestito sollicitationi factae a poenitente non loquitur, sed de sollicitatione seu provocatione quam committere dici nequit qui sollicitationi factae mere assentitur. Primum ex relatis responsis non loquitur de mero assensu, sed potius de vera et propria mutua sollicitatione, ut ex ipso dubio proposito et relato responso patet. Quod alterum responsum attinet, videtur quidem et de mero assensu intelligi posse, at licet talis forte fuisse admittatur sensus legis latae a Gregorio XV, ut dicatur et merus assensus cadere sub lege, dicendum tamen est legem gregorianam in hac re mitigatam fuisse a Constitutione Benedictina, quippe quae in confessario illicitos et inhonestos sermones vel tractatus habente ad delictum requirit *ausum temerarium*, quem non requirebat lex anterior ³.

Tactus, quibus fit sollicitationis delictum, fieri possunt sive in proprio sive in poenitentis, sive in alieno seu tertiae personae corpore ⁴.

2099. — ε) *Verba* quae sollicitationis delictum continent non possunt in individuo determinari. De certis verbis seu sermonibus casus conficiunt et proponunt auctores et etiam responsa Sanctae Sedis, at de omnibus verbis quaestiones proponere impossibile est. Requiritur generatim ut verba vel per seipsa vel ex circumstantiis in quibus proferuntur certitudinem moralem pariant de pravo affectu seu animo seu de dolo confessarii qui verba illa protulit ⁵.

Circa verba et sermones turpes haec scite notat Rota: « Quod non est per se malum verba turpia proferre, sed hoc pendet ex fine, vel causa qua proferuntur; quod verba accipienda sunt, non solum iuxta propriam et communem significationem, sed prout sonant ex contextu sermonis et prout

¹ S. C. S. Officii, 11 Februarii 1661, ad II et IX, apud Berardi, *l. c.*, pag. 4, 5, vel apud Rota, *l. c.*, n. 205.

² Cfr. Rota, *l. c.*, n. 335 et sqs.

³ Cfr. in hoc sensu Rota, *l. c.*, 335 et sqs.; Bucceroni, *l. c.*, n. 29. Contra Berardi, *l. c.*, nn. 36-44; Cerato, *l. c.*, nn. 18 et 19. Quibus certe concedendum videtur per se denunciandum esse confessarium qui tactibus turpibus sollicitatus a poenitente mere passive se gereret. At in casu forte dicendum erit mutuum verificari sollicitationem.

⁴ Vermeersch, *l. c.*, III, n. 603. Cfr. etiam Rota, *l. c.*, n. 302.

⁵ Cfr. Vermeersch, *l. c.*, III, n. 603.

reapse ea intellexit proferens, quod ex circumstantiis, rite perpensis, desumitur et praesumitur. Nec est standum verborum cortici, sed attendendum qualis fuerit loquentis voluntas; nam quando de mente loquentis constat, verba etiam contra ius improprianda sunt, quia, quod voluntatis est, facti est, non iuris. Adde quod verba intelligi debent iuxta subiectam materiam, ita ut non possint trahi ultra limites eiusdem. Quod si ambigua et dubia sunt, in bonam partem interpretari debent, et pro exclusione delicti, nisi alia concurrant. Et postremum significatio propria unius verbi restringi debet ex adiectione aliorum verborum, quia qualitas adiecta restringit, et actum in diversa specie reponit » ¹.

Si confessarius mulieri in confessione illum sollicitanti dicat: *Deestne locus aut tempus de his rebus agendi aut loquendi?* vel: *Estne hic locus et tempus de his rebus loquendi?* generatim non censetur sollicitationis reus, quia per tales dictiones confessarius poenitentem a sua mala voluntate avertere censetur ².

Si confessarius in confessione suae poenitenti se accusanti de turpibus desideriis dicat: *De hoc mecum extra confessionem ages*, potest considerari reus delicti si talia verba sint inchoativa delicti, ut si ex adiunctis et ex factis quae subsecuta sunt verba illa cognoscuntur dicta animo sollicitandi et ita dolus confessarii probari possit; at modo absoluto et pro omnibus casibus id statui nequit; dari enim possunt casus in quibus similia verba sine ulla malitia in confessione proferri possunt ³.

ζ) Ob inhonestos tractatus temerario ausu factos reus est delicti sacerdos qui non interrogatus poenitentes puellas vel etiam mulieres coniugatas docet de modo perficiendi copulam et de modo ex ea delectationem veneream sentiendi ⁴.

Declaratum est probabiliter eximi a delicto confessarium qui poenitentem mulierem de pulchritudine et venustate laudat, si laus illa sit seria, et nihil pravae intentionis redoleat ⁵.

Quod si laus non sit seria sed fiat ex levitate confessarii vel ex imprudentia, atque aliqualem affectionem confessarii indicet, aliqui adhuc excusant confessarium a delicto, quia talis laudatio non est tractatus aut sermo turpis ⁶.

Si vero laudatio ex circumstantiis cognoscatur eo tendere ut confessarius ad sui amorem laudatam poenitentem trahat, quod praesertim ex effectibus patere potest, tunc certe haec laudatio pulchritudinis et venustatis delictum inchoare dicenda est ⁷.

Confessarius audiens confessionem ancillae et de pulchritudine et venustate eius dominam laudans, cum serium motivum huius laudationis habere difficile possit, ob inhonestum sermonem sollicitare videretur do-

¹ Rota, l. c., n. 315.

² Rota, l. c., nn. 324, 325, contra alios.

³ Rota, l. c., n. 323.

⁴ Berardi, l. c., nn. 82, 89.

⁵ S. C. S. Officii, 11 Februarii 1661, ad XII, apud Berardi, l. c., p. 5, vel Rota, l. c., n. 205; Tanqueray, l. c., I, n. 589.

⁶ Cfr. Cerato, l. c., n. 51.

⁷ Cerato, l. c., n. 51.

minam ipsam, praesertim si ancillae committeret ut quae dixit dominae referat ¹. Attamen aliqui hoc restringunt ad casum in quo ex sequentibus factis constet, confessarium domum dominae adiisse et sollicitasse, ita ut laudatio pulchritudinis facta in confessionali considerari possit quasi inchoatio sollicitationis postea factae ².

η) Haec verba: *Si non essem sacerdos nuberem te seu te in meam uxorem ducerem*; si pure et simpliciter, sine quavis alia adiectione proferantur a confessario suae poenitenti feminae ita ut hoc significant ut confessarius sit erga eam in dispositione in qua est vir saecularis erga mulierem nubendam, nec conditio apposita, affectum pravum et provocationem non amoveat, talia verba proferens confessarius reus est delicti. Aliter dicendum de confessario qui illa verba dicat ad mulierem ad ei suadendum ut cuidam viro nubat, cui tamen nubere ipsa timet ob suam ipsius indolem iracundam. Si sacerdos in casu dicat mulieri: Non mihi videris iracunda et de hoc ita certus sum ut si essem laicus ipse te ducerem sine ullo timore in uxorem. In hoc enim casu nullum pravum affectum, nec ullam provocationem implicant illa verba ³.

Certe delictum constituunt haec verba a confessario durante confessione dicta poenitenti: *Auditio tuae confessionis seu tuorum horum peccatorum cadere me fecerunt in pollutionem*; quia talia verba ad sermones inhonestos pertinent et sunt directe provocatoria ad turpia nec ulla necessitate aut occasione excusari potest confessarius qui illa profert ⁴.

Sequentia verba: *Nolo te in confessione audire quia timeo ne aliquid mihi contingat, quia tui amore captus sum; memento mei qui te ex corde diligo; cur non es etiam mecum humana; dic mihi, cara, quantum me diligis; experiris ne erga me tentationes quas ego erga te experior; mihi es ingrata, quia me non diligis; semper te vellem videre et prope te stare; malum somnium passus sum hac nocte propter te; non te pigeat accedere ad meum confessionale, te enim libenter audio et te amore prosequor...* utrum sollicitationis delictum constituent nequit modo absoluto pro omnibus casibus definiri. Si talia verba in contextu sermonis accepta, et circumstantiis rite perpensis animum sollicitandi manifestent et dolum confessarii, utique ad delictum sufficere possunt, non item si hic animus aut dolus ex contextu sermonis deduci et probari non possit. Caute igitur procedendum est in hac re ne delictum ei qui innocens est imponatur ⁵.

Verba: *Expecta me domi tuae hodie hora 15, vel veni ad me hodie hora 15*

¹ Berardi, l. c., n. 58.

² In hoc sensu Cerato, l. c., n. 52.

³ Ita Rota, l. c., n. 316. Severius Berardi, l. c., n. 64.

⁴ Rota, l. c., n. 319; Berardi, l. c., n. 65. Mitius de hoc et similibus casibus loquitur Cerato, l. c., n. 58, haec scribens: « Probabilis ex his casibus dabitur delictum sollicitationis ob adiuncta ipsum delictum determinantia, quae raro abfuerint in eis. Ita communiter cum S. Alphonso, n. 704, qui idcirco casus huiusmodi recenset *inter dubios*. — Sepositis aliis adiunctis rerum, verba supra dicta per se non constituunt casum sollicitationis, qui *practice* debeat aut possit denunciari. — Adiuncta rerum delictum determinantia profecto sunt, si postea subsequeretur provocatio ad turpia, aut si locutiones huiusmodi viderentur iterare sollicitationem prius attentatam, aut inhonestum sermonem aut tractatum formularent ».

⁵ Cfr. quae scite de hac re scripsit Rota, l. c., n. 304 et sqs. Cfr. etiam Berardi, l. c., 61 et sqs.

quia tibi de gravi negotio loqui debeo, vel veni sola in domum meam hodie, vel expecta in tali loco, et similia dicta a confessario in confessionali mulieri poenitenti, possunt quidem in certis casibus ut verba seu sermones sollicitationis inchoativi considerari, immo et aliquando debent, si nempe ex adiunctis, considerata scilicet persona confessarii et ipsius poenitentis, clare pateat unicum negotium in loco convento agendum fuisse sollicitationem ad turpia seu turpia agere. At generali modo statui nequit principium quod ad delictum illa verba vel similia sufficiant quotiens in loco convento actus vel tractatus turpes, inter alia, locum habuerint. Facile enim accidere potest ut quis in locum ad aliquod honestum negotium agendum conveniat, et cum eo pervenerit, ex facili occasione quae ei offertur et ex fragilitate humana, ad turpia procedat, qui tamen, de turpi aliqua actione facienda nullo modo prius cogitaverat. Res igitur in his casibus ex adiunctis et ex circumstantiis in quibus verba supradicta prolata sunt praecipue iudicanda sunt ¹.

Aliquantulum severius iudicium ferendum est de verbis: *Veniam ad te, promitte mihi facere quod voluero...* a confessario in confessionali suae poenitenti mulieri dictis, praesertim si ex facto subsequente constet confessarium intendisse per illa verba suam poenitentem ad turpia secum agenda provocare. Attamen etiam in isto casu circumstantiae omnes considerandae sunt et bene perpendendae; dari enim possunt casus in quibus illa verba sollicitationem non implicant ².

Casus dubiae sollicitationis et delicti esset si confessarius mulieri quae se de tentatione aliqua gravi accusavit, quam tamen valida resistentia vicit, dicat: *Quid si tibi vir tentator pecuniae magnam summam obtulisset? Nonne in hoc casu consensum ei praebuisses?* Dicemus in hoc casu haberi delictum si mulierem respondentem se forte in hoc casu consensum daturam, confessarius statim quidem graviter obiurgat et reprehendit, postea vero eadem forte die ad eam accedat et pro obtinendo consensu ad peccatum turpe eidem pecuniam offerat ³.

2100. — 6) Quaeri hic potest qua ratione differant duae dictiones Constitutionis Benedictinae « *Sacramentum Poenitentiae* »: *ad inhonesta et turpia sollicitare vel provocare verbis...* et: *cum eis illicitos et inhonestos sermones sive tractatus, temerario ausu, habere*. Et primo quidem dicendum illicitos et inhonestos sermones idem esse ac illicitos et inhonestos tractatus, et utramque locutionem referri solummodo ad sermones illicitos et inhonestos in materia turpi seu contra sextum. Deinde dicendum est *sollicitare* seu *provocare verbis* in hoc differre a dictione: *illicitos et inhonestos sermones habere ausu temerario* quod provocatio seu sollicitatio verbis fit directe et verbis forte per se etiam honestis quae tamen saltem ex circumstantiis directe sunt provocatoria ad turpia ut, e. g., si claris verbis poenitentem feminam ad stationem militarem, ubi milites mulieres expectant, mittas. Licet hoc poenitenti mulieri

¹ Rota, l. c., n. 271 et sqs. et 318 et sqs. Cfr. etiam Vermeersch, *Theo-*
conquerey, l. c., I, n. 591, a.

².

³ l. c., n. 59.

verbis modestis, non turpibus, dicas, eam directe verbis ad turpia sollicitas seu provocas et statim adest delictum, quia ipsa haec missio seu invitatio est provocatoria et scandalum parit nec excusari potest, etsi tua intentio scandalum non intendat, quia finis operis seu tuae provocationis est provocatorius et tu eum excludere nequis. E contra possunt quandoque verba etiam inhonesta et turpia adhiberi quae tamen provocationem ad turpia directe non contineant, immo ipsam positive excludant, ut sunt, e. g., plures tractatus theologiae et medicinae pastoralis qui verba turpia continent et vere possunt appellari tractatus turpes seu de rebus turpibus et tamen sollicitare seu provocare ad turpia non censentur, immo contrarium finem attingere tentant, idest ad hoc tendunt ut lectorum animos a rebus ipsis turpibus avertant. Quod fit in libris etiam quandoque in conversatione communi et in confessione contingere potest, scilicet potest quandoque confessarius aut poenitens sermones aut tractatus habere de re turpi, quin tamen per illos ad turpia sollicitare intendat, sed pro ipsa accusatione bene facienda, ut faciunt quandoque rudes mulieres et etiam viri qui putant necessarium esse ad accusanda peccata describere etiam modum quo peccatum ipsum committi potest. Tales sunt sermones vere turpes et turpes tractatus, at sine ausu temerario, qui proinde delictum non constituunt. Ita etiam confessarius quandoque in interrogationibus faciendis circa peccata contra sextum limites excedere potest quin tamen ullo modo sollicitare intendat, immo ad finem avertendi efficacius poenitentem a peccato. Eius in casu interrogationes turpes revera esse possunt, excluso tamen ex circumstantiis bene perpendis ausu temerario. Ut sermones et tractatus turpes delictum constituent, debent aliquo modo esse provocatorii indirecte ad turpia, ita ut haec provocatio saltem ex circumstantiis probari possit fuisse in intentione confessarii, alioquin delictum non constituunt. Et hoc significat Constitutio Benedictina statuens quod sermones et tractatus turpes seu inhonesti, ad hoc ut delictum constituent, debent *ausu temerario* fieri ¹.

Quae doctrina applicationem habet in omnibus casibus etiam supra relatis in quibus provocatio directa in verbis seu sermonibus non continetur. Quandonam sermones aut tractatus inhonesti et illiciti provocationem indi-

---

¹ Ita Rota, *l. c.*, n. 308 et sqs. qui n. 312 haec scribit: « Probabilius esse puto cum *vindictis alphonsonianis* part. V, quaest. 20, art. 2, n. 5, quod confessarius qui poenitentem peccatum contra sextum confitentem, sine ulla necessitate, vel causa rationabili, studiose et minutim de circumstantiis examinat; sed ex prava curiositate et complacentia de huiusmodi rebus, sine ulla intentione sollicitandi, quin immo acriter increpat et ab hisce peccatis deterret, mulierem quae rubore potius suffunditur, quam ad libidinem provocetur, non sit denuntiandus. Ratio multiplex est, et *primo* quia dum acriter increpat, satis ostendit non habere animum sollicitandi; *secundo*, dum poenitens rubore suffunditur et deterretur a peccatis, deest provocatio; *tertio*, dum confessarius de circumstantiis minutim examinat, licet hoc faciat sine rationabili causa, et licet imprudenter, immo non sine gravi culpa agat, tamen externe praesumendum est deesse in eo ausum temerarium, utpote ille non ostendit habere directe et perfecte voluntatem ad sermones illicitos.... n. 313. Ratio porro, cur Benedictus XIV ad hanc speciatim clausulam, quae de sermonibus per se spectatis agit, conditionem ausus temerarii addidit, haec praecipue dici posse videtur; scilicet, quia de se non est malum verba turpia proferre aut audire; sed hoc pendet ex bono vel malo fine, quo proferuntur. Ita dissertis verbis docet S. Liguori, III, 426, cum Sanchez, *De Matrim.*, lib. 9, disp. 46, n. 34. Hoc, ceteris paribus, verum est etiam pro confessione ».

rectam ad turpia continere dicendi sint, ex circumstantiis bene in singulis casibus perpendendis eruendum est, atque partim etiam ex doctrina auctorum qui de pluribus casibus loquuntur et pluribus casibus principia generalia applicant, et quorum doctrina circa plures locutiones, quae turpes esse possunt, supra relata est.

2101. — 1) Nullo modo requiritur ad delictum ut poenitens vel alia persona cui sollicitatio dirigitur, sollicitationi a confessario sibi factae in circumstantiis Constitutionis Benedictinae assentiatur; immo nec necesse est ut ipsa sollicitatio suum terminum ad quem directa est attingat, sed sufficit ad delictum constituendum ipsa *attentatio sollicitationis* seu provocationis ad turpia, licet de facto per accidens ob interposita obstacula ipsa sollicitatio suum obiectum non assequatur. Dicit enim Constitutio Benedictina: *ad inhonesta et turpia sollicitare vel provocare... tentaverit... Tentare autem* « iuxta significationem quam ei tribuunt dictionaria et usus communis, sumitur pro *conari*, vel, si melius lubet, pro *experiri et periculum facere*, cumque in casu nostro sit verbum regens illud infinitum *sollicitare vel provocare*, eique necessario connectatur, sensum acquirit sequentem: qui obscenis conati vel experti fuerint offendiculum praebere poenitentibus. Igitur non opus consummatum ex parte poenitentis, sed tantum attentatum ex parte confessarii importat. Nota, quod quando per legem exprimitur, ut in casu praesenti, se velle punire affectum et conatum, non requiritur actus ex genere suo completus ad poenas incurrendas, quae in lege continentur. Confessarius ergo non solum qui sollicitat, sed tantum qui *conatur* sollicitare, vere actum per legem prohibitum exercet, quamvis actus non sortiatur effectum » ¹.

Ex his principiis iam existere dicendum est delictum in his casibus: si confessarius, nesciens mulierem poenitentem analphabetam seu ignaram litterarum esse, eidem det chartam ad venerem sollicitantem in confessione, postea legendam, quae charta tamen, ab alia persona lecta, non fuit explicata ipsi poenitenti sed igne combusta ²; in casu enim verificatur vere attentatio sollicitationis; item habetur delictum etsi persona cui directa est sollicitatio in confessione ob suam simplicitatem et ingenuitatem malitiam ipsius sollicitationis non apprehenderit, vel quia surda vel coeca vel distracta non advertit, vel quando sollicitatio locum habuit in poenitentem arte aliqua a confessario in amentiam, ebrietatem, aut somnum inductum, vel in puerum usu rationis carentem, dummodo aliae circumstantiae ad delictum necessariae concurrant ³.

2102. — 2) Reus est delicti sollicitationis confessarius qui suae poenitenti mulieri poenitentiam seu satisfactionem imponit ut nuda a seipso faciendam flagellationem subeat, itemque confessarius qui poenitentem mu-

¹ Rota, *l. c.*, n. 302.

² Rota, *l. c.*, n. 303, contra Potestatem et alios.

³ Cfr. Rota, *l. c.*, nn. 251 et 353. Sunt tamen auctores ut Berardi, *l. c.*, n. 71, qui docent delictum etiam tunc existere cum somnus aut deliquium accidentaliter, sine ullo dolo ex parte confessarii in poenitente producta sunt, dummodo tamen, ut patet, aliae ad delictum necessariae circumstantiae non deficiant.

liorem rogaret in confessione ut sibi medicinam applicaturo pudenda morbo affecta detecta ostenderet ¹.

Tractatus turpis sollicitationem continens haberetur si confessarius in confessione poenitentem roget ut sibi cubiculum commodet ut eo impudice cum muliere aliqua convenire possit cum datur occasio; item si poenitenti det pecuniam deferendam mulieri meretrici ².

Facile praesumi potest sollicitatio in sacerdote qui in confessione a sua poenitente photographiam petit et sui ipsius photographiam eidem donat ³.

Sacerdos suae poenitenti feminae in confessione dona dans, potest, si ex adiunctis constet de eius dolo, reus esse delicti, at, si nihil in eo possit mali suspicari, reus non est ⁴.

2103. — *b) De his qui hoc delictum committere possunt.* - Reus delicti est *quilibet sacerdos* sollicitans in confessione cuiuscumque dignitatis is sit. Igitur comprehenduntur hac lege, et proinde ut delicti rei sunt denuntiandi et puniendi, etiam Ordinarii locorum, ut Vicarii Generales, Vicarii Capitulares, Vicarii Apostolici, et ceteri omnes sacerdotes in quavis dignitate constituti ⁵.

Vicarii Capitulares et Vicarii Apostolici quia Superiorem in suo territorio Ordinarium loci non habent, directe S. Officio erunt denuntiandi.

Quaestio est inter auctores utrum Episcopus si sollicitaverit poenitentem in confessione denuntiandus sit et poenis denuntiantium subiaceat. Cum Constitutio Benedictina et Codex iuris canonici, can. 904, expresse loquantur *de sacerdote, non de Episcopo*, ea videtur admittenda doctrina quae docet Episcopos vi iuris positivi, si forte in confessione sollicitaverint, non esse denuntiandos. Posset autem esse obligatoria denuntiatio evangelica vi legis naturalis ⁶.

Nihil refert ad delictum utrum sacerdos in confessione sollicitans approbatus sit pro confessionibus, an non sit approbatus, vel etiam suspensus, excommunicatus etc. ideoque iurisdictione carens ⁷.

Si clericus vel laicus sacrilege usurpaverit potestatem confessionem audiendi et confessiones de facto audiens poenitentem in confessione ipsa

¹ Berardi, *l. c.*, nn. 79, 80; Rota, *l. c.*, 282.

² Berardi, *l. c.*, n. 70.

³ Berardi, *l. c.*, n. 60.

⁴ S. C. S. Officii, 11 Februarii 1661, ad XVI, apud Berardi, *l. c.*, p. 5; Tanquerey, *l. c.*, I, n. 589.

⁵ Berardi, *l. c.*, n. 22.

⁶ Rota, *l. c.*, n. 263, ubi reverenter hanc quaestionem concludit: « Advertendum porro censemus, locum nos dedisse huic quaestioni, quia hic de ea DD. mentionem faciunt, et in ea diu immorantur; putamus autem ob reverentiam eis debitam, qui sanctitatem et personam referunt Apostolorum in Ecclesia Christi, talem quaestionem otiose agitari, utpote mere in facto hypothetico fundatam ». Alii ut S. Alphonsus, *l. c.*, VI, 685; Berardi, *l. c.*, n. 22, docent etiam Episcopos cadere sub Constitutione Benedictina.

⁷ S. Congr. S. Officii, 11 Februarii 1661, ad V, apud Berardi, *l. c.*, p. 5; et clare in ipsa Constit. Benedictina. Rota, *l. c.*, n. 333.

sollicitaverit non fit reus huius delicti; quia Constitutio Benedictina et Codex solum de sacerdote confessiones audiente loquuntur ¹.

Si interpres pro confessione audienda adhibeatur et in ipsa confessione poenitentem sollicitet, probabiliter non censetur reus huius delicti nec ideo denuntiandus ²; quod valet etsi interpres sit sacerdos, quia interpres confessarius non est ³.

Mandans confessario ut aliquem poenitentem in confessione sollicitet non fit ideo reus delicti, quia hoc delictum est proprium confessarii et non cooperatorum seu concurrentium in delictum ipsum ⁴; idque valet etsi mandans ipse sit sacerdos, quia id fit per accidens nec figuram mandantis mutat ⁵.

Immo id valere videtur etiam ex novo Codice, non obstante c. 2209, § 3, quia agitur de speciali figura delicti confessarium, non alias personas, respiciente.

Attamen si mandans sit ipse confessarius qui scilicet in confessione suo poenitenti mandat ut tertiam aliquam personam sollicitet, utique delicti reus est, quia tale mandatum est sollicitatio ⁶.

Certe regulares, non exclusis Superioribus supremis, huius delicti rei fieri possunt, sicut alii sacerdotes, et sunt denuntiandi Ordinariis locorum. Congruit tamen ut Superiores supremi regulares directe S. Congregationi S. Officii denuntientur ⁷.

2104. — c) *De delicti circumstantiis.* - Delicti circumstantiae variis clausulis Constitutionis Benedictinae describuntur et designant adiuncta in quibus sollicitatio locum habere debet ut delictum de quo agimus constituat. Huiusmodi clausulae sunt: *in actu sacramentalis confessionis vel ante, vel immediate post confessionem, vel occasione, aut praetextu confessionis, vel etiam extra occasionem confessionis in confessionali, sive in alio loco ad confessiones audiendas destinato, aut electo, cum simulatione audiendi ibidem confessionem...*

Antiquitus, in Epistola Pii IV « *Cum sicut nuper* » ⁸ unica clausula erat: *in actu audiendae confessionis*, quam tamen latius interpretabatur doctrina et S. Congregatio S. Officii ⁹. Alias clausulas adiecit Gregorius XV ¹⁰, et Benedictus XIV in Const. « *Sacramentum Poenitentiae* ».

¹ Rota, l. c., nn. 255 et 334. Cfr. tamen Berardi, l. c., n. 24, itemque c. 2322, n. 1; Cappello, l. c., n. 444.

² S. C. S. Officii, 11 Februarii 1661, ad VI.

³ Rota, l. c., n. 255; Cappello, l. c., n. 444.

⁴ S. C. S. Officii, 11 Februarii 1661, ad VII. Rota, l. c., n. 255.

⁵ Rota, l. c., n. 255. Cappello, l. c., n. 444, ubi idem valere docet de interprete, de nuntio, de consente.

⁶ Rota, l. c., nn. 255, 305, 369.

⁷ Rota, l. c., n. 264.

⁸ Die 16 April. 1561, Gasparri, *Fontes*, I, n. 102.

⁹ Cfr. Berardi, l. c., nn. 94, 95.

¹⁰ Const. « *Universi* » 30 Augusti 1622; Gasparri, *Fontes*, I, n. 201, § 4.

2105. — Nunc aliquid de singulis clausulis dicendum ad melius delictum hoc circumscribendum.

α) *Clausula: in actu sacramentalis confessionis* indicat ad delictum requiri ut sollicitatio ad turpia fiat in ipsa sacramentali confessione stricto sensu accepta. Antiqui interpretes, ut dictum est, clausulam hanc extendebant ad tempus immediate ante et immediate post confessionem, hodie ad haec tempora designanda existit clausula specialis.

Actus sacramentalis confessionis comprehendit omne temporis spatium quod extenditur a momento quo confessio sacramentalis inchoatur usque ad momentum quo confessio finem habet; seu spatium quod *inter duas cruces* intercedit, seu quod intercedit inter crucem vel signum crucis quod confessarius initio confessionis super poenitentem, eum benedicendo, facit et inter crucem quae fit in danda absolutione super eodem poenitente; vel si melius placet comprehendit temporis spatium quod intercedit a momento quo poenitens coram confessario se componit ad confessionem faciendam usque ad momentum quo expleta absolutione et sequentibus precibus desinit esse in figura poenitentis ¹.

Clausula haec potest etiam considerari ut clausula generalis, omnes alias infra explicandas complectens, illae enim omnes aliquo modo ad confessionem referuntur, ita ut consequenter excludatur a delicti huius notione, sollicitatio ad turpia quae facta sit a sacerdote in administratione aliorum Sacramentorum ².

Doctrina in explicanda vi huius clausulae distinguit sollicitationem *mediatam* et *immediatam*. *Immediata* est sollicitatio ad turpia quae directe fit a confessario in ipso actu confessionis seu inter duas cruces, sive signis, sive factis, sive verbis. *Mediata* sollicitatio ad turpia in actu sacramentalis confessionis fieri dicitur cum inter duas cruces seu in actu sacramentalis confessionis inchoatur sollicitatio, eius vero complementum ad aliud tempus demandatur. Exemplum typicum mediatæ sollicitationis affert ipsa Constitutio Benedictina et habetur cum confessarius in actu confessionis consignat suo poenitenti scripturam postea legendam qua ad turpia sollicitare intendit ³. Alios plures casus sollicitationis mediatæ in confessione supra discussioni subiecimus. Notat doctrina in sollicitatione directa facta in actu sacramentalis confessionis delictum esse generatim manifestum, in mediata autem generatim ex adiunctis diudicandum esse utrum delictum adsit necne. Si, e. g., confessarius in actu confessionis dicat poenitenti: *Vade illuc et ibi me expecta quia de negotio magni momenti tecum agere debeo*, et ex actibus secutis constet ibi negotium revera agitatum fuisse at postea etiam

¹ Rota, l. c., n. 268; Berardi, l. c., nn. 101, 102.

² S. C. S. Officii, 11 Februarii 1661, ad X: « An confessarius incidat in poenas Constitutionis Apostolicæ contra sollicitantes, si sollicitet mulierem in aliis Sacramentis, scilicet Baptismi, Matrimonii, et sit denuntiandus, et denuntiatus possit ab inquisitoribus puniri? Quoad utrumque articulum censuerunt (qualificatores) opinionem negativam esse probabilem ».

³ Cfr. etiam S. C. S. Officii, 11 Februarii 1661, ad I. Ideo ab Alexandro VII damnata est haec propositio: « Confessarius qui in sacramentali confessione tribuit poenitenti chartam postea legendam, in qua ad venerem incitat, non censetur sollicitasse in confessione, et proinde non est denuntiandus ».

locum ibi habuisse eadem occasione sollicitationem ad turpia, ex hoc solo altero facto diudicari nequit verba prolata fuisse inchoationem sollicitationis, nisi alia concurrant adminicula ad perversam intentionem confessarii praesumendam ¹.

Vi huius clausulae ad delictum requiritur omnino sacramentalis confessio saltem inchoata, licet forte postea interrupta, nec absolutione completa. Ad hoc autem ut confessio dici possit sacramentalis hoc unum requiritur et sufficit ut instituta seu inchoata sit in ordine ad absolutionem obtinendam ².

Nec requiritur ad delictum vi huius clausulae committendum ut sacramentalis confessio fiat in confessionali aut loco ad confessiones audiendas electo seu destinato; sufficit quippe sacramentalis confessio ³.

2106. — β) Circa clausulam: *ante vel immediate post confessionem*, haec adnotamus.

Adverbium *immediate* refertur ad ambas praepositiones, scilicet ad *ante* et ad *post* ⁴.

Clausula haec stricte intelligenda est ita ut inter confessionem et sollicitationem nullum intervallum intercedat ⁵.

Verba: *Immediate ante confessionem* requirunt ut poenitens saltem confessionem postulaverit expresse vel tacite ⁶, et sollicitatio locum habuerit vel dum iam ad confessionem faciendam genuflexus est vel mox, sine ulla diversione ad aliud quodvis negotium, genuflecturus est ⁷. Item haberetur sollicitatio *immediate ante confessionem* si inter confessionem et sollicitationem tale intercedat negotium quod exclusive vel principaliter ut medium ad sollicitationem considerandum sit, ut si quis confiteri petat et confessarius eum ad finem confessionis audiendae in locum determinatum, e. g., post altare, in determinatum cubiculum, in propriam cellam ducat et ibi eum sollicitet. Attamen notandum est confessionem in hoc casu esse necessariam, ita ut si confessio non sequatur, poterit haberi sollicitatio ex alia clausula, e. g., ex praetextu confessionis, at non vi huius clausulae. Vi autem huius clausulae non est necesse ut confessio audiatur in confessionali, aut in loco legitime ad confessiones audiendas destinato ⁸.

Sollicitatio *immediate ante confessionem* sicut etiam sollicitatio *immediate post confessionem* potest esse, ut dictum est de sollicitatione in actu sacramentalis confessionis, mediata aut immediata. De sollicitatione immediata quae nempe eo tempore complete fit res plana est; quod vero solli-

¹ Cfr. Rota, l. c., n. 268 et sqs., ubi fuse de hoc loquitur.

² Cerato, l. c., n. 41.

³ Cerato, l. c., n. 42.

⁴ Berardi, l. c., n. 103.

⁵ S. Alphonsus, l. c., VI, 677; Rota, l. c., n. 279; Cerato, l. c., n. 43; Berardi, l. c., n. 104 et sqs.

⁶ «Petitio confessionis potest esse non solum expressa, sed etiam tacita, ut puta, si poenitens, ad confessarium expositum se praesentando, velle confiteri tacite significet». Berardi, l. c., n. 105.

⁷ Berardi, l. c., nn. 103-111; Tanqueray, l. c., I, n. 592.

⁸ Cfr. Cerato, l. c., n. 43; Rota, l. c., n. 279 et sqs.

citationem mediatam attinet ea hic animadvertenda sunt quae supra diximus ubi de sollicitatione mediata in actu sacramentalis confessionis ¹.

Nequit dici sollicitare immediate ante confessionem, confessarius qui rogatus a muliere poenitente, ei suadet ut confessionem ad aliud tempus differat et interim eam sollicitat quin eius confessionem audiat, quia talis non sollicitat ante confessionem. Poterit tamen talis reus esse delicti ut sollicitans occasione seu praetextu confessionis ².

Censetur reus delicti confessarius qui poenitentem iam ante se paratum seu genuflexum pro confessione sollicitat et deinde exsurgens e confessionali ad pauca minuta recedit, statim reversurus ut confessionem excipiat ³.

Certe non censetur sollicitare confessarius qui poenitentem sollicitat qui postulavit confiteri post duos dies ⁴.

Nec item confessarius qui poenitentem sollicitat qui petiit quidem confiteri sed ad confessionale nondum accessit ⁵.

Immediate post confessionem tunc dicitur fieri sollicitatio cum inter confessionem et sollicitationem nec poenitens nec confessarius ad alia diverterint, seu cum nullum temporis intervallum interiectum sit. Nullum autem interiici spatium seu intervallum censetur si confessarius cum poenitente sermonem statim habeat de re ad confessionem seu ad conscientiam pertinente et deinde statim discedat a confessionali et sollicitet ⁶.

Non sollicitat confessarius *immediate post confessionem* poenitentem, si eum sollicitat postquam e conspectu confessarii recedit, ut, e. g., si iam in ecclesia sistit ad preces recitandas ⁷.

Potest haberi sollicitatio mediata si confessarius immediate post confessionem dicat mulieri: *expecta me domi tuae*, vel *in tali loco*; itemque si dicat: *veni domum meam et ego tibi dabo chirographum factae confessionis* etc., si nempe ex adiunctis constet illa verba posse considerari ut inchoationem sollicitationis ⁸.

2107. — γ) Clausula: *occasione confessionis*, clausulis praecedentibus videtur adiecta ad comprehendendos casus in quibus confessio de facto locum non habet, licet aliquo modo iam inceperit, seu casus in quibus ad confessionem inchoandam iam omnia parata erant et confessio sequi debebat licet de facto ob interpositam sollicitationem confessio ipsa locum habere non potuerit ⁹.

¹ Rota, l. c., n. 279.

² Rota, l. c., n. 280.

³ Cfr. Berardi, l. c., nn. 108-111.

⁴ Berardi, l. c., n. 101.

⁵ Cfr. Berardi, l. c., 106 et sqs.; Rota, l. c., n. 279.

⁶ Berardi, l. c., nn. 113-119; Tanquerey, l. c., I, n. 592.

⁷ Cfr. Cerato, l. c., n. 44.

⁸ Rota, l. c., n. 282.

⁹ Notandum est in Constitutione « *Universi* » Gregorii XV, clausulas: *occasione vel praetextu confessionis*, compleri per hanc alteram clausulam quae in Constitutione « *Sacramentum Poenitentiae* » desideratur: *etiam ipsa confessione non secuta*; quae clausula melius definire videtur sensum priorum verborum.

Tales casus in clausulis praecedentibus, scilicet in clausulis: *in actu sacramentalis confessionis vel immediate ante vel post confessionem* non comprehenderentur quia de facto confessio locum non habuit et clausulae illae confessionem supponunt habere locum.

Hoc modo intellecta clausula: *occasione confessionis*, non est nisi extensio clausularum praecedentium. Hac admissa interpretatione reus erit delicti sollicitationis confessarius qui rogatus a poenitente ut hic et nunc confessionem eius excipiat, statim annuit et poenitentem ducit in sedem confessionalem aut in locum ad confessiones excipiendas destinatum et ibi eum, non audita ullo modo eius confessione, statim ad turpia sollicitat ¹.

Item sollicitare censetur occasione confessionis confessarius qui invitat poenitentem ad confessionem et eum ducit in confessionale, ibique cum uterque, nempe confessarius et poenitens, iam parati sunt ad confessionem, sollicitat ².

Admissa hac doctrina quae saltem vere probabilis habenda est ³, plures casus quos auctores passim comprehendunt sub hac clausula *occasionis* nempe *confessionis*, vel omnino excluduntur, ita ut casus sollicitationis ad turpia non sint omnino considerandi, vel sint comprehendendi sub aliis clausulis Constitutionis Benedictinae.

Ita omnes admittere videntur quod non sit considerandus reus delicti de quo agimus confessarius qui occasione audiendi confessionem Titiae, sollicitat ad turpia Caiam ⁴.

Admissa interpretatione clausulae *occasione confessionis*, quam supra dedimus, non est considerandus reus delicti sollicitationis confessarius, qui, utens notitia indolis libidinosae alicuius poenitentis, quam notitiam acquisivit ex eiusdem confessione, poenitentem ipsum sollicitat ⁵.

¹ Cfr. Cerato, *l. c.*, n. 45, e; Noldin, *De Sacramentis* ¹⁶, n. 375, 3; Berardi, *l. c.*, n. 136 et sqs.

² « Est enim addita haec clausula (occasionis et praetextus) ad maiorem praecedentium explicationem, et ad comprehendendum casum in quo non sequitur confessio... Confessarius dicitur sollicitare occasione confessionis, si vocatus ad illam audiendam, vel in Ecclesia vel domi poenitentis vel alibi, ipse, hac occasione accepta, vel illam adhortatur ad differendam confessionem ad aliud tempus et interim eam sollicitat; vel ex quo, hac occasione sumpta, illam sollicitat, confessio non sequitur, vel quia poenitens noluit amplius confiteri tali sacerdoti (qui sollicitavit), vel quia sollicitationi consentiens facta indisposita a confessione abstinuit ». Pignatelli, apud Berardi, *l. c.*, nn. 136 et 138. Constat in S. Congr. S. Officii 27 Ianuarii 1613, « decretum fuisse, quod confessarius qui mulierem poenitentem ante suos pedes signo crucis munitam sollicitat, dicens ei nolle illius confessionem audire pro tunc, ut commodius sollicitet, sit denuntiandus ». Berardi, *l. c.*, n. 96.

³ Ita scribit Cerato, *l. c.*, n. 45, p. 44: « Haec igitur sententia saltem ut vere et solide probabilis haberi potest ». Berardi autem, *l. c.*, n. 137, ita: « Haec autem sententia mihi *probabilissima* videtur ». Rota in sua doctrina n. 283 et sqs., non multum differt a doctrina in textu exposita, licet quaestionem non bene proponere videatur. Alii auctores qui citantur favore sententiae in textu admissae sunt Salmanticenses, Pignatelli, Carena, Palaus, Giribaldi, Reiffenstuel, Ojetti, Génicot, Pighi, Noldin, Ferreres. Cfr. Cerato, *l. c.*, n. 45.

⁴ Rota, *l. c.*, n. 285; Berardi, *l. c.*, n. 121.

⁵ Berardi, *l. c.*, 123; Cerato, *l. c.*, n. 45, a, et apud istos D'Annibale, Lehmkuhl, Salmanticenses, Bonacina, Giribaldi, Diana, Pignatelli, etc. Plures tamen auctores in hoc casu

Verum si confessarius in actu sacramentalis confessionis vel immediate post confessionem, in qua notitiam de qua supra acquisivit, a poenitente quaesierit: *ubi habitas; quandonam te solum vel solam domi tuae invenire potero?* et similia, tunc facile, si sequatur de facto sollicitatio, habebitur casus sollicitationis mediatae *in actu confessionis* vel vi clausulae: *immediate post confessionem* ¹.

Item delictum non committit vi clausulae *occasione confessionis* confessarius qui ad consensum facilius obtinendum a persona sollicitata in actus turpes eidem promittit se confessionem eius postea auditurum ².

Si tamen haec promissio fiat *in actu sacramentalis confessionis*, vel *immediate ante seu post confessionem*, tunc delictum habetur vi harum clausularum.

Nec item censetur sollicitare *occasione confessionis* qui rogatus a poenitente ut eius confessionem cras excipiat, poenitentem ipsum statim ad turpia sollicitat. Immo nec sollicitare censetur occasione confessionis sacerdos qui rogatus a poenitente ut eius confessionem statim excipiat, eius desiderio non consentiens, eundem statim sollicitat, si petito haec confessionis extra confessionale fiat ³.

Circa hunc casum sollicitationis *occasione petitionis confessionis* habentur duo responsa Sancti Officii quae utiliter hic referre puto: Quaesitum fuit: « An confessarius qui foeminam in confessionario dicentem, se velle in crastinum confiteri sollicitat et a confessione dissuadet, sit denuntiandus? ». Et responsum est: « Si sollicitatio fiat extra locum confessionis et absque praetextu confessionis censuerunt (qualificatores) negativam opinionem esse probabilem; secus si in confessionario, seu in loco confessionis » ⁴.

Item quaesitum fuit: « An sit denuntiandus confessarius qui sedens in confessionario sollicitat mulierem stantem ante confessionarium, non simulando confessionem? ». Et responsum est: « Censuerunt (qualificatores) opinionem negativam non carere probabilitate » ⁵. Ex quibus responsis patet non sufficere ullo modo petitionem confessionis uniri cum sollicitatione

---

docent haberi delictum sollicitationis, inter quos citari possunt Cozza, Ferraris, Potestas, Roncaglia, Concina, Gury etc., praesertim vero S. Alphonsus, *l. c.*, VI, 678, *d. 2*. Cfr. etiam in sensu mitiori, Ballerini-Palmieri, *l. c.*, V, n. 718, p. 610, nota *a*; Vermeersch, *Theologiae moralis*..... III, n. 605, 3; Tanquerey, *l. c.*, I, n. 593, nota.

¹ Cfr. Cerato, *l. c.*, n. 45, 1, *a*; Prümmer, *l. c.*, III, n. 463.

² Ita Berardi, *l. c.*, nn. 125, 126; Cerato, *l. c.*, n. 45, *b*. Cfr. tamen S. Alphonsus, *l. c.*, VI, 678, *d. 2*.

³ Berardi, *l. c.*, nn. 128-133; Cerato, *l. c.*, 45, *c*; Ballerini-Palmieri, *l. c.*, V, 717, p. 609.

⁴ S. C. S. Officii, 11 Februarii 1661, ad IV. Berardi, *l. c.*, n. 133 hunc responsum ita interpretatur: « Porro hoc responsum manifeste excedit quaesitum, et statuere videtur quod, quidquid sit de petitione confessionis, sollicitatio in loco et statu confessionis saltem simulatae accidere debet ». Cfr. etiam Ballerini-Palmieri, *l. c.*, V, n. 717; Cappello, *l. c.*, n. 435.

⁵ S. C. S. Officii, 11 Februarii 1661, ad XV. Notanda hic est opinio S. Alphonsi, *l. c.*, VI, n. 680, docentis abusum confessionalis, in materia contra sextum etiam sine ulla confessionis simulatione delictum sollicitationis constituere; cfr. Berardi, *l. c.*, n. 162. Qua admissa opinione facile explicatur responsum S. Officii relatum. Deinde omnis difficultas evanescit si decretum hoc intelligatur, ut intelligendum videtur, de muliere quae more solito in confessionali sit genuflexa pro confessione facienda; in hac enim positione seu situ, habetur certe simulatio confessionis quae, iuxta omnes, sufficit ad delictum constituendum. Cfr. Berardi, *l. c.*, n. 162.

ad turpia ad delictum de quo agimus constituendum, sed omnino requiri ut sollicitatio saltem mediata seu inchoative eveniat in loco confessionum aut in confessione saltem simulata ¹.

Verum si mulier petat confiteri a confessario iam sedente in confessionario ad audiendas confessiones parato et ipsa mulier iam sit, dum petit, in positione quam assumere solent confitentes, certe in hoc casu, si confessarius ibi sollicitet, habetur delictum, occasione confessionis, licet de facto confessio locum non habeat, ut dictum est supra ².

Item non esset reus delicti de quo agimus, sacerdos qui aliquem poenitentem ad confessionem faciendam invitaret, et ad turpia extra locum, ad confessiones audiendas destinatum, sollicitaret ³.

2108. — δ) Clausula *praetextu confessionis* videtur intelligenda eodem prorsus modo ac clausula: *occasione confessionis*, seu eo sensu quod per ipsam unice extendantur clausulae: *in actu confessionis, immediate ante aut post confessionem*, quae confessionem locum habuisse saltem partialiter supponunt, ad casus in quibus ipsa sacramentalis confessio nullo modo locum habuit, sed solum eius aliqualis simulatio seu figura mere externa ⁴.

Tota differentia inter sollicitationem quae fit *occasione confessionis* et *sollicitationem* quae fit *praetextu confessionis*, si quae inter utrumque casum differentia exsistere debet, in hoc consistit: quod qui sollicitat *occasione confessionis*, confessionem revera intendebat, licet de facto postea loco confessionis intentae locum habuerit, ex sua scilicet confessarii vel ex utriusque partis confessarii scilicet et poenitentis fragilitate, sollicitatio. Qui vero sollicitat *praetextu confessionis* confessionem faciendam nullo modo intendit et eam affert in medio seu praetexit solummodo intendens per ipsam fecte suam, quam fovet, intentionem sollicitandi occultare, et melius ac facilius executioni mandare. Confessio autem *in praetextu*, sicut et *in occasione* habere potest aliqualem initium aut saltem aliqualem initialem figuram.

Admissa hac interpretatione clausulae: *praetextu confessionis*, sollicitare dicitur confessarius qui poenitentem sollicitare volens, eum ad suum cubiculum praetextu eiusdem audiendae confessionis, seu fecte adducit, ad

¹ Berardi, *l. c.*, n. 133.

² Berardi, *l. c.*, nn. 129, 130, qui n. 133 haec ex Pignatelli, refert: « Non proceditur in S. Officio contra confessarium, qui extra locum et occasionem confessionis dicit mulieri sibi confiteri volenti (nota particulam istam: *sibi confiteri* volenti), ut adeat domum suam et adeuntem carnaliter cognoscit. Huiusmodi enim casus non est comprehensus in Constitutione ».

³ Cerato, *l. c.*, n. 45, d. Verum si puer ita invitatus duceretur statim in cellam aut in cubiculum ad confessiones audiendas virorum destinatum aut electum, haberetur delictum praetextu confessionis.

⁴ Berardi, *l. c.*, n. 147.

eum ad se facilius trahendum, confessionem faciendam, quam tamen nullo modo revera intendit, et ibi eum adductum statim sollicitat ¹.

Talem casum utique iam retulimus sub clausula: *occasione confessionis*. Verum inter utramque allationem parva est differentia, ut mox vidimus. Clausula enim: *occasione confessionis* amplectitur casum in quo poenitens in cubiculum ductus est sine dolo seu cum intentione veram ibi confessionem faciendi, licet deinde ex secuta sollicitatione confessio de facto locum non habuerit; clausula vero: *praetextu confessionis* supponit dolum saltem in confessario invitante ².

Item *praetextu confessionis* sollicitaret confessarius qui volens mulierem sollicitare, cum ea convenit ut se infirmam simulet seu fingat et eum pro confessione facienda advocet, et deinde illuc vadens confessarius praetextu confessionis audiendae familiares e cubiculo removet et cum fiete infirma commiscetur ³.

Alii docent hunc casum non cadere sub clausula: *praetextu confessionis*, quia requirunt ut praetextus adducatur a confessario, non ad decipiendos familiares, sed ad decipiendum poenitentem ⁴.

Alii tamen aliter interpretantur clausulam: *praetextu confessionis*. Ita aliqui non requirunt ut confessio ficta adducatur ut praetextus habeatur, sed sufficere docent etiam confessionem vere intentatam ⁵.

S. Alphonsus ⁶ alium casum affert sollicitationis *praetextu confessionis*, qui tunc verificatur cum confessarius a matre puellae invitatur, ut filiae confessionem excipiat, et ipse adveniens ad puellam pergit et postquam ei dixit an confiteri cupiat, vel se ad eius confessionem excipiendam vocatum fuisse, eam sollicitat. Revera in hoc casu, si confessarius *serio* a puella quaerit utrum confiteri cupiat habetur delictum *occasione confessionis*, si *fiete* hanc interrogationem facit, delictum existit *praetextu confessionis* ⁷.

¹ Cerato, *l. c.*, n. 46.

² Cfr. Berardi, *l. c.*, n. 149.

³ Cerato, *l. c.*, n. 46, 2; Berardi, *l. c.*, n. 150; Ballerini-Palmieri, *l. c.*, V, 719.

⁴ Haec est certe doctrina D'Annibale his verbis expressa: « *Praetextu*, quo nempe (confessarius) decipiat poenitentem ut eum sollicitet. Quocirca sollicitatio cessat, si non ipse sed poenitens confessionem praetexuit; vel ipse quidem, sed ut alium (non poenitentem) deciperet, vel uterque ex condicto ut alios fallerent. Verum si is cubiculum aegrotantis ingressus, rogatu ipsius adstantes recesserint, et remanserit solus cum sola quasi confessionem excepturus, nonne videtur eam sollicitare simulatione confessionis? Minime ». Cfr. apud Berardi, *l. c.*, n. 150. Idem tamen cl. auctor ex alio capite hunc casum continere delictum docet. Scribit enim in sua *Summula*, III, n. 368, nota 16: « ...An cesset (denuntiationis obligatio) si uterque ex condicto convenerint simulare confessionem, ut haec liberior agant; puta si mulier aegrotam se fingat, et hoc nomine confessarium arcescat? Negant plures, quibus adhaeret S. Alph. VI, 679, scilicet simulatione confessionis non initur, sed exsequitur sollicitatio. At quis neget eos habere *inhonestos tractatus* in loco ad audiendas confessiones electo? ». Absolute autem casum hunc delictum constituere negat Rota, *l. c.*, 288, 2 et praesertim 289-291. Cfr. etiam Vermeersch, *l. c.*, III, n. 605, 4.

⁵ Ita, e. g., D'Annibale, *l. c.*, III, n. 367, nota 13, scribit: « Licet ad veram confessionem invitet: scilicet praetextus est quod intentionem obtegit facto aliquo apparenti, seu vero ».

⁶ *L. c.*, VI, 679.

⁷ Cfr. in hoc sensu etiam Rota, *l. c.*, n. 292; Vermeersch, *l. c.*, III, n. 605, 4; Ballerini-Palmieri, *l. c.*, V, n. 719.

Iuxta expositam doctrinam non est certe delicti reus vi clausulae *praetextu confessionis* sacerdos religiosus qui volens cum muliere aliqua fornicare ad obtinendam a suo Superiore licentiam exeundi e conventu, affert praetextum eiusdem vel alterius mulieris confessionis audiendae; in casu enim praetextus confessionis affertur ad decipiendum Superiorem, non vero ad decipiendum poenitentem ¹.

Item non est reus delicti vi clausulae: *praetextu confessionis*, confessarius qui ad extorquendum consensum in copulam promittit mulieri se postea eius confessionem excepturum ².

Aliqui docent reum habendum esse confessarium vi clausulae: *praetextu confessionis*, qui pro sequenti die mulierem ad confessionem invitat et eam statuta hora advenientem statim, quin de confessione loquatur, sollicitat ad turpia ³.

Verum si sollicitatio in hoc casu evenerit extra confessionale aut extra locum ad confessiones excipiendas electum vel destinatum delictum non exsistere videtur ⁴.

Non conveniunt auctores utrum reus sit delicti sacerdos qui a muliere aegrotante vel fecte aegrotante invitatur fecte ad eius confessionem audiendam et sollicitationi ab eadem muliere sibi factae consentit. Delictum adesse negat S. Alphonsus contra alios ⁵.

Reus est delicti vi clausulae *praetextu confessionis* sacerdos qui intra suum cubiculum sollicitat personam quam scit eo missam aut ingressam praetextu confessionis faciendae ⁶.

2109. — ε) Alia clausula haec est: *vel etiam extra occasionem confessionis in confessionali sive in alio loco ad confessiones audiendas destinato aut electo, cum simulatione audiendi ibidem confessiones* ⁷.

Ante omnia adnotandum est vi huius clausulae committi posse delictum *etiam extra occasionem confessionis*, seu non esse ullo modo necessarium ad delictum ut persona sollicitata ad confessarium iverit aut cum eo versetur causa confessionis faciendae. Quilibet sit finis ob quem poenitens confessarium adierit, sive bonus sive malus, sive ad eum sollicitandum, sive ad subsidium ab eo obtinendum, sive ad confessarium de aliqua re monendum, sive ad consilium petendum, sive ad quodlibet aliud negotium cum eo tractandum,

¹ Rota, *l. c.*, n. 288, 1; S. Alphonsus, *l. c.*, VI, 679; Vermeersch, *l. c.*, III, 605, 4. Cfr. tamen Ballerini-Palmieri, *l. c.*, V, 720.

² Rota, *l. c.*, n. 288, 5.

³ Rota, *l. c.*, n. 288, 4; Tanqueray, *l. c.*, I, 593.

⁴ Cfr. in hoc sensu Vermeersch, *l. c.*, III, n. 605, 4; Ballerini-Palmieri, *l. c.*, V, n. 719.

⁵ Negat item delictum Rota, *l. c.*, n. 288, 3, contra Ballerini-Palmieri, *l. c.*, V, 720.

⁶ Vermeersch, *l. c.*, III, n. 605, 4.

⁷ Hic textus refertur ex Constit. « *Sacramentum Poenitentiae* »; in Constitutione autem « *Universi* », Gregorii XV, 30 Augusti 1622, Gasparri, *Fontes*, I, § 4, eadem clausula his verbis exprimitur: « sive extra occasionem confessionis in confessionario, aut in loco quocumque, ubi confessiones sacramentales audiuntur, seu ad confessionem audiendam electo simulantes ibidem confessiones audire... ».

sive ipse solus, sive solus sacerdos, sive ambo finem sibi proposuerint de re turpi agendi, sive non proposuerint, delictum semper existit, dummodo de facto sollicitatio sive mediata sive immediata locum habuerit in loco confessionum audiendarum cum simulatione confessionis ¹.

2110. — Ad intellectum huius clausulae explicandi sunt termini in ea adhibiti, scilicet: quid sit *confessionale*, quid *locus destinatus aut electus ad confessiones audiendas*, quid *simulatio confessionis*.

Confessionale seu *confessionarium* est generatim parva aedicula lignea figuram prae se ferens *parallelepipedo rectangularis*, interne continens sedem pro confessario, externe vero vel duplex vel unicum genuflectorium pro poenitente, interpositis hinc inde e duabus partibus lateralibus confessarium inter et poenitentem duabus fenestellis crate fixa obductis, ita ut confessarius possit quidem audire poenitentis vocem, eum vero videre non possit nec tangere, et e converso. Confessionarium ista forma, plus minus, confectum generatim in ecclesia aut publico seu semipublico oratorio ponitur et pro mulieribus confitendis adhibendum praecipitur. Etiam pro viris haec vel fere similis forma confessionarii adhiberi potest, at quia eorum confessiones etiam extra confessionale stricte dictum audire licet, pro ipsis haec forma non est tam practici momenti ².

2111. — In determinando quid veniat nomine *loci ad confessiones audiendas destinati*, non conveniunt auctores. Aliqui docent ³ *locum ad audiendas confessiones destinatum* non differre substantialiter in casu nostro a confessionali, quod et ipsum est locus ad confessiones audiendas destinatus. Verum inter loca ad confessiones audiendas destinata veniunt non solum confessionalia supra descripta, sed etiam subsellia, vel loca vel cellulae, non ad praedictam formam extructa, sed diversimode pro diversis circumstantiis disposita, in quibus ordinaria destinatione et servatis servandis, confessiones audiuntur, prout in sacristia, in domibus religiosis, in conservatoriis aut collegiis etc. *Loca vero electa* sunt illa loca in quibus confessarius sui electione vel ex placito poenitentis pro eo tempore confessionem excipit ⁴.

Hac admissa doctrina, *locus destinatus aut electus ad confessiones audiendas* est quilibet locus, sive domus privata, sive publica via, sive platea publica, sive mons, sive silva; et consequenter dicendum est, in hac theoria, locum electum vel destinatum nullum influxum exercere in delictum, cum semper delictum habeatur quotiens simulatio confessionis concurrens cum sollicitatione ad turpia habeatur, quovis in loco haec contingant ⁵.

Quae doctrina minus aptari videtur Constitutionibus Romanorum Pon-

¹ Ballerini-Palmieri, *l. c.*, V, n. 721.

² Cfr. cc. 908-910.

³ Cfr. Rota, *l. c.*, nn. 93, 94.

⁴ Ita Rota, *l. c.*, n. 293; Ballerini-Palmieri, *l. c.*, V, n. 723, p. 616, nota a; Bucceroni, *l. c.*, n. 20; Tanqueray, *l. c.*, I, n. 594.

⁵ Rota, *l. c.*, n. 296, 3; Cappello, *l. c.*, n. 432.

tificum quae enumerant et distinguunt varia loca in quibus locum habere debent sollicitatio et confessionis simulatio ut delictum exsistat ¹.

Ideo alii auctores, probabilius, ut videtur, docent confessionarium utique esse aediculam illam, de qua supra, determinatam formam prae se ferentem in ecclesia generatim collocatam; *loca vero ad confessiones audiendas destinata* esse etiam, praeter confessionaria stricte dicta, illa omnia loca quae quamvis confessionarii supra descripti figuram non habeant, nec forte confessionaria appellentur, ex stabili tamen deputatione ad confessiones audiendas destinantur, ut, e. g., sunt certae cellulae cum genuflectorio pro poenitente, et sede pro confessario, una cum imagine Crucifixi; item cellae ipsae religiosorum genuflectorio instructae pro poenitentibus advenientibus. Ad locum destinatum referunt praeterea etiam locum apud lectulum infirmorum in hospitalibus ².

S. Congregationi S. Officii proposita fuere sequentia dubia: « 1° An loca in quibus excipi solent confessiones monialium, habenda sint ut loca destinata ad audiendas confessiones, vel ut vera confessionalia? — 2° An idem dicendum sit de locis constructis ad formam eorum, in quibus excipi solent confessiones monialium claustralium, in quibus excipiuntur confessiones mulierum degentium in locis, quae vulgo dicuntur *conservatorii, ritiri* etc. — 3° Quatenus habenda sint ut vera confessionalia, utrum talia censenda sint solum quoad moniales, et alios degentes in praedictis locis, vel etiam quoad alias mulieres extraneas? E. mi Patres respondendum censuerunt: Ad tria dubia prout proponuntur: Affirmative » ³.

Verum haec responsa parvam utilitatem afferunt ad quaestiones nostras solvendas. Sive enim illae sedes, seu illa loca dicantur confessionalia sive dicantur loca destinata ad confessiones excipiendas solutio quaestionum eadem aut fere eadem est, saltem in nostra doctrina, quod simulatio confessionis etiam in confessionario ad delictum necessaria sit. Deinde ipsa responsa claritate non commendantur ⁴.

2112. — *Loca electa ad confessiones audiendas* ⁵ docent ea esse loca quae ad confessiones audiendas destinantur, non stabili modo, sed solum in determinatis circumstantiis, necessitate urgente, ut, e. g., occasione magni populi concursus, tempore missionum, occasione peregrinationis, communionis generalis etc. ⁶.

Non veniunt autem in hac doctrina nomine *loci electi ad confessiones audiendas*, loca omnino profana unice electa ad talem determinatam confes-

¹ Berardi, *l. c.*, n. 159.

² Berardi, *l. c.*, n. 155; Cerato, *l. c.*, n. 47.

³ Cfr. Responsa haec apud Rota, *l. c.*, n. 294; vel apud Ballerini-Palmieri, *l. c.*, V, 723, p. 616, nota a.

⁴ Cfr. Rota, *ibidem*.

⁵ Ut supra vidimus, in Constit. « *Universi* » Gregorii XV dicitur *ad confessionem audiendam*. Verum e duabus lectionibus tenenda videtur quae in textu affertur Const. Benedicti XIV « *Sacramentum Poenitentiae* », quae est posterior. Ceterum iam ante Benedictum XIV, auctores in hoc sensu interpretabantur verba Constitutionis Gregorii XV. Cfr. Berardi, *l. c.*, n. 157.

⁶ Berardi, *l. c.*, n. 158; Cerato, *l. c.*, n. 47; Noldin, *l. c.*, n. 375, 5.

sionem simulandam, quia talis locus revera dici non potest *locus ad audiendas confessiones electus*, sed summum dici poterit locus ad confessionem simulandam electus ¹.

Haec doctrina videtur oppositae probabilior et proinde ad delictum habendum vi huius clausulae non sufficere videtur sollicitatio facta in quocumque loco quamvis profano, sed requiri videtur sollicitatio cum simulatione confessionis in loco saltem electo pro determinata circumstantia ad confessiones. Verum saepe etiam in loco non electo, seu in sollicitatione facta in quolibet loco adesse poterit delictum vi clausularum *occasione* aut *praetextu confessionis* vel *in actu sacramentalis confessionis*, vel *immediate ante seu post confessionem* ².

2113. — *Simulare confessionem* significat falso confessionem repraesentare. Repraesentatur autem confessio per signa aliqua externe apparentia quae figuram confessionis conspicientibus donant. Signa huiusmodi plurima sunt et possunt apparere in confessario, vel in poenitente, vel in utroque simul, vel etiam ex circumstantiis loci et temporis atque personarum. Signa externa simulantia confessionem ex parte confessarii sunt sedere in confessionali seu in loco destinato aut electo ad confessiones audiendas; vestem, prout ritus requirit, pro confessionibus audiendis induere; manu poenitentem genuflexum benedicere; manum super poenitentem extendere absolutionem fingendo. Ex parte poenitentis signa sunt: genuflexum capite inclinato et positione humilitatis ante confessarium manere; pectus in eadem positione manendo sibi percutere; humiliter submissa voce cum confessario colloqui. Etsi nullum ex his aut similibus signis appareat, haberi tamen adhuc potest confessionis simulatio; ut si confessarius in locum destinatum ad confessiones monialium ingrediatur et pariter monialis ad cratem ibidem genuflexa maneat. Licet in hoc casu nec confessarius videri ab homine possit, quia in cubiculo clausus manet, item licet videri nequeat ex eadem ratione monialis quae in altero cubiculo est, tamen nisi aliud constet modo certo, nempe eum locum ex alio fine adivisse tam confessarium quam monialem, aderit, etsi nullo modo fiat confessio, simulatio confessionis. Nec requiritur, ut si-

¹ Scribit Berardi, *l. c.*, n. 157: « Ego, verba ista (in loco ad audiendam confessionem electo) considerando, nunquam sensu percipere potui: si enim agitur de casu *extra occasionem confessionis*, iam de loco electo *ad confessionem audiendam* agi non potest. Et, si ad *unam* confessionem *vere* audiendam electus fuerit, quo sensu accipienda erunt verba sequentia: *simulantes* ibidem *confessiones* audire..... »; et n. 160, post expositam sententiam quae pro loco electo interpretatur quemlibet locum ad unam confessionem simulandam: « Interpretatio ista, ait, meo sensu, vera esse nequit; Pontifex enim, si solam simulationem sufficere intendisset, frustra de loco mentionem fecisset; et, si dicere voluisset quod locus quilibet sufficiat, inepte prorsus praedicta tria loca adeo distincte designasset; neque dixisset *in loco ad audiendas electo*, si locum quemlibet, atque adeo etiam plateam, indicare intendisset, platea enim poterit quidem esse locus electus *ad audiendam confessionem* pro casu personae quae illic repentino morbo correpta fuerit, non vero poterit esse locus electus simpliciter *ad confessiones audiendas*; neque denique dixisset *in loco ad confessiones audiendas electo cum simulatione audiendi ibidem confessionem*, si locum nullo modo ad audiendas confessiones, sed solum ad simulandam unicam confessionem et peccatum committendum, electum, indicare voluisset ». In eodem sensu cfr. Cerato, *l. c.*, n. 47.

² Cfr. Berardi, *l. c.*, n. 165.

mulatio habeatur, ut plura signa concurrant confessionem repraesentantia, sufficit unicum etiam signum sive ex parte sacerdotis, sive ex parte poenitentis, dummodo tamen alia signa apparentia contrarium non insinuent ¹.

Sunt qui doceant ² ad simulationem necessario requiri ut tam confessarius quam poenitens ex conducto, sine intentione confessionis, eam mutuo fingant signis externis sufficientibus, ut videntes intelligant, ibi hic et nunc confessionem audiri, unde si alteruter, quia nihil praecedenter conventum est, confessionem intenderit *veram* facere, et eius loco sollicitatio locum habuerit, delictum non haberetur. Verum, quod confessarius et poenitens ex conducto confessionem fingant necessarium non videtur, quia simulatio in facto consistit non in intentione. Requiritur utique ut ambo, poenitens scilicet et confessarius, in eo situ et positione et loco inveniantur in quibus auditio confessionis a personis forte praesentibus facile praesumi possit, at conventio expressa simulandi necessaria non est. Simulatio semper adest, quando signa sufficientia adsunt quae rem simulatam aut simulandam repraesentant. Signa autem haec in casu nostro, ut dictum est supra, haberi possunt ex parte confessarii, ut si ipse submitte loquatur cum poenitente coram se genuflexo, aut manum super eum quasi absoluturus eleve; vel ex parte poenitentis, ut si sacerdos sedens in confessionario mulierum non videatur, videatur e contra mulier ad fenestellam confessionarii genuflexa manere, et pectus suum percutere, aut humiliter quae ei a confessario dicuntur auscultare; aut etiam, his deficientibus signis ex parte confessarii aut poenitentis, habeantur signa mediata ex circumstantiis loci et temporis ad confessiones audiendas destinati, quae vehementer confessionem praesumere faciant, ut, e. g., si tempore missionum quo multi fideles ad confessionem accurrunt, vir in cellulam pro confessionibus audiendis destinatam ingrediatur in qua est sacerdos poenitentes expectans, et quin ibi de confessione sermo fiat sollicitatio locum habeat ³.

Requiritur tamen pro hoc ultimo casu, ut sacerdos ita sollicitans cum simulatione confessionis, saltem percipiat ipsam simulationem, quod non verificaretur si ipse volens cum aliqua persona peccare contra sextum, ut facilius id assequi possit, eam duceret in cellulam quae surdastris mulieribus aut viris pro confessionibus reservatur, quin tamen de hac destinatione ipse aliquid sciat. In hoc casu nullam relationem ad confessionem habere videtur sollicitatio, et solummodo per accidens ipsa in loco ad confessiones destinato locum habet ⁴.

Sunt qui ad simulationem requirant praesentiam alicuius personae quae de facto simulatione seu falsa repraesentatione decipiatur aut saltem decipi possit aut debeat ⁵.

Verum id admitti nequit. Sicut enim verum simulacrum alicuius rei vel personae subsistit etsi nemo sit qui illud aspiciat aut videat, ita et vera confessionis simulatio existere potest et existit, quotiens signa eam re-

¹ Berardi, *l. c.*, n. 171 et sqs.

² Rota, *l. c.*, n. 295.

³ Cfr. in hoc sensu Berardi, *l. c.*, n. 163 et sqs.; Cerato, *l. c.*, n. 49.

⁴ Ita Berardi, *l. c.*, n. 176; Cerato, *l. c.*, n. 49.

⁵ Ita Rota, *l. c.*, n. 295.

praesentantia habentur, etsi nemo eam advertit. Nec enim punitur hoc delictum ob scandalum quod ex eo forte fideles sumere possint, sed ob iniuriam quae per illud Sacramento infertur, dum quod institutum est in medicinam in venenum vertitur ¹.

2114. — Quaestio est inter auctores utrum duo elementa huius clausulae, scilicet elementum loci ad confessiones destinati (confessionarii) aut electi, et elementum simulationis confessionis debeant semper concurrere, ut delictum habeatur, ita ut si desit simulatio confessionis, ubicumque fiat sollicitatio ad turpia a sacerdote, delictum absit. In solutione huius quaestionis S. Alphonsus ² docuit simulationem confessionis esse quidem necessariam quando sollicitatio locum habet in loco destinato aut electo ad confessiones audiendas, non vero requiri quotiens sollicitatio fit in stricte dicto confessionario. Affertur pro hac opinione decretum Pauli V in Congregatione S. Officii 20 Iulii 1614, quod ita sonat: « Facta relatione, quod multi confessarii tractant cum mulieribus in confessionali extra occasionem confessionis de rebus inhonestis, Sanctissimus decrevit, ut contra huiusmodi confessarios procedatur in S. Officio ». Verum in hoc decreto dicitur quidem sollicitatio locum habere extra occasionem confessionis, at *non excluditur ullo modo confessionis simulatio*. Adest praeterea decretum 11 Februarii 1661, ad XV, iam supra citatum, quo demonstratur sollicitationem non constituere delictum etsi fiat a confessario in confessionario sedente ad mulierem ante illud stantem, quia in casu ex situ mulieris stantis excluditur simulatio confessionis. Ideo communis nunc doctrina admittit simulationem confessionis semper requiri ut habeatur delictum vi huius clausulae, sive sollicitatio fiat in confessionario proprie dicto, sive fiat in loco destinato aut electo ad confessiones audiendas ³.

Hoc tamen adnotandum est facile praesumi posse simulationem confessionis ex simplici situatione seu positione confessarii et poenitentis in confessionario; immo semper aderit talis simulatio quotiens poenitens mulier ad fenestellam confessionarii genuflexa maneat et sacerdos illic sedeat atque uterque ad invicem loquatur ⁴.

2115. — Ad iudicium ferendum circa valorem signorum quae confessionem falso repraesentare possunt et proinde confessionis simulationem praesumere facere, attendendum est circumstantiis loci, temporis et personarum, quibus fieri potest ut aliquod etiam unicum signum apparens in aliquo

¹ Berardi, *l. c.*, n. 169; Ballerini-Palmieri, *l. c.*, V, n. 722; Vermeersch, *l. c.*, III, n. 605, 5; Cappello, *l. c.*, n. 440.

² *L. c.*, VI, n. 680.

³ Ballerini-Palmieri, *l. c.*, 723; Rota, *l. c.*, 297, apud quos auctores invenies responsum etiam ad alias obiectiones deductas ex Edicto S. Universalis Romanae Inquisitionis 10 Martii 1677. Cfr. etiam in sensu textus Marc-Gestermann-Raus, *l. c.*, II, p. 1796; Noldin, *l. c.*, n. 375; Cappello, *l. c.*, n. 438; Cerato, *l. c.*, n. 48.

⁴ Rota, *l. c.*, n. 299; Berardi, *l. c.*, n. 162. Atque ita facile concordantur duo responsa S. Officii, 11 Februarii 1661, ad IV et ad XV. In IV habetur simulatio confessionis in confessionali, in XV haec simulatio desideratur et ideo deest delictum. Marc-Gestermann-Raus, *l. c.*, II, n. 1796; Cerato, *l. c.*, n. 48; Ballerini-Palmieri, *l. c.*, V, n. 723, p. 616, in nota.

casu sufficiat ad simulationem indicandam, aliquando vero nec plura signa ad confessionis simulationem sufficiant. Ita, e. g., mulier genuflexa et submisce cum confessario in confessionario loquens generatim est signum sufficiens ad simulationem; at si confessarius, in loco ubi sine superpelliceo vel sine stola nunquam audiuntur confessiones vel cum ipsa in confessionario aperto sine superpelliceo aut stola loquatur, simulatio confessionis non haberetur aut sat imperfecte existeret ita ut ex hoc delictum certum haberi nequeat ¹.

2116. — 2° *Poenae*. - Qui sollicitationis crimen supra descriptum commiserit:

- a) Suspendatur a celebratione Missae;
- b) Suspendatur ab audiendis confessionibus;
- c) Pro delicti gravitate declaretur etiam inhabilis ad confessiones sacramentales audiendas;
- d) Pro delicti pariter gravitate privetur omnibus beneficiis, dignitatibus, voce activa et passiva et inhabilis ad ea omnia declaretur;
- e) In casibus gravioribus degradationi quoque subiiciatur ².

« Notandum est poenas huiusmodi omnes et ipsam inhabilitatem ad sacrosanctum Missae sacrificium celebrandum... esse tantum ferendae sententiae » ³.

Poena degradationis fere nunquam applicanda erit, ipsa enim statuta est potius ad terrorem quam ut executioni mandetur ⁴.

Poena quae hodie principaliter in praxi de regula generali adhibetur est suspensio a confessionibus audiendis ⁵.

Si confessarius delicti reus sit parochus prohibetur ei confessiones audire extra propriam parocchiam, et ei iniungitur ut ipsum parocchiale beneficium intra certum tempus dimittat ⁶.

« Quod in hisce causis vel ex commissione apostolica vel ex iure Episcoporum proprio tractandis maiorem in modum curari et observari debet illud est, ut eadem causae, utpote ad fidem attinentes, secretissime peragantur, et postquam fuerint definitae et executioni iam traditae perpetuo silentio omnino premantur. Omnes curiae ecclesiasticae administri et quicumque alii ad has pertractandas vel patroni ad defendendas causas assumuntur, iusiurandum de secreto servando debent emittere, et ipsi

¹ Cfr. plura circa hoc apud Berardi, *l. c.*, n. 177 et sqs.

² C. 2368, § 1.

³ *Instructio* S. C. S. Officii, 20 Februarii 1866, n. 12, Gasparri, *Fontes*, IV, n. 990.

⁴ *Instructio* 22 Febr. 1866, n. 12.

⁵ Berardi, *l. c.*, n. 271. Immo ad suspensionem procedere potest iudex delegatus ad *Constitutam faciendam* etiam antequam ipsa *Constitutum* confecta sint, initio nempe interrogatorum reo faciendorum, ad normam cc. 1956 et 2222, § 2. In citata *Instructio* a. 1866, dicitur n. 12, Episcopum ipsum, non alium ab eo delegatum sententiam proferre debere. At hodie permittitur delegatio.

⁶ Berardi, *l. c.*, n. 271.

Episcopi alique locorum Ordinarii ad servandum secretum obstrunguntur » ¹.

Circa hoc secretum adnotamus ipsum extendi ad omnia quae in hoc Sacro Tribunali dicuntur, tractantur, peraguntur, etsi ad Sanctum Officium stricto iure non pertineant ². Non censetur tamen prohiberi expositio proceduræ in Sacro Tribunali adhibitæ, exceptis forte normis internis ipsius Tribunalis; nec item prohibetur doctrinarum in Sancto Officio admissarum manifestatio, dummodo ex hac manifestatione non detegantur nomina personarum ibi inquisitarum, aut denuntiantium ³.

« Ex hac stricta obligatione secreti sequitur Episcopum non posse alios Ordinarios monere de sollicitationis denuntiatione contra aliquem sacerdotem habita, ut eo non utantur in sacro ministerio: aut de sententia condemnatoria in crimine sollicitationis contra aliquem sacerdotem lata, ne ipsum in sua dioecesi admittant; aut de iis denuntiationibus seu sententiis Vicarium suum Generalem monere » ⁴.

Secretum Sancti Officii obligat eos quibus defertur et qui illud praestant, sub poena excommunicationis latae sententiae specialissimo modo Romano Pontifici reservatae ⁵.

In poenis applicandis a Codice in sollicitantes statutis adhibenda est procedura specialis adhiberi solita in Tribunali Sancti Officii. Haec procedura publici iuris facta est variis decretis et instructionibus ⁶. Eadem a Codice non attingitur ⁷. Verum post Codicem aliquae normae proceduræ Sancti Officii normis a Codice inductis uniformatae sunt et Codicem sunt sequutae, ut ex *Instructione* a. 1922, quae tamen publici iuris facta nondum est, patet. Ita, e. g., licet in *Instructione* a. 1866, n. 11, dicatur reus, *dum fiunt constituta*, interrogandus esse iureiurando veritatis dicendae adstrictus, nunc tale iusiurandum eidem reo deferri prohibetur ex c. 1744.

Denuntiatio facienda est forma canonica, a qua tamen dispensatio obtineri potest ab Ordinario loci qui potest permittere ut sine notario recipiatur a persona ecclesiastica speciali delegatione scripta deputata ⁸. Accepta denuntiatione regulariter facta, denuntiationes enim anonymae nullam vim habent ⁹, inquirendum est utrum persona denuntians sit fide digna. Quo id facilius facere possint Ordinarii, a S. Congregatione edita est *Instructio*

¹ *Instructio* a. 1866, n. 14.

² Clemens XI, 1 Dec. 1709; Clemens XIII, 1 Februarii 1759. Cfr. Lega, *Praelectiones in textum iuris canonici, De iudiciis ecclesiasticis*. — *De iudiciis criminalibus in genere et in specie, de delictis et poenis praemisso tractatu*, lib. II, vol. IV, Romae, 1901, n. 531, p. 538; Gennari Casimirus, *Consultazioni morali*, 1915, II³, Consult. 107, p. 88 et sqs.

³ Cfr. Gennari, *l. c.*, p. 92.

⁴ Ojetti, *Synopsis*, III, n. 3772. « Hoc tamen, addit Cerato, *l. c.*, n. 123, dicendum videtur pro casu quo Episcopus non iure et nomine suo egerit sed nomine et delegatione Sancti Officii, ad quod Tribunal causa deducta fuerit ». Verum etiam in aliis casibus bonum animarum requirere videtur ut Ordinarius rem manifestare possit aliis Ordinariis sub eodem S. Officii secreto.

⁵ Lega, *l. c.*, n. 531, p. 541; Gennari, *l. c.*, II, p. 98, n. 15.

⁶ Cfr. Lega, *l. c.*, n. 538, p. 549 et sqs.

⁷ Cfr. c. 1555.

⁸ Cfr. *Instruct.* a. 1866, Gasparri, *Fontes*, IV, n. 990, vel apud Lega, *l. c.*, p. 567, n. 8.

⁹ *Instructio* a. 1866, n. 6.

super diligentis in causis de sollicitationis crimine peragendis ¹. *Hae diligentiae* forma iudiciali faciendae sunt, et in hoc consistunt ut duo testes, quantum fieri potest ecclesiastici, interrogentur qui bene noverint tam denuntiatum quam denuntiantem sub fide iurisiurandi de veritate dicenda et de secreto servando. Post unam aut alteram denuntiationem consuetudo est ut rescribatur quod denuntiatus observetur, seu ut suspectus habeatur ita ut si iterum denuntietur in iudicium vocetur, seu *ad constituta* procedatur. Peractis constitutis, seu peracta rei interrogatione et concessa ei defensione, ad poenas, si casus ferat, inferendas proceditur ².

In hac sententia ferenda attendendum est valori denuntiationum potiusquam earum numero. Si enim *diligentiae* faveant confessario et sint denuntiantibus contrariae, e. g., si agatur de mulierculis histericis aut aliqua *psychosi*, ut aiunt medici, laborantibus, etiam plures quam tres denuntiationes sufficere non videntur ad sententiam condemnatoriam ferendam praesertim si agatur de sacerdote bonae omnino famae et zelante. Si e contra *diligentiae* confessario sint contrariae, faventes vero denuntiantibus qui inter se convenisse non potuerint, tunc etiam duae vel etiam quandoque unica denuntiatio sufficere possunt ad processum incipiendum.

Verum unica denuntiatio nunquam sufficere per se videtur ad condemnationem infligendam quia facillime iudex, ita procedendo, exponeretur periculo condemnandi innocentem. Sat facilliter enim posset mulier, etiam quae bona fama gaudet, ex odio accusare sacerdotem ³. Nec tacendum est reum in his processibus nunquam certo nomina denuntiantium cognoscere posse; ex quo fit ut eius defensio difficilis evadat et velut dimidiata remaneat et consequenter iudex facilius in errorem induci possit. Prudentius igitur et cautius iudici in his iudiciis procedendum est quam in aliis iudiciis ordinariis.

Etiam quando habentur delicti probationes aut quando facile haberi possent, non semper congruit ut poenae in toto rigore iuris applicentur. Immo quandoque congruit ut processus non instituatur aut ad aliud tempus differatur. Id accidit praesertim quando ob speciales circumstantias ex processu et ex applicatione poenarum maiora mala obventura praevidentur ⁴.

Item non applicantur in rigore poenae quotiens habetur criminis spontanea confessio. Et quidem si confessio fiat a reo ante quaslibet denuntiationes, reus dimitti debet cum congrua abiuratione et cum poenitentiis salutaribus, adiuncto consilio vel praecepto ut ab excipiendis personarum sollicitatarum sacris confessionibus abstineat, nec ceteris poenis, licet postea denuntiationes accedant, subiiciendus est ⁵.

Qui vero denuntiationibus iam praeventi licet non citati, vel etiam iam

¹ S. Officium, 6 Augusti 1897, apud Lega, l. c., n. 542, pag. 556.

² *Instructio* a. 1866, nn. 10, 11, 12.

³ « Cum foeminae leves sint et mutabiles, etiam ipsarum testimonium debile censetur et infirmum..... foeminae enim non solum sunt leves, dolosae et fraudulentae, verum etiam praeprae ad accusandum, proclives ad odium et indignationem ». Bonacina apud Berardi, l. c., n. 272.

⁴ Cfr. Berardi, l. c., n. 274.

⁵ *Instructio* a. 1866, n. 13.

citati crimen confitentur, poenas a iure statutas certo non effugiunt, at cum eis mitius agendum erit ¹.

Generatim tamen, licet unica facta sit denuntiatio et delictum plene probatum non sit, congruit ut reus aliquo remedio poenali praeveniat ². Ob usum talium remediorum facillime crimina graviora, lapsus aut forte relapsus praeveniuntur, et bono tum religionis, tum singulorum sacerdotum providetur. Si ad primam denuntiationem semper monitio data fuisset multi processus vitati fuissent.

Ad applicationem poenarum hoc canone 2368 contra sollicitantes statutarum procedere nequit Ordinarius loci ex informata conscientia, quia agitur de re ad Sanctum Officium pertinente in qua agenda proinde omnino servanda est procedura a Sancto Officio praescripta ³.

2117. — VI. Omissio denuntiationis sollicitantium. - 1° *Delictum*. - Delictum committit quilibet fidelis, qui scienter omiserit eum, a quo sollicitatus fuerit, intra mensem denuntiare ⁴.

In Constitutionibus Gregorii XV et Benedicti XIV imponitur confessariis obligatio monendi poenitentes sollicitatos de onere denuntiandi confessarios a quibus sollicitati fuerint, at nec obligatio directa denuntiandi imponitur, nec poena in negligentes denuntiationem statuitur. Obligatio denuntiandi directe originem ducit ex Edictis Sancti Officii, cuiusmodi duo praecipua referuntur et in quibus poena etiam excommunicationis statuitur ⁵.

Obligatio denuntiandi confessarium sollicitantem melius his verbis a Codice in alia sede determinatur: ad normam constitutionum apostolicarum et nominatim constitutionis Benedicti XIV « *Sacramentum Poenitentiae* », 1 Iunii 1741, debet poenitens sacerdotem, reum delicti sollicitationis in confessione, intra mensem denuntiare loci Ordinario, vel Sacrae Congrega-

¹ *Instructio* a. 1866, n. 13.

² Cfr. c. 2307.

³ C. 1555, § 1. Sole, *l. c.*, n. 424, p. 356, 357; Pistocchi, *l. c.*, p. 236, 237; Cerato, *l. c.*, n. 128, ubi tamen admittit sententiam seu suspensionem ab Episcopo inflictam ex informata conscientia in hoc casu esse quidem illicite inflictam, non vero invalidam. De Smet, *l. c.*, *De absolutione complices et sollicitatione* a. 1921, ed. 2, p. 72 et sqs. admittit Episcopum contra sollicitantes etiam licite procedere posse ex informata conscientia. Verum adhuc valere putamus quae scripsit ante Codicem Lega, *l. c.*, n. 539, p. 550: « Ipsa facultas qua pollent Ordinarii procedendi ex informata conscientia, non potest exerceri in reum sollicitationis, quia S. Officium omnes dictavit normas, casui accommodatas, et nunquam nec suggestit Ordinariis neque ratam habuit hanc rationem procedendi extraiudiciale ». Cappello, *l. c.*, n. 289, nota 187, non audet modo absoluto quaestionem hanc dirimere. Salucci, *l. c.*, II, p. 272-274 in nota excludit usum procedurae ex informata conscientia.

⁴ C. 2368, § 2. Ius praecedens in Constit. « *Apostolicae Sedis* » inter excommunicationes nemini reservatas n. IV (37) ita enuntiatur: « Negligentes sive culpabiliter omittentes denuntiare infra mensem confessarios sive sacerdotes, a quibus sollicitati fuerint ad turpia in quibuslibet casibus expressis a praedecessoribus nostris Gregorio XV, Constit. « *Universi* », 20 Augusti 1622, et Benedicto XIV, Constit. « *Sacramentum Poenitentiae* », 1 Iunii 1741 ».

⁵ Huiusmodi Edictorum Sancti Officii sub datatione 3 Ianuarii 1623, et 10 Martii 1677 textum referunt theologi Diana et Potestas, et partim etiam Rota, *l. c.*, n. 386. Cfr. etiam Ferraris, *Prompta Bibliotheca*, v. *Denuntiatio quoad delicta spectantia ad Sanctum Officium*, n. 1, ubi integre refertur Edictum a. 1677.

tioni S. Officii; et confessarius debet, graviter onerata eius conscientia, de hoc onere poenitentem monere ¹.

Aliqua quae ad obligationem denuntiandi confessarium sollicitantem referuntur iam supra, ubi de ipso delicto sollicitationis, praeventa sunt. Cum de re sat practica nec ideo minus complexa agatur, hic quaedam addenda sunt ad delicti huius notionem, quantum fieri potest, exactius habendum.

2118. — a) *De ipsa obligatione denuntiandi.* - Obligatio ex iure positivo denuntiandi confessarium sollicitantem est certe obligatio gravis ut constat ex ipsis verbis quibus in c. 904, relato supra, et ex sanctione qua ipsa obligatio fulcitur c. 2368, § 2, de qua agimus ².

Quaestio fit ab auctoribus utrum independenter a lege positiva admitenda sit obligatio denuntiandi etiam ex lege naturali. Cui quaestioni respondendum videtur obligationem denuntiandi ex lege naturali probari non posse, excepto aliquo casu singulari in quo agatur de avertendo damno plurium animarum, cui sine denuntiatione obviari vel nullo modo vel valde difficulter possit ³.

Ad obligationem gravem inducendam etiam ex iure positivo requiritur ut sollicitationis crimen certum sit. Proinde si sollicitatio dubia sit, obligatio imponi nequit ⁴.

Hoc principium valet tam in dubio iuris, quam in dubio facti. Immo si sollicitatio dubia sit dubio iuris aut dubio facti non solum non existit obligatio eam faciendi, sed nec fieri licite potest, quia in dubio nemo fama, quam possidet, privandus est ⁵.

Si certum sit factum sollicitationis in confessione et dubia sit persona sollicitantis, denuntiatio aequae facienda est, at solummodo in casu quo denuntians ita bene possit determinare circumstantias loci, temporis, et personae ut ex ipsis possint iudices detegere etiam personam delinquentis. Verum hoc perdifficile erit si in ecclesia ubi locum habuit sollicitatio plures aut saltem duo confessarii confessionario addicti sint. In praxi poenitens sollicitatus videat si ipse dubium deponere potest et si non possit obligatio denuntiandi non urget; immo denuntiatio non est facienda ⁶.

¹ C. 904, ad quem remittit c. 2368.

² Cfr. etiam *Instruct.* S. Officii a. 1866, n. 3: «Huiusmodi denuntiationes a nemine absque culpa lethali omitti possunt. Qua de re poenitentes debent admoneri, neque ab iis admonendis, instruendisque eorum bona fides excusat». Haec *Instructio* saepe ab auctoribus ante Codicem et etiam passim post Codicem citatur sub datatione 20 Februarii 1867; at instructio data est die 20 Februarii 1866, sub qua datatione inter *Fontes* refertur ad c. 2368, § 2 de quo agimus. Hinc patet non multum valorem habere argumentationem a Cerato, *l. c.*, n. 89 allatam, ex qua supponitur illam instructionem non referri inter *Fontes*. Ceterum hoc argumentum quod aliquod decretum inter *Fontes* adducatur vel non adducatur non est apodicticum.

³ Berardi, *l. c.*, nn. 255-266; Cerato, *l. c.*, n. 90.

⁴ S. Alphonsus, *l. c.*, VI, 702. Berardi, *l. c.*, nn. 51 et 306; Cerato, *l. c.*, n. 99.

⁵ Cerato, *l. c.*, n. 99; Rota, *l. c.*, n. 392 et sqs.

⁶ Cfr. Cerato, *l. c.*, 99; ubi etiam de doctrina S. Alphonsi, *Homo apostolicus*, XVI, 180, et *Theologia moralis*, VI, n. 702. Cfr. etiam Berardi, *l. c.*, n. 38; Rota, *l. c.*, n. 391.

Si persona confessarii certa sit, at dubium sit utrum casus sub lege comprehendatur seu utrum sacerdos sollicitans delictum perpetraverit, quia theologi disputant inter se utrum ille casus sub clausulis cadat Constitutionis Benedictinae, e. g., si sacerdos mulierem sollicitavit occasione notitiae habitae in confessione circa eius in lubrica proclivitatem; certe obligatio denunciandi non urget, quia in dubio favendum est reo, et ius praecipit quidem denuntiationem sollicitantium, at non dubie sollicitantium. Immo qui in tali dubio seu in opinione tantum probabili de delicto confessarii eum denuntiat, illicite agit, quia utitur opinione illa in damnum tertii eumque privat sine fundamento certo sua fama ad quam ipse ius habet certum ¹.

Obligatio denunciandi urget etsi longum tempus a facta sollicitatione effluxerit ².

Ante Benedictum XIV admittebat doctrina obligationem denunciandi cessare post certum tempus a delicto commissio ³. Attamen in denuntiatione facienda bene notanda est circumstantia temporis quo facta est sollicitatio, ut iudex videre possit agi de delicto antiquo. Delictum enim antiquum in applicatione poenarum, si sollicitationes recentiores non habeantur, mitius puniendum est, quia facile reus praesumi potest emendatus et quia facta antiqua facile oblivioni subiiciuntur ⁴.

S. Congregatio S. Officii ⁵ declaravit puellam in simplicitate constitutam et absque malitia inhonestatis, teneri denunciare sollicitantem, postquam compos effecta fuerit et notitiam praeteritae sollicitationis acquisierit.

Cessat certe obligatio denunciandi si sacerdos sollicitator mortuus iam est ⁶.

Item probabiliter cessat obligatio denunciandi si sacerdos sollicitator ex una parte, v. g., ob surditatem, confessiones nunquam in posterum sit amplius auditurus, et ex alia parte senectute morbis ita affectus sit ut facile praevideatur sub brevi moriturus ⁷.

Nullo modo cessat obligatio denunciandi ex eo quod persona sollicitata, per se vel per alium, sollicitatorem fraterne correxerit et spes sit quod ex hac fraterna correptione ipse emendetur. Finis quippe legis denuntiationem praecipientis non est sola emendatio delinquentis, sed et terror aliis incussus

¹ Rota, *l. c.*, n. 392 et sqs.; Cerato, *l. c.*, n. 99.

Agens autem specificè de dubio iuris Berardi, *l. c.*, n. 307, allata prius mitiori opinione de qua supra addit: « Quum tamen adhaerendi sententiae probabilistarum obligatio non adsit, ego non damnarem confessarium, qui potius sententiam rigidam vere probabilem, maxime vero si esset probabilior et communior, speciatim si foret etiam S. Ligorii..., sequeretur; aut modo iuxta unam modo iuxta aliam sententiam, secundum quod attentis circumstantiis melius ei videretur, practice se gereret ».

² Constit. « *Sacramentum Poenitentiae* » § 2. Pistocchi, *l. c.*, 239.

³ Cfr. Rota, *l. c.*, n. 358 et sqs.

⁴ Berardi, *l. c.*, n. 293.

⁵ 11 Maii 1707, apud Berardi, *l. c.*, 32.

⁶ « Utrum denunciandus sit Titius confessarius, licet pluribus ab hinc annis defunctus, qui mulierem occasione confessionis sollicitavit? » S. Poenitentiaria, 24 April. 1884, respondit: *Negative*; apud Berardi, *l. c.*, n. 283. Doctrina communis contra aliquos. Rota, *l. c.*, n. 367.

⁷ Ita Berardi, *l. c.*, n. 283.

quo moti a delicto committendo abstineant¹. Verum permitti potest ut poenitens sollicitatus, antequam denuntiationem iudicalem faciat, reum per se vel per alium, e. g., si agatur de delinquente religioso, per illius Superiorem, moneat. Haec tamen monitio, ut patet, non liberat sollicitatum ab onere denuntiationis lege sollicitatis imposito².

Antiquitus censebatur cessare lex obligationem denuntiandi imponens ex eo quod persona sollicitata in longinquis morabatur ita ut sine gravi incommodo accedere non posset ad locum tribunalis ad suam denuntiationem faciendam³.

Verum cum hodie faciliora sint media communicationis, itemque cum facile obtineri possit facultas denuntiationis faciendae per confessarium, hic casus difficiliter occurrere poterit⁴.

Attamen, cum etiam nostris diebus confessarius onus faciendae vel recipiendae denuntiationis acceptare modo absoluto non teneatur, et denuntiatio per litteras res sit periculi plena⁵, casus denuntiationis impossibilis, saltem ad tempus, etiam nostris diebus excludi non videtur⁶.

Certe non cessat obligatio denuntiandi sollicitantes ex eo quod in loco penuria adsit sacerdotum⁷. Vicario Apostolico Cocincinae seiscitanti an Constitutio Benedicti XIV adversus sollicitantes obliget etiam missionarios qui ministerium exercent in Cocincina, Pius VI, a. 1775, respondit: Affirmative⁸ at simul indulgit ut extra ordinem iudicii procedatur ad occurrendum tanto malo mediis et modis magis facilibus quos in casibus particularibus Vicarii Apostolici prudentia cum animarum zelo coniuncta suggereret. At talis indulgentia pro locis dissitis facta non est omnibus communis et sine auctoritate apostolica nequit induci⁹.

Docent quidam auctores¹⁰ cessare obligationem denuntiandi si sollicitator iam emendatus est, quia, iuxta ipsos, finis denuntiationis est rei emendatio, qua obtenta, lex denuntiationis amplius non urget. Verum finis denuntiationis est etiam ut Superiori praestetur fundamentum et ratio cautelarum, quas ad bonum fidelium consequendum et tuendum, ipse statuere iudicaverit¹¹. Proinde dicendum est emendationem rei non eximere poeni-

¹ Cfr. Berardi, *l. c.*, n. 282; Rota, *l. c.*, n. 259.

² Benedictus XIV, *De synodo dioecesana*, lib. VI, c. 11, n. 7 et sqs. Berardi, *l. c.*, nn. 294-296; Rota, *l. c.*, n. 368. Cfr. etiam infra hoc eodem n. 2118 in textu.

³ « P. Carolo Iosepho Spediae, praefecto missionum Pernambuci in America, die 22 Ianuarii 1627, responsum fuit: Mulieres sollicitatas non teneri ad denuntiationem, si ministri inquisitionis et Vicarii Episcopi in longinquis regionibus degentes, sine gravi incommodo adiri nequeant ». Apud Berardi, *l. c.*, n. 300.

⁴ Berardi, *l. c.*, n. 300.

⁵ Cfr. Circolare della Segreteria di Stato di Sua Santità a. 1919, apud *Monitore Ecclesiastico*, a. 1919, vol. 41, p. 79.

⁶ Severius Cerato, *l. c.*, n. 112. Cfr. etiam Cappello, *l. c.*, n. 452, 4.

⁷ Pius VI, a. 1775, apud Berardi, *l. c.*, n. 301. *Instructio* S. Officii, a. 1866.

⁸ Cfr. *Instructionem* a. 1866.

⁹ *Instructio* S. Officii a. 1866, n. 15.

¹⁰ Cfr. Rota, *l. c.*, n. 362; Leander et alii apud Ferraris, *Prompta Bibliotheca*, v. *Confessarius*, art. V, nn. 47, 48.

¹¹ Ait Rota, *l. c.*, n. 361: « Concludamus finem praecipuum et partialem huiusce praecepti longe alium fuisse a fine generali legis denuntiationis et hunc proprie fuisse ut in tali casu posset Episcopus vigilare ac cognoscere, an vere reus emendatus sit, an crimen

tentem sollicitatum ab onere denuntiationis. Excipi forte poterit casus rarissimus evidentissimae emendationis et manifestissimae inutilitatis denuntiationis ¹.

Casus rarissimus huiusmodi esset si sacerdos sollicitationem commisisset dum vitam agebat mundanam et sacerdotio indignam; postea autem singularem et exemplarem mutationem fecisset in qua mutatione iam a multis annis perseverat ².

Si certo modo constet, quod tamen data severissima lege silentii seu secreti Sancti Officii difficile est, reum iam denuntiatus fuisse et etiam iam punitum ob eandem praecise sollicitationem, obligatio denuntiandi cessaret. At, ut dixi, de hac re certitudinem habere fere impossibile est ³.

Non cessat certe obligatio denuntiandi etsi sacerdos alio migraverit; item etsi sollicitatio remanserit omnino occulta, aut etsi sollicitatus delictum probare non possit, vel ex eo quod sciatur confessarium deliquisse ex mera fragilitate humana, quin aliquid male sentiat de fide aut de Sacramentis ⁴.

Quaeri hic potest utrum cesset obligatio denuntiandi sacerdotes sollicitantes si periculum sit ne ipsi recurrant ad haereticos vel infideles ad punitionem vitandam. Circa hanc quaestionem haec habet Giraldi: « Qui in partibus schismaticorum, haereticorum et mahumetanorum degunt, licet subiecti sint constitutionibus contra sollicitantes; tamen in iis locorum circumstantiis, in quibus nulla spes adsit punitionis denunciati, atque mulieres sine periculo et infamia denunciare nequeant, denunciatos vero facile poenam declinare posse credatur, recurrendo vel ad Episcopos schismaticos, vel ad laicos iudices infideles, ex decreto S. Congregationis Sancti Officii, die 21 Februarii 1630, attentis supradictis causis absolvendi sunt et liberandi ab huiusmodi onere denunciandi: moneri tamen debent, ut cessantibus supernarratis periculis et impedimentis teneantur denunciare » ⁵.

Non cessat pariter obligatio denuntiandi confessarios sollicitantes, etsi sciatur modo certo confessarium ipsum spontanee se praesentasse et delictum suum confessum fuisse ⁶. De hoc enim certo constare nequit et confessarius qui comparuit potest aliud delictum confessum fuisse, unde denuntiatio saltem ad hoc inservire debet ut constet utrum de delicto confesso agatur an de alio ⁷.

---

illius adhuc per aliquam circumstantiam sit fidelibus perniciosum, et an aliqua praescribenda sit cautela, et etiam an ob novam denuntiationem, quae forte in posterum fieri potest, praesumptiones contra ipsum augeantur et gravior poena sit infligenda ».

¹ Rota, *l. c.*, n. 363; Berardi, *l. c.*, nn. 284-290.

² Berardi, *l. c.*, n. 289.

³ Cfr. Berardi, *l. c.*, n. 292.

⁴ Cfr. Berardi, *l. c.*, nn. 302-304.

⁵ Gasparri, *Fontes*, IV, n. 889, p. 166, 167. Cfr. Ferraris, *l. c.*, art. V, n. 58 in nota in edit. Bucceroni; Berardi, *l. c.*, n. 301. Verum recte notat Berardi ibidem decretum hoc vix esse practici momenti nostris diebus. Ipsum datum est quando in sollicitantes applicabantur poenae etiam graves, ut carcer et tortura etc., temporales, quae hodie ad historiam pertinent.

⁶ S. C. S. Officii, 16 Iulii 1628, apud Rota, *l. c.*, n. 364.

⁷ Huic doctrinae consonat responsum 13 decreti 11 Februarii 1611, apud Berardi, *l. c.*, p. 5. « An sit denuntiandus confessarius, qui propter sollicitationem alterius abiuravit? Censuerunt (qualificatores) opinionem negativam non esse probabilem, et ideo denuntiandum ». Cfr. Rota, *l. c.*, n. 364. Cfr. etiam Vermeersch, *Theologiae moralis...* III, n. 609.

2119. — *b) Quis denuntiare debeat.* - Obligatio denuntiandi delictum sollicitationis, cuius violatio delictum de quo agimus constituit, restringenda est *ad solos poenitentes sollicitatos*. Id sat clare deducitur ex can. 904 et 2368, § 2 in quibus dicitur *poenitens* sacerdotem denuntiare debere, et delictum committere fidelis qui scienter omiserit denuntiare *eum a quo sollicitatus fuerit* ¹.

Doctrina communis ante Codicem et communior post Codicem, admittit obligationem denuntiandi confessarios reos delicti sollicitationis non solum pro poenitentibus sollicitatis, sed etiam pro omnibus qui delicti commissi certam notitiam habeant, quin tamen pro istis, si suam obligationem negligant, poena excommunicationis incurrenda dicatur ².

Atque hanc doctrinam probant auctores ex decreto 11 Februarii 1661: «An quis teneatur denuntiare confessarium sollicitantem, si hoc audivit non a fide dignis, sed solum a levibus personis? Censuerunt (qualificatores) opinionem negativam non carere probabilitate» ³. Ex quo sequitur obligationem subsistere si notitia certa ex proprio sensu vel a personis fide dignis habeatur ⁴.

Item probant hanc obligationem ex edicto S. Officii 10 Martii 1677 ⁵.

Aliqui tamen auctores docent post Codicem obligationem denuntiandi sacerdotes sollicitantes ex iure positivo efficere solummodo poenitentes ipsos sollicitatos, quia de ipsis tantummodo loquitur Codex ⁶.

Atque haec doctrina probabilitate carere non videtur praesertim ex silentio Codicis. Idque retinemus etsi non omnia argumenta a Cerato, *l. c.*, adducta ut apodictica admittamus. Ita si Cerato docet decretum 11 Februarii 1661, et edictum 10 Martii 1677, a Codice abrogata fuisse, quia inter *Fontes* Codicis non afferuntur, argumentum magni valoris afferri non videtur. Admitti utique potest illa decreta et alia, quatenus legem novam aut diversam a lege contenta in constitutionibus Gregorii XV et Benedicti XIV continent, esse a Codice abrogata ex simplici ratione quod in Codice non sunt relata; at quatenus legem Gregorii XV et Benedicti XIV mere declarant optimam etiam nunc praebere possunt interpretandi normam, sicut generatim fit in omnibus decretis etiam ante Codicem latis quae aliquam legem in Codice relatum interpretantur. Nec etiam ex eo quod decretum aliquod inter Codicis *Fontes* refertur deduci potest omnia quae in eo ipso decreto dicuntur adhuc totam vim suam etiam post Codicem retinere.

Quaestio fieri potest utrum obligatio denuntiandi relate ad non sollicitatos probari et admitti debeat saltem ex iure naturali. Cui quaestioni respondere possumus obligationem ex iure naturali posse utique in aliquo casu particulari urgeri, si nempe in aliquo loco sacerdos pessimus plures

¹ Cerato, *l. c.*, n. 89; Rota, *l. c.*, n. 370; Sole, *l. c.*, n. 425, p. 358; Cappello, *l. c.*, n. 448, 5.

² Rota, *l. c.*, n. 370; Berardi, *l. c.*, n. 242; Cappello, *l. c.*, n. 448, 5; Tanqueray, *l. c.*, I, 595; Pistocchi, *l. c.*, p. 239; Vermeersch, *Theologiae...* III, n. 606 et 611.

³ Apud Berardi, *l. c.*, pag. 5, ad XIV.

⁴ Rota, *l. c.*, n. 370, et n. 381 et sqs.; Berardi, *l. c.*, n. 241 et sqs.

⁵ Cfr. hoc edictum apud Berardi, *l. c.*, n. 241.

⁶ Ita Cerato, *l. c.*, n. 89, p. 71, 72; Noldin, *De Sacramentis* ¹⁶, n. 377; Prümmer, *Manuale Theologiae moralis*, III, n. 464.

personas sollicitaret et laqueis peccatorum involveret et nemo ex sollicitatis obligationi denuntiandi ex dolo ipsius confessarii satisfaceret ¹.

In opinione eorum qui admittunt obligationem denuntiandi etiam pro illis qui quoquo modo criminis notitiam habuerunt, alia quaestio fit utrum is teneatur denunciare qui lege secreti ligatus de sollicitatione notitiam obtinuit.

In qua quaestione doctrina communis admittit a denuntiatione non excusare secretum naturale nec secretum etiam cum iureiurando promissum. Ratio est quia bonum publicum, quod requirit denuntiationem, praevalere debet bono privato ad quod ordinantur secreta, naturalia et mere promissa ².

Qui vero sollicitationis notitiam habuit *ex secreto consilii* seu *ex secreto commisso* ad denuntiationem faciendam non tenetur ³.

Sunt tamen qui in certis casibus admittunt obligationem denuntiandi etiam in eo qui secreto commisso ligatur ⁴.

Urget obligatio denuntiandi pro omnibus fidelibus sollicitatis non exceptis impuberibus, qui tamen poenam latae sententiae si non denuntient, quousque impuberes sunt non incurrunt ⁵. Impubes sollicitatus qui malitiam non apprehendit ob simplicitatem, tunc solum tenetur cum malitiam primum apprehendit ⁶.

Non tenetur certe confessarius sollicitans seipsum denunciare ⁷, quia ex iure naturali nemo seipsum prodere tenetur. Attamen sacerdotes sollicitantes « qui nullis omnino super hoc crimine praeventi denuntiationibus, conscientia victi, Ordinario loci, eiusve delegato se sistunt, patrata a se

¹ Cfr. plura de hac quaestione apud Berardi, *l. c.*, nn. 255-266. Cerato, *l. c.*, n. 90.

Prümmer, *l. c.*, n. 464, haec de obligatione iuris naturalis, forte nimis severe, scribit: « Cum confessarius nefando crimine sollicitationis maximum praebeat scandalum, iam iure naturali quilibet obligatur totis viribus niti, ut tale scandalum amoveatur. Porro fieri id vix potest, nisi confessarius suo Superiori denuntietur. Ergo ex ipso iure naturali quilibet, qui certo cognoscit sollicitationem factam, tenetur, et quidem *sub gravi*, ad denuntiandum confessarium sollicitantem, saltem si damnum enorme, quod solent huiusmodi confessarii causare religioni, secus averti nequeat ».

² Bucceroni, *l. c.*, n. 34; Berardi, *l. c.*, nn. 340-344; S. Alphonsus, *l. c.*, VI, 698; Ballerini-Palmieri, *l. c.*, V, n. 738; Cappello, *l. c.*, n. 447, 3; Rota, *l. c.*, n. 377.

³ S. Alphonsus, *l. c.*, VI, n. 698; Ballerini-Palmieri, *l. c.*, V, n. 738; Bucceroni, *l. c.*, n. 34; Vermeersch, *l. c.*, III, n. 606; Rota, *l. c.*, n. 379.

⁴ Ita Cappello, *l. c.*, n. 447, 3 haec habet: « Si agitur, e contra, de secreto simpliciter commisso, scilicet de illo, quod alicui, ad hoc non constituto ex officio, concredito fuit consilii petendi causa, denuntiatio facienda est », et citat inter alios Bucceroni et Berardi qui de illa distinctione eo sensu non loquuntur. Etiam Berardi, utique, *l. c.*, n. 352 et sqs. admittit dari casus in quibus obligatio urgeat denuntiandi confessarios sollicitantes non obstante secreto commisso; ut si damnum ex delicto oriens talis sit enormitatis et naturae, ut ipsa lex naturalis clamet ut absque ullo ad secretum respectu, delictum sine mora denuntiari debeat Superiori, quia in casu ipsum ius naturae secretum irritaret.

⁵ C. 2230.

⁶ Noldin, *l. c.*, n. 377; Cappello, *l. c.*, n. 447, 2; Berardi, *l. c.*, n. 305. « S. Congregatio, die 11 Maii 1707, declaravit puellam sollicitatam in simplicitate constitutam et absque notitia inhonestatis, teneri denunciare confessarium sollicitantem, postquam compos effecta fuerit, et notitiam praeteritae sollicitationis acquisiverit ». Cfr. Bucceroni, *l. c.*, n. 40. Rota, *l. c.*, n. 388, docet impuberes ad denuntiandum non teneri.

⁷ Rota, *l. c.*, n. 371.

sollicitationis flagitia sponte confitentur et veniam petunt, dimitti *debent*, cum congrua abiuratione et poenitentis dumtaxat salutaribus » ¹.

Ex eadem ratione qua nempe nemo seipsum prodere tenetur, confessarius confessionem audiens suae poenitentis a se sollicitatae non tenetur eam monere de obligatione denuntiandi ². Ex hoc tamen falso deduxeris talem mulierem, quae confessario a quo sollicitata fuit peccata sua confitetur, non obligari ad denuntiandum; duo enim distincta sunt obligatio monendi et obligatio denuntiandi et ambo, unum independenter ab alio, a can. 904 praecepta ³. Si poenitens sollicitationi assenserit, complicitas in peccato turpi habetur et confessarius nequit valide poenitentem absolvere vi c. 2367, de quo supra. Si consensum non praestiterit sollicitationi absolutio valida erit, dummodo poenitens in bona fide versetur, at etsi in bona fide versetur et obligationem ignoret denuntiandi, denuntiare tamen debet cum primum de obligatione notitiam habuerit.

Urget obligatio denuntiandi pro poenitente sollicitato etsi certo sciat denuntiationem iam esse factam itemque etsi sollicitatio mutua fuerit, itemque etsi poenitens factae sollicitationi consenserit. De consensu tamen interrogari non debet poenitens denuntians, nec si ipse declaret se consensisse, id in actis denuntiationis notandum est ⁴.

Obligatio denuntiandi sacerdotes sollicitantes afficit etiam graecos et armenos ⁵.

Si poenitens qui iam denuntiavit sollicitantem ab eodem iterum sollicitetur, alteram denuntiationem facere debet; quia prima denuntiatione satisfacere non potuit alteri obligationi tunc nondum ortae ⁶.

2120. — c) *Quis denuntiari debeat.* - Denuntiandus est quilibet sacerdos qui delicti sollicitationis supra descripti reus certo est, etsi iurisdictione quavis ex ratione careat audiendi confessiones ⁷.

Laicus aut clericus fingentes se esse confessarios et sollicitantes non sunt rei huius delicti nec proinde denuntiandi ⁸.

De iure antiquo etiam isti erant denuntiandi ut suspecti de haeresi ⁹.

Utrum denuntiandus sit confessarius qui sollicitatus a poenitente, metu gravi inductus, sollicitationi assentit, quaestio est inter doctores. Casus esset si mulier in confessionario confessarium sollicitet et ad peccandum secum invitet et ipsi renuenti minitetur ei se eum denuntiaturam vel

¹ *Instructio*, a. 1866, n. 13.

² *Rota*, l. c., n. 271.

³ Huc spectat haec propositio ab Alexandro VII, 24 Sept. 1665, damnata: « Modus evitandi obligationem denuntiandae sollicitationis est, si sollicitatus confiteatur cum sollicitante; hic potest ipsum absolvere absque onere denuntiandi ». Onus denuntiandi ipsi incumbit ex iure.

⁴ Cappello, l. c., n. 447; Bucceroni, l. c., n. 39. Cfr. tamen etiam supra n. 2117, p. 557.

⁵ S. C. S. Officii, 13 Iunii 1710, Gasparri, *Fontes*, IV, n. 775.

⁶ Berardi, l. c., n. 221.

⁷ Constit. « *Sacramentum Poenitentiae* », § 2, Berardi, l. c., n. 21.

⁸ Cappello, l. c., n. 444; Ballerini-Palmieri, l. c., V, n. 713; Tanqueray, l. c., I, 590.

⁹ Cfr. Berardi, l. c., n. 24; Ballerini-Palmieri, l. c., V, n. 713.

calumniaturam apud iudices ecclesiasticos vel laicales. Doctrina probabilis non imponit obligationem talis denuntiationis ¹.

Nec obstare videtur huic mitiori doctrinae responsum ad IX decreti 11 Februarii 1661; ibi enim sermo est non de metu gravi, sed de quolibet metu quo comprehenditur etiam metus levis.

Sacerdos redactus ad statum laicalem, si usurpans sibi iurisdictionem sollicitationis crimen committat, probabiliter non est ex praecepto positivo denuntiandus ².

Non sunt denuntiandi nuntii, consulentes aut mandantes sollicitationem, quia tales ut vidimus non sunt delicti rei ³.

Urget e contra obligatio denuntiandi sollicitantes iam emendatos, spontanee comparentes ad suum delictum abiurandum, qui ante longum tempus sollicitarunt, et ceteros omnes delicti reos cum exceptionibus suo loco explicatis ⁴.

Utrum denuntiandi sint Episcopi sollicitantes, pendet a quaestione utrum ipsi veniant nomine sacerdotum, cuiuscumque dignitatis de quibus in Constitutione Benedictina ⁵.

2121. — d) *Tempus denuntiationis faciendae.*

Obligatio denuntiandi sollicitatorem urget intra mensem computandum generatim a die quo facta est sollicitatio. Si tamen persona sollicitata obligationem denuntiandi non cognoscat, obligatio urget intra mensem a die quo hanc cognitionem sive ex monitione sive alio quovis modo acquisivit. Item si persona sollicitata impedimento aliquo detineatur quo obligatio ipsa denuntiandi suspendatur, mensis a cessatione impedimenti aut causae excusantis computatur ⁶.

Antiquitus terminus intra quem facienda erat denuntiatio variasse videtur iuxta varia *edicta* Sancti Officii. Ita in edicto 3 Ianuarii 1623, terminus statuebatur duodecim dierum ⁷; in edicto 10 Martii 1677, terminus mensis statutus est ⁸, qui postea transiit in Constitutionem «*Apostolicae Sedis*».

Mensis computandus est ita ut sumatur prout est in calendario et quidem de momento ad momentum. Quodsi aliquod impedimentum illum interrumpat, mensis dierum triginta erit computandus ⁹. Praeceptum de-

¹ Bucceroni, *l. c.*, n. 29.

² Cappello, *l. c.*, n. 445.

³ Cappello, *l. c.*, n. 444; Ballerini-Palmieri, *l. c.*, V, n. 713.

⁴ Cfr. quae supra explicata sunt. Cappello, *l. c.*, 444; Marc-Gestermann-Raus, *l. c.*, II, 1798.

⁵ De quaestione egimus supra n. 2103. Cfr. etiam Ferraris, *l. c.*, v. *Confessarius*, V, n. 42 et sqs. ubi etiam de denuntiandis Superioribus regularibus; itemque Rota, *l. c.*, n. 263, 264; Ballerini-Palmieri, *l. c.*, V, n. 712.

⁶ Cerato, *l. c.*, n. 103; Noldin, *l. c.*, n. 378, 4; Cappello, *l. c.*, n. 422; Prümmer, *l. c.*, III, n. 464; Ballerini-Palmieri, *l. c.*, V, n. 742; Rota, *l. c.*, n. 393.

⁷ Cfr. Ferraris, *l. c.*, v. *Confessarius*, art. V, n. 49.

⁸ Cfr. Ballerini-Palmieri, *l. c.*, V, n. 742.

⁹ Cc. 34, § 2 et 35. Cappello, *l. c.*, n. 422. Berardi, *l. c.*, n. 231, item Rota, *l. c.*, n. 398, p. 265, docent tempus computandum esse ad normam can. 34, § 3, n. 3, ita ut prima dies non computetur. Cum in odiosis versemur, improbabilis non videtur haec opinio.

nuntiandi ita urget ut si poenitens praevideat impedimentum, ita ut si statim initio mensis denuntiatio non fiat, aut numquam aut solum post mensem fieri possit, tunc sub gravi peragenda sit statim. Ratio est quia qui, lege iam obligante, praevidet se impeditum iri ab eius observantia intra tempus a lege determinatum, tenetur legem implere, antequam impedimentum adveniat ¹.

2122. — e) *Obligatio confessarii monendi poenitentes de obligatione denuntiandi.* - Confessarii, ut ex can. 904 patet, sub gravi poenitentes, quos noverint fuisse ab aliis sollicitatos, monere tenentur de onere quod ipsis incumbit sollicitantes denuntiandi. Haec gravis obligatio probatur ex clausula adhibita in can. 904, *graviter onerata conscientia* ².

Sacerdotes ad sacras audiendas confessiones constituti, qui de hac obligatione poenitentes suos non admonent, debent puniri ³.

Non excusat ab admonendis instruendisque poenitentibus circa hanc obligationem, ipsorum poenitentium bona fides ⁴.

Obligatio confessarii admonendi poenitentes sollicitatos non implicat obligationem in confessario inquirendi utrum poenitentes sollicitati sint. Immo ordinarie confessarius abstinere debet ab interrogationibus huiusmodi faciendis poenitentibus, excepto forte casu quod poenitens se accusaverit de peccatis turpibus cum suo confessario commissis ⁵.

Cum Constitutiones papales loquantur *de sacerdotibus ad confessiones audiendas constitutis*, et Codex *de confessario*, haec obligatio iuris positivi admonendi poenitentes non afficit probabiliter sacerdotes qui in casu necessitatis in periculo mortis constitutos absolvant, non constituti ordinarie ad munus confessarii ⁶.

Ut iam supra dictum est, confessarius sollicitator, si poenitentis a se sollicitati confessionem audiat, non tenetur eum de obligatione denuntiandi admonere ⁷.

Doctrina admittit et tunc monitionem poenitentibus sollicitatis faciendam esse cum non profutura praevidetur, immo licet obfutura praevideatur ⁸.

Verum si evidenter constaret admonitionem non alium effectum habituram esse quam animae poenitentis admonendi ruinam, lex ipsa naturalis, ut videtur, a lege positiva Ecclesiae admonitionem praecipiente dispensaret. Nec unquam supponendum est Ecclesiam velle obligare subditos seu confes-

¹ Cfr. Maroto, *Institutiones iuris canonici*, I, n. 208, B; Prümmer, *l. c.*, I, n. 226; Van Hove, *De legibus ecclesiasticis*, 1930, n. 143.

² Gregorius XV, Const. « *Universi* » et Benedictus XIV, Const. « *Sacramentum Poenitentiae* ».

³ *Instructio a.* 1866, n. 4.

⁴ *Instructio a.* 1866, n. 3.

⁵ Berardi, *l. c.*, n. 266.

⁶ Berardi, *l. c.*, n. 370.

⁷ Berardi, *l. c.*, n. 369; Cerato, *l. c.*, n. 92; Rota, *l. c.*

⁸ Cfr. S. Alphonsus, *l. c.*, VI, 694; Ojetti, *Synopsis*, III, n. 3767; Cerato, *l. c.*, n. 95.

sarios ad legis observantiam in casu quo ista observantia in damnum vergeret animarum ¹.

Generatim in hac re admitti non potest principium generale quo dicitur non esse admonendum poenitentem in bona fide constitutum, si dubium sit utrum ex admonitione fructum an damnum capturus sit; at modo absoluto etiam statui nequit in omnibus casibus admonitionem faciendam esse. Facilius tamen admitti possunt causae sufficientes ad deferendam ad aliud tempus monitionem quam causae ab ipsa monitione facienda absolute excusantes ².

Dantur autem aliqui casus in quibus obligatio admonendi saltem hic et nunc pro confessario cessat. Ita non tenetur confessarius admonere poenitentem de onere denunciandi, si poenitens sit in articulo mortis stricte sumpto constitutus, quia in casu denuntiatio impossibilis omnino esset ad formam iuris ³; idem valet et de articulo mortis late sumpto seu de periculo mortis, si praevideatur ipsa monitio obfutura, quia poenitens bonam fidem in qua versatur, amissurus praevidetur ⁴.

Item monitio poenitentis omitti vel differri potest si timendum serio sit ne delictum ipsum publicetur cum maiori scandalo fidelium, ut, e. g., si mulier, proposito ei simplici consilio circa obligationem denunciandi, magnam perturbationem statim ostenderet, et, considerata eius levitate periculum adesset, ne, si confessarius insisteret, illa omnino recusatura sit et rem amicis suis vel ipsi confessario sollicitanti revelatura ⁵.

Pariter omitti poterit vel potius differri monitio poenitentis quotiens adest necessitas ea vice absolvendi poenitentem et praevidetur admonitio obfutura ita ut ea praemissa absolutio dari non possit, ut in sequentibus casibus: si agatur de sponsis qui ea ipsa die matrimonium sint contracturi; si agatur de poenitente qui in hac confessione confessus est peccata gravissima quae prius prae rubore antea nunquam confessus fuerat; si agatur de puella quae semper cum matre ad ecclesiam pergit et ad communionem cum matre accedere solet; si agatur de moniali quae sine magna totius communis admiratione a communione abstinere non potest etc. Requiritur tamen ut in his et similibus casibus confessarius positive dubitet de reluctantia poenitentis, immo ut argumenta habeat ex quibus argui possit admonitionem obfuturam. Quae argumenta facile ipse habere poterit explorando per aptas interrogationes animum poenitentis, e. g., ei hanc vel similes interrogationes proponendo: Essesne dispositus ad talem sacerdotem sollicitantem denunciandum? Si poenitens ex responsione data appareat valde reluctans, admonitio ad aliud tempus remitti poterit. Verum tunc poenitenti imponenda est obligatio de hoc casu loquendi cum alio confessario si forte poenitens alium confessarium sit aditurus ⁶.

Simplex repugnantia poenitentis ad denuntiationem faciendam non

¹ Ita Frassinetti, apud Berardi, *l. c.*, n. 384.

² Cfr. Berardi, *l. c.*, n. 384 et sqs.; Cerato, *l. c.*, n. 95.

³ Cerato, *l. c.*, n. 93.

⁴ Ojetti, *l. c.*, v. *Sollicitatio*, n. 3767; Cerato, *l. c.*, n. 93; Bucceroni, *l. c.*, n. 32; Berardi, *l. c.*, n. 386.

⁵ Cfr. Berardi, *l. c.*, n. 310 et 386.

⁶ Cfr. Berardi, *l. c.*, nn. 384-386.

sufficit ad omittendam modo absoluto et in perpetuum admonitionem ipsius poenitentis. In casu quo sollicitatus absolute ad denunciandum adduci nequeat, ei provideri poterit per dispensationem a S. Poenitentiaria petendam ¹.

Obligatio admonendi non urget si poenitens sollicitatus in bona fide seu in simplicitate constitutus sit, et ex admonitione malitiam sollicitationis, quam nondum cognoscit, necessario cognoscere deberet. Verum obligatio admonendi in confessario et obligatio denunciandi in poenitente in hoc casu differtur, non aufertur, ad tempus quo poenitentis simplicitas cessaverit ².

Si confessarius dubitet de casu: utrum sit vere casus sollicitationis et proinde utrum poenitens admonendus sit de obligatione denunciandi, potest admonitionem differre donec casum melius examinare possit. In casu autem iniungere debet poenitenti ut ad se revertatur vel de eodem casu cum alio confessario loquatur ³.

Non excusatur confessarius a facienda monitione poenitentis ex solo motivo quod ipse poenitens hic et nunc excusationem habet a facienda denuntiatione. In casu autem monendus erit de obligatione reviviscente postquam causa legitimae excusationis cessaverit ⁴.

Confessarius tenetur quidem admonere poenitentem de obligatione denunciandi confessarium sollicitantem, at ex lege positiva non tenetur, ut videtur, admonere de censura lata in non denuntiantes intra mensem ⁵.

Ex iure positivo non tenetur confessarius admonere poenitentes qui notitiam etiam certam habent sollicitationis a confessario peractae, sed qui ipsi personaliter a confessario sollicitati non sunt. Constitutiones enim apostolicae statuunt monendos esse quos confessarii noverint fuisse sollicitatos ⁶.

Licet puniendi sint et graviter peccent confessarii admonitionem poenitentium omittentes; tamen non constat de obligatione huiusmodi confessarios denunciandi ⁷.

« Caveant diligenter confessarii, ne poenitentibus, quos noverint iam ab alio sollicitatos, sacramentalem absolutionem impertiant, nisi prius denuntiationem praedictam ad effectum perducentes, delinquentem indicaverint competenti iudici; vel saltem se, cum primum poterunt, delaturos spondeant ac promittant » ⁸.

Ut patet ex hoc Constitutionis Benedictinae praescripto non iniungitur ut absolutio absoluto modo denegetur antequam denuntiatio a poenitente facta sit.

¹ Berardi, *l. c.*, n. 387.

² Berardi, *l. c.*, n. 380; Cerato, *l. c.*, n. 94; Ojetti, *l. c.*, n. 3767; Bucceroni, *l. c.*, n. 40, ex responso S. C. S. Officii 11 Maii 1707.

³ Berardi, *l. c.*, n. 381.

⁴ Cerato, *l. c.*, n. 96; Berardi, *l. c.*, n. 383. At dantur casus in quibus potest monitio ad tempus opportunius differri.

⁵ Ita Berardi, *l. c.*, n. 373; Rota, *l. c.*, n. 402; contra Cerato, *l. c.*, n. 97 ubi docet monendum esse poenitentem etiam de censura lata in non denuntiantes.

⁶ Berardi, *l. c.*, n. 374.

⁷ Rota, *l. c.*, n. 240; Berardi, *l. c.*, n. 390. Contra Ferraris, *l. c.*, art. V, n. 61.

⁸ Benedictus XIV, Const. « *Sacramentum Poenitentiae* ».

Sufficere videtur ad poenitentem absolvendum, ut ipse serio promittat se denuntiaturum intra mensem ¹.

2123. — f) *De modo faciendi denuntiationem.* - Denuntiationis onus est personale et ab ipsa persona sollicitata adimplendum est ².

Est autem denuntiatio stricto et proprio sensu minus sollemnis manifestatio criminis patrati iudici legitime facta, ut criminaliter procedatur ³. Sensu autem minus stricto vocatur denuntiatio etiam manifestatio delicti Superiori non iudici facta ⁴.

Duplex distinguenda est denuntiatio: *simplex* seu *extraiudicialis* et *in forma* seu *iudicialis*. *Simplex* est quae quovis modo extraiudiciali fit, e. g., per aliam personam, per epistolam, etc.; *in forma* quae fit forma iudiciali servata ⁵. Ad denuntiationem *in forma* certe referenda est etiam denuntiatio quae fit a poenitente per confessarium specialiter ab Ordinario delegatum ad denuntiationem recipiendam, etiam in casu quo Ordinarius ab adhibendo notario dispensaverit.

Denuntiatio simplex non est quidem prohibita, at de se non est sufficiens ad satisfaciendum oneri denuntiandi, nec ad procedendum contra praesumptum reum delinquentem ⁶. Utique forte admitti poterit, habita praesertim ratione clausulae can. 2368, § 2, *scienter omiserit*, quae plenam imputabilitatem in delinquente exigit, simplicem etiam denuntiationem sufficere ad vitandam poenam latae sententiae in non denuntiantes statutam, saltem si ita denuntians paratus sit stare mandatis iudicis competentis; at per talem denuntiationem praecepto denuntiandi a canonibus imposito plene non satisfit.

In praxi si poenitens per epistolam Sancto Officio faciat denuntiationem simplicem proprio nomine subscriptam ⁷ et iureiurando firmatam, eam modo absoluto non repellit Sanctum Officium, sed eam acceptat, quin tamen eius vim probativam admittat, eaque utitur ad obtinendam a denuntiante denuntiationem *in forma* seu iudicalem. En quomodo praxis Supremi Tribunalis, quae esse debet etiam norma pro tribunalibus inferioribus in eadem materia, his in casibus adhibita describitur a Cardinali Albitio ⁸: « Si mittantur litterae ad Sanctum Officium cum nomine scribentis, in quibus continetur denuntiatio (simplex), remitti solent Episcopis, ut, ad se arcesso scribente, faciat eas ab eodem recognoscere; medio iuramento interroget super contentis in illis in specie, et redactis *in forma* denuntiationis, apponat

¹ Cfr. tamen Berardi, *l. c.*, n. 391 et sqs.

² *Instructio* a. 1866, n. 7.

³ Rota, *l. c.*, n. 404.

⁴ Rota, *ibidem*.

⁵ Rota, *l. c.*, n. 418.

⁶ Rota, *l. c.*, nn. 420-430, fuse agit de hac quaestione et demonstrat esse abusum auferendum consuetudinem reponendi in archivio secreto litteras privatas denuntiatorias.

⁷ Litterae denuntiatoriae anonymae, quibus aequiparandae sunt litterae incerti auctoris subscriptionem falsam habentes, et etiam litterae certi auctoris at non recognitae iudicialiter, non valent. Rota, *l. c.*, n. 419. Cfr. etiam Berardi, *l. c.*, n. 205.

⁸ *De inconstantia in fide*, cap. 35, n. 21, apud Rota, *l. c.*, n. 418, p. 282.

in initio processus, ac de contentis in eis examinet testes etc.» ¹. Ex his patet praxim Sancti Officii esse quod semper requiratur denuntiatio iudicialis, aut saltem recognitio iudicialis denuntiationis simplicis, qua ipsa denuntiatio simplex in denuntiationem iudicalem transmutatur.

2124. — Cum onus faciendae denuntiationis sit onus personale, qui illud onus adimplere non potest per se non tenetur illud adimplere per epistolam aut aliam personam ².

Verum ne lex denuntiationem praecipiens frustranea pluribus in casibus evadat, *Instructio* Sancti Officii a. 1866 normas aliquas dedit servandas quibus denuntiatio iudicialis, quae esset impossibilis in pluribus casibus difficilioribus, possibilis reddatur. Haec igitur statuit citata *Instructio*: « Denuntiationis onus est personale et ab ipsa persona sollicitata adimplendum. Verum si gravissimis difficultatibus impediatur, quominus hoc perficere ipsa possit, tunc vel per se, vel per epistolam, vel per aliam personam sibi benevisam suum adeat Ordinarium vel Sanctam Sedem per Sacram Poenitentiarum, vel etiam per hanc Supremam Inquisitionem (S. Officium), expositis omnibus circumstantiis, et deinde se gerat iuxta instructionem, quam erit acceptura. Si vero necessitas urgeat, se gerat iuxta consilia et monita sui confessarii. Ast si nullo impedimento detenta denuntiationem omnino renuat, in hoc casu aliisque supra memoratis laudandus est confessarius qui operam suam poenitenti non denegaverit, et vel Ordinarium vel Sanctam Sedem pro opportunis providentiis consuluerit, suppresso tamen poenitentis nomine. Formulas autem hisce in casibus adhibendas tradunt probati auctores, quos inter Pignatelli Consult. 104, Carena, Albitius, etc.» ³.

Haec autem verba non indicant, ut quidam volunt ⁴, denuntiationem in casu gravissimarum difficultatum fieri posse a sollicitato per epistolam aut aliam personam sibi benevisam, sed solum vel per epistolam vel per personam sibi benevisam posse sollicitatum, qui denuntiare personaliter tenetur, recurrere ad S. Officium aut ad Ordinarium loci, ut sibi mittatur

¹ Similia habet Bouix, *De iudiciis*, p. 2, sect. VI, coll. 2, c. 4, § 3: « Potest libellus denuntiatorius per epistolam mitti, sed tunc iudex vocabit denuntiatorem, et exquiret, an libellum pro suo agnoscat, atque id in actis ponetur. Si vero opportunum existimet iudex non vocari ad Curiam eum, qui denuntiationem per litteras misit, et ille in dioecesi existat, nominari debet commissarius, qui denuntiatorem adeat, et an epistolam denuntiatoriam pro sua agnoscat, sciscitetur. Quodsi extra dioecesim existat denuntiator, idem obtinebitur per remissoriales litteras ad iudicem loci ».

² Brevi exponit argumenta contra denuntiationem per interpositam personam et per litteras, Rota, *l. c.*, n. 431, his verbis: « Advertendum est quod nemo tenetur denuntiare, si et quando quis prudenter timeat grave damnum propriae famae, vitae, bonorum, familiae etc., ex denuntiatione. Propterea, qui denuntiare non potest nisi per litteras, vel per internuntios, censendus est non teneri: quia relate ad litteras cum fundamento timeri potest, ne vel casu, vel de industria amittantur, et ab aliis aperiantur, ut quotidiana experientia docet; et relate ad nuntios prudens periculum est, ne apud ipsos, vel per ipsos, tum sollicitata, tum sollicitans infamentur; et sic in utroque casu grave damnum rationabiliter timetur ». Huc etiam pertinet Epistola circularis Secretariae Status a. 1919, sine alia datione omnibus Ordinariis missa. Cfr. *Monitore Ecclesiastico*, 1919, vol. 31, p. 79, 80.

³ *Instructio*, a. 1866, n. 7.

⁴ Cfr. infra ubi de doctrina Cerato, *l. c.*, n. 116.

instructio iuxta quam se gerere postea debeat in facienda personali, quae ipsi imponitur, denuntiatione delinquentis ¹.

Quae interpretatio *instructionis* evidentior apparet si examini subiiciantur formulae ab auctoribus allatae ad quas remittunt verba ipsius *instructionis*. Pignatelli ², ita formulam adhibendam describit ³: « A denuntiante fiat *Memoriale*, in quo declaret se aliquid habere exponendum, pertinens ad S. Officium, et ideo rogat Ill. ac Rev. Episcopum, ut personae prudenti ex clero saeculari, vel regulari committat, quae ad recipiendam suam personalem denuntiationem ad talem locum omni cautela et secreto, se conferat, ut ita possit denuntians suae conscientiae providere. Deinde *memoriale* subscribitur nomine et cognomine exponentis. Potest porro dictum *memoriale* mediante confessario transmitti ad Praelatum, qui, noscens illud referri ad negotium spectans ad S. Officium, maximo secreto, id recipere debet; et duas assumit graves religiosas ac zelantes personas quarum alteram pro notario vel actuario adhibebit in *Acta* scribenda, alteram vero pro delegato speciali ad recipiendam denuntiationem ». De iure autem vigente potest Ordinarius dispensare ab adhibendo notario ⁴.

Quae cum ita sint non videtur ullo modo admittenda doctrina illorum auctorum qui docent denuntiationem sollicitantium fieri posse triplici modo *aeque legali* ⁵.

2125. — Ut igitur denuntiatio legalis seu iudicialis sit requiritur ut fiat coram iudice competente vel eius delegato. Iudex Ordinarius competens in hac re, praeter Romanum Pontificem et Sanctum Officium, est Ordinarius loci etiam quando agitur de denuntiando confessario regulari exem-

---

¹ « Nota verba illa: *tunc per se, vel per epistolam, vel per aliam personam sibi benevisam*. In hypothesis adversariorum (quod scilicet impeditus personaliter denuntiare teneatur per epistolam vel per aliam personam), quod his verbis Suprema praescribat, ut ab impedito comparendi *personaliter* denuntiatio fiat per alium modum, quid sibi vult illud *per se*? Rem significat aedepol ridiculam et absurdam; qua enim ratione, si quis impeditur comparere personaliter, *tunc per se* (quod idem adhuc est ac dicere *personaliter*) comparere debet? Quem etiam sensum habent verba, *vel per aliam personam sibi benevisam*?..... Si e contra ponamus, quod et veritas est, si quid video, Supremam illis verbis: *adeat Ordinarium, vel S. Sedem per se, vel per epistolam, vel aliam personam sibi benevisam*, iussisse sollicitatum, non denuntiare, sed exponere circumstantias omnes, non quidem sollicitationis, sed impediementi, quod a denuntiando deterret, et consilium petere a Superioribus, ut edoceatur quomodo se gerere debeat, omnia tunc optime current. Tunc enim congruenter praecipitur ut sollicitata, si *per se* denuntiare impeditur, saltem *per se* nempe personaliter, consilium petat, si et quando hoc perficere possit..... ». Rota, *l. c.*, nn. 436, 437.

² *Consultationes canonicae*, tom. I, consult. 104.

³ Apud Rota, *l. c.*, nn. 438 et 445.

⁴ *Instructio* a. 1866, n. 8.

⁵ Haec doctrina admittitur a Cerato, *l. c.*, n. 116, ubi docet denuntiationem fieri posse triplici modo, nempe personaliter, per epistolam, aut per benevisam personam, *aeque legali*, et citat pro confirmatione huius doctrinae *Instructionem* a. 1866. A Cerato, non dissentit Berardi, *l. c.*, n. 204 et sqs. Verum in illa *Instructione*, cuius textum supra retulimus, non dicitur denuntiationem fieri posse triplici modo *aeque legali*, sed proprie dicitur *denuntiationis onus* esse onus *personale* et ab ipsa *persona sollicitata implendum*. Decernitur deinde in casibus difficilioribus in quibus persona sollicitata impeditur personaliter denuntiare, recurrendum esse ad Sanctam Sedem vel ad Ordinarium loci ut faciliorem et possibilem reddant personalem denuntiationem iudicalem ex partiali dispensatione.

pto ¹. Regulares ad faciendam denuntiationem contra aliquem confratrem reum delicti sollicitationis non tenentur licentiam petere a suis Superioribus ². Non prohibetur tamen denunciator, antequam denuntiationem faciat, monere fraterne per se vel per Superiorem confratrem sollicitantem, dummodo tamen intendat facere suo tempore denuntiationem legalem. Post factam vero legalem denuntiationem nequit amplius confratrem fraterne monere, quia iureiurando secreti servandi ligatur ³.

Nomine *Ordinarii loci* hic veniunt Episcopi, Abbates et Praelati *nullius*, Vicarii et Praefecti Apostolici, Administratores dioecesium Apostolici ⁴, item Capitulum cathedrale et Vicarius Capitularis ⁵.

Aliqui auctores restringunt potestatem Vicarii Capitularis eo sensu quod ipsi non possint recipere denuntiationem contra regulares exemptos ⁶.

Verum ista exceptio et restrictio non videtur de iure vigente sustineri quia Vicarii Capitulares sunt veri Ordinarii locorum sede vacante, nec constat eorum facultates restringi circa hanc materiam ⁷.

Ordinarii locorum possunt etiam alios delegare ad recipiendas denuntiationes ⁸.

Utrum hic veniant nomine Ordinarii loci, seu utrum competentes sint ad recipiendam iudicalem denuntiationem sollicitationis Vicarii Generales, quaestio est inter auctores. Plures autem negant Vicarium Generalem sine mandato speciali denuntiationem iudicalem recipere posse, quia ipse non est iudex, quia causae huiusmodi sunt causae difficiliore, et quia *Instructio* a. 1866, n. 6, requirit ut is qui deputatur ad recipiendam denuntiationem scripto exaratam delegationem habeat *ab Episcopo* ⁹.

In hoc sensu citari potest *Instructio* 14 Iulii 1753 ¹⁰ qua dicitur Vicarius Generalis non gaudere facultate acceptandi denuntiationes vel delegandi ad acceptandas, sed recurrendum esse ad Sanctam Sedem seu ad Sanctum Officium ¹¹.

Consequenter ad has normas aliquis Archiepiscopus a. 1901 recurrit ad S. C. S. Officii ad obtinendam facultatem pro Vicario Generali delegandi ad recipiendas denuntiationes, quam Sacra Congregatio concessit ¹².

¹ Cfr. c. 501, § 2.

² Berardi, *l. c.*, n. 309.

³ Cfr. Berardi, *l. c.*, n. 296; Benedictus XIV, *De synodo dioecesana*, VI, 11, 10.

⁴ Cfr. c. 198.

⁵ Rota, *l. c.*, n. 408.

⁶ Ita Rota, *l. c.*, n. 408.

⁷ Berardi, *l. c.*, n. 192.

⁸ Berardi, *l. c.*, nn. 193 et 194.

⁹ Rota, *l. c.*, n. 409; Chelodi, *l. c.*, n. 88; Cappello, *l. c.*, nn. 288 et 449; De Smet, *l. c.*, n. 95 (?).

¹⁰ Cfr. *Monitore Ecclesiastico*, 1901, vol. 13, p. 6, 7.

¹¹ Cfr. tamen etiam Berardi, *l. c.*, n. 125.

¹² *Monitore Ecclesiastico*, *l. c.*; cui concessionem Card. Gennari hanc adnotationem ibidem adiecit p. 7: « Con questa concessione confermarsi la regola, che ai soli Vescovi, come inquisitori nati, non già ai loro Vicarii generali, compete il diritto di delegare ad altri la facoltà di ricevere le denunce di sollecitazione e che tal diritto i Vescovi non possono trasferirlo a' detti loro Vicarii, neanche in caso di necessità. Per fare ciò, fino a che non sia provveduto con generale decreto è mestieri ricorrere alla Suprema Congreg. del S. Officio ».

Alii e contra docent Vicarium Generalem denuntiationes recipere posse per se et etiam alios sacerdotes ad eas recipiendas delegare ¹.

Mihi videtur de iure vigente, habita praesertim ratione recentiorum Instructionum Sancti Officii, Vicarium Generalem posse quidem denuntiationes recipere, sed solum de mandato speciali Episcopi; ex eodem mandato potest etiam alios delegare sacerdotes ad recipiendas denuntiationes et ad faciendas diligentias.

Iudex competens ad recipiendam iudicalem denuntiationem est Ordinarius loci in quo sollicitator domicilium habet, etsi is domicilium habet extra dioecesim sollicitati; item Ordinarius poenitentis sollicitati. Praefertur tamen generatim Ordinarius loci ubi reperitur confessarius delinquens denuntiandus ².

Poenitens igitur sollicitatus ut suae satisfaciatur obligationi denuntiandi sollicitatorem comparere debet personaliter ad ipsam denuntiationem faciendam coram Romano Pontifice, vel coram Sancto Officio, vel coram Ordinario loci ³.

Ex eo quod obligatio denuntiandi onus est *personale* sequitur quod ipsum cesset vel melius suspendatur pro tempore quo poenitens sollicitatus impedimento detinetur illud adimplendi.

Verum si impedimentum non est absolutum sed solum relativum, ea media adhibenda sunt quae impedimentum removeere possunt et obligationis implementum possibile reddere ⁴.

Haec media adhibenda, ut possibilis fiat denuntiatio, ea sunt quae in *Instructione* a. 1866, n. 7 describuntur et quae supra retulimus.

Qui obligatione ligatur denuntiandi, per se, si possibile est, vel per alium vel per epistolam adeat Ordinarium vel Sacram Poenitentiarum eique exponat casum et paratus sit stare mandatis.

Si hoc faciat poenitens sollicitatus, qui aliquo impedimento ligatur, non incurrit certo poenas latas in non denuntiantes ⁵.

¹ Ita Berardi, *l. c.*, nn. 191 et 195; Cerato, *l. c.*, n. 119, ubi iterum loquitur de denuntiatione facienda per epistolam vel internuntium. Verum Berardi, *l. c.*, n. 462, p. 223 requirit in Vicario Generali delegationem Episcopi, et iusiurandum de secreto servando, retractando suam opinionem sub nn. 191, 195 expressam.

² Rota, *l. c.*, n. 411. Cfr. etiam Berardi, *l. c.*, n. 190. Cappello, *l. c.*, n. 449, docet denuntiationem faciendam esse apud Ordinarium loci ubi poenitens sollicitatus *hic et nunc* commoratur, exclusis Ordinariis locorum ubi delictum commissum fuit, ubi domicilium habent sollicitator aut sollicitatus. Item Cerato, *l. c.*, n. 119.

³ Id sat clare probatur ex *Instructione* a. 1866, n. 7 et ex Const. « *Sacramentum Poenitentiae* », § 2, ubi dicitur denuntiatio facienda competenti iudici... Rota, *l. c.*, nn. 412, 413.

⁴ Rota, *l. c.*, n. 417.

⁵ Ita Cerato, *l. c.*, n. 118, p. 99, 3, ubi haec scribit: « A simplici denuntiatione poenitens obligationi suae iam ita incipit satisfacere, ut non solum, ea intra mensem peracta, poenam excommunicationis effugiat, sed etiam vivere *tuta* conscientia valeat, et sic expectare, ut Superior vocet, si censuerit ad iudicalem denuntiationem faciendam ». Quibus verbis ni fallimur, admittit Cerato denuntiationem quam ipse simplicem appellat, non sufficere ad plene satisfaciendum obligationi a iure impositae. At si ita est cur in epistola crimen describendum erit? Si attendatur epistola circularis Secretariae Status a. 1919 apud *Monitore Ecclesiastico*, 1919, vol. 31, p. 79, 80 haec denuntiatio per litteras non est permitenda. Melius igitur erit per epistolam recurrere simpliciter ad Ordinarium loci ut providetur casui, quam in epistola delicti circumstantias describere et denuntiationem facere. At-

Si quaeratur utrum persona impedita a facienda denuntiatione iudiciali, se praesentando Ordinario loci, teneatur intra mensem recurrere ad Sanctam Sedem vel ad Ordinarium loci ad obtinendas instructiones circa modum se gerendi; respondeo, ad hoc utique teneri et quidem, si fieri potest intra mensem et sub gravi; poenam tamen latam in omittentes scienter denuntiationem non attingere negligentem in recursu hoc faciendo; quia poena lata est in omittentes denuntiationem, quae in hoc casu est impossibilis, et non in negligentes recursum ut fiat possibilis denuntiatio.

Pro praxi in casu quo denuntians facile personaliter comparere possit coram suo Ordinario ad suam faciendam denuntiationem haec adnotamus. Poenitens sollicitatus qui ex consilio seu ex praecepto sui confessarii ad denuntiationem tenetur, suum Ordinarium adeat, eique sub secreto indicet motivum quo motus Ordinarium ipsum adiit. Tunc Ordinarius prout specialia rerum adiuncta et vigilantis Praelati prudentia animum eius movent, vel ordinabit denuntiationem iudicalem fieri, vel nihil faciens denuntiationem ipsam iudicialiter non recipiet et evangelicam tantum seu paternam considerabit. Episcopo quippe pertinet videre an oporteat seu expediat in tali vel tali casu criminaliter procedere. In casu quo acta iudicialia omitantur, Ordinarius nullam declarationem a denuntiante exigere debet servandam in archivo, sed denuntianti silentium indicet et ipse rem in archivo suae conscientiae sepeliet. Si autem expedire Ordinarius putaverit denuntiationem iudicalem recipere, ipse per se recipiet adstante notario, vel alium iudicem delegabit cui notarium pariter adiunget.

Deinde alia peragentur iuxta *Instructiones* S. Officii, quae mittuntur facile Ordinariis locorum qui eas requirunt ¹.

Si difficultas oriatur sive ex parte denuntiantis, sive ex penuria sacerdotum, Ordinarius ipse per se vel per alium a se delegatum denuntiationem iudicalem, quam aliqui ² auctores extraordinariam iudicalem vocant, reci-

---

tamen ut per recursum aut per denuntiationem factam per epistolam evitetur delictum requiritur ut ita recurrens impedimento aliquo detineatur adeundi Ordinarium personaliter. Qui recursum interposuit tuta conscientia expectare potest ut Ordinarius provideat. Docet Cerato, *l. c.*, n. 118, ex simpliciter denuntiatione quae fiat describendo in epistola ad Superiorem delictum et nominando delinquentem, sicut et ex iudiciali denuntiatione quae aliquo laborat vitio substantiali, non oriri peccatum *reservatum ratione sui*, sed utique oriri excommunicationem speciali modo reservatam. At haec distinctio non videtur vero niti fundamento, quatenus supponit dari denuntiationem cui attendere debeant Superiores ecclesiastici, quae iudicialis non sit. Quaelibet falsa denuntiatio iudicialiter facta aut iudicialiter recognita est peccatum *ratione sui* reservatum et adnexam habet excommunicationem; denuntiatio autem facta aliis modis, per nuntium seu interpositam personam aut per epistolam, nisi a Superiore iudicialiter recognoscatur vocando denuntiantem in iudicium aut ipsum adeundo ad denuntiationem ipsam iudicialiter confirmandam, non est vera denuntiatio eique attendere non debet Superior prudens ne periculo se exponat innocentem condemnandi; cfr. Rota, *l. c.*, nn. 420-430. Etiam denuntiatio iudicialis potest aliquo vitio laborare et ita si vitium sit substantiale, ut si denuntians eam non subscripserit, non esset attendenda et impugnari posset. At quia forte tale vitium inobservatum manere potest, quia alia requisita habentur, talis denuntiatio si calumniosa sit peccatum est *ratione sui* reservatum, et adnexam habet excommunicationem. In tali casu Cerato, *l. c.*, 118, p. 99, docet haberi quidem peccatum *reservatum ratione sui*, non vero excommunicationem.

¹ Cfr. Rota, *l. c.*, n. 441 et sq.

² Cfr. Berardi, *l. c.*, n. 194 et sqs.

pere potest, iuxta formulas allegatas in instructionibus S. Officii. Id iam antiquitus concedebatur Ordinariis locorum ¹. Id nunc expresse et clarius conceditur in *Instructione* a. 1866, n. 8. At hac facultate Ordinarii uti debent solum ex causa rationabili ².

2126. — *g) Causae excusantes a denuntiatione.* - Causae excusantes a denuntiatione facienda duplicis speciei sunt. Aliae enim excusant modo absoluto et in perpetuum ita ut denuntiatio, quando ipsae existunt, non amplius ullo modo urgeat. Aliae e contra excusant partialiter ita ut is qui denuntiationem facere debet non liberetur modo absoluto, sed solum liberetur ab ea facienda intra certum tempus, vel a certa forma iudiciali. Modo absoluto liberatur ab onere denuntiationis qui sollicitatus est a persona quae nunc, scilicet quando urgeret obligatio, mortua est; modo relativo seu partialiter excusatur a denuntiatione facienda qui ignorat legem denuntiationem praecipientem, vel qui in simplicitate constitutus malitiam sollicitationis nondum apprehendit.

De aliquibus causis excusantibus iam locuti sumus in praecedentibus, praesertim ubi sermo fuit de iis qui denuntiari debent et de iis qui denuntiare debent. Hic quaedam addenda sunt ad materiam hanc, quantum fieri potest, exhaustiendam.

α) Inter causas excusantes quae modo absoluto liberant sollicitatum ab onere denuntiandi quae sequuntur enumerari possunt.

Excusatur absolute, ut iam vidimus, a denuntiatione sollicitatus, si sollicitator mortuus est ³.

¹ Ita S. Officium Cardinali Friderico Borromaeo, die 27 Septembris 1624 scripsit: « Quando il penitente persistesse nella medesima resistenza, Nostro Signore si contenta che dal Vescovo o dall'Inquisitore si dia autorità al confessore di ricevere per scrittura e con giuramento la denunzia, per portarla subito a chi gli avrà data autorità di pigliarla ». Apud Berardi, *l. c.*, n. 195.

² Berardi, *l. c.*, n. 196. Idem Berardi, *l. c.*, n. 199, describit modum recipiendae denuntiationis in confessionariis. At de hoc modo recipiendi denuntiationes instructio S. Officii a. 1866 non loquitur, nec videtur ea uti posse Ordinarius loci, confessarium delegando ad hoc. Qui denuntiationem facere nequit nisi in confessionariis, quousque in tali impossibilitate constitutus est excusari videtur a denuntiatione facienda. Idem affirmandum videtur de eo qui denuntiationem facere tantum potest per litteras aut per interpositam personam. Aliter Berardi, *l. c.*, n. 204 et sqs. Attamen sollicitatus qui potest litteras ad Ordinarium mittere hoc medio uti debet, sicut et medio interpositae personae ad recurrendum ad Episcopum ut ipse si fieri potest denuntiationem legalem fieri curet. Hoc autem, ut iam diximus, concedendum est Berardi et Cerato affirmantibus denuntiationes per litteras aut per interpositam personam supplere posse denuntiationem iudicialem, quod scilicet is qui vel recurrit ad Ordinarium exponendo ei suam difficultatem executioni mandandi denuntiationem, vel in ipsa epistola denuntiationem faciendo, donec instructiones aut mandata recipiat ab Ordinario cui recursum fecit, tutus in conscientia esse potest et poenam nullam incurrit.

³ Cfr. supra ubi de onere denuntiandi Berardi, *l. c.*, 283; Rota, *l. c.*, 367; Bucceroni, *l. c.*, n. 42, 3.

Mors sollicitantis semper liberat sollicitatum ab onere denuntiandi, etsi mors multo tempore post sollicitationem acciderit. Attamen in hoc casu, quo scilicet mors multo post sollicitationem evenierit, sollicitatus, qui alia causa excusante exoneratus non fuerit, a denuntiatione facienda intra mensem, si scienter eam omiserit, poenam non denuntiantium incurrit, a qua morte sollicitati non liberatur, sed absolvendus est.

Excusatur a denuntiatione sollicitatus si evidentissime et manifestissime constet sacerdotem sollicitantem iam fuisse emendatum, quia in casu denuntiatio utpote inutilis, detractionem contineret et crudelitatem saperet. Casus tamen huiusmodi est rarissimus, nec enim quodlibet emendationis signum sufficit ad manifestissimam et evidentissimam emendationem demonstrandam ¹.

Excusat certe a denuntiatione periculum publicitatis et scandali ².

Excusat a denuntiatione timor rationabilis gravis damni in vita, fama, et bonis temporalibus, sive hoc grave damnum denuntianti sive eius parentibus vel affinibus proximis ex denuntiatione immineat ³.

Excusat probabiliter a denuntiatione cognatio aut affinitas in primo gradu cum sollicitante denuntiando ⁴.

Probabiliter excusat a denuntiatione facienda gratitudo sollicitati erga suum insignem benefactorem sollicitantem, a quo ipse sollicitatus necessarium ad vitam subsidium accipit, si timendum sit ne, facta denuntiatione, subsidium amittatur, quia intolerabile esset quod quis sponte obligetur ad denuntiandum benefactorem ⁵.

Attamen certo admitti nequit doctrina qua admittitur debitum gratitudinis etiam tunc excusare a denuntiatione cum agitur de beneficiis datis vel dandis intuitu peccati turpis. Doctrina quae hoc ut licitum admittebat, ut laxissima et monstruosissima iussu S. Congregationis Indicis expuncta est ex operibus Sancii ⁶.

¹ Cfr. quae supra, n. 2118, ubi de ipsa obligatione denuntiandi, diximus. Cfr. Rota, *l. c.*, nn. 361 et sqs.; Berardi, *l. c.*, nn. 284-290; Ballerini-Palmieri, *l. c.*, V, 735; Bucceroni, *l. c.*, n. 42.

² Berardi, *l. c.*, n. 310; Tanqueray, *l. c.*, I, n. 598, c; Cappello, *l. c.*, 455, 6.

³ Ballerini-Palmieri, *l. c.*, VI, n. 741; Cappello, *l. c.*, n. 452; Noldin, *l. c.*, n. 379; Bucceroni, *l. c.*, n. 37; Berardi, *l. c.*, n. 319; Rota, *l. c.*, n. 372.

Addit tamen Bucceroni: « Bene autem Salmanticenses dicunt etiam cum quocumque damno faciendam denuntiationem, quotiens ex hoc crimine oriretur despectus huius Sacramenti et animarum perniciēs. Hoc autem quamvis posset non intercedere, quando certo cognosceretur aliquem semel sollicitasse, non ex despectu Sacramenti, sed amore libidinis, utique eveniret quando sollicitatio oriretur ex parvipendentia Sacramenti, vel si sollicitans esset vir potens et frequenter sollicitaret. In his ergo casibus ratio boni communis et praecavendi damnum religionis, praeponderat cuicumque privato damno adeoque nunquam esset omittenda denuntiatio ».

⁴ Berardi, *l. c.*, n. 322; Noldin, *l. c.*, n. 379; Cappello, *l. c.*, n. 452; Rota, *l. c.*, n. 373; Cerato, *l. c.*, n. 108.

⁵ Berardi, *l. c.*, n. 324; Noldin, *l. c.*, n. 379; Cappello, *l. c.*, n. 452.

⁶ Cfr. Berardi, *l. c.*, n. 324.

Probabiliter pariter excusat a denuntiatione facienda intima amicitia cum persona sollicitante; quia amicus huiusmodi est velut alter ego, et durissimum esset eum denuntiare ¹.

Attamen in his et similibus casibus semper admittenda est restrictio: nisi bonum commune praevalens aliud exigit ².

Generatim hoc admitti potest principium: Excusat ordinarie a denuntiatione facienda quodvis incommodum grave, extrinsecum seu non concomitans ipsam denuntiationem, reale aut rationabiliter pertimescendum et non aliter evitabile ³.

Ad incommodi gravitatem diudicandam habenda est, praeter alia, etiam ratio indolis poenitentis sollicitati cui onus incumbit denuntiandi. Ita facile incommodum quod pro muliere normali et sana non est grave, facile grave evadere potest pro muliere nervosismo aut hysterismo laborante aut etiam pro muliere simpliciter aegrotante ⁴.

Generatim non excusatur a denuntiando confessario mulier sollicitata ex solo ordinario timore quod confessarius in notitiam factae denuntiationis deveniat et ipsa eius odium incurrat, quia generatim talis timor est vanus, cum admodum difficile sit ut denuntiatus cognoscere possit quis denuntiaverit, et deinde quia tale incommodum est velut intrinsecum cuilibet denuntiationi. Verum si in aliquo casu rarissimo mulier ex famulatu vivens parochi in aliquo pago montano, ubi solus sacerdos parochus est, vere timere possit ut, si denuntiet, parochus de eius denuntiatione certior fiat et eam a famulatu ex quo vivit dimittat, causa sufficiens videtur adesse ad eam quousque tales condiciones durant excusandam ⁵.

Excusari videtur a denuntiatione poenitens qui sollicitavit confessarium ad turpia, cui ille simpliciter consensum praebeuit ⁶.

Contradicunt plurimi auctores, ex variis responsis S. Officii ⁷.

Verum quidquid est de iure ante Codicem vigente, post Codicem qui denuntiando se exponeret periculo suum denuntiationem acceptanti manifestandi peccatum, videtur a denuntiatione excusari. Codex enim ad delictum omissionis denuntiationis requirit in omittente plenam imputabilitatem ut constat ex dictione can. 2368, *qui scienter omiserit* ⁸; at periculum manifestandi suum peccatum extra confessionem est sat grave incommodum pro poenitente quod sufficiat ad eum excusandum ab observantia legis poenalis ⁹.

Idem adfirmandum videtur de poenitente quolibet sollicitato ad turpia qui delictum confessarii denuntiare vix possit quin simul suum fateatur peccatum. Talis esset poenitens sollicitatus his verbis vel similibus: *Haec tua*

¹ Berardi, *l. c.*, n. 323; Noldin, *l. c.*, n. 379; Cappello, *l. c.*, n. 452.

² Berardi, *l. c.*, n. 325; Noldin, *l. c.*, n. 379; Cappello, *l. c.*, 452.

³ Berardi, *l. c.*, n. 327 et sqs.; Cerato, *l. c.*, n. 107.

⁴ Cfr. Berardi, *l. c.*, n. 332.

⁵ Cfr. Berardi, *l. c.*, n. 333 in sensu aliquatenus severiori; item Cerato, *l. c.*, n. 109.

⁶ Ita S. Alphonsus, *l. c.*, VI, 681, quem optime defendit Rota, *l. c.*, nn. 336-350.

⁷ Cfr. Berardi, *l. c.*, nn. 34-44 et 334.

⁸ Cfr. c. 2229, § 2.

⁹ Cfr. c. 2205, §§ 2 et 3.

peccata excitant in me desiderium te fruendi. Aliis tui copiam fecisti; concede ne etiam mihi, si hodie veniam ad te etc. ¹.

Recte enim censetur noluisse Romanum Pontificem obligare poenitentes ad denuntiandos confessarios, quos ipsi tentaverint, vel quos suorum peccatorum accusatione delinquere fecerunt, ob magnam difficultatem, quae deterreret poenitentes a denuntiatione facienda in his casibus in quibus sollicitationis delictum ab ipsis causam vel occasionem habuit; tum quia, si denuntiarent, valde periclitaretur eorum fama, tum quia lex nimis ardua eis redderetur ².

Obiiciunt rem arduam non esse in allatis casibus denuntiationem, quia timendum non est famam poenitentis periclitari posse, ubi confessarius, quae ad ministerium et prudentiam spectant, praestiterit et docuerit poenitentem de modo faciendi denuntiationem sollicitantis suum reticendo peccatum, praesertim cum de consensu a se praestito poenitens interrogari non possit. At tam facile non est in praxi mulieribus, quae maxima animi debilitate et timiditate laborant et plerumque nimium seipsas amant, persuadere de obligatione denuntiandi confessarium circa delictum quod ab ipsis initium sumpsit, quia licet ipsae non interrogentur de suo consensu praestito, nec de hoc deponere debeant, tamen faciliter et naturaliter gravis terror eas occupat ne accusatus confessarius vel in iudicio vel extra, earum detegat crimen ad sui defensionem, aut ad vindictam factae denuntiationis, et quasi spectrum haec cogitatio eas valde terreat et obstringat ³.

Alia causa absolute excusans a denuntiatione est dispensatio. Est enim lex denuntiationem sollicitationis praecipiens substantialiter lex ecclesiastica, a qua proinde Ecclesia dispensare potest. Qua in re notandum est dispensatione opus non esse quando causa excusans ex se existit, et quando probabiliter, probabilitate utique solida, poenitens a denuntiatione facienda excusatur. Dispensatio potest esse totalis et partialis, perpetua aut temporanea seu ad auferendam omnino obligationem aut ad eam differendam.

Partialem dispensationem aut dilationem denuntiationis concedere potest etiam Ordinarius loci si ad ipsum recurratur. Immo, recursum ad Ordinarium interposito, obligatio denuntiandi ex seipsa differri videtur quousque Ordinarius provideat aut recurrenti respondeat. Dispensationem vero absolutam non potest generatim concedere Ordinarius, si tamen concedat tam confessarius quam poenitens iudicio Ordinarii acquiescere possunt ⁴. Concedit e contra aliquando ex iusta causa dispensationem etiam absolutam et perpetuam Sacra Poenitentiaria et etiam Ordinarius in certis casibus a iure admissis ⁵.

Verecundia quae cuilibet denuntiationi sollicitationis veluti intrinseca est praesertim mulieribus non constituit generatim incommodum grave quo poenitens a denuntiatione facienda excusetur; at in aliquo casu speciali,

¹ Etiam in hoc casu docent communius auctores denuntiationem faciendam esse. Cfr. Berardi, *l. c.*, n. 334; Cerato, *l. c.*, n. 114.

² Ita fere ratiocinabatur ante Codicem S. Alphonsus, *l. c.*, VI, 681, quando lex clausulam *scienter* non habebat; multo magis valet ratiocinatio de iure vigente.

³ Cfr. Rota, *l. c.*, nn. 344, 345.

⁴ Berardi, *l. c.*, n. 361.

⁵ Cfr. c. 81; Berardi, *l. c.*, nn. 256 et sqs. Cfr. etiam quae supra n. 2125, p. 574 diximus de Ordinario recipiente denuntiationem ut paternam et non legalem.

si extraordinaria sit et insuperabilis, causa esse potest sufficiens ad obtinendam dispensationem ¹.

Inter causas excusantes a denuntiatione admitti nequit consuetudo non denuntiandi ².

2127. — β) Inter causas partialiter excusantes et obligationem denuntiandi ultra mensem differentes sequentes enumerari possunt.

Excusat ignorantia legis; quousque enim poenitens sollicitatus obligationem denuntiandi a lege impositam non cognoscit reus delicti esse nequit. Sufficit autem ad excusandum ignorantia etiam supina et crassa, quia lex plenam imputabilitatem requirit ³.

Quod dicitur de ignorantia valet et de inadvertentia itemque de quibuslibet circumstantiis quibus imputabilitas sive ex parte intellectus sive ex parte voluntatis minuitur.

In casu valde difficili excusari videtur poenitens usque dum tempus ei suppetat consulendi doctores vel dum confessarius cui casum proposuit ei responsum dederit.

Excusatur temporanee poenitens in simplicitate constitutus quousque malitiam percipiat factae sibi sollicitationis ⁴.

Casus differendae denuntiationis esset si hic et nunc persona sollicitata non possit se conferre personaliter ad Ordinarium loci ad faciendam denuntiationem, ut si agatur de moniali clausurae lege adstricta, de filia familias, de muliere qualibet extra civitatem episcopalem degente et confessarius operam suam praestare ei non possit quia ibi transeunter tantum comoratur, vel nolit. In his casibus talis persona excusatur a facienda denuntiatione quousque ei opportunitas detur eam faciendi. Attamen talis persona sollicitata in talibus circumstantiis, tenetur cum primum poterit, id est saltem intra mensem, licet, ut dictum est supra, non sub sanctione censurae, ad Sacram Poenitentiarium aut ad Ordinarium per se aut per confessarium, aut per aliam personam vel per epistolam recurrere, ut suo casui provideatur.

¹ Cerato, l. c., n. 110. « Albitius, *De inconstantia in fide*, c. 35, haec habet: « Fuit resolutum, 28 Iunii 1597, 28 Februarii 1598, et 15 April. 1612, quod, quando mulier est nobiles et verecunda, nec potest induci ad deponendum, in Urbe Romae consulatur Sacra Congregatio. Si vero extra Urbem, consulatur Episcopus vel inquisitor, qui si habent difficultatem, consulant Sacram Congregationem, sin minus dent facultatem confessariis absolvendi poenitentem, quae iustis de causis denuntiare recusat; quae tamen debet absolvi sub conditione, quod cessantibus causis teneatur hoc facere ac etiam non adire amplius confessarium, a quo fuit sollicitata ». Apud Berardi, l. c., n. 312. De casu simili quo poenitens adduci non potest ad denuntiandum haec scripsit Viva: « Equidem olim in casu non absimili per epistolam adivi Innocentium XI, qui benigne dignatus fuit facultatem mihi tribuere absolvendi pro ea vice poenitentem citra onus denunciandi, quod fatebatur subire non posse, panici cuiusdam timoris praetextu ». Dominicus Viva: *Damnatae theses ab Alexandro VII, Innocentio XI, et Alexandro VIII, necnon Iansenii ad theologicam trutinam revocatae iuxta pondus sanctuarii*, ed. 2, Propositio 7. Alexandri VII, n. 7, pag. 26.

² Berardi, l. c., nn. 297 et sqs.

³ Cfr. cc. 2229, § 2 et 2368, § 2.

⁴ S. Officium 11 Maii 1707; Berardi, l. c., n. 305.

Huc etiam spectat responsum Sancti Officii, 22 Ianuarii 1627 ¹, quo declaratur mulieres sollicitatas non teneri ad denuntiationem, si ministri et vicarii Episcopi in longinquis regionibus degentes, sine gravi incommodo adiri nequeant. Cessantibus autem gravibus incommodis, quia, e. g., Episcopus delegavit confessarium ad denuntiationem excipiendam, vel quia illic ipse Episcopus occasione visitationis transit, omnino ad denuntiationem faciendam obligantur. Si confessarius poenitenti operam suam praestare recuset, poenitens, ut videtur, non tenetur ad alium recurrere qui eidem pariter operam suam recusare posset, at obligatio in his casibus non cessat, sed suspenditur usque dum opportunitas detur denuntiandi ².

Persona sollicitata tenetur utique, in casu impedimenti, recurrere ad Ordinarium ut ei provideatur modus legitime denuntiationem faciendi, at quousque ei responsum dederit Ordinarius vel alius legitimus Superior cui recursum est, ad denuntiationem faciendam non tenetur. Omnino dissuadendum videtur ne denuntiatio fiat per epistolam per publicos tabellarios seu per *postam* mittendam ³.

2128. — 2° *Poena omittentium debitam sollicitantium denuntiationem.* - Fidelis qui scienter omiserit eum, a quo sollicitatus fuerit, intra mensem denuntiare, incurrit in excommunicationem latae sententiae nemini reservatam, non absolvendus nisi postquam obligationi satisfecerit aut se satisfacturum serio promiserit ⁴.

Codex melius ius praecedens determinavit et etiam aliquantulum mitigavit, requirens in omittente plenam imputabilitatem, introductione verbi *scienter*, cuius vim iuridicam in praecedentibus iam explicavimus ⁵. Vi huius canonis excusat a poena excommunicationis incurrenda mentis debilitas, ignorantia iuris et facti etiam supina et crassa, minor aetas, metus gravis et etiam levis ⁶.

Poenitens sollicitatus qui nullo impedimento detentus recusat acceptare obligationem denuntiandi adimplendam intra mensem non potest absolvi, quia dispositionibus necessariis caret ⁷.

Attamen si ipse promittat intra tempus hoc se recursurum ad obtinendam dispensationem videtur absolvi posse, dummodo seria sit promissio.

Ad seriam promissionem generatim non requiritur ut promissio ipsa iureiurando firmetur ⁸.

¹ Apud Rota, *l. c.*, n. 372.

² Berardi, *l. c.*, n. 336.

³ Ep. Circularis Secretariae Status, a. 1919, *Monitore Ecclesiastico*, vol. 31, p. 79, 80. Nec audiendi sunt, ut videtur, qui aliud admittunt ut Cappello, *l. c.*, n. 452, 3; Cerato, *l. c.*, nn. 116, 118 et passim; Berardi, *l. c.*, n. 337. Cfr. Tanquerey, *l. c.*, I, 598, b; Marc-Gester-mann-Raus, *l. c.*, II, n. 1799, 1, a; Pistocchi, *l. c.*, 242.

⁴ C. 2368, § 2.

⁵ C. 2229, § 2.

⁶ Cerato, *l. c.*, 102, docet metum levem non excusare et citat c. 2205, §§ 2, 3; at hic applicandus est canon 2229, § 2, ubi sermo est de poenis latae sententiae.

⁷ Cerato, *l. c.*, n. 98.

⁸ Cappello, *l. c.*, n. 457.

Si poenitens serio promittat se denuntiaturum absolvi potest non solum a peccatis, sed etiam ab excommunicatione iam contracta. At in casu si denuntiatio statim possibilis est, quam primum fieri debet, seu poenitens promittere debet se eodem die denuntiaturum vel, si dies festus sit, die sequenti, quia in casu mensis iam elapsus est ¹.

Si poenitens ob omissionem denuntiationis poenam incurrerit et deinde ei impossibilis fiat denuntiatio ex superveniente impedimento, absolvi potest si promittat se denuntiaturum cessante impedimento. Si postea, impedimento ablato, non denuntiet, censura non reviviscere videtur ².

Sunt qui affirmant excommunicationem incurrere non solum fidelem omittentem denuntiationem debitam sed etiam confessarium ad hanc omissionem concurrentem ad normam c. 2209, § 3 ³; id tamen verum non videtur, quia poena iure statuta est in poenitentem non denuntiantem, non vero in confessarium, cui poena ipsa non aptatur cum ipse denuntiationem facere non possit, quae necessaria fuisset, saltem in promissione, ad obtinendam absolutionem.

Ut poena incurratur requiritur ut poenitens sciat obligationem adesse denuntiandi et quidem gravem; obligationem urgere intra mensem; obligationem urgere sub poena excommunicationis. Si cognoscat quidem obligationem gravem denuntiandi, at non sciat sanctionem excommunicationis adnexam esse huic obligationi, obligationem negligens seu denuntiationem omittens peccat quidem, at poenam non incurrit, quia deest contumacia. Si poenitens cognoverit quidem obligationem gravem denuntiandi et adnexam excommunicationem et putaverit statim obligationem urgere, excommunicatio incurritur, at expleto mense. Si vero putaverit obligationem non urgere intra certum tempus, quousque in tali bona fide duraverit, poenam non incurrit ⁴. Verum, iuxta alios auctores, si poenitens cognoverit obligationem et poenam adnexam et putaverit utramque statim urgere, censura probabiliter non incurritur nec post mensem. « Nam quamvis in utroque casu peccet graviter contra conscientiam, negligendo obligationem et protrahendo per notabile tempus executionem gravissimae obligationis, tamen non potest dici contumax in Ecclesiam cuius nescit praeceptum, quoad terminum praefinitum ad denuntiandum; et ideo, etsi praetergrediatur mensem a lege stabilitum, materialiter tantum in culpa est de praeteritione ista » ⁵.

Qui potest sine impedimento intra certum tempus denuntiare, infra mensem, et praevidet sub fine mensis ad denuntiandum concessi impedimentum diuturnum aut perpetuum, denuntiationem antequam impedimentum oriatur facere tenetur; quia qui, urgente iam lege, praevidet impedimentum legem postea implendi, legi prius satisfacere tenetur, nisi praevideat se durante adhuc obligatione a lege fore exemptum ⁶.

¹ Cfr. Cappello, *l. c.*, n. 457, ubi sine ulla distinctione dicit poenitentem promittentem denuntiationem absolvi posse ab excommunicatione. Cfr. etiam Giuseppe Frassinetti, *Compendio della teologia morale* ⁷, 1882, Tratt. XVI, cap. 9, punto III, p. 629, nota.

² Cappello, *l. c.*, n. 457, 3; Cerato, *l. c.*, n. 105; Noldin, *l. c.*, n. 378, 4, b.

³ Cerato, *l. c.*, 104.

⁴ D'Annibale, *Summula*, *l. c.*, III, n. 369.

⁵ Rota, *l. c.*, n. 398.

⁶ Noldin, *De principiis* ¹⁴, n. 174; Prümmer, *l. c.*, I, n. 226; Maroto, *Institutiones iuris canonici*, I, n. 208, B.

Utrum autem in hoc casu, expleto mense ad denuntiationem faciendam concesso, excommunicatio incuratur statim, aliqui affirmant ¹. Verum, quia tunc, impedimento perdurante, cessat aut saltem suspenditur obligatio denuntiationis, dum impedimentum et haec suspensio permanent, etiam contumacia, salvo meliori iudicio, deesse videtur, nec proinde poena incurri.

Quidquid autem est de hac controversia, non assentimur certe doctrinae ² asserenti censuram contrahi a sollicitato qui ad certum tempus denuntiandi obligationem, intra mensem tamen, neglexit, cum denuntiare posset et impedimentum quoque praevidisset, et postea antequam mensis ad denuntiandum concessus compleretur, poenitentia motus, a contumacia ope contritionis recessit, licet ex superveniente impedimento denuntiatio de facto locum amplius habere non possit. In hoc casu censura contrahi non videtur; ante finem enim mensis contrahi non potuit, quia nondum urgebat; post finem vero mensis contrahi nequit quia contumacia, sine qua censura concipi nequit, cessavit.

Certe etiam non contraheret censuram poenitens sollicitatus, qui, nulum praevidens impedimentum, denuntiationem remittit ad ultimos dies mensis, quibus advenientibus, impedimentum ad faciendam denuntiationem oritur. Impedimento enim durante deest contumacia.

2129. — VII. Violatio sigilli sacramentalis. - 1° Praenotiones. - Antequam ad huius delicti naturam describendam et definiendam progrediamur aliquas notiones theologicas circa sigillum sacramentale, eius obiectum, subiectum, et violationem tam directam quam indirectam praemittere volo, sine quibus notionibus natura delicti violationis sigilli vix comprehensibilis esset et quibus positis descriptio delicti data a Codice per se clara fit.

a) Notio sigilli sacramentalis. - Sigillum sacramentale auctores vario modo definiunt. Aliqui auctores ita simpliciter definiunt: Arcetissima obligatio secreti de his quae quis ex confessione sacramentali accepit, quae manifestata poenitentem prodere possint ³.

Aliqui moderniores, ad clariorem intelligentiam quaestionum circa hanc materiam agitarum, distinguunt duplicem acceptionem vocis sigilli sacramentalis, scilicet sigillum sensu stricto et sigillum sensu lato acceptum. *Sigillum sensu stricto* est strictissima obligatio servandi secretum et abstinendi ab omni usu extrasacramentali, invito poenitente, circa omnia quae

¹ Cfr. in hoc sensu Berardi, *l. c.*, n. 234.

² A Berardi, *l. c.*, n. 234, cum aliis admissae.

³ D'Annibale, *l. c.*, III, n. 357. En aliae aliquae definitiones eiusdem fere sensus: Tanquerey, *l. c.*, I, n. 502: « Sigillum sacramentale seu Confessionis est strictissima obligatio sub secreto servandi ea quae sacramentali confessione cognita sunt ». Noldin, *l. c.*, n. 406: « Sigillum sacramentale est obligatio confessarii servandi silentium de omnibus ex confessione sacramentali cognitis, quorum revelatio sacramentum redderet odiosum ». Rota, *l. c.*, n. 1: « Obligatio tacendi audita in confessione sacramentali, tum peccata, tum cetera omnia ad confessionem pertinentia, quae prolata cederent in iniuriam poenitentis vel Sacramenti ».

idem poenitens in ordine ad sacramentalem absolutionem obtinendam dixit, quorum manifestatio vel usus poenitentem proderet, aut saltem suspicionem audientibus aut videntibus ingereret. — *Sigillum vero sensu lato* acceptum est strictissima obligatio abstinendi ab usu notitiae habitae ex confessione sacramentali, cuius manifestatio vergeret in odium Sacramenti aut in gravamen poenitentis, etiam pro casu quo nullum revelationis periculum adsit ¹.

Huiusmodi distinctio sigilli retineri potest, quia apta videtur ad melius explicandos varios casus occurrentes et deinde etiam quia in Codice fundamentum habet ², salva quaestione utrum violatio sigilli late sumpti seu usus notitiae sacramentalis in iure poenali veniat nomine violationis sigilli.

Vocatur sigillum quia sicut epistolae, ut secretae servantur, sigillo muniuntur, ita sigillo muniri censentur quae ex confessione sacramentali cognoscuntur ³.

Sigillum sacramentale omni et sola confessione sacramentali oritur. Hinc non teneris sigillo si quis tibi sacerdoti confessario peccata sua manifestet consilii petendi causa, vel ad tibi illudendum, ad te decipiendum aut pervertendum seu sollicitandum, licet is dicat et declaret velle et intendere et obligare sub sigillo confessionis, et licet ipse revera putet te sigillo ligari ⁴.

Sacramentalis ea dicitur confessio quae fit in ordine ad obtinendam absolutionem a peccatis ⁵.

Non requiritur ad confessionem sacramentalem ut absolutione compleatur; sufficit ut accusatio peccatorum in ordine ad absolutionem obtinendam incepta sit. Confessio potest esse sacramentalis et tamen sacrilega ⁶.

¹ Ita fere Cappello, *De Poenitentia* ², n. 878; Vermeersch, *Theologiae moralis...* III², n. 505. Noldin, *l. c.*, ita definit sigillum sensu lato: « Obligatio strictissima servandi secretum et abstinendi ab omni usu extrasacramentali, invito poenitente, circa omnia quae ab eodem in ordine ad sacramentalem absolutionem dicta sunt, quorum manifestatio vel usus redderet quomodocumque sacramentum confessionis onerosum vel odiosum ». Distinctionem violationis seu melius revelationis sive directae sive indirectae confessionis ab omni usu notitiae ex confessione acceptae iam sat clare admiserat Rota, *l. c.*, n. 49, his verbis: « In primis cavendum est ne usus notitiae confessionis cum revelatione directa vel indirecta confessionis, verbis aut factis aut omissione aut aliquo alio modo facta, confundatur; tunc enim incassum de eo mentio specialis fieret. Proinde advertendum est quod omnis revelatio confessionis est usus notitiae confessionis, sed e contra non omnis usus confessionis est revelatio eiusdem, immo in re praesenti haec est huius usus specifica natura et definitio, quod sit *violatio sigilli extra revelationem confessionis*. Inter revelationem et usum attente distinguendum est, quia illa nunquam licet, iste vero licet, quando in gravamen poenitentis vel sacramenti non redundet ».

² Cfr. cc. 889 et 890.

³ Rota, *Enchiridion*, n. 1; Noldin, *l. c.*, n. 406.

⁴ D'Annibale, *l. c.*, III, n. 357; Rota, *l. c.*, n. 17: « Si quis animo pervertendi confessarium confiteatur illi tentationes et motiva, quae habet ad deserendam fidem, non modo nullum est servandum sigillum, sed talem poenitentem, ubi de perverso animo satis constet, potest et debet confessarius denunciare ». Rota, *l. c.*, n. 17. At quae de obligatione denunciandi generali modo dicuntur, non amplius valent.

⁵ Gury-Ballerini, *Compendium Theologiae moralis*, edit. 3, II, n. 647.

⁶ D'Annibale, *l. c.*, III, n. 357; Ballerini-Palmieri, *l. c.*, V, n. 597, haec habet: « Non esse necessarium ad obligationem sigilli quod poenitens in ipsa confessione habeat animum paratum seu propositum recipiendi absolutionem, si eum dispositum iudicet confessarius;

Ad sacramentalem autem confessionem non requiritur in sacerdote animus seu intentio explicita poenitentem, quem in confessione audit, absolventi. Vel enim haec intentio dicenda est contineri in facto ipso audiendi confessionem aut dicendum est intentionem ipsam non esse necessariam ¹.

Hoc tamen tenendum: in dubio utrum poenitens aliquid in confessione sacramentali dixerit necne, dicendum est confessarium teneri ad sigillum ².

Sacramentalis est etiam *confessio* facta laico vel sacerdoti non confessario, qui confessarios se finxerint et tales reputentur a poenitente ³.

E contra non esset sacramentalis confessio scienter facta laico vel sacerdoti iurisdictione carenti ⁴.

Obligatio sigilli sacramentalis est gravissima obligatio iustitiae et religionis ex iure naturali, ex iure divino et partim etiam ex iure canonico profluens ⁵.

S. Alphonsus ⁶, triplicem in violatione sigilli malitiam admittit gravem: sacrilegii, infidelitatis, detractionis si peccatum non sit publicum. Verum malitia contra secretum est malitia contra iustitiam, non vero contra fide-

posset enim poenitens tunc velle inchoare confessionem ex se sufficientem in ordine ad absolutionem, reservando sibi potestatem, si velit, postea non exigendi absolutionem, sed eam differendi ad occasionem magis opportunam. Et sane multiplices de hoc casus fingi possunt et non chimaerici incipientium confessionem cum proposito recipiendi alio tempore absolutionem ». Lugo, *De virtute et sacramento poenitentiae*, disp. 23, n. 46, haec de hoc casu habet: « Non approbo quod aliqui faciunt, qui ut sacerdotem ad sigillum obligent dicunt se velle confiteri et postquam rem quam volebant, quasi in confessione narrarunt dicunt: *Pro nunc non curo de absolutione; volo enim illam in aliud tempus differre*. Hoc, inquam, non approbo; quia hi ab initio accedere videntur absque ullo animo absolutionis exigendae, sed solum in fraudem et ut privilegium sigilli lucrentur, fingunt, se animo absolutionis obtinendae velle confiteri, cum revera habeant animum omnino contrarium. Ad inducendam ergo hanc sigilli obligationem, oportet bona fide accedere cum animo non impediendi absolutionem, si confessarius absolvendum iudicet et certe absque animo contrario. Alioquin quotiens aliquis cum sacerdote loquitur, posset dicere se loqui in confessione et cum animo absolutionem suo tempore obtinendi ».

¹ Lugo, *l. c.*, disput. 23, n. 44, contra Suarez asserentem obligationem sigilli non induci, si confessarius initio declaret se nolle audire confessionem. Cfr. Ballerini-Palmieri, *l. c.*, V, n. 526.

² S. Alphonsus, *Theologia moralis*, VI, n. 637.

³ Gury-Ballerini, *l. c.*, II, n. 648. Dissentit Vermeersch, *Theologiae moralis*... III^a, n. 597, ubi haec habet: « Quid si quis confiteatur laico quem putat esse sacerdotem? Laicum istum deceptorem sigillo obligari, multi tenent, quia poenitens conscientiam suam in ordine ad confessionem patefecerit. Quod hoc fecerit intentione confessionis, non est ambigendum. Sed ordo ad confessionem obiective nullus est sine ministro; nec intentio Sacramenti efficit ut Sacramentum habeatur. Iam vero sigillum Sacramento non mere intentione Sacramenti destinatur. Casus itaque diversus est eius qui audit quod in veri Sacramenti usu alii confessario narratur (cfr. de re Lugo, Poenit. d. 23, n. 40, 41; D'Annibale, *l. c.*, III, 357; Cappello, *l. c.*, II, 890). Verum procul dubio sub sigillum cadit quod accusatur sacerdoti carenti iurisdictione. Namque cum confessio compleatur absolutione valida, satis est ut minister ille iurisdictione muniatur ». Cfr. etiam infra n. 2143.

⁴ Gury-Ballerini, *ibidem*, 648.

⁵ Cfr. D'Annibale, *l. c.*, III, 538; Gury-Ballerini, *l. c.*, II, n. 647; Rota, *l. c.*, n. 2; Noldin, *l. c.*, n. 407; Tanquerey, *l. c.*, I, n. 506.

⁶ *L. c.*, VI, n. 635.

litem. Duplex autem potest esse malitia contra iustitiam in violatione sigilli, altera contra secretum commissum, altera contra famam proximi ¹.

Obligatio religionis est semper gravis, nec admittitur, in violatione directa sigilli, parvitas materiae, licet admittatur parvitas peccati ex inadvertentia ²; admittitur vero parvitas materiae in violatione sigilli etiam directa, quatenus est violatio iustitiae, idque evenit, quotiens ex revelatione peccati parvum nocumentum poenitenti causatur ³.

2130. — Tanta et tam gravis est obligatio sigilli sacramentalis ut nunquam dari possit circa eam dispensatio, ne a Romano quidem Pontifice, quia agitur de iure divino indispensabili ⁴.

Item tam graviter urget obligatio sigilli sacramentalis ut nulla admittatur causa ab ipso excusans, nec ex parte confessarii qui tenetur potius morti se subicere quam sigillum violare; nec ex parte tertiae personae quam innocentem damnari permittere debeo si nonnisi ex confessione delinquentis mihi facta ipsam iniuste damnari sciam; nec ex parte ipsius rei publicae quae gravissimum damnum pati debet, quod ego avertere possem revelatione confessionis. Verum confessarius qui advertat ex confessione alicuius peccati sibi, vel tertiae personae vel reipublicae grave damnum imminere, poenitenti imponere debet, si fieri potest, ut damnum ipsum impediat, et si poenitens id facere recuset, absolutionem ei indisposito denegare debet ⁵.

Quodsi post absolutionem concessam advertet confessarius necessitatem monendi poenitentem de obligatione impediendi damnum, etiam tunc, petita licentia monitio est facienda. Si autem factae monitioni poenitens non acquiescat et renuat, confessarius dissimulare potest; quia praeferenda est sigilli observatio vitiationi cuiusvis mali seu damni, quod per violationem sigilli haberi possit ⁶.

2131. — Unicus casus in quo cessat obligatio sigilli sacramentalis est casus in quo poenitens dat licentiam secretum manifestandi. Ratio est quia sigillum constitutum est praesertim favore poenitentis, cui proinde poenitens renunciare potest ⁷.

Verum haec licentia praesumi nunquam potest, sed debet esse expressa et spontanea atque qui eam habet eadem cautissime uti debet, et si eam quovis modo antea datam poenitens revocet, eadem amplius confessarius uti nequit ⁸.

Licentia virtualis, praesumpta, interpretativa quamvis probabilissima

¹ Cfr. Ballerini-Palmieri, *l. c.*, V, n. 593.

² Lugo, *De poenitentia*, disput. 23, n. 69.

³ Lugo, *l. c.*, disp. 23, n. 17; Ballerini-Palmieri, *l. c.*, V, n. 593 et ibidem n. 594 de opinione quorundam qui parvitatem materiae admittebant contra communem doctrinam.

⁴ Ballerini-Palmieri, *l. c.*, V, n. 591.

⁵ Tanquerey, *l. c.*, I, n. 508; Prümmer, *l. c.*, III, n. 445; Rota, *l. c.*, nn. 5-10 et 35; Noldin, *l. c.*, n. 407.

⁶ Rota, *l. c.*, n. 35.

⁷ D'Annibale, *l. c.*, III, n. 361; Rota, *l. c.*, n. 34 et sqs.; Prümmer, *l. c.*, III, n. 445; Noldin, *l. c.*, n. 408; Hollweck, *l. c.*, § 276, nota 4 ubi notatur delictum non subsistere si quis ex obtenta licentia loquatur ea utens imprudenter.

⁸ D'Annibale, *l. c.*, III, n. 361.

nunquam sufficit ad dispensandum a sigillo, etiamsi agatur de magno bono poenitentis vel de corrigendo defectu commisso in confessione ¹.

Potissima ratio ob quam constitutum est sigillum sacramentale est ne confessio sacramentalis odiosa reddatur et ita homines ab hoc Sacramento arceantur ².

Si agatur de corrigendo defectu substantiali confessionis factae, seu de validitate ipsius confessionis, ut si confessarius studiose vel inadvertenter aut ex negligentia poenitentem non absolverit aut invalide absolverit, tunc potest confessarius poenitentem monere eique errorem detegere ex abrupto cum sola licentia interpretativa; in hoc enim casu non habetur sigilli violatio, nec adest peccati exprobratio poenitenti facta, nec potest adesse eiusdem poenitentis rationabilis offensio ³.

Licentia tacita sufficit ad dispensationem a sigillo, quando poenitens ipse extra confessionem, a confessario non interrogatus, monitus vel rogatus, prior et ultro sermonem instituat cum confessario de dictis a se in confessione. Attamen etiam in hoc casu confessarius non debet sermonem extendere ultra articulos de quibus poenitens sermonem instituit.

Non censetur autem de dictis in confessione loqui poenitens ex solo facto quod cum confessario de rebus conscientiae loquatur ⁴.

Licentia per metum etiam reverentialem extorta, multo magis per vim, per dolum aut etiam per replicatas preces obtenta, quia non est libera et spontanea, non liberat ab obligatione sigilli.

Non requiritur autem ordinarie ut licentia in scriptis detur, nec item ut extra confessionem detur quamvis congruat inducere poenitentem ad eam tali modo elargiendam ⁵.

2132. — Non cessat obligatio sigilli ipsa morte poenitentis, quia etiam tum sin minus poenitenti ipsi gravamen inferri nequit, inferri tamen potest sacramento, cuius susceptio odiosa evaderet, si poenitentes scirent saltem post suam mortem peccata confessa posse manifestari ⁶.

Tanta est obligatio sigilli sacramentalis ut in ea non admittatur usus opinionis probabilis quotiens opinio probabilis cum alia concurrens minus favet sigillo ⁷.

¹ Rota, *l. c.*, n. 34; D'Annibale, *l. c.*, III, n. 361, nota 41.

² D'Annibale, *l. c.*, III, n. 358; Ballerini-Palmieri, *l. c.*, V, n. 591; Lugo, *l. c.*, disp. 23, n. 10 et sqs.

³ Cfr. S. Alphonsus, *l. c.*, VI, 622 et 619; Gury-Ballerini, *l. c.*, II, n. 646; Rota, *l. c.*, n. 34; Ballerini-Palmieri, *l. c.*, V, n. 552 et sqs. ubi de variis in hac re opinionibus auctorum. Cfr. etiam Lugo, *l. c.*, disp. 22, n. 50 et sqs. et disput. 23, n. 139 et sqs.

⁴ D'Annibale, *l. c.*, III, n. 361, nota 41; S. Alphonsus, *l. c.*, VI, n. 651; Lugo, *l. c.*, disp. 23, n. 131.

⁵ Rota, *l. c.*, n. 35; S. Alphonsus, *l. c.*, VI, 651; Lugo, *l. c.*, disp. 23, n. 131.

⁶ Rota, *l. c.*, n. 10.

⁷ In hac re S. Alphonsus, *l. c.*, VI, 633, seipsum correxit; scripsit enim: « Quidquid alibi dixerim, re accuratius perpensa, puto, heic omnino dicendum, non licere uti opinionibus, ex quarum usu certum non sit moraliter, nullum poenitenti gravamen inferri posse ». Hac de re addit ad numerum 633 Gaudé in nota b: « Responsum istud est ex 3^a *Theologiae moralis* editione anni 1757. In secunda autem editione (1753-1755) n. 660, S. Doctor dixerat, sententiam quam hic defendit, sibi non satis probari, et tenuerat oppositam, sed salvo semper sapientiorum iudicio, cui, inquebat, *me subscribo* ».

Ratio est quia non licet sequi opinionem probabilem in praeiudicium iuris certi, quod alter possidet. Poenitens autem ius possidet, ne occasione suae confessionis gravamen aliquod patiatur ¹. Vel iuxta alios ratio est quia usus opinionis probabilis vel etiam probabilioris minus faventis sigillo, odiosum et onerosum facit Sacramentum poenitentiae, quod facile ac leve a nobis reddendum esse omnis recta ratio postulat. Igitur quando in hac materia duae adsunt opiniones, semper illa eligi debet quae favet sacramento, ad cuius sacrosanctum tribunal alliciendi potius quam retrahendi sunt homines ².

Idque valet sive *in dubio iuris*, seu cum inter theologos non satis convenit utrum hoc vel illud, quod ex confessione haustum fuisse constat, sub sigillo cadat; sive *in dubio facti*, seu cum dubitatur utrum aliquid cognitum sit ex confessione an ex alio fonte, vel cum dubitatur an aliquid a poenitente dictum sit in ordine ad confessionem ³.

2133. — Obligatio sigilli afficit confessarium non solum erga tertias personas sed etiam erga ipsum poenitentem. Quam ob rem generatim non licet, sine violatione sigilli, poenitentem extra confessionem de rebus ex eius confessione auditis alloqui sine ipsius poenitentis licentia ⁴. Nec sufficit, ad licentiam alloquendi de his rebus, scire id poenitenti gratum esse, quia facile in hoc iudicio sibi efformando confessarius errare potest. Immo non potest, sine fractione sigilli, confessarius extra confessionem ostendere ea, quae audivit in confessione, se scire sive cum eodem poenitente sive cum quavis alia persona ⁵.

Communis doctrina admittit licere, sine fractione sigilli, confessario loqui cum poenitente de auditis in confessione, statim post absolutionem, antequam poenitens discedat ⁶.

Intra confessionem vero confessarius potest, sine fractione sigilli, loqui cum poenitente de confessionibus praecedentibus, ut patet ex praxi confessoriorum, quia agitur de manifestatione in eodem foro.

Excipiunt tamen ea peccata, quae forte confessarius rescivit consultus

¹ Ita S. Alphonsus, *l. c.*, VI, n. 633.

² Diana, *De sigillo sacramentali*, part. 5, tract. 11, apud Ballerini-Palmieri, *l. c.*, V, n. 592. Cfr. etiam Rota, *l. c.*, n. 4; D'Annibale, *l. c.*, III, n. 359; Gury-Ballerini, *l. c.*, II, n. 650; Noldin, *l. c.*, n. 407, 5.

³ S. Alphonsus, *l. c.*, VI, 637; Rota, *l. c.*, n. 4; D'Annibale, *l. c.*, III, n. 359, nota 16; Noldin, *l. c.*, n. 407, 5.

⁴ Excipe casum corrigendi errorem substantialem in damnum poenitentis commissum de quo supra n. 2130. Cfr. Ballerini-Palmieri, *l. c.*, V, n. 552 et sqs.

⁵ Ballerini-Palmieri, *l. c.*, V, n. 646; Rota, *l. c.*, n. 33, ubi haec quae sequuntur inter alia scribit: « Licet talis confessarius proprie non *frangat sigillum*, quia loquendo cum poenitente, iam de omnibus conscio, nihil prorsus revelat, tamen illicite agit et *contra sigillum peccat*, ad quemcumque rectum finem id faciat, etiam spirituale poenitentis bonum; quia reddit confessionem odiosam ». Quae verba licet insinuare videantur in casu non haberi violationem sigilli, tamen in eo tantum sensu haec verba vera censemus quod non habeatur violatio sigilli directa, non excludatur vero indirecta. Ad hanc enim quidquid odiosam reddere potest confessionem pertinere videbimus infra. Cfr. n. 2144 in notis.

⁶ S. Alphonsus, *l. c.*, VI, n. 652; Ballerini-Palmieri, *l. c.*, V, n. 646; Lugo, *l. c.*, disp. 23, n. 129; Rota, *l. c.*, n. 33. Contra Fagundez, apud Ballerini-Palmieri.

ab alio confessario, quia singuli confessarii seorsim retinere debent, quae illis sub sigillo commissa sunt ¹.

2134. — *b) Sigilli sacramentalis materia seu obiectum.* - Obiectum seu materia sigilli sacramentalis sunt omnia quae sub sigilli obligatione cadunt. Sigilli autem obligatio supponit confessionem sacramentalem, quae, ut supra explicatum est, habetur cum quis sua peccata accusat animo ea subiiciendi clavibus Ecclesiae et absolutionem obtinendi ².

Primario et directe materia sigilli sacramentalis sunt omnia peccata accusata in confessione sive mortalia sive venialia, sive publica aut notoria, sive occulta, sive praeterita sive futura seu committenda ³.

Peccata mortalia sunt materia sigilli sive in genere, sive in specie, ita ut sine sigilli fractione dicere non possit confessarius: Titius mihi confessus est sua peccata mortalia, suas blasphemias, sua furta etc. etsi nota publice sint furta et blasphemiae eius ⁴.

Peccata venialia sunt materia sigilli solum si in specie manifestentur a confessario, in genere vero non considerantur materia sigilli; quia eo ipso quod quis ad confessionem faciendam accedit, praesumitur saltem venialia peccata accusare. Quam ob rem, sicut confessarius, sine fractione sigilli, potest dicere aliquem apud se confessum fuisse, ita etiam dicere potest talem vel talem venialia confessum fuisse et pro venialibus poenitentiam accepisse ⁵.

Attamen si confessarius ad aliquam determinatam speciem peccati venialis descenderet et aliquod determinatum veniale manifestaret, etsi levissimum, violatio directa sigilli adesset ⁶.

Item adesset violatio sigilli si confessarius diceret Caium apud se confessum esse, non simpliciter venialia aut materiam venialem, sed plura seu multa seu gravia venialia, quia non arguitur ex sola confessione quod quis lura aut grandiuscula venialia commiserit et confessus sit ⁷.

In certis casibus etiam peccata venialia in genere indicata seu manifestata possunt esse materia directa sigilli, ut si confessarius dicat de aliquo poenitente venialia peccata vel solum venialia confiteri coram iis personis quibus notum est illum poenitentem plura mortalia commisisse; item si

¹ Lugo, *l. c.*, disp. 23, n. 128; Rota, *l. c.*, n. 33.

² Rota, *l. c.*, n. 17.

³ Rota, *l. c.*, n. 18; Ballerini-Palmieri, *l. c.*, V, n. 598 et 606 et sqs.; Lugo, *l. c.*, disp. 23, n. 50; D'Annibale, *l. c.*, III, n. 360; Noldin, *l. c.*, n. 411.

⁴ S. Alphonsus, *l. c.*, VI, n. 640; Lugo, *l. c.*, disp. 23, n. 50; Gury-Ballerini, *l. c.*, II, n. 655, nota b; Prümmer, *l. c.*, III, n. 444; Noldin, *l. c.*, n. 411; Rota, *l. c.*, n. 18.

⁵ Lugo, *l. c.*, disp. 23, n. 50; Ballerini-Palmieri, *l. c.*, V, n. 598; S. Alphonsus, *l. c.*, VI, n. 640; Rota, *l. c.*, 18; Noldin, *l. c.*, n. 411.

⁶ D'Annibale, *l. c.*, III, n. 360; Ballerini-Palmieri, *l. c.*, V, n. 598.

⁷ S. Alphonsus, *l. c.*, VI, n. 640; Ballerini-Palmieri, *l. c.*, V, n. 607.

confessarius unum poenitentem laudet quod sola venialia habeat et ea huius laudationis adiuncta sint, ut videri possit instituta quaedam comparatio cum aliis eiusdem confessarii poenitentibus, et eorum graviora peccata haec laudatio revelet ¹.

Violatur sigillum etsi peccatum quod manifestatur sit tantum peccatum materiale, vel sit tantum peccatum formale ².

2135. — Quod peccata publice nota attinet, advertendum est ea cadere sub sigillo quatenus ex confessione ea confessario vel tertiae personae nota sunt, quia etiam circa peccata notoria et publica, usque dum non habetur delinquentis affirmatio dubitari potest, si non de existentia seu de facto ipsius peccati, saltem de animo et voluntate peccantis, vel de circumstantiis quae delictum ipsum aliquo modo aut forte etiam totaliter excusare possent; ex quo fit ut si confessarius, quamvis laudando eius contritionem, testatur poenitentem illud delictum accusasse, eo ipso, in opinione audientium, delictum confirmat et omnem de eiusdem imputabilitate dubitationem aufert et ita poenitenti gravamen infertur ³.

Non prohibetur autem, ut per se patet, confessarius loqui de delictis quae, non ex confessione, sed aliunde ei nota sunt, licet eadem etiam cognoscat ex confessione, attamen etiam in hoc casu attendat oportet ne minus certa ex auditis in confessione confirmet, quo casu haberetur violatio sigilli indirecta ⁴.

2136. — Quod ad peccata in futurum committenda ⁵ certum est ea esse posse materiam sigilli, quatenus habent connexionem cum malo proposito quod certe est materia sigilli quia est materia accusationis sacramentalis ⁶. Verum ad hoc requiritur ut quis haec peccata, sicut et cetera, accuset cum aliquali detestatione ipsius peccati, quia hoc requiri videtur ad sacramentalem confessionem; alioquin facile praesumi posset in poenitente animum irridendi confessarium eique illudendi ut scilicet ipse melius et tutius suum laqueum confessario vel alii iniicere possit. Conformiter autem ad hanc doctrinam resolvi possunt casus illi, qui aliquando vitam ipsius confessarii in maximum discrimen iniicere possunt, ut, e. g., si quis ei confiteatur propositum habere necandi ipsum et ad hoc iam insidias parasse scilicet venenum in ampullis vel in vino in mensa adhibendo vel alio quovis modo. Facile comperiet confessarius an poenitens qui de his se accusat, vere animo faciendi veram confessionem accesserit, an animo illudendi; si nempe tali poenitenti imponat ut positas insidias destruat vel permittat confessario ut eas removeat et poenitens sine rationabili causa id facere vel permit-

¹ Ballerini-Palmieri, *l. c.*, V, n. 600.

² D'Annibale, *l. c.*, III, 360; Rota, *l. c.*, n. 18.

³ Rota, *l. c.*, n. 5 et 18; Noldin, *l. c.*, n. 411.

⁴ Gury-Ballerini, *l. c.*, II, n. 665, 7. Cfr. etiam Noldin, *l. c.*, n. 411.

⁵ « Nomine peccati *futuri* intelligitur peccatum adhuc opere seu effectu committendum; quod fit quando aliquis fatetur malum aliquod propositum, sive ab eodem proposito cessaverit, dum confitetur, sive in eo adhuc perseveret, sive executus sit illud ex parte, sive nondum exsequi inceperit ». Ballerini-Palmieri, *l. c.*, V, n. 606.

⁶ Lugo, *l. c.*, disp. 23, n. 52; Ballerini-Palmieri, *l. c.*, V, n. 606.

tere renuat, licebit confessario concludere quod talis confessio sit laqueus et fictio, et non vera confessio sacramentalis et ideo peccata in ea accusata non cadere sub sigillo ¹.

2137. — Etiam circumstantiae in quibus commissum est peccatum in confessione manifestatae sunt materia sigilli, sicut peccata ipsa, si poenitens eas manifestaverit ut suum peccatum melius intelligere possit confessarius, aliter eas non manifestaturus, ut, e. g., si poenitens se accuset debitum ab uxore petiisse licet ligatus esset voto castitatis ²; si filius se accuset de odio in matrem eo quod ipsa adulterium commiserit, vel de neglecta correptione fratris qui furtum commisit; in his casibus votum castitatis, adulterium, furtum sunt materia sigilli, quia si haec manifestarentur non minus retraherent a confessione eamque odiosam redderent quam manifestatio ipsorum peccatorum ³.

Notamus hic incidenter auctores plures loqui de materia quae directe cadit sub sigillo et de materia quae indirecte cadit sub eodem sigillo ⁴.

At haec distinctio practicum momentum habere non videtur, nec forte auctores conveniunt in determinandis materiis quae sub una classe comprehenduntur et quae sub altera ⁵.

Generatim circa circumstantias quas necessario poenitens in accusatione suorum peccatorum in confessione manifestaverit, ad dignoscendum utrum eae materiam sigilli constituent haec adnotanda sunt. Sunt generatim considerandae materia sigilli illae circumstantiae a poenitente in confessione manifestatae, quarum manifestatio extra confessionem gravamen aliquod afferret poenitenti, seu illae circumstantiae sunt materia sigilli quas taceri poenitentis interest. Quae norma seu principium applicabile est non solum ad circumstantias peccati sed etiam ad ea omnia quae a poenitente in confessione dicuntur ad melius sua peccata declaranda, cum intentione ne extra confessionem dicantur, et quae non esset dicturus nisi ipse, etsi erronee, putaret dicenda esse ad sua peccata melius declaranda. Ratio est quia revelatio istarum circumstantiarum gravamen afferret poenitenti et odiosam redderet confessionem ⁶.

¹ Rota, *l. c.*, n. 20, qui haec etiam addit: « Ubi porro ex circumstantiis resultet certum vel probabile poenitentem instituisse confessionem cum animo ficto aut iniquo, poterit confessarius absque violatione sigilli ad cavendas insidias sibi paratas Missam omittere, manere domi, aut viam declinare, dummodo tamen absque mendacio aliam causam alleget, nec minime gravetur poenitens aut eius peccatum reveletur ». Cfr. etiam Ballerini-Palmieri, *l. c.*, V, 606; Lugo, *l. c.*, disp. 23, n. 53.

² Lugo, *l. c.*, disput. 23, n. 52; Ballerini-Palmieri, *l. c.*, V, n. 926; Rota, *l. c.*, n. 19.

³ S. Alphonsus, *l. c.*, VI, 641, dub. 2; Lugo, *l. c.*, disput. 23, n. 52; Ballerini-Palmieri, *l. c.*, V, n. 626; Rota, *l. c.*, n. 19.

⁴ Noldin, *l. c.*, nn. 411, 412; Tanquerey, *l. c.*, I, nn. 512, 513.

⁵ Cfr., e. g., Rota, *l. c.*, n. 18 ubi, distinctis duabus classibus violationum sigilli, sub prima classe comprehendit revelationem peccatorum, circumstantiarum peccatorum, complicitum, poenitentiarum impositarum, sub altera classe revelationem omnium quae, in obliquo habentes relationem ad confessionem, si revelentur odiosam reddere possunt confessionem. Noldin, *l. c.*, 412, et Tanquerey, *l. c.*, 513, circumstantias referunt ad materiam quae indirecte cadit sub sigillo. Cfr. etiam D'Annibale, *l. c.*, III, n. 360.

⁶ Cfr. Lugo, *l. c.*, disp. 23, n. 54 et sqs.; Ballerini-Palmieri, *l. c.*, 627 et sqs.; Rota, *l. c.*, n. 19.

Iuxta haec principia dicemus non cadere sub sigillo illas circumstantias seu illa facta quae licet manifestata sint a poenitente in confessione, tamen sunt ex se omnibus nota et solum per accidens non sunt nota confessario, quia forte in loco confessionis transeunter tantum invenitur; haec enim taceri poenitentis non interest cum omnibus nota sint.

Ita dicemus non frangere sigillum confessarium qui de occisione Titii loquatur quam novit ex confessione, si ipsa occisio publice nota sit; item non violat sigillum qui loquitur de paupertate publice nota quam tamen ipse agnovit ex confessione; item confessarius qui indifferenter loquitur de conditione sociali alicuius sui poenitentis quam ex confessione ipse agnovit, quae tamen publice nota est, e. g. quod poenitens ille sit syndicus, quod sit coniugatus, quod sit dives, quod sit medicus civitatis etc. Verum adnotant auctores etiam in manifestatione harum circumstantiarum haberi posse violationem sigilli, si confessarius expresse declaret eas agnovisse occasione accusationis peccatorum in confessione; quia facile tunc possent suspicari audientes circa peccata accusata et ita confessio odiosa fieret ¹.

2138. — Materia sigilli sunt etiam peccata complicitis a poenitente in confessione sive prudenter, sive imprudenter expressa. Dicitur autem *sive prudenter sive imprudenter*, quia generatim non debet poenitens manifestare complicem in accusatione sui peccati et solum in aliquo casu speciali obligari potest ad hanc manifestationem ².

Ratio autem cur haec peccata cadant sub sigillo est, quia, licet non necessario exprimenda, et forte imprudenter expressa, tamen intrinsece connexa sunt cum peccatis a poenitente accusatis et si possent manifestari facile redderetur odiosa confessio ex periculo manifestandi etiam peccatum poenitentis ³.

Attamen si poenitens licentiam det possunt peccata complicitis cum certis adhibitis cautelis manifestari, praesertim complici ipsi ad eius corptionem ⁴.

2139. — Ad materiam sigilli pertinet etiam *poenitentia* a confessario poenitenti in confessione imposita, excepto casu quo ipsa sit adeo brevis ⁵ seu parva ut ex ea colligi non possit nisi accusatio alicuius peccati venialis ⁶.

Sunt deinde materia sigilli ea omnia quae quamvis peccata non sint, talia tamen sunt, quae si manifestentur cedant in gravamen poenitentis aut Sacramenti. Ex hoc principio plures resolvendae sunt quaestiones uti, e. g., si sacerdos vestibus laicalibus indutus peccata sua in confessione accusans, manifestet suam qualitatem sacerdotii, quae in loco non est nota, huius qualitatis manifestatio a confessario facta frangeret sigillum, quia,

¹ Cfr. Ballerini-Palmieri, *l. c.*, V, nn. 626-630.

² Cfr. Ballerini-Palmieri, *l. c.*, V, nn. 608-621.

³ Cfr. Gury-Ballerini, *l. c.*, II, n. 656.

⁴ Cfr. Rota, *l. c.*, n. 23; Noldin, *l. c.*, n. 412.

⁵ Hodie talis esset poenitentia recitandi ter *Gloria*, vel ter *Ave*. Ballerini-Palmieri, *l. c.*, V, n. 625.

⁶ Rota, *l. c.*, n. 21; Ballerini-Palmieri, *l. c.*, V, n. 625.

ut supponitur, poenitens, abscondens hanc qualitatem, reputare iuste posset sibi gravamen afferri. Ex hoc principio dices etiam defectus naturales, e. g., quod quis tali morbo laboret ex confessione cognito, si non sint in loco ubi excipiuntur confessiones publice noti, sub sacramentali sigillo cadere, si eos poenitens ad sua peccata melius accusanda manifestavit ¹.

Revelationes, dona Spiritus Sancti, virtutes poenitentis, quae confessarius ex confessione cognoverit, non sunt materia sigilli nisi quatenus ad obiectum aut circumstantias peccatorum pertineant; quo casu si ex confessione cognita sint manifestari non debent ².

In aliis casibus, exceptis praecedentibus, non sunt materia nisi secreti naturalis aut secreti commissi. Verum de iure vigente confessarii omnino admitti nequeunt ut testes in causis beatificationis aut canonizationis, quod attinet ad ea omnia quae ipsis ex confessione sacramentali innotuerunt, etsi a vinculo sigilli soluti sint. Immo audita a quovis et quoquo modo occasione confessionis ne in indicium quidem veritatis recipi possunt ³. Quod valere videtur tam de testimoniis in favorem quam de testimoniis in damnum causae.

2140. — *Scrupuli poenitentis sunt materia sigilli si poenitens eos accuset ut peccata, licet talia revera non sint sed solum ex falso poenitentis iudicio; si vero poenitens eos non recolat vel accuset sed ex se manifesti sint ex modo agendi ipsius poenitentis non sunt materia sigilli, licet, si in gravamen incidunt poenitentis, possint esse materia secreti naturalis* ⁴.

Nominatio personae confessae eiusque manifestatio potest in aliquo casu esse grave poenitenti; at materia sigilli sacramentalis esse non videtur, sed solum secreti naturalis. Excipe forte casum quo manifestatio huiusmodi

¹ Rota, *l. c.*, nn. 24, 25; S. Alphonsus, *l. c.*, VI, n. 642; Ballerini-Palmieri, *l. c.*, V, n. 632.

² Rota, *l. c.*, nn. 24 et 29. Et est doctrina Lugo, *l. c.*, disp. 23, n. 58, et S. Alphonsi, *l. c.*, VI, 642, cui tamen contradicit parumper Ballerini-Palmieri, *l. c.*, V, n. 631, ubi scribit: « Fateor et ego sincere doctrinam hanc Lugo non satis videri cohaerentem. Namque num magis ordinatur in casu ad peccatum explicandum circumstantia donorum Dei, quam circumstantia status coniugalis aut muneris magistri, aut magistratus etc. ». Ast, etiam circumstantiae istae in certis casibus pertinere possunt ad materiam sigilli.

³ Cfr. cc. 1757, § 3, n. 2 et 2027, § 2, n. 1.

⁴ Lugo, *l. c.*, disp. 23, n. 60 et sqs.; Rota, *l. c.*, n. 26. S. Alphonsus, *l. c.*, VI, 644, si manifestatio talis defectus aut similis fit in gravamen poenitentis eam habet ut materiam sigilli. Contra ipsum et Tamburini, haec habet Ballerini-Palmieri, *l. c.*, V, n. 633: « Alii non immerito negabunt consequentiam. Et quod spectat ad effectum illum, negabunt ad sigillum pertinere omnem iniuriam factam poenitenti; quia iniuria fit negando absolutionem disposito, neque tamen negatio absolutionis est violatio sigilli. Item negabunt pertinere ad sigilli violationem quicquid evulgetur, quando aegre ferat id poenitens; nam materia sigilli refertur ad peccata et ad omnia quae liberam ac tutam efficiunt peccatorum manifestationem seu accusationem, adeo ut certissime sciat poenitens, nihil unquam revelatum iri eorum, quae ad eam accusationem pertinent. Et haec quidem est definitio communissima materiae sigilli: Neque demum valet ratio, quod sic confessio reddatur odiosa. Etenim non quaelibet manifestatio, quae molestiam afferat poenitenti et sic ei confessionem gravem reddat, est contra obligationem sigilli. Et sane quod attinet ad defectus, certe aegre fert poenitens, quod reveletur v. gr. ipsum gerere caliendum (*la parrucca*) aut halitum eius male olere, sive quia viscera habet corrupta, sive quia allia aut cepas edit aut fumo tabaci utitur. His tamen manifestatis non violatur sigillum ».

ex circumstantiis suspicionem ingerat quod poenitens peccatum mortale confessus sit, quo casu esset violatio sigilli ¹.

2141. — Peccata a poenitente in confessione ipsa facienda commissae per se non sunt consideranda materia sigilli, sed solum materia secreti naturalis. Quandoque tamen possunt esse etiam materia sigilli sacramentalis, idque accidit quotiens ex eorum manifestatione quis coniecturare potest peccata a poenitente confessa ².

Absolutio negata poenitenti est generatim materia sigilli, quia ex manifestatione denegatae absolutionis audientes facile suspicari possunt poenitentem gravia commisisse et accusasse peccata, quod esset violatio sigilli ³.

Absolutio data per se non est materia sigilli, quia poenitenti onerosum non est si manifestet confessarius se eum absolvisse. Attamen etiam manifestatio impertitae absolutionis potest in certis adiunctis onerosa evadere si non ipsi poenitenti, aliis poenitentibus de quibus confessarius affirmare idem non possit. Ideo in talibus adiunctis confessarius abstinere debet a manifestatione concessae vel negatae absolutionis ⁴.

2142. — *Circa schedam* factae confessionis haec adnotamus. In locis et circumstantiis ubi mos est schedam dare omnibus determinati coetus personis, e. g., sponsis matrimonium contracturis, alumnis alicuius collegii etc., quia a Superioribus exigitur et quia publice extra confessionem petitur, schedula danda est eam petentibus; quia eius denegatio importaret violationem sigilli; circumstantiae enim et comparatio inter varios poenitentes inducerent in videntibus suspicionem de denegata absolutione poenitenti, cui negatur schedula ⁵.

Proinde in hoc casu schedula danda est omnibus indistincte, sive absoluti sint sive non sint absoluti, dummodo sacramentalem confessionem

¹ S. Alphonsus, *l. c.*, VI, n. 638; Rota, *l. c.*, n. 26; Gury-Ballerini, *l. c.*, II, n. 659; Marc-Gestermann-Raus, *l. c.*, II, n. 1866. Alii ut Noldin, *l. c.*, 414; Tanquerey, *l. c.*, I, n. 514, docent accessum ad sacramentum etiam in hoc ultimo casu esse materiam secreti naturalis.

² Cfr. Rota, *l. c.*, n. 28; S. Alphonsus, *l. c.*, VI, n. 643; Gury-Ballerini, *l. c.*, II, n. 658. Gury, ibi haec habet: « An cadant sub sigillo peccata commissae in ipsa confessione, v. g. impatientiae, contumeliae in confessarium? Resp. 1° Negative per se, quia culpas illas poenitens non confitetur, ut patet. Resp. 2° Affirmative tamen plerumque, quamvis per accidens tantum; quia licet peccata illa non sint per se materia sigilli saepe tamen per accidens revelationis periculum aliquo modo involvunt; iudicium enim probabile praebent quod confessarius vel poenitentem noluerit absolvere vel propter culpam graviores eum severius reprehenderit etc. ». Cui doctrinae haec in nota addit Ballerini: « Sic optime conciliantur et Lugo, qui, *De poenit.* disp. 23, n. 60, negat, haec esse sub sigillo, et S. Alphonsus qui, n. 643, id affirmat. — Et hanc notulam N. N. pag. 643 in nota, carpere voluerunt aientes: P. Gury nihil conciliavit, nec conciliare intendit; quippe qui S. Doctoris sententiam iisdem fere verbis refert. — Respondens nego prorsus. Nam in resp. 2 Gury apposuit vocem plerumque, quam S. Alphonsus neque libr. VI, n. 643, neque *Homo Apost.* Tr. 16, n. 154 habet ».

³ Noldin, *l. c.*, n. 412.

⁴ Gury-Ballerini, *l. c.*, II, n. 659.

⁵ Rota, *l. c.*, n. 42.

peregerint, et quidem danda est schedula eodem modo conscripta in qua nempe declaratur poenitentem esse confessum, nulla facta mentione datae vel negatae absolutionis, quia huiusmodi mentio facta in una schedula, omissa autem in alia, suspicionem facile ingereret contra alios poenitentes quod scilicet ipsi absoluti non sint ¹.

Si alicubi adhiberi soleant schedae typis impressae a confessariis sub-signandae in quibus imprudentissime declaratur datam esse absolutionem poenitenti, probabile est, saltem si publice petatur a poenitente, confessarium talem schedulam subscribere posse, quia ex communi interpretatione talis subscriptio aequivalet declarationi quod audita sit confessio talis poenitentis ².

Quodsi dari potest, in circumstantiis supra dictis in quibus eius denegatio suspicionem contra poenitentem ingereret, schedula danda est ³.

In iisdem circumstantiis ut supra in quibus mos est schedulam dandi omnibus ad confessionem accedentibus, eadem danda est sive in confessionali statim post confessionem eam poenitens requirat sive eam requirat extra confessionem. Immo si schedula petatur extra confessionem ea danda est a confessario etiam in locis ubi non est mos communis eam exigendi vel concedendi. Qui enim eam poenitenti non absoluto denegaret in hac denegatione notitia ex confessione habita uteretur ad exterius agendum cum poenitentis gravamine ⁴.

Nulla est obligatio dandi schedulam confessionis, nec proinde eam negando ulla habetur sigilli violatio, si schedula ipsa petatur a poenitente in confessionali seu in confessione, pro locis ubi usus non est eam concedendi, vel ubi eam non exigunt Superiores vel parochi ⁵.

Si poenitens ad confessarium accessit animo simulato, nec veram sacramentalem confessionem fecit, et schedam sive in confessionali sive extra petat, confessarius eam dare non debet ne eorum simulationi cooperari videatur ⁶.

Nec hac denegatione sigillum frangitur, quia sigillum oritur ex sola confessione sacramentali, quae in hoc casu non habetur ⁷.

Concedunt tamen aliqui auctores in aliquo casu schedulam dari posse poenitenti qui simulatam tantum confessionem fecit, si nempe ex denegatione

¹ Gury-Ballerini, *l. c.*, II, n. 660; Rota, *l. c.*, n. 42; Benedictus XIV, *Institutiones ecclesiasticae*, 45, § 10. Advertit autem Ballerini, ad Gury, *l. c.*, n. 660 nota b, id valere solummodo in casu quo omnibus schedula detur, et quo comparatio inter varias schedulas possit institui.

² Ballerini-Palmieri, *l. c.*, V, n. 605. Cfr. S. Alphonsus, *l. c.*, VI, n. 639.

³ Rota, *l. c.*, n. 42.

⁴ Rota, *l. c.*, n. 44; Gury-Ballerini, *l. c.*, II, n. 661.

⁵ Lugo, *l. c.*, disp. 23, n. 87; Gury-Ballerini, *l. c.*, II, n. 661. Addit tamen, Gury ibidem: « Interdum tamen potest confessarius etiam poenitenti indisposito dare schedulam confessionis ob varia incommoda, quae ex eius denegatione sequerentur; nec tunc cooperabitur sacrilegio poenitentis qui forte hoc confessionis testimonio utetur ad Sacramentum vivorum, e. g., Eucharistiam vel matrimonium in statu peccati recipiendum: ratio quia id suae malitiae poenitens tribuere debet ». Cfr. etiam Ballerini-Palmieri, *l. c.*, V, nn. 601-604.

⁶ Elbel, Laymann, Sporer, Bonacina, Lugo, apud Ballerini-Palmieri, *l. c.*, n. 603; Noldin, *l. c.*, n. 417, b.

⁷ Gury-Ballerini, *l. c.*, II, 661; Tanquerey, *l. c.*, I, n. 520.

scandala timeantur et tunc, in eadem declaretur poenitentem ad sacrum tribunal accessisse ¹.

2143. — *c) Subiectum sigilli.* - Ad sigillum sacramentale servandum, praeter confessarium qui directe et primario sigillo ligatur ex confessione, tenentur etiam omnes alii ad quos casu vel industria vel quovis alio modo notitia confessionis pervenerit ².

Nomine autem confessarii hic venit non solum confessarius verus seu sacerdos ad excipiendas fidelium confessiones legitime approbatus, sed etiam confessarius fictus, sive sacerdos sit sive clericus minorista, sive laicus, qui se confessarium finxerit et erronee a fidelibus poenitentibus confessarius verus fuerit existimatus, ita ut fideles apud ipsum sacramentalem confessionem fecerint. Ratio est quia in tali casu fidelis sacramentalem confessionem facit ad quam protegendam institutum est sigillum sacramentale ³.

Sunt tamen qui docent confessionem factam apud confessarium fictum, qui non sit sacerdos, ex eo quod non possit esse sacramentalis, non cadere sub sigillo ⁴.

Confessarius interroganti de auditis in confessione respondere debet se nihil scire; idque etiam respondere debet etsi interrogatur et provocatur ad respondendum ut minister Dei et sine aequivocatione et restrictione mentali, scilicet non necessaria, idque etiam iureiurando confirmare potest ⁵.

Si ex responsione mere negativa: *se nihil scire*, deducere possent audientes, confessionem non fuisse integram aut poenitentem esse reum delicti de quo facta est interrogatio confessario, confessarius ipse respondere debebit alio modo declinando responsionem, e. g., dicendo poenitentem confesum fuisse sua peccata seque functum fuisse munere suo ⁶.

Confessarius qui suum peccatum manifestare nequit, salvo sigillo confessionis, excusatur ab illo peccato accusando, quia obligatio sigilli gravior est quam obligatio integritatis confessionis. Notant tamen auctores casum istum vix locum habere posse, si forte excipias locum ubi unicus sacerdos moretur et pauci incolae facile individuandi; quia ordinarie potest delictum accusari per verba generalia nulla facta mentione complicitis ⁷.

Confessarius interrogatus utrum poenitentem absolverit et utrum communionem absolutus faciat, remittere debet interrogantem ad ipsum poenitentem, idque semper faciendum ne in casu singulari sigillum violetur ⁸.

Ratio cur teneantur ad sigillum sacramentale etiam omnes alii, prae-

¹ Tanquerey, *l. c.*, I, n. 520.

² C. 889, §§ 1, 2.

³ Gury-Ballerini, *l. c.*, II, n. 651; Ballerini-Palmieri, *l. c.*, V, n. 637; Tanquerey, *l. c.*, I, n. 510; Rota, *l. c.*, n. 12.

⁴ Ita Hollweck, *l. c.*, § 276, nota 2, pag. 332; Cappello, *De Poenitentia* ³, n. 890; Vermeersch, *Theologiae moralis...* III², n. 507. Cfr. etiam D'Annibale, *l. c.*, III, n. 357, not. 6, 7; Ojetti, *Synopsis*, v. *Sigillum sacramentale*, n. 3724 et supra, n. 2129, pag. 548, nota 3.

⁵ Lugo, *l. c.*, disp. 23, nn. 74-82; Ballerini-Palmieri, *l. c.*, V, n. 635; Gury-Ballerini, *l. c.*, II, n. 650; Noldin, *l. c.*, n. 409; Tanquerey, *l. c.*, I, n. 507, 3.

⁶ Busembaum, apud Ballerini-Palmieri, *l. c.*, V, n. 634, 153.

⁷ Ballerini-Palmieri, *l. c.*, V, n. 635; Noldin, *l. c.*, n. 409.

⁸ Ballerini-Palmieri, *l. c.*, V, n. 635; Noldin, *l. c.*, n. 409.

ter confessarium, ad quos pervenit quovis modo notitia confessionis est quia peccata in confessione sacramentali a poenitente accusata sunt velut depositum, a poenitente, confessario commissum sigillo clausum.

Depositum autem si a confessario ad aliam transeat personam eodem modo clausum transit quo confessario consignatum fuerat ¹.

Tenetur igitur ad sigillum sacramentale servandum interpres adhibitus a poenitente in confessione peragenda, ad quod tamen medium adhibendum pro confessione facienda poenitens nunquam obligari videtur ².

Tenentur sigillo omnes adstantes qui de industria, vel casualiter peccata accusata vel a confessario sive culpabiliter sive inculpabiliter prolata, vel a poenitente dum ea accusabat in confessione, audierunt, itemque omnes alii quibus forte illa praedicti audientes patefecerint, usque in infinitum, dummodo cognoscant peccata illa ex confessione patefacta fuisse ³.

Audientes non tenentur sigillo sacramentali, sed solum forte secreto naturali, si poenitens, id advertens, peccata sua alta voce confitetur ita ut facile omnes adstantes ea audire possint; per hoc enim censetur sigillo renuntiare ⁴.

Communissima et probabilior sententia negat teneri sigillo sacramentali eum qui scriptam confessionem alterius legit et aliis revelat; quia ius sigilli oritur ex sola confessione sacramentali; scriptura autem peccata continens non est confessio sacramentalis et proinde ex ea non oritur obligatio sigilli. Excipe casum quo mutus aut alius confessario praesenti per scripturam confiteatur et hanc scripturam, maxime dum in ipso actu confessionis est in manu confessarii, legeret. Item casum in quo charta confessionem continens in confessionali inveniatur.

Item teneretur ad sigillum Superior cui per litteras manifestatus est casus reservatus aut censura reservata ⁵.

Tenetur sigillo sacramentali Superior cui se sistit poenitens absolutus a peccato vel a censura reservata vel a quo petitur licentia absolvendi ⁶.

Doctor consultus a poenitente circa confessionem alteri confessario faciendam non tenetur sigillo sacramentali, quia consultatio non parit obligationem sigilli, sed solum secretum naturale aut commissum. Si tamen poenitens confessionem suam post consultationem instituat apud doctorem consultum, is ligari videtur sigillo, quia in casu consultatio est quasi inchoata confessio ⁷.

¹ Lugo, *l. c.*, disp. 23, n. 25; D'Annibale, *l. c.*, III, n. 361.

² Ballerini-Palmieri, *l. c.*, V, n. 646; Noldin, *l. c.*, n. 410; Rota, *l. c.*, n. 12. D'Annibale, *l. c.*, III, n. 361, addit: « Nisi cum confitente nominatim convenerit, ne sigillo teneretur ».

³ Rota, *l. c.*, n. 12; Ballerini-Palmieri, *l. c.*, V, n. 637; Noldin, *l. c.*, n. 410.

⁴ Ballerini-Palmieri, *l. c.*, V, n. 637; S. Alphonsus, *l. c.*, VI, n. 647; Noldin, *l. c.*, n. 410.

⁵ Lugo, *l. c.*, disp. 23, nn. 48, 49; Ballerini-Palmieri, *l. c.*, V, nn. 639, 640; Noldin, *l. c.*, n. 410. Cfr. etiam Marc-Gestermann-Raus, *l. c.*, II, n. 1862; Tanqueray, *l. c.*, I, n. 510; Gury-Ballerini, *l. c.*, II, n. 653; Rota, *l. c.*, n. 15.

⁶ Ballerini-Palmieri, *l. c.*, V, n. 636; Rota, *l. c.*, 12, 7, ubi advertit, confessarium petentem veniam absolvendi non debere manifestare poenitentem, quod si faciat sigillum et ipse violat. Cfr. etiam Noldin, *l. c.*, n. 410; Tanqueray, *l. c.*, I, n. 510; D'Annibale, *l. c.*, III, n. 361.

⁷ Ballerini-Palmieri, *l. c.*, V, n. 658; S. Alphonsus, *l. c.*, VI, n. 549; Gury-Ballerini, *l. c.*, II, n. 654; D'Annibale, *l. c.*, III, n. 361; Noldin, *l. c.*, n. 410.

Doctor consultus a confessario de licentia poenitentis, ex fere communi omnium sententia, tenetur sigillo sacramentali; quia huiusmodi consultatio ordinatur ad confessionem, et eodem proinde iure ac ipsa confessio regitur ¹.

Poenitens non ligatur lege sigilli sacramentalis circa ea quae ei dicta sunt a confessario in confessione, ligatur autem et ipse lege secreti naturalis ².

2144. — *d) Revelatio sigilli.* - Sigillum violare dicitur qui audita in confessione referendo poenitentem prodit vel quoquo modo aggravat ³, seu quotiens manifestantur res sub sigillo contentae cum probabili periculo notam faciendi personam poenitentis, aut quotiens quis utitur notitia ex confessione habita cum gravamine poenitentis, vel cum periculo odiosam reddendi confessionem ⁴.

Atque huic notioni violationis sigilli standum esse censeo; iure enim cum divino tum ecclesiastico prohibetur non solum revelatio peccati et peccatoris sed etiam usus notitiae ex confessione habitae, quotiens hic usus in gravamen cedit peccatoris vel in odium Sacramenti. Et qui huic prohibitioni non obtemperat violare censetur sigillum sacramentale, etenim etiam usus notitiae ex confessione habitae pertinere censetur ad secretum confessionis et si illegitime seu illicite fiat est aliquo modo sigilli violatio. Verum in iure poenali, usus scientiae ex confessione acquisitae cum gravamine poenitentis, excluso quovis revelationis periculo, licet severissime prohibeatur ⁵, delictum constituere non videtur, nisi ad normam can. 2222, § 1, seu, nisi quatenus usus huius scientiae scandalum praebeat aut specialem gravitatem induat, ut si Superior in sua gubernatione notitiis

¹ S. Alphonsus, *l. c.*, VI, 648, ubi alias duas opiniones refert; Ballerini-Palmieri, *l. c.*, V, n. 638; Rota, *l. c.*, n. 12, 6 et praesertim n. 14.

² S. Alphonsus, *l. c.*, VI, n. 547; Ballerini-Palmieri, *l. c.*, V, n. 641; Rota, *l. c.*, n. 16.

³ D'Annibale, *l. c.*, III, n. 362; Rota, *l. c.*, n. 30.

⁴ Tanquerey, *l. c.*, I, n. 515; Aertnys-Damen, *l. c.*, II, n. 462. Aliqui auctores moderniores ut Cappello, *De Poenitentia* ², n. 909, distinguunt violationem sigilli stricto ac proprio sensu accepti a violatione sigilli lato ac minus stricto sensu accepti. Iuxta Cappello, « sigillum stricto ac proprio sensu laeditur revelando materiam quae cadit sub legem sigilli et simul aliquo modo personam poenitentis, absque eius venia..... Sensu lato et minus proprio, laeditur quando confessarius utitur scientia sacramentali cum gravamine poenitentis, excluso quovis revelationis periculo ». Iuxta Cappello distinctio violationis directae et indirectae non est applicabilis nisi violationi stricte et proprie dicti sigilli. Ab hac doctrina non differt doctrina Vermeersch, *Theologia moralis*... III², n. 505, ubi ita definitur violatio sigilli: « Violatio sigilli tunc tantum proprie habetur cum revelatio rerum quae sigillo clauduntur vel certa est, vel saltem timeri debet. Dum sine ullo huiusmodi revelationis periculo, *usus scientiae* haustae ex confessione fieri potest ». Non perfecte concordant, ut patet, hae notiones revelationis sigilli cum notione supra data in textu quae comprehendit etiam usum notitiae ex confessione habitae cum gravamine poenitentis vel cum periculo odiosam reddendi confessionem. In praxi tamen parva est differentia doctrinae.

⁵ Cfr. c. 890.

ex confessione acquisitis non solum utatur, sed etiam gloriatur se illis uti, aut ita aperte utatur ut de hoc usu illicito sermo passim fiat inter fideles sibi subiectos. His et similibus casibus exceptis, usus scientiae ex confessione acquisitae in damnum poenitentis est prohibitus lege divina atque canonica et referri videtur ad violationem sigilli sacramentalis quatenus nempe odiosum reddit Sacramentum poenitentiae aut poenitenti gravamen infert; delictum vero non constituit ¹.

2145. — Revelatio potest esse *directa* et *indirecta*. *Directe violare* dicitur sigillum confessionis qui tum peccata in confessione accusata seu audita, tum poenitentis personam simul manifestat. *Indirecte violat* sigillum qui licet nihil aperte revelet, ita tamen verbis vel signis se gerit ut alii in notitiam peccati confessi devenire possint et colligere hunc poenitentem habuisse peccatum mortale vel veniale determinatum ².

Non requiritur ad directam sigilli violationem ut nomen poenitentis expresse reveletur, sed sufficit ut eius persona ita describatur seu designetur ut eius identitas facile ab audientibus verificari possit ³.

Nec item necesse est, ut habeatur violatio directa sigilli, quod de facto aliqua ex audientibus personis poenitentem ita implicite designatum seu

¹ Haec doctrina non est nova sed eam in sua substantia iam doctores ante Codicem admittebant. Ita Rota, *l. c.*, n. 49, haec scribebat: « In primis cavendum est ne usus notitiae confessionis cum revelatione directa vel indirecta confessionis, verbis aut factis aut omissione aut aliquo alio modo facta, confundatur... Proinde advertendum est quod omnis revelatio confessionis est usus notitiae confessionis, sed e contra non omnis usus confessionis est revelatio eiusdem, immo in re praesenti haec est huius usus specifica natura et definitio, quod sit *violatio sigilli extra revelationem confessionis*. Inter revelationem et usum attente distinguendum est, quia illa nunquam licet, iste vero licet, quando in gravamen poenitentis vel Sacramenti non redundet. — 50. Ne autem circa hoc ambiguitate decipiaris, sedulo notandum est quod obiectum sacramentalis sigilli duplici modo a theologis accipitur, et alter modus est strictior, quique requiritur iuxta dicenda ad incurrendas poenas ordinarias a iure inflictas; alter est largior et communissimus apud theologos. Prior designatur in *iure ecclesiastico* et requirit revelationem seu directam seu indirectam tum peccatoris, tum peccati..... Posterior modus vel sensus quo violatio sigilli accipitur, est ille, qui exsurgit ex qualicumque confessionis revelatione, *quae confessionem odiosam reddit*, seu aliis verbis, est illa quaevis confessionis revelatio, quae supposita divina Sacramenti institutione et eius obligatione, a iure ipso naturae prohibetur, ne confessio difficilior fiat. Proinde, quamvis interdum praecise, nec peccator, nec peccatum prodatur, tamen, si adsit revelatio alicuius circumstantiae ad confessionem spectantis, quae gravamen inferat poenitenti, et confessionem odiosam reddat, sigillum violatur ». Et infra n. 69 de violatione sigilli lato sensu haec habet: « Violatio in hoc sensu accepta poena ordinaria quemvis huius criminis reum non adstringit, sed tantum extraordinaria plus vel minus gravi iuxta delicti et delinquentis qualitates ». Quae doctrina vix differt a doctrina Cappello et Vermeersch.

² Reiffenstuel, *Theologia moralis*, tract. 14, distinct. 9, n. 27; Cappello, *De Censuris* ², n. 194; Augustine, *l. c.*, VIII, 442; Pistocchi, *l. c.*, 248; Eichmann, *l. c.*, p. 204; Salucci, *l. c.*, II, 348.

³ Cappello, *l. c.*, n. 194; Augustine, *l. c.*, VIII, 442; Pistocchi, *l. c.*, 248.

descriptum de facto cognoscat, aut cognitura sit. Nec pariter requiritur ad violationem directam ut confessarius ita sigillum violans declaret a se narrata audita fuisse ex confessione. Violatio habetur et quidem directa quotiens confessarius peccata alicuius personae quae ex sola confessione cognoscit manifestat ¹.

2146. — *Indirecta violatio sigilli* habetur cum quis non reapse aliquid confessionis revelat, sed omissione, verbis, aut factis causa est cur poenitens aliquatenus prodatur, vel de peccatis eius probabilis suspicio in aliquem iniciatur ²; vel etiam cum confessarius scientia ex confessione acquisita utitur cum aliquo gravamine poenitentis excluso etiam quovis revelationis periculo ³. Verum, ut dictum est supra, usus scientiae ex confessione acquisitae excluso

¹ Cappello, *l. c.*, n. 194; Noldin, *De Sacramentis* ¹³, n. 415; Noldin-Schöneegger, *De poenis ecclesiasticis*, n. 56.

Auctores antiqui paucissimi sunt in notione danda violationis sigilli directae. Lugo, *l. c.*, disp. 23 vix n. 102 mentionem facit violationis directae et indirectae. Gury-Dumas, *Compendium Theologiae moralis*, II⁵, n. 664, ita describit violationem directam et indirectam: « Duplici modo violari potest sigillum: 1° *directe*, revelando expresse aliquid ad secreta confessionis spectans, v. gr., si dicatur: Titius hoc fecit, etc.; 2° *indirecte*, aliquid dicendo aut faciendo, ex quo quis cognoscere aut suspicari possit peccatum vel defectum poenitentis in sola confessione cognitum, aut ex quo poenitenti vel aliis, v. gr., complibus possit oriri pudor, molestia, dedecus, damnum vel quodlibet gravamen ». Alii docent violationem directam haberi quando expresse revelantur ea quae sub sigillo cadunt; Scavini-Del Vecchio, *Theologia moralis universa*, II³, n. 747; De Varceno, *Compendium theologiae moralis*, II¹⁰, pag. 146. Rota, *l. c.*, n. 30 haec habet: « Directa revelatio in praesenti materia contingit, si ex proposito ea quis patefaciat quae materia confessionis sunt, indicando poenitentem, vel expresse, vel aequivalenter. Haec satis per se dilucido apparet, et non est opus, ut ad eam explicandam immoremur. Indirecta vero habetur, quando quis non reapse aliquid confessionis revelat, sed omissione, aut verbo, aut facto causa est cur peccator aliquatenus prodatur, vel de peccatis eius probabilis suspicio in aliquem iniciatur ». Aertnys-Damen, *l. c.*, II, n. 462 haec habet: « Sigillum sensu strictiori sumptum laedi potest tum *directe* tum *indirecte*. Violatur *directe*, cum de poenitente aliquid ad sigillum pertinens diserte manifestatur, v. gr., Titius tale peccatum commisit: violatur *indirecte*, cum incaute loquendo vel agendo generatur periculum prodendi poenitentem, vel praebetur mala suspicio de aliquo poenitente vel poenitenti ipsi pudor aliudve gravamen affertur..... Sigillum sensu latiori sumptum violatur etiam usu scientiae ex confessione acquisitae, cum gravamine poenitentis, excluso etiam quovis revelationis periculo. Talis usus solet etiam vocari laesio indirecta sigilli » et n. 454 in nota 1 affert doctrinam utique improbabilem periodici *Pastor bonus* admittentis *laesionem directam* sigilli haberi in casu cum gravamine poenitentis. Ex his notionibus plus minus determinatis patet tunc haberi violationem directam cum peccatum et poenitens clare exprimuntur sive scripto, sive verbis, sive signis aut quovis alio modo; aut saltem ita designantur ut facile sit iis quibus revelatio fit personam et delictum individuuare. Et hoc sensu scribit Noldin, *De sacramentis*, n. 415: « Haec verba: *primus hodie adulterium confessus est* continent directam sigilli violationem, si audientes illum cognoscunt, (ego vero adderem: aut facile cognoscere seu individuuare poterunt, quod plerumque evenit): alias autem violationem indirectam, eo magis culpabilem, quo maius est periculum cognoscendi personam poenitentis ». Negari autem non posse videtur aliquos casus occurrere posse in quibus dubitari possit utrum directa an indirecta sit violatio sigilli.

² Rota, *l. c.*, n. 30.

³ Cfr. c. 890. Aertnys-Damen, *l. c.*, II, n. 462 in nota praecedenti numero relata.

quovis revelationis periculo non attingitur generatim legibus poenalibus ¹.

A revelatione seu violatione sigilli etiam indirecta distinguenda est *temeraria locutio*, excluso quolibet revelationis periculo et usu scientiae cum gravamine poenitentis, de iis quae ad materiam sacramentalis confessionis pertinent. Positivo quippe praecepto prohibitum est quavis sub forma et quovis sub praetextu, etiam obiter, sive directe sive indirecte, in publicis et privatis sermonibus de auditis in confessione loqui ad evitandam quamlibet speciem aut suspicionem violationis sigilli, quae audientium aures offendere possit et diffidentiam erga sacramentum poenitentiae causare. Haec prohibitio, licet et ipsa ad sigillum relationem habeat, non pertinet tamen, ut videtur, ad sigillum sacramentale, et eius violatio nequit considerari ut violatio sigilli ².

Habetur violatio saltem indirecta sigilli in sequentibus casibus: si confessarius poenitentem aliquem, prae aliis quos audivit, laudet quod sola venialia commiserit, quia ex hoc facile suspicari possunt audientes alios poenitentes mortalia accusasse; qui de peccato poenitentis quod ex sola confessione cognoscit, loquitur coram personis quae illud aliunde cognoscunt, etsi audientes non advertant confessarium ex notitia ex confessione acquisita loqui ³; si confessarius dicat se non absolvisse poenitentem aliquem, si dicat eum ad aliud tempus remisisse, vel eum nondum suam confessionem explevisse; si confessarius dicat Titium furem sua furta cum magna compunctione accusasse ⁴; si confessarius in confessionali alta voce ut percipi possit a praesentibus poenitentem reprehendat, aut elata voce de peccatorum circumstantiis interroget; si confessarius de peccatis auditis in confessione cum alio confessario loquatur cui eadem peccata ab eodem poenitente accusata sunt ⁵; si confessarius post auditos paucos poenitentes dicat se tale peccatum audivisse; si confessarius loquens de peccatis publice notis, addat aliquam circumstantiam quam ex sola confessione cognovit;

¹ Cappello, *De censuris*, n. 194, videtur admittere subiici poenis violationis indirectae sigilli etiam confessarios utentes notitiis ex confessione acquisitis cum gravamine poenitentis, excluso etiam quovis revelationis periculo. At Codex cc. 889, 890 haec distinguere videtur.

² Cfr. *Instruct. S. Officii*, 9 Iunii 1915, ad *Rev. mos Ordinarios locorum, familiarumque religiosorum moderatores super inviolabili sanctitate sigilli sacramentalis*, apud *Monitore Ecclesiastico*, 1917, vol. 29, p. 199 et sqs. Ibi autem pag. 201 ex doctrina Ferreres, dicuntur huiusmodi locutiones violare aliquo modo sigillum, quod tamen *instructio* non docet. Ceterum iam ante illam *instructionem* haec doctrina admittebatur. En quid scribebat Gury-Dumas, *l. c.*, II, n. 664: « Nulla est sigilli violatio si quis narret peccatum in confessione auditum ita ut nullo indicio revelari possint peccatores. Attamen, seclusa utilitate instructionis vel consilii petendi, a similibus narrationibus generatim abstinendum est; ratio, quia audientes laici, praesertim simplices, facile scandalizantur, suspicantes violari sigillum. Et quandoque in frequentibus et promiscuis istis colloquiis periculum est, ne in suspicionem poenitentis quis inducatur immo et sequatur revelatio ».

³ In hoc casu, Gury-Dumas, *l. c.*, II, n. 665, 2, docet haberi violationem indirectam; at si clare peccatum et poenitens designentur a confessario haberi videtur violatio directa.

⁴ Etiam in hoc casu videtur adesse violatio directa, contra Gury-Dumas, *l. c.*, II, n. 665, 3.

⁵ Etiam hic haberi videtur directa violatio sigilli; contra Gury-Dumas, *l. c.*, II, n. 665, 5.

si confessarius dicat se in tali monasterio peccatum grave audivisse ex confessione, etsi personam nullo modo nominet ¹.

Item violare censetur indirecte sigillum confessarius qui dicat in tali loco talia crimina perpetrari quae ipse ex confessione audivit, si de loco parvo agatur qui non plus tribus millibus incolarum habeat ².

Violat sigillum indirecte confessarius qui ex notitia in confessione accepta aversionem erga poenitentem concipit et severiorem ei vultum ostendit, vel ei minus grate alloquitur ³.

2147. — *Circa usum scientiae ex confessione acquisitae* haec habet Codex: Omnino prohibitus est confessario usus scientiae ex confessione acquisitae, cum gravamine poenitentis, excluso etiam quovis revelationis periculo. — Tam Superiores pro tempore exsistentes quam confessarii qui postea Superiores fuerint renuntiati, notitia quam de peccatis in confessione habuerint, ad exteriorem gubernationem nullo modo uti possunt ⁴.

Huc spectat decretum S. Officii, 18 Nov. 1682, huius tenoris: « Praevia matura consultatione DD. Consultorum, facta fuit discussio sequentis propositionis: *Scientia ex confessione acquisita uti licet, modo fiat, sine directa aut indirecta revelatione et gravamine poenitentis, nisi aliud multo gravius ex non usu sequatur, in cuius comparatione prius merito contemnatur*; addita deinde explicatione, sive limitatione, quod sit intelligenda de usu scientiae ex confessione acquisitae cum gravamine poenitentis, seclusa quacumque revelatione, atque in casu, quo multo gravius gravamen eiusdem poenitentis ex non usu sequeretur; et statuerunt dictam propositionem, *quatenus admittit usum dictae scientiae cum gravamine poenitentis*, omnino prohibendam esse, *etiam cum dicta explicatione sive limitatione*, et praesenti decreto prohibent ne quis ultra audeat talem doctrinam publice aut privatim docere, aut defendere sub poenis arbitrio Sacrae Congregationis infligendis, mandantes etiam universis Sacramenti Poenitentiae ministris ut ab ea in praxim deducenda prorsus absterneant » ⁵.

Ad modum autem commentarii huius decreti et doctrinae ⁶ adnotamus non omnem usum scientiae ex confessione acquisitae illicitum esse « neque etiam in ordine ad gubernationem utcumque; sed illum ex quo confessio difficilis et odiosa reddi potest. Pro quo adverte, usum illius scientiae posse esse, vel cum revelatione directa aut indirecta peccati; et tunc non est du-

¹ Hos casus enumerat Gury-Dumas, *l. c.*, II, nn. 665, 666, atque eos admittit doctrina communis. Cfr. etiam Scavini-Del Vecchio, *l. c.*, II, 748; Lugo, *De sacramento poenitentiae*, disp. 23, n. 63; Aertnys-Damen, *l. c.*, II, n. 463.

² Lugo, *l. c.*, disp. 23, n. 64; Aertnys-Damen, *l. c.*, II, n. 465; Gury-Dumas, *l. c.*, II, n. 667; Noldin, *De sacramentis*, n. 415.

De hoc casu addit Lugo, *l. c.*: « Advertunt tamen multi, non incurri hac de causa poenas revelantis confessionem, quia non manifestantur peccata poenitentis, sed civitatis..... ».

³ Reiffenstuel, *Theologia moralis*, trac. XIV, dist. 9, n. 29.

⁴ C. 890, ex decreto Clementis VIII, 25 Mali 1594. Cfr. Lugo, *l. c.*, disp. 23, n. 93 et sqs.; Rota, *l. c.*, n. 52.

⁵ Rota, *l. c.*, n. 52.

⁶ Ex Lugo, *l. c.*, disp. 23, n. 102.

bium quod sit contra sigillum; vel posse esse absque revelatione, sed tamen ita ut poenitens advertat, id fieri propter peccatum quod confessus est; vel denique ita ut neque ipse poenitens hoc advertat. Si fiat hoc ultimo modo et non in praeiudicium ullum poenitentis, sed ita ut etiamsi poenitens sciat, licitum esse talem usum non ideo retardetur a confessione, tunc non videtur esse ullo modo contra sigillum, aut contra Sacramentum; si vero esset ille usus gravis poenitenti, atque ideo difficilius confiteretur si sciret, illum usum esse licitum, tunc usus erit illicitus. Si denique usus sit talis, ut poenitens intelligat, id fieri propter suum peccatum, distinguendum similiter credo; nam vel inde confessio redditur difficilior et talis usus ingratus accidit poenitenti, et tunc erit omnino illicitus; si vero non est ingratus poenitenti neque ex eo redditur difficilior confessio, non credo esse contra sigillum; cuius sigilli praecipua ratio est, ut saepe diximus, ne confessio difficilior aut gravior reddatur. Certum autem videtur non reddi difficiliorem ex quocumque effectum, qui ex tali notitia sequatur, v. gr. si confessarius propter confidentiam, quam poenitens erga ipsum ostendit, confitendo ei peccata gravissima, et cum magnis poenitentiae signis, peculiari eum affectu prosequatur, idque beneficiis et speciali circa ipsum cura manifestet; licet poenitens intelligat totum illud oriri ex confessionis notitia, non ideo aegre feret, neque confessio propterea gravior aut difficilior reddetur ».

Ex quibus patet non quemlibet usum notitiae ex confessione acquisitae esse violationem sigilli, sed solum eum usum qui coniunctus est cum gravamine poenitentis aut qui odiosum reddere possit Sacramentum ¹.

Si usus notitiae ex confessione acquisitae fiat cum aliquo gravamine poenitentis, at excluso quolibet revelationis sive directae sive indirectae periculo, iuxta ea quae supra diximus, habetur violatio sigilli quae tamen delictum de quo agimus non constituit; si vero usus notitiae fiat cum periculo revelationis habetur delictum violationis saltem indirectae.

In violatione sigilli directa non admittitur parvitas materiae, ideoque grave delictum est etiam veniale peccatum alicuius poenitentis manifestare, quia id in gravem iniuriam Sacramenti redundaret ².

Admittitur e contra parvitas materiae in violatione indirecta, quando scilicet res quae narratur talis est ut periculum quidem aliquod sit ingerendi suspicionem alicui, sed adeo tenue sit periculum aut remota suspicio ut non

¹ Reiffenstuel, *l. c.*, n. 31, haec habet: « Utique propter notitiam ex sola confessione haustam potest confessarius orare Deum pro salute sui poenitentis ob consuetudinem occultorum peccatorum de aeterna salute periclitantis; potest etiam Deum orare, ut per gratiam suam a similibus peccatis misericorditer praeservet; potestque se magis praecavere ab illis peccatorum incitamentis et iniitiis quibus videt poenitentem suum a diabolo seductum fuisse, ac postea graviter cecidisse et huiusmodi. Rursus concionator vel scriptor rerum ad mores spectantium, potest huiusmodi notitia uti ad parandas tanto aptius conciones, commendationes, dummodo hoc ita fiat ut nullum exinde incommodum sequatur, neque scandalum pusillorum sequi valeat. — Et hoc ultimum notanter additur quia coram simplicioribus hominibus cavendum est confessariis ac praesertim concionatoribus, ne dicant se hoc vel illud e confessionali scire, nam per huiusmodi dicta facile simpliciores scandalizantur ».

² Lugo, *l. c.*, disp. 23, nn. 69, 70, contra aliquos qui docebant non peccare mortaliter sacerdotem qui manifestaret peccatum veniale alicuius poenitentis, nullo modo indicans se illud ex confessione cognovisse. Quorum doctrina non potest admitti.

sufficiant ad imprudentiam gravem, nec ad gravem erga Sacramentum irreverentiam ¹.

2148. — 2° *Delictum*. - Triplex classis personarum circa sigillum delinquere potest et poenas contrahit a Codice statutas. Delictum igitur committunt:

a) Confessarii, qui sigillum sacramentale directe violare praesumpserint ².

Confessariorum nomine hic venire videntur solum confessarii veri qui sint saltem sacerdotes, licet forte ad confessiones excipiendas non approbati ³.

Quid sit violatio directa sigilli ex supradictis patet. Ad delictum requiritur plena imputabilitas.

b) Confessarii qui sigillum sacramentale indirecte violare praesumpserint ⁴.

Etiam hic agitur de confessariis veris, non de fictis, aut de aliis personis ad sigillum obligatis.

c) Interpres aliique omnes ad quos notitia confessionis quoquo modo pervenerit, qui temere sigillum sacramentale violaverint ⁵.

Quinam sint huiusmodi personae ex supra dictis patet.

Hic autem agitur de violatione sive directa sive indirecta.

2149. — 3° *Poenae*. - Poenae diversae sunt pro diversitate personarum quae delictum commiserint.

a) Confessarium, qui sigillum sacramentale directe violare praesumpserit, manet excommunicatio speciali modo Sedi Apostolicae reservata ⁶.

Agitur de poena, ut patet, latae sententiae, a Codice introducta, a qua tamen excusat quaelibet imputabilitatis minutio, quia in delinquente praesumptionem requirit ⁷.

Ante Codicem nulla poena latae sententiae lata erat in violatores sigilli sacramentalis, sed ipsi non solum deponendi erant ab officio sacerdotali, sed etiam in monasterium detrudendi erant ad perpetuam poeni-

¹ Cfr. Lugo, *l. c.*, disp. 23, n. 71.

² C. 2369, § 1.

³ Augustine, *l. c.*, VIII, 442; Cappello, *De censuris*, n. 189; Salucci, *l. c.*, II, n. 350; Pistocchi, *l. c.*, 247.

Augustine, ibidem habet probabilem sacerdotem non approbatum ad confessiones non venire hoc canone nomine confessarii. Noldin-Schönegger, *l. c.*, n. 56, docet hic nomine confessarii venire etiam confessarium fictum seu per errorem existimatum, et etiam laicum se confessarium simulantem.

⁴ C. 2369, § 1.

⁵ C. 2369, § 2.

⁶ C. 2369, § 1.

⁷ C. 2229, § 2. Cappello, *l. c.*, 195; Augustine, *l. c.*, VIII, 443, 444.

tentiam agendam, aut cogendi ad peregrinandum perpetuo ¹. Cum hae poenae in desuetudinem abiissent, in confessarios violatores sigilli applicata fuit poena triremium, vel carceris vel ergastuli ad tempus aut in perpetuum iuxta delicti gravitatem. In Regulares in hoc delinquentes ferebatur poena ieiunii in pane tantum et aqua humi in publico refectorio, ter in hebdomada ².

b) Confessarius qui indirecte tantum sigillum sacramentale violaverit, suspendatur a celebratione Missae et ab audiendis confessionibus sacramentalibus, vel etiam pro delicti gravitate inhabilis ad ipsas excipiendas declaretur, privetur omnibus beneficiis, dignitatibus, voce activa et passiva, et inhabilis ad ea omnia declaretur, atque in casibus gravioribus degradationi quoque subiiciatur ³.

Omnes istae poenae sunt ferendae sententiae.

Ut supra diximus, poenae istae non afficiunt violationem sigilli indirectam quae fit usu scientiae ex confessione acquisitae cum gravamine quidem poenitentis, at excluso quovis revelationis periculo ⁴, sed solum violationes sigilli implicantes revelationem secreti sive directam sive indirectam.

c) Interpres alique omnes ad quos notitia confessionis pervenerit, quique obligatione servandi sigillum sacramentale tenentur, si illud temere violaverint, pro reatus gravitate plectantur poena salutari, quae potest esse etiam excommunicatio ⁵.

Etiam hic agitur, ut patet, de poenis ferendae sententiae, in violantes sigillum revelatione directa aut indirecta secreti.

2150. — 4° *Procedura in causis violationis sigilli.* - Delictum violationis sigilli confessionis est delictum ecclesiasticum de quo proinde iudicium pertinet ad tribunalia ecclesiastica, exclusis tribunalibus civilibus. In Ecclesia autem, si agitur de mera confessionis revelatione seu de mera violatione sigilli, tribunal competens est tribunal ordinarium dioecesanum, excluso etiam tribunali Sancti Officii ⁶. Attamen si delictum violationis sigilli mixtum haberet errorem in fidem, ut si confessarius sigilli violator dixerit licitam esse violationem sigilli, vel aliter ostenderet se male sentire de Sacramentis, tunc S. Officium etiam competens esset ⁷.

¹ C. 2, D. 6, de *Poenitentia*; c. 12; X, 5, 38.

² S. C. EE. et RR. 5 Sept. 1659, apud Rota, *l. c.*, n. 76. Cfr. etiam Lugo, *l. c.*, disp. 23, n. 146 et sqs.; Hollweck, *l. c.*, § 276, p. 332, 333.

³ Cc. 2369, § 1 et 2368, § 1.

⁴ Rota, *l. c.*, nn. 49, 50, 65.

⁵ C. 2369, § 2.

⁶ Lugo, *l. c.*, disp. 23, n. 148; Rota, *l. c.*, 73.

⁷ Lugo, *l. c.*, disp. 23, n. 148; Rota, *l. c.*, n. 73. Etiam de regularibus violatoribus iudicat Episcopus, saltem si delictum mixtum sit cum errore in fide. Cfr. Rota, *l. c.*, 73, ubi ex iure ante Codicem vigente has causas etiam regularium Ordinarii locorum adiudicat tanquam Apostolicae Sedis delegatis ex Const. « *Inscrutabili* » Gregorii XV. Quae delegatio

Ad evitandum periculum scandali, et odiosum reddendi Sacramentum Poenitentiae, omnino in hoc delicto iudicando secreto procedendum est, prout in causis Sancti Officii ¹, exclusa tamen poena adnexa violationi secreti Sancti Officii ².

Si delictum violationis sigilli ex notitia sacramentali innotescat, quia, e. g., confessarius personaliter, vel per litteras illud manifestavit aut denuntiavit, ex hac notitia nequit procedere iudex sed potius in taliter denuntiantem procedendum est ³.

Ad procedendum contra hoc delictum non est necessaria licentia poenitentis in cuius damnum violatum est sigillum sed Ordinarius procedere potest ad normam iuris communis vel ex rumore aut publica fama, vel ex denuntiatione aut ex querela damni vel ex inquisitione generali vel ex quavis alia ratione, praemissa inquisitione speciali ⁴.

Probatio huius delicti est difficillima et periculis plena ob periculum scandali quod ex his processibus facile oriri potest. In ea facienda admittuntur et testes singulares dummodo non sint singulares singularitate *obstativa*. Si poenitens accuset confessarium de violatione sigilli, confessarius autem neget, poenitenti onus probandi incumbit; nemo enim malus praesumitur nisi probetur. Si constet sacerdotem confessarium dixisse peccatum sed ipse neget illud ex confessione cognovisse, eidem onus incumbit ostendendi unde illud noverit. Si constet sacerdotem peccatum ex confessione cognitum manifestasse, at ipse affirmet se obtinuisse a poenitente licentiam illud manifestandi, poenitens e contra neget se licentiam dedisse, tunc onus probandi ei incumbit cui non favent praesumptiones probitatis. In pari autem praesumptione seu conditione potius confessario quam poenitenti credendum est ⁵.

2151. — VIII. Illegitima consecratio episcopalis. - 1° Delictum. -
Delictum committunt:

- a) Episcopus aliquem consecrans in Episcopum;
- b) Episcopi vel, loco Episcoporum, presbyteri assistentes consecranti;
- c) Is qui consecrationem episcopalem recipit;

Si ipsa consecratio facta sit sine apostolico mandato ⁶.

Consecratio enim episcopalis reservatur Romano Pontifici, ita ut nulli Episcopo liceat quemquam consecrare in Episcopum nisi prius constet de pontificio mandato ⁷.

---

de iure vigente ius ordinarium evasisse videtur si agitur de confessariis regularibus delinquentibus circa hoc in confessionibus laicorum aut clericorum Ordinariis locorum subiectorum audiendis.

¹ Cfr. c. 1623.

² Rota, *l. c.*, n. 71.

³ Cfr. Lugo, *l. c.*, disp. 23, n. 107; Rota, *l. c.*, n. 72.

⁴ Cfr. c. 1939 et sqs. Rota, *l. c.*, 70 et sqs.

⁵ Cfr. Rota, *l. c.*, n. 74; Lugo, *l. c.*, disp. 23, nn. 151, 152; S. Alphonsus, *l. c.*, VI, n. 651, 4; Reiffenstuel, *Ius canonicum universum*, V, 38, 17.

⁶ C. 2370.

⁷ C. 953. *Pontificale Romanum, De consecratione electi in Episcopum.*

Presbyteri assistentes intelligendi sunt duo presbyteri illi qui quandoque ex dispensatione pontificia consecranti Episcopo assistunt, loco duorum Episcoporum qui generatim ex iure communi assistere debent, non quidem ad valorem, sed ad liceitatem consecrationis ¹.

Cum in Ecclesia orientali consecratio Episcoporum non reservetur Romano Pontifici, hic canon orientales non afficit ².

Attamen si presbyter latinus consecrationem episcopalem ab Episcopo orientali recipiat sine mandato apostolico reus esse censetur delicti ³.

2152. — 2° Poenae. - Episcopus aliquem consecrans in Episcopum, Episcopi, vel loco Episcoporum presbyteri assistentes, et qui consecrationem recipit, sine necessario apostolico mandato, ipso iure suspensi sunt, donec Sedes Apostolica eos dispensaverit ⁴.

Agitur de poena vindicativa quae non absolutione sed dispensatione auferri potest ⁵.

Cum suspensio ista generali modo lata sit, nulli dubium esse potest quod omnes effectus suspensionis comprehendat ⁶.]

Non afficit haec poena Cardinales, quia expresse non nominantur ⁷.

2153. — IX. Simoniaca administratio et receptio Sacramentorum. - 1° *Delictum.* - Delictum committunt omnes, etiam episcopali dignitate aucti, qui per simoniam ad ordines scienter promoverint vel promoti fuerint aut alia Sacramenta ministraverint vel receperint ⁸.

Quid sit simonia eiusque varias divisiones alibi vidimus ⁹.

Nomine *ordinum* hoc canone venire videtur etiam prima tonsura ¹⁰.

Etiam in opinione eorum qui docent delictum constitui etiam a simonia non reali ¹¹, requiritur ad delictum in hoc casu ut promotio ad ordines et Sacramentorum administratio aut receptio revera locum habuerint ¹².

Adverte delictum de quo hic agitur, non constituere simoniam exercitam in administratione aut receptione Sacramentalium ¹³.

¹ C. 954. Benedictus XIV, *De synodo dioecesana*, lib. XIII, cap. 13, nn. 2-9; S. Alphonsus, *Theologia moralis*, ed. Gaudé, VI, n. 755, in notis.

² Cappello, *l. c.*, n. 506, nota 1; Gasparri, *De sacra Ordinatione*, II, n. 797 (?); Many, *De sacra Ordinatione*, n. 123 sqs. (?); Pistocchi, *l. c.*, 252.

³ Cappello, *l. c.*, n. 507; Pistocchi, *l. c.*, 254.

⁴ C. 2370.

⁵ Cfr. cc. 2346, § 1 et 2298, n. 2. Eichmann, *l. c.*, p. 204, nota 1; Augustine, *l. c.*, VIII, 444, 445; Salucci, *l. c.*, II, n. 356; Pistocchi, *l. c.*, 255; Cappello, *l. c.*, n. 508.

⁶ C. 2278, § 2. Augustine, *l. c.*, VIII, 444; Salucci, *l. c.*, II, n. 356.

⁷ C. 2227, § 2. Cappello, *l. c.*, n. 506; Pistocchi, *l. c.*, 253.

⁸ C. 2371.

⁹ Cfr. vol. II, n. 708 et sqs.

¹⁰ C. 950. Augustine, *l. c.*, VIII, 445; Salucci, *l. c.*, II, n. 361; Pistocchi, *l. c.*, 257; Eichmann, *l. c.*, p. 207; dubitanter Cappello, *l. c.*, n. 510, 3.

¹¹ Cfr. vol. II, n. 716. Cappello, *l. c.*, n. 510.

¹² Cappello, *l. c.*, n. 510, 5; Augustine, *l. c.*, VIII, 445, 446.

¹³ Salucci, *l. c.*, II, n. 362; Cappello, *l. c.*, n. 511; Pistocchi, *l. c.*, 257, 258.

Doctrina communior admittit delictum simoniae committi etiam ab eo qui in administratione Sacramentorum exigit iura stolae in quantitate superiori quam concedit index taxarum vel consuetudo; aliqui tamen nec improbabiler, ut videtur, docent in hoc casu peccari quidem contra iustitiam, non vero committi delictum simoniae ¹.

Ad delictum requiritur ut simonia committatur a promoventibus vel promotis, ab administrantibus vel a recipientibus. Simonia commissa a tertia aliqua persona hic non consideratur nisi quatenus cum illa tertia persona supradicti ad delictum concurrant ².

2154. — 2° *Notae historicae.* - Prima lex contra simoniacas ordinationes lata est in Concilio Chalcedonensi, a. 451 ³, ubi in ordinatorem depositio infligenda statuitur ⁴.

Paulus II, a. 1464, antiquiores leges contra latius serpentes abusus simoniae renovavit et novis poenis communivit ⁵.

Concilium Tridentinum prohibuit aliquid exigere pro ordinatione et dimissoriis ad ordinationem ⁶. Innocentius XII, in *taxa innocentiana* pro universa Ecclesia taxarum materiam ordinavit ⁷. Iam antea Sixtus V ⁸ severiores poenas in simoniacos statuerat. Licet autem Clemens VIII ⁹ poenas a Sixto V latas mitigaverit, tamen non mitigavit poenas latas in simoniace ordinantes et ordinatos. Constitutione «*Apostolicae Sedis*» censurae latae sententiae in simoniace ordinantes non sunt receptae ¹⁰.

2155. — 3° *Poenae.* - a) Omnes, etiam episcopali dignitate aucti, qui per simoniam ad ordines scienter promoverint vel promoti fuerint, aut alia Sacramenta ministraverint vel receperint, sunt suspecti de haeresi ¹¹.

Proinde ut tales tractandi sunt ad normam iuris ¹².

Verbum *scienter*, quo plena imputabilitas ad delictum et poenas in-

¹ Ita Salucci, *l. c.*, II, n. 365; Pistocchi, *l. c.*, 258. Cappello, *l. c.*, n. 511, id probabile habet, licet veriore dicat doctrinam severiorem.

² Cfr. Augustine, *l. c.*, VIII, 446.

³ C. 8, C. 1, qu. 1.

⁴ Cfr. etiam cc. 6, 7, 22, 28, 116, 117, 120, C. 1, qu. 1; c. 4, C. 1, qu. 2; c. 3, C. 7, qu. 1; c. 1, X, 5, 3: «sicut non debet Episcopus manum, quam imponit, ita nec minister vel notarius in ordinatione eius vocem vel calamus vendere. Pro ordinatione igitur et usu pallii seu chartis atque pastellis, eum, qui ordinatur, omnino aliquid dare prohibemus».

⁵ C. 2, 5, 1, in extrav. commun.

⁶ Sess. XXI, c. 1 *de ref.*

⁷ 8 Octobris 1678.

⁸ Constit. «*Sanctum et Salutare*», 5 Ianuarii 1589.

⁹ Constit. «*Romanum Pontificem decet*», 25 Februarii 1595.

¹⁰ Cfr. Hollweck, *l. c.*, § 205, nota 1, p. 286; Wernz, *l. c.*, VI, n. 342.

¹¹ C. 2371. «Cum in Conciliis saepe provocaretur ad perversum exemplum Simonis Magi, inde ex saeculo sexto factum est, ut praeunte Gennadio Massiliensi hoc delictum diceretur simonia haeresis». Wernz, *l. c.*, VI, n. 342.

¹² Cfr. c. 2315.

currendas requiritur ¹, refertur tam ad promoventes et promotos, quam ad administrantes et recipientes ².

Doctrina communior docet incurri poenas etiam ob simoniam mere conventionalem puram, at probabiliter sola simonia realis iuris divini poenis latae sententiae subest ³.

b) Clerici eiusdem delicti rei, praeter suspensionem haeresis, in quam sicut et ceteri omnes et ipsi incurrunt, contrahunt ipso facto suspensionem Sedi Apostolicae reservatam ⁴.

Haec suspensio est censura, et, cum generali modo lata sit, omnes effectus suspensionis producit ⁵.

Nomine *clericorum* communius non censentur venire hoc loco Episcopi ⁶.

Cum agatur de censura Sedi Apostolicae simpliciter reservata in casibus occultis ab ea absolvere potest Ordinarius ⁷.

2156. — X. Receptio ordinum a censurato. - 1° *Delictum.* - Delictum committit qui recipere ordines praesumit ab excommunicato, vel suspenso vel interdicto post sententiam declaratoriam, vel condemnatoriam, aut a notorio apostata, haeretico, schismatico ⁸.

Fontes antiqui huius canonis inter se pugnare videntur; dum enim aliqui videntur negare validitatem ordinationis factae a censuratis seu haereticis alii e contra admittunt validitatem, quamvis liceitatem negent. At etiam fontes qui videntur negare validitatem possunt explicari in sensu catholico intelligendo quod affirmant de invaliditate, de exercitio ordinum ⁹.

At inde a saeculo XII, validitas ordinationum ab haereticis factarum extra dubium posita est ¹⁰; ordinatus autem suspensus ipso facto manebat. Idem ius confirmatum est in Constitutione « *Apostolicae Sedis* » n. 44 ¹¹.

Nomine *ordinum* veniunt hic tam ordines minores quam maiores. Per se dicendum esset comprehendere etiam tonsuram, ex. c. 950; at, quia per

¹ C. 2229, § 2.

² Cappello, *l. c.*, n. 510, atque ideo etiam ad clericos. Paulo aliter Augustine, *l. c.*, VII, 446.

³ Cfr. vol. II, n. 716.

⁴ C. 2371.

⁵ C. 2278. Augustine, *l. c.*, VIII, 447; Cappello, *l. c.*, n. 509; Pistocchi, *l. c.*, 257.

⁶ C. 2227, § 2. Ayrinhac, *l. c.*, p. 331; Cappello, *l. c.*, n. 510; Pistocchi, *l. c.*, 257; Salucci, *l. c.*, II, n. 365; Chelodi, *l. c.*, n. 93.

Aliter Eichmann, *l. c.*, p. 207, docet etiam Episcopos censura ligari; eique assentiuntur Augustine, *l. c.*, VIII, 447; Noldin-Schöneegger, *l. c.*, n. 118.

⁷ C. 2237, § 2.

⁸ C. 2372.

⁹ Cfr. Augustine, *l. c.*, VIII, 448. Ius antiquum in hac re continetur in cc. 1, 2, 3, 5, C. 9, qu. 1. Contra valorem Ordinationum afferuntur S. Augustinus, *De bono coniugali*, c. 24; ed. *Contra Parmenianum* II, c. 13; Anastasius II Papa, in c. 8, D. 19, a. 497. Pro valore vero afferri possunt Pelagius I, in c. 3, C. 24, qu. 1; Innocentius I, in c. 73, C. 1, qu. 1; Urbanus II, in c. 24, C. 1, qu. 7.

¹⁰ Hollweck, *l. c.*, § 221, p. 295; Wernz, *l. c.*, II, 26. Cfr. etiam c. 2, X, 5, 8.

¹¹ Cfr. Hollweck, *l. c.*, § 221, nota 1, p. 295.

ipsam nulla ordinis potestas datur et poena hoc canone inflicta supponat in subiecto potestatem a qua suspenditur, in praxi ex natura rei dicendum est primam tonsuram non comprehendi ¹.

Alia quaestio est utrum nomine ordinum veniat consecratio episcopalis. Licet id forte ex can. 950 affirmandum videretur, et aliqui auctores id doceant ², etiam post Codicem; tamen id negandum videtur cum ex c. 2227, § 2, tum etiam quia in Episcopos delinquentes iam satis provisum est in c. 2370 ³.

Ad delictum requiritur in delinquente *praesumptio*, idest plena cognitio quod ordinans est censuratus post sententiam, aut notorius haereticus, apostata aut schismaticus et quod talis ordinatio sub poena vetita est ⁴.

Ad delictum non requiritur ut apostata, haereticus aut schismaticus alicui sectae adhaereat, at requiritur ut sit notorius. Item pro excommunicato aut suspenso aut interdicto necesse est ut sententia declaratoria aut condemnatoria praecesserit ⁵; nec videtur sufficere censura notorie contracta.

Requiri etiam videtur ad delictum ut ordinum receptio valida sit; quia invalida receptio nequit simpliciter dici *receptio*; quam ob rem ordinatio facta ab Episcopo protestante, qui character episcopali caret, delictum non constituit ⁶.

2157. — 2° *Poenae*. - Suspensionem a divinis, Sedi Apostolicae reservatam, ipso facto contrahunt: a) Qui recipere ordines praesumunt ab excommunicato vel suspenso vel interdicto post sententiam declaratoriam vel condemnatoriam, aut a notorio apostata, haeretico, schismatico ⁷.

Agitur ut patet hic de suspensione censura, non poena vindicativa ⁸.

Suspensio a *divinis* vetat omnem actum potestatis ordinis, quam quis sive per sacram ordinationem, sive per privilegium obtinet ⁹. Codex ius praecedens, quo sola suspensio ab ordine male suscepto infligebatur, severius reddidit.

b) Qui bona fide sit ordinatus ab excommunicato vel suspenso vel interdicto post sententiam declaratoriam vel condemnatoriam,

¹ Ita etiam Cappello, *l. c.*, n. 514; Salucci, *l. c.*, II, n. 368; Aertnys-Damen, *l. c.*, II, n. 1013; Pistocchi, *l. c.*, 259, 260.

² Cfr. in hoc sensu Augustine, *l. c.*, VIII, 448; Cerato, *l. c.*, n. 125.

³ Hollweck, *l. c.*, § 221, p. 295, nota 3; Chelodi, *l. c.*, n. 95, nota 2; Noldin-Schönegger, *l. c.*, n. 119; Cappello, *l. c.*, n. 514; Salucci, *l. c.*, II, n. 368; Eichmann, *l. c.*, p. 208.

⁴ Augustine, *l. c.*, VIII, 448, 449; Cappello, *l. c.*, n. 514; Pistocchi, *l. c.*, 260.

⁵ Augustine, *l. c.*, VIII, 448; Cappello, *l. c.*, n. 515.

⁶ Augustine, *l. c.*, VIII, 449; Pistocchi, *l. c.*, p. 261.

⁷ C. 2372. En ius ante Codicem ex constitutione « *Apostolicae Sedis* », n. 44, (V, 6) vigens: « Suspensionem ab ordine suscepto ipso iure incurrunt, qui eundem ordinem recipere praesumpserunt ab excommunicato vel interdicto, nominatim denunciato, aut ab haeretico vel schismatico notorio: eum vero qui bona fide a quopiam eorum est ordinatus, exercitium non habere ordinis sic suscepti, donec dispensetur, declaramus ».

⁸ Cappello, *l. c.*, n. 513, 3 et 514, 1; Pistocchi, *l. c.*, 259.

⁹ C. 2279, § 2, n. 2.

aut a notorio apostata, haeretico, schismatico, exercitio careat ordinis sic recepti donec dispensetur ¹.

Non agitur hic de suspensione ab ordine quae sit poena medicinalis aut vindicativa ²; poena enim delictum et dolum supponit, et bonam fidem excludit. Taliter igitur ordinatus si praeceptum hoc prohibens ordinis recepti exercitium violet, irregularitatem incurrere non videtur ³.

Non prohibetur ordinatis ita bona fide a censurato, exercitium ordinum antea susceptorum sed solum exercitium ordinis male suscepti ⁴.

Dispensatio ad ordinem male susceptum exercendum dari potest a proprio Ordinario ⁵.

2158. — XI. Illegitima ordinatio. - 1° *Delictum.* - Hoc canone 2373 considerantur et proscribuntur aliquae figurae delictorum illegitimam ordinationem respicientium. Agitur de delictis eorum propriis qui iure gaudent ordinationes tenendi. Varias huiusmodi figurae sunt.

a) *Ordinatio alieni subditi sine litteris dimissoriis.* - Delictum committit, qui, contra iuris praescriptum, alienum subditum sine Ordinarii proprii litteris dimissoriis, ordinaverit ⁶.

Iure autem praescribitur ut unusquisque a proprio Episcopo ordinetur aut cum legitimis eiusdem litteris dimissoriis. Episcopus proprius, iusta causa non impeditus, per se ipse suos subditos ordinet; sed subditum orientalis ritus, sine apostolico indulto, licite ordinare non potest ⁷.

Litterae dimissoriae sunt litterae quibus Superior competens proprium subditum dimittit ad alienum Episcopum cum facultate ab eo ordines suscipiendi ⁸.

Litteras dimissorias dare possunt pro suis subditis ad normam iuris Episcopus proprius, Vicarius et Praefectus Apostolicus, Abbas vel Praelatus nullius, Vicarius Generalis de mandato speciali; Vicarius Capitularis post annum a Sede vacante; intra annum vero solis aetatis ratione certi alicuius officii, cui propter necessitatem dioecesis sine dilatione sit providendum ⁹;

¹ C. 2372.

² Cappello, *l. c.*, n. 515.

³ Cfr. c. 985, n. 7. Augustine, *l. c.*, VIII, 449, docet hanc suspensionem esse poenam vindicativam et eius violationem inducere irregularitatem. At qua ratione potest ferri poena in ordinatum bona fide? Iuxta Eichmann, *l. c.*, p. 208, haec suspensio est species irregularitatis.

⁴ Eichmann, *l. c.*, p. 208.

⁵ Hollweck, *l. c.*, § 221, pag. 296, nota 7; Cappello, *l. c.*, n. 515; Chelodi, *l. c.*, n. 95; Vermeersch-Creusen, *l. c.*, III, n. 575; Salucci, *l. c.*, II, n. 370; Pistocchi, *l. c.*, 260, 261.

⁶ Cc. 2373, n. 1 et 955.

⁷ C. 955.

⁸ Aertnys-Damen, *l. c.*, II, n. 571.

⁹ C. 958.

pro religiosis exemptis dat proprius Superior maior; pro non exemptis idem valet ac de clericis saecularibus ¹.

Certe fit reus delicti Episcopus qui illegitime vel solam primam tonsuram conferat ².

Probabiliter a poena eximitur Episcopus alienum subditum ordinans ex licentia oretenus data ab eo qui iure gaudet litteras dimissorias concedendi ³.

2159. — *b) Ordinatio proprii subditi sine necessariis litteris testimonialibus.* - Delictum committit qui proprium subditum, qui alibi idest extra propriam dioecesim tanto tempore moratus sit ut canonicum impedimentum contrahere ibi potuerit, sine litteris testimonialibus, aut sine iuramento suppletorio, in casu quo litterae testimoniales non sufficiant vel haberi nequeant, ordinaverit ⁴.

Testimoniales litterae sunt litterae quae, non licentiam ordinandi, sed solummodo testimonium continent de requisitis candidati ad ordines qualitibus, atque testantur ipsum, tempore quo in territorio eas concedentis Ordinarii commoratus est, nullum canonicum impedimentum contraxisse ⁵.

Promovendi ad ordines saeculares aut religiosi, qui, quod pertinet ad ordinationem, saecularium iure reguntur, afferre debent testimoniales litteras Ordinarii loci in quo ipsi tantum temporis morati sunt ut canonicum impedimentum contrahere ibi potuerint ⁶.

Tempus quo promovendus potuit canonicum impedimentum contrahere est, regulariter, pro militibus trimestre, pro aliis semestre, post pubertatem; sed Episcopus ordinans pro sua prudentia exigere potest litteras testimoniales etiam ob brevius commorationis tempus, et ob tempus quoque quod pubertatem antecessit. — Si loci Ordinarius neque per se neque per alios promovendum satis noverit, ut testari possit eum, tempore quo in suo territorio moratus est, nullum canonicum impedimentum contraxisse, aut si promovendus per tot dioeceses vagatus sit ut impossibile vel nimis difficile evadat omnes litteras testimoniales exquirere, provideat Ordinarius saltem per iuramentum suppletorium a promovendo praestandum. — Si post obtentas litteras testimoniales et ante peractam ordinationem, promovendus praedicto temporis spatio in eodem territorio rursus moratus sit, novae litterae testimoniales Ordinarii loci necessariae sunt ⁷.

Delictum committitur solummodo ob neglectas litteras testimoniales aut omissum iusiurandum suppletorium in casibus taxative a Codice determinatis, non ob neglectas litteras testimoniales aut omissum iusiurandum suppletorium in casibus quibus haec requirere remittitur prudentiae Episcopi ⁸.

¹ C. 964. Cfr. etiam cc. 956, 963.

² C. 950.

³ Chelodi, *l. c.*, n. 94, 2; Cappello, *l. c.*, n. 522; Salucci, *l. c.* II, n. 373.

⁴ C. 2373, n. 2, una cum cc. 993, n. 4; 994.

⁵ Aertnys-Damen, *l. c.*, II, n. 573, II.

⁶ C. 993, n. 4.

⁷ C. 994.

⁸ Cappello, *l. c.*, n. 524, 6; Pistocchi, *l. c.*, 264, 265.

Si Episcopus proprium subditum per alium Episcopum ordinari curet, traditis litteris dimissoriis, at omissis necessariis litteris testimonialibus, licet ipse non ordinet, tamen reus est delicti ut concurrens et qua talis poenas incurrit. Idemque valere videtur de Episcopo ordinante ex eadem ratione ¹.

Defectus aliorum testimoniorum necessariorum, e. g., testimonium de peractis studiis, testimonium recepti baptismatis aut confirmationis etc. ², delictum non constituit ³.

2160. — c) *Promotio ad ordines maiores sine titulo requisito.* - Delictum committit qui aliquem ad ordines maiores sine titulo promoverit ⁴.

Ut quis enim licite ordinari possit requiritur titulus canonicus, si agatur de ordinibus maioribus ⁵.

Titulus sustentationis est cautio qua ordinando providetur de sufficiente eaque perpetua sustentatione ⁶.

Pro clericis saecularibus titulus canonicus est titulus beneficii, eoque deficiente, patrimonii aut pensionis. — Hic titulus debet esse et vere securus pro tota ordinati vita et vere sufficiens ad congruam eiusdem sustentationem, secundum normas ab Ordinariis pro diversis locorum et temporum necessitatibus et adiunctis dandas ⁷.

Si ne unus quidem ex titulis supradictis praesto sit, suppleri potest titulo servitii dioecesis, et, in locis Sacrae Congregationi de Propaganda Fide subiectis, titulo missionis, ita tamen ut ordinandus, iureiurando interposito se devoveat perpetuo dioecesis aut missionis servitio, sub Ordinarii loci pro tempore auctoritate ⁸.

Pro regularibus titulus canonicus est sollemnis religiosa professio seu titulus, ut dicitur, paupertatis. — Pro religiosis votorum simplicium perpetuorum est titulus *mensae communis*, *Congregationis* aliisque similis ad normam constitutionum. — Ceteri religiosi, etiam ad ordinationis titulum quod attinet, iure saecularium reguntur ⁹.

Delictum igitur constituit promotio ad ordines maiores sine titulo sustentationis. Defectui autem tituli aequivalet titulus insufficiens, aut titulus incertus, aut titulus invalidus, quia talibus titulis non satisfit obligationi habendi titulum a iure impositae ¹⁰.

Delictum committit Episcopus sive proprium subditum promoveat

¹ Cfr. cc. 2209, §§ 1-3 et 2231. Aliter Cappello, *l. c.*, n. 524, 8, rationibus inefficacibus, ut videtur.

² Cfr. c. 993.

³ Cappello, *l. c.*, n. 524, 7; Salucci, *l. c.*, II, n. 374.

⁴ C. 2373, n. 3.

⁵ C. 974, § 1, n. 7.

⁶ Aertnys-Damen, *l. c.*, II, n. 590.

⁷ C. 979, §§ 1, 2.

⁸ C. 981, § 1. Cfr. praeterea cc. 980 et 981, § 2.

⁹ C. 982.

¹⁰ Pistocchi, *l. c.*, p. 268; Chelodi, *l. c.*, n. 94, 4, p. 109; Salucci, *l. c.*, II, n. 375. Cappello, *l. c.*, n. 525, 8, requirit ad delictum ut Episcopus ordinans certo modo sciat titulum esse insufficientem aut incertum.

sine titulo sive alienum, cum dimissoriis proprii Episcopi; Codex enim non requirit ut de proprio ordinantis subdito agatur ¹.

2161. — *d) Ordinatio religiosi pertinentis ad familiam extra territorium ordinantis.* - Delictum committit qui, salvo legitimo privilegio, religiosum, ad familiam pertinentem quae sit extra territorium ipsius ordinantis, promoverit, etiam cum litteris dimissoriis proprii Superioris, nisi legitime probatum fuerit aliquem e casibus occurrere in quibus ex iure communi licet Superioribus religiosis dimissorias dare ad alium Episcopum qui non sit dioecesanus seu loci ubi sita est domus religiosa ².

Episcopus ad quem Superior religiosus litteras dimissorias mittere debet, est Episcopus dioecesis, in qua sita est domus religiosa, ad cuius familiam pertinet ordinandus ³.

Tunc tantum Superior religiosus ad alium Episcopum litteras dimissorias mittere potest, cum Episcopus dioecesanus licentiam dederit, aut sit diversi ritus, aut sit absens, aut non sit ordinationem habiturus proximo legitimo tempore, seu sabbatis Quatuor Temporum, sabbato ante Dominicam Passionis, et Sabbato Sancto, vel denique cum dioecesis vacet nec eam regat qui caractere episcopali polleat ⁴.

Delictum igitur committit Episcopus qui aliquem religiosum ad ordines, non exclusa prima tonsura, promoverit, contra has Codicis praescriptiones.

Aliqui ordines religiosi, ut Societas Iesu, Congregatio clericorum regularium ministrantium infirmis ⁵, privilegio gaudent dandi litteras dimissorias ad quemlibet Episcopum communionem habentem cum Sede Apostolica. Tale privilegium non abrogatur a Codice ⁶.

Codex pro casibus in quibus, ex iure communi, licet Superioribus religiosis ad alium Episcopum, qui non sit dioecesanus, litteras dimissorias dare, requirit ut in singulis casibus de legitimitate causae id faciendi Episcopo ordinaturo constet ex authentico Curiae Episcopalis testimonio ⁷.

Hac praescriptione considerata, delictum adhuc committere videtur Episcopus ordinans sine hoc authentico testimonio licet ei aliunde constet casum aliquem verificari in quo liceat religioso Superiori ad non dioecesanum Episcopum litteras dimissorias dare; Codex enim c. 966, § 2, determinare videtur legitimum modum probandi de quo in c. 2373, n. 4 ⁸.

¹ Cappello, *l. c.*, n. 525, 7; Pistocchi, *l. c.*, 267; Salucci, *l. c.*, II, n. 375. Aliter Chelodi, *l. c.*, n. 94, 4, p. 109.

² C. 2373, n. 4 et cc. 965; 966.

³ C. 965.

⁴ C. 966 et c. 1006, § 2.

⁵ Cfr. Piat, *Praelectiones iuris regularis*, II², p. 294, ubi etiam de aliis quibusdam huiusmodi privilegiis.

⁶ Cappello, *l. c.*, n. 526; Pistocchi, *l. c.*, 268.

⁷ C. 966, § 2.

⁸ Docet tamen Cappello, *l. c.*, n. 526, 4, a delicto eximi Episcopum ordinantem religiosos sine hoc authentico Curiae testimonio dummodo ei certo constet casum verificari de quo in c. 966, § 1. Quam opinionem improbabilem, cum in odiosis versemur, dicere non audeo.

2162. — 2° *Poenae*. - In quatuor supra recensitis figuris delictorum illegitimam ordinationem, ex parte ordinantis, respicientium eadem, de iure vigente, lata est poena, scilicet, suspensio per annum ab ordinum collatione Sedi Apostolicae reservata, ipso facto incurrenda ¹.

Agitur de suspensione quae est poena vindicativa, ut patet ex temporis praefinitione a Codice facta ².

Suspensio ab ordinum collatione etiam primae tonsurae collationem impedit ³.

Iure ante Codicem vigente in Constitutione « *Apostolicae Sedis* » relato poenis coercebantur tres priores figurae delictorum supra recensitorum; contra quartam figuram, prohibitio quidem vigeat, at nulla poena latae sententiae vigeat. En huiusmodi ius vicens ante Codicem: « Suspensionem per annum ab ordinum administratione ipso iure incurrunt ordinantes alienum subditum etiam sub praetextu beneficii statim conferendi, aut iam collati, sed minime sufficientis, absque eius Episcopi litteris dimissorialibus, vel etiam subditum proprium qui alibi tanto tempore moratus sit, ut canonicum impedimentum contrahere ibi potuerit, absque Ordinarii eius loci litteris testimonialibus » ⁴. Contra ordinantes sine titulo id statuebatur: « Suspensionem per triennium a collatione ordinum ipso facto incurrunt aliquem ordinantes absque titulo beneficii, vel patrimonii cum pacto, ut ordinatus non petat ab ipsis alimenta » ⁵; itemque: « Suspensionem per annum a collatione ordinum ipso iure incurrit qui, excepto casu legitimi privilegii, ordinem sacrum contulerit, absque titulo beneficii vel patrimonii clerico in aliqua congregatione viventi, in qua solemnis professio non emittitur, vel etiam religioso nondum professo » ⁶.

Circa historiam quartae figurae delictorum supra recensitorum videnda est omnino Constitutio Benedicti XIV, « *Impositi nobis* », 27 Februarii 1747⁷.

2163. — XII. **Illegitima ordinum receptio.** - 1° *Delictum*. - Etiam in c. 2374, quatuor figurae delicti recensentur, respicientes non amplius Episcopos ordinantes, sed clericos ordinatos seu ad ordinationem accedentes, supposita tamen valida ordinatione.

a) *Accessio ad ordines sine litteris vel cum litteris dimissoriis falsis*. - Delictum committit qui ad ordines malitiose accesserit sine litteris vel cum falsis dimissoriis litteris ⁸.

¹ C. 2373.

² Cfr. c. 2298, n. 2. Cappello, *l. c.*, n. 521; Pistocchi, *l. c.*, 262; Salucci, *l. c.*, II, n. 372; Eichmann, *l. c.*, p. 208.

³ C. 950; Pistocchi, *l. c.*, 262; Noldin-Schöneegger, *l. c.*, n. 130.

⁴ Const. « *Apostolicae Sedis* », n. 41 (V, 3), ex c. 2, 1, 9, in 6°.

⁵ Const. « *Apostolicae Sedis* », n. 40 (V, 1), ex c. 45, X, 5, 3. Cfr. etiam circa hoc c. 980.

⁶ Const. « *Apostolicae Sedis* », n. 42, (V, 4).

⁷ Gasparri, *Fontes*, II, n. 376. Cfr. etiam Benedictum XIV, *De synodo dioecesana*, lib. 9, c. 17, nn. 2-4.

⁸ C. 2374.

Quid sint litterae dimissoriae, quando necessariae, et quis eas dare possit dictum est supra.

Agitur autem hic, ut patet, de candidato qui ad ordines accessit recipiendos non a proprio Ordinario sed ab alio, seu agitur de candidato ordinato sine litteris vel cum falsis litteris dimissoriis in casibus in quibus litterae dimissoriae a iure praecipiuntur ad normam c. 955.

Falsae litterae dimissoriae eae dicuntur quae ab eo confectae non sunt cui tribuuntur; vel etiam eae quae factae sunt quidem ab eo cui tribuuntur, at ab alio sunt falsificatae seu substantialiter mutatae, additione, subtractione, correptione substantiali ¹.

Falsae praeterea eae videntur esse dimissoriae quae ab eo confectae sunt cui tribuuntur et qui ius eas concedendi habet ², at substantialiter falsas attestaciones continent seu referunt, quia id de quo testantur veritati non respondet ³.

Falsae sunt etiam eae litterae dimissoriae quae sunt ab eo confectae cui tribuuntur nec obiectivas falsitates continent; at ab eo confectae sunt qui iure concedendi dimissorias non gaudebat ⁴.

Requiritur tamen ad delictum tam in ista figura, quam in reliquis figuris huius canonis in eo qui accedit ad ordines, *malitia* seu plena imputabilitas, a qua excusat quaelibet imputabilitatis minutio sive ex parte intellectus sive ex parte voluntatis ⁵.

2164. — *b) Accessio ad ordines ante canonicam aetatem.* - Delictum committit qui ad ordines accesserit malitiose ante canonicam aetatem ⁶.

Codex determinat canonicam aetatem solummodo pro ordinibus maioribus, his terminis: Subdiaconatus ne conferatur ante annum vicesimum primum completum; diaconatus ante vicesimum secundum completum; presbyteratus ante vicesimum quartum completum ⁷.

Pro ordinibus minoribus aetas nulla definita est nisi forte indirecte ex canone 976 quo studia necessario praemittenda determinantur. Verum delictum de quo nunc agimus committi solum videtur violatione legis canonis 975, quo directe aetas determinatur ⁸.

Ad delictum sufficit defectus in aetate etiam unius tantum diei ⁹.

A delicto, ut patet, eximit dispensatio super aetate a Sede Apostolica obtenta ¹⁰.

¹ Cappello, *l. c.*, n. 547.

² Cfr. c. 958.

³ Cfr. supra ubi de c. 2362.

⁴ Augustine, *l. c.*, VIII, 451.

⁵ C. 2229, § 2. Cappello, *l. c.*, n. 459.

⁶ C. 2374.

⁷ C. 975.

⁸ Aliter videtur insinuare Cappello, *l. c.*, n. 548, 2, 3, et post ipsum Pistocchi, *l. c.*, 271, at, ut videtur non recte; canone enim 976 non determinatur ulla aetas, sed solum studium seu scientia necessaria ad ordines.

⁹ Cappello, *l. c.*, n. 549, 2.

¹⁰ Cfr. Augustine, *l. c.*, VIII, 451.

2165. — c) *Accessio ad ordines per saltum.* - Delictum committit qui ad ordines malitiose accedit per saltum ¹.

Statuit Codex: Ordines gradatim conferendi sunt ita ut ordinationes per saltum omnino prohibeantur ².

Delictum constituit violatio huius praescriptionis.

Ordinatio per saltum, idest ordinatio in ordine superiori non recepto ordine inferiore est illicita, at valida; excepto episcopatu qui invalide iuxta communioem doctrinam recipitur ab eo qui ordine presbyteratus caret ³.

2166. — d) *Accessio ad ordines sine litteris testimonialibus aut cum aliquo impedimento iuridico.* - Delictum committit qui malitiose ad ordines accedit sine litteris testimonialibus, vel detentus aliqua censura, irregularitate aliove impedimento ⁴.

Quid sint litterae testimoniales iam supra dictum est ubi de c. 2373, n. 2.

Falsae testimoniales a candidato confictae, excusare a delicto non videntur ⁵.

At si testimoniales sint factae a competente auctoritate, sine candidati culpa, ipse candidatus a delicto immunis videtur, licet falsitatem obiectivam contineant ⁶.

Ad delictum sufficit quaelibet irregularitas in candidato sive ex defectu sive ex delicto ⁷.

2167. — 2° *Poena.* - In tres priores figuras delictorum recensitas lata est poena latae sententiae, in quartam figuram e contra poenae sunt ferendae sententiae.

a) *Poenae in tres priores figuras.* - Qui sine litteris vel cum litteris dimissoriis falsis, vel ante canonicam aetatem, vel per saltum ad ordines malitiose accesserit, est ipso facto a recepto ordine suspensus ⁸.

Agitur de suspensione censura, non poena vindicativa ⁹.

Suspensus a recepto ordine non solum omnem actum ordinis recepti exercere prohibetur, sed praeterea prohibetur superiorem ordinem recipere, receptumque post suspensionem exercere ¹⁰.

¹ C. 2374.

² Cc. 977 et 974, § 1, n. 5.

³ Wernz, l. c., II, n. 73 et VI, n. 441; Cappello, l. c., n. 548.

⁴ C. 2374.

⁵ Aliud insinuare videtur Pistocchi, l. c., 273.

⁶ Pistocchi, l. c., 273.

⁷ Cfr. cc. 984, 985. *Impedimenta* recensentur in c. 987.

⁸ C. 2374.

⁹ Noldin-Schöneegger, l. c., n. 126; Cappello, l. c., n. 550.

¹⁰ C. 2279, § 2, n. 4.

Si quis tres simul figuras delicti committat, delicta multiplicat; at cum in singulas figuras unica poena lata sit quae multiplicari nequit, eadem unica poena incurritur licet ex triplici capite ¹.

Accessio ad ordines iuxta aliquos hic *ex natura rei* non comprehendit accessionem ad primam tonsuram, quia per ipsam non datur potestas ulla a qua suspendi possit promotus ²; verum attento c. 2279, § 2, n. 4, id verum non videtur; suspensione enim ab ordine vetatur etiam ascensio ad ordinem superiorem et exercitium taliter prohibiti ordinis forte illegitime recepti ³.

Poena haec Episcopos non afficit ⁴.

2168. — *b) Poenae in quartam delicti figuram.* - Qui sine litteris testimonialibus vel detentus aliqua censura, irregularitate aliove impedimento ad ordines malitiose accesserit, gravibus poenis secundum rerum adiuncta puniatur ⁵.

Agitur de poenis ferendae sententiae quarum determinatio ad iudicem aut ad Ordinarium pertinet.

Iure decretalium ordinatus per saltum suspensus erat ab ordine sic recepto. Suspendio poena non fuit retenta in Constit. « *Apostolicae Sedis* », licet adhuc vigeret suspendio ut simplex prohibitio ⁶.

Contra alia delicta poenae latae sententiae non vigeant ⁷.

2169. — XIII. **Matrimonii mixti celebratio sine dispensatione.** - 1° *Delictum.* - Delictum committunt catholici qui matrimonium mixtum, etsi validum sine Ecclesiae dispensatione inire audeant ⁸.

Mixta religio est impedimentum impediens, matrimonium reddit illicitum, non vero invalidum ⁹.

Ad delictum requiritur ausus temerarius, seu cognitio impedimenti et necessitatis dispensationis ¹⁰.

2170. — 2° *Poenae.* - Catholici qui matrimonium mixtum, etsi validum, sine Ecclesiae dispensatione inire ausi fuerint, ipso facto

¹ Cappello, *l. c.*, n. 546, 2, docet in casu concursus delictorum non verificari.

² Ita Chelodi, *l. c.*, n. 95, p. 111; Cappello, *l. c.*, n. 548; Pistocchi, *l. c.*, 272.

³ Cfr. tamen c. 949.

⁴ C. 2227, § 2. Cappello, *l. c.*, n. 548.

⁵ C. 2374.

⁶ Wernz, *l. c.*, VI, n. 442; Gasparri, *De sacra ordinatione*, nn. 153 et 498; praesertim vero Hollweck, *l. c.*, § 218, pag. 293, nota 1.

⁷ Cfr. Cappello, *l. c.*, 551; Wernz, *l. c.*, VI, n. 442. Hollweck, *l. c.*, § 217, p. 293, agit de irregularitate vel suspensione illius qui irregularitate detentus ad ordines recipiendos accesserit. Cfr. c. 1, 6 in *Extrav.* Ioannis XXII; cc. 55, 66, D. 50; cc. 1, 5, D. 51; c. 4, X, 1, 11; Sixti V Constit. « *Sanctum et salutare* », 5 Ianuarii 1588; Clementis VIII Constit. « *Romanum Pontificem* », 28 Februarii 1595.

⁸ C. 2375.

⁹ Cc. 1060, 1061.

¹⁰ Eichmann, *l. c.*, p. 210; Augustine, *l. c.*, VIII, 453.

ab actibus legitimis ecclesiasticis et Sacramentalibus exclusi manent, donec ab Ordinario dispensationem obtinuerint ¹.

Agitur de poena vindicativa latae sententiae ².

Dispensatio de qua in canone hoc est dispensatio a poena ipso iure contracta, non dispensatio ab impedimento mixtae religionis ³.

Ordinarius in danda dispensatione exigere debet, a coniuge quem dispensat, observantiam legis canonicae relate ad educationem christianam filiorum et coniugis conversionem ⁴.

At si pars catholica quae sine dispensatione matrimonium mixtum contraxit, facti sit vere poenitens, dummodo, quantum ex ipsa dependet, sincere promittat se summo studio curaturam universae prolis utriusque sexus educationem catholicam et partis haereticae vel schismaticaе conversionem, poterit ad Sacramenta admitti ⁵.

TITULUS XVII.

DE DELICTIS CONTRA OBLIGATIONES PROPRIAS STATUS CLERICALIS VEL RELIGIOSI

2171. — Postquam titulis praecedentibus actum est de delictis quae committi possunt vel ab omnibus fidelibus vel etiam solum a certis personis ex natura rei determinatis, ut, e. g., delicta quae committuntur in administratione Sacramentorum; hoc titulo transitus fit ad agendum de delictis propriis status clericalis aut religiosi. Et ita pedetentim restringitur ambitus personarum legibus his poenalibus subiectarum.

I. Recusatio subeundi examina triennalia. - 1° *Delictum.* - Delictum committunt sacerdotes qui neque ab Ordinario dispensati neque legitimo impedimento detenti examina triennalia, clericis saecularibus a iure communi imposita post expletum curriculum ordinarium studiorum, facere renuerint ⁶.

Ordinarius loci potest examen etiam ultra triennium exigere ⁷, quod si faciat qui illud renuerit facere ultra triennium est pariter delicti reus.

Religiosos hic canon 2376 non afficit, sicut nec can. 130; pro ipsis valet c. 590 ⁸.

¹ C. 2375.

² Cfr. c. 2291, nn. 6, 8. *De matrimonio contracto coram ministro acatholico.* Cfr. c. 2319.

³ Eichmann, *l. c.*, p. 210, nota 3; Augustine, *l. c.*, VIII, 453.

⁴ S. Officium 14 Februarii 1864; S. Congr. de Propaganda Fide, 9 Decembris 1822; Pistocchi, *l. c.*, 275 nota.

⁵ S. C. S. Off. 10 Februarii 1892. Salucci, *l. c.*, II, p. 321, in nota.

⁶ Cc. 2376 et 130.

⁷ Cfr. vol. I, n. 190, a, d.

⁸ Augustine, *l. c.*, VIII, 455.

Recusatio subeundi examen est actus positivus voluntatis externe manifestatus; at, si Ordinarius tempus, locum et alias modalitates examinis definierit vel statuto vel praecepto generali, actus recusationis sufficienter manifestatur simplici non praesentatione quae non fuerit aliqua causa seu iusto impedimento manifestata ¹.

Qui iusto impedimento detinetur debet id Ordinario seu cancellario Curiae notificare.

Cetera quae ad haec examina referuntur iam praeventa sunt ².

2172. — 2° *Poenae*. - Sacerdotes illegitime haec examina facere renuentes Ordinarius congruis poenis ad illa cogere debet ³.

Poenae a Codice non determinantur at praeceptivo modo imponendae dicuntur si necessarium sit. Censurae solum in casu contumaciae contra in hoc delinquentes infligi possunt ⁴.

2173. — II. **Contumacia non intervenientium conferentiis casuum.** - 1° *Delictum*. - Delictum hoc consistit in contumacia, propria sacerdotum, non interveniendi et participandi *conferentiis casuum*, iure communi saepius in anno praeceptis ⁵.

Cum delictum consistat in contumacia non participandi conferentiis, et contumacia supponat canonicas monitiones, antequam Ordinarius ad poenas infligendas procedat sacerdotem monere canonice debet ⁶.

Modus faciendi canonicas monitiones describitur a Codice ⁷.

Regulares qui nec curam animarum exercent in dioecesi, nec facultate gaudent audiendi saecularium confessiones cogi nequeunt ad participandum conferentiis casuum dioecesanis ⁸.

Cetera huc spectantia iam praeventa sunt ⁹.

2174. — 2° *Poenae*. - a) Omnes sacerdotes saeculares, itemque omnes religiosi etiam exempti curam animarum in dioecesi habentes, si contumaces fuerint in neglegendis conferentiis casuum, aut, si casuum conferentiae seu conventus non habeantur, in mittenda solutione casuum scripta, pro suo arbitrio ab Ordinario loci puniendi sunt ¹⁰.

Poenae sunt praeceptivae, at earum determinatio prudentiae Ordinarii remittitur.

¹ Augustine, *l. c.*, VIII, 455.

² Cfr. vol. I, n. 190, a.

³ C. 2376.

⁴ Augustine, *l. c.*, VIII, 455; Eichmann, *l. c.*, p. 211.

⁵ C. 2378.

⁶ Augustine, *l. c.*, VIII, 456; Salucci, *l. c.*, II, n. 383.

⁷ Cfr. cc. 2143; 2307; 2309; 2233 et 2242, § 3.

⁸ S. C. EE. et RR. 23 Augusti 1593; Augustine, *l. c.*, VIII, 456, nota 1.

⁹ Cfr. vol. I, n. 190, b.

¹⁰ C. 2377. Augustine, *l. c.*, VIII, 456.

Licet clerici seu sacerdotes omnes saeculares obligentur conferentiis casuum interesse; ii tamen sacerdotes qui nullum animarum ministerium in dioecesi exercent, potiusquam poenis, exhortationibus et admonitionibus ad interveniendum invitandi sunt ¹.

b) Sacerdotes religiosi confessarii, curam animarum non gerentes, si fuerint contumaces in negligendis conferentiis casuum dioecesanis, in casu quo *conferentia* seu collatio in eorum domibus non habeatur, ab audiendis confessionibus saecularium suspendendi sunt ab Ordinario ².

Etiam in hoc casu delictum consistit in contumacia negligentium. Quam ob rem punitioni praecedere debent monitiones canonicae.

Ordinarius loci etiam in casu contumaciae, nequit suspendere religiosum exemptum ab audiendis confessionibus religiosorum suae religionis, nisi in quantum ipse religiosus sacerdos suae religionis confratres absolvere potest vi facultatum ab Ordinario loci obtentorum.

2175. — III. Gravis neglegentia in ritibus et caeremoniis servandis. - 1° *Delictum*. - Rei delicti censendi sunt clerici maiores qui in sacro ministerio ritus et caeremonias ab Ecclesia praescriptas graviter negligant, si moniti sese non emendaverint ³.

Etiam in hoc casu delictum consistit in contumacia seu requirit contumaciam in negligentia gravi rubricarum. Proinde hic valent eadem quae de canone praecedente diximus relate ad monitiones canonicas necessario praemittendas poenarum inflictioni ⁴.

Ritus et caeremoniae continentur in libris liturgicis et proprie in rubricis librorum liturgicorum ⁵. Sunt autem *rubricae* quaedam regulae communes continentes ritus in celebratione Missae, in recitatione divini Officii, in administratione Sacramentorum et Sacramentalium servandos ⁶.

Ritus iuxta communioem acceptionem, est complexus caeremoniarum et formularum iuxta quas determinata actio liturgica ordinanda et complenda est. Ita habemus ritum conferendi baptisma infantibus; ritum peragendi exsequias, etc. ⁷.

Caeremoniae vocantur actiones et gestus quibus preces et formulae iuxta Ecclesiae praescriptum in sacris ministeriis peragi debent ⁸.

Gravitas neglegentiae in servandis rubricis, seu ritibus et caeremoniis

¹ S. C. EE. et RR. 2 Augusti 1594; Augustine, *l. c.*, VIII, 456.

² C. 2377.

³ C. 2378.

⁴ Augustine, *l. c.*, VIII, 457; Eichmann, *l. c.*, p. 212.

⁵ Praecipuos libros liturgicos alibi enumeravimus. Cfr. vol. II, n. 332.

⁶ Ferraris, *Prompta Bibliotheca*, v. *Rubrica*, n. 2.

⁷ Barin, *Catechismo liturgico*, I^a, p. 43, 44, ubi etiam de variis aliis sensibus vocis *ritus*; ut *ritus romanus*, *ritus graecus*, *ritus ambrosianus*, etc.; item *ritus simplex*, *ritus duplex*, etc.

⁸ Barin, *l. c.*, I, p. 44.

metienda est ex momento ipsarum rubricarum, ex scandalo, ex negligentia populo provenienti, ex diuturnitate seu consuetudine negligendi ¹.

Codex respicit rubricas servandas cum in celebratione Missae, tum in administratione Sacramentorum et Sacramentalium ².

2176. — 2° *Poenae*. - Clerici maiores descripti delicti rei, si moniti sese non emendaverint, suspendantur pro diversa reatus gravitate ³.

Si gravitas delicti id ferat, de quo iudex est Ordinarius, poena suspensionis censurae est praeceptive infligenda ⁴.

At suspensio non necessario ferenda seu infligenda est totalis, si partialis sufficiat ⁵.

2177. — IV. *Omissio gestationis habitus ecclesiastici et tonsurae*. - 1° *Delictum*. - Delictum committunt clerici, contra praescriptum iuris, habitum ecclesiasticum et tonsuram clericalem non gestantes ⁶.

Ad delictum sufficere videtur omissio gestationis habitus, aut etiam, retento habitu clericali, omissio delationis tonsurae.

Quid importet obligatio gestandi habitum ecclesiasticum et tonsuram clericalem suo loco vidimus ⁷.

2178. — 2° *Poenae*. - Poenae contra clericos in hoc delinquentes variae sunt prout de clericis minoribus, seu infra subdiaconatum, agitur aut de clericis maioribus.

a) *Poenae in clericos minores*. - Clerici minores habitum ecclesiasticum et tonsuram clericalem non gestantes:

α) Graviter moneantur ab Ordinario loci.

β) Transacto inutiliter mense a monitione, ipso iure e statu clericali decidunt ⁸.

Monitio canonica esse debet et ad normam iuris ⁹.

Transacto mense a monitione clerici isti amittunt omnia iura et privilegia clericalia; nec requiritur ad hoc ulla sententia ¹⁰.

¹ Augustine, *l. c.*, VIII, 457.

² Augustine, *l. c.*, VIII, 457.

³ C. 2378.

⁴ Cfr. Eichmann, *l. c.*, p. 212, nota 1; Augustine, *l. c.*, VIII, 457.

⁵ Augustine, *l. c.*, VIII, 457, ubi docet etiam ut poenam vindictivam imponi posse suspensionem.

⁶ C. 2379. Ius vetus apud Hollweck, *l. c.*, §§ 226, 227, p. 298, 299. Concilium Tridentinum, c. 6 Sess. XIV *de reformat.*, c. 2, 3, 1, in Clement.

⁷ Cfr. vol. I, nn. 195, 196, ubi etiam aliquae notae historicae circa has obligationes.

⁸ Cc. 2379 et 136, § 3.

⁹ Cfr. cc. 2143; 2307; 2309.

¹⁰ Iura et privilegia clericorum cfr. in c. 118 et sqs. Cfr. etiam vol. I, n. 180 et sqs. Augustine, *l. c.*, VIII, 459, sententiam declaratoriam requirit, ex c. 2223, § 4.

b) *Poenae in clericos maiores*. - Clerici maiores habitum ecclesiasticum et tonsuram clericalem non deferentes:

α) Graviter moneantur ab Ordinario loci ¹.

β) Transacto inutiliter mense a recepta monitione, ob tacitam renuntiationem ab ipso iure admissam ipso facto et sine ulla declaratione, vacant quaelibet officia ecclesiastica, quae clericus delinquens forte possederit ².

γ) Ab ordinibus receptis suspendantur ³.

Poena haec est ferendae sententiae. Effectus suspensionis vide in c. 2279, § 2, nn. 3-5.

Ad suspensionem procedere posse videtur Ordinarius iam ante elapsum mensem a monitione facta.

δ) Si ad vitae genus a statu clericali alienum notorie transierint, nec, rursus moniti, resipuerint, post tres menses ab hac ultima monitione deponantur ⁴.

Depositio ista poena est ferendae sententiae. Ut ad ipsam procedere possit Ordinarius loci aliam monitionem canonicam clerico delinquenti, seu habitum clericalem et tonsuram non deferenti, dare debet. Cum tam depositio quam suspensio sint poenae ferendae sententiae, si de facto Ordinarius eas non infligat eas non incurrit clericus maior et proinde in hoc casu, si etiam post longum tempus resipiscat, nulla dispensatio aut absolutio necessaria est ⁵.

Poenae istae sunt praeceptivae, at in iis applicandis standum est can. 2223.

Hic canon non afficit regulares exemptos; at Ordinarius loci potest etiam contra ipsos procedere vi c. 616, § 2 ⁶.

2179. — V. Mercatura a clericis aut religiosis exercita. - 1° *Delictum*. - Delictum committunt clerici vel religiosi, contra praescriptum iuris mercaturam vel negotiationem per se aut per alios exercentes ⁷.

Quid sit negotiatio eiusque varias species et quaenam negotiationis species iure clericis et religiosis prohibeatur alibi vidimus ⁸.

Hic tantum adnotamus ad prohibitam negotiationem lucrativam pertinere res quascumque, non exclusis rebus devotionalibus, ut libros sacros,

¹ C. 2379. Circa modum faciendi monitionem cfr. cc. 2143; 2307; 2309.

² Cc. 2379 et 188, n. 7.

³ C. 2379.

⁴ C. 2379. Status vitae alienos a clericali cfr. in cc. 139, 141, 142.

⁵ Augustine, l. c., VIII, 459, 460.

⁶ Augustine, l. c., VIII, 460.

⁷ Cc. 2380 et 142.

⁸ Cfr. vol. I, n. 200.

sacras imagines, numismata emere ea intentione ut carius vendantur fidelibus ¹.

Poenae vigentes antiquitus ex Constitutione Urbani VIII «*Ex debito*», 22 Februarii 1633, et ex Constitutione Clementis IX «*Sollicitudo*», 17 Iunii 1669, adversus mercaturam a missionariis exercitam, de iure Codicis omnem vim amiserunt vi c. 6, n. 5 ².

At etiam de iure vigente vim suam retinet Constitutio Benedicti XIV, «*Apostolicae Servitutis commissum*», 25 Februarii 1741, qua prohibetur clericis negotiationem per alios exercere ³. Ex eadem Constitutione si res familiaris requirat ut clericus, per administratorem laicum, administratorem agat, ad tempus permittere potest Episcopus ⁴.

Admittitur ut causa excusans clericum a negotiatione exercenda ipsius clerici egestas, dummodo tamen specialis ad hoc facultas seu dispensatio obtineatur ⁵.

Huc etiam spectat decretum S. Congregationis Consistorialis, 18 Novembris 1910, de vetita clericis temporali administratione in associationibus oeconomicis a fidelibus catholicis gestatis ⁶.

2180. — 2° *Poenae*. - Clerici vel religiosi mercaturam vel negotiationem, ipsis prohibitam, per se aut per alios exercentes, congruis poenis pro gravitate culpa ab Ordinario coerceantur ⁷.

Poenae non determinantur, at praeceptivae sunt. Licet depositio et aliae severiores poenae antiquitus adhibitae adhiberi amplius non debeant ⁸, potest tamen adhuc hodie, si culpa gravitas id ferat, suspensio ferri seu infligi ⁹.

2181. — VI. *Violatio legis residentiae*. - 1° *Delictum*. - Delictum committit qui officium, beneficium, dignitatem obtinet cum onere residentiae, si illegitime abest ¹⁰.

Dignitates de quibus hic agitur sunt dignitates ecclesiarum cathedralium et collegiatarum, et non aliae. Episcopi, Praelati et Abbates *nullius* hoc canone non afficiuntur, sed solum canoni 338, § 4, in hac re, subiiciuntur. Nec item, iuxta aliquos auctores, afficiuntur Praefecti aut Vicarii Apostolici vel Superiores regulares ¹¹.

¹ Augustine, *l. c.*, VIII, 461.

² Eichmann, *l. c.*, p. 213, nota 1; Augustine, *l. c.*, VIII, 461. Cfr. Hollweck, *l. c.*, § 238, p. 307 ubi ius immediate ante Codicem vigens exponitur.

³ Cfr. Gasparri, *Fontes*, I, n. 306; Augustine, *l. c.*, VIII, 461.

⁴ Cfr. vol. I, n. 200, *α*, *β*.

⁵ Cfr. Const. Clementis XIII «*Cum primum*», 17 Septembris 1759; S. Congr. S. Officii 18 Mart. 1784 (vel 1874).

⁶ Quod decretum Pius XI, Maii 1922, confirmavit. Cfr. Pistocchi, *l. c.*, 292.

⁷ C. 2380.

⁸ Cfr. cc. 2, 3, D. 88; c. 1, 3, 1 in Clement.

⁹ Augustine, *l. c.*, VIII, 462.

¹⁰ C. 2381.

¹¹ Ita Augustine, *l. c.*, VIII, 463. Aliter Salucci, *l. c.*, II, n. 392, huic canoni subicit Episcopos et Praelatos *nullius* exclusis solis Cardinalibus. Item Pistocchi, *l. c.*, 295, 296.

Quid importet onus residentiae et proinde in quo consistat huius obligationis violatio videndum est in singulis speciebus officiorum, beneficiorum, aut dignitatum. Etiam leges foundationis et consuetudo legem residentiae restringere aut amplificare possunt ¹.

2182. — 2° *Notae historicae.* — Ius antiquum circa onus residentiae Episcoporum, canonicorum, beneficiatorum et parochorum referunt plures canones Decreti Gratiani ².

Ius vicens immediate ante Codicem his praescriptionibus continebatur: Episcopi cuiuscunque gradus et praeeminentiae qui a dioecesi sua ultra tres menses in anno abfuissent fructus pro rata temporis absentiae non faciebant suos, nec illos tuta conscientia retinere poterant sed tenebantur fabricae ecclesiae aut pauperibus loci erogare, prohibita quacunque compositione aut conventionione ³. Crescente contumacia, ut severiori sacrorum canonum censurae subiiceretur, metropolitanus suffraganeos Episcopos absentes, metropolitanum vero absentem suffraganeus Episcopus antiquior residens, sub poena interdicti ingressus ecclesiae eo ipso incurrenda infra tres menses per litteras seu nuntium Romano Pontifici denuntiare tenebatur, qui in ipsos absentes, prout cuiusque maior aut minor contumacia exegisset, suae supremae sedis auctoritate animadvertere et ecclesiis ipsis de pastorum utilioribus providere poterat, sicut in Domino novisset salubriter expedire ⁴.

Canonici ante Codicem iuxta aliquos fructus non faciebant suos et ante sententiam iudicis eos restituere tenebantur pro rata absentiae illegitimae ⁵. Alii tamen docebant in canonicos non residentes solummodo poenas viguisse ferendae sententiae ⁶.

Parochi et alii beneficiati curam animarum obtinentes eodem iure ac Episcopi amittebant fructus pro rata illegitimae absentiae ⁷. Quod si per edictum citati, etiam non personaliter, contumaces fuissent, Ordinarii poterant eos per censuras ecclesiasticas et sequestrationem et subtractionem fructuum, aliaque iuris remedia etiam usque ad privationem compellere

¹ Cfr. quae de residentia dicta sunt vol. III, n. 1608, et vol. I, n. 444, 4 et n. 445. Videndae etiam omnino sunt resolutiones S. Congregationis Concilii 20 Iulii 1920, 16 Martii 1924, 27 Aprilis 1927, ubi de modo speciali computandi residentiam canonicorum.

² Cc. 20, 21, 23, 24, 25, 29, 46, C. 7, qu. 1; cc. 26, 27, 28, C. 23, qu. 8. Item c. 3, X, 3, 4, *De clericis non residentibus in ecclesia vel praebenda*; c. 30, X, 3, 5; et Gregorii XI Const. « *Sollicitudo ecclesiarum* », 1372. Hollweck, *l. c.*, § 290, nota 1, pag. 343.

³ Concilium Tridentinum, cap. 1 Sess. XXIII *de ref.* Ibi inter alia dicitur: *praeter alias poenas adversus non residentes sub Paulo III impositas et innovatas* de quibus in c. 1 Sess. VI eiusdem Concilii, *de ref.* De sensu quorum verborum plura disputarunt auctores. Cfr. Reiffenstuel, *l. c.*, III, 4, 48; Pirhing, III, 4, 74, apud Hollweck, *l. c.*, § 290, nota 5, pag. 344.

⁴ Concil. Trident. c. 1, Sess. VI *de ref.* Cfr. etiam Constit. Benedicti XIV « *Ad universae christianae reipublicae* », Ferraris, *l. c.*, v. *Residentia*, n. 7.

⁵ Cfr. De Herdt, *Praxis capitularis*, cap. 28, § 11, pag. 337, ex doctrina S. Alphonsi et ex Brevi Benedicti XIV, 19 Ianuarii 1748.

⁶ Cfr. Matteo da Coronata in « *Perfice Munus* », VIII, (1933) pag. 599, et sqs. De Herdt, *l. c.*, cap. 26, § 6, p. 286.

⁷ C. 1, Sess. XXIII Concil. Trident. *de ref.*

nec executio haec quolibet privilegio, licentia, familiaritate, exemptione etc. suspendi poterat ¹.

2183. — 3° *Poenae*. - Qui officium, beneficium, dignitatem obtinet cum onere residentiae, si illegitime absit:

a) Eo ipso privatur omnibus fructibus sui beneficii vel officii pro rata illegitimae absentiae, eosque tradere debet Ordinario, qui ecclesiae, vel alicui pio loco vel pauperibus distribuat ².

Agitur, ut patet, de poena latae sententiae quae nullam sententiam requirit, nec, ut videtur, ullum pro executione auctoritatis ecclesiasticae interventum ³.

Ecclesia vel locus pius, cui applicandi sunt fructus remissi Ordinario ob neglectam residentiam, non determinatur a Codice; eum determinare potest Ordinarius ⁴.

Specialem applicationem habet haec Codicis iuris canonici poena in capitulis canonicalibus. Vi enim interpretationis a S. Congregatione Concilii datae, canon 2381 urget etiam in casu non residentiae non graviter culpabilis, vel materialiter tantum, non formaliter, culpabilis ac notoriae. Nec vi huius canonis beneficiarius vel canonicus illegitime absens retinere potest fructus respondentes privatae recitationi officii divini ⁵. Item decisum est tempus absentiae, contra canonicos et beneficiatos supputandum esse per dies integros, ita ut qua die canonicus illegitime abest aliquibus tantum horis, non omnibus, ipsa haberi debeat ut dies absentiae, non ut dies residentiae, et ea die privetur distributionibus pro rata horarum illegitimae absentiae et fructibus totius diei ⁶.

b) Officio, beneficio, dignitate privetur ad normam iuris ⁷.

Haec poena cumulatur cum praecedenti poena privationis fructuum beneficii; ita ut non residens simul amittat fructus statim ac illegitime abest; removeri autem debeat a beneficio ad normam iuris. Nec ullo modo dependet poena privationis officii ab executione poenae privationis fructuum ⁸.

¹ Concil. Trident. c. 1, Sess. XXIII, *de reformat.* Cfr. Hollweck, *l. c.*, § 292, p. 346 et sqs.

² C. 2381, n. 1.

³ Aliter Pistocchi, *l. c.*, 296, 297, haec habet: « Trattandosi di colpa pubblica occorrono per l'esecuzione, canone 2223, § 4, la declaratoria — e anche le consuete monizioni ». Verum in can. 2223, § 4 non dicitur sententiam declaratoriam requiri in casu poenae ipso facto incurrendae. Hic potius applicandus est canon 2232. Cfr. etiam S. Congreg. Concilii, 10 Iulii 1920, ad VII, ubi declaratur fructus esse restituendos ante sententiam declaratoriam.

⁴ Aliter Pistocchi, *l. c.*, p. 297; et Blat, *Commentarium textus...*, l. V, n. 224, docent eos applicandos esse ecclesiis vel locis piis in loco beneficii erectis.

⁵ S. C. Concilii, *Toletana et aliarum*, 10 Iulii 1920, *A. A. S.*, XII, 357.

⁶ S. C. Concilii 15 Mart. 1925, *A. A. S.*, XVII, 192. Cfr. tamen in sensu mitiori Capello, *Summa iuris canonici*, I, n. 458. « *Perfice Munus* », VIII, (1933), pag. 529-604.

⁷ Co. 2381, § 2 et 2168-2175.

⁸ Aliud insinuare videtur Pistocchi, *l. c.*, 299, non recte, ut videtur.

Proceduram adhibendam ex iuris praescriptione in privatione officii, beneficii, dignitatis ob neglectam obligationem residentiae, suo loco, alibi descripsimus ¹.

2184. — VII. Violatio officiorum seu obligationum parochorum.

- Si parochus graviter neglexerit Sacramentorum administrationem, infirmorum assistentiam, puerorum populiue institutionem, concionem diebus dominicis ceterisque festis, custodiam ecclesiae paroecialis, sanctissimae Eucharistiae, sacrorum oleorum, ab Ordinario coerceatur ad normam canonum ².

Poenae talibus delictis applicandae sunt: Remedium poenale monitionis canonicae; correptio una cum congrua poena arbitrio Ordinarii; privatio fructuum beneficii et remotio ab officio parochi. Et in his poenalitibus applicandis specialis procedura servanda est, quam nos suo loco descripsimus ³.

Hoc unum hic animadverto, violationem etiam unius ex recensitis obligationibus ad delictum et ad poenas infligendas sufficere ⁴.

2185. — VIII. Negligentia in conscribendis et conservandis libris paroecialibus. - Parochus qui paroeciales libros diligenter, ad normam iuris, non conscripserit aut servaverit, a proprio Ordinario pro gravitate culpaepuniatur ⁵.

Quot sint libri paroeciales, et modum eos conscribendi atque conservandi alibi suo loco descripsimus ⁶.

Cura seu conscriptio et conservatio librorum paroecialium parochi incumbit. Potest quidem parochus, iusta de causa, id committere alicui vicario cooperatori, at responsabilitas semper parochi remanet ⁷.

Poenae ob hoc delictum sunt praeceptivae, at arbitrio Ordinarii determinandae. Nec poenae vindictivae nec censurae excludi videntur ⁸.

2186. — IX. Negligentia in suis officiis canonici poenitentiarii et canonici theologi. - 1° *Delictum.* - Delictum committunt canonicus theologus et canonicus poenitentiarius si in suis muneribus obeundis negligentes sint ⁹.

¹ Cfr. vol. III, nn. 1608-1613.

² Cc. 2382 et 2182-2185. Circa enumeratas obligationes quarum violatio delictum constituit cfr. cc. 467, § 1; 468, § 1; 1329-1336; 1344; 1178; 1265-1275; 735.

³ Cfr. vol. III, nn. 1621-1624.

⁴ Pistocchi, *l. c.*, 303.

⁵ C. 2383.

⁶ Vol. I, n. 486.

⁷ Cfr. Augustine, *l. c.*, VIII, 465, 466.

⁸ Augustine, *l. c.*, VIII, 466. Pistocchi, *l. c.*, 305, docet in hoc casu solum remedia poenalia et poenitentias infligenda esse.

⁹ C. 2384.

Canonicum theologum in ecclesiis metropolitanis Concilium Lateranense IV instituit.

Concilium Tridentinum ¹ institutionem hanc ad omnes ecclesias cathedrales extendit, at simul praecepit in ecclesiis cathedralibus constitui canonicum poenitentiarium ².

De obligatione constituendi haec officia, de modo ad ea eligendi, de muneribus seu obligationibus horum officiorum suo loco locuti sumus ³.

Si Ordinarius ex facultate sibi a Codice facta canonico theologo officium magistri committat, loco explicandi in ecclesia sacram Scripturam, negligentia in munere magistri adimplendo delictum de quo hic agimus constituit.

2187. — 2° *Poenae et procedura ad eas infligendas.* - Canonicum theologum et poenitentiarium in suis muneribus obeundis negligentes, Episcopus gradatim compellat:

a) *Monitionibus* ⁴.

Agitur, ut patet, de monitionibus canonicis. Non videtur necessarium ut monitiones repetantur, seu ut bis aut ter fiant, licet Codex de *monitionibus* numero plurali loquatur. Nihil tamen vetat quo minus, Ordinarius monitioni canonicae, monitionem paternam praemittat, si id opportunum iudicaverit ⁵.

b) *Comminatione poenarum* ⁶.

Codex videtur distinguere inter monitiones et comminationem poenarum, ita ut duo actus distincti sint. Primo Ordinarius ad monitionem procedet; si monitio inutilis evaserit, quia emendatio non sequitur, tunc procedet ad comminationem poenarum. Comminatio autem poenarum fit praecepto, remedio poenali, ad normam iuris ⁷.

Quantum temporis spatium intercedere debeat inter monitionem et praeceptum non est iure determinatum. Mensis mihi sufficere videtur.

c) *Subtractione portionis fructuum* iis assignandae qui illorum vices suppleant ⁸.

Si dato praecepto emendatio secuta sit, locus esse nequit subtractioni fructuum. In praecepto autem dando assignandus erit terminus, quo elapso inutiliter seu non secuta emendatione, ad fructuum subtractionem procedendum erit.

¹ C. 1, Sess. V, *de ref.*

² Concilium Tridentinum, c. 8, Sess. XXIV, *de ref.*

³ Cfr. vol. I, n. 439.

⁴ C. 2384.

⁵ Salucci, *l. c.*, II, n. 396.

⁶ C. 2384.

⁷ Cfr. c. 2310. Circa modum dandi praeceptum et monitiones cfr. cc. 2143 et 2309. Augustine, *l. c.*, VIII, 466, admittere videtur monitionem et comminationem poenarum unico actu fieri posse.

⁸ C. 2384.

Elapso termino Ordinarius loci designare potest sacerdotem saecularem aut regularem qui munera adimpleat canonici theologi aut poenitentarii ei assignans iustum stipendium subtrahendum a beneficio vel distributionibus canonici negligentis. Quatenus portio fructuum subtrahenda sit Codex non determinat; Ordinarii erit ius determinandi stipendium sacerdotis substituendis atque hoc stipendium erit portio subtrahenda.

d) Perdurante per integrum annum negligentia post monitionem, *suspensione a beneficio* plectat ¹.

Negligentia perdurare videtur etsi in eodem anno aliquibus diebus canonicus theologus aut poenitentarius suo muneri satisfecerit. Nec enim Codex requirit ut officium omnino non adimpleatur, sed requirit simpliciter in officio implendo negligentiam.

Notandum etiam est tempus ad infligendam suspensionem non esse computandum a subtractione fructuum, sed a prima monitione canonica.

e) Negligentia vero producta ad aliud semestre, *ipso beneficio privet* ².

Privatio huiusmodi non est stricta forma iudiciali ferenda, sed forma iudiciali administrativa iis simili quae parte tertia libri quarti Codicis describuntur. Elapso semestre, seu elapsis duodeviginti mensibus a monitione canonica, Ordinarius loci potest decretum privationis ferre et delinquenti forma iuridica communicare ³.

2188. — X. Apostasia a religione. - 1° *Delictum*. - Delictum committit religiosus apostata a religione ⁴.

Quid sit apostasia a religione suo loco explicatum est ⁵.

Hic tantummodo adnotamus delictum apostasiae non consummari statim ac religiosus egressus est cum animo non redeundi, sed solum cum is animus aliquo modo externe manifestatur ⁶.

Licet generatim egressus e domo religiosa ad aliam domum religiosam ingrediendam eiusdem ordinis haberi nequeat, etsi fit animo non redeundi, ut apostasia a religione ⁷, tamen si agatur de religione non centralizata in qua professio fit pro domo determinata, talis egressus factus sine debitis licentiis haberi debet ut apostasia ⁸.

2189. — 2° Poenae. - Religiosus, a religione apostata, pluribus poenis subiicitur, nempe:

¹ C. 2384. Cfr. etiam c. 2280.

² C. 2384.

³ Cfr. cc. 2143 vel 2309.

⁴ C. 2385.

⁵ C. 644; vol. I, n. 642, 1°.

⁶ Cfr. vol. I, n. 642, 1. Cappello, l. c., n. 390.

⁷ Cfr. vol. I, n. 642, p. 840, nota 7.

⁸ Augustine, l. c., VIII, 467 sqs.

a) Ipso iure incurrit in excommunicationem, proprio Superiori, vel, si religio sit laicalis aut non exempta, Ordinario loci, in quo commoratur, reservatam ¹.

Religio non exempta, etsi clericalis, et religio laicalis, quod absolutionem ab hac censura attinet, aequiparantur. Omnino tenendum est poenam incurri etiam a religiosis mulieribus apostatis a sua religione ².

Pro monialibus regularibus subiectis absolutio a censura dari poterit aequo iure ab Ordinario loci aut a Superioribus regularibus.

Ab hac censura absolvere possunt solum personae a Codice designatae pro casuum diversitate, eorundemque Superiores aut successores. Canon 519 hic applicationem habere nequit, quia hic agitur non de censura in religione reservata aut reservata a religione, sed de censura reservata a iure communi ³.

Talis apostata, si per annum in censura insordescat fit suspectus de haeresi ⁴ et qua talis tractandus est ⁵.

Episcopus seu Ordinarius loci habilis ad absolvendum non exemptum apostatam est etiam Ordinarius ubi apostata transeunter invenitur ⁶.

Vicarius Generalis ad hanc absolutionem impertiendam mandato speciali non indiget ⁷.

b) Ab actibus legitimis ecclesiasticis est exclusus ⁸.

Etiam ista est poena latae sententiae. Quid sint actus legitimi ad normam Codicis iudicandum est ⁹.

c) Privilegiis omnibus suae religionis est privatus ¹⁰.

Poena est latae sententiae. Iure ante Codicem vigente requirebant auctores ut apostata habitum dimisisset et sententia declaratoria intervenisset ¹¹.

d) Si redierit, perpetuo caret voce activa et passiva ¹².

Etiam ista est poena latae sententiae. Vi huius poenae apostata ad religionem reversus eligi non potest ad officia religionis at potest postulari. Si ex dispensatione admittatur postulatio (c. 179) etiam vox activa cum ipsa concedi videtur ¹³.

---

¹ C. 2385.

² Contra Cerato, *l. c.*, n. 51 et Pistocchi, *l. c.*, 309, qui argumentis omnino inconcludentibus sustinent religiosas apostatas hanc poenam non incurere. Cfr. c. 490; Chelodi, *l. c.*, n. 101; Vermeersch-Creusen, *l. c.*, III, n. 589; Sole, *l. c.*, 445; Cappello, *l. c.*, n. 389; Augustine, *l. c.*, VIII, 370.

³ Augustine, *l. c.*, VIII, 470.

⁴ C. 2340, § 1.

⁵ C. 2315.

⁶ Cappello, *l. c.*, n. 391; Blat, *l. c.*, I, V, n. 228; Pistocchi, *l. c.*, 310, nota 1.

⁷ Augustine, *l. c.*, VIII, 370.

⁸ C. 2385.

⁹ C. 2256, n. 2.

¹⁰ C. 2385.

¹¹ Cfr. Piat, *Praelectiones iuris regularis*, II³, pag. 115, 1, b.

¹² C. 2385.

¹³ Augustine, *l. c.*, VIII, 470-471.

e) Praeterea aliis poenis pro gravitate culpae a Superioribus, si redierit ad religionem, puniri debet ad normam constitutionum ¹.

f) Per se apostata non separatur de iure a religione ², at certis in casibus a iure definitis apostasia secumfert dimissionem a religione et separationem totalem etiam de iure. Huiusmodi casus sunt:

α) Si apostata a religione fiat etiam apostata publicus a fide catholica;

β) Si religiosus fugam arripuerit cum muliere, aut religiosa cum viro;

γ) Si religiosus aut religiosa attentent aut contrahant matrimonium, aut etiam vinculum, ut aiunt, civile ³.

2190. — 3° *Notae historicae.* - Prima exempla sanctionum canonicarum contra temerarios desertores status monachalis ad vitam saecularem redeuntis saeculo v occurrunt ⁴, atque imprimis monachis et monialibus apostatis matrimonium interdictum est ⁵. Accessere etiam leges auctoritatis civilis ⁶. Saeculis sequentibus rigor augendus fuit in conciliis contra attentata a monachis et monialibus apostatis matrimonia; quae in Concilio Lateranensi I, a. 1123, et clarius in Concilio Lateranensi II, a. 1139, irrita declarata sunt ⁷. Ex *iure decretalium* religiosus apostata excommunicationem latae sententiae contrahebat ⁸; ex iure Tridentino ⁹, quolibet privilegio suae religionis privabatur ¹⁰. Quaestio erat ante Codicem utrum excommunicatio latae sententiae vigeret etiam post Constitutionem «*Apostolicae Sedis*». Si ipsi post votum sollemne castitatis attentassent ex Constit. «*Apostolicae Sedis*» excommunicationem Ordinariis reservatam incurrissent. Apostatae ante Codicem erant infames infamia facti et qua tales irregulares ¹¹.

2191. — XI. **Fuga a religione.** - 1° *Delictum.* - Delicti reus est religiosus fugitivus. Dicitur autem fugitivus religiosus, qui, sine Superiorum licentia, domum religiosam deserit cum animo ad religionem redeundi ¹².

¹ C. 2385.

² Cfr. Piat, *l. c.*, I, p. 202.

³ C. 646. Circa haec cfr. vol. I, n. 646.

⁴ Concil. Arelatense a. 443-452; Concil. Chalcedonense a. 451.

⁵ Cfr. Wernz, *l. c.*, IV, n. 377, in notis et VI, n. 274.

⁶ Iustinianus Nov. 5, cap. 6, a. 535 monachos apostatas in officiales iudicis provinciae allegavit.

⁷ Wernz, *l. c.*, VI, n. 274.

⁸ C. 2, 3, 24 in 6°.

⁹ C. 19 Sess. XXV, *de regular.*

¹⁰ Cfr. Wernz, *l. c.*, VI, n. 276; Hollweck, *l. c.*, § 228, pag. 299.

¹¹ Cfr. Wernz, *l. c.*, VI, n. 276.

¹² Cc. 2386 et 644, § 3. Pro maiori explicatione notionis huius delicti cfr. quae vol. I, n. 642, 2 diximus.

Differentia *fugae* ab apostasia consistit in intentione religiosi. In apostasia habetur animus non redeundi, in fuga animus redeundi ¹.

2° *Poenae*. - Varias sunt poenae de iure vigente in fugitivos a Codice statuta. Religiosus fugitivus:

a) Ipso facto incurrit in privationem officii, si quod in religione habeat ².

Quodlibet officium amittitur sive maius sive minus, ut officium Superioris aut Superiorissae, quovis nomine appelletur, officium procuratoris, assistentis, parochi, etc. ³.

Nomen officii hic latissime sumitur etiam pro officiis religionis laicalis.

b) Si sit in sacris, ipso facto incurrit in suspensionem proprio Superiori maiori reservatam ⁴.

Agitur de suspensione generali ⁵, et est censura ⁶.

Etiam in religionibus non exemptis censura haec reservatur Superiori maiori.

c) Cum redierit puniatur secundum constitutiones, et si constitutiones nihil de hoc caveant, Superior maior pro gravitate culpae poenas infligat ⁷.

Poenae quas religiosus fugitivus aut apostata incurrit ob fugam aut apostasiam, saltem medicinales, cum ad religionem redierit, cessante contumacia, auferendae sunt; ceterae vero poenae vim suam retinent etiam post cessatam contumaciam ⁸.

2192. — XII. **Dolus commissus in emissione professionis religiosae.** - 1° *Delictum*. - Delictum committit religiosus clericus qui suo dolo Superiorem induxit ad sui acceptationem seu receptionem in religionem; itemque qui suo dolo Superiorem religiosum induxit ad acceptandam emissionem professionis religiosae ⁹.

Acceptatio in religionem et emissio professionis cuiusvis in his casibus sunt invalidae ipso iure ¹⁰. Dolus autem a delinquente commissus tunc tantum ut delictum consideratur cum de facto, dolo ipso probato, pro-

---

¹ Augustine, *l. c.*, VIII, 472.

² C. 2386.

³ Augustine, *l. c.*, VIII, 472.

⁴ C. 2386.

⁵ Cfr. c. 2278, § 2.

⁶ Cappello, *l. c.*, n. 539.

⁷ C. 2386.

⁸ Cfr. Augustine, *l. c.*, VIII, 473.

⁹ C. 2387, una cum cc. 542, n. 1 et 572, § 1, n. 4.

¹⁰ Cc. 542, n. 1 et 572, § 1, n. 4.

fessio emissa vi illius invalidae receptionis in religionem, aut emissionis ipsius professionis, nulla declarata fuerit ¹.

Poena incurri videtur, quia delictum de se iam perfectum, etsi professio quae ex dolo nulla declaratur sit professio simplex temporanea. Codex enim loquitur de professione simpliciter, nec requirit professionem perpetuam ².

2193. — 2° *Poenae*. - Religiosus clericus cuius professio ob admissum ab ipso dolum nulla fuit declarata:

a) Si sit in minoribus ordinibus constitutus, e statu clericali abiiciatur ³.

Agitur de poena ferendae sententiae, quae ferri potest in eodem processu in quo nullitas professionis ob dolum admissum declaratur ⁴.

Clericus religiosus hic intelligitur sensu stricto, nempe is religiosus qui da ordines iam promotus est aut saltem ad primam tonsuram, non is qui in religionem admittitur ad ordines suscipiendos destinatus, dum nondum ordinibus initiatus est.

b) Si sit in maioribus ordinibus constitutus, ipso facto suspensus manet, donec Sedi Apostolicae aliter visum fuerit ⁵.

Agitur, ut patet, de suspensione, poena vindicativa et modo generali lata ⁶.

Si dolus in ingressu in religionem aut in professione emittenda commissus sit a tertia aliqua persona, religioso consentiente, delictum subsistere videtur et poena incurri ⁷.

Poena incurritur non simpliciter ob dolum commissum, sed solum a momento quo, ob dolum commissum, iuridice professio definitive nulla declarata fuerit ⁸.

Contra religiosos non clericos nulla poena de iure statuta est.

Commissio interpres declaravit canones 2386, 2387 et 2389, applicabiles esse etiam societatibus viventium in communi sine votis ⁹.

¹ C. 2387. Cfr. tamen Cappello, *l. c.*, n. 528, ubi pro casu quo professio declaretur nulla ob dolum commissum in receptione in religionem duos casus distinguit et ad delictum requirit ut expresse professio nulla declaretur ob dolum commissum. Item Vermeersch-Creusen, *l. c.*, III, n. 501.

² Cappello, *l. c.*, n. 528, dubitat de hac re.

³ C. 2387.

⁴ Cfr. Augustine, *l. c.*, VIII, 474.

⁵ C. 2387.

⁶ C. 2278. Cappello, *l. c.*, n. 530.

⁷ Aliter Cappello, *l. c.*, n. 528. Cfr. c. 2209, §§ 1-3 et 2231.

⁸ Cappello, *l. c.*, 529 videtur requirere ut declaratio nullitatis fiat in iudicio sententia nempe iudiciali. Id Codex requirere non videtur. Sufficit ut haec declaratio administrativo modo fiat a Sancta Sede. Superiores tamen infra Sanctam Sedem ad hanc declarationem faciendam processum instituere debent.

⁹ 2-3 Iunii 1918; *A. A. S.*, X, 347.

2194. — XIII. Matrimonii attentatio aut contractio per clericos aut religiosos. - 1° *Delictum*. - Delictum committunt clerici in sacris constituti vel regulares aut moniales post votum sollemne castitatis, et omnes cum aliqua ex praedictis personis matrimonium etiam civiliter tantum contrahere praesumentes; itemque professi votorum simplicium perpetuorum tam in Ordinibus quam in Congregationibus omnesque cum iisdem matrimonium pariter etiam solum civile contrahere praesumentes ¹.

Matrimonium valide contrahere nequeunt clerici in sacris seu saltem in subdiaconatu constituti et regulares, emissa professione sollemni ²; ideo tales proprie attentare quidem possunt, contrahere vero non possunt matrimonium.

Votum e contra castitatis simplex illicitum quidem, at non invalidum, reddit matrimonium ³.

Ad delictum, si agatur de clericis in sacris aut de regularibus cum votis sollemnibus, requiritur *vera attentatio matrimonii*, nec sufficit ad delictum merus concubinatus etsi notorius ⁴.

Ad *veram* autem matrimonii *attentationem* requiritur, *certa forma servata, consensus manifestatus et absentia certorum impedimentorum*. Forma veri matrimonii in facie Ecclesiae haberi poterit si minister catholicus seu parochus a partibus contrahentibus decipiatur ⁵; item habetur in observantia formae a lege civili admissae ex clara huius canonis dispositione; item si matrimonium contrahatur seu attentetur coram ministro acatholico saltem ubi haec forma admittitur a lege civili ⁶, itemque si matrimonium contrahatur seu attentetur ad normam c. 1098 ⁷.

Requiritur deinde ad delictum *vera simulatio consensus matrimonialis*. Cui consensui non obstat cognitio impedimenti ordinis sacri aut professionis religiosae sollemnis ut clare a Codice statuitur ⁸; nec item cognitio seu scientia alterius impedimenti quod tamen consensum directe non afficiat, e. g., affinitas, consanguinitas, cognatio spiritualis etc. ⁹.

Obstat e contra consensui matrimoniali quodlibet vitium consensum ipsum afficiens, ut e. g., metus gravis, error, consensus simulatio in alterutra parte, dummodo tamen vitium istud externe demonstrari possit; in casu enim, vitio hoc exsistente, verus consensus matrimonialis, qui etiam ad *veram attentationem* requiritur, deest et proinde deest etiam figura delicti in attentatione consistens ¹⁰.

¹ C. 2388, §§ 1, 2.

² Cc. 1072; 1073.

³ C. 1058, exceptis quibusdam casibus. Cfr. c. 1073.

⁴ Augustine, *l. c.*, VIII, 475; Cappello, *l. c.*, n. 355, 4.

⁵ Cfr. hanc formam in cc. 1094-1099. Augustine, *l. c.*, VIII, 476.

⁶ Cfr. Augustine, *l. c.*, VIII, 475, 476.

⁷ Augustine, *l. c.*, VIII, 476.

⁸ Cfr. c. 1085.

⁹ S. C. S. Officii 13 Ianuarii 1892, ad 5; Augustine, *l. c.*, VIII, 476; Cappello, *l. c.*, n. 355; Hollweck, *l. c.*, § 230, nota 5, p. 301.

¹⁰ Augustine, *l. c.*, VIII, 476, 477; Cappello, *l. c.*, n. 355.

Delictum igitur hoc supponit haberi saltem speciem et figuram veri matrimonii, qua deficiente, vera attentatio haberi nequit, nec proinde existit figura delicti ¹.

Delictum committit non solum clericus aut religiosus matrimonium attentans sed etiam ii omnes qui cum ipsis contrahere praesumunt ².

Ad delictum requiritur *praesumptio*, quae requirit plenam imputabilitatem ³. Ex defectu praesumptionis facile delictum non committet pars quae cum clerico aut religioso contrahit ⁴.

Difficillime e contra admitti poterit ignorantia in clerico et religioso ⁵.

Ad delictum sufficit mera matrimonii attentatio, non requiritur eiusdem consummatio ⁶.

Si quis matrimonium contrahat aut attentet, bona fide, cum clerico in sacris vel religioso, et postea cognoscat matrimonio obstitisse impedimenta, seu in mala fide constituatur, non ideo poenas latas incurrit, quia revera contrahere aut attentare ipse non praesumpsit ⁷.

Talis persona tamen, saltem si matrimonium fuit invalidum, debet, impedimento cognito, a parte discedere ⁸.

2195. — 2° *Notae historicae.* - Antiquissimum ius ⁹ attentationem matrimonii ex parte clerici in sacris punivit depositione. *Ius decretalium* primo tempore consideravit tantummodo concubinatum clericorum ¹⁰; at postea Clemens V poenam excommunicationis latae sententiae tulit in attentantes matrimonium ¹¹. Eandem poenam in clericos in sacris et in regulares et moniales post votum sollemne castitatis matrimonium attentantes retinuit Const. «*Apostolicae Sedis*». Codex rigorem auxit poenam reservans Sedi Apostolicae ¹².

2196. — 3° *Poenae.* - Poenae variant pro diversitate status seu conditionis delinquentium.

a) *Poena in clericos in sacris et in regulares cum votis sollemnibus.* - Clerici in sacris constituti vel regulares aut moniales post votum sollemne castitatis, itemque omnes cum aliqua ex praedictis personis matrimonium etiam civiliter tantum contrahere praesu-

¹ Augustine, *l. c.*, VIII, 477.

² Cappello, *l. c.*, n. 354; Augustine, *l. c.*, VIII, 477.

³ C. 2229, § 2.

⁴ Cappello, *l. c.*, n. 354, 356; Augustine, *l. c.*, VIII, 478.

⁵ Hollweck, *l. c.*, § 230, nota 4; Augustine, *l. c.*, VIII, 478.

⁶ Cappello, *l. c.*, n. 356.

⁷ Cappello, *l. c.*, nn. 355, 356; Sole, *l. c.*, n. 448; Augustine, *l. c.*, VIII, 478.

⁸ Cappello, *l. c.*, n. 355, 5.

⁹ C. 6, D. 2. Cfr. etiam cc. 1, 2, 10, 11, 13, D. 32; cc. 16, 17, 18, D. 81; cc. 62, 63, 64, D. 82.

¹⁰ Cc. 4, 6, X, 3, 2.

¹¹ C. 1 de consanguinit. 4, 1, in Clement. ubi inter alia praecipitur Episcopis ut eos quos matrimonium sic attentasse compererint, publice denuntiari faciant et vitari donec ad mellorem frugem sese receperint.

¹² Cfr. Hollweck, *l. c.*, § 230, p. 300; Wernz, *l. c.*, VI, n. 274.

mentes incurrunt in excommunicationem latae sententiae Sedi Apostolicae simpliciter reservatam ¹.

Praesumptio requiritur ad poenam incurrendam tam in clericis et religiosis quam in iis qui cum ipsis contrahunt seu attentant ².

Concedendum utique est, ut iam diximus, ignorantiam difficile admitteri posse in clerico aut religioso; at nec etiam in istis excludi absolute videtur. Potest enim forte clericus aut religiosus conscientiam sibi efformare quod eius ordinatio aut professio nulla sit et ita in bona fide ad matrimonium convolare ³.

Item a censura incurrenda excusat metus gravis incussus etiam clerico aut religioso ad matrimonium contrahendum ⁴.

b) *Poenae speciales in clericos in sacris.* - Clerici in sacris, eiusdem delicti rei, praeter poenam excommunicationis de qua supra, quam et ipsos incurrere vidimus:

α) Ob tacitam renuntiationem ab ipso iure admissam, sine ulla declaratione, amittunt ipso facto contracti seu attentati matrimonii, quaelibet officia, quae forte possederint ⁵.

β) Si moniti, tempore ab Ordinario pro adiunctorum diversitate praefinito, non resipuerint, degradandi sunt ⁶.

Nomine clericorum hic venire videntur etiam religiosi clerici in sacris constituti.

Poena degradationis est ferendae sententiae et antequam ad eam procedatur monitio canonica est praemittenda, cum comminatione ipsius poenae ⁷.

c) *Poenae in religiosos votorum simplicium.* - Religiosos professos votorum simplicium perpetuorum, tam in Ordinibus quam in Congregationibus religiosis et omnes cum ipsis matrimonium contrahere praesumentes etiam civiliter tantum, excommunicatio tenet latae sententiae Ordinario reservata ⁸.

Talium religiosorum matrimonium potest esse validum. Etiam religiosi votorum simplicium in Societate Iesu, licet eorum professio matri-

¹ C. 2388, § 1. In Constitutione « *Apostolicae Sedis* » haec excommunicatio reservata Ordinario afficiebat: « Clericos in sacris constitutos vel regulares aut moniales post votum sollemne castitatis matrimonium contrahere praesumentes; nec non omnes cum aliqua ex praedictis personis matrimonium contrahere praesumentes ».

² Cappello, *l. c.*, n. 396, nota 80, contra Cerato, *l. c.*, n. 52 (?) praesumptionem requirentem solum in personis quae cum clerico aut religioso contrahunt.

³ Cfr. Augustine, *l. c.*, VIII, 478.

⁴ Augustine, *l. c.*, VIII, 478, 479.

⁵ Cc. 2388; 188, n. 5.

⁶ C. 2388, § 1.

⁷ Augustine, *l. c.*, VIII, 477.

⁸ C. 2388, § 2.

monium irriter, huic, non alteri eiusdem canonis censurae subsunt, quia eorum professio est simplex ¹.

Professi votorum temporariorum, cuiusvis generis, hanc poenam non incurrunt.

Ordinarius cui reservatur absolutio est Ordinarius loci pro omnibus, et etiam Ordinarius religiosus pro suis subditis ².

Etiam religiosi congregationis iuris dioecesanae huic censurae subsunt, si vota perpetua emittant.

Etiam in hoc casu, ut supra pro clericis in sacris, requiritur *praesumptio*, tam in religioso, quam in iis qui cum eo vel cum ea contrahunt.

2197. — XIV. Violatio vitae communis in religionibus. 1° *Delictum*. - Delicti rei sunt religiosi, Superioribus non exclusis, legem vitae communis constitutionibus praescriptae, in re notabili violantes ³.

Res notabilis potest esse talis intrinsece et extrinsece. *Peculium* in ordinibus praesertim mendicantibus esse res notabilis intrinsece videtur ⁴.

Extrinsece res notabilis esset res de se levis quae tamen momentum obtinet ex persona vel ob specialia motiva ⁵.

Quid sit *vita communis* suo loco descripsimus ⁶.

2198. — 2° Poenae. - Religiosi legem vitae communis constitutionibus praescriptae in re notabili violantes:

a) Graviter moneantur ⁷.

Agitur de monitione canonica, facienda a Superiore maiori aut de eius delegatione in religionibus clericalibus exemptis, aut a Superiore supremo si delinquens sit ipse Superior maior. Forma eam faciendi a Codice desumenda est ⁸.

Si agatur de religione laicali non exempta et Superior delicti reus fiat, Ordinarius loci ad has et alias poenas hic recensitas competens esset ⁹ salvis tamen peculiaribus privilegiis.

¹ Cfr. Augustine, *l. c.*, VIII, 477, nota 8; Cappello, *l. c.*, n. 354 et 395. Si religiosus talis e Societate Iesu dimittatur a votis solvitur et poenam non incurrit. Cappello, *l. c.*, 395, 4. Quaestio de religiosis ordinum religiosorum cum votis simplicibus perpetuis, iam non est amplius practici momenti. Cfr. Cappello, *l. c.*, ibidem.

² Cappello, *l. c.*, n. 396; Augustine, *l. c.*, VIII, 479.

³ C. 2389.

⁴ Augustine, *l. c.*, VIII, 480, idem affirmat de officio divino in choro recitando pro Benedictinis.

⁵ Augustine, *l. c.*, VIII, 481.

⁶ Cfr. vol. I, n. 605, p. 766. Latius vitam communem intelligere videtur Augustine, *l. c.*, 480 et 481, nota 2, ad eam referens recitationem choralem officii divini, et obligationem residendi Superiorum. Cfr. notam praecedentem.

⁷ C. 2389.

⁸ Cfr. cc. 2143; 2307; 2309.

⁹ Augustine, *l. c.*, VIII, 481.

b) Emendatione non secuta, religiosi omnes puniantur etiam privatione vocis activae et passivae ¹.

Poena est ferendae sententiae, post inutilem monitionem infligenda.

c) Si agatur de Superioribus, praemissa pariter monitione et emendatione non secuta, puniantur etiam privatione officii ².

Modus procedendi ad hanc privationem non videtur esse stricte iudicialis, sed administrativus. Si monitio praemissa ad normam iuris inutilis evaserit et tempus congruum ad emendationem faciendam in ipsa monitione definitum inutiliter praeterlapsum sit, decretum privationis ferri potest a Superiore competente.

TITULUS XVIII.

DE DELICTIS IN COLLATIONE, SUSCEPTIONE ET DIMISSIONE DIGNITATUM, OFFICIORUM ET BENEFICIORUM ECCLESIASTICORUM

2199. — Delicta de quibus hoc titulo, fere exclusive referuntur ad clericos et ad materiam mere ecclesiasticam officiorum ecclesiasticorum.

I. Violatio libertatis electionum canonicarum. - 1° *Delictum.* - Duplex figura delicti in can. 2390 describitur: impedimentum in genere libertatis electionum canonicarum; impedimentum specificum admissum immixtione potestatis saecularis, seu laicalis.

a) Delictum committunt libertatem electionum ecclesiasticarum quovis modo per se vel per alios impediētes, vel electores aut electum, peracta canonica electione, propter eam quoquo modo gravantes ³.

Agitur hic, ut videtur, de electionibus proprie dictis canonicis de quibus in c. 160 et sequentibus, idest de electione Episcoporum, Abbatum aut Praelatorum *nullius*, Superiorum et Superiorissarum religiosarum, Vicarii Capitularis, examinerum et iudicum synodaliū nec non parochorum consultorum, etc. Nihil refert utrum scrutinio an compromisso fiat electio ⁴.

¹ C. 2389.

² C. 2389.

³ C. 2390, § 1.

⁴ Augustine, *l. c.*, VIII, 484. Ante Codicem doctrina interpretabatur non solum de electione stricto sensu quod Codex retulit ex iure decretalium c. 12, 1, 2 in 6, sed etiam de nominatione, praesentatione et postulatione. Augustine, *l. c.*, hanc interpretationem etiam Codici applicat.

Libertas electionum potest impediri variis modis, ut vi, metu gravi, minis, dolo, directe vel indirecte ¹.

Rei huius delicti possunt esse clerici, aut laici; per se vel per alios; ipsi electores et ipsi Superiores ecclesiastici ².

Non solum consideratur ut delictum impedimentum oppositum ipsi actui electionis sed etiam obstacula et quodlibet gravamen electi, ut, e. g., impedimentum ne confirmationem obtineat, ne eius electio annuntietur tempore utili ei cui communicanda est ad obtinendam confirmationem; item qui minis impedit Superiorem ne confirmationem ipsam concedat etc.

Item delictum est etiam quodlibet gravamen contra ipsos electores ratione factae electionis. Gravamen autem potest esse diffamatio, subtractio rerum necessariarum, damna materialia, iniuriae, etc. At requiritur ad delictum ut haec fiant ratione factae electionis ³.

b) Si electioni a collegio clericorum vel religiosorum peragendae, laici vel saecularis potestas sese illegitime, contra libertatem canonicam, immiscere praesumpserint, ipsi quidem laici et saecularis potestas rei fiunt delicti de quo supra, qua impediunt, si revera impediunt. Electores vero talem laicorum aut saecularis potestatis immixtionem sollicitantes vel sponte admittentes specialis delicti hic definiti rei fiunt. Itemque reus fit specialis delicti qui suae electioni taliter factae scienter consenserit ⁴.

Huc spectat etiam dispositio Codicis qua declaratur nulla electio canonica cui se, quoquo modo, contra canonicam libertatem immiscent laici ⁵.

Sollicitare dicitur qui interventum laicae potestatis aut laicorum quaerit; *sponte admittit* qui laicos aut laicam potestatem sese spontanee ingentem libenter recipit et huic immixtioni non passive simpliciter, sed positive verbis vel aliis signis assentitur. Sponte admittere dici non potest qui mere passive se gerit, cum potestatem saecularem se immiscentem non reicit nec positive reprobatur, praesertim cum omnis reprobatio inutilis evasura praevideatur.

Notandum est delictum hoc non exsistere nisi laici vel saecularis potestas se immisceant electioni a collegio clericorum vel religiosorum, aut religiosarum vel, ut videtur, personarum more religiosorum in communi sine votis viventium, peragendae; excluduntur e contra electiones confraternitatum aut aliorum sodalitorum a laicis faciendae.

Laici se immiscentes possunt esse personae privatae; saecularis potestas esse potest localis seu municipalis, provincialis, aut statalis; politica aut militaris.

¹ Cfr. c. 169, § 1, n. 1. Vol. I, n. 238. Cfr. etiam c. 14, X, 1, 6. Augustine, *l. c.*, VIII, 484.

² Cfr. vol. I, *l. c.*, n. 238, 1; Augustine, *l. c.*, VIII, 384, 385.

³ Cfr. Eichmann, *l. c.*, p. 219; Augustine, *l. c.*, VIII, 485.

⁴ C. 2390, § 2.

⁵ C. 166. Cfr. vol. I, n. 230, p. 258.

2200. — 2° *Poenae*. - a) Libertatem electionum ecclesiasticarum quovis modo per se vel per alios impediētes, vel electores aut electum, peracta canonica electione, propter eam quoquo modo gravantes, pro modo culpaē puniantur ¹.

Poena de iure vigente est ferendae sententiae, praeceptiva at indeterminata. Iure Decretalium poena erat excommunicatio latae sententiae ².

b) Electores collegii clericorum vel religiosorum qui sollicitaverint, vel sponte admiserint illegitimam immixtionem laicorum vel saecularis potestatis in ipsa electione peragenda, contra libertatem canonicam:

α) Ipso facto privati sunt pro ea vice iure eligendi ³.

Alii casus illegitimae immixtionis essent: si laicus aut saecularis potestatis repraesentator libere et sponte ad suffragium ferendum in canonica electione illegitime admittatur ⁴, si a magistratu civili petat collegium facultatem faciendi electionem aut eligendi determinatam personam ⁵, si aliquis laicus aut saecularis potestatis repraesentator electioni assistat praetextu defendendi libertatem electionis ipsius ⁶.

Si non omnes electores sollicitaverint vel sponte admiserint laicorum aut saecularis potestatis immixtionem, electio devolvi pro ea vice videtur ad eos qui delicti rei non sunt; Codex enim non privat pro ea vice collegium iure eligendi, sed solum electores qui sollicitaverint vel sponte admiserint; nec iustum esset ex culpa horum etiam innocentibus poenam infligere ⁷.

Si omnes collegii electores pariter delicti rei sint, ius electionis pro ea vice devolvitur ad Superiorem cui ius esset electionem confirmandi.

Si laici aut saecularis potestas sese electioni immiscuerint illegitime, at electoribus contradicentibus et protestationem facientibus aut etiam mere passive se habentibus, cum figura delicti non verificetur, nec electio invalida erit, nec poena incurretur ab electoribus ⁸.

Idem dic de casu quo saecularis potestas non illegitime immiscuerit, ut, e. g., si ex concordato ius ei competat interveniendi ⁹.

β) Qui vero sui electioni taliter factae scienter consenserit, fit ad officium vel beneficium, de quo agitur, ipso facto inhabilis ¹⁰.

Talis enim electus facile praesumitur sollicitasse vel saltem sponte admisisse in sui favorem illegitimam immixtionem saecularis potestatis vel laicorum, et ideo recte privatur fructu sui delicti.

¹ C. 2390, § 1.

² C. 12, 1, 6, in 6°; Augustine, *l. c.*, VIII, 485; Hollweck, *l. c.*, § 242, p. 309, 310.

³ C. 2390, § 2.

⁴ C. 28, D. 63.

⁵ Cc. 14, 43, X, 1, 6.

⁶ Augustine, *l. c.*, VIII, 486, 487. Cfr. etiam supra vol. I, n. 230, pag. 258.

⁷ Cfr. vol. I, n. 230, p. 258.

⁸ Cfr. vol. I, n. 230, p. 258; Augustine, *l. c.*, VIII, 486.

⁹ Augustine, *l. c.*, VIII, 486.

¹⁰ C. 2390, § 2.

Vox *scienter* de qua in hoc canone refertur ad cognitionem illegitime factae, ex immixtione laicorum aut saecularis potestatis, electionis. Codex loquitur solummodo de inhabilitate ad officia et beneficia, de quibus agitur in ea electione; non fit igitur taliter electus inhabilis ad dignitates quas-cumque, nec ad officia aut beneficia diversa ab iis de quibus agitur ¹.

2201. — II. Electio, praesentatio et nominatio indigni. - 1° *Delictum*. - Delictum committit collegium quod indignum scienter elegerit, et clerici vel laici qui indignum scienter praesentaverint vel nominaverint ².

Collegium hic intelligitur persona moralis collegialis cui ius competat electionem canonicam perficiendi. Talia sunt: Capitulum cathedrale, capitula localia, provincialia aut generalia religiosorum quibus ius competat electionem canonicam faciendi, non exclusis capitulis religiosarum ³.

Indignus hic non est idem ac *inidoneus*. Persona enim quae *non est idonea*, idest, quae aliqua qualitate iure communi aut particulari requisita caret ⁴, ut, e. g., si careat aetate requisita, vel si de iure eligi nequeat ad secundum triennium in eodem officio, *potest utique esse digna* et sin minus eligi poterit postulari. Ita ex Codice patronus qui non idoneum praesentaverit potest alium praesentare ⁵, dum e contra ex hoc canone 2391, § 3, praesentantes indignum pro ea vice iure praesentandi privantur. Qui est indignus est semper inidoneus, non vero e contra inidoneus est necessario indignus ⁶.

Si pars membrorum collegii indignum eligat, et non totum collegium, aliqua vero membra eligant dignum vel contra alios protestentur, dici nequit collegium indignum elegisse, quia collegium subsistere videtur in parte saniori, nec proinde in hoc casu delictum de quo agimus subsistit et ius eligendi in parte saniori collegii cumulabitur ⁷.

Electio indigni est per se nulla ⁸.

Quid sint praesentatio et nominatio suo loco vidimus ⁹.

¹ Augustine, *l. c.*, VIII, 486.

² C. 2391, §§ 1 et 3.

³ Augustine, *l. c.*, VIII, 487.

⁴ Cfr. c. 1463.

⁵ Cfr. c. 1465, § 1.

⁶ Ita Eichmann, *l. c.*, p. 220, 221. Augustine, *l. c.*, VIII, 488, 489, addit: « *Dignus* includit omnes qualitates iuridicas et morales, aut aliis verbis, habet omnes stricte technice requisitas qualitates a lege pro aliquo officio cum capacitate morali; seu, forte melius, ille dicitur dignus qui possidet omnes qualitates positive requisitas a lege et caret qualitatibus negativis quae aliquem reddere possunt indignum ad obtinendum beneficium.

« Tales qualitates negativae essent excommunicatio, suspensio, privatio vocis activae et passivae, infamiae etc. Proinde dicere possumus dignum necessario debere esse idoneum at addere idoneitati moralem aptitudinem illi determinato officio ».

⁷ Cfr. vol. I, n. 251, p. 290, nota 8. Augustine, *l. c.*, VIII, 490; Reiffenstuel, *Ius canonicum universum*, I, 6, 260.

⁸ Augustine, *l. c.*, VIII, 489.

⁹ Cfr. vol. I, n. 209.

2202. — 2° *Poenae*. - a) Collegium quod indignum scienter elegerit, ipso facto privatur pro ea vice iure ad novam electionem procedendi ¹.

Haec dispositio supponit electionem indigni esse ipso iure nullam. Talem nullitatem declarare potest Superior cui electionem confirmandi ius est, aut qui electioni praeest. Facta hac declaratione collegium iure eligendi pro ea vice privatur, et ius providendi officio pro eadem vice devolvitur Superiori ².

Si Superior suo iure providendi officio non utatur ius eligendi ad collegium revertitur ³.

Si electio *indigni* facta a maiori collegii parte sit clara et evidens, ad eam declarandam sufficiet, in casu praesertim electionis quae confirmatione non indiget, protestatio partis sanioris collegii, cui etiam in casu ius acquiritur exclusivum procedendi ad aliam electionem ⁴.

b) Clerici vel laici qui indignum scienter praesentaverint vel nominaverint, iure praesentandi vel nominandi ipso facto pro ea vice carent ⁵.

Dicitur *pro ea vice carent*, non pro ea vice privantur; quia eo ipso quod indignum praesentaverint aut nominaverint, non tenetur praesentato aut nominato Superior institutionem canonicam concedere, et consequenter pro ea vice, ius nominandi et ius praesentandi effectum non habet; nec enim *ius ad rem* seu ad institutionem obtinendam acquiri indigno potest.

Quod dicitur de indigno non valet eodem modo de non idoneo, ut supra iam vidimus ⁶.

Nec ius est ei qui indignum praesentavit aut nominavit, alium clericum praesentandi aut nominandi; nec si praesentet aut nominet tenetur Superior eum, etsi idoneum et dignum, admittere ⁷.

Attamen potest Superior permittere ut alius praesentetur, aut nominetur, et taliter praesentatum seu nominatum, si dignus sit, potest admittere.

Iudicium circa *indignitatem* praesentati aut nominati spectat ad eum cui est ius institutionem concedendi, qui tamen hoc iudicium ferre debet ad normam iuris.

2203. — III. *Inobservantia formae electionis*. - Singuli electores qui substantialem electionis formam scienter non servaverint, possunt pro gravitate culpa ab Ordinario puniri ⁸.

¹ C. 2391, § 1.

² Ad normam c. 178. Augustine, *l. c.*, VIII, 489, 490.

³ Augustine, *l. c.*, VIII, 489.

⁴ Augustine, *l. c.*, VIII, 490.

⁵ C. 2321, § 3.

⁶ Cfr. c. 1465. Eichmann, *l. c.*, p. 222.

⁷ Eichmann, *l. c.*, 222.

⁸ C. 2391, § 2.

Quid importet formae electionis substantialis observantia, iudicandum est ex iis quae de electionis forma suo loco diximus ¹.

Ad observantiam formae substantialis ea praesertim pertinere putamus quae in valorem ipsius electionis influere possunt; e. g., ut scrutinium debito modo idest libere, secreto, sine simonia fiat, ut non admittantur extranei, praesertim laici, ut excludantur inhabiles, infames, excommunicati etc.

Delictum supponit plenam imputabilitatem delinquentis; poenae sunt indeterminatae, nec ex praecepto imponendae ².

2204. — IV. Simonia in officiis ecclesiasticis. - 1° Delictum. - Delictum consistit in perpetratione simoniae in officiis, beneficiis aut dignitatibus ecclesiasticis quibuslibet ³.

Quae ad simoniae notionem, divisionem, sanctiones non poenales aut etiam poenales pertinent alibi vidimus ⁴.

Codex hoc loco sanctiones speciales ponit contra delictum simoniae in officiis, beneficiis et dignitatibus. Huc proinde spectat simonia exercita in renuntiatione officiorum ecclesiasticorum ⁵, simonia in deductionibus ex fructibus, in compensationibus ac solutionibus a clerico in actu provisionis faciendis ⁶, in attentatione translationis iuris patronatus in alium ⁷, in praesentatione ⁸, nominatione, electione ⁹, item simonia quolibet alio modo exercita in officiorum, beneficiorum et dignitatum provisione canonica, in exercitio onerum, in dimissione, privatione, remotione, renuntiatione etc. officiorum, beneficiorum et dignitatum ¹⁰.

Delictum non committit qui simoniam exercet in officiis sensu lato acceptis, ut in officio confessarii, lectoris seu magistri theologiae vel philosophiae, rectoris Seminarii, quia talia officia non sunt stricto sensu ¹¹.

Nec comprehenduntur officia et dignitates in religionibus, iis exceptis quae secumferunt exercitium iurisdictionis ecclesiasticae aut ordinis ut sunt officia Superiorum in religionibus clericalibus exemptis, et etiam in religionibus clericalibus non exemptis ¹².

¹ Cfr. vol. I, n. 222 et sqs.

² Augustine, *l. c.*, VIII, 490; Eichmann, *l. c.*, 223, 224.

³ C. 2392.

⁴ Cfr. vol. II, nn. 708-719.

⁵ C. 185.

⁶ C. 1441.

⁷ C. 1470, § 1, n. 6.

⁸ C. 1465, § 2.

⁹ Cfr. vol. I, n. 238, p. 273 et sq.

¹⁰ Eichmann, *l. c.*, 223, et Augustine, *l. c.*, VIII, 492, docent etiam simoniam confidentialem, quae non sit pure mentalis, delictum de quo hic agimus constituere etiam de iure Codicis. Cfr. quae diximus de hac simonia vol. II, n. 711.

¹¹ Cfr. c. 145, §§ 1, 2. Cappello, *l. c.*, n. 361, contra Sole, *l. c.*, n. 457; Cerato, *l. c.*, n. 87, p. 136. Immo Cappello, ibidem, excludit etiam officia de quibus in c. 1412, argumento, *quod non sint beneficia*, ut videtur, parum efficaci.

¹² Cappello, *l. c.*, n. 361.

2205. — 2° *Notae historicae.* - Prima lex poenalis contra simoniacas ordinationes et provisiones canonicas lata est in Concilio Chalcedonensi a. 451 ¹. Alia plura concilia sequentibus saeculis eandem legem ob invalescentes passim abusus inculcare debuerunt; praesertim vero saeculis VIII et IX contra *haeresim simoniacam*, quae verum periculum tunc Ecclesiae et status clericalis fuit, pugnarunt Benedictus VIII et Gregorius VII. Urbanus IV, a. 1363, simoniam ob ingressum in religionem; Paulus II, a. 1464, simoniam in ordinationibus; Iulius II, a. 1505, simoniam in electione Romani Pontificis damnarunt ². Pius V, post Pium IV, novam speciem *simoniae confidentialis* condemnavit et poenas contra ipsam severissimas statuit ³. Sixtus item V ⁴ in simoniam suum rigorem monstravit; eius leges in hac re non sunt mitigatae a Clemente VIII ⁵.

Ius immediate ante Codicem vigens partim in Constitutione « *Apostolicae Sedis* », partim in antiquioribus documentis contentum, ita restringi potest, quod officia et beneficia attinet. Ex Constitutione « *Apostolicae Sedis* » viget excommunicatio latae sententiae Romano Pontifici reservata in reos simoniae realis in beneficiis quibuscumque eorumque complices, itemque in reos simoniae confidentialis in beneficiis quibuscumque, cuiuscumque sint dignitatis ⁶. Aliae poenae vigentes ante Codicem erant: Nullitas provisionis canonicae, inhabilitas perpetua simoniace provisi ad idem officium et ad quaelibet beneficia, privatio cuiuslibet beneficii a simoniaco obtenti, depositio ab altaris ministerio, degradatio in simoniacos recidivos. Poenae speciales vigeant contra simoniam confidentialem idest excommunicatio de qua supra, privatio beneficii simoniace obtenti vel collati et etiam aliorum beneficiorum, inhabilitas ad idem beneficium et ad alia, reservatio Romano Pontifici beneficii simoniace collati ⁷.

2206. — 3° *Poenae.* - Delictum perpetrantes simoniae in quibuslibet officiis, beneficiis aut dignitatibus:

a) Incurrunt in excommunicationem latae sententiae Sedi Apostolicae simpliciter reservatam ⁸.

Quaestio utrum hanc censuram sicut et alias poenas de quibus infra, incurrant tantum rei simoniae realis, an etiam rei simoniae conventionalis,

¹ C. 8, C. 1, qu. 1.

² Cfr. Wernz, l. c., VI, n. 342.

³ Constit. « *Intolerabilis* » a. 1569.

⁴ Constit. « *Sanctum et salutare* », 5 Ianuarii 1589.

⁵ Wernz, l. c., VI, n. 342.

⁶ Constit. « *Apostolicae Sedis* », nn. 21, 22. Numero autem 23 statuebatur excommunicatio item latae sententiae in reos simoniae realis ob ingressum in religionem. Codex abrogat censuras latas sub nn. 22 et 23.

⁷ Cfr. Wernz, l. c., VI, n. 342; Hollweck, l. c., § 115 et sqs. praesertim in notis ubi etiam disputationes circa naturam et extensionem poenarum ante Codicem vigentium exponuntur.

⁸ C. 2392, n. 1. Huic censurae respondet haec poena Constitutionis « *Apostolicae Sedis* », nempe: Excommunicatio Sedi Apostolicae reservata in « reos simoniae realis in beneficiis quibuscumque, eorumque complices », itemque in « reos simoniae confidentialis in beneficiis quibuscumque, cuiuscumque sint dignitatis ». Const. « *Apostolicae Sedis* », nn. 21, 22, (II, nn. 8, 9).

nondum authentice resoluta est ¹, unde, data disputatione, cum in poenali bus versemur, donec aliter Sancta Sedes edixerit, teneri potest poenas incurrere ob solam simoniam realem.

b) Ipso facto privati sunt in perpetuum iure eligendi, praesentandi, nominandi, si quod habeant ².

Poenae est mere personalis nempe illius personae quae delictum simoniae commisit, non transit proinde ad heredes vel successores.

c) Si clerici sint, praeter poenas supra enumeratas, quas et ipsi incurrunt, suspendantur ³.

Agitur de poena ferendae sententiae ex praecepto imponenda. Suspendio est generalis ⁴.

Insuper hic applicationem habet praescriptio Codicis qua declaratur provisionem officii, dignitatis aut beneficii simoniace factam omni vi carere, res simoniace acceptas ante quamlibet sententiam restituendas esse, simoniace provisum fructus beneficii suos non facere ⁵.

2207. — V. Contemptus auctoritatis confirmantis aut instituentis.
- Omnes qui iure eligendi, praesentandi vel nominandi legitime fruuntur, si neglecta auctoritate illius cui confirmatio vel institutio competit, officium, beneficium aut dignitatem ecclesiasticam conferre praesumpserint, suo iure pro ea vice ipso facto privati manent ⁶.

Ius eligendi, praesentandi, nominandi est ius designandi personam ad officium seu beneficium ecclesiasticum, vi cuius personae legitime electae, praesentatae aut nominatae acquiritur *ius ad rem* seu ad beneficium vel officium non vero ius in re ⁷; *ius vero in re* confertur confirmatione electionis, admissione postulationis, institutione canonica si praecesserit praesentatio aut nominatio ⁸. Qui iure gaudens eligendi, praesentandi, nominandi, praesumit ipsum officium aut beneficium conferre, potestatem usurpat quae sibi non competit, et proinde iuste iure sibi concessa ea vice privatur. Ius confirmandi et institutionem canonicam concedendi pertinet generatim ad Romanum Pontificem, aut ad Episcopum ⁹.

¹ Cfr. quae vol. II, n. 716 diximus. Augustine, qui ibi p. 15, nota 2 citatur pro opinione mitiori ex vol. IV, 16, vol. VIII, 492, admittit poenis sublici etiam simoniam conventionalem atque ideo confidentialem quae non sit mere mentalis. Cfr. etiam in hoc sensu Cappello, *l. c.*, n. 359, 7.

² C. 2392, n. 2.

³ C. 2392, n. 3.

⁴ C. 2278, § 2. Augustine, *l. c.*, VIII, 492.

⁵ C. 729. Cfr. circa haec quae vol. II, nn. 714, 715 diximus.

⁶ C. 2393.

⁷ Cfr. cc. 176, §§ 2, 3; 1466, § 1.

⁸ Cfr. vol. I, n. 2.

⁹ Cc. 332; 1413; 1431, § 1; 149; 320; 1466.

Poena haec est latae sententiae et est poena vindicativa. Ad poenam incurrendam requiritur plena imputabilitas ¹.

2208. — VI. Illegitima captio possessionis. - 1° Delictum. - Duplex figura delicti in c. 2394, in principio, describitur.

a) *Captio possessionis propria auctoritate facta.* - Delictum committit qui beneficii titulum obtinens, seu obtinens *ius in re* in beneficio aut dignitate ecclesiastica aut officio, propria auctoritate haec occupaverit ².

Delictum hic descriptum est violatio huius Codicis praescripti: Nemo possessionem beneficii sibi collati propria auctoritate capiat ³. Supponitur in casu beneficium aut officium aut dignitatem iam collata fuisse, seu supponitur eum qui possessionem propria auctoritate capit *ius in re* possidere in beneficio.

b) *Usurpatio regiminis in beneficio ex parte electi non confirmati, aut nominati non instituti.* - Delictum committit qui ad officium, beneficium vel dignitatem ecclesiasticam electus, praesentatus, nominatus in eorundem possessionem vel regimen, seu administrationem sese ingesserit, antequam litteras necessarias confirmationis vel institutionis acceperit easque illis ostenderit, quibus de iure debet ⁴.

Agitur hic, sicut et supra, de officiis et beneficiis necnon dignitatibus quibusvis, scilicet, consistorialibus vel non consistorialibus, residentialibus vel non residentialibus, curatis vel non curatis, saecularibus vel religiosis. Non clare constat ex textu Codicis utrum ad delictum requiratur ut confirmatio aut canonica institutio nondum datae sint, an sufficiat ut, data iam forte confirmatione aut canonica institutione, nondum sint litterae eam respicientes expeditae nec proinde praesentari possint. Certe si electus nondum confirmatus, praesentatus aut nominatus nondum institutionem canonicam assecutus, officium, beneficium aut dignitatem occupet, delictum existit; at ex textu Codicis videtur delictum pariter subsistere quotiens electus confirmatus, aut nominatus vel praesentatus institutus se ingerit in possessionem, regimen vel administrationem officii, beneficii aut dignitatis, antequam vel litteras confirmationis acceperit, vel acceptas iis quibus de iure debet, ostenderit ⁵.

Delictum obiective consistit in violatione can. 1443-1445, quibus necessitas corporalis institutionis seu installationis et modus eam faciendi praecipitur ⁶.

¹ C. 2229, § 2. Eichmann, *l. c.*, 225.

² C. 2324, initio.

³ C. 1443.

⁴ C. 2394, initio.

⁵ Ita etiam Augustine, *l. c.*, VIII, 495.

⁶ Cfr. etiam cc. 313, § 2; 293, § 2; 322, § 1; 334, § 3, quibus determinatur modus possessionem sumendi pro Administratoribus apostolicis, Vicariis et Praefectis apostolicis, Abbatibus et Praelatis nullius, Episcopis, ostensione nempe litterarum provisionis certis personis a iure determinatis.

2209. — 2° *Poenae*. - *Poenae* in duas figuras delicti supra descriptas sunt eadem et unico Codicis contextu definitae. En Codicis verba: Qui beneficium, officium vel dignitatem ecclesiasticam propria auctoritate occupaverit vel, ad ea electus, praesentatus, nominatus in eorundem possessionem vel regimen seu administrationem sese ingesserit, antequam necessarias litteras confirmationis vel institutionis acceperit easque illis ostenderit, quibus de iure debet:

a) Sit ipso iure ad eadem inhabilis ¹.

Est ista poena vindicativa latae sententiae.

b) Praeterea ab Ordinario pro gravitate culpae puniatur ².

c) Cogatur recedere a beneficii, officii, dignitatis occupatione eorumque regimine vel administratione statim per haec media:

α) *Per canonicam monitionem* ³.

β) Si monitio canonica inutilis evaserit, *per suspensionem* ⁴.

Quae est generalis ⁵ et censura, at ferendae sententiae.

γ) Si suspensio pariter inutilis fiat, quia intrusus recedere non vult, *per privationem beneficii, officii, dignitatis* antea obtentae ⁶.

Quae privatio est quidem poenalis, at forma eam imponendi non est stricte iudicialis, sed ea quae hic a Codice describitur, ut scilicet eidem praemittatur monitio et suspensio.

δ) Si res ferat, idest, si nec monitio, nec suspensio, nec beneficii privatio prosint, sed inutilia evadant, et Ordinarius ultra procedere prudenter existimet, etiam *per depositionem* ⁷.

2210. — VII. **Admissio intrusi in officium aut beneficium seu dignitatem.** - Capitula, conventus alique omnes ad quos spectat qui electos praesentatos aut nominatos ad officia, beneficia, dignitates ecclesiasticas, ante necessariam litterarum confirmationis aut institutionis exhibitionem, admittunt, ipso facto a iure eligendi, nomi-

¹ C. 2394, n. 1.

² C. 2394, n. 1.

³ C. 2994, n. 2 ad normam c. 2143 aut 2309 faciendam.

⁴ C. 2394, n. 2.

⁵ C. 2278, § 2.

⁶ C. 2394, n. 2.

⁷ C. 2394, n. 2. Augustine, *l. c.*, VIII, 496, videtur monitionem requirere solummodo ad applicationem seu inflictionem poenae depositionis ultimo loco indicatae. Melius videtur dicendum monitionem omnibus poenalitatibus c. 2394, n. 2, praemittendam esse, sicut in textu dicimus.

nandi et praesentandi suspensi maneant ad beneplacitum Sedis Apostolicae ¹.

Etiam iure *decretalium* occupatio officiorum auctoritate laicorum aut proprio arbitrio facta prohibebatur ². Pius IX declaravit intrusos parochos, neglecta provisione episcopali, incurrere excommunicationem Sanctae Sedi speciali modo reservatam ³. Pius pariter IX in electos aut praesentatos se immittentes et in eos admittentes excommunicationem pariter tulit speciali modo Romano Pontifici reservatam ⁴.

Agitur in canone de suspensione poena vindicativa, in collegium lata, atque partiali, ius collegii suspendens ⁵.

Ad delictum et poenam incurrendam requiri et sufficere videtur ut maior pars collegii intrusos admittat. Si pars collegii contra admittentes protestetur, in ipsa consolidari videtur ius collegii.

Iure Codicis puniuntur non solum qui admittunt Praelatos et beneficiatos maiores, sed etiam admittentes quoslibet electos non confirmatos, nominatos aut praesentatos non institutos aut litteras confirmationis aut institutionis non exhibentes. Tales possunt esse etiam personae physicae singulares, aut communitas quaedam paroecialis, quae proprie persona moralis non sit, ut, e. g., si paroeciae communitati ius competat praesentandi parochum.

Rei delicti non considerantur qui intruso simpliciter obediunt aut eius opera utuntur, nullam in eius provisione partem habentes ⁶.

2211. — VIII. Acceptatio officii de iure non vacantis. - 1° *Delictum*. - Delictum committit qui scienter acceptat collationem officii, beneficii vel dignitatis de iure non vacantis et patitur se in eius possessionem immitti ⁷.

Quid sit vacatio plena, vacatio de iure, vacatio de facto, suo loco explicatum est ⁸.

Provisio officii de iure non vacantis, est ipso iure irrita ⁹.

¹ C. 2394, n. 3. In Constit. « *Apostolicae Sedis* », n. 39, (V, 1) haec legebantur: « Suspensionem ipso facto incurrunt a suorum beneficiorum perceptione ad beneplacitum Sanctae Sedis Capitula et conventus ecclesiarum et monasteriorum, alique omnes qui ad illarum seu illorum regimen et administrationem recipiunt Episcopos aliosve Praelatos de praedictis ecclesiis seu monasteriis apud eandem Sanctam Sedem quovis modo provisos, antequam ipsi exhibuerint litteras apostolicas de sua promotione ». Cfr. etiam Const. Pii IX « *Romanus Pontifex* », 28 Augusti 1873; Gasparri, *Fontes*, III, n. 675.

² Cc. 4, 15, 21, X, 3, 38.

³ Constit. « *Apostolicae Sedis* », I, 11, his verbis exprimitur delictum: « Usurpantes aut sequestrantes iurisdictionem, bona, redditus ad personas ecclesiasticas ratione suarum ecclesiarum aut beneficiorum pertinentes ».

⁴ Constit. « *Romanus Pontifex* », 29 Augusti 1873.

⁵ Cfr. Cappello, *l. c.*, nn. 531, 532.

⁶ Cappello, *l. c.*, n. 531.

⁷ C. 2395.

⁸ Cfr. vol. I, n. 215.

⁹ C. 151, § 1. Cfr. vol. I, n. 215.

Ad delictum requiritur ut intrusus, seu acceptans sciat agi de officio de iure non vacante.

Item ad delictum requiri videtur non solum acceptatio collationis sed et immissio in possessionem officii vel beneficii non vacantis de iure. Quam ob rem si quis acceptet collationem tempore quo beneficium vel officium de iure non vacat, immittatur autem in possessionem tempore quo vacat, delictum non haberi videtur.

2212. — 2° Poenae. - Qui scienter acceptat collationem officii, beneficii vel dignitatis de iure non vacantis et patitur se in eius possessionem immitti:

a) Sit ipso facto inhabilis ad illa postea assequenda ¹.

Collatio facta et acceptatio, ut dictum est supra, ex iure irrita sunt. Agitur de poena vindicativa latae sententiae.

b) Praeterea aliis poenis pro modo culpaepuniatur ².

Poenae sunt arbitrio Ordinarii determinandae et ex praecepto imponendae.

2213. — IX. Retentio officiorum incompatibilium. - Clericus, qui assecutus pacificam possessionem officii vel beneficii cum priori incompatibilis, prius quoque retinere praesumpserit contra praescriptum iuris, utroque privatus ipso iure exsistat ³.

Quid sit officium aut beneficium incompatible vidimus alio loco ⁴.

Officium prius obtentum vacat ob tacitam renuntiationem a iure admissam, si clericus aliud officium ecclesiasticum acceptaverit cum priori incompatible et eius pacificam possessionem obtinuerit ⁵. Delictum committit qui, plena imputabilitate, contra hoc praescriptum etiam prius officium seu beneficium retinere voluerit.

Poena est latae sententiae, atque incurritur statim ac delinquens pacificam possessionem alterius officii assecutus est et sciens duo officia simul consistere non posse, praesumit contra ius duo simul retinere ⁶.

2214. — X. Recusatio Cardinalis emittendi iusiurandum adeundi Romanum Pontificem. - Si quis ad dignitatem cardinalitiam promotus, iusiurandum adeundi intra annum Summum Pontificem emit-

¹ C. 2395.

² C. 2395.

³ C. 2396, una cum cc. 156; 1439.

⁴ Cfr. vol. I, n. 217 et vol. II, n. 993 ubi etiam doctrina exponitur circa officia et beneficia incompatibilia.

⁵ C. 188, n. 3.

⁶ Cfr. Augustine, *l. c.*, VIII, 498.

tere recusaverit, ipso facto cardinalitia dignitate privatus perpetuo maneat ¹.

Promotus ad dignitatem cardinalitiam absens a Curia Romana debet in recipiendo bireto rubro iurare se intra annum, nisi legitimo detineatur impedimento, Summum Pontificem aditurum ². Recusatio emittendi hoc iusiurandum est delictum de quo agimus cui adnexa est ipso iure privatio ipsius dignitatis cardinalitiae ³.

2215. — XI. Negligentia in recipienda consecratione episcopali. - Si quis ad episcopatum promotus, contra praescriptum iuris, intra tres menses consecrationem suscipere neglexerit:

a) Fructus non facit suos, fabricae ecclesiae cathedralis applicandos;

b) Et si postea in eadem negligentia per totidem menses perstiterit, episcopatu privatus ipso iure manet ⁴.

Circa obligationem recipiendi consecrationem episcopalem Codex haec praescribit: Nisi legitimo impedimento prohibeatur, promotus ad episcopatum, etiamsi S. R. E. Cardinalis sit, debet, intra tres menses a receptis litteris apostolicis, consecrationem suscipere ⁵.

Delictum obiectivum constituitur a violatione huius canonis.

Privatio fructuum urget post nonaginta dies a receptis litteris promotionis. Ab eo tempore Episcopus tenetur ex iustitia fructus mensae episcopalis restituere et applicare fabricae ⁶.

Si tamen possessionem sui beneficii Episcopus nondum ceperit nec proinde fructus ullos perceperit ad nihil infra sex menses tenetur. Elapsis vero sex mensibus iure in episcopatum quaesito privatur, sine ulla declaratione ⁷.

2216. — XII. Disertio muneris sibi commissi. - 1° *Delictum.* - Delictum committunt clerici maiores, qui munus a proprio Ordinario sibi commissum, sine eiusdem Ordinarii licentia, deserere praesumunt ⁸.

Canone 128 praescribitur quoties et quandiu id, iudicio proprii Ordinarii, exigit Ecclesiae necessitas, ac nisi legitimum impedimentum excuset, suscipiendum esse clericis ac fideliter implendum munus quod ipsis fuerit ab Episcopo commissum.

---

¹ C. 2397.

² C. 234.

³ Cfr. vol. I, n. 322, 5, b, p. 378.

⁴ C. 2398, una cum c. 333.

⁵ C. 333.

⁶ Augustine, l. c., VIII, 499, 500.

⁷ Cfr. tamen c. 2223, § 4. Augustine, l. c., VIII, 500.

⁸ C. 2399.

Violatio huius canonis constituit delictum de quo agimus quatenus canon ipse prohibet disertionem muneris.

Vox *munus* quam latissime patet et comprehendit quodlibet officium etiam sensu lato acceptum ¹. Non est ratio sufficiens deserendi officium ratio quod clericus ordinatus sit titulo patrimonii et aliunde necessaria ad honestam sustentationem habeat ².

Licet hic canon de clericis maioribus loquens ad clericos saeculares praecipue referatur, videtur tamen applicabilis etiam clericis maioribus religiosis.

2° *Poena*. - Clerici maiores, munus a proprio Ordinario sibi commissum, sine eiusdem Ordinarii licentia, deserere praesumentes, suspendantur a divinis ad tempus ab Ordinario secundum diversos casus praefiniendum ³.

Agitur de poena vindicativa ferendae sententiae, quae in subiecto requirit plenam imputabilitatem ⁴. Ad eam infligendam non est necessario praemittendus processus iudicialis ⁵.

2217. — XIII. Resignatio officii ecclesiastici in manibus laicorum. - 1° *Delictum*. - Delictum committunt clerici qui in manus laicorum officium, beneficium aut dignitatem ecclesiasticam resignare praesumpserint ⁶.

Nomine clericorum veniunt omnes clerici sive maiores sive minores, exceptis Episcopis ⁷.

Laici sunt omnes qui nec religiosi, nec clerici sunt; at hic restrictive intelliguntur ii quibus forte lex civilis, contra ius, concedit facultatem resignationem acceptandi ⁸.

Malitia intrinseca delicti in hoc consistit quod resignans in manibus laicorum officium ecclesiasticum videatur auctoritatem ecclesiasticam contemnere ⁹.

Officia hic intellige, quodvis genus officiorum, non exclusis, immo praecipue comprehensis officiis iurispatronatus, vel electivis ¹⁰.

Non requiritur, ut patet, ad delictum ut resignatio sit valida ex iure canonico, sufficit ut valida sit ex iure civili ¹¹.

¹ C. 145, § 1.

² Cfr. Augustine, *l. c.*, VIII, 500, 501.

³ C. 2399.

⁴ Augustine, *l. c.*, VIII, 501.

⁵ C. 1933, § 4.

⁶ C. 2400.

⁷ Cappello, *l. c.*, n. 552.

⁸ Cappello, *l. c.*, n. 552; Augustine, *l. c.*, VIII, 502; Pistocchi, *l. c.*, 349.

⁹ Augustine, *l. c.*, VIII, 501; Chelodi, *l. c.*, n. 107; Sole, *l. c.*, n. 464.

¹⁰ Augustine, *l. c.*, VIII, 502.

¹¹ Cappello, *l. c.*, n. 552, 2, nota 18. Cfr. etiam Pistocchi, *l. c.*, 349, 350.

2° *Poenā*. - Clericus qui in manus laicorum officium, beneficium aut dignitatem ecclesiasticam resignare praesumpserit, ipso facto in suspensionem a divinis incurrit ¹.

Agitur, ut patet, de censura latae sententiae, cuius effectus bene a Codice definiuntur ². Ab ipsa excusat quaelibet imminutio imputabilitatis ³. Idem fere ius ante Codicem ex *iure decretalium* vigeat ⁴.

2218. — XIV. Retentio illegitima officii ecclesiastici post legitimam privationem. - 1° *Delictum*. - Reus fit delicti ecclesiastici qui, non obstante legitima privatione aut remotione, persistat in detinendo officio, beneficio, dignitate; itemque qui moras illegitime nectat ne ea dimittat ⁵.

Privatione et remotione legitime facta, officium fit vacans de iure ⁶ et ideo conferri potest etsi ab alio illegitime possideatur ⁷. Qui his canonum dispositionibus non obedit, retinere contra ius volens officium quo privatus est vel a quo remotus est legitime, delictum committit contra auctoritatem ecclesiasticam.

Requiritur autem ut legitima fuerit privatio aut remotio ⁸.

Morae illegitimae sunt dilationes a lege seu melius a canonibus non admissae et potius reiectae, quae eo fine interponuntur ut quaestionis solutio ad longius tempus protrahatur ⁹.

2° *Poenae*. - Si quis in detinendo officio, beneficio, dignitate, non obstante legitima privatione aut remotione, persistat, aut ne ea dimittat, moras illegitime nectat eadem deserere cogatur:

a) *Canonica monitio* ¹⁰ ad normam iuris facienda ¹¹. Si hoc medium sufficiat, ad alia non est procedendum.

b) Si canonica monitio non sufficiat, *per suspensionem a divinis* ¹².

Agitur de poena ferendae sententiae, quae est censura, quia imponenda ad frangendam contumaciam, cuius effectus a Codice ¹³ definiuntur. Poena

¹ C. 2400.

² Cfr. c. 2279, § 1, n. 2. Nescitur qua ratione ductus Pistocchi, *l. c.*, 350, affirmare possit hic agi de suspensione *generaliter lata*. Cfr. cc. 2278, § 2 et 2279, § 1, n. 2.

³ C. 2229, § 2.

⁴ Cfr. c. 8, X, 1, 9, in quo tamen interpretando laborabant auctores. Cfr. Hollweck, *l. c.*, § 254, nota 1, p. 317.

⁵ C. 2401.

⁶ C. 183, § 1; cfr. etiam cc. 2228, n. 6 et 2299, §§ 1 et 3, et 2147-2161.

⁷ C. 151.

⁸ Cfr. vol. I, n. 266 et sqs.

⁹ Augustine, *l. c.*, VIII, 503.

¹⁰ C. 2401.

¹¹ Cfr. cc. 2143; 2309.

¹² C. 2401.

¹³ C. 2279, § 1, n. 2.

haec tunc solum imponi potest cum monitio canonica inutilis evaserit. Si autem suspensio effectum suum sortiatur frangendi nempe contumaciam delinquentis, ultra non est procedendum.

c) Si etiam suspensio a divinis inflicta suo effectu frustretur, *per alias poenas*, depositione, si res ferat, non exclusa ¹.

Praecipitur impositio poenarum ad frangendam contumaciam, determinatio autem poenarum relinquitur arbitrio Ordinarii procedentis.

Hoc canone statuuntur non solum poenae, sed etiam procedura adhibenda a Superiore. Agitur, ut videtur, de procedura, quae non est stricte iudicialis, sed potius administrativa, per monitiones.

Idem canon applicabilis est tam clericis saecularibus quam religiosis.

2219. — XV. Negligentia in recipienda benedictione abbatiali. - Abbas vel Praelatus *nullius*, qui contra iuris praescriptum, benedictionem abbatialem, intra tempus a Codice definitum, non receperit, est ipso facto a iurisdictione suspensus ².

Codex praescribit: Abbates vel Praelati *nullius* qui ex praescripto apostolico vel ex propriae religionis constitutionibus benedici debent, intra tres menses a receptis litteris apostolicis, cessante legitimo impedimento, benedictionem ab Episcopo, quem maluerint, accipiant ³.

Violatio huius praescripti delictum constituit de quo agimus ⁴.

Agitur de suspensione latae sententiae, quae est censura, et cuius effectus bene a Codice definiuntur ⁵.

2220. — XVI. Negligentia in emittenda fidei professione. - Qui, contra iuris praescriptum, fidei professionem sine iusto impedimento emittere negligat:

1° Eam emittere cogatur per monitionem canonicam, praefinito quoque congruo termino ⁶.

Codex proprie non dicit explicite monitionem faciendam esse ad eum cogendum; at contextus canonis hunc sensum habet.

Terminus congruus essent quindecim dies aut mensis.

Si monitio canonica ⁷ effectum suum sortiatur, ultra non est procedendum. Si vero inutilis evadat, tunc ultra procedendum est.

2° Si transacto inutiliter termino praefinito, delinquens contumax permaneat, etiam per privationem officii, beneficii, dignitatis, muneris puniatur ⁸.

¹ C. 2401.

² C. 2402.

³ C. 322, § 2.

⁴ Cfr. vol. I, n. 387, b, p. 447.

⁵ C. 2279, § 2, n. 1.

⁶ C. 2403.

⁷ Cfr. cc. 2143 et 2309.

⁸ C. 2403.

Agitur de poenis vindicativis in delinquentem contumacem ferendis. Ad eas inferendas procedere non licet nisi praemissa et inutiliter canonica monitione. Praemissa autem canonica monitione forma stricte iudicialis necessaria non videtur.

3° Durante contumacia ¹ delinquens beneficii, officii, dignitatis, muneris fructus non facit suos ².

Ideo si eos perceperit ex iustitia restituere debet ³.

Quid sit fidei professio, et quinam eam emittere debeant suo loco visum est ⁴.

TITULUS XIX.

DE ABUSU POTESTATIS VEL OFFICII ECCLESIASTICI

2221. — Titulo praecedenti actum est de delictis quae committi solent in officiis ecclesiasticis, scilicet in eorum provisione, exercitio et privatione aut remotione. Hic agitur de delictis propriis Superiorum ecclesiasticorum seu eorum omnium qui in Ecclesia aliquam potestatem publicam aut saltem externam exercent. Vox *potestas ecclesiastica* quam latissime hic patet et comprehendit non solum potestatem iurisdictionis sed etiam potestatem ordinis et potestatem ipsam dominativam quatenus in Ecclesia publice exercetur, praesertim in religionibus, et associationibus fidelium ecclesiasticis. Quod tamen attinet abusum potestatis ordinis fere omnia iam praevenuta sunt titulo XVI. Item vox *officium ecclesiasticum* hic comprehendit omnia officia stricte et late dicta, non exclusis officiis Superiorissarum in Congregationibus religiosis. Is *abuti dicitur potestate vel officio* qui in usu potestatis sibi competentis ex officio arbitrarie, non servatis Codicis praescriptionibus, procedit, praesertim si id fiat in damnum subditorum et ipsius societatis. Quod damnum semper censetur adesse quotiens usus potestatis contra ius fit.

Gravitas delictorum de quibus hoc titulo ex eo patet quod Superiores constituuntur ad ordinem in societate servandum, quem si ne ipsi quidem servant, societas ipsa in praeceps ruit. Deinde intolerabile est quod ii qui, ex fiducia societatis, eiusdem regimini praepositi sunt, eiusdem iidem ruinam parent ⁵.

2222. — I. Abusus potestatis ecclesiasticae in genere. - Abusus potestatis ecclesiasticae, prudenti legitimi Superioris arbitrio pro

¹ Codex clare id non dicit, ita enim exprimitur: *interim...* at iste sensus videtur Codicis. Cfr. Augustine, *l. c.*, VIII, 504. Eichmann, *l. c.*, p. 231 videtur vocem *interim* referre ad omne tempus quo negligentia in emittenda professione fidei perdurat.

² C. 2403.

³ Augustine, *l. c.*, VIII, 504.

⁴ Cfr. cc. 1406, 1407. Item quae vol. II, n. 967 et sqs. diximus.

⁵ Eichmann, *l. c.*, p. 231; Augustine, *l. c.*, VIII, 505.

gravitate culpaè puniatur, salvo praescripto canonum qui certam poenam in aliquos abusus statuunt ¹.

Abusus potestatis, ut iam supra diximus, est quilibet usus cuiusvis potestatis ecclesiasticae sive ordinis, sive iurisdictionis qui sit contra leges ethicae christianae vel contra ius sive naturale sive positivum ².

Plures sunt canones qui speciales sanctiones habent contra abusum potestatis. Ita omnes canones de quibus in hoc titulo, sed et plures alii ³.

Casus potestatis abusus qui poena speciali non puniuntur nec canonicis specialibus considerantur essent, praeter alios, sequentes: Si concionator concionibus abuteretur in sui favorem, ad suam ambitionem contra aliquam partem politicam, aut ad errorum diffusionem ⁴; si Ordinarius loci indebitas imponat praestationes ⁵; si iudex et Ordinarius in causis agitandis et definiendis, itemque in poenis infligendis, praesertim in damnum subditorum, leges positivas spernant aut prorsus negligant etc. ⁶.

Poenae infligendae contra abusum potestatis relinquuntur determinandae *prudenti arbitrio Superiorum*. Id significat Superiorem non semper et ubique ad poenas infligendas contra huiusmodi delicta procedere debere, sed solum in casibus in quibus prudentia id permittat. Accidere enim facile potest ut nimis festina applicatio poenarum in hac re scandalum pariat, quod evitare quantum fieri potest debent Superiores ⁷.

2223. — II. Violatio documentorum Curiae episcopalis. - 1° *Delictum*. - Delictum committunt Vicarius Capitularis aliive omnes tam de Capitulo, quam extranei, qui documentum quodlibet ad Curiam episcopalem pertinens sive per se sive per alium subtraxerint vel destruxerint vel celaverint vel substantialiter immutaverint ⁸.

Delictum hoc ex rubrica huius tituli videtur proprium personarum ecclesiasticarum aut etiam laicarum quae aliquod officium vel munus in Ecclesia occupent. Si igitur dicitur in Codice *aliive omnes* id intelligas restrictive ad personas huiusmodi. Tales personae sunt primario Vicarius Capitularis, aliique omnes capitulares, sive canonici, sive dignitates, sive mansionarii seu beneficiati, item omnes extranei Capitulo pertinentes autem ad Curiam episcopalem, ut cancellarius et vicecancellarii, actuarii, promotor iustitiae, vinculi defensor, iudices et examinatores synodales, parochi consultores, apparitores etc.

¹ C. 2404.

² Eichmann, *l. c.*, p. 231. Augustine, *l. c.*, VIII, 505, comprehendit, sicut et nos supra diximus, etiam abusum potestatis dominativae. Idque recte, ut videtur, saltem in ea parte qua usus potestatis dominativae a Codice definitur.

³ Videri possunt cc. 2346; 2364; 2339; 2367; 2369; 2370; 2373; 2390-2393; 2337; etc.

⁴ Cfr. c. 1347.

⁵ Cc. 1504-1506.

⁶ Cfr. Eichmann, *l. c.*, p. 231, 232.

⁷ Cfr. Salucci, *l. c.*, II, 431.

⁸ C. 2405.

Nequeunt e contra rei esse huius delicti Vicarius Generalis aut Episcopus ne in casu quidem quo Episcopus ad aliam dioecesim translatus dioecesim *a qua* regat qua Vicarius Capitularis ¹, nec, ut videtur, Administrator apostolicus ², nec pariter Vicarius Generalis aut alius sacerdos delegatus qui dioecesim impeditam regat ³; ratio praecipua est quia Codex ad delictum requirere videtur ut subtractio, destructio, celatio et falsificatio documentorum fiant sede episcopali vacante ⁴.

Ad delictum requiritur ut *de documentis* agatur ad *Curiam episcopalem pertinentibus*. Documenta sunt praecipue quae in can. 1813, § 1 nominantur quatenus non solum sunt confecta ab officialibus Curiae sed etiam quatenus ad Curiam missa ibi recondita sunt, aliis verbis omnia documenta quae respiciunt personas, proprietatem, iura dioecesis, ut, e. g., petitiones, accusationes, denuntiationes, acta criminalia et civilia, dispensationes, collationes, concursus, documenta dedicationis, consecrationis ecclesiarum et oratoriorum, erectionis paroeciarum etc. ⁵.

Non sufficit ad delictum violatio documentorum ad Capitulum, ad paroeciam aliquam aut ad privatas personas pertinentium etsi forte per accidens in Curia pro subsignatione, vel examine seu revisione inveniantur, nec item documentorum ab officialibus in commodum aliorum transcriptorum, quia ista omnia non sunt documenta ad Curiam pertinentia ⁶.

Nihil ad delictum refert utrum documenta violata ad archivum ordinarium pertineant an ad archivum secretum ⁷.

Litterae seu epistolae privatae nisi relationem habeant ad proceduram contentiosam aut criminalem ad documenta Curiae pertinere non censentur ⁸.

Actus prohibiti et quorum executio delictum constituit sunt quatuor: *subtractio*, *destructio*, *celatio*, *substantialis immutatio* documentorum. Unusquisque ex his actibus sufficit ad delictum constituendum. Si quis autem subtrahat, destruat, celet et immutet non quatuor sed unius delicti reus esse videtur, si de eodem documento agatur.

Subtrahere dicitur qui aliquid e suo loco in alium locum, et generatim

¹ C. 430, § 3, n. 1.

² C. 431.

³ C. 429.

⁴ Id insinuare videtur c. 435, § 3 qua iisdem fere verbis ac in c. 2405 prohibitio datur; ibi dicitur: «Nominatim vero Vicarius Capitularis, alique sive de capitulo, sive extranei, clerici aut laici, per se vel per alium prohibentur Curiae episcopalis documenta quaelibet subtrahere vel destruere vel celare vel immutare». Verum argumentum non est decisivum. Hanc tamen doctrinam probabilem habent Cappello, *l. c.*, n. 365; Chelodi, *l. c.*, 109; Caviglioli, *l. c.*, n. 153.

⁵ Augustine, *l. c.*, VIII, 507. Cappello, *l. c.*, n. 366, 3, docet requiri ut agatur de documento quod natura sua ordinetur ad aliquid probandum et quidem alicuius momenti in ordine ad veritatis probationem. Id tamen Codex non requirit. Immo Codex loquitur de *quolibet documento ad Curiam pertinente*. At forte etiam affirmari potest quodlibet documentum ad Curiam pertinens inservire posse ad aliquid probandum.

⁶ Cappello, *l. c.*, n. 366. Attamen etiam documenta paroecialia et alia quae de iure in Curia deponenda sunt venire videntur, quandiu ibi sunt deposita ut documenta ad Curiam pertinentia.

⁷ Cappello, *l. c.*, n. 366.

⁸ Augustine, *l. c.*, VIII, 507.

secum, transfert, ut si quis documentum ex archivo eripiat et secum ferat vel alii consignet vel apud alium deponat. Subtractio supponit in subtrahente dolum; quare si quis ex tabulario extrahat documentum ut alteri legitime illud postulanti commodet, licet forte documentum postea pereat non habetur tamen subtractio quae delictum constituit ¹.

Destruere documenta dicitur qui illa ad nihilum quatenus documenta sunt reducit, quod fit praecipue combustione, vel laceratione, abrasione etc. *Celare* dicitur qui documenta abscondit ita ut ea ii ad quos spectant invenire nequeant; et ita is qui subtrahit generatim etiam celat. *Immutare substantialiter* dicitur documentum qui illud corrigit addendo vel demendo aliquid in ipso quod substantiam eius attingat ².

Immutatio substantialis quae sit non potest semper lege generali definiri. Certe ea censetur substantialis immutatio qua facta documentum non probat amplius id ad quod probandum ordinatur vel inservit. Id autem aliquando evenire potest ex simplici mutatione unius nominis, ut e. g. si in rescripto directo Petro intestationem substituas, illud Paulo intestando. Etiam simplex datationis correptio potest in alio casu mutationem substantialem constituere.

Delictum perfectum est et proinde poenae latae sententiae incurruntur statim ac aliqua ex actionibus prohibitis posita est; nec cessat poena ex solo facto quod delinquens facti poenitens res in pristinum statum restituit ³.

Non est necesse ad delictum ut quis subtrahat per se, sufficit ut actiones prohibitaе etiam per alium fiant.

2224. — 2° Poenae. - Vicarius Capitularis aliive omnes, tam de capitulo, quam extranei, qui documentum quodlibet ad Curiam episcopalem pertinens sive per se sive per alium subtraxerint vel destruxerint vel celaverint vel substantialiter immutaverint:

a) Incurrunt ipso facto in excommunicationem Sedi Apostolicae simpliciter reservatam.

b) Et ab Ordinario etiam privatione officii, beneficii plecti poterunt ⁴.

Haec altera poena est ferendae sententiae, nec ex praecepto imponenda.

2225. — III. Delicta in manutentione documentorum officiorum. - Quicumque tenetur officio acta vel documenta seu libros Curiarum ecclesiasticarum vel libros paroeciales conficiendi, conscribendi aut conservandi, si ea falsare, adulterare, destruere vel occultare praesumpserit:

1° Suo officio privetur;

¹ Cappello, l. c., n. 367.

² Cfr. Cappello, l. c., n. 367.

³ Cappello, l. c., n. 367, 5.

⁴ C. 2405.

2° Aliisque poenis gravibus ab Ordinario pro modo culpae puniatur ¹.

Quinam acta conficere, conscribere aut conservare teneatur iure definitur. Ita iure determinatur acta electionis ab eo qui actuarii munere fungitur accurate describenda, ab eoque atque a scrutatoribus et praeside subscribenda et diligenter in collegii tabulario asservanda esse ².

Huc spectant praescriptiones Codicis circa archivum ordinarium et archivum secretum ³. Acta processualia exarari debent ab actuario et ab eodem subscribenda sunt ⁴.

Acta iudicialia et documenta omnia quae apud tribunal manent in archivo Curiae sunt deponenda sub cura notariorum, actuariorum et cancellarii ⁵. In secreto Curiae archivo deponendae sunt denuntiationes, quae solido fundamento destitui videntur ex inquisitione ⁶.

Curias ecclesiasticas hic intelligit doctrina latiori sensu ita ut in iis comprehendantur non solum archiva dicasteriorum Sanctae Sedis et curiarum episcopalium seu Ordinariorum locorum stricte dictorum sed etiam archiva ecclesiarum cathedralium et collegiatarum ⁷.

Apud religiosos vocantur *Curiae provincialitiae* aut *Curiae generalitiae* officia quibus utitur Superior Provincialis aut Generalis in exercitio sui muneris.

Quid sint libri paroeciales et cui incumbat responsabilitas circa ipsos a iure definitur ⁸.

Libri et acta domorum religiosarum non veniunt nomine documentorum Curiae ecclesiasticae, nec nomine librorum paroecialium ⁹.

Delictum consistit in unoquoque ex his actibus: in falsificatione, quae potest committi in ipsa actus seu documenti redactione in ea attestando quae veritati conformia non sunt, aut postea si documentum corrigatur ei addendo aut demendo aliquid; in adulteratione, quae in eo consistere videtur quod documentum primitivum immutetur substantialiter ita ut ad alium sensum quem non habebat transferatur, quo sensu adulteratio est species falsificationis; in destructione seu ad nihilum reductione; et in occultatione seu celatione seu absconsione documenti.

Poenae contra hoc delictum sunt ferendae sententiae.

2226. — IV. Iniusta recusatio tradendi documentorum exemplaria legitime petenti. - Qui acta, documenta vel libros curiarum

¹ C. 2406.

² C. 171, § 5.

³ Cc. 372-384.

⁴ C. 1585.

⁵ C. 1645, §§ 2, 3.

⁶ C. 1946, § 1, n. 1. Cfr. etiam cc. 1811; 2142. Cfr. tamen quae ex doctrina Rota diximus de denuntiatione sollicitationis.

⁷ Eichmann, *l. c.*, pag. 234; Augustine, *l. c.*, VIII, 509. Immo Augustine etiam ad archiva capitulorum religiosorum extendit vocem *Curiae*.

⁸ Cfr. cc. 470; 2383.

⁹ Augustine, *l. c.*, VIII, 509.

ecclesiasticarum aut paroeciarum legitime petenti exscribere, transmittere seu exhibere dolose detrectaverit aliove quovis modo officium suum prodiderit:

1° Privatione officii vel suspensione ab eodem,

2° Et mulcta ad arbitrium Ordinarii pro gravitate puniri potest ¹.

Officium notariorum est acta et instrumenta legitime petenti ex regesto, servatis servandis, exhibere et eorum exemplaria cum autographo conformia declarare ².

Violatio huius praescriptionis delictum de quo agimus constituit.

At praeter notarios etiam alii quibus incumbit cura librorum et documentorum legitime petenti exemplaria seu attestaciones concedere debent et si renuant delicti rei fiunt ³.

Poenae praeceptivae non sunt et sunt ferendae sententiae. Poena mulctae pecuniariae iam ab antiquo his casibus applicabatur ⁴.

2227. — V. Corruptio officialium Curiae. - Qui Curiae officiales seu administratos quosvis ecclesiasticos, iudices, advocatos vel procuratores donis aut pollicitationibus ad actionem vel omissionem officio suo contrariam inducere tentaverit:

1° Congrua poena plectatur;

2° Et ad reparanda damna, si qua illata sint, compellatur ⁵.

Congrua poena refertur ad imputabilitatem poenalem; damna reparanda referuntur ad imputabilitatem civilem ⁶.

Ad *Curiae officiales* videntur referendi omnes qui in Curia qualibet sive romana, sive dioecesana seu episcopali, sive religiosa, aliquo funguntur officio seu munere, ut cancellarius, vicecancellarii, iudices, examinatores synodales, apparitores etiam laici, etc. atque eodem sensu videntur intelligendi *administrati ecclesiastici* ⁷.

Codex hoc loco punit corruptionem activam seu illos qui corrumpunt publicos officiales; immo ipse conatus seu attentatio corrumpendi delictum iam perfectum constituit, licet effectum nullo modo obtineat ⁸.

Ad delictum obiective constituendum duo haec elementa requiruntur:

¹ C. 2406, § 2.

² C. 374, § 1, n. 3.

³ Augustine, *l. c.*, VIII, 509, 510. Cfr. c. 384, § 1. Excipiuntur documenta sub secreto servanda; cfr. cc. 379-382; 384, § 1; 1107; 1047.

⁴ Cfr. cc. 33, 40, C. 12, qu. 2; Augustine, *l. c.*, VIII, 510.

⁵ C. 2407.

⁶ Chelodi, *l. c.*, n. 110.

⁷ Augustine, *l. c.*, VIII, 510, 511. Eichmann, *l. c.*, 234 videtur Curiae officiales referre ad solas personas quae aliquo munere funguntur in tribunalibus ecclesiasticis. Chelodi, *l. c.*, n. 110, administratos ecclesiasticos dicit esse omnes ministros sacros.

⁸ Ad normam c. 2212, § 4. Augustine, *l. c.*, VIII, 510; Eichmann, *l. c.*, p. 235; Chelodi, *l. c.*, n. 110. Circa corruptionem passivam cfr. cc. 1624; 1625; 1665; 1666.

ut publicus officialis ad actionem aut omissionem inducatur suo muneri contrariam, ut id fiat actione aliqua prohibita seu illicita, seu dono aut promissione ¹.

Actio contra legem esset si iudex evidenter competens ius reddere recusaret, vel evidenter incompetens se competentem declararet, si dolo aut negligentia culpabili actum nullum poneret cum damno partis etc. ².

Iure ante Codicem vigente puniebatur eodem iure corruptio activa et passiva ³, poenis arbitrariis si laici deliquissent, privatione officii si clerici ⁴.

Speciales vero sanctiones vigeabant contra iudices corruptionis reos ⁵.

2228. — VI. Auctio illegitima taxarum. - Taxas consuetas et legitime approbatas, ad normam iuris, augentes aut ultra eas aliquid exigentes, gravi mulcta pecuniaria coerceantur, et recidivi ab officio suspendantur, vel removeantur pro culpa gravitate, praeter obligationem restituendi quod iniuste perceperint ⁶.

Ultra taxas legitime statutas aliquid exigere turpem lucrum sapit atque iniustitiam per abusum potestatis. Quod autem iniuste acquiritur ex iustitia restituendum est. Haec obligatio est civilis in conscientia obligans ante iudicis sententiam. Aliae poenae sunt ferendae sententiae.

Recidivi qui dicantur alibi vidimus ⁷.

Poenas certe effugit qui aliquid supra taxam oblatum spontanee acceptat ⁸.

Gravitas culpa dimetienda est ex persona delinquentis, ex eius contumacia et recidivitate, ex persona cui maior taxa imposita est, ex quantitate auctionis ⁹.

Ex Constitutione Pii V «*In carum*», 18 Maii 1569, officiales Cancel-

¹ Chelodi, *l. c.*, n. 110; Augustine, *l. c.*, VIII, 511.

² Cfr. c. 1625; Augustine, *l. c.*, VIII, 511.

³ C. 1, 5, 10, in extrav. comm. .... qui aliquod pactum fecerint, seu aliquid parvum vel magnum promiserint, vel promissionem receperint....

⁴ Hollweck, *l. c.*, § 204.

⁵ « Si quis autem iudex ecclesiasticus ordinarius aut etiam delegatus, famae suae prodigus et proprii persecutor honoris, contra conscientiam et contra iustitiam in gravamen partis alterius in iudicio quidquam fecerit per gratiam vel per sordes, ab executione officii per annum noverit se suspensum, ad aestimationem litis partis, quam laeserit, nihilominus condemnandus... » c. 1, 2, 14 in 6°. Cfr. Hollweck, *l. c.*, § 297, pag. 351. Fontes iuris antiquioris circa corruptionem activam et passivam cfr. in cc. 66, 71, 78, C. 11, qu. 3; c. 15, C. 14, qu. 5; c. 11, 1, 3 in 6°; c. 1, 2, 14 in 6°, dictum Gratiani ad c. 41, C. 2, qu. 6, § 8. Hollweck, *l. c.*, § 204, p. 285, et § 297, p. 351. Cfr. etiam Breve Alexandri VII «*Inter gravissimas*», 2 Maii 1659, apud Ferraris, *Prompta Bibliotheca*, v. *Simoniaci*, art. II, n. 35, ubi paragrapho 12, haec leguntur: « Porro xenia solita et exculenta et poculenta, quae iudicibus, ministris et officialibus Romanae Curiae exhiberi consueverunt, praefatis praedecessorum nostrorum litteris ac praesentibus nostris minime prohibita fuisse nec prohiberi decernimus ».

⁶ C. 2408 una cum cc. 1507 et 1056, 1234; 1507; 1909; 2349.

⁷ Cfr. c. 2208.

⁸ Augustine, *l. c.*, VIII, 512; Eichmann, *l. c.*, p. 236, nota 2.

⁹ C. 2409.

lariae Romanae qui aliquid supra statutas taxas exegissent privati erant officiis, et inhabiles ad ea declarabantur, atque infames erant ¹.

2229. — VII. Illegalis concessio litterarum dimissoriarum ex parte Vicarii Capitularis. - Vicarius Capitularis concedens litteras dimissorias pro ordinatione contra iuris praescriptum, ipso facto subiacet suspensioni a divinis ².

Ex iuris praescripto Vicarius Capitularis dare potest litteras dimissorias pro ordinatione, solummodo de Capituli consensu post annum a Sede vacante; intra annum vero solis arctatis ratione beneficii recepti vel recipiendi, aut ratione certi alicuius officii, cui propter necessitatem dioecesis sine dilatione sit providendum ³.

Nomine Vicarii Capitularis hic in poenalibus non venit Administrator Apostolicus a Sancta Sede designatus, bene vero administrator dioecesis vacantis ab Archiepiscopo vel alio Episcopo ex iure particulari designatus ⁴.

Poena hic imposita est *censura latae sententiae* nemini autem reservata ⁵.

Iure antiquo non erat prohibitum Vicario Capitulari dimissorias in primo anno Sedis vacantis concedere ⁶. Potestatem Vicarii Capitularis in hac re restrinxit Concilium Tridentinum ⁷. Aliqui auctores docebant Vicarium Capitularem suspensionem ⁸ incurrere non vero interdictum ⁹; alii docebant etiam Vicarium Capitularem interdicto subiacere ¹⁰.

Alia pariter controversia erat an ad delictum et poenas incurrendas necesse fuisset ut dimissoriae litterae effectum sortirentur seu ut dimissus ordinationem susciperet. Utraque opinio erat probabilis ¹¹. De iure vigente videtur poena incurri statim ac litterae dimissoriae concessae sunt postulanti eas seu candidato, independenter ab earum effectu.

¹ Hollweck, *l. c.*, § 204, nota 3, p. 285.

² C. 2409.

³ C. 958, § 1, n. 3.

⁴ Cfr. Augustine, *l. c.*, VIII, 512, 513; Cappello, *l. c.*, n. 558.

⁵ Cappello, *l. c.*, n. 559.

⁶ Ut deducitur ex c. 3, 1, 9, in 6°.

⁷ Sess. VII, c. 10 *de ref.* et Sess. XXIII, cap. 10 *de ref.* Cap. 10 Sess. VII, haec statuiebantur: « Non liceat capitulis ecclesiarum sede vacante infra annum a die vacationis ordinandi licentiam aut litteras dimissorias seu reverendas, ut aliqui vocant, tam ex iuris communis dispositione, quam etiam cuiusvis privilegii aut consuetudinis vigore alicui, qui beneficii ecclesiastici recepti sive recipiendi occasione arctatus non fuerit, concedere. Si secus fiat, Capitulum contraveniens, ecclesiastico subiaceat interdicto ». Et c. 10 Sessionis XXIII: « Poenam quoque impositam iis, qui contra huius S. Synodi sub Paulo III decretum, a Capitulo episcopali sede vacante litteras dimissorias impetrant, ad illos qui easdem litteras non a Capitulo, sed ab aliis quibusvis, in iurisdictione episcopi loco Capituli sede vacante succedentibus obtinerent, mandat extendi. Concedentes autem dimissorias contra formam decreti, ab officio et beneficio per annum sint ipso iure suspensi ».

⁸ De quo in c. 10 Sess. XXIII *de ref.*

⁹ De quo in c. 10 Sess. VII *de ref.*

¹⁰ Cfr. Hollweck, *l. c.*, § 295, nota 3, pag. 349.

¹¹ Cfr. Hollweck, *l. c.*, § 295, nota 4, pag. 349.

2230. — VIII. Illegalis concessio litterarum dimissoriarum ex parte Superiorum regularium. - Superiores religiosi, qui, contra praescriptum iuris, subditos suos ad Episcopum alienum ordinandos remittere praesumpserint, ipso facto suspensi sunt per mensem a Missae celebratione ¹.

En iuris praescripta quorum violatio delictum de quo agimus constituit: Episcopus ad quem Superior religiosus litteras dimissorias mittere debet, est Episcopus dioecesis, in qua sita est domus religiosa, ad cuius familiam pertinet ordinandus. — Tunc tantum Superior religiosus ad alium Episcopum litteras dimissorias mittere potest, cum Episcopus dioecesanus licentiam dederit, aut sit diversi ritus, aut sit absens, aut non sit ordinationem habiturus proximo legitimo tempore ad normam can. 1006, § 2, vel denique cum dioecesis vacet nec eam regat qui character episcopali polleat. — Necesse est ut singulis in casibus id Episcopo ordinaturo constet ex authentico Curiae episcopalis testimonio. — Caveant Superiores religiosi ne in fraudem Episcopi dioecesani subditum ordinandum ad aliam religiosam familiam mittant, aut concessionem litterarum dimissoriarum de industria in id tempus differant, quo Episcopus vel abfuturus, vel nullas habiturus sit ordinationes ².

Superiores religiosos hic restringe ad Superiores maiores religionis clericalis exemptae aut etiam non exemptae quae tamen privilegio gaudeat suis alumnis dandi litteras dimissorias. Etiam Superiores societatum clericorum sine votis comprehenduntur ex authentica declaratione ³.

Ad delictum sufficit violatio unius ex praescriptionibus supra relatis ⁴.

Si Superior localis minor sibi usurpet potestatem largiendi dimissorias et det Episcopo non proprio delictum non habetur, quia Codex supponere videtur dimissorias a competente dari Superiore; talis autem non est Superior localis minor ⁵.

Haec suspensio est latae sententiae et poena vindicativa quae plenam imputabilitatem in delinquente requirit ⁶.

Ex decreto Clementis VIII, 15 Martii 1596 ⁷, Superiores regulares in hoc delinquentes poenam privationis officii, dignitatis et administrationis vocisque activae et passivae incurrebant. Has poenas Benedictus XIV ⁸ confirmavit et declaravit esse latae sententiae ⁹.

¹ C. 2410. Cfr. etiam n. 2161 ubi de delicto Episcopi ordinantis.

² Cc. 965-967.

³ C. I. 2-3 Iun. 1918, *A. A. S.*, X, 347.

⁴ Cfr. etiam c. 2373; Cappello, *l. c.*, n. 561.

⁵ Ita Cappello, *l. c.*, n. 562. Ibidem Cappello docet ad delictum requiri ut dimissoriae dentur, si agatur de dimissoriis ad ordines maiores, religioso votorum sollemnium, et pro tonsura et ordinibus minoribus, saltem religioso a votis temporaneis. At Codex id requirere ad delictum non videtur.

⁶ Cappello, *l. c.*, nn. 562, 563.

⁷ Cfr. Piat, *l. c.*, II, p. 287.

⁸ Constit. «*Impositi nobis*», 27 Februarii 1747; Gasparri, *Fontes*, II, n. 376.

⁹ Piat, *l. c.*, II, p. 295.

2231. — IX. Illegalis admissio in novitiatum et ad professionem.

- Superiores religiosi qui candidatum non idoneum contra praescriptum can. 542 (quo enumerantur impedimenta licitae aut validae admissionis in novitiatum), aut sine litteris testimonialibus contra praescriptum can. 544, ad novitiatum receperint, vel ad professionem contra praescriptum can. 571, § 2 (quo praecipitur ut novitius ad professionem admittatur exacto novitiatu) admiserint, pro gravitate culpa puniantur, non exclusa officii privatione ¹.

Hic canon quatenus punit illegitimam in novitiatum admissionem afficit etiam Superiores societatum sine votis ².

Quae ad citatos canones 542, 544 et 571, § 2, referuntur, alibi, idest suo loco vidimus ³.

Ex can. 571, § 2, delictum committit Superior qui exacto novitiatu ad professionem admittit novitium aut non idoneum aut dubie idoneum ⁴.

Poenae sunt indeterminatae at praeceptivae, a Superioribus religiosis vel ab Ordinario applicandae prout de exemptis agitur vel non.

2232. — X. Transgressio praescriptionum dotem religiosam respicientium et notificationem faciendam Ordinario loci pro exploratione voluntatis. - 1° *Delictum.* - Duo delicta hoc can. 2412 recensentur, ambo propria Superiorissarum religiosarum.

a) *Consumptio dotis contra iuris praescriptum.* - Delictum committit religiosarum etiam exemptarum Antistita si, contra iuris praescriptum, dotes puellarum receptarum quoquo modo impendere praesumpserit ⁵.

Ex iuris praescripto tunc tantum dos monasterio acquiritur, cum religiosa defuncta est; eius proinde impensio ante hoc tempus iniusta est ⁶.

Huius praescriptionis violatio delictum constituit.

b) *Omissio notificationis faciendae Ordinario.* - Delictum committit religiosarum etiam exemptarum Superiorissa quae, contra praescriptum iuris, omiserit Ordinarium loci certiore facere de proxima alicuius admissione ad novitiatum vel ad professionem ⁷.

Ex Codicis praescripto religiosarum etiam exemptarum Antistita debet Ordinarium loci, duobus saltem mensibus ante, certiore facere de proxima admissione ad novitiatum et ad professionem tam temporariam quam

¹ C. 2411.

² C. I. 2-3 Iunii 1918, *A. A. S.*, X, 347; habita ratione constitutionum.

³ Cfr. vol. I, nn. 570, 571, 573-576, 588.

⁴ Chelodi, *l. c.*, n. 113, 1.

⁵ C. 2412, n. 1.

⁶ Cc. 548-550. Cfr. vol. I, n. 577.

⁷ C. 2412, n. 2.

perpetuam sive sollemnem sive simplicem ¹. Huius praescripti violatio est delictum de quo agimus. Cetera quae ad idem iuris praescriptum referuntur suo loco vidimus ².

Dum ad delictum, de quo sub littera a), Codex *praesumptionem* seu plenam imputabilitatem in Superiorissa exigit, in hoc altero delicto praesumptionem non requirit.

2° *Poenae*. - Poenae in duo delicta recensita eadem sunt, idest: religiosarum etiam exemptarum Antistitae, delictorum recensitorum reae, pro culpa gravitate, non exclusae, si res ferat, officii privatione, ab Ordinario loci puniantur ³.

Licet, contra iuris praescriptum, Superiorissa dotem religiosae alicuius impenderit, si talis religiosa quavis de causa a religione discesserit ei dos restituenda est sine fructibus iam maturis; si ad aliam religionem aut monasterium transeat dos a religione ad quam, aut a monasterio ad quod acquiritur ⁴.

2233. — XI. **Obstacula opposita a Superioribus contra visitationem canonicam.** - 1° *Delictum*. - Delictum hoc consistit in frustratione aut in attentata frustratione ⁵ visitationis canonicae. Ex Codice tres figurae huius delicti distingui facile possunt:

a) *Translatio religiosae in aliam domum*. - Delictum committit Antistita quae post indictam visitationem religiosas in aliam domum, Visitatore non consentiente, transtulerit ⁶.

Indicta visitatio requirere videtur expressam visitationis nunciationem tempore determinato faciendae ⁷.

Indicta visitatio potest esse ordinaria quae scilicet ad normam Codicis et constitutionum ⁸, determinatis temporibus facienda est a Superioribus supremis, vel maioribus vel ab Ordinariis locorum; vel extraordinaria, ut si fiat a Sanctae Sedis delegato, vel a delegato Superiorum religiosorum extra tempus a iure definitum ex iusta causa.

Antistita removens seu religiosas transferens ad aliam domum erit Antistita suprema aut maior seu provincialis ⁹.

Translatio potest esse temporanea vel perpetua sub hoc vel illo praetextu, at pro fine habet religiosas ita a Visitatore separare ut contra Supe-

¹ C. 552, § 1.

² Cfr. vol. I, n. 578.

³ C. 2412.

⁴ Cfr. c. 551.

⁵ Docet Augustine, l. c., VIII, 519, delictum hoc non consistere in mero conatu seu in mera inductione ad tacendum sed in sola inductione quae *effectum* sortiatur. Codex tamen alteram figuram delicti videtur agnoscere *in mera inductione*.

⁶ C. 2413, § 1.

⁷ Augustine, l. c., VIII, 518.

⁸ Cfr. cc. 511-513.

⁹ Augustine, l. c., VIII, 518.

riorissam testificari non possint ¹. Hic malus finis praesumitur quotiens translatio religiosae fit, post indictam visitationem, sine expressa licentia Visitatoris ². Nihil refert ad figuram delicti utrum domus ad quam fit translatio in eadem provincia sit an in alia.

b) *Inductio ad veritatem dissimulandam aut occultandam.* - Delictum committit Superiorissa vel quaelibet alia religiosa etiam subdita, quae per se vel per alios, directe vel indirecte, religiosam induxerit, ut interrogata a Visitatore taceat vel veritatem quoquo modo dissimulet, aut non sincere exponat ³.

Directa inductio esset si Superiorissa vel alia religiosa praecepto vel minis ad veritatem occultandam induxerit aliquam religiosam; *indirecta*, si id faceret adulatione, promissionibus, speciali attentione aut tractatione, quin id faciendo aliquid dicat de visitatione. Personae intermediariae possunt esse ipsae religiosae aut aliae personae laicae sive internae sive externae ⁴.

Ad delictum requiritur ut religiosa inducatur ad tacendum, vel dissimulandum vel non sincere loquendum, post interrogationes factas a Visitatore. Interrogata quippe religiosa obligatione tenetur respondendi secundum veritatem, nec Superiorissae fas est quoquo modo religiosas ab hac obligatione avertere aut visitationis scopum aliter impedire ⁵.

c) *Allatio molestiae ob responsiones datas Visitatori.* - Rea est delicti Superiorissa vel etiam alia religiosa subdita, quae religionis omnibus sive subditis, sive Superiorissis inferioribus, ob responsa quae Visitatori dederint, molestiam, sub quovis praetextu, attulerit ⁶.

Praetextus potest esse promotio ipsius religiosae, iuxta effatum *promoveatur ut amoveatur*. *Molestia* esset punitio inflicta, publica aut etiam privata correptio seu reprehensio, signa displicentiae et cetera similia. Ad haec evitanda notandum est hic Visitatorem obligatione teneri non manifestandi nomina eorum qui aliquid ei detulerunt. Ex non servata hac lege saepe in communitatibus zelotypiae, aversiones, inimicitiae et odia nascuntur quae ad vitam religiosam destruendam nata sunt ⁷.

2234. — 2° *Poenae.* - Poenae in supra descripta delicta sunt ferendae sententiae atque a Visitatore, forma ut videtur extraiudiciali, applicandae sunt. Igitur:

¹ Augustine, *l. c.*, VIII, 518.

² Augustine, *l. c.*, VIII, 518, videtur requirere prohibitionem transferendi a Visitatore datam. At id Codex non requirit immo non requirere videtur.

³ C. 2413, § 1.

⁴ Augustine, *l. c.*, VIII, 519.

⁵ C. 513.

⁶ C. 2413, § 1.

⁷ Augustine, *l. c.*, VIII, 520.

a) Antistitae, supradictorum delictorum reae, a Visitatore, officio quo funguntur, priventur.

b) Antistitae et etiam aliae religiosae subditae, praedictorum delictorum reae, a Visitatore inhabiles ad officia assequenda quae aliarum regimen secumferunt, declarentur ¹.

Officia quae *aliarum regimen secumferunt* sunt officia omnia superioratus sive generalis, sive provincialis, sive localis; item officia magistrae novitarum, assistentis, directricis domus aut scholae, etc. Qui aliorum auctoritatem despiciit non debet ipse auctoritate decorari ².

Quae hic dicuntur de delictis Superiorissarum aut aliarum religiosarum scopum visitationis canonicae frustrantium, valent etiam, ut videtur, de viris religiosis ³.

Iure decretalium moniales quae impedire tentassent episcopalem visitationem, excommunicationem, non obstantibus earum privilegiis, ipso facto incurrerant ⁴.

2235. — XII. Violatio libertatis conscientiae ex parte Superiorissarum religiosarum. - 1° *Delictum.* - Delictum abusus potestatis sibi competentis, contra libertatem conscientiae suarum subditarum, committit Antistita in sequentibus casibus:

a) Si ipsa, in casu quo aliqua religiosa confessarium ex supplementariis ⁵ expetat, per se vel per alios, directe vel indirecte, petitionis rationem inquirat, petitioni ipsi verbis aut factis refragetur, aut quavis ratione ostendat se id aegre ferre ⁶.

b) Si ipsa prohibeat aut simpliciter inquirat, etiam solummodo indirecte, utrum aliqua religiosa sibi subdita, usa sit privilegio adeundi, ad suae conscientiae tranquillitatem, confessarium ab Ordinario loci pro mulieribus approbatum, in qualibet ecclesia vel oratorio etiam semipublico ⁷.

c) Si ipsa, sive directe sive indirecte prohibere attentaverit, ne religiosa aliqua graviter aegrotans, licet periculum mortis absit, sacerdotem quemlibet ad mulierum confessiones excipiendas approbatum, etsi non destinatum religiosis, arcessere possit, eique, perdurante gravi infirmitate, quoties voluerit, confiteri ⁸.

¹ C. 2413, § 1.

² Augustine, *l. c.*, VIII, 520.

³ C. 2413, § 2.

⁴ C. 2, 3, 10, in Clement. Augustine, *l. c.*, VIII, 517, 518.

⁵ Cfr. vol. I, n. 550.

⁶ Cfr. cc. 2414, una cum c. 521, § 3; itemque quae vol. I, n. 550 dicta sunt.

⁷ C. 2414, una cum c. 522. Cfr. vol. I, n. 551.

⁸ C. 2414, una cum c. 523. Cfr. vol. I, n. 552.

2236. — 2° *Poenae*. - Antistita quae modis supradictis, contra praescripta canonum 521, § 3, 522, 523 se gesserit:

a) A loci Ordinario moneatur canonice;

b) Si iterum deliquerit, ab eodem officii privatione puniatur, illico tamen certiore facta Sacra Congregatione de Religiosis ¹.

Etiam pro religiosis exemptis harum poenarum applicatio ad Ordinarium loci spectat.

Modus procedendi in hoc casu non est iudicialis.

---

¹ C. 2414.

LAUS DEO ET B. MARIAE VIRGINI.

INDEX

LIBER QUINTUS

Numerus marginalis	DE DELICTIS ET POENIS	Numerus paginarum
1637 .	Connexio materiae	1

PARS I. — DE DELICTIS

TITULUS I. — De natura delicti eiusque divisione.

1638 .	Notio delicti	3-5
1639 .	Crimen, delictum, contraventio	5-6
1640 .	Imputabilitas moralis et externum factum contra legem elementa essentialia delicti	7-8
1641 .	Delictum, quasi-delictum, peccatum et infortunium .	8-9
1642 .	De delicto personae moralis	9-11
1643 .	Qualitas et quantitas delictorum	11-12
1644-1648	Divisio delictorum	12-19
1649 .	Delicta ecclesiastica civilia et mixta	19-21
1650 .	Aliae delicti divisiones	21-22

TITULUS II. — De imputabilitate delicti, de causis illam aggravantibus vel minuentibus et de iuridicis delicti effectibus.

1651 .	A quo pendeat delicti imputabilitas	22-24
1652-1653	De dolo ad delictum requisito	24-26
1654-1655	De culpa et de infortunio	26-29
1656-1661	Causae dolum aut culpam excludentes	29-35
1662-1668	Causae dolum aut culpam minuentes	35-41
1669-1672	Causae dolum vel culpam aggravantes	41-44
1673-1680	De concursu in delictum	44-56
1681-1682	De actionibus quae ex delicto oriuntur	56-58

Numerus
marginalis**TITULUS III. — De conatu delicti.**Numerus
paginarum

1683-1684	Conatus delicti et delictum frustratum	58-65
1685 .	Imputabilitas delicti conatus aut delicti frustrati . .	65-66

PARS II. — DE POENIS**SECTIO PRIMA. — De poenis in genere.**

1686 .	De Ecclesiae potestate coercitiva	67
1687 .	De natura potestatis coercitivae in Ecclesia	67-68

TITULUS IV. — De poenarum notione, speciebus, interpretatione atque applicatione.

1688 .	Notio poenae ecclesiasticae	68-73
1689-1690	Poenarum species et divisio	74-79
1691 .	Servanda in poenis decernendis et infligendis	79-80
1692 .	Poenarum interpretatio	80-82

TITULUS V. — De Superiore potestatem coactivam habente.

1693-1694	Quis possit poenas statuere et applicare	82-86
1695-1696	Utrum possit poena infligi sine lege poenali aut praecepto poenali	86-89
1697-1700	Normae a iudice servandae in poenis applicandis . . .	89-92
1701-1707	Normae speciales pro concursu delictorum	92-101
1708-1710	Principia iuris canonici circa concursum delictorum et poenarum	101-104
1711 .	De forma in poenis infligendis servanda	104-105

TITULUS VI. — De subiecto coactivae potestati obnoxio.

1712-1713	Quaenam personae legibus poenalibus et poenis inflictis ligentur	106-109
1714-1715	De efficacia legis poenalis in tempore et spatio territoriali	109-112
1716 .	De perfectione seu consummatione delicti necessaria ad incurrendam poenam	112
1717-1720	Causae a poenis excusantes	112-117
1721 .	Qua ratione a poenis excusentur impuberes	117-118
1722 .	Quando concurrentes in delictum poenas incurrant et quasnam	118-119

Numerus marginalis		Numerus paginarum
1723 .	Vis poenarum latae sententiae et necessitas sententiae declaratoriae	119-122
1724 .	Quid servare debeat Superior antequam ad poenam infigendam procedat	122-124
1725-1726	Applicatio poenarum in casu concursus delictorum et conatus delicti	124-125

TITULUS VII. — De poenarum remissione.

1727-1735	De cessatione seu extinctione actionis poenalis aut poenae iam contractae	125-131
1736 .	Quis poenas remittere possit	131-134
1737-1738	Quousque potestas Ordinarii poenas remittendi exten- datur	134-139
1739-1740	Conditiones et modus poenas remittendi	139-144

SECTIO SECUNDA. — De poenis in specie.

TITULUS VIII. — De poenis medicinalibus seu de censuris.

CAPUT I. — De censuris in genere.

1741 .	Notio censurae	144-148
1742-1743	Conditiones praevis necessariae ad censuras infligendas	148-153
1744-1745	An et quando detur appellatio vel recursus a censuris	154-157
1746-1748	De censurarum multiplicatione in eodem subiecto . .	157-159
1749-1752	De reservatione censurarum	159-167
1753-1764	De absolutione a censura	167-185

CAPUT II. — De censuris in specie.

1765 .	Variae species censurarum	186-187
1766-1767	Terminologia huius capituli	187

Art. I. — DE EXCOMMUNICATIONE.

1768 .	Notio excommunicationis	188-190
1769-1770	Variae species excommunicatorum	190-193
1771-1781	Effectus excommunicationis	193-212

Art. II. — DE INTERDICTO.

1782-1784	Notio, divisio, notae historicae	212-217
1785 .	Quis interdictum ferre possit	217-218
1786-1788	Interpretatio interdicti	218-221

Numerus marginalis		Numerus paginarum
1789-1791	Effectus interdicti localis	221-226
1792-1795	Normae speciales pro interdicto personali generali . .	226-228
1796 .	Effectus interdicti personalis specialis	229-230
1797 .	De interdicto ab ingressu ecclesiae	230-231
1798 .	De cessatione interdicti	231-232

Art. III. — DE SUSPENSIONE.

1799-1801	Notio, divisio, historia	233-235
1802-1813	Effectus suspensionis	235-242
1814-1816	Interpretatio et extensio suspensionis	242-246
1817 .	De suspensione in collegium seu communitatem . . .	246-248
1818 .	Effectus violationis suspensionis et cessatio ipsius su- sensionis	248

TITULUS IX. — De poenis vindicativis.

1819 .	Notio poenae vindicativae	249
1820 .	Appellatio a poenis vindicativis	249-250
1821 .	Damnatio conditionalis	250-251
1822-1823	Qua ratione cessare possint poenae vindicativae . .	251-252

CAPUT I. — De poenis vindicativis communibus.

1824 .	Poenarum omnibus communium enumeratio	252-255
1825-1828	Quaedam notanda circa poenam infamiae	255-258

CAPUT II. — De peculiaribus clericorum poenis vindicativis.

1829 .	Elenchus poenarum vindicativarum clericorum . . .	258
1830-1836	Quaedam notanda circa aliquas ex his poenis	258-263

TITULUS X. — De remediis poenalibus et poenitentiis.

1837 .	Terminologia	264

CAPUT I. — De remediis poenalibus.

1838 .	Quid remedia poenalia	264
1839 .	Remediorum poenaliū enumeratio	264-265
1840-1842	Monitio canonica	265-268
1843-1845	De correptione	268-269
1846-1848	De praecepto	270-271
1849 .	De vigilantia	271

Numerus marginalis	CAPUT II. — De poenitentiis.	Numerus paginarum
1850 .	Quid sint	272-273
1851 .	Quandonam et quomodo infligi possint poenitentiae .	273
1852 .	Poenitentiarum praecipuarum enumeratio	273-274

PARS III. — DE POENIS IN SINGULA DELICTA

1853 .	Connexio materiae	275
1854 .	Notae historicae	275-277
1855 .	Interpretatio canonum poenalium	277

TITULUS XI. — De delictis contra fidem et unitatem Ecclesiae.

1856-1858	De apostasia, haeresi et schismate	278-285
1859-1861	Notae historicae	285-287
1862-1865	Poenae vigentes	287-291
1866-1867	Absolutio ab excommunicatione contra haereticos . .	291-296
1868 .	Suspicio de haeresi	296-299
1869-1870	Poenae	299-300
1871-1872	Pertinax defensio doctrinae damnatae eiusque poenae	300-303
1873-1874	Editio, defensio, lectio et detentio librorum haereti- corum, pro iisque poenae	303-310
1875-1876	Editio Sacrae Scripturae sine licentia; poena	310-311
1877-1881	Periculum amittendae fidei pro familia christiana ca- tholica; poenae	311-315

TITULUS XII. — De delictis contra religionem.

1882-1883	Profanatio Sanctissimae Eucharistiae; poenae	315-319
1884-1886	Binatio sine licentia et celebratio non servato ieiunio; poena	319-320
1887-1891	Ordinum sacrorum exercitium sine ordinatione; poenae; notae historicae	320-325
1892-1896	Blasphemia et periurium; notae historicae; poenae .	325-328
1897-1900	Mercimonium circa stipendia Missarum; notae histo- ricae et poenae	328-331
1901-1904	Superstitio et sacrilegium in genere; notae historicae; poena	331-335
1905-1910	Falsarum reliquiarum commercium; notae historicae; poenae	335-338
1911-1913	Turpis quaestus ex indulgentiis; notae historicae; poena	338-341

Numerus marginalis		Numerus paginarum
1914-1916	Violatio cadaverum et sepulcrorum; notae historicae; poenae	341-343
1917-1918	Violatio ecclesiarum et coemeteriorum; poenae . . .	343

**TITULUS XIII. — De delictis contra auctoritates, personas,
res ecclesiasticas.**

1919-1927	Delicta electionem Romani Pontificis respicientia . .	344-349
1928-1932	Inobedientia et conspiratio in Superiores et eorum acta; poenae	349-353
1933-1936	Appellantes a Romano Pontifice ad universale conci- lium; poenae; notae historicae	353-359
1937-1942	Violatio libertatis litterarum vel actorum Sanctae Se- dis; poena; notae historicae	359-366
1943-1944	Editio legum et decretorum contra iura Ecclesiae; poenae	366-370
1945-1946	Impedimentum exercitii iurisdictionis ecclesiasticae; poenae	370-378
1947-1955	Inscriptio sectae massonicae et similibus sectis; notae historicae; poenae	378-388
1956-1957	Praesumptio absolvendi a certis censuris sine necessaria iurisdictione; poena	388-390
1958-1961	Communicatio cum excommunicato vitando; poena; notae historicae	390-395
1962-1964	Aliarum censurarum violatio; poena	395-399
1965 .	Causam dantes interdicto	399
1966-1969	Sepultura ecclesiastica data certis personis in con- temptum legis ecclesiasticae; poenae	400-405
1970-1971	Insordescencia in excommunicatione et perseverantia in suspensione	405-406
1972-1976	Violatio privilegii fori; notae historicae; poenae . . .	407-415
1977-1980	Violatio clausurae monialium; notae historicae; poenae	415-421
1981-1984	Violatio clausurae regularium; notae historicae; poenae	421-425
1985-1989	Violatio privilegii canonis; poenae	425-431
1990-1992	Iniuriae verbales in certas personas ecclesiasticas; notae historicae; poenae	431-433
1993-1995	Usurpatio et detentio bonorum Ecclesiae Romanae; notae historicae; poenae	433-438
1996-2003	Usurpatio, conversio in proprium usum bonorum ec- clesiasticorum et impedimentum ne eorum redditus iure percipiantur; poenae	438-448
2004-2010	Illegitima alienatio bonorum ecclesiasticorum; notae historicae; poenae	448-456

Numerus
marginalisNumerus
paginarum

2011-2012 Omissio adimplendi legata aut donationes ad causas prias; poenae	456-457
2013-2014 Recusatio dandi praestationes debitas; poenae . . .	457

**TITULUS XIV. — De delictis contra vitam, libertatem,
proprietatem, bonam famam ac bonos mores.**

2015-2017 Abortus; notae historicae; poenae	457-463
2018-2019 Suicidium; poenae	463-465
2020-2027 Duellum; notae historicae; poenae	465-475
2028-2030 Coactio ad statum clericalem aut religiosum; notae hi- storicae; poenae	475-478
2031-2032 Raptus mulieris; poenae	478-480
2033-2044 Aliqua delicta mixti fori contra personam et libertatem personalem proximi et contra proprietatem; poenae	480-487
2045-2046 Iniuriae privatae verbales; poenae	487-489
2047-2048 Bigamia; poenae	489-490
2049-2062 Delicta contra sextum; poenae	490-497

TITULUS XV. — De crimine falsi.

2063-2064 Fabricatio et falsificatio litterarum apostolicarum; poenae	497-500
2065-2066 Obreptio et subreptio in rescriptis; poenae	500-501
2067-2068 Fabricatores et falsarii actorum ecclesiasticorum; poenae	501-502
2069-2072 Falsa denuntiatio confessarii de crimine sollicitationis; notae historicae; poenae	502-507

**TITULUS XVI. — De delictis in administratione
vel susceptione ordinum aliorumque Sacramentorum.**

2073-2074 Administratio Sacramentorum facta iis qui iure ea recipere prohibentur; poenae	508-509
2075-2076 Administratio Confirmationis a presbytero usurpata; poenae	509-510
2077-2078 Usurpatio iurisdictionis ad confessiones audiendas; poenae	510-512
2079-2093 Absolutio complicis in peccato turpi; notae historicae; poena	512-529
2094-2116 Crimen sollicitationis et poenae	529-557
2117-2128 Obligatio denunciandi sollicitantes et omissio denun- tiationis	557-582

Numerus marginalis		Numerus paginarum
2129-2149	Violatio sigilli sacramentalis; delictum et poenae . . .	582-604
2150 .	Procedura in causis violationis sigilli	604-605
2151-2152	Illegitima consecratio episcopalis	605-606
2153-2155	Simoniaca administratio et receptio Sacramentorum; delictum et poenae	606-608
2156-2157	Receptio ordinum a censurato; poenae	608-610
2158-2162	Ordinationes illegitimae; poenae	610-614
2163-2168	Illegitima ordinum receptio	614-617
2169-2170	Matrimonii mixti celebratio sine dispensatione; poenae	617-618

**TITULUS XVII. — De delictis contra obligationes
proprias status clericalis vel religiosi.**

2171-2172	Recusatio subeundi examina triennalia	618-619
2173-2174	Contumacia non intervenientium conferentiis casuum	619-620
2175-2176	Gravis negligentia in ritibus et caeremoniis servandis	620-621
2177-2178	Omissio gestationis habitus ecclesiastici et tonsurae .	621-622
2179-2180	Mercatura a clericis aut religiosis exercita	622-623
2181-2183	Violatio legis residentiae	623-626
2184 .	Violatio officiorum parochorum	626
2185 .	Negligentia in conscribendis et conservandis libris pa- roccialibus	626
2186-2187	Negligentia in suis officiis canonici poenitentiarii et canonici theologi	626-628
2188-2190	Apostasia a religione	628-630
2191 .	Fuga a religione	630-631
2192-2193	Dolus commissus in emissione professionis religiosae .	631-632
2194-2196	Matrimonii attentatio vel contractio per clericos aut religiosos	633-636
2197-2198	Violatio vitae communis	636-637

**TITULUS XVIII. — De delictis in collatione,
susceptione et dimissione dignitatum, officiorum
et beneficiorum ecclesiasticorum.**

2199-2200	Violatio libertatis electionum canonicarum	637-640
2201-2202	Electio, praesentatio et nominatio indigni	640-641
2203 .	Inobservantia formae electionis	641-642
2204-2206	Simonia in officiis ecclesiasticis	642-644
2207 .	Contemptus auctoritatis confirmantis aut instituentis .	644-645
2208-2209	Illegitima captio possessionis	645-646
2210 .	Admissio intrusi in officium aut beneficium seu di- gnitatem	646-647

Numerus marginalis		Numerus paginarum
2211-2212	Acceptatio officii de iure non vacantis	647-648
2213 .	Retentio officiorum incompatibilium	648
2214 .	Recusatio Cardinalis emittendi iusiurandum adeundi Romanum Pontificem	648-649
2215 .	Negligentia in recipienda consecratione episcopali . .	649
2216 .	Disertio muneris sibi commissi	649-650
2217 .	Resignatio officii ecclesiastici in manibus laicorum .	650-651
2218 .	Retentio illegitima officii ecclesiastici post legitimam privationem	651-652
2219 .	Negligentia in recipienda benedictione abbatiali . . .	652
2220 .	Negligentia in emittenda fidei professione	652-653

TITULUS XIX. — De abusu potestatis vel officii ecclesiastici.

2221 .	Connexio materiae	653
2222 .	Abusus potestatis ecclesiasticae in genere	653-654
2223-2224	Violatio documentorum Curiae episcopalis	654-656
2225 .	Delicta in manutentione documentorum officialium .	656-657
2226 .	Iniusta recusatio tradendi documentorum exemplaria legitime petenti	657-658
2227 .	Corruptio officialium Curiae	658-659
2228 .	Auctio illegitima taxarum	659-660
2229 .	Illegalis concessio litterarum dimissoriarum ex parte Vicarii Capitularis	660
2230 .	Illegalis concessio litterarum dimissoriarum ex parte Superiorum regularium	661
2231 .	Illegalis admissio in novitiatum et ad professionem .	662
2232 .	Transgressio praescriptionum circa dotem religiosam et explorationem voluntatis	662-663
2233-2234	Obstacula opposita a Superioribus contra visitationem canonicam	663-665
2235-2236	Violatio libertatis conscientiae ex parte Superiorissa- rum religiosarum	665-666

Date Due

CAT. NO. 23 233

PRINTED IN U.S.A.

TRENT UNIVERSITY

0 1164 0353238 9

LR

KBG .C71 v. 4

Conte, Matteo

Institutiones iuris canonici

ad usum utriusque cleri et
scholarum.

DATE

ISSUED TO

43211

